

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

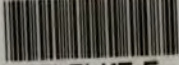
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

HW 2LKF E

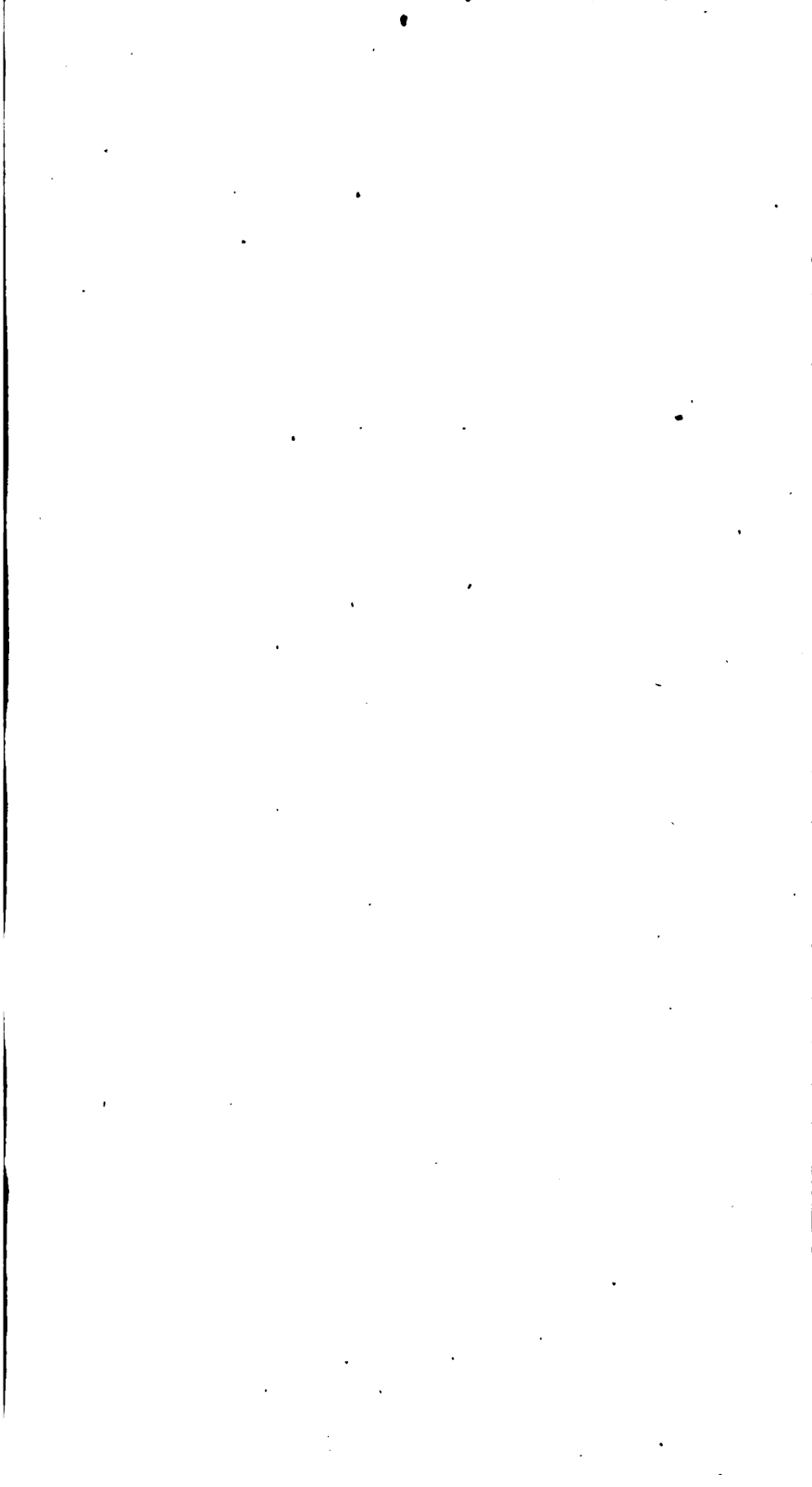
KE 33081(3)

*The Gift of
Mary Bryant Brandegee
in Memory of
William Fletcher Weld*
HARVARD COLLEGE LIBRARY

S. Lowe

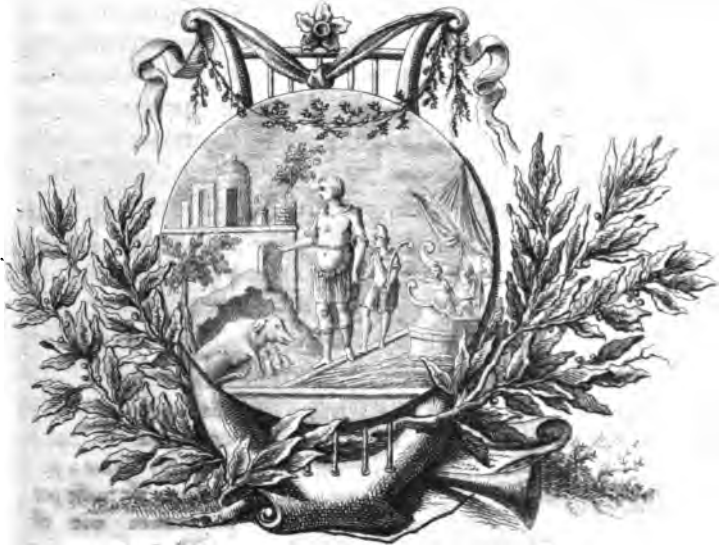
P. VIRGILII MARONIS
O P E R A

VARIETATE LECTIONIS
ET
PERPETVA ADNOTATIONE
ILLVSTRATA

A
CHR. GOTTL. HEYNE

GEORGIAE AVGVSTAE PROF. ET BIBLIOTHECARIO
M. BRITANN. REGI A CONSIL. AVL

ACCEDIT
INDEX VBERRIMVS
EDITIO ALTERA EMENDATIO ET AVCTIOR

TOMVS TERTIVS
AENEIDIS LIBRI VII—XII

LIPSIAE
SVMTIBVS CASPARI FRITSCH
MDCCLXXXVII

KE 33081(3)
~~LV 18.207~~

Harvard College Library
Bowle Collection
Gift of
Mrs. E. M. Brandegee
Nov. 2, 1930

PRAEFATIO

PRIORIS EDITIONIS

Absolui tandem, Deo fauente, enarrationem Virgilii, rem non tam per se arduam, quam homini molestam ac difficilem, qui non nisi per intervalla, satis multo interdum interiecto tempore, ad eam redire, nec nisi operae subservientem partem aliquam ei impendere poterat. Cum primum spartam hanc susceperem, nihil amplius a me postulabatur, quam ut excerptis variis lectionibus et adspersis seu aliorum seu meis hinc inde notulis instruerem Virgilium in puerorum usum; ut librarius haberet libellum, quem proximo mercatu rerum forensium distrahere posset venditione parata, ac facili. Etsi bene noram, operam eam esse expeditam et parum difficilem, ut notam et observationem allinas, non, ubi is, qui legit, notam requirat, sed ubi, quod notes, ipse in promptu habeas (eum autem morem commentandi ad veteres auctores multorum esse virorum doctorum intelligo); parum tamen placuit ea conditio et tum, cum ea ferretur, et multo magis post, cum manum operi admoverem; rem enim indignam me facere videbam viro bono, qui in eo operae genere, quo publicam utilitatem propositam habere et doctrinam adolescentium alere et possem et deberem, non id sequeretur, quod consilio huic consentaneum factuque optimum iudicaret. Erant ante oculos tot exempla veterum scriptorum, in quibus, cum primo loco spectarent et editor et librarius, quid inde in loculos rediret, etsi accessit bonae frugis, aliquantum, effectum tamen est, ut ei, quod in noua editione expectandum et optandum erat, satisfactum sit partim aut nihil, etsi cum censorum impensa haud mo-

PRAEFATIO

dica in librum eroganda. Omnino ea fuit frequentata ratio ab editoribus superiorum temporum tantum non omnibus; si Gesnerum forte, multo magis Ernestium excipias; ut aut criticam subtilitatem, in verbis scilicet, ne in sententiis quidem, solam dignam putarent viro docto; aut notis variorum in vnum cinnum, seu in saturam, coniectis, pannorumve more inter se confutis, ita interpretationi se consuluisse crederent; aut ut subinde, ubi occurreret oculis vox rara et exquisita, formulae loquendi doctior, in hanc inuolarent et exemplorum congerie, interdum sexcentis iam in locis cumulata, tamquam Caeneum in fabula, obruerent: interdum prorsus securi, quae tandem verbi vis in eo loco esset, ad quem haec omnia conuerrebant. Memini itaque me subinde in lectione veterum auctorum indignatione excandescere, cum in locis, in quibus haerebam, nihil auxilii, ne monito quidem, locum esse difficilem, impeditum aut corruptum, contra vero alia omnia, quae nemo desideraret, apposita viderem. Inprimis autem animum pupugerat ea cogitatio, quod Virgilium noram esse in paucis illis scriptoribus, quos in scholis praelegere et interpretari solent magistri, eumque fere proponi iis, qui profectus iam aliquos in litteris fecerint, et mox in academias sint abituri. Videbar igitur operae pretium facturus esse, si et magistris et adolescentulis, saltem generosioris indolis, tradere possem in manus poetam ita adornatum, ut et interpretandi rationem artemque luculentiozem, quam qua vulgo uti solent, inde discerent, et apparatus criticum haberent locupletiozem, unde varietatis ac corruptelae varium morem, medulae afferendae sagacitatem, ac criseos faciendae gustum aliquem, capere ac parare sibi possent. Etsi enim editiones haberemus Virgilii multas et praeclaras, nullam tamen videbam esse, quae tali consilio satis responderet. Nam
Burmanni

PRIORIS EDITIONIS

Burmanni editio criticas rationes potissimum sequitur; nec ubique; ad interpretationem autem parum praesidi habet. Cetera vero, totus interpretatiq̄i additus, doctissimus homo, partim, pro saeculi sui more, copiam effundit inutilem, partim iudicio vitur parum subtili et explorato. In Ruaco ac Carroeo, non indoctis interpretibus, altero hoc etiam ingenioso homine, etsi paullo iactantiore, quam ut aequo animo ferri possit, doctrinae subtilitatem facile desideres; ut contra in Trappio, qui multa utilia et ab aliis haud animadverta affert, et iudicii acumen et vero etiam ingenium poetica elegantia politum. Coniunctas autem et doctae interpretationis et crasse accuratae ac diligentis partes, ut esset exemplum in Maxone propositum, quo vterentur, qui has litteras paullo eruditius tractare vellent, nusquam videbam.

Quae cum animo voluerem, statim ab initio fundum ieci interpretationis meae multo ampliorem, quam pro eo, in quod conuentum erat. Idque potius respexi, quid me deceret, quam quid a me postularetur. Nec me poenituit operae. Expertus enim sum fauorem eximium ac studium virorum doctorum singulare, etiam in condonandis erroribus, quos, imprimis in priore Volumine, cum festinatio tum imbecillitas humana, effudit, plures: quorum indiculum subicerem, nisi spes esset, fore ut paullo post hoc ipsum volumen recudatur. Apponentur tamen a me ad quarti voluminis calcem nonnulla addenda et corrigenda, quae videbuntur esse potiora *).

Quae in interpretatione mea potissimum spectarim, satis, puto, expositum a me est in praefationibus superiorum voluminum. Neque adeo repetere necesse est, me et doctrinam Virgilio et orationis poeticae indalem

* 2

*) Ea in hanc editionem nouam suis quaeque locis reposita esse, monitu vix opus est.

PRAEFATIO

doctem ac caussas imprimis enucleare voluisse. Quod si reprehensum in opera mea fuit, me in nonnullis locis tenuia esse sequutum, potest hoc forte aliquoties factum esse parum opportune, non tamen obliuisci debebant viri docti id, quod iam olim discrete monui, me fecisse id sedulo in iis locis, vbi superiores interpretes aut haesisse aut lapsos esse videbam; tum formula loquendi per se forte erat satis nota, cum summas lassent alii exempla, sed causa et ratio talis elegantiae, vt in plerisque fieri solet, minus erat seu obseruata seu perspecta: hanc digito monstrare volui; tandem et multa in hoc genere esse solent satis obuia, si semet ab aliquo obseruata et explicata fuerint; non raro tamen euenit, vt illa ipsa facillima ratio, antequam monstrata esset, plerorumque oculos fugeret.

A cumulandis exemplis sedulo abstinui, cum omnino essem procliuor ad obseruandas causas formarum loquendi et elegantiarum; possunt enim exempla alicuius formae apponi vicena, et tamen obscura manere formae vis ac ratio: id quod saepissime in virorum doctissimorum, etiam Nie. Heinsii et Burmannii, disputationibus longissimis factum animaduertas; dum, quid ex his colligi possit ac debeat, aut ipsi parum perspexere aut, si perspieiebant, monere neglexerunt. In elegantia autem et ornatu orationis, imitandisque poetico, multum refert, an teneas causam ac modum figuratae dictionis, inuersae structurae, notatae vulgaris consuetudinis in exquisitiorem ac doctiorem, quae poetam deceat; Nec nisi haec perspexerit aliquis accurateque tenuerit, in patrum sermonem aut transferre ista aut imitari et aemulari recte potest. Tum breuitatem propositam habui, quantum licuit. *Nil moliri inapte*; non minus debet infixum esse interpretis animo, quam poetae. Imprimis autem illud aureum Plinii dictum memoria excidere non passus sum, quod in bonum interpretem non minus, quam in virum

PRIORIS EDITIONIS

rum verecundum cadit: *ut nihil ad ostentationem, omnia ad conscientiam, referrem*; hoc est, ut non mihi notis appingerem, sed legenti. Etsi fatendum est, vix vltim aliud studium tam parum ad certum consilium ac finem attemperari a plerisque, et operam edendorum illustrandorumque scriptorum plerumque adeo incertam et male circumscriptam vagari, ut, quid sibi sequendum, quid omittendum esset, omnibus aliis magis confutisse videas quam editoribus. Verum digna res est, quae alio loco accuratius, forte etiam opportunus, a me exponatur; nunc ad alia procedendum est.

Monui forte interdum nonnulla, quae ante me ab aliis, etiam per hos annos, quos in Virgilio interpretando per intervalla consumsi, iam occupata fuere; omisi forte alia, quae ab aliis egregie illustrata sunt. Nec dubito, multa ornamenta meae operae inde accedere potuisse, si varios virorum doctorum critici argumenti libellos evoluerem ac comparare potuissem. Sed animum, variis curis iam sic satis districtum, nouo et molesto studio onerare ac deprimere parum consultum erat; tum vero iam ante professus sum, idque etiam nunc profiteor, habere me hoc in votis, ut ad editionem hanc nouis curis emendandam ac locupletandam conferant suas opes et copias viri docti et publice proponant, qui in poeta interpretando ea videntur. Ita demum expectari potest, ut summus poeta dignam se nanciscatur interpretationem. Sunt enim in hoc genere innumera, in quae incidas potius, quam ut ea meditando extundas, nec vnius facile hominis sagacitas aut studium consequatur omnia. Fuere quoque viri docti, qui votis his meis responderent. Proposuerunt enim supplementa in Georgica Geislerus, Bergstraefer, Nezker, viri doctissimi, inter quae non pauca sunt, quae ipse in noua prioris Voluminis recensione amplectenda putabo. Accepi communicata alia per litteras a Ven. Ernestio, et a Ruhkenio, viro in ar-

PRAEFATIO

te critica vtriusque sermonis summo, quae supplementis Tomo quarto subiiciendis inferere, constitui.

In varietate enotanda ab initio onus mihi imposueram, ipso operae processu adeo molestum, ut interdum vix tolerari posse videretur. Sed receperam semel, omnem me varietatem non modo ab Heinsio et Hurmanno enotatam, verum et Pierianam, et sic porro, esse adiecturum; cum equidem fidem putem esse praestandam etiam in eo, quod male receperis, nolui ab eo, quod semel susceptum erat, recedere. Tum virorum doctorum iudicia super varietate lectionis et codicum comparatione plerumque ea sunt, ut nihil omittendum esse poterit, quod in aliquo libro scripto, vel ex scriptis edito, aliter, quam vulgo legitur, exaratum sit. Si tamen in Virgilio hoc forte concedi potest, tamquam in poeta principe, in quo nihil nimis leue esse possit, et in quo critices rudimenta facienda sint adolescenti: nolim tamen cuiquam eandem rationem probari in aliis minoris dignitatis scriptoribus. Si enim in Virgilio, ut diximus, esse potest utilitas aliqua variae lectionis diligentius etiam in obscuris, leuibus, aut sullenibus erroribus adscriptae; ut specimina habeant adolescentes, festinationis et stuporis librariorum: quae tandem in aliis, et vbiq̄, esse potest utilitas enotatae varietatis, quae, si vera dicas, varietas nulla est, sed mera librariorum aberratio, millenis exemplis dudum nota, modo ab incuria, modo ab ignorantia, modo a saeculi inscitia profecta? in qua nihil noui occurrat; nihil quod non saeculorum obseruatum sit; nihil quod aliquem fructum habeat aut habere possit. In primis autem in iis auctoribus, qui iam critica arte et ad meliorum librorum exemplaria emendati sunt, quam utilitatem studii expectare potest is, qui iterum vulgarem aliquam et diabolarem codicem, aut editionem a somnolentis operis deprauatam sedule excutiat, sphalmata et errores

PRIORIS EDITIONIS

iores annotet, et sic nouam se editionem adornasse putet? Nonne turpe est, breuem huius vitae fructum in haec impendere? in tam late succrescente rerum distendarum segete operam in nugis his consumere? Verum est ea multorum opinio, nullo animi iudicio explorata, vt putent satis esse, si modo codicem vel editionem veterem conferendam habeant; id autem, quod primo loco considerare debebant, sitne is liber nouae, aut emendationis, lectionis fons vel adiumentum, vix in animum admittant. Atqui, vt hoc exemplo vtar, Virgilio trecentos codices et editiones veteres hoc respectu vix dignas habebit, quas inspiciat, is, qui non ad vulgarem opinionem iudicium sibi mentis constituendum putet. Vtilior haud dubie opera a viris doctis ponetur in hoc, vt plurium editionum bona, cum dilectu tamen prudenti et diligenti, in vnā conferant, eaque bona nouis opibus, quas nostri in his litteris profectus, nostrae aetatis rationes postulare forte videntur, locupletent, quibus iterum alii singulas, quas conferre se posse putent, accessiones adiiciant: vt, in molesta hac diuersarum editionum, quae singulae aliquantum bonae frugis habent, copia perueniatur aliquando eo, vt iis, quae ante hos ducentos vel centenos annos vsum forte habere poterant aliquem, nunc autem aut omnino habent nullum, aut saltem exiguum, spretis ac reiectis, vtilissima et optima quaeque in vno libro comprehensa habeamus. Nisi enim litterarum antiquarum studio hac aut simili alia ratione succurratur, qua resectentur inutilia et a nostri saeculi cultu ac genio aliena, adiciantur autem ea, quae huic litterarum luci, huic poetices et artium expolitioni, acuminis philosophiae melioris et historiae subtilius tractatae, varietati et copiae doctrinae, consentanea sint; nisi minuantur porro sumtus in tot editiones, quas nisi omnes ad manum habueris, sapere non licet, inque tantum librorum
auxilia-

PRAEFATIO PRIORIS EDITIONIS

auxiliarium apparatus faciendi; reuocentur vero virorum doctorum studia ad certum ac definitum finem et usum, constituanturque omnia sic, ut et iis capiendis par sit animus et vero etiam caeteris disciplinis percipiendis satis recte vacare possit: haec, inquam, nisi mature prouideantur, vereor, ne studium hoc graecarum et latinarum litterarum indices in maiorem contemptum adducatur a viris prudentibus; seu qui sibi prudentes videntur, qui omnia ad vitae usum referre volunt, nec litteris, nisi ex utilitatis messe, quae cum ipsa ratione statim coniuncta sit, pretium statuunt. Ne illud nunc moneam, hoc nostro vulgari has litteras tractandi more videndum esse, ne in eam molem eae excrescant, cui versandae ac vendendae humanae vires vix sint pares. Quo ipso effici necesse est, ut in extremis tantum oris, aut in superficie haereant plerique, aut ad merum lusum totius studii seueritatem reuocent. Quae omnia quis non intelligat eo rem esse adductura, ut hoc litterarum humanarum studium, a paucis idoneis viris excultum, intra breue tempus adeo neglectum ac derelictum iaceat, ut deficient non modo, qui Gronouius vel Heinsius similes sint, verum etiam ii ipsi, qui litteris his puerili disciplina tradendis satis idonei habeantur. Scriptum in Georgia Augusta xxx Mart. MDCCLXXV.

Cuod & Bache p. 171. Sen VII, 389.

P. VIRGILII MARONIS
AENEIDOS
 LIBER SEPTIMVS

ARGVMENTVM

*C*eciliam, nutricam suam, Aeneas sepellit, locumque ipsum ad eius
 nomina Ceciliam appellat — 5. Inde Circes sedem praeteruo-
 litur — 24, secundoque uento ad Tiberis ostia defertur: aduerso-
 que flumine subuersus, in Laurentem agrum egreditur — 36. Di-
 gressus de prisco Latii statu et de prodigijs, quibus Troianorum
 aduentus denuntiatus fuerat, facta — 106, pergit narrare postea
 aliud ostentum comensarum mensarum; cum Aeneas ex Aesculapii uerbis
 cognouisset, eam esse terram satis sibi debitam; ad Latinum regem,
 qui eius tractus regnum obtinebat, centum oxalates mittit, qui eo
 suo nomine illi munera offerrent, et urbis condendae locum peterent;
 interea castra metatur — 159. Latinus, legatione benigne audita,
 praeter postulata, Launiam filiam suam, quam, et ex Fauni, patris
 sui, oraculis et augurium responsis, externi viro tradere iubebatur,
 viro Aeneae coniugem offert — 285. Interim Iuno, propter
 Troianorum rebus offensam, Allecto ad disturbandam pacem ab infer-
 ris euocat — 340: quae primum Aeneadem, Latium exoritur — 405,
 VIRGIL. Tom. III A diuido

deinde ipsum etiam Turnum furvis suis implet — 434: atque inde ad Troianorum iuventutem conversa, quae tum forte venationi operam dabat, mansuetum illis ceruum obicit, Tyrrhæ, armentariæ regii, liberis imprimis carum; quem cum Ascanius sagitta vulnerasset, rustici, arreptis armis, in Troianos impetum faciunt — 510. Aiello ex superiore loco classicum casit: cadunt in eo tumultu Almon, Tyrrhæ filius natu maximus, et Galefus, agricola regionis totius locupletissimus: qui cum in urbem mortui essent relictæ, Turnus et Amata regem Latinum ad bellum suscipiendum iniuriamque manu vindicandam exstimulant — 590. Verum cum ille, et fatorum et foederis nuper cum Troianis iurati memor, adduci non posset, ut illis bellum indiceret, Iuno ipsa belli portas aperuit — 622. Turni auspicio ad bellum sequitur Mezentius una cum Lauso filio — 654: item Aventinus, Herculis ex Rhea filius — 669: Catillus et Coras Tiburtini, fratres — 677: Camilla e Volscorum gente, mulier fortissima (803 — 817): alique complures: quorum catalogus inde a v. 678 ad finem libri reconstitur.

Infinitem esset, si commemorare omnia, diluere ac refellere, vellem, quae super sex posterioribus Aeneidibus libris a viris doctis disputata sunt. Solet fere unusquisque acceptam hanc ab aliis tradere: inferiores esse eos libris sex prioribus inventionis laude, spiritu poetico et ornamentorum copia ac varietate: itaque multo minorem voluptatem eos legentibus afferre, remitti animum et vix episodius aliquot idoneis excitari ac languore absterse, recreari; nec mirum esse, si haec ita se habeant: cum ultimam manum poetae carmini fatum inviderit. Quod ne frustra a veteribus traditum esset, plerique virorum doctorum in illa ipsa, quae reprehendunt, inuolasse potius videantur quam incidisse. Circumspiciunt solli-

citi, quidnam illud sit, quod inchoatum tantum, non absolutum, in his libris habendum sit:

Me dissimillimum esse eorum, qui caeca Virgilio admiratione capti sint: tot, puto, locis a me declaratum est, ut in contrariam adeo reprehensionem incidere multorum iudicio videri possim. Omni igitur cupiditate ac studio in poetam deposito, tamen iure neco me hoc pronuntiare arbitror, in omnibus his argutationibus pauca esse, quae viro intelligenti se probare possint. Adco a poetae consilio, carminis argumento, heroicæ vitae indole, Augustei aevi sensu ac iudicio, communi naturae humanae lege ac more, carminis epici interioribus causis, aliena sunt pleraque, ut illa centies recitata iterum perlegere,

legere, iterum refellere, molestia omni molestius sit.

Vt tamen interpretationis hoc genus meum, quod non defultorium esse ab initio decreui, sibi constet, non omnino eas argutias praetermittere licet. Perstringam itaque breuissime potiora reprehensionum vel laudum capita, et, tamquam leui digito attingam ea, quae causis idoneis in utramque partem desitui equidem arbitror. Actionem aiunt ab hoc libro procedere carminis alteram, a priore diuersam, quod ab unitate carminis epici quantum abhorret! res in Italia gestas; idque ipsam poetam non ignorasse, cum sic ordiatur narrationem v. 44. 45 *Maior rerum mihi nascitur ordo: Maius opus moueo:* cum autem in hunc errorem inductum, quod sex prioribus libris Odyssaeam, his alteris sex Iliadem redhibere et exprimere voluerit. Quod, si quid aliud, frustra sumitur, est iam inter Seruiana nugamenta (ad lib. VII, 1) venditatum; nec, si in singulis partibus vel episodiiis Homeri vestigiis insistat Maro, eum ita imitatus esse credi debebat, ut eius corpus in partes dissectum nouo exemplo conglutina-ret. Antequam ad Italiam accederet Aeneas, iter Troia factum erat commemorandum. Quod in Africam defertur classis, quod,

cum Iuno fraudibus hoc suis consequuta non esset, ut Didonis amore irretitus Aeneas Carthagine desideret, iterum conscensis nauibus Siciliam adeunt Troiani, et inde profecti tandem Tiberis ostia invehuntur: ea omnia ad vnam illam actionem non minus pertinent quam difficultates, quae ascensu in Latino litore facta suboriuntur, quibusque verendum erat, ne a sedibus in Latio occupandis et noua colonia huc ducenda prohiberentur Troiani aduenae. Inuocatio Musae non per se partem operis constituere potest nouam: sed ad excitandos et inflammandos sub magnae rei exordium cum poetae tum lectoris animos valere debet. Quod diuersa sunt rerum in his ac superioribus libris narrandarum genera, hoc ipsum ad varietatis ac copiae laudem pertinet. Quis in Homera recensum nauium nouam carminis partem constituere dixerit, quoniam poeta Musis inuocatis illum orditur? *Maius opus se mouere, ingredi,* dicit poeta: rerum naturas respiciens, bella ac pugnas, cum erroribus maritimis comparatas: *Dicam horrida bella, Dicam acies* etc. V. 41. 42.

Reprehendunt alii poetam, quod horum sex liberum argumentum intra bella ac pugnas continetur: hac re-

rum semper ad idem genus redeuntium turba, nasci legitis taedium. Scilicet sic ab omni narratione epica, quae in rebus gestis magnis ac mirabilibus factisque audaciae ac virtutis heroicae specie animos mouentibus versatur, erit abstinendum, Nam et magna est omnium similitudo, et magna eorum pars rebus bello gestis continetur: inprimis si de iis quaeritur, quae argumentum epicum suppeditare possint. Tum *bello*, ad ipsam historiarum fidem, paratae fuerunt Troianis sedes in Latio; et variati sunt a poeta pugnarum casus mirifice; etiam episodiis suis distincti. Bellum aiunt propter puellam, Aeneae numquam visam, geri: Quod verum non est. Geritur bellum super Troianorum sedibus in Latio: accedit Laevinae coniugium, tamquam pignus foederis cum Latino super his sedibus in Latio concessis facti: VII, 260 sq. 267 sq. Lauinae amorem, qualem nostra aetas probat, ab Aenea frustra in heroica vita expectari, alio loco monui. Amatae quoque partes, quales Mariae Mediceae vel Annae Austriacae, ea aetate dari non poterant. Etiam isto iam cum Latino foedere causas belli aiunt (Macrobii exemplo Sat. V, 17) nimis esse exiles ac tennes; certam, puellae Siluiae deli-

cias, casu a Troianis caesam. Nec tamen causa haec belli fuit, sed, exacerbatis iam Latinorum animis prima, qua erumperent irae, occasio (cf. ad VII, 475): eaque ad priscae vitae morem non male attemperata; inprimis si Latinum cogites quae illo tempore fuit, per vicus et tuguria sparsim inhabitatum, cum una vrbs Laurentum esset: etsi poeta tenuitatem rerum diligenter ex oculis legentium remouit, resque vitae heroicae pauperes et exiles epico splendore summo ornauit. Sed omnino belli exordia ad Iunonis artes et ad euocatae Alceus fraudes referenda sunt, quibus exasperati Latinorum et Turni animi a nouis in Latio sedibus Troianos prohibent.

In Latino tamen multa sunt, quae personam epicam dedeant. Recte hoc moneretur, si epicam ille, quam volunt, personam sustineret, hoc est, si in hoc rege summa rerum verteretur. Nec vero eminere cum par erat si Turnus in medium erant adducendus isque cum Aenea comparandus: aut enim duo fatui erant Turni; ad simplicitas actionis et arguendi vnitas deferenda. Ad umbratum est in Latino veterum regum exemplum quorum vix alia auctoritas quam ut consilium populi principis

principes bellique duces essent. Latinus itaque non audet bellum gerendum detestare, poscentibus populis: lib. VII, 591 sqq. Cum autem Turno summa belli esset mandanda: Latinus animis grauis a rerum actu erat remouendus. Itaque Turnus copias cogit, agmen ducit; ad eiusque voluntatem in ipsa adeo vrbe nouae copiae conscribuntur lib. VII, 567 sqq. Turni autem ferox ingenium ac violentia multo magis elucefcit cum Latini rati ac mansueti mente comparata. Sed ipse Turnus plus audaciae ac viuidae virtutis habet, quam Aeneas. Recte utique, ne duo essent Aeneae. Et dignus erat aduersarius Aeneae obiciendus. Cum autem huic semel esset tributa virtus cum prudentia et constantia animi, quam res aduersae et rerum vsus et experientia asferre solet: violenta illa et temeraria fortitudo in Aeneam non cadebat; Turno relinqui poterat. Annona Lauinia, si liberum erat puellae arbitrium, praefertendus fuisset Turnus: quaestio est ex nostris moribus ingenisque petita, non ex heroi- cae vitae seuerioribus in femineum sexum institutis. Nec vero Latino displicebat Turnus, probatus quoque eximie (v. c. XII, 19 sqq.); prodigis tantum et monitis deorum externum generum sibi

asciscendum esse Latinus intellexerat.

Potuerit utique esse in Aeneide, quae minus se probarent Varro, Tuccae, Maecenati vel Augusto: sunt quoque passim notata a nobis nonnulla, imprimis in decorum ministeriis, parum subtiliter digesta, alia, imprimis in sermonibus, rhetorum argutiis inquinata, quae displicere possunt: sed haec profecto, quae nostri aevi critici reprehendenda putarunt, ista aetate vix in vituperium venerunt; nec omnino cum naturae simplicitate et integritate coniuncta, verum ex nostrae vitae fastidio et stomacho ducta sunt. Si sex posteriores libri non aequae delectatione tenent animos magnae lectorum partis, ac priores: causas eius rei facile equidem assequor; scilicet, ut ne impetum animi, sublata rei nouitate, retusum commemorem, ad sex posteriores libros intelligendos maior doctrinae haud vulgaris copia rerumque antiquae Italiae scientia requiritur; is autem, qui in rebus versatur obscuris parumque notis adeoque difficilibus, vbi laboris molestia voluptatem intercipit, et ingrauescens tandem taedium librum excutit, non facile eius rei causam in se latentem agnoscit, sed in auctore rei, quae taedium asserbat, reperit.

Tu quoque litoribus nostris, Aeneia nutrix,
Aeternam moriens famam, Caieta, dedisti;
Et nunc seruat honos sedem tuus, ossaque nomen
Hesperia in magna, si qua est ea gloria, signat.

At

2 *famam moriens* Gud., ingrato sono. 3 *At nunc* pr. Moret. a m. pr. 4 *ea* deest Puget. *signant* Heins. e Medic. Gud. et aliis maluit. Sed exemplo adiecto (sic apud Nasonem, *nomina signata fixa*) vix satis commode declaravit, quo modo accipi id vellet. Burmannus ad *hysteron* proteron recurrit; quod multo minus commodum est. Contortè etiam Cerda. Si tueri illud velis, dicendum esset: *ossa* pro loco dicta esse, quo *ossa* sunt condita, hoc est, pro tumulo; is *signat*, adeoque *ossa signant*, titulo insculpto posteris product, *nomen* tuum. Enimvero praestat altera ante Heinsium vulgata lectio, quam inter caeteros codices Romanus firmat, *signat*, vt *honos seruat sedem*, sic *nomen signat ossa*, h. nomen loco inditum sepulchram Caietae ad nostram memoriam seruat. Ed. Ven. repetit,

seruat.

Adeo difficile est in se descendere, et iudicii sui causas exquirere occultas. Altera tamen ex parte is, qui antiquarum rerum lectione delectatur, et tam ingeniose a poeta et sollerter innumera ex Italiae antiquitate commodo loco posita et ad finem epicum attemperata animadvertit, non minus recordari debet: magnam huius voluptatis partem non tam ab ipsa carmine, quam a doctrinae copiis, difficultatis superatae sensu, antiquitatis studio et amore, et quae alia, proficisci.

1—4. *Caietas*, quae in his locis moritur, memoria in Aeneae erroribus non obscura erat: et promontorii portusque et urbis nomen in Latii et Campaniae finibus ab ea ductum vulgo ferebatur.

De Caieta v. Excurs. I. Super libri initio aut nimium disiuncto a Miseni memoria VI, 232 (nam ad hanc refertur *tu quoque*), aut nimium coniuncto cum vers. ultimis sup. libri, cum vet. Grammaticis argutari nolim. 3. Etiamnum *seruat honos sedem tuus*, exquisite, pro, honos adest adhuc, superest, seruat sedem tuae, tumuli tui extat adhuc memoria; nam *sedes* pro sepulcro, vt v. 152 lib. VI. *honos* pro titulo et nomine seu inscripto seu fama vulgato: supra VI, 507 *nomen et arma locum seruant*. Alterum *ossa nomen signat*, eodem fere reedit; *nouem* est titulus sepulcri. *Hesperia magna* epitheton ornans; v. I, 569 et IV, 345 *Italia magna*. *si qua est ea g.* Interpretes a Seruio inde accipiunt, quasi dictum

At pius exsequiis Aeneas rite solutus,
 Aggere composito tumuli, postquam alta quierunt
 Aequora, tendit iter velis, portumque relinquit.
 Adspirant aerae in noctem, nec candida cursus
 Luna negat; splendet tremulo sub lumine pontus.
 Proxima Circaeae raduntur litora terrae:
 Diues inaccessos vbi Solis filia lucos

5

10

Adfiduo

6 *quierunt* ex Hebro (ignotum nomen et forte corruptum) laudat Scruvius; et sic Montalb. et pro var. lect. alter Hamb. 7 *portusque* Gud. *reliquit* aliquot Heins. et Pier. 8 *cursus* Heins. cum vetustioribus, it. fragm. Vatic. Vulgo *cursum* legitur. 10 Est το Κιρκίων.

dictum sit; si quis sensus eius gloriae ad inferos est. Bona sensus; sed verba hoc tantum subiiciunt: quantumque ea gloria sit.

7—9. *tendit iter velis*, per vela vento data, docte, ut *cursum*, *gressum tendere* aliquis dicitur, pro vulgari: *tendere cursum*. Sic I, 656 *iter ad navis tendebat Achates*. Sub noctem *ἔκασπεύουσιν αἴθρας*, ut saepe Apollonius, ventus secundus increbrescit et luna fauet navigationi (*non negat cursum*) splendore suo, qui egregie describitur: *splendet tremulo sub lumine pontus*. Nota rei imago, quam Cerda copiose illustrat; expressa dudum ab Ennio: *Lunius sic tremulo terra et caeva caerulea cadent*, ap. Macrob. VI, 4.

10—14. *Circes insula*, facta postea terra continens, Circeii, notum Latii promontorium. De ea vid. Excurs. I. Petita est fabula ex Odyss. *

indeque etiam illustranda; sed poeta, ornavit studiose singula verbis exquisitis. *raduntur*; nam praetervehuntur Troiatis; sic III, 699. 700. *Dixitem* cur appellet Circeam, causam puto esse domus opulentiam (vide mox *tella superba*), quam Homerus quoque ei tribuit l. l. v. 210. 211 et 311. 314. 315, imprimis 348 sqq. conf. Ouid. Met. XIV, 260 sqq. *inaccessos lucos*, h. l. silva, ad quam raro accedunt homines, solitaria. Servius: *ad quos nullus debeat accedere* sc. veneficiorum meta. At *lucos* memorat secundum Homericam ibid 149. 150, ubi silvam in insula et in ea Circeae aedes memorat. Esse autem Circeios densos silvas, *ἄκρην ὑψηλάν, θαλασσὸν δὲ σφόδρα, καὶ ἔχον δρῦν καὶ δάφνην πολλήν καὶ μυρσίην*, monstrari porro Elpenoris (Od. μ, 24) tumulum et in ea nasci myrtum, etiam Theophrastus

Adfiduo resonat cantu, tectisque superbis
 Vrit odoratam nocturna in lumina cedrum,
 Arguto tenuis percurrens pectine telas.

Hinc

12 resonant Sprot. 13 odoratum Oudart. ad l. Leid. nocturna
 no in lumine Medic. et Zulich. a m. fec., quae vulgaris est ratio.
 Idem versus Ge. I, 294.

tus acceperat Hist. Plant. V, 8, et Plinius porro XV, 29 myrtum in Europae citiorae solo — primum Circeis in Elyponoris tumulo visam tradi notavit. resonat, resonare facit, ut alibi quoque. Vulgarius, personare. De cantu Circes nota res ex Odyss. x, 221 sqq., qui iudeam versus eum de Calypso quoque ab Homero positi sunt, Od. ε, 61. 62, ex eodem loco v. 57—61 repetiit reliqua de foco et de textura. Nam *Ἦῆρ μὲν ἐν ἰσχυρόφιν μίτῃ καίετο, τηλόθι δ' ὄμη' κέδρον τ' εὐκείνοιο θύα τ' ἀνὰ νῆσον ὀδώδα Δαιμόνιων.* cf. Plin. XIII, 16, 30. Priscæ vitæ, et Orientis nunc quoque, communes eae lautiorum hominum deliciae, quas vel laxiorum nimio aestu corporum effluvia suadere possunt, ut suffimenta vel odores accendant. Hoc itaque ad Nympham ab Homero bene traductum. Est autem et hoc ex eadem vita, ut posito in mediis aëdibus foco ignis lumina per noctem praebeat. Sic v. c. Odyss. ε, 63. 64 et alibi. cf. Goguet. (*Origine des Arts* etc. T. III, p. 391, et T. I, p. 241). *Vrit in lu-*

mina, ut pro lumine esset; ita *εἰς*. Cedrus autem Graecorum et Romanorum, ut iam ad Georgica vidimus lib. II, 443, e Juniperorum genere est, etiam oxycedrus dicta. v. Bodaeus a Stapel ad Theophr. H. Plant. III, 12, ubi ketones quoque visuntur, et post alios Celsius in Hierobot. P. I, p. 77, qui diligenter a cedro Libani, quae ex abietino genere est, eam distinguit, et si ne sic quidem satis expedita res est. Sufficit, *θύων, θύον, cedrum*, esse aliam orientalem aliam occidentalem, hanc quidem Theophrasti appellatam. Ex Homeric loco quoque versus 14 illustrandus: *ἰσὸν ἐποιχομένην χρυσῶν περικτὸν ὕφουον.* telas h. l. pro stamine vel trama, quam textrix *ἐποιχομένη περικτὸν*, percurret radio; adducto subinde, ad consilipandum subtemen insertum, pectine seu spatha, ut ea adeo et ipsa percurrens tramam videatur. Exhibet pictura Codicis Vaticani ad h. l. formam telae stantis, quam alibi nondum observavi. *argutus pecten*, quia per tramam means fridorem facit. Eundem versum

Hinc exaudiri gemitus iraeque leonum, 15
 Vincla reculantum, et fera sub nocte rudentum;
 Saetigerique fues, atque in praesepibus vrsi
 Saevire, ac formae magnorum vlulare luporum;
 Quos hominum ex facie dea saeva potentibus herbis
 Induerat Circe in vultus ac terga ferarum. 20
 Quae ne monstra pii paterentur talia Troes
 Delati in portus, neu litora dira subirent;
 Neptunus ventis inpleuit vela secundis,
 Atque fugam dedit, et praeter vada feruida vexit.
 Iamque rubescebat radiis mare, et aethere ab alto 25
 Aurora in roseis fulgebat lutea bigis:

Quum

15 *gemitus* leonum: noli substituere velle *fremitus*. Nam et illud poetis sollennè: v. c. Lucan. VI, 688. Drak. ad Silium I, 425. 16 *rugentium* pr. Moret. a m. sec., inscite. 18 *forma* Franc. 19 *saeva* post *saevire*. Libri nil mutant. 20 *in* abest tribus ap. Burm. et Hamb. sec. *Induerat vultus Circe*. Porro Montalb. *in terga vultusq.* Etiam et t. f. nonnulli Pier. 21 *patiantur* Bigot. 22 *dura* duo Burm. 26 *in croceis* con. Schraderus ad Musaeum p. 289. Sed in *roseis bigis* non tam erat haerendum, quam in mira colorum temperatione: post *rubescebat mare*, *roseae* bigae et *lutea* aurora.

sum sup. Georg. I, 294 vidimus.

15—18. Admodum ornate singula, si cum Homericis compares Odyss. II, 212 sq. et Apollon. IV, 672 sqq. *formae luporum* simpl. pro lupis, forma dicendi poetica, quam iam alibi vidimus; et *praesepia* paulo ante pro caueis. Sic iam Servius explicuit. Discessit autem ab Homero, qui mutatas has feras humanam mansuetudinem seruantes exhibuerat l. c. v. 214 sqq.

19. 20. *induerat in vultus ac terga*, h. corpora, *ferarum*

pro vulgari, induerat eos formis ferarum. cf. Ge. I, 187. 188. *pii*, *ἱεροφιλῶς* adeoque diis curae. sup. III, 265 *Di prohibete minas: di talem austeritae casum: Et placidi seruate pios*. Mox 24 *fuga* pro celeri cursu et navigatione, et: *praeteruexis* eos per *vada feruida*, mare aestuosum, vt circa promontoria solet.

25—28. Valde operosus cultum adiecisse videtur. Et ta his versibus, primum colorum varietate, tum epithetorum copia, et verborum pondere, inprimis v. 28 *is*

lento, immoto a ventis, *maris*
 A 5 *lustrantur*

Quum venti posuere, omnisque repente resedit
 Flatus et in lento luctantur marmore tonitruae.
 Atque hic Aeneas ingentem ex aequore lucum
 30 Prospicit. Hunc inter fluuio Tiberinus amoeno,
 Vorticibus rapidis, et multa flavus arena,
 In mare prorumpit. Varias circumque supraque
 Adsuetae ripis volucres et fluminis alueo
 Aethera mulcebant cantu, lucoque volabant.
 35 Flectere iter sociis terraeque aduertere proras
 Imperat, et laetus fluuio succedit opaco.
 Nunc age, qui reges, Erato, quae tempora rerum,

Quis

27: Tum ex Schol. Horat. et Statii laudat Burm. 28 luctantur
 Mentel. pr. 29 hinc Zulich. et Witt. ingenti Nicpag. sec. 30 et
 inter Doruill. 31 Vorticibus, cum aliis, antiquissimi Medicus et
 Romanus; it. fragm. Vatic. 32 praecipitat pro diu. lect. tert. Mo-
 ret. superque Witt. suprema Gud. a m. pr. 34 Aequora Seru-
 ad IV Aen. 524. sonabant Diomedes III Instit. Grammat. 35 so-
 cios aliquot Pier. Mentel. pr. a m. pr.; et sic Ge. Fabricius scrip-
 tum viderat.

luctantur remi; vento cessante, qui nauem ageret. Causam tanti ornatus in eo inuenire licet, quod de orta memorabilis et magni istius diei agitur, quo primum Italiam istam a fatiis promissam adibant Troiani. De v. 26 v. Var. Lect. posuere scilicet se, quieuerunt. cf. V, 681. X, 103. cf. Seru. et Cerda.

29 — 36: Simili cum iudicio ornata sunt haec, cum iam rerum summa, de accessu ad Italiam, agatur, itaque locorum faciem exhibet poeta iucundissimam. lucoque, per lucum. flectere iter, cursum, nauem. Facit vero haec Aeneas, ut ad ipsa Tibe-

ris ostia cursum regat, ad Creusae monitum lib. II, 781. 782. ad terram Hesperiam venies, ubi Lydius arua Inter opima virum tenui fluit agouro Thybris. Factus est cursus ad ripam fluminis in agro Laurentino; erat autem ille olim lauris confitus; vnde Lucus et flumina opacus. Conf. Excurs. II pr. et III ad hos vers.

37 sqq. Ad loquentium animos excitandos inuocationem nouam valere, nota in poetis res est. In Erato arguantur interpretes. Ponitur a poeta pro Musa quacunque, ut recte Seruius. Apollonii exemplum bene laudatur ab aliis lib. III, 1 Et d' Ege vür, 'Egata etc.

Quis Latio antiquo fuerit status, aduena classem
 Quam primum Ausoniis exercitus adpulit oris,
 Expediam, et primae reuocabo exordia pugnae; 40
 Tu vatem, tu, diua, mone. Dicam horrida bella;
 Dicam acies, aëtosque animis in funera reges,
 Tyrrhenamque manum, totamque sub arma coactam
 Hesperiam. Maior rerum mihi nascitur ordo;
 Maius opus moueo. Rex arua Latinus et vrbis 45
 Iam senior longa placidas in pace regebat.
 Hunc Fauno et nympa genitum Laurente Marica
 Adcipimus. Fauno Picus pater: isque parentem
 Te, Saturne, refert: tu sanguinis vltimus auctor.

Filius

38 *antiquus* Moret. pr., quod vulgare effct. *fuerat* libri Pierii et Giphanii, vnde is faciebat, *fueret*, importuno archaismo. *classis* Goth. sec. 41 *Tum* Franc. *dic h. b. dic a.* alter Voss. 42 *optasq.* Goth. pr. 44 *et maior* sec. Rottend. *rerum maior* Goth. pr. 46 *placidus* Doruill. *gerebat* pr. Moret. *in bella gerebat* sec. Hamb. 47 *genitum et nympa* Goth. sec. *ex nympa* Leid. vnus. *Larvato* Leid. alius. *Mirica* Bigot. 48 *P. patrisque parentem* Parrhal.

Ἐρατώ etc., vbi tamen Erato proprio suo iure ad amorem Medae exponendum advocari putatur. Mox *quas tempora rerum* fuerint, non tam, quibus temporibus Aeneas aduenerit, quam, vt solet *tempus* pro rerum conditione poni; in quae Latii tempora inciderit hic accessus. Quod *rerum* adiectum, poetici sermonis est proprium, *antiquo* ornat h. l. epitheton. Aliter in historia Latium antiquum et nouum dicitur. *exercitus* pro populo, turba, naualibus copiis. Per *πόλιον* Guell. et alii expleant. Sic Graecis tragicis

σπαρτός, τήγμα, τήξίς (vt Aeschyl. Prometh. 128) et alia. *exordia pugnae*, venatione cerui, inf. 489. 42. *reges*, Latinum, Turnum; Mezentium; hinc *Tyrrhena manus*. Sed quod sequitur, in maius auctum, totam Italiam coisse ad arma. Caeterum de priscae Italiae facie, populis, eorumque originibus ad h. l. vid. Excurf. IV.

45—49. Latini genus ad Saturnum refertur, deum Aboriginum indigetem, mox cum Crono comparari solitum. Ah hoc Picus procreatus, ex hoc Faunus, Latini pater. *Faunus* numen antiqui

- 50 Filii huic, fato diuotum, prolesque virilis
Nulla fuit; primaque oriens erepta iuuenta est.
- 64 Solâ domum et tantas seruabat filia sedes,
Iam matura viro, iam plenis nubilis annis.
Multi illam magno e Latio totaque petebant
- 55 Aufonia; petit ante alios pulcherrimus omnis
Turnus, auis atausque potens: quem regia coniunx
- 74 Adiungi generum miro properabat amore;
Sed variis portenta deum terroribus obstant.
Laurus erat tecti medio in penetralibus altis,
- 60 Sacra comam, multosque metu seruata per annos:

Quam

2 50 hinc f. Ven. 51 est deest Bigot. et Goth. sec. 52 tantos f. nata penates laudat Schol. Stat. I Theb. 572. 53 v. et iam Witt. 54 iam pro illam tert. Rottend. a m. pr. e binis Burm. deest. 55 ante omnes p. vnus sec. Moret. 57 magno p. Bigot. p. honore Goth. tert. 59 in abest Exf. in medio, in p. quatuor Burm. et Goth. tert. in medio p. Oudart. alto pr. Moret. 60 S. coma aliquot Heinf. cum Nonio, sed praestat graeca ratio.

qui Latii fatidicum, v. inf. VII, 82 sq. *Marica* nympa Latii, cuius religio apud Minturnenses seruata est, lago ad Lirim fl. consecrato. Quod eam poeta *Laurentem* appellat, poetico more facit, nomine a vicinis locis petito: nam ad Lirim vsque Laurentes non habitauerunt; etsi nomen Latinum, nouum certe Latium, eo vsque pertingere potuit. De reliquis vid. Excurf. V.

52—58. De *Lavinia* seruabat sedes exquisite, tenebat, possidebat, et hoc simpliciter pro, erat in domo paterna vnica filia et heres; nihil amplius. *potere* solenne pro

procare; v. *Cerda*, vt *aitav.* Bene autem ad prodigia et deorum ostenta rem reuocavit poeta; primum, vt totius carminis colori et indoli a religione ductae etiam haec pars conueiret; tum vt Turnum praestantissimum adolescentem cum ratione aliqua Aeneae posthabitu narraret. Sed haud dubie fuere quoque veteres fabulae super his prodigiis, quae in sqq. exponit.

59 sq. Reuocandae in animum arbores et luci in imphuiis veterum, de quibus passim commentati sunt viri docti; cf. Tibull. III, 3, 15 et sup. IV, 494. *Sacra comam*, frondibus intactis. motus pro religione,

Quam pater inuentam, primas quum conderet artes,
Ipse ferebatur Phoebæ sacrasse Latinus,
Laurentisque ab ea nomen posuisse colonis.

Huius apes summum densae (mirabile dictu),
Stridore ingenti, liquidum trans aethera vescae;
Obsedere apicem; et, pedibus per mutua nexis,
Examem subitum ramo frondente pependit.

Continuo vates, Externum ceminus, inquit,
Aduentare virum, et partis petere agmen easdem
Partibus ex isdem, et summa dominarier arce,
Praeterea, castis adolet dum altaria taedis,

Vt

63 *Laurentisque* Gud. a m. sec. cum aliis, sed recentt.; et sic
Arusianus Messus. Neque vero aliter quam quanto casu accipiens
cum *Laurentis*. 64 *Pro summum* Medic. a pr. m. *talawum*, et

Vratisl. *lauri densae*. *densae summum* Parthal. *dense* Witt. *vist*
Bigot. 65 *super ae*. Zulich. a m. pr. *trans aequora* quatuor Burnæ
cum Goth. pr. 66 *Confedery* sec. Morct. *sub mutua* D. Heinf. ed.
69 p. p. *agmine* Rom. cum aliis Pier., minus bene. 70 *eisdem* Dor-

vill. 71 *e castris* pr. Hamb. *quum a*. Nonius ternis locis.
De *adolere* v. sup. ad lib. I, 704.

religione, vt horror et simi-
lia; v. Cerda. 61—63. *Law-*
rentes dicti Aborigines, qui
haec loca ad orientalem Ti-
beris ripam incolebant, rege
Latino. Inde *Laurentum*, La-
tini regia; et *ager* vsque ad
mare ac Tiberim *Laurens* vel
Laurentinus, filuis et paludi-
bus frequens. Translatum
interdum nomen ad totum
Latium a poeta; vt modo
in *Laurente nympha* vidimus.
Alia vid. Excurs. laud. III.
primas artes, cum primum
urbem conderet. Secundum
poetam adeo Latinus urbem
Laurentes condidit et nomen
imposuit a lauro; facile adeo
intelligitur, *Picum*, qui ante

Latinum vixit, *Laurentem* va
171 appellari poetico epithe-
to, non nomine historico.
Quod laurum Phoebæ conse-
crat, ingeniose poeta adiicit,
respectu ad suorum tempo-
rum religionem habito. Exa-
men apum, laurum *Berypoda*.
insidens, praeclare ornauit
v. 64—71. conf. Georg. IV.
656. 657. 658. Est autem
illud inter dira omnia; vide
vel Plin. IX, 17. 18. Alia lo-
ca v. ap. Cerdam, superstitione
ne, vt probabile fit, ab ipse
cursus; magis multitudinis
ingruentis opinione profecta.
partibus ex iisdem, a mari in-
fero.

71—80. Prædignum hanc
flammae

- Vt iuxta genitorē adstat Lauinia virgo,
 Visa (nefas) longis comprehendere crinibus ignem,
 Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari,
 75 Regalisque adcesa comas, adcesa coronam,
 Insignem gemmis; tum fumida lumine fuluo
 Inuolui, ac totis Volcanum spargere tectis.
 Id vero horrendum ac visu mirabile ferri:
 Namque fore inlustrem fama fatisque canebant
 80 Ipsam; sed populo magnum portendere bellum.
 At rex sollicitus monstris, oracula Fauni,

Fatidici

72 *Vt bene e codd. probauit Heinf. post Pier. Vulgo: et.* 74
cremare Montalb. a m. sec. 75 *quo abest tribus Burm.* 76 *lu-*
mina Menag. alter. *lumina fulua* sec. Hamb. *fulua de fumo* Doruill.
 77 *ac totum* Menag. sec. *tectis v. s. totis* Goth. text. 78 *Hoc v.*
 multi Heinf. et Burm., item Goth. sec.; *visu ac* text. 80 *proten-*
dere Mentel. pr. a m. pr. *telum* Hügen. a m. pr. 81 *At rex Mē-*
 nag. pr. *sollicitus monstrorum* Donat. Mf. Fabric.

flammae frequens: supra vi-
 dimus lib. II, 680 sq. Alia
 ap. Cerdam. Cogita vero
 sacrum facere Latinum ad-
 stante filia. *nefas* de prodi-
 gio h. l. res dira et abomi-
 nanda, quae praeter naturam
 fit; contra *fas* de naturae
 more et constantia. *compre-*
hendere h. l. concipere, arripe-
 re flammam, quasi ex foco
 ad proxima manantem. Vul-
 gari oratione *ignis comprehen-*
dit crinibus; nunc Lauinia *ig-*
nem comprehendit crinibus. Ver-
 ba v. 74 sunt ex Lucret. VI,
 154 *Terribili sonitu flamma*
crepitante crematur: de lauro:
 at hic visus est virginis orna-
 tus cremari flamma. *coro-*
nam insignem gemmis, regium
 insignis, vid. lib. I, 655. Ex

multis, quae Cerda cumulat,
 hoc vnice verum. Corona
 enim sacrificantium vittis et
 infulis sacrisque frondibus
 implexa est, non gemmis or-
 nata.

81 sq. Fauni oraculum in
 luco Albuncae poeta narrat
 siue ex vetere memoria siue
 ex loci natura et fama de Si-
 bylla Albunea rem ingeniose
 commentus. Scilicet in agro
 Tiburtino ab occasu in Mue-
 nem deferuntur *Albulae aquae*,
 sulfureae illae et medicatae.
 v. Cluuer. Ital. p. 715 (nunc
Aquad zofa, vel *Solfatarà di*
Tivoli; de quibus v. *La Lan-*
de Voyage d' Italie T. V, p.
 338 sqq.). Ex Albulae flu-
 minis fontibus maior *Albunea*,
 fons et Nympha, ex Horatio
 nota

Fatidici genitoris, adit, lucosque sub alta
 Consulit Albunea: nemorum quae maxuma sacro
 Fonte sonat, saeuamque exhalat opaca mephitim.

Hinc

84 *post* Porphyt. ad Horat. *saeuamq. Medic. seruamq. Aru-*
sanus. exaltat Mentel. pr. a m. pr. et Goth. alter: *mephitim* HeinQ
 recepit e Medic. et aliis, auctoritate Grammaticorum, et more Vir-
 giliu sescendi graeca latine. Vulgo *mephitim*. Librarii scribunt)
scere mephitim vel mephitin. Rom. mephitim.

nota I Carm. 7, 12. *domus Al-*
buneeae resonantis; vt h. l.
quae fonte sonat; et si nunc,
 post tantas rerum vicissitudi-
 nes, natura fontis et loci fac-
 cies est diuersa. Subiacebat
 fonti *Iacus* (quem Martialis
 quoque in his locis memora-
 t Epigr. 13, 3) Albuneeae sa-
 cer, in quo olim Fauni tem-
 plum et oraculum a pbeta
 proditur. 82: *alta Albunea,*
 fons in Iacu inexploratae al-
 titudinis; vid. Cluver. l. c.
 Male Seru. *quod est in Tibur-*
tinis altis montibus. Nam id
 a locorum situ alienum. *ne-*
morum quae maxima sacro Fon-
te sonat h. e. quae Albunea
 maxima (siue per se, h. ad-
 modum magna, siue inter
 caeteras aquas, seu fontes,
 vt ad plures Albulae fontes
 respiciatur) per illa nemora,
 in isto nemore; sacro fonte
 manat. *nemorum*, graece dic-
 tam, κατὰ τῶν ἄλλων. Inter-
 pretes difficiliorem dicendi
 modum non attingere mira-
 tas sum. Pompon. Sab. *ma-*
xima nympha vel filia. Ma-
 le. Forma orationis non dif-
 similis illa Tibulli III, 5, 5

Baiarum maxima filis, vbi
 cf. Obsl. Possis et lucos *ne-*
morum iungere; sed tum pa-
 rum suauiter voces istae es-
 sent distinctae; debebant sal-
 tem sic collocari: *nemorumque*
sub alta Consulit Albunea lucos,
q.; aut *fonte nemorum*; vt sit
quae maxima sonat sacro fonte
nemorum displicet tamen et
 hoc! A sulphure aquarum ex-
 surgit grauis odor, quem *me-*
phitim appellauit: cf. Seru.,
 qui tamen multa vana admif-
 cet. Hinc Dea Mephitis, cuius
 aedes cum aliis locis, tum in
 Hirpinis erat ad Amsancti
 vallem. vid. Plin. II, 93 et
 inf. VII, 564. 565, vt omni-
 no in tutela eius fuisse vide-
 antur aquae sulfureae. An
 huius vaporis sulphurei vim
 aliquam diuino spiritu afflan-
 di esse crediderint veteres
 Aborigines, ignoratur. Pro-
 bus, vt Pompon. Sab. ad h.
 v. memorat, *Albuneeae Lau-*
rentinorum sitam exposuerat,
in qua oraculum Fauni erat;
 quod tamen inter Gramma-
 ticorum *auisopoius* referen-
 dum; nam de Tiburtino,
 non Laurentino, agitur hic co-
 gitandum.

Hic et ~~regem~~ pater ipse ~~potens~~ responsa Latini
 Centum lanigeras machabam sine bidentis,
 Atque harum celsas tergo flantesque iacebat
 Vellensibus. **Sabina ex alto vox reddita luco est:**
 Ne peti conatus vitam sociare Latinis,
 O mea progenies, thalamis non crede paratis;
 Externi veniunt generi, qui sanguine nostrum
 Nomina in alta ferunt, quorumque ab stirpe nepotes
 Omnia

95

95 *Se et pr. Moret. tunc plurimi. dum sec. Rottend. 93 mat-
 tarat Goth. sec. mactant sec. Rottend. et Gud. a m. sec. 94 carnis
 Pier. aliquot. serps exquisite pro tergis. latebat Goth. sec. 95 sub-
 to Medic. Colet. cum aliis Heinf. subit Gud. a m. pr. subito ex alta
 Witt. est deest hinc Goth. 96 Si subtilis esse velis, scribendum
 erat *Quoniam*. *factus* Chodon. lib. II Art. Grammat. 97 *veru* Heinf.
 e Medic. et alijs. Vulgo *ver*. Witt. *ver*. 98 *veniant* Medic. cum
 magna parte codd. Pier. et Heinf. it. Ald. tert. Sed bene iam Seru.
 vidit *veniant* melius consualre vaticinio, quod, quae futura sunt, vt
 praesentia nuntiat. 99 *ad astra* Goth. sec. *ferant* Medic. et om-
 nes antiquiores cum edd. inde ab Aldo, quod et ipsum recte se ha-
 bet; mutata mox eleganter oratione *in videntur*. Sed Heinf. recepit
ferant, quod sane ferri et ipsum potest, ex Leid., cui aliquot alios ad-
 iungit Bermanus sed recentes nulliusque auctoritatis. *ab st.* Heinf.
 e Medic. et Gud. Vulgo *a stirpe*. cf. lib. I, 626.*

cipienda responsa, vt Ser-
 vius ad h. l. notat. cf. Dauid.
 ad Cic. de Div. I, 43 et Cer-
 da h. l. *Construa* *hinc*, la-
 tiore sensu h. l. vid. Excurs.
 XXI, lib. I. *doma*, victimam,
 sacrificium, vt toties sibi
Acheronta, deos inferos et
 Manes. Notatu dignum in
 hoc Fauni oraculo, primo
 quod et ipse sacerdos incu-
 buit, et is, qui consulebat;
 si quidem Maro consilio haec
 ita extulit v. 86 sq. et 92;
 tum, quod necyomantiae ali-
 quam speciem illud habuisse
 videtur. Quod vero v. 95
ex alto vox reddita luco est,

VIRGIL. Tom. III

Italicis religionibus consenta-
 neum est, in quibus voces
 ex luco auditae auctoritatem
 habebant. Inter ostenta et
 prodigia a Livio memorata
 vocem e luco vel monte au-
 ditam saepe prodi quis non
 meminit? Fuit quoque in
 Aeneae rebus eiusmodi mo-
 nitum deorum narratum ap.
 Dionys. I, 56.

96—101. Oraculum mul-
 ta cum verborum dignitate
 expositum est; inprimis no-
 men Latinum *sanguine*, pro-
 genie, Aeneae nobilitatum.
 Ad dignitatem quoque fa-
 cit multitudinis numerus pro-

B

vnta-

100 Omnia sub pedibus, quae Sol vltimique recurrens
 Adspicit Oceanum, Vltimae regisque videbunt.
 Haec responsa patris Phœni, mirantisque silentii
 Noctis datus, non ipse suo premit ore Latinas
 Sed circum late voltans Iam, fama per vltis
 105 Ausonias tulerat; quum Laomedontia pubes
 Gramineâ rapae religauit ab aggere classem.
 Aeneas, primique ductus, et paterque iuniorum,
 Corpora sub ramis deponunt arboris altae;
 Insituuntque dapes, et adorea liba per herbam
 110 Subiiciunt epulis (sic Iuppiter ille monebat)

101 Respicit ex Heleno Acronē laudat G. Fabric. et Burm. Accipit Goth. pr. et tert., male; nam mare excipit solem, non sol occidens mare. 102 Haec princeps aliquot Pier., quod Cuningamus tamquam verius praetulit. 103 nos. Menag. pr. do. 104 sicem voltans late Goth. sec. 105 Laomedontia aliquot Heinsh. male. v. Ge. I, 502. 106 classem vel funem pr. Hamb., quod vulgare est 108 deponunt sub ramis. Doruill. 109 pr. herbam Heinsh. legit cum Grammaticis et cum vetustissimo quoque, monente idem Pier. Vulgo, per herbas; quae vulgaris esset ratio. 110 Iuppiter ille. Heinsh. ex Prisciano et Med. a sec. m. Mediceo Pierii aliisque suis (adde Goth. text.) reposuit, copiose idem adstruxit, et, qui viri praestantissimi mos erat, vbi in elegantiore formulam incidere, in omnes alios locos insulit, in quibus Iuppiter ipse legitur. Seruat tamen hoc Romanus quoque.

vnitate: *convivia, thalami, externi generi.* Illa autem y. 99 seqq. *magnifica: Omnia sub pedibus vertigine regique videbunt* h. esse; Sup. Ecl. V, 57 *sub pedibusque videt nubes et sidera Daphnis. Sol recurrens, oriens et occidens;* Pomponio monente.

107 lqq. Sequitur euentus vaticinii de mensis comesis, v. sup. III, 255—258, vbi cf. Excurs. VIII, adde locum in Excurs. II ad h. lib. Obseruandam autem, quantam

verborum dignitatem rei tenui et leui adiecerit poeta; vitatis verbis propriis, quae exiliora erant pro carmine, y. c. panis? 108. adorea liba, placentae, proprie de farre, quae pro panibus erant praescis hominibus, antequam fermento et meliore panis coquendi arte vterentur. Haec liba nunc mensarum vicem praestant, quibus epulas, cibos, imponant, poma agrestia. sic I. ille monebat, animis, vt ita facerent, subiiciebat.

Et Cereale solum pomis aggressibus augent.
 Consumis hic forte aliis, ut vertere morsus
 Exiguam in Cerealem penuria aedit edendi.
 Et violare manu malisque audacibus orbem
 Fatalis crusti patulis nec parcere quadris.
 Heus! etiam mensas consumimus? inquit Iulus.
 Nec plura adules. Ea vox audita laborum
 Prima talis finem primamque loquentis ab ore
 Eripuit

215

*115 C. iam forte spulsi Ven. vertere morsu pr. Rottendi; quod præ
 bere dictum esse possit; sed ortum est ex morsu, morsum, quod hæ-
 bent aliquot Pier. 113 pænūtia scribunt duo Burm. 115 crusto
 Bigot. Fuisse qui frusti legerent, ex Cerda intelligitur. Crustum est
 exquisitior et rarior forma pro vulgari, crusta. Argutator et hic Ser-
 vius. 116 Anu. Farnab. consumimus aliquot Pier. et tres Burman-
 niani, si recte capio, item Pompon. Sab., nec male. Sic in hac re
 apud Dionys. dicitur ἄλλοις ἢ τοῖς κατὰ τὴν ἀρχαίαν κατὰ τὴν ἰσοπέδιον. 117 Heins.
 distinguere malebat, nec p. alludens ex vox, etc., quod bene expulit
 Burm. 118 primamq. Menag. pr. primamq. sec. Rottend. et Dor-
 vilh. 119 primusque malit Trapp., quod profecto esset
 propius.*

bat. Eadem liba mox Cereale solum, quatenus substernuntur pomis; hoc augent Troiani pomis, imposita pomorum fructe (ut augentur, cumulantur, arae donis), eadem paullo post exigua Ceres, orbis fatalis crusti, et patulas quadras, cf. Moretum v. 46. 47. Mox penuria edendi, est penuria ejus, quod edendum esset, comedi posset; violare eo refert Cerda, quod mensa inter res sacras habebatur. Potest ferri; potest etiam huc aduocari locus ex Sext. Aurelio Vi&. O. G. R. 10 consumitque quod fuerat cibi crustum etiam de farris mensis, quas sacratas secum habebat,

comedisse; secundum quae fuisse videntur, qui liba sacra diis penetibus offerri solita in hac fabula memorauerint; cf. *ibid. c. sequ. princ.* In poetica tamen oratione omnino esse potest frangere, comminere.

116—129. Bene certo homini et maxime Iulo partes dicentis dat; est inter caetera hoc quoque traditum accipere potuit. *alludens*, pro arridens, subridens, quod Burm. illustrat, aut simpl. ludens, iocans, ad socios. *talis finem*, significauit Troianis, finem adesse. Sed vaticinia dicuntur efficere ea, quae monent futura esse, multo magis

B 2

Eripuit pater, ac stupefactus numine pressit.
 120 Continuo, Salve fatis mihi debita Tellus,
 Vosque, ait, o fidi Troiae saluete Penates.
 Hic domus, haec patria est. Genitor mihi talia, namque
 Nunc repeto, Anchiles fatorum arcana reliquit:
 Quum te, pater, fames ignota ad litora vectum

Adciñis

ing *Corripuit* Ven. non male, inquit Heinsius. Burmannus com-
arripuit uti *accipit*, *arripit*, *omnem* solet. Nihil tamen mutat, et *eripere*
 ad vulgarem superstitionem refert, tamquam prohibere Aeneas, ne
 Ascanius plura sorte inominata subiceret, et ideo *pressit*, sorte manu
 sua os Ascanii. Liberalior et suspensior ratio videtur haec, quia in
 nota posuit: *eripuit* ad solam celeritatem dicentis et interponentis
 verba spectat; exquisitius est quam *arripuit*, *rapuit*: cf. *sup.* lib. II, 619.
 Sic ἀρπάξεν, προαρπάξεν τὰ λεγόμενα. cf. Guell. Nec hic de omni-
 ne sed de vaticinii exitu et euentu agitur. *pressit*, est vocem Asca-
 nii repressit; nam exopto sermone alter interpellatur: ut *promittitur*,
 quo minus loqui pergat, et *supplet* est in aliis. *Assidit* uel *assidet* codd.
 etiam hic. n. dixit Parrhas. n. possit Goth. tert. 122. hic p. *sup-*
 tem apud Burm. cum Goth. *fac.* et Goth. pr. *est* deest Ven. et
 Goth. tert. 123. *fac.* *exoptat* Parrhas.

magis tunc, cum exitum ha-
 bent. *Eripuit* simpliciter dic-
 ti, quod Aeneas subiicit, ce-
 leritatem declarat; ac *pressit*,
 vocem Ascanii repressit, eum-
 que loquentem interpellauit.
Stupefactus numine, h. oraculo,
 vt iam alias vidimus. 121. o
fidi Troiae saluete Penates.
 Haec perpetua Aeneae reli-
 gio, vt Penates primo loco
 appellet. Promiserant tamen
 et illi, vnde *fidi Penates*, per
 somnum, Aeneam Italiam esse
 aditurum, lib. III, 147. 162.
 167 *Haec nobis propriae sedes;*
hinc Dardanus ortus etc., vnde
 nunc v. 122: *Haec domus,*
haec patria est. Genitor mihi
talita. Tribui h. l. Anchisae
 vaticinium supra a Celaeno,
 Harpyiarum vna, acceptum

(III, 255 sq.) mox ab Heleno
 confirmatum (lib. III, 39A)
 omnes Intpp. monent. Est
 poetam malim sibi constare,
 tamen varia ad interpretan-
 dum et excusandum altera
 possunt: Anchisae omnino
 partes vaticiniorum interpre-
 tandorum dantur a poeta et
 ab aliis (cf. Excurs. XVII ad
 lib. II, p. 321. cf. Disquis. II,
 f. 6 sq.); igitur is Celaenus
 quoque verba disertius expo-
 suit et saepe in ore habuit
 atque ad animum renouauit.
 Alii ad ea referre volunt, quae
 Anchilen natum in locis infer-
 ris docent lib. VI, 891. 892.
 893. Sequitur hoc Ouwens
 Noct. Hag. p. 626 sq. Pro-
 babile tamen est, poetam de
 Harpyiis fabulam supra secun-
 dis

Adcis coget capibus consumere mensas: 125
 Tum sperare domos defensus, ibique memento
 Prima locare manu molinque aggere tecta.
 Haec erat illa fames: haec nos suprema manebat,
 Exiis postura modum.
 Quare agite, et primo laeti cum lumine solis, 130
 Quae loca, quae habeant homines, ubi moenia gentis,
 Vestigiaque ex a portu diversa petamus.
 Nunc patras libare Iovis, precibusque vocate
 Anchisae genitorem, et vina reponite mensis.
 Sic demans effatus frondenti tempora ramo 135

Implicat,

Desino interpretatur, quasi laetitia: *omissis*. *Anchisae* aliquot
 Pier. on lib. III; 577. ut Heinf. monuit. *assumptis* Bigot. *accensis*
 Gud. v. m. per *accessis* Goth. sec. 126 *suprare*, *spirare*, aberrat.
 apud Heinf. ob *domus* multi. *defans* Ed. Ven. 127 *tello* Franc.
 128 *Haec* erit *Mons* alter: cum Goth. sec. *haec* vob *Vratisl.* *moene-*
bat sc. *Anchisae*, *Sera*. et Ed. Ven. *manebant* Rom., quod arridere
 potest. Sic VI. 84 *sed terra grantora manent*. 129 *Exiliis* con-
 turm. et sic Goth., *folle* varietae. *Enimvero exilia* sunt calamita-
 tes, *accensae*, vi. *totius* *staminum*, *noxa*, *clades*, et similia, et
Gracorum, *Stru.* *Abbas*, *Abbas*, *Abbas*, *Abbas*, *Abbas*, et alia. 130 *pri-*
mo duo *Burm.* cum Goth. sec. Erf. *limine* Moret. sec., *perpetuo*
liba. vid. VI, 355. 131 *quas* *Doruill.* *habitant* duo *Burm.* ex
 imp. *ubi* in *graty* Goth. tert. 133 *libare* *vovis* Goth. tert., *prave*
et *libare* *patras* satis intelligitur esse dictum pro: *libare* *vi-*
nam, ne quis *patris* emendandum putet; est et hoc eleganter dice-
 ritur. *notatis* Puget. 135 *Sic demans satus* alter *Hamb.* *effatus*
 aliquot *Burm.* s. *lausa* tres eiusdem: quod arridere potest; nam
 laura abundabat ille tractus.

dis curis interuisse, et morte
 praeventum reliqua non po-
 tuisse mutare vel accommo-
 dare. 125. *adcis* *capibus*,
 exquisite pro consumtis. *mo-*
eri *aggere* *tecta*, ornate, vr-
 bem aedificare, quod fit val-
 le ducto.

133 sqq. Expectabas hoc a
 religioso homine, Aenea, ut
 a religione initium faceret;
 imprimis cum sollemne hoc sit,

ut precas et sacra faciant, cum
 omine accepto, tum ascensu
 vel aditu in locum optatum
 facto. cf. inprimis Odyss. v,
 353 sqq. *Anchisae* a filio con-
 secratum *Lactant.* I Inst. 15,
 10 ex h. l. probat. Factum
 id iam lib. V vidimus. v.
 134. *reponite*, pro apponite,
 ponite, poetica ratione: vt
 Georg. IV, 378, et *patras li-*
bare magis poeticum quam
 B 3 vinum.

Implicat, et Geniumque loci, primamque deorum
 Tellurem, Nymphasque, et adhuc ignota precatur
 Flumina: tum Noctem, Noctisque orientia Signa,
 Idaeumque Iovem, Phrygiamque ex ordine Matrem,
 140 Inuocat, et duplicis Coeloque Ereboque patentes.
 Hic Pater omnipotens ter coelo clarus ab alto
 Intonuit: radiisque ardentem lucis et auro
 Ipse manu quatiens ostendit ab aethere nubem.
 Diditur hic subita Troiana per agmina rumor,
 145 Aduenisse diem, quo debita moenia condant.
 Certatim instaurant epulas, atque omne magno
 Crateras

138 *notitque* conl. Voss. male; nam vulgare est. *notitque* Rom. *horrentia* s. Parrhaf. 141 *caelo* ter Cuning. ex ed. princ. et 1476: 142 *que* abest Doruill. *et auro* Goth. lee. *Forse auro* magis placere possit; nam proprie et docte *auro* factis et *fulminibus* dicitur; vt supra vidimus. Tamen nec male *notit* et *auro* radiis et *auro* lucis pro vultu gari, radiis aureis; nota figura. *notit* *reuerendis*, ex qua intonuit. 144 *Deditur* scripti omnes Heinf. nisi quod *tres dicitur*, et Sprok. *ditur*. *Dicitur* tamen Pieriam aliquot exhibebant, et agnoscit Ge. Fabric. sicque iam emendatum a Naugerio; et a Benedetto e Cod. Pal. *per agros* *murmur* Ven. et pro var. lect. Gud. et pp. Hamburg. 145 *condant* aliquot Pier. et tres Heinf. cum Esf. Licet et hoc tueri. 146 *ordius* Zulieh. *agminis* pr. Hamb. et Bigot. Sed *omne* magna absolute dictum, cum tam clarum et manifestum augurium ipsis datum esset, etc.

vinum. In precibus, quae v. 136 sequuntur, augustam religionem faciunt et venerationem mouent nomina deorum, ex antiquiore religione desumpta, qua naturam, naturae partes, vires et elementa fore in praecum, foederum vel iurium iurandorum, formulis ponunt, vt tot Homeri, Apollonii, nam et is veteres religiones sectatur, Aeschyli et caeterorum Tragicorum, etiam Herodoti loca docent. In v. 139 domestica numina

subiit, *et* *ordius* *Pastra* *deinceps*, vt iam aibi vidimus. Congessit multa ad singulos versus Uerba satis otiose. In *caelo* loci argutantur Seruus et Pompea. Sabinum Apollinem contendunt habendum esse. P. v. 146. *duplices* *Coeloque* *Ereboque* *parentes*, vt utrumque parentem, Venere inter deos, Anchison inter Manes. 147. *Augurium* laetum; tonitru caelo sereno. Hoc v. 146 *omen* *magnum*. De v. 147

Crateras lacrimant, et vina coronant.

Postera quum prima lustrabat lampade terras

Oras, et urbem, et fluvios, et litora gentis

Diversi explorant; haec fontis stagna Numici, 130

Hunc Thybrim fluvium, hic foris habitare Latinos.

Tum fatos Anchisa delectos ordine ab omni

Centum oratores augusta ad moenia regis

Ire iubet, ramis velatos Palladis omnes,

Donaque ferre viro, paremque exposcere Teucris. 155

Haud mora: festinant iussi, rapidisque feruntur

Passibus.

147 Crateram Morct. Sc. vid. ad I, 724. 148 prime aliquot
Fic. Etiam Benedictus veterem lectionem esse ait, cum primo
150 Diversi Movers. 151 et fluvios. 152 et litora. 153 et gentis. 154
Sermans. 155 Donaque. 156 Teucris. 157 Haud mora. 158 rapidisque.
159 feruntur. 160 Passibus. 161

155. 156. delectos ordine

ad omni, ex omnibus ordinibus;

non est virgendum! ramis velatos Palladis.

frondes oleagineas vitatas manibus praeferre putandi sunt,

vide inf. v. 236, 237 ne totius, quod vitis praefertimus manibus vitas ac verba praecantia.

Ros ipsa factis nota: conf. inf. VIII, 116, 128. XI, 332, sed de modo loquendi quaerat aliquis.

Sic et inf. XI, 101 velati ramis oleo et ap. Graecos v. c. Sophocli. Oed. 3. ἄρραλοι κλάδοισιν ἐξερμαίνωσι. Scilicet ἐξερμαίνωσι, velari, proprie de corollis et vitis (vid. ad V,

155. 156. delectos ordine

ad omni, ex omnibus ordinibus;

non est virgendum! ramis velatos Palladis.

frondes oleagineas vitatas manibus praeferre putandi sunt,

vide inf. v. 236, 237 ne totius, quod vitis praefertimus manibus vitas ac verba praecantia.

Ros ipsa factis nota: conf. inf. VIII, 116, 128. XI, 332, sed de modo loquendi quaerat aliquis.

Sic et inf. XI, 101 velati ramis oleo et ap. Graecos v. c. Sophocli. Oed. 3. ἄρραλοι κλάδοισιν ἐξερμαίνωσι. Scilicet ἐξερμαίνωσι, velari, proprie de corollis et vitis (vid. ad V,

155. 156. delectos ordine

ad omni, ex omnibus ordinibus;

non est virgendum! ramis velatos Palladis.

frondes oleagineas vitatas manibus praeferre putandi sunt,

vide inf. v. 236, 237 ne totius, quod vitis praefertimus manibus vitas ac verba praecantia.

Passibus. Ipse humili designat moenia fossa,
 Moliturque locum; primasque in litore sedes,
 Castrorum in morem, pinnis atque aggere cingit.
 160. Iamque iter emensi, turres ac tecta Latinorum
 Ardua cernebant iuvenes, muroque subibant:
 Ante urbem pueri, et primaevio flore iuventus,
 Exercentur equis, domitantque in pulvere currus;
 Aut acris tendunt arcus, aut lenta lacertis
 165. Spicula contorquent, cursuque icluque laeessunt:

Quem

158 qui abest Leid. 160 *omnibus* Gud. à m. pr. et *castra* multi Pier. et Heinf. *Latini* Medie. cum aliis plurimis, ita Edd. Mediol. Ald. et al. *Lacertorum* non nisi Mentel. et Menag. cum recentibus tribus Burmanni exhibent, item bini e Goth. Sed auctoritatem gravio-riorem dant libri Pieriani, Seruius et Asper Grammaticus. *castra* *du-miorum* ed. Ven. ex lib. Hb. 132, Burm. 161 *marces*. Rom. pr. Men-tel. et pro var. lect. Leid. cum Witt. Sed vulgatam, quae per se doctior est, defendit Arosianus Messius. Contra *suadere* *testum* doctus quam *testa*. *marces* *propinquum* Gud. pro var. lect. 162 *prae* Oudart. *primosus* in f. Bigot. 163 *Extorque* Gud. à m. pr. in deest pr. Mentel., et *quo* Bigot.

72), quae ambiunt, adeoque tegunt, frontem, tempora. Transiit hoc poeta ad ramos vittis et insulis obvolutos, qui praeferebantur a supplicibus, et tenebantur manibus. Sed insulis et vittis dependentibus a ramo manus ipsae obtegebantur, unde *manus velatae*; et dicta hinc *velamenta* ipsi rami vittati. Igitur *velati rami*, habentes ramos vittatos manibus. *pacem*, foedus et amicitiam, ut et al.

157 — 159. Castrum hoc Troiae est: seu *Troja nova*, a parte dextra Tiberim praecingens, adstantibus subduc-taque a tergo navibus, a si-

nistra campos ad mare per-tingens: in quo inf. lib. II Rutulos, qui castra oppugnant, consilere videbimus. vid. in Excurs. III ad h. lib. *opolitur locum*, exquilito poetico more, pro moliri tecta in loco, h. extruere, ut sup. v. 127 et 290 dictum erat, *primas sedes*, int. in prima littoris parte: v. in eod. Excurs. Mox *pinnas* pro muris et *aggerem* pro vallo, quod fossam ab interiore parte ambit, dixit.

162 — 165. Ad Laurentiam urbem missa legatio. Non modo Romanae militiae more, quod Seruius putat, sed Graeco quoque et omnino praefcae vitae

Quum praeuectus aqua Iugaeui regis ad auris
 Nuntius ingentis ignota in veste reportat
 Aduenisse viros. Illa intra tecta vocari
 Imperat, et solo medio confedit auro.
 Tectum angustum, ingens, centum sublate columnis, 170
 Vrbe fuit summa, Laurentis regia Pici,
 Horrendum filia et religione parentum.
 Hic scepra adcipere, et primos ad tollere fascis
 Regibus omen erat; hoc illis curia templum,

Hæc

166 *Tum aliquot Pier. praeuectus ex Pier. et suis recepit Hein-*
Sus, vt fit, ante Troianos urbem inuectus: vt praeire, praeuenerit.
Cyr enim poetæ non licuit noua voce vt ad analogiam facta? Alii
legunt: praeuectus, quod frustra defendit Burm. 167 in deest ter-
tio Mentel. et tert. Goth. reportant alter Hamb. reportat est simpli-
citer pro portat. arguatur Burmannus, dum emissum ante nuntium
fuisse coniecit. 168 inter duo Burm. 169 medio alter Hamb.
*171 *Kebs f. medio lectum, alicubi ante Pierium; et sic aliquot Hein-**
*et Burm. cum Goth. tert. medio Doruill. 173 *Hinc Ald. pr. et**
liant. et pass. eodd. Heinl. et Burm. cum Goth. pr. at p. 168
 Witt. 174 *temple Bigot.*

vitæ ritu, vt in loco Heli-
 di (Scut. 285. 286), ante vr-
 bem in campis exercet se cur-
 su ac ludit armis iuuentus vr-
 bana. Postea autem eo more
 egregie usus est, ut sanam
 narrationem faceret. *domi-*
taus curvus pro equis iugali-
bus, multatibide pro illis no-
to poetarum more. Max. se-
cula, inhi secula, et apynth-
ton Iouis ad materem refer-
laccifus, exquiste pte, con-
tendunt, 5 certant quando-
quidem prouocant se et laccif-
ant, qui spagant.

170-171 *regis Pici hæc re-*
gia in arcu Laurentis, diuersa
viuque a Latini regia v. 59
sq. descripta, et improprie

dicitur regia, hæc ædificium
 magnificum; nam fuit tem-
 plum, quod pro curia esset,
 e more prisorum hominum.
 Ex fragm. Vatic. a Bartolio
 p. 134 forma huius templi ex-
 pressa est, sed aliena admo-
 dum a poetæ mente ac ra-
 tione. Imitatus est locum Se-
 accæ Thyest. v. 64 ad 664.
vrbe summa in æola angostaty,
vt Iliad. 21 172, h. e. in ang-
æla. Circa domum illam
lucæ erat (v. 172) more ve-
terum in templis, et in prin-
cipum pedibus. Alterum
 hoc ex lib. II, 299. 300 de
 Anchisæ domo meminimus,
 omen egregie pro more, cui
 bonum omen inerat, vt maio-
 rum

175 Hae sacris sedes epulis; hic aetate caeso

Perpetuis soliti patres confidere mensis.

Quin etiam veterum effigies, ex ordine auorum

Antiqua ex cedro, Italusque, paterque Sabinus

Vinifator, curvam feruens sub imagine falcem,

Saturnusque

175 *Hoc Rom. cum bñis Burm. et Ed. Mediol. hic Ed. Ven. sacras tres Heinf. et Medic. Picrii. patris aedes Ven. et text. Rottend. a m. pr. 178 e Heinf. e suis et Pier., alii ex. Aliis utrumque abest, in aliis adhaesit e priori voci: antiquas cedro, et hinc Schol. Stat. antiquas cedri. v. apud Pier. et Heinf. 179 curua Voff.*

rum fortuna sequeretur regem regnum auspiciantem.

Auspicia regni a summis regni insignibus declarat.

antollere fasces pro eo, quod sequitur, ut praeferantur nouo regi.

175. 176. Potest aliquis paulo doctior siue ad Oenotrorum

auocoria, de quibus Aristot. de Rep. VII, 10 videndus, siue ad ferias Latinas respici putare.

Seruius ad Palatium Augusti abusum credi voluit, ut ex eius ver-

bis colligo: *ariete caeso. Hoc sacrificium in ianua Palatii fiebat festis diebus.* Et Pompon.

Sab. ad v. 170 *Templum Apollinis ab Augusto in Palatio profectum describit.* Palatium Augusti domum adembratam etiam

Blanchinius (*Palazzo de' Cesari*) et Holdsworth volebant. Sed sequi iuuat, quod simplicissimum est. Est hoc templum pro prytaneo, curia aut simili aede publica: in qua aedes sacrificia publica habentur.

ariete caeso, seu quacunque victima, epulae sacrae instituantur; si publi-

cum sit sacrificium, confluunt primores gentis, ique epulis excepti sedent, *mensis perpetuis*, h. longa et multum pro-

currente mensa; ut *perpetuum tergum* et alia.

177 — 182. Etiam haec signa in vestibulo collocata sunt, ut in curia vel templo

mos erat in aditu et porticu signa inter columnas ponere.

Italus autem et Sabinus h. l. inter Latini maiores memorantur post illa, quae v. 45.

49 edixerat poeta, tanquam agnatione iuncti. cf. Exc. IV ad h. lib. et Cluver. Ital. ant. p. 725. Antiquitatis gentium

exhibet etiam in materia, *cedro*, nam vetustiora signa lignea erant vel scilla. *Vitis*

et falcem Saturnus fere dum siccæ exprimitur, et sunt qui iungunt *curuam f.*

f. f. falcem Saturnusque, ex sermonis tamen rationibus

haud dubie ad Sabinum spectant haec, quem nobis poeta ex prisca aliqua eruditione

declarat, vinearum colendam auctorem fuisse; sub

figno,

Saturnusque senex, Ianique bifrontis imago, 180
 Vestibulo adstabant, alique ab origine reges,
 Martiaque obs patriam pugnando volnera passi.
 Multaque praeterea sacris in postibus arma,
 Captivae pendens currus, curvaeque secures,
 Et crissae caputum, et portarum ingentia claustra, 185
 Spiculaque, clipeique, ereptaque rostra caninis.

Ipsae

180 *senes Franc. difformis sec. Rottend. et a m. sec. Hugen. eura*
Goth. sec. 181 Vestibulum Zolich. a m. pr. adstabant est pro vultu
gari; substat haec. 182 Burmannus Martiaque ex Servio cum Ro-
mano (Picci) et editis omnibus legendum statuit. De editis verum
hoc non est; nam in his quae inde ab Aldd. constanter legitur; ead
Benedictus in sunt emendare iusserat quae. Malim equidem qui et
quae esse. Sed vereor, ne totos versus aliunde in margine adhaese-
rit. An aliis poeta dixerit Martia vulnera, vt arma Martia, signa
Martiaque obs patriam, quos. Reges sunt omnino regio sanguine na-
ta et veteres heroes. avantes. Sic ipse Aeneas toties rex, vt inf. 220,
183 factisque Oudart. 185 castra Oudart. pro claustra. 186 ar-
187 factisque Oudart. 185 castra Oudart. pro claustra. 186 ar-

signa, forte ad hermae mo-
 dem, in Sipontem definita,
 sola in parte ad computandas
 frondes, 639 Ovid. Met. XIV,
 626, 631 et 649) edicta; qua
 specie Silvanj hermae occur-
 rit apud Rosellum et alias;
 Haec, ut videtur, ex Accipio pe-
 tit, in antiquo fragmentis apud
 Macrobi. VI, 5 occurrit: *Q*
Dionysio, quales Iovis, uti-
factor. Simula genitrix, Euis, vt
 bene Vossius legit. *aliquo*
ab origine reges, a. d. 9. prisci,
 Molestum est, quod cum Ser-
 vio ad Aboriginum nomen
 alii volunt.

183 — 186. Haec veterem
 honorarum et *ava* *Thyestes* in
 templis ritum referre, facile
 intelligitur. Similia loca con-

gestit Cerda. Sed praestat
 Statii imitationem cognoscere
 lib. VII Theb. 55 — 59. Re-
 spectitur autem imprimis *ant*
castrorum habenderum mos
 apud Romanos, eam in fas-
 tigijs non modo templorum,
 sed et privatarum aedium,
 affixa essent scilicet signa qua-
 drigaram, spoliarum, armo-
 rum. Sic Liv. XXXIV, 4 et
 al. Plin. XXXV, 46. cf. Rycki
 de Capital. 15. In eo, quod
rostra v. 186 subiicit, histo-
 riarum fides non est depos-
 cenda; nam navales pugnae
 vix fecerunt Latini. Pessimi
 naipes *Antymus* in littore opa
 pressae intelligi; sed in poe-
 ta haec *antymus* non deside-
 ratur.

Ipsē Quirinali lituo, paruaque sedebat
 Succinctus trabea, læuaque ancile gerebat
 Picus, equam domitor: quem capta cupidine coniunx
 190 Aurea percussum virga, verfunque venenis
 Fecit auem Cixce, sparfitque coloribus alas.
 Tali intus templo diuom patriaue Latinus
 Sede sedens Teucros ad sese in tecta vocauit;
 Atque

187 *paruaq.* vel *fuluaque* Zulish. Caeterum transpositi esse ver-
 sus hi quinque 187 — 191 *Ipsē Q.* et ante v. 183 retrahendi videri pos-
 sunt: vt regibus subiungatur vnus aliquis insignior Picens. Potuit
 tamen Virgilius maluisse alterum. 188 *anchise* et *anchise* in Gotth.
 ex *anchile*, vt alii scribunt, v. c. fragm. Vatic. *ferbat* Ven. 189
equis d. sec. Rottend. 190 *Aurea* *le. virga*, nota Synaceti; male
 Seruius iungi vult *aurea coniux*. 191 *fixit* auem Hugem. *Circae*
 tres Hcial. 192 *diuum templo* Medic. *Pier.* *templeque deum*
 alii Pieriani.

187 — 191. Inter signa ve-
 terum heroum Pici imprimis
 statua conspicua. Erat is e
 Latini maioribus; ac forte
 eius signum non infrequens
 illa aetate occurrerat Virgilio
 (conf. Excurs. V ad h. lib.).
 Forte etiam regiam condidisse
 dictus erat: sup. 171 *La-
 rentis regia Pici*. Prisca ali-
 qua grauitas imagini inest;
trabeatus est Picus; qui ve-
 terum regum erat habitus
 (conf. Plin. IX, 39 f. 63);
 quo Romulam quoque con-
 spicuum narrant (*trabeatum*
Quirinum vocat Ouidius Met.
 XIV, 828 et al.), cum *lituo*
 (vt adeo augurali scientia cla-
 ram fuisse necesse fit) et pris-
 to armorum genere *ancili*.
faciuntibus trabea et lituo, nota
 forma, qua verbum binis
 adaptatur, cum de altero tan-
 tum proprie dicatur: *lituo in-*

gnatus *subtem*: erat vel *inlega-
 nis*, *conspicuum*: conf. Burm.
 Indoctae sunt Gellii V, 8, et
 inde repetitae a Marrob. VI,
 § argutiae de *halio* *Quirinus*
leui lituam ornate dixit, quo
 Romulus aliquando vius est,
 imprimis in vrbe condenda;
 augurandi scientia ille excel-
 lebat. Bene Cerda laudat
 Protarchi: in Romulo p. 31 F.
 cf. Seru. *Picus equum domi-
 tor*: Homericum *incedens*.
 Eius mutationem in picem
 exponit Ouid. Met. XIV, 320
 sqq. cf. in Excursu V ad h.
 lib. *coniux* h. l. *amans*, vt
 et alibi vidimus Ecl. VIII, 18.

192 sqq. Excepti h. l. lega-
 ti in templo, inde a v. 170
 descripta, ex more. v. Cer-
 da; et sic supra lib. I, 505
 sqq. Dido publica negotia
 exequabatur in templo.

Atque haec ingressis placido prior edidit ore :

Dicite, Dardanidae, neque enim nescimus et urbem, 195

Et genus, auditeque aduentis aequore cursum,

Quid petitis? quae causa rates, aut cuius egentis

Litus ad Ausonium tot per vada caerulea vexit?

Siue errore viae; seu tempestatibus acti,

(Qualia multa mari nautae patiuntur in alto) 200

Fluminis intrastis ripas, portuque sedetis;

Ne fugias hospitium, neue ignorete Latinos

Saturni gentem, haud vinclo nec legibus aequam,

Spon-te sua veterisque dei se more tenentem.

Atque eundem memini (fama est obscurior annis) 205

Auruncos

194 *Atque hic Doruill. ingressus Ven.* 196 *cursum reuocauit*
Edidit. Ex libris et. edd., vulgo alii cursus. 198 *Litusque A. Doru.*
Litus et A. Franc. per tot Ven. per v. seruida Moret. text. ex v. 24
huius libri. exie Medic. a m. pr. 200 *Qualia saepe aliquot Pier.*
201 portusque Franc. 202 *Nec f. Medic.* 203 *aut v. Doruill.*
et legibus Uolument. C. P. Qu. ad Horat. ap. Burm. 204 *veterisque*
arui a Sruuio lectum esse suspicabatur Markland. ad Stat. p. 185. se-
rentem cod. apud Pier. Sed v. Notam. 205 *eandem alter Hamb.*
idem Menag. pr. Porro Heinf. con. fama est, quo carere
possumus. cf. Burm.

195 *AN.* Simplicitate
 et proprietate commendabilis
 oratio, ut altera Nionei fide
 et probabilitate cum granita-
 te. *auditeque aduentis ae-*
quore cursum eleganter pro-
 notis essis. Sequentia v. 196
 199 iis similia, quae ap. Ho-
 merum, occurrunt, Odyss. 7^a
 71 199. 201 199. sed 201
 201 mentionem bene omi-
 sit Maro pro suo aeuo. 200
qualia multa sic apud Homer.
 et alios *etate nulla.* conf.
 Quell. v. 201. ornate, pro-
 huc peruenistis. *portum simpl.*
 de appulsus loco et statione

accipe. 202. 203. Dicta
 sunt secundum hos vers. illa
 Quidii Met. I, 89 de aurea
 aetate: *Aurea prima fata est*
aeatas, quae vindice nullo Spon-te
sua, sine lege, sedem velleamque
colobat. Poena matrisque ab-
erans. Itaque Latini iusti nec
 necessitate, vlla nec legibus,
 sed *tenent se,* continent se, mo-
 derate et iuste viuunt, spon-
 te sua et more h. iustitias
 ac moribus q. Saturno fanci-
 tis. Ita se *tenent,* qui se coer-
 cent, intra fines, praescrip-
 tum, legem, morem subsistunt.
 205. longo tempore obscurata
 est

Auruncos ita ferre fenes, his ortus vt agris
 201. Dardanus Idaeos Phrygiae penetrarit ad vrbes,
 Threiciamque Samum, quae nunc Samothracia fertur.
 Hinc illum Corythi Tyrrhena ab sede profectum
 210 Aurea nunc folio stellantis regia caeli.
 Adcipit, et numerum diuorum altaribus addit.

Dixerat.

206 *Auruncos* alii, quod Gc. Fabricius inuestigando pupillam prode-
 re putabat. Perperam. *Ausonios* Vratisl. a m. pi. *Auruncos* codd.
 ap. Pier. ex librarij stupore, vt et *Auruncos* in Rom. *Auruncos* in al.
 et argis Goth. alter. in agris Erf. 207 *penetrarit* Heins. recepit
 esse. Moret. et ex Pierii Rom. aliisque: alii, etiam fragm. Vatic., *pe-*
netrauit; hoc malim retineri; est enim grauitatis epicae, vt ad l. 206.
 208 *Samom* Medic. *Samon* alii. 209 *Hunc illum* pr. Hamb. *Co-*
rythi, *Choriti*, *Quariti*, *Coriti* etiam hic abessent librarij, vt sup. H.
 170. *Coriti* Cyrena Exc. Burm. 211 *numero diuorum altaribus ad-*
dit: Heins. ediderat; folius Gudiani auctoritate. Impedita lectio, et si
 sic expeditas: *regia caeli addit, cum numera diuorum altaribus, h. e.*
per altaria, aris in eius honorem exstructis; vel in altaribus, tem-
plis. At durum hoc: *caelam addere aliquem numero deorum per alta-*
ria. Vulgata ante Heinsium lectio erat: *numerum diuorum altaribus*
auget: nec modo in ed. Ven. et Mediol., sed in omnibus, quantum
 video, etiam antiquioribus, inque his Aldd. Eamque, quod mire-
 ris, tuentur codd. permulti, et ipse Medic. cum fragm. Vatic. At
numerum diuorum altaribus addit Rom. cum alijs Pier. et ex Hein-
 franis forte plures exhibebant; sicque Erf. In altera hac, quae codicis
 cum auctoritate firmatur, lectione nihil est, quod desideres; itaque
 reposui; siue vt fit: *addit cum altaribus diuorum numerum, h. nu-*
 meri

est fama, vt a paucis senibus
 adhuc teneatur eius rei me-
 moria. *Auruncos* dixit; tam-
 quam communis cum Abori-
 ginibus stirpis homines: v. in
 Excurs. IV, ad h. lib.; assert
 tamen vel sic antiquitatis no-
 tionem animis nomen. De
 Dardani ex Tyrrhenia origi-
 nibus, v. sup. III, 167 sqq.
 et Exc. VI ad lib. III, vnde
 loci huius sententia expeditu
 facilis est. E pluribus de
 Dardano mythis poeta ar-
 ripuit hunc, quo is diceba-

tur ex Tyrrhenis profectus,
 Samothraciam et Tripadem
 adiisse. Seruius, vel qui eum
 exterpfit; misere omnia mis-
 cet: *his agris, paulo latius*
dictum; nam Dardanus ex
 Corytho seu Cortona Stru-
 riae oriundus ferebatur. *vr-*
bes Phrygiae memorauit, ha-
 e: loca ad incolendum idonea
 et a Teucro passim inhabita-
 ta, sub Idam; nam proprie
 dictae vrbes tum in regione
 ea nullae erant. 210. 211.
 pro deo nunc colitur. *stel-*
lantis

Dixerat. Et dicta Ilioneus sic voce secutus:
 Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus aëtos
 Atra subegit hiems vestris succedere terris,
 Nec fidus regione viae litusque fefellit: 215
 Consilio hanc omnes animisque volentibus urbem
 Adferimus, pulsi regnis, quae maxuma quondam
 Extremo veniens Sol adspiciebat Olympo.
 Ab Ioue principium generis; Ioue Dardana pubes.
 Gaudet auo; Rex ipse Iouis de gente suprema 220
 Troius Aeneas tua nos ad limina misit.
 Quanta per Idaeos saeuis effusa Mycenis
 Tempestas ierit campos; quibus aëtus vterque

Europae

meri incrementum; siue simpliciter, ut altaribus deorum addit numerum, auget numerum altarium: vnde venisse videtur altera lectio *uiget*. 212 dictum Medic. a m. pr. dicto Gud. a m. pr. locantur sec. Moret. 214 succumbere sec. Moret. *caelis* ante Heim. vulg. edd. et codd. pars. 221 nunc ad l. pr. Moret. ad lumina Zulich. mittit pr. Hamb. cum fragm. Vatic.

Lantis ex asperis egavos, quod Homericum est. *accipit* pro accepit; adeoque est pro habet, poetico more, et *addit* regia caeli, quae eum accepit, h. e. haec receptio in caelum, altaribus deorum numerum, pro vulgari: auget altarium numerum, dum ipse diuinis honoribus afficitur; causa est, ut nouum sacrum prioribus adiiciatur.

212 — 227. Ilioneus etiam lib. I, 521 ad Didonem verba facit. 215. *fidus* pro tempestate, *litus fefellit*, ignoratio littorum ac terrarum, *regio- ne viae*, pro simplici, via et navigatione instituenda ac re- genda. Variauit verba ver-

sus 199 *Sine errore viae seu tempestatibus affi*. Illud *regio viae* iam ante Virgilium frequentaui Lucretius lib. II, 249 *sed nihil omnino recta regione viae declinare, quis est, qui possit cernere sese?* item lib. I, 1040. Et sup. Aen. II, 737 *et nota excedo regione viarum*. cf. Cerda. *adferimus* pro exilire, accedimus. In seqq. 216 sqq. multum dignitatis inest et magna oratio, inprimis v. 222 sqq., Troiano bello per tempestatem ad- vmbtrato; vnde v. 228 *dilu- uium* pro excidio et vastitate. Iouis f. Dardanus; v. eundem Exc. VI lib. III. *de gente supre- ma*. Ennianum laudatur ex Annal. V

- Europae atque Asiae fatis concurrerit orbis;
 225 Audit, et si quem tellus extrema refuso
 Submouet Oceano, et si quem extenta plagarum
 Quatuor in medio dirimit plaga Solis iniqui.
 Diluuium ex illo tot vasta per aequora vesti
 Dis sedem exiguam patriis litusque rogamus
 230 Innocuum, et cunctis vndamque auramque patentem.
 Non erimus regno indecores; nec vestra feretur
 Fama leuis, tantum abolefcet gratia facti;

Nec

224 *concurrerit* Parrhaf. *concurreret* Rom. 225 *si quem* Rom.
 226 *Hiatum* constitue post *Oceano*; non in *quom*. *concurrerit* Menag. pr.
extrema Ven. 228 *Distinguere* alios. post *Ditansio* ex *libo*, vt cum
 antecedd. iungatur, narrat Seruius. 230 *auramque vndamque* Spret.
 231 *nostra* Oudart. *fatetur* Ven. 232 *tantumque pars* Scinetti. et ead.
abolefcit duo Mentel. et a pr. m. Reg. *abolefcit* Goth. sec. *delefcet*
 Goth. tert. *aboluit* Hugon., Heinſius malebat, *abolbit*. At poeta
 doctè posuit antiquum verbum, quod et in Lucretio occur-
 rit V, 732.

Annal. V nomine *Purruſus*, vti
memorant, de stirpe ſupremo, de
 primâ origine et stirpis exor-
 tu a Ioue. *quibus fatis pro*
ſucceſſu rerum et euentu fata-
li; et aſſi h. l. eſt, vexati, ca-
 lamitatibus afflicti. 225. 226.
 227. ornate, pro omnibus gen-
 tibus. *ſi quem* (quemcunque)
ſummonet — *dirimit*, ſimpl. de
 habitatione in loco longinquo
 et remoto; et, poetico more,
 ſignate extremas terrarum
 oras ad Oceanum et vltra Li-
 byae deſerta nominat. *refu-*
ſum Oceanum, qui de aeftu et
 reſeſſu maris proprie dicitur,
 accipies ſimpliciter diſuſum
 late et extantum. Sunt enim
tellus extrema reſuſo Oceano, ſi-
 nes terrarum, quos ambit Oce-

anus, qui etiam Homero ἀψή-
 ſτος Ὀκεανὸς Iliad. v, 399 et
 al., quatenus amnis inſtar ter-
 rarum orbem includit. Rec-
 te haec accepta videbis a Cer-
 da. *plaga ſolis iniqui*, zona
 torrida, nimis magno, in-
 feſto ſolis aeftu, *extanta*, pa-
 tens, propter camporum are-
 nas, *in medio quatuor plaga-*
rum.

228. 229. 230 ſqq. Magna
 ſuauitas in extenuatione eius,
 quod petunt, *Dis ſedem exi-*
guam p. (pia et verocunda peti-
 tio, bene ait Seruius) tum in
 ſui commendatione modèſta
 ac graui. *Dis patriis*; ex re-
 ligione Penatium praecclare
 facit initium ad mouendos
 animos. *feretur* pro tenui
 vec.

Nec Troiam Ausonios gremio excepisse pigebit.
 Fata per Aeneae iuro, dextramque potentem,
 Siue fide, seu quis bello est expertus et armis; 235
 Multi nos populi, multae (ne temne, quod vitro
 Praeferimus) manus, vitas ac verba precantur)
 Et petiere sua et voluere addingere gentes.
 Sed nos fata deum ventras exquirere terras
 Imperiis egerit Iuis. Hinc Dardanius ortus 240

Huc

233 Ausonio Franc., vitiose. accepisse pr. Hamb. Doruill. et Leid. pigebat alter Mentel. a m. pr. librarii lapsu; sed Heinsius commodiorum. Scimus quoque in scriptis, ut ad Dardani in Phrygiam aduentum. gremio dardanius magis quam vere. 235 sine quis b. expertus. Mediol. Burmann., et vnus, in armis. 240. 2. vltima. Profanior aliquot Pier. et duo Heinf., vltima. in hac re. cf. Burma, et verba, multi; tanquam veritas. hanc dubig vera lectio restituta post Benedictum habent. ut quibus. no. ut illos eod. hoc habere ait, tum Pier. ad Heinsium, Mediol. alisque; Burmannus etiam Ed. Ald. et Mediol. memorat; sed omnes Aldd. consentiunt in vulgata: et verba precantur. Hoc etiam Rom. exhibet, precantis Bigot. vitasque precantur. Vana cum aliis Pier. et Heinf. vitasque precantia regno Vn. manus ac verba. vlt. Ed. Ven. 239 Ed. nos Doruill. 240 Imperiis cogere aliquot Pier., forte pro cogere.

voc. oril. Troiam, magna cum vi, pro Troianis; vt toties Troiam, Ilium, in Italia inferi vidimus. In v. 237 nimis forte Ge. Fabricius Ciceronis locum VII ad Dim. 3. Expressam volebat: Totum hominem tibi trado; de manu vt dicit in manu tuam. Hanc (ad Caesarem scripta epistola) et victoria et fides praestantem. Habet saltem similitudinem aliquam. Sed fides, dextra data, ad foedera spectat, in quibus seruandis et exsequendis constantia et strenuo fortique animo ac manu opus est. 237. Laudant

omnes notum illud ex Iliad. a, 14 Στιμαται Έχου εν Χροσι. De re cf. sup. v. 154. 240. imperia deorum sunt monita, vt iam alicubi vidimus, et mox infra. Huc repetit ad Dardanum referunt Intpp. post Turnebum: in hanc nos terram, vnde orti sumus, repetit, reuocat Dardanus et quasi vindicat; neque aliter Donatus. Atqui hoc durum est, si quid video, ne dicam putidam; multo deterior Seruili ratio, vt Dardanus nunc Aeneas sit. Saltem Apollo is esse debet, qui repetit Troianos huc, in hanc terram retrahit, reuocat,

Huc repetit, iussisque ingentibus arguet Apollo
 Tyrrhenum ad Thybrim, et fontis vada sacra Numici
 220 Dat tibi praeterea Fortunae parua priors
 Munera, reliquias Troia ex ardente receptas
 245 Hoc pater Anchises auro libabat ad aras

241 Salebrosa oratio meo quidem iudicio: *Hinc Dardanus ortus*
Huc repetit, iussisque i. — Numici; ad quam tamen neminem offendere
 video; ne ad interpretationem quidam de qua Notam 241.
Huc iam in Venetis Ald. aliisque vetustioribus expressum video; et
 sic Medic. fragm. Vatic., nec aliunde varietas notata, nisi quod Rom.
Hunc repetit, iussisque — Tyrrenum et Thybrim et f. v. f. N. Menagii
 autem pr. *Hunc repetit iussis ing.* (Abest que etiam in sec. Moret. et sec.
 Rottend.) *Hinc f. Ven.* *Hic Seru. Dan. ad IV, 259.* Sed in his
 vocibus *hinc, hunc, hic, nunc, huc*; semper magna esse solet varietas ex
 scribendi compendio; ut forte coniciias fuisse? *Nunc repetit, iussis-*
que ingentibus arguet Apollo, Tyrrenum Thybrim et fontis vada sacra
Numici. Ut fit: Nunc Apollo repetit, h. e. repetere iubet, Thybrim.
 Haec saltem Latine dicta essent. Ut tamen ex animo dicam, omnes
 tres versus inde a verbis: *Hinc Dardanus ortus Huc v. Tyrrenumque*
 alieni esse videntur, aut ex margine seruis attextis ad explendum
 hemistichium *Imperitis egere suis*; aut ex variis poetarum tentaminibus,
 quae chartis ille illeuerat, a Tucca confecta. 242 *Timici et Thy-*
micci codd. apud Burm. 243 *Dat* sc. Aeneas, et sic vulgo expli-
 catur. Sic oratio ad v. 221 retrahitur: *Troius Aeneas tua nos ad limi-*
na misit — *Dat tibi p.* Quod tamen satis durum esse quis non videt;
 inprimis cum orationis cursus ad Apollinem hoc referat, v. 241, sensu
 tamen sepugnante. Videtur poeta, quae media sunt, secundis curis
 elaborasse, neque iis caetera latis accommodasse. 245 *Huc* tert.
 Rottend. *ad aras* Menag. pr. et sec. Goth.

vocat, Italiam repetere iubet,
 et urget ad Tiberim, h. re-
 trahit, adire iubet; adeoque
 interpungendum: *Hinc Dar-*
danus ortus; Huc repetit iussis-
que i. arguet A. Sed et hoc
 durum: *Apollo rogatis huc* —
et urget ad Thybrim. Labo-
 rat locus: v. Var. Lect. *Num-*
micium a fonte iterum (v. ad
 150) designat, ut poeta, et
 quoniam Lauinium vrbs ad
 eum locum condenda est. Po-
 nit porro, ut poeta, fluiuium
 ad designandam terram. No-

ta ratio; sed in Numicii, tam-
 quam sacri fluminis, notione
 religio aliqua inest. Obser-
 vata res in Excursu III ad 4.
 lib.

243 — 249. *Dat* quis? v.
 Var. Lect. Dona commendat
 iterum a personis, quod ali-
 bi vidimus poetam decere.
 cf. I, 647 sqq. 245. crate-
 rem vel pateram designat.
 Virtutem habet oratio, quod
 tamquam dramatice res re-
 praesentatur, non facta nar-
 rat.

Hec Priami gestamen erat, quum iura vocatis
More daret populis; sceptrumque, sacerque tiaras,
Iliadumque labor vestes:

Talibus Dionei dictis defixa Latinus
Obtutu tenet ora, sibi que immobilis hæret,
Intentos voluens oculos. Nec purpura regem
Picta mouet, nec scepra mouent Priameis tantum,
Quantum in connubio natae thalamoque moratur;
Et veteris Fauni voluit sub pectore sortem.
Hunc illum satis externa ab sede profectum:
Portendi

247 Paulo calidior quis coniectare possit: *Hoc Priami gestamen erat* — sceptrum; *Affaracique tiaras*; *Iliadumque labor vestes*. cf. Not. tam. 248 *vestis* aliquot Burmann. 250 *obtutu* Franc. et Ven. 253 in Æest Zulich. In connubio Ven. 254 *voluens* a pr. m. fragm. Vatic. et aliquot Pier., vt ad ait continuetur oratio. *voluit Fauni pr. Moret.* 255 *Hæret* s. Patriet. et fragm. Vatic. 256 *Portendi* cum potioribus. Alii a sede. *prouectum* aliquot Pier.

ratur. *Hoc Priami gestamen erat*: cum his verbis sceptrum tradere putandus est, quod proprie inter gestamina est; nam Seruium diademâ interpretantem quis audiat? mox tamen adiunxit alia, quae proprie gestari non dicuntur, sed ornant tamen, *tiararum* et *vestes* pictas. Summam subtilitatem in his sequi poeta noluit. *iura d.* v. sup. I, 507. Ius dicere praecipuum munus veterum regum fuisse notum est; itaque ab hoc munere eorum dignitas declarari solet. Sedent autem ius dictum cum scepro. Ad hoc illustrandum Guellius laudavit Apollon. (IV, 1177) et Pindarum (Pyth. IV, 270 sqq.), sed res ex Homero sa-

tis obuia. *tiaras* improprie, nempe Phrygum pileus, quem alius locis *mitram* dixit; v. sup. IV, 216; ibi v. cf. inf. IX, 616. *sacer* tantum ad venerationem Priami valere videtur, vt *augustum* significet ornatum. *Vestes* autem sunt *Phrygiae* vulgo dictae; à Troianis mulieribus ac u. pictae, *ἔργα γυναικῶν*. Mox eadem *purpura picta*.

249—258. In primo versu Iliad. γ, 217, de Vlyssé verba faciente, expressum esse volunt; nimis docte. Communis is est oris habitus eorum, qui stant vel sedent cogitabundi. Ita inf. v. 291. cf. sup. I, 226. 228. *Fauni sortem* sup. v. 95 sqq. *paribus auspiciis*, communicatò regno.

- Portendi generum, paribusque in regna vocari
 Auspiciis; huic progeniem virtute futuram
 Egregiam, et totum quae viribus occupet orbem.
 Tandem laetus ait: Di nostra incepta secudent,
 260 Auguriumque suum. Dabitur, Troiane, quod optas;
 Munera nec sperno. Non vobis, rege Latino,
 Diuitis vber agri Troiaeue opulentia deerit.
 Ipse modo Aeneas; nostri si tanta cupido est,
 Si iungi hospitio properat; sociusque vocari,
 265 Adueniat; voltus neue exhorrescat amicos.
 Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.
 Vos contra regi mea nunc mandata referte.
 Est mihi nata, viro gentis quam iungere nostrae,
 Non patrio ex adyto sortes, non plurima coelo
 270 Monstra sinunt: generos externis adfore ab oris,

Hoc

256 generos e Sexuio memorat Burm. que abest aliquot Heinf.
 257 Ominibus Oudart. a m. sec., sed v. IV, 102. huc p. Heinf. e Me-
 dic. et aliis; vulgo hinc p. Goth. tert. hunc. 258 et omittunt mul-
 ti apud Heinf. et Burm., et sane abesse malim. qui v. fragm. Vatie.
 a pr. m. 259 vultus ait Menag. di vestra duo Burm. 260 Au-
 spiciumque Menag. pr. 261 nec vobis Parrhaf. 262 Troiaeque tres
 Burm. 263 est deest alteri Voss. 264 adiungi h. properet Oudart.
 sociusque cum Brunckio reuocauit: in recentiores, puto inde a Dan-
 Heinso, venit socius. In codd. vtramque habetur. sociusq. sociusque
 duo aberrant ap. Burm. 265 abhorrescat Witt. 266 Par Ven.
 268 nostrae q. i. gentis Menag. pr. qua Rom. 269 patrias tres
 Burm. nec Goth. sec. 270 sinant Leid. a m. pr. e. nam affore
 Ven. .s. nam fore Parrhaf. g. e. affore regnis hic Latio
 Menag. pr.

regno. vid. inf. XII, 190. 191.
 Sic IV, 102 *Communem hunc er-
 go populum paribusque regamus
 Auspiciis.* 258. *quae viribus*
 h. fortitudine et virtute belli-
 ca; vt sit *βήριον* Homericum;
 nisi pro imperio dictum ac-
 cipias.

259—267. *augurium suum*
 h. fortem, fauori oraculum.

M. nec sperno, lubens accipio,
 vt saepe. v. Cerda et Burm.
vber agri v. sup. ad I, 531. est
 II Ge. 234. 185 et al. 266
pacis, foederis, et tyranni, re-
 gis, vtrumque docte dixit, vt
 poeta.

268—273. Heroicae vitae
 mores ita, ferre, vt virorum
 fortium nuptias orent aut si-
 liae

Hoc Latio restare canunt, qui sanguine nostrum
 Nomen in astra ferant. Hunc illum poscere fata
 Et reor, et, si quid veri mens augurat, opto.
 Haec effatus, equos numero pater eligit omni.
 Stabant ter centum nitidi in praesepibus albis. 275
 Omnibus extemplo Teucris iubet ordine duci
 Infratos ostro alipedes pictisque tapetis.
 Aurea pectoribus demissa monilia pendent.
 Testi auro, saluum mandunt sub dentibus aurum.

Absenti

273 *ferunt* duo Burm. *exposcere* Oudart. 273 *verum* Sprot.
 274 *eligit* alter Hamb. 275 *tricentum, trecentum*, in Gothanis, vt
 solent infirmi aequi librarii scribere. 276 *Omnes ext.* Catroeus edidit.
 v. Burm. 277 *instruētos* Ven. et plerique Pier., solenni permutatione. 279 *Strati a.* Ven. et Parthal.

haec aut patres, iam Servius notavit. Exemplum illustre Alcinoi Odyss. 7, 311 sequitur *plurima caelo nocstra*, ostenta diuinitas missa. 271. *Hoc Latio restare*, Latinos manere hanc fortunam, vt gener filiae meae aduena sit. 273. *Et reor, et opto; si quid veri mens augurat.* In hoc contextu *opto* nihil aliud esse potest, quam, eligo, amplector, generam probe, quia cum fato destinatum generam esse auguror. Recte Pompon. Sab. „Hoc, inquit, volebat, quia haec erat fors.“

275 — 285. Quod rex Latinus CCC equos eximios aluisse narratur, a vetere Latini habitu forte nimium quantum abhorret. Verum reliqua omnia aucta in maius et amplificata sunt, vt narratio grauitatem et carmen digni-

tatem haberet. Hoc poetae consilium vbi famel intellexeris, importunum est talia quaerere. Ita insueta alia quaeri poterant, v. c. lib. V, 545 sq., vnde Troianis in Sicilia equi suppeterent ad ludum Troiae habendum et iociter errores longos quo magistro artem equestrem discere potuerit Afcanius cum caeteris pueris. *ordine*, deinceps, omnibus et singulis; nihil amplius. cf. v. 139. *ostro pictisque tapetis*, h. vestibus stragulis purpureis auro intextis, vel *acu pictis*: vnde mox, *testi auro*. *Monilia* non tam ex vnionibus ac gemmis, quam omnino torques aurei vel phalerae intelligendae. Neque orientis saltum in hoc adoptasse putandus est poeta; verius ex antiquae Italiae vel Etruriae luxu rem

- 280 Absenti Aeneae curram geminosque iugalis,
 Semine ab aethereo, spirantis naribus ignem,
 Illorum de gente, patri quos daedala Circe
 Subposita de matre nothos furata creauit.
- 281 Talibus Aeneadae donis dictisque Latini
- 285 Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant.

Ecce autem Inachiis sese referebat ab Argis

Sacra

- 280 *Aeneas absenti* Goth. sec. 281 *flagrantis fragmi* Var.
 282 *Circe* idem fragm. et duo Burm. etiam hic, vt alibi. v. sup. 191.
 Comment. Cruqu. ad Horat. I Sat. 6, 77 sic laudat: quos illi d. C. S.
 de m. fatos furata creauit. 284 *Aeneades Rom. laeti d. d.* Doruill.
dictis donisque Scrui. 286 *ab agris* Goth. pr.

petiit. Nam momilium et torquium omnino inter Etruscos frequentissimum vsum fuisse docent Etrusca monumenta. Mox aurum sub dentibus quis non videt esse frena? 280 seqq. Aeneae mittit equos, quorum genus adumbratum est ex Iliad. s. 265 fqq.; vbi equis a Ioue Troi donatis Anchises submiserat equas; nunc Circe, ingeniosa Solis filia, cui in fabulis Italicis proprius aliquis locus est (v. in Excursu I ad h. lib.), vni equorum patris submitit mortalem equam, hinc nothos furata creauit, hoc est, furtim suscepit progeniem. Nihil autem in poetarum fabulis nobilius est Solis equis. 285. Iungenda, sublimes in equis, vt saepe, non, sublimes donis dictisque; sed donis dictisque pro, post talia d. seu cum t. donis dictisque.

286 fqq. Noua *reportant* et rerum conuersio inexpect-

tata, cum iam ad euentum perducta viderentur Troianorum fata. Iterum Iunonis odio et ira poeta vtitur; est in toto loco ante oculos fuit Neptunus Odyss. s. 282 fqq. Fatendum quoque multum similitudinis huic Iunonis orationi esse eum illa lib. 1; 36 fqq. A Pachyno vsque Sicillae promontorio prospicit Latium; scilicet supra illa loca in aeris regione inuenta, non monti insistens. Iter autem facere putanda Argis versus Carthaginem. Permutant enim dii loca, quae amant. Paulo difficilior prospectus Neptuni videtur apud Homerum l. c., qui ex Solyms montibus Vlysses versus Phaeacum insulam nauigantem conspicit: si quidem Solyms Pifidiae illi sunt, et ipse ex Aethiopia vsque Aegyptum habitantibus redire putandus est. Putabam aliquando Elymos Siciliae cum monte

Saeua Iouis conuulx, aurasque inuicta tenebat;
 Et laetum Aeneam classemque ex aethere longo
 Dardaniam Siculo prospexit ab usque Pachyno.
 Moliri iam tellus videt, iam fidere terrae;
 Deferuisse rates. Stent iacri fixa dolore.
 Tum quassans caput, haec effundit pectore dicta:
 Heu stirpem inuisam; et fati contraria nostris
 Fata Phrygum! num Sigeis occumbere campis,

Num

287 *que* abest Menag. pr. *inuita* Mentel. pr. *curasque inuicta* Franc. 288 *longo* Heinsf. ex Mediceo recepit; accedit Hugen. Ex Romano nihil notatum est. At caeteri omnes cum fragm. Vatic. et edd. *longe*. Vereor, ne alterum sit ex eo deliciarum genere, quod librorum incuriae debemus. 289 *adusque* Rom. *Pachyno, Pachino, Pachino, Pachyno* aberratur. 290 *fidere terras* plerique Pier. et Menag. alt., ac Moret. pro diu. lect., aptique; sed *fidere terras* ex poetae vsu et Arusiani Messii auctoritate defenditur ab Heinsio. 292 *Dum q.* alter Hamb. *effundit* Heinsf. & melioribus; alii *effudit*. 293 *fatis* coni. Waddel., temere. *volis cont. nost.* Io. Schrader. in schedis. 294 *non* tres Heinsf., et mox iidem cum aliis, etiam Goth. tert., *non capti*. Ita cum indignatione efferenda haec erunt. *succumbere* Mentel. pr. et Menag. alt. *a. terris* Goth. sec.

monte Eryce sub Solymis late-
 re; vnde prospectus in mare
 Ionium probabilis fingi pote-
 rat. Reditus quoque Nep-
 tani ab Aethiopibus; et si per
 aerem, probabilior super Si-
 ciliae extremas oras; et So-
 lymos cum Elymis confundi
 alibi quoque memina. Mox
 v. 291 *fixa dolore*, transfixa,
 iungendum puto, ex Home-
 rico: *ὀδύνην κενυμένην*; vt
 vulgo *dolor infixus* *limbo* di-
 citur. Caeteram in his deo-
 rum iratorum tacitis cogita-
 tionibus valde sibi placent
 Maronis exemplo caeteri po-
 etae. Sic Ouidius v. c. Met.
 IV, 422 sqq.

293 sqq. Nolim poetae ni-

mis argutam dictionem de-
 fendendam suscipere; multo
 minus ea placet in dea irata.
 Ferrem illud: *fata contraria*
fatis nostris h. ei, quod fatale
 est a me posuit et nouari
 in Troianorum fortunis pos-
 se. Est autem in fati Inno-
 nis, vt fata Troianorum in-
 tercipere haud possit; conf.
 inf. IX, 133. 136. 137, sed,
 quod sequitur, *num occumbe-
 re, num capti potuere capi,*
*num incensa cremant Troia vi-
 ros?* luxuriantis sunt ingenii;
 et si reprehensio hactenus re-
 tractanda est, quod veritas
 tamen sua sententiae subest.
 Exemplis alii, vt Cerda, de-
 fensionem parant, primo lo-

295 Num capti potuere capi? num incensa cremauit
Troia viros? medias acies, mediosque per ignes
Inuenere viam. At, credo, mea numina tandem
Fessa iacent, odiis aut exfaturata quiescunt —
Quin etiam patria excussos infesta per vndas
300 Ausa sequi, et profugis toto me opponere ponto.
Absumtae in Teucros vires coelique marisque.
Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vasta Charybdis
Profuit? optato conduntur Thybridis alueo,
Securi pelagi atque mei. Mars perdere gentem
Inmatiem

295 *Nunc c. Medic. et Mentel. pr. nunc et non etiam mox primum nonnulli apud Burm. aut incensa Bigot. creavit Exc. Burm. cremarat Leid. 297 an erudo malebat Ge. Fabric., minus bene. ut duo Burm. mea munera Menag. alter. 298 haud Carif. Inft. Grammat. lib. I et edd. vetustiores Macrobian. haud etiam bini Goth. cum Erf. haud e. quierunt Parrh. F. i. odiis, aut distinguitur in Vratisl. exsatiata Oblongus Pierii. Omnia perperam. Quam piget talia exscribere!* 300 *me abest alteri Hamb. me toto duo Burm. exposere aliquot Pier. cum Menag. pr. 301 assumtas Goth. sec. 302 Syrtis aliquot ap. Burm. aut v. Leid. quid ista Char. aliquot Pier. 303 potuntur Ven. ex interpretatione. Vide lib. V, 243 portu se condidit alto. 304 prendere Leid.*

co Enni, quem expressit Maro, ut iam Macrob. VI, 1 monuit: *Quae neque Dardaneis campis potuere perire, Nec, cum capta, capi; nec, cum combusta, cremari.* Sed in caeteris, si recte Virgilium noui, tragicorum, imprimis Euripidis, rhetoricos spiritus aemulatus est.

297—303. At forte taedio victa vel odiis expletis a persequendis Troianis destitisse videri possum. Immo vero etiam a patria digressos omnibus modis vexari (299. 300. 301). Cuncta tamen, quae tentari, nihil profue-

runt; Italiam nihilominus tenent (302. 303. 304). Nunc orationem, moneo, poeticeam excutias.

304—309. *Conf. lib. I, 39—49 non satis variata re. Vide paullo ante ad vers. 286.* Viroque loco ad maiores iras se exaeuit Iuno exemplis aliorum decorum, qui idem feliciter ausi sint, propositis. De Lapitharum cum Centauris pugna in Pirithoi nuptiis e Met. XII Ouidii narratio peti potest; sed vulgo causa ab ebrietate ducitur: quod ipse Maro sequitur Georg. II, 457. cf. Hygin.

Inmanem Lapithum valuit: concessit in iras 305

Ipse deum antiquam genitor Calydonæ Dianæ:

Quod scelus aut Lapithas tantum, aut Calydonæ merentem?

Aff

305 *Euphytum* scribunt Goth. *potuit* Bigot. et Schol. Statii. *in iram* Franc. *in iras* vulgg. *edd.* Maerob. IV. Sat. 2. 306 *anti-*
quas Parrhas., scilicet *iras*. 307 Lestionem hanc Heinsius e Medico a m. sec. repetit, sed eo ducentibus aliis, pr. Hamb. Memag. sec. Moret. sec. et pro var. lect. Moret. tert., item Prisciano ap. Heins., in quibus: *Lapithas s. et Calydonæ merentem*. Ea lectio cum paulo doctus esset, miras librariorum aberrationes peperit. Scilicet vulgari dicendi modo subiiciendum erat: *Quod autem tantum scelus commiserunt Lapithas vel Calydonæ, quo tantam poenam mererent?* Hic primum exquisitiorem rationem adhibuit, a Graecis ductam. *scelus merente*, pro, per scelus, scelere, merere poenam. Nec aliter sup. II. 229 *scelus expendisse merentem*, pro, poenas expendere merendo propter scelus. Iam hoc idem efferrî poterat per casum sextum: *Lapithis aut Calydonæ tantum scelus*, h. poenam, non merentibus; et sane sic vulgo legi statim videbimus: *Quod scelus aut Lapithis tantum aut Calydonæ merente?* Verum inuersiones amans poeta porro vsus est forma Atticis frequentissima, qua antecedenti structurae accommodatur illa, quae sequitur: concessit Iupiter Dianæ in iram Calydonæ: quod scelus aut L. aut Calydonæ merentem? sc. id, concessit? vt recte Pierius supplet (non, perdidit, vel, vidisti, vt Pomponius, qui caeteroqui eandem

gin. f. 33. At de Martis in Lapithas odiis obscurior est fabula; exposita tamen h. l. a Seruio; cf. Lucrat. ad Stat. Theb. II, 563; verbo: Mars in Pirithoi sacris inter caeteros deos solus praeteritus in Lapithas exarsit et furorem immisit, quo illi cum Centauris infestis armis concurrerunt. Nec mirum rem diuersis modis esse tractatam, cum non vnus poetae ingenium illa exercuerit. Laudatur *Melissandri Δαυσιδῶν ἄρ* *Κερραυῶν περὶ Χη* apud Aelian. XI, 1. Si tamen ei nihil tribuas, cum de illo nihil aliunde constet: at cogitandum de Augustino, vetere poemate, a

nonnullis Hesiodo adscripto, tum de *Theseide*, in qua Pirithoi res locum habere potest, tandem de *Heracleis*. Magis nota est fabula altera de Dianæ ira, cum Oeneus ea sola omiſſa caeteris diis omniſſis primitias sacrificasset; hinc inmissus aper Calydonius, ortaque super eius exuuiis contentione, Pleuronii Calydonem oppugnarunt. Locus classicus Iliad. 1, 529 sqq. et Schol. ad 525. Apollod. I, 8, 2. Nostri Maronis vestigiis insitit Statius VII Theb. 203. 204. 205. *concessit in iras*, ad poenam et vindictam. 307. *Quod scelus* pro vulgari: Quo tamen scelere aut Lapithae

Ast ego magna Iouis coniunx nil linquere inausum
 Quae potui infelix, quae memet in omnia verti,
 Vincor ab Aenea: Quod si mea numina non sunt,
 Magna satis: dubitem haud equidem inplorare quod
 vsquam est.

Fleere si nequeo superos, Acheronta mouebo,
 Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis,
 Atque inmota manet satis Lauinia coniunx:

At

dem lectionem interpretatur, quam Aproniani esse non dubito, quae
 Medicum correxit). Iam varietatem videamus. Vulgo, vt modo
 dixi, lectum et editum etiam in Aldd. et quae hinc fluxere: aut *Lapi-*
pithis tantum aut Calydona merente, quod Seruius defendit, et per se
 ferri poterat; sed, ab interpolatore illud esse, ex reliqua diuersitate
 intelligas; nam passim: *Lapithis t. a. Calydona merentem* legitur, etiam
 in fragm. Vatic.; et sic Priscianus, qui plures lectiones affert, et Ser-
 vius in nonnullis libris inuenerant. In Medic. a pr. m. nec non in
 pr. Hamb. pro var. lect. *Lapithis t. a. Calydona merentes*. Tum Mon-
 talb. *Calydona merentem*. Gud. cum aliis, *Calydona merente*. Edd.
 Ven. et Mediol. *Lapithis tantum aut Calydona merente*. Doruill. et
 Witt. *Lapithas tantum Calidone merente*. Romanus cum Gothanis:
Lapithis t. a. Calydona merentem. Heinsius con. *Quod scelus aut Lapi-*
thas tantum aut Calydona merenti? ingenioso lusu. 308 nil vergere
 Menag. pr. 309 *Quod potui* idem. 310 *Vincor* Medic. a m. pr.
 311 *aut equidem* Mentel. pr. et pr. Goth. *explorare* Voss. Hugen. pr.
 Hamb. *est a multis abest*. 313 *esto regnis* duo Burm. cum
 Medic. Pier.

pithae aut Calydoni tantam
 poenam meruerant? Scilicet
 poenam scelere merere ad ex-
 quisitiorem formam reuoca-
 tum est; vt adeo scelus sit
 dictum cum nozione poenae.
 Melius ~~est~~ vtrumque, et sce-
 lus et poenam, declarat.

308 — 319. *quae potui*, h.
 sustinui, semel in eum locum
 me demisi, vt omnia aude-
 rem. Haerent Intpp., sed
 posse et alibi obuium hoc sen-
 su. Supra v. 300 idem, *Au-*
sa s. Haecenus cum Cantero
potui linquere meram peri-

phrasin dixeris simplicis for-
 mae: *quae liqui*. v. 312 ex
 Aeschyli Supplic. 160. 168
 petium voluit post Guellium
 Abresch. lib. III Animaduersi.
 in Aeschyl. p. 245. Certe
 sententiae similitudo quaedam
 occurrit. Etsi displicet forte
 animi impotentia in dea ad
 tam humalia consilia progres-
 sa, in verbis tamen multum
 virium et *δαύρατος*, imprimis
 v. 317. 318. 319 est. *inmota*
manet satis coniunx, exquisi-
 tius pro manent inmota fata
 de Lauinia ab Aenea conige-
 ducenda;

At trahere, atque moras tantis licet addere rebus; 315

At licet amborum populos excindere regum.

Hac gener atque focer coeant mercede suorum.

Sanguine Troiano et Rutulo dotabere, virgo;

Et Bellona manet te pronuba. Nec face tantum

Cisseis praegnans ignis enixa iugalis; 320

Quin idem Veneri partus suus, et Paris alter,

Funestaeque iterum recidiua in Pergama taedae.

Haec

315 *Attrahere* Donuill. *Haec trahere* Lutat. ad Stat. apud Burmannum, qui *trahere* absolute dici docet; de quo quis dubitet? tam men vel sic intelligendum, *trahere res, negotium* et similia, h. proa trahere. 316 *Ac duo* Burm. *excindere, excidere, excidere* aberrant librarii et hic, vt alibi. 317 *At g. Medic.* *Haec gener inde focer* Bigot., vtromque eleganter. *focer atque gener* Goth. pr. *coeant* Memel. pr.; Burm. con. *Haec g.* — *mercede, duorum sanguine, T. cui bono? non dicam.* 319 *At B. Leid.* 320 *praegnans* scribunt Gud. Medic. et alii, hic et alibi. *Praegnans Cisseis* Lutat. ap. Burm. 322 *recidiua* videtur Seruius legisse.

ducenda; vt lib. I, 257 *ma-*
ment immota tuorum Fata tibi.
317. *merces* pro malo et per-
niciæ, etiam alibi frequenta-
tum. cf. Cerda. *coeant* est
coniungantur foedere et ma-
trimonio Aeneae et Launiae;
male Cerda aliter. In v. 318
Euripidem expressum putant
Hippol. 550. Est saltem simi-
litudinis aliqua. *Bellona pronu-*
ba, grauius dictum, si e Iu-
ponis persona proferri memi-
neris; nam proprie *Iuue pro-*
mba est, v. c. sup. IV, 166.

319 — 322. Docta et cum
arte elaborata oratio. Non
tantummodo Hecuba; Cissei
f. (conf. Seru. ad v. 320);
praegnans face, cum facem
vtero gerere somniaret (conf.
inf. X, 704. 705 et versus

ap. Cic. de Diu. I, 21), *enixa*
est ignes iugales, coniugales,
peperit matrimonio filium,
qui Asiae incendium erat fu-
turnus; verum simili modo fa-
cem edidisse partu credenda
erit Venus; similis ignis erit
Veneri filius suus, Aeneas
(exquisitus: *quin idem Veneri*
partus suus), et erit ille *alter*
Paris, et erunt *iterum funes-*
tae taedae in Pergama recidi-
ua, h. e. noua haec Troia,
seu restituta Troianorum for-
tuna, iterum experietur tam-
quam alterum Iliacum exci-
dium. *recidiua Pergama*, cf.
ad IV, 344. Multum tragi-
ci spiritus huic loco inest.
Versus 318 sententiam simili-
bus Tragicorum locis illus-
trat Quellius.

323 sqq.

Haec vbi dicta dedit, terras horrenda petiit:
 Luctificam Allesto dirarum ab sede sororum
 325 Infernisque ciet tenebris: cui tristia bella,
 Iraeque, infidiaeque, et crimina noxia cordi.
 Odit et ipse pater Pluton, odere sorores

Tartarea

324 *Lethificam A. et D. Parrhaf. Luctificam pr. Hamb. Medic. et caeteri omnes Heinſiani. Sic et Rom. cum fragm. Vatic. Sic et alii minoris census, vt Erf. Haud dubie recte, Graecorum peccatum exemplo, qui ita primam per se breuem producunt. Sic Orph. 966 Voff. Ἀλλυτὰ, et in Hym. 68, 2. In fine deorum Carif. et alii codd., Mediceus quoque a m. pr. cum fragm. Vatic., minus quidem eleganter. Sorores tamen versus hinc tertio iterum memorantur et inf. 454 dirarum ab sede sororum recurrit. Solet autem poeta, nisi sui parum memor sit, talia diuersis locis variare.*

323 sqq. Sequitur locus de *Alleso*, Furiarum vna, ex inferis excitata a Iunone, et Amatae, Latini vxori, mox Latinis quoque matribus familias, tum Turno, Teucris quoque et Aboriginibus immissa, egregie quidem ille tractatus et ornatus, Iuuenalis quoque iudicio Sat. VII, 66 sq. commendatus; in quo tamen inuenti subtilitatem vel sollertiam non adeo magnam video. Excogitatu certe facillimum videtur, odii et inimicitii ex ipsa re natis, Furiis hoc negotium dare, vt tumultus et bellum exortetur. Poetae tamen ea in hoc contigit felicitas, quod non in allegoricis personis ipsi fuit acquiescendum. Sunt enim Furiae ex poetica ac mythica doctrina verae Deae apud inferos collocatae, vt supra vidimus VI, 280 immiffae Oressi et Herculi. *Λίσσας*

Herculi ab ipsa Iunone vt h. l. immiffam in scenam protulit Euripides Here. far. 823 sqq. Caeterum inuento hoc, etsi per se exili et ieiuno, certatim vsi sunt poetae sequiores. Sic Ouid. IV Met. 423 sqq. (quo comparate Virgilio sapientiam intelligas; nam hic rerum summam persequi contentas terras; inquit, petiit et ciet; at apud illum ipsa Iuno descendit ad inferos et euocat Furias, vt Athamantem in furorem comiciant) Statius I Theb. 89 sqq. Silius II, 526 sqq. Nonnum hb. XXXI, Claudian. in Rufin. I, 25 sqq. excitat Cerda. Partem loci in Laii vnam transtulit Statius Theb. II, 94 sqq. Semina prima rei sunt apud Homer. Iliad. I, 565-568; in caeteris Eris Homericis exemplo esse potuit.

323 — 329. *horrenda*, vt, *saena*, pro irata, 327. 328. Habes

Tartareae monstrum: tot sese vertit in ora,
 Tam saevae facies: tot pulsat: atra colubris.

Quam

328 Merula ad Enniam substituere volebat Ennianom: *Tartareae* male. cf. Burm. 329 *Quam* s. Voss. pr. *sat* s. aliquot Burm. p. ora s. plerique Pier. item Sprot. et Gothi fec. Placebat Heinsio, nescio quare, cum ora ex superiore versa adhuc auri insideat. *Pulsat* et *colubris* scribit Rom. et alii, ex pronuntiatione saeculi sui: quae ipsa res dubitationem facere potest, an verum sit, quod narant, iam Virgiliae aene pronuntiatum fuisse *vortunt*, *vulgus*, *voleus*, et inf. v. 399 *torruim*.

Habes familia Aeschyli verba Eumen. 69-70, vbi post alia tandem de Furiis: *Μισήματ' ἄνδρῶν καὶ θεῶν Ὀλυμπίων*. cf. ibid. v. 190 sqq. et 414. 415. Sed Maro Alecto ad Martis Homerici exemplum adumbrasse videtur, *Iliad.* 2, 390 sq. *Ἐχθρὸς δὲ μοι ἑστί θεῶν, ὃν Ὀλυμπὸν ἔχουσιν: Αἰὸς γάρ τοι ἔστι το φθῶν, πέλκεσσι τε μάχαί τε;* etsi rem variavit feliciter. Quid enim Furiarum faciem horribilem et abominandam gratius declarare possit, quam, ipsi patri ipsisque sororibus eam detestabilem haberi. Sed et locum in Ennio fuisse coniectare licet, hinc non dissimilem, vnde fragmentum a Probo et a Varrone servatum est (Enn. Fragma. pag. 120 sq.): *Corpore Tartarino* (horrendo, terribili, vt Festus interpretatur) *prognata paluda* (paludata; etsi Probi lectio *palude* praestare videtur) *virago*. Pergit 328. 329 ei par nihil esse in tota rerum natura. Imitationem Spenceri non indoclam notavit Vptonus (*Fa-*

ry Queen-Celis, VII, X, p. 644), aliam, Lucani vide lib. X, 645 sqq. *tot sese vertit in ora*, ad declarationem *τῶν monstrum* pertinere putandum. Nec vultus mutationes, pro vario mentis habitu ac sensu; nam id nimis tenue foret; neq; in varias species et figuras mutatum os velim intelligere (nam id Furiis non praecipua aliqua ratione solenne est; etsi novas formas assumere Furias dubitari nequit; quod in h. l. quoque Alecto facit inf. v. 415, vbi Turnum adit, *in vultus sese transformas amiles etc. Fit Chalybs*. Et similem formae mutationem videbis ap. Claudian. in Ruf. I, 134 etc. et Silium II, 553 sq.); Sed *in tot ora*, sc. *saeva*, in tot horrendos vultus, vt bene Pompon. exponit, in terribiles ac minaces oris habitus; ex eo, quod subiicitur, *Tam dirae facies*. Saepe enim sic epitheta ex seqq. retrahenda sunt ad priora. Solent scilicet Erianyes varias oris species et vultus ad terrendum idoneos sumere, vt inf. v.

330 Quam Iuno his: acuit verbis, ac talia fatur:
 Hunc mihi da proprium, virgo satis Noctae, laborem,
 Hanc operam, ne noſter honos infractae cedat
 Fama loco: neu connubiis ambire Latinum
 Aeneadae poſſint, Italosue obſidere finis.

335 Tu potes vnanimos armare in proëlla fratres,
 Atque odiis verſare domos; tu verbera teſtis
 Funereasque inferre faces; tibi nomina mille,
 Mille nocendi artes. Fecundum concute peſtus,
 Diſiuce conpoſitam pacem, ſere crumina belli;

330. his a. diſtis aliquot Pier. Sprot. Ed. Voss. Goth. sec. 331
 Nunc quo Heinſ. laborum Rom., quod dixum fore; hunc laborum.
 333 non c. Ven. 334 poſſent Medic., tum ne et que legitur pro vi.
 335 vnanimis ante Heinſ. legébatur cum parte todd., quae vulgarior
 forma eſt. cf. ſup. IV, 8. 339 diſſice vulgò omni codd., ex morte;

447. cum Turnus obteſte-
 fare nollit. In hunc ſenſum
 αἰολοκόπος eas dici arbitror
 apud Orpheum H. LXVIII, 8.
 Nec diuerſam eſt; quod Ge.
 II, 553 Tiſiphone — Inque
 δις αὐτὸν φῶς eas dici arbitror
 eius efferre. Pluton πάτερ. Sen-
 ſit cum Orpheo eod. l. 553
 δὲν χθονίαν, Φοβερὴν κόραν.

330 — 340. acuit, cum di-
 lectu, pro alloquitur; hor-
 tatur. virgo ſatis Noctae conſ.
 VI, 250. Eumenides δὲ τῶν
 θεῶν eſſe, nota res. cf. h. l.
 Guell. Hunc mihi. da pro-
 prium; pro vulgari: ſingula-
 re hoc mihi praecſta, mea gra-
 tia ſuſcipe. Male Sert. alia-
 ter. infracta cedat loco, cu-
 mulate pro infringatur; la-
 beſactetur, conuellatur; hoc-
 que vulgariuſ diceſes; im-

minatur. connubiis ambire
 Latinum. docte, translatus
 ad ſocerum; quod puellae
 debebatur. Prohibe, ne Ae-
 neas matrimonio iungatur. La-
 vinias. Aliqua a ſermonis
 genio videtur interpretari
 la ratio, ut quibus ſit circum-
 venir. verſare aliter hoc loco
 eo dictum quam ſup. II, 63.
 Nunc eſt exagitare, vexare
 336. tum in ipſis aediam penet-
 ralibus ſlagris et facibus inſeſ
 quem ſecleratos. Hoc eſt
 inferre verbera. (pro ſlagris
 perpetuum praecſtis; etiam de
 Furiis, vt et inf. 451) et faces
 totis. tibi nomina mille, wo-
 λοδύμων. Deorum poteſta-
 tes; vires, proprietates, facta,
 per nomina declarari, nunc
 nota res eſt. 339. Diſſicere
 fortius; quam dirimere, rumpere;

Arma velit, poscatque simul, rapiatque iuventus: 340

Exin Gorgoneis Allesto infecta venenis

Principio Latium et Laurentis tecta tyranni

Celsa petit, taciturnaque obsedit limen Amatae:

Quam super aduentu Teucrum Turnique hymenaeis

Femineae ardentem curaeque iraeque coquebant. 345

Huic

pronuntiationis tamen magis vitio, arbitror, quam doctrinae subtilitate, ac si sit *difficere* pro diffecare; vt viri docti sibi persuadent apud Guell. et Cerdam. 340. v. s. *Troiana iuuentus aliquot* Pier., minus bene. 341. *Ex hinc* duo Burm. et Goth. tert., vt solent recentēs *Abrota* scribere. *Allesto*. cf. ad v. 324. *infecta* Gud. i. *medullis* Menag. pr. 342. *L. t. Latini* Parrh., ex intpt. 343. *obsidi* Gud. et Mentel. alter a m. pr., quod Heinf. illustrat. *pellens* A. Est., sed eo nondum peruentum nunc.

pere; et crimina, quam causae. Et paullo ante *conscuto* se, fere, vt apud Aristoph. Nub. 701 *Παύτα τροπον τῆ σωτῆρος Ἐργόβη ἀνυσώσας*. Ductum ab eo loquendi vsu, cum versatur, agitur, animus et cogitatio.

341. Omnes hoc poetas sequi videas, vt mandatis datis, inprimis a potentiore, non verba sed ipsa res statim subiciatur. Et merito; quis dubitet? In Virgilio igitur hoc nihil magnum. *Gorgoneis A. infecta venenis* accipiunt sic, vt venena secum afferat; quomodo apud Ouidium in simili loco Met. IV, 499 *Atalanta secum liquidi quoque monstra veneni* etc. Sed sic *infecta* parum placere potest, et in nostro loco. venenum non ipsa dea miscet, sed v. 354 ex afflatu serpentis illud corpori se infinuat. At v. 346 anguem illa de capite

detractum immittit Amatae; ergo illa *Gorgoneis anguibus* caput cinctum habebat: scilicet ex poetica ratione *venena* pro serpentibus dicta, quibus Furia, comas habet implexas; cum semel *venena* posuisset, *infecta* quoque bene dicebat. Nihil igitur amplius cogitandum, quam: Exin Alesto, quae caput anguibus horridum habet, petit etc. *Gorgonei* angues, quales Medusae caput cingunt. 343. *tacitum* limen, aut pro tacite obsedit, vt Seruius, aut quatenus de matrisfamilias cubiculo agitur in secretiore domus parte. Cerda ad curas retulit; sc. vt *tacita* sit Amata. Sed, vt dixi, de solitudine est accipiendum, quae cum cura et dolore mentis tacito bene conuenit. 344. 345. Proprie dicimur *coquere iram* *pellens*, vt *πέλας*, vel *πέλας*;

Huic dea caeruleis vnum de crinibus anguem
 Coniicit, inque sinum praecordia ad intima subdit:
 Quo furibunda domum monstro permisceat omnem.
 Ille, inter vestis et leuia pectora lapsus,
 350 Voluitur ad tactu nullo, fallitque furentem,
 Vipeream inspirans animam; fit tortile collo
 Autum ingens coluber, fit longae taenia vittae,
 Inneſcitque comas, et membris lubricus errat.
 Ac dum prima lues vdo sublabſa veneno

Pertentat

346. *Hinc Ven.* 347 *subdens vnus* Rottend. cum Erf. *mittit*
 Menag. pr. 348 *domum et in Rom.* 349 *deuia tert.* Rottend.
corpora aliquot Picr. et Ven. 350 *a tactu, ac tactu, intactu,* aber-
 rat. apud Burm. 351 *spirans* Medic. 353 *Annelitq. Franc.*
 354 *At dum tres* Burm. et aliquot Pier. *uno Rom.*

ven; sic Silius II, 327 *impati-
 ens asperque coquebat Ians du-
 dum innites iras*, vbi vid.
 Drakenb.; tum vero exquisite
 ipsa ira dicitur *coquere nos* vel
pellus nostrum, h. e. agitare,
 vexare. Haec ratio iam En-
 nio frequentata in noto illo
 apud Ciceronem versu: *cu-
 ram — Quae nunc te coquit et
 versat sub pectore fixa.* 346.
 Huic, in hanc. Mox 349
taenia epitheton egregie de-
 lectum, vt serpentis lubri-
 cum lapsum adiuet. *fallit-
 que furentem*, latet eam, dum
 voluitur. Bene Seru. *„sine
 accipientis sensu.„* Nisi malis
 iungere: *fallit inspirans*, *ἔλα-
 θεν ἀσπνίον*. Afflare autem
 putandus est serpens halitu
 venenato pectus reginae, cir-
 ca quod errat, nondum illap-
 sus, vt e seqq. patet. Illa
 v. 351—353 *fit tortile collo* etc.

nescio, an pro epica dignitate
 nimis ingeniosa sint. Ovi-
 dio forte ea condones. Is ta-
 men, cum superiora ad ver-
 bum fere expressisset (Met.
 IV, 485. 489 — 499) haec
 intacta reliquit. *taenia vit-
 tae*; proprie h. l. oras et vin-
 cula vittarum vel fasciarum
 dependentia *taenias* dixit,
 tortiles et serpentibus simi-
 les.

354 — 357: *lues*, vt *tabes*,
sanies, pro veneno, h. l. est
 halitus ille venenatus; vnde
lues vdo veneno, quo afflatum
 Amatae pectus. Ornat epi-
 theton *vdam*, a natura rei
 tractum; nihil aliud. Ovi-
 dius modo non dissimili scor-
 pium *sigri madidum sudore
 veneni* dixit, II Met. 198, non
 quasi exsudare eum venenum
 crediderit; sed *sudor veneni*
 poetae est elegantior ratio pro
 veneno;

Pertentat sensus, atque offibus implicat ignem; 355
 Necdum animus tota percepit pectore flammam:
 Mollius, et solito matrum de more, locuta est;
 Multa super nata lacrimans Phrygiisque hymenaeis;
 Exsulibusne datur ducenda Lauinia Teucris,
 O genitor? nec te miseret nataeque, tuique? 360
 Nec matris miseret, quam primo aquilone relinquet
 Perfidus, alta petens abducta virgine, praedo?
 At non sic Phrygius penetrat Lacedaemona pastor,
 Ledaeamque Helenam Troianas vexit ad vrbes.
 Quid tua sancta fides? quid cura antiqua tuorum, 365

Et

355 *Pertentat* Zulich., perpetuo lapsu, vt sup. Ge. III, 250. Aen. I, 502. V, 828. 356 *concepit* Rom., sed hoc est commune verbum. 357 *est* abest Medic. 358 *super natae* sc. hymenaeis, multi Heinf. Burm. Erf. et Goth. alter etiam: *natae* l. Turnique h. ex intpt. cf. inf. 398. *lacrimis* Mentel. pr. 359 *Exsulibus ducenda datur* vel *E. abduccnda d.* pars librorum Pier.; interpolatum a Grammatico, qui primam in *Lauinia* corripere volebat. cf. ad VI, 84. 360 *gnataeque* et hic scribitur in nonnullis. *gnatique* Probus, mendose; sic tamen Goth. quoque sec. *natiq.* 361 *Nec matris miserae* malebat Io. Schrader. in schedis. *primum* tres Burm. et Erf. 362 *abducta* Parrhaf. *abrepta* pr. Rottend. et codd. Seruii. 363 *An non* aliquot Pier. et Medic. cum aliis Heinf., quod vulgarius esset. v. Heinf. ad IX, 144. *Damnat* quoque Seruius ad h. l. *at num* alter Hamb. *Phrygios* Medic. 364 *ad vrbes* Heinf. e codd. Vulgo, *ad arces*. 365 *facta f.* et *cura a. deorum* Erf. *iura* Parrhaf. et *iura* Ven., male. et etiam binis aliis.

veneno; *madidus* autem omnino ad profluentem oris faciem spectat; insinuat ille se in praecordia et animum; *Pertentat s. offibus implicat ignem*, quatenus flamma circumvoluitur; eadem vulgari oratione ambire et involuere rem dicitur.

359 — 372. Oratio bene morata et argumentis instructa probabilibus et grauibus, sed breuiter enumeratis. Cum primis versu. locum Euripidis

(Supplic. 219 sqq.) comparat Cerda. *Exsulibus T.* grauius quam Teucro; vt sup. 98 *Externi veniunt generi* et alia. *Quantam vim habent illa: nec matris m. Perfidus — praedo.* 363. *At non sic*, vt vulgo: quasi non simili modo Paris etc. *penetrat*; praeterita res in praesens adduci potest, inprimis a poeta. Hinc enallage illa, pro, penetravit. In v. 365. 366 epithetorum bonus est delectus factus.

Et consanguineo toties data dextera Turno?
 Si gener externa petitur de gente Latinis,
 Idque sedet, Faunisque premunt te iussa parentis:
 Omnem equidem sceptris terram quae libera nostris
 370 Diffidet, externam reor, et sic dicere diuos.
 Et Turno, si prima domus repetatur origo,
 Inachus Acrifusque patres, mediaeque Mycenae.
 His vbi nequidquam dictis experta, Latinum
 Contra stare videt, penitusque in viscera laesum
 375 Serpentis furiale malum, totamque pererrat;
 Tum vero infelix, ingentibus excita monstribus,

Inmensam

367 genus Parrhaf. patitur alter Menag. et Goth. pr. 369 quas
 subdita Parrhaf. Totus versus abest Goth. tert. 370 Desidet Reg.
 postquam Medic. a m. pr., variatione non insolita. Nam dicere est con-
 stituere, constitutum habere. cf. Ernesti ad Tac. A. XI, 4. 371 Ae-
 terno s. Parrh. Turni Sprot. et Montalb. s. homo codd. Seruii. 372
 pater Oudart. et Schol. Cruq. Horatii. 374 lapsam est duo Burm.
 376 magnis exercita monstribus pro diu. lect. Gud.

tus. consanguineo; filius enim
 est Veniliae, sororis Amatae.
 Seru. cf. Excurs. VII ad h.
 lib. 367 sqq. Callide eleuat
 id, quod tantam ad mariti
 animum vim habebat, Fau-
 ni oraculum, dum id non
 minus ad Turnum referri
 posse ait; esse enim externos
 habendos omnes, qui non
 Latini regno subsint. Tum
 vero Turnum originem quo-
 que habere a gente peregrina,
 et extra Italiam agente, ab
 Argiuis. De hoc v. Excurs.
 ad h. l. mediae M. accipien-
 dum vt in illo: Ex media
 Graecia eius stirps ducta est.
 Dedit autem poeta seu famae
 hoc seu ingenio, vt Turai-

originem a Danae, Persei
 matre, peteret, quae, cum
 iram patris Acrisii metueret,
 nauis in Italiam est delata, ibi-
 que Ardeam condidit: cf. inf.
 409 sq.; contra quam vul-
 garis inter Graecos fabula fe-
 rebat, qua in arcam cum pue-
 ro inclusa mari ad insulam
 Seriphum enata esse narrata est.

373 — 377. Tentato ita
 Latini animo, cum eum vi-
 det contra stare (pro vulgari,
 resistere), cumque venenum
 (docte: serpentis furiale ve-
 num) interea in intima Ama-
 tae praecordia penetrat etc.
 376. monstra, sunt terrores
 et phantasmata furentis ani-

Immensam sine more furit lymphata per urbem :
 Ceu quondam torto volitans sub verbere turbo,
 Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
 Intenti ludo exercent; ille aësus habena
 Curvatis fertur spatii; stupet inscia supra
 Impubesque manus, mixata volubile buxum;

380

Dant

377 *ingentem* s. Oudart. „quae glossa est, inquit Burm.; forte *immensam*, nam Statius, qui ex fonte Virgiliano sua, teste Lufatio, deridit, IV Theb. 382 *Ereilam attonitis implet clamoribus urbem*. Non satis equidem haec assequor, sed in *immensam* — per urbem haec vere aliquis potest, si parvam et angustam urbem Laurentum cogitet. Poeta tamen etiam in caeteris res passim Latinorum ad maius et splendidius euexit. Recordare modo regiam Latini v. 170 sq. Et *immersa* vrbis simpliciter pro magna dicta est. Alioqui in mentem venire potest scriptum fuisse *immensum* — furit; noto poetarum more. 378 *toto* Menag. pr., noto errore. *sub verbera* Ed. Dan. Heins. 379 *magni* alter Hamb. *in magno* tres Burm. 380 *habenas* Rom. et alii Pier. *habenas* Goth. pr. 381 *Curvatus* Franc. et Dorvill. *inscia* turba vulgatam erat ante Heins. *super t. t.* sunt qui legant ap. Pier. Sed *stupet t. super* Medic. cum aliis, etiam Pierianis; quo bene monet Heinsius graphice designari pueros turbini intentos et quodammodo incumbentes prae studio et ardore lusus. Sic tamen Benedictus in Iuntina: „*supra* habet antiquus codex, sicque legendum; expressit autem puerorum morem conglobatorum et inscientium ipsi turbini, atque mirantium, quod ita in gyrum turbo vertatur.„ 382 *Impubisque* alii. Sic quoque Pieriani alii quot et Heins.

mo obiecta. 377. *sine more*, sine modo ac lege, adeoque *ἀνίσταται*, ἀνέσταται (cf. ad V, 694; adde Burm. ad Ouid. I, A. A. 119) discurrit per totam urbem. Locum hunc ante oculos habuit Statius IV Theb. 378 sq.

378—384. Lineas ornatissimi loci in Iliad. ε, 413 inuenire sibi videntur viri docti, sed ibi Ajax rotat iaxum ὡς σπόμενον. Haud dubie alius, qui nunc intercedit, Graecus poeta praeiue-

rat; suspicari id licet ex ornatu exquisitiore. *Turbo* lignum illud conoides, quo pueri ludunt, diuersum a trocho, qui aeneus vel alterius materiae circulus est, quod viri docti docuerunt. *Turbo* est σόμενος vel βέμβηξ, ex Epigr. I Callimachi notus; vbi et ὑπὸ πλῆγῃσι τοῖς βέμβηκταις ἔχοντες Ἐσπερον, vt h. l. *torto sub verbere*, flagello, mox *habena*. *vacua circum atria*, ornate, ante domum, Callim. ὑπὲρ ἐνὶ τριόδῳ. *exercent*, agunt, versant. *turbini*

D 2

dant

Dant animos plagae: Non cursu fegnior illo
Per mediâs vrbis agitur populosque feroces.

- 385 Quin etiam in filuas, simulato numine Bacchi,
Maius adorta nefas, maioremque orsa furorem,
Euolat, et natam frondosis montibus abdit;
Quo thalamum eripiat Teucris, taedasque moretur:
Euoe Bacche, fremens, solum te virgine dignum,
Vociferans:

383 *uer Parrhaf.* ipso pr. Hamb. 384 *agitat* Zulich. super-
scripto *se.* 385 *in filuis* Medic. a m. pr. et Witt. vt pars Pier.
idem nomine. 386 *adorfa* multi Pier. et Heinf., vt alibi quoque;
qf. VI, 397. *maioremque exurfa* f. Ed. Ven. *maiorem exorfa* Rom.
orfa an *ausa* Franc. Sic et Schrader. coni. Saltem parum placet
iuxta positum *adorta orfa.* 387 *Auolat* pr. Moret. *montosis fron-*
diibus pr. Menag. *addit* Goth., tert. et sec. Moret. In Parrhaf. ver-
sus 388 erat ante hunc. 388 *Qui* alter Hamb. *thalamo* Moret. a
m. pr. *taedasue* malebat idem vir doctus Io. Schrader., vt aut eripe-
re, aut saltem moras addere malit; vt sup. 315. 389 *Euohs, Eu-*
hohe, Euhos, Heuhos scribitur. Male. Est *Evoï. furens*
Menag. pr.

dant animos (concitatiorem motum) *plagae*, verbera ingeminata. Ad pueros minus bene hoc referas. Verum est, eorum animos incendi ipso ludo: sed hic de motu turbinis agitur. Comparatio ex Tibullo nota est lib. I, 5, 3 *Namque agor, vt per plana cibus sola* verberare turbo, *Quem celer adsueta versat ab arte puer.* Sed, ne res ex puerorum lusibus ducta epicae dignitati detraheret, partim tractatione et dictionis grauitate effecit Maro, partim ab ipso lectore cauendum est, ne fordidam nostram in triuuii pübem cogitet, sed ex prisca vita ingenuae iuuentutis certamina et ludos. Versatur

autem comparationis vis in discurfu rhombi.

385 fqq. Praeclarus locus est, qui sequitur, sed, vt eius praestantiam sentias, sacrorum Bacchicorum ritus a nostris sensibus tam alieni notitia aliqua, ex Euripidis v. c. Bacchis, imbutum habere animum necesse est. Inter eos homines, qui orgia Bacchi frequentabant, facile hoc in animum venire debuit feminae, vt irae furore acta, cum inuiso genero subducere vellet filiam, Bacchico se teneri furore simularet, quo filiam iisdem sacris initiaret adeoque in filuas abduceret. Eiusmodi furoris Bacchici, qui totam interdum ciuitatem inuasit,

Vociferans: etenim mollis tibi sumere thyrsos, 390
Te lustrare choro, sacrum tibi pascere crinem.

Fama

390 Pro etenim, suadet Menag. pr., ex glossa. At etenim praecelare Σολ γὰρ τοι. 391 choros Heinl. retinuit iam ante editum in Ald. pr. lunt. tum a Ge. Fabricio et aliis. Intrudere volebat hoc idem VI, 231. Ab Heinio et Burmanno non plura super lectione iniqua esse miror. Quantum ex iis colligo, choros plures libri exhibent; vti et plerique Pieriani, et inter eos Roth. 1. At choro Medic. a. m. pr. Leid. et Exc. Burm., item Goth. tert. cum edd. antiquioribus, quarum duas Ge. Fabric. laudat, sed primo loco memorandae Ald. sec. et tert. choris Ed. Mediol. et pro var. lect. Hamb. pr. chorus Goth. sec. Vidimus auctoritates lectionum; videamus nunc rationes. Te lustrare choros ita interpretari video Ge. Fabricium et alios, Te id est, propter te, tui honoris causa. Quod durissimum est; et sic tibi dicendum erat. Saltem malis lustrare te per choros, pro, choris; vel illam lustrare choros (transitiue, ducere ch.) circa te. Commodior ratio esset et ordo verborum, vt chorus subiectum facias: Etenim choros (ait illa) sumere tibi thyrsos, lustrare te vt pascere tibi crinem. Ita chori lustrant Baachum, qui circa eum ducuntur; nam deum fuis sacris ac choreis interesse contacti Bacchico furore existimant; ita vt is pro chorago ipse sit, vt Horatius viderat Bacchum cum Nymphis et Satyris choros ducentem tamquam choragum: nam sic interpretabere II Carm. 19 docentem carmina et dissonas et auris acutas. At vel sic incommodum est illud, quod ad choros actio refertur, dum Amata nunc agere rem deberet. Itaque praefero alteram lectionem, choro, quam, etsi non interpretantur, Guellius tamen et Cerda Cuninghamusque nunc quoque Brunck. sequuntur. Satis sollennis est librorum in tali verborum posito aberratio. Ait igitur Amata, se sumere Baccho, Bacchicorum sacrorum causa, thyrsos, se lustrare eum choro, h. choros circa eum ducere, se crinem ipsi pascere, adeoque promissum, et nunc solum, habere. Lustrare choro, h. choros circa aliquem ducere, infra quoque legitur X, 224 Nymphae agnoscunt longe regem (Aeneam) lustrantique choros. In Franc. erat Et lustrare. Porro tibi crescere pr. Rottend. a. m. sec. In Vratisl. post hunc versum sequebatur hemistichium Regiam accensam, quod ex glossa irrepsit. At illud in mentem venire potest, an continuanda sit oratio:

Etenim — pascere crinem Fama volat. Sed vetat rō etenim, quod
ia tali sententia abhorret.

Inuasit, exempla in vetere historia occurrere meminimus. 390. 391. Etenim m. non ignota forma, docta tamen et variandae orationi commoda, in rectam mutatae ex obliqua. Certe quidem tibi, in tuum honorem, Bacche, ait illa filiam Bacchicis orgiis se initiare (Seruius in-

finitium pro indicatio positum esse volebat; ita esset infinitius narrationum). Hoc extulit per attributa Baccharum: thyrsos sumere, lustrare choro, h. e. choros circa Bacchum ducere tamquam in medio stantem; dum Bacchico furore correpti praesentem eum sacris adspiciunt. pascere crinem.

Fama volat: Furiisque adensas pectore matres
 Idem omnis simul ardor agit, noua quaerere tecta.
 Deferuere domos: ventis dant colla comasque.
 395 Ast aliae tremulis vlulatibus aethera complent,
 Pampineasque gerunt incinctae pellibus hastas.
 Ipsa inter medias flagrantem feruida pinum
 Suffinet, ac natae Turnique canit hymenaeos,
 Sanguineam torquens aciem; toruumque repente
 Clamat:

392. *incensas* imitator verficator in Anthol. Lat. CLXXVIII, 145. *pectora* malebat Heipfius cum duobus libris. 394 *domus* tres Heinf. cum parte Pierian. et Goth. tert. 395 *Ast illas* Medic. a m. sec. 397 *fl. vertice* p. sec. Moret., miro lusu. 399 *S. voluens* Sprot. et Schol. Statii ap. Heinf. *turnumq.* Goth. pr., ac si vellet *Turnum* *clamat*, mire opportuno errore. *toruum*: haerebam, an hoc relinquerem; hic enim caussa adest: nam antiqui post u nunquam aliam litteram u ponebant, sed in o mutabant: *feruos*, *Davos*: vt etiam ad h. l. Benedictus e Danato ad Terent. notauit. In eiusdem Cod. erat *toruom*. Enimvero in Med. cod. legitur *toruum*. Sic inf. X, 170 *toruus* editur constanter, at Rom. *toruos*. Cum igitur nulla in his exprimendis constantia nec sit nec esse possit: cf. sup. ad v. 329, nolui in vso et altero loco antiquam rationem affectare, quam nunc, vt satis tibi conset, per tatum carmen vix retineas.

erinem. In sacris Bacchicis comam promissam et solutam haberi et iactari solitam notum est. conf. inf. 394. 403 (Laudat ex Catulli Galliambo locum Cerda: *Tibi spargendus capillum, Tibi verticem rotamus*. Sed is est Mureti Galliambus, in eius Catullo p. 36, quod idem carmen pro Catulli foetu habuit Guellius ad Georg. II, 392). Rarius occurrit, quod comam quoque Baccho alunt Bacchae; sed Euripidis versum iam alii laudarunt: *Ἰσπὸς ὁ πλόκαμος, τῆ δὲ τῶν αὐτὸν τρέφω* (Bacch. 493; cf. Barnet. ad v. 150).

Perperam Intpp. multa hic commemorant de more vulgari comam alendi. 392 sq. Idem furor Bacchicus caeteras Latinas matronas inuadit, *noua tecta*, filiarum recessus. 396. *pellibus*. Pelles sunt nebrides; hastas *pampineas*, pampinis tectas, vt bene Seru. monet; thyrsos (conf. Ecl. V, 31), qui hinc *molles* dicti supra v. 390, et *pinum*, facem pineam, cf. ap. Eurip. Bacch. 145 sqq. Omnia enim hic a sacris Bacchicis petita sunt; non a nuptialibus ritibus. *Sanguineam* (conf. IV, 643) *torquens aciem*, *διασφό-*
φρα

Clamat: Io matres, audite, vbi quaeque, Latinae: 400

Si qua piis animis manet infelicitis Amatae

Gratia, si iuris materni cura remordet;

Soluite epinalis vittas, capite orgia mecum.

Talem inter filias, inter deserta ferarum,

Reginam Allecto stimulis agit vndique Bacchi. 405

Postquam visa satis primos acuisse furores,

Consiliumque omnemque domum vertisse Latini:

Protenus hinc fuscis tristis dea tollitur alis

Audacis Rutuli ad muros: quam dicitur urbem

Acrifoneis Danae fundasse colonis, 410

Praecipiti

400 ubiqueque vulg. ante Heinl., qui codicum et Prisciani auctoritate reposuit *vbi quaeque*; quod et in aliis locis alteri cessit. vid. Heinl. At hoc idem iam dederat Aldina sec. et tert. et hinc profectae. Scilicet *vbi quaeque* exquisitior est ratio, quam poeta sequi debet. Videtur quoque *vbi quaeque* lectum esse, et sic coni. Cuningham. (Lectum sic a Prisciano, vti fit. pro 2. quacunque; Benedicto obseruante). 402 *quatit orgia mecum* coni. Io. Schrader. 405 R. *aliquo* Goth. text. 406 *Plus quam* sec. Menag. 407 *Cocitiumq.* Montalb. et plerique Pier., in quorum parte est etiam, *euertisse*. 408 *fusis* pr. Menag., vnde Heinl. opinabatur *furuis*. Sed Burm. prouocat ad VIII, 369. 409 *qua* Parrhaf. 410 *Acrifoneis* vulgo legitur (sed tantum in recentioribus; nam Aldd. omnes et Iunt. aliaque *Acrifoneis* agnoscunt. Mutatum forte a Stephano). Sed Heinl. emendauit *Acrifoneis* ab *Acrifius*, *Acrifione*, *Acrifion*, et hinc

qui rapas Eurip. Bacch. 1120. Ad v. 400 conferunt Intpp. Iliad. σ, 52 sq. de Thetide ad Nymphas, nec tamen quicquam inde proficere potuit Maro. *piis animis*, pro vobis. 402. Si cura est, si ius maternum in filias tuendum vobis patatis. *capite orgia*, exquisite, vt suscipere sacra, h. celebrare, agere.

406 — 413. Ad Turmam hanc Allecto procedit: post-

quam consilia Latini ab ea turbata eoque ipso causae belli fatae erant, quo verendum erat, ne Latini domus euerteretur. *acuisse*, cum dilectae pro excitasse. 408. Nota Furiam alatum, vt et alibi; cf. Cerda. Sic et in monumentis Etruscis occurrit, quae, si modo viri docti verum viderunt, Furia habetur (vid. v. c. *Vasa Etrusca* Hamilton. T. I, n. IV). 410. Danae igitur Acrifii f. cum

Præcipiū delata notat. Locus Ardea quondam

Dictus auis. et nunc magnum manet Ardea nomen;

Sed

hinc *Ἀργεῖοναῖος*. Nec aliter Salmaf. ad Solin. p. 47. Eodem modo *τὸ Ἀκρίσιον* explicat Pomponius. Enimvero sic est idem ac *Danaicus*; quis autem ferat *Danaicam* *Ἰθάκιδιστὴν Ἀρδεῖαν* colonis *Danaicis*? Non video, quid ni ab *Ἀργεῖος*, *Ἀκρίσιος*, *Ἀκρίσιονος* formatum esse possit; et ab ipso Acrisio coloni nomen habent h. l. melius quam a Danae. Sic quoque apud Ouid. Met. V, 239 *Ἀκρίσιονος*, *ἄρκεα* dictæ Argi, quos Acrisius tenebat, non Danae. At Seruius vere nugatur, qui *Danae Ἀκρίσιονος* iungi vult, ut sit *Ἀκρίσιονος*. *ἄρκεα* præstat *Ἀκρίσιονος* ab *Ἀκρίσιον* pro *Ἀκρίσιος*. Nec aliter habet Medic. et al. etfi ratio grammatica plus in his valet quam librariorum suorum. Porro *Dane*, *Daphne* aberratur. . . 411. locus *Ἀρδεα* q. aliquot *Pieriani*, et sic manifestum est Seruium legisse, qui, *Bene*, ait, *ἀλλήστ*, nam *Ἀρδεα* quasi *Ἀρδουα* dicta est, id est magna et nobilis. (*Μίση*, *πῶ*) potius atq̄ et edito loco sitam interpretari Seruium; nam talis veteris *Ἀρδεῖα* situs adhuc ex vestigiis intelligitur. vid. Vulp. Vet. Latium T. V, p. 163 sq.). In iis utique, quæ subiiciuntur, poeta videri potest mutationem aliquam significare velle: *quondam locus dictus Ardua; et nunc magnum (alludit hoc ad arduum) manet Ardea nomen*. Heinsius et Burmannus nihil morantur; vellem tamen decesserant saltem, quomodo id, quod nunc scriptum est, acceperint. Nam: *Locus Ardea quondam dictus auis*, num *auis*, h. maioribus? an *Ἀρδην* *ἄου*? ut vrbis dicta sit *Ἀρδεα*, *ἄου* (cf. Ge. I, 364) nomen; quod idem nomen fabulam satis ineptam peperit, ex cinere *ἄου* vrbis *Ἀρδεῖα* autem *ἄου* evulasse, apud Ouid. XIV, 574. 580. Probabilior saltem ratio esset ea, quam Seruius ex Hygino de Italicis vrbibus seruaui; ut ab augurio *ἄου* *ἄου* dicta esset vrbis; sed altera frequentata est a veteribus. Meo sensu alterum hoc, ut *Ἀρδεα* *ἄου* iungatur, ludicrum aliquid in se habet. Manebo itaque in ratione ea, quæ simplicissima est: Vrbis olim dicta *Ἀρδεα* a maioribus. Manet etiamnum nomen loci nobile (sc. propter veterem *ἄου* *Ἀρδεῖα* rumque famam); sed vrbis pristina fortuna et opibus antiqua (vid. Liu. I, 57) excidit; hoc enim est *Sed fortuna fuit*, male ab intpp. acceptum. Notum est dicendi genus: *fuit Troia; fuit fortuna*. conf. Burm. Erat autem iam Maronis tempore *Ἀρδεα* cum cæteris vicinis locis solo æquata, vid. Strabo V, p. 232. Itaque Silius imitatus h. l. lib. I, 293 *Magnanimis regnata viris, nunc Ardea nomen*; nil nisi nomen superest. 412 *D. anus* Goth. sc. et nunc *Apronianam* esse lectionem notat Pompon. Sab. Alios habere *sed nunc*. et nunc tantum alii. *manes* Heinf. e libris: post *Pierium*. Alii *manes*; sic edd. Aldd. priores; sed mutauit Naugerius; et *numen* Goth. pr.

Argiuis fugae comitibus nauivectā ad Rutulorum littus appulisse et Ardeam extruxisse dicitur; v. Excurf. VII ad v. 371, 372, 411. 412. Locus quondam a maioribus dictus

est Ardea; et etiamnum nomen vrbis magnum ac nobile manet; verum fortuna pristina vrbis extincta est. conf. Var. Lect.

Sed fortuna fuit. Tediis hic Turnus in albis
 Iam median nigra carpebat nocte quietem.
 Allesto abroam faciem et supialia membra
 Exiit: in volutus sese transforme anilis,
 Et frontem obsquam rugis arat; induit albos
 Cum vitta crisis, tum raima iuncta obuat;
 Fit Calybe Amonis apus templique sacerdos;
 Et iuveni ante oculos his se omnia vocibus offert: 420

413 *tediis Goth. sec.* 414 *median nigram et median nigra, aberrat. codd. Pier. et Heinf. median magna Goth. sec. nigra median Franc. appibus (ss. Moret. 416 Exiit et in aliquos Pier. cum Franc. Videtur hoc reconditam doctrinam habere: membra exit. Sed manifesta est corruptela. Primum librarii lapsu Exiit et in scriptum erat; ut metro consulerejurg. abii sic emendauerant, Exiit et in, alii, Exiit et in, quod et ipsum libri habent. Veterus: Exiit, in vitta et se. 418 necit Gud. a pr. m. 419 Chalibe, Calibe, Calibi, Chalbais, Chalibo, imperite a librariis scriptum. Editum vbiq; Chalibe. At Brunckius V.C. in Medic. scriptum viderat Calybe, et recte restituit; est enim Καλύβη. Jam autem deteriorum ætatum perpetuus mos, e in molliorem sonum vt mutetur. Apud Dardanatum Beroe, ex lib. V, 620. Porro a Serpio iam ordo verborum factus: Fit Calybe, et Iunonis templi anus sacerdos. Burmannus aliam rationem subiicit; Fit C. anus et sacerdos templi I. Alterum durum, alterum solutæ orationi propius videtur. Iunonis anus dubito iungi posse, vt sit, Iunoni sacra anus. Forte, melius rem sic expedias: Vulgaris ratio erat: sacerdos anus (i. vetula) templi Iunonis; pro hac doctus dixit poeta: sacerdos anus Iunonis et templi. 420 invenum duo Burm.*

415. Allesto trinis modis, Fit Calybe, anus sacerdos Amonis templique: Si abiter iungis verba, minus commode fit; etiã nec hoc omni incommodis caret. Igitur sacerdos Iunonis tali erat habitu, vt vitta et oleaginea corona vinctas haberet comas. Imitatus est in Firsia Statius II Theb. 97. 98. 99. et in Amphiarao VII, 88. 89. Amorem autem merito posuit, quippe quæ Turni rebus studet, et cuius templum fuisse Arctæ ex locis Plinii constat.

Tunc, tot incassum fufos patiēre labores,
 Et tua Dardaniis transcribi scepra colonis?
 Rex tibi coniugium et quaesitas sanguine dotes
 Abnegat, externusque in regnum quaeritur heres.
 425 I nunc, ingratis offer te, iniſe, periclis;
 Tyrhenas, i, ſterne acies; tege pace Latinos.
 Haec adeo tibi me, placida quum nocte iaceres,
 Ipsa palam ſari omnipotens Saturnia iuſſit.
 Quare age, et armari pubem portisque moueri
 430 Laetus in arma para, et Phrygios, qui ſumine pulchro
 Conſedere, duces pietasque exure carinas.
 Coeleſtum vis magna iubet. Rex ipſe Latinus,
 Nā dare coniugium et dicto parere fatetur,

Sentiat,

422. *Dardaniis* pr. Moreti, vt ſolent indocti librarii. *transcribis* ſec. Hamb. 423 et abeſt aliquot Pier. 424 *Donegat* Ven. *aeternusq.* Doruill. *heros* Vraſiſl. 426 i abeſt Reg. *inferno* multi Heinf. duo Goth. et a pr. m. Medic. *proſerno* Parrhaſ. et ſi. aliquot Pier., et forte nonnulli Heinf. *rege.* 427 *iacerem* conſ. vir doctus in Miſc. Obſſ., notante Burm. 430 *parat* alter Hamb. ſed vitima littera ſubnotata. *iube.* ex interpretatione, Colot. Medic. Scheffer. Sed ſequitur *iubet* v. 432. et abeſt pr. Mentel. binisque Burmann. 433 *conubium* ſec. Rattend. et Goth. text. *d. p. iubetur* aliquot Pier.

ſtat, in quibus antiquiſſimas Ardeatis templi picturas miratur XXXV, 3 l. 6 et 10 l. 97. ... 422. *patiēre fufos* graece, pro, patiēre effundi. et *transcribi.* De voce *transcribi* v. ſup. V, 750; h. l. *transferri* ad regnum Latini dotale cum Latinia ad exteros. 423. *sanguine.* Nam pro Latino ſaepe pugnas iuſcepſe putandus eſt ex v. 425, 426. *tege pace Latinos* ſcil. auertendo et repellendo hoſtes. 427. Comparant Intpp.

liad. σ, 184 "Ἦγν μὲ ἠπολήκει etc. 430. *laetus* poetis eſt ſimpl. alacer: ne in hoc haereas, quid tandem laetandam ipſi fuerit. *ſumine pulchro*, eſt *καλλιῆρος*, ornans epitheton. Sic ſup. 30 *amosnum.* 432 *Coeleſtum vis magna*, magnum deorum numen. *Phrygios duces et carinas exure*, nota dicendi forma: alterum improprie. 433. *dicto parere*, pro vulgari, *promiſſo ſtare ſe velle* proſitetur.

Sentiat, et tandem Turnum experiatur in armis.

Hic iuuenis, vatem iridens, sic orsa viciffim 435

Ore refert: Classis inuectas Thybridis alueo

Non, vt rere, meas effugit nuntius auris.

Ne tantos mihi finge metus: nec regia Iuno

Inmemor est nostri.

Sed te victa situ verique effeta senectus, 440

O mater, curis nequidquam exercet, et arma

Regum inter falsa vatem formidine ludit.

Cura tibi, diuum effigies et templa tueri:

Bella viri pacemque gerent, *quis bella gerenda.*

Talibus

435 *Hic Ven.* 436 *Ora Sprot.* *alueo* Heinsius recepit secundum Rom. aliosque Picrianos, Medic. Gud. et Voss. pro var. lect. Vulgo, *undam*, quod cum aliis codd., vt Erf., etiam fragm. Vatic. retinet, et reuocauit Brunck. Alii, *vnda*, vt Medic. et al., vel *vndas*, vt duo Goth. *vndam* e suis et e Medicei scriptura, sed per compendium facta, tuetur Brunck. 438 *Nec duo* Burm. cum Goth. *fec.* 444 *gerant* Heins. e Medic. et aliis. Vulgo *gerent*; cf. Burm., quod tamen fragm. Vatic. quoque tuetur, cum Palat. ap. Bened. idque cum Brunckie reuocauit; habet enim maiorem vim. In eod. vtrumque apparet:

435 — 444. Nota *vatem* simpl. pro sacerdote. *orsa* pro vulgari, dicta; vt, *follo si orsus ab alto*. 440. 441. 442. Per senectutem vanis rumoribus captandis indulges. Docte ornata res. *Senectus te exercet curis nequidquam*, adeoque curis vanis, et ludit te *falsa formidine*; addit *inser arma regum*, vt appareat, qua super re cura illa suscepta sit. *Senectus* autem dicta; *victa situ*, annis fracta, infirmato corpore et animo, vnde in metum prior illa aetas esse solet; *situs* pro longo aeuo exquisite, ac-

cedente cogitatione desidiae et inertiae; *verique effeta*, paullo audacius dicta, cui nihil veri iudicii adest, vanis inhians, procliuior ad amplectendos falsos rumores quam ad vera exploranda. Vt *frugibus* vel *frugum effoetus ager*, inhabilis longa vni et parum idoneus ad ferendas fruges; sic aetas illa inhabilis ad videndum verum et ad veros timores diiudicandos et a falsis discernendos. *Irae, belli, Martis, foeta praecordia* passim apud poetas occurrunt. *Vatem* iterum vt vers. 435. 443; aediuam *reunopos* designat.

- 445 Talibus Allecto dictis exarsit in iras.
 At iuueni oranti subitus tremor occupat artus;
 Derigere oculi; tot Erinny's sibilat hydri's,
 Tantaque se facies aperit. Tum flammea torquens
 Lumina cunctantem et quaerentem dicere plura
 450 Repulit, et geminos erexit crinibus anguis,
 Verberaque insonuit, rabidoque haec addidit ore:
 En, ego victa situ, quam veri effeta senectus
 Arma inter regum falsa formidine ludit:
 Respice ad haec: adsum dirarum ab sede fororum;
 Bella

apparet: in Aldd. et quae hinc fluxere gerunt: at inde a Commel. Steph. et al. gerunt. Nonnulli quoque gerunt, Witt. ferant. Reliqua quis bella gerenda cum Heumanno Burmanno bene vidit esse rescindenda, vt ab aliena manu assuta. Saltem otiose subiecta sunt. 446 Et Witt. aut Menag. pr. subitus Heinl. intulerat e coniectura confirmata a Mentel. pr. a m. sec. Sed tales deliciae aduersus librorum auctoritatem inferri non debebant; subitus, edd. et librorum, etiam optimorum, in his fragm. Vatic., lectio et ipsa elegans est. Alij subito. 447 Diriguere vulgg. codd. et edd. ante Heinl. et Pier. tot crinis Erans. 448 fumea Rom., male. 450 Absurde Seruius, quem Pomponius sequitur, geminos de similibus serpentibus accipit. Burm. coni. gelidos. Quidam autem duo angues in capite infer cacteros extolli a dea. paterant, vt alias vnus exurgit, v. c. Stat. XI Theb. 65. Quidius, qui Maronem ante oculos habuit, Met. IV, 494 Inde duos medius abrupit crinibus angues etc. 451 verberaque Montalb., vt lib. V, 579 insonuit flagello. Sed alterum exquisitus; fecit flagellum resonare. Tum rapida alii, et sic ante Heinl. vulgg. 452 non ego Lotat. ad Stat., et v. f. vertique eff. Donat. ad Terent. apud Burm. effata Goth. sec. et Rom. 453 falso Rom. 454 Aspice Goth. sec. Olim fuere qui distinguerent: Respice: ad haec adsum: vid. Seru.

nat. Forma increpandi Homero iam frequentata est Iliad. e, 428 sqq. ζ, 490 sqq. νόλεμος δ' ἀνδρῶσσι μέλισσι. add. Iliad. v, 137 sq.

446 sq. Exiit iam Erinny's anum, vt solent interdum dii (cf. Excurs. XIII ad lib. I, p. 154), et vera forma adstat. Praeclara autem rei

exponendae ratio effectu ab initio statim posito: Turnum ita loquentem horror inuadit etc. 447. tot Erinny's; nam horrendi angues ex capite sibilant et dira deae facies vera apparet. tanta pro talis. 451. verbera insonuit, concussit, flagello increpuit; conf. sup. v. 336. VI, 557.

Bella manu letumque gero.

455

Sic effata facem iuveni coniecit, et atro
Lumine fumantis fixit sub pectore taedas.

Olli somnum ingens rumpit pauor, ossaque et artus
Perfundit toto proruptus corpore sudor.

Arma amens fremit; arma toro tectisque requirit. 460

Saeuit amor ferri, et scelerata infania belli;

Ira super; magno veluti quum flamma sonore

Virgea

455 gero vel tano Zulich. Male. Nam respicit ad sup. 443 sq. 456 alto Parrh. 457 flammantes Parrh. de tert. Rottend. 458 *illi ingens somnum* Rom. et alii Pier. *illi quoque fragm.* Vatic. *rumpit* Heinf. cum melioribus. Vulgo *rupit.* *atris* Goth. pr. *ossaque ductus* sec. Moret. Notabile utique, *sudorem perfundere ossa.* Ora et artus ratio postulare videtur. 459 *Perfundit* item Heinf. pro vulgari: *perfudit*; at pr. Rottend. *profundit*; et multi, etiam fragm. Vatic. *praeruptus*, ut alibi quoque solent. 460 *A. tumens* Montalb. sed *A. amens* etiam sup. II, 315. *testoq.* sec. Rottend. 462 Operandum erat, ut viri docti docerent, quomodo haec acciperent: *Ira super.* Vulgo videntur interpretari cum Cerda: *insuper*; accessit denum ira. Ita saltem distinctio erat accommodanda: *s. i. belli, ira super: veluti.* Sane *super* eo sensu apud poetam et alibi occurrit, v. sup. II, 71; cf. VIII, 245. XI, 226. Sed sententia inde exit ieiuna et tanto poeta indigna: *Saeuit amor — infania, insuper ira.* Dicendum saltem erat, *super* esse pro copula: *Iraque.* Exilitas tanta facile a poeta euitari poterat, si scriberet, *Ira furit* vel simili modo. *Super* pro, *superest*, *superat*, occurrit et alibi (vt III, 439). Si pro *superare*, *ebullire*, *erumpere* illud dictum docere possem, bona efficere-tur sententia. Donatus ita interpretatur, ac si *super* pro, *super* his, dictum velit: *Tantum contraria desiderabat, ut irasceretur sibi, quod nondum iret ad bellum.* Saltem *ira super* eo est expediendum, ut sit, quod neq; Graecis poetis, *plus quam amor ferri et infania belli, furit ira.*

456. *facem iniecit* in iuuenem. 460. *arma fremit,* plus est, quam, deposcit, clamat. 461. 462. Elaborata oratio! pro, belli cupiditate et ira incendatur. *amor ferri et infania belli* vnam idemque declarant. *scelerata* i. quoniam ad caedes, rapinas et *scelera*, rapit, quae proprie de bello dicuntur; at *su-*

per ira, magis adhuc, quam amor pugnae, saeuit, furit ira. cf. Var. Lect.

462 — 466. Fundus comparisonis in Homero Iliad. c. 362 sqq., ubi de Xantho Vulcani flammis submissis ebulliente agitur; sed primum ornatu verborum superat Virgilius, ut facile expectabas ab imitatore Marone.

Virgea suggeritur costis vndantis aeni,
 Exsultantque aestu latices; furit intus aquai
 465 Fumidus atque alte spumis exuberat amnis;
 Nec iam se capit vnda; volat vapor ater ad auras.
 Ergo iter ad regem polluta pace Latinum

Indicit

463 *surguntur* Franc. 464 In Erf. corrector ante oculos habuisse videtur *Exsuperant*. Verum *exultare* est τὸ ἀναβλύειν. Ap. Hom. l. c. in notis est λέβης ἔστ ἕδον—πάνταθεν ἀμβολίδην. Quod lebes idem est νίσην μελλόμενος puta poetica forma dictum pro eo, quod in lebetē continetur, adipe; pro νίσην μελλόμενη. *aquai*. Hoc Heinf. retraxit, nam vulgg. *aquas vis*, quod et Cuninghamius. maluit retinere. Memorabilis est Seruui nota: „*aquai: Hanc diaeresim Tucca et Varius fecerunt; nam Virgilius sic reliquerat: f. i. aquae vis, F. atque a. l. c. amnis; quod satis asperum fuit.*” Iudicio quidem adiecto vix subscribas; multo enim mollior altera haec ratio. Nisi forte Seruiana aliter se habebant, vt ex glossa primi Moret. suspiceris: „*Aquae vis apposuit Tucca, quia nimis aspers sonuit aquae amnis, quod Virgilius prius ibi posuit.*” Certe illa, *aquai amnis*, satis dure dicta videntur; etsi sic riuus *aquas* Ecl. VIII, 87 *Propter aquae riuum*; quod etiam Pomponius ex pleniore Seruio comparat. Sed defenditur haec lectio *aquai* noto Probi lib. I Art. Grammat. loco, vbi quatuor tantum locis priscam illam secundū casus formam a poeta agnosce docet. Accedit Medic. Mentel. sec. et a m. sec. Rottend. sec., tum pro diu. left. tert. et Leid. pr. Item Schol. Persii. v. Heinf. At *aquas vis* omnes caeteri libri agnoscunt, quorum familiam ducit Rom. cum fragm. Vatic. Inter editas Aldinae hoc idem tuentur; sed mutatum in Iunt. et repositum *aquai* ad Benedicti ductum, qui et ipse suspicatur, narrationem apud Seruium esse commentitiam; nam nihil a Tucca mutatum esse debuisse e lege Augusti. Eruocat idem ad Quintilianum (I, 7, 18, vbi non in omnibus legitur *aquai*, sed tantum alterum *anlai*). Vix talia ad liquidum perducī possunt; potuit *vis* ab vno codice abesse et suppletus esse versus a docto viro sic, vt scriberet, *aquai*; potuit quoque ab initio *aquai* scriptum esse, et eo neglecto a librario, *aquas* refectum in *aquae vis*. P. Scriuerii lectionem: *Exsultante aestu latices erugit aquai* refellit Heinfius. Cui vacat, refellere potest et aliam Schraderi ad Musaeum p. 233. 465 *spumans* Bigot. *sumis* Leid. *vapor altus* Erf.

ne. cf. Macrobi. Sat. V, II, utroque loco Quintus Cal.
 tum vero etiam aliud compa-
 ratum idque elegantius, su-
 viore et doctiore metaphora,
 substituit, animum ira aestu-
 tantem. *Costas* ollae (sed
 grauius nominauit *aenum*)
 dixit vt γύστην τρίποδες Ho-
 merus Odyss. 3, 437. et ex
 Cerdae laudatus (lib. V, 381-
 sqq. de Aiakis ira). Ornate
 reliqua quoque: *Fumidus am-
 nis aquas*, vapor, *furit intus
 atque alte spumis exuberat*,
 spumant.
 - 467—474. *polluta pace*
 violata iam a Latino. *venire*
 est

Indicit primis iuuenum, et iubet arma parari,
 Tutari Italiam, detrudere finibus hostem:
 Se satis ambobus Teucrisque venire Latinisque. 470
 Haec ubi dicta dedit, diuosque in vota vocauit;
 Certatim sese Rutuli exhortantur in arma.
 Hunc decus egregium formae mouet atque iuuentae;
 Hunc atauit reges; hunc claris dextera factis.
 Dum Turnus Rutulos animis audacibus inplet, 475

Allelo

468 *Inducit Ven.* et abest pr. Hamb. . . 469 *Kalis* alter Menag.
 l. et d. pr. 470 *que* in fine abest multis, ex more. 472 *Con-*
 tanti Franc. 473 *iuuenta* aliquot Pier. et Goth. sc. 474 *clari*
 & *satis* Medic. Piccii. 475 *Dum T. animis Rutulos* multi Heinf.
animos Rutilis Reg.; error autem *rutilus* pro *Rutulus* saepe in libb. oc-
 currit. Illud vero miror, cum corripiantur in hac voce syllabae,
 Graecis scribi vocem per diphthongum *ou*, *Ῥουούλον*.

est grauius, quam esse; vt
 alibi monitam. *diuos in vota*
vocauit, inuocauit votis: cf.
 ad lib. V, 234; *ἐπιζητο*.
exhortantur, ἔψαν, ἐκέρσαν,
 Homericum.

472—474. Rutuli se acu-
 unt ad bellum, alii pulchri-
 tudine, alii nobilitate Tur-
 ai, alii virtutis fama erecti.
 Et sic Seruius. Male Pom-
 pon. et alii *Hunc* sc. Turnum
 accipiunt.

475 sqq. Principium belli
 inter Latinos et Troianos
 seruis venatione interemptus.
 Reprehensum hoc iam apud
 Macrob. V, 17 et hinc a mul-
 tis tamquam tenue et vi epica
 desitutum. Nolo defendere
 poetam. Totus hic locus de
 causis belli in Troianos con-
 citati parum placet. Malim
 a magnis animorum motibus,
 iris et odiis, eas arces suas esse,

quam a Discordiae seu Furiae
 artibus. Si semel poeta re-
 rum miracula pro causis na-
 turalibus assert, ab allegori-
 ca certe persona frustra ea
 peti puto. Nec tamen verua
 hic belli est causa; sed oc-
 casio tantum et initium. Nar-
 rationem quoque haec ipsa
 res, concursus caesa verua
 sacra factus, pro illis tempo-
 ribus facit probabilem, cum
 semel non consilio sed ani-
 morum impetu committendi
 essent Latini cum Troianis
 et res ad manus deducenda.
 Tum poeta aemulatus puta-
 tur belli Iliaci initia et reten-
 tae in Auside classis Achioo-
 rum causas, interempta ab
 Agamemnone verua Dianae
 sacra. Omnino inuento huic
 poetae strenue incubuerunt,
 vt pugnarum et odiorum
 causas ab occisis casu sacris
 animantibus,

Allecto in Teucros Stygiis se concitat alis;
Arte noua speculata locum, quo litore pulcher
Infidiis cursuque feras agitabat Iulus.

Hic subitam canibus rabiem Cocytia virgo

480 Obiicit, et noto natis contingit odore,

Vt ceruum ardentes agerent: quae prima laborum
Causa fuit, belloque animos adcendit agrestis.

Ceruus erat forma praestanti et comibus ingens,

Tyrrhidae

477 qua Oudart. pro var. lect. Bene Holdsworthus obseruabat *arte noua* non bene iungi cum *speculata locum*; nam in hoc, quod locum speculabatur, ars Alestus spectari non potuit. Itaque interpungi vult: *se concitat alis Arte noua, sp. l.* Sed non magis *Ars noua* ad volatum referri potest. Saltem *Arte noua* — *rabiem obiicit*; sed cum alia interiecta essent, v. 479 *Hic* interfecit. Locus autem sic distinguendus: *Dum Turnus* — *se c. alis. Arte noua, sp.* — *Iulus, Hic f.* — *Obiicit* etc. At v. Not. 478 *usq;* pro *feras* Goth. tert. 479 *Cocytia, Cocytina* aberrat. 481 *agilent* Ven. qui Franc. et pro var. lect. pr. Hamb. *laborum* cum melioribus Heinf. post Pier. At vulgo, *malorum*, ex intpr. 482 *animas* pr. Rottend. *incendis* pr. Menag. *concedit* Bigot. 483 *formam praestanti* Hugen. et pr. Rottend. *formae praestans* Bigot. v. Aen. I, 71.

animantibus, quae (ἀνεμύνα, ἀφῆτα,) libere vagarentur, arcefferent. Exempla v. ap. Cerdam, sed iudicium adhibe, vti apud illos quoque, qui magnas rerum conuersiones a paruis causis nuper libellis suis persequuti sunt.

475 — 483. *animis a. implet.* Homericum. *ἄνεμος πλεῖσεν φέβας*, vt Iliad. β, 573; cf. Guell. Facit nunc Alecto, quod Eris Homericæ Iliad. δ, 444 *νῆκος ὁμοίων ἔμβαλε* etc. *arte noua*, alia fraude. 480. *prima laborum causa fuit.* Comparant Iliad. ε, 63. χ; υ6; est primum initium calamitatum, quae insequuntur sunt.

483 fqq. Molles et bucolicis propiores versus sunt, qui sequuntur, quod eleganter monuit Spencius. Similes deliciae Cyparissi ceruus apud Ouid. Met. X, 109 fqq. occurrunt, sed iuuenili carminis luxuria expolitae. Calpurnii quoque imitationem notauit Cerda Ecl. VI, 33 sq. et Statii locum de tigris Bacchi mansuefactis comparat (Theb. VII, 564 fqq.). De id genus animantibus cf. viros doctos ad Lucian. pro Merc. Cond. c. 1. *Tyrrhidae pueri*, pro Tyrrhei filii. Fuit autem nomen hoc in historia Albanorum regum non ignobile. Tyrrhus enim erat regii

Tyrhidae pueri quem matris ab vberē raptum
 Nutribant, Tyrheusque pater, cui regia parent 485
 Armenta, et late custodia credita campi.
 Adfuetum imperiis soror omni Silvia cura
 Mollibus intexens ornabat cornua fertis,
 Pectebatque ferum, puroque in fonte lauabat.
 Ille, manum patiens, mensaeque adfuetus herili, 490
 Errabat filuis; rursusque ad limina nota
 Ipse domum sera quamuis se nocte ferebat.
 Hunc procul errantem rabidae venantis Iuli
 Commouere canes: fluuio quum forte secundo
 Deflueret,

484 *Tyrridae*, *Tyridae*, *Tyridae*, et *Thirus*, *Tyrrus*, *Tyrius*, *Tyrus*, *Tyrrus*, aberrat. 485 *Tyrrhusque* Heinl. ex libris maluit: nec aliter Aldd. et hinc ductae: quas deseruit Commeliniana, quae Palatinum codicem expressit, Pulmanniana et aliae. Ante Heinsum (h. e. in iis editionibus, quibus utebatur Heinl. puta edd. Dan. Heinlii, Pulmanni et similes) legebatur *Tyrrheusque*, quod praeferas, quia altera in *Tyrrhides* a poeta producta est; *Θυρρῆος*, *Θυρρῆος*. Exemplum in contrarium esse potest *Belides* sup. lib. II, 82, sed nomen illud adhuc suspectum habeo. Tum non vana est obseruatio doctissimi Ouwens Noft. Hagan. p. 607, multorum hominum duas esse terminationes, vnde diuersa patronymica ducta sunt: *Tyndaridas* habemus, cum tamen *Tyndareus* frequentetur; fuit igitur etiam aliquando *Tyndarus*. Ita etiam *Tyrrheus* et *Tyrrhus*, quod alibi occurrit. vid. in Nota. 486 *lati* Rom., sed Pierius spreuerat, Heinsius autem e Media. aliisque praetulerat. Recte vero Burm. reuocauit *late*, quippe doctius dictum; vt *late rex* I, 25 et al. *campi est* Goth. sec. 487 *A. in siluis* Mehag. pr. 488 *intexens* l. *intexens* Goth. tert. 489 *Pe-* *ctebatque* aliquot Pier. *Sclabatusque* Sprot. *seram* pr. Hamb. Ed. Ven., mak. v. Burm. ck. sup. II, 51. 490 *manu* (ex *manu*) Sprot. Vratish. Medic. *manuum* aliquot Pier. 491 *quo* abest Zulich. *ad montis* Erf. 493 *rapidi* aliquot Pier.; al. *rapidus*, *rabidi*, male.

gii armenti magister, apud quem Lauinia Silviam enixa est: v. Victor O. G. R. 16, cf. Seru. ad VI, 760 comparato Dionys. I, 70, vbi *Πυρρῆος* deprauate scriptum est, et in libro de Augusti progenie cap. 18 *Tyrrus*. *soror*

sc. puerorum, Tyrrei filias 490. *ἑκατόνδρα* et *ὀμαρταίνεσσον* fuisse dicit. cf. Guell. 492. *Ipse d. Ἀβρός* pro *αὐτομαίρος*. 491-495. Cereus post natationem (elegantem *desuor* pro *natare*) in ripa se ab aestu recreabat. Ergo iam *desuor*

- 495 Desflueret, ripaque aestus viridante leuaret.
 Ipse etiam, eximiae laudis succensus amore,
 Aescanius curuo direxit spicula cornu:
 Nec dextrae erranti deus afuit; actaque multo
 Perque vterum sonitu perque ilia venit arundo.
 500 Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit,
 Successitque gemens stabulis, questuque cruentus
 Atque inploranti similis tectum omne replebat.
 Siluia prima foror, palmis percussa lacertos,
 Auxilium vocat, et duros conclamat agrestis.
 505 Olli (pestis enim tacitis latet aspera filius)
 Inprouisi adsunt: hic torre armatus obuisto,
 Stipitis hic grauidi nodis; quod cuique repertum
 Rimanti, telum ira facit. Vocat agmina Tyrheus,
 Quadrifidam

495 r. a. *uidante* aliquot Pier. *lauaret* multi. 496 *eximiae*
laudis Sprot. *eximiae* Doruill. . *accensus* Gud. et Moret. qu. 497 *de-*
rexit Gud. 498 *afuit* cum antiquioribus scribit Heinf. Vulgo *ab-*
suit; alii *affuit*. 500 *inter* aliquot Heinf. 502 *replebat* Heinf. e
 Medic. et a pr. m. Gud., item Sprot. et Reg. Vulgo, *repleuit*.
 505 *Olli* Heinf. cum melioribus. Alii, *lli*. 506 *armatur* Sprot.
abuisto et *aduisto* aberrant. apud Pier. et Burm. 507 *hi* Menag. pr.
grauidis Goth. sec. *est* multi addunt, etiam Pier. 508 *ira*
fuit Pier. aliquot; *dedit* Bigot. cf. Burm.

fluxerat, vt bene Cerda ac-
 cipit *desfluores*. 498. Turbas
 faciunt in *erranti*. Res ex-
 pedita erit, si cogites inuer-
 so sensu dictum: *erranti deus*
absuit. Nunc negationem ad-
 didit: *Nec deus absuit*, adsuit
 fortuna, *dextrae erranti*, sic
 vt ea non aberraret. At Ser-
 vius ad Alecto refert; vt sit
q. deo. *acta venit* plenius pro
adacta est. *nota tecta*, *ra-*
phra. Si adolescenti haec
 interpretaris, obserua inge-
 nuae indolis signa in misera-

tione cerdae, placidae ac
 mansuetae ferae, vff. 500 sqq.
 505. *pestis*; recte Seru. Fu-
 ria. cf. sup. 476. 477. La-
 tet enim illa in filia ad spe-
 culandam nocendi rationem
 et viam. Neque inde nisi
 v. 511 discedit. Mireris Cer-
 dam ipsos *agrestes* h. pasto-
 res ad bellua mouendum
 fitis concurrentes interpri-
 tari malle. *Terram obuisto*
 quis non videat esse fude-
 praecusam? cf. inf. 524,
 mox stipites nodosos mem-

Quadrifidam quercum cuneis vt forte coactis
Scindebat, rapta spirans inmane secura.

510

At saeva e speculis tempus dea nocta nocendi

Ardua recta petit stabuli; et de culmine summo

Pastorale canit signum, cornuque recurvo

Tartaream intendit vocem: qua protenus omne

Contremuit nemus, et silvae intonuerunt profuadæ; 515

Audit et Triviae longe lacus; audit amnis

Sulfurea

509 *Quadrifidam* Douvill. 510 *Scindebant* Medic. et Scheffer.,
vt ad agrestes referatur. 511 *v* aberat multis Pier. 512 Ante
Heinl. dictionerant vulgg. post *petit*. 514 *incendit* Rom. et aliquot
Burm. 515 *insonnit* e Grammaticis laudat Heinl. *Concutitur* pr.
Rottend. *insonnere* Rom. et alii Pier. et Heinl. *sonnere* Ed. Mediol.
et Schol. Statii cum binis Goth. 516 In multis *audit* scribitur, et

rat. *cuneos coactos* pro *adactis*
to cunco dixit.

511. *Stabulum*, pastoris tu-
gurium, vt et alibi. 513. Fuit
scilicet idem, qui nunc in
agris est, mos, buccina con-
vocandi ruricolos, repente
aliquo metu, periculo vel in-
curia. Quid? quod et Co-
mitia ita conuocari solebant:
Per cornicinem centuriata ap.
Gell. XV, 27. Subnata au-
tem Maroni Furiae buccina
ex Eridis horrendo clamore
Iliad. λ, 5, 11. In 514—518
imitatorem facile agnoscas vel
ex exquisitioribus ornatibus stu-
dio. Expressius (nam inter
quæta a Cerda et alijs con-
gesta hoc vnum tenendum)
Apollonii locus, primum qui-
dem III, 1217 Hecates canum
latratu: *Ἠέστου δ' ἔτρεται πύ-
ρα;* et multo magis draconis
sibilo IV, 127. 139 *ἀμφὶ δὲ*

μυρία Ἴδιους πεταμένο κρη-
ῖσπετος γαχον ἄλλος Ἐκλυον,
οἱ καὶ πολλὸν ἰκῆς etc. Δεί-
ματι δ' ἐξήγροντο λεχιδες,
ἀμφὶ δὲ πασι Νηπιῶχαις, ἃ
τὶ σφιν ὄπ' ὑγκυλιδέσσιν γαυον,
Ῥοῖσιν παλλομένοις χῆρας βῆ-
λον ἀσχαλώουσαι; vnde nos-
ter: *Et trepidas matres pres-
tere ad pectora natos; non*
*tam ornate, sed meliore iu-
dicio; Nam a Furia inflatam*
buccinam tam horrendam
sonitum edidisse, probabilis
est dictum, quam draconis
*sibillum tam longe esse audi-
tum. Virgiliū imitatorē ha-*
bes Statium I Theb, 118 de
anguium Tiphones sibilo:
Audit et medius caeli Parnas-
sus etc., vbi quænia multo ma-
gis portentosa videbis. 515.
profundæ cum dilectu. In
intimis, magnæ silvæ recessi-
bus audiebatur vox. 516. Tri-

- Sulfurea Nar albus aqua fontesque Velini;
 Et trepidae matres pressere ad pectora natos.
 Tum vero ad vocem celeres, qua buccina signum.
 520 Dira dedit, raptis concurrunt undique telis
 Indomiti agricolae: nec non et Troia pubes
 Afcanio auxilium castris effundit apertis.
 522 Direxere acies. Non iam certamine agresti,
 Stipitibus duris agitur sudibusque praeuffis;
 525 Sed ferro ancipiti decernunt, atraque late

Horrescit

hinc inferitur in nonnullis et ante annis. Menag. pr. audiit omnis, quod placet Burmanno. 518 At Menag. pr. ad opera Oudart., quod alibi occurrit. 519 Quin vero pr. Moret. a m. pr. 520 Scribitur fere concurrunt, ex pronuntiatione. occurrunt aliquot Pier. 521 Troica Witt. 522 Dubitat Burm., an legendum sit, campis e. a. Cur tamen in castris apertis haereas, cum domus aperta, foribus apertis, bene dicatur? 523 Direxere Medic, surrexere pr. Hamb; pro var. lect. nec iam Parthal. in sortam. Oudart. agrestis Medic. 524 Stipitibus passim scribitur apud Parthal. cf. Burm. sudibusque duo eiusdem. 525 decernant Bigot. a m. sec. v. III Gr. 20. utraque sec. Motet.

vires lacus est Lacus Aricinus tum Nemore et Templo Dianae nobilissimo; cf. inf. v. 761. Nunc Lago di Nemi, non longe ab vico Genzano. Paullo remotior ab his locis versus septentrionem est Nar, qui inter Sabinos et Umbros ad Tiberim descendit, sulfureis aquis satis notus, de quo iam Ennii versus VI Annal. Sulfureas posuit spirantina Naris ad undas, v. Cerdà h. l. Cluver. p. 705, quarum natura candorem facit. In proximo Lacus Velinus, amne Velino inter montium iuga super Reate stagnante: in Narem ille quoque aliquando a M. Curio, exciso monte, emissus. Cic. IV ad Att. 15. Cf. Plin. III, 12 f. 17.

520. Ennii Ann. III versus ap. Macrobi. VII, 3 Postquam desessi sunt stantes spargere sese Hastis: ansatis concurrunt undique telis. 521. Indomiti agricolae. Ornans epitheton; simpliciter accipio duros, asperos. Suht enim ἀρπυροί: quod primo loco est, qui atteri nequeunt aut frangi ac fatigari laboribus et aerumnis: altero ἀρπυροί etiam inuictum, hinc validum, magnum, ingentem, simpliciter denotat. nec non et T. p. Castorum portis referatis mittunt auxilium Troiani. Vulgari oratione copiae effundunt se, effunduntur, ἐκχέουσαι. Mox v. 525. 526. Seges, pro agro: isque adeo pro acie eleganter

Horrescit frugis seges ensibus, aeraque fulgent
 Sole laceffita, et lucem sub nubila iactant:
 Fluctus uti primo coepit quum albescere vento,
 Paullatim sese tollit mare, et altius vndas
 Enigit, inde imo confurgit ad aethera fundo.

530

Hic

526 *tristis s. Parthas. armaque Zulich.* 527 *Solo percussa pro*
 var. lect. Moret. text. ex intpt. *et lumen aliquot Pier., tum sub lumi-*
ne pars Pier. et Heinl. c. Erk. sub lumina duo Burm. sub lumine duo
alii; Gothani vulgatam tucuntur. 528. in fine *ponto Rom. et Me-*
dic., quorum in eadem lectione conspirantium haud leuis auctoritas
est, et pro var. lect. Gud., item Macrobr. V Sat. 13, ut tacream caed.
e vulgo, binos Goth.; in altero quidem puncto est. Probat Heinsius,
ut primo ponto sit: a litore, et respondeat Homericō in αἰγιαλῶ, in
loco, quem poeta ante oculos habuit Iliad. δ. 422. Sed tempestate
oriente fluctus ex alto versus littus aguntur, non a litore primum
moueri incipiunt, ut iam Burnmannus monuit. Tum vero in Home-
rico loco non in αἰγιαλῶ responderet Virgiliano primo ponto: sed Πόν-
τη μὲν τὰ πρῶτα κ., et hoc quidem sensu, ut sit pro, primum in pon-
to, in alto. Versus hi sunt: Ὡς δ' ὄτ' ἐν αἰγιαλῶ παληαῖς κύμα θρ-
άσσεν; Ὀρεῦτ' ἐπασσύτερον, Ζεφύρου ὑποκινήσαντες, Πόντη μὲν τὰ πρῶ-
τα κρούσαντα, αὐτὰρ ὑπὸ πικρῶ Χέρω ἐγγυμένον μεγάλα βέβηκε. Bur-
mannus malit: summo—ponto, ut imo fundo opponatur. Sed mani-
festa satis res est, ponto ex altero loco Ge. III, 237 huc esse transla-
tum, vbi in medio ponto. Variare autem poetam verbo uno vel al-
tero, eiusmodi versus, quos iterum ponit, ab ipso Heinio aliquoties
manitum est. Vti itaque altero loco fluctuum primos ortus in alto
(in medio ponto), sic nunc fluctuum ortus a prima aurae impulsione,
primo vento, memorat. 530 uno Franc. ima et Doruall.

eleganter autem *acies* statim
 per segetem effertur et reli-
 qua ad eam attemperantur;
 qui comparandi modus ex-
 quisitae est venustatis. Lo-
 cus similis inf. videndus lib.
 XI, 601. 602. Primae au-
 tem lineae sunt Iliad. v, 338,
 vbi *horres pugna hastis ἔφριξεν*
ἢ μάχη ἐγχεύησε μακροῖς. At
 apud Apollon. III, 1355 *hor-*
rei armis ager φριξεν δὲ πέρα
σιβαροῖς σακέσσει—Ἄσμος τέ-
μνος.

526. *Solo laceffita* venuste
 pro percussa radiis. Debe-

tur hoc Lucretii exemplo lib.
 IV, 218 *Corpora quae feriant*
oculos: visumque laceffant: vn-
 de patet, ut ex aliis locis,
 vbi *visum, aurae laceffere* oc-
 currat, *laceffere* esse simplici-
 ter ferire, percutere; est inf.
 ad lib. X, 10. Refertur etiam
 paullo ante *atra seges* ad ocu-
 lorum iudicium, si longum
 hominum ordinem in campo
 prospicias.

528. 530. Saepius ornata
 a poetis comparatio; primum
 quidem ab Homero Iliad. δ,
 422 sqq. Eandem elabora-
 tius

Hic iuuenis primam ante aciem fridente sagitta,
 Natorum Tyrrii fuerat qui maximus, Almo
 Sternitur; haesit enim sub gutture volnus, et vdae
 Vocis iter tenuemque includit sanguine vitam.

535 Corpora multa virum circa, seniorque Galaeus,
 Dum paci medium se offert; iustissimus vnus
 Qui fuit, Aufoniisque olim diuissimus aruis:
 Quinque greges illi balantum, quina redibant
 Armenta, et terram centum vertebat aratris.

540 Atque ea per campos aequo dum Marte geruntur,
 Promissi

532 *Gnatorum Tyrrii* libri Pier. Ex iisdem et suis Heinſius *Almo* ſcripſit pro *Almon*; nullum enim nomen Latinum in litteris finiſſi, ait Soſipater. Quod equidem inter Grammaticorum argutias referam. *Almon* eſt communior forma; *Almo* rarior. Sic *Agamemnon*, *Tarcho* et alia pro vulgari *Agamemnon*. 533 *Exit vnim* aliquot Pier. cum Doruill., vt ſit quod lib. IX, 432 *viribus enſis adactus Transabit coſtas*. Sed natum hoc ex ſcriptura: eſt. *gurgite* duo Burmann. 534 *quo abeſt* Witt. 535 *Galaeus* Heinſ. cum melioribus etiam hic, ex *Γαλαίος*. Vulgo *Galeſus*. conf. ad Ge. IV, 126. *Gelaeſus* Rom. 536 *Cum p.* ſec. Rottend. *paciſ m.* Parrhaſ. *ſeſe* Ald. Iunt. *ſe offert medium* Montalb. *ſe* plane excidit Oudart. 537 *quo abeſt* Franc. Witt. *agris Medic.* Piezii, tresque Burm. *armis* alter Hamb. Sed *aruis* recte retinent caeteri. Eſſe pro *in aruis* monet Burm. Cuninghamius *agris* retraxit; docere id *greges et armenta*. Non ſequar ſubtilitatem. 538 *et quina* ſec. Moret. 539 *terras* duo Goth., male. *et centum terram* Witt. 540 *ſaeno Marte* emendat Marklandus ad Stat.

tius extulerat Maro Georg.
 III, 237 ſq.

532. 533. *volnus* pro ſagitta, *Seru.*, vt II, 529, et *incluſi*, pro vulgari, intercluſit, *iter vocis vdae*, traduſto epitheto a gutture, per quod vox emittitur; proprie *itor vdam*. Quomodo Virgilius ornato praecellat Homerum, vide in hoc: *Iliad.* v, 388 *ὁ δὲ μιν βάλε δαρι Λάωμόν (κατὰ λ.) ὑπ' ἀνδραῖων, διὰ πρό δὲ χαλκὸν ἔλασσε.* —

536—539. Homerica arte Galaeſi memoriam nobis commendat et miſerationem facit. cf. *Iliad.* v, 612. 613. 614. Quod *diuiffimum* eundem et *iuſtiſſimum* exhibet, ad primae vitae mores comparatum eſt. Illud vero praecclare: *Dum paci medium ſe offert*, vt iam Macrob. IV, 4 monuit.

540 ſq. *aequo Marte*, *paci* vtrinque belli fortuna, *pacina* in neutram partem inclinata

Promissi dea facta potens, vbi sanguine bellum
 Inbuit, et primae commisit funera pugnae,
 Deserit Hesperiam, et coeli conuexa per auras
 Iunonem victrix adfatur voce superba:

En,

Stat. Silu. V, 2, 21. Obnoxiat diuinationi Burmannus, sed quid
aequo Marte sit, parum expedit. Scilicet est, pari vtriusque belli for-
 tuna, pugna in neutram partem inclinata; vt alias *dubio, caeco, Mar-*
to pugnatur. *Aequus* autem pro, aequalis, satis frequens est. Paul-
 o aliter, nec tamen multum diuerse ap. Lucan. III, 585 *navis dex-*
trum laeuumque tustur Aequo Marte latus. De congressu ex loco ini-
 quo in locum aequum deducto Curtius IV, 1 *De regno aequo, si vellet,*
Marta contenderet. 541 *bellum. telum* pro var. lecti. pr. Hamb. ex

inpt. 542 *c. sanguinis p.* Goth. sec. ex antecedente versu. *munera*
p. comi. Markl. ad Stat. V Silu. 1, 21, quod et ipsum bonum esset.
 543 Memorabilis est Seruii nota: *Probus, Asper, Donatus* (is tamen Do-
 natus, quem habemus, *euoluit per auras ad Iunonem*, interpretatur),
dixit, hac loco per bis accipiendum, vt adloquatur Iunonem per caeli
conuexa et per auras (quod durissimum esset: ctsi Burmanno non
 displicet). *Potest tamen* (et haec melior ratio) *esse epexegetis* per au-
 ras id est caeli conuexa; nec enim aliud sunt auras. (Quae sequen-
 tur, adfuta esse videntur). *Dicit etiam quidam commentarius conuec-*
ta esse legendum, vt sit ipsa conuecta; quos difficile in exemplaribus
inuenitur. Consentiant sane omnes codd. in *conuexa*, nisi quod Me-
 dic. a m. pr. *conuersa*, quod Cuningham. probat, cumque eo Brun-
 cius recepit: meo sensu tenue et exile est; sec. Moret. *conuexa*, vi-
 tiolose. Cum tamen verborum iunctura paullo insolentior sit, Cante-
 rus ap. Heinf. coniecit: *c. conuexa peragrans vel pererrans*: satis ieiue.
 Malonius *conuexa* pro *conuecta* dictum esse volebat, sc. Alesto
 vesta per auras. Cerda cum Turnebo *Fusiam conuexam* dici posse
 putauit, vt *amnis detroxus* IV Ge. 293 sqq., *perperam* vtiue. Equi-
 dem bene intelligo, si verba ad naturalem ordinem reuocet (*per au-*
ras, caeli conuexa), expediri quodammodo priorem versum; illud ta-
 men nondum concoquere possum: *Furiam alloqui Iunonem per auras.*

Latet, puto, facilis ad indagandum lectio: *caelique euecta per*
auras, et peperit vitium compendium *ra quo-*

nata. Comparant transitus
 formam Iliad. 1, 84 *Ως οί*
πιδετ. *promissi potens ἔγχετα-*
τῆς γερουσίης ὡς ὑπέσχετο. cf.
 ad 341. *sanguine bellum in-*
huit. Seruius, initiavit. Sci-
 licet, proprie Latini iusueban-
 tur *sanguine* (vt v. 554 *fan-*
guis nouus imbutis arma), in-
 ducebantur, trahebantur, psi-

ma caede facta, ad bellum.
 conf. inf. 547. Doctius ip-
 sum *bellum inbuitur*, instruitur,
 sanguine. Ex eopis,
 quae apud Cerdam habentur,
 vnum huc referas Propertii
 IV, 10, 5 *Imbutis exemplum*
primae tu. Romula, palmas.
 543. *per auras, caeli conuexa,*
 iunge, verbo motus omisso,

- 545 En, perfecta tibi bello discordia tristi;
 Dic, in amicitiam coeant, et foedera iungant.
 Quandoquidem Ausonio resperſu sanguine Teucros:
 Hoc etiam his addam, tua ſi mihi certa voluntas,
 Finitimas in bella feram rumoribus vrbis,
 550 Adcendamque animos infani Martis amore,
 Vndique vt auxilio veniant; ſpargam arma per agros.
 Tum contra Iuno: terrorum et fraudis abunde eſt.
 Stant belli cauſae; pugnatur comminus armis;
 Quae fors prima dedit, ſanguis nouus inbuit arma.
 555 Talia connubia, et talis celebrent hymenaeos
 Egregium Veneris genus et rex ipſe Latinus.
 Te ſuper aetherias errare licentius auras

Haud

545 *belli d. triftis* aliquot Pier., quae vulgaris erat ratio. Quae ſequuntur ad meum ſenſum diſtinxi: *En* — *trifti*; *Dic* — *iungant*. *Quandoquidem A, r. f. Teucros*, *Hoc etiam his addam* ſqq. Vulgata ratio erat: *Dic* — *iungant*; *Quandoquidem Ausonio reſperſu ſanguine Teucros*. *Hoc etiam his addam* etc. 546 *Sic* Sprot. et pars Pierianorum. Nec diſplicet. Eadem diuerſitas V, 551. *vt coeant duo Burm.*, vt 551. 547 *Quando equidem Rom.* 548 *tunc ſi n. ſec.* Hamb. *ſit mihi Menag. pr.* vide IV, 125. *voluptas* Erf. 550 *infano Mart. amore* coni. Cuningham. 551 *vt a. coeant* Sprot., vt inſ. 582 *undique collecti coeant*. 552 *ac f. ante* Heinf. legebatur. *abundant* Rom. eſt abeſt Goth. text. 553 *pugnantur* Doruill. *quo minus* Franc. 554 *fors* multi etiam h. l. *imbuet* Parthal. 555 *connubia* ſtatim per Aldd. in contextum venerunt. Brunck. reuocauit *coniugia*, in quod omnes Pier. et Heinf. et tres Goth. c. Erf. conſentiunt, praeter Men- tel. pr. *connubia*. Porro qu. Moret. cum pr. Hamburg. omittit et.

v. c. *cueſta*: Sed vid. Var. Lect. 346. conf. 316. 317. *Dic*, ironice, tamquam *ad- uerſor*. 548. *hoc addam*, in *bella feram*, rapiam, doctius quam, ad bellum accendam.

552 ſq. Dignitatem oratio- ni Iunonis ineſſe facile agnoſ- cas. *Stant h. cauſae*. Bur- mannus certae, fixae, ſunt. *Stare* omnino poetae pro eſſe,

vt Gr. *ἵστανται*, uſurpant, ne exilitate vocis poeſiam vim frangant. Eo referendum: *ſtant praedia* et ſimilia. Vti autem hac voce poſſunt poe- tae, quia *ſtare* dicitur illud, quod conſtitutum, paratum, effectum eſt. Sic *ſtat ſenten- tia*; ſic *ſtant cauſae*, et hinc *ſtare* pro decretum, fixum, certum eſſe. 556. 557. cf. 318. 319.

Haud Pater ille velit, summi regnator Olympi.
 Cede locis. Ego, si qua super fortuna laborum est,
 ipsa regam. Talis dederat Saturnia voces. 560
 Illa autem adtollit stridentis anguibus alas,
 Cocytique petit sedem, supera ardua linquens.
 Est locus Italiae medio sub montibus altis
 Nobilis, et fama multis memoratus in oris,
 Amsancti valles: densis hunc frondibus atrum 565
 Virget utrimque latus nemoris, medioque fragosus
 Dat sonitum faxis et torto vertice torrens:
 Hic specus horrendum, saeui spiracula Ditis,
 Monstratur,

558 *ipse* aliquot edd. et codd. v. sup. v. no. 559 *si qua modo*
 alter Hamb. *est* deest multis Pier. et Heinf. 560 *geram* Hamb. pr.
 561 *extollit* Parrh. *anguibus* Trappius post Cuningham. emendabat,
 ut membranae essent alarum; parum feliciter. v. Not. 562 *pterus*
 Franc. *super a.* duo cum Ed. Dan., *natum ex superarduo iunctim*
 scripto. 563 *in medio* edd. et codd. nonnulli. Sed *in exulare* se-
 cit Heinfus. 564 *forma* Erf. *miroratur* Doruill. 565 *Amsancti*
 Medic., ut *Amsanctus* ap. Cic. Plin. et Claudianum scribitur. Ro-
 manus et Ed. Ven. *anfracti*. in plerisque est aboratum *ansancti*, it.
ansanti, anzaniti, amsanctas, an valles sancti. Mox *frontibus* alter Men-
 tel. 566 *utrumque* aliquot Heinf. cum Goth. pr. *fragosus*, ut *ad*
faxis referatur, aliquot Pier. Heinf. et Burm. 567 *vertice* nonnullae
 edd., sed *vertice* est librorum scriptura. 568 *Hic specus horrendus*
 antiqui

318. 319. 559. Comparant
 Iliad. α, 522. 523. Reliquos
 belli casus ipsa moderabor:
 et sane inf. 572 extremam
 bello imponit manum.
 561 — 571. Noua Furiae
 species, quod non modo ala-
 ta est (vt sup. 476), verum
 quod pro alarum pennis ser-
 pentes, saltem alis implectos,
 habet. Etsi res ita accipi
 potest, vt angues, qui pro
 comis sunt, inter volatum
 vento impulsu inter alas cem-
 motas strideant. Locum sic-

scensus eius ad inferos non
 dicam an primus protulerit
 poeta; est tamen ille rei ad-
 modum accommodatus. Est
 enim in Hirpinis, non longe
 ab Aeulanis (nunc *Fricenti*
 in Principatu Neapol. R. vi-
 teriore) lacus tetro colore et
 odore, et inter spiracula re-
 ferri solitus, quae Plutonia
 vel Charonea (*Maffete*) appel-
 lant; vid. Plin. II, 93. Cic.
 de Diu. I, 36, §. 79: hinc
 v. 568 *spiracula Ditis*, Am-
 sancti nomen huic lacui. Plin.
 l. c.

Monstratur, ruptoque ingens Acheronte vorago
570 Pestiferas aperit faucis; quis condita Erinnyis,

v Inuisum

antiqui codd. apud Seru. et m. Giphanii, hic quidem sequente et, quod in multis, etiam in edd. legebatur, sed sublatum ab Heinſio codd. meliorum, etiam Picrianorum, auctoritate. *ſaunum* Goeth. pr. 569 *Monſtrantur* multae edd. et codd., inprimis quae in ſup. verſu et retinent. At Heinſius reuocauit ex aliis *monſtratur*; vnde comatior exit oratio. *mons ſterilis* alter Hamb., miro errore. Caeterum obſerues membra ſibi non accurate ſatis reſpondentia, etſi res non exemplis caret: *Hic ſpecus* — *monſtratur et vorago aperit.* *raploque* alter Menag. 570 a. voces pr. Mentel. *condit* Medic. vterque cum aliis Heinſ. et Burm. Lectio iam Seruio notata.

I. c. *Item in Hirpinis Anſancti*, ad *Mephitis* eodem locum; quem qui intrauere, moriuntur. Locus etiamnum dictus *Muſſi*. Offenderunt tamen viri docti ad verba: *Italiae medio*; vtque locus ſatis conueniret, quaefiuere eum in alia Italiae parte. Ad ſpeluncas *Aſolias* dictas prope Interamnam, hodie *Terni*, qui locus cataractis amnis Velini nobilis eſt, transferre voluit locum Virgilianum, poſt Floridum Lect. Subſec. II, 18, *Addiſonus*, loco iam a Burmanno laudato, et hinc alii, etiam *Blainuille Itiner.* T. II, S. 29. At nuper Abbas *Capmartin de Chaupy* de praedjo Horatiano (*Deconverte de la Maiſon de Campagne d' Horace* T. III, p. 104 ſqq.) aquas *Cutillas* in Sabinis ad amnem Velinum, quarum pars bituminosa et nitroſa eſt, in Virgiliano loco quaerebat. Ita ſere illi, qui ap. Pompon. Sab. Anſanctum in exitu paludis Reatinae quaerebant, decep-

ti, vt arbitratur, eo, quod apud Varronem eſt umbilicus Italiae ager Reatinus. Abb. *Venuti* in eodem ſere tractu aliam conuallem ad Montem *Caſtello di Catino* deprehendiſe ſibi viſus erat, ad quam poetae verba accommodabat: in diſſ. praemiſſa To. III Virgilii Ambrogiani: Caret tamen et hoc auctoritate idonea. Anſanctum Lucaniae eſſe Donatus aiebat, vnde Calor amnis (qui inter Aquariam et Paetanos agros fertur et Silaro miſcetur) praecipit fertur: „vbi antrum ingentis magnitudinis cum peſtifera exhalatione, niſi is alium Calorem, exiguum amnem in Hirpinis, cum illo permutauit. Scilicet plura et fuerunt et adhuc ſunt eiusmodi ſpiracula (*Moffete*). Ex his pro lubitu alius aliud arripuit. *Anſancti* tamen *vallem* ad Hirpinos ſpectare, poſt Ciceronis et Plinii diſertam fidem, non eſt quod dubitari poſſit. Faciem quidem loci

Inuisum numen, terras coelumque leuabat.

Nec minus interea extremam Saturnia bello
Imponit régina manum. Ruit omnis in vibem
Pastorum ex acie numerus, caecosque reportant
Almonem puerum foedatque ora Galaësi;
Implorantque deos, obtestanturque Latinum.
Turnus adest, medioque in primine caedis et ignis

575

Terrorem

571 et c. Ald. *terram* aliquot Pier. *caelum terrasque* Parrh. *haec* *caelit* aliquot Pier. et Witt. 573 *Imposuit* Gud. a m. pr., Goth. pr. in *urbe* ap. Priscian. 574 *caecosque* Goth. text., sed *caecos* Almonem et Galaësum. Pro hoc *ora Galaësi* dixit. 575 *foedatque* Sprot. et Franc. 576 *abest* versus a Goth. text. 577 *et igni* ex Medic. et

ei nunc paullo diuersam reperit Clauer. Ital. pag. 1201, filuae saltem deerant. Verum commemorat et has Swinburne, qui nuper locum adiit (*Travels in the two Sicilies* 1783 p. 128) et alia Virgilio consentanea. Virgilianae descriptioni fidem adstruebat quoque ex iis, quae ab amico suo Holdswortho acceperat, Spencius in *Polyonii* p. 276. *Italiae medio* non debebat vrgeri; est simpl. in Italia. *sub montibus*, qui tamen situ paullo remotiores sunt: sed filua olim inde a montibus ad planitiem protendi debuit. In vallis medio, vt Maro quidem locum describit, amnis fertur cum impetu et fragore. *Hic spes horridum*: non addit, an amnis illud fecerit. Si loci facies nunc mutata est, nemo id mirabitur in loco ignibus subterraneis exeso. Lacum

et vallem sub colle ilicibus consisto, qui vtrique vallem claudit, vidit Swinburne; Clunerus lacum media sui parte aquam magna eum vi et strepitu ebullientem et resorbentem. *latus nemoris* eleganter collis nemorosus, qui tamquam latus lacus facit. *saxis et vortice*, h. e. vertice aquarum inter saxa fundi. Potuit hic olim specus esse odorem sulfureum exhalans: qui nunc lacum recepit, torrente in stagnum mutato. Copiose de hoc Amfancti lacu egisse nunc video Leonardum de Capua (*Leonardo di Capua Lezioni intorno alla Natura delle Mafete* 1714, p. 9 sq. 12 sq.). *numen inuisum*, μυστήριον. *leuabat* eleganter pro, relinquebat. Res enim, quas abominamur, grauant nos.

573 seqq. Praeclare haec ad *caecos* mouendum. 577. *medias inter* criminationes, quas

Terrorem ingeminat: Teucros in regna vocari;
Stirpem admisceri Phrygiam; se limine pelli.

580 Tum, quorum adtonitae Baccho nemora auia matres
Insultant thiasis (neque enim leue nomen Amatae),
Vndique conlecti coeunt, Martemque fatigant.
Hicet infandum cuncti contra omnia bellum,
Contra fata deum, peruerso numine poscunt;

Certatim

et aliis Heinf. reposuerat, cum ante lectum esset *et igne*. Burman. locum habebat suspectum, cum de igni nihil praecesserit; ad coniecturam tamen *caedis iniquae* descendere non debebat, cum ipse lectionis diuersitatem laudet: *ignis*. Atqui haec ipsa vulgata ante Heinf. erat lectio; et quae haud dubie vera, modo interpunctio mutetur: *medioque in crimine* (inter criminationes Troianorum), *caedis et ignis* Terrorem ingeminat, h. *ingeminat terrorem caedis et ignis*; minatur caedem et ignem. Praeuisse iam Donatum video, qui ita interpretatur: *et idem geminabat terrorem, quom populus fecerat, spondens omnia caedibus et incendio peritura*. Lectio haec Aldinarum, nisi quod prae-interpungitur post *caedis*, Steph. Plant. Dan. Heinfi et omnium, quos inspicio, editionum, nescio in quo vulgari exemplari mutata esse debuit, in quod Heinfius casu inciderat. *igni* ex vno Romano notauit Pierius; *igni* Pompon. quoque interpretatur: *furore et seditionis impetu*. 578 *geminat* Sprot. *ingeminant* Ven. *que* post *Teucros* Heinf. sustulit, eodd. auctoritate. 579 *limite* Parrhal. 581 *thyrsis* Meaug. pr. *insultare* de choro quidni aequè dicatur ac de equo vel de ouibus haedisque exultantibus Gc. IV, n. 583 *scilicet* Medic. ap. Burm. dissentiente Foggino. Verum etiam Pompon. Sab. „*Apronianus legit scilicet*„ Goth. sec. *Illic. cunctis* Oudant. *omnia* nonnulli ap. Picr. 584 *nomine* Medic.

quas in Troianos iacit, metum iniicit fore ut caede et igni omnia misceantur. vid. Var. Lect. *se limine pelli*, pro regno, domo, regia.

580—582. Auctoritate reginae commoti filii seu propinqui feminarum, quae Baccharum more thiasos in siluis agunt (vid. sup. 395. 396), coeunt et Latinum bellum poscunt. Proprie *fatigant* Latinum clamoribus ac precibus super Marte seu bello faciendo. *Hinc fatigant*, ex-

poscunt, *ipsum bellum*. Solet enim poetae *fatigare* de his actionibus dici, in quibus quis fatigatur: est igitur precibus flagitare; conf. inf. ad VIII, 94 et sup. ad I, 280.

583. 584. *contra omnia*, respectu ad apes et ardentes Launiae comas. sup. v. 64 sqq. *contra fata deum*, Fauni oraculum v. 81 sq. *peruerso numine*, pro aduerso, irato, Seru. cf. Burm. Nescio tamen, annon potius esse debeat, *peruersa*, conturbata et

Certaum regis circumstant recta Latini. 585

Ille, velut pelagi rupes innota, resistit:

Ut pelagi rupes, magno veniente fragore,

Quae sese, multis circum latrantibus undis,

Mole tenet; scopuli nequidquam et spumea circum

Saxa fremunt, laterique inlisa refunditur alga. 590

Verum, vbi nulla datur caecum exsuperare potestas

Consilium, et saevae nutu Iunonis eunt res:

Multa deos aurasque pater testatus inanis,

Frangimur

585 *circum dant* Ed. Ven. *intra tyranni* Medic. Pierii, quod defendi posse censet Burm., si reges legatur cum Menag. et Hamburg. pp. 586. 587 Elegantiã in repetitione agnoscebant Pierius et Vrsinus. Sed aliter instituenda erat oratio, si venustas iade petebatur, et incurrat in oculos vitium, quod his versis insidet. Aut versum priorem, aut hunc alterum: *Ut pelagi*, esse spurios persusum habebat Heins., quamquam de hoc altero id censere malebat. Et deerat ille pr. m. ab altero Mentel. et pr. m. a Bigot. Contra prior versus, *Ille velut p.* a Macrobio laudatur lib. VI, 3. Equidem ita existimare malim, esse utrumque inter versus nondum a poeta absolutos et elaboratos. Cum alterum adieisset, priorem mox morte praecipiente mutare nequius *rupis* Witt. p. moles tres quatuor. Nisi hoc ad superiorem versum spectat, nam in hoc Pier. ex nonnullis codd. notabit, *pelagi moles magno rupes* Parrhaf. 588 *multis undis* alter Hamb. 589 Olim interpungebant post *scopulis* hinc nonnulli mox omisere copulam. v. Pier. et Heins. 590 Pro *inlisa* ap. Pierium alii *asperisa*, alii *inlisa*, Goth. sec. *inlisa* mox *insanditur* alter Hassb. *redduntur* sec. Bontend. 591 *corruptio* Parrhaf. *superare* Rottend. *exsuperare* aliquot Pim. *potestas* est pro vulgari *sequitas*, nec hoc pro illo reponendum, 592 et f. Goth. pr. *sentes* Rom. 593 *testatur* Medic. et alii Pier. et Heins. cum tribus Goth., minus comitè; tum *aras inanes* Hamb. aliter a m. pr. et pro var. lect. prior, ut aras foederis aut hospitii designet. Blanditur haec lectio Burmanno et Marklando ad Statii Silii praef. p. XII, qui in altera nullum esse sensum pronuntiat. Miror viros doctos de adiecto, *inanes*, non cogitasse; quae tandem sunt h. i. *aras inanes*? Ex altera parte quae magis frequens et obvia ratio, quam ut precantes et obtestantes manus ad caelum tollant, *avos vasa* *hincque testantur*? et pro *nato* non seremus *auras dictas*? ut inf. IX, 24 *multa deos prans, veneravitque aethera votis*.

et infirmata deorum voluntate. 586—590. Imago rei ad sensum obvia et a multis frequentata, ut exempla coaccuare pigeat. Virgilius tamen Homericum locum Iliad.

6, 618—621 ante oculos habuit et exornavit.

593. *auras*, caelum, manibus sublatis obtestatur. *inanes*, epitheton perpetuum, aeris et aetheris, v. c. apud Lucret.

Frangimur heu fati, inquit, ferimurque procella!
 595 Ipsi has sacrilego pendetis sanguine poenas,
 O miseri. Te, Tume, nefas, te misse manebit
 Supplicium; votisque deos venerabere feris.
 Nam mihi parva quies, omnisque in limine portus;
 Funere felici spoliior. Nec plura locutus

Saepe fit

394 *procellas* Medic. *procellis* Montalb. et aliquot Pier. 598 *qui* a nonnullis Pier. abest. *in limine* alter Hamb. et Zulich. In illis *omnisque in limine portus* impedita est oratio, ut vovisque facile videt. Seruū explicatio nihili est: *securitas omnis in portu est*; nec plus proficit Donatus: *Portus mihi erit limen domus meae, quod egresurus non sum.* Erat saltem *limen portus* accipiendum, tamquam dictum pro *portu*; ut autem vulgari ratione *in portu esse*, nauigare, dissimur, ita h. l. *in limine portus.* Itaque sequor Pompon. Sab., qui haec habet: *sumus sum et in portu vita mea est*, quasi esset: *et totus sum in aditu portus*; in porta nauigo. Nam ut omnis retrahatur ad *quies*, ut sit: *mihi parva est quies, cuius omnis iam est in l. p.*, putidum esset. Interea malim equidem totam hanc iaciniam adfutam statuerem, versus inexpleret relicto. Etiam Markland. ad Stat. II Silu. 2. 7, totum hemistichium suspectum habebat. Waddelii coniectura: *amansque sensam vix habet.* Berman. conu. *mortisque in limine portus.* Saltem esse deb. *portusque in limine mortis seu totus*, ut Cul. 223. Cuningham. *omnisque in l.*, quod non magis allequor; alius vir doctiss., *nausque in l. p.* saltem, *ratibusque in l.* Sed variari haec possent multis modis, sine fructu ad poëtam. 599 *Munera* pr. Moret.

Lucret. Supra VI, 740 et X, 82 *ventos inanes.* 394. facto se vinci ait, quatenus non suum, sed caecum turbae consilium, h. temerarium impetum et furorem, sequi cogitur. *Sacrilego* — *sanguine*, quatenus ipsi Aëborigines sacrilegi, impij, habendi sunt, qui contra deorum voluntatem bellum suscipiant fœderisque istum violant. *has poenas*, docte, *pro foedere hoc poenas.* 598. 599. Sibi rex paratum esse ait refugium in morte vicina, nec sibi eripi aliud, praeterquam, ut

felix vixerit, ita felix beatusque moriatur. (Sententia verborum expedita est, concinnata illa ex vulgari dicto: ante obitum, neminem dicendam esse beatum, et posse aliquem felicem vitare, mori infelicem. Sed de verbis ambigi potest: ego *omnis*, totus, sum *in limine*, aditu, *portus*; in portu iam tantum non nauigo. vid. Var. Lect. *sumus* pro ipsa morte, haud dubie; non de exequiis.

599. 600. Quod Latinus regni munera prius deserat (cf. Nat. ad VIII. 1), ne quis hoc

Saeplit se tectis, rerumque reliquit habenas. 600

Mos erat Hesperio in Latio, quem protinus vrbes
Albae coluere sacrum, nunc maxuma rerum
Roma colit, quum prima mouent in proelia Martem,
Sive Getis inferre manu lacrimabile bellum,
Hyrcanisue Arabisue parant, seu tendere ad Indos, 605

Auroramque

600 *relinquit* Menag. vterque. 601 *in Latio Hesperio* aliquot
Pier. *quum pr. vna* Thuan. Macrob. III, 8 arguatur super voc. *mos*.
604 *Sive G. s. manus seu tendere ad Indos* laudat Schol. Cruqu. ad Ho-
m. III Od. 24. *Charifios* eodem lib. I Inst. Gr. p. 77 *Hyrcanisue A-*
parmi indicere bellum. Sive inferre manus. Tam Witt. *Gothis.* Tres
ap. Heinl. *induum.* 605 *Hyrcanisue* multi Pier. et
Ed. Mediol.

hoc tenere factum arbitretur, tenendam est, ad Turni nomen illustrandum, ita res attemperatas esse, vt is summam imperii tenere videatur. Facile enim intelligitur, cum semel Turnus ad Aeneae virtutem illustrandam insigniore laude celebrandus esset, fieri hoc non recte potuisse, si secundas partes ageret et alterius auspiciis res gereret. Eodem spectant alia, quae a Marone sollerter promissa sunt. Continentur Rutuli nomine Latino, et Turnus, Regis nomine ornatus, Latini tamen principatum paret: nunc autem in Latini locum succedit: quemadmodum apud Etruscos factam videmus, aut inter Achiuos, vt plurius civitatum reges principatum vni inter se deferrent. Ex dictis intelligitur, quomodo Maro saepe *Rutulorum* nomen pro *Latinis* ponere, alias discernere, potuerit: scilicet

vt Hernicos, Aequos, Volscos. Hinc apparet quoque, cur Turni matrimonium *conubiis Latinis* designare potuerit sup. VII, 96 et idem *Laurens Turnus* VII, 650. cf. Exc. VII extr.

601 — 622. Egregium et epicae maiestati consentaneum poetae commentum, dum bellum motum et illatum narraturus erat, primum morem patrium Iani referendi arcescere, tum ad deae ministerium eam rem referre, vnde augulla rei species exoritur. Quod poetam v. 601. 602 ab historica fide recessisse contendunt Intpp. post Seruium, cum Liuius lib. I, 19 a Numa demum Ianum, indicem pacis bellique factum, memoraret, id vanum est. Nam si nos historiam Romanam nunc ex Liuius potissimum haurimus; secus res se habuit illo tempore, quo multi praecleari scriptores in manibus erant,

Hic itruenis primam ante aciem fridente sagitta,
 Natorum Tyrrhni fuerat qui maximus, Almo
 Sternitur; haesit enim sub gutture vulnus, et vdae
 Vocis iter tenuemque inclusit sanguine vitam.

535 Corpora multa virum circa, seniorque Galaesus,
 Dum paci medium se offert; iustissimus vnus
 Qui fuit, Ausoniisque olim diuissimus aruis:
 Quinque greges illi balantum, quina redibant
 Armenta, et terram centum vertebat aratris.

540 Atque ea per campos aequo dum Marte geruntur,
 Promissi

532 *Gnatorum Tyrrhei* libri Pier. Ex iisdem et suis Heinsius *Almo* scripsit pro *Almon*; nullum enim nomen Latinum *on* litteris finire, ait Sospater. Quod equidem inter Grammaticorum argutias referam. *Almon* est communior forma; *Almo* rarior. Sic *Agamemno*, *Tarcho* et alia pro vulgari *Agamemnon*. 533 *Exi vnim* aliquot Pier. cum Doruill., vt sit quod lib. IX, 432 *viribus ensis adactus Transabit costas*. Sed natum hoc ex scriptura: *est. gurgite* duo Burmann. 534 *que abest* Witt. 535 *Galaesus* Heinf. cum melioribus etiam hic, ex Γαλαῖος. Vulgo *Galaesus*. conf. ad Ge. IV, 126. *Golaesus* Rom. 536 *Cum p. sec. Rottend. pacis m. Parrhaf. sese Ald. Iunt. si offert medium* Montalb. *se plane excidit* Oudart. 537 *que abest* Franc. Witt. *agris* Medic. Pierii, tresque Burm. *armis* alter Hamb. Sed *aruis* recte retinetur caeteri. Esse pro *in aruis* monet Burm. Cuninghamius *agris* retraxit; docere id *greges et armenta*. Non sequar subtilitatem. 538 *et quina* sec. Moret. 539 *terras* duo Goth., male. *et centum terram* Witt. 540 *saeno Marte* emendat Marklandus ad Stat.

tius extulerat Maro Georg. III, 237 sq.

532. 533. *vulnus* pro *sagitta*, *Sern.*, vt II, 529, et *inclusit*, pro vulgari, interclusit, *iter vocis vdae*, traducto epitheto a gutture, per quod vox emittitur; proprie *iter vdam*. Quomodo Virgilius ornatu praecellat Homerum, vide in hoc: *Iliad. v, 388 ὁ δὲ μιν βάλε δαρι Λάωμόν (κατὰ λ.) ὑπ' ἀνδραῖνα, διὰ πρόθε χαλκόν ἔλασσε.* —

536 — 539. Homerica arte Galaesi memoriam nobis commendat et miserationem facit. cf. *Iliad. ε, 612. 613. 614*. Quod *diuissimum* eundem et *iustissimum* exhibet, ad primae vitae mores comparatum est. Illud vero praecclare: *Dum paci medium sese offert*, vt iam Maerob. IV, 4 monuit.

540 sq. *aequo Marte*, pari utrinque belli fortuna, pugna in neutram partem inclinata.

Promissi dea facta potens, vbi sanguine bellum
 Inbuit, et primae commisit funera pugnae,
 Deserit Hesperiam, et coeli conuexa per auras
 Iunonem victrix adfatur voce superba:

En,

Stat. Silu. V, 2, 21. Obruntiat diuinationi Burmannus, sed quid aequo Marte fit, parum expedit. Scilicet est, pari vtrinque belli fortuna, pugna in neutram partem inclinata; vt alias dubio, caeco, Marte pugnatur. Aequus autem pro, aequalis, satis frequens est. Paulus aliter, nec tamen multum diuerse ap. Lucan. III, 585 *nanis dextrum laeuumque tuatur* Aequo Marte *latus*. De congressu ex loco iniquo in locum aequum deducto Curtius IV, 1 *De regno aequo, si vellet, Marte contenderet.* 541 *bellum. telum pro var. lect. pr. Hamb. ex inipt.* 542 *c. sanguis p. Goth. sec. ex antecedente versu. munnra p. coni. Markl. ad Stat. V Silu. 1, 21, quod et ipsum bonum esset.* 543 Memorabilis est Seruii nota: *Probus, Asper, Donatus* (is tamen Donatus, quem habemus, *euolauit per auras ad Iunonem, interpretatur*), *dicunt, hoc loco per bis accipiendum, vt adloquatur Iunonem per caeli conuexa et per auras* (quod durissimum esset: csi Burmanno non displicet). *Potest tamen* (et haec melior ratio) *esse epexegetis per auras id est caeli conuexa; nec enim aliud sunt auras.* (Quae sequuntur, adfuta esse videntur). *Dicit etiam quidam commentarius conuexa esse legendum, vt sit ipsa conuexa; quod difficile in exemplaribus inuenitur.* Consentiant sane omnes codd. in *conuexa*, nisi quod Medic. a m. pr. *conuersa*, quod Cuningham. probat, cumque eo Brunckius recepit: meo sensu tenue et exile est; sec. Moret. *conuexa*, vitiose. Cum tamen verborum iunctura paullo insolentior sit, Canterus ap. Heins. conicit: *c. conuexa peragraus vel pererrans*; satis ieiune. Mafonius *conuexa* pro *conuexa* dictum esse volebat, sc. Alesto vesta per auras. Cerda cum Turnebo *Fuziam conuexam* dici posse putauit, vt *amnis detusus* IV Ge. 293 sqq., *perperam* utique. Equidem bene intelligo, si verba ad naturalem ordinem reuocet (*per auras, caeli conuexa*), expediri quodammodo priorum versum; illud tamen nondum concoquere possum: *Furiam alloqui Iunonem per auras.* Latet, puto, facilis ad indagandum lectio: *caelique euecta per auras, et peperit vitium compendium rā quo-*

nata. Comparant transitus formam Iliad. ε, 84 *Ως οὐρανὸν* etc. *promissi potens* *ἐνχαρὶς γενομένη ὡς ὑπερχερα.* cf. ad 341. *sanguine bellum inbuit.* Seruius, inicitauit. Scilicet, proprie Latini *inbuebantur sanguine* (vt v. 554 *sanguis nouus inbuit arma*), inducebantur, trahebantur, pri-

ma caede facta, ad bellum. conf. inf. 547. *Doctius ipsum bellum inbuitur, inlicitur, sanguine.* Ex copis, quae apud Cerdam habentur, vnum huc referas Propertii IV, 10, § *Inbuit exemplum primae tu. Romule, palucae.* 543. *per auras, caeli conuexa, iunge, verbo motus omisso,*
 E 4 v. c.

- 545 En, perfecta tibi bello discordia tristi;
 Dic, in amicitiam coeant, et foedera iungant.
 Quandoquidem Ausonio resperſi ſanguine Teucros:
 Hoc etiam his addam, tua ſi mihi certa voluntas,
 Finitimas in bella feram rumoribus urbis,
 550 Adcendamque animos infani Martis amore,
 Undique vt auxilio veniant; ſpargam arma per agros.
 Tum contra Iuno: terrorum et fraudis abunde eſt.
 Stant belli cauſſae; pugnatur comminus armis;
 Quae fors prima dedit, ſanguis nouus inbuit arma.
 555 Talia connubia, et talis celebrent hymenaeos
 Egregium Veneris genus et rex ipſe Latinus.
 Te ſuper aetherias errare licentius auras

Haud

545 *belli & tristi* aliquot Pier., quae vulgaris erat ratio. Quae ſequuntur ad meum ſenſum diſtinxi: En — tristi: Dic — iungant. Quandoquidem A, r. ſ. Teucros, Hoc etiam his addam ſqq. Vulgata ratio erat: Dic — iungant: Quandoquidem Ausonio resperſi ſanguine Teucros. Hoc etiam his addam etc. 546 Sic Sprot. et pars Pierianorum. Nec diſplicet. Eadem diuerſitas V, 551. vt coeant duo Burm., vt 551. 547 Quando equidem Rom. 548 tunc ſi m. ſec. Hamb. ſi mihi Menag. pr. vide IV, 125. voluptas Erl. 550 infano Mart. amore coni. Cuningham. 551 vt a. coeant Sprot., vt inf. 582 undique collecti coeant. 552 ac ſ. ante Heinſ. legebatur. abundeſt Rom. eſt abeſt Goth. text. 553 pugnantur Doruill. quo minus Franc. 554 fors multi etiam h. l. inbuet Parthaſ. 555 connubia ſtatim per Aldd. in contextum venerunt. Brunck. reuocauit coniugia, in quod omnes Pier. et Heinſ. et tres Goth. c. Erl. conſentiant, praeter Menag. pr. conubia. Porro qu. Moret. cum pr. Hamburg. omittit et.

v. c. enecta: Sed vid. Var. Lect. 546. conf. 316. 317. Dic, ironice, tamquam adu-
 uerſor. 548. hoc addam, in
 bella feram, rapiam, doctius
 quam, ad bellum accendam.
 552 ſq. Dignitatem oratio-
 ni Iunonis ineſſe facile agnos-
 cas. Stant h. cauſſae. Bur-
 mannus certae, fixae, ſunt.
 Stare omnino poetae pro eſſe,

vt Gr. *ἵστανται*, uſurpant, ne
 exilitate uocis poeticeam vim
 frangant. Eo referendum:
 ſtant praedia et ſimilia. Vti
 autem hac uoce poſſunt poe-
 tae, quia *ſtare* dicitur illud,
 quod conſtitutum, paratum,
 effectum eſt. Sic *ſtat ſenten-
 tia*; ſic *ſtant cauſſae*, et hinc
ſtare pro decretum, fixum,
 certum eſſe. 556. 557. cf.
 318. 319.

Haud Pater ille velit, summi regnator Olympi.
 Cede locis. Ego, si qua super fortuna laborum est,
 ipsa regam. Talis dederat Saturnia voces. 560
 Illa autem adtollit fridentis anguibus alas,
 Cocytique petit sedem, supera ardua linquens.
 Est locus Italiae medio sub montibus altis
 Nobilis, et fama multis memoratus in oris,
 Amsancti valles: densis hunc frondibus atrum 565
 Virguet utrimque latus nemoris, medioque fragosus
 Dat sonitum saxi et torto vertice torrens:
 Hic specus horrendum, faeu spiracula Ditis,
 Monstratur,

558 ipse aliquot edd. et codd. v. sup. v. no. 559 *si qua modo*
 alter Hamb. *est* deest multis Pier. et Heinl. 560 *geram* Hamb. pr.
 561 *extollit* Parrh. *anguibus* Trappius post Cuningham. emendabat,
 vt membranæ essent alarum; parum feliciter. v. Not. 562 *pterus*
 Franc. *super a.* duo cum Ed. Dan., *natum ex superardua* iunctim
 scripto. 563 *in medio* odd. et codd. nonnulli. Sed *in* exulare se-
 cit Heinsius. 564 *forma* Erf. *memoratur* Doruill. 565 *Amsancti*
 Medic., vt *Amsanctus* ap. Cic. Plin. et Claudianum scribitur. Ro-
 manus et Ed. Ven. *ansancti*. in plerisque est aborratum *ansancti*, it.
ansanti, anxanti, amsanctas, an valles sancti. Mox *frontibus* alter Men-
 tel. 566 *utrimque* aliquot Heinl. cum Goth. pr. *fragosus*, vt ad
saxi referatur, aliquot Pier. Heinl. et Burm. 567 *vertice* nonnullae
 edd., sed *vertice* est librorum scriptura. 568 *Hic specus horrendus*
 antiqui

318. 319. 559. Comparant
 Iliad. α, 522. 523. Reliquos
 belli casus ipsa moderabor:
 et sane inf. 572 extremam
 bello imponit manum.

561 — 571. Noua Furiae
 species, quod non modo ala-
 ta est (vt sup. 476), verum
 quod pro alarum pennis ser-
 pentes, saltem alis implicitos,
 habet. Etsi res ita accipi
 potest, vt angues, qui pro
 comis sunt, inter volatum
 vento impulsu inter alas cem-
 motas strideant. Locum sic-

scensus eius ad inferos non
 dicam an primus protulerit
 poeta; est tamen ille rei ad-
 modum accommodatus. Est
 enim in Hirpinis, non longe
 ab Aeculano (nunc *Fricenti*
 in Principatu Neapol. R. vl-
 teriore) lacus tetro colore et
 odore, et inter spiracula re-
 ferri solitus, quae Plutonia
 vel Charonea (*Moffete*) appel-
 lant; vid. Plin. II, 93. Cic.
 de Diu. I, 36, §. 79: hinc
 v. 568 *spiracula Ditis*, Am-
 sancti nomen huius lacus. Plin.

Monstratur, ruptoque ingens Acheronte vorago
570 Pessiferas aperit faucis; quis condita Erinys,

v Inuisum

antiqui codd. apud Seru. et mf. Giphazii, hic quidem sequente et, quod in multis, etiam in edd. legebatur, sed sublatum ab Heinſio codd. meliorum, etiam Pierianorum, auctoritate. *ſaunum* Goth. pr. 569 *Monſtrantur* multae edd. et codd., inprimis quae in ſup. verſu et retinent. At Heinſius reuocauit ex aliis *monſtratur*; vnde comitor exit oratio. *mons ſterilis* alter Hamb., miro errore. Caeterum obſerues membra ſibi non accurate ſatis reſpondentia, etſi res non exemplis caret: *Hic ſpecus* — *monſtratur et vorago aperit.* *raptoque* alter Menag. 570 a. voces pr. Mentel. *condit* Medic. vterque cum aliis Heinſ. et Burm. Lectio iam Seruio notata.

I. c. *Item in Hirpinis Anſanti ad Mephitis aedem locum; quem qui intrauere, moriuntur.* Locus etiamnum dictus *Muſſi*. Offenderunt tamen viri docti ad verba: *Italiae medio*; vtque locus ſatis conueniret, quaefiuere eum in alia Italiae parte. Ad ſpeluncas *Auſſias* dictas prope Interamnā, hodie *Terui*, qui locus cataractis amnis Velini nobilis eſt, transferre voluit locum Virgillianum, poſt Floridum Lect. Subſec. II, 18, *Addiſonus*, loco iam a Burmanno laudato, et hinc alii, etiam *Blainuille Itiner.* T. II, S. 29. At nuper Abbas *Capmartin de Chaupy* de praedio Horatiano (*Deconuerſe de la Maiſon de Campagne d' Horace* T. III, p. 104 ſqq.) aquas *Cutillas* in Sabinis ad amnem Velinum, quarum pars bituminofa et nitroſa eſt, in Virgiliano loco quaerebat. Ita fere illi, qui ap. Pompon. Sab. Anſantum in exitu paludis Reatinae quaerebant, decep-

ti, vt arbitratur, eo, quod apud Varronem eſt vmbilicus Italiae ager Reatinus. Abb. *Venuti* in eodem ſere tractu aliam conuallem ad Montem *Caſtello di Caſino* deprehendiſe ſibi viſus erat, ad quam poetae verba accommodabat: in diſſ. praemiſſa To. III Virgilio Ambrogiani: caret tamen et hoc auctoritate idonea. Anſantum Lucaniae eſſe Donatus aiebat, vnde Calor amnis (qui inter Aquariam et Paefanos agros fertur et Silaro miſcetur) praecipit fertur: „vbi antrum ingentis magnitudinis cum peſtifera exhalatione, niſi iſ alium Calorem, exiguum amnem in Hirpinis, cum illo permutauit. Scilicet plura et fuerunt et adhuc ſunt eiusmodi ſpiracula (*Moffete*). Ex his pro lubitu alius aliud arripuit. *Anſanti* tamen *vallem* ad Hirpinos ſpectare, poſt Ciceronis et Plinii diſertam fidem, non eſt quod dubitari poſſit. Faciem quidem loci

Inuisum numen, terras coelumque leuabat.

Nec minus interea extremam Saturnia bello
Imponit régina manum. Ruit omnis in urbem
Pastorum ex acie numerus, caecosque reportant
Almonem puerum foedatque ora Galaesi;
Implorantque deos, obtestanturque Latinum.
Turnus adest, medioque in crimine caedis et ignis

575

Terrorum

571 et c. Ald. *terrarum* aliquot Pier. *caelum* *terrasque* Parth. *de-
uauit* aliquot Pier. et Witt. 573 *Imposuit* Gud. a ni. pr., Goth. pr.
in *urbe* ap. Priscian. 574 *caecosque* Goth. text., sed *caecos* Almo-
nem et Galaesum. Pro hoc *ora Galaesi* dixit. 575 *foedatque* Sprot.
et Franc. 576 *abest* versus a Goth. text. 577 *et igni* ex Medic.
et

ei nunc paullo diuersam re-
perit Cluuer, Ital. pag. 1201,
siluae saltem deerant. Ve-
rum commemorat et has *Swin-
burne*, qui nuper locum
adiit (*Travels in the two Sici-
lies* 1783 p. 128) et alia Vir-
gilio consentanea. Virgilia-
nae descriptioni fidem ad-
struebat quoque ex iis, quae
ab amico suo Holdswortho
acceperat, Spencius in *Poly-
mesti* p. 276. *Italiae medio* non
debebat vrgeri; est simpl. in
Italia. *sub montibus*, qui tam-
en situ paullo remotiores
sunt: sed silua olim inde a
montibus ad planitiem pro-
tendi debuit. In vallis me-
dio, vt Maro quidem locum
describit, amnis fertur cum
impetu et fragore. *Hic spo-
tus horridus*: non addit, an
amnis illud fecerit. Si loci
facies nunc mutata est, nemo
id mirabitur in loco ignibus
subterraneis exeso. Lacum

et vallem sub colle illicibus
consito, qui vtrinque vallem
claudit, vidit Swinburne;
Cluuerius lacum media sui
parte aquam magna cum vi
et strepitu ebullientem et re-
forbentem. *latus nemoris* ele-
ganter collis nemorosus, qui
tamquam latus lacus facit.
faxis et vortice, h. e. vertice
aquarum inter saxa fundi.
Potuit hic olim specus esse
odorem sulfureum exhalans:
qui nunc lacum recepit, tor-
rente in stagnum mutato. Co-
piose de hoc Amianthi lacu
egisse nunc video *Leonardum
de Capua* (*Leonardo di Capua
Lazione intorno alla Natura del-
le Mofete* 1714, p. 9 sq. 12 sq.).
*uammon inuisum, μασητόν. le-
uabat* eleganter pro, relin-
quebat. Res enim, quas
abominamur, grauant nos.

573 seqq. Praeclare haec
ad *καῶς* mouendum. 577.
medias inter criminationes,
quas

Terrorem ingeminat: Teucros in regna vocari;
Stirpem admisceri Phrygiam; se limine pelli.

580 Tum, quorum adtonitae Baccho nemora auia matres
Insultant thiasis (neque enim leue nomen Amatae),
Vndique conlecti coeunt, Martemque fatigant.
Ilicet infandum cuncti contra omina bellum,
Contra fata deum, peruerso numine poscunt;

Certatim

et aliis Heinf. reposuerat, eum ante lectum esset *et igne*. Burm. locum habebat suspectum, cum de igni nihil praecesserit; ad coniecturam tamen *caedis iniquae* descendere non debebat, cum ipse lectionis diuersitatem laudet: *ignis*. Atque haec ipsa vulgata ante Heinf. erat lectio; eaque haud dubie vera, modo interpunctio mutetur: *medioque in crimine* (inter criminationes Troianorum), *caedis et ignis* Terrorem ingeminat, h. *ingeminat terrorem, caedis et ignis*; minatur caedem et ignem. Praemisisse iam Donatum video, qui ita interpretatur: *et idem geminabat terrorem, quem populus fecerat, spondens omnia caedibus et incendio peritura*. Lectio haec Aldinarum, nisi quod prae-interpungitur post *caedis*, Steph. Plant. Dan. Heinfa et omnium, quos inspicio, editionum, nescio in quo vulgari exemplari mutata esse debuit, in quod Heinfsus casu inciderat. *igni* ex vno Romano notauit Pierius; *igni* Pompon. quoque interpretatur: *furore et seditionis impetu*. 578 *geminat* Sprot. *ingeminant* Ven. *que* post *Teucros* Heinf. sustulit, eodd. auctoritate. 579 *limite* Parrhal. 581 *thyrsis* Mcnag. pr. *insultare* de choro quidni aequè dicitur ac de equo vel de ouibus haedisque exultantibus Ge. IV, n. 583 *scilicet* Medic. ap. Burm., dissentiente Foggino. Verum etiam Pompon. Sab., *Apronianus legit scilicet*, Goth. sec. *Illic. cunctis* Oudant. *omnia* nonnulli ap. Pier. 584 *nomine* Medic.

quas in Troianos iacit, metum iniicit fore ut caede et igni omnia misceantur. vid. Var. Lect. *se limine pelli*, pro regno, domo, regia.

580—582. Auctoritate reginae commoti filij seu propinqui feminarum, quae Baccharum more thiasos in siluis agunt (vid. sup. 395-396), coeunt et Latinum bellum poscunt. Proprie *fatigant* Latinum clamoribus ac precibus super Marte seu bello faciendo. *Hinc fatigant*, ex-

poscunt, *ipsum bellum*. Solet enim poetae *fatigare* de his actionibus dici, in quibus quis fatigatur: est igitur precibus flagitare; conf. inf. ad VIII, 94 et sup. ad I, 280.

583. 584. *contra omina*, respectu ad apes et ardentem Laviniae comas. sup. v. 64 fqq. *contra fata deum*, Fauni oraculum v. 81 fqq. *peruerso numine*, pro aduerso, irato, Seru. cf. Burm. Nescio tamen, annon potius esse debeat, *peruersa*, conturbata et

Certatim regis circumstant recta Latini. 585

Ille, velut pelagi rupes inmota, resistit: . . . . .

Ut pelagi rupes, magno veniente fragore, ...

Quae sese, multis circum latrantibus undis, ...

Mole tenet; scopuli nequidquam et spumea circum . . . . .

Saxa fremuat, laterique inlisa refunditur alga. 159

Verum, vbi nulla datur caecum exsuperare potestas . . . . .

Consilium, et saevae nutu Iunonis eunt res; . . . . .

Multa deos aurasque pater testatus inanis, ...

Frangimur

585 *virtum dans* Ed. Ven. *isla tyranni* Medic. Pierii, quod defendi posse censet Burm., si *reges* legatur cum Menag. et Hamburg. pp. 586. 587 Elegantiã in repetitione agnoscant Pierius et Vossius. Sed aliter insinuenda erat oratio, si *venustas* inde petebatur, et incurrit in oculos vitium, quod his vers. insidet. Aut versum priorem aut hunc alterum: *Ut pelagi*, esse spurios persuasum habebat Heinf., quamquam de hoc altero id censere malebat. Et deerat ille pr. m. ab altero Mentel. et pr. m. a Bigot. Contra prior versus, *Ille velut p.* a Macrobio laudatur lib. VI, 3. Equidem ita existimare malim, esse utrumque inter versus nondum a poeta absolutos et elaboratos. Cum alterum adieciisset, priorem mox mox praecipuus mutare nequitis *rupis* Witt. p. *mole* tres quatuor. Nisi hoc ad superiorem versum spectat, nam in hoc Pier. ex nonnullis codd. notãvit, *pelagi moles magno rupes* Parrhaf. 588 *pullantibus undis* alter Hamb. 589 Olim interpungebant post *scopulis* hinc nonnulli mox omisere copulam. v. Pier. et Heinf. 590 Pro *inlisa* ap. Pierium alii *aspera*, alii *inlisa*. Goth. sec. *inlisa* mox *inlisa* alter Heinf. *videtur* sec. Bodd. 591 *coepit* Parrhaf. *superare* Rottend. *expugnare* aliquot Pier. *potestas* est pro vulgari *facultas*, nec hoc pro illo reponendum, 592 *ut* Goth. pr. *entes* Rom. 593 *testatur* Medic. et alii Pier. et Heinf. cum tribus Goth., minus comitè, cum *aras inanes* Hamb. *inlisa* a m. pr. et pro var. lect. prior, ut *aras foederis* aut *hospitii* designet. Blanditur haec lectio Buzmanno et Marklando ad Statii *Silv.* praef. p. XII, qui in altera nullum esse sensum pronuntiat. Miror viros doctos de adiecto, *inanes*, non cogitasse; quae tandem sunt h. l. *aras inanes*? Ex altera parte quae magis frequens et obuia ratio, quam ut precantes et obtestantes manus ad caelum tollant, *avos* *na* *hincque* *testantur*? et pro *na* non feremus *avos* *dictas*? ut inf. IX, *na multa deos praes, venerantque aethera votis.*

et infirmata deorum voluntate. 586—590. Imago rei . . . . . 618—621 ante oculos ha-

ad sensum obuia et a multis . . . . . buit et exornavit.

frequentata, ut exempla coa- . . . . . 593. *avras*, caelum, ma-

ceruare pigeat. Virgilius ta- . . . . . nibus sublatis obtestatur. *in-*

men Homericum locum *Iliad.* . . . . . *anes*, epitheton perpetuum,

aeris et aetheris, v. c. apud . . . . . Lucret.

Frangimur heu fati, inquit, si ferimurque procella!
 595 Ipsi has sacrilego pendetis sanguine poenas.
 O miseri. Te, Tume, nefas, te triste manebit
 Supplicium; vosque deos venerabere feris.
 Nam mihi parva quies, omnisque in limine portus;
 Funere felici spoliior. Nec plura locutus

Saeplis

594 *procellas* Medic. *procellis* Montalb. et aliquot Pier. 598 *quæ*
 a nonnullis Pier. abest. *in limine* alter Hamb. et Zulich. In illis
omnisque in limine portus impedita est oratio, ut vovusquisque facile
 videt. Struon explicatio nihili est: *securitas omnis in portu est*; nec
 plus proficit Donatus: *Portus mihi erit limen domus meae, quod egres-
 surus non sum*. Erat saltem *limen*; *portus* accipiendum, tanquam dic-
 tum pro *portu*; uti autem vulgari ratione *in portu esse*, nauigare, di-
 eimur, ita h. l. *in limine portus*. Itaque sequor Pompon. Sab., qui
 haec habet: *securus sum et in portu vita mea est*; quasi esset: *et totus
 sum in aditu portus*; in porta nauigo. Nam ut *omnis* retrahatur ad
quies, ut sit: *mihi parva est quies, eoque omnis iam est in l. p.*, putidum
 esset. Interea malim equidem totam hanc iacinationem adfutam statuerè,
 versu inexplèto relicto. Etiam Markland. ad Stat. II Silv. 2. 7, to-
 tum hemistichium suspectum habebat. Waddellii coniectura: *amnis-
 que sensam vix habet*. Burman. con. *mortisque in limine portus*.
 Saltem esse deb. *portusque in limine mortis seu loti*, ut Cul. 223. Cum-
 ingtonian. *amnisque in l.*, quod non magis allequor; alius vir doctiss.
nausque in l. p. saltem, *ratis istaque*. *curfusque in l.* Sed variari haec
 possent multis modis, sine fructu ad poëtam. 599 *Munero*
 pr. Moret.

Lucret. Supra VI, 740 et
 X, 82 *ventos incanus*. 594. fa-
 to se vinci ait, quatenus non
 suum, sed caecum turbae
 consilium, h. temerarium im-
 petum et furorem, sequi cogi-
 tur. *Sacrilego* — *sanguine*,
 quatenus ipsi Aborigines sa-
 crilegi, impij, habendi sunt,
 qui contra deorum volunta-
 tem bellum suscipiant foedus-
 que istum violant. *has poe-
 nas*, docte, *pro scelere* hoc
 poenas. 598. 599. Sibi rex
 paratum esse ait refugium in
 morte vicina, nec sibi eripi
 aliud, praeterquam, ut

felix vixerit, ita felix bea-
 tusque moriatur. (Sententia
 verborum expedita est, con-
 cinnata illa ex vulgari dicto:
 ante obitum, neminem dicen-
 dum esse beatum, et posse
 aliquem felicem vivere, mori
 infelicem. Sed de verbis
 ambigi potest: ego *omnis*, to-
 tas, *sum in limine*, aditu, *para-
 tus*; in porta iam tantum non
 nauigo. vid. Var. Lect. *su-
 nus* pro ipsa morte, haud du-
 bic; non de exequiis.

599. 600. Quod Latinus
 regna monia prorsus deserit
 (cf. Nat. ad VIII. 1.) ne quis
 hoc

Saeplis se testis, rerumque reliquit habenas. 600

Mos erat Hesperio in Latio, quem protinus vrbes
Albanae coluere sacrum, nunc maxuma rerum
Roma colit, quum prima mouent in proelia Martem,
Siue Getis inferre manu lacrimabile bellum,
Hyrcanisue Arabisue parant, seu tendere ad Indos, 605

Auroramque

600 *relinquit* Menag. vterque. 601 *in Latio Hesperio* aliquot
Pier. *quom pr. vna* Thuan. Macrob. III, 8 arguatur super voc. *mos*.
604 *Siue G. l. manus seu tendere ad Indos* laudat Schol. Cruqu. ad Ho-
m. III Od. 24. Charisios eodem lib. I Inst. Gr. p. 77 *Hyrcanisue A*
parant indicere bellum. Siue inferre manus. Tam Witt. *Gothis.* Tres
ap. Heinf. *manum.* 605 *Hyrcanisue multi* Pier. et
Ed. Mediol.

hoc temere factum arbitretur, tenendam est, ad Turni nomen illustrandum, ita res attemperatas esse, vt is summam imperii tenere videatur. Facile enim intelligitur, cum semel Turnus ad Aeneae virtutem illustrandam insigniore laude celebrandus esset, fieri hoc non recte potuisse, si secundas partes ageret et alterius auspiciis res gereret. Eodem spectant alia, quae a Marone follester promissa sunt. Continentur Rutuli nomine Latino, et Turnus, Regis nomine ornatus, Latini tamen principatui paret: nunc autem in Latini locum succedit: quemadmodum apud Etruscos factum videmus, aut inter Achaenos, vt plurimum ciuitatum reges principatum vni inter se deferrent. Ex dictis intelligitur, quomodo Maro saepe *Rutulorum* nomen pro *Latinis* ponere, alias discernere, poterit: scilicet

vt Hernicos, Aequos, Volscos. Hinc apparet quoque, cur Turni matrimonium *comubiis Latinis* designare potuerit sup. VII, 96 et idem *Laurens Turnus* VII, 650. cf. Exc. VII extr.

601 — 622. Egregium et epicae maiestati consentanum poetae commentum, dum bellum motum et illatum narraturus erat, primum morem patrum Iani referandi arcessere, tum ad deae ministerium eam rem referre, vnde augusta rei species exoritur. Quod poetam v. 601. 602 ab historica fide recessisse contendunt Intpp. post Seruium, cum Linius lib. I, 19. a Numa demum Ianum, indicem pacis, bellique factum, memoret, id vanum est. Nam si nos historiam Romanam nunc ex Lio potissimum haurimus; secus res se habuit illo tempore, quo multi praecleari scriptores in manibus erant,

Auroramque sequi, Parthosque reposcere signa.
Sunt geminae Belli portae (sic nomine dicunt)

Religione

606 *Parthisque duo Burti. Parthosue Zulith.* 607 *Sunt Gt-
mini*

erant, a quibus Romae origines diuersis modis traditae fuerant; e quibus vnum vel alterum excerpfit, idque parum curiose in antiquioribus, Liuius. Antiquissima per Latium fuit Iani religio (v. Excurs. V ad h. lib.), et a maioribus haud dubie tradita Romanis. Sed cum semel inualuisset, Numam religionum auctorem constituere: etiam Ianum pacis bellique indicein ad eum retulerunt nonnulli.

601—606. *Latium Hesperium*, non aliter quam Hesperia Italia. Male argutatur Seruius cum aliis, esse antiquum Latium. *protinus* h. l. iugiter, vt bene Seru., perpetuo ab eo inde tempore. *urbes Albanae*, coloniae. Nam Alba XXX oppidorum Latinorum mater. cf. Dionys. III, 31. *maxima rerum*; res maxima, *μείζον ἐς κούνημα*. cf. ad Ge. II, 534. *cum prima mouent* (ad Romam hoc referendum propter seqq.) *in praelia Martem* noue dictum; vulgo *mouetur bellum, Mars*; nec quicquam adicitur: tum quoque *mouentur arma* (pro quibus *Martem* dixit: nam adiecit *in praelia*). Quod indicto bello ancilia commovebantur, alienum ab h. l.

est. VI. 604—606. Splendida est oratio. Bellis enim cum extremis orbis terrarum populis gerendis imperii R. maiestas praeclare declaratur. Quod *Geas*. narrat, non est vrgendum; voluit tantum fines imperii ad Danubium declarare; et sic porro in seqq. Etsi fuerit bella Romanorum et victoriae ea aetate, quae huc reuocari possunt; v. Vit. Virg. a. V. C. 724. 725. 729. 731. 734; nec dubitare licet, poetam in Augusti gratiam illa saltem adieccisse, *se tendere ad Indos Auroramque sequi*. Vt tamen haec ad ipsum annum 732 retrahat Ianumque eo anno referatur ex his vss. probet, multa gratis sumit nec tamen rem conficit Massonus in Iano referato Sect. III, 5, vti idem vir doctus in aliis locis vim facit Virgilio verbis. *Auroram sequi* magnifice, ad extremum Orientem vsque progredi. Ferebat hoc multo magis vsus loquendi Romanorum, cum v. c. dicerent, *ad Orientem nistum, profectum, esse alique*. Bellum autem *lacrimabile* est Homericum *πλάτεια δακρυς Ἄρης, πλοδακρυοειδής μάχη, δακρυόεις πόλεμος*.

607 — 610. Vides hic exemplum

Religione sacrae et saevi formidine Martis:

Centum aerei claudunt vestes, aeternaque ferri

Robora; nec custos absistit limine Ianus...

Has, vbi certa sedet patribus sententia pugnae,

Ipse, Quirinali trabea cinctuque Gabino

Insignis,

mini emendatio Io. Marii Matii ap. Heins., vt Ianus Geminus designetur. Ianus Geminus saepe memoratur: an vsquam Geminus solum et absolute, merito dubites. Idem multo etiam durius e Putschiano contendit vna voce scribendum esse Belliportae; etii verum est, ipsum templum per portas Belli fuisse declaratum; erat enim Ἰδρυον, et portam in postico quoque habebat; cf. Plutarch. Numa p. 73. Belli per maiusculam litteram extrandum est. Est enim Numen h. l. cf. Not. 608 et abest Franc. form. Belli Parrhaf. 609 externaque Parrhaf. 611 Haec Medic. a m. sec., vt referatur ad limina, interpolatum. 612 cinctuque Mentel. pr. cinctusque Menag. pr. et Goth. tert. Similis variatio Liu. V, 46 pr. Sabino plerique ap. Pier. et Bigot. a m. sec.

exemplum fabulae veteris nova interpretatione interpolatae. Iani religio ab initio haud dubie symbolica fuit ad denotandam rerum naturam variasque eius proprietates. cf. inf. Excurs. V. Traducta ea est postea ad aliam, et Romae Iani templum, a Romulo conditum, ex Numae, vt aiunt, instituto clausum vel apertum belli pacisque habebat indicia. Hoc vero ornauit poeta remque ita expressit, quasi in eo templo Bellum et Mars victi tenerentur, custode in foribus Iano. Fecerat hoc idem sup. I, 294 — 296, vbi vid. Excurs. IX. Contrario commento Horatius Ianum clausis foribus cohiberi, tamquam pacis auctorem et custodem II Epist. I, 255 clausurae custodem pacis cohibent.

VIRGIL. Tom. III

via Iannum. Pacem includi dixere alii. cf. l. c. Tom. II, p. 148. Belli autem portae proprio nomine dictae videntur. vid. ibid. cf. inf. 622 et ibi Not. ferri robora, ornate, pro ferro simpl. seu ferreis repagulis: Lucretii exemplo lib. II, 449. nec custos absistit, videri potest Iani signum in ipso templi aditu (ἐν προθύρῳ) stetisse: nisi ipsa templi forma, quae et a fronte et a tergo portam habebat, talem poetae animo speciem obiecit.

611 — 615. Has portas, audentia limina, refert Consul trabeatus. Trabea Quirinalis, dicta, puto, quod vti Regibus, ita ipsi Romulo, trabeae fuerat vsus. Plin. VIII, 48 l. 74 Trabeis vsos accipio reges: et IX, 39 l. 63 Purpurae vsus semper Romae

F

fuisse

Insignis, referat stridentia limina Consul;
Ipse vocat pugnās, sequitur tum cetera pubes,

615 Aeraeque ad sensu conspirant comua rauco.

Hoc et tum Aeneadis indicere bella Latinus
More iubebatur, tristisque recludere portas.

Abstinuit tactu pater, auersusque refugit
Foeda ministeria, et caecis se condidit umbris.

620 Tum regina deum coelo delapsa morantis
Impulit ipsa manu portas, et cardine verso
Belli ferratos rupit Saturnia postes.

Ardet

613 *Ardenti limine* con. Burm., perperam. *has, str. limina*, ex appposito dixit. Etsi praecesserat v. 610 *limine*. Deberet esse scriptum *stridenti cardine*; verum hoc est poctam in ordinem cogere, non eius lectionem restituere. 614 *cum duo* Burm. 615 *accensu* Menag. pr. *ab sensu* Franc. *accensu* con. Heins. 617 *videbatur duo* Burm. *reducere* duo alii. *excludere* Ed. Mediol. et Goth. pr. 618 *aduersus tres* apud Burm. 619 *antris* Doruill. 620 *delapsa* Ven. d. per *auras* pr. Hamb. pro var. lect. 622 *rumpit* Medic. cum aliis. *rumpunt duo. ferratas portas* Parrhaf. a m. pr.

fuisse video, sed Romulo in trabea. Recte itaque Maro antiquissimum Latii regem Picum trabea vestiebat sup. v. 187. 188. *cinctusque Gabino, a Gabiis* translato et sacris seruato. Bene Seruius, qui in caeteris arguitur: *soga sic in tergum reiecta, ut ima eius latinita a tergo reuocata hominem cingat, simul caput tegat et ambiat.* Obuia res in vet. monumentis, inprimisque in numis. *vocat pugnās*: vt sup. v. c. III, 253 *vocantur venti*, velis expansis excipiuntur, ita nunc pugnandi potestas datur, et admittitur, indicitur bellum. Mox v. 615 classicum canitur. Nec tamen intercedo, si quis mo-

rem reconditum et formulam sollennem respici dicat, qua in referando Iano vsus sit Consul, vt in ea inuocauerit Martem et Bellum, et adstans multitudo verbis sollennibus responderit: etsi ea de re aliunde nihil nunc constat. In vsu. 616 — 622 orationis copiam obserua et ornatum in singulis. cf. sup. ad v. 601. Pictura fragmenti Cod. Vatic. ad v. 620 morem antiquum minus recte refert in templo Iani et foribus. v. 622. Ennii exemplum obseruauit Seruius ex *Annales postquam Discordia regna Belli ferratos postis portasque refregit*; unde etiam intelligitur, quomodo Virgilius in Iunonis ministerium

Ardet inexcita Ausonia atque immobilis ante;
 Pars pedes ire parat campis; pars arduus altus
 Puluerulentus equis furit: omnes arma requirunt. 625
 Pars leuis clipeos et spicula lucida tergunt
 Aruina pingui, subiguntque in cote securis;
 Signaque ferre iuuat, sonitusque audire tubarum.
 Quid adeo magnae positis incudibus vrbes

Tela

623 Arufianus Meffius in suo libro legerat *Ardet in excitate Ausonia*. Arguatur in hoc librarii lapsu Heinf. Vulgatam fragm. Vatic. quoque tuetur. 624 *parant* Gud. a m. pr. et Zolich., hic quidem male; nam *Variandum* erat poetæ in numeris. *Mars* Zulich. a m. pr. et Menag. alter, stupore librarii, quem *pars arduus* male habebat. *Artis* Medic. a m. pr. 625 *fugit* Doruill. a m. pr. 626 *tergunt* plures et probatiores Pierii: item Medic. et alii cum Probo apud Heinf. Caeteri *tergent* cum trinis Goth. *latea tergunt* Vratisl. *corquent* Parrhal. 627 *subiciuntque* Rom. *que abest* huius Burman. 628 *iubet* Medic., forte *iubet*, addit Heinf. *iuuant* Rom. 629 *Quis adeo* Goth. pr., manifesto vitio. Nec videtur poeticus sermo *causa formam ferre. impositis magnis Parrhal.*

nisterium hoc incidit. Adumbrasse eadem videtur Statius V Theb. 146 de Amazonibus: *vbi arma indulget pater, et saevi monet olliū Belli.*

623. *inexcita atque immobilis ante.* Nam v. 45 *rex arua Latinus et vrbes iam senior longa placidam in pace vegebat. Puluerulentus*; nil frequentius hac imagine motæ pugnae vel cursus concitatoris, vel industriae et studii; *κόμισ.* ἰκονῶσθαι, κομισσῶσθαι. *omnis arma requirunt* debitum Ennio esse notat Macrob. VI, 1. Sed in v. 626 ad nostros decori sensus exigendus non est laeior et splendor ex aungia et suillo adipe (*ἀγύρι* ἄμυρ apud Homerum) quae-

fitus. Nec tamen per se tenuior aut vilior rei est species quam acumen ex cote.

629 sqq. Voluntariam has vrbes militiam suscepisse putabat. Cerda, cum caeteris imperatum esset, vt militarent. Equidem verbis tantum inesse video hoc: non modo agrestes confluisse (vt 573 sq. narratum erat), verum etiam magnas vrbes bellandi studio exarsisse. Quinque autem numerat, vt poeta, cui omnia definite effrendenda sunt. Debuit tamen harum Latii vrbiū praecipuum nomen esse antiquissimis temporibus: in finibus quidem, occidentem versus, Crustumeri et Antemnarum,

F 2

narum,

- 630 Tela nouant, Atina potens, Tiburque superbum,
Ardea, Crustumérique, et turigeræ Antemnae.
Tegmina tuta cauant capitum, flectuntque salignas
Vimbonum cratis; alii thoracas aenos,
Aut leuis ocreas lento ducunt argento;
- 635 Vomeris huc, et falcis honos, huc omnis aratri
Cessit amor; recoquunt patrios fornacibus ensis.
Classica iamque sonant; it bello tessera signum.
Hic galeam testis trepidus rapit; ille frementis
Ad iuga cogit equos; clipeumque auroque trilicem
Loricam

630 *Latina* fragm. Vatic. a m. pr. 631 *Ardua* Goth. sec. *Crustumorumq.* Ed. Ald. pr. et Iunt., sed emendatum statim in Ald. sec. *Crustumenumq.* Menag. pr. *Crustuminumq.* Goth. pr., quod ap. Silium legitur VIII, 367 et *Crustumia pira* sup. Georg. II, 88. et abest Rom. *Antennae*, *Attemnae*, *Antemnan*, aberrat. cf. Heinf. 632 *Tegmine* alter Menag. *suta* conii. Heinf. 633 *cratibus* fragm. Vatic., sed emendatum *cratis*. *corracas* Franc. *aeneos* Medic., eleganter, ait Heinf. Saltem ferri potest. 634 *Pars leuis* Schol. Horat. Art. 26. *condunt* a. Goth. tert., lapsu minus felici. 636 *recoquunt*, *recocunt*, scribitur, vt solebant multi. *recoquent* duo Mentel. cum Goth. text. *primos* Goth. pr. 637 *tessera* Zulich. et Goth. text. 638 *rapidus* v. Medic. a m. pr. *capit* alter Menag. *trementes* Gud. a m. pr. et Franc. *frequentes* Erf.

narum, ad orientem autem Latii, Atinae in Volscis. *Tibur superbum* a magnificentia partim ex opibus et cultu, partim ex situ in edito loco. Astute, ne metrum repugnet, pro *Crustumario* ciues *Crustumeros* dixit. Quae sequuntur, ad has potissimum vrbes spectant, ornate ea quidem exposita, sed satis ab aliis quoque frequentata. 632. *Alii* galeas cudunt, aut *salignas Vimbonum crates*, scuta de vimine facta, coriis inductis. 636. *recoquunt*, instrumenta illa rustica liquefacta

recidunt. Quod apud Lucret. V, 1292 *Inde minutatim processit ferreus ensis, Versaque in obscenum species est falcis aenae*: quod comparat Macrobius VI, 1 extr. *it tessera*, signum bello, h. e. diditur, distribuitur. *longo fugis ordine uelox Tessera* ait Statius Theb. VII, 236. *trilicem* non tam triplici filorum ordine, vt esset lorica lintea; quorsum enim auro? sed *aureis* lamellis, triplici ordine sibi innoxis; vt alias hamis, squamis seu catenulis. v. sup. ad III Aen. 467.

Loricam induitur fidoque adcingitur ense.

640

Pandite nunc Helicon, deae, cantusque mouete,
Qui bello exciti reges, quae quemque secutae

Conplerint

640 *Lorica Rom.* 641 *monete magna codd. pars, vt solet, etiam Seruius, et pro emendatione fragm. Vatic. Heinsius coniecit, cantusque monete, ne bis idem versus occurreret; nam legitur ille totidem verbis lib. X, 163. At vero quot versus in Virgilio et in Homero essent mutandi, si hoc sequi vellemus.* 642 *exciti Medic. Colot. et Burm. Excerpta. Alterum doctius: excito; et bello, ad bellum. quomodoque Gud. a. m. pr. quem quoque Doruill.*

641 sqq. Enumerationem, quae sequitur, copiarum Latinarum ipsa rerum ratio poetae ingenio obuiere debuit; ea enim, quae sigillatim exponuntur, multo maiorem mirationem faciunt, quam si sub vno numero quamuis grandi efferantur; porro, antequam res magnae et clarae geruntur, eos cognoscere auemus, per quos eae res gestae sunt: Homericum nauium catalogi exemplo eam esse adumbratam, obuium est, et ab omnibus Interpp. obseruatum. Ab eodem Homero Iliad. β, 484 petita est Musarum inuocatio; et recte, tamquam in rebus a prisca memoria repetitis. Comparisonem inter Homericam et Virgilianam rationem a Macrobio inde Sat. V, c. 15 passim instituerunt viri docti, sed partium fere studio et alterutrum poetae amore aberrati. Nobis ea notasse sufficit, quae Virgilio propria sunt. Cum itaque Graecarum urbium et populorum

enumeratio, tamquam in re communi Graeciae consensu suscepta gestaque, ad singulorum oppidorum laudem et gloriam autam pertinere videretur, multa Homerus simpliciter nomine designare potuit. At Latii vrbes pleraeque aut solo erant aequatae aut antiquo splendore exciderant. Necessesse igitur fuit poetae commemorare paucas et commendare eas a vetere fama et antiquis fabulis, imprimis de iis, qui eas condiderant. Fabulas autem plerumque ad Graecianae fabulae naturam accommodavit, origine quoque urbium Italicarum a Graecis repetita. Qua de re v. Excurs. VIII ad h. libr. Cum itaque Virgilius urbium et populorum varietate locorumque et morum diuersitate inferior esset Homero, delectationem ex fabulis prisca recte quaesivit. Quod Troianam aciem non adiecit, ad Homericum exemplum, nemo facile miratur; quam enim varietatem

Conplerint campos acies; quibus Itala iam tum
Floruerit terra alma viris, quibus arserit armis.

645 Et meministis enim, diuæ, et memorare potestis:
Ad nos vix tenuis fama perlabitur aura.

Primus inquit bellum Tyrrhenis asper ab oris
Contemptor diuom Mezentius, agminaque armat.

Filius

643 *complerunt Rom. et vet. apud Pier. et pars Burm. cum bis Goth.; et hoc magis epicum: compulerunt alicubi legi Pierius narrat. acies campos Exc. Burm. acies, quibus arserit armis Witt., librarii fraude. v. Burm. q. I. tantum Fl. vulgata aliqua ante Pier. legit. 644 arserit Rom. 646 & tres ap. Burm. cum text. Goth. fama Oudart. dilabitur Zuech. voc. alter Goth. 647 in id Montalb. 648 Mezentius scribit Medic. et Rom., quod ad legentis fastidium descendit Pierius. Mesentius Witt., et Mezentius duo Burm. Medentium veteres dixisse, Priscianus, Messentium, Velius Longus tradit. Totum hemistichium: Mezentius agminaque armat a Goth. altero aberat.*

tem et delectationem ea enumeratione promittere poterat? Etruscorum auxilia enarrare non oblitus est inf. lib. X, 163 sq. Erant enim in genere hoc rerum hominumque, quae animum tenere possent. Quod ad ordinem, quo verba recenset poeta, attinet, estli vana ea de re virorum doctorum est subtilitas, conf. Macrobi. l. c., tamen non videntur obseruasse, ab occidente Latii ad orientales vsque fines eum progredi.

641—646. Quid est *paudere Heliconiam*? ut aditus poetæ pateat? utque eas canentes audiat? ut fere Cerda exponit; et est utique proprium de adita patefaciendo *re paudere*; an ut Musæ seu descendant, seu in conspectum veniant, ut in Hesiodi Theog.

pr. Est certe, adesse et dicite. *ἄνερος ὄνυ μοε, Μῆσος.* Ad Claudianum IV, 1 B. Gesnerum de Helicone tamquam scena cogitasse video: quod nolim factum. 643. Sunt haec in laudibus Italiae, quas v. Ge. II, 167 sq., ubi illa 174 *parens magna visum. iam tum, praclare dixit, ad laudem fui acui, tacita quidem comparatione. 644. quos populos bellantes habuerit. 645. 646. ex Homer. conuersi Iliad. β, 485 sq. Sequuti sunt alii, ut Statius Theb. IV, 32 sqq. Ovid. XV Met. 622. 623. *ἄλλος. fama, et doctius fama aura.**

647—654. Quod Mezentium Agyllae Lucumonem inter socios Latinorum memorat, ab antiqua fama mutatus est. v. Exc. ad lib. VIII, 478. *Tyrrhenis ab oris Mezentius,*

Filius haec iuxta Lausus, quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni. 650

Lausus, equum domitor, debellatorque ferarum,
Ducit Agyllina nequidquam ex vrbe secutos
Mille viros; dignus, patriis qui laetior esset
Imperiis, et cui pater haud Mezentius esset.

Post hos insignem palma per gramina curram, 655
Victoresque

649 hunc iuxta Medic. a m. pr. hunc Lausus iuxta, et hunc su-
pat L., et huc iuxta alii apud Pier. hic iuxta Rottend. tert. a m. pr.
652 Est Ἀγυλλᾶ. Agellina nonnulli. Agelina Franc. et Doruill. cum
Goth. alt. Agullium Maronem dedisse arbitratur Heinsius. 653 quo
scé. Rostend. pro var. lecti. ex interpretamento. patris Doruill. a m.
pr. 654 sed cui Leid. 655 insignem fama Macrobi. Sat. V, 15,
non insolenti varietate. per gr. circum Menag. pr. per agni-
na Wilt. a m. pr.

antius, oriundus ex Etruria.
Pulsus enim Caere apud Ru-
tulos tunc agebat. vid. inf.
VIII, 492. 493. Lausus, quo
pulchrior a. Imitationem Ho-
merici Nirei multi notarunt
Iliad. β, 673. 674 et similem
locum de Euryalo Odyss. β,
116. 117 et de Aloidis λ, 309.
corpore Turni pro Turno, nota
ex Graecis forma. conf. sup.
VI, 22. Idem Lausus equum
domitor, introducit, debellator-
que ferarum: quod Homericum
exemplo, in laude vim fortis
ponat. vid. Iliad. ε, 49 sq.
652. Agyllae, seu Caere, ty-
pandem tenuerat. vid. inf.
VIII, 481 sq. nequidquam im-
gam, cum agnoscit, qui et in
pugna cadentes frustra erant
assuturi, 653. dignus p. quo
honor esset Imperiis, ornate,
dignus, qui meliore patre
guderet; ad patrem autem

declarandum imperia non mi-
nus valent, quam in filio ob-
sequium. Comparant Home-
ricum de Peripheta Eurysthei
filio: Τὴ γέρετ' ἐν αὐτοῖς κα-
λὸν χάροτος νόσ ἀποιῶν καυ-
τολὸν ἀγέρως Iliad. ο, 641.

655 sqq. Auentinum tam-
quam vnum ex heroibus Ho-
mericis inducit eum curru,
quo victoriam ludis quadriga-
rum cursu obtinuerat. Eun-
dem exhibet clipeatum vl.
657, quod ferri potest; sed
eum paullo post v. 666 eun-
dem leonis exuvias indutum
incedere narrat, in eo lateor
que poetae diligentiam et iu-
diciū desiderare; nam di-
versorum vitae praesae tem-
porum fuit, spolis ferarum
tectum esse, et de curru ar-
matum pugnare. Quod pri-
mum curru vectum (v. 655)
mox peditem incedere facit

Victoresque ostentat equos, satius Hercule pulchro?

Pulcher Auentinus; clipeoque insigne patrum.

Centum angues cinctamque gerit serpentibus Hydram

Collis Auentini filia quem Rhea sacerdos. [dram]

[dram] ; Furtiuum

656 ostendit aliquot Pier. *Hercule fortis* eodd. ap. Pierium, ex interpretatione. 659. in *stupa* Spreng. et Leid. vñus, et aliquot Pier. *Rhaea* Leid. *Reba* Hamb. sec. *Rhea* h. l. est ex *Peia* vel *Peia*, v. c. ap. Callimach.

(v. 664), in hoc morem Homericorum heroum sequi potuit, qui non raro, exiguo interuallo subsequente curru, pedites incedunt. Auentinum in nonnullis signis agnoscunt recentiores veterum operum interpretes. Nobilissimum est in Museo Capitolino T. III, t. 26, iam a Dom. Rubeo (in *Raccolta di Statue anti* n. XIX) exhibitum: sed id Herculis pueri esse nullus dubito. Exuviae leonis perpetuum eius sunt insigne, etiam pueri ante enectum Nemeaeum leonem. Caeterum Auentinus heros Virgilit ingenio deberi videtur, Homeri exemplo, qui in similibus heroum filiis et nepotibus commemorandis felicissimus est. Herculis autem accessus ad haec loca (v. inf. VIII, 200 sq.) facile poetae animum impellere potuit, ut in Auentinum incideret; cuius nomen Romanis lectoribus placere debuit, cum mons Auentinus vrbis Romae pars facta esset.

655. *insignem palma currum* simpl. intelligo *νικηφόρον*,

αδλοφόρον, quadrigas, quae praemium cursus obtinuerant Lauri vel palmae insigne curru infixum recentioris moris ne sit vereor. *Heracle pulchro Pulcher A.* Noli nec de Herculis nec de Auentini pulchritudine cura Cerda et alius dubitare. Reim satis declarant signa vetera: sed cogitandum est de pulchritudine herois, qui robore corporis omnes mortales superavit. *Centum angues cinctamque serpentibus hydram;* eleganter variata oratio pro vulgari: *hydram centum cinctam serpentibus.* Caeterum poetae de parnis et tenuibus parum laborantis generosam incuriam obserues in hoc, quod hydram nunc *centum*, at lib. VI, 576 *quinquaginta* capitibus horrendam exhibuit. Comparent deliciarum harum studiosi, praeter Silium II, 158. 159, Eurip. Phoeniss. 1142 sqq. Quintum Cal. VIII, 349. 350.

659—663. Bellum poetae commentum a Rhaeae Silinae, quam Mars compressit, exemplo

Furtiuo partu sub luminis edidit oras, 660
 Mixta deo mulier, postquam Laurentia victor,
 Geryone extincto, Thyntius adigit arua,
 Tyntenoque boues in flumine lauit Iberas,
 Pila manu faeuosque gerunt in bella dolones;
 Et tereti pugnant mucrone veruque Sabello. 665

Ipse

660 *Furtiuo partu* plerique codd. ap. Pier. *furtiuo vnus* Leid. à m. pr., quod Catroeus dedit, nec vidit se deterius et vulgariùs pro exquisitiore dare; nam, qui *furtiuo partu* editus est, cum elegantius *furtiuum* poeta appellat. *furtiuum ediderat partu sub l. aurar* Ed. Ven. *partus Rom. liminis alter* Hamb. et Gud. *ad sublimis edidit aurar* sunt qui legant ap. Pier. *sub luminis oras* Heinsius ex Medic. et aliis reposuit, iam Pieri e codd. probatum; in nonnullis *horas*; in caeteris et in vulgg. Aldd. et caett. ante Heins. *aurar* legitur: quod nollem mutatum esse, cum altero in loco Ge. II, 47 idem seruatum sit. Nec dubito *oras* nihil aliud esse quam antiquam scripturam et pronuntiationem *re aurar*: cf. ad Ge. II, 47. 663 *in flumina* Gud. *Iberos* duo Moret. *Iberos* aliquot Pier. 665 *re l.* Oudart. Heins. con. aut.

plo ductum. *mixta mryssa* Juv. vid. Cérda. *Laurentia arua*, vt poeta, latius dixit; nam apud Euandrum, qui tum loca circa Palatinum et Auentinum tenebat, deuertent Hercules, v. 663 poeti- cum ornatum habet com- mode ab eo peti- tum, quod in armentorum cura proprium est, lauare gregem; pro: *et armentu ex Hispania adduxit.*

664 — 669. *gerunt* scil. Auentini comites; quos paulo durius sabintelligi non inficior: eth eo ducere potest *et ipse* v. 666. Nec monitum, vnde. si fuerint, quos adduxit. Loca circa Auentinum montem eos inhabitare dicere poterat. Sed totus locus a poeta inchoatus, non absolutus esse vide-

tur. *Pila* bene memorat, tamquam Romanorum et Italo- rum telum; v. de iis Polyb. VI, 21, vbi *ussae* appellantur. *Di dolone*, de quo Reines. Var. Lect. p. 640 egit, vnice amplectendum est, quod e Varrone assert Seruius: esse ingentem contum cum ferro breuissimo. Tale genus teli illis temporibus aecommodatum. Petit hinc Silius III, 250. *Mucronem teretem* ex vsu loquendi non nisi de gladio exiguo accipi posse putato; nec tamen *re teris* satis conuenit: *Sabellum* autem *veru* nullum aliud esse videtur, quam verutum, iaculi seu teli missilis genus: praefixum ei ferrum melius vtique *terres* esset; an poeta illud per *mucronem* declarare voluit?

F 5

Samnitium

Ipsē pedes, tegumen torquens inmane leonis,
 Terribili inplexum saeta, cum dentibus albis
 Indutus capiti, sic regia tecta subibat
 Horridus, Herculæque humeros innexus amictu.

Tum

666 *tegunen* Heinf. e. Medic. (a Foggino *teginen* expressum) et tribus aliis. In reliquis, etiam Pierianis, *teginen*. Vulgo *teguen*: v. sup. ad III, 594. Eadem varietas in Livio et aliis observata. 667 *implexum* aliquot Pieriani, et duo Burm. *implexum* Doruill. *implexum* Rom. 668 *tunc v. t. tenebat* Sprot. *subibat* Rom. Caeterum, quomodo Interpretes hæc acceperint, ex vulgari quidem interpunctione non assequor; *Terribili inplexum saeta, cum dentibus albis Indutus capiti, sic regia tecta subibat Horridus*. H. Omnia post *teguen torquens* durum est *Indutus capiti*. Ergo idem *teguen torquet* et id, h. e. eo, *indutus est capiti*? Mox idem humero *innexus amictu* est. Mollius esset, si scriptum foret *indutum* sc. *teguen capiti*: nisi *indutus* substantivè positum, ut sit indumentum capitis: ut inf. 688. 689 *fulvosque lupi de pello galeros Tegmen habent capiti*: sic nunc *indutus capiti*, Interpungam saltè plene aut in fine versus 667: *albis. Indutus capiti sic, regia tecta subibat Horridus Herculæque humeros innexus amictu*: aut, quod facere præstat, post *Indutus capiti*: *Sic v. t. f.* Nec tamen multum absum, quin vitium in *torquens* latere arbitrer; nam, si eo sublato substituatür epitheton leonis, v. c. *Inf. pedes tegumen Noqueasi, vel Gaetuli, inmane leonis*: omnia bene se habent, ut sit: *Ipsē pedes tegumen — indutus*. Fuit vir doctus qui conjiceret: *teguen tollens*, ut inf. VIII, 141. Totus tamen locus vitiosam poetæ manum expectasse videtur: 669 *Hercules q. Goth. tert. innexus*.

Rom. et duo Burm. *indutus* Bigot.

Samnitium quidem proprium hoc telorum genus, *ovvovlov* dictum, a quo adeo nomen eorum ductum esse volunt Samnitaram et Samnitarum seu Samnitum. vid. Festum voc. *Samnitibus* et qui ad e. l. laudantur, et Strabon. V, p. 383 B. Jam, cum Samnites Sabinæ gentis propago sint, etiam Sabinis idem hastæ genus sollenne esse, aut saltem tribui potuit; unde *vern Sabellum*. Nisi omnino commune fuit populorum Latii et reliquæ Italiae. Sic Georg. II, 168 *Volscos verutos* vidimus. 666. *teguen leonis*,

cui nunc *saeta* tribuitur; vt inf. 790 boui, sunt exuviae: has *torquet*, retorquet, in cinctum corporis; inf. VIII, 460 *Demissa ab lacus pantherae terga retorquens*. Easdem exuvias ita accommodat capiti, ut rictus pellicis pro galca sit, ut inf. XI, 680. 681 *capus ingens oris hiatus. Et molae texere lupi cum dentibus albis*. conf. mox v. 688. 689. Dentium nitorem, ut in apro, sic in leone non memini vsquam prædicatum: itaque *albus* tantum ornans esse videtur epitheton. In caeteris scabra est oratio. v. Var.

Tum gemini fratres Tiburtia moenia linquunt, 670
 Fratris Tiburti dictam cognomine gentem,
 Catullusque acerque Coras, Argiua iuuentus;
 Et primam ante aciem densa inter tela feruntur,
 Ceu, duo nubigenae quum vertice montis ab alto
 Descendunt Centauri, Homolen Othrymque niualem 675
 Linquentes cursu rapido: dat euntibus ingens
 Silua

670 *T. limina Parthaf. et eod. apud Pier.* 671 *Tyburni Rom.,* quod Cerda praefert. Sane apud Horat. I, 7, 13 *Tyburni lacus*, et ibi variant codices. v. *Torrent.* et *Lambin.* cf. *inf. lib. XI, 519.* *Tyburni* expressum dedit *Brunck.*, idque et ipse malim. Vitium nasci potuit e versu antec. 672 *Chatillus, Catthibus, Cathibus, Cathills, Cathilus, Catnillus*, aberrationes. *Choras* Goth. sec. *Corax* Moret. tert. cum tribus aliis *Burm.*, utroque Goth.; et sic *Schol. Horatii Cruquianus* ad I Od. 7, et I Od. 18. 673 *inter bella* Goth. 675 *Omoletu, Emalon, Amolon, Tymolen*, aberrat. libroriorum. Nam *Ομολε* factis nota ex *Pausan. IX, 8.* Mons idem Centaurorum clade notatus ap. *Eurip. Herc. fur. 371.* Panis sedes ap. *Theocr. 7, 103.* Verbum simili nomine *Homolen* vel *Homolium*, laudat *Strabo lib. IX, p. 675 B.* et *Ptolemaeus*, notante *Julio Sabino*, qui docet alios legere *Oloen* pro *Pholoen*. Sed is *Arcadiae* mons est. *Mox* in *Οἰρυς* alii errores? *Oiryumens, Othryumque, Tyrrimque, Nothumque.* At *Medic. Othryumque*, et vulgg. ante *Heinsium Othrymque.* Tandem *niuantem* *Vratislau.* 676 *rabido* Exc. *Burm. Ge. Fabricius* interpungebat: *Linquentes: cursu rapido dat e.*

Var. Lect. Saltem iung. *Ipsae pedas* sc. pugnat, *torquens tegumen* — *indatus* (illud l. illo) *capiti: Sic regia tolla subibas* *Horridus H.*

670 — 677. In condeuda urbe Tibure tres fratres confociaffe opera suas narratur, *Amphiarai*, qui ad *Thebas* ab terra hanstus intererunt, *Argiui* filii. Quod ii isto adhuc tempore inter viuos habentur, non vrgendum est, nec temporum ratio subtilius exigenda. vid. *Excurs. VIII.* gentem, vt poeta, narrat, cum urbem

dicere deberet; quod passim obuium: v. 673 *πεποιηχον* heroum *Homericorum* exemplo procurrentes ante aciem. Tenendum est ex *Iliadis* lectione. Comparatio v. 674 splendida est: eadem imitatione expressa a *Statio IV Theb. 139 — 141. IX, 220 — 222: nubigenas*, *Centauros* cum prisca loquendi ratio appellasset, quod altissimos *Theffaliae* montes, ex quibus *Othrys* et *Homole* sunt (v. de hoc *Steph. Byz. h. v. et Theocr. Id. VII, 103*), inhabitabat gens fera et filustris

Silua locum, et magno cedunt virgulta fragore.

Nec Praenestinae fundator defuit vrbis,

Volcano genitum pecora inter agrestia regem.

680 Inuentumque focus omnis quem credidit aetas,

Caeculus. Hunc legio late comitatur agrestis :

Quique altum Praeneste viri, quique arua Gabinae

Iunonis, gelidumque Anienem, et roscida riuus

Hernica

677 Ex Miscell. Obff. Vol. I, 17 notatur ad h. l. reprehensio poetae, qui post *siluam virgulta*, post maius minus commemorando, versus vim infregit. Respondet ibi vir doctus alius, sed parum commode; nec magis commode Schrader. ad Musacum p. 164 a generalliiori poetam ad specialius transire. Dicendum erat, *virgulta* poetico sermone iungi cum *siluis* et eodem loco haberi. Vide lib. VI, 704. XII, 522. Et *virgulta* aliquoties in libro Georg. tertio pro *siluis* dixit: Lucretii exemplo, quem v. lib. V, 933. 934. 1365. Porro *cadant* Gud., vnde Heinf. coni. *se dant*. 678 Non duo Burm. *deficit* Rom. Versus 679. 680 suspecti erant Iac. Bryant; nec iniuria; est enim paulo abruptior oratio versusum horum interposito, et languent illa *omnis quem credidit aetas*. 681 *late legio* Medic. et Parrhaf. *comitantur* tert. Mentel. a m. pr. 682 *Praeneste* passim in libris. Sed Gr. est Πραίνεστος. v. Heinf. 683 *rosida* duo recentes ap. Burm. cum vno Goth. Sic passim scribitur.

vestris, fabula id a nube repetit, quam Ixion pro Iunone erat amplexus. 677. *cedunt virgulta* sc. perrumpentibus; vt de apro Calydonio Ouid. VIII Met. 340 *Sternitur impulsu nemus et propulsa fragorem Dat silua*. Homericum ἀροσάτη δὲ ποδῶν ὑπὲρ ἰσάετο ὕλην (Iiad. ζ, 285), quod post alios Cerda laudat, diuersam rei speciem habet. Tum *virgulta* pro siluis, vt alibi, v. c. Georg. H, 308, Lucretii exemplo. conf. Var. Lect.

678 fqq. De Praeneste fabula domestica veterum La-

tinorum assertur, de conditore vrbis Caeculo, cum infans esset, in foco reperto, et pro Vulcani filio habito. cf. Sera. et Solin. cap. 2 ad eumque Salmaf. p. 46. *genitum inter pecora* iungere fas est, non, *regem inter pecora*. 682. *altum* a situ, vid. Strabo V, p. 365 A. 682. 683. *Gabinae Iunonis*. Pelasgorum religio in Latium allata, vnde Iuno *Lavinia*; et hinc *Gabina*. Repetit eam hinc Silius lib. XII, 537 *Iunonis testa Gabinae*. Alias non nisi in binis marmoribus ea occurrit ap. Vulpium in Latio profano Tom. IX, pag. 274.

684. qui

Hernica saxa colunt; quos, diues Anagnia, pascis,
 Quos, Amasene pater. Non illis omnibus arma, 685
 Nec clipei currusue sonant: pars maxima glandes
 Lientis plumbi spargit; pars spicula gestat
 Bina manu; fuluosque lupi de pelle galeros
 Tegmen habent capiti; vestigia nuda sinistra

Insituere

684 *Hernia* Exc. Burm. *Anagnia* Goth. alter. *Anagnia* Ven. *pascis* praetulit Heinf. ex nonnullis Pierianis. Vulg. *pascit*. Apud Seruium liber: *miser*. 686 *currusque* codd. Pier. et sec. Rottend. 687 *uiuentis p.* pr. Moret. *liuentes* tert. Mentel. *linguentes* Leid., sed *liuentis plumbum* bene de colore plumbi natiuo nigricante. *spargunt* et *gestant* Ven. a m. pr.; alterum in binis aliis. *gestit* sec. Rottend. 688 *fuluosque* Ven. 689 *habent* Heinf. ex suis et Pier. Vulgo, *habet*. *Tegmina habent* Gud. a m. pr. *capitis* Medic. a m. pr.

684. qui *Hernica saxa colunt*, Si verum est, quod a Festo et Seruio traditur, *Sabinorum*, seu (quod Festus habet, quodque eodem redit: nam Sabina stirpe oriundi fuere Marfi) Marforum lingua, *her-na, saxa* vocata fuisse: docte poeta *Hernica saxa* dixit; erat autem Hernicorum ager saxosus circa *Anagniam*, quam *diuitem* cur dixerit, ex Sillii imitatione intelligitur, XII, 532. 533 *surgis suspensa tumenti Dorso frugiferis Cerealis Anagnia globis*. conf. idem VIII, 392. 393; ergo fertilis est. Iam *roscida riuis* quod ait, riui esse possunt nulli praeterquam Tre-rus et Cosa, Clauerio quoque monente. *Amasenus* supra Setiam in Volscis ortus Priernum praetergressus per Volscum agrum in mare apud Circeios exit. cf. in Excurs. VIII. 686. *sonans* eleganter

pro, *sunt*. 688. seu vt lupi exuuias caput tegant, cf. v. 666, seu vt galea e lupina pelle facta sit. 689. laeuum pedem nudum, dextrum perone, h. corio crudo, *nap-bariv*, tectum. Laeuum autem pedem seu ocreatum seu alio modo tectum et munitum, cum alibi legimus, v. c. Liu, IX, 40, tum vero ipse status pugnantis postulat, quandoquidem pedi laeuo insisit eumque anteriore in vestigio ponit is, qui aut funda glandem, aut qui iaculum emitit, aut arcu sagittam. cf. Excurs. VIII. *vestigia insituere*, statuere, ponere, pedem, de gradu militum pugnantium. Lucretium praecedentem habuit lib. IV, 474 *qui capite ipse suo insisit vestigia retro*: h. qui capiti suo insisit, contra quam debebat pedibus insilere. Ita intelligo locum. Idem Lucret.

690 Inſtituere pedis; crudus tegit altera pero.

At Meſſapus, equum domitor, Neptunia proles,

Quem neque fas igni cuiquam nec ſternere ferro,

Iam pridem refides populos, deſuetaque bello

Agmina, in arma vocat ſubito, ferrumque retractat.

695 Hi Feſcenninas acies Aequosque Falifcos,

Hi

690. *crurum* Schol. Iuuenalis ap. Heinſ. *cero* Rom. 691 *Meſſapus*, *Meſſapus*; etiam apud Græcos ſcribitur, at vitioſe, *Meſaphus*, *Meſſaphus* in mſſ. h. l. 692 *nec ſtere* aliquot Pier. 693 *refides animos* Bigot., forte ex lib. I, 721. 722 *et vino tentat praeuerrere amore* *laupridem* refides animos *deſuetaque corda*, at VI, 814 *refidesque mouebit* Tullus in *arma viros*; porro *villa* Medic. 694 *retractant* Leid. *retorquent* Oudart. a m. pr. 695 *Fefcenninas*, *Phoeſinas*, et equi *curvusque Falifcos* miſere deprauatum in nonnullis. Vitioſam ſcripturam *haquos* deſerui. v. Not. *Aequosque Falifcosque* qui cum Gunninghamio emendant, inter quos etiam Ienſius de *Fetial*. 3, non vident *Aequos* inter Etruriae populos memorari non poſſe. In Goth. tẽt. hemiſtichia extrema v. 695 et 696 erant permutata.

I, 407 *Cum ſemel inſtiterunt*
veſtigia certa viai.

691 ſqq. *Meſſapi* obſcura eſt fabula, ſaltem in his Etruriae ad Tiberim locis; nam Meſſapum, conditorẽ et regem Meſſapiorum in extrema Italia, quae Meſſapia et Iapygia eſt, traditum, huc reuocare non licet; ſufficit eum fuiſſe bellatorem invulnerabilem. conf. Excurs. VIII. *equum domitor*, vt v. 651 *Laufus*. 692. inuiſtus, igni et ferro. *fas*, *δυνατόν*, vt interdum apud poetas. 695. Quae ſequuntur vrbes, in Etruriae parte ad Tiberim vergente quaerendae ſunt: *Faliſci*, ſeu *Falerii*, nec longe ab his *Fefcennia* cum *Flauinio*, ſ. *Flauina*, dudum e medio ſublata. *Mons Soras-*

te (cf. inf. XI, 785 ſqq.), *Lacus Ciminius* cum Monte et Salto Cimino e Liu. IX, 367 noto, nunc *Lago di Vico* (nam, inquit Pompon. Sab. illic *oppidulum nuper dirutum appellabatur vicus Cimini*), et *Lago di Ronciglione*; tandemque *Capena*, Falifcis eontermina, cum *laco Feroniae* in agro Capenate ſito. vid. Liu. XXVI, II, I, 30. Dionyſ. III, 32. Silius XIII, 84 ſqq., qui idem locum noſtrum expreſſit lib. VIII, 491 ſqq. Quod autem *Aequos Falifcos* appellat, ad antiquum Falifcorum nomen ſpectat, *Aequum Falifcum*; ab Aequis enim vel Aequiculis et Aequanis traxerant illi neſcio quid; v. Cluver. Ital. ant. pag. 538 ex Strab. V, pag. 346 a; *Aequos Falifcos*

Hi Soractis habent arces Flauiniaque arua,
 Et Cimini cum monte lacum lucosque Capenos.
 Ibant aequati numero, regemque carabant:
 Ceu quondam ninei liquida inter nubila cygni,
 Quum sese e passu referunt, et longa canoros

Dant

696 *Flauiniaque pars* codd. Hcinf. *arma Franc.* 697 *Cymini*
 vulgg. *Calenos Rom.* 699 *inter flumina* Gud. cum altero in marg.
inter arca Parrhaf. 700 *a passu* aliquot codd. apud Macrobr. V
 Sat. 8, fed. p. Ge. I, 381. IV, 186. 434.

Falscos etiam Silius dixit lib. VIII, 490. Quod ab iis *populus Romanus, missis decem viris, iura fetialia et nonnulla supplementa XII tabularum accipisse* narratur a Seruio, aut omnino commentitium aut male interpolatum est; maiore adhuc corruptela in Pomponio; ab Aequiculis iura fetialia petita esse e Liu. I, 32 constat; idemque Seruius ad lib. X, 14 tradit; etsi iam antiquitas inter alios Italiae populos illa viguere, vt inter Albanos Liu. I, 24, inter Samnites Liu. VIII, 39.

698. *aequati numero* aequalibus numeris h. ordinibus. Nimis argutum est, quia *fequitur: regemque carabant, id sic accipere, vt sit: ibant numero, h. ad numerum, s. numero, nuperoso. incesu ad rhythmum facto.* Firmari potest haec *alocum interpretatio Silius imitatione lib. III, 343-344, misse idipos Calluicia patens: Barbaria nunc patribus ululanteo qarmina linguis; Nunc patris alterno pertussa iubere terra Ad uulterum re-*

sonas gaudentem plaudere ce- tras. Vix tamen aut collo- catio verborum, aut inter- iectum aequati alteram hanc interpretationem admittit: praestat prior. Cantantes in- ter incessum simili exemplo Sabinos expressit idem Silius lib. VIII, 420 Ibant et las- ti pars Sancum voce canebant Auctorem gentis (magis hoc consentaneum, quam h. l. Virgil. regem) pars laudes ore ferebant, Sabe, tuas.

699. Comparisonem ex Homero Iliad. β, 459 sqq. et Apollonio lib. IV, 1300 sqq. adumbratam esse, in oculos incurrit. Nostrum multi imi- tati sunt: conf. Cerda. Vir- gilio propria vis in illis: *cum sese e passu referunt et dant modos per longa colla. Asia palus, campus palustris ad Caystrum. cf. Georg. I, 383 sqq. pulsa scil. modis, sono; non, remis, vt alii accipiunt. Burmannus ait: a cygnis natantibus vel plau- dentibus aquas alis suis. Etiam hoc longius petum.*

Dant per colla modis; sonat annis, et Asia longe
Pulsa palus.

Nec quisquam aeratas acies ex agmine tanto
Misceri putet: aeriam sed gurgite ab alto

705 Virguleri volucrum raurarum ad litora nubem.

Ecce, Sabinorum prisco de sanguine, magnum
Agmen

701 *longae* Gud. *longa* Ven. 703 *Ne q.* Reg. *exaltas* Ven.
examine alter Hamib., et Leid. *ex nomine Lani*: Mira lectionis varietas a nemine notata in Pompon. Sab. occurrit; subiunctis his: *Lanum quidam putant fuisse patrem Messapi. Ex nomine Lani Misc. aer. ac. Lanus fuit dux Laestrygonum, ut in commentario in Homerum. De Lano Grammaticum cogitasse manifestum est. v. Od. x, 81. Caeterum tamen tanto non satis placet. Quorsum enim magnitudo agminis commemoratur? Vir doctus conii. agmine tali, ut syllaba vitima ex fine versus sequentis adhaeserit priori. Sed tanto pro talis v. sup. 448.*

704 *putat* Medic. a m. pr. Doruill. *aethersam* Menag. pr. 706 *Sabinarum* Gud. a m. pr. *p. de nominis* Goth. tert.

703—705. Ut agmen incedebat cum cantu et tripudio, nemo putaret illud ad pugnam faciendam incedere. Et color orationis et ex parte comparatio sumpta est ab Apollonio IV, 238. Colchi conuolant ad naues, οὐδέ κε Φαίης Τόσσον νηῖτην εὐόλον ἔμμενοι, ἀλλ' οἰωνῶν Ἰλιᾶδὸν ἄσπετον ἔθνος ἐπιβρομέειν πελάγεσσιν. *miscentur acies, dum congregiuntur, pugnant: solenni vocabulo. 704. 705. Vix et hoc commode satis ad cygnos referri potest: malim de auibus, v. c. gruibus, accipere agmine austrinas plagas ultra mare petentibus. Sup. VI, 310 ad terram gurgite ab alto Quam multae glomerantur aues, ubi frigidus annis Trans pontum fugat et terris inmittit apricis.* Inest alia difficultas in comparatio-

nis ratione et vi: num comparatio ad ordines incedentium aequatos spectet, an ad modos canoros et carmina. Scilicet ut incedebat agmen cum cantu, e longinqua, aliquis volucrum cum clangore volantium gregem, non viros militares accedere putasset. Videat pro se quisque, an talem comparationem probandam iudicet; poeta tamen vix aliam sequi potuit, si grammaticam rationem et sententiarum ordinem expendas. Haesit in hoc vestigio iam Trappius et Ios, Wartonus. Omnino tamen illa: *Nec quisquam putet—sed—* pro variatione formulae comparandi habenda memineris, nihilque aliud voluisse poetam declarare, quam: *et erat agmen simile agmini volucrum.*

706 — 709. Commode gentis

Agmen agens Clausus, magnique ipse agminis instar,
Claudia nunc a quo diffunditur et tribus et gens
Per Latium, postquam in partem data Roma, Sabinis
Vna ingens Amiterna cohors, passioque Quirites, 710
Ereti manus omnis, oliuiferaeque Mutuscae;
Qui Nomentanum urbem, qui Rosea, rura Velini,
Qui Tetricae horrentis rupes, montemque Severum,
Casperiamque colunt, Forulosque, et flumen Himellae;
Qui

707 *Clausus* Montalb. ... *est* Gud. a m. ... 708, e quo Medic. a
m. p. tribus ingens alter Hamb. et Goth. pr. 709 *is* abest tri-
bus Burm. postquam pars est d. aliquot Pier. 710 *Amiterna* pr.
Rottend. a m. sec. ipsaque Quir. Paxthal. 711 *Heriti* apud Pier.
Eruti, *Etriti*, *Eriti*, *Eruti*, et *eriti*, *Croth*, aberrationes; et max *Mu-*
tuscae, *Mutiscae*, *Muteuscae*, *Mitiscas*. In marmoribus est *Trebula Mu-*
tusca. 712 *rosida* aliquot Pier. et alii ap. Heins., ynde factam *ro-*
sida, perperam. v. Excurf. VIII. conf. Heins. et Burm. 713 *Tetricis*
Ven., sed *Tetricam* montem Vatro aliique agnoscent. cf. Heins. idem
horrentis reuocauit e codd. vulgo; horrautes. tum. *annomque* *Seu-*
rum Gud., perperam. 714 *Casperulam* aliquot; *terres*: etiam Pom-
pon. emendatum a *Picria*. Eadem deprauatio apud Siliam VIII. 416
obseruata. v. Heins. *Casperiam*, *Caspian* ex compendio scripturae, et
Casam (Goth. iso.) corruptelae sunt; vt et *Ferulos*, *Florulos*, *Fe-*
rolus, item *Himillae*, *Hymallae*, *Hymillae*.

gentis Claudiae, originem ab
Atta, vel Atto seu Attio,
Clauso arripuit, et si vulgo
auctor stirpis habebatur ille
Clausus, qui quinto a regi-
bus eiectis anno cum clienti-
bus Romam Regillo in Sabinis
venerat. cf. Pompon. ad h. l.
Notares ex Livio lib. II, 16.
Sueton. Tib. c. I. *prisco de*
sanguine Sabinorum iungunt
tere post Seruam alii om-
nes: nec male, cum Sabinor-
um stirpem vetustissimam es-
se constat. Suauior tamen
videtur mihi iunctura: *Cla-*
us, prisco de sanguine, agens ag-
men magnum Sabinorum, mag-
VIRGIL. Tom. III

nique etc. Virgili locum ex-
pressit Silius VIII, 414—425.
710—717. Situs locorum,
qui nunc commemorantur,
docet, agri Sabini fines a
poeta paullo latius constitui,
quam apud Strabonem et Pli-
nium produantur. Scilicet
poeta antiquiora tempora re-
spicit. conf. Excurf. VIII.
prisci Quirites h. Curenses, ex
Curibus Sabinis. *Mutusca* est
Trebula Mutusca. *Nomen-*
um sup. lib. VI, 773 inter
colonias Latinas nominatum;
est ab eo via Nomentana dic-
ta. *Rosea*, seu *Campi Roseae*,
in agro Reatino, ad lacum
Velinum,
G

- 715 Qui Thybrim Fabarumque bibunt, quos frigida mista
Nurtha, et Hortinae classes, populique Latini;
Quosque secans infaustum interluit Allia nomen:
717 Quam multi Libyco voluuntur marmore fluctus,
Saeuus ubi Orion hibernis conditur undis,
720 Vel quam sole nouo densae torrentur aridae,
Aut Hermi campo, aut Lycoiae flauentibus aruis.
Scuta sonant puluque pedum conterrita tellus.

Hinc

Thybrim et Tibertim, tum Faburum, Faberum, Sabarim, Fabarum, Fabrum, multis. Favaris in cod. Pomponii Sabini. 716 Not. in Medic. a m. pr. Nylis duo Heinf., postea Ortinae et Vrtinae. Cato deus inquit Hortinae, perperam. 717 Quosque sequens Witt. in trallat. Doruill. in trallat. Menag. pr. interuenit excitat Afcon. Pedian. Diuinat. in Verr., quod Heinso placebat. Antia Patrha. Antia Romi. 718 in L. Menag. pr. o. littore plerique Pier. et sex Heinf., sed marmore doctus, et sic Medic. Rom. 719 cond. annis Sproi. 720 vel quam haud dubie legendum esse, pronuntiaui in prima editione, ut sit quam densae pro quam nullae. Atque ita emendarunt iam Faber et alii, et receptum nondum esse mirabar. Exhibitum idem in edit. Pinciana 1495. Retinet tamen nunc me, primo, quod ingrata est oratio, vel quam sole nouo densae, tum, quod in Menag. fuit vel quot, aliquanto lenius. Nihil autem tuto reponi, posse arbitror, quod pluribus modis mutari potest. In Goth. sec. erat Ut cum. In Mediceo vulgaris est lectio, contra quam Burmannus tradit. 721 in campo Goth. tert. Mirabar neminem in Libyco interdidisse: quod vlt. deo nunc contigisse Id. Schradergo in schedis. 722 cursuque pedum Medic. tremis excitata primum vulgatum, quodcum video, a Naugerio in Ald. tert. Exhibebant eam lectionem Medic. et Porcius Pierii, Montalb. Voss. et a m. sec. Moret. tert. cum Zulich. Reliqui longe plures numero, etiam vetustissimi, Rom. et Medid., habent: peditum conterrita tellus: quod reuocavi cum Brunckio; alterum autem ex lib. XII, 445 retractum in h. l. suspicor.

Velinum, summa fertilitate ce-
tebres. Hortinae classes simpl.
pro copiis, a classibus, quae
populi partes sunt: contra
quam Fontanin. de Antiq.
Hortae lib. I, c. 1, p. 8 sta-
tuebat. populi Latini, oppi-
da Latinorum in agro Sabino
vel Sabinis acenso. cf. Ex-
curs. laud. 718. 719. Sub
Orionis occasum; qui fit

induate hieme. conf. Petrus.
ad auctarium Op. de Doctr.
temp, p. 90. Est scilicet oc-
casus Orionis matutinus, ap-
parens circa Decembris ini-
tia. 720. 721. sole nouo, pri-
ma aestatis parte, bene Serus
explicat. Scilicet Sol nunc
est pro aestiuo tempore, solis
aestu, dictus. Lycia, aspera
et saxosa regio nescio an alibi

fertilissimi

Hinc Agamemnonius, Troiani nominis hostis,
 Curru iungit Halesus equos, Turnoque feroces
 Mille rapit populos: vertunt felicia Baccho 725
 Massica qui raptis; et quos de collibus altis
 Aurunci misere patres, Sidicinaque iuxta
 Aequora; quique Cales linquunt; amnisque vadosi
 Adcola Volturni, pariterque Saticulus asper,
 Ostorumque manus. Teretes sunt aclydes illis 730

Tela:

724 *Alesus* fere scripti. *Halesus*, *Alesus* al. equos *Alesus* Bigot., perperam, ut vel ex Ovidii locis constat. 725 *veniunt Rom.*
 727 *Aurunci* aliquot *Burni*. *A. m. fons Medicus* a m. pr. Colot. *Fidicini*que *Vratisl. longe. Bigot.* 728 *Litteræ Cerda*, quod unde acceperit non assequer. 729 *ius* abest binis *Burni*. *Saticulus*, *Saticulus*, duo alii. *Saticulus* unus Goth. 730 *Tistorum Rom.* et aliquot *Pier.* *Hoscorum*, *Hosquorum*, *Tistorum*, *Voscorum* aliae sunt depravationes. *aclydes* Medicus, etiam *Pompon. Sab.*, verius, quodque ab Heinsio non receptum esse miror, ex *ἀκλύδων*, quod iaculorum genus est, *ἀκλύδων*. Contra, quod vulgatum est, *aclydes*, *ἀκλύδων*, ut *ἀκλύδων*, formatas ratio grammatica forte admittit; sed notio vocabulo

fertilitatis laudē celebrētur. Fidem tamen poetæ facit Phrygiæ et Lydiæ, quam *Hermus* alluit, viciniam. Cæterum comparationis vis ut teneatur, observandum est, aut v. 718 (id quod facere præstat) cum superioribus iungi; ut sit: et hi quidam tam multi incedunt, quam multi fluctus vel aristæ sunt. Ita pro epiphonemate est verus: *Scuta sonant pulsuque pedum tremis excita tellus; aut* distinguere potest 717 post nomen. *Quam multi* nova sententia facta, cui apodosis supplenda sit: tam multi erant in eo agmine: pro quo subicitur declaratio: *Scuta sonant p. p.*

723 sqq. *Halesus* adducit populos e præcis Auruncorum et Ostorum sedibus; oriundus is ab Agamemnone, seu inter eius comites olim habitus et post eius caedem in Italiam profugus. v. in eodem Exkursu VIII. rapit Turno, nota elegantia, quam mox et Tacitus alique sunt sequuti, pro adducit. Proprie vim et festinationem innuit. *Aurunci* ultra *Licim*, in Campania, præsertim iuga, *Sidicina* camporum planitiem tenuisse dicuntur poetæ, nam *æquora* nulla alia sunt quam camporum: cf. 739. 730. *aclydes*, seu *aclytus*; ipse Virgilius satis declarat, iacula fuisse, *flagello*, amento, h. e. loro

Tela: sed haec lento mos est aptare flagello.

Laenas caetra tegit; falcati comminus enses.

7-7 Nec tu carminibus nostris indictus abibis,
Oebale, quem generasse Telon Sebethide nympha
735 Fertur, Telebom Capreas quum regna teneret
Iam senior: patriis sed non et filius aruis
Contentus; late iam tum ditione premebat
7-7 Sarraffis populos, et quae rigat aequora Sarnus, [nae,
Quique Rufras Batulumque tenent atque arua Celen-

Et

cabulo nulla commoda fabest. *acidus, alcidus*, librariorum sunt ludibria. 731 hic Menag. pr. et Goth. tert. *tereti* duo Burm. ex priore versu. *bacillo* pro flagello coni. Io. Schrader. ex iis, quae sunt ap. Heines. Var. Lect. p. 64p. 732 *Laenas* Heinf. e libb. post Pierium. Vulgo erat *laenam*. Alii *laena scetra* et *scetra*. Scriptura *caetra* satis firmata est a viris doctis, imprimis Drakenb. ad Silium et Iulianum. 734 *genuisse* Hugon. *Telum, Thelon, et Sebethide, Sedethide, Sebretide, Sebethride, Sebthride, Suberatide, laboetide*, monstra depravationis. 735 *Capras* Doruill. *Capreis* Schol. Iuuenal. ad Sat. X, 72. 736 *patriis* Reg. *sed non iam* Pier. aliquot, et recepit Catroeus. *iam non et Zulichem*. 737 *iam dum* Witt. *tenebat* Medic. cum magna codd. parte. Ex Aen. I, 236 et 622 irrepsisse putabat Heinf. 738 *Sarraffis* Heinf. ex vetustioribus. Vulgo *Sarraffes*. Corrupte al. *Sarraffris, Sereffris, Sarraffris, Sarraffis*, et quae rigat Rom. et aliquot Heinf. cum Witt. qui e. Franc. 739 *Rufras* Heinf. e vetustioribus. Vulgg. *Rufas*. Tum *Batulum* Rom. et Gud. a m. pr. *Batulum* Medic. a m. sec. *Butulum* Zulich. *Baculum* Goth. tert. *Celenus* Medic. a m. pr. *Celennas* aliquot Pier. cum Heinf. multis. *Celennas* Rom. alii *Celennas, Calennas, Celennas, Celannas*. Etiam Goth. tert. *quique arua*.

foro aptata, illigata, quae emitti et retrahi possent. cf. Cerda. Mox *falcati comminus enses* scil. armant, ex antec. *segunt*, sed simplicius est accipere: *f. enses* ipsis sunt *comminus*, quoties *cominus* pugnatur.

733. *Teleboas*, relicta Tapho, quae una ex Echinadibus insulis Acarnaniae obiectis erat, Capreas occupasse dicuntur. Rex eorum *Telon*,

ex Nympha, Sebethi fluvii ad Neapolia filia, suscepit Oebalum, qui in continente loca circa Sarnum in Hirpinis et in extrema Campania occupavit. vid. in eod. Excurs. VIII. 735. *Capreas, Telebom regna*, insulam, quam Teleboae incoluisse dicuntur. *Sarraffes*, Sarni fl. (quem olim *Sarrum* pronuntiatum esse apparet) accolae. 739. *aequora camporum*, ut vl.

Et quos maliferae despectant moenia Abellae: 740

Teutonicò ritu soliti torquere catejas;

Tégmina quis capitum raptus de subere cortex;

Aerataeque micant peltae, micat aereus ensis.

Et te montosae misere in proelia Nerfae,

Vfens, insignem fama et felicibus armis: 745

Horrida praecipue cui gens, adfuetaque multo

Venatu nemorum, duris Aequicula glebis.

Armati terram exercent, semperque recentis

Conuectare

740 *moenia Bellus* omnes Pier. et Heinf. Scilicet antiqua scriptura: *moeniabellus*. Sed iam ante Seruium emendatum fuit: *moenia Abellae*. Pompon. *Avellae*. In Seruianis etiam narratiuncula occurrit, *Nolae* primum a poeta fuisse scripturae, sed mutatum nomen propter negatum ipsi hospitium. Similis fabula de loco Georg. II, 213. 741 *cathayas* Witt. *cathas* Rom. *calulus* Medic. et al. *astemas* Hugen. 742 *raptus* Witt. 743 *aurataeque* Ed. Ven. *aratus ensis* Seru. ad Aen. I, 299. 744 *montosae* Goth. sec. *montosae* test. *Nerfae* Heinf. e codd. Vulgo, *Nerfae*: cûi securam alibi *occeuria Nerfae*, *Porfae*, aberrant. *Nerfae* Rom. *Nerfae*, *Nirfae* tres Goth. 745 *Vffens* Menag. pr. cf. inf. 802. Nullus habet *Oufens*, vt marmor et codd. alibi scribunt. 746 *a. bello* Witt., sed in marg. *multa*. 747 *duri* Rom. *Aequicula* recte Heinf. emendauit e codd. Nam vulgo, *Aequicola*, quae deprauatio Grammaticorum est.

729. 740. *quos despectant in* videtur altum in monte situm habuisse hoc oppidum, unde prospectus erat in agros et camporum planitiem. 742. *Cateia*, teli genus, hoc loco Teutonibus tributum, quo nunc Sarrastes et Hirpini vtuntur. E Virgilio Valerius et Silius eam repetierunt. Vocem Celticam esse, quae omnino longius hastae genus designet, docuit nuper Bullet *Diction. Celtic. T. II, p. 286* et Macpherson in *Critical Dissertations on the Caledonians* p. 153. Mox *suberis cortex*, recens detractus, in galeam

inflecti et formari debuit. cf. Seruius.

744 — 749. Sequuntur *Aequi* vel *Aequiculi*, qui ad vtramque Anienis ripam habitauerunt. Oppidum eorum obscurum *Nerfae*. v. in Excurs. VIII. 747. *Aequicula* (sc. gens; nam haec iungenda; sic *Aequicula ruca* Silius dixit; adiectiua forma) *duris glebis*, cui est agar asper et arato difficilis, declarat gentem horridam et venatui destitam. Hinc etiam raptus viuabant, cum, vnde viuerent, partum et conditum non haberent. cf. IX, 609 sq. 613.

- Conuectare iuuat praedas, et viuere raptō.
 759 Quin et Marrubia venit de gente sacerdos,
 Fronde super galeam et felici comtus oliua,
 Archippi regis missu, fortissimus Vmbro:
 Vipereo generi et grauiter spirantibus hydri
 Spargere qui somnos cantuque manuque solebat,
 755 Mulcebatque iras, et morsus arte leuabat.
 Sed non Dardaniae medicari cuspidis istum
 Eualuit; neque eum iuuere in volnera cantus
 Somniferi, et Marfis quaesitae montibus herbae:
 Te nemus Anguitiae, vitrea te Fucinus vnda,

Te

750 *Marrubia* Medic. cum al. Heinl. *Marubia* paene omnes Pier. *Marrula* Rom., alii *Marubia*, *Marriuta*. Straboni est: *Maῦρα*.
 751 *galea* text. Rottend. 752 *Archippi*, *Archipi*, *Alcippi* in libris. *inssu* Franc. edd. Ven. et Medio]. cum Goth. sec. et tert., qui et *Vm-*
bro. 754 Tellez apud Burm. legebat: *cantuque herbisque volubat.*
perperam. v. Not. ad h. v. 755 *seras* Sprot. *et mortas* Montalb.
 a m. pr. 756 *Dardanidas* duo Burm. 757 *neque enim* Goth.
 tert., non male. *in volnere* plerique veteres Pier. et Medic. a pr. m.,
 et superscriptum ab alia: *ad volnera.* add. Erf. 758 *in monti-*
bus ante Heinl., qui sustulit in codd. auctoritate. 759 Variant codd.
Angitiae

750. *Marrubiam* gentem
 exquisite dixit, ab vrbe praecipua, pro *Marfis*. Ducit
 hos sacerdos *Vmbro*, cuius
 soror fuit *Anguitia*, Nympha,
 v. 759 memorata. cf. in Ex-
 curs. VIII. *Vmbro* nem facer-
 dotem, quam regem, addu-
 cere maluit, quoniam incan-
 tationem ei tribuit. *fronde*
 — *et oliua*, nota forma poe-
 tici sermonis pro fronde oli-
 vae, qua sacerdos ornatum
 caput habuit apud Marfos.
 752. *grauiter spirantibus*, af-
 flatu nocentibus. 754. *ma-*
nuque. Haerent intpp. De
 offis soporiferis vel herois

manu admotis Burm. accipit.
 Sed res ipsa fert, vt de tac-
 tu accipiatur. Est hoc genus
 domandi et sopiendi angues
 satis notum, quod manuum
 contactu fit. cf. Plin. VII, 2.
 Etiam Silius in loco ex nostro
 expresso VIII, 501 *saluque*
domare ventura h. serpentes
 venenosos. Idem I, 411. 412
nec non serpentes diro exarma-
re veneno Doctus *Alyr*, *salu-*
que graues sopire chalydros.
 adde III, 302 et ibi viros doc-
 tos. 756. Suanis haec rei se-
 rius gestae anticipatio, vt et
 mox orationis conuersio, v.
 759. 760; vtraque tamen iam
 in

Te liquidi fluere lacus. 1760

Ibat et Hippolyti proles pulcherrima bello

Virbius: insignem quem mater Aricia misit,

Eductum Egeriae lucis, humentia circum

Litora;

Angitia et Anguitia | *Medic. Anguitas, Rom. Angite, nonnulli quoque deprauate Argitias, Arginas, Argias: Angutias, Augiciae. Sed Angutias firmatur lapide Gudianus p. LIV, 9. cf. Heinf. et Drakenb. ad Sil. VIII, 500; et videntur utique veteres nomen hoc ab anguibus duxisse. Tum Ficinus, Fulvius, Fuscinus, abersatt. 760 lacus nemorosusque Tempe explent hemistichium Vratist. et Doruill. cum Goth. pr. 762. Verbius et Aretia Rom., ex more veterum pronuptiandi. Aretia Goth. pr. Ariola Parthal. 763. Agnetitia ab Heinfio, qui tamen ipse improbat, et ab Burmanno relictum miror: nani Cuningham. post Ruacum, Carocum, Trappium humentia recte retraxit.*

in Homero obuia. cf. Iliad. β, 858 sqq. Aliorum imitationes collegit Cerda: occurrunt passim alia. in vulnera docte poetae dicunt, pro, ad vulnera sananda. Fuscinus lacus inter Apenninorum montium iuga; ad quem lacus Angitiae fuit.

761 sqq. In nemore Aricino Diana peregrino more culta, quem Scythicum ediderunt veteres. In eodem templo Virbius heros indigena diuino honore habitus. Hunc Hippolytum, Thesei f., interpretati sunt alii a quadrigis dilaniatum, Aesculapii autem opera a Diana ex inferis reductum et in hoc luco collocatum. At Maro Hippolyti filium facit Virbium, ex Aricia nymphea susceptum et in Egeriae luco ad urbem Ariciam educatum, v. in eodem Excurs. VIII. pulcherrima bello iungunt inpp. Ergo

erit, insignis, clara, conspicua, ex καλός. Praestat forte, ibat bello, ad bellum; multo tamen magis malim iungere tertio loco bella insignem: ne insignem nudum frigeat. Egeriae fons et lucus, in quo educatus fuit Virbius, ad Ariciam est; alius vulgo narratur prope Romam ad portam Capenam: Fabulam utriusque communem esse de Numae cum Egeria congressu, putabat is, qui diligenter de eo egit, Cluver. pag. 931. 932 sq., sed Ariciae nemus et fontem esse Egeriae domum, antrum autem Capenarum sub Auentino fuisse locum congressus cum Numa, subtiliter docuit Holdsworth. Diss. IV. Pro Egeriae fonte nostra aetate etiam tertius locus venditatur II. milliā extra portam S. Sebastiani, vulgo Cassarelli vocatus. 763. humentia littora, ad lacum Aricinum,

Litora, pinguis vbi et placabilis ara Dianae. [vercae
 765 Namque ferant fama Hippolytum, postquam arte no-
 Occiderit, patriasque explerit sanguine poenas
 Turbatus distractus equis, ad sidera rursus
 Aetheria et superas, coeli venisse sub auras,
 Paeonis reuocatum herbis et amore Dianae.

Tum

traxit. Monuit quoque Io. Schrader. Emendatt. p. 8. Sed retinuit forte viros doctos dubitatio, vnde tam erudita lectio in poetam venerit. Fraudem tamen detegere in promptu est. Vera lectio est *humentia*, quam praestantissimi codd. Rom. et Medic. seruant, vna cum Parrhaf. Franc. et ed. Ven. ap. Burm., sicque emendatum per Nangerium ed. tert. Ald. 1513. Scriptum hoc fuit in aliis *umentia*, *umtia*, *humecia*, in Gud. *ymetia*, quod alii ap. Heins. deprauarunt in *himetia*, *himecia*, *imutia*, *ymetia*, *hemetia*, *hymetia*, vnde perperam eruditiores *Hymetia* fecerunt, quod alienissimum ab h. l. est. Quod vero multo etiam magis fraudi fuisse videtur, fuit adscriptus locus alter huic simillimus lib. IX, 584 *Symasthia circum Flumina* etc., vnde in Leid. transiit *Symetia*, in Goth. sec. *Sinnetia*, in alios *Cymetia*. Nemo itaque dubitet, *humentia* veram esse lectionem: vt recte censere Guell. cum Gifanio, Cerda et aliis. Vl. 764 dubito an satis sanus sit; certe languet illud: *vbi ara Dianae est pinguis et placabilis*: est bene noui *pinguis*, vt Homeri *κίονα υνόν*, ad victimarum frequentiam, *placabilis*, ad Scythicam religionem referri, qua homines maestabantur, quod nunc Aricie non ita fiebat; vt haecenus, adeo, quae olim implacabilis dici poterat, iure videri posset *placabilis dea*: id quod a dea ad aram translatum, vt fit ara placabilis, qua litatur, ad quam dea adeo placatur. Id quod durum. Saltem et deletum malim: *pinguis vbi placabilis ara Dianae*; sic *ara pinguis est Dianae nunc placabilis*. Chruerius in Ital. ant. p. 934 legit: *pinguis vbi implacabilis ara Dianae*, vti *immitem* dixit Silius. 766 *Deciderit* pr. Hamb. pro var. lect., quod Burmanno placebat propter v. 768, mihi non item. *expleuit* idem et Witt. f. *mensas* Leid. pro diu. lect. 769 Vulgg. *Paeoniis*, quod quatuor syllabis poetae probatum esse non potuit: a *Παιών*, quod Apollinis cognomen est (deflexum quoque in *Παιώνν*, e quo *Παιώνιος* ap. Hom., *Παιώνν*), *Παιώνος*, *Παιώνιος*, duci debuit: vide v. c. Pausan. 1, 24. At *Παιώνιος* ad *Παιόνιας* Thraciae et Macedoniae spectat. Scribendum *Paeonis*, aut saltem *Paeoniis* accipiendum tribus syllabis, quod et Bränck. monet. In Doruill. erat

Paeonis.

cinum, vbi ara Dianae seu templum. Diuersus ille a lacu Albano. 765—769. *ar. te nouercus*, dolo, *ρίχνη* Phaedrae. *explerit sanguine poenas*, noue dixit, vt exsoluere, exhauste, dare, quantum

imperatum est, morte luere. *turbatis* pro consternatis. *ad sidera r. ornate* pro reuixisse. *Paeoniis herbis simpl.* pro medicantibus, medicis, a Paeone deorum medico, Apolline. *Iliad. 1, 401.* De Aesculapio Phoebi

Tum Pater omnipotens, aliquem indignatus ab umbris 770
 Mortalem infernis ad lumina surgere vitae,
 Ipse repertorem medicinae talis et artis
 Fulmine Phoebigenam Stygias detruhit in undas.
 At Triuia Hippolytum secretis alma recondit
 Sedibus, et nymphæ Egeriae nemorique relegat: 775
 Solus ubi in filius Italis ignobilis aeuum
 Exigeret, versoque ubi nomine Virbius esset.
 Unde etiam templo Triuiae lucisque sacratiss
 Cornipedes arcentur equi; quod litore curram
 Et iuuenem monstris pauidi effudere marinis. 780

Filius

771 ad limina aliquot ap. Burm. et edd. apud Cerdam: qui recte monet lumina requiri propter umbras. 773 Phoebigenam recte iam inde ab Aldd. constanter habent edd. *Poenigenam* Seruius in suo habuit, „matris poena genitum: alii Phoebigenam legunt, ut Probus., Addit Sabinus etiam Apronianum ita legere: quod miror; nam in Medicæ *Poenigenam* occurrit, inepta lectio, nata ex errore calami & *Phoenigenam*, quod in multis est. *Poenigenam* Rom. *Penigenam* Goth. tert. *Phoenigenam* Mentel. pr. *Denigenam* Rottend. sec. De Aesculapio; Phoebif., a Ioue fulmine percusso obuia est fabula. Tum detruhit Doruill. ad undas Rom. Medic. Gud. a m. pr. et al., etiam edd. ap. Pier., itaque erat praesferendum, ut sibi constarent editores. 776 ibi Medic. a m. pr. Ven. et iterum v. sequ. cum Hamb. ignobilis Medic. 777 quo deest Pier. plerisque; atque ita malit Pierius. Verbius Gud. et Doruill. v. ad v. 762. 778 Triuias templo al.; et sic editum ante Pier. *lucis T. templisque* Goth. tert. *sacratiss Doruill.* 779 littora Ven. Markland. ad Stat. I Silu. II, 45 *conlitora circum* Heu iuuenem, suavi lusu. Tum quo littore aliquot Pier. perperam. 780 pauidi Gud. a m. pr. *effundere in armis* Doru. *effundere in harenis* Goth. tert.

Phoebi f., quod mortales in vitam restituerat, a Ioue fulmine percusso, obuia est fabula. L. class. Apollod. III, 10, 3, ubi Not. pag. 701. Pind. P. 3, 96 sq. 775. relegat, legat, mandat, tradit, commendat. Alii relegat ad nemus, segregat: ut Georg. III, 212 *sanctos prociis atque in*

sola relegat Pascha. Tum ignobilis, in bonam partem, utpote in secessu et solitudine, placide adeo et tranquille; atias ignobile atuum effertur. 778. Religiosus igitur erat mos, ut ad lucum curru vehi nefas esset: Causa ab Hippolyti quadrigis rapti fortuna arcessitur. *haud socius,*

G 5

eti

Filius ardentis haud secius aequare campi
Exercebat equos, curruque in bella ruebat.

Ipse inter primos praestanti corpore Turnus
Vertitur arma tenens, et toto vertice supra est.

785 Cui triplici crinita iurba galea alta Chimaeram

Suffinet, Aetnaeos efflantem faucibus ignis:

Tam magis illa fremens, et tristibus effera flammis,

Quam magis effuso crudescunt sanguine pugnae:

At

781 *haud segnius* pars Pier., item Doruill. et Witt. a m. pr. cum Goth. tert., perpetua aberratione. *haud setius* Rom., pro more suo. v. ad Ge, II, 277. 784 *Venerat* Goth. sec., pessime. v. Not. Hic vlt. detest Menag. pr. 785 *crinata* alter Menag. et Ven. 786 *afflantem* Menag. pr. et Franc. cum binis Goth. 787 *Iam mag.* Medic. Tum Goth. alt. *Quo mag.* Goth. apud Quinfil. lib. IX, 3, qui inter archaismos refert. Scilicet vulgare erat:

Quo — Hoc.

etsi equi a luco parentis arcebantur, haud minus tamen filias eos agitabat.

783 sqq. De Turno vid. Excurf. VII, de eius copiis Excurf. VIII. *vertitur* docte ad animi corporisque vigorem designandum, mouet, agit se, pro incedit, vt *επιφροσσαι*. *supra est*, *ὑπερίχα*. Comparant intpp. Iliad. β, 226. 227. 785—788. manifeste vestigiis Homeri insistit, ornatis sane verbis, sed vt rei miraculo fidem parum faciat. Recte Iliad. ε, 4 sqq. Diomedis galea aerea, clipeus et thorax in sole coruscans ignem effundere narratur; idemque etsi paullo magis in miraculum conuersum tribuit Achillis galeae Iliad. ε, 205 sqq. Virgilius ex-

pressit eum locum lib. X, 270 sqq.; hic vero etiam auxit prodigium, cum galea, Chimaera ornata, furente in praelio Turno, inter motus rapidos et multiplices ita coruscet, vt Chimaeram, quo magis pugna exardescat, eo magis flammam spirare dicat. Hoc monere satius erat, quam inani reprehensione vel laude locum atterere, quod Scalliger quoque facit Poet. lib. V, c. 3, p. 228 ed. 1561 impugnans Macrobi. V, 13 extr., in quo hoc reprehenditur, quod *ἀσπίδος ἀκράματον κύβη* Homericum toties repetit Virgilius IX, 733. X, 271. VIII, 620. Est autem *galea crinita triplici iurba*, *ἔχουσα τρεῖς λόφους*, quam *τριφάλακον* dictam volunt pro *τριφάλακον*.

At leuem clipeum sublatis cornibus Io

Auro insignibat, iam faetis obfita, iam bos, 790

Argumentum ingens, et custos virginis Argus,

Caelataque annem fundens pater Inachus vna.

Insequitur nimbus peditum, clipeataque totis

Agmina densentur campis, Argiuaque pbes,

Auruncaeque manus, Rutuli, veteresque Sicani, 795

Et Sacrae acies, et picti scuta Labici:

Qui saltus, Tiberine, tuos, sacrumque Numici

Litus arant, Rutulosque exercent vomere collis,

Circaeumque

789 *Ad Gud. Et Sprot.* 790 *Insignabat Doruill. insigni ibat Goth. sec. obfita Rom. iam bis alter Menag.* 793 *pilata nonnulli ap. Cerdam: ex Aen. XII, 121 pilataque plenis Agmina se fundunt poris.* 794 *densentur Heinf. ex Medic. aliisque. Defendit quoque Seru. conf. sup. ad Ge. I, 248. 419. Alii densuntur. Variabant Pierii quoque. codd.* 795 *Aruncae Ge. Fabricii codex, et sic ille vel Aruncae scriptum malebat; vetere more. Mox Sicani veteresque Sicani Seru. ad I Aen. 2 laudat; memoriae, ut credi par est, vitio. Male tamen me habent hi Rutuli sequentibus mox v. 798 Rutulls collibus: ut adeo Seruii errorem cupide amplectar.* 796 *Sarranas et Sacrae aliqui: Saturnae Menag. pr. Gauranae edd. Macrob. V Sat. 15, vbi Thuan. Gaurinae. Sed Gaurus apud Puteolos alienus ab his locis. v. Exc. VIII, vbi ad h. v. Mox Lybici Menag. pr. Libici, Linci Goth. bini.* 797 *Munici Leid.*

Phalae. 789 sq. In clipeo expressa Io cum Inacho: nam hoc ducebat genus Turnus sup. v. 371 seq. ibique Excurf. *sublatis cornibus Io* ornate pro Io cornuta: argumentum etiam in gemmis expressum (v. Lippert. *Dactyl. III. H, 1, 18*): Male pro ablati, demtis, Cerda et al. Locum perquam similem laudant intpp. ex Europa, quod Moschi est Idyll. II v. 43. 44. *nimbus peditum* et *Gos πεδων* Iliad. d, 274 et al. *Argiua pbes*: pertinet ad originem Turni et colonos Argiuos,

qui cum Danae ad Italiam venerant; v. Exc. VII. *Arunici* h. l. sunt qui cis Lirim habitabant. vid. Excurf. VIII ad v. 723. *Sicanos*, int. reliquias ex iis, quae ad Tiberim in Rutulorum finibus consedisse videntur: lib. XI, 317. cf. Excurf. VIII ad v. 783 et Excurf. II ad lib. VIII. *Sacrae acies* et reliqua vid. in eod. Excurf. VIII. *Sacrae* Ardeatium agmen videtur fuisse e vere sacro natum aut certo numini, forte Magnae deum matri, consecratum; obscura enim rei est memoria

Circaeumque iugum; quis Iupiter Anxurus aruis.
 800 Praefidet, et viridi gaudens Feronia luco;
 Qua Saturae iacet atra palus, gelidusque per imas.
 Quaerit iter vallis atque in mare conditur Vffens.

Hos

799 *Anxurus* rectius scribi post *Vrsinum* putabat Heinſius, quoniam ſic in codd. Siliii VIII, 333, et in numo gentis Vibiae expreſſum (vid. Theſaur. Morell. Haverk. tab. 2, II. Nec ſimulacrum Iouis Anxuris, quod Guellius ad ſe perueniſſe narrat, aliud quam huius numi fuiſſe arbitror. Quem autem altero loco numum, alienum a Ioue Anxure, laudat, qui *Iouem creſcentem* exhibebat, is Gallieni vel Salonini eſſe debuit; diuerſus eſt numus, cuius alteram faciem laudat cum capra ſine ſeffore et verbis: *Ioui conſeru. Aug.*, qui inter raros habetur, v. Bandur. T. I, p. 164): et quia *Zed̄s* *Ἀξυρος* diſtus ſit *imberbis*. Sed illa etymologia ad grammaticorum nugas eſt ableganda; nam Volſcum nomen Anxur eſt; tum, litteram *n* excidere in numis et titulis, nihil noui. In Graeco Auguſti numo Iouis caput cum voce *Ἀξυρος* occurrit apud Golzium Numiſm. Gr. Auguſti t. 75, XXIX, verum aut ſibi fraudem fieri paſſus eſt aut facere voluit aliis. Codices deprauationibus ſuis vulgatam confirmant. Rom. *Anxyrus*, alii *Anxirus*, *Anxurus*, *Anxyrus*, *Anxyris*, *Anxiris*, *Anxeris*. Sed Mediceus diſerte *Anxurus* cum binis Goth., et parte codd. Heinſ., cuius Cod. Scheff. *Anxur et aruis*, vnde ille malebat *Anxur et aru.*, fruſtra. In Aldd. *Anxuris*; etſi Ald. ſec. 1505 dederat *Anxurus*, tamen reditum eſt ad illud alterum, nec ab eo deceſſum niſi a Pulmanno et Dan. Heinſ., qui reuocarunt *Anxurus*. 800 *Feronia* Parrhaſ. 801 *Astura* alioſ legiſſe notat Scruuius: perperam; nam *Astura* fl. et oppidum paullo remotius eſt a Saturae palude, vid. Cluuer. p. 1003. Errorem iam Iulius Sabinus arguit. 802 *voluitur* aliqui apud Cerdam, cum Leid. *Vffens* Ven. cf. ſup. 745, *utens* Goth. tert.

memoria. *Sacrumque Numici Littus*: proprie ipſe Numicius amnis facer, *ἴδιος*. *Anxur* Volſcorum nomine Iupiter appellatus, pueri forma in numis occurrit; vt adeo cum Veiove comparari poſſit, de quo Ouid. Faſt. III, 437 ſq. Idem vrbi Anxuri, mox Tarracinae, nomen dediſſe videtur: cuius ager h. l. per arua, *queis Iupiter Anxurus praefidet*, declaratur. Ad tertium inde lapidem *Feroniae lucus*, fons et templum. Fuit ea ex diis Latii Indigetibus,

mox modo, inter Nymphas relata, modo cum Iunone comparata et pro Iouis Anxuris conuige habita. Quae Dionyſ. recitat, lib. II, 49, p. 113 et lib. III, 32, Graecanicae argutiae ſunt. *Satura palus* circa Vſentem amnem ad paludes Pomtinas ſpectaſſe videtur, quae, viginti trium vrbiũ ſolo occupato, tamen olim non tam late per agrum Pomatinum, ac nunc, patebant. v. Cluuer. pag. 1003. conf. Silius VIII, 382 ſeq.

803. De

Hos super aduenit Volca de gente Camilla,
 Agmèn agens equitum, et florentis aere cateruas,
 Bellatrix: non illa colo calathisue Mineruae 805
 Femineas adsueta manus; sed proelia virgo
 Dura pati, cursuque pedum praeuertere ventos.
 Illa vel intactae segetis per summa volaret
 Gramina, nec teneras cursu laessisset aristas;
 Vel mare per medium, fluctu suspensa tumentì, 810
 Ferret iter, celeris nec tingeret aequore plantas.
 Illam omnis teclis agrisque effusa iuuentus
 Turbaque miratur matrum, et prospectat euntem,
 Adtonitis inhians animis: vt regius ostro

Velet

803 *Vulca* multi, vt solent. *Volca* pr. Hamb. 804 *A. a. co-*
mitum alter Hamb. *florèntis aetate cateruae*, vana Waddellii emenda-
 tio ap. Burm. v. Not. 805 *calathisque* Parthal. 808 *volasset*
 Stephanus emendabat ap. Burm., quia *laessisset* sequitur. Nunc satis
 constat, nec alterum ab vsu poetarum recedere. 809 *arenas* alter
 Hamb. v. Burm. 810 *fluctus s. tumentes* aliquot Pier. 814 *A.*
hansere animis. Gud.

803. De Camilla vid. inf. XI, 535 seqq. Penthesileae exemplo eam poetae ingenio esse subnatam nullus dubito. *florèntes aere cateruas* h. splendentes, fulgentes. Seruius notauit Ennii et Lucretii exemplo hoc factum. Sane locus, quem laudat e Lucretio (lib. V, 1441), vbi *mare florere nauibus* dicitur, non tam commodus erat quam alter lib. IV, 452 *Bina lucernarum florentia luminis flammis*. cf. Cerda. Sic τὸ ἄνθος, τὸ ἄνθεμον de fulgore auri: vnde Pind. Ol. 2, 130 ἄνθεμα χρυσοῦ φλόγα. 806. *sed ad-*
suta pati praelia dura, virgo

cum esset, etc. Velocitatis denotationem v. 808 sqq. temere reprehendunt viri docti. Nec illa vtique conuenit nostris sensibus; sed, cum Maro ea vteretur, a vetustate quasi per manus erat tradita; expressit enim Iliad. v, 226 — 229 de equabus Erichthonii. Similiter de Euphemo Apollon. I, 179 seq. Alios, imprimis Virgillii imitatores, v. ap. Cerdam et al. *Ferret iter*, docte, vt *f. pedes*.

812 sq. Ornate, quae simpliciter Homerus dederat: Τὸν δ' ἄρα πάντες ἄλοιοι ἐπερχόμενον θηέοντο Od. β, 13. p. 64.

815 Velet honos leuis humeros; vt fibula crinem
 Auro internectat; Lyciam vt gerat ipsa pharetram;
 Et pastoraalem praefixa cuspide myrtum.

815 *leios h. et f. Goth. sec. humerosque leues Ven. ut f. vestem*
pr. Menag. et duo Heinl. pro diu. lect. cum Goth. tert., scilicet tam-
quam magis obuium. Nam fibula in capilli ornatu nondum reperi;
nec tamen probabile fit, vestem a librariis in crinem mutari potuisse.
 816 *aut g. duo Burm. ferat et illa alii ap. Picr. 817 vt p.*
 Oudart. cum Goth. tert.

In reliquis arguantur intpp.
 Indutam illam puta chlamy-
 de purpurea: is est *regius ho-*
nos. Accipio *fibulam* de acu:
 v. Var. Lect.; in media fibula
 est acus, quae mordet *laci-*
nam: potuit adeo et fibula

pro acu dici: et *Lyciam* dixit
 pharetram, vt solent poetae
 praestantius genus designare:
 sic, *arcus Cretici*. *E myrto*
hastilia vid. Georg, II, 447
 et *pastoralis myrtus* de iacu-
 lo, quo pastores vtuntur.

EXCURSUS I
De Caieta et Insula Circae.

Lib. VII, 1. 2 *Tu quoque littoribus nostris, Aeneia nutrix Ae-*
pernam moriens famam, Caieta, dedisti — 10 *Proxima*
Circaeas raduntur littora terrae etc. Cum Virgiliani carminis
praestantia, etiam inventionis laus, imprimis in doctrinae co-
pia et sermonis poetici ornatu spectanda sit: nos operae pre-
tium in hoc facere putamus, quod legentium animos ad haec
potissimum duo capita in interpretatione nostra advertere stu-
demus. Expectatur itaque a nobis, ut in his quoque postea-
rioribus sex libris in iisdem rebus illustrandis praecipuam ali-
quam operam colloceamus: idque eo magis, quo novum fa-
bularum genus, Italiae domesticum, parum a plerisque per-
spectum et cum Graecis mythis in vulgari antiquitatis doc-
trina confusum, in iis tractatur. Ne vero legentium ani-
mos oculosque dislineamus ac distringamus, reiectis ad libro-
rum calcem disputationibus exspatiabimur interdum et non-
nulla excutiemus accuratius. Facient haec ipsa diuerticula
ad recreandum animum ex commentandi et variae lectionis
enotandae taedio, quod quidem nonnunquam, quomodo re-
primeremus, vix habere videbamur.

Caietae memoriam non praeteriit poeta, quandoquidem in-
ter fabulas veteres de Aeneae erroribus ea occurrebat, no-
menque promontorii portusque et urbis in Latii et Campa-
niae finibus ab ea ductum vulgo ferebatur: ut taceam For-
miis *aedem Apollinis ac Caietae* a Livio XL, 2 commemorata:
v. Dionys. I, 53. Strabo VI, p. 330. Victor O. G. R. 10.
Adde Solin. 8. Ex quibus locis quoque discimus, a cremi-
ta Troianorum classe (*ἀπό τῆς κραιῆς*) nonnullos, Caesarem
Sipontinis et Sempronium, nugantes suo more in nominum
origines, nomen repetisse. cf. ad lib. V Excurs. VI, et
Solin. ad lib. VII, 2. Varie quoque tractatam esse fabu-
lam ex eo apparet, quod alii Aeneae, alii Creusae, alii
Aeneae nutricem Caietam ediderant. Nutricis autem in ve-
tere vita ut educandis pueris praecipua opera, ita magna
erat reverentia, ut parentali pietate coleretur. Res imprimis
in tragicis obvia. Facit autem etiam hic iustorum nutrici
perfolutus honos ad Aeneae pietatem declarandam. Haec et
familia cogitare debet is, cui haec Caietae memoratio nimis
videtur esse tenuis et epico spiritu indigna. Hoc tamen ve-
rum est, post similem de Mifeno et Palinuro narrationem no-
vitatem

vitatem huic Caietae commemorationi deesse. Nec hoc non sensisse videri potest poeta, qui similem aliam de *Baia*, Euxini matre, fabulam (Victor O. G. R. 10) non attigit: nec *Leucosiam* insulam in sinu Paestano a consobrina Aeneae aut *Prochyta* ab eius cognata ibi sepulta (v. Dionys. I, 53) appellatam memorare voluit. Nec sine iudicio videri debet omitti se alia errorum Aeneae in his locis vestigia vulgo credita, quae poetica arte tractari vix poterant, ut *Aenariam insulam a statione navium Aeneae* dictam ap. Plin. III, 6 f. 12. Quid? quod adeo ad Sardiniam Troianos nonnulli veterum deduxerant; parum docte, puto, et ex *Iolai* nomine, de quo tot fabulae in Sardiniae originibus habentur, opinione ducta: Pauf. X, 17, p. 837 extr.

Caeterum totus ille littoris tractus fabulis praecis inclaruit: ut tanto magis poeta nollet decerpere de iis nonnihil poterit. Non longe a Caieta aberant *Formiae*, *Laefrygonum* ferorum hominum, qui carne humana vesci solebant, sedes ab Homero nobilitatae: vnde adeo *Silio VIII, 531 regnata Lamo Caieta* dicta est. Nec male *Quidius Met. XIV, 158* fqq. unum ex *Vlyssis* focis, *Macareum*, supersitem in his locis finxit Aeneae occurrere: et *Achemenidis* in *Cyclopium* antro relicti ex lib. III *Aeneidis* exemplum *Nasoui* ante oculos fuisse facile intelligitur. Est autem ad rerum fidem valde accommodatum, adhuc *Troianorum* temporibus homines feros et anthropophagos Italiae saltibus, lacubus et ignibus subterraneis, horridae loca saltem nonnulla inhabitasse. Hinc et *Caci* memoria. cf. ad lib. VIII *Excurs. II*.

Circes insulam, quam adeundam esse *Helenus* iam praedixerat (lib. III, 386 *Ante et — Acaeaque insula Circes iustranda*), non magis praetermittere debuit poeta, cum illa heroicis temporibus tantopere fabulis frequentata et celebrata esset, imprimis ab Homero *Odyss. x.* *Circei* quidem notum est *Latii* promontorium: *Homerus* tamen narrat de eo, tamquam de insula. *Circei*, ut *Plinii* verbis utar (lib. III, 5, 9), *insula quondam immenso quidem mari circumdata, ut creditur Homero, at nunc planities* (cf. II, 85 f. 87). Nata hinc opinio, aggesta fluminum alluvie terra, insulam aliquando factam esse continentem; v. *Theophrast. Hist. Plant. V, 9*, quem locum *Plinius* expressit l. c. Nec multum disfidet, quod *Varro* tradiderat, ut e *Servio* ad lib. III, 386. VII, 10 discitur, fuisse *Circen* insulam, nondum siccatis paludibus, quae eam dividebant a continenti. Quod in praesca Italiae siluestri habitu quis miretur, cum tales lacus multi adhuc sint in vicinis

eius locis, hiberno tempore aqua stagnantes, eumque inde procedant Pominae paludes; cf. Corradia. Latio vet. Tō. II, pag. 242. Itaque Strabo inter loca maritima palustria et morbosa etiam Circeios numerat lib. V, p. 353 C et ipse Circeios motis ipsi est, quae mare et paludes insulam faciunt: οἱ Κίρκαιον — ἕως ἠνοσάζον τῆς θαλάσσης τε καὶ ἡλασι, p. 355 B.

Aiacam appellat insulam Homerus, hancque Maro sup. lib. III, 386 *Aiacae insula Circeis*. Quomodo autem veteres in hoc incidere potuerint, ut Circeam ex Aea, Colchorum urbem, Aetiae regis sororem ex Sole et Perfa, translata in insulam hanc collocarent, vix assequatur aliquis, nisi antiquioris Graeciae ignorantiam geographiae animo teneat. Occidentis faciem et fines ante Troiana tempora prorsus ignorabant Graeci, nec ante Homerum nisi fabulosas narrationes de eo vulgo audiverant. Itaque pone Siciliam magnum Oceanum circumstantem vsque ad septentrionem patere credidisse videntur. Iam fuit fabula aliqua perantiqua de Circe Solis filia, cui insula in hoc mari assignari coepit: eamque adiisse narrati sunt Argonautae, quorum, scilicet Tasmis seu Ilium invectorum, ex Colchide reditus per talem Oceanum, qualem tunc sibi finxit antiquitas, factus facile credi potuit. Temporum successu orbis hic praesae Graeciae ignotus adiri navibus coepit, sensimque Italiae, Galliae, Hispaniae notitia aliqua verior ac certior inter Graecos increbrescere. Accommodarunt itaque poetae, pro suae quisque aetatis et pro suae scientiae modulo, veteres fabulas ad novas notitias occidentis, cuiusmodi forte tum erant: atque hinc illa fabularum diversitas, inprimis in Argonauticis, nata. Nec facile est quicquam aliud, quod Orphicorum Argonauticorum haud infamam antiquitatem, si non verborum, argumenti tamen, aeque arguat, quam *ἠσπορησία* locorum in occidentibus terris; et hoc, cum eiusmodi aliis veteris geographicae notitiae vestigiis, est, quod in eo carmine inprimis spectandum veniet, si quis ad illustrandum illud accedet in posterum. Orphicorum igitur auctor istam notitiam aliquam acceperat de procurrente in occidentem Europa, isque Circeam insulam extra fretum Gaditanum in Oceano occidentali quidem collocavit (v. 1295 sqq. coll. 1239 sqq.); *Lycaeam* tamen ad terram: Κίρκης δόμον — Λυκαίον ποτὶ χλοῶν: in qua *Ligures* latere nullus dubitavit, adeoque praefero Vossianam lectionem, quae in sexcentis locis recipi in contextum debebat, *Λιγυρίων*, quae proprius est ad vulgarem sonum *Algyris*. Apollonius IV, 646 de Argonautis: ἠσπορησία Κίρκης ἠσπορησίαν Ἀλγυρίωντες

περὶ αὐτῆς ἀδύτου. - Errori autem locum fecit hęc, quod Ligures olim, Iberica gens, late tenebant maritima loca non modo Galliae et Italiae, sed et Iberiae. Itaque ipsae Gades in Liguribus memorantur, et *Λιγυρίων* prope Gades ap. Steph. Byz. h. v. ex poeta puta antiquo; et apud Auien. Ora marit. 284 *Ligusticus lacus*. Traduntur certe Ligures Sicanos, Ibericam gentem, ex Hispania pepulisse (vid. Thucyd. VI, 2. Dionys. I, 22. Diodor. V, 6. Silius Ital. XIV, 34. 35, loca excitata olim a nobis ad Guthrianum opus Tom. III, p. 73). Permisti mox iidem Ligures cum Celtis passim habitarunt, ex quo genere Saiyes erant. v. Strabo IV, p. 311 A; itaque loca circa Massiliam et Rhodanum ad Ligures referuntur: sic ap. Apollod. II, 5, 10 et in loco Aeschylī ex Prometheus liberato ap. Dionys. I, 41. cf. Aristot. de Mirab. audit. T. II Opp. p. 725. Intra Alpes tamen et Apenninos, a Celtis diuersi, coluerunt. v. Strabo lib. II, p. 190 C. Antequam autem Italia superior Graecis penitus innotuerat, per Ligures eam vniuersę declarare solebant. Tenendum hoc est propter multa poetarum loca. Ita Circes quoque insula ad Ligures referri: *Λιγυρίς ἢ σὺν μορφαίρῃ* Circe ap. Eurip. Troad. 437. Atque adeo Cytaeam Colchidis *Λιγυρικῆν* ab ea dixit Lycophr. 1312, vnde perperam Eustath. ad Perieg. 76 coloniam Ligurum in Colchidem ductum effinxit. Itaque Padi quoque ostia et succinum ad Ligures referebant veteres, conf. Plin. XXXVII, 3 l. II, et hinc corruptum nomen *Lingurii* v. c. apud Strabonem lib. IV, pag. 310 B. *πλειονόζα δὲ καὶ τὸ λιγγύριον κατ' αὐτοῖς (τοῖς Λίγυσι), ὃ τινες ἤλεκτρον προσαναγορεύουσι*. *Lingurium* ex ea, quam supra posuimus, *Λιγγῆς*, pronuntiatione nasci potuit; factum adeo *Lyngurium* et *Lyncurium*, quod nomen ad lapidis genus translatum, et nata ex etymo fabula de nato lapide ex lyncum vrina. Accidit autem nomini *Ligurum*, vt multis in locis corrumperetur. Ita ap. Apollod. I, 9, 24 et II, 5, 10, vbi v. Not. p. 210, 398; porro ap. Aristot. H. A. I, 15, vbi post Reines. Var. Lect. p. 74 restituit Schneider V. C. Etiam planta *Ligustica*, *Λιγυρικόν*, tantata in *Λιβυρικόν* v. Salmast. ad Solin. p. 899. In Auieni Q. M. 196 *pernix lucis* praeclare *pernix Ligus* emendabat Schrader Emendatt. praef. p. XXIX. Latere quoque Ligures *Λίγυσι* arbitror in *Lyncei* nomine apud Lycophr. 1240, vbi Aeneam dicitur exceptura esse *Τυρρωπία Λυγκεύς τε θερμὸν ῥεῖθρον ἐκβράστων πόντων, Καὶ Πίσσ', Ἀγύλλης δ' αἱ κολύβητοι νάπη*. Audiuerat Alexandrinus poeta de thermis Etruriae et Liguriae: estque ei fluvius aliquis *Ligur*, *Λίγυς*, vel

yal Ἀγγύς, et corrupte Ἀγγύς, ut ibidem in aliis scribitur, et excudendum erat. Apud eundem, ab Aeneae posteris urbs exstruenda narratur circa Circaeam: tam late Latii locus, quo Roma condita, designatur: v. 127 Ἐν ὀφειλίῳ δὲ βίαν δωμήσεται Τύρῳν, μακρῶν ἀμφὶ Κερκίαν νύκτωρ etc. Totius huius loci perdoctam interpretationem dedit Cluverius Ital. ant. p. 762 sqq. Homerus, qui locorum situs per Siciliam et Italiam, littoralem saltem, paullo accuratius norat, seruatō Oceani vocabulo (cuius natio vna eademque nec fuit nec esse potuit, variata illa iam ante Homerum, ut paullo ante diximus) Vlyssis errores ad Italiae oram retulit ac disposuit, Circesque adeo insulam ei loco assignavit, qui Circaeī promontoriū et portus nomen seu tunc iam habuit seu inde accepit.

Circe veneficiis celebrata est inde ab Homero: nam Argonautica de hac eius arte silent. Fuit hoc antiquorum temporum, ut etiamnum inter populos barbaros res est satis frequens, ut passim in minus notis locis crederentur esse populi vel familiae vel homines, qui veneficiis et magicis artibus pollerent. Ex Strabone l. 7. lib. V, p. 355 B, apparet, herbarum copiam ac frequentiam in his locis memorabilem nonnullos prodidisse: quod tamen ipse potius ad Circes fabulam accommodatum putavit: Φασὶ δὲ καὶ πολὺ ῥιζῶν ἔχειν, τὰ καὶ τῶ μύθῳ τῶ περὶ Κίρκης προσοικωῦντες. De veneno mortifero in monte Circaeo obscura est narratio in Audit. Mirab. n. 79. Arboribus frequentissimum esse promontorium Circaeam, discrete narrat Theophrast. Hist. Plant. V, 2, imprimis myrtis, quarum genus aliquod humile et generi corquario proximum enascebatur in Elpenoris (qui ex Vlyssis sociis fuit) tumulo, caeteris amplioribus dissimile. Quod si hunc exscripsit Plinius, lib. XV, 29 f. 36, parum diligenter dixisse videri debet uniuerse: Myrtus — *primum Circeis in Elpenoris tumulo visa traditur.* cf. Not. ad v. 11. Fuere tamen eiusmodi fabulae de arboribus in heroum tumulis enatis plures: uti de platano in Diomedis tumulo: cf. inf. Exc. I ad lib. XI.

Caeterum fabula de Circe vna ex iis esse videtur, quam Homerus a priore aliquo poeta tractatam acceperat, seu in Argonauticis, seu, quod probabilius et ad vetustatis genium propius, cum poeta aliquis antiquior voluptatum vim ad mores hominibus bellinos induendos hoc mytho de mutatis a Circe in belluas hominibus docuisset. Nomina profecto excogitata videntur a Graeco homine: *Alca* est antiquum nomen terrae: frater *Aiōtes*, terrigena, pater *Sol*, et mater *Panō* Oceanina:

Oceanina: quoniam insula in Oceanum occidentalem reiecta fuerat. Conuertit fabulam, vt tot alias, Homerus in narrationem rei, quae vere ita euenerit, et ad Vlyssis socios transfudit. Ita vetus *mythus historica narratio* facta est. Lepidum est commentum, commentum tamen, d' Hancarvillii, qui haec loca adiit, in *Vasis Etrusc.* T. I, p. 65, natam de Circe fabulam ex locorum facie; rudere enim in his locis ac mugire fractos ad scopulos maris fluctus, vt belluas in Circaeo fremere credas, in quas mutatos esse socios, quos Vlyses desiderabat, credere potuit.

Virgilius narrationem Homericam copiose ab hoc poetarum heroe tractatam leuiter attigit: sed, quo se Homerum facile superare videbat, rerum ac verborum dignitatem addidit, qua Homerica narratio destituitur.

EXCURSVS II

De accessu Aeneae ad Italiam.

: 29 sqq. *Atque hic Aeneas ingentem ex aequore lucum Prospicit* etc. Appellunt tandem Troiani ad Italiam, secundum Virgilium ipsa Tiberis ostia ingressi: *et laetus fluvio succedit* (Aeneas) *opaco*; cf. 201 *Fluminis intrastis ripas*; it. 303 *optato conduntur Tybridis ostio*, super quibus locis frustra argutatur Cluver. p. 880. 881; facta tamen, quod omnium quoque consensu traditur, ascensio ad orientale litus in Laurentum agro. Locorum formam Exc. III animis subiiciemus.

Vix in grato solo confederant, cum noua prodigia eos exceperunt. Nam humi recubantes, et, vt a longa nauigatione fessi facere solent, cibo potuque se reficientes, pro mensa panem pomis, quibus vescuntur, subiiciunt, moxque, coena facta consumitis et his, *se mensas comedisse* adeoque vetus vaticinium, ex nonnullorum fide iam olim a Sibylla Erythraea datum, quod hunc errorum terminum agebat, ne ad vteriores occidentis oras pergerent, ad euentum perduxisse vident, vt a poeta copiose narratur; nec id sine dignitate epica factum, vt iam alias declaratum est. conf. Excurs. VIII lib. III. Frequentata fabula omnium, qui de Troianorum in Latium aduentu meminerunt, memoratone; plerumque simpliciter, sine mensae materia expressa, vt in Conone 46, vbi *ἄλογος ἔστος κατημύθευται*, siue Conon siue Photius adiecit, tritam esse fabulam significans. Sed inest diuersitas in mensae materia, quam alii non libum sed apium fuisse tradiderunt. Dionys. l. 59 vtriusque narrationis facit mentionem, *σέλινον*

μετ' πολλοῖς ὀκισαυτοῖς, καὶ ἂν ταῦτα ἴσμεν τρέφοντα, τὸν ἱεροῦ
 αὐτοῦ ὡς δὲ Φασί τιμει, ἴππεα κέρση, προσημνίην ευφύη, καὶ ἀεὶ
 ἔγχευ ταῖς τροφῶν ἔνεα. Etiam Dio in Exo. Valef. n. III. τρεῖς
 πύλας σελίνθους ἔχεις μεμονοῦσθαι ἢ ἐκ τῶν σελίνθου μέρων τῶν
 ἀγῶν (ignoravit Dio, aut Tzetza potius ad Lycophr. 1232,
 vade haec a Valefio ad Dionem retracta sunt, panem plicis
 hominibus nihil aliud quam crustulam et placentam fuisse;
 ignoravit quoque Victor O. G. R. 10. *confusio, quod fuerat ci-
 bi, crustam etiam, de sacris mensis, quas, sacras, ferunt habe-
 bat, comedis*) et Domitius apud Agrel. Victor, O. G. R. 19
*mensuram vice sumendi, cibi gratia, agitur, quibus maxima pars ibi-
 dem copia, fuisse, substatum, quod ipsum, confusum, aliis eduliti-
 cas comedis, etc.* Diversitatem narrationis, post tot harum re-
 rum in superioribus exempla non modo aequo animo sentie-
 didicimus, verum etiam, quid inde sequatur, quomodo a
 pluribus tale argumentum tractatum, aut iactatum multo ser-
 mone, quantaque inde poetae rerum copia ad manum esse
 debuerit, satis vidimus. Hanc tamen diversitatem narrandi
 admodum miratur Toupius in Emendat. in Suidam P. I.
 p. 38. 39; cumque inter alia placentarum genera, quae infinita
 apud veteres sunt, in *αλίνας*, incidisset, quae lunatae et
μωσαδῆς erant, totum de *αλίνας* commentum *αλίνας* habuisse, et
*corrupta illa descriptio historici alicuius uxor, quam bona fide au-
 ditur Dio, τρωάδῆα σαλίννας. Atque sermone iste — procul du-
 bito dederat, τρωάδῆα σαλίννας; coniecit ingenioso et scite;*
 nec tamen esse. Sane quidem, plures, Italicas populas, fa-
 bulas a verborum similitudine ductas, nemo neget. Hoc ig-
 suram de mensis comestis ratiunculam verborum lapsu contineri
 supra vidimus, et aliorum quoque popularum fabulae, in
 primis Romanenses, a nominum similitudine vel vario signi-
 ficatu petitae sunt, ingenio hominum aegresibus et incultis
 in eis fere ad maiora se avertentibus. Ita de Melusine fabulae
 sensus probabiliter suspicantur viri docti, notam esse ex aequivo-
 catione vocis *Μελίνας*, quae suavitatem et amabilem na-
 turam, et alicuius vocis *με* et *λίνας*, quae media sui parte ser-
 pentem esse significat. Ne tamen simile quid in Toupij con-
 iectura locum habeat, facit hoc, quod *αλίνας* inter praeterita
 opera exquisitioris artis fuerant, quae adeo ab horrida anti-
 quitate aliena sunt, nec, quomodo historici res Troianas
 exponens, cum de panibus dicendum esset, placentas vario-
 rum formae et nominis subicere potuerit, intelligitur. Sal-
 tem hoc dicendum erat, fuisse forte veterem aliquem tragi-
 cum, qui, quod poetae licet, ubi oraeali illius vel euentus

meminisset, pro pane vel placenta, quae praefcis hominibus pro pane erat, genus exquisitius *απίων* aut *πρωτόμαχος* poneret; et si vel sic alia difficultas manet, quod non *πρωτόμαχος* illa dicta, sed *απίων*. Neque autem adeo improbable fit; etiam sine vobabiliorum fontis fraude ad apium panes seu placentas deduci potuisse. Fac fuisse aliquem, qui, cum oraculum omnino pronuntiasset, sedes fore eo loco, quo mensas essent absumturi Troiani, aut cum rei euentus, non declarata satis ratione ac modo, narratus esset, ut a Lycophrone factum videas v. 1250—1253, deductos Troianos in Italiam et in herba recubantes exhiberet; ut Virgilius fecit; quidni pro mensis dederit herbas cibis substratas? cumque eas ipsas essent coacturam, genus tale ponere debuit, quod edule esset et in talibus locis frequens. Tale autem apium esse; nemo facile ignorat, nisi verba forte ac sonos discere ac tenere consueverit notione nulla subiecta. Nam condonandum est viri doctissimi elegantiae quod inter caetera posuit: *Vidisti quidquam inscitius aut ridiculus magis? Troianos pro mensis apium adhibuisse; atque eo denique, more Asinarum, vesci potuisse.* Non assequor, quid ille de hac planta statuerit. Etsi enim apii nomen latius patet, et incertum est, quale apii genus *vetèram apium* sit, cum alii cum Matthiolo *petroselinum* nostrum, alii nostrum *Cesary* id habendum esse statuunt (verum apium in Aegypto se reperisse Alpinus rer. Aegypt. III, 9, p. 158 assererat; erat de eo narratio ap. Theopompum, lib. VIII Philippic., ut ex Theonis Progyria. s. intelligo), manet tamen hoc, inter edulia illud fuisse. Si tamen fabulae causa et ratio a verborum usu revocanda esset, potius loco haberem *Patricii* ad *Dionem* coniecturam, ex permutatione vocum *απίων*, quod foenum graecum, silicia est, unde *απίων* vel *απίων* dictum; aut forte ex voce *απίων* vel *απίων*, quae pistorum arca vel tabula frumentaria est, in *απίων* aliquem incidisse. Sed, ut diximus, alienae sunt a re tales argutiae; nec res tanti est, ut diutius ei inhaereas. Nobis de poetarum copis insistenti erat disputatio.

Alterum prodigium, quod Troianis in sua terra obiectum fuit, est sas cum XXX foetibus. v. VIII, 81 sqq.; fabula quidem nihil per se habens vel dignitatis, vel suavitatis, qua tamen vix alia inter Romanas origines celebratur. Nam Livius condendo locus, et post XXX annos deductendae coloniae Albae Longae tempus, ab eo ostento peti solebat. Vestustatem ipsa declarat immundi animantis commemoratio; ab elegantiore acuo abhorrens. Omnino praefca Italia magnos suum

fuam greges alebat, inprimis Etrusci et Galli, adeo ut scro-
fam inueniri contigerit, quae mille porcorum gregem ex se
progenatum duceret. V. loc. non indignum lectm Polybii Exc.
Valef. XII, 2. Itaque poeta, qui mythis domesticis Graecis,
fabulis intexendis nouitatis incanditatem captabat; ad popu-
larium suorum iudicium non insuauiter aut leuiter suam al-
bam commemorasse uideri debet. Poterat forte rem ornare,
cum etiam haec de alba sine fabula multis modis a veteribus
narrata sit, quas, cui libuerit, apud Dionys. I, 56, Sexto
Aurel. Vict. 12 ex Catone, Lycophr. 1257 sqq. (Locus in eo
sic interpungendus. *Κτίσαν δὲ χόρον ἐν τόποις Βαρωγίων
'Τριῶν Δακτύων Δαυλίω δ' ἠγορεύοντι Πύργω, σπείροντες Ἰθακήσι-
οις γαῖαι Σωὸς ποταμῶς* etc.) et Tz. ibi. et ad 1252 (unde in
Dionis-Excerpta locus inseritur), Seruium ad III, 390. VIII,
43. 81, et ex Fabio Elicare ap. Syncell. Chronogr. p. 199 Di-
cognoscere licet; quo ipso poetae defensio parata est, cum
fabulam tam insignem ommittere noluerit. Signum eius suis
Lauinii ostendebatur: quod narrat Varro RR. II, 4, 18, et,
quod mireris in poeta locorum et rerum Latini aliqui admo-
dum ignaro, Lycophron 1259. 1260, eoque loco, quo sua
cum porcellis immolata fuerat, sacellum (*καλαίσι*) Dionysii
aetate supererat lib. I, 57. Rem fecisse inutilem uideri potest
poeta in hoc, quod Tiberinum deum facit praedicentem
ostentum (VIII, 42 sqq.); cum praedictum hoc idem iam
olim esset ab Heleno lib. III, 389. Verum etiam in hoc ve-
terem auctoritatem secutus esse deprehenditur ex Dionys. I,
56, ubi narratio vulgaris exponitur. Sequitur enim Aeneas
porcam ab ara se propicientem in mediterranea, eamque in
colle, ubi condendae parum idonea, procubisset, repente
vox ex nemore allapsa dubitantem confirmat. At de aucto-
re uaticinii tradiderant alii aliter. Nam unq. cum oraculo
de mensis absuntis Dodonae vel Erythris datum illud prodi-
derant in quos Dionysius sequitur lib. I, 55, et ex Caesaris
et Lutatii fide, qui eisdem fore auctores habuisse uidentur,
Sextus Aurel. Victor c. 11 Scrofam narrat incipientem, quam cuius
et nauis produxissent, ut uani immolarent, ut se ministrorum ma-
nibus eripisset, ^{II} quod daturum Aeneam, quod aliquando ei re-
sponsum esset, ^{III} ubi ostenditur quadruplum futuram duem.

Haecenus poetam veteres fabulas suscipere uidimus; sed
hoc non sine iudicio factum etiam ex hoc iudice uelim, quod
etiam in eadem re non infrequentes nec obscuras fabulas spre-
uit et neglexit; qualis illa est, quem Dionysius tamquam ab
indigenis acceptam narrat lib. I, 55, quod^{II} escensu facto in

magna aquae penuriam scaturigo ex solo emicuit: Fons Solis inde appellari coepit, cum binis aris adstantibus. Aliud oraculum Apollinis Delphici, ut Aeneas isti consideret, ubi duo maria inuenisset, e Domitio apud Sext. Aurelium Vici. c. 12, sed indocte, narratur, nam ad duo stagna aquae saltae in agro Laurente trahitur, quod ad mare Etruscum et Laticam Ostiensem referendum erat; ut iam monitum videtur a Cluverio p. 382. Tandem ostentum in Lavinio condenda oblatum ignis sponte exorti, aquila ac vulpe super eo contendentibus, multo minus a poeta tractari potuit. Nata et haec anilis fabula videtur ex signis aquilae et lupi in foro Lavinii positis, quae Dionys. vidit, lib. I, 59.

Classem Troianorum in ipsis Tiberis ostiis incensam a mulieribus duce Roma quadam, tradiderant olim scriptores apud Dionysium I, 72 (p. 58), in quos intiderat Polytaenus: Strab. VIII, 25, 2, ubi idem Troianarum mulierum facinus exponit. cf. ad lib. V Exc. VI. Quod autem poetae *Thybris*, non *Tiberis* scribitur, qua de re tam multa arguantur Grammatici, illud ad dignitatem epicam spectare puta, cum forma vocis sit magis recondita ex Graecis portis et scriptoribus translata, quibus *Θυβρις* et *Θυβρις* est, sono ipsis magis frequentato.

EXCURSVS III

De locorum, in quae Troiani estensum fecere, situm adeoque de agro Laurente et Troia noua, urbibus

Laurento et Lavinio, Numisio fl. Inturnas

lacu, et urbe Alba Longa.

Nunc de locorum, ad quae sex posteriorum Aeneidis librorum res dispositae sunt, sita paucis videbimus, quantum quidem ad consilium nostrum conferre videri potest. Nam alia et suo more tractant haec Cluverius Ital. ant. et Vulpianus Latio ant.

Descendisse Troianos ad *littus Tiberis orientale* locus VII, 29 — 36 disertè docet. (Nam ex illo versu VII, 241. 242 *in fissis ingentibus urget Apollo Tyrrhenaem ad Thybrim et fontis hinc sacra Numisio*, parum docte appulsum Troianorum ad Numicii fl. ostia transfulere nonnulli, in quorum aliquem incidisse videtur Zonaras, qui idem fere tradit. Sed Numisium posuit Mare poetica ratione omnino ad regionem designandam.) Faciem littoralis plagae et Tiberini ostii describit

bit poeta admodum distulit ab ea, quae nostris aequo conspicitur. Nunc arena multa obinet, aut ager apricus; at Aeneas *ingentem ex nequere lucus Prospexit; hunc inter fluvio Tiberinus amaro Vorticibus rapidis et multa flans arena In mare prorumpit*, etc. Quae tamen nemora non solum poetae ingenio debent, credendum est. Nam primam incultarum terrarum, antequam habitatores nactus sint; plerumque is habitus est, ut silvulae et paludosae sint; tum alia passim veterum poetarum loca, ubi de Romae originibus tradunt, utramque Tiberis ripam arboribus densam exhibent. Tandem meliore etiam Italiae cultu Romanorum tempore situs hoc Ostiense lucus abesse Lanctus docuit in Diff. de Villa Pliniana in Opp. B. H. pag. 112, ubi in aggestiones litoreis Ostiensis factas, solo in mare ad III. miliaria productas, post alios viros doctos aperit.

Igitur a lacu adq. orientali Tiberis littore late, ex iocata non modo mente, sed et ex veris locorum indole, patuit silva, et ea quidem adhuc Comodique tempore lauris frequens, ut ex Herodiano intelligitur lib. I, 96. Tenebant haec loca *horigines regis Latini*, ipsi *Laurentis* dicti: lib. VI, 892 *Laurentes populos habentque Latini*. Idem nomen urbis, *Laurentis* vel *Laurentium*, ab antiqua domo condebatur, lauro; ut VII, 59 — 63. narratur id quod poetae relinquendum; potuerunt enim etiam alijs nominis esse causae: forte ipsi laurorum per haec loca laetus prouentus. Ager autem usque ad mare ac Tiberin patens *Laurens* vel *Laurentinus* fuit dictus. Nomen tamen interdum Maro, ut poeta, latius ad totum Latium traduxit: ut cum lib. VII, 690 *Turium Laurentem* appellat, et *Laurentem Maricum* lib. VII, 47. Hoc quoque quidem loco male nonnulli Laurentes usque ad Cirium habitasse collegerunt. Nec illud turbare quonquam debet, quod et Latini urbem *Laurentem artem* poeta, VIII, 1, aut *Laurentis muros* lib. X, 671, et idem *Laurentia castra* lib. X, 639, etiam Troiam appellat. In epitheterum ornamentis nulla subtilitas a poetis et religio expectatur.

Aeneas e loco, ad quem appulsa classe copias dimiserat, altero die missis, qui vicina explorarent, oratores Laurentum ad regem Latinum legat. Interea castra mouit VII, 157. 159, qui locus inde *Troiae* nomen obtinuit. Ea allusum lib. X, 26 *muris ibidem iunantur hostis Nascens Troiae*, cf. v, 74. 75. In Troiae huius, Laurenti, Launio et Lanumii nominibus valde turbant aut nugantur Grammatici et foiores historici, ut Servius passim. Ita Dio ex Tzetza excerptas

p. 21. 42 *Ανύπετρον τὸ καὶ Τροίας λεγόμενον.* Appian. in Excerpto ex Photio Cod. 57 litus Laurentum et oram maritimam Troiam dictam perperam narrat. Satis est semel de hoc monitum esse. v. inpr. Vulpii Vet. Lat. Tom. VI, p. 13 seqq. Sed et veteres passim scriptores, vt Strabo V, p. 350 B: (p. 229) Troianos egressos statim Lauimum condidisse aiunt. Nomen Troiae ex Liuiio iam notum esse potest, lib. I, 1 *ab Sicilia classe Laurentem agrum tenuisse: Troiae et huius loco nomen est. Ibi egressi Troiani.* Quatuor a mari stadiis seu passus quingentos eam distare Dionysius adiecit lib. I, 53, vnde recte Virgilius VII, 158 *primas in littora sedes dixit.* Strabo enim, qui lib. V, p. 229, XXIV stadia memorat, de Laurento loquitur, non de Troiae situ. cf. Cluver. p. 880, et Vulpius l. c. p. 40. sqq.

Locus hic a Troianis captus munitusque (*χρῆμα ἱστυστῆμα*, Dionys. I, 53), quem *Troiam nouam* appellant scriptores, est is, quem poeta fere *castrorum* nomine ac notione designat, quemque Turnus oppugnat lib. IX. *Ταχοναχία* castrorum Achiuorum partem Iliadis constituit insigniorem. Sed Maro similem pugnam locorum situ variavit praecclare. A dextra moenia ad amnem pertingebant (IX, 469 *nam dextera ringitur amui*), quam partem Turnus in castris interceptus petisse putandus est (v. 790 *Turnus paulatim excedere pugna. Et flumini petere ad partem, quas cingitur amui*); inde enim se in Tiberim saltu immittit v. 815. In proximo subducta erat classis Troianorum, aggere cincta et fluuio tuta IX, 68 sq. *Classis, quas lateri castrorum adiuncta lateribus. Aggeribus septans circum et fluminalibus undis Inuadit.* Ab altera parte mare erat; nam *porta castrorum proxima ponte commemoratur* IX, 238. cf. Serv. ad e. l. et ad VII, 31. Erat tamen campus inter mare et castra satis patens, quo Rutuli ordines explicare et urbem oppugnare poterant. Nam Troiani *murorum in parte sinistra opposuerunt aggerem* etc. IX, 468. Ex hoc locum huius etiam illustranda est Nisi et Euryali nocturna profectio. v. ad lib. IX, 195.

Non longe a castris his et a Tiberi versus orientem aberat *Laurentum*, eo loco situm, qui nunc *Paterne et Torre di Paterno* vocatur, vt docent Cluver. Ital. ant. p. 883. et ex Fabresto Vulpus Vet. Lat. To. VI, p. 29. Locum *S. Laurentis* alij perperam Laurenti vestigia habere crediderunt. Ad vrbem iter Aeneas fecit agmine ad laeuam, a septentrione, circumducto, per saltus et alias siluis illo tempore confitos: de quibus v. inf. XI, 513 sqq. 522 sqq. Ad dextram versus littoralem

biforalem plagam aperiebat se camporum planities, in qua
 equestris pugna facta. In eodem campos descendebat agmen
 pedestre, cum ad urbem appropinquaret: XI, 903—907.
 Castris ibi positis altero die, foedere et certamine singulari
 inter Turnam et Aeneam frustra constituto, tumultuaria exo-
 ritur pugna: quam cum in neutram partem inclinari videret
 Aeneas, subito partem exercitus ad urbem oppugnandam
 admovent. Tandem in eadem camporum planitie concurrunt
 Turnus et Aeneas pugna facta, quae Aeneidem absolvit.
 Fugit fracto ense Turnus: inclusum se videt undique a co-
 rona spectantium. *Atque hinc vassa patris hinc ardua montis*
dingens XII, 745. Scilicet hae sunt *paludes Laurentinae*, ad
 urbem vsque productae: quibus Laurentis hic tractus etiam-
 num iniuis et inaccessus est: idem tamen apris frequens,
 quos toties poetae memorant. v. *Cherier*. p. 886. 887. *Val-*
pius l. c. p. 36. Et de iis ipse *Maro* lib. X, 107 sqq. *apertis*
quem multos annos defendit patris Laurentina, fluvius passus arum-
dinae. Erat igitur paluster hic tractus passim silvis constitus:
 vix omnino magnam agri Laurentini partem *fluvius Laurentinus*
 occupabat. Latius tamen ea antiquioribus temporibus pro-
 ceedere debuit. Ea est, de qua lib. IV vs. 391 sqq. accipiendi:
Silva fuit late dumis atque ilice nigra Horrida. Per has fugam
 faciebat Nisus castris egressus ad interiora loca versus montes
 Albanos, et qui iis subest, lacum Albanum, ad quem Lau-
 tintus armenta tum habebat: *ibid.* 387 sq.

A Laurentis si ad orientem paullo altius in mediterranea
 processeras, III M passuum a mari, post haec tempora in
 eodem loco *Lavinium* ab Aenea fuit conditum: *urbis et promiss-*
si Lavinia moenia lib. I, 258. Tris ista passuum millia redeunt
 ad XXIV stadia, quae *Strabo* lib. V, p. 358. *Baet* *Dionys.* l.
 56 memorant. A Roma aberat millia passuum XX. Sicut
 urbs *in l. 260 vs.* ap. *Dionys.* l. 45, frons collis is fuit, in
 quo nunc *S. Petronellae fontem* est, v. *Cherier*. p. 394, seu non
 longe ab hoc loco collis, qui nunc *Monte di Lenuo* appella-
 tur. Ita *Holstenius* statuerebat: v. *Valp.* l. l. p. 31 et 86. *Ib-*
idem alii pro veteri Lavinio habuerunt oppidulum *Patriam*
 vel *Patria*, quod NIS passus ab eo colle abest. Nis *Valpius*
 hactenus accedendum statuerebat, ut ibi *hinc Patriam* vel *fontem*
Indigete fuisse videatur; esse enim nomen a *Patre* *Indigete*
 ductum: nec longe abesse fontem *Numici*, ad quem *Lavin-*
ium situm fuisse vno ore omnes tradunt. In hanc urbem
 delati sunt *Penates Troiani*: v. *sup.* *To.* II, p. 307, in edi-
 tissima collis parte, et quidem *Veneris Frutis* templo, cuius
 etiam

etiam Strabo, VI. p. 255. A (p. 232) meminit, condita, si Scythiam audias. c. 8, ubi v. Salmat. p. 49, etque in ep. Ioh. Nep. libi, atq. Alba longa condita et sede regni facta. Etiam ex h. re partentiam intencellit, quod Dionys. L. 67 exposuit, et de quo an. Grotium, Annalis Pontificum, Cincis, Caesaris, Tuberonis et cetera Victor. O. G. R. 17. Colonosum quidem numerus non adeo magnus esse patuit ab initio, liquidum ut lo. vel. ut sibi tradiderunt. lo. G. O.egera satis fieri ad arboribus: v. inf. ad lib. XI. 316. Dicitur enim ex eo narratio ne Maro agrum suum a Latino regno in Tiberianis assignaretur colendus, propositum, ut ibi videbimus. Nomen verbi h. *Launio* indigne constans fuit famae & maioribus accepta, et h. quae illa fuisse, varie erat tradidit, v. Dionys. L. 39. Launium quoque Lanni fratrem videntur prodidisse olim quidam, ut e Servio colligas ad lib. VII. 59. Sed de his, aliis, quae ad conditum nostrum non faciunt, videndi Cluverius et Vulpus. Lat. ant. To. VI. addo Lancatelli Diff. in Diff. dell' Accademia di Cortona To. VII. p. 109. Hoc vnum monebimus, *Laurolavium* nomen ad serena tempora post Vespasianum spectare; colonia forte ex Laurentibus et Lavinatibus in vnam urbem confcripta. Petas in hoc Servius ad VII. 59 et alibi cum alijs.

Nobis *Numigius* ad huc verbo commemorandus est, inter Laurentum ac Launium defluens amnis, alteri huic tamen propior. Eum sub monte S. Petronellae ex antro in subiectos agros propeam decurrere narrat Cluver. Ital. ant. p. 394. At ex lacu Nemiensi prodire et nunc sub nomine *Rino di Nemi* latere Ligorius tradidit. Sub oppido Patrica alij eum inelligarunt: quod tamen ad eadem loca spectat. Alii nunc exaruisse eum affirmant; et interceptum, amper iam Servius notavit ad lib. VII. 150. In hoc flumine Aeneas, pugna ad eum seu eum Estracis seu eum Rytalis facta, interisse certe oculis sublatus esse creditus est: factum ei ad ripas sacellum, cum luca, *Iovis* vel *Patris indigatis* nomine; aut, quod credere par est, antiquioris numinis in hoc loco a prisos Latinis culti sacra ad Aeneam retulere scripores: uti tot alia veteris Latii numina ex suis opinionibus interpretati sunt Romani. Inde *Numici* nomini religio aliqua inesse coepit. Utitur eo poeta aliquoties, omnino ad designandum Latium: v. c. VII. 242. Fontem fluminis lacum vel stagnum fuisse tradunt, ex Aen. VII. 150 *hanc fontis stagnum Numici*. Sed si graviori auctoritas alia nulla est, poetam ornate pro fonte stagnum fontis dixisse arbitrari malim. Et si totum suo decursu fluvius lacu-

bus interceptus tardoque ac tacito motu limis stagno fuisse videtur, nam alueum habuit vluosum et limosum: Ouid. XIV Met. 598. 599 *Littus adhaerens: vbi tellus arundine serpit In freta suminis vicina Nemicus vallis*: et v. 601 *tacito cursu de eodem*.

Haud longe a Nemicū fonte, nec nisi VI M passuum intervallo, *Iuturnas* fuit *lacus* et fluuius et fons: quem ex montis Albani radicibus; utque perhibetur, ex occultis lacus Albani meatibus, prodeuntem in occidentem ferri, mox in lacum haud magnum diffundi, inde in Tiberim deferri eique V miliario ab Ostia, VII ab vrbe Roma, misceri tradunt Cluver. p. 722 et inde Vulpium Lat. ant. Tom. VI, p. 225. Esse ei nomen nunc *Treglio*; lacum tamen, ante centum et quod excurrit annos, fere totum exaruisse hic idem testatur Ta. V, p. 218 (quo tamen loco Iuturnae lacum cum altero illo confundit, quem poeta lib. XII, 745 memorat). *Iuturnam*, Nympham, Tarni sororem, adeoque Dauni filiam (vide XII, 785 *Dannia dea* est), edidit Maro noster: an veterē auctoritate, non constat; argute tamen seu inuenisse seu usurpasse dicendus est. Fontis enim in iisdem locis siti numen curare populares suos et tueri aduersus aduenas recte videri poterat. Etiam hoc ad locorum situm spectat, quod Iuno cum Iuturna actura in Albanum montem descendit lib. XII, 134 *At Iuno e summo*. Fuisse Iuturnae nomine deam Latii indigenam, et quidem fontis numen, satis constat. Argutatus est in nomine iam Varro LL. IV, 10 esse ductum a iuuando, eiusque fontem haberi saluberrimum. Adiciunt alia commenta Seruius ad XII, 139 et alii. Fuit tamen Romae quoque *Iuturnae lacus et fons*: vide v. c. Ouid. Fast. I, 708 seqq. et post alios Vulpium Vet. Lat. Tom. I; pag. 346 sq.; itaque et *Iuturnalia* festum. Fontium omnino nympham edere voluisse videri potest Virgilius XII, 139. 140 *Diua — stagnis quae fluminibusque sonoris Praesidet* et v. 142 *Nympha decus flumiorum*: Sed, tamquam poeta, genus pro indiuiduo posuisse videri debet, et ornamenta adiecit. Ornaas quoque epitheton *sonoris*; nec alia vis inesse putanda. Ornauit porro idem fabulam de nymphae a Ioue amata ibid. 140 sqq., quam suo more exposuit Ouid. Fast. II, 585 seqq. Alia Nemicū fl. nymphae fuit *Anna peregrina*, parum lepide de Didonis sorore interpretata a poetis Romanis.

Ab his inde locis surgit campus in cliuum, qui ad mostem Albanam ducit, in quo XXX a Lauinio annis condita est ab Alcanio *Alba Longa*: quae res ostento suis albae iam Aeneae fuit significata VIII, 81 seqq. *Ecco autem subitum* etc. Albae constructio-

exstructionem iam Iupiter Veneri praedixerat Aen. I, 267—
271 *At puer Ascanius — et longam multa vi muniet Albam.* Ur-
bis conditae etiam alio loco meminit poeta lib. V, 597 *Asca-
nius, longam muris cum cingeret Albam.* Ab vrbe nomen ac-
cepit *mons Albanus*. Sed illo tempore, quo Aeneas Latium
adierat, *Tum neque nomen erat neque honos aut gloria monti*, XII,
125. Sub monte *lacus Albanus*: de quo lib. IX, 387 *lacus, qui
post Albas de nomine dicitur Albus*.

EXCURSUS IV

Veteris Italiae origines, populi et fabulae ac religiones.

VII, 37 sqq. *Nunc age, qui reges, Erato, quae tempora rerum, Quis Latia antiquo fuerit status etc.*

Primum obseruandum est, Virgilium Latii res non perse-
qui, nisi quatenus ad Aborigines spectant, adeoque eorum
origines pro rerum in his locis initus ponere; etsi, ante Ab-
origines, Siculos, partim etiam Umbros, in his locis fuisse
constat. Porro tenendum, Aborigines hos, seu, quod videbi-
mus, Ausones, populorum per Americam ferorum et silues-
trium more, dispersis per Italiam, ipso locorum inter amnes
ac montes situ fines regente, sedibus, et in plures populos
ac nomina diuisos, habitasse. Religiones adeo ac ritus sa-
crorum et numina domestica inter tot populos non omnino
eadem fuisse mirum non est. Fuere tamen etiam religiones
ac fabulae omnibus tamquam a communi stirpe ortis commu-
nes. Vtrumque genus in suam rem conuertit poeta: atque
hinc in seq. libris *fabularum novus ordo* exoritur: ex vario-
rum Italiae populorum, Aboriginum maxime Latii, histo-
riis et religionibus petitus. De vtraque re omninoque de ve-
tere Italia paullo accuratius nunc dispiciendum est, vt pluri-
bus Virgilio locis vna opera lux affundatur, vtque, quale
historiarum veterum genus poeta, quoque iudicio amplexus
sit, appareat. Nec vero sex posteriorum librorum lectione
delectari potest aliquis, qui veteris Italiae statum non imbi-
berit animoque suo repraesentare sibi vitam illam antiquam
possit. Procliuiore quoque studio ad declarandam hanc Ita-
liae antiquitatem feror, quo plura viri docti, nulla subtilita-
te iudicii (*criticam historicam* appellamus) adhibita tradide-
runt, quoque pauciora rite et ad scriptorum aequique prisca
fidem moremque sunt explorata et constituta.

Intra *Aboriginum stirpem* poetam Latii res continere et in-
cludere modo diximus. Qui illi fuerint, quaestio est inter
veteres et recentiores variis modis agitata. Ponemus hic ea,
quae,

quae, post diligentem in his rebus alio loco collocatam operam, ex caeteris maxime nobis se probarunt, eaque aliis rationibus illustrabimus; quantum quidem ad doctam poetae interpretationem satis esse videbitur.

Fuere *Aborigines* ex antiquissimis veteris Italiae habitatoribus, sed post *Vmbros* et *Siculos*. Quae de eorum origine vulgo tradita legimus, ex nominis tere causis parum feliciter petita sunt. Mihi vero ne id quidem liquere videtur, antiquum eorum nomen illud fuerit. A serioribus, qui antiquas res memoria vel litterarum monumentis repeterent, inuentum nomen puto, ut primos Latii et locorum circa Tiberim ad mare properantem cultores designarent, tamquam *ab origine*; respectu ad aduenas habitos, qui deinceps in eadem loca confluxerant. Oblituerunt posthaec *Aborigines* sub Latinorum nomine, quod primum partem tantum populi, qui sub rege erat, designasse, nec, nisi Albanorum regum crescentibus opibus, latius patere coepisse videtur. Virgilius tamen, ut poeta, iam Aeneae tempore Latium et Latinos ex sequentium temporum conditione aestimare potuit.

Antiquorum auctorum, quos Dionysius exscripsit, fide constat, *Aboriginum* memoriae et nominis *prima vestigia* circa Reate, ultra Velinum lacum et Anonium, in Umbris occurrere, Ex his locis versus mare vicina quaeque deinceps tenuerant, et in iisdem locis plura loca eorum memoriam seruabant Dionysii adhuc tempore, quem vide lib. I, c. 14.—17. 18 cum illustrationibus locorum, quas dedit *Cap Martin de Chauspy* (in *Decouvertes de la-Maison d'Horace* Tom. III, p. 112 sqq.). Ut adeo *Aboriginum* nomen ad vnum aliquem non valde potentem aut late habitantem populum spectasse necesse sit.

Mature cum barbaris illis promiscue habitauerunt Pelasgi; terram a populis per solitudines errantibus male habitatam facile occupauerunt aduenae, ut nostris aetatibus Americam; *Pelasgi* qua origine fuerint, nondum quicquam satis explorati habeo. Ex Thraciae quidem locis eos in Graeciam descendisse satis liquet; liquet etiam hoc: a Phoenicibus eos habuisse litteras; unde tamen perperam colligitur, eos Phoenicia origine et ipsos fuisse: hoc inter certiora refero, antiquissimo iam tempore Pelasgos cum *Aboriginibus* fuisse permixtos: id quod Dionysium adduxit, cum insigniores inter Romanos scriptores Catonem, Sempronium et alios Romanam originem ad Graecos referre videret, ut *Aborigines* nullos alios ab origine quam Pelasgos fuisse arbitraretur, quod Cluverius et plerique e nostris sequuti sunt. Verum Dionysius

his rem ipse ita tradit, ut, quod ex iis, quae a se narrata erant, ad Romanorum opiniones comparatis, sequatur, non, quid verum et exploratum sit, exponere videri velit.

Pelasgorum tres potissimum fuisse in Italiam deductas colonias narrat vulgo fere omnes; unam ab Oenotro ex Arcadia, XVII aetatibus ante bellum Troianum, alteram e Thessalia, Deucalioneo aevō, et tertiam ab Euandro LX annis ante b. Troi. Antiquissimus ille Oenotri et Peucetii ad Italiam accessus satis diserte a Dionysio exponitur lib. I, c. ff. sqq. De Peucetio v. inf. Excurs. VIII ad v. 691. Confedisse dicitur Oenotrus cum suis in sinu Lanetino inferioris Italiae, qua Bruttiorum aliquando ager patuit; et primum quidem intra Lanetinum et Scylleticam seu Scylaceum sinum se continuerunt, hinc ad Laūm vsque fl. et Metapontum, tandem ad Silarum et Bradanum fines sedium extenderunt; mox et ultra eos ipsos fines progressi sunt; vti altera parte agrum obsederunt, qui Bruttiorum mox dictus est. Cf. quae ex Antiocho Syracus. narrant Strabo VI, p. 254. 255 et 264 & Dionys. I, 35, II pr. Aristot. Polit. VII, 10, vbi et *Chonos* ex Oenotriis fuisse narrantur; Nam, quod etiamnum per Americae solitudines euenire videmus, ex communi stirpe oriundae tribus, locis ac sedibus dissitae, nouo nomine celebrari solent. Versus Iapygiam et ad Ionium Mare habitasse Chonas τὴν καλυμένην Σίγιν Aristot. ait l. c. cf. sup. Exc. XXI ad hb. I. Male ex corrupto Stephani loco in Βέρτος Bruttios primos et ante Oenotriis incolas venditant nonnulli, vt nuper *Grimaldi*, vir caetera sagax (in *Annali del Regno di Napoli* T. I, p. 131. 138 sq.). Proprio nomine Oenotriam appellauit loca circa Aesaram et Crimisam, quae Philoctetes adiisse dictus est, Lycophron v. 911. 912.

Quando et quomodo Pelasgi ex his locis ad Aborigines illos in Vmbris finitima quaeque infestantes peruenerint, nec ipse Dionysius habet, quod afferat, nec res per se satis fit probabilis. Quomodo enim ad vltiora progressa exigua Pelasgorum turba per tot barbaros populos ad mediam vsque Italiam penetrare potuisset? Verum ex tota Dionysii disputatione satis apparet, hos Oenotrios cum Aboriginibus, ex sumta illa opinione seu hypothesi, a Graecis Romanorum stirpem esse repetendam, permisceri, multoque peius pro iisdem haberi; vt mihi adeo satis liquere videatur, primae huic Pelasgorum coloniae, si modo ea vnquam fuit, nihil plane cum Aboriginibus esse commune, nec quicquam amplius teneri posse, quam hoc: antiquissimis iam temporibus de

de Pelasgorum sub Oenotro sedibus in inferiore Italia occupatis tamam fuisse inter Graecos.

Altera Pelasgorum colonia, sub Deucalionea tempora deducta; ea est, a qua Aboriginum cum Pelasgis in vnum populum coalescentium origo repetenda videtur. Ex Thessalia illi eieci alii in alias terras, pars per Epirum, oraculo Dodonae accepto, quod etiam Macrobius I Sat. 7 recitat, Ioniam traiecerant, et tempestare vexati ad ostium Padi Spineticum appulerant. Ibi pars castra et urbem muniunt, alii ad interiora terrae pergunt, et Umbris primum, tum Aboriginibus lacestis; ubi ad Cutiliam euentum habere vident Iovis Dodonaei responsum illud, cum his foedus faciunt, agrique parte accepta adversus Siculos belli societatem ineant hosque tandem ab utraque Tiberis parte sedibus eiciunt v. Dionys. I, 18 — 21. Sed Pelasgi, ab egregio rerum hominumque auctu, aliquando post variis calamitatibus et dissensionibus domesticis agitati, in varias partes dispersi sunt. Pauci, qui remanserant, Aboriginum nomini suum paullatim submiserunt. v. ibid. ad c. 30. Accesserunt mox Pelasgi ex Arcadia sub Euandro, de quibus alio loco videbimus; tum Graeci cum Hercule alique. Dubitari itaque non potest, in media hac Italia (nam de extrema Italia coloniis Graecorum variis temporibus occupata non agimus) magnam Aboriginum partem ab eo inde tempore Pelasgicae et Hellenicae fuisse stirpis, multaque ex horum sermone et religionibus illos adsciuisse. Quo ipso poeta paratam habet excusationem, quod multa in his locis ad Graecanicam religionem deflexit; eius enim vestigia passim etiam Dionysius agnoscebat in primis Falernis c. 21.

Nec tamen Aborigines propterea Pelasgicae stirpis habendos videri pronuntiamus. Recte, si quid videmus; Faciunt enim multa, quae hic enarrari nequeunt, manifestum Aborigines ad *Aufonium* nomen pertinuisse, quod late per totam Italiam sedes non vno nomine habuit, ut tamen Aborigines ad Circeios aut forte ad Lirim vsque habitarent; quod quidem Latinum nomen, quod in illius locum successit, eo vsque pertinuit; hinc vero qui per Campaniam et reliquam Italiam inferiorem habitaverunt, passim Aufonium nomen servarunt; vnde apud Festum, in *Aufonia*, ex pars Italiae, in qua sunt Cales et Beneventum, prima Aufonium sedes fuisse traditur. Ad Lirim urbs Aufona adhuc sub Romanis fuit, nam V. C. 440 ea cum Minturnis et Vescia ab iis capta, de quaque Aufonium gens. Liv. IX, 25. Ex eodem genere homines

nes fuisse necesse est, qui loca intra Lametinum et Scylatinum finum tenere, antequam Pelasgi Oenotrii ea occuparunt. Pars eorum alia *Opicorum*, vel *Oscorum*, ex Opicis, nomen habuit, quorum superstes ad seriora tempora fuit numerus per loca Campaniae proxima Atellis, unde et *linguae Oscae* nomen mansit, quam Aboriginibus et Ausonibus communem fuisse adeoque Latinae ortum dedisse necesse est. Pars Ausonum in *Sabinas* abiit, pars in *Auruncos*, cultu illa horridior; facta scilicet magna vitae et morum mutatione, alii veterem asperitatem retinere; alii Graecarum coloniarum artes et instituta adsciscitibus. Consentiant cum his loca Aristot. de Rep. VII, 10 ἦσαν δὲ τὸ μὲν πρὸς τὴν Τυρρηνίαν Ὀπικοί, καὶ πρότερον, καὶ τῶν καλούμενοι τὴν ἑπωνυμίαν Ἀυσόνες, et Dionys. I, 72 ex Aristotele, Ὀπικῶν, in qua Latium. Et Thucyd. VI, 1, cum Dionys. I, 22, *Siculos, dum Opicos fugerent, in Siciliam traiecisse*: etsi Thucydides Siculos in inferiore Italia quaesivisse videtur: quia Italia ab Graecis antiquioribus de extrema parte dici solenne erat. Omnino autem mirum non est, in tanta populorum cognatione nomina saepenumero promiscue poni.

Ab hac communi *Ausonum stirpe* ortum duxere tot nominibus *diversi Italiae populi*: permixti quidem illi passim cum Pelasgis, alibi cum Siculorum et Umbrorum reliquiis, forte etiam cum aliis, qui a Gallis, Liguribus, Liburnis aliisque Aegyptici generis populis orti erant; Ausonium tamen nomen ubique fuit superius et Ausoniae originis vestigia manserunt ubique non obscura. *Sabini* quidem, qui ea loca inhabitabant, in quibus Ausones seu Aborigines Umbris expulsis successerant (Dionys. I, 14. II, 48. 49), pro vetustissimis eius stirpis fuerunt habiti: ad eos originem referebant *Picentes, Peligni, Marrucini, Vestini, Marsi, Aequi, Hernici, Samnites*. A Samnitibus *Frentani, Hirpini, Lucani*, et ab his *Bruttii* prouenerant; a Samnitibus etiam *Campani*, qui priores locorum incolas, Ausonum et Auruncorum nominis, cum Etruscis, agris passim eiecerant. Accuratius haec exponere tanto opportunius fuit, quo multa, quae in sequentibus ad poetae interpretationem afferentur, sine his vix intelligi possunt.

Habemus iam communem *Ausonii generis stirpem*, de cuius remotiore origine inquirendi locus nunc non est; etsi proclive est a Celticis populis eam repetere. Ad Ligures, Ibericam genus, olim eam retulere scriptores apud Dionys. I, 10. Verum nec definiri quicquam in aegrum gentium originibus

origines tam antiquas potest, nec ad unum sed ad plures e septentrione et occidentem aduentantes barbaros populos primae Italorum orago referenda esse videtur.

Progredimur nunc ad alterum, quod posuimus: novum in carmine postquam fabularum ordinem, quas *Italicos mythos* appelles, ab iisdem, praeiis populis, imprimisque ab Ausonibus et Aboriginibus, procedere: modo adolescentum, qui haec legent, animos eo adhuc intenderimus, ut Romanorum originem linguaeque Latinae causas suo ipsi iudicio ex superioribus intelligant: cum Romani Albanorum coloni fuerint, ex Aboriginum, hoc est Ausonum, genere, sed cum Pelasgis, Troianis ac Graecis mixto, ad intelligendum, in promptu est, sermonem Romanum a Latinis imprimisque ab Albanis profectum, communem eundemque cum sermone Ausonum, huiusque nonnulli dialectum fuisse, exultam temporum successu, cum caeterorum Ausonicae stirpis populorum sermo antiquam asperitatem retinisset. Habuere igitur populi Italici, primo ritus ac religiones, in multis quidem haud abludentes a Graecis, caetera proprias ac domesticas; barbariem et horridam vetustatem in iis facile agnoscas, imprimisque superstiosum deorum metum, quem sane iuuicere animis poterant magnae ac crebrae naturae conuersiones et perturbationes in his locis ex tremoribus soli, ex ignibus subterraneis, eorumque eruptione, ex aquarum stagnatione silvarumque vastitie. Necyomanteum Cimmeriorum erat in sinibus anthropophagorum Laestrygonum; sacra humana in locis ad Tiberim, Fauni oracula incubatione in victimarum caesarum pellibus accepta. Habebant iudem fabulas et narrationes suas a maioribus acceptas, super origine sua ac primo vitae cultu, symbolis fere ac symbolicis personis expressas, ad quas magna pars Italicarum fabularum redit, tum super illustrioribus aliquot viris vel heroibus, et nonnullis naturae euentis insignioribus, sed fabuloso illo sermone et narrationis genere exponi solitas, neque poetarum ingenius, ut inter Graecos factum, expolitas et ornatas; sed ipsa argumenti tristitia aut foeditate notabiles, ut de Caecolatrone. Itaque Italici mythi longe a Graecae fabulae suauitate absunt; nec varietas grata inest, et maior ornatus pars ab ineptis verborum lusibus aut veteris sermonis ad recentiora verba interpretatione vel inflexione ducta: Cum enim veteres ritus, ut sit, et essent admodum mutati et causarum ignoraretur: ariolatione incerta multi ritus et sacra interpretari conati ad verborum lusum et originem confugerunt

runt et inde fabularum causas deduxerunt. Passim tamen Graecanicæ quoque fabulae aspersa sunt vestigia aliqua.

Ea quidem, quae VII, 45 sqq. exposita sunt, de quibus Exc. V videndus, haud dubie *Aboriginum* vel *Latinorum* habendi sunt *mythi*, qui mox inter Albanos seruari, tandem ab his ad Romanos peruenerunt. Latinus à Fauno ortus Pici nepos et Saturni abnepos proditur; quod ita intelligendum, ut illos inter maiores, stirpis vero auctorem ultimum Saturnum habuerit. Sic inf. 219 *Ioue Dardania pubes Gaudet auo*. Aboriginum alii *mythi* fuerunt de *Fauno*, de *Camenis*, de *Anna Perenna*, de *Angerona*, de *Cartha*, de *Ope*, symbolicae ferè naturae, sed plerique obscuriores, cum ipsis nominibus, quae apud Varronem, Festum, Macrobium, Augustinum, Arnobium et alios sunt videnda; ut adeo vix sit operae pretium, in illis otium consumere: imprimis, cum pauca integra ac sana, pleraque commentis et interpretamentis foede contaminata ad nos peruenerint. Cessatum enim ab historicis, grammaticis, et multo magis à doctores Christianis allaboratum est, ut antiquitatem obscurarent ac tandem penitus extinguerent. Rara itaque fortuna vix vnam et alteram veteris Italiae religionum interpretationem seruauit; etsi sunt in iis nonnullae, quibus priscorum hominum sermo symbolicus egregie illustratur. Sic Vulcani, qui ignis est, uxor apud Macrobi. Sat. I, 12 editur *Maia*, hoc est Terra, Mater magna, sed cum notione auctus: vnde eadem *Malesia* dicta fuit. Apud Tusculanos *Matus* erat Iupiter. Eadem cum *Maia Ops*, *Bona Dea*, *Fauna*, *Fatua*, habita: v. Macrobi. ibid. *Vertumni* et *Pomona*s fabula ex ipso nomine lucem habet: eam v. apud Ouidium et Propert. IV, 2.

Sed in his fabulis magna facta esse videtur perturbatio, quatuor potissimum; si recte iudico, *modis*. *Primum*, cum, communi licet stirpe oriundi, diuersi tamen et per varias Italiae partes dispersi, populi proprios quisque quosdam suos haberent *mythos*: ad Aborigines seu Latinos eos trahere seior coepit aetas, imprimisque e Romanis quisque veteres historias conscripserat. Videndus in hanc rem imprimis Sext. Aarel. Victor; add. locus Tzetzae in Lycophr. 1232, quem ad Dionem retraxit Valesius. Ita factum ab iis, quos Virgilius alio loco sequitur. Nam, quod modo eum vidimus Latini maiores edere Faunum, Picum et Saturnum atauum, id paullo post v. 177 sqq. deserit. In Latini regia: *Quin itium veterum effigies ex ordine auorum Antiqua ex cedro; Italasque paterque Sabinus Pisiator, curuam seruans sub imagine falcem*,
Saturnusque

Sabinusque senex Ianiusque vestris imago Vestibulo adstant. His Sabinus ad Sabinos, qui inter vetustissimos ex Ausonibus fuere, referendus est, gentis a nonnullis, ut a Catone, auctor habitus; etsi alii aliter de populi origine et nomine argutati sunt, Silius VIII, 424, *Sabinum* vocat. cf. Pompon. Sab., ad h. l. VII, 178. *Italus* autem ad Oenotrios spectat, quos Ausonum sedes in extrema Italia occupasse et, quod probabile est, cum iisdem promiscue habitasse, supra vidimus. Namque in his locis primum Italiae nomen auditum est, suo, ab Italo rege, sive ab alia causa ductum, (cf. Excurs. XXI ad lib. I. Italum Oenotrios, qui dispersi habitabant, *comades*) ad agriculturam adduxisse, leges scripsisse et, inter alia, sodalitia communitate publica (*evvθιστρα*) ad suam usque tempora frequentata constituisse narrat Aristoteles, de Rep. VII, 10, quod frustra conantur ad Saturnum revocare. Quidam Oenotrios suas fabulas relinquamus.

Alter mythorum Latinorum interpolandorum ratio ab aliorum narrationibus profecta, quas in historiarum ordinem et numerum seniores retulerant, quod inter Graecos et omnes omnino terrarum populos factum esse modo in multis modo in paucis manifestum est. Ita Saturnus, Janus, Ianus, inter Latini maiores relati sunt, qui tamen symbolica fuerunt nomina ac signa, quibus varias res physicas et ethicas declarabat veteris Italiae, ut alio loco videbimus. Sed maiorem gratiam et ad peregrinam in idem inspectionem di mythos Latinos, *scilicet* quidem loco, attulit antiquum Graecanicum de Saturno in patrias historias, et religionem inferendae studium inter Romanos, quod a pluribus causis profectum est. Partim enim domesticae historiae antiquioris ignorantia, et plenior expeditione Graecarum rerum cognitio, partim Graecorum historicarum exemplum in originibus veteris Italiae a Graecia arcessendis, eorumque de veterum Pelasgorum communibus cum Ausonum vel Abarigum gentibus, (cf. Excurs. III) narratio et disputatio, partim denique animadvertita in nonnullis Graecanicis originibus et linguae vestigia, adduxerant multas, ut omnia, quae in antiquitate Italiae obscura et parum explorata essent, ad Graecorum referre, ex Graecis moribus, institutis, et opinionibus illustrare, et ea, quae a Graecis discrepant, ad eorum verba et res accommodare studerent. Est ea studii historici inter omnes populos infantia, ut suarum rerum originibus aptas et novas esse velint ex illustri aliquo sui seu prioris temporis populo. Maiores nostri regum stirpes ad Troianos vel

quod Graecos referrebant. Similiter Romani omnium fere Italiae urbium nomina et origines a Graecis repetebant, quandoquidem colonias Graecas in multis Italiae partibus locum concessisse acceperant.

Huius generis mythologis pleni sunt Grammatici, in primisque Macrobius, in quibus tempore consumere sigillatim exponendis nolim quatenquam; satis est rem omnino tenere. Sed, quod grauius est, antiqui illi scriptores, quos illi adhuc integros versabant manibus et exseribebant, iisdem quoniam non solum erant imbuti. Ex qua secta Cato in primis fuit, qui seorsum litterarum Graecarum studio ad praeviam eam rationem deductus esse videtur. Eidem adiungit P. Semonium Mithonem Dionysius l. c. 41. Cato illius, qui Graecam urbem Romae originem ediderit; Strabo memorat lib. V, p. 352. Cui tamen forte est Cincius, cuius nomen apud Dionysium quoque lib. I, 74, p. 59 Hudf. Keckios in Cod. Vatic. scriptum esse video, vel C. Atilius, cuius annales graeco scripti a Claudio aliquo conuersi legebantur. Eos, qui graeco patrias conscripserunt, Romanos Graecas quoque fabulas esse implexos, nemo mirabitur; ut Q. Fabium in Annalibus et L. Cincium in Annalibus Graecis (ep. Dionys. lib. I, c. 37). A. Albinum, qui Graeco scripsit historiam, Cicero Bruto, 21, et in de Aetna, Tusco, V, 38. Estimatio necesse est alium quendam scriptorem veterem, quantum quidem ex fragmentis intelligi potest (inspicias aliquis v. c. librum de Orig. G. 20), reperiri, qui non Graecas fabulas sectaretur. Varro quaque videtur Italia nimium indulgit, ut vel ex uno loco de R. R. III, 5, 6 illis intelligi potest. In primis autem in urbium Italiae originibus a Graecis fabulis repetendis laborant. Quoniam non omnes, ut nec modum nec rationem seruantes, etiam leuissima quaque rerum nominumque similitudine irrupta originem, causam, et conditorem in Graecia reperisse sibi visum solent. Hoc idem tot virorum doctorem exemplum notat Dionysio Halicarnassensi, in libro de antiquitate, ubi notat Romam iam inde ab initio ad Graeciae colosseum motum descriptam, opibus inter Regem, Senatum et Populum, sumptibus ad trutinam exaequatis, et relique publicae partibus subtiliter constituta egregie fundatam, tanquam in tabula picta exhiberet.

Prauid hoc Graecae doctrinae studio doctissimos ex Romanis si quis imbutos fuisse audierit, non amplius mirabitur Etruscos a Tyrrhenis, Sabinos a Labedaeoniis, deductos Ferri; Tibur esse Arguorum coloniam (VII, 572); Habsum,

sum, Agamemnonis filium, Auruncos e Campania ducere (ibid. 723 sq.); Ariciam Dianae amasium Hippolytum excepisse (761 sq.). Compararet aliquis Fastos Ouidii et ad sacrorum rituum festorumque causas et origines ibi traditas attendat, aut ad Quaestiones Romanas Plutarchi. Innumera huius generis sunt alia apud Seruium, Plutarch. Romul., Instin. XX, 1 pr., Solinum c. 8 et apud Grammaticos. De instituto talia persequuti esse videntur Alexander Polyhistor et Avianus aliquis, qui iambis totum Liuium scripsit, ut Seruius ait ad lib. X, 388, item Hyginus *de urbium Italiae origine*. Si forte mireris, quomodo his somniis tantum tribuere potuerit antiquitas, recordandum est similis vanitatis, qua viri docti superiore aetate omnem veterem Italiam ex Hebraicis Lexicis (Phoenicia verba se tenere putabant), repetiere.

Ita tandem factum est, ut pauci Latini mythi propriam suam naturam retinerent. Ita Saturno ea tribuerunt, quae Graeci de Κρόνω suo narrabant, etiam auream aetatem (v. c. Aen. VI, 793 — 795) et Iouis impia consilia. Faunos, qui Latio et Etruriae proprii sunt, cum Panibus, Satyris, et Silenis miscuerunt, adiuncto etiam Baecho; Camenas Nymphas cum Musis: et sic porro. Leucotheam fecerunt ex Albunea, Portumnus ex Melicerta, qui Phoenicum utique nauigationibus ad Graecos peruenerat, forte is iam a Cadmo illatus et Palaeimonis nomine insignitus. Res tandem eo adducta, ut pessimi fabularum suarum interpretes essent Romani. Nec quicquam fuit Italis adeo domesticum ac proprium, quin a Graecis repeterent. Ipsum Ianum ex Perrhaebia Thessaliae qui adducebant, fuisse video apud Plutarchum Qu. Rom. p. 269 A, alios, qui ex Creusa, Erechthei Athenarum regis filia, natum, apud Victor. O. G. R. 2. Quid? quod Ianiculum ab Ione, Creusae filio, ex Euripidis fabula notum fuisse qui conditam traderent ap. Aurel. Vict. O. G. R. 2) Maia, quae, ut supra vidimus, mater Terra erat, ad Maiam Mercurii matrem reuocata est. Nemesis, Virtus vel Fortitudo inter Sabinos, in Nereidem est deprauata. Gell. conf. XIII, 22.

Tandem *quarto* loco ineptis et prauis etymologiis turbatae sunt historiae antiquae Italiae plus quam credi potest. Hoc quidem studium veteres res ac ritus ex nominum origine interpretandi, ipsamque adeo verborum originem inuestigandi, iam inter Graecos parum ad sermonis indolem et grammaticam rationem fuit tractatum, inter Romanos autem in-

tra mēros sonorum iufus fubftitit; quod e Varrone, Catoae, Cicerone et aliis infinita exemplorum copia docet, vt Grammaticorum volumina taceam. Eadem res ipsis hiftoriis et fabulis noxae fuit, dum eas ex nominum originibus interpretati variis modis interpolarunt veteres fcriptores. Vt Umbros quali Ombrios dictos, Thufcos a facrifico ritu dictos, et fimilia omittant de Aboriginibus quam multa illi comēnti funt ex vocis fono! Latium a latendo cum duxiffent, quae non excogitant in eam rem! Hinc fuga Saturni in Italiam et latebrae. Anna Perenna in Didonis sororem mutata, et Nympa Numicii illa facta, cum dea efferet ex indigetum numero, et haud dubie anni initia faufta designaret. conf. Macrobi. I Sat. 12 Januario — *et publice et priuatiu ad Annam Perennam facrifictum itur; et anxare perennareque comode liceat.* Ardea, Rutulorum vrbs, nomen habens cum aue ardea commune, fabulam absurdam peperit anis ex vrbs incenfae cineribus enatae. vid. Ouid. Met. XIV, 574. 580. Virbius heros in Hippolytum deflexus quali bis vir et vitae redditus ib. XV, 497 fqq.

Fuiffe iam inter Graecos fcriptores *Diofcorum Peperethium* et alios, qui Italicarum vrbiu originem hunc in modum interpretarentur, docent exempla apud Dionyf. lib. I, 34 fq. 49 fqq. 72 fqq. In Parallelis Plutarcho tributis magnus eorum numerus laudatur, qui Italica fcriptore, Ariftides Milefius, Theotimus, Alexarchus, Cleonymus, Theophilus, Dorotheus, Ariftocles, Meryllius, Chryfippus, Agesilaus, Ariftobulus, Alexander Polyhiflor; cum his Xenion apud Macrobi. I Sat. 9. Adde his eos, qui Tyrrenica fcripferant, vt Softratus. Omnes hos Graecas fabulas in Italiam transliffe apparet; feu opinione falfa deceptos, feu prano ftudio ductos. Omnino ferius ad Graecos Italicarum rerum notitiam paullo luculentior peruenit. Nam etiam illo tempore, quo Graeci nauibus Italiae littora frequentabant aut Graecia Magna ciuitatibus Graecis potētibus florebat, interiores tamen terras pauci adiffe videntur. Itaque fragmenta, quae ex prifcis Graecis fcriptoribus noua super Roma et vetere Italia affert primis in libris Dionyfius, miram prodere videntur in fcitiam doctisque hominibus prorsus indignam.

Fabulas autem super Italicis rebus procudendi facultatem et materiam Graecis ingeniis praebuit in primis primo Herculis profectio cum Geryonis armentis per Italiam facta (conf. Apollod. II, 5, 10), tum Homericam narratio de Vlyffis erroribus et ad Italiae littora accessu. De Hercule quidem fabulas

la innumeras, magnum imprimis urbium numerum Italiae ab eo vel ab eius filius conditarum, narrauerunt, Vlyffis autem progenie aut sociorum stirpibus omnem partem Italiam frequentarunt. Ipsi adeo Ausones ab Ausonia seu Circes filio ex Vlyffis seu Calypffis, ortum habuisse narratur. Festus: *Ausoniam appellauit Auson Vlyffis ex Calypffis filius eam primam partem Italiae, in qua sunt urbes Beneuentum et Sipontem*; (hoc quidem, vt supra vidimus, recte; nam ea Italiae pars Ausoniae nomine proprie insignis fuit); *deinde paulatim tota quoque Italia, quae Apennino finitur, dicta est Ausonia* (haec tenus verum sed reliqua fabulose) *ab eodem duce, a qua etiam conditam fuisse Aruncam urbem ferunt* (Suessa Aurunca, ab Auruncis habitata). Ab Vlyffis et Circes tribus filijs, Romo, Antia et Ardea, tres urbes conditas et nominatas Xenagoras tradiderat apud Dionys. I, 72 (p. 58). cf. viros doctos ad Stephan. in *Antia* et Cluver. pag. 976. Latinum Circes et Vlyffis filium iam Hesiodus prodidit Theog. 1011. 1013, Telemachi et Circes filium alij, forte ipse Telegeniae auctor, carminis cyclici: v. Hygin. f. 127, vbi v. Intpp. add. Geson. XI, 2, vbi v. Nicol. V. C. Corruperant Telemachi nomen et tradiderant Telephi filium alij, quos Cedrenus scriptus est p. 135. Di. Huius generis multa in primo statim libro Dionysij et Solin; cap. 2 cognosci possunt. Traducta quoque res ad alios a Troia seu reduce seu profugos. Ita Capys Campaniam tenuit. Alia v. ap. Seru. ad Aen. l. 24. 2. Quae omnia si sermel animaduersa et inspecta habueris, ducta illa ex prava opinione, sed cum ratione certa, multarum obscuritatum et difficultatum nubem ex veteris historiae fide dispulsam esse intelliges.

Quid quod sitis probabile mihi sit, ipsam fabulam de Romulo et Remo a lupa lactatis a nominis interpretatione esse profectam: nam a *ruma*, seu *rumi*, quod vetus mammae nomen est, Romae nomen deduxisse nonnullis videmus; vt alios a *virtute* ac *robore* ad Graecam vocem *ρωμα*. Ignoratio originis, a qua nomen urbis ductum esset, hominum animos ad coniecturas conuertit, quae postea in narrationes abierant. Quod si verum est et ex antiquioribus sumatur, quod Seruius ad lib. VIII, 90 et alibi habet, vt Tiberis prius cum nomen *Romus* fuerit (neque illud adeo abhorrens antiquissimo aquarum et amium nomine per Celtas et Graecos vulgato: *Rha*, *Rho*, *Rhu*, *Rhin*, *Rhio*, *Rhoi* (*rho*, *rhoes*), non improbabile sit, urbis nomen a fluminis esse ductum, et

omnia alia, quae narrantur; pro commentis seriorum actum esse habenda.

Sed de his nolim cum quoquam, cui aliter videatur, contendere. Mihi satis est dilucide satis exposuisse naturam et causas corruptarum fabularum veteris Italiae, ut mihi via ac ratio expeditior sit ad ea, quae in sequentibus eruat tradenda.

EXCURSVS V

Historiae veteris mythicae Italiae capita potiora de Saturno, Iano, Pico, Fauno, Latino.

VII, 45 sqq. *Rex arua Latinus et verber iam senior longa placitas in pace regerat. Hunc Fauno et Nympha genitum Lamentante Marica Accipimus: Fauno Picus pater; isque parentem sic Saturne, refert: tu sanguinis ultimus auctor.* Cum haec sint quasi potissima historiae veteris mythicae Italiae capita: disquirendum de iis esse videtur paullo accuratius.

Ad Saturnum videmus Latini genus simulque fabulas veteris Italiae tamquam ad caput et originem deductas subsistere, nec ulterius procedere. Est autem de Saturno mythus proprius Aboriginibus ac domesticus; nec quisquam aliud, si recte iudico, quam symbolicum nomen ac repraesentatio melioris vitae, cuius initia a frugibus inuentis, satione et messe repeti solent. Itaque falsis ei addi coepit; eoque narratum, ad cultum vitae eum Aborigines adduxisse: *Primus ab aethi-rio venit Saturnus: Olympo — Is genus indocile ac dispersum montibus altis Compulsiit: legasque dedit.* Aen. VIII, 319 sqq. Ad dita quoque coniux Ops, h. e. Terra. Commenta seriorum apud Macrob. I, 7. 8. 10 non moror.

Cum a Graecis tractari coepissent fabulae Italiae, ad Cronum illi suum referre coeperunt Saturnum: Factum id iam ab Ennio in Annal. Nam fragm. p. 30 *Saturnus, quem Coeli genit,* et a L. Accio in Annalibus ap. Macrob. I, 7. extr. legitur, versibus inde adscriptis; esse de illo nomine dubitare licet. Inde turbatus et interpolatus est antiquus ille mythus, et narrata de Saturno ea quoque, quae Graeci a Phoeniciis accepta de Belo ad suum Cronon transtulerant: ut iam supra monitum (Excurs. IV, p. 135). Falcem, messis symbolum, modo ad ἀπην Κρόνου et rescissa Caeli pudenda, modo ad tempus, quod omnia demetit, reuocarunt.

Ut autem Graeci Cronum in Italiam transferrent, etiam situs Italiae versus Graeciae occidentem eos impulisse vide-

tur;

tantum *deiciendum*. In his diebus inferis, et quoque Tartaro, quod
 Graecis *deiciendum* dicitur, et omnium credidit antiquitas
 hinc Ionium et Adriaticum mare *Κρηταιον* esse appellatum: vis
 dicitur: et apud Sigellon IV, 510, 949 et al., et *Κρηταιον* *Πινα*
 apud Hesychium in Hieronymo 636. Inuebat quoque in partem non
 men *Latina* latendo ductum, quod ad Cronam trahi poterat,
 qui Iouem fugiens eo uenerat. VIII, 32. *Arma Iouis fugiens*
oppegis et uel uolens. ( ) Et his manifestum sit, quo tot docto-
 rum uirorum sententiae ad eorum uocis ducti recidant, etiam
 si nulla interpretis uerba *Chiron* cum *Latino* comparantur.
 Acceptus inde ad Saturnum in Aemulos tamquam *gentis con-*
ditus et legum uitaeque melioris auctor: nonque Latii uenustis-
 simus: uti nullus simile est populus, qui non idem symboli-
 cae nomina pro stirpis suae auctoribus habuerit. Difficultas
 tunc molestiam fecit mox scriptoribus *Latius*, quem et ipsam
 uitae ueteris Italos auctorem traditam uidebant.
 Et *Ianus* dicitur et ipse inter mythos Latinos referendus
 deusque eorum domesticus: *Nam tibi pro nullum Graecia: mi-*
um habes, ait Ouidius Fast. 903, nec dubito, eam ab initio ni-
 hil aliud quam *Latinae* naturae, exortaeque eius partibus ui-
 de, symbolum aliquod fuisse. Itaque in Sacerdotibus carthini-
 bus *deorum deus* audiebatur: (Macrob. I, 9) tamquam principium
 reuolueoque etiam *deorum*. Et ductum inde symbolum
 ad alia cognata, ut designaret omnium rerum initia et origi-
 nes, mox rerum uices, tempora, annum eiusque ueteris
 forma exordia, mensura quoque sensus caeli ortum et occasum,
 et sic porro: ita uenimus, ut in varios significatos symboli det-
 orquerentur, ipsa res ac necessitas ferebat. Ita ipsum com-
 plexum siderum et caelum designasse, dicendus secundum
 Metellam apud Macrobius h. e. 9 ipsam chaos et eorum orta rerum
 scias apud Ouidium in Fast. I pro: Pura alia, etiam mult-
 tantum rerum istentia, ad Ianum retulere feriores non modo
 Grammatici sed et scriptores Romani, ut ex Ouidii Fast.
 h. e. intelligi potest, partim rerum similitudine partim no-
 minis origine obumbrata repetita in dicitur: cf. Macrobius Sat. I, 9.
 Inuolad Aen. VIII, 60, et al. Quod belli pacisque habebat
 ut arbiter, uolunt forte non aliquid habuit, quam quod
 in dicitur, et ab antiquissima: uide inualerat, ut bello in-
 dida templum eius uel supplicationes peteret. Distinguenda
 uerba a ferocibus adscitis, ut prudentiae opinio a duplici
 scie, nec profundissima Ianum dicitur esse antiqua ete-
 ritas firmat, aut ueterem sidera Iani uicem ortum, ita ut ne-
 scia inter Bootas et Virginem ab igno dicitur et habuit
 Ianus

Ianus. effeto Quae uesper fuit ingeniosa *Nat. C. Daphny*. spiritio
 Critolai enim fides nulla est, Grammatici in phaenomena Ara-
 ti ludentis, in libro suppositio Plutarchi; Parall. p. 307. 308.
 20. Cum hoc nomen symbolicum mox et optima inter vetustis-
 simos: *Italiae heras*. seu *dius* effet relatum; dubitatum est *inter*
heras et *Saturnum*, uter altero effet antiquior. Plerique ta-
 men Ianum priorem Italiam obtinuisse narant, et aduenam
 Saturnum ab eo esse exceptam esse Ouid. Fast. I, 233 sqq.
 et Macrob. Sat. I, 7. Cum itaque Maro auctor lib. VIII, 39
primum Saturnum in Italiam uenisse dicat, multa arguta
 sunt etiam veteres, ut hanc difficultatem expedirent. Talis
 disputatio apud Aurel. Victorem *Cl. G. Romae* legitur: quam
 itaneam esse, ex superioribus facile intelligitur. Nec uero
 Ianum excludit Virgilius, sed *primum* nihil aliud rest, quam
 quibus haec antiquis temporibus, prima hominum aetate.
 Sed forte tota illa de Saturni, et quidem nauis uecti, Iano
 regnante in Italiam aduentu narratio: qualem grauiorem daut-
 sam ac fundum ueri habet, quam quibus antiqui nani altera
 parte nauis rostrum, altera Ianum in fronte habebant; et
 his de signis dici non potest quam multa ueteres arguentur.
 et Ouid. Fast. l. c. et Plutarch. Quaest. Rom. p. 274. D. E.
 Neque ab similia, in falsior, ratio induxit, ut Ianum Sat-
 urnique in regni societate uixisse tradere: quandoquidem
 uiginti collibus nomina eorum erant imposita: *Ianiculum, hinc*,
illius uas Saturnia *numa* lib. VIII, 358. *numa* *numa* *numa*
 Secundus a Saturno apud poetas nostrum: *Pious* memora-
 tur l. c. VII, 48. 49. *Pious* *isquo parentem Te Saturno* *ro-*
fari. Primum omnia sanguinis auctorem per parentis pro-
 pter saepe declarata, et notus est loquendi mos, et Burmah-
 nus ad h. l. mouit. Iani uelique ex Venilia filiam, *Uenilia-*
numa, uxorem habuisse narratur. Multa sunt in hac historiae
 antiquae parte nomina ab initio symbolica, et obscurae auae
 ferre interpretationis, quam in viros ac feminas abuisse uideb-
 tur. Ianus quidem secundum ab eo *Camelion*, sororem ac con-
 iugem, secundum alios *Rimban* in matrimonio habuit. *Ca-*
mele uix alia fuit quae *Camelina* et *Camelina*, uel *Camelina*,
Scapillus (v. *Aen.* XI, 548. et Varro de *Lu.* VI, 53) uel *uetus*
Italiae numen ad plures deas, *Camelina* dictas, tractatum,
 quas cum Musis aliquando confederant Romani. Locum illi
 eorum fonte *Numa* dedit: ad eas enim pleraque carmina
 sua hoc est *uacillans*, referebat (Plutarch. *Numa* p. 65. Ad.
Camelinae nomen fuit antiquissimum montis ac loci, cui *Ca-*
miculum oppidum impositum erat. Hyginus illud a *ueteri* *Ca-*
mele

Camose duxerat, qui cum Iano eas terras tenuisset: sed inpraerauerat hoc ex Graeco homine, Protarcho Tralliano: apud Macrobi. Sat. I, 7; et cf. Atheni. XV, 13, p. 692 E. Venilia autem inter deas marinas videtur fuisse, confusa illa quoque cum Salacia. Sed Varro de L. L. IV, 10 disiungit eas; *Salacia, Neptuni; a salo; Venilia a veniendo* etc.

Ex hac igitur Venilia susceptam Iano filiam *Canentem* in matrimonio accepisse narratur Picus, v. Ouid. Met. XIV, 339 sqq., qui copiose fabulam persequitur, qua a Circe in venatione confectus, cum eius amorem spreuisset, in picum mutatus fertur. Eandem fabulam attigit Virgilius lib. VII; 189 sq. *Picus — quem capta cupidine coniux Aurea percussam virga verisumque venenis Fecit aueis Circe sparsisque coloribus alas.* Picus vel picumnus priscae Italiae inter sacras fuit aues inprimisque auguriis probatus, idem Marti sacer: v. Seru. ad lib. VII, 190. Nisi itaque nominis interpretatio fabulam istam mutatae formae peperit, nata illa esse potuit ex antiquo signo iuvenis cum pico in capite. Tale signum memorat Ovidius in Circes aedibus Met. XIV, 313 sq., ut augurandi peritia in Pico expressa fuisse videatur. Quo ipso declaratur id, quod apud Virgilium litium manu tenet eius signum in Latini regia positum: v. 187. *Ipsa Quirinali lituo. — sedebat — Picum equum domitor.* Sbruius quoque ad e. l. ex Pontificalibus libris probare vult, Picum augurio clarum fuisse.

Pici filium prodidit *Faunum* Virgilius: *Fauno Picus pater* et lib. XII, 766. 769 est *Faunus Laurens deus*. Martis filium ediderant alii: Diowyf. I, 31. Appian. fragm. lib. I. Cum inter eius aetatem Euandri et Herculis accessus ad Italiam a Graecis relati essent, frequentior eius ab iis facta mentio. Ex tot inaniter plerumque de hoc Fauno dictis haec tenebimus: Primum numen fuisse antiqui Latii, idque fatidicum, *Faunum*; sacre autem priscae Italiae, et priscae fere ac barbararum gentium omnium, dii fatidici tantum non omnes: haec enim futura praenoscendi ac praedicendi facultas in numine inprimis hominum rudium animos mouebat: nec aliter barbari Americae et Africae populi de diis suis statuunt. *Faunus* tamen inter fatidicos deos inprimis eminent: eratque eius celebre oraculum in Iuco Albunae apud Tibur; de quo v. lib. VII, 82 sqq.; ab eo enim acceptum nobile illud responsum de Laninia. Symbolicum quoque nomen est *Faunus* pro vxore Fauni habitae futura praemonentis. v. Iustia. XLIII, 1. Videntur autem oracula illa aliquando, serius forte, versibus redibus fuisse reddita, quod versuum genus *Saturnius* appellarunt

runt et inde fabularum causas deduxerunt. Passim tamen Græcæ quoque fabulæ aspersa sunt vestigia aliqua.

Ea quidem, quæ VII, 45 sqq. exposita sunt, de quibus Exc. V videndus, haud dubie *Aboriginum* vel *Latiorum* habendi sunt *mythi*, qui mox inter Albanos servati, tandem ab his ad Romanos peruenierunt. Latinus a Fauno ortus Pici nepos et Saturni abnepos proditur; quod ita intelligendum, ut illos inter maiores, stirpis vero auctorem ultimum Saturnum habuerit. Sic inf. 219 *Ione Dardania pubes Gaudet auo*. Aboriginum alii *mythi* fuerunt de *Iano*, de *Camenis*, de *Anna Peronna*, de *Angerona*, de *Carna*, de *Ope*, symbolicae ferè naturæ, sed plerique obscuriores, cum ipsis nominibus, quæ apud Varronem, Festum, Macrobium, Augustinum, Arnobium et alios sunt videnda; ut adeo vix sit operæ pretium, in illis otium consumere: imprimis, cum pauca integra ac sana, pleraque commentis et interpretamentis foede contaminata ad nos peruenierint. Certatim enim ab historicis, grammaticis, et multo magis a doctoribus Christianis allaboratum est, ut antiquitatem obscurarent ac tandem penitus extinguerent. Rara itaque fortuna vix unam et alteram veteris Italiae religionum interpretationem servavit; etsi sunt in iis nonnullæ, quibus priscorum hominum sermo symbolicus egregie illustratur. Sic *Vulcani*, qui ignis est, vxor apud Macrobi. Sat. I, 12 editur *Mata*, hoc est Terra, Mater magna, sed cum notione auctus: vnde eadem *Malesia* dicta fuit. Apud Tusculanos *Matus* erat Iupiter. Eadem cum *Maia Ops*, *Bona Dea*, *Fauna*, *Fatua*, habita: v. Macrobi. ibid. *Vertumini* et *Pomona* fabula ex ipso nomine lucem habet: eam v. apud Ovidium et Propert. IV, 2.

Sed in his fabulis magna facta esse videtur perturbatio, quatuor potissimum; si recte iudico, modis. *Primus*, cum, communi licet stirpe oriundi, diuersi tamen et per varias Italiae partes dispersi, populi proprios quisque quosdam suos haberent *mythos*: ad *Aborigines* seu *Latinos* eos trahere seior coepit aetas, imprimisque e Romanis quisque veteres historias conscripserat. Videndus in hanc rem imprimis Sext. Aarel. Victor; add. locus Tzetzae in Lycophr. 1242, quem ad Dionem retraxit Valesius. Ita factum ab iis, quos Virgilius alio loco sequitur. Nam, quod modo eum vidimus *Latini* maiores edere *Faunum*, *Picum* et *Saturnum* atavum, id paullo post v. 177 sqq. deserit. In *Latini* regia: *Quin istum veterum effigies ex ordine anorum Antiqua ex cedro; Italasque patribus Sabinus Pisisator, curuam feruens sub imagine falcom, Saturnusque*

Sabinusque senex Ianique Virescens imago Vestibulo adstabant. His Sabinus ad Sabinos, qui inter vetustissimos ex Ausonibus fuere, referendus est, gentis a nonnullis, ut a Catone, auctor habitus; etsi alii aliter de populi origine et nomine argutati sunt Silius VIII, 424, *Sabum* vocat. cf. Pompon. Sab. ad h. l. VII, 278. *Italus* autem ad Oenotrios spectat, quos Ausonum fedes in extrema Italia occupasse et, quod probabile est, cum iisdem promiscue habitasse, supra vidimus. Namque in his locis primum Italiae nomen auditum est, suo ab Italo rege, sive ab alia causa ductum, cf. Excurs. III ad lib. I. Italum Oenotrios, qui dispersi habitabant (supra) ad agriculturam adduxisse, leges scripsisse et, inter alia, sodalium conuiuium publica (curiosum) ad suam usque, tempus frequentata constituisse narrat Aristoteles de Rep. VII, 10, quod frustra conantur ad Saturnum reuocare. Quidni Oenotrias suas fabulas relinquamus?

Altera mythorum Latinoꝝ interpolandorum ratio ab allegoricis narrationibus profecta, quas in historiꝝ ordinem et numerum, inferiores retulerunt, quod idem inter Graecos et omnes omnino terrarum populos factum esse, modo in multis modo in paucis manifestum est. Ita Saturnus, Faustus, Ianus, inter Latini maiores relati sunt, qui tamen symbolica fuerunt nomina ac signa, quibus varias res physicas et ethicas declarabat veteris Italiae, ut alio loco videbimus. Sed maiorem mutandi et ad peregrinam in eadem inslectionem mythos Latinos licentiam, *pro* quidem loco attulit in sanum Graecanicæ doctrinae in patrias historias, et religionis indereidæ studium inter Romanos, quod a pluribus causis profectum est. Partim enim domesticæ historiae antiquioris ignorantia, et plenior expeditione Graecarum rerum cognitio, partim Graecorum historiarum exemplum in originibus veteris Italiae a Graecia arcessendis, eorumque de veterum Pelasgorum consuetudinibus cum Ausonum vel Abarigum gente sodibus (cf. Excurs. III), narratio et disputatio, partim denique animaduersa in nonnullis Graecanicæ originis et linguae vestigiis, adduxerant multos, ut omnia, quae in antiquitate Italiae obscura et parum explorata essent, ad Graecorum referre, ex Graecis moribus, institutis, et opinionibus illustrare, et ea, quae a Graecis discreparent, ad eorum verba et res accommodare studerent. Est, ea studii historici inter omnes populos infantia, ut suarum rerum originem, et causas esse velint ex illustri aliquo sui seu praeiudiciorum populo. Maioris nostri regni stirpes ad Troianos

vel Graecos referbant. Similiter Romani omnium fere Italicae urbium nomina et origines a Graecis repetebant, quandoquidem colonias Graecas in multis Italiae partibus locis concessisse acceperant.

Huius generis mythologiae pleni sunt Grammatici, in primisque Macrobius, in quibus tempore condicere sigillatim exponendis nolim quatenquam; satis est rem omnino tenere. Sed, quod gravius est, antiqui illi scriptores, quos illi adhuc integros versabant manibus et extiterebant, iisdem quilibet monumentis erant imbuti. Ex qua seculo Cato imprimis fuit, qui Cato litterarum Graecarum studio ad praesentem rationem deductus esse videtur. Eidem adhaeret P. Sulpicius Aemilianus Dionysius, l. c. 41. Cato illud, qui Graecam urbem Romanae originem ediderit; Strabo memorat lib. V, p. 352. Cuius tamen forte est Cyprius, cuius nomen apud Dionysium quoque lib. I, 74, p. 59 Hudl. Κίπριος in Cod. Vatic. scriptum esse video, vel C. Atilius, cuius annales graeco scripti a Claudio aliquo conuersi legebantur. Eos, qui graeco patrias conscripserunt, Romanos Graecos quoque tabulis esse amplexos, nemo mirabitur, ut Q. Fabium in Annalibus et L. Cincium in Annalibus Graecis (ap. Dionys. lib. I, c. 6), et Albani, qui Graeco scriptis historiam, Cic. Brut. 121, et C. Aemilianum, Tusc. V, 38. Enimvero nec deum alium quensquam scriptorem veterem, quantum quidem ex fragmentis intelligi potest (inspiciat aliquis v. c. librum de Orig. G. R.), reperit, qui non Graecas fabulas sectatus, sed veris quibusque videlicet fuisse nimiam indulgit, ut vel ex vno loco de R. R. III, 13, et illis intelligi potest. Imprimis autem in urbium Italiae originibus et Graecis fabulis repetendis laborant. Quorum non omnes, ut nec modum nec rationem seruantes, omnia leuissima quaque rerum nominumque similitudine arrepta originem, causam, et conditorem in Graecia aspersisse sibi videntur solent. Hoc idem tot virorum doctorem exemplum notis fuerat Dionysio Halicarnassensi, qui vno acutissimo verbo vobis Romam iam inde ab initio ad Graecos coluisse a more indescritam, opibus inter Regem, Senatum, et Populum, sapienter ad trutinam exactis si resque publicae partibus subtiliter constitutas egregie fundatam, tanquam in tabula picta exhiberet.

Fraus hoc Graecae doctrinae studio doctissimos ex Romanis si quis imbutos fuisse audierit, non amplius mirabitur Etruscos a Tyrrhenis, Sabinos a Labedaemoniis, delectos Ferri; Tibur esse Argiuorum coloniam (VII, 672); Malsum,

sum, Agamemnonis filium, Auruncos e Campania ducere (ibid. 723 sq.); Ariciam Dianae amatum Hippolytum excepisse (761 sq.). Comparat aliquis Fastos Ouidii et ad sacrorum rituum festorumque causas et origines ibi traditas attendat, aut ad Quaestiones Romanas Plutarchi. Innumera huius generis sunt alia apud Seruium, Plutarch. Romul., Iustin. XX, 1 pr., Solinum c. 8 et apud Grammaticos. De instituto talia persequuti esse videntur Alexander Polyhistor et Avianus aliquis; qui iambis totum Liuium scripsit, ut Seruius ait ad lib. X, 388, item Hyginus *de orbium Italiae origine*. Si forte mireris, quomodo his somniis tantum tribuere potuerit antiquitas, recordandum est similis vanitatis, qua viri docti superiore aetate omnem veterem Italiam ex Hebraicis Lexicis (Phoenicia verba se tenere putabant), repetiere.

Ita tandem factum est, ut pauci Latini mythi propriam suam naturam retinerent. Ita Saturno ea tribuerunt, quae Graeci de Κρόνω suo narrabant, etiam auream aetatem (v. c. Aen. VI, 793—795) et Iouis impia consilia. Faunos, qui Latio et Etruriae proprii sunt, cum Panibus, Satyris, et Silenis miscuerunt, adiuncto etiam Baccho; Camenas Nymphas cum Musis: et sic porro. Leucosheam fecerunt ex Albunea, Portumnus ex Melicerta, qui Phoenicum utique nauigationibus ad Graecos peruenerat, forte is iam a Cadmo illatus et Palaemonis nomine insignitus. Res tandem eo adducta, ut pessimi fabularum suarum interpretes essent Romani. Nec quicquam fuit Italico adeo domesticum ac proprium, quin a Graecis repeterent. Ipsum Ianum ex Perrhaebia Thessaliae qui adducebant, fuisse video apud Plutarchum Qu. Rom. p. 269 A, alios; qui ex Creusa, Erechthei Athenarum regis filia, natum, apud Victor. O. G. R. 2: Quid? quod Ianiculum ab Ione, Creusae filio; ex Euripidis fabula nota fuere qui conditum traderent ap. Aurel. Vict. O. G. R. 2: Maia, quae, ut supra vidimus, mater Terra erat, ad Maiam Mercurii matrem reuocata est. Nemesis, Virtus vel Fortitudo inter Sabinos, in Nereidem est deprauata. Gell. conf. XIII, 22.

Tandem quarto loco ineptis et prauis etymologiis turbatae sunt historiae antiquae Italiae plus quam credi potest. Hoc quidem studium veteres res ac ritus ex nominum origine interpretandi, ipsamque adeo verborum originem inuestigandi, iam inter Graecos parum ad sermonis indolem et grammaticam rationem fuit tractatum, inter Romanos autem in-

tra mēros sonorum iufus fubfūit; quod e Varrone, Catone, Cicerone et aliis infinita exemplorum copia docet, vt Grammaticorum volumina taceam. Eadem res ipsis hiftoriis et fabulis noxae fuit, dum eas ex nominum originibus interpretati variis modis interpolarunt veteres fcriptores. Vt Umbros quali Ombrios dictos, Thufcos a facrifico ritu dictos, et fimilia omittam: de Aboriginibus quam multa illi commenti funt ex vocis fono! Latium a latendo cum duxiffent, quae non excogitarunt in eam rem! Hinc fuga Saturni in Italiam et latebrae. Anna Perenna in Didonis sororem mutata, et Nympa Numicii illa facta, cum dea effret ex indigetum numero, et haud dubie anni initia faufta designaret. conf. Macrob. I Sat. 12 Ianuario — *et publice et priuatiue ad Annam Perennam facrifitium itur; vt annare perennareque conmodo liceat.* Ardea, Rutulorum vrbs, nomen habens cum aue ardea commune, fabulam absurdam peperit auis ex vrbs incenfae cineribus enatae. vid. Ouid. Met. XIV, 574. 580. Virbius heros in Hippolytum deflexus quali bis vir et vitae redditus ib. XV, 497 fqq.

Fuiffe iam inter Graecos fcriptores *Dioleum Peperethium* et alios, qui Italicarum vrbiū origines hunc in modum interpretarentur, docent exempla apud Dionys. lib. I, 34 fq. 49 fqq. 72 fqq. In Parallels Plutarcho tributis magnus eorum numerus laudatur, qui Italica fcriptore, Ariftides Milefius, Theotimus, Alexarchus, Cleonymus, Theophilus, Dorotheus, Ariftocles, Meryllius, Chryfippus, Agefilaus, Ariftobulus, Alexander Polyhiflor; cum his Xenion apud Macrob. I Sat. 9. Adde his eos, qui Tyrrenica fcripferant, vt Softratus. Omnes hos Graecas fabulas in Italiam tranftuliffe apparet, feu opinione falfa deceptos, feu prano studio ductos. Omnino ferius ad Graecos Italicarum rerum notitia paullo luculentior peruenit. Nam etiam illo tempore, quo Graeci nauibus Italiae littora frequentabant aut Graecia Magna ciuitatibus Graecis potētibus florebat, interiores tamen terras pauci adiffe videntur. Itaque fragmenta, quae ex prifcis Graecis fcriptoribus noma fuper Roma et vetere Italia affert primis in libris Dionyfius, miram prodere videntur in fcitiam doctis que hominibus prorfus indignam.

Fabulas autem fuper Italicis rebus prouocandi facultatem et materiam Graecis ingeniis praebuit inprimis primo Herculis profectio cum Geryonis armentis per Italiam facta (conf. Apollod. II, 5, 10), tum HomERICA narratio de Vlyffis erroribus et ad Italiae littora accelfu. De Hercule quidem fabulas

las innumeratas, magnum in primis urbium numerum Italiae ab eo vel ab eius filius conditarum, narrauerunt, Vlyffis autem progenie aut sociorum stirpibus omnem partem Italiae frequentarunt. Ipsi adeo Ausones ab Ausonia seu Circes filio ex Vlyffe seu Calypffus ortum habuisse narratur. Festus: *Ausoniam appellauit Auson Vlyffis ex Calypffus filius eam primam partem Italiae, in qua sunt urbes Beneuentum et Cales* (hoc quidem, vt supra vidimus, recte; nam ea Italiae pars Ausoniae nomine proprie insignis fuit); *deinde paulatim tota quoque Italia, quae Apennino finitur, dicta est Ausonia* (haec tenus verum sed reliqua fabulose) *ab eodem duce, a qua etiam conditam fuisse Aruncam urbem ferunt* (Suessa Aurunca, ab Auruncis habitata). Ab Vlyffis et Circes tribus filiis, Roma, Antia et Ardea, tres urbes conditas et nominatas Xenagoras tradiderat apud Dionys. I, 72 (p. 58). cf. viros doctos ad Stephan. in *Antia* et Cluver. pag. 976. Latinum Circes et Vlyffis filium, cuius Hesiodus prodidit Theog. 1011. 1013; Telemachi et Circes filium alii, forte ipse Telegeniae auctori, carminis cyclici: v. Hygin. f. 127, ubi v. Intpp. add. Geson. XI, 2, vbi v. Nicias. V. C. Corruperat Telemachi nomen et tradiderant Telephi filium alii, quos Cedrenus scripsit est p. 135. Huius generis multa in primo statii libro Dionysii et Solini cap. 2 cognosci possunt. Traducta quoque res ad alios a Troia seu reduces seu profugos. Ita Capys Campaniam tenuit. Alia v. ap. Serui ad Aen. l. 24 sup. Quae omnia si sermel animaduersa esse prospecta habueris, adhaec illa ex praeva opinione, sed cum ratione certa, multarum obscuritatum et difficultatum nubem ex veteris historia facile dispulsam esse intelliges.

Quid quod sitis probabile mihi sit, ipsam fabulam de Romulo et Remo a lupa lactatis a nominis interpretatione esse profectam: nam a *ruma*, seu *rumi*, quod testis mammae nomen est, Romae nomen deduxisse nonnullas videmus; et alios a *virtute* ac *robore* ad Graecam vocem *ρῆμα*. Ignoratio originis, a qua nomen urbis ductum esset, hominum mentes ad coniecturas conuertit, quae postea in narrationes abierant. Quod si verum est et ex antiquioribus sumtant, quod Seruius ad lib. VIII, 90. et alibi habet, vt Tiberis prius cum nomen *Romian* fuerit (neque illud adeo abhorrens ab antiquissimo aquarum et amium nomine per Celtas et Graecos vulgato: *Rha*, *Rho*, *Rhu*, *Rhiu*, *Rhio*, *Rhio* (*rho*, *rho*), non improbabile fit, urbis nomen a fluminis esse ductum, et

omnia alia, quae narrantur, pro commentis seriorum aetatum esse habenda.

Sed de his notum cum quoquam, cui aliter videatur, contendere. Mihi satis est dilucide satis exposuisse naturam et causas corruptarum fabularum veteris Italiae, ut mihi via ac ratio expeditior sit ad ea, quae in sequentibus erunt tradenda.

EXCURSVS V

Historiae veteris mythicae Italiae capita potiora de Saturno, Iano, Pico, Fauno, Latino.

VII, 45 sqq. *Res ardua Latinus et verborum iam senior longa placitas in pace regebat. Hunc Fauno et Nympha genitum Latente Marica Accipimus: Fauno Pico pater; is quo parentem Ex Saturno, refert: sui sanguinis ultimus auctor.* Cum haec sint quasi potissima historiae veteris mythicae Italicae capita: disquirendum de iis esse videtur paullo accuratius.

Ad Saturnum videmus Latini genus simulque fabulas veteris Italiae tanquam ad caput et originem deductas subsistere, nec ulterius procedere. Est autem de Saturno mythus proprius Aboriginibus ac domesticus; nec quicquam aliud, si recte iudico, quam symbolicum nomen ac repraesentatio melioris vitae, cuius initia a frugibus inuentis, satiatione et messe repeti solent. Itaque falsis ei addi coepit; eoque narratum, ad cultum vitae eum Aborigines adduxisse: *Primus ab aethiopia venit Saturnus: Olympum — Is genus indocile ac dispersum montibus altis Compulsit: legasque dedit.* Aen. VIII, 319 sqq. Ad data quoque coniux Ops, h. e. Terra. Commenta seriorum apud Macrob. I, 7. 8. 10 non moror.

Cum a Graecis tractari coepissent fabulae Italicae, ad Cronum illi suum referre coeperunt Saturnum: Factum id iam ab Ennio in Annal. Nam fragm. p. 30 *Saturnus, quem Coelus genit*, et a L. Accio in Annalibus ap. Macrob. I, 7. extr. legitur, versibus inde adscriptis; esse de illo nomine dubitare licet. Inde turbatus et interpolatus est antiquus ille mythus; et narrata de Saturno ea quoque, quae Graeci a Phoeniciis accepta de Belo ad suum Cronon transtulerant: ut iam supra monitum (Excurs. IV, p. 135). Falcem, mellis symbolum, modo ad ἄπρη Κρόνου et rescissa Caeli pudenda, modo ad tempus, quod omnia demetit, reuocarunt.

Ut autem Graeci Cronum in Italiam transferrent, etiam situs Italiae versus Graeciae occidentem eos impulisse videtur.

Janus. effeto quae nuper fuit ingeniosa *N. C. Dupuy*. opinio Critolai enim fides nulla est, Grammatici in phaenomena Arati Iudensis, in libro suppositio Plutarchi, Parall. p. 307. 308. Cum hoc nomen symbolicum mox et ipsam inter vetustissimos *Italiae heros* seu deos effec. relatum, dubitatum est utrum *Janus et Saturnus*, vter altero effec. antiquior. Plerique tamen Janum priorem Italiam obtinuisse narant, et aduenam Saturnum ab eo esse exceptam esse Onid. Fast. I, 293 sqq. et Macrob. Sat. I, 7. Cum itaque Maro noster lib. VIII, 309 *primus Saturnum in Italiam venisse* dicat, multa arguta sunt etiam veteres, ut hanc difficultatem expedirent. Talis disputatio apud Aurel. Victorem *Et G. R. C.* legitur quam itaneam esse, ex superioribus facile intelligitur. Nec vero Janum excludit Virgilius, sed *primus* nihil aliud est, quam *primis* hoc est antiquis temporibus, prima hominum aetate. Sed forte tota illa de Saturni, et quidem mani vecti, Iano regnante in Italiam aduentu narratio nullam grauiorem difficultatem ac fundam vera habet, quam quod antiqui nani altera parte naus rostrum, altera Janum ibi frontem habebat; est his de signis dici vix potest quam multa vterque arguentur. Onid. Fast. I, c. et Plutarch. Quaest. Rom. p. 274 D. E. Neque abimilis, in suspicor, ratio inducit, ut Janum Saturnoque in regni societate vixisse tradent: quando quidem vicinis collibus nomina eorum erant imposita: *Janiculum*, *Monte Alifanum Saturnia*, *nomina* lib. VIII, 358. *Secundus* aut Saturno apud poetas nostrum *Picus* memoratur lib. c. VII, 48. 49. *Picus — isque pappiterum Te Saturnus* *praeferat*. Primus omnino sanguinis auctorem per parentis proterbia sepe declarata, et notus est loquendi mos, et Bunnianus ad hoc monuit. Iani utque ex Venilia filiam, *Uenilia* uxorem habuisse narratur. Multa sunt in hac historia antiquae parte nomina ab initio symbolica, et si obscurae sunt sensu interpretationis, quam in viros ac feminas abuisse videtur. Janus quidem secundum alios *Camisus* forem ac coniugem, secundum alios *Camisus* in matrimonio habuit. *Camisus* vix alia fuit quata *Camisna* etc. *Camisna*, vix *Camisus*, *Camillus* (v. *Ann.* XI, 549. et *Varro de L. L.* VI, 53) *Camisus* *Uenilia* numen, ad plures deas, *Camisus* dictas, tractatum, quae cum Musis aliquando confederant Romani. Locum istum fonte Numa dioscerat ad eas enim pluraque carmina sua, hoc est *Uenilia*, referebat (*Plat.* in *Numa* p. 65. *Ad.* *Camisene* nomen fuit antiquissimum montis ac loci, cui *Uenilia* oppidum impositum erat. *Hyginus* illud nomen a

Camelo duxerat, qui cum Iano eas terras tenuisset: sed narrauerat hoc ex Graeco homine, Protarcho Tralliano: apud Macrob. Sat. I, 7; et cf. Athen. XV, 13, p. 691 E. Venilia autem inter deas marinas videtur fuisse, conuersa illa quoque cum Salacia. Sed Varro de L. L. IV, 10 coniungit eas; *Solacia, Neptuni; a solo; Venilia a veniendo* etc.

Ex hac igitur Venilia susceptam Iano filiam *Canentem* in matris nomen accepisse narratur Picus, v. Ouid. Met. XIV, 339 sqq., qui copiose fabulam persequitur, qua a Circe in venatione conspectus, cum eius amorem spreuisset, in picum mutatus fertur. Eandem fabulam attigit Virgilius lib. VII, 189 sq. *Picus — quem capta cupidine coniux Aurea parca sumum virga verumque venenis fecit auein Circe sparsitque coloribus alas.* Picus vel picumnus prisca Italiae inter sacras fuit aues imprimisque auguriis probatus; idem Marti sacer: v. Seru. ad lib. VII, 190. Nisi itaque nominis interpretatio fabulam istam mutatae formae peperit; nata illa esse potuit ex antiquo signo iuuenis cum picio in capite. Tale signum nectorat Ouidius in Circes aedibus Met. XIV, 313 sq., ut augurandi peritia in Pico expressa fuisse videatur. Quo ipso declaratur id, quod apud Virgilium lituum manu tenet eius signum in Latini regia positum: v. 187. *Ipsa Quirinali lituo — sedebat — Picum equum domitor.* Sbruius quoque ad e. l. ex Pontificalibus libris probare vult, Picum augurio clarum fuisse.

Pici filium prodidit *Faunum* Virgilius: *Fauno Picus pater* et lib. XII, 766. 769 est *Faunus Laurens deus*. Martis filium ediderant alii: Dionys. I, 31. Appian. fragm. lib. L. Cum inter eius aetatem Euandri et Herculis accessus ad Italiam a Graecis relati essent, frequentior eius ab iis facta mentio. Ex tot inaniter plerumque de hoc Fauno dictis haec tenebimus: Primam numen fuisse antiqui Latii; idque fatidicum, Faunum; sacre autem priscae Italiae, et priscae ferre ac barbararum gentium omnium, dii fatidici tantum non omnes: haec enim futura praenoscendi ac praedicendi facultas in numine imprimis hominum rudium animos mouebat: nec aliter barbari Americae et Africae populi de diis suis statuenda Faunus tamen inter fatidicos deos imprimis emittit: eratque eius celebre oraculum in Iuoco Albunae apud Tibur; de quo v. lib. VII, 82 sqq.; ab eo enim acceptum nobile illud responsum de Lauinia. Symbolicum quoque nomen est *Faunus* pro vxore Fauni habitae futura praemonentis. v. Iustia. XLIII, et videntur autem oracula illa aliquando; serius forte, versibus redibus fuisse reddita, quod versuum genus *Saturniaca* appellarunt

appellarunt veteres: cf. Varro LL. VI, 3: *Itcondites* veris poetarum superiorum Ennius vellicabat hoc nomine: *scripsere alii rem Versibus, quos alius Faunus Vatesque pangebant.*

Hoc nomen Romani de Pane Graecorum interpretati sunt inde etiam Faunos (v. Aen. VIII, 324) ad morem Panum et Satyrorum producerunt. Grammaticorum commenta non attingimus: v. Victor O. G. R. c. 41: *Habuit Faunus inter comites Bacchi et orgia celebrantes; etiam in artis operibus qua de re egimus in Antiquar. Abhandl. c. II, p. 53 sqq.*

Inde inter priscos Italiae seu Latii reges idem Faunus relictus est, modo Martis modo Prii habitus filius, quod Virgilius amplexus est l. c. Eo regnante Euander ex Arcadia in Italiam venisse ferebatur. v. Dionys. I, 31, Justin. XLIII, 14, O. P. R. 5. Constituerunt adeo inepti homines annorum numerum, quos regnauerit Faunus cum caeteris regibus. Synsell. p. 171.

Ex Fauno et Marica Nympha *Latinus* natus est, quo regnante Aeneas ad haec loca venit. *Hunc Fauno et nymphe genitum Laurence Marica Accipimus.* Euit autem Marica dea Mintarnensium ad fluvium Lirin, cuius hinc in co. litoris fuit non ignotus, pro Venere male apud Seruium habita; nam ea Murcia erat. An a Virgilio pro eadem cum Circe habita fuerit; disputatum est in Notis ad lib. XII, 164 *Sofia aut.* Sed Latini genus diuersimode traditum fuit; nec modo per Graecos scriptores, iam inde ab Hebedo Theog. 1011, 1013, et a Telegoniae auctore: cf. sup. Excurs. IV ad h. b. sub f.; verum in ipsis Italicis mythis. Herculis filiam ex Hyperborea puella fuere qui narrarent, uti Pallantem ex Lavinia Euandri filia ab eodem Hercule susceptum fabulati erant: Dionys. I, 43. Alii ex filia Fauni et Hercule natum Latinum, ap. Justin. XLIII, 1. Sed omnino nullis hoc nomen celebratum fabulis, quas nunc disponere non vacat, adeoque nec colligere. Hoc vnum monebimus: esse nunc eius nomen proprium, ut Latinus rex fuerit; quod apud veteres tantum appellatum fuisse probabile est, ut vnum aliquem ex regibus Latinorum, cuius verum nomen ignorabatur, designaret. Apud Seruium ad lib. VII, 47, quae plenior dedit Iulius Sabinus, *Hugimus aut. plures in Latia reges appellatos Latinos.* Vulgo tamen narratur Latini ab eo nomen accepisse; quod vix ita se habere potuit, cum Latini vox antiquior ipso rege fuerit, vnde Lavinia dicitur. Mirum est, quod apud Cononem Narrat. 3 occurrit, ubi Latinus in inferiorem Italiam; ad veteres Pelasgarum ab Oenone ad ductorum

duktorum sedes, reuocatur; filiam ille suam *Amuliam* Locræ Alcinoi fratri Italiam extremam insidenti despondet; occiditur vterque ab Hercule hospite. Scilicet omnino Graeci mythographi, quoties regem Italici soli nominare volunt, Latini nomine vtuntur. Pro Latino, ad quem Aeneas venit, Faunum Martis f. memorat Appian. lib. I in Excerpt. ex Photio. Antiquior Latii rex Dercenpius ab ipso Virgilio commemoratur lib. XI, 850. Siue tamen fuit Latinus aliquis, seu non fuit, intelligendus vtique est rex vrbis et exigui tractus Laurentis, qui partem tantum Latii constituebat; totius Latii nondum illo tempore erat regnum, nec vnamquam fuit, nisi Romanorum.

EXCURSVS VI

De oraculo Fauni in luco Albunae in agro Tiburtino.

VII, 81 sqq. *At rex sollicitus monstris oracula Fauni Fatidiot genitoris adit, lucosque sub alta Consultat Albunae.* Sententiam verborum et vim supra declarauimus. In agro Tiburtino ab occidente lucus erat, in quo aquae Albulae, medicatae et sulfureae; ex earum fontibus vnus est *Albunea*, fons et Nympha, forte et Sibylla. cf. ad Tibull. II, 5, 69. In hoc luco, Albunae dicto, oraculum fuit Fauni: de quo accurate agit poeta. Nostra adhuc aetate imminent Anienis catarractis ruinae templi, quod Sibyllae Tiburtinae esse volunt viri docti, nullo grauiore, quam quod vetere fama ita traditum est, argumento. Hoc idem templum nonnulli a poeta spectari et versibus his describi contendunt. Copiose hanc opinionem adstruxit Vulpus in Vet. Latio, T. X, c. 5. Sed, vt solent ex Italis multi, modo patriae suae, modo locorum vel antiquitatis amore, plerumque etiam rerum ac sermonis ignoratione, multarum vrbium sedes et ruinas praue interpretari, ita vir doctus in poeta vsum loquendi, orationis vim et rationem, sententiam, communem sensum, omnia euertere maluit, quam veritati concedere. Vt Sibyllae templum ad hos Albunae lucos reuocare possit, interpungit v. 82 post: *oracula Fauni F. g. adit. Lucosque*, vt scilicet Fauni templum res a Sibyllae oraculo diuersa sit. Fauni autem templum in Laurentum finibus collocat, vbi Inui Castrum fuit (sup. VI, 776). Opinionis tamen auctoritatem nullam affert hic et alio loco T. V. Lib. IX, cf. c. 7, quam oleastrum Fauno sacrum ex Aen. XII, 766. Sed haec et reliqua omnia contortissima sunt, vt in his haerere necesse non sit. Sibyllae

byllae Albunae nomine signum marmoreum in villa Atestina habetur, quod etiam in Vulpio aere expressum est; de quo tamen, nisi accuratius exploratum fuerit, nihil cum fide pronunties.

EXCURSUS VII

De fabularum Graecarum usu, et de Italicarum in illarum naturam deflectarum habitu; tum de Turno.

VII, 371. 372. *Et Turno, si prima domus repetatur origo, Inachus Atrifusque patres mediaeque Mytonae.*

Prauum inter Romanos scriptores, imprimis veteres, fuisse studium deflectendi veteres Italorum mythos ad Graecas fabulas et repetendi origines rerum urbiumque Italicarum et Graeciae, supra Excurs. IV diserte expositum est.

Quod tum inter causas corruptae historiae memoriaeque omnis veterum Italorum obscuratae retuli: hoc Virgilius, summus poeta, seu communem opinionem sequutus: seu, si acriore iudicio verum perspexit, utilitatem tamen amplexus; pro adiumento praeclaro ad expediendam carminis sui materiem adsciuit, erroremque, rerum veritati historiarumque fidei infestissimum, poeticis rationibus accommodavit sollertissime.

Cum enim *Italicas fabulas*, ut nouitate rei placeret, carmini intexere constitisset; statim occurrisse necesse est hoc: eas quidem, quae carmine tractari possint, fabulas esse paucas, plerasque asperas et inficetas nominibus: cuius modi Salacia est, quae Neptuno coniux data, Nerienes, quae Virtus erat ac Fortitudo, idem fere symbolum, ac Graecorum Minerva. Vna est egregie ad poeticum usum informata fabula de Ora, Iuuentutis dea, Quirino deo pro coniuge data, ut Herculi Hebe. vid. Gell. XIII, 22. et ibi Not. Sed haec quoque ad Graecum exemplar procusa est, et ipsum videtur nomen Graecum esse, *Ωρα*. Esse eam Herfiliam; sed deam factam narrauit Ouid. XIV Met. sub fin. Vidit igitur Maro fabulas Italicas tanto tractabiliores et carmini accommodatiores fore, quo magis ad Graecam illae rationem attemperarentur, nominibus aut inflexis aut mutatis aut translatis. Inde etiam totius carminis aequabilis tenor ac color, faciesque elegantior ac doctior proueniebat. Cum autem, quod sup. Excurs. IV vidimus, tot diuersorum populorum Italiae, quos eiusdem stirpis quasi fureculos et pro-pagines aut populi eiusdem tribus appelles, tam multae, et diuersae

diferſae quidem nominibus, re tamen ad idem fore redeunt
 tes, eſſent narrationes de auctoribus ſuis ac primis heroibus
 regibusque: ſelegit quidem ex iis poeta nonnullas, quas car-
 mine tractari poſſe videbat; ex earum tamen ipſarum indole
 intelligitur, quanta cautione in iis transferendis opus fuerit
 cum non modo obſcuriores pleraeque eſſent deſiſque viris
 multo minus notae ac Graecanicae, verum et horridi ali-
 quid et agreſtis, aut ieiuni inconditae haberent, quod ne
 Virgiliana quidem elegantia iis ubique abſtergere potuit.
 Ex hoc genere ſunt: bellam inter Laurentes Troianosque
 cerua caeſa, quae Silviae in deliciis erat, concitatum; -Cae-
 culus ſcintilla ab Laribus foco impoſitis deſiliente a matre
 conceptus (cui ſimilis fabula de Romuli et Remi ortu apud
 Plutarch. Romul. p. 18 D. E. occurrit); Cacus, qui ignem ore
 vomebat; mutatio in Nymphas naues; Ocnus, Mantuae
 conditor; Camilla infans haſtae illigata et trans amnem iacſa;
 ſtrix Turni os circumuolans mortemque portendens. Quae
 fabulae cum poetae ſummæ arte et ingenio expolitae vix ni-
 teſcant; proſus omittendae fuere aliae. Nec vero hoc mi-
 rabitur, qui meminerit, Graeciae veteris fabulas ab initio
 forte non minus a poetica elegantia, ſuauiſſime et dignitate,
 alienas, magno plurium poetarum ſibi inuicem ſuccedentiam
 ſtudio fuiſſe expolitas; Italicis autem fabulis ſimilem fortuna-
 nam nunquam contigiffe, vti nec artium maturum cultum.
 Itaque in his videas nonnulla, quae ne definita quidem et
 conſtituta ſatis ſunt, vt attributa deorum, quae apud Grae-
 cos artificum opera egregie ſunt diſpoſita et deſcripta. Inde
 factum arbitror, vt falx, quae Saturno proprie erat tribuenda,
 Sabino adieſta ſit lib. VII, 178. 179 *paſſerque Sabinus Vitiſator,
 curuam ſeruans ſub imagine falcem.* Clavis proprium eſt in-
 ſigne Iani. At apud Feſtum in *Claudere* Portumnus clauim
 manu tenere dicitur, vt deus portuum. Qua re adduci ſe
 paſſus erat Heinſius ad Ouid. Met. XIV, 334, vt Ianum ali-
 quem Portumnum ſibi fingeret.

Haec cum ita ſe haberent, deligendae fuere Maroni fabu-
 lae ex multis paucae, caeque non modo ſucco et ſanguine,
 verum etiam habitu ac ſpecie, vt ita dicam, Graecanicae fa-
 bulae veſtiendae. Quo ipſo et nouitatis aliud genus confe-
 quitus eſt poeta, et permixtis inter ſe illigatiſque fabulis
 Graecis Italicisque ornata habuit in promptu, quae pro-
 lubitu aut conſilio adhibere poſſet. Originibus autem popu-
 lorum et vrbiu Italiae a Graecis reſtatit, non modo con-

textus rerum et carminis aequabili, nec a se abhorrente, facie habituque procedit: verum etiam fabulas Homericas, quae carmini omnium maxime accommodatae esse solent, ut adiungere posset Italicis, adeoque narrationum copias haberet paratissimas, effectum est. Caeterum in hoc genere imitationem habuit perpetuum Silium Italicum, perdoctum poetam: Dardanum quidem ex Corytho Etruriae urbe ortum habuisse, absurda est narratio, si de historica ratione quaeritur (v. Excurs. VI ad lib. III). Poeta tamen oraculorum ambages in ea egregie fundavit (vid. Disq. II, pag. LXIX, conf. VII, 205 sqq.).

Herculis reditus per Italiam, abductis Geryonis armentis, de quo tam iucunda instituitur libro VII narratio, Graeca est fabula, diuerse a diuerfis ornata; vide v. c. Conon. Narrat. 3 post Dionys. I, 34. 39 sqq. et Victorem O. G. R. c. 6.

Missa ad Diomedem: a Latinis legatio ad petenda aduersus Troianos auxilia, et narratio legatorum de Diomedis rebus, praeclari episodii laudem habet: Eo autem careremus, nisi vetus fabula Diomedea insulas huic heroi consecrasset, Dauniaeque vicinia poetae locum fecisset, quo commode in-texti posset.

Pulcherrimum locum de Amata, furore Bacchico correpta, lib. VII, 376 sqq., tractare poeta non potuisset, nisi cum aliis Graecis ritibus ac religionibus etiam sacra Baechica in Italiam illata esse ex tot Graecarum rerum originibus probabile fieret: inter Etruscos quidem, et hinc per reliquam Italiam, iam satis antiquis temporibus ea sacra recepta fuisse ex Etruscis monumentis probatum alio loco dedimus. Reprehensus est a prisca Criticis apud Seruium locus lib. XII, 83 de Turni equis, *Pilumno quos ipsa decus dedit Orithyia*. Excusationem tamen poetae, qui Graecam nympham heroi Italo iunxit, habemus in tota fabulae, quam instituit, ratione.

Inter Troianos, a quibus gentium Romanarum illustriam originem repetit poeta, est etiam Capys lib. X, 145 *Et Capys; hinc nomen Campaniae ducitur urbi*. Capuam a Capy dictam credidit antiquitas: v. c. Liu. IV, 37. cf. Silius XI, 30. 299. Iam autem nomen erat illustre inter Aeneae maiores Capyis, et inter reges Albanos alius: v. lib. VI, 868; et inter eos, quos adduxerat Aeneas in Italiam, Capys non extremo erat loco. conf. lib. I, 183. II, 35. IX, 576.

Recensus populorum, qui Latinis tamquam auxiliares copiae adscripti sunt, inter elaboratissimos poetae locos est. Suauitatis

Suauitatis tamen, quam habet, maxima pars a fabulis Graecis ducta est. Verum nec eius omnino vlla ratio reddi potest, nisi teneas hoc, omnes populos, qui cum Turno in Latini partibus sunt, Graeca origine ortos ferri; Aeneae contra socios addi praefata origine Italica. Qua de re seq. Excurs. VIII agetur.

Est scilicet eius artificii, quod modo exposuimus, argumentum vix aliud illustrius quam de *Turno* narratio, quando quidem is inter primarios Aeneidis heroes est, adeoque magnam carminis partem ad eius nomen et personam accommodari necesse fuit. Fuisse de eo fabulas domesticas coniectare licet ex paterae, vulgo pro Etrusca habitae, argumento; Hercules enim claua virum prostermit, adscriptis vocibus *HERCULE. THURN.* Verum his relictis omne Turni nomen ad Graecas, quae de eo ferebantur, fabulas reuocauit Maro. Dumque adeo Graecae fabulae semel in Turnum essent translatae, ad multas alias patefacta est hoc ipso via et aditus.

Turni itaque originem poeta a *Danae*, Acrisii regis Argivorum filia, Persei matre, repetiit: fabulam vulgarem sequutus, qua *Ardea a Danae, Persei matre, condita* credebatur: Plin. III f. 9. Danae enim vitio a Ioue accepto intra arcam a patre inclusa inque mare praecipitata, inde ad Seriphum, vnam ex Cycladibus, delata, a piscatore reti extrahitur. Vide Pherecydis narrationem apud Schol. Apollonii IV, 1091. Alii a praedonibus repertam narraſſe videntur. Inde Plinium XXXV, 40 f. 32 illustrandum arbitror: *Artemion* pinxit *Danaen*, mirantibus eam praedonibus. Accessit hinc alia fabula: Danaen fuisse ad Italiam delatam, ibique eam Ardeam condidisse. Naui quidem cum sociis aduectam poeta noster tradere maluit: nam lib. VII, 409 *Audacis*, inquit, *Rutuli ad muros*, quam dicitur urbem *Acrifoneis Danae fundasse colonis Praecipiti delata noto*. Inque eo adeo a vulgari narratione recedit Maro, quam Seruius male ad loci huius interpretationem admouet, ad v. 372, cuius nota apud Pompon. Sab. plenior extat. Qua Italiae parte Danaes appulsus factus esset, non constante satis fide traditum videtur: aliis ad Apuliae littus, aliis ad Ardeatem agrum, eſcenſum factum prodentibus. Tota tamen fabula nugatorio, quantum quidem video, verborum lusui originem debet, ac si *Dannia*, quae Apuliae pars est, a Danae Acrisii filia nomen et colonos acceperit. A Daunis autem cum Rutulos ortum traxisse vetus fides esset, Danaes fabula etiam ad Rutulos tracta et reuocata est.

Itaque Turni quoque genus ab eadem Danaë repetitum a poeta in versibus supra adscriptis: Turno *Inachus Acrifusque patres mediaeque Mycenae*. Generis splendorem egregie ornavit poeta, etiam nominum vetustate, pro eo quod dicere poterat, ab Argiuis regibus Turnum genus suum duxisse. Acrifius, Danaes pater, Argiuorum rex, ab Inacho erat oriundus (hinc: *Inachus Acrifusque patres*), Perseus autem, Danaes f., Mycenae condiderat regniue sedem fecerat, relictis Argis Megapenthi Proeti filio. (hinc: *mediaeque Mycenae pro media Graecia*).

Ex Servii ad lib. VII, 372 narratione Danae ad Italiam delata, regi (addunt alii Pylum nomen, Rutulorum regem Pompon. Sab. edit.) *oblata fuit: qui eam sibi fecit uxorem, cum qua etiam Ardeam condidit: a quibus Turnum vult (poeta) originem ducere*. Nihil de his diferte Virgilius: sed is Turni genus alia arte ad summam nobilitatem euexit, dum ei maiores assignavit veteris Italiae heroes ac deos creditos: cumque in his a communibus fabulis aliquantum recedat, dispiciemus haec paullo curiosius, Alia narratio apud Serv. ad VIII, 345 occurrit: *alii Danaen cum duobus filiis Argo et Argeo, quos de Phineo habuit, venisse in Italiam, et locum, ubi nunc Roma est, tenuisse, ibique Argum Aboiginum insidiis interfectum loco (Argileto) nomen dedisse*.

Turni quidem patrem edidit *Daunum*, nomine antiqui illius Dauni, de quo v. Exc. VIII ad v. 691, a quo tamen diversum eum statuere necesse est. Ab hoc designantur Rutuli: *Daunia gens, Daunia plebes*: agitque de eo poeta sic, ac si ille ea loca ante Turnum tenuisset, senex tamen adhuc dum viueret: lib. X, 615. 616 *quin et pugnas subducere Turnum Et Dauno possem incolumem seruare parenti*; v. 688 *Et patris antiquam Dauni desertur ad urbem, h. Ardeam*. Lib. XII, 22 *Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta Multa manu*; v. 43. 44 *miserere parentis Longaeui, quem nunc moestum patria Ardea longe Diuidit*; et XII, 934 ipse Turnus ad Aeneam: *Dauni miserere senectae*.

Mater porro Turni *Venilia* est: lib. X, 76 *cui diua Venilia mater*; illustre nomen, a Venilia dea ductum, de qua sup. Exc. V egimus. Sed Turni mater soror erat Amatae, Latino nuptae: vnde lib. VII, 366 *ei consanguineus Turnus*, et XII, 29 *cognatus sanguis*, qua cognatione victum se proficitur Latinus, vt Lauiniam Turno desponderet. Apud Victorem O. G. R. c. 13 *Piso quidem Turnum matrem Amatae fuisse tradit*.

dit. Paulo ante *consabrinum Amatae* dixerat. Itaque et haec poeta non inuenit, sed in suam rem transtulit.

Porro inter Turni progenitores *Pilumnus*: ibid. *Cui Pilumnus avus*. Non subtiliter cum poeta agendum, qui Pilumnus modo auum, modo parentem (lib. IX, 4), etiam abauum Turni facit (X, 619. *Pilumnusque illi quartus pater*); vtitur enim communibus vocabulis parentis, aui, latiore sensu. Valere autem et hoc nomen ad dignitatem generis augendam debet. Fuit enim Pilumnus nomen dei Indigetis, quem varie interpretantur veteres, modo qui cum Picumno inter deos coniugales sit, atque infantiae mala propellat, modo qui e diis agrisibus sit, pilo inuento rusticis gratus, idem qui Stercutius: conf. Seru. ad lib. IX, 3. 4, lib. X, 76, et Non. Marc. XII, 36. Arguit haec ipsa interpretationis diuersitas vetustatem religionis. Per Pilumnus autem genus suum Turnus ad ipsos deos Saturnios et ad ipsam Iunonem referre debuit, etsi, qua ratione id factum, obscurum sit; nam Iuno lib. X, 618 *Ille tamen nostra deducit origine nomen, Pilumnusque ipsi quartus pater*.

De *Iuturna*, Turni sorore, Nympha Latii, supra Excurs. III extr. disputatum est.

Etsi igitur Turnus Graecam originem referre videri potuit, ex altera tamen parte inter Latinos populares habitus est. Inde exclusus est coniugio Lauinae ab oraculo, quod aduenam ei destinauerat, non aliquem e popularibus, lib. VII, 96. In his iisdem vertitur argumentatio Amatae VII, 365 sqq. cf. Not. ad 599. 600.

Quod Turnum Herdonium appellauit Victor O. G. R. 13, grauis est lapsus ex permutatione Turni Herdonii Latinorum principis, quem Tarquinii Superbi fraus euertit. Caeterum de Turno et Ardea post Cluuerium egit copiose Vulpis in Vet. Lat. Tom. V, sed doctrinae subtilitatem in plerisque desideres, copiam facile concedas.

EXCURSVS VIII

Ad recensum populorum, qui cum Latino armorum societatem inierant.

VII, 640 sqq. Cum Virgilio eruditio inprimis mirationem faciat in veteris Italiae originibus, quas et accurate inuestigasse et commode atque ingeniose carminis sui indoli accommodasse videtur; non pigebit, in hanc carminis partem ex-

currere, et quae singulis locis veteres fabulae ei ante oculos versatae sint, sub vnum obtutam exponere.

Primum quidem illud obseruatione dignum imprimis est, quod *in Turni partes*, quem a Graeca origine genus ducere memorauerat, adduxit eos *populos*, quibus *Graecae origines vulgo tribuebantur*: quo ipso rationem aliquam inuenit, qua excitos varios Italiae populos Troianis obiceret aduersa acie pugnantes. Vetus Graecorum odium aduersus Troianos, nupera Troiae clade nondum expletum, sed eo magis in eos, qui clade superstites profugerant, inflammatum, causas auxilii ferendi praebet idoneas. Quo illud idem, quod toties monuimus, firmatur, epici carminis Virgiliani fructum fati iucundum vix esse posse illi homini, qui non fabulis illis antiquis, imprimisque Homericis Italicisque, imbutum habeat ingenium. Hoc est, quo summa rerum redit.

Ii igitur, quos hic enumerat populos auxilia Latino et Turno adducentes, ex genere sunt eorum, qui *urbium suarum conditores Graecos* habuisse ferebantur, vt in singulis mox videbimus. Graeca origo eosdem mouet, vt Diomedis auxilia petant inf. VIII pr. Latinos populos ac ciuitates ordine certo seu situs seu vetustatis memoratas expectabat forte aliquis a poeta. Verum lubrico ille insistebat vestigio: ab Alba Longa, quae hoc tempore erat nulla, ortum habere omne nomen Latinum, et ab ea deductas esse colonias XXX Latii ciuitates, vulgo tum constabat. v. Dionys. III, 31 et I, 15. Quid? quod superiore libro, VI, 773 — 777 aliquot harum urbium ipse excitauerat, quae tunc adhuc essent *sive nomine terrae*. Sapienter itaque ab hac enumeratione abstinuit, et vetustissimarum tantum urbium nomina apposuit, nullo certo ordine disposita: quarum etsi magna pars inter colonias Albae Longae numerata est, tamen eae his ipsis coloniis, quibus iterum frequentatae seu suppletae fuerant, antiquiores creditae sunt. Ordine autem geographico relicto poeticis rationibus melius consuluit poeta; varietatem enim et libertatem in dilectu sibi ita reliquit. Varietatem etiam in hoc sequutus est, quod *Troianorum socios Arcades et Etruscos* alio loco commemorandos distulit, illosque nauibus aduestos narrauit inf. X, 166 sqq., vbi cf. Seru.

De *Mezentio* alio Excurso (III ad lib. VIII) dictum est: tyrannus ille fuerat Agyllae, urbis Etruscorum, quae Pelagicae originis vestigia manifesta retinuerat. v. Dionys. I, 21.

Qui

Qui sequitur, Auentinus, Herculis filius, Graecam stirpem patris nomine satis prodit. De eo v. ad v. 655.

In iis, quae de *Tibure* memorat Virgilius, aperte rationem sequitur, quam supra attigimus, et morem illum, qui veteri historiae plurimum labis adferfit, ut urbium Italicarum origines a Graecis repeterent. Itaque Tiburis originem e Graecia media nonnulli petierunt. Locus classicus post Plinium XVI, 44 l. 87 apud Solinum, ubi e. 2 plures huiusmodi urbium per Italiam origines exponuntur, tum: *Tibur*, sicut *Cato* facit testimonium, a *Catillo* *Arcade*, praefello *classis* *Euandri*; sicut *Sextius* (*Sextius Niger* esse videtur, Plinio memoratus, qui graece de medicina scripsit) ab *Argina* iuuentute (et hoc plures alii sequuti sunt, vnde *Horatio*: *Argeo postquam colono Tibur*). *Catillus* enim *Amphiarai* filius post prodigialem patris (sc. terra hausti) apud *Thebas* interitum, *Oeclei* autem insu eum omni foetu ver sacrum missus, tres liberos in Italia procreauit, *Tiburtum*, *Coram*, *Catillum*, qui deponis ex oppido *Siciliae* (delenda haec vox ab indocto homine inserta) veteribus *Sicanis* (*Siculos* debebat dicere. cf. *Dionys.* lib. I, c. 16) a nomine *Tiburti* fratris natu maximi urbem vocauerunt. Cum in condenda vrbe consociasse operas suas ferantur fratres, hinc modo *Tiburti* modo *Catilli* solius nomen in urbis origine memorari solet, ut *moenia Catili* ex *Horatio* nota sunt, et *Silius VIII*, 366 *Hinc Tibur, Catille, tuum*; cf. eund. IV, 225: *Tiburtus* heros etiam *Tiburs* et *Tiburinus* appellatus fuisse videtur. Variant fere libri in nomine, ut apud nostrum VII, 671, XI, 519. *Tiburni lacum* certe apud *Horatium* vindicarunt viri docti. Et *Tiburnum* agnoscit haud dubie *Statius I Silu.* 3, 74, ubi scriptura tantum inter *Tiberinus* et *Tiburinus* variat; et idem *Tiburnam domum* dixit *III Silu.* 1, 183. *Virgilius*, fratre *Tiburto* ad urbis nouae praesidium relicto, caeteros duo fratres ad belli societatem mittit. De *Tibure* egerunt imprimis *Clauer.* in *Ital. ant.*, *Franc. Martius* in *Hist. Tiburtina*, et *Ant. del Rè* in *Antiqq. Tiburt.* (Tom. VIII P. IV. *Thef. Antiqq. Ital.*), et nuper *Vulpus* in *Vet. Latio profano To. X.*

De *Praeneste* v. 678 sqq. fabulam poeta domesticam praetulit, de *Caeculo*, cum tamen de eius urbis originibus non minus fabula Graecanica esset tradita, qua *Praenestes*, *Vlysis* nepos, *Latini* filius, eius urbis auctor ferebatur. A *Telegono* conditum *Praeneste* nomenque ab *ilice* (*πῆλος*) ductum, memoratur in personato *Plutarcho* *Parall. extr.* Ita enim ludebant hi homines in nominibus. Addit tamen *So-*

lin. c. 2. *vs Praenestini sonant libri, a Caeculo.* Plura de Praeneste v. ap. Cluuer. Suaresium in Praeneste ant. et Vulpium Tom. IX Latii prof. Hoc vnum nescio an ab aliis obseruatum sit, quod Praenestinis h. l. Gabinos, Anienis accolae, Hernicos et Amaseni accolae, seu socios seu ditioni subiectos adiungit Maro.

De *Iunone Gabina* v. 682 ad e. l. dictum est. Quod *arna Iunonis Gabinae* memorat, etsi ea nota est poetarum in designandis vrbibus ratio, tamen id prouide fecisse videri potest, quod lib. VI, 773 (vbi vid. Not.) *Gabios* inter vrbes, quae illo tempore nondum erant, memorauerat. Caeterum etiam *Gabiis* origo Graeca adscripta, narratumque est, eam adeo Graecis litteris floruisse, vt etiam Romulus et Remus liberali disciplina imbuendi eo mitterentur. vid. Plutarch. in Romulo p. 20 D. T. I. Erf., Dionys. lib. I, c. 84 et Festum in *Roma*, ex Diocle Peparethio. Quod etsi fabulose traditum videtur, *Iunonis* tamen *Argiuas* in eam vrbem recepta sacra Pelasgos aliquando cum Aboriginibus, hoc est, cum Aufonum stirpe, eam inhabitasse arguat.

Praenestinis, vt iam monuimus, Virgilius adiungit praeter Gabinos et Anienis accolae, *Hernicos*, et addit: *quos, diues Anagnia, pascis, Quosque, Amasene pater, pascis.* Anagnia caput Hernicorum adhuc notum oppidum est. Enimuero in Amaseno fluuio, qui paullo vltra Setiam exortus Priuernum praetergressus, per Volscorum fines apud Circaeum in mare exit, haeret Cluuerius Ital. ant. p. 981, dum ad Hernicos designandos eum a poeta memorari arbitratur: inter Anagniam enim, Hernicorum vrbem, et Amasenum interiectos esse Sighinos et Setinos. Sed sumit vir doctus, quod poeta non dat; non enim ille Amaseni accolae Hernicos annumerat, sed vna cum Hernicis eos Praenestinis tamquam belli socios sub iisdem signis incedentes adiungit.

Alii adnotationi locum facit Macrobius Sat. V, 18, qui in versu. 689. 690, vbi Hernici cum sociis *vestigia nuda sinistri Instituerunt pedis; crudus tegit altera pero*, Euripidem in Meleagro, vnde versus quoque adscripsit, Virgilio ante oculos fuisse contendit, et poetae huius *occulsissimam diligentiam* inde arguit, quod ab Aetolis hoc ad Hernicos transfudit, qui Pelasgica stirpe orti ab Hygino tradantur, a qua etiam Aetoli originem habebant. Locus est satis copiosus; sed totum Macrobi acumen, vt ex animo dicam, ineptum est, et idoneo fundo caret. Virgilium cum Iulio Hygino Hernicos ab Hernico,

nica, duos Pelasgō, ducere, nusquam apparet. Si tamen duxisset, nimis longe petita res erat, propterea quod ab Pelasgis Aetoli quoque oriundi erant, transferre ad HERNICOS, qui nihil cum Aetolis commune habent, ea, quae de Aetolis narrata sunt. Sed nec Virgilius HERNICIS id praecipue tribuit, vt vno pede calceato, altero nudo, incedant, verum omnino Praeneftinorum et sociorum agmini: neque ille habitus adeo insolens et ad excogitandum difficilis erat, vt poetae in animam venire non posset; tandem et in eo fallitur Macrobius, quod *hunc morem in Italia fuisse, vt vno pede calceato, altero nudo, iratur ad bellum, nusquam repererat.* Nam occurrit ille passim, vt in Graecis sic in Etruscis monumentis, imprimis in vasis, vt apud Dempsterum in Etruria regali t. 90 in f. Porro, vt Siliū imitationem omittam, qui dat lib. VIII; 421 Sabinis *lasuo tegmina crure*, apud Lūium quoque IX, 40 Samnitium armatura eiusmodi narratur, vt *sinistrum crus ocrea testum haberent.* Qui locus Aristotelis censurae robur addere videtur, qui Euripidem reprehenderat, quod laeuum pedem nudum, dextrum ocreatum, tribuerat Thestii liberis Aetolorum more; nam apud hos contrarium morem obtinuisse (ita enim Aristotelis verba ab Euripideis seiungo), et id quidem merito; non enim laeuum, sed dextrum pedem, tamquam anteriorem et praegredientem, nudum et expeditum esse debere. Contrarium tamen sequutus est Virgilius, nec minus recte. Nam Euripidis reprehensio proprie ad rationem adiectam *ὡς ἐλαφρίζον γόνυ ἔχουσιν* spectant: et sinistrum crus recte nudari potuit, quandoquidem scuto tegebatur. Ita de prisca Romanorum militia Vegetius lib. I, c. 20 *Pedites scutati, praeter cataphractas et galeas, etiam ferreas ocreas in dextris cruribus cogentur accipere.* conf. Lips. de Militia Romanor. III, 7. Vtraque adeo ratio vsu et consilio defenditur. Nam nec minus *laeuus pes*, qui in gradu militari iaculantis vel sagittam emittentis anterior est, cum scuto tegi non posset, ocrea muniri potuit ac debuit. Alio sensu τῆ ἀριστερῆ ποδὶ προβαίναν accipiendum erat apud Xenoph. in Cyri exped. IV, 2 extr., vbi de barbaris grandiore arcus genere vtentibus: *ἄλκων δὲ τὰς νεύρας, ὅποτε τοξέουσιν* (adeoque dum arcum intendere volebant), *πρὸς τὸ κάτω τῆ τόξου τῆ ἀριστερῆ ποδὶ προβαίνοντες, σινίστρο ποδὶ ἐν ἴμῳ τὸν ἀρκαμ* (sc. humi impositum) *ἰμμιτσο*, virium colligendarum causa. Illustrat rem Arrian. Indic. 16 *ἀλλ' οἱ μὲν κεῖροι αὐτοῖσι τόξον τε ἔχουσιν ἰσόμενες τῆ Φαρίοντι τὸ τόξον, καὶ τῆτο κάτω ἐπὶ τῆν γῆν θάπτες, καὶ*

τῷ ποδὶ τῷ ἀριστερῷ ἀπιβάντες, ἴσως ἐπιπέσει, τὴν νεύην ἐπι μέγα ὄπισθεν ἀπορῶντες. Caeterum Euripideum fragmentum ex Meleagro post Schraderum illustravit Valkenar. in Diatribe de fragm. Eurip. p. 145. Laudat Aetolorum morem etiam Schol. Pindari Pyth. IV, 133, sed nihil inde nouae lucis expectandum.

Copiae, quas *Messapus* adducit, v. 691 sqq., ex *Etruriae* veniunt *urbibus* iis, quae *Graecam* originem habere credebantur; eaque de caussa ipsae diuersas a caeteris partes sequi existimandae sunt. De *Faleriis*, *Fescennia*, *Soracte* et *Capena* ex *Dionysio* pro certo id constat. Sed *Messapum*, cum in his commune aliquod aut fictum inuentumque nomen ponere non liceret, vnde poeta arcessiuerit aut in *Etruriam* transfulerit, non video. Sane in extrema Italia *Messapia* est, Graeco nomine, vt *Strabo* ait lib. VI, p. 425 B, eadem *Iapygia* dicta. Eam oram variis temporibus varios accepisse cum ex *Illyrico* tum e *Graecia* colonos mirum non est. Ex *Illyriis* utique fuere *Apuli*. Antiquis iam temporibus *Pelagi* circa ea loca confederant, *Peucetii* dicti a *Peucetio*, quem *Oenotri* fratrem ediderunt. *Peucetium*, *Iapygem*, et *Daunum* fratres memorauerat *Nicander* apud *Anton.* Lib. 31. Sane *Daunii* non nisi pars *Peucetiorum* fuerunt, vt ex *Strab.* VI, p. 437 B., et *Anton.* Lib. 31 colligo. *Sallentinus* ab *Idomeneo* deductos, lib. III, 400 vidimus. cf. *Strabo* VI, p. 430 A. *Herodotus* lib. VII, c. 170 *Crotenses*, qui cum *Minoe* in *Siciliam* venerant, postquam inde discesserant, ad *Iapygiam* appulisse, *Hyriam*que eondidisse narrat: καὶ μεταβαλόντας, ἀντὶ μὲν Κρητῶν Ἰηπυγας Μεσσηπίους γενέσθαι. Scilicet confederant inter barbaros, *Messapygas* vel *Messapios* dictos, quorum nomine ipsi deinde censi sunt. *Illyricos* hos barbaros fuisse credere licet, et hoc inter caetera fabulose narrata recte tradit *Nicander* apud *Antonin.* Liber. c. 31. Pars ex iis in *Thraciam* traiecit, vbi *Bottiaei* sunt appellati, v. *Conon.* c. 25, *Strab.* l. c. VI, p. 427 B, et ibi *Not.*, et mansit adeo nominis memoria in monte *Messapio* *Macedoniae* apud *Aristotelem* *Hist. Anim.* IX, 45. Supra memoratam ex *Herodoto* famam respicit *Strabo* lib. VI, p. 427 B. et p. 431. 432. At vbi ille de *Messapio* monte agit, lib. IX, p. 621 A. B., cui *Anthedon* urbs subiecta est, montem hunc *Bosotias* ait nomen a *Messapo* habuisse, qui ad *Iapygiam* accesserit eanique *Messapiam* appellauerit. vid. *ibid.* *Casaub.* *Conf. Seru.* ad *Aen.* VIII, 9. Fallitur vero *Stephanus Byz.*, qui *Messapum* *Euboeae* montem

tem edidit. Num vero Messapus e Boeotia homines deduxerit, et quo tempore hi Boeoti ad Italiam appulerint, et an nominis Bottiaeorum similitudo narrationi effingendae licentiam fecerit; equidem non dicam. Saltem Messapus aliquis conditor et rex Messapiorum inter veteres celebratus fuit: Plinius III, 11 f. 16 *Calabria* — *Graeci Messapiam a duce appellauerunt.* conf. Solin. c. 2, p. 10 B. Apud Silium lib. XII, 393 *Ennius antiqua Messapi ab origine regum* editur; et Seruius ad nostrum locum v. 691 *Ab hoc Ennius dicit se originem ducere.* Rudiae enim in Iapygia seu Messapia sitae erant.

Quae cum ita se habeant, ad assequendum difficile est, quomodo hoc vno in loco Virgilius veterem famam deserere et Messapum, cui in extrema Italia sedem constanter assignauit vetustas, Fescenninis, Faliscis, caeterisque enarratis Etruriae populis ducem dare maluerit. Videtur certe poeta sequutus esse aliquid, quod nunc igitur: nam exornat hunc Messapum eiusque copias et singulari ritu illustrat, quod cum rhythmo et cantu incesserint. An Seruio aliquid tribuendum sit dubito, dum ait: *Ab hoc (Messapo) Ennius dicit se originem ducere: unde nunc et cantantes inducit eius socios et eos comparat cycnis.* Incessum quidem talem cum cantu, et saltationi numerosae similem, multis barbaris usitatum fuisse satis constat. cf. Cerda ad h. l. Ad Fescenninorum carminum licentiam et iocos vero respicere poetam non credo. Quod Neptuni filium facit Messapum Virgilius, recte ex vetere more loquendi explicat Seruius: *Hic Messapus per mare ad Italiam venit: unde Neptuni dicitur esse filius.* Ita enim multi passim Neptuni aut filii aut amasii appellati fuere, quoniam mari aduenerant: v. c. Pelops apud Pindarum Ol. I. Vnde autem in mentem venerit poetae, ut hunc Messapum indomitum igni et ferro faceret, ita fere assequi mihi videor, quod inter eos, quos ducit, Soractis montis accolae sunt, Hirpi illi suo nomine dicti, qui sacrificio annuo, quod ad eum montem fiebat Apollini, *super ambustam ligni struem ambulantes non adurabantur.* Plin. VII, 2. cf. Aen. XI, 587 fqq.

v. 706 — 717. *Esse Sabinorum prisco de sanguine magnum Agmen agens Clausus* — *Vna ingens Amiterna cohors* etc. Fines agri Sabini poeta paullo latius constituit quam ad sequentium aetatum rationes, quas Strabo et Plinius ante oculos habuerunt. Saltem latus septentrionale vsque ad montem Fiscellum extendit, sub quem Nursia posita erat, et ab occidente Hortam, ultra Narem Tiberi immisam, memorat.

Amiternum.

Amiternum, quinque circiter millia ab *Aquila* versus *Aterni* fontem in loco situm, qui *S. Vittorino* vulgo appellatur, non infrequens prisca aetate oppidum esse debuit, si quidem poeta *ingens Amiterna cohors* dicere potuit. *prisci Quirites* respectu Romanorum, qui et ipsi *Quirites* dicti, ex quo *Sabini Curibus* oriundi cum T. Tatio Romam venerant. *Cures* autem, antiquissimum Aboriginum oppidum, pronuntiari debuit *Quires* vel *Quiris*, *Kúpis*, vnde *Quirites* dicti, pro *Curensibus*. Situs *Curium* fuit in Sabina regione, non, quod *Cluverius* p. 675 putavit, in loco *Vescouio* nunc dicto, sed paullo inferius ad sinistram ripam amnis *Corese*, in agri *Farenfis* loco *Monte magiore* dicto, id quod doctè declaravit *Capmartin de Chaupy* (*Decouverte de la Maison de Campagne d'Horace*, To. III, pag. 75 sqq.), qui in hoc eodem loco villam sibi redemit et instruxit. Idem pag. 67 sqq. totum poetae locum egregie illustrat; vnde transferemus nonnulla in h. l., quandoquidem nusquam alibi tam accurate haec tractata vidimus. *Eretum* vulgo in colle haud procul *Tiberis* ripa, *Monte Ritondo*, quaesiverunt: idem vir doctus situm aliquanto propius ad *Tiberim* in colliculo exploravit; appellatur locus *Rimano*; v. p. 85. 91. *Mutusca* est *Trebula Mutusca*, situ ex marmoribus et ruinis deprehenso, circa templum *S. Victoriae* fuit, mille passibus a vico *Monte Leone*, XIV. millibus supra *Reate*, nunc *Rieti* ibid. p. 93. Nec longe abest vicus *Olineto* dictus, quod ipsum nomen epitheton *oliviferae Mutuscae* declarat. 712. *Nomentum*, quod inter colonias Latinas sup. VI, 773 commemoratum vidimus, sed in agro Sabino situm oppidum, vestigia habet satis certa viae *Nomentanae* et nominis in vico *Mentana*. *Rosea rura Velini*. *Rosea*, seu campi *Roseae*, in agro *Reatino* ad lacum *Velinum*, summae olim fertilitatis, ex *Plinio*, *Varrone* aliisque satis noti sunt. vid. *Cluver.* p. 679 et *Capmartinus* l. l. 99 sqq. Magna pars horum camporum lacu demum *Velino* emisso emeruisse videtur: aquarum autem sulphurearum limus ad fertilitatem soli haud dubie profuit. 713. *Tetricae horrentis rupes montemque Scuorum* in montium iugis fuisse, qui ad orientem *Nursiae* in *Piceno* erant, dubitari nequit. cf. *Cluver.* p. 692. 693. Ultra oppidum *Leonessa* in *Abruzzo* ultra eos constituit *Capmartinus* p. 120. 714. *Casperiam* versus *Himellae* fluvii, qui nunc *Aia* est, fontem sitam, eam esse, quae nunc *Apra*, satis constat: abfuisse tamen aliquantum ab hac vrbe, et in valle *Presenzano* ruinas conspici tradit *Capmartinus* pag. 122 fq.

Forulos

Forulos in loco inter vetus Amiternum et recentiorē civitatem *Aquila* sitos, nunc *Civitas Tomassa* dictos, satis exploratum est. Quod tamen poeta *Forulos* inter *Casperiā* et *flumen Himellā* memoravit, transversum egit virum doctissimum modo laudatum, ut *Forum novum*, quod circa *Himellā* situm fuit, et *Forum Decii* poetam respexisse putaret. Sed poetae hoc condonandum est, ut in regionum situ geographicam subtilitatem deserat. 715. *Tiberim* sc. qua patet inter *Narem* et *Anienem*. *Fabaris*, aliis *Farfarus*, nunc *Farsa*, ad *Tiberim* descendit. 716. *Nursia*; nunc *Norsia*, versus fontes *Naris* inter montium frigora, et *Horta*, ad ostia *Naris*, qua *Tiberi* immittitur, a *Plinio* oppidis *Etruriae* annumerata, nihil difficultatis habent. *populi Latini* intelligendi siue de coloniis *Latinis* in agrum *Sabinum* deductis, siue de oppidis a *Latinis* conditis et habitatis, quae temporum successu in *Sabinorum* ditionem cesserunt. Hoc *Cluver*, pag. 651 statuit, conf. *Capmartin*, pag. 136 sqq. 717. *Alia*, exiguum flumen, *Romanorum* elade a *Gallis* accepta satis notum, dubitatur, quo loco defluerit. *Cluverius* esse credidit amnem *Rio di mosso*, *Capmartinus* amnem *S. Giovanni della Torre*, qui infra *Castel Giubileo* *Tiberi* iungitur, vid. ibid. pag. 148 sq. Caeterum in *Sabinis* abstulit poeta ab origine *Spartana* commemoranda, cui comminiscendae morum feueritas opportunitatem fecerat. Vide vel *Seru.* ad VIII, 638.

722 sqq. *Halesus* adducit *populos* e *priscis Auruncorum* et *Oscorum* sedibus. Fuerunt isti veterum *Ausonum* reliquiae, tandemque a *Romanis* deleti sunt. *Halesus*, *Agamemnonius* dictus v. 723, quod accipiunt ut sit *Agamemnonis* filius. Id vero alienum a poeta. Nam inf. lib. X, 417 pater ipsi fuisse traditur *vates*, qui senex obiit et filium, cuius fata praevidebat, in filia educauit. *Agamemnonius* igitur ad originem generis referri necesse est: id quod commentis, super *Graeca Italicarum* urbium origine, quae saepe commemorauimus, debetur. Sed discedit ab aliis *Maro* in hoc, quod *Campanorum* ducem facit *Halesum*. Nam plerique *Faliscorum* originem et nomen ab eo repetunt: *Ovidius* *Fast.* IV, 73. 74. *Amor.* III, 13, 31 sq., *Solin.* c. 8, *Seruius* ad VII, 695, *Alfrum* autem *Etruriae* ei tribuit tamquam conditori *Silius* VIII, 476. Facilius tamen ad assequendum est, quomodo ad *Halesum* *Falisci* reuocari potuerint; fuere enim *Faliscorum* *Faletii*, oppidum; *F.* *Aeolicum* digamma, adspirationis vicem subi-

re,

re, tot exemplis constat; itaque ex *Halesus, Halesi, Falesi, Falerii, Falisci* facti. Mox *Aurunci* v. 726 intelligendi, qui ultra Lirim habitaverunt, quorum Sueffa Aurunca fuit. Nam alia Auruncorum pars cis Lirim Latii partem coluit: Ex his sunt *Auruncae manus*, quae Turnum sequuntur inf. VII, 795. Potest Auruncorum pars ab eo perdomita fuisse videri; sic enim lib. XII, 93. 94 Turnus hastam gestabat *Astoris Aurunci spoliis*: et oppida multa capta manu iam ante v. 22 commemorauerat. Quid quod etiam Auruncos Rutulosque versus Sicanorum fines non longe a Tiberi collocat poeta lib. XI, 316. 318; quo factum, ut inter eos adeo, qui Turnum sequuntur, lib. VII, 795 *Sicani* ponantur: *Auruncae quoque manus, Rutuli veteresque Sicani*. Inter Ostorum populos etiam *Sidicini* fuerunt. vid. Strabo lib. V, pag. 237 C., a quibus Teanum Sidicinum nomen retinuit. At *Cales* vetus Aufonum, tum Campaniae vrbs Liu. VIII, 16. Etiam huius vrbs originem Graecam effinxit Silius VIII, 514 sqq. v. 729. *vadosi Volturni*, qui aliis poetis *rapax, celer, sonorus*, quam fluvii naturam ipsum nomen, a vulture ductum, respicere videtur. Sed idem fluvius pro diuersis locis, per quae cursum facit, diuersam aluei et cursus naturam habere potest. cf. Burm. ad h. l. *vadosus est prope mare*, ait etiam Pomponius: sed falso adicitur: *vbi est Linternum. Saticula*; Campaniae vrbs, vnde Saticulani; priscis temporibus Saticulos, ab Aufonum stirpe, colonos habuisse videtur. Epitheton, *asper*, ad locorum situm Tifatis subiectum spectare arbitror; idem colles, Tifata, Capuae imminabant Liu. VII, 29, Silius XII, 487. *Ostorum manus*. Opici, Opici, et Ofci, vetus Aufonum gens, quae tamen temporis successu, ut fit, a communi stirpe ita abalienata fuit, ut pro diuersis populis haberi possent Aufones et Ofci, conf. Strabo V, pag. 242 C, antiquitus cis et ultra Lirim habitaverunt. Sed in Latio mature nomen defecit, serius permansit in Campania. Primi in eorum terris aduenae Cumas condidere Chalcidenses ex Euboea, mox Etruscorum vires in iis locis increbuerunt, tandem a Samnitibus et Romanis vestigia quoque gentis excisa sunt, quae supererant maxime circa Atellas.

733 — 743. Iterum aliae de Graeca Italicarum vrbiū origine fabulae. *Teleboae* Taphum, vnam ex Echinadibus, incoluerunt, in quam ex opposita Acarnania transierant. Relicta Tapho, Capreas insulam, Surrentino promontorio Campaniae obiectam, eos adisse, hoc ex loco constat. Rex
 eorum

eorum Telon ex Sebethide nympha, Sebethi fluitii ad Neapolim filia, suscepit Oebalum, qui in continente Italiae, ex aduerso opposito, occupasse narratur loca circa Sarnum, in Hirpinis et in extrema Campania. Fabulam ex nostris petierunt Silius et Statius; quis Virgilio praeiuerit, non constat. *Sarrastibus*, Sarni fl. accolis, Graecam olim originem tributam a nonnullis fuisse, ex Seruio constat: *Conon* (videatur Samius, fabulofarum narrationum auctor, fuisse) in eo libro, quem de Italia scripsit, quosdam Pelasgos aliosque ex Peloponneso conuenas, ad eum locum Italiae venisse dicit, cui nulum antea nomen fuerit; et flumini, quem incolerent (l. quod accolerent), Sarno nomen imposuisse ex appellatione patrii fluminis (de quo nescio an aliunde constet) et se *Sarrhastes* appellasse. Hi inter multa oppida Nuceriam condiderunt. Scilicet Sarnum olim *Sarrum* pronuntiatum esse necesse est. Neque aliud quicquam super Sarrastibus et eorum origine affert Camillus Peregrinicus de Campan. felice Diff. II, n. 24. Qui somnia requirit, adeat *Euboici abitatores di Napoli* p. 263 sqq.; qui liber Neapoli sub Ducis *Michele Vargas Maccinca* nomine vulgatus est. *Rusfrae* vel *Rusfriumi* in Hirpinorum finibus, in Samnitium potestate habitum, nunc *Ruvo* in *Ferrara di Bari*; circa eadem loca *Batum* et *Celenna* sita fuisse videntur. At *Abella* notum Campaniae oppidum, inter Chalcidensium colonias numeratum a Iustino XX, v, 13. Quod *malifera* appellatur, etiam *nucis Auellanae* nomine firmatur.

744 sqq. *Aequi*, *Aequani* vel *Aequiculi*, vel *Aequiculani*, exiguum ad utramque Anienis ripam tractum inter Marfos, Pelignos, et Sabellos montes inhabitauerunt, agrestis et fera gens, a Romanis victa et extincta; vnde poeta: *Horrida gens adfuetaque multo Venatu nemorum duris Aequicula glebis. Nersas* a nemine alio memoratas vidi. *Vsentis* nomen ab amne, qui per Volscorum fines iuxta Tarracinam mare inferum intrat, ductum videtur. Fluum eodem nomine in Aequiculis fuisse, tradit Pompon.

750. *Marrunia de gente*. Varia sunt veterum et recentiorum commenta. Res ita in ordinem redigenda. Videntur *Marfi* ab initio fuisse *Marri*, vnde vrbs eorum *Marrubium*. Tradit quoque gentis et nominis auctorem Marrum Silius VIII, 507 sq. Sed pro more, quem toties attingimus, etiam *Marfi* e Graeca fabula originem circumspexerunt Romani scriptores,

scriptores, partim a Marſya, Phryge, partim a Marſo, Circes et Vlyſſis filio: in quod commentum vt incidere, locum fecit partim ſapientia vetus de Marſorum veneficiis, partim promontorium Circaeum, quod Circe inſediſſe narrata fuit. Eius ſoror *Anguſtia*, cuius nemus paullo poſt v. 759 occurrit. Vt autem Circe veneficiis celebrata fuit, ita Marſi nobiles ſerpentum incantationibus: v. Plin. VII, 2. XXV, 1 ſ. 5. Silus VIII, 497 ſqq. conf. Clauer., vbi de Marſis pag. 759. Incredibilis eſt ſuperſtitioſae credulitatis veterum circa venena eorumque medicamina varietas. Videat aliquis vel Indicem Plinii in *Venenorum Medolis*. *Archippi* regis nomen poeta ex hiſtoriis accepit. Plin. III, 12 *Gellianus auſtor eſt, lacu Fucino hauſtum Marſorum oppidum Archippe, conditum a Marſya, duce Lydorum*. Similia Solin. c. 2 pr.

761. Inter vrbes Italiae, quibus Graeca origo tributa fuit, *Aricia* quoque eſt, Latii haud ignobile oppidum. In proximo nemore Diana peregrino more fuit, culta: cum ſacris praeeſſet fugitiuus ſeruus, cui gladio depugnandum erat aduerſus quemcumque alium ſeruum, qui ei victo in ſacerdotium ſuccedere poterat; *αἰγῶνα μονομαχίας* appellat Paul. II, 27, p. 173. Videtur religio ludos gladiatorios conſtituiſſe, ſed inter fugitiuos, vt victor pro rege Nemoralis eſſet. Quae religio cum Scythicum ritum referre videretur, narrari vulgo coepta, Scythicae Dianae ſimulacrum ab Oreſte de Taurica deportatum in eo loco eſſe conſecratum. v. Solin. 2 p. 13 C, et alios apud Clauer. p. 921 ſqq. conf. ſup. To. I Vit. Virgil. ſ. 85. Egit de Aricia diligenter poſt Clauerium Vulpus Vet. Latii lib. XIII, Tom. VII, p. 179 ſqq. In eodem Dianae templo heros indigena Virbius (a quo et collis Virbius nomen duxit, de quo v. *Capmartin de Chaupy Maiſon de Campagne d'Horace*, Tom. II, pag. 117 ſqq.) domeſtica religione cultus fuiſſe videtur, quem ex aliqua ſeu formae et attributorum ſeu forte fabularum ſimilitudine Hippolytum ſeriores interpretati ſunt: niſi ad commentum illud nomen *Virbii, bis viri, παλιμβίς*, ritusque religioſus arcendi equos a luco (v. inf. 778) duxit: vt veteris cladis memoriam renouari heroi nollent. Addita hinc narratio de Hippolyto e mortuis reducto et in nemus Aricinum a Diana abducto. v. Ouid. Met. XV, 532 ſqq. Eam fabulam Aricinorum domeſticam fuiſſe, ex Pauſania intelligitur lib. II, c. 27. Nunc poeta Ariciam nympham facit (quod magis placet, quam vt *Aricia* vrbs ſit, eſſi ſic lib. X, 172 *Populonia mater*), quae ex

et Hippolyto peperit Virbium. Multis modis tractata est fabula ab aliis: unde diuersae illae Grammaticorum rationes.

783 fqq. De Turno eiusque origine dictum est Excursu VII: Tribuit ei poeta v. 793 feqq. regnum iit *Rutulos*, quorum caput Ardea; Accensi hi Latinis; et si interdum de iis ita traditur, vt eos aliunde immigrasse putes: nisi hoc ad Daunum tantum spectat, Turni patrem, qui cum Dauniis terram in sedisse videtur. Saltem XII, 22 *Sunt tibi regna patris Daunii, sunt oppida capta Multa manu.* In Excéptis Appiani lib: I *Rutuli Tyrrheni* memorantur; sed vitiose; quod etiam monuit nuper cl. Editor. Copiis a Turno adductis accenset poeta etiam *Auruncos*, eis Lirim scilicet habitantes, aliosque a Tiberi inde ad Vsentem vsque incolentes populos: quos tamen nunc sub imperio habere videri debet, quoniam Latini, bellum recusantis, partes et munia ipse susceperat. conf. inf. not. ad XI, 317. Et inter hos quidem *Sicani* ad Tiberim videntur a poeta collocari lib. XI, 317 in finibus Rutulorum: seu quod poeta Sicanos pro Siculis posuit. conf. Excurs. II ad VIII, 314. 328. seu quod alios auctoritas, qui nunc interiere, sequutus est. Inter populos quoque Latinos memorat *Sicanos* Plinius III, 9. Forte fuere ex prisca Sicanorum reliquiis, qui hic prisca sedes retinuerant. *Sacrae acies* pro Ardeatibus dictae videntur, quoniam sacra magnae Deum Matris a Sacranis suscepta habebant. Certe hoc *Sacranorum* nomine Sacerdotum fuit collegium in ea vrbe, qui Matris magnae Deum sacra curarent. Marmora bina in eam rem iam laudauit Burmannus e Gudio p. XX, 8-9. Vide eadem illustrata a Vulpio Tom. V vet. Latii pag. 209 fqq. Festi locum iam laudarunt intpp. *Sacrani appellati sunt Reate orti, qui ex septimontio Ligures Siculosque exegerunt: nam vere sacro orti erant; ex quo loco Seruiana lacinia petita ad Aen. XI, 317 f. Illi (Siculi) a Liguribus pulsi sunt, Ligures a Sacranis; Sacrani ab Aboriginibus.* Si tamen Silii versum recordamur VIII, 417 *magnaeque Reate dicatum Caelicolum Matri*, ad ver sacrum ne recurrendum quidem esse videtur. Seruius: *Dicunt quendam Corybantem venisse ad Italiam et tenuisse loca, quae nunc vrbi vicina sunt: et ex eo populos ducentes originem Sacranos esse appellatos; nam sacriati sunt matri Deum Corybantes.* Sunt haec commentis similia: ad sacra tamen Cybeles nomen *Sacranorum* ea ipsa referunt. Propius ad Festum spectant ea, quae sequuntur in Seruio: *Abi Sacranas acies Ardeatium volunt, qui aliquando, cum pesilentia laborarent, aer sacrum vouerunt* (immo: quos parentes — vouerunt), unde Sa-

crani *disti sunt*. Iulius Sabinus Siliii verba eo trahit (lib. VIII, 359) *Sacra manus Rutuli*. *Labici*, pro oppido Labico, seu pro oppidanis Labicanis, quod *pilla scuta* habent, non apparet, poetaene ingenio an veteri famae debeat. Ager Labicanus contiguus fuit Algidenſi, Gabino, Tusculano ac Praenestino. Labici situm non longe ab oppidulo *la Colonna* Holſtenius conſtituit, melius quam Cluverius in agro oppidi *Zagarolo*: vt docet Vulpius in Vet. Latio Tom. VIII, p. 286 ſqq. (lib. XV, cap. 5). Erat autem inter Latii oppida antiquiſſima, Albanorum colonia eo deducta. Quae Seruius ad h. l. habet, inepti Grammatici commenta ſunt. *Numici ſacrums Littus*: De hoc vid. ſup. Excurs. III ad h. lib. Reliqua in Notis ad e. l. perſequuti ſumus.

Arma rogo, genetrix nato. Aen. VIII, 383.

P. VIRGILII MARONIS
AENEIDOS
 LIBER OCTAVVS

ARGVMENTVM

Belli signum Turnus ex Laurenti arce prophanis, Latique totius
 finitimarumque urbium sibi auxilia adiungit. Venulus quo-
 que Argos ad Diomedem mittitur, ut eum periculi similitudine ad-
 belli societatem impellat. — 17. Quibus rebus permotus Aeneas,
 copiarumque suarum paucitati diffidens, Tiberini montem, aduerso
 flumine in ea loca subuehitur, in quibus postea Roma condita fuit;
 Euandrique regis, qui, ex Arcadia profugus, in Palatio monte
 oppidum nomine Pallantoum condiderat, auxilium implorat. — 100.
 Euander Aeneam, aduentus eius causa cognita, benigna hospitio
 excipit; sacrisque Herculis, quibus tum insentus erat, adhibitum
 cassam a Caci noae repetitam 185 — 267. ritusque sacrificii edo-
 cet, locaque eius trahebatur nobiliora obiter hospitii reconstat 310. —
 369. Postridie Aeneas, equitum quadringentorum subsidio adiu-
 tus, quibus praecurat Pallas, unicus Euandri filius, partem co-
 piarum secunda flumina ad suos remittit: ipse cum reliquis Agyl-
 lam, sacrosissimam Tyrrhenorum civitatem, petit: cui cum Mo-

zentio, quem ob intolerandam crudelitatem regno expulserat, inter necina odia intercedebant 454 — 519. Interim Vulcanus, uxoris blanditiis adductus, priuigno suo arma fabricatur 370 — 453, eademque a Venere ad Aeneam deferuntur; qui armorum pulchritudine delectatus, cum caetera omnia tum clipeum inprimis, qui res a posteritate sua ferre gerendas habebat depictas, studiose admiratur 520 ad fin.

Vt belli signum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, et rauco strepuerunt cornua cantu; Utque

1. At Zulich. et Erf. a pr. m. signum belli pr. Hamb. 2. strepuerunt Leid. stupuerunt Goth. fec.

Etiam hic liber bello parando consumitur, inprimisque auxiliis arcessendis, cum Turnus per legatos Diomedem, Aeneas Euandrum adit. Quas res episodio viam munit elaboratissimo de Euanthro, quo fabulas veteres Italiae et origines coloniae Arcadicae in Palatino monte exponit, Romanis cognitu iucundissimas. Qui autem de Aeneidis praestantia recte iudicare vult, non ex nostrorum ingeniorum et aetatis genio iudicium facere debet; id quod importunum esset, est plerique ita faciunt; sed id respicere animoque assequi, quam delectationem poetae carmina Romanis potissimum asferre poterant, quibus ille ea meditabatur. Iam origines Latii et Romae, ad nostrum forte sensum, nisi peculiare studium his litteris addideris, parum iucundae, Romanis haud dubie esse debuerunt cognitu grauissimae:

et qui delectationem, quae inde capi potest, aestimare vult, ante omnia ipsis illis originibus accurate cognoscendis et enodandis operam impendat necesse est. Quod idem ut faciat tanto magis interpreti incumbere, recte indices. Succedit aliud episodium de armis et clipeo Aeneae, quod et ipsum ad Romanorum studia comparatum esse manifestum sit.

1. Mira res videri debet, potuisse Turnum in aliena regia bellum instruere et copias parare. Talia animaduertere et poetam reprehendere in promptu est. Sed poeta ad praesens aetates singula componere et adornare debuit, non ad sua nec ad nostra tempora. In regnis istis antiqui seui summa rerum erat apud populum: eiusque voluntatem seu impetum exsequeretur rex. Bellum aduersus Troianos plebis studiis susceptam erat, reniten-

Vtque acris concussit equos, vtque inpulit arma: 1
 Extemplo turbati animi; simul omne tumultu
 Coniurat trepido Latium, faeuitque iuentus 3
 Effera. Ductores primi Messapus et Vfsens,
 Contemtorque deum Mezentius, vndique cogunt:
 Auxilia, et latos vastant cultoribus agros.
 Mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem.

Qui

3. *Apud a. Goth. text. concessit pr.* 6. *Messapus et Messappus in*
codd. 7. *Contemtor superum Witt. Mezzentius Rom., vi al.*

te frustra Latino; tandem-
 que, quod senectutis infirmitas
 et solitudo suadere poterat,
 rerum summam prorsus derelinquit:
Nec plura loquutus Sepsit se tellis rerumque reliquit habenas VII, 600, et,
 cum Ianus esset referendus,
Latinus foeda refugit ministeria et caecis se condidit umbris.
 Itaque Turnus succedere in
 partes Latini debuit: quo assumpto
 in carminis argumentum nactus est
 heroem, quem ornaret poeta, et quem
 Aeneae opponeret. Sed principium
 libri parum splendere mihi videtur;
 nec aliud quicquam est, quam otiosa
 repetitio eorum, quae iam satis ex
 libro superiore constabant. Debat
 poeta procedere a v. 9 *Mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem.* In belli
 signo, vexillo, ex arce prodendo,
 Romanum morem adumbrasse videri
 potest, qui in comitiis superstes mansit,
 vt vexillum in arce tolleretur; sed
 puto argutius hoc

quam vere dici. *signum* puto per ipsa illa *cornua* v. l. alt. explicari. Sic sup. VII, 512 *Pastorale canit signum cornuque recuruo Tartaream intendit vocem.*

3. Simplicissimum est de apparatu bellico accipere: vbi Turnus equos et arma excitauit, protulit, in medium produxit: extemplo totum Latium ad bellum est inflammatum. Nam *simul* simpl. est copula. *concessit*, concitauit adhuc otiosos. *impulit*, movit, adeoque manu trahauit et protulit. Nam *iuspellere arma* de percussione clipeorum accipere duram esse arbitror. Seruius autem promore suo argutatur, dum ad ancilia commoueri solita refert; nec *arma* pro peditibus h. l. dici posse videntur. De *Messapo* copias ex Etruriae urbibus adducente lib. VII, 692. de *Vfente* 745. et de *Mezentio* 647 seqq. iam memorauerat poeta.

9. seqq. - Ad Diomedem,

- 10 Qui petat auxilium, et, Latio consistere Teucros,
 Aduectum Aenean classi, victosque Penatis
 Inferre, et fatis regem se dicere posci,
 Edoccat, multasque viro se adiungere gentis
 Dardanio, et late Latio increbrescere nomen.
- 15 Quid siuat his coeptis, quem, si Fortuna sequatur,
 Euentum pugnae cupiat, manifestus ipsi,
 Quam Turno regi, aut regi adparere Latino.
 Talia per Latium: quae Laomedontius heros
 Cuncta videns, magno curarum fluctuat aestu;
 Atque

10 *confidere* Gud., vt alibi. Illustrat Heinf. 11 *Aduentum* Zu-lich. Vrat. Ed. Iunt. cum Goth. tert. *Aeneam* edd. plerique. *classis* ad. Ven. *victosque* Leid. a m. sec. 12 *Auferre* Goth. tert. *se du-tere* alter. Tum in tertio hemistichia v. 12 et 14 permutata: *et fatis v. dicere posse*, et: *Dardanio et late L. i. n.* 13 *se tingere* pr. Hamb. 14 *Dardanium et* — *nomen* vir doctus in Misc. Obf. IV, To. II, p. 380, non profus male; etsi enim *vir Dardanius* et similia laepe occurrunt, tamen *nomen* nude positum *xpinus* gratum videtur: *intrebisere* vulgg. vid. I Georg. 359. 15 *Quid s. inceptis* Oudart. *Quid studeat coept.* Goth. sec. *quae s. tert.* Rottend. 16 *cupiat* aliquot Pier. et duo Burm. *cupiant* Ed. Bas. *cupiat* Ed. Ven. 19 *Sup. IV, 532* *magna-*
que irarum fluctuat aestu. 561 *varioque irarum fluctuat aestu.*
 XII, 496 *vario nequicquam fluctuat aestu.*

qui auxilia petant, mittantur, propter communem originem Graecam, quae Turno tribuitur. vid. sup. Excurs. VII ad VII sqq. Diomedis autem in eos, qui Troia capta profugerant eiusque irae se subdlexerant, inflammatus esse debebat animus. Quae huius legationis fortuna fuerit, infra videbimus XI, 226 sqq. ibique Excurs. I. *Venerunt* ex antiqua fama adsciuit poeta, quantum ex Sertio colligas. Hunc, inquit, fuisse constat Argium; nam Tiburs est, vt indicat locus XI, 757. Hunc

alii Lauini imperasse olim tradunt. *vrbs Diomedis* Argypa est. v. inf. XI, 246 et ibi Excurs. I. cf. Sert. ad h. l. *et dicere, se posci regem fatis.* sup. VII, 272. *Hunc illum poscere fata. Et reor* etc. vocabulo de fatis proprio lib. V, 707. VII, 584. 16. *ipsi*, qui iam antiquus eius sit hostis — *vult autem intelligi*, ait Sertius, Aeneam etiam contra Diomedem bella gesturum, non tantum propter praesens imperium, sed et causa hostilitatis antiquae. //

Atque animum nunc huc celerem, nunc diuidit illuc, 20
 In partisque rapit varias, perque omnia versat.
 Sicut aquae tremulum labris vbi lumen aënis
 Sole reperfuffum, aut radiantis imagine Lunae,
 Omnia peruolitat late loca, iamque sub auras
 Erigitur, summique ferit laquearia tecti. 25
 Nox erat; et terras animalia fessa per omnis

Alituum

20. 21 Versus supra lecti IV, 285. 286. 20 *celerem nunc huc duo*
 Goth. 23 *radientis* Gud. et pr. Rottend. cf. inf. 616. 25 *mul-*
 tos *laquearia* legisse narrat Seru., satis indoctis. 26 *n. versa*
 Goth. sec.

20. De verbis cf. sup. IV, 285. 286. At comparatio, vt omnes viderunt, subiecta est Apollonio Rhodio III, 754 seq. ornata a Marone; nisi quod motae aquae causa ex infusione recens facta in Graeco poeta non desideratur: *ἴστας — τὸ δὲ ὕδωρ αἰὲρ ἀβήσσει. Ἡὲ περὶ ἐν γαυλῶν κήρυται.* Ante oculos quoque erat Lucret. IV, 222. *Quod, simul ac primum sub diuo splendor aquae ponitur, extemplo, caelo stellante, serena Sidera respondent in aqua radiantia mundi.* Caeterum laudata comparatio multis, etiam S. R. Lowthio *de sacra poesi Hebraeor. Prael.* XII, p. 238, quippe in qua observata rerum dissimilium similitudo delectat. Nec tamen minus delectat ea propterea, quod animi status et affectio re sub oculorum intuitum cadente praeclare expressa est: id quod genus comparandi suauissimum est. Aliam comparationem Home-

ri Iliad. 3, 16 sqq. cum fluctibus e dimerforum ventorum afflatu suspensis conferant studiosi. In imagine Lunae arguantur interpretes: est ea pro ipsa Luna, cuius sane imago in aquae superficiem incidit ab eaque redditur. Alius, nec magis feliciter, possit verba *sub auras* calumniari, cum sequantur *laquearia tecti*. Silius VII, 142 sqq. fere verba ipsa retinuit: *Misbetique exacuens varia ad conamina mentem, Sicut aquae splendor radiatus lampade Solis. Diffusata per tecta, vaga sub imagine vibrans Luminis et tremula laquearia verberat umbra.*

26 sqq. Iterum per nouum visum fatalis rerum ordo declaratur: vide Disquis II F. II s. VI. Noctis declaratio magnam suauitatem habet; Copiosorem ornatum sup. IV, 522 sqq. attulerat: vbi Apollonii Rhodii vestigia animadvertebamus. Nuper in Lexico Homericor alterius Apollo-

- Altuum pecudumque genus sopor altus habebat;
 Quum pater in ripa gelidique sub aetheris axe
 Aeneas, tristi turbatus pectora bello,
 30 Procubuit, seramque dedit per membra quietem.
 Huic deus ipse loci fluuio Tiberinus amoeno
 Populeas inter senior se ad tollere frondis
 Visus; eum tenuis glauco velabat amictu
 Carbasus, et crinis umbrosa tegebat arundo;
 35 Tum sit adfari, et curas his demere distis:
 O fate gente deum, Troianam ex hostibus urbem
 Qui reuehis nobis, aeternaque Pergama seruas,
 Exspectate solo Laurenti arisque Latinis,

Hic

28 Tum duo Burm.
 emendate eum Ald. sec.

33 Cum Iunt. et Ald. pr., sicque Rom.,
 35 Cum Moret. sec. adfatur Doquill.
 38 loco Medic., et in marg. alibi solo. Laurentum Seru. ad v. 12.

nii p. 490 etiam illi Alcma-
 nem praeiuisse vidimus ver-
 sibus forte sic constituendis:
 εὐδαμν δ' ὄρεων κορυφαί τε καὶ
 Πηρώγγες Πρώγγες ἠδὲ καὶ χα-
 ράδρου· Φύλα τε ἔσπετα δ'
 ὄρεα τρίφεα μέλαινα γαῖα, Θή-
 ρες ὄρεα κῆοί τε καὶ γένος με-
 λισσῶν· Καὶ πτόδαδ' ἐν φέν-
 θεσσιν πορφυ — γῆς ἄλος· εὐδα-
 μν δ' οἰωνῶν Φύλα ταυνοπερέ-
 γων —. Sub dio Aeneas ob-
 dormit, seramque dedit per
 membra quietem: ducta lo-
 quendi forma, ex altera, qua
 sanius didi per corpus, spargi
 per membra, dicitur. Mo-
 nemus hoc, quod plerique
 verba temens, causas fermo-
 nis ignorant.
 1. 31. deus loci ἐπιχώριος θεός.
 Ripa Tiberis populis esse de-
 buit praeterea quod nunc

aliter se habere audio: sed
 cf. inf. 95. 96, et VII, 29 sqq.,
 ibique Exc. III a pr. 33. 11-
 nuis carbasus glauca amictu
 pro glauca palla carbasina
 humeris vel femori fluuio rum
 iniecta in signis veterum
 Imitatorem verbosum Clau-
 dianum Cerda comparauit in
 Paneg. Olybr. (I, 214 sqq.).
 Adde de VI Conf. Honorii
 (XXVIII, 163 seqq. Seruus
 ineptit ad h. l.). 36. 37. idem
 orationis color, qui in illis:
 Signis in lianam portans: tua
 stirps. Et Penatibus labrisque
 adductis eum reliquias Troiae
 morum. rursus autem prop-
 ter stirpem Dardani fabulo-
 sam ex Italia. v. sup. III, 167
 sq., vbi cf. Exc. VI. 38. ex
 prellite prupter deorum vati-
 cinia; cf., v. 12. sup. ad VI,
 687;

Hic tibi certa domus; certi, ne abfiste, Penates;
 Ne belli terrere minis. Tumor omnis et irae
 Concessere deum. 40

Iamque tibi, ne vana putes hæc fingere forma,
 Litoreis ingens inuenta sub ilicibus sus,
 Triginta caputum fetus enixa, iacebit;
 Alba, solo recubans, albi circum vbera nati. 45

Hic locus vrbis erit, requies ea certa laborum:
 Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
 Ascanius clari condet cognominis Albam.

Hand incerta cano. Nunc qua ratione, quod instat,
 Expedias victor, paucis, aduerte, docebo. 50
 Arcades his oris, genus a Pallante profectum,

Qui

39 certius abs. Doruill. adfiste al. ap. Pier. 40 tumor Heinl.
 e libris secundum Pier., alii timor. 41 profugis noua monia Tek-
 nis suppletur versus in multis, quos Seru. Heinl. et Burm. viderunt:
 perperam accepta voce concessere. Esse qui confidere legant, a Taub-
 manno notatum. 42 nec vana putes Rom. ni vana putas Gud. à
 m. pr., non male, inquit Heinl., immo ad sensum pessime. Iamque
 tibi ne v. p. huius f. f. J. Lit. Parrhal. 43 sub ilico buxus Rom., nec
 nisi recenter correctum. Vll. 43. 44. 45. 46 iam supra lecti III, 390-
 391. 392. 393, nunc, puto, male repetiti. 45 recubant a. — nati
 Medic. 46 Abest versus a Medic. et a pr. m. a Gudiano. Sane
 ille cum trinis prioribus occurrebat sup. III, 393. Nunc eo vix careas
 propter seqq. ex qua est ἰσὺ ὀφ. ἡρόου. pro ore; nam vt, sit ex quo,
 secundum quod portentum, durissimum est. 47 tridenis duo Burm,
 cum pr. Goth. 48 sondens alter Hamb. c. c. urbem Goth. tert.,
 quod equidem malim a poeta profectum in vaticinio. 50 Expediam
 a m. pr. Medic. et Gud. Expedies Goth. sec. 51 hic
 — Medic. is eraso h. Doruill.

687; nempè expēdita dicuntur esse ea, quae praedicta sunt, vt in libris sacris passim; eadem dicuntur debita. 40. Concessere h. resederunt. Non audiendi Intpp. vett. et recent. Si dicas, needum tamen Iunonis iram in Troianos cessisse seu placatam fuisse; si quidem compares IX pr. X, 62; vanam eam esse reputa.

42. De hoc ostento, quod iam Helenus vates praedixerat lib. III, 388 sqq., vide Excurs. II ad lib. VII, 126. 47. Ex quo: ex quo tempore, quando. clari cognominis, ab alba sue nominatam, et XXX inde anno conditam. 51 sqq. Euander cum matre Carmenta seu Nicostata, vate, ex Arcadia profectus, Pelasgos

Qui regem Euandrum comites, qui signa secuti,
Delegere locum, et posuere in montibus urbem,
Pallantis proavi de nomine Pallanteum.

55 Hi bellum adfidue ducunt cum gente Latina;

Hos castris adhibe socios, et foedera iunge.

Ipse ego te ripis et recto flumine ducam,

60 Aduersum remis superes subuectus vt amnem.

Surge age, nate dea; primisque cadentibus astris

60 Iunoni fer rite preces, iramque minasque

Supplicibus

55 *ducunt* Hamb. *sec.* 56 *foedera* alii ap. Seru. et Gud. ac pr. Moret. cum al. ap. Burm., sed *offensa aure.* 57 *ripis* sane parum commodum, secundum, intra ripas, alueo. *recto* Menag. pr.; et sic Cerda coni. ad v. 95. 96. Schraderus autem coni. *fluuis et tello fl.* 58 *in amnem* Witt. *superes remis* aliquot Pier. 59 *age* excidit Rom. et aliis Pier., in aliis suppletum o. Mentel. pr. a us. pr. *ait.* 60 *irasque* complures ap. Heinf. et Burm.

lasgos suos in loca circa Tiberim adduxit, et in monte, qui inde Palatinus dictus, oppidum Pallanteum, mox Pallantium et Palatium appellatum, condidit. Fuerat iam in Arcadia Pallantium pagus, et inter proauos Pallas, a quo hi Arcades orti dicuntur poetae: *genus a Pallante*, h. e. Pallantis progenies. Idem nomen filio Euandri impertitum. v. Excurs. I ad h. lib. In Euandro potuisset poeta omnia ad maiorem admirationem struere et parare. Euander gente Pelasgica oriundus vix videbatur bonae spei ac fiduciae locum relinquere Troianis, si repente in eum incidissent. Sed poetae placuit alia ratio, vt per somnum haec denuntiaret, vt-

que, propter Latinorum in aduenas Arcadas odia, communi periculi metu Troianos et Arcades, Pelasgicae licet stirpis, in foedus et societatem adduceret. cf. inf. 129 sq. Et vero Achaeci, si propius inspexeris, qui Troiam expugnauerant, diuersae stirpis sunt. 53. *in montibus*, ne arguteris; est, *in monte* Palatino: et v. 57 *recto flumine* recto fluminis itinere; Nec audiendus Seruius, qui in eo argutatur, quod flexuosam ripam alibi memorauit v. 95. 59. *primisque cadentibus astris* sub primum diluculum; nam poetis sidera cursu noctis exacto occidere dicuntur. v. ad lib. II, 8. 9. Excurs. II. *Iunoni fer rite preces*, quod idem Helenus sedulo monuerat lib.

III, 435 sqq.,

Supplicibus supera votis. Mihi victor honorem
 Persolues. Ego sum, pleno quem flumine cernis
 Stringentem ripas, et pingua culta secantem,
 Caeruleus Thybris; coelo gratissimus amnis.
 Hic mihi magna domus, celsis caput urbibus, exit. 65

Dixit, deinde lacu Fluvius se condidit alto,
 Ima petens. Nox Aenean somnusque reliquit.
 Surgit, et, aetherii spectans orientia Solis
 Lumina, rite cauis vndam de flumine palmis
 Suffulit, ac talis effundit ad aethera voces: 70

Nymphae,

61 *donis* multi ap. Pier. et Heinf., sed *votis* tuentur Rom. et Medic. cum al.; et venit forte *donis* ex sup. III, 440. 62 *Persoluis* Witt. *quam pleno gurgite c.* aliquot Pier. 63 *ruentem* Moret. sec., quod probat Heinf. et illustrat, ut erat ille paullo proclivior ad captandas elegantias secretiores et exquisitiores, etiam ubi a genio scriptoris et loci erant alienae. Sed multo probabilius, librarium casu in hanc vocem incidisse, quam tot alios codices esse depravatos. Nec, quod Burm. bene monuit, placidum flumen bene dicitur *ruere*. Tum Aufon. et ipse *secantem* legit Mosell. 460. Witt. a m. pr. *saquentem*. 65 *serta domus* Gud., *caelis* Medic. a m. pr. *escit* antique pro *erit* emendat Faber; et Heinf. *exit* transitivè pro *effert*, *exerit*, *accipit*. *Virumque* perperam. Vid. Not. 66 *fluvio* Gud. a m. pr. *lacu è* *fluvio* Heinf. coni. *fluvi* coni. Heumann. Sed vid. Not. 67 *relinquit* aliquot Pier., inter quos Rom. *ἐμὲ δὲ γλυκὺς ὕπνος ἀνήκεν* Homericum, 70 *Suffulit* Rom. aliquot Pier. cum Medic., Gud., aliisque ap. Heinf., ex interpolatione puto. *effudit* lectum ante Heinf. *difudit* ed. Ven.

III, 435 sqq., ut videas poetam sibi constare. 64. *Caeruleus*. Atqui, flavus est Tiberis, et luteus, ut satis notum. Scilicet nunc deo communem fluviorum naturam dat. *caelo gratissimus, Deophilus*.

65. Circa has easdem oras surget aliquando magna urbs, Roma. Quod in vaticiniis facere mos est, res futura effertur tamquam praesens, *exit* pro *exibit*. *celsis caput urbibus* nota illa poetica oratio,

pro: *caput urbium*. Tum ea urbs, dicta *domus* dei Tiberini, quatenus ille in ea consecrabitur et ut deus coletur. Sic facile componuntur turbae interpretum, quas hic commemorare nil attinet: cf. Burm. Mox *lacus* l. pro *alveo*, l. quod malim, pro *profundo*, vel *fundo* *fluvi*, adeoque pro ipso *amne*.

67. *ἐμὲ δὲ γλυκὺς ὕπνος ἀνήκεν* Hom. 69. *rite cauis* tamquam precaturus. Nihil aliud.

Nymphae, Laurentes Nymphae, genus omnibus unde
Tuque, o Thybri tuus genitor cum flumine sancto, [est;
Adcipite Aeneas, et tandem arcete periclis.

- 75 Quo te cumque lacus, miserantem incommoda nostra;
Fonte tenet, quocumque solo pulcherrimus exis;
Semper honore meo, semper celebrabere donis,
Corniger Hesperidum fluuius regnator aquarum.
Adfis o tantum, et propius tua numina firmes.
Sic memorat, geminasque legit de classe biremis,
80 Remigioque aptat; socios simul instruit armis.

Ecce autem, subitum atque oculis mirabile monstrum,

Candida

72 Tu quoque Tybri duo Burm. o aliis excidit; in aliis: Tuque o Tybri, tu, o, apud Pier. et Heins., quod probabat Ge. Fabric. cum Cuninghamo. Alii aliter turbant. tu flumine Tusco Bigot. Vulgata est apud Seru. et Macrob. VI, 1, ubi docet ex Ennio adumbratum esse verbum. Nam is: Tequis pater Tiberine tuo cum flumine sancto cecinerat. xancto codd. ap. Pier. cf. Burmann. See. ad Antholog. p. 73. Etiam ex Livio notum est lib. II, 10 Tiberine pater, inquit, te sancto precor. 75 tenent Rom. cum binis Heins. et fragm. Vatic., it. Erf. q. loco Parrhaf. 76 numerabere plerique Pier. et bini Heins., ex interpretatione. Alia in Witt. honorabere. 78 Adfis et aliquot Pier. o tandem vulgo lectum ante Heins., qui e suis et Pier. emendauit. propius scriptum viderat Seru. placidus apud Donatum, ex inpt. tua omnia emendauerat Palmer. Spicileg. p. 616. Sed numen pro voluntatis quacunque significatione, monito et oraculo, poetis dictum occurrere alibi iam monitum est. n. seruus Oudart. 79 memorans pr. Voss. geminas legit Franc. memorans: geminas legit Parrh. 80 d. socios: simul alii male distinguunt. v. Burm. f. atque instruit Sprot. 81 Laudat hunc et omisso versu 82 tres seqq. auctor libelli de Progenie Augusti.

aliud. 71. genus omnibus unde de est: quatenus Nymphae fontium sunt deae. Alias poetae aliter. 73. arcete periclis, liberate, finem laborum facite. 74. Expressit Statius IV Theb. 832 quacunque domo gelida ora resoluit etc. lacus, vti v. 66, pro ipso amne. Nisi docte de ipso fonte dixit, quo aquarum scaturientium copia

colligitur in lacum. Est enim fons et caput amnium sedes Fluuiorum; cf. ad Ge. IV, 319. 75. ad formam Odyss. 2, 237. 238 structus est. 78. numina, tuum monitum per somnum. vid. Var. Lect.

80. armis proprie. conf. v. 93. 81. vide modo ad v. 42. Copia orationis in vsf.

Candida per filuam cum fetu concolor albo
 Procubuit, viridique in litore conspicitur sus:
 Quam pius Aeneas tibi enim, tibi, maxuma Iuno,
 Maestat, sacra ferens, et cum grege sistit ad aram, 85
 Thybris ea fluvium, quam longa est, nocte tumentem
 Lenit, et tacita refluens ita substitit vada,
 Mâis vt in morem stagni placidaeque paludis
 Sterneret aequor aquis, remo vt luctamen abesset.
 Ergo iter inceptum celerant rumore secundo; 90

Labitur

82 *speta* Sprot. 85 *ad aras* aliquot ap. Burm. 86 *est* abest
 aliquot Pier. et Heins., mendose. conf. sup. IV, 193. 87 *Lenit* Rom.
 contrafte. *sussilit* Goth. text. 88 *et in m.* ap. Menag. 89 *et*
 l. Witt., et sic legere dudum malebam. *abires* Ed. Ven. *abisset*
 Rom. 90 *inceptum* Non: Marcell. in *Rumor*, *peragunt* Rom. pars
 Pier. et Heins. librorum, cum Goth. tert. Macrobr. et Nonio Marcello,
peragunt Gud. *celebrant* Medic. Pierii, cum alt. Hamb. et Ed. Ven.
accelerant Goth. sec. *rumore* pro *Rumore*, quod prisca Tiberis no-
 men fuerit, positum putabat Seruius; *perperam*. conf. Not. Fortè
 autem melius interpungas: *celerant; rumore secundo Labitur vada*
vadis abies. Et sic quoque vidi malle virum doctissimum Burgesii
 ad Dawes Miscell. p. 446.

82. 83 parum placet: *Can-*
dida — *concolor cum fetu albo*;
Procubuit — *conspiciturque*: *per*
filuam — *in litore*. — Mox 84
omni asseueratiue, vt *vero*; pro
vsque; *vos ye di*; nec va-
 cat; quod putant grammati-
 tici. 87. Iung. l. *ita substitit*,
 vt, l. quod forte magis poeti-
 cum: *ita substitit*: eo modo,
 sicut erat; cum ita factum
 esset. Sequitur: *vt adéo mi-*
nis etc.

Rumor enim, secundum Guell-
 lium et Gronon. Obs. II, 17,
 quibus Donatus praecit, dic-
 tum olim est de murmure
 aquae carina et remis percussae,
 qua nauis a puppi propul-
 seditur, adeoque omnino de-
 motu aquae. Pro optimo
 interprete est Aufon. *Mosella*
 v. 22 *interlabentis iucido ru-*
more Mosellae. Multa ad h. l.
 cumulant Fabric., Heins. et
 Burm., vt tamen de vi et ori-
 gine vocis haud melius con-
 stet. Scilicet *rumor* a *raen-*
 do dictus videtur; ruitur son-
 eruitur aqua remo, adeoque
 ex impulsu strepitus oritur.
 Inde de quouis strepitu et
 murmure illud frequentatum,
 inprimis

90. *rumore secundo*, cursu
 secundo, et si amne aduerso
 (nam soluunt litore Laurentino
 in ostiis Tiberis et superiora
 fluminis petunt): fere quod X,
 687 *Labitur alta se-*
ans fluctuque aestuque secundo.

Labitur vncta vadis abies: mirantur et vndae;
 Miratur nemus infuetum fulgentia longe
 Scuta virum fluuiiq; pictasque innare catinas.
 Olli remigio noctemque diemque fatigant,
 95 Et longos superant flexus, varisque teguntur
 Arboribus, viridisque secant placido aequore filias.

Sol

91 *uda* aliquot Pier., sed vid. Not. *vncta abiesque vadis* Leid. vnus. 92 *mirantur* pr. Menag. et a. m. pr. Gud. cum fragm. Vatic. *assuetum* alter Hamb. *inceptum* Menag. pr. 93 *que abest* his Burmann. *pictas fluuius* Ed. Ven. 94 *naui-*
 gio Ven.

in primis famae. Tum vero etiam, vt *ossa*, pro voce ominata et omine. Pro plausa et laude *rumorem secundum* dixit Horat. I Ep. 10, 9, vt fere h. l. etiam accipit Nonius: „hoc est prospero favore et auxilio fluminis.“ Idem e Fenestella et Ennio loca laudat, in quibus *populi rumore secundo* est fauore et studio populi. Nec alio sensu dictum est in loco Cic. de Diu. I, 16, et in loco Suetii ap. Macrob. VI, 1, pag. 575 Lips. v. 91. *vnctam pice abiesem* ab Ennio accepit: *Labitur vncta carina, vocat super impetus undas*: Macrob. VI, 1, p. 578. Locum Apollonii I, 545 seq. comparat Brunck, paullo diuersum. 93. *carinas pictas* v. ad V, 663. 94. *remigio noctemque diemque fatigant*, non, se, vt Cerda malit, quod profacum esset; sed est epica audacia. *Caelum clamore, filias venatu* (IX,

605), *niuum cursu, amnem remis, fatigare*, passim in poetis occurrit. Est scilicet, quod satis constat, proprie *fatim agere*, valde crebro, mouere, tractare, agitare rem, adeoque omnino in re aliqua versari, vel eam frequentare. conf. sup. ad Aen. I, 280. et ad VII, 582. Simili modo *quater, mouere, impellere filias, exercere* ap. Silium XV, 769. Porro poetae temporibus tribuunt tanquam actum ab eo id, quod in tempore fit: Sic *noctem produci, diem frangi*, adeoque etiam, vt h. l., *fatigari*, dicunt: X, 807. *diem exercere*. Propertius IV Eleg. II, 77 *Sat tibi sint noctes, quas de me, Paulle, fatigas*: quae forma tandem eo. redit, vt *fatigare* sit, *consumere, exigere*. 96. *placido aequore, alveo fluuii, secant filias*, navigant inter ripas siluis confatas. Nimis acute Seru. et alii: *secant imagines nemonam*,

Sol medium coeli conscenderat igneus orbem:
 Quum muros arcemque procul ac rara domorum
 Tecta vident; quae nunc Romana potentia coelo
 Aequavit: tum res inopes Euandrus habebat. 100
 Ocius advertunt proras, vrbique propinquant.

Forte die sollempnem illo rex Arcas honorem
 Amphitryoniadae magno diuisque ferebat
 Ante urbem in luco. Pallas huic filius vna,
 Vna omnes iuuenum primi, pauperque senatus; 105
 Tura

97 medio Sprot. *conscenderat* Franc. *arcem* pro diu. lect. pr. Rot-
 tend. 98 *arcus* oblongus et quidam alii Pier., quod recepit Catropeus,
 vt sint septem colles, quibus postea Roma fuit imposita. Sed *arc*
 simpl. pro vrbe in calle Palatino posita; cf. inf. 313; ad veterem mo-
 rem, quo acropolis, in colle condita, reliquae ciuitatis initia facie-
 bat. *ac rara* Heinsf. secundum vetustiores, etiam Pier. Vulgo *et*
 100 *tunc* Rom. *Euandrus* Rom. et Medic. caeterique vetustiores:
 ergo recepit Heinsf., quem vide post Pesium. Vulgo: *Euander*, etiam
 passim in seqq., quoties recurrit ea vox. FOR *advertunt* duo Burm.
 et *vbique* p. Goth. sec. 102 *diem* Doruill. et Ed. Ven. cum Romae
 eod. *solempne* Mediol. 104 *Pallaus* eodd., vide Pier. *hinc*
 Oudart. *sui* sec. Moret. *quem* Parrhaf.

rum, quae in pellucida fluiui
 superficie apparebant. 97.
 Ἥλιος δ' Ἡλίου μίσην οὐρα-
 νῶν ἀμφιβεβήκα Iliad. 3, 68
 et al.

102 sqq. Egregia carminis
 oeconomia, qua belli cum
 Latinis gesti argumento per
 se tenui et pauperi copiam
 rerum et narrationum concii-
 liat poeta. Offendit Aeneas
 Euandrum suā sacra facien-
 tem Herculi; rerum species
 obicitur augusta religionibus,
 et hominum saeculique simpli-
 citate placens. Eadem v. 185
 sqq. adducit episodium de
 caelo ab Hercule Caco, tam-

quam sacri instituti causa et
 origine. Obuersatum esse in
 omnibus his poetae animo lo-
 cum Odyss. V, 32 sqq. vbi
 Telemachus in Nestorem sa-
 cra facientem incidit, nega-
 ri nequit: etiam ex Pisistrato
 Nestoris filio Pallas subnatus.
 Ad talia attendendum est ei,
 qui de sex posteriorum Ae-
 neidis librorum praestantia et
 de poetae ingenio pronuntia-
 re vult; ne argumenti inopia
 fraudi sit ingenio et arti poe-
 tae. 103. Herculi cum cae-
 teris Diis. v. Seru. 105. *pau-
 per senatus*. Explicuit Silius
 I, 609 *castaque beatos Pauper-
 tasse Patres*. cf. eund. VI, 631
 sqq.

Tura dabant; strepidusque cruor fumabat ad aras. 162
 Vt celsas videre rates; atque interopacum
 Adlabi nemo; et tacitis incumbere remis
 163 Terrentur visu subito; cunctique relicti.
 164 Confurgunt mensis. Audax quos rumpere Pallas
 Sacra nefas; raptorque volat telo. obuius ipse;
 Et procul est timulo: Iuuenes, quae caussa subegit
 Ignotas tentare vias? quo tendatis? inquit.
 165 Qui genus? unde domo? pacemne huc fertis, an arma?
 Tum pater Aeneas puppi sic fatur ab alta,
 Paciferaeque manu ramum praetendit oliuae:
 Troiugenas ac tela vides inimica Latinis;
 Quos illi bello profugos egere superbo
 Euandrum petimus. Ferte haec, et dicite lectos

Dardaniæ

106 *dabat* Gud. a m. pr. *strepitus*: Zulich. cum Goth. pr. *ad*
curas pr. Moret. 1107. Melius esset: *utque inter o.* 108 *tacitos*
 Rom. et alii Pier. cum Colot. et Medic., quod ex interpretatione pro-
 fectum. Exquisitior forma *tacitis remis*, siue vt ipsos *tacitos* adnare
 dicat, siue vt sit pro, *tacite*, nullo aut exiguo vndarum strepitu, vt
 quoque inf. lib. X, 227. conf. Cerda. 110 *quod* Medic. a m. pr.
 III *ille* Goth. text. 112 *o Iuuenes* duo Burmann. *quae cura* Menage,
 pr. cum aliquot Pier. 114 *Qui genus* ab Heinf. e libb. *τίς (nare)*
τὸ γένος; vulgo: *Quod genus*. alii *quis*. Franc. *quid g.* Rom. in *ar-*
ma. 116 *prolendit* Gud. a m. fec. *tetendit* Witt. *pauperaque*
 Rom. a pr. m. 118 *ille* Rom. 119 *ferre hoc* Doru.

108. *tacitis remis*, nul-
 lum aquarum strepitum mo-
 ventibus; cf. Var. Lect. III.
Sacra sunt h. l. eadem quae
 modo *mensae*, scil. epulae sa-
 crorum, quibus peracto sa-
 crificio tum vacabant, quis-
 que mox instaurant, 172. 175.
ustat, scil. quia nefas erat.
 114. Comparant Od. α, 170
 et al. v. Cerdam. 115. *pup-*
pi. Scilicet, cum v. 101 *pro-*
ras advertissent, vt ad littus
 accederent, mox naui inhi-

bita et in puppim retro re-
 mis acta puppim obuertebant
 littori.

117. *tota inimica Latinis*
 memorat propter v. 55 *Hi bel-*
lum assidue ducunt cum gente
Latina. Hinc quoque metus
 conspectis viris armatis ma-
 ior esse debuit v. 109. Graui-
 ter et illud: *Quos illi bello pro-*
fugos egere, cum Latini tan-
 tum pollent sedem Troianis,
 in suo agro concedere. 119.
ferre haec, non ad ramum cum
 Scruie

Dardaniae fuisse duces, scilicet ante regantis, 120
 Obsupuit tanto permissus nemine Pallas, 121
 Egredere o, quicumque es, ait, eoque parentem
 Adloqueret, mat. natis succede, percipibus hapes.
 Excepitque manu, dextramque amplexus inhaesit.
 Progressi subeunt duces, sinuamque relinquunt. 125

Tum regem Aeneas dixit ad fatum amicis:
 Optime Graiugenum, cui me Fortuna precari,
 Et vitta comitos voluit praetendere ramos;

Non

120 Dardaniae duces mihi quidem admodum displicent h. h. in-
 primis cum sequatur: tanto permissus nemine. Dardaniae viros pater
 reddi: et ead., etiam Add. pr., mutatum hoc in ed. sec. in duces: hanc
 in ceteris edd. obtinuit: quod Heinſius eod. auctoritate firmat.
 Sane Dardaniae duces dictos praeferam pro Dardaniae viris: verum, si
 illi sunt, non tam duces quam viri dici debent. Dardaniae, quod
 malim, vultus Montalb. exhibet. Dardaniae aduenisse quatuor apud
 Burm. a m. 121. percussus Heinſ. e praestantioribus secundum
 Pier. Vulgo percussus. 122 Et gratias Rom. et boni eod. apud
 Benedict., quod ille probat, ut sit: Obsupuit. 123 Pallas, Et. gradus
 123 deo. Ord. sc. via, inepte. 124 Excepit Heinſ. cum Pier.
 a lib. alii accepit, Excepitque manu Hugon. Excepitque manu pr.
 Hamb. manu dextraque aliquot Pier. cum Schol. Statii I Theb. 470;
 sic erit dextra inhaesit. cf. Burm. inplexus alii Burm. 125 tactus
 Franc. struſus Gud. a m. pr. 127 Obsupuit vulg. ante Heinſ. in
 illud peruenit antiquitatis studium delectatus poeta, saltem exqui-
 sitam orationem captavit.

Servio et aliis referentiam;
 sed, nuntiator 124. dextram-
 que amplexus inhaesit, pro,
 dextram amplexus est (ex Ho-
 merico: *ἔν τ' ἄρα δὲ φῶν χερσῶν*),
 et hoc pro simplici: manum
 prehendit. Nihil amplius ad-
 sensum, sed ornate, Aeneas.
 Homericorum et Graecae ra-
 tionis in multis parum me-
 rit: dextram amplexus est in-
 haesit sc. iocantibus Graecis nob-
 poris parte. 127. comitos, simpl. pro or-
 natos. Ineptit Serp., et in
 hoc et in causa dignisque

inergias, quae hoc versu de-
 signatur, exponenda. Mixta
 comminguntur, et alii, ut
 Basilius de coronis, VI,
 17. A religione, ritum duo-
 rum esse manifestum sit e vit-
 tis seu infulis lanceis, opul-
 entibus ramum oleagineum,
 cuius usus erat cum in sacris
 tum in lustratione et expiatio-
 ne. Adeoque is, qui praef-
 erat, insignis, supplex fac-
 iat, sub armen, expiare se
 et, culpam, deprecari, velle
 symbolice, et religiose signifi-
 cabat, aut simpliciter per sa-

- Non equidem extitui, Dardanum quod duxtor, et Atræa,
 130 Quodque ab stirpe fores geminis coniunctas Atridis;
 Sed mea me virtus, et sancta oracula diuom,
 Cognatique patres, tua terris dedita fama,
 Coniungere tibi, et satis egere volentem.
 Dardanus, Iliacæ primus pater urbis et auctor,
 135 Electra, ut Graii perhibent, Atlantide cretus,

Aduehitur

129 *timpi duo Burm. sanctus see. Moret. qæsus Rom.* 130 *ab stirpe Heins. e Medic. Vulgo a stirpe.* 131 *Sed tua me virtus, tua terris dedita fama, Cognatique patres et sancta oracula diuom Coniunget tibi; via doctus Obs. Misc. Vol. I, p. 29, inani subtilitate. Potuisset quidem poeta et illud velle; vt ap. Horat. tua me tibi virtus fecit amicum. Sed poeta nunc alterum voluit.* 132 *dedita Rom. et aliq. et dubita ap. Pier. et Burm.* 135 *Rufinianus de Schem. Lex. p. 254 corrupte: Electram Graii p. d. cretam.*

cra et deos se supplicare testatum faciebat. Hinc omnino foederis, pacis et legationis, symbolum est factum.

130. *ab stirpe geminis coniunctus Atridis.* Cognationis gradus esse potuerunt plures, nec dici potest, quomnam poeta sequutus sit. Omnino vtrumque genus a Ioue ducébatur. Tam a sororibus, Atlantis filiabus, et Euander et Atridae oriundi erant (v. Excurs. I); ab iisdem Atlantis filiabus, Pleiades vocant, alia cognatio mox v. 134-139. inter Euandrum et Aecam deducitur: Nam Dardanus Electra et Ioue natus, Euander autem Mercurii, cui Maia mater, filius perhibebatur. v. Dionys. l. 31. Praeclare autem et ingeniose poeta hac generis coniunctione vitatur ad causas amicitiae inter Euandrum et Troianis co-

rendas. 131. *mea virtus, respicit illud; non extitui, confidentia, et animi fiducia ex meae virtutis conscientia, quam eandem confide apud te loco aliquo et auctoritate habitum iri. Oracula diuom a Sibylla accepta. v. VI, 96-97. cognati patres, per Atlantis filias, Dardanus a Ioue et Electra, Mercurius a Ioue et Maia natus, vt modo vidimus, et vt mox disertius narrat. coniungere h. adduxere me, vt me tibi adiungere studeam.*

134. *Dardanus. cf. omnino Exc. VI ad lib. III. aduehitur Teucros h. ad Teucros; f. Troadem, quam Teucer tunc tenebat: Dardanus ibi Dardanum urbem condidit, Ilus autem filius Ilium; haecenus itaque poeta dicere potuit: Iliacæ primus pater urbis et auctor.*

Adueritur Teucros; Elestram matrem Atlas
 Edidit, aetheros humero qui sustinet orbis.
 Vobis Mercurius pater est, quem candida Maia
 Cyllenae gelida conceptum vertice fudit;
 At Maiam, auditis si quidquam credimus, Atlas, 140
 Idem Atlas generat, caeli qui sidera tollit.
 Sic genus amborum scindit se sanguine ab vno.
 His fretus, non legatos, neque prima per artem
 Tentamenta tui pepigi: me, me ipse, meumque
 Obieci caput, et supplex ad limina veni. 145
 Gens eadem, quae te, crudeli Daunia bello
 Insequitur; nos si pellant, nihil a fore credunt,

Quia

136 *maximus Atlans* Rom. 137 *aves* Ed. Ven. *auxes* Goth.
 tert. 139 *Cyllene* Medic. et al., *perperam*. *Cylleni* Mentel. pr. a m.
 pr. *Cylleni* Dornill. *Cyllenes* edd. ante Pier.; et ante Heinf. *in vertice*.
 140 *quicquam si* Goth. tert. *si cuiquam* Rom. aliquot Pier. *auditi si*
quicquam creditis Gud. a m. pr.; vnde Heinf. conii. *auditi si quicquam*
credimus, quod nemo facile praestare dicit. *auditus* Doruill. cum
 Goth. sec. 141 *gouuit* duo Burm. *qui f. torquet* Schol. Horat. et
 Ed. Iunt. ex aliis locis, IV, 482. VI, 798, ait Heinfius; at h. l. aliter
 habere scriptos. Neque tamen satis placet *vs tollit*. Saetern est,
σάκετος, pro *insulit*, sublatum humeris fulcit, portat. 142 *indit*
 Doruill. *ab uno* Goth. sec. 144 *metmet ipse* codd. Burm., qui infir-
 mi loci libros habuit; etiam aliquot Pier. cum Goth. sec. 147 Heinf.
 distinguebat: *Insequitur nos: si p. pellat* duo Heinf. *adfore* Medic.
offere pr. Moret. a m. pr. *pro offere*, ex *affere*; quod alii scri-
 bunt, vt Gothani.

143—145. Praeclari ver-
 fus. Hunc amo amplector-
 que Aeneam! Iunge: *non pe-
 pigi tentamenta tui prima per
 legatos neque per artem*; non
 prius te tentavi per legatos
 et callida consilia. *per artem*
 proprie non est pacifici, sed
 figere, constituere, facere;
 ex eo, quod *per artem* si di-
 cantur ea, quae decreta sunt,
 etiam sunt pacta. *per artem* ad
 consilia cauta et callida spec-

tare, quibus alterius volun-
 tatem vel exploramus vel
 captamus, quibus non videat?
 Burm. tamen eo deuenit, vt
per epistolam interpretaretur.
meum obieci caput. Etiam Gr.
Σφῆς γὰρ κωμῆταισι κεφαλῆς
*Odyss. β., 237 et Σφῆς κωμῆ-
 τῶν Odyss. γ., 74 et al.*
conf. Quintus Cal. XII, 63,
gens Daunia; Ruffini. vid. in
 Excursu VII ad lib. VII. Ad
 sententiam conf. v. 55 supra.

- Quin omnem Hesperiam penitus sua sub iuga mittant,
 Et mare, quod supra, teneant, quodque adluit infra.
 150 Adcipe, daque fidem. Sunt nobis fortia bello
 Pectora, sunt animi, et rebus spectata iuventus.
 C. 21 Dixerat Aeneas. Ille os, oculosque loquentis
 Iam dudum, et totum iustrabat lumine corpus.
 Tum sic pauca refert: Vt te, fortissime Teucrum,
 155 Adcipio adgnoscoque libens! ut verba parentis,
 Et vocem Anchisae magni voltumque recórdor!
 Nam memini Hesionae visentem regna foronis
 Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,
 Protenus Arcadiae gelidos inuisere finis:
 160 Tum mihi prima genas vestibat flore iuuenta;
 Mirabarque

149 quodque supra Ed. iunt. abluit aliquot Pier. et Burnmanni
 151 e rebus aliquot Pier. 152 osque ocul. Leid., quod Cuningham
 coniecit. Ille os Witt. 153 l. l. pectus Witt. a m. pr. 154
 Tunc ante Heinl. iustissimi Exc. Burm. 155 Adspicio aliquot Pier.
 et ed. Ven. 157 Hesionis ante Heinl., quem vide. Hesionis al. Hi-
 sionae Rom. Hesionis Goth. sec. 158 Laomedontiadem alii, praeter
 edd. vet. Macrob. cum Goth. pr. et v. 162 alter. 159 Protenus
 Pier. et al., ut alibi, h. l. est porro, vicinus pergendo. Cacterum
 offendit visentem inuisere. Vidit hoc idem sagax vir, Isaac Bryant, qui
 totum versum sublatum esse malit, quippe otiosum ad sensum, et in-
 grato modo interpellantem reliqua. 160 Cum Ven. vestibat codd.
 Pier., quem vide. iuventus, iuuentas, variant codd. Pier.
 et Heinl.

150. Adcipe, daque fidem, for-
 dusque feri bene firmam. En-
 nius Ann. I apud Macrob.
 VII, 1, p. 572c
 157 sqq. Hoc vero ingenio-
 sum et elegans est poetae com-
 mentum, quo Priamum si-
 git Salaminem, Hesionem, so-
 roris, Telamoni Herculis so-
 dali nuptae, visendae causa,
 hincque Arcadiam aduisse, ut
 Euander eius notitiam habe-
 re possit. Sane quidem, qui

Homerum legerit, facile is
 in hoc commentum incidat,
 nam et is recordationem pris-
 corum hominum et rerum ex
 prisco hospicio repetit; v. c.
 Iliad. 7, 205 sqq. et aliis lo-
 cis; sed facere hoc debito lo-
 co ac tempore, id vero est,
 quod ingenium poetae com-
 mendare debet. 160. vesti-
 bat ore, νύκασεν. A Marone
 sumserunt multi. cf. Cerda.
 Fundus in Homero Odys. 2,

Mirabarque duces Teucros, mirabar et ipsum
 Laomedontiaden: sed cunctis altior ibat
 Anchises. *Mibi mens iuuenali ardebat amore*
 Conpellare virum, et dextrae coniungere dextram,
 Adeffi, et cupidus Phenei sub moenia duri.
 Ille mihi insignem pharetram Lyciaeque sagittas
 Difcedens chlamydemque auro dedit intertextam,
 Frenaque bina, meus quae nunc habet, aurea, Pallas.
 Ergo et, quam petitis, iuncta est mihi foedere, dextra:
 Et, lux quam primum terris se crassina reddet,
 Auxilio laetos dimittam, opibusque iuuabo.
 Interea sacra haec, quando huc venistis amici,
 Anna, quae differre nefas, celebrate fauentes
 Nobiscum, et iam nunc sociorum adfuescite mensis.
 Haec ubi dicta, dapes iubet et sublata reponi,
 Pocula,

161 duces Teucrum. Gud. pro diuersa lectione, quod ornatur Heinf. Sic quoque Goth. sec. 163 *iuuenali* e codd. suis et Pier. restituit Heinf. pro vulgari, *iuuenill.* 164 *dextram et c. dextrae* aliquot Pier. et *dextram c. dextrae* Parthaf. et Erf. et *dextrae* *fungere dextram* Verh. 165 *Phinei, Phoenet, Phaceni, Phici, Pheni, Phinci,* aberrat. EA. *Pheni.* 167 *intertexto Rom.* cum Moret, sec. Rotend. pr. a m. pr. text. Menag. tel. Reg. et Exc. Burm. et arridet Heinfio. Scilicet inest aliquid priscae roboris. *169 et crassum* Doruill. et *meus quae Leid.* quae Montalb. 170 *lux quam* Bigot. *terris* *primum* Leid. 171 *intus* aliquot Pisa. tresque Burm. *dimittam* Ed. Iunt. *dimittam* Pugct. 172 *huc quando v.* Menag. pr. 173 *Annus* alter Hamb. *celebrare* alter Menag. 174 *at iam* Goth. tert. *iam* abest Parthaf.

318. 319. 165. *Phoenam* posuit priscae Arcadiae urbem (Iliad. β, 605) passimque in fabulis memoratam, tanquam sedem maiorum. 166. ex nato ritu τῶν ζεῖνων, munerum hospitalium, Iliad. ζ, 219 et c., ex quorum pretio, et arte tanto maior honos accrescebat ei, qui ea acceperat. 171. opibusque. Serr. id est militibus, opes antiqui vocabantur milites. Potest hoc ita se habere. Sed poeta posuit genus: auxilium et opes h. ea, quibus ad bellum gerendum Troiani instrui et ornari poterant. 172. 173. Color similis narrationis Odys. γ, 34 seqq. et iterum δ, 48 177. No-

Pocula, gramineoque vitos locat ipse sedili:

Praecipuumque toro et villosi pelle leonis

Adcipit Aenean, folioque inuitat aceto.

Tum lecti iuvenes certam araeque sacerdos

180 Viscera tota ferunt taurorum, onerantque canistris

Dona laboratae Cereris, Bacchumque ministrant.

Vestitur Aeneas, simul et Troiana iuventus,

Perpetui tergo bovis et lustralibus extis.

Postquam exerta fames, et amor compressus edendi,

185 Rex Euandrus ait: Non haec sollemnia nobis,

Has

177 *Principioque Menag. pr.*
Goth. 180 *serant pr. Mencl.*
petuo Goth. tert., ex interpret.

179 *Mest tres Burm. cum vno*

181 *frequentat Ed. Vga.*

183 *Ant.*

184 *compressus Rom. ap. Pier.*

185 *Euander pauli. v. Pier. Euandrus duo Burm.*

177. Nolim iungere praecipuum toro, quod impedit reliqua; sed accipit praecipuum; reliquos Aeneae socios in gramine collocat, Aeneam autem, praecipuum et principem inter eos, collocat in folio ex acere, cui torus est impositus pelle leonis instratus. cf. inf. 367. 368. *inuisas folio*, ad folium, ut tota, v. c. *moenibus* inf. IX, 676.

179. *arae sacerdos*, non enim templum erat Herculis, sed ara maxima dicta. conf. inf. 269 sq. 181. *Dona laboratae Cereris*, frumenti *nekornatrou* pro *invenit* *stivos*, elaborati, labore confecti panis; *visera* autem sunt pro carnibus.

183. *Perpetui tergo bovis* expressit Homericum *Nūva diavēu*, Iliad. 9, 321, Odyss. 3, 437, ubi Aiak et Ulysses eo-

dem modo praecipuae portionis honore excipiuntur. *lustralibus extis*. Multa perpetuam tradunt Serv. et alii; sed aliter accipi vix possunt quam quod eorum visus aliquis praecipuus in lustrationibus erat: quem effi ignoramus, exta tamen, quae heroicis temporibus in epulis sacris apponebantur, sequentibus aetatibus autem diis cremabantur, a Romanis immolari solita esse etiam in sacris expiatoriis, satis constat: v. c. in Fordicidiis Ouid. Fast. IV, 637. 638. 670 sq. *Lustralium faciem* et similia comparat quoque Barth. ad Stat. Theb. I, 507.

184. *amor edendi*, quis non videt Homericum *ἔπος ἰδρυός*. *Αυρας ἰακ αἰετος ἄγι Ἀδρυός*

Aut in spelunca speltricis delivae fuit.
 Quatuor a stabulis praesenti corpore tauros
 Avertit, totidem formae superante juvenas.
 Atque hos, ne qua forent pedibus vestigia restis,
 Cauda in speluncam traxit, vestisque viarum
 Indiciis raptos, saxo occultans optos.
 Quaerenti nulla ad speluncam signa ferebant.
 Interis, quum iam stabulis saturata moperet
 Amphitryoniades cuncta, abiturque parares,
 Discessu magis pons, atque omne querelis
 Impleri nemus, et colles clamore reliqui.
 Reddidit

206 *intestatium Rom. et Medic. Pierii, cum Gud. et tribus aliis*
Heinf., quod placebat viris doctis, iam olim Benedicto, quia tracta-
re et contractare de iuribus proprie dicuntur. Recte quidem; sed alie-
nae istae ab h. l. argutiae; ante Heinf. erat vulgatum: intentatum;
hoc habet Medic. a m. sec. et pars codd.; si intentatum a poeta profes-
sum non est, saltem alterum eo sensu est accipiendum. fuisse Me-
dic. et Gud. a m. pr. fuisse aliter Hamb. Sane fuisse dictum pro,
 208 *Atuerit Doruill. 209 Atque has Ven. ferent pr.*
 Moret. v. *certis Parrhaf. 210 tauros pro troas sphaerma Goth.*
 ter. 212 *Quaerentem vulgo inde a praecis edd. lectum. quaerenti*
 Heinf. adoptavit e Medic. aliisque, *ut ferebant lit, se ferebant: qua-*
erentis Rom. et alii Pter., quod et Heinsius suspicatur ab initio fuisse
in libris exaratum. quaerentes Gud. a m. sec. cum tribus Heinf.
quaerente Medic. Pierii. An quaerentum, quod Burm. praescripsit, vi-
libi legatur, non invenio. 213 mouebat Ven. 214 habitumque
 duo Burm. *parabat Medic. a m. pr. pararat qu. Moret. pararent*
 Rom. 215 *Discessum Gud. 216 reliquit Goth. tert. reliquit*
sec. s. colles, restis, (sic) impleri clamore. can. lo. Schrader.

lia vsque ad Celticam fuisse
 curata. Mirab. Audit. 86
 et 108. 208. *Atuerit*, abigit,
 212. *Quaerenti* ad *horum* ver-
boe *quodam*; tum *intra* *hanc*
 pro vulgari: *intestatium*; nam
intestatium a *suba-*
re; autem, a *pascunt*; in qui-
 bus procutuerant; ut *ad*.
 item sic v. 213. 209. 210.
 Hoc a Mercurii furtis admi-
 bratum. v. Homer. Hymn. in

Mercuri v. 69 sqq. 75. 76.
orsa viarum iudicia, sunt ves-
tigia pedum. ferebant se.
 216. *colles clamore reliquit*,
 h. a trabus; praeteriri, super-
 rari boum clamore et mugit-
 tu: ut bene Burm. exposuit;
 ut vitra spelles procederet
 auditus mugitus et vsque ad
 Caci speluncam perueniret.
 Ita passim *relinquimus* eum,
 quem superans, in primis
 cursu,

Reddidit vna boum vocem, vassoque sub antro
Mugit, et Caci spem custodita fefellit.

Hic vero Alcidae furias exarserat atro

220 Felle dolor: rapit arma manu nodisque grauatum

Robur; et aetherii cursu petit ardua montis.

Tum primum nostri Caeum videre timentem

Turbatumque oculis. Fugit illicet odor Euro,

Speluncamque petit; pedibus timor addidit alas.

225 Vt sese inclusit, ruptisque inmane catenis

Deiecit saxum, ferro quod et arte paterna

Pendebat, fulcosque emuniit obice postes:

Ecce

218 *Mugit Roma*, aliquot *Pier.* et *Menag.* aliter. 219 *Alcidas*
Ven. antro Roma. f. exardet vel exarsit et atro Felle dolor: malebat
Deruill., nec male; etsi durior illa structura, duplici auferendi casu
iuxta apposito, non infrequens est: *furiis*, per furias, propter iram.
221 *Robur Gud.* et *Mentel. pr. aetherii nouauit Burm.* pro *asrii*, quod
alii habent. 222 *tremantem tres Burm.* 223 *oculi nouatum erat*
a *Burmano*. Sic duo *Heins.*, *Bigot.* et pro var. *lect. Seruius. oculis*
Gud., quod *Heinsio* merito aridebat. *oculis* vulgo vbique legitur,
quod vtique amplectendum, etiam tanquam magis epicum, pro vul-
gari: *nostri homines viderunt enim turbatos oculos habentem*. *Argu-*
tatur Burm., dum *turbatus* salum sic sufficere dicat: *Lucan. III. 356*
quam turbata iam praedita multa ira duois. Sic enim *turbatus animo*,
et *animi*. Nec aliter *Graeci: ταραχθέν; τὸ φόβου*. *Turbati* autem
non modo ira, amore, furore, verum et timore a poeta aliquis dicitur.
fugit illicet Montalb. ilico et Goth. lect. 225 *includit Goth. lect.*
quo abest *Parthal.* 226 *Obiecit Leid.* 227 *obice al.*, ex *mare*.
obice Ed. Mediol. omniit Rom.

curfu, et loca relinquimus, per
quae transimus, adeoque cla-
mor relinquit montes, quos
superat, vitia quos auditur.
Haec vsu loquendi et analogia
defendantur. Alias esse
possit dictum de clamore a
colle resiliente adeoque ex im-
pulsu eum relinquente. Te-
nuis esset oratio, si accipias:
colles relinqui a bubus disco-
dentibus cum clamore. 219.
furiis, per furias, iram. 220.

arma sunt ipsa claua, de qua
scqq.

226. *ferro et arte paterna*
catenis ferreis a Vulcano ele-
boratis suspensum erat saxum,
quod demisit et aditus ob-
struxit, *postes fulcos emuniit*,
ornate pro muniit fores, ob-
ice. *saxo illo obiceo pro*
obice: quod idem *vl. 231*
saenaq. limina. *Catenas fer-*
reas ab vsu istius saeculi alie-
nas bene temperauit poeta
adiecta

Ecce furens animis aderat Tyrrhenus; omnemque
 Adcessum lustrans huc ora ferebat et illic,
 Dentibus infrendens. Ter totum feruidus ira
 Lustrat Auentini montem; ter saxa contat
 Limina nequidquam; ter fessus valle resedit.
 Stabat acuta filix, praecisis undique faxis,
 Speluncae dorso infurgens, alissima visu;
 Dirarum nidis domus opportuna volucrum.
 Haeret, vt prona iugo laeuam incumbebat ad annem,
 Dexter in aduersum nitens concussit, et imis
 Auolsam soluit radicibus; inde repente
 Impulit: impulsu quo maximus infonat aether;
 Dissultant ripae, refluitque exterritus amnis.
 At specus et Caci detecta adparuit ingens
 Regia, et umbrosae penitus patuere caernae:

Non

228 *antiqua Leid.* 229 in fine aberat aliquot Pier. et Gajh. tert.
 230 *tunc totum Manly. pr. frendens Rom.* 231 *Auentinum tert.*
 Rottend. pro diu. lect. et Oudart., sed alterum doctius: vt *fonti Ti-*
mani, vrbis Suthrodi; quae Seru. laudat; conf. Burne. 232 *Mire*
distinguebant aliqui ap. Seru. ac f. t. libanus obsequium ter: f. v. t.
 233 *praeruptis Dreuill. 3 m. sec. interpolatio.* 234 *incumbens*
Menag. pr. et Parrhaf. cum Goth. sec. e loqq. v. 236. 235 *impen-*
debat tert. Rottend. in amnem Rusiniam. in Schem. Lex. pag. 255.
 237 *Dextera alter Hamb. conuulsi Goth. sec.* 238 *Auolsam Mē-*
dic. Ennius Leid.; cf. III, 575. vultus tunc Mentel. siliat. radi-
bus Parrhaf. 239 *impulso Mentel. alter. intonat aliquot Pier. et*
Heinf.; et sic editum a Cuningham. ac Ven. 240 *quo abest ali-*
 quot Heinf. 241 *A Ven. vt Moret. sec. delicta Goth. tert.*
 242 *caeruius Goth. sec.* Non placet repetita in binis versibus *vos*
posuit. *Fixere loco late non male substituebat Schrader. ex*
Ennii versu, quem vid. in Nota.

adiecta aris Vulcani memo-
 ratione:

236. 237. Stabat saxum,
 sed prominens, *whols, twi-*
stus, in tergo antri versus
 Tiberim, et in ripa fluminis ita
 situm, vt ad laeuam amnis
 esset; huic ex aduerso, a

dextra parte, sicut Hercules
 et saxum labefactauit, ita vt
 illud in annem prolaberetur.
 242: *regia* vt de Aeoii antro
aut. lib. I, 240 Seru. Or-
navit autem Ennianum ver-
sum: Tum caua sub montem ho-
te sperns intro patebat.

243 lqq.

Non secus, ac si qua penitus vi terra dehiscens
Infernas referet sedes, et regna recludat.

246 Pallida, dis iuuisa, superque iamane barathrum,
Cematur, repidentque inmisso lumine Manes.
Ergo insperata depresso in luce repente,
Inclusumque cavo saxo, atque insueti rudentem.

Desuper Alcides telis premit, omniisque arma
250 Aduocat, et remis vassisque molariibus inflat.

Ille autem, nequa enim fuga iam super vlla periculis

Faucibus

243 *Nec s. Goth. text.* 244 *refurat* et *recludit* pars Pier. et

Heins., quod praefertur in poeta. *aperit* s. ac r. Parrisi et Gud. a m.

sec. *recludit* s. e. Noth. *recludant* alter Hamb. 245 *quis abest* Ed.

Ven. et ex suis membranis relictum a Brunekio. *super* est, *superne*,

desuper. 246 *reprehendit* Heins. e. *quod* s. *virgo* *trudentem*, quod Rof-

quoque exhibet: recte, si quid video, modo *quis* abest. Abest etiam

a Rom. et aliis *quis*. Dorvill. *admissio*. 247 *in* abest parte codd.

Pier. et Heins. 248 *insueti nauantem* codices ap. Pier. Sed *rudens*

est *κρίβρα μολαίως*, vt ap. Callim. in Del. 56. *saxo* *insueti* Rom.

249 *insueti* Lutat. ad Statium ap. Burm., perperam. 251 *super* v.

s. est vulgo legebatur. *Eiecit est* Heinsius secundum codd. suos et

Piccoli. *fuga* *hinc* *super* *ita* *Diomedes* lib. 4 ap. Heins. *super* *illa*

est. *super* *illa* *dabatur* alter Menag.

243 sqq. Ex Iliad. 2. 61

sqq. esse adumbratos versus,

monitum satis post Macrobb.

V. 16. Illud addam: Home-

xica esse longe grauiora, quod

ibi iater effectus. piagnae Deo-

tum numeratur hoc, quod

Maro tantum in comparatio-

ne posuit. Statius hinc Theb.

VII, 315 Amphiarao a ter-

ra hausto; ecce ante praecipit

iamus oro profunda Diis illis, in-

quo vigem stauerunt, sidera et

opellas. 245. *dis iuuisa*, ar-

guitatur Burmannus post Ru-

atum et alios, dum interpre-

tatur non nisi, vt *iuuisus* lib.

II Aen. 574. Sed in loco

Homeric, quem poeta ex-

proffit, v. 65, satis manifesta

sunt. *οὐκ ἔστιν* — *τα* *τε* *τοῦ* *καὶ*

θεοῦ *καὶ* *ἄνθρωπου* h. *abhorrent*, *auersan-*

tur, *dedidicimus*; mox *super* pro

desuper. 248. *insueti ruden-*

tem, insolito et horrendo mo-

re vociferantem. Frequens

et obuius apud poetas vsus

vocum talium a clamore ani-

maliu traductarum, quem

illustrare nihil attinet. *mola-*

ribus. simpl. pro grandibus

faxis; sic *μύλωνες* Iliad. 4,

161; et *καμίσ* quoque pro sti-

pitibus et truncis. Non de

claya cogitandum erat, se-

cundum molares. Ouidius

I. c. Fast. I, 570 *Remque se-*

rox *faxis* *stipitibusque* *gerit*,

256. ani-

Faucibus ingentem fumum; mirabile dictu;
 Euomit, inuoluitque domum caligine caeca,
 Prospectum eripiens oculis; glomeratque sub antro
 Fumiferam noctem commixtis igne tenebris. 255
 Non tulit Alcides animis, seque ipse per ignem
 Praecipiti iniecit saltu, qua plurimus undam
 Fumus agit, nebulaque ingens specus aestuat atra.
 Hic Cacum in tenebris incendia vana vomentem
 Conripit in nodum complexus, et angit inhaerens 260
 Elisos oculos, et siccum sanguine guttur.
 Panditur extemplo foribus domus atra reuolsis;
 Abtractaeque boues abiurataeque rapinae
 Coelo ostenduntur, pedibusque informe cadauer
 Protrahitur. Nequeunt expleri corda tuendo 265
 Terribilis

252. m. dictu Goth. tert. 255 Fumiferam Menag. pr. Bigot. et Goth. tert. Flammiferam ed. Ven. continetis Montalb. 257 inierit Heinl. e parte codd. pro vulgari fecit, quod Rom. cum aliis tueretur. eiecit Hugon. quo aliquot Pier. 259 Sic duo Burm. mouentem Goth. tert. cum text. Mentel., quod mire blandiri vidi viro docto, qui recte obseruabat, vomere iam antecessisse, mouentem autem esse exquisitius et proprius in talis re poetarum verbum. nouarum alter Hamb. 260 in nodum Bigot. et Goth. tert. corripit in nodum male iungit, vetus Grammaticus Anthol. Lat. T. 9, I, lib. I, Ep. 45, 10, 262 extemplo vel interea Gud. reclusis aliquot Pier. Doru. et Oudart. pro var. lect. codices bini recentes et mendosi. repulsis Goth. tert. 263 abstrahitque b. obturataeque Ed. Ven. abiurataeque Exc. Burm. 264 inuoluit Goth. tert.

256. animis, praecipiti. inuoluit. cf. Georg. I, 472. Ornate omnia: nebulam. i. e. pro, qua parte specus densissimus est fumus. 258, 261. elidit fauces Caci arto brachiorum nodo constricti: more Herculis, quo leo et Antaeus fuit occisus: quem deseruit Propert. IV, 9; 13 (ubi quoque triceps Oacus) cum Ouid. I Fast. 576, ubi claua interi-

mitur Cacus. cf. Spenc. Poet. Lynet. p. 123. in nodum doctus quam nodo; per nodum complexus corripit ornate pro complexatur. 269. abiuratae rapinae; respicit epitheton rem supra non memorant, sed intellectum: facibus Cacus perituro negasse se boues apud se habere. 269. cf. Iliad. x; 369 sqq.

268. Hinc

Terribilis oculos, voltum, villosaque factis
 Pectora semiferi, atque exstinctos faucibus ignis.
 Ex illo celebratus honos, laetique minores
 Seruauere diem, primusque Potitus auctor,

270 Et domus Herculei custos Pinaria sacri

*Hanc aram Iuoco statuit, quae Maxima semper

*Dicetur nobis, et erit quae maxima semper.

Quare agite, o iuuenes, tantarum in munere laudum

Cingite

266 *phlofa* Doruill. 267 *at Ven. semifera* Goth. tert.
 268 *celebratur pars* Heinsianorum codd. *seruatur* Bigot. *serua-*
tus Goth. tert. *honor ex Prisciano* Burm. 269 *Potitius. Potitus,*
 et in Goth. sec. *boettius* erratum. 270 *sacris Rom.* Io. Marius Ma-
 rius ap. Heinsium distinguebat post verba: *c. F. sacri*, vt seqq. *statuit*
 ad ipsum Herculem referatur, quem alii aram maximam dedicasse
 aiunt; conf. Ouid. Fast. I, 581. Liu. I, 7. Equidem cum versu 270
 finiendam arbitror sententiam, et versus 271. 272 eiciendos tam-
 quam commentitios et alterum ex altero proculum. 271 *statui le-*
gebatur Pomponius: „*Enander instituit: ideo eo loquente melius statui,*
quam statuit.” 272 Hic versus aberat a pr. m. Mentel. pr. et Rot-
 tend. sec. At in Leid. finiebatur post *erit*. Markland. ad Stat. III
 Silu. I, 9 rescebat hemistichium: *et erit quas m. f.* Sane nihil hoc
 versu icinius. *et erit quoque Parrhaf.* 273 *Ergo agite*
 Priscianus ap. Heins.

268. Hinc sacrum celebra-
 ri coepit, quod posteri tradi-
 tum seruarunt, ita vt adhuc
 agniuersarium sollenne aga-
 mus. 269 sq. cf. sup. ad v.
 193 sqq. cf. Liu. I, 7 et IX,
 29. Dionys. I, 39. Prop. IV,
 9, 67. 68. Tac. Ann. XV,
 41. *custos*, antistes, quae
 curaret sacrum. Male aliter
 Macrobi. III, 6. Inuerfa au-
 tem oratio pro: Potitius et
 Pinarius: seu Potitii et Pina-
 rii. De iis v. loca laud., vt
 et de Ara Maxima. In eo-
 dem sacro capite erant aper-
 ta, qui sacra faciebant: caus-
 sam afferunt apud Macrobi.
 III, 7 extr. vel quod Grae-

co ritu sacrum factum, vel
 quod signum Herculis capite
 operto esset, sc. exuuiis leo-
 nis. At Romanorum mos
 erat in sacris velato esse ca-
 pite: cuius moris originem
 a poeta expositum vidimus
 III, 403 sqq.

273. *tantarum in munere*
laudum. Non assequor inter-
 pretes, nec Burmannum, qui
 lib. V, 652 huc vocat, vbi
munus pro sacro positum est.
Laudes dicuntur poetis pro
 virtutibus et strenue factis:
 ergo in *munere laudum* erit in
 honorem tanti facinoris, quo
 de nobis seruit Hercules; cf.
 sup. 185 sq.

Cingite fronde comas, et pocula porgite dextris,
 Communemque vocate deum, et date vina volentes. 275
 Dixerat: Herculeas bicolor quum populus umbra
 Velavitque comas, foliisque innexa pependit;
 Et facer inplevit dextram scyphus. Ocius omnes
 In mensam laeti libant, diuosque precantur.

Deuexo interea propior fit Vesper Olympo: 280
 lamque sacerdotes primusque Potitus ibant,
 Pellibus in morem cincti, flammasque ferebant.

Instaurant

274 *fronte duo Burm. comam alter Leid. porgite duo aliq.*
spargite Doruill. et aliquot Pier. sumite Oudart. pro var. left. por-
gite pocula Goth. tert. 276 Herculeas umbræ pr. Hamb. 277 uera
God. a m. pr. 278 implerat Bigot. dextras alter Hamb. Et dex-
tram impleuit sanctus scyphus aliquot Pier. 279 in mensa aliquot
ap. Burm. cum Goth. sec. 281 ibat tert. Rottend. 282 flammas
aliquot Pier., inter quos Rom. gerebant Goth. pr. Sane parum pla-
cet ferebant, ferunt trinis VII.; et quam impedita fit interpretatio ver-
bum Instaurant epulas et Dona ferunt: in Notis declarauit; Scilicet si
dicere licet quod sentio: hi duo versus a poeta in margine appositi
fuisse videntur ad superiora: Ocius omnes in mensam laeti libant, di-
uosque precantur: Instaurant epulas sq. Duobus versibus h. l. cictis
bene procedit narratio: lamque sacerdotes — flammasque ferebant.
Tum Satti ad cantus, mensa altaria circum, Populis adfuit
cutasti tempora ramis.

sup. 185 sq. 274. Sequitur
 locus de libatione. *Porgite*,
 non vt alter alteri ex ordine
 poculum præbeat, aut om-
 nibus famuli; sed quod libe-
 re fit manu exporrecta et
 prolato poculo. Mox idem:
date vina. Communem deum
 Troianis et Arcadibus, com-
 muni foedere iuactis, hospi-
 tibus et amicis. vid. VII. 172.
 173. 174. Sic accipiendum
 cum Donato; aliena multa
 cumulant Seruius et interpre-
 tes: cf. XII, 118 *Epulæque virt*

Toucrique parabant — et diis
communibus aras. 276. 277.
 caput cinxit *populus* corona;
 quod *populus Alcidae gratiffi-*
cus et quidem albus; hoc no-
 runt omnes. *bicolor* tamen,
 variante scilicet candore in
 foliorum frontibus et tergia.
 Populo successit yfius lauri in
 sacro Herculis. v. Seru., Ma-
 crob. Sat. III, 12 et Cerdæ.

280. *deuexo Olympo: cae-*
 lo, circumacto motu diurno,
 inclinante se, vt II, 250 *Ver-*
situr interea caelum: vbi vid.

Exc. II

Instaurant epulas, et mensae gratae secundae
 275 Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
 285 Tum Salii ad cantus, incensa altaria circum,
 Populeis adfunt iuncti tempora raris;

283 Instaurantque Gud. a m. pr. La Ménag. pr. hic ordo erat

versuum 285. 286. 283. 284. 285 Tunc Rom. accantis Goth. sec.

286 adfunt: adveniunt ad cantum. Nisi dicas *instisse ad cantum*, seu *sansui*, esse respondere saltatione. Vox est parum commoda. Iq. Schrader. conl. *saltant*. *ve iuncti* aliquot Pier., inter quos Rom. *instis* pr. Voss. et pro var. lect. Gud. et Moret. qu. *tenis*.

Exc. II ad lib. II. 283. Haec et lqq. ad mensas secundas, atque adeo ad bellaria, convivantium referunt interpretes; quod pro temporum heroicorum ratione nullo modo fieri posse arbitror, imprimis libatione modo facta. Religiosum ritum describi in aperto est, quo ignis in ara instauratur, et circum aram saltatione cum hymno instituitur. Certè sacerdotes *flammae ferabantur*.—Tum Salii ad cantus incensa altaria circum saltant. Ergo et reliqua eodem referenda; et inter instauratum saltem sacrum epulas quoque instauratas fuisse dicendum, quas easdem per *mensam secundam*, seu *mensas secundas dona* declarat. Ita potest poeta ante oculos habuisse Odyss. 7; 388 lqq.; ubi domum de sacro reduces instaurant epulas. Fatendum et hae et quavis alia tentata ratione versas 289. 284 nec sensu nec fluctuata satis congruere. *pellibus in morem cincti*: Ergo mansit mos patri in Laeprecis.

Hit

283 Instaurantque Gud. a m. pr. La Ménag. pr. hic ordo erat

versuum 285. 286. 283. 284. 285 Tunc Rom. accantis Goth. sec.

ratis lancibus ad turis copiam refert Cerda; sane tus etiam lance apportabatur, non modo acerra. cf. Ouid. IV Pont. 9, 33. Servius extra h. l. lancibus apponi ait: adque sequi praestat. Ita dum extra cremantur in ara, epulae interea instaurantur. Simili modo instauratas epulas supra vidimus lib. VII, ubi crustis iam comestis Aeneas vl. 133 *Nunc pateras libate Iovi*; et 146 *Cerentim instaurant epulas*.

285. Salii apud Romanos Martis erant sacerdotes ex Numae instituto, ut creditum fuit. At h. l. poeta Heronem Salios assignat, quandoquidem in vetere Latio Saliorum nomen commune multorum sacerdotum fuisse videtur. cf. Serv. Alli ita egressi pedunt, ut commune ludionum et saltatorum nomen esse dicant. Haeserant in hoc iam veteres: v. Macrob. III Sat. 12. De populea corona vid. ad v. 276. Illud quoque notabile, quod Salii seniores et iuniores memorantur. Quae sequuntur

Hic iuuenum chorus, ille senum; qui carminae laudes
 Herculeas et facta ferunt: vt prima nouercae
 Monstra manu geminosque premens eliserit anguis;
 Vt bello egregias idem disiecerit vrbis, 290
 Troiamque Oechaliamque; vt duros mille labores
 Rege sub Eurystheo, fatis Iunonis iniquae,
 Pertulerit. Tu nubigenas, inuicte, bimembris
 Hylaeumque, Pholunque manu, tu Cresia mastas
 Prodigia, et vastum Nemea sub rupe leonem. 295
 Te

287 *atque senum* aliquot Pier. 288 *fata* duo Burm. *ferunt* illatum erat ab Heinsio e libris; alii cum edd. *ferunt*: haud dubie verius; est enim pro: *ferunt illi*. Retinuit quoque hoc Cuningham. 289 *geminas anguis* Nonius in *elidere*. vid. Heins. 290 *Et b. Ven. disiecerit* aliquot Pier. et Burmann. cum Goth. tert. *disiecerit Ven. 291 Oechaliam. Oesthiam, Ethaliam, Aethaliam, Echalliam, Oeiam, monstra* lectionum: et mox *Aristheo, Euristo. et duros* Rom. Macrobr. VI Sat. 6 et duo Heins. *eduros* Medic. *vt durus* Bigot. et Goth. tert. 293 *bimembres*: Voc. Cornificium primum ausum esse fingere notatum est ap. Macrobr. VI, 5 extr. 294 *Pholun* Pholunumque Parrh. *Hylaeum* Polunum. Goth. sec. *Nemeum* Marius emendabat perperam ap. Heins. *Cresia* Doruill. *metas* Goth. sec. 295 *Nemea sub rupe* Rom. et Medic. Gud., aliique doctius, ex *Néμωος*, quam quod vulgo adhuc legebatur *Nemeae sub rupe*.

sequuntur v. 288 sqq., hymnorum veterum in Herculem argumenta sunt, oratione a poeta praeclare in hymni formulam conuersa v. 293 sqq., vt ipsa narratio dramatis naturam induat. *Oechaliam* Melseniae, denegata a patre Euryto Iole. 291. cf. Iliad. 9, 393. 7, 133. Odyss. 2, 620. *fata Iunonis* infestae aiunt esse voluntatem: Sic Seru. et alii. Accipio de fatis, quae Iunonis odium fecerat. Sic IX, 135 *Sax fatis Venerique datum*. Suavis et iam Macrobio VI, VIRGIL. Tom. III

6 med. obseruata conuersio ad secundam personam vsq. 293. cf. ad v. 285. Obserua similem aliam in Miltono *P. L. B. IV. 1720 sqq. nubigenas Hylaeum Pholunum* Centauros vid. Georg. II, 456. 457; ad hos et ad sqq. cf. Apollod. II, 5, 4 sqq. *Cresia prodigia, rēgus, taurus* Cnossius: quem viuum ad Eurystheum adduxisse narratur. Ergo *multas* solito more ita posuit, vt pluribus membris effet accommodatum, aut aliam fabulam sequutus est. 296. 297.

Te Stygii tremuere lacus, te ianitor Orci
 Ossa super recubans antro semesa cruento:
 Nec te vllae facies, non terruit ipse Typhoeus
 Arduus, arma tenens; non te rationis egentem
 300 Lernaes turba capitum circumfletit anguis.
 Salus, vera Iouis proles, decus addite diuis,
 Et nos et tua dexter adi pede sacra secundo.
 Talia carminibus celebrant; super omnia Caci
 Speluncam adiiciunt, spirantemque ignibus ipsum.
 305 Consonat omne nemus strepitu, collesque resultant.
 Exin se cuncti diuinis rebus ad urbem
 Perfectis referunt. Ibat rex obfusus aeuo,
 Et comitem Aeneam iuxta natumque tenebat

Ingrediens,

296 *fluere* Oudart. *tremuere* duo alii Burm. 297 *semesa* Rom. cf. Seru. Seneca ep. 82 subiicit versum ex Aen. VI, 401. 298 *Non te* Parrhaf. *Te nullas* Goth. tert. *nec terruit* duo Burm. cum Goth. sec. 299 *nec te* idem cum aliis. 300 *circumfletit* aliquot Burm. 301 *dux* addite Parrhaf. 305 *Quo sonat* Goth. sec. 306 *Exhinc* duo Burm. 308 *trahabat* pro var. lect. pr. Hamb., vt Aen. II, 457, vnde huc venisse probabile mihi fit.

296. 297. descensu Herculis ad Orcum factis, vt Cerberum adduceret Iliad. 9, 368. Odyss. 2, 622. 298. *facies*, monstra Aen. VI, 285 seqq. Hydra Lernaes iam ibi commemorata: nunc Typhoeus additur, quem in Tartarum fulmine detrusum ediderat quodque Hesiod. *Θεογ.* 853 seqq. 307. Orionem in inferis collocabat Homerus Odyss. 2, 571 seqq. Ad communem autem interpretam morem iungimus vsq. 298—300 cum antecedentibus. Alioqui, si sententias et facta seiungas,

alterum ad pugnam deorum cum Gigantibus, alterum ad hydram Lernaes apud Nemeam occisam referri poterat; vt confundantur Hercules ille antiquae religionis et Thebanus Hercules: quod nec sine exemplo fieret. *rationis egentem*, consilii inopem, de ἀπρηξαια, ἀπροια, ex pavore: h. terrore percussum. 302. *dexter*, propitiis. 304. *spirantem ignibus* doctus quam ignes expirantem.

307. *rex obfusus aeuo*: vt alias *gravis* de magna copia, *oppressus*, *obrutus*, *gravis acuti*.

Ingressus, varioque viam sermone leuabat
 Miratur, facilisque oculos fert omnia circum,
 Aeneas, capiturque locis; et singula laetus
 Exquiritque, auditque virum monumenta priorum.
 Tum rex Euandrus, Romanae conditor arcis:
 Haec nemora indigenae Fauni Nymphaeque tenebant,
 Gensque virum truncis et duro robore nata:
 Quis neque mos neque cultus erat; nec iungere tauros,
 Aut componere opes norant, aut parcere parto:
 Sed rami atque asper victu venatus alebat.
 Primus ab aethereo venit Saturnus Olympo,

Arma

309 *Ingressusque viam vario f. Ven. leuabat* Hugen. a m. sec. et Schol. Statii ap. Burm. *lanabat* Rom. 312 *que abest* post *exquirit* in Ald. pr. *autumque virum* Goth. pr. 315 *et rupto robore* tert. Rottend. 316 *neque iungere* aliquot Pier. 317 *hand* Burm. *us* Seru. ad Aen. I, 374. *et parcere* alter Hamb. *partis* Leid. *rapto* Medic., sed in litura. *gnorant* Mentel. pr. 318 *victus venatus* Montalb.; per appositionem, ait Heinl. *asper cultu* Oudart. *alebant* Ven. et Doruill. 319. 320 Laudat Augustin. C. D. VII, 26.

tata. cf. Burm. 310. *faciles* epitheton ornans, mobiles, vagos oculos, volubiles.

314 sqq. Egregius locus, quo antiquus Italiae status describitur. v. Excurs. II ad h. lib. *indigenae Fauni Nymphaeque* non modo *ἔχθροι*, sed et *αὐτόχθονες, αὐδιγενῆς*, scilicet designantur Genii locorum. Suauiter autem poeta extulit hoc: Loca circa Tiberim olim vastities obtinebat siluarum, per quas fera homines palabantur. *truncis et d. r. nata* pro truncis roborum. Nata loquendi et fingendi forma ex more agrestium hominum truncos arborum inhabitandi. v. Seru. cf.

Stat. IV Theb. 276 sqq. cf. Cerda. 316. *mos*, certum vitae institutum, lex quaedam viuendi; praeclare autem mitior vitae cultus declaratur his: *componere opes et parcere parto*, τὸ συκομιζέσθαι καὶ ταμιεύεσθαι, quibus feros homines assuefacere difficillimum est. Conferant erectioris indolis iuuenes Lucretianos versus lib. V, 951 sqq. in iisque 956. 318. *rami* h. fructus arborum. Porro iuag. *asper victu*, non *alebant victu*. Est venatus, qui asperum victum praebet, h. non nisi labore et molestia parandum.

319. Antiquus mythus de Saturni

- 320 Arma Iouis fugiens, et regnis exsul ademptis.
 Is genus indocile ac dispersum montibus altis
 Conposuit, legesque dedit, Latiumque vocari
 Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.
 Aurea quae perhibent, illo sub rege fuerunt
 325 Saecula: sic placida populos in pace regebat.
 Deterior donec paullatim ac decolor aetas
 Et belli rabies et amor successit habendi.
 Tum manus Ausonia et gentes venere Sicanae;

Saepius

320 *regnis: tertis pro diu. lecti, Hugen.* 323 *tutus latuisse*
 sp. Lactant. Heinf. *in hortis Goth. sec.* 324 *Aurea quae perhibent*
 Heinf. refinxit ex codd. tum suis tum Pier., omnibusque omnino
 praestantioribus, Rom. Medic. al. (etsi Medicum *quas ut exhibere*
ait; quod Fogginius non expressit). Vulgo lectum erat: *Aureaque,*
ut perhibent; quod ortum ex librorum more scribendi, *Aureaque*
perhibent, quod etiam alii depravationi locum fecit in aliquot Pier.
Aureaque perhibent — fuisse. Argutatur Burm. *fuere* ante Heinf.
 325 *longa* Seru. v. Burm. 326 *ac deest* Ven. 328 *manus Auso-*
nia, h. Ausones, praeclare Heinf. reposuit ex Medic. Gud. et Ven.
 a m. sec. cum Romano. Vulgo cum Seruio: *m. Ausoniae.*

In Bigot. abest et.

Saturni fuga in has terras,
 ductus, vt videtur, ex ety-
 mologia voc. *Latii a latendo.*
Saturnus tamen numen Lati-
 norum patrium, forte a *satu,*
 seu satione rerum, inprimis
 frugum. Sed comparatus il-
 le cum *Crono* fabulas Graeco-
 rum in se deriuandi opportu-
 nitatem dedit. Contra Au-
 sonum adeoque Aboriginum
 et Latinorum religiones vi-
 dentur fuisse valde simplices;
 v. Excurs. V et IV ad lib. VII.
 321. *indocile;* Seru. pro in-
 doctum: malim pro fero et
 agresti accipere. 322. *le-*
ges dedit h. mores et instituta;
 cf. VII, 203. 204. 325.
aurea saecula obserua per pa-

cem declarari. 326. *decolor*
aetas respectu auri, colore
 vitiatu, dum aerea vel ferrea
 aetas succederet. 328. *ma-*
nus Ausonia. Ausones, quos
 Lilius et alii vulgo Aborigi-
 nes appellant. V. Excurs. IV
 ad lib. VII. Excurs. II ad lib.
 VIII. *Sicanos* autem memo-
 rat poeta; seu quod auctores
 habuit, qui et hos in Italiam
 venisse traderent; cum alias
Sicanos a Liguribus ex Hi-
 spania pulsos in Siciliam tra-
 fecisse narratum sit; seu quod
Sicanos cum *Sculis* confundit,
 quos loca inter Tiberim et
 Lirin tenuisse constat, etsi
 alii in inferiore Italia, Oeno-
 triorum sede, eos memorent;
 vnde

Saepius et nomen posuit Saturnia tellus.
 Tum reges, asperque inmani corpore Thybris: 330
 A quo post Itali fluvium cognomine Thybrim
 Diximus; amisit verum vetus Albula nomen.
 Me pulsum patria, pelagique extrema sequentem,
 Fortuna omnipotens, et ineluctabile fatum
 His posuere locis, matrisque egere tremenda 335
 Carmentis Nymphae monita, et deus auctor Apollo.
 Vix ea dicta: dehinc progressus monstrat et aram,
 Et Carmentalem Romano nomine portam
 Quam memorant, Nymphae priscum Carmentis honorem
 Vatis

334 et i. bellum sec. Moret., male. 335 erigunt tremendae Rom.
 336 et monita Parrhasi 337 dein Montalb. et aram Medic. 338
 Romani nomine Gud. cum quatuor aliis Heinf.; addit Medic.; nec affe-
 quor, vnde haec lectio venire poterit. 339 memorat Gbth. sec.
 primum C. Oudart., ex interpretatione, arbitrator. Interpunctione re-
 feci locum: Et Carmentalem Romano nomine portam quam memorant,
 Nymphae priscum Carmentis honorem, Vatis fatidicae. Apposita sunt:
 portam — honorem Nymphae Carmentis. Antea interpungebatur sic: Et
 C. —

vnde illic ab Aulonibus et Pelasgis, hic ab Opicis, qui et ipsi ex Aulonum genere fuere, exturbati in Siciliam traecere. conf. Excurs. II ad h. lib. Saturnia tellus proprie ita dicta fuit in clivo Capitolino ad Tiberim; eius Saturnius is olim dictus: Dionys. I, 34. Poetis inde nomen pro Latio et pro Italia dici coepit. Etiam reliqua Italiae nomina a certis tractibus, quibus ab origine propria erant, ducta sunt. Ipsum Italiae et Oenotriae nomen, primo ad sola loca circa suam Lametium spectabat. cf. eund. Excurs. 330.

Sumit et hoc poeta de Tiberi ex multis aliis commentis super nomine Tiberis; cf. Seru. ad h. l., Cerdam, al.

333. De Euandri aduentu v. sup. v. 51 sqq. et Excurs. I ad h. l. pelagi extrema, mare ultimum, longinquum, saltem ex sensu et notione praecae Graeciae, cui occidens inter terras ignotas et inuisas erat. 337. aram Carmentis seu Carmentae, quam se vidisse testatur sub portam Carmentalem Dionys. lib. I, 32 ad radices Capitolii. 338. portam per appositum honorem Nymphae Carmentis, vatis fatidicae.

- 340 Vatis fatidicae: cecinit quae prima futuros
 Aeneadas magnos et nobile Pallanteum:
 Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer Asylum
 Retulit, et gelida monstrat sub rupe Luperca,
 Parrhasio dictum Panos de more Lycaei.
- 345 Nec non et sacri monstrat nemus Argilet,
 Testaturque locum, et letum docet hospitis Argi.

C. — portam: Quae memorant Nymphas praesentem Carmentis honorem
 Vatis fatidicae. Ita frangebatur totus hic versus, ut eum expungere mal-
 lem, et expeditionem enim fuisse, ratio; Et, Germanicam, Romano nomine
 portam Vatis fatidicae. 341 et nomine P. Rom. 342 asper pr.

Hamb., sed acer defendit Burm.; recte, nec tamen expedit. Acer, ut
 Jovius, est poëtae vocabulum virorum fortium, densum, ut
 alia impiger, protinus, animosus. 344 Parrhasio Rom. ad mon-
 tes Bigot. et Goth. tert. Sicque emendabat Ioh. Schriaderus, suada
 emendationis in Ouidio quaesito: Fast. II, 453 Quis vetus Arcadio duc-
 tus a monte Luperco? Faunus in Arcadia templum Lycaeus habet. Ita
 erit: Luperca dictum de monte Panis Lycaei Parrhasio. Sane montem
 Parrhasium putes esse debere, ut Jov. Juppiter. At nunc erit dictum
 pro Arcadico. Lycaei male excusum a Burmanno. Est urbs Arcadiae
 Aoniae et Jovis Aonius, vide vel. Pausan. III, 616. 345 At Aonius
 Jovis Athenis, et Apollo Aonius. 345 monstrant Goth. pr.

346 et mortem docet aliquot Rica

fatidicae. 340. 341. Ingeniose
 sententiam hanc Maronis or-
 navit Ouid. Fast. I, 475 sqq.
 515 sqq. Propert. IV, 1 et iam
 Tibull. II, 5, 19 sq., ille ex
 sua, hic ex Sibyllae persona.
 Pallanteum, Palatinum. conf.
 sup. v. 54.

342. 344. lucum — Asylum
 cf. Liv. I, 8. Dionys. II, 15.
 retulit est, appellavit. Male
 aliter Seru. et al. Luperca
 sub monte Palatino, cf. Liv.
 I, 5. Dionys. I, 32. dictum
 Panos Lycaei Luperca, no-
 men gerens Panis Lycaei,
 quasi is a λυκος, lupus, dictus
 sit: prava nonnullorum ety-

mologia: cum verius ab urbe
 et monte Arcadiae ductum sit
 nomen. de more Parrhasio,
 h. Arcadico, ad exemplum
 Panis Lycaei nomine ab Ar-
 cadibus ducto.

345. 346. nomen Argilet
 sub Capitolio, ut docent Do-
 natus et alii auctores de urbe
 Roma. testatur simpl. pro
 monstrat. hospitis Argi; ad-
 optavit poeta veterem fabu-
 lam de Argo hospitis ab
 Euandro, excepto et, eo in-
 scio, ab Arcadibus caeso.
 Quis ille fuerit, varia erat
 fama. vid. Seru.

Hinc ad Tarpeiam sedem et Capitolia ducit,
 Aurea nunc, olim siluestribus horrida dumis.
 Iam tum religio pauidos terreat agrestis
 Dira loci; iam tum siluam saxumque tremebant. 350
 Hoc nemus, hunc, inquit, frondoso vertice collem,
 Quis deus, incertum est, habitat deus: Arcades iptum
 Credunt se vidisse Iouem, quam saepe nigramentem
 Aegida concuteret, dextra nimbosque ciceret.

Haec

347 *ad* abest pv. Hamb. *et* abest Götfr. text. 349 *iam tum* *siluam* *saxum* *que* *tremebant* Doruill., etiam vs. sequ. 350 *iam tam* aliquot Pier. *siluas* Rom. *saltumque* Montalb. *terebant* Medic: a m. pr. Bigor. 351 *hoc inquit* f. v. *saxum* Gud. pro diu. lect. *formosa* sec. Hamb. Probus I Iasit. p. 1395 *hoc nemus, hunc, inquit, fontem.* 353 *vidisse deum* aliquot edd. 354 *arsaret* Hugen. Mutavi interpunctionem, quam miror aemini moram fecisse. Vulgo: *cum saepe nigramentem Aegida concuteret dextra, nimbosque ciceret.* Quis quaeso clipeum, si aegis pro clipeo est, dextra vibret? Scilicet iungenda sunt: *cum Aegida concuteret, dextra nimbosque ciceret.* Laeva vibrat aegidem; dextra autem iaculatur fulmina. Poterat saltem Seruius monere: *dextra nimbosque ciceret: et de dextra fulmina commouerat.*

347 — 354. Locus splendidus de Capitolio, in quo *το εὐφρατασιώδες* in signis futurae maiestatis loci in promptu est sentire. 348. *Aurea nunc, olim.* Similis comparatio in Capitolio saepius occurrit. v. loca ap. Cerdam; imprimis Propert. IV, 1 et Tibull. II, 5, 23 sqq. cf. inf. 360. 362. *aurea* simpliciter esse multo atro ornata, nemo dubitet. Sic *aurea Roma.* 350. *dira, magna, admirabilis* *dira*, senset ea, quae dira sunt, horrorem intuenti, qui idem ex religione, seu specie augusta et religiosa loci sanctitate venire solet. 353. 354. Haec Iouis aegida incutientis species manifeste

ex Homero est adumbrata: *Iliad.* d, 167 de Troiae exitio: *Ἐσσεται ἤμαρ* etc. *Ζεὺς δὲ σφιν Κρονίδης — Ἀδρὲς ἐκισσέσθαι ἐρεμνὴν αἰγίδα πύσιν, Τῆσδ' ἀκέρως κοίτων;* ergo de irato Ioue, ad incutiendum terrorem, vibrante aegidem ante ora Troianorum; vt alias heroes fulgentem aere et radiantem sole clipeum quatunt et ingerunt oculis hostium. Similiter Iupiter fugat Achiuōt *Iliad.* p, 393 *καὶ τὸν ἄρα Κρονίδης ἔλατ' αἰγίδα θυσσανόεσσαν Μακρονέτην, Ἴδην δὲ κατὰ νεφθεσσι μάλιν, Ἀσπίδας δὲ μάλα μεγάλας ἔκρυψε, τὴν δ' (aegidem) ἐτίναξε. Νίχη δὲ Τρώεσσι δίδω, ἐφόβησε δ' Ἀχαιῖς.*

- 355 Haec duo praeterea disiectis oppida muris,
Reliquias veterumque vides monumenta virorum.
Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit arcem:
Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.
Talibus inter se dictis ad tecta subibant
- 360 Pauperis Euandri, passimque armenta videbant
Romanoque foro et lautis mugire Carinis.
Ut ventum ad sedes: Haec, inquit, limina victor
Alcides subiit; haec illum regia cepit.
Aude, hospes, contemnere opes, et te quoque dignum
- 365 Finge deo; rebusque veni non asper egenis.

Dixit,

355 *delectis* Menag. pr. pro *disiectis*: conf. 191. 357 *arcem* bene
Heinf. e potioribus post Pierium; vulgg. *urbem*, etiam Rom. 359 *ac*
i. Gud. a m. pr. 361 *laetis* ap. Schol. Horatii Cruqu. I Ep. 7, 48.
latis caavernis Parrhaf. a m. sec. *caavernis* etiam Rom. 362 In voc.
victor argutati sunt veteres. v. Macrob. III, 6. 364 *contingere*
Goth. sec.

*Axius. Simili modo h. l. Iupiter aegidem concutit et fulminat; et alterum quidem facit laeva, fulmen iacit dextra. Pro fulmine posuit adiunctum *nimbos*; et propter hos aegis *nigrans*, nube nigra et caliginosa per tempestatem inducta.

355—358. Habet nescio quid religionis veneranda haec antiquitas ruinae duorum antiquissimorum oppidorum, quam hospiti suo monstrat Euander. Attemperatum et hoc ad famam veterem de *Ianiculo* et *Saturnia*, duobus antiquis oppidis in montibus Ianiculo et Capitolino, olim Saturnio dicto; v. Varro de LL. IV, 7. cf. Excurs. II ad h. lib. sub f.:

359 fqq. Etiam in his vetus simplicitas delectat, imprimis cum magnificentia ferioris aetatis comparata. *lautis Carinis*, qui in IV Regione locus fuit ab Arca inde Constantini inter Esquilias et Coelium procedens, Pompeii M. Antonii aliisque magnificis sumtuosisque domibus ornatus; vnde *lansae Carinae*. Seruius multa inepte cumulat. 362. *Ut ventum ad sedes*, Euandri domum in Palatino monte, seu Palatio, quod Pallanteum dixit poeta. 364. 365. Nihil magnificentius his versibus dici potest. *aude contemnere*, quasi rem arduam et difficilem: ita ut virtute opus sit animi ad expellendum anorem diuitiarum.

Dixit, et angusti subter fastigia tecti
 Ingentem Aenean duxit, frastisque locauit
 Effultum foliis et pelle Libyfidis vrsae.
 Nox ruit, et fascis tellurem amplectitur alis.

At Venus haud animo nequidquam exterrita mater, 370

Laurentum-

366 *augusti* Exc. Burm. *subeunt* aliquot Pier. *vestigia* duo Burm. 368 *effectum* pr. Rottend. a m. pr. *spolis* Goth. tert.; quod ipsum a mentem venisse video fo. Schradero, vt sint ipsa pellis vrsae. *Libyfidis* Ven.; Iulius Sabinus: *vel legatur HYBISTIDIS* (quod nihil esse arbitror), *vt a Sicilia* (in qua nulla Hybista est), *vt diximus in quinto* (ibi nihil tale occurrit) *vel vt sit a Libya* — Si volumus intelligere Libyfidis, Siculae, vt Libyfinus Apollo in Pachyno. Fuit vti que Apollinis Libyfini templum in Pachyno. v. Macrob. I Sat. 17. Sed ab eo nomen ducere alienum est. Pro *Aspury* dictum *Aspury* vrsae. 369 Alii nouam sententiam ordiuntur cum hoc *vesti-*

alterumque 370 subiciunt.

ram. Sic bene Seru. conf. *Guell.* *et te quoque dignum fuge deo.* Componere te mentemque informa ad similitudinem numinis; h. fac, redde te similem Herouli in contemptu hoc inanis fastus. *non asper*, non alienus, infestus, adeoque non fastidiosus.

366 — 368. E moxte prisci aevi; cf. Odyss. §, 48, Orph. Argon. 1009. *Aeneam ingenium* alius reddidisset per: inclinato capite subeuntem angustas fores. De *Libyfide vrsae* v. ad lib. V, 37. Etiam imago noctis v. 369 notabilis. Hinc Stat. I Achill. 620 *tatis vbi Somnus inertior alis Desluit in terras nutumque amplectitur orbem.*

370 fqq. Qui sequitur locus, meo iudicio, artis magis quam ingenij laudem habet. Nimis manifesta imitationis Homericæ sunt vesti-

gia, simulque ieiunae istius copiae, quæ fere imitationis studium proderet. Thetidis ad Vulcanum accessus, vt Achilli arma peteret Iliad. a, multo maiorem habet suauitatem ex simplicitate. Icae vitae ibi adumbrata; habet etiam causam multo magis idoneam; amiserat enim Achilles arma Patroclo detracta. Vnum praecederet saltem locus egregius lib. XII, 87 fqq. de insignibus armis Turni: his vt diuina arma opponerentur, erat, quod expectabas. Nunc Venus adit maritum, eumque illecebris suis delinitum amoreque deuinctum ad amplexus suos inuitat. In quibus primum redhibitus est locus praestantissimus Iliad. §, 294 fqq., vbi Iuno Iouem simili modo circumuenit, sed eo consilio, vt alto eum sopore opprimeret,

Laurentumque minis et duro mota tumultu,
 Vulcanum adloquitur, thalamoque haec coniugis aureo
 Incipit, et dictis diuinum adspirat amorem:
 Dum bello Argofici vastabant Pergama reges

375 Debita casurasque inimicis ignibus arces;
 Non vllum auxilium miseris, non arma rogauit
 Artis, opisque tuae; nec te, carissime coniunx,
 Incausum tuos volui exercere labores:
 Quamuis et Priami deberem plurima natis,

Et

371 *duro*—*tumultu* erit vt bellum durum: pugna dura. Praestat tamen cum Io. Schradero legere *dira*. *muta* tert. Mentel. 373 *inspirat* aliquot Pier. tum Ven. alter Hamb. Doruill. Parrhaf. Ed. Ven. *oporem* idem sec. Hamb. *odorem* pr. Voff. 374 *Cum* sec. Moret. *Tum* Franc. *adflabunt* h. l. de oppugnatione: Io. Schrader. malebat *quassabant*. 375, *que* abest Hamb. pr. a. m. pr. *verbes* Oudart., vt v. 357. 377 *opusus* aliquot Pier. et pr. Moret. ac Leid. (*si opusque* vsquam legeretur, non improbandum dicerem). *opisus* sex Heinl. cum Erf. *opisus* Franc. *Carissime* Doruill. 378 *incausumque* Media.

opprimeret, vt inde pugnae inter Achiuos et Troianos fortuna vices accipere posset. Hic vero Vulcanus v. 405. 406 obdormit, vt mox ante diem ad laborem euigilet. Idem a Venere ad somnum inuitatur, cum iam precibus facilem se et paratum ostendisset. Illud vero nolim vrgeri, quod pro filia ex alio viro suscepto maritum rogat. Friget tamen multo magis aliorum imitatio, vt Statii Theb. III, 262 — 317, vbi Venus Marti supplicat.

373. *dictis diuinum adspirat amorem*; addit τὴν χάριν, τὸ θελητήριον, vt delinirent verba Vulcanum. Quod Lucre-

tio est in simili loco dulcissimo: *tu suauis ex ore loquelas* funde lib. I, 40. Burmannum vix quisquam hic probet, dum exponit: „quasi in ipso amplexu amorem anima et spiritu suo infunderet.” 375. *Debita*: potest ex seqq. *inimicis ignibus* adiungi: idque melius. Seruius: *fataliter ad exitium destinata*. Ita vero adiungi fere aliquid solet: *fatis mihi debita telus* Aen. VII, 120, *generi debita* Aen. III, 184, *sors ista senectae* *Debita erat nostrae*; *mollius* etiam XI, 165 *fata debita* dicuntur. Latet vero in hoc caussa, cur Vulcanum precibus tum non fatigauerit. 379. *natis*; solito more pro vno,

Et durum Aeneae fleuisse saepe laborem. 380
 Nunc Iouis imperiis Rutulorum consistit oris:
 Ergo eadem supplex venio, et sanctum mihi numen
 Arma rogo, genetrix nato. Te filia Nereae,
 Te potuit lacrimis Pithonia flectere coniunx.
 Adspice, qui coeant populi, quae moenia clausis 385
 Ferrum acuunt portis in me excidiumque meorum.
 Dixerat; et niueis hinc atque hinc diua lacertis
 Cunctantem amplexu molli fouet. Ille repente
 Adcepit solitam flammam; notusque medullas

Intrauit

381 imperio oblonga Pier, eum aliis, et pars Heimf., quod vul-
 gariis. pr. uis Morct. sec. 382 uenio, et fl. non m. n. Goth. sec. ex
 litterarum compendio. nomen Leid. Io. Schrader. coni. et sanctum
 tibi nomen Arma rogo genetrix nato: ut adeo iungenda sint: genetrix
 sanctum tibi nomen. An vero Venus Vulcanus erit mater veneranda,
 quae nota: ex alia vero suscepit? 383 Neri aliquot Pier, et Heimf.
 ac Burm., quod Cuningham. edidit; et sic Seruius legerat, cuius
 locum saniozem exhibet Iulius Sabinus. Sed male Seruius factum
 putat ex Neres, Neris, abiecta s; nam i contracta est syllaba ei, ut
 Achille, Ulyssi. Alia autem bene obseruata, veteres eius extol-
 se is, Nereus, Neris, ut Achilleus, Achilles, Ulyseus, Ulyses.
 384 Tritonia Parrhal. 385, quo coeant pr. Morct. pro quos, ut Heimf.
 suspicatur. In Zulich. superscriptum quam; et Schol. Horat. apud
 Burm. qua. 386 acuum Oudart. et sec. Morct. passis Frant. ex-
 stans quart. Morct. 388 molis pr. Morct. 389 solidam sec. Ro-
 tand. cum Goth. pr. sanam alter. notasque pr. Hamb. et Lutat. ad
 Stat. I Achill. 392, medullis pr. Voss. et Heid. a m. pr. Recte
 Burm. hoc serioris aevi esse pronuntiat.

vno, Paride. 381. Rutulo-
 rum oris; variat orationem,
 pro Latinis, a populo finiti-
 mo. 382. Cf. Iliad. σ, 457.
 et sanctum mihi numen Arma
 rogo; non: σ sanctum m. na-
 men; sed: et rogo numen tuum
 mihi sanctum arma; h. te, sed
 blandiore oratione effert, te,
 mihi semper venerandum,
 αιδότων. 383. 384. Ut Thetis
 Achilli, sic Aurora Memno-

ni arma petierat apud poetas
 Cyclicos, inter quos Arcti-
 ni Milesii Αἰθροπιάς fuit. vid.
 supr. Excurs. XIX ad lib. I.
 cf. Quinti Paralip. II, 454.

387. niueis lacertis; quippe
 dea λευκώλενας. Ornatus au-
 tem extulit Homericum αγ-
 κὰς ἑμαρπτης Iliad. ε, 346, et
 πνοχ vll. 388 — 392 versus
 Homericos ibid. 294. 295.
 296.

- 390 Intrauit calor, et labefacta per ossa cucurrit:
 Non fecus atque olim, tonitru quum rupta corusco
 Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
 Sensit laeta dolis et formae conscia coniunx.
 Tum pater aeterno satur deuinctus amore:
 395 Quid causas petis ex alto? fiducia cessit
 Quo tibi, diua, mei? similis si cura fuisset:

Tum

390 *calofacta* plerique Pier. et Heinf., etiam Romanus; sed *labefacta* tuctur Medice. cum aliis, et Seruio, haud dubie exquisitius. Proprie *mens* amor, cui resisterat, vel alio affectu impulsâ, victa, dicitur *labefacta* vel *labefieri*; nunc translatum ad ossa. Sed et *ignis labefact*, quando incendia ruinas dant. v. Not. 391 *Haud fecus* Medic. *rapta* tres Burm. 392 *limite* nusquam legitur. 394 *deuinctus* ante Heinf. in vulgg., quod deterius hic et alibi habendum. 395 *f. frust.* Goth. tert., praue. 396 *Quid tibi* codd. Pier. Parrhaf. *Quod t.* Rom. *Quam tibi* Medic. a m. pr., quod Heinfius distinctione adiuuat.

296. 390. *labefacta per ossa*, in quibus medulla liquefacta, soluta, consumpta est. Lucretiana dictio. Proprie *mens* amore, cui aliquantem resisterat, impulsâ, percussa, victa, *labefieri* dicitur. Sup. IV. 395 *magnoque animum labefactus amore*. Iam, cum labefacta soluantur, ruant, cadant: cf. Lucret. III, 599. 600. 601. I, 529. 530, voc. synonymum habitum pro solutus, diffuens. Itaque etiam igni quae dissoluntur et liquefcunt, *labefactari* dicuntur Lucretio IV, 701. I, 493. 391. 392. Praeclare flammam amoris penetrantem medullas ossium comparat cum fulgure vel fulgetro inter atras nubes errante, tractu ac sulco tenui, quem *rimam igneam rumpitam* (proprie nubes rumpitur,

sed sic saepe poetae) dixit: ea *percurrit nimbos*, nubes densas et atras, *lumine corusco*.

393. *laeta dolis*. Est sane *doloponéuon* Iliad. 3, 329, sed ornate, laeta successu doli et fraudis suae. Sic IV, 128 *risitque dolis Cythorea reperitis*, Sic et *formae conscia*, quam vim forma ad mariti animum nunc habeat. 394. *aeterno amore*; potentius verbum quam, antiquo, pristino. Praeiuuit Lucret. I, 35 *aeterno deuinctus volnere amoris*. 395. Quid tam longe (Nonius: ex vetusto et antiquo) repetis argumenta, quibus me moueas. Aiunt Attium in Armor. iudicio ante oculos fuisse: *Cur cactera tam ex alto appetiffis dissidia, Agamemnon?* 396. 397. *Similis si cura f.* si tale quid curasses, voluiffes: etiam tum

Tum quoque fas nobis Teucros armare fuisset;
 Nec Pater omnipotens Troiam, nec fata vetabant
 Stare, decemque alios Priamum superesse per annos.
 Et nunc, si bellare paras, atque haec tibi mens est; 400
 Quidquid in arte mea possum promittere curae,
 Quod fieri ferro liquidoue potest electro,

Quantum

adiuvat. *fiducia cessit? Quae tibi, diua, mei similis si cura fuisset*
 Rottend. sec. Quo tibi, vita, solito inter amantes blandimento, in-
 quit Burm., quod alienum a grauitate epica. *si cura subisset con-*
 Heinf., ne bis in eandem vocem desinat versus. Atqui hoc studii
 adeo fecisse dicam poetam, hic et alibi, vt sententia vtraque tanto
 manifestiorem ex reciprocatione haberet vim ac veritatem (*ἀνάγκη*).
 Alias nec sup. II, 292 simili sibilo extulisset: *Si Pergama dextra Defen-*
si possunt, etiam hac defensa fuissent. Heinsius porro simili de causa
 delere malebat versum sequentem 397 *Tum quoque* qui a Mentel.
 sec. aberat a pr. m., et quem saluo sensu abesse posse putabat; quod
 mihi secus videtur; nam sine eo sibi non constat sententia. Agnos-
 eunt versum Rufinianus et Priscianus, Burmanno laudati. Eleuat
 quoque Heinsii suspicionem Cuninghamus. 397 v. ad praeced.
Tunc Doruill. et Goth. tert. Teucros nobis Franc. 398 omnipotentis
 Cod. Rutgerf. nunc Leid. 399 *decimq. duo Burm. 400 si bella*
reparas Goth. sec. 401 possunt p. curae Medic. a m. pr. et multi
 Heinf. ac Burm. cum Goth. sec. *profunt pr. Moret. possim Bigot.*
committens sec. Rottend. 402 potest: sic Rom. Medic. cum melioribus
 scriptis et edd. inde ab Aldd. Alii, vt et Erf., cum edd. nonnul-
 lis *potestur*, vid. ap. Gg. Fabric. et Pier., quod satis apparet sciolum
 aliquem ex Lucretio vel Ennio intulisse, vt dactylum in quinta sede
 haberet. Est tamen *ἤλακτρον*. Deprauatius Goth. tert.
praestatur.

tum fieri potuisset, vt Teu-
 cris, h. Aeneae vel Paridi,
 arma pararem. 398. 399.
 Scilicet fata immutari non
 possunt, differri possunt: su-
 pra VII, 313 *Non dabitur reg-*
nis, esto, prohibere Latinis,
Atque immota manet fati La-
viduā Etoniunx; At trahere at-
que moxas tantis licet addere
rebus. conf. Seru., qui notio-
 nem hanc ab Etruscis repe-
 tit. 400. 403. *Quicquid cu-*
rae, operae, possum promitte-
re — animasque valent: scil.

promitto. Potest hoc ipsum
 latere in verbis: *abstine pre-*
cando Viribus indubitare meis,
 vt hoc pro apodosi sit. Ali-
 ter extulit Homericum: *Εἰ*
δύναμαι τελέσαι γε, καὶ ἂν τε-
τελεσμένον ἔσι, h. aliquid quod
 omnino perfici potest. 402.
electrum Homeri exemplo
 Odyss. δ, 72 docte posuit,
 tamquam exquisitius metalli
 genus, certa portione argen-
 ti auro admixta, quod etiam
 arte fingi potest. vid. Plin.
 XXXIII, 4 f. 23. conf. Seru.

403. *ignes*

Quantum ignes animaeque valent; abfiste precando
 Viribus indubitare tuis. Ea verba locutus
 405 Optatos dedit amplexus, placidumque petiuit
 Coniugis infusus gremio per membra soporem.
 Inde, vbi prima quies medio iam noctis abactae,

Curriculo

403 *ignesque malebat Cuningham. obfiste Exc. Burm. affiste Goth. sec. 404 meis Zulich. a m. pr. et Doruill. 405 oblatos Bigot. et Goth. tert. votumque p. Nonius in petere. 406 in gremio fusus Zulich. infusum aliquot Pier., Iulius Sabinus et Probus cum Carminio (de quo v. Fabric. bibl. med. et inf. Lat. h. v.) apud Seru. ex emendatione parum docta. Burmannus coni. placidusque petiuit Coniugis infusum g. p. m. soporem; quod nemini facile probabitur: sed Vulcanus infusus gremio coniugis (vt fundi dicuntur qui procubere, iacent, recubant) petiuit placidum soporem per membra. Inaugendus sopor per membra, qui per membra diditur. cf. Not. ad VIII, 30. Burm. laudat Miic. Obff. Crit. Vol. I, p. 98.*

407 *abactio Montalb.*

403. *ignes animaeque, „spiritus, quo fabriles inflari folles solent,„ Seru. Spiramentum explicat Macrob. I So. Sc. c. 14 m. 405. 406. fundi, νεγώδης, fusi esse, dicuntur qui procubere, iacent, recubant: v. c. fusi per herbam. Igitur infusus gremio coniugis Vulcanus petiuit placidum soporem per membra, qui per membra diditur. Sic et sup. v. 30 seram dedit per membra quietem. Honestas orationis notabilis et a multis passim notata. cf. Gell. IX, 10, sed ea saeculo Virgiliano debetur. Si talia miranda sunt, mirer potius verecundiam Homericorum versuum, qui pro illa aetate castissimi et iidem elegantissimi sunt l. c. Iiad. 2, 346 sqq.*

407 sqq. Praeclara et ad miserationem composita com-

paratio, cuius prima quasi stamina agnoscere licet partim apud Homerum Iiad. μ , 433—435 partim apud Apollon. IV, 1062—1066 (nam locum lib. III 291 sqq, perperam alii huic aduocant). Si tamen quaeras, quam opportune illa h. l. intexta sit, fateor mihi aquam haerere. A media nocte expergesactus cubile, relinquit Vulcanus; non tanti erat res, vt miris modis ornaretur. Apud Apollonium curae Medae de salute sua sollicitae comparationem melius admittebant, Vbi prima quies — expulerat somnum, „vbi, a prima quiete euigilans circa mediam noctem, sensit omnem iterum obdormiscendi cupiditatem expulsum: alacriter e stratis ad opus surgit,„ Burm. quo tempore lanifica pauper ad lucubrandum

Curriculo expulerat somnum; quam femina primum,
 Cui tolerare colo vitam tenuique Minerua
 Impositum, cinerem et sopitos fuscitat ignis, 410
 Noctem addens operi; famulasque ad lumina longo
 Exercet penso; castum vt seruare cubile
 Coniugis, et possit paruos educere natos:
 Haud secus ignipotens nec tempore segnior illo
 Mellibus e fratris opera ad fabrilia surgit. 415
 Insula Sicanium iuxta latus Aeoliamque

Erigitur

408 *explerat* ed. Masuic. *quam f.* reuocauit Heins. auctoribus optimis libris inprimis Pierianis; alii *ceu femina*, quod haud dubie ad comparationem illatam opportunius est: *ceu femina — cinerem et sopitos fuscitat ignes* etc. *Haud secus — nec segnior* Vulcanus surgit. Sed *primum* v. 408 ita otiosum est, satisque docet ea vox *cum primum* vere legi. Verum vti in Heinsianis et Burmanniana interpungitur, plene scilicet ac perfecte post *natos* v. 413, equidem sententiarum nexum nullus assequor, ne grammaticum quidem. Itaque mediam stigmen posui ad finem versus 413, vt comparatio nulla sit, sed temporis mera designatio: *cum primum femina cinerem et sopitos fuscitat ignes, — illo tempore ignipotens, haud secus, nec segnior, surgit.* 409 *calathisque Mineruas* nonnulli Pier. et Montalb. Rottend. pr. et Leid. cum Goth. sec. ex VII, 805. 410 Recte post *impositum* distinctum a Burmano secundum Seruium. Habet ista vox notionem necessitatis, quae vrget. Vulgo *impositum cinerem* iungitur, sic, *Cui tolerare* (sc. est, non, vt alii apud Seru., mos est, placet) dure dictum, pro, quae tolerat. 412 *Exercens* Medic. 413 *vt p.* duo Burm. cum Schol. Cruqu. Horatii. *paruos possit* aliquot apud eundem. 416 *Sicanium* Parrhaf. et Doruill. Non male, nisi haberemus exempla sup. III, 692. I, 557.

brandum surgit. 408. 409. est Homeri *γυνή χερσῶντος*. *tenuique Minerua* h. lanificio tenuem victum praebente, vt bene Seru. Mineruam de oleo, quia ad lucernam nebat, Cerda accipiebat, nimis argute et exiliter. 412. h. vt habeat, ynde viuat honeste ipsa et nati, seruata maritalis tori pudicitia, vt bene Cerda. 413. ex Homericō l. c. *ἢ πικρὸν ἀπὸ μισθῶν ἄρη-*

τωγ. 414. illo tempore, haud secus nec segnior, surgit Vulcanus.

416 sqq. In his ad maiorem elegantiam reſinxit Homericā, in quibus Vulcani officina in Olympo collocatur. Iliad. σ, 369. Cum poetae veteres loca et insulas Vulcano assignassent, quae subterraneis ignibus notabiles erant (exemplum in ipsa Lemno apud Homerum est), licuit poetae

vnam

Erigitur Liparen, fumantibus ardua faxis:

Quam subter specus et Cyclopus exesa caminis

Antra Aetnaea tonant, validique incudibus ictus
420 Auditi referunt gemitum, friduntque caavernis

Stricturae Chalybum, et fornacibus ignis anhelat;

Volcani domus, et Volcania nomine tellus.

Hoc tunc ignipotens coelo descendit ab alto.

Ferrum

417 *Liparem* aliquot Burm. *Lipare* Rom. 418 *subtus* aliquot
Pier. *exosa* Goth. sec. 419 *Aetria*. *Ethenea*, deprauat. *sonant*
multi ap. Burm. cum Goth. tert. *validisque* tres recentiores ibidem.
istis Gud. a m. pr. 420 *gemitus* Medic. cum aliis Heinl. *gemitus*
referunt Leid. r. *fontium* Parrh. *friduntq.* Medic. (*friduntq.* super-
picto u) et Vratisl. cum Goth. sec. 421 *Stricturas*, *fricturae* re, flu-
por librariorum Goth. sec. et tert. 423 *Hoc*: recte, antique pro
huc,

nam ex Aeoliis vel Vulcaniis
ponere, Hieram, quam Vul-
caniam, Ἱερὰ Ἰθάδα, appel-
lat communi nomine, tam-
quam singulari, Liparae pro-
ximam, monte mirabilem,
qui nocturnas flammam euo-
mit. v. Auctor Aetnae 436
sq. et primo loco Scymnus
Chius 256 sqq. Egere de ea
multi post Cluuerium, conf.
Doruill. Sicula p. 20. 21 et
iam ante ad Chariton. p. 688.
Liparam, quae et ipsa olim
arsit (v. laudd. ad Auct. Mirab.
Aud. c. 35; add. c. 97), Cal-
limachus Vulcani officinam
ediderat Dian. 46 sqq., vbi v.
Spanhem., et siue hanc siue
Hieram sub ἡὸς κλύατος no-
mine Apollon. III, 42. Vul-
canum *Liparaeum* Theocr. Id.
II, 133. 134 dixit: hic qui-
dem omnium opportunissime,
tamquam Siculus. cf. Excurs.

I ad Aen. I. *erigitur*, vt alias,
urgis, sita est, sed cum no-
tatione montium. 419. *an-
tra Aetnaea* simpl. pro igni-
vomis, quis dubitet, a simi-
litudine. Aliena sunt, quae
de antris subterraneis inter
Aetnam et Hieram continua-
tis suspicati sunt nonnulli.
Eiusmodi acumen poeta non
sequitur. 420. 421. Ornati
versus. Comparari potest Cal-
lim. Del. 144; adde Dian. 55:
referunt gemitum; repetunt
sonum h. resonant per antra
ictus incudum. *fricturas*,
quas ornate *Chalybum* dixit
(v. Georg. I, 58), non sunt
h. l. σκινθῆρες, nec quae pro-
prie metalla dicuntur, vnde
aes excoquitur, sed μέσσοι,
massae ferri, quae procudun-
tur. cf. 450 et 453. Mox
v. 423 *hoc* antique pro *huc*.

Ferum exercebant vasto Cyclopes in antro,
 Brontesque, Steropesque, et nudus membra Pyracmon. 425
 His informatum manibus iam parte polita
 Fulmen erat; toto genitor quae plurima coelo
 Deicit in terras; pars imperfecta manebat.
 Tris imbris, torti radios, tris nubis aquosae
 Addiderant, rutili tris ignis, et alitis austri. 430
 Fulgores nunc horribicos, sonitumque, metumque
 Miscebant operi, flammisque sequacibus iras.

Parte

haec, quod nonnulli habent. Vid. Pier. Heins. Burm. post Seruium; nam in talibus liberalitas virorum doctorum magna plerumque esse solet. 424 *vasti* pr. Hamb. 425 *Pyracmon*, *Pygamon*, aberrat. 428 *deicit*, *detecit*, passim codd. Pier. et Franc. *manebant* alter Mentel. a. m. pr. 429 *torto* Ven. *rapidus* Goth. tert. 430 *addiderat* Medio. Parrhaf. Goth. pr., *perperam*; nam de Cyclopo, non Vulcani, opere agitur. 431 *horribicos* post Pier. optimorum librorum auctoritate praetulit Heinsius. Vulgg. edd. *terrificos*.
 Erf. *horribicos fontitusque*.

424. 425. Libera quidem erat nominum informatio, sed Bronten et Steropen etiam alii habent: Hesiod. Theogon. 140. Callim. in Dian. 68. Plin. H. N. XXXV, 10 f. 36, 17. Statium et Claudianum v. ap. Cerdam. Pyracmonem aliunde accepit. Argen memorat Apollod. I, l. 2, vbi v. in. Not. p. 9 de diversis hoc Cyclopo genere ab antiquo illo in theogoniis memorato. 426 — 428. Nota, iuxta orationem pro parte iam polita, parte adhuc imperfecta. *Fulmen* — *quae plurima*, quod genus fulminum, ex quo genere plurima; frequens poetarum figura: *κῆτος* — *οἷα τε πολλά τρέφα κλυτὸς Ἀμφιτρῆη* Odyss. ε. 422 et saepe
 VIRGIL. Tom. III

alibi. conf. Guell. Variant haec orationem et delectant. 429 — 432. Ingeniose in fulminis materiam vertit ea, ex quorum conflictu fulmen nascitur, grandinem (*imber tortus* h. constrictus et coactus in grandinem: inf. IX, 671 *quasi multa grandine nubi in vada praecipitant, cum Iupiter horridus austris Torquet aquosam hiemem, et caelo quae nubila rumpit*), nubem, ignem et ventum. Haec fere ex Seruianis amplector; caetera sunt respuenda. Facit autem fulmen duodecim cuspidum, *radiorum*, *ἀκτίων*, tris in quaterna litera, qualia fulmina passim in monumentis, imprimis in numis, occurrunt; etsi alibi alia forma

Parte alia Marti currumque rotasque volucris
 Instabant; quibus ille viros, quibus excitat urbis;
 435 Aegidaque horrifera, turbatae Palladis arma,
 Certatim squamis serpentum auroque polibant,
 Connexosque anguis, ipsamque in pectore diuae
 Gorgona, desecto vertentem lumina collo.

Tollite

434 *Instaurant* Parrhas., de quo cogitandum esse censet Burnm. Vitium esse non dubito. *Instare* (h. virgere opus) exquisite cum quarto casu iunctum, vt *instare viam. exultat Ven.* 435 *horrifera* edd., quas Pierius inspexerat, et tres Burmann. cum Goth. pr. 436 *polibant* codd. Pier. 438 *desecto* Rom. *desecto* Leid. vnus. de decrat Gud. a m. pr., vnde Heinf. supplebat: *cum scisso; dissipto et disiecto* in codd. Pier. lectum; alterum quoque in Goth. tert. et Erf.

ma tribuitur. cf. Cerda. Habuit autem poeta ante oculos et argutius expoliuit locum Apollonii Argon. I, 730 — 734, vbi vna cuspis adhuc imperfecta, quam Cyclopes procudunt, *καλεποιο πυρος ζήσαν αὐρῆν.* Vt vero, Vulcani officina semel repraesentata, opera inchoata et affecta memoraret, poetae ingenio in promptu esse debuit; et si et in hoc praecitit Homer. *Hiad.* σ, 373 sqq. cf. Callim. in *Dian.* 49. 50, vbi satis ieiune equorum Neptuniorum aquarium procudi narratur: quanto grandius et sublimius est phantasma, quod fulminis materiae admisceant fulgores, sonitum, metum, et flammam sequacem Cyclopes!

433. 434. Marti currus bellicus proprie tributus, ex heroici saeculi more bellandi; quod ait: *quibus ille viros, quibus excitat urbes*, h. ad bel-

lum concitat; ex istis illustrantur sup. VIII, 3 *Vt belli signum — Vique acres concussit equos* etc. *Instabant currum*, vt festinare aliquam rem. cf. Heinf. ad XII, 748.

435 — 438. Etiam hic dubitari potest (conf. ad 354), sitne aegis de thorace an de clipeo accipienda, haecenus, vt de thorace non nisi v. 437 agatur, *ipsamque in pectore diuae Gorgona*. Expeditionis tamen videtur ratio, si totum locum de thorace interpretaris, cuius extremae orae anguibus connexis et implicitis inter se sunt cinctae, in medio Gorgone posita: cuius generis exempla passim occurrunt; vt vnum commo-riorem, quod adire forte in promptu est, v. Spenc. *Poly-met.* t. IV, 4. *turbatae*, iratae, vt saepe; cf. Siliii locum a Cerda laudatum (*lib.* IX, 463). *vertentem lumina*, de oculis

Tollite cuncta, inquit, coeptosque auferte labores,
 Aetnaei Cyclopes, et huc aduertite mentem: 440
 Arma acri facienda viros: Nunc viribus vsus,
 Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistra.
 Praecipitate moras. Nec plura effatus: et illi
 Ocuis incubuere omnes, pariterque laborem
 Sortiti: fluit aes riuis, aurique metallum; 445
 Volnificusque chalybs vasta fornace liquefcit.
 Ingentem clipeum informant, vnum omnia contra
 Tela Latinorum; septenosque orbibus orbis
 Impediunt. Alii ventosis follibus auras
 Adciipiunt redduntque: alii fridentia tinguunt 450

Aera

439 *certosq.* aliquot Pier.; improbat Heinfus et Burm. i ferte
 fec. Hamb. 440 *Aetnaei.* *Atrvāus.* ad huc Reg. atque huc Parrh.
aurite Gud. cum binis Goth. Talia enotare tantum non flagitium
 est hominis bonis horis abutentis; sed cum semel in hoc pistrinum
 nos impegerimus, obdurandus est animus, vt tam fide exequamur,
 id, quod ab initio parum considerate recepimus. 441 *faciunda*
 Heinf. malit ex Nonio. 442 *opus est nunc a. m.* Seneca Epist. 95.
 Bene autem Heinf. interpretavit post *magistra.* 443 *moram* aliquot
 Pier. et illi Burmannus nouavit secundum partem codicum. Vulgo
 lectum at illi: quod nondum displicet. 448. *que abest* quatuor
 Burm. 449 *Alit* — accipiunt: verba exciderant Goth. tert.
 449—453 Versus ex Ge. IV, 171—175.

oculis toruis, obliquis, ex
 ira et furoris, aut potius de
 iuueris, quippe in capite re-
 ciso. *Πλοσπερ* *Μηδόνος* *αίγης*
εμπροσθεν dixit Quintus Cal.
 in loco, a Cæcilia laudato, qui
 omnino de angide comparan-
 dus lib. XIV, 450—457.

440. *Aetnaei* Cyclopes. cf.
 ad v. 419. Linf. seq. festina-
 tionis: felix notatio breuita-
 te et celeritate verborum ab-
 seruetur: *Nunc* *viribus* *vsus*.
 445. 446. cf. *Iliad.* ε, 474.
 447. *septenos orbibus orbis im-*

pediunt ornate pro; faciunt;
 sed quia iam illi orbis sunt;
 non circuli, puto, in clipei
 superficie ducti, sed laminae
 aereae aliae super aliam im-
 pactae, vt septemplex esset
 clipeus, quales Homericæ
πρωγες sunt L. c. 481. conf.
Hind. 15 269 seq., et η, 247-
 449—453. Eosdem versus
 in Georgiis vidimus IV, 171
 seq. v. 450. 451, vt inf.
 XII, vt *οψ. η.* quem Dauno ig-
 norans deus ipse parenti fece-
 rat et *Stygia* *σανδαλον* *σινχο-*

Aera lacu. Gemit inpositis incudibus antrum.
 Illi inter sese multa vi brachia tollunt
 In numerum, versantque tenaci forcipe massam.

Hæc pater Aeoliis properat dum Lemnius oris:

455 Euandrum ex humili tecto lux fuscitat alma,
 Et matutini volucrum sub culmine cantus.
 Confurgit senior, tunicaque inducitur artus,
 Et Tyrhena pedum circumdat vincula plantis;
 Tum lateri atque humeris Tegeaeum subligat ensam,

Demissa

451 *Aetna* pro diu. lect. ad *antrum* Moret. tert. ex Ge. IV, 173.
 452 *magna vi* Erf. *tendunt* Rottend. sec. a m. sec. 453 *Innume-*
rant Rom. *forfice* aliquot Pier., inter quos Rom., sed vid. Seru. et
 Heins. *ferrum* Carisius et alter Hamb. 456 *sub culmina* Mentel.
 pr. alter Menag. et Leid., doctius; nisi idem errarii lapsus esse solet.
sub tegmine pr. Menag. *matutinus* → *cantus* ap. Macrob. V, 8. 457
Confestim surgit; tunicaque inducitur Parrhaf. *inducitur* quoque Franc.
 cum binis Goth. 459 *Tegeon, Tegeum, Thegeum* librariorum
 errores. vid. ad V, 299.

rat vnda, vt induresceret fer-
 rum. Ad 452. 453. conf.
 Callim. in Dian. 59. 60. 61.

454 sq. Artem poetæ in
 variato rerum et orationis
 caractere obserua. Lenis
 et simplex candidaque nunc
 fluit oratio, eoque tanto ma-
 gis grata, quod strepitibus et
 tumultibus succedit. Com-
 parent, quibus volupe est,
 in seqq. heroicum amictum
 cognoscere, Iliad. β, 42. Od.
 β, pr. δ, 307. v, 60. v, 124,
 et ad v. 459 cf. Odyss. x,
 261. ζ, 528. Etiam hoc ex
 heroica aetate, quod Euan-
 drum v. 461. 462 duo canes
 comitantur: v. Odyss. β II.
 ρ, 62. 456. *sub culmine*. in
 domo vel casa Euandri. Mi-
 rror, hoc adiectum: suntne

igitur galli gallinacei intelli-
 gendi? Nam hirundines non
 facile e somno excitant dor-
 mientes, nec ad hunc vsu
 a poetis aduocantur. Sed
 ex poetæ meliore iudicio
 auium omnino cantus cum
 solis ortu renouati intelligen-
 di sunt: nec accipienda ver-
 ba, quasi cantus auium eius
 somnum interpellauerit; sed
 sub lucis ortum et volucrum
 cantum eum euigilasse. 458.
Tyrhena vincula: ornatus
 causâ Tuscum calceamentum
 posuit. Seruius: „dicit cre-
 pidas, quas primo habuere
 Senatores, post equites Ro-
 mani; nunc milites.“ conf.
 Cerda. Nimis subtiliter *san-*
dalia Tyrhena e Polluc.
 Onomast. VII, f. 92. 93 ali-
 quis

Demissa ab laeua pantherae terga retorquens. 460
 Nec non et gemini custodes limine ab alto
 Praecedunt gressumque canes comitantur herilem.
 Hospitis Aeneae sedem et secreta petebat,
 Sermonum memor et promissi muneris, heros.
 Nec minus Aeneas se matutinus agebat. 465
 Filius huic Pallas, illi comes ibat Achates.
 Congressi iungunt dextras, mediisque residunt

Aedibus,

460 a leua aliquot Pier. *dimissa a leua* Doruill. cum binis Goth.
 et Erf. 461 *limine ab alto* Marklândus ad Stat. I, i, 46 reprehendit
 tamquam absurdum; cum paullo ante dixisset poeta, *humili testp.*
 Defendit Burmannus mira interpretatione, *altum esse limen domus*
in monte positae. Nec hoc procedit, vt *limen* proprie accipias et
 paullo *altiore* gradu surgere dicas. Aut amplectendam itaque pro-
 fessus Marklândi emendationem: *limine ab arto*, aut dicendum censeo,
 poetam epitheton paullo otiosius et ad commune liminum naturam
 effinxisse. Ouwens *Noët. Hag.* III, 26, p. 627 aliam viam ingreditur,
 vt poetam dicat dignitatem adicere voluisse aedibus: vt sane facit
 alias: modo non ab humili testo v. 455 nunc progressus esset. Apud
 Macrob. V, 8 in libris: *limine in ipso* habetur. 462 *praecedunt* Rom.
 Medic. Colot. Vrsini, et alli libri praestantiores: et sic veteres edd.,
 donec mutatum in Ald. tertia, et hinc in Steph. et al. in *procedunt*,
 quod Heinf. in parte codd. repertum praetulit, causa quidem parum
 commode interposita: si comitarentur, non potuisse canes praecedere.
 Dicitur hoc recte improbat Burmannus; improbam tamen lectionem
 non mutauit; id quod nunc fecimus cum Brunckio. *gressumque viri*
 Zulich. a m. sec., interpolatrice pessima. *gressusque — heriles* Goth.
 sec. 463 *secura* Sprot. a m. pr. 466 *oili* ante Heinf.
 467 *restant* Parthal.

quis huc reuocet. Simili or-
 namento patrium, Arcadi-
 cum, seu *Tegeacum enses* de-
 dit; etsi nullum hoc insignius
 ensis genus fuit. 460. or-
 natus versus. 461. *limine ab*
alto, perpetuo et proprio li-
 minis epitheto; nam alioqui
 alienum erat a casa exigua
 altum limen. 463. *secretum*:
 partem aedium interiorem,
 ad quam Aeneam vesperi de-
 duxerat. coh. Ge. IV, 403.
promissi muneris vide v. 170.

171. 465. vt *ἄρδεις ἥκων.*
ἑσπέριος ἡλθεν; et alia. Exem-
 pla coll. Cerda. Guell. 467.
mediis aedibus; etiam hoc ad
 formam aedium heroiçi aë-
 vi, vt ex Homeri lectione
 constare potest; in quibus et
 vestibulo introeuntem *δομος*
 (pro eo Romanorum *atrium*
 fuit) excipiebat per totas aë-
 des patens (fere qualis est
 nostrorum hominum *Dehle*);
 in ultimo recessu focus cum
 Penatibus: v. inf. 541.

Aedibus, et licito tandem sermone fruuntur.

Rex prior haec:

- 470 Maxime Teucrorum ductor, quo sospite numquam
Res equidem Troiae victas aut regna fatebor;
Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
Exiguae vires. Hinc Tulco claudimur armis,
Hinc Rutulus premit, et murum circumsonat armis.
- 475 Sed tibi ego ingentis populos opulentaque regnis
Iungere castra paro: quam fors inopina salutem
Ostentat; Fatis huc te poscentibus adfers.
Haud procul hinc saxo incolitur fundata vetusto

Urbis

468 *Latia Oudart. placido Doruill. a m. sec., vnde placido h. Schrader. coni., sed licito est, cuius diu desiderati tandem facultas exoptata contingebat. feruntur Goth. sec. Ven. a m. pr. 469 haec abest alt. Hamb. haec ait duo Burna. 471 v. an bella f. Goth. sec. 472 Nobis auxilium belli pr. Mentel. qu. Moret. et Goth. sec., Heinsius non spernendum ait. 474 bellum c. a. Parrhaf. circumsonat Medic. a m. sec.; pro armis Rom. arans, alii ap. Pier. arcens, aliquot Aruns; mira et felix deprauatio! 477 adfert variabant codd. Seruii aetate, vt ad sortem referretur. adfer aliquot Heins. offers Ven. et Goth. text. cf. VII, 217. 478 colitur aliquot Burm., quem vide. in saxo coluit Goth. sec.*

472. *pro nomine tanto*: non video, quam commoda sententia sit, si Troianorum vel Aeneae nomen et genus vel fama intelligatur. Satius est, ad Euandri et Arcadum nomen referre, pro fama, quae te ad nos adduxit; et hoc, probatum quoque V. C. Meierotto, nunc praefero, tamquam simplicissimum. Antea sic accipiebam, vt ad bellum ipsum referrem, essetque adeo *nomen belli tantum* vel fama de belli magnitudine, vel ipsa belli magnitudo. *Nomen* pro ipsa re, satis frequens. 475. *opulentaque reg-*

nis castra: volebat dicere, *opulenta regna* (pro regno opulento), apposite ad *ingentes populos*. Promptum erat hoc mutare in *castra opulentorum regnorum* vel *opulentis regnis*; hinc exquisitior forma suborta: *castra opulenta regnis*, vt alia similia passim. Nisi hoc ex vsu poetarum teneremus, liceret statueret: *parò iungere castra regnis*, h. e. tibi, imperio tuo. *Opes veterum Etruscorum satis notae.* v. Liu. V, 33.

478. Agylla f. Caere, prima opibus inter Etruscos floruit, et propter maritima commercia

Vibis Agyllinae fedes: vbi Lydia quondam
 Gens, bello praeclara, iugis insedit Etruscis. 480
 Hanc multos florentem annos rex deinde superbo
 Imperio et saeuis tenuit Mezentius armis.
 Quid memorem infandas caedes: quid facta tyranni
 Effera! di capiti ipsius generique referuent!
 Mortua quin etiam iungebat corpora viuus, 485
 Componens manibusque manus, atque oribus ora,
 (Tormenti genus) et sanie taboque fluentis
 Complexu in misero longa sic morte necabat.
 At fessi tandem ciues infanda furentem
 Armati circumfistunt ipsumque domumque: 490
 Obruncant focios, ignem ad fastigia iactant.
 Ille inter caedes Rutulorum elapsus in agros
 Confugere, et Turni defendier hospitis armis.
 Ergo omnis furis sutrexit Etruria iustis:
 Regem ad supplicium praesenti Marte reposcunt. 495

His

479 *Agyllinae; Agyllinae, Aquilino aberrat.* ap. Burm. 480 *dec-*
is inf. Rom. 481 *multis annis* Bigot. ex Goth. tert. 484 *genti-*
quo Oudart. pro diu. lect. *referunt* Sprot. 487 *fluenti* aliquot
 Heinsl. vnus *fluenta*, quae vulgarior oratio foret. cf. IX, 472. 488 *in*
 aberat Franc. et Goth. tert. *necabant* duo Burm. vt *iungebant* alter
 Hamb. 489 *infanda ciuesque* f. Parrhal.; nec videbat interpolator,
infanda esse pro *infandum*, *infande*. cf. sup. I, 251. 490 *circumf-*
dunt Goth. tert. 491 *atque ignem* ad Parrhal. 492 *inter caedem*
 Rom. et omnes vetustiores Pler. et Heinsl., vt haecenus praefarendum
 sit. 495 *manifesto* M. Oudart. ex glossa. *praesenti* Rom.

commercium omnium prima ex vulgari veterum opinione;
 Graecis innotuit. De caete- falsa tamen et ex nominis si-
 nis v. Exc. III ad h. lib. *sa-* militudine ducta. cf. in Exc.
no vetusto; antiquo opere, vt III ad h. libr. 482. Mezentii,
 bene Seru. cf. III, 84. 479. regis Caeretanorum, *superbo*,
 480. *vbi* proxime ad Agyl- crudeli, imperio infame no-
 lam seu Caere spectat, nec men, ex antiquis historiis
 tamen reliquam Etruriam ex- poeta adsciuit. 484. *di ca-*
 cludit. A Lydis Etrusci seu *piti*. cf. II, 190. VI, 529. 530.
 Tyrrheni ducuntur poetae, 495. *praesenti Marte*, bella

His ego te, Aenea, ductorem millibus addam.
 Toto namque fremunt condensae litore puppes;
 Signaque ferre iubent; retinet longaeuus haruspex.
 Fata canens: O Maeoniae delecta iuuentus,
 500 Flos veterum virtusque virum, quos iustus in hostem
 Fert dolor, et merita adcendit Mezentius ira;
 Nulli fas Italo tantam subiungere gentem:
 Externos optate duces. Tum Etrusca refedit
 Hoc acies campo, monitis exterrita diuom.
 505 Ipse oratores ad me regnique coronam

Cum

497 fremunt Gud. in littore alter Hamb. 498 ferre iuuat Ven. iubent non tam ad puppes referendum, quam omnino ad Agyllacos, quos declarauit in verbis omnis Etruria — his millibus. 499 facta c. Gud. Maeonide. Goth. text., forte pro Maeonidae; et sic Seru. ad XI, 759. dilecta duo Burm. 500 in armis Leid. 502 Fas Italo nulli aliquot Pier. summittere ed. Ven. 503 optare alter Menag., at Seru. pro var. lect. exspectate, forte, spectate, eodem fere sensu, vt sit *δυναμίαν* adeoque *δυναμίαν* et eligere vel legere. conf. Burm. resistit Moret, text. 504 Haec acies Parthal. diuorum scē. Rottend.

non dilato, quippe hoc ipso tempore in armis sunt et quidem classem pararunt, qua in altum euecti littus Rutulorum petant bellumque inferant Turno, ni Mezentium ad supplicium dederit.

498 lqq. Hoc de Etrusco aruspice commentum, qui Caëretanis conatibus opportune intercedit, vt ad Aeneae aduentum res differatur, inter potiora Virgilia inuenta referendum videtur. Extraneo autem duci exercitus committendus; vti Lauinia externo viro iungenda lib. VII, 96 lqq. Esse hunc aru-

spicem ipsum illum Tarchonem v. 506, notat Iulius Sabinus: parum probabiliter. O Maeoniae: ex 479. 480. flos veterum: Ennianum hoc esse Seruius testatur: et si nec omnino infrequens, ex *ἄντρον*, *ἄντρος*; flos et virtus h. l. robur populi, qui antiquam originem habet. 504. Hoc campo dextrinōs, et si oculis prospici non poterant castra sub Caere locata. 505. regni coronam; nouum hoc, sed dictum, vt regni insignia; et subiectum hoc idem; tamquam genus, enumeratione partium (coronae et sceptri) facta. Coronam v. inf. lib. XII, 162.

Cum sceptro misit, mandatque insignia Tarcho,
 Succedam castris, Tyrrhenaque regna capessam.
 Sed mihi tarda gelu faeculisque effeta senectus
 Inuidet imperium, seraeque ad fortia vires.
 Natum exhortarer, ni mixtus matre Sabella
 Hinc partem patriae traheret. Tu, cuius et annis
 Et generi fata indulgent, quem numina poscunt,
 Ingredere, o Teucrum atque Italum fortissime ductor.
 Hanc tibi praeterea, spes et solatia nostri,

510

Pallanta

506 *Tarphon*, quod inde ab Aldo legitur, retinuit Heinſius ob eod. ſuorum conſenſum. Sunt tamen edd., in quibus *Tarcon* legitur, vt e Pierio intelligas; ſicque Egnatius edidit, vt apud Strabonem ſcriptum lib. V, p. 336 *Τάρκωνα*; quo auctore etiam *Tarconthe* non *Tarcontem* ſeſtendum eſſe apparet. Adde Euſtath. ad Dionyſ. Perieg. 347. Tum Pier. ex antiquo codice *Tarcho* (quod et Goth. alter habet). At Brunck. reſinxit *Tarco*, memor voc. *Almo* lib. VII, 532, et inf. 602 *Tarcho* ſeu, vt et hic ſcribit, *Tarco et Tyrrheni*. cf. Heinſ. et excitatum a Burmanno Drakenb. ad Silium Ital. VIII, 474. Equidem, cum diu deliberaſſem. *Tarcho* e Pieriano admittere malui; nam nomina in *on* ita a Marone efferri ſatis conſtat. Vt vero *ch* in *e* mutarem paullo animoſius, a me non obtinui, quia etiam Lycophron 1248 *Τάρχων τε καὶ Τυρρηνός*. Eſti caeteroqui bene teneo, ſequiorum ſaeculorum pronuntiationem vitioſam haec fuiſſe, vt in multis nunc habeamus *ch* pro *c* et *k*: quid? quod ipſa vox *pulcher* hinc fluxit; Romanis erat *pulcer*, pronuntiatum *pulker*. 508 *ſerisq.* Parrhaſ. *effata inuentis* corrupte Goth. ſec. 510 *Gnatum* Rom. 511 *Hic* Ven. Ed. Iunt. *patrem p. Medic.* *patriae partem* Doruill. *totius et annis* corrupte Goth. ſec. *in annis* tert. 512 *ſatum indulget* lectum ante Heinſ., qui mutauit ex auctoritate Mediceae, trium Moret. ſit. Mentel. et ali. Hamb. poſt Medicum Pierii. *ſatum indulgent* Gud., ſc. *numina. ſatis indulgent* Regius. *poſcant* Ven. 513 *et Teucrum* Zulich. 514 *Nunc* duo Burm. cum aliquot Pier.

XII, 162. 163. 506. *mandat- que insignia* ſimpl. mittit inſignia regni: int. ex Etruſcorum more, illa ſcilicet ipſa, quae memorauit; tacet *reli- qua*, ſellam eburneam, tun- nicam palmatam, togam pic- tam. vide omnino Dionyſ. III, 61 pr. (p. 195). *Succe- dam*, eo conſilio, vt ſucce-

dam. 508. *ſacchis effeta ſ.* ſimpl. pro annis; male Gram- matici arguantur. 510. ni, mixtum genus habens per matrem Sabinam, partem pa- triae ſeu originis hinc, a Sa- binis, adeoque ex Italia, du- ceret, eſti patre externo, Euandro, natus. 513. *Ingredere*, vt Ge. I, 42 *Ingredere et*

- 515 Pallanta adiungam: sub te tolerare magistro
 Militiam et graue Martis opus, tua cernere facta
 Adfuecat, primis et te miretur ab annis.
 Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
 Lecta, dabo; totidemque suo tibi nomine Pallas.
 520 Vix ea fatus erat; defixique ora tenebant

Aeneas

516 et abest pr. Rottend. *onus* pr. Hamb. pro var. lect. *fata*
 Doruill. 517 pr. *et iam m.* Parrhaf. *te imitetur* codd. ap. Pier., ex
 interpretatione. 518 *Arcades* vett. edd. et codd. aliquot, vitiose, vt
 et hinc ap. Burm. *ter centum* Parrhaf. *corpora pubis* Goth. text., et
 sic aliquot Pier. Catull. Epith. Pel. 4 *lecti iuuenes Argiuae robora pu-*
bis. 519 *suo tibi munere* aliquot Pier. Gud. a m. sec. Voff. pr.
 Hamb. pr. et Scheffer. cum Zulich. At Gudius a m. pr. *suo sibi*
munere, pro se iungere; placet haec argutior forma Heinsio. *tuo sibi*
nomine Medic. a m. pr. Burmanno arridet: *suo sibi nomine* et laudat
 VI, 142. Sed omnia ista in epigrammate feram; nunc plus dignita-
 tis epicae inest vulgari lectio. *suo tibi numine* Puget. 520 *de-*
fixaq. duo Burm. ad vulgarem formam. *diffixi* Lejd. *intentique* ali-
 quot Pier. e similibus locis. *defixi ora* malebat
 Cuningham.

notis iam nunc affuece vocari.
 Incipe, suscipe. 516. *graue*
Martis opus. Homericum:
μῆν' ἔργων Ἄγνος Iliad. λ,
 733 et al. 515. 516. 517.
 Praeclari versus sententiis et
 verbis. Maronem mirati sunt
 et imitati in hoc loco, quos
 Cerda iam laudauit, Valer.
 FL (I, 269 sqq.), Silius (IV,
 430. 431); adde Apollon. lib.
 II, 804. 805, et Epitomen Iliad-
 os 573 sq., vbi cf. Wernsd.
 518. 519. Quadringentos equi-
 tes mittit Euander, vt iter
 esset expeditum, nec longa
 mora intercederet, quam ob-
 sidionis discrimen non admit-
 tebat. Tenendum hoc est,
 ne mirum videatur, cur Ar-
 cades equites *potissimum* poe-
 tae placuerint; Cum alioqui

Arcades equitatu non value-
 rint, nec in regione montosa
 et aspera valere potuerint.
 Qua de re doctae subtilitatis
 nota est Guellii inf. ad lib.
 X, 364.

520 sq. Ex veteris Italiae
 religione et poetae nostri per-
 petuo more res aliter vix ex-
 pediri Aeneaeque animus eri-
 gi poterat, quam ostento vel
 augurio. Sed poeta noue id
 commentus est, quod me-
 teororum, seu ostentum aeris,
 ad strepitum ex armis caeli-
 tus a Venere allatis retalit:
 non dicam equidem, an satis
 feliciter. Arma in caelo pas-
 sim a superstiosis hominibus
 conspecta, belli et cladis fig-
 na, equidem huc non refe-
 ram; nec Spencii acumen
 placet,

Aeneas Anchifrades et fidus Achates,
 Multaque dura suo tristi cum corde putabant;
 Ni signum coelo Cytherea dedisset aperto.
 Namque improviso vibratus ab aethere fulgor
 Cum sonitu venit, et ruere omnia visa repente, 525
 Tyrrhenusque tubae mugire per aethera clangor.
 Suspiciunt: iterum atque iterum fragor increpat ingens.
 Arma inter nubem, coeli in regione serena,
 Per fudum rutilare vident, et pulsa tonare.
 Obstupuere animis alii; sed Troius heros 530
 Agnouit sonitum et diuae promissa parentis.

Tum

522 *Mistake Goth. tert. dura duo eani. Burmann., parum scite. tum sec. Rottend. tristes Goth. sec. sub corde tert. mouebant Hugen. a m. sec., interpretamentum rē putabant. 523 o coelo Montalb. Tyrra Goth. sec. d. ab alto Bigot. Leid. pro diu. lect. et Goth. tert. 527 increpat. Consentunt in hanc lectionem ab Heinsio illatam, a Burmanno vero incusata, ut arbitror, iterum ommissam, omnes praestantiores Heinsii et Piesii codices cum Iulio Sabino, quae et ipsa paullo doctior est, pro sonat, ut inf. IX, 504 de tubae sonitu; et lo- eum facit versui hinc tertio, 529 hinc pulsa tonare. Intonat tantum recentiores codd. infidet, et edd. veteres, quas euolui, Aldd. et hinc profectas, omnes. Agnoscit quoque Seruius. sonus intonat Gud. a m. sec. insonat Doru. intonat aures admodum vetusti codd. apud Pier. 528 in abest a pr. m. a Medic. et Gud., et Nonius: inter nubes coeli regione serena. inter nubes etiam Parrhas., minus docte. 529 Persuidum Rom. sonare idem et aliquot Pier. et Heins. cum Goth. sec. 531 et abest Romano.*

placet, Polymet. Dial. 20, n. 28, qui auroram borealem a poeta describi putabat. 523. *Ni* — *dedisset*; noua forma orationis, in qua miror interpretem non haesisse. Ellipsis esse debet totius emuntiationis: *et diuibus etiam in ea cogitatione defixi persistissent, Ni* etc. Vulgaris forma erat: *cum signum Venus dedit. Dixit caelo aperto, ut Ge. I, 393 aperta serena, cum aubes dicantur caelum obdu-*

cere. cf. mox v. 527. 528. 526. clangor armorum, quae mouebantur per aerem deportata a Venere, comparantur cum clangore tubae. Tyrrhena (pro Tyrrhenica) tuba, a Tyrrhenis, ut notum est, inuenta; et doctius: Tyrrhenus clangor tubae. 529. pulsa, impulsā, alia sibi inuicem, tonare, pro simpliciter sonare.

531. *et agnouit diuae promissa*

Tum memorat: Ne vero, hospes, ne quaere profecto,
Quem casum portenta ferant: ego poscor Olympo.
Hoc signum cecinit missuram diua creatrix,

535 Si bellum ingrueret; Volcaniaque arma per auras
Laturam auxilio.

Heu quantae miseris caedes Laurentibus instant!

Quas poenas mihi, Turne, dabis! quam multa sub vnda
Scuta virum galeasque et fortia corpora volues,

540 Thybri pater! Poscant acies, et foedera rumpantur

Haec vbi dicta dedit, folio se tollit ab alto;

Et primum Herculeis sopitas ignibus aras

Excitat

532 Tunc vero memorat, hospes ne, Ven. nec vero Exc. Burm. nec quaere Oudart: ne quaere, hospes, ne quaere profecto aliquot Pier. 533 ferunt Parthaf. ferunt Goth. tert. 534 Musarum diua creatrix Goth. tert., miro stupore. 537 caedes miseris Schol. Horatii Epod. X. cum Montalb. clades Bigot. a m. sec. 538 Quas mihi Turne dabis poenas Hamb. sec. tu mihi Turne Franc. sed multa Ven. sub vnda sec. Moret. sub vnda tres Burm. cum Rom., minus poetice. 539 volens Röm. 540 et fidera Goth. tert. et fecta alter. 542 Me in Hercules

missa parentis, et v. 534 Hoc signum etc. Bene Seruius: *κατὰ τὸ συνώμενον* intelligimus Venerem ei promississe. Clarior res ap. Homer. vid. Iliad. σ, 189. Caeterum poetam hic in malum locum intulisse pedem apparet. Debebant enim, vt vis carminis esset satis magna, ea nunc omnia subiici, quae vl. 608 vsque ad f. libri sequuntur. Hic etiam multo magis vacasset animus iis rebus cognoscendis, quae de clipei argumento narrantur, quam cupiditate per illa, quae interiecta sunt, repressa et obtusa. Sed, si hanc rationem

sequebatur poeta, alia forte occurrebant, quibus se premi sentiebat, vt adeo alterum praeferreret. ego poscor Olympo, tertio casu, pro ab O., me Olympus poscit, me vult, respicit, h. ad me ostentum aeris spectat, nihil est, quod vos terreamini. 538. 539. Imitationes iam Cerda notavit Siliu II, 455. 456. Statii Achill. I, 84 fqq. Adde Stat. Theb. II, 460. 461. III, 210 fqq. et passim alios; item Horat. I Od. 15 *Eheu quantus equis* etc. 540. quasi, eant nunc et flagitent bellum. Seru. cf. sup. VII, 317.

542. 543. Surgit Aeneas et ad

Excitat hesternumque Larem, paruosque Penatis
 Laetus adit; maestant lectas de more bidentis
 Euandrus pariter, pariter Troiana iuventus.

545

Poa

Herculis ignibus haerere, iam in notis significavi. Suspicio vitium inesse scribendumque esse: *Herceis ignibus*. Confirmat me imitator Mronis Lucanus: *Herceas, monstrator ait, non respicit aras?* Iouis *Hercei* religio fatis nota, eiusque aram in penetrali regia Priami vidimus apud nostrum quoque lib. II, 512, etsi nomine hoc non expressam: sed v. T. II Excurs. XI ad lib. II, et viri docti passim, v. c. ad Quid. Heroid. VII, 113, in Ibin 286. *Herculeas* — *aras* Doru. 543 *Suscitat* Rom. et plerique Pierii cum parte codd. Heins. et Burm., etiam edd. nonnullae, vt Basil., haud dubie magis ad proprietatem verborum; sed dubitare licet, an ex aliis locis, vt sup. 410. V, 743, re-flexerint grammatici. *externumque* procliui lapsu et obuiu Rom. cum aliis Pier., tum Seru., pro diu. lect. Medic. et aliquot alii Heins. et Burm. cum binis Goth. cf. ad Tibull. II, 1, 12, etsi hoc loco non incommodum sensum facit: *externumque Larem paruosque Penates Laetas adit*, si iungas; est enim domus externi hominis, a quo hospitio excipitur. *patriosque Penates*, notabilis lapsus, non lectio Goth. sec.; sic suos, Troianos, non Euandri, Penates adorant Aeneas; sic *externum Larem* comparari aliquis censet. 544 *maestant* Heins. e Medic.; adde Zulich. et ad normam v. 57 lib. IV. *lectas maestant* Goth. sec. *laetas* Sprot. et Exc. Burm. Male; sunt *λεῖπτοι, λυγροί, εὐμιαί*, adeoque *τελειῶν*. cf. ad IV, 57. VI, 39. 545 *Euander* alii et h. l.

ad focum aedium accedit, Penates precatur. *Herculeis sopitas ignibus aras*. doctius dictas esse, quam *ignes sopitos in aris vel ignes arae* in promptu est intelligere. Sed *Herculeos ignes* non satis expeditio. Herculis ara ante urbem in luco erat: sup. vl. 104. De alio quam de sacro Penatibus in penetralibus domus facto locus vix intelligi potest. Iam *ignes Herculei*, in foco vel ara Penatium sopiti, aut ornantur epitheto hoc, respectu Herculis, qui olim eandem ad aram sacra fecisse putandus est, aut intuitu moris religiosi, quo ig-

nis ex sacro Herculis hesternum (vide v. 102. 103. 104) seruatus et in focum domesticum repositus fuerat: sic Cerda et alii; aut Hercules suus Euandro Penatium loco, Geniusque adeo seu Lar domesticus. Hoc saltem praestat. *Larem hesternum* iungo cum *excitat*, et accipio pro foco et igni in foco ante Larem: iuncta adeo vt sint: *ignes in ara et Larem hesternum excitat*. Solet ita poeta eandem notionem bis terus ornare; *paruos Penates* Euandri, parua sigilla, vt humilem casam decebat. *adit, προσέρχεται*, precando. Puta, haec

Post hinc ad naui's graditur; sociosque reuifit:
 Quorum de numero, qui sese in bella fequantur,
 Praestantis virtute legit; pars cetera prona
 Fertur aqua, segnisque secundo defluit amni,
 550 Nuntia ventura Ascanio rerumque patrisque.
 Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arua;

Ducunt

547 sequuntur Franc. sequuntur alter Hamb. 548 Praestanti
 pr. Rottend. a m. pr. Praestante Goth. tert. 550 regniqus alter
 Hamburg. 551 T. p. arma Ven.

haec fieri in suscipienda profectione et adeundo discrimine.

546. Naui a littore Laurentino amne aduerso Pallantium peruenerat Aeneas sup. v. 90: nunc ea naui partem sociorum redire ad Ascanium iubet; altera parte sibi adiuncta, et Arcadibus comitibus, terra per Etruriam Caere ad Tarchontem (*Tyrrhenum regem*), proficiscitur. 547. *qui sese in bella sequuntur*. Paulo obscurior sententia; nam ad bellum non proficiscitur, sed ad auxilia et societatem Caeretanorum parandam. Seruius multis allatis nihil expedit. Dicendum forte, poetam omnino viros fortes declarare voluisse, quorum adeo id proprium esset, vt Aeneae latus tegerent in discrimine belli: sicut et infra iterum v. 606 *es bello lecta iuuentus*. An bella pro castris ad Caere? an magis consentaneum, et in hoc acquiescam, dicere, poetam respexif-

se ad id, quod futurum erat, vt ii, vna cum Etruscis, nauibus vecti ad ostia Tiberis pugnam cum Turno facerent? inf. X, 260 sqq. Nam Caeretanos in castris sub signis habitos aditurus erat, vt statim eos aduersus Mezentium et Turnum duceret: sup. 503; conf. Not. ad 498. 549. *segnis*, „sine remigio“, Seruius explicat: cum antea aduerso flumine venissent v. 94 *Remigio nolesanque diemque fatigans*. Addit idem alia, quae multo minus se probant. Nisi forte praestat accipere ex opposito: cum illi *in bella sequerentur*, strenue iter facerent, vt hi contra remissi et otiosi, saltem *nulli rei gerendae intenti, domum vaditans*; est adeo *segnis* epitheton mere ornans. Ita fere Meierotto sentiebat. 550. *Ascanio*; remanserat is apud Troianos in castris sub Tiberis ostia. cf. sup. VII, 153. 159. De eorum autem aduentu in castris nihil amplius memorauit poeta,

Ducunt exortem Aeneae; quem fulua leonis
 Pellis obit totum, praefulgens vnguibus aureis.
 Fama volat paruam subito volgata per urbem,
 Ocius ire equites Tyrheni ad limina regis. 555
 Vota metu duplicant matres, propiusque periclo
 It timor, et maior Martis iam adparet imago.
 Tum pater Euandrus; dextram complexus euntis,
 Haeret,

552 *exortem vel ingentem* Zulich. 554 *paruas* — per *urbes* pr.
 Hamb. Sed *vrbs Pallanteum* est intelligenda. 555 *ad limina*, ex
 parte codicum suorum et Pierianorum, inter quos Romanus erat,
 Heinſius probauit; *vulgo*, ad *littora*, vt omnes Goth. habent, vnus
 etiam *Tyrhena*; varietas satis frequens; cf. ad II. 371. *littora* tamen
 Cuningh. praetulit. 557 *Et timor* Rom., et habet hoc expeditam in-
 terpretationem: *propius periclo* (absolute; cum iam res adducta eſſet
 propius ad discrimen), *Et timor* (apparet maior), *et maior Martis iam*
apparet imago. Vellem eundem ſenſum ex vulgata elici poſſe, ſed *it*
timor pro graſſatur vix vſu probari poteſt. *It minor* Goth. ſec. *It ma-*
ius Prifcian. lib. XVIII. *propiusque pericli* *Hic amor* Philargyr. ex-
 citat ad IV Ge. 47. *iam* abeſt a nonnullis Pier.

ta, nec facere id opus erat.
 cf. ad X, 238. 552. *exor-*
tem, *eximium*, *ἐξίμπερον*. Ad-
 ducitur equus Aeneae praec-
 ipuus. vid. Seru. et Cerda.

554 ſqq. Non male ſequen-
 tia ad ſenſum et aſſectuum
 naturam in tali rerum articu-
 lo efficta et expoſita: Matrum
 timor; Euandri ſenis vota ac
 preces; totus diſceſſus. VII.
 560 ſqq. ex Homericis ſunt
 adumbrati, Neſtoris oratione
 Iliad. 7, 132 ſq. λ, 669 ſqq.
 φ, 629 ſqq. Vlyſſis ad Eu-
 maeum Odyſſ. ε, 468 ſqq.
 Laertae Odyſſ. ζ, 375 ſqq.
 Aliorum imitationes v. apud
 Cerdam. Fabulam de *Heri-*
lo, Praeneſſinorum duce, do-
 meſticam nescio vnde acce-
 perit. Sed triplicem vitam

iple poeta fingere potuit, ad
 exemplum eorum, qui caeſi-
 reuiuiferent (ineptit Seruius
 ad v. 562), aut, ad exem-
 plum Antaei vires a terra
 matre ſumentis, in quam vio-
 tus procubuerat. Quod ſe-
 quitur, *propiusque periclo* *It*
timor, impeditum eſt, quo-
 cunque te verteris; proprie
propius ira periculo eſſet pro-
 piores eſſe periculo, inſtante
 iam discrimine; *propius ira*,
 vt *propius eſſe* apud Silium I,
 13 *propiusque ſuere periclo*,
Quis ſuperare datum, de Ro-
 manis tantum non in vlti-
 mum discrimen adductis. At
 h. l. accipiendum eſſet: *ti-*
mor it propius, timor ſit pro-
 prior, h. magis inſtat, ſit gra-
 uior, acrior, *periclo*, cum
 periculo,

Haeret, inexplētum lacrimans, ac talia fatur:
 560 O mihi praeteritos referat si Iuppiter, annos!
 Qualis eram, quum primam aciem Praeneste sub ipsa
 Straui scutorumque incendi victor aceruos;
 Et regem hac Herilum dextra sub Tartara misi;
 Nascenti cui tris animas Feronia mater
 565 (Horrendum dictu) dederat, terna arma mouenda.
 Ter leto sternendus erat: cui tunc tamen omnis
 Abstulit haec animas dextra, et totidem exiit armis.
 Non ego nunc dulci amplexu diuellerer vsquam,
 Nate, tuo; neque finitimus Mezentius vsquam,

Huic

559 *inexplētus lacrimans* aliquot Pier. et Erf. *inpletus* Rom. In aliis ap. Heinf. hoc interpolatum: *inexplētus lacrimis*: utrumque pro var. lect. Seruius commemorat; *inexplētus* eum Iul. Sabinus. Porro Pier. aliquot: *in amplexus*, pr. Voff. et alter Hamb. *in amplexum*, et Montalb. cum binis Goth. *in amplexu*. 560 *O ne praeterea* Goth. sec. 561 *erat* Priscian. XVII. *cum primum* Rom. et aliquot Pier. *Praeneste sub ipsa*: consentiunt in hoc libri et Grammatici ap. Heinf. *ipso* sc. vrbe. P. et vel poeta extulit haec *Erarquestis*. 562 *sacrorumque* sec. Moret. *accendi* Ven. et Goth. sec. 563 *haec abest* Vratisl. *Eri- lum et Erylum* potiores scribunt: *Erylum* Rom. *Elinum, Cerilum, Acrilum, Helicum, Athetium* al. 565 *triaque* l. *tria* Muson. malebat in Seruii gratiam, *perperam*. *trina* pr. Hamb. pro var. lect. et Flor. Iunt. cum binis Goth. 566 *Terque sola* Oudart. 567 *animas, totidem dextra exiit* pr. Mentel. 568 *tunc* Doruill. *Ergo non d.* Goth. sec. *duplici* Sprot. *diuelleres* tres Burm. cum Erf. *diueller* Goth. tert. 569 *Abest* versus Goth. tert. *finitimo* e codd. suis et Pier. Heinf. emendauit; sc. *huic capiti*: quod vix placeat; Burmann. cum al. *finitimo ferro* iungit. Saltem dixerim: *finitimq* absolute pro *in f.* Vulgo lectum *finitimus* inde ab Ald. 1514 adeoque a Naugerio.

Seruius

periculo, periculo instante. Hoc vero durum. vid. Var. Lect. 561. vt sim talis, *qualis eram* etc. *αδ' ως ηβωοιμ* Nestor l. c. η, 157. λ, 669. 564. *Feronia* v. sup. VII, 800. *terna arma mouenda*, vt ter reuiuiscens ter rebellaret, adeoque ter esset vincendus. Nisi forte melius sic interpun-

gas et accipias: *Nascenti cui tris animas — dederat: terna arma mouenda, Ter sternendus erat. Cui tunc a. Erat ter cum eo pugandum, ter arma in eum mouenda, ter erat vincendus. Itaque Euander eum ter vita et armis exuerat. 569. finitimo, in finitimo, qui est in finitima vrbe.*

572. Ille

Huic capiti insultans, tot ferro faena dedit
 Funera; tam multis viduasset ciuibus urbem.
 At vos, o superi, et diuom tu maxime rector
 Iuppiter, Arcadii, quaeso, miserescite regis,
 Et patrias audite preces: Si numina vestra
 Incolumem Pallanta mihi, si fata reseruant,
 Si visurus eum viuo, et venturus in vnum:
 Vitam oro; patiar quemuis durare laborem.
 Sin aliquem infandum casum, Fortuna, minaris;
 Nunc, o nunc liceat crudelem abrumpere vitam,
 Dum curae ambiguae, dum spes incerta futuri,
 Dum te, care puer, mea fera et sola voluptas,
 Complexu teneo: grauior ne nuntius auri

Volneret.

Seruius videtur legisse *fnitimos*, sicque Doruill. a m. sec. et ed. Iunt. 520. *vsquam* idem Heinf. restituit: vulgo *vnquam*: at Moret. sec. et Gud. a m. sec. *Muzentius hostis*: quae aut vera lectio est aut pro veniore habenda, in eodum locum successit *vsquam*, quod ex superiore versu per errorem iteratum suspicor. Reuocaui autem *fnitimos* tamquam vnice verum: cum scriptum esset *fnitimos*, aberratum est in *fnitimo*. 571 *vidisset* Goth. tert. 573 *reminiscere regis*; *Exaudi que preces patrias* codex apud Pier., interpolate: 575 *reseruent* duo Burm. et Goth. tert. 576 *eum viuom* Rom. et aliquot Pier. 577 *patior* Rom. et paene omnes Pier. tum Medic. et pars Heinf. duoque Burm. *oro et patior* Ed. Ven. *Vita vmbra: patior* Goth. sec. *quamvis* Leid. 579 *Nunc, nunc, o liceat*, Medic. et caeteri Heinf. (excepto Mentel. pr.), item Doruill. et bini Goth., praetulit quoque Cuningham. *Tunc, tunc, o liceat* Schol. Perfii ad Sat. I, 25. Sed cf. lib. II, 644. *rumpere* Zulich. 580 *Dum spes ambiguae curae, dum t. f. Parrhaf.* 581 *mea sola et fera* alii, etiam Seruius. vid. Pier. et Heinf. cum Burm. *sola et certa* Goth. tert. 582 *complexus* Rom. Medic. et alii Heinf. *amplexu* Parrhaf. *non* Gud. a m. sec., quod maluit Cuningham. *nec—vulnerat* Markland. emendabat ad Stat. V Silu. 2, 88, sententia prorsus in alium sensum detorta.

572. Habent hae preces tanto plus suauitatis, quod tamquam praefensione aliqua tacita imminentis filio fati factae videntur. Nam interimittur Pallas lib. X: 576: *venturus in vnum*, iterum eum revisurus et conuenturus. 578.

Sin; nota εὐφημία. 580. acutius sententiam extulit Valer. Fl. I, 326. 327, vbi a v. 323 vestigia Maronis legit: *Sin aliud Fortuna parat; misere parentum, Mors bona, dum meus est, nec adhuc dolor.* 581. *sera*; εἰς ἔρατ τῆλ' ὄγρετος.

- Volneret: Haec genitor digressu dicta supremo
 Fundebat: famuli conlabsum in testa ferebant.
- 585 Iamque adeo exierat portis equitatus apertis:
 Aeneas inter primos et fidus Achates;
 Inde alii Troiae proceres; ipse agmine Pallas
 In medio, chlamyde et pictis conspectus in armis:
 Qualis, vbi Oceani perfusus Lucifer vnda,
 590 Quem Venus ante alios astrorum diligit ignis,
 Extulit os sacrum coelo, tenebrasque resoluit.
 Stant pauidae in muris matres, oculisque sequuntur
 Pulveream nubem, et fulgentis aere cateruas.
 Olli per dumos, qua proxima meta viarum,
 595 Armati tendunt. It clamor, et agmine facto

Quadru-

583 *Verberet* Goth. tert., et sic Donatus in Terent. Hecyr. IV, 4, quod placebat Heinf., sed merito reiectum a Burmanno, quem vide. *moesta supremo* Medic. a m. pr. 585 *portas apertas* Hugon. 587 *proceres Troiae* Leid. 588 *It medio* emendat Markland. ad Stat. V Silu. I, 245. vid. inf. 675 et al. 589 *profusus* sec. Mentel. 591 *monuit* Bigot. et Goth. tert. 592 *Sunt p.* Rottend. a m. pr. *secuntur* plerique Picr. 594 *quam pr.* Goth. pr.

in senectute patris natus. v. Guell. 588. Non agnosco hypallagen; sed *picta arma* sunt auro argentoque distincta. Memorantur et alibi, XII, 281. XI, 660.

589 sq. Homericam esse comparisonem multi pronuntiarunt, nec tamen locum enotatum video, qui commode satis comparari possit: Iliad. ε, 6. 7 de canicula agitur, vnde translatum est illud: ὅς τε μάλασσα Δαμπρόν·
 παμφαίνοισι λελαμμένος Ὀκεανόιο; non igitur *perfusus Oceani vnda* alio spectat, quam ad

ortum ex mari. *Quem Venus* etc., quia est stella Veneris, vt satis notum. conf. Guell. At Iliad. X, 317 est: οἶος δ' ἄστῆρ ἔσσι μοτ' ἀστράσι νυκτὶ ἀμολγῶ Ἑσπερος, ὃς κάλλιστος ἐν ἀρανῶ ἵσταται ἄστῆρ. Nec satis conuenit Apollon. III, 957 sq. 591. splendidus verus de ortu in extrema caeli ora, qua mare ambit. Sup. Ge. IV, 232 *Taygeto simul os terris ostendit honestum Plias.*

594. *per dumos*; per virgulta, filuas. cf. Stat. II Theb. 496. 497. *meta viarum* ornate pro via; proprie terminus

Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.
 Est ingens gelidum lucus prope Caeritis amnem,
 Religione patrum late sacer; vndique colles
 Includere caui et nigra nemus abiete cingunt.

Siluano

596 *quatit ungula puluerem* Marius Plotius de metris ap. Heinf. 597 *Caere*. τὸ Κάϊρα, Καῖρα, Κάϊρα. Iam *Caere* modo non flectitur, modo flecti videtur in *Caeritis*, et in *Caeritis*. Est porro et *Caeres*, vnde duplici modo *Caerites* et *Caeretes*; tertio quoque modo *Caeretani*, et *Καιρητανοί*, et *Καιρητανοί*. In Virgilio igitur *Caeritis* recte, seu vt a *Caere* sit, seu vt a *Caeres*. *Ceritis* ap. Priscian. *Caeritis* et *Ceritis* passim alii; vitiose, nam sic media longa: *Καίρητος*, vnde *Caeretanus*. inf. X, 183 *Qui Caerete domo*. 599 *Nico cingit* Zulich. a m. pr. *cingit* alii ap. Heinf. cum Parrhaf. et Goth. sec., et potest hoc verius videri: nam *nemus cingit* iungenda sunt: mutatum forte ab iis, qui ad *colles* referebant. Potest tamen altera ex parte exquisitius dictum esse, *nemus cingunt*: quam formam Heinsius aliquoties illustravit.

nas et finis viae. 596. Ver-
 sum ipso verborum sono rem
 referentem mirati sunt multi:
 comparato quoque vll. 465.
 466 *Iiad. β.* Odimus sub-
 tilitatem molestam in talibus:
 casum felicem amplectimur.
 Ipsam quidem inflammati im-
 petum ingenii in haec natura
 ducente incidere necesse est;
 studio factum nolim. cf. *Dis-*
quis. I sub f. Praeiuerat
 Ennius apud Macrob. VI, 1
 ex *Annal. VI totam quatit un-*
gula terram; et *Annal. VII*
summo sonitu quatit ungula ter-
ram; XVII *It eques, et plau-*
su caua concutit ungula terram.
 vid. *Vrsin. ad h. l.* et *Cerda*
 inf. ad XI, 875. *putrem*, in
 puluerem resolutum. 597.
Caeritis: *Caere*, vrbs Agyla,
 et qui eam incolit, *Caeres*:
 vnde potest accipi *Caeritis* vr-
 bis et *Caeritis* fluminis. *Mi-*

nio perperam a *Seratio* huc
 aduocatur ex X, 183. Flu-
 vius est *Caeretanus*, oppido
 proximus, nunc *Vacina* dic-
 tus, vt *Cluuerius* docet. Si-
 tum autem locorum huius-
 modi esse putabimus: desinit
 per agros, vrbe in alto po-
 sita, amnis, cui lucus adiacet;
 agrorum planitiem cum
 amne et huc vndique cin-
 gunt colles memorosi, abie-
 tibus consiti: hoc est *colles ca-*
ui includere (includunt) et *no-*
nus nigra abiete cingunt (pro-
 cingit) *vndique* lucum prope
 amnem. Etiam *Lycophr.*
 1241 *Καὶ Πίσσ', Ἀγύλλης δ'*
αἱ πολύρρηνοι γάλαξ. At *col-*
les caui? non, vt vulgo di-
 cuntur, saxa caua, excelsa,
 cauernosa; v. e. sup. 248 *In-*
clusumque cauo saxo; sed qui
 cauam vallem efficiunt, quam
 includunt; vt *theatrum ca-*
 P 2 vum;

- 600 Siluano fama est veteres sacrasse Pelasgos,
 Aruorum pecorisque deo, lucumque diemque,
 Qui primi finis aliquando habuerunt Latinos.
 Haud procul hinc Tarcho et Tyrrheni tuta tenebant
 Castra locis, celsoque omnis de colle videri
 605 iam poterat legio, et latis tendebat in aruis.
 Huc pater Aeneas et bello lecta iuuentus
 Succedunt, fessique et equos et corpora curant.
 At Venus aetherios inter dea candida nimbos
 Dona ferens aderat; natumque in valle reducta

Vt

601 *Agrorum pecorisq.* Macrob. III Sat. 3. *Siluarum p.* emendabat Cerda, perperam. Est enim omnino Siluanus inter deos agrestes. cf. Burm., vt in eo ipso, quod ex Horatio laudat Cerda: *Siluanus, tutor finium.* 603 *Tarcon, Tharco, Tarchon* et h. l. cf. sup. 506. XI, 727. *Tyrrhenus* Goth. sec., quod ornari posset, si tanti res esset. *cuncta tenebant* aliquot Pier. 605 *vt latis t.* emendabat Tan. Fabr. et Barth., non improbane Heinsio, et recepit illud Cuninghamus. Heinsius etiam *Latis* coniecerat. *latis* Franc. a m. pr. *in armis* Exc. Burm. 606 *Hoc p.* Leid., vt sup. 423. *electa* duo Burm. *bello clara* Goth. text. 609 *penitusque in v.* Schol. Cruqu. ad Horat. I Od. 17.

vum; caua vallis. 600. *Pelasgos, qui;* Agyllam inter eas Etruriae vrbes memorat Dionys. I, 20. III, 58, in quibus Pelasgorum sermo praeualuerat et plurimum Pelasgici maris diu obtinuerat. v. Excurs. III ad VIII. 601. *lucumque diemque* sc. quo consecrarent lucum, adeoque solenne annum Siluano celebrarunt. 603. Non male, puto, quaeras cum Seruio: quomodo *castra in tutis locis* habere potuerint, si in valle et campis erant, et e collibus prospici et adiri poterant. Esset tamen hoc alienum a lectione poetae, qui nunc

castra epitheto ornare volebat a castrorum natura petito: tuentur enim castra quouis modo facta eos, qui in iis excubant. 606. *bello lecta* vid. sup. ad 547. Aeneas cum suis in loco confederat. 607. Reliqua poeta exequitur lib. X, 148 sqq.

608. Haud dubie Maro, si carmini superuixisset, melius hunc locum constituisset. Iam supra, dum Euandri hospitio utebatur Aeneas, arma caelo delapsa memorauerat, re in prodigium versa 524 sqq. Nunc in loco ad Caere cum sub arbore confedisset Aeneas, ecce Venus adest et arma

arma

Vt procul egelido secretum flumine vidit: 610
 Talibus adfata est dictis, seque obtulit ultro:
 En, perfecta mei promissa coniugis arte
 Munera: ne mox aut Laurentis, nate, superbos,
 Aut acrem dubites in proelia poscere Turnum.
 Dixit, et amplexus nati Cytherea petiuit; 615
 Arma sub aduersa posuit radiantia quercu.
 Ille deae donis et tanto laetus honore
 Expleri nequit, atque oculos per singula voluit,
 Miraturque, interque manus et brachia versat
 Terribilem crassis galeam flammisque vomentem, 620
 Fatiferumque enses, loricae ex aere rigentem,
 Sanguineam, ingentem, qualis, quum caerulea nubes
 Solis

610 *Et pr. Parrhaf. e gelido passim scripti et edd. etiam Pieriani, alii (vt fragm. Vatic. a m. sec. apud Bottar. p. 167) et gelido. Rom. haec-gelido: Montalb. ingelido. egelidum flumen debet esse tepidum: atque hoc cum per se ab usu poetarum abhorret, tum multo magis in conuallibus et lucis. Proclius itaque et ipse sum in lectio-nem cod. Rom. Vt procul, et gelido secretum flumine, vidit. 612 promissa Exc. Burm. cum Goth. sec. arce Sprot. 613 nec mox Oudart. et ed. Iunt. nec mox his Ed. Ven. aut abest Rom. 614 dubitas Reg. arcum Goth. sec. 616 auersa Leid. radiantia in multis scriptum ap. Burm., vt et aliis locis. resonantia. conuicit. vir doctus ex Iliad. τ, 13 τὰ δ' ἀνέβραχε δαίδαλα πάντα; hoc est variare verba non emendare. 618 Impleri Gud. pro diu. lect. et ms. Thuap. ap. Macrob. V Sat. 8. per s. versat sec. Moret. 619 que post miratur a nonnullis abest: v. Pier., et sic Ald. pr. manus sua brachia Parrhaf. verset Reg. 620 flammamque alter Hamb. flammisque Parrhaf. d. pr. m. vomentem Gud. ab altera manu in crassa prisca lectione, o que. nautem supererat; quod Heinf. tonantem, Burm. minantem supplet. 621 loricaeque pr. Hamb. et loricae Bigot., paullo melius cum Goth. tert.*

arma apportat. Compara
 Iliad. σ, 615. 616, et τ, 3.
 nimbus pro nubibus, aere: se-
 cretum docte pro solum, in
 secreto locō, apud flumen.
 612. En p. cf. Iliad. τ, 10. II.
 arte promissa. cf. ad 531. 534.
 617. honore puto dictum
 pro munere, vt γέρας. ex-

pleri nequit donis, h. ad specu
 donorum, fere vt υἱός ἐνικλη-
 σθῆναι Odyss. λ, 451. 619.
 est Homericum κροπέτο etc.
 Iliad. τ, 18. 620. flammis
 vomentem poetica imago splen-
 doris coruscantis, ex Iliad. ε,
 4 Δαίτ' οἱ ἐκ κόρυθ' ἴσ τε κρη-
 ἀσπίδος ἀπάματον κῦρ. 622.

Solis inardescit radiis, longèque refulget;
 Tum leuis ocreas electro auroque recocto,
 625 Hastamque, et clipei non enarrabile textum.
 Illic res Italas Romanorumque triumphos,
 Haud vatium ignarus venturique infcius aevi,
 Fecerat ignipotens; illic genus omne futurae

Stirpis

623 *refulsi* Goth. sec. 624 *lentus* Goth. sec. *recoctas* pr. Rot- tend. *nitentem* codex Pomponii Laeti ap. Pier. 627 *Haud sati* Bigot. cum Goth. text., quod facile praefessem, nisi emendatorem redoleret. *fatum* tres ap. Burm. pro *fatorum*: sic et Bersman. et Melanchth. in marg., et post Waddelium praetulit Cuningham. Scilicet *haud vatium ignarus* Vulcanus videtur inepte dictum esse, quasi deo futura discenda fuerint a vatibus. Aliter res se habebat IV, 65 *vatium ignarum mentes*, ubi *mentes vatium* sunt. In saluo tamen res est. *Vates* dixit poeta, pro vaticiniis: haud ignarus erat Vulcanus eorum, quae praedicta et promissa erant Aeneae eiusque posteritati. *ignarus* duo alii. 628 *genus omne Latinum* Ed. Ven.; *infcite*, addit Burm., ex libro I, 6 repetitum.

sanguineam, Seru., eruentam, terribilem; immo rutilam, si ex aere thoracem cogites; ornauit autem et ad terrorem usque auxit Maro, quod nuda posuerat Homerus *Iliad.* σ, 609 *δύσημα φαινότερον πυγᾶς αὐγῆς*. *qualis quum castrula audes* ex Apollon. IV, 125; ubi vellus aureum *ὑπέλαθη ἐναλίγκιον, ἢ τ' αὐτόντος Ἡλιά φλογεῖσθαι ἐπείδεται ἀκτινέσσιν*. 625. *clipei non enarrabile textum*: materiam, quam explicare nequeat, vt caetera, intelligit Cerda. Malo in eo manere, vt argumentum clipei sit tam varium et copiosum, vt enarratu difficile videri debeat.

626. Sequitur locus de clipeo Aeneae nobilissimus. Clipeum autem cogita ita informatum, vt in media par-

te, seu umbone, mare esset cum pugna Aëtiaca, de qua v. 676 sqq.; Exterior autem ora in plures areas seu regiones discreta, quarum argumenta, ommissis aliis, ita apponit, vt sint: I) Lupa Romulum et Remum lactans v. 630. II) Raptae Sabinae, foedusque inter Romulum et Tatium factum: 635. III) Meti supplicium: 642. IV) Roma a Porfenna obsessa: 646. V) Capitolium a Gal- lis oppugnatum: 652. VI) Vrbs et religionibus et sacris celebris, adeoque pace florens: 663. VII) Catilina in Tartaro: 666; VIII) et Cato in Elysiis: 670. De his quid iudicandum esse videatur, v. Exc. ad h. l. *Haud vatium ignarus* h. e. praedictionum, quas a vatibus Aeneas

Sûrpis ab Afcanio; pugnatæque in ordine bella.
 Fecerat et viridi fœtam Mauortis in antrò 630
 Procubuisse lupam: geminos huic vbera circum
 Ludere pendentis pueros, et lambere matrem
 Inpauidos; illam tereti ceruice reflexam
 Mulcere alternos, et corpora fingere lingua.
 Nec procul hinc Rômam, et raptas sine môtê Sabinas 635
 Confessu caueæ, magnis Circensibus ædis,
 Addiderat, subitoque nouum consurgere bellum
 Romulidis, Tatiòque feni, Curibusque fœteris.

Poff

629 in abest Franc. pugnatæ ex ordine Oudart. pugnantique or-
 dine Montalb. pugnantiaq. Goth. sec. 629. 630 Quid? si distin-
 guas: illic genus o. — bella Fœderat: et v. 630 fœtam Goth. sec. ex
 fœtam. 631 geminosque Franc. cum edd. nonnullis. 632 pendens
 oculo Goth. sec. 633 reflexa Rom. Gud. et aliquot alii ap. Heinf.
 cum Franc. Non expedit rem Burm. Scilicet dicendum est: esse
 hanc vulgarem, ceruice reflexa (etsi et ipsam poeta dignam et Virgiliò
 frequentatam; sic etiam Lucretianum tereti ceruice reposita), alteram
 tamen ad vium epicam ornatumque magis affurgentem lectionem, cer-
 uice reflexam. 634 lingere aliquot Pier. cum Goth. text., quod Ca-
 trocus venditat; non animaduertens, se plebeium vocabulum ante-
 ferre elegantiori. 635 de môtê proferre nonnullos Pierius obseruat,
 suo Marte ingenioso Iulio con. Io. Schrader. 636 Confessu passim
 in Pier. et Bump. consensu Rom. 637 Addiderant Ed. Iunt.
 638 Romulidi Menag. pr.

neas acceperat. 630. Fœ-
 rat et, inter caetera, quae
 poeta memorare non vult;
 Illa de Lupa, lactante Romu-
 lum et Remum pueros, egre-
 gie et viuidis imaginibus sua-
 vibusque sententiis sunt nar-
 rata v. 630—634, vt toties
 in numis et signis veterum
 aliisque operibus occurrunt.
 fœta, emixa, vt alibi. Mar-
 tis antrum multi memorant?
 conf. Cerda.

635—641. sine more, sine
 lege, ἀνόμοιως, incomposite,
 temere. conf. VII, 377. V;

694. Etiam Iulius Sabinus
 explicat: sine honestate. 636.
 causam, h. l. in circo dixit,
 magnos Circenses ludos dixit,
 quae Liuio et aliis Consualia
 sunt, Neptuno equestri cele-
 brata, forte quod in horum
 locum successerunt Circenses.
 638. Curibus fœteris, ad Sa-
 binorum disciplinam specta-
 re facile intelligitur. Seruii
 causa monemus. cf. Cerda,
 quem et vide v. 641 de por-
 ca caesa, ex more perpetuo
 sacrorum in foederibus fa-
 ciendis; v. c. Liu. I, 24.

P 4

642—645.

- Post Idem, inter se posito certamine, reges
 640 Armati Iouis ante aram, paterasque tenentes,
 Stabant, et caesa iungebant foedera porca.
 Haud procul inde, citae Metum, in diuersa quadrigae
 Dissulerant (at tu dictis, Albane, maneres!),
 Raptabatque viri mendacis viscera Tullus
 645 Per filuam, et sparsi rorabant sanguine vepres.
 Nec non Tarquinium eiectum Porfena iubebat
 Adcipere, ingentique urbem obsidione premebat;
 Aeneadae in ferrum pro libertate rugbant.
 Illum indignanti similem, similemque minanti
 650 Adspiceres; pontem auderet quod vellere Cocles,
 Et fluuium vinclis innaret Cloelia ruptis.

In

640 *ante aram* multi Heinsf. et Burm., cum edd.; al. *aras*, perpetua varietate. 641 *caesa porco* maluerat Heinsf., sed *caesa porca*, elegantius dictum pro tenui et plebeio, *caesa porco*, quod v. c. Lilius habet lib. I, 24, iam Quintil. obseruauit Inst. Or. VIII, 3, 19. 642 *metum* omnes Pier. et plerique Heinsf. cum Seru., qui perperam disputat. *metium* tantum sec. Moret. et Ven., sed Gud. cum quatuor aliis *Mettum*. Heinsius *Mettium* refinxit et multus in eo est, vt in marthoribus et numis ita scribi doceat; quod ipsi concedemus, quos de gente Romana *Mettia* vel *Mettii*; nam nil referre arbitror; agitur; sed hic Fuffetium habemus cum praenomine *Metti*. Atque sic Drakenborchium quoque litem diiudicasse video ad Liu. I, 23. 643 *Dissulerant* Medic. a m. sec. a^u Goth. sec. 645 malit abesse lo. Schrader. *sparsa* Bigot., minus docte. 646 *Tarquinium* Ven. Dör. vill. Ed. Ven: et al., vt et alibi aberratur. *Porfena* multi passim cum Rom., vt ap. Liuium quoque, vid. Gronou. et Drakenb. ad lib. II, 9. Graccis *Πορσίνας*, *Πορσίνας*, *Πορσίνας*; at *Porfenna* etiam Medic. 647 *ingentemque* Gud. a m. pr. 650 quia v. omnes Pier. et Heinsiani, Medico non excepto. qui agnoscerit Iul. Pomp. qui *auellere* vnus Pier. *auderetque auellere* Rom. quod vulgg. et Branc. qui *auderet vellere* Ed. Ven. *Cocles* Medic. 651 *At* Leid. *Cleria*, *Gloria*, *Coclea*, *Coclia*, *Cordia*, *Delia*, *Deria*, monstra librariorum. *ruptis i. c. vinclis* Parrhal.

642—645. Liu. I, 27. 28.
 643. docte magnaue cum vi
 inuersa oratio in illis: *at tu*
d. pro: quod in fide non
 manserat. *mendacis* proprie
 perfidi. De foeditate specta-

culi oculis ingrata v. in Ex.
 curl. IV ad h. libr.

646—651. Liu. II, 9 sq.
 Effectus autem Porfenna stans
 ad Tiberim. 650. *pontem*
 sublicium, euellens trabes
 sublicis

In summo custos, Tarpeiae Manlius arcis
 Stabat pro templo, et Capitolia celsa tenebat,
 *Romuleoque recens horrebat regia culmo.
 Atque hic auratis volitans argenteus anser
 Porticibus, Gallos in limine adesse canebat:
 Galli per dumos aderant, arcemque tenebant,
 Defensi tenebris et dono noctis opacae;
 Aurea caesaries ollis, atque aurea vestis;

655

Virgatis

652 *Manlius Rom.*, alii *Pieriani* et plerique *Heinf. Mallius*. 653 *pro templis Goth. tert.* 654 *Romuleo Rom.* Totus hic versus scrupulum inicit. *Romuli castum* in Capitolio fuisse nemo dubitet. v. *Virtru*, II, 1, alios, quos *Cerda* laudat, et *Ouid. Fast.* III, 189 sqq. Sed mentionem eius hic factam video tam importune, ut nihil magis; nam nec structura nec sententia villo eum versum vinculo comprehendit. Casa nude commemorata quorsum referri debet? Et tum sequuntur *auratae porticus*. Quae tandem haec paupertatis et luxuriae in eundem locum coaeruatio! At *recens regia?* in tanto temporum intervallo inde a Romulo ad Manlium. Nec res expeditur, si regiam de ipso Capitolio et Iovis templo accipias. Manent enim reliqua, in quibus laboramus. Alienum itaque et mala manu illatum versum esse arbitror. 655 *hinc* aliquot *Pier.* vnus *Heinf.* et vnus *Burm.* 656 *abesse Rom.* 657 *Ollis* vnus ap. *Pier.*, isque Romanus; et hoc praeferam cum *Jo. Schraderq.* qui laudat *Stat. IV. Theb.* 798 *Illi post dumos et opaca virentibus umbris Deuia* etc. 659 *illis* alii ap. *Pier. solis Menag. pr.*

Publicis impositas, *vinculis ruptis*, simpl. de custodia accipiendum.

652 — 654. *Livy. V, 47.* In summo non clipei, sed in summo arcis Tarpeiae. 654. Videbatur porro in Capitolio, praeter templum, casa recenti culmo, tecta regia Romuli dicta. *Exo. grat. ornate horrebat.* De caeteris vid. *Var. Lect.* 655. Quae sequuntur, poetica sunt, non quae facile ab artifice in metallo effingi potuerunt. Tum anser volitans ad nostrum sensum displicere potest; forte

non aequae ad Romanorum sensus. 657. *tenebant*, de conatu, ut saepe: iam in egerant, ut tenerent. *et dono noctis opacae*; paullo otiosius adiectum videtur. *g. dono h. beneficio, munere.* 659 sq. *Habitus Gallosum bene expressus, est alieno forte loco. Notae, eorum comae rutilae, saga virgata, aurei torques, gaeia, scuta vasta. aurea vestis;* Mirum hanc de barba accipere. *Seruium* eumque *serui* qui alios. Si barba vestire genas dicitur poetis, an propterea vestis absolute de barba dicitur?

- 660 Virgatis lucent sagulis; tum lactea colla
 Auro innectuntur; duo quisque Alpina cruantur
 Gaesa manu, scutis protecti corpora longis.
 Hic exsultantis Salios, nudosque Lupercos,
 Lanigerosque apices, et labra ancilia coelo
 665 Extuderat: castae ducebant sacra per urbem

Pilentis

660 *Virgatis fulgent* pars codd. Heinf. cum Goth. sec. cf. Burm. *661 innectuntur* Oudart. *duo cuique* Parrhaf. *Albina* duo Burm. et tert. Goth. *coruscat* Ald. pr. cum aliquot Heinf. et binis Goth. 662 *Gessa* Medic., vt passim alibi scribitur. Eo alludunt Dextrall. et Franc. *Cesa*. Goth. sec. *Caesa*. Sed *Gaesa* communior scriptura. vid. Heinf. Vox est Celtica *Gess*, vt nuper docuit *Bulletus Memoires sur la Langue Celtique* Tom. II hac voce. *peffora* Goth. pr. 663 *Hic* e Pierianis et suis recepit Heinf. pro vulg. *hinc*. *ancylia* passim; vt Gr. ἀγκύλια. 664 *Laries* Medic., ait Heinf., a pr. m. pro *apices*. Litura saltem est in Foggini exemplo. 665 *Extuderant* Rom. *extulerat* aliquot Heinf. cum Goth. tert. *excuderat* et *exciderat* alii. Sed *extundere* exquisitius est idem quod *excudere*, nec modo de opere emincati et anaglypho, sed simpl. de sculptura; Tum et omnino: proferre, invenire, vt Ge. I, 133. IV, 315. 328.

dicetur? Vestem intellige illa ipsa sagula, ex auro facta, ab artifice (sive vt colorem luteum et flauum referret, seu quod auro textas vestes amarent Galli. conf. Silium IV, 155), versicoloribus segmentis vel virgis intertextis: qui quidem habitus Gallis, Germanis, et Britannis frequentatus, Scotis nonnumquam in usu esse desit. *lactea colla* proprie de Gallis; *Candidi pons* sunt Galli omnes, nota vox Amniani. *duo gaesa*, e more; vid. Cluver. German. I, 44 et omnes eos, qui Gallicam et Germanicam antiquitatem recoquunt; item Cerda ad h. l. et Heinf.

663—666. Religiosa spec-

tacula immiscet poeta: nota ancilia (Martius Kalendis. v. Ouid. Fast. III, 373 sqq.), Lupercalia (ibid. II, 267 sqq.) et pompam matronarum ad ludos vel sacra, ad quae pilentis vehi licuit. v. Liu. V, 25, 9. Sacra Cereri vel Carmenti facienda Iustus Sabinus potissimum memorat. *mollia pilenta* appellat puto propter mollem et lentum incessum, quem ipsa structura et situs editus ac celsus suasisse videtur. Seruius pensiles currus interpretatur, adeoque mobiles, motu faciles, vt *mollia ostilla* Georg. II, 389. Iustus autem Sabinus *delicata* exponit. Saltem sic accipiam, quae mollium et delicatiorum

Pilentis matres in mollibus. Hinc procul addit
 Tartareas etiam sedes, alta ostia Ditis;
 Et scelerum poenas, et te, Catilina, minaci
 Pendentem scopulo, Furiarumque ora trementem;
 Secretosque pios: his dantem iura Catonem. 670
 Haec inter tumidi late maris ibat imago

Aurea;

666 *Huic p. duo Burm.* 669 *in scopulo Oudart. frumentem p. Rottend. et Ed. Geneu. timentem Goth. tert.* 670 *pilos Goth. tert.*
 671 *Hoc inter Franc.*

catorum hominum sunt carpenta. *Apex lanceis vitis ornatus Flaminum proprius.*

666—670. Et si alieno loco intrusa putem haec signa, praecclare tamen ea ornavit. *Catonem piis iura dantem* quis non miratus est? Pro *Catilina* erant haud dubie, quos malis supplicio affectos videre. Sed parum prudenter minusque decore poeta Marium vel Sullam, Cinnam aliumve, qui remp. euerterat, nominasset: Contra in *Catilina* scelus manifestum et confessum. *pendentem scopulo*, puto tamquam equuleo distentum: tracta rei facie a Prometheo rupi alligato; pro vulture Furiae adsident. *minacem scopulum* tamquam ruiturum et ruina eum sua oppressurum. *Furiarum ora trementem* vid. sup. VI, 605. 606. 607, et 571. *dantem iura*, iudicem constitutum ut alterum Rhadamanthum. vid. VI, 566. De Catone Uticensi agi, liquidum est; vel ex opposito *Catilina*: alter oppug-

nauit patriam, alter libertatem propugnauit. Nec vero alius, quam ad eius seueritatem, respectus habitus videtur; quo magis vana est *Servii* aliorumque dubitatio verentium; ne Augusto *Catonis* memoria parum grata esse debuerit. Sed hoc refellere iam alii studuerunt, imprimis ad *Horat. I Carm. 12, 35* adde *Diss. viri docti in Basnagii Hist. des Ouvrages des Savans 1708, p. 102.* Pauca tamen ibi reperias, quae alicuius momenti sint. At possis in illo haerere, quod *Catonem*, qui sibi ipsi manus intulit, nunc in Campis piorum locum habere iubeat; cum sup. VI, 434 seq. eos, qui sibi totum *Infantes peperere manu*, alio loco, in prima Inferorum regione, constituerit. Verum licet poetae diuersis carminis partibus diuersas rationes sequi.

671—674. Oceanum *Homeri Iliad. σ, 606. 607* et *Delphines Hesiodi exemplo Sc. Herc. 209—212 intexuisse*

Aurea; sed fluctu spumabant caerulea cano;
Et circum argento clari delphines in orbem
Aequora verrebant caudis, aestumque secabant.

675 In medio classis aeratas, Aetia bella,

Cernere erat; totumque instructo Marte videres

Feruere

672 *spumabat* plerique Pier. Medic. Gud. Moret. sec., etiam ex Goth. alter, vt scilicet *imago spumabat* iungatur; sed recte *caerulea spumabant* praetulere Heinf. et Burm. *spumabant aequora* Zulich. *caerulea ponto* Montalb. a m. pr. Distingui quoque potest: *Haec interibat imago; Aurea sed fluctu spumabant caerulea cano*; nescio, an rotundior sic exeat oratio. 673 *arcano clari* Ven. *in orbe et in orbes* aliqui Heinf. 674 *verrebant* aliquot Burm. et duo Goth. *aestusque* Sprot. 675 *classes auratas* Ed. Ven. *Aetia aberrant* aliquot codd. Pier. et Parrhaf. *Aetia vela* coniecerat Heinf. 676 *extructo* aliquot Pier. *instructum* alii. *videre* Montalb.

se videtur. Aliam Quinti Cal. imitationem iam Cerda notavit l. l. lib. V, 93 sqq. Effinxerat Vulcanus mare ad Aetium; spuma albicante et belluis argenteis in mari ex auro facto: naues effictae aere. De reliquis cf. Excurs. de hoc clipeo.

675 sqq. Splendida carminis pars, quam velisti vnam clipei argumentum a Poeta factum esse. Iam Propertio hic locus adeo probatus fuit, vt, et si tum tota Aeneis nondum prodisset, ex eo tamen carminis summam praestantiam auguraretur: *Aetia Virgilium (iuuet) custodis littora Phoebi, Caesaris et sortes dicere posse rates: Qui nunc Aeneas Troiani fuscitat arma, Iallaque Lauisae moenia littoribus. Cedite Romani scriptores, cedite Graii, Nescio quid maius nasci-*

tur Iliade: lib. II El. extr. *In medio clipei, non maris*: et si hoc mediam clipei partem occupare putandum est; si tamen, praeter pugnam, etiam fugam et triumphum complexa ea est, in plures partes ac loca distincta esse debuit. *Aetia bella*, pugnam Aetiacam. *totumque instructo Marte* h. classe instructa, *videres Feruere Leucaten*; locum ex vicinia posuit, vt tanto maior rei esset species. Nam classis vtraque obuersa erat claustris et faucibus sinus Ambracii; pugnatum enim est in exteriore sinu versus mare patente. Agitur autem de ipsa pugna, non de iis, quae antecesserunt. Alioqui locum haberet Florus IV, II, 4 *Caesar — positisque in Epiro castris Leucadem insulam montemque Leucaten et Ambracii sinus cornua infecta classe succinxerat.*

De

Feruere Leucaten, auroque effulgere fluctus,
 Hinc Augustus agens Italos in proelia Caesar
 Cum Patribus, Populoque, Penatibus et magnis diis,
 Stans celsa in puppi: geminas cui tempora flammis 680.
 Laeta vomunt, patriumque aperitur vertice fidus.

Parte

677 *Leuchatem, Leucatem, Leucantem, Leucothoen*, aberrat. *auroque effulgere fluctus*; hoc hemistichium prorsus otiosum et languidum esse arbitror, quodque Tutca Variusque rescindere debebant. Quorsum enim hoc pertinet? inprimis cum iam satis declaratum esset vss. 671. 672 *mare esse aureum*. 678 *Hic Franc.* 679 *populisque* Ed. Ven. *populo patribusque* Goth. sec. 680 *Stat Rom.* cum aliis Pier. et Heinf., item Goth. sec., quod praestare puto. *prima in puppi* Priscian. agnoscit lib. VII. cf. III, 527. *g. huius* Gad. 681 *volunt* Medic. a m. pr. *mouent* Sprot. a m. pr. *aperit se* Goth. sec. *aperitur a vertice* Medic., vitiose. Quis tamen credat hoc Cunninghamum recepisse?

De hemistichio otioso 677 v. V. L. In seqq. non ubique ipsam rerum gestarum fidem, quod nimis religiosum fuisset, quam artis vel carminis rationes et opportunitates videtur sequutus. Nam classis vniuersae M. Agrippa praefuit, Octavianus autem Caesar cum M. Valerio Messala aliisque rerum summae ubique prospicere satagebat. *Italos* praeclare, vt *barbaricas opes* Antonii v. 685 opponeret; et multo augustior rerum species in altero versu: *Cum Patribus, populoque, Penatibus et magnis diis*; vt causam reip. a Senatu populoque Romano commissam tueri videretur. *Penatibus et magnis diis*, explicatiue alterum adiectum pro: et cum Penatibus, magnis diis: cf. sup. ad III, 12. 680. 681. *geminas cui tempora flammis Laeta*

vomunt. Perperam ad oculos Augusti fulgentes (v. Sueton. c. 79) refert Sernius et alii. Habuit poeta in animo Diomedis cassidem Iliad. ε, 4 sq. *Δαΐδ' οἱ ἐν κόρυδι τὸ καὶ μάστιδος ἀνάματον πῦρ* etc., et in miraculum conuersus est galeae ex aere fulgor, qui radiorum vel nimbi speciem referre videri poterat, inprimis si bucculas galeae cogites. *laeta* ad splendorem spectat: vt lib. I, 591 *laetos oculis afflatur honores*. Sed cur *geminas flammis* dixit? accipio dictum poetica forma, cum deberet *gemina tempora* memorare. Diuersa res sunt *cristas geminae* VI, 780. In vertice *aperitur*, lucet, apparet (proprie de oriente fidere), stella Julia, Caesaris capiti appingi solita: in memoriam stellae crinitae, in quam inter ludos funebres habitos anima Caesaris

Parte alia ventis et dls Agrippa secundis
 Arduus agmen agens: cui, belli insigne superbum,
 Tempora nauali fulgent rostrata corona.

685 Hinc ope barbarica, variisque Antonius armis,
 Victor ab Aurorae populis et litore rubro
 Aegyptum viresque Orientis et vltima secum

Baëtra

684 *lustrata* Goth. pr. 685 *que a Pierianis aliquot abest; nec male. Phariis coni.* Heinsius, eleganter; sed *variis* multo elegantius habendum, vt populos multos ac diuersos habituque adspæctuque varios designaret. *Antonius, attonitus*, prae Gothani. 686 *ab europæ Rom. et Goth. tert. aurora* pr. Rottend. et Leid., iste etiam *populos*. Marklandus ad Statium p. 109 *Duxtor ab emendat*; quod ad meum sensum ieiunum est. *Victor* et per se splendidius est, et respectu certe eorum populorum, quos secum trahebat, verissimum; sed et Parthorum et Armenorum respectu non omnino falsum. Nam et Ventidius Parthos vicit V. C. 713, et Canidius, et ipse Antonii legatus, Armeniam deuicit et in Iberos Albanosque exercitum duxit V. C. 716, et ipse Antonius V. C. 718, Artauasde capto Armeniam occupauit V. C. 718. Schraderus ad Musæum p. 258 acumen *vñ victor* inesse dicit, *quasi victor*, qui talem se haberi volebat. 687 *Aegypto* codd. Pier. *que abest Parrhaf.* Hic Erfurt. alias haud magni momenti codex memorabilem lectionem suppeditat *seresque*: ita vt refingi possit: *Aegyptum, Seresque, Orientis et vltima secum*

Baëtra vehit.

faris abiisse credita est: vid. Sueton. Caes. 88. Dio XLV, 7, et sup. ad Ecl. IX, 47. Eandem stellam respexit Propert. IV, 6, 30. 31.

682. *Parte alia aciei Agrippa classem agit ventis secundis.* Aduersus fuerat ad quintum vsque diem ventus. Plutarch. M. Anton. p. 945 F. conf. Seru. in extrema parte notae ad v. 682. 684. *nauali corona*, quae eadem *rostrata*, rostris ex auro vallata, qua paullo ante donatus fuerat in bello Siculo, victo Sex. Pompeio. v. Vellei. II, 81, 3, vbi v. Not., et Cerdam h. l. cum

Seruo, et numos Agrippae. Doctius autem dixit *tempora rostrata*.

685. Ex aduerso expressus in aere Antonius. *ope barbarica*, cum copiis ex barbaris populis diuersis (vnde *variis arma*) conscriptis, praeter legiones, quas habebat. cf. Plutarch. M. Anton. p. 944 B. 686. *Victor ab Aurorae populis et littore rubro*, h. Eoo, Indico, magnifice ex solenni poetarum more. Vult praelia cum Parthis; quibus Oriens tum parebat, dicere, inter quae nonnulla fuere factis felicia. Pari modo *Baëtra vltima*,

Bastra vehit; sequiturque (nefas) Aegyptia coniunx.
 Vna omnes ruere, ac totum spumare, reductis
 Conuolsum remis rostrisque tridentibus, aequor. 690
 Alta petunt: pelago credas innare reuollas
 Cycladas, aut montis concurrere montibus altos:
 Tanta mole viri turritis puppibus instant.
 Stuppea flamma manu telisque volatile ferrum

Spargitur;

690 *rostrisque stridentibus* pessime legitur cum metri vitio in nonnullis, etiam in Ald. pr. et ex ea excusis; at omissum *que* in Ald. sec. et hinc in aliis; ita *rostris stridentibus* vulgo editum, et lectum quoque in codd., vt Leid. Menag. Goth. pr. Hinc *rostrisque tridentibus* editum in ed. Commelin. ex Palatino; quod sequutus est Pulman. et alii, firmavitque post Cerdam et alios Heinf. ex Colot. Medic. Gud. cf. V, 143. *rostrisque rudentibus* Hamb. pr. pro var. lect. 691 *credas* Gud. 692 et dno Burn. *altis* tres ibid. 694 *telisque* ab Heinio praescripta est tamquam vulgata lectio: fuit ea saltem in ed. Dan. Heinssii; nam vulgo vbique legitur *telisque*, quod firmavit Heinf. e Medic., aliisque melioribus; an sic *tela* machinae sunt? ballistae, quibus tela emittuntur? vt manu flamma, machinis sagittae spargantur; quod videtur vulgari interpunctione effici: *Stuppea flamma manu, telisque volatile ferrum Spargitur*. Sustuli interpunctionem, vt sit: *manu spargitur stuppea flamma et ferrum volatile telis*. Quid tamen esse dicemus: *ferrum volatile telis*? Brunckius monet *telis* esse pro *telorum*: vt V, 609 *per mille coloribus arcum*. Agnosco analogiam; sed quam durum est: *ferrum telis*! Lenior esset ratio, si *telum ferro* esset scriptum. Saltem dicam, *spargi ferrum telis*, per *tela*, h. e. spargi missilibus. Praefero tamen vel sic alteram lectionem, cui praesidium in cod. Rom. est *telisque volatile ferrum*. Tum *volatile* Montalb., sed *volatile* iam sup. IV, 71, quod e Sueuio adoptasse fertur Virgilius ap. Macrob. VI, 5 extr., e quo laudatur *volp-
crumque volatile telum*.

ultima, in remotissimo oriente sita, nominat. Habuit Antonius auxilia a rege Medorum submissa, testante Plutarcho p. 944 C. Idem sic v. 705. 706. *vehit*, ducit copias ex Aegypto et Asia.

689. *reductis remis* proprie Ouid. Met. XI, 461 *reducunt ad sortia pectora remos*. Tum *ruere* videtur dictum transitive sc. mare remis et ipsa carina, vt sup. I, 35. 691. *Al-*

ta petunt. Compara Plutarcho p. 946 B. C. 693. *Tanta mole*. Spectat hoc maxime ad Antonianas naues, ad denos remorum ordines assurgentes, ad hoc turribus et tabulis allenatas etc. Flor. IV, II, et sua magnitudine, inprimis in ista remigum inopia, ad regendum difficiles. Plutarcho. l. c. Dio L, 32. 33. 694. *Stuppea flamma*: ad rerum veritatem, cum ab Antonio

695 Spargitur; arua noua Neptunia caede rubescunt.

Regina in medijs patrio vocat agmina fistro:

Necdum etiam geminos a tergo respicit anguis.

Omnigenumque deum monstra, et latrator Anubis.

Contra

696 *Reginam et agmine Rom. in medio Franc. v. Burm. 697*
Necdum et Doru. gelidos con. Burm. Sane vulgo vna tantum aspis
brachio admota a Cleopatra memoratur (cf. Anthol. Lat. lib. II, 71);
cum tamen secundum Plutarch. Anton. p. 955 B varii et incerti de
æcis, quam Cleopatra sibi intulit, via et ratione rumores fuerint;
cf. imprimis ad Propert. III, 11 (ed. Scal. 9), 53. 54; potuit forte et
hoc narrari, binos eam angues sibi admouisse, singulis forte brachijs
singulos. Quod idem narrat, fuisse qui in brachio Cleopatrae notas
duas tenues et obscuras agnouisse se dicerent, vix ad binas aspides
referri potest. At Vellei. II, 87 admotis ad vna serpentes: vt plu-
res fuerint. Cleopatrae morientis simulacra frustra aduocet; fant
enim partim Nympharum signa, partim recentis manus sunt. Nec
de lamina argentea Pompeiana (Bronzi di Ercolano To. I extr.) fatijs
exploratum est, fatijsne recte illa ad Cleopatram referatur. 698 na-
tator aliquot Pier. Anobis Medic. Anubis sec.

Rottend.

tonio relictae naues perti-
 naciter pugnare pergerent.
 v. Dio l. c. 34. 35. Horat. I.
 Od. 37, 13 *Vix vna sospes na-*
uis ab ignibus. noua caede sc.
 inter hos ipsos ignes missiles
 et nauium incendia.

696. Acerbe haec de Cleo-
 patra. Potuit forte, quod
 tamen ignoro, fistri vsus esse
 apud Aegyptios in bello. Ex
 hoc tamen loco non confici-
 tur. In ludibrium versa re
 fistrum memoratur, quod ip-
 sa, cum turba spadonum et
 feminarum ludis et choreis
 vacante, in media classe ver-
 satur: fistri autem vsus in las-
 ciua Aegyptiorum frequens,
 vt in noto Silij XI, 432 ver-
 su: *Vt strepit assidue* etc. Do-
 cet quoque Propertij imita-
 tio lib. III, 11, 43 *Ausa Cleo-*
patra — Romanamque tubam

crepitanti pelleri fistro. 697.
 necdum mortem futuram ad-
 mota sibi aspidè prospicit, aut
 cogitat. Sequitur forte Vir-
 gilius famam aliquam, duos
 eam angues sibi admouisse.

698—703. Praelium deo-
 rum artifex effinxerat in ae-
 re: ab vna parte pugnabant
 dii Aegyptij, ab altera Ro-
 mani. In medio pugnam in-
 cendunt Mars, Furiae, Dis-
 cordia, Bellona. Partim
 haec ex deorum in praelijs
 Homericis interuentu, par-
 tim; imprimis Discordia et
 Bellona, ex praeclaris locis
 clipei Achillis Iliad. σ, 535—
 538 et clipei Herculis apud
 Hesiodum v. 248 sqq. 147.
 153 seqq. adumbrata; alias
 imitationes vide apud Quint-
 tum Cal. X, 53 sqq. XI, 8 sq.
 VIII, 186 sqq. *latrator Anu-*
bis,

Contra Neptunum et Venerem contraque Mineruam
 Tela tenent. Saeuit medio in certamine Mauors 700
 Caelatus fertor, tristesque ex aethere Dirae;
 Et scissa gaudens vadit Discordia palla:
 Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.
 Aetius haec cernens arcum intendebat Apollo
 Desuper: omnis eo terrore Aegyptus, et Indi, 705
 Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabaei.
 Ipsa videbatur ventis regina vocatis

Vela

699 et abest Doruill. 700 tenens. Schol. Horat. III Od. 4. in
 abest Parrhaf. 701 Velatus Goth. tert. Dinas Rom. et Medic. Pic-
 rii, Medic. a m. pr., aliique Heinf., idem agnoscit Iul. Sabinus. cf.
 IV, 473. 702 Exscissa Goth. sec. pallas idem. 703 Quin Goth.
 pr. confanguineo editum vidit Pierius. 704 Accius et h. l. scribitur.
 arcum tendebat Medic. Pierii, Gud. et alii Heinf. cum Doruill. et Goth.
 sec. arcu int. duo Burm. 705 Prothus omnis Voss. pr. Aegy-
 ptos Probus ap. Heinf. 706 Arabs Pier. aliquot.

his, capite canino, notis vel
 ex Boiffardo. Propertius,
 qui hunc librum nondum edi-
 tum legerat (v. ad v. 675),
 hinc traxit lib. III, II, 41 Au-
 sa soni nostro latrantem oppo-
 nere Anubim etc. 701. caela-
 tus, exsculptus, nam de ana-
 glypho agitur, et caelare sic
 proprie in aere dicitur: vid.
 Antiquar. Aufsätze P. II, p.
 134 seqq. ex aethere Diras
 adeoque volantes: quod me-
 morabile est. Reddidit eo
 nomine, puto, Κῆρας Hefio-
 di in Scut. 248 sqq. Home-
 re Κῆρας Ξανέροιο. Simili
 modo Mors alata poetis est.
 702. scissa Discordia palla.
 Redhibuit eam laceratam pec-
 tore vestem Petron. cap. 124.
 Bellona cum flagello passim
 ubiua. Conf. Cerda.

704. 705. Homero sub-
 lecta et haec Apollinis species
 pro Iliacis muris pugnantis
 Iliad. π, 700 sqq., sed prae-
 clara cum arte et sollertia.
 Certauit cum Marone Pro-
 pert. IV, 6, 55. 56 et 68 et
 Albinouanus Eleg. in Maecen.
 55. 56. Sed eam imaginem
 facile menti obicere potuit
 signum in promontorio Aetia-
 co positum. Pugnatum au-
 tem, vt supra diximus, in
 conspectu Apollinis Aetii, in
 exteriori parte sinus Ambra-
 cii; de quo videnda Delinea-
 tio et Descriptio eius sinus
 auctore d'Anville (in Mem. de
 l'Acad. des Inscr. T. XXXII, p.
 515). Aetius Apollo v. sup. ad
 III, 275. 707 sqq. Prima re-
 gina fugam circumspexit, vt
 omnes tradunt: Plut. Anton.

Vela dare, et laxos iam iamque imittere funis.

Illam inter caedes pallentem morte futura

710 Fecerat ignipotens vndis et Iapyge ferri;

Contra autem magno maerentem corpore Nilum,

Pandentemque sinus, et tota veste vocantem

Caeruleum in gremium, latebrosaque flumina, victos.

At Caesar, triplici inuectus Romana triumpho

Moenia,

708 *laxos* aliquot Burm. *que abest* Parrhaf. 709 *Illum* ap. Apulei. de mundo. *caede futura* Oudart. 710 *Iapyge*, *Iapige*, *Isipide*; *Iaspide* in codd., hoc in Goth. sec. 711 *magni*, sc. Pompeii, Waddel. con. ap. Burm., satis frigide. 712 *et Iorsa* emendabant Gifan. et Vales., sed v. Heinsf. *et tuta* v. Schol. Horat. Cruqu. ad I. Od. 37, et *mota* Cerda con. *sinum et tota* quoniam Leid. *sinum et totaque* in duo alij, interpolate. *tota veste*, est, expansa quantum sinus patebat. Laudatur Aufon. *Mofella* 368 *Nauiger vndifona dudum me mole Sarauus Tota veste vocat.*

p. 946 E. Dio L, 33. *uentis vocatis per vela expansa.*

v. ad lib. III, 253. *et laxos*

intendere funes, adeoque vela explicare et expandere.

conf. inf. X, 229 ibique not.

709. *pallentem morte futura;*

quasi praesensione mortis hanc fugam consequutur.

Pallorem autem argento vel alio metallo *debit* artifex redde-

re; quemadmodum *ut locastae*

vultum exanimem exhiberet,

ex aere et argento constata massa

usus fertur artifex. v. Plutarch.

Coniun. Qu. V, 1, et Aristonidas

artifex *cum* *exprimere* vellet

Athamantis furorem

— residentem poenitentia, aes

ferrumque miscuit, ut rubiginosus

per nitorem aeris relucens

exprimeretur verecundiae rubor.

Plin. XXXIV, 14, l. 40.

Iapygem proprie dixit, nam

ab occidentali illa plaga de-

buit venire ventus Cleopatrae secundus.

711—713. Poetica imago

magna et praeclara. Fuga

petitur Nilus: is fugientes

excipit. Propert. III, 11, 51

in loco hinc expresso: *Fugisti*

tamen in timidi vaga flumina

Nili. Iam Fluviorum simu-

lacia cogita specie humana,

recubantia, et inferiore cor-

poris parte veste tecta, vt

tamen sinum facere possint,

quem Nilus fugientibus osten-

tat. Ornate singula, etiam

latebrosa flumina; quae pro

latebris nunc erant.

714 sqq. Tandem triumphus

Augusti erat repraesentatus

in clipeo. Fuit is triplex

in trinis diebus: Dalmaticus,

Actiacus, Alexandrinus.

v. Sueton. Aug. 22.

Dio LI, 21. Necessè igitur est

ab artifice ea, quae cuiusque

diei

Moenia, dīs Italis votum immortale sacrabat,
Maxima tercentum totam delubra per Urbem.

715

Laetitia ludisque viae plausuque fremebant:

Omnibus in templis matrum chorus, omnibus arae;

Ante aras terram caesi strauere iuueni.

Ipse, sedens niueo candentis limine Phoebi,

720

Dona

715 *Moenia cunctorum late comitantibus armis inepte Goth. scē.,* nescio vnde arreptum. Plus refert de interpunctione monere, quam Burmannus ad aliarum editionum exemplum immutauit: *At Caesar — dis Italis votum immortale sacrabat. Maxima tercentum totam delubra per urbem Laetitia, ludisque viae plausuque fremebant.* Ita vero plura parum commode dicta videntur: *votum immortale sacrabat* erit accipiendum forte pro: *vota persoluebat.* Sed cur *immortale?* et multo magis frigent ista: *templa laetitia, vias ludis plausuque fremuisse.* Itaque reduxi alteram distinguendi rationem. Augustus opera publica, et in his templa, exstruxit plurima, v. Sueton. c. 29, vnde et Liuius, quod satis notum, *templorum omnium conditor aut restitutor* dictus est; idem triumpho inuectus plura templa dedicauit, in aliis dona consecrauit. v. Dio LI, 22. Retraxit haec poeta et in vnum tempus contulit: *maxima tercentum delubra sacrabat, votum immortale, h. quae voverat.* 716 *de turba Parrhas.* 717 *lusuque Oblongus Longob. laudisque duo Burm. plausumque Doruill. fremebat* alter Goth.; ita saltem iungenda: *plausuque fremebat Omnibus in t. m. chorus;* sed hoc putidum est. 718 *arae Pier. et Heinf. e suis,* excepto vno Veneto, probauerunt. Vellem adiecessent veri docti, quod sententiae acumen in eo deprehenderent. Quid magis frigeret dicam, quam in *omnibus templis arae* sc. erant? Licet id credere: sed quid inde? an repetere placet *arae* sc. *fremebant?* Res vero sic expedienda. Exquisite illa dicta pro vulgaribus: *Omnibus in templis matronarum supplicantium coetus viscebantur, et arae, ante quas victimae immolabantur.* Vulgo lectum fuit *omnibus aris:* idque ex Gothanis primus seruat. *omnibus ara Parrhas, vitiose.*

719 *torras Doruill.*

diei essent, in vnum fuisse congesta. *votum i. sacrabat;* templa, opera immortalia, dedicabat ex voto; et quidem magno numero, vnde *strucena* dixit. Quae per reliquam Augusti vitam facta sunt, reuocauit poeta sub vnum tempus. cf. Suet. 29. Dio LI, 22.

717 — 719. Viuide laetitia

publica describitur. Exquisite vero illa dicta pro vulgaribus: *omnibus in templis matronarum supplicantium coetus et arae, ante quas victimae immolabantur.*

720 fqq. Splendida rerum species. Puta triumphatorem Octavianum iam intrasse urbem. Sedet pro tribunali sub porticu et aditu templi

Q 2

Apollinis

Dona recognoscit populorum, aptatque superbis
 Possibus; incedunt victae longo ordine gentes,
 Quam variae linguis, habitu tam vestis et armis.
 Hic Nomadum genus et distinctos Mulciber Afros,
 725 Hic Lelegas Carasque sagittiferosque Gelonos

Finxerat.

721 *actatque* Doruill. 722 *l. o. matres* aliquot Pier. 724 *Hinc* hic et sequi: versu aliqui siue utroque loco siue alterutro tantum. *Numidum* plerique Pier. et tres Goth. *Numadum* alii Heinl., vt passim alibi. v. sup. ad III, 320. *distinctos, disuinctos, deuinctos, discultos*, vitia librariorum: inter quae etiam *Mulcifer* referendum in parte Heinl. et trinis Goth. *Mulciber* antiquum nomen, quod Maro ab Accio et Egnatio acceperat: Macrobr. VI, 5 pr. 725 *Hinc* Goth. tert. *Hinc relegas cerasque* Doruill. *relegas* etiam Rom. *Carrasque* multi: *Caras* etiam Seruio praescripti. Male etiam Cerda eo deuenit, vt *Carthas* Mesopotamiae inferat. *Gelonus* duo Burm.

Apollinis Palatini et prospectat (exquisite *recognoscit*; argutatur Burm. in etymo vocis) succedentem pompam triumphalem, in qua portantur coronae aureae, *dona populorum* (cf. Cerda), ducuntur captiui vna cum signis Fluiuiorum. 721. *aptatque s. possibus*: coronas ergo in foribus vel porticu suspendi curauit. 724. 725. Vides manifeste, quod supra ad vf. 686 monuimus, poetam carmini dignitatem et maiestatem parare ex nominum novitate vel peregrinitate vel vetustate. *Nomadum genus et d. A.* Erat enim in Antonii partibus magna Africae pars a Cyrenis vsque ad Aethiopicam, et interfuit Antonii copias Bogudes Mauretaniae rex: Plut. Anton. p. 944 B. Dio L, 6. *distinctos Afros*; molliem hominum arguit veste laxa et fluente. An is pro-

prius Afrorum habitus fuerit, aliunde ignoramus. *Lelegas Carasque*, vt nominum vetustate carmini dignitatem pararet, posuit pro populis et regibus minoris Asiae, quos enumeratos vides apud Plutarchum l. c. B. *Leleges*, de quorum sedibus Strabo lib. XIII multa disputat, cum Caribus oram Asiae maritimam tenuerant, antequam ab Ionibus eiectione ad interiora recesserunt. De his, nec de aliis, *Lelegibus* h. l. agitur. Frustra ad Dacos et Bastarnas nomen reuocat Massonus in *Iano referato* Sect. III c. 5, aduersus quos M. Crassus bellum gessit. Meliore iure ad bellum illud referas *Gelonos*, quos pro Dacis vicinis nominare potuit. Nisi tamen pro Thracibus, vltra quos illi habitabant (cf. ad Georg. II, 115), dicti sunt, qui in Antonii copiis erant. Horatius, qui

Finxerat. Euphrates ibat iam mollior vndis,
Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis;
Indomitique Dahae, et pontem indignatus Araxes.

Talia,

726 *Finxerat Rom. Fixerat alii Pier. Finxerat* quidam apud Taubm. 727 *Norini Parrhaf.* 728 *Daci* editum olim et scriptum passim, vel *Dacae*. Male: Ge. III, 497 *Et coniurato descendens Dacus ab Istro.* Sed *Dahae* Medic. *Daas* Rom., etiam Erf., quos vindicavit quoque Cerda. Alii *Dachae, Dachi, Dache, Daco*, indoste, vt et ap. Lucan. VII, 429. vid. ad Silium XIII, 764. *et pontem* Montalb. *Araxis*. pr. Hamb.

qui saepe populos barbaros
vitta Danubium memorat,
modo Gelonos, modo Getas,
modo Sarmatas aut Scythas
nominat.

726. *Euphrates ibat iam mollior vndis* h. leniore amne, vt domitam se ac subiugatum, h. e. populos accolat victos et subiectos, significaret. Vti *mollita* dicuntur et alibi, quae victa ac confusa coercitaque sunt. Sic *mollis animi, mollia corda*. Notum autem vel ex Horatio: *Meditumque flumen gentibus additum vitiis minores voluere verticis*: etsi hoc ad seriores annos spectat. Magno vero spiritu haec dicta et in maius aucta amplificataque sunt. Aduersus Parthos enim illo anno nihil aliud nec susceptum nec gestum, praeterquam quod Augustus, Aegypto in potestatem p. R. redacta, in Syriam reuersus Parthorum legatos audiit. cf. Georg. II, 170. IV, f. Si vero haec, quae sequuntur v. 726. 727. 728, ad triumphum illum recte referuntur, Euphrates et

Araxes cum Dahis poetico more populos Orientis designant, qui Antonium sequuti erant, Morini autem et Rhenus triumphum primi diei Dalmaticum respiciunt, quo etiam de Morinis, extremae orae Galliae Belgicae ad fretum Britannicum populo (vnde *extremi hominum Morini, vt ultimi Britanni, vltima Hesperia*, apud Horatium), et nonnullis Galliae Germaniaeque populis rebellionis sociis, inprimis Sueuis Rhenum transgressis, et a C. Carinate repressis, triumphatum fuit; v. Dio LI, 21. Rhenus *bicornis*, Vahalis et Rhenus, vt tum quidem cursus erat, antequam Drusus tertium ostium, Fleuum, fossa ducta effiteret. *Dahae*, Nomades ad orientale Caspij maris lictus versus Oxum incolentes ultra Hyreanos. *pontem indignatus Araxes*; nihil amplius, quam vt flumen rapidum adeoque pontis impatiens diceret, eoque ipsa feritatem accolarum Armenorum declararet. Sumferunt

Talia, per clipeum Volcani, dona parentis,
 730 Miratur, rerumque ignarus imaginē gaudet;
 Adtollens humero famamque et fata nepotum.

731 *humeris Parrhaf. stammamque Medic. facta multi Heinf. Vtraque lectio apud Scr.*

hinc Statius, Claudianus, Sardonius, quos apud Cerdam videre licet.

729. *Malim clipeum, dona parentis, matris Veneris, iungere, quam talia dona parentis.* 731. *famamque, κλῆος, illustrium factorum sculpturam in clipeo. Ad hunc vltimum versum offenderunt passim viri docti: quibus praeiit Seruius, seu quisquis ille fuit, quem lacinia pannis Seruianis attexta auctorem habuit: Huuc versum, inquit, notant Critici, quasi superfluo et inutiliter additum, nec conuenientem grauitati eius: namque est magis neaterius.* Addisonus, qui pulchrae simplicitatis sensum habebat mollissimum, hunc versum esse aiebat, in quo Virgilius lusisse videretur. Iure notatum versum vt a grauitate alienum et fere frigidum pronuntiat Doruillius. Defendit eundem versum Hurdus, vir ingeniosus et doctus, in *Commentar. Horat. Vol. I ad v. 97, vbi ambiguitatem sen-*

tentiae etiam in feueriore carmine tuetur, et hunc locum copiose quidem et fatis argute, vt solet, ita tractat, vt ad ancilium religionem et sanctitatem alludi dicat. Enimvero ante pedes erat, quod tam longe petitur, et verberes transigi potest. Acumen lusus, quem inesse multi arbitratur, in nostris est sensibus animisque, non in verbis nec in sententia animoque Virgillii. Poeticus sermo ita fert, vt, si quis *clipeum, cui facta praeclara et fata nepotum insculpta sunt, sustulisse humero* (alligatus enim loro clipeus humeris iniicitur) dicendus sit, res ita efferri possit: *sustulisse eum famam et fata nepotum.* Qui poetica oratione imbutum habet ingenium, nihil amplius cogitat. Qui vero verbatim ista in patrium sermonem transfusa, et ex proprio verborum significato interpretata mente voluit, notiones alias adiungit, quibus ridicula et inepta redditur sententia.

EXCURSUS I

Euander Arcas eiusque sedes in monte Palatino.

Lib. VIII, 51 sqq. *Arcades his oris, genus a Pallante profectum, Qui regem Euandrum comites. etc.* Euander inter fabulosos heroes est, de quibus tamen certior et liquidior aliqua fama erat: nec dubitare, licet eum auctorem fuisse coloniae Pelasgicae ex Arcadia in Italiam seu easir seu consilio profectae. Vt enim superioribus saeculis in Americam, sic Graeciae prisca incolae migrabant in Italiam, terrarum notarum tum extremam. A gente, quae humanitatis cultum aliquem haberet, ad rudem et incultam eum venisse, ex eo intelligitur, quod litteras secum attulisse ferebatur; cf. *Liv. I, 7.* Muscam, artes et vitae humanioris instituta alia addit *Dionys. I, 33.* Forte tamen haec omnia ad sola carmina seu vaticinia rediere; nam vaticinandi artem idem intulisse memoratus est: etsi nec ignotam Italiae, nec barbaris ae rudibus populis adeo insolentem: sed tractus ille, ad quem accessit, circa Tiberim, a feris hominibus per silvas errantibus tum habitatus narratur. Vaticinia seu carmina ad *matrem* eius inter vates habitam referri solebant; erat ea incerto nomine, nam, quae vulgo feruntur nomina, ab arte petita sunt; vt *Carmentis* et *Themidis*, forte et *Niostratae*; vt comites ei additae *Porrina* et *Passuata*, quia vatibus et praetorita et futura sunt nota: *Seru. ad VIII, 336.* Nympham quoque eam ediderant nonnulli, vnde et pater *Euandro Mercurius* datus fuit a poetis, quem scriptores *Echemus* Arcadem confignarunt. Poeta noster hinc ingeniose *cognationem* elicuit aliam cum *Atridis* v. 130, aliam cum *Aenea* 134. Cum *Atridis* quidem hoc modo: Ex *Sterope*, *Atlantis* filia, *Oenomaus*, *Elidis* rex, susceperat *Hippodamiam*, *Belopi* nuptam, a quo *Atridae* oriundi. *Steropes* soror erat *Maia*, *Mercurii* mater, quem *Euandri* patrem celebrabant *Arcades*. Fuit etiam *Tyndarei* genus a *Taygete*, tertia *Atlantidum*, ductum. cf. *Apollod. III, 14, 3. 4. 5.* Altera ex parte *Echemus* *Timandram* duxerat, *Clytaemnestrae* et *Helena*e sororem, quibus *Atridae* iuncti erant matrimonio. cf. *Seru. et Pompon. Sab.* Sufficit, vaticinia per Italiam habita fuisse antiquissima, ad eam referri solita; id quod ad priscae Italiae statum et indolem declarandam valet. Illud tamen dubito, a Romanisne narratio de *Euandro* venerit, an, quod magis sit probabile,

a Graecis; vt. adeo et haec ipsa forte inter Graecas Italiae historiae interpolationes referenda esse videatur. Certe his deberi videntur, quae de Euandri origine Arcadica narrata sunt, et de causis profectiois susceptae. v. Dionys. I, 31sq. Strabo V, p. 352. Paus. VIII, 43; adde 44 med. Sext. Aurel. Viêt. O. G. R. 5.

Pallanteum, mox *Palantium* et *Palatium*, condidit, oppidum, vt tum res erant, seu arcem in monte Palatino indico. Nomen a proauo Pallante ducit poeta VIII, 54 *Pallantis proauis de nomine Pallanteum*: qui inter maiores Euandri a Pelasgo genus ducentis non occurrit. Potest hoc poeta de suo finxisse, vt Euandri filio idem nomen indidit, potuit et aliam auctorem sequi. Nam Palantem inter Lycacois filios ediderat Hesiodus, ap. Steph. Byz. in *Παλάτιον*. Alias etymologias, multo minus probandas, habet Varro LL. IV, p. 16. Dordr. Solin. c. 1, p. 2 B, vbi vid. Salmast. p. 10. Festus in voc. *Palatium*. Seru. ad Aen. VII, 51. A Palantio, Arcadica vrbe, nomen melius deduxit Dionys. l. c. qui idem c. 32 etymologiam aliam, sed quam ipse improbat, ab Herculis et Lauinae, Euandri filiae, prole, Pallante, ex Polybio memorat. Sed prior fama vero magis consentanea, etiam Antonino Pio probata; namque is urbem Arcadiae Pallantium ex pago fecit et in originis memoriam libertatem cum immunitate a tributis tribuit. Pausan. VIII, 43. Habitus fuit *Euander* a Romanis inter heros Indigetes: eius aram sub Auentino Dionysius viderat, ibid. c. 32. Paulo notior est *Carmentis* ara, quae sub Capitolio fuit iuxta portam Carmentalem. v. Dionys. ibid. Solin. I. *Lupercalium* religio ad Arcades hos cum Euandro Palantium infidentes vulgo referri solita fuit; alia sacra et instituta graeca ab eodem profecta recitat Dionys. I, 33.

De tempore accessus Euandri ad Italiam satis inter scriptores conuenit, factum eum esse LX annos ante Troiam captam, sub Fauno Latinorum rege. Ornarunt fabulam de Euandro egregie poetae; praeter Virgilium Ouid. Fast. I, 469 sqq., faciem autem locorum, quae Euander tenuit, Propert. IV, El. 1, quae vna ex nobilissimis est; cum qua comparanda illa Tibulli lib. II, el. 5.

EXCURSVS II

De priscis Italiae incolis et nominibus.

VIII, 314 — 329 *Haec nemora indigenas Fauni Nymphaeque tenebant — Primus ab aethere venit Saturnus Olympo Arma Iouis fugiens*

*fugiens et regnis exul ademptis. Is genius indocile ac dispersum
mentibus alcis Composuit legesque dedit Latiumque vocari Maluit,
his quoniam habuisset tutus in oris. Aurea, quae perhibent, ille
sub Rege fuerunt Saecula — Deterior donec paulatim ac decolor
aetas Et belli rabies et amor successit habendi. Tum manus
Ausonia et gentes venero Sicannae, Saepius et nomen posuit Sa-
turnia tellus. Locus clarissimus, cuius etiam in historicis
auctoritas esse solet; illustratus quoque a Sext. Aurel. Vict.
O. G. R. 3. Videamus itaque paullo curiosius, quae a poe-
ta in eo tradantur.*

Antequam Saturnus; siue verum id, seu, quod probabi-
lius sit, symbolicum est nomen, rationis forte ac melioris vi-
tae cultus; in eam terram, quae mox Latii nomen obtinuit,
veniret, vasta silvarum solitudo, lacus et aquarum colluies,
passim ignes subterranei, late omnia tenebant, nec homines
ia iis, nisi rari et palantes ac feri. Saltustius in Catil. cap. 6
*Aborigines, genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio,
liberum atque solutum.* Aborigines hos fuisse manifestum est,
non quasi hoc hominum vel gentis nomen proprium sit
habendum; sed communi hoc verbo appellati sunt a scrip-
toribus primi illi homines ignotae quidem originis, ad Auso-
niam tamen nomen ac genus, vt probabile sit (vid. sup. Ex-
curs. IV lib. VII), referendi, qui ab origine incolere loca
circa Tiberim. *Βορυσθόνος* interpretatus est Lycophron v. 1253.
Cum temporis successu mores legesque illi accepere aduena-
rum opera. Eas Pelasgos primos Dionysius, Troianos Sal-
lustius, intulisse aiant; sed communiore fama, victum primi
homines in his locis cultumque meliorem a Saturno auctore
accepisse traduntur, in cuius personam Romani transfudere
aureum seculum et alia plura, quae Graecorum *Κρόνος* homi-
num animis subiciebat, cum semel vtrumque esse eundem
putarent, non meliore iure, quam cum Poenorum Baal vel
Molochus pro Saturno habitus est. Ab hoc Saturni profugi
et latentis in his terris aduentu *Lati* nomen repetit poeta
communi popularium errore ex inepta etymologia. v. sup. Ex-
curs. IV ad lib. VII. In partem beneficii cultus melioris al-
lati aduocatur ab aliis *Ianus*, qui Saturnum hospitio excepisse
dicitur. cf. Macrob. Sat. I, 7. Cum semel *aurea aetas* in Sa-
turni aeuum esset reiecta, etiam ferream aetatem ab eius ex-
cessu successisse probabile videri debuit. Itaque poeta v. 326
*Deterior donec paulatim ac decolor aetas Et belli rabies et amor
successit habendi.* Et ad has temporum vices praeclare refert
poeta varias fortunas, quibus partes hae Italiae fuere iacta-
tae.

tae. Ad historicam tamen subtilitatem parum accommodate dixisse videri debet: *Tum manus Ausonia et gentes venera Sicanas*. Nam *Sicani*, etsi poeta eos aliis quoque locis nominat, nullas in Italia sedes habuere, sed ex Hispania a Liguribus pulsi in Siciliam traiecerunt, vbi temporis successu Siculos nasci sunt accolas, qui ex Italia profugerant. Pro *Siculis* itaque, seu, vt equidem mihi persuadeo, quod auctores haberet, qui ita traderent, seu, quod Seruius statuisse videtur ad XI, 317, poeticum morem sequutus, Sicanos dixit Maro, vt iam Cluenero obseruatum lib. III, c. I, p. 788, etsi etiam alii scriptores eundem errorem admiserunt, v. c. Gell. I, 10, cum Macrob. I Sat. 5. Maronis exemplo *Sicanos* Rutulis socios adiecit lib. VIII, 358 Silius. Tenuerant autem Siculi loca inter Tiberim et Lirim (cf. Dionys. I, 9 et al. Inprimis id testatur vetus oraculum Pelasgis datum: *Στάχτες μαϊόμενοι Σικελῶν Σατάρκιον αἶαν, ἢδ' Ἀβοργιγίων*, siue vetere antiquum illud fuit, siue serius fictum). Sane alii Siculos ad inferiorem Italiam et ad sedes Oenotriorum reuocant, quibus relictis illi in Siciliam traiecisse narrantur: et habet vtique hoc probabilitatem ex eo, quod e propioribus locis facilior esse debuit traiectus in insulam, quam ex locis circa Tiberim. Enimuero non nisi incerta de his fama ex antiquitate superfuit, quam ad certam aliquam probabilitatem refinere studuerunt scriptores, pro suo quisque ingenio ac sensu. Modi autem erant plures, quibus fama illa vetus digeri et consutui posset. Itaque alii, vt Antiochus Syracusanus et Thucydides (Polybium quoque in ea sententia fuisse apparet ex iis, quae de Locris narrat Excerpt. lib. XII, T. III, p. 328), in extrema Italia Siculos fuisse aiunt, qui Opicis cesserint; pro Siculis alii laudant Elymos, Ausones vel Ligures; alii ex media Italia arcessiuere Siculos; ex suis sedibus ab Aboriginibus et Pelasgis exturbatos et vsque ad Rhegium per tot barbaras gentes erroribus actos. vid. Excurs. IV ad lib. VII. *Veteras Sicanos* inter adductas a Turno copias recitat poeta lib. VII, 795, adeoque reliquias Siculorum (quos Sicanos appellat) etiamnum, Aeneae aetate, in Italia superfuisse necesse est. Licuit poetae ita opinari; etsi antiquissimorum scriptorum auctoritate apud Dionysium binis trinisue ante bellum Troianum aetatibus tota Italia cecidisse narrantur Siculi. At illud alterum magis probabiliter factum, quod XI, 316 — 319 agrum Latinum ad Tiberim *finit super usque Sicanos* h. vsque ad Siculorum confinia, *ab Auruncis Rutulisque colli* ait. Potuerunt enim fines Siculorum etiam iis expulsis memoria

moriam hominum frequentari. Disiungit porro poeta *Aufonas*, ab *Aboriginibus* h. ab iis hominibus feris et siluestribus, qui primi Italiam coluerunt. Seriores enim, et aurea iam aetate Saturnoque rege sublato, eos Italiam ingressos dicit v. 328 *Tum manus Aufonia*. Potuit et hoc, tamquam poeta, ponere, etiam cum ratione aliqua. Etfi enim communi stirpe procederent et vetus illud ferorum hominum genus et aliae gentes Aufoniae, tamen suis nominibus discretae erant; adeoque mitius ac mansuetius genus per Aufonium nomen declarare licuit. Domestica autem fuisse et civilia bella inter varias gentes Aufoniae stirpis, adeoque etiam Aborigines bello vexatos esse a caeteris populis communi cum iisdem genere ortis, satis probabile videtur.

Tandem poeta subiicit: *Saeptus et nomen posuit Saturnia telus*. Varia vtique Italiae nomina tradita sunt; si tamen rem paullo accuratius inspicias, parum subtiliter. Omnino (persequamur enim haec obiter, quandoquidem turbata haec omnia apud doctissimos viros, etiam de Italia apud Cluverium videas) frustra hoc expectatur, vt magni terrarum tractus sub vno nomine veniant, antequam sub communem imperii ac regni compagem venerint. Orbis vero terrarum partes nomine proprio designari vix potuerunt ante Geographorum studia. Primis temporibus, vt quaeque gens per stirpes aut per familias sedes sibi proprias cepisset, ita singularum stirpium aut familiarum in vnum collectarum aut communis sedis ac loci nomen in notitiam veniebat, nec semper originis cum aliis gentibus communis memoriam nomen quoque testabatur. Itaque tractum illum ab Alpibus ad fretum Siculum porrectum nomine aliquo proprio antiquis temporibus innotuisse frustra sumitur. Sed tractus huius, vt in aliis terris factum, eae partes, quae primae inter reliquas a cultioribus populis, Graeciae inprimis, frequentari coeperant, primae quoque nomine aliquo insignitae sunt; non tam eo, quo indigenae ad suam stirpem aut suas sedes declarandas inter se utebantur, quam plerumque nouo ab aduenis his vel mercatoribus inuento, et fere ab attributo aliquo locorum vel populi, vel a casu vel a primo terrae aditu, vrbe, promontorio, a noua re, quam vident, accipiunt, petito, interdum etiam ex voce aliqua indigenatum accepta et ad suos sonos deflecta. Super talibus itaque populorum aut terrarum nominibus docte quidem multa aliquis argutari potest, sed plerumque inaniter; multo magis si Phoenicia nomina expiscari et enodare volumus; quo quidem genere nihil vidi, quod
magis

magis esset lubricum. Ita quoque nomina varia, quae Italiae olim indita memorantur, primum ad singulos tantum diuersis in partibus tractus et agros spectant, quos quidem Graeci primum adierunt vel coloniis frequentarunt. Commune nomen ne Scylacis quidem aevo frequentatum fuit; nam is in Periplo Ligures, Tyrrhenos, Latinos, Volscos, Campanos, Samnites, Lucanos, Iapyges, Daunitas, Umbros, Tyrrhenos ad Adriam memorat; nullam Italiam meminit. *Dauitas* nomen, quo Graeci poetae, et eorum exemplo Horatius, totam Italiam designant, poeta noster nunc non commemorauit. Lycophron v. 1254 Romam conditam ait *ὠπὴ Λατίνες Δαυτίες τ' οἰκισμένην*. Quam omnium primam adierunt Pelasgi et Graeci, *Italiae* fuit *ora inferior*. In hac quoque parte Italiae nomen primum auditum, et quidem a Graecis illud impositum ex causa incerta; eidem soli tractui per multum tempus nomen adhaesit, donec ad vicinas alias aliasque terras proferretur. *Oenotriam*, si proprie dicas, ad sola loca finui Lametico adiacentia esse reuocandam, et *Italiam* mox in eius nominis vicem successisse, alio loco vidimus. vid. Excurs. XXI ad lib. I; adde Thucyd. VI, 2. Aristot. de rep. VII, 10. Italiae nomen adhuc ab Herodoto ad inferiorem partem reuocatur; reliqua per Tyrrheniam declarantur (lib. I, 163), quam antea Umbri tenebant (I, 94). At Aristoteles (eod. c. 10, lib. VII, p. 584 A) τὸ μὲν πρὸς Τυρρηνίαν et τὸ πρὸς τὴν Ἰαπυγίαν καὶ τὸν Ἴόνιον cum Oenotria seu Italia proprie dicta, tamquam partes constituit, in quarum priore Ausones seu Opicos, in altera Chones, qui ex Oenotris oriundi loca circa Sirin occuparant, in postrema Oenotros collocat. Scymnus Chius, qui sub Attalo II vixit, in Periegesi sua, antiquiores potius quam sui temporis rationem sequutus, post Ligures, Pelasgos cum Tyrrhenis, Umbros, Ausones, Samnites, Lucanos, Campanos, Oenotrios enumerat: 218 sq. Omnem Italiam mediam aut oram Adriatici maris per Umbriam declarasse videntur interdum antiquiores, ut in illis, quae de Umbrorum luxu narrantur ibid. v. 366 sq., quae alii ad Etruscos retulere. Ita vagatur quoque narratio de fertilitate agri inter Umbros et Adrianos: de Mirab. Audit. 21; nam multo latius olim Umbri habitauerunt vsque ad terras postea Adrianas dictas. *Ausonia* Ausonum sedes declarare debuit, quae a Circeis inde per totum maris inferi littus passim sparsae fuerunt. Eadem et *Οπικὴ* dicta, quia Opici seu Ofci ex Ausonibus fuere: modo confusi cum iis, modo distincti: v. Strab. V, p. 371 A. B, et Aristot. de Rep. VII, 10, p. 581 A.

Hesperia Graecum nomen est omnium terrarum ab occidente sitarum. *Latia* igitur nulla nominis varietas manet, quam quod *Saturnia* dicta est. Vides iam, quantopere poetae sermo ab historici subtilitate discrepet.

Nomen autem *terrae Saturniae* proprie ad locum aliquem circa Tiberim, saltem ad cliuum mox Capitolinum dictum pertinuit, qui ab initio *Saturnius* appellatus est (v. Dionys. I, 34. Varro LL. IV, 7; adde Aurel. Vict. O. G. R. 3, ubi v. Annam et Arzen.). In eo confedere socii Herculis ex Iberia reducis; vti alterum montem Palatinum tenuere Euandri socii et comites ex Arcadia: cf. Macrobi. J. Sat. 7, p. 239. ed. Lips.; inde vicina regio Saturnia; *αἰα. Σαυραγία* iam in oraculo Dodonae Pelasgis dato memoratur, quod quidem nomen vere *εὐχάριον* et forte vetustissimum habendum. v. Dionys. I, 34 (p. 27). 38 (p. 30). cf. Justin. XLIII, 1; add. alios ap. Cerdam ad VIII, 358. Quando autem tota Italia eo nomine declaratur, ad poetarum hoc morem referendum erat, non, vt Dionysius alique faciunt, historicis rerum argumentis annumerandum. Virgilius itaque praeclare VIII, 357. 358 de duobus montibus Ianiculo et Capitolino: *Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit arcem. Ianiculum hinc, illi fuit Saturnia nomen.*

EXCURSUS III

Super Etruscis et Mezentio.

VIII, 478 sqq. *Haud procul hinc saxo insolitur fundata vetusto Urbis Agyllinae sedes, ubi Lydia quondam Gens bello praeclearis ingis insedit Etruscis. Hanc multos florentem annos rex deinde superbo Imperio et saeuis tenuit Mezentius armis.*

Si quid de suo fingere recte potuit poeta, erat haec Etruscorum cum Troianis societas, cum semel populos citra Tiberim Latinis et Rutulis socios addidisset. Etruscis autem antiquitas stirpis et imperii tribui solet ea, quae non improbabile faciat, iam Troianis temporibus eos opibus et copiis fatis valuisse. Erat praeterea antiqua illa vtriusque populi consanguinitas, quam sup. Exc. VI ad lib. III vidimus, cum Dardanus originem ex Corytho Etruriae duxisse ferretur. Habuit tamen et hic poeta famae veterumque fabularum auctoritatem, quam sequeretur; eamque ita sequutus est, vt nulla in re ab eo deflecteret, quod constante fide traditum acceperat. Scilicet Etruscos, Mezentiumque eorum regem seu verius Lucumonem (*επαρμύων* Plutarchus appellat *Quintus Rom.*

Rom. pag. 275 D. ed. Erf.), cum Latino et Turno Troianis aduenis arma infesta intulisse, constans erat accepta a maioribus fama, etsi diuersis modis narrata. Alii victum Turnum Etruscorum auxilia implorasse tradiderant, quos Lilius I, 2 sequi maluit: alii Turno iam occiso Etruscos aduersus Troianos arma sumisse; factum esse hoc, cum Aeneas aliquot iam annos regnum Latinorum tenuisset; commissam pugnam sub Lauinii moenibus, Aeneaque in Numico submerso urbem obsessam tandemque Ascanii consilio et virtute liberatam; Lauisum caesum patremque Mezentium in Etruriam dimissum. Ita rem exposuerant L. Caesar et A. Postumius in libro de adventu Aeneae, laudati ab Auctore de Orig. Gent. Rom. cap. 14. 15. Eosdem aut alios auctores, nam Catonem potissimum sequitur, idem tradentes expressit Dionys. Halic. I, 64. 65. Nec discrepant Iustia. XLIII, 1f., Festus in voc. *Oscillum* ex Cornificio, et Seruius ex Catone, ad Aen. I, 267. IV, 620. At poeta aut diuersos auctores habuit, aut eo fabulam deflexit, ut Mezentius a suis ciuibus regno deiectus ad Turnum confugeret lib. VIII, 489 sqq.

Inter haec tenendum est id, in quo plerique consentiunt, Mezentium fuisse *Agyllae* seu *Caeretanorum* regem; ut felix poeta etiam in hac argumenti parte fuerit, ut probabilia, quae sequeretur, in manibus haberet, non ei comminiscenda essent. Conuenit enim hoc eum reliqua historiarum fide, primos opibus inter Etruscos floruisse, saltem exteris innotuisse Agyllaeos, maritimis copiis, et nauigationis commerciis, insigniter auctos. Hanc *multos florentem annos* appellat Maro VII, 481. Vide Dionys. lib. III, 58. Strabon. V, 337. Hinc quoque Agylla ex omni Etruria vna nota fuit Graecis: et Lycophron v. 1553 totam terram ab hac vrbe designat. Fuisse porro Caeretani ex iis Etruscis urbibus, quae vestigia Pelasgici moris plurima et clariora retinuerant. Itaque bene lib. VIII, 600. 602 apud eos *Pelasgi veteres* sacrum constituisse memorantur Siluano, antiquo numini, quod pro Paene aut alio simili adsciuerant.

Illud vero mirari soleo, vnde ex hoc prisco tempore res tam exiles et parum memorabiles acceperint veteres scriptores, quale hoc est, quod Plinius lib. XIV, f. 14 habet: *M. Varro auctor est Mezentium, Etruriae regem, auxilium Rutulis contra Latinos tulisse, vini mercede, quod tum in Latino agro fuisset.* Varie, ut in tanta rerum antiquitate, traditum fuit hoc idem. Nam L. Caesar et A. Postumius supra laudati inter condiciones, quibus in deditonem accipere vellet Latinos

nos Laninii obfessos Mezentius, memorauerant hanc, *ut omne vinum agri Latini aliquot annis sibi inferretur*. At Ascanii consilio et auctoritate — *vino ex omni vindemia Ioui publice voto consecratoque Latini vrbe eruperunt, fusoque praesidio interfectoque Lauso, Mezentium fugam facere coegerunt*. Is postea per legatos amicitiam societatemque Latinorum impetrauit. Ita Victor O. G. R. 15 et similia apud Dionys. I, 69. Etiam Plutarch. Qu. Rom. p. 275 D. ed. Fr. rei tamquam vulgo narratae meminit, sed sic vt ad Aeneam transferas, quae alii de Ascanio narrarunt. *Rustica vinalia* a Romanis in huius rei memoriam (XII Kal. Maii) fuisse instituta Festus notauit, Anna Fabri ad e. l. obseruante. Quae res saltem hoc docet, antiquam satis et a maioribus acceptam eius rei famam apud Romanos fuisse; veritate enim et historiae fide huiusmodi narrationes non nituntur. Etiam de eius festi origine varia fuit inter Romanos narratio, v. Varr. de LL. V, p. 48. ed. Dordr. et ipsum Festum e. l. Exornauit narrationem suo more Ouidius Fast. IV, 877 sqq.; vt tamen Varroem potissimum ante oculos habuisse videatur.

Quaeri nunc potest, quid Virgilium adduxerit, vt Mezentio tam atrocem personam indueret, eumque *Deum contumacem et sacrilegum* exhiberet. Poetae ingenium quo tramite progressum sit, facile ex modo memorata narratione intelligi potest, et a Macrobio quoque explicatum satis est Sat. III, 5 *Sed veram huius contumacissimi nominis causant in primo libro Origg. Catoenis diligens lector inueniet. Ait enim Mezentium Rutulis imperassa, ut sibi offerrent, quas diis primitias offerebant: et Latinos omnes, similis imperii metu, ita vocasse (l. vovisse): Iupiter, si tibi magis cordi est, nos ea tibi dare potius, quam Mezentio: ut ei nos victores facias? Ergo, quod diuinis honores sibi exegerat, merito dillus est a Virgilio contemtor deorum.* Cum impietatis nota, inuassit deinde poeta saeuitiae omnisque crudelitatis infamiam, vt et viua corpora alligaret cadaueribus. v. lib. VIII, 483 sqq. Hoc postremum ex antiquis Tuscorum fabulis mutuare potuit. Nam Seruius ibi ad 479. 485 ex Ciceronis Hortensio memorat Tyrrhenos diu piraticam exercuisse, *cum captiuos hominis poenis affligerent, occisorum eos religantes cadaueribus*. Locus ex Hortensio, quod Cerda quoque notauit, seruatus est ab Augustino contra Iulian. Pelagi. lib. IV, 78. Hinc ea immanitas tributa est Etruscis a nonnullis, vt a Valer. Max. IX, 2, ext. 10, vt eos *uiuorum corpora cadaueribus aduersa aduersis alligata atque adstricta — tabescere simul passos esse* narrarent.

Priscas

Priscas fabulas non modo, verum etiã Catonis plerũque Romanorum mirõs errores super originibus Italiae a Graecis repetendis, poetam in rem suam ingeniosè vertere passim vidimus. Alius fuit communis Romanorum, a Graecis acceptus error, vt Etruscos, Graecis Tyrrhenos dictos, et Lydia repeterent. Errorem dixi, cuius causas alio loco exposui (*Comment. Sac. Gotting. Fo. II, P. II, pag. 36* sqq. in *Comment. de fabb. relig. Graec. ab Etrusca arte frequentat.*) inter quas praecipua fuisse videtur ipsa nominis antiqui Rasi-narum vel Turasenarum, deprauatio per Graecos in vocem *Τυρρηῶν, Τυρρηῶν;* quod modo a *τύρροι* turribus ducebant, modo a Tyrrheno aliquo, qui coloniae auctor fuisset. Iam in priscis Lydorum fabulis occurrebat Tyrrhenus Atyos filius et Manis nepos; hunc itaque Tyrrhenis seu Etruscis nomen im-pertisse deducta ex Lydia colonia mature traditum fuit a nonnullis, quos Herodotus sequitur lib. I, 94, et ex eo Strabo V, p. 335. 336, et Dibnyf. I, 27. Vellei. I, 1, 4. Tacit. Ana. IV, 55, inprimis Lytophr. 1351. 1359. Dionysius et illud addit, variasse alios et tempora et homines, et vero etiam sapienter monet: a Xantho Lydo, qui patriam historiam con-scripserat, a quo adeo vnice hac in re standum erat, nec Tyrrhenum vsquam memorari, nec Maeoniam coloniam in Italiam deductam: Atyos vero filios Lydum et *Τουρρηῶν*, vel forte *Τυρρηῶν*, deprauata forte scriptura, quam aliquis in vetere Xanthi codice offenderat, *Τυρρηῶν* vel *Τόρρηῶν* pro *Τυρρηῶν*. Ex prisca Pelasgorum stirpe populum fuisse Tyrrhenos, qui vsque ad seriora tempora Lemnum, Imbrum aliaque vicina continentis quoque loca infederant, dubitari nequit. Etiam hos ad Tyrrhenos Italiae retulerunt scriptores, nominis similitudine decepti, sed Dionys. I, 25, tam rationem inuit, vt eos ex iis ipsis Pelasgis fuisse diceret, qui Italiam infederant antiquitus moxque in communi gentis clade inde discesserant: accepisse nomen, quod in Tyrrhenorum sinibus confederant. Verum haec Dionysii coniectura non narratio antiqui scriptoris fide accepta est, quae adeo pro fundo historiae a viris doctis haberi non debebat, vt multa alia, quae in hoc primo libro Dionysius manifeste non vt narrata verum opinata apponit: Myrsilus Lesbios et ipse Tyrrhenos Italia relicta erroribus iactatos tradiderat (apud Dionys. I, 28), sed ineptam narrationem de suo assuit, ab his ipsis erroribus eos tum *Πελαγογῆς, ciconias*, dici coepisse. Contra Anticlides, non ignobilis scriptor, Pelasgos, Lemno et Imbro prius constituta, cum Tyrrheno, Atyis f., in Ita-

lana contendisse tradiderat. ap. Strab. lib. V, p. 339 A, quae
 variae sunt veterum scriptorum perichitantes in vetere fa-
 ma cum rerum aliarum rationibus componenda. Hellenicus
 in Phoronide, antiquissimus scriptor, Pelasgos, postquam
 in sinum Adriaticum appulsi in interiora Italiae immigrarant,
 narrauerat Tyrhenum condidisse (Elioyf. I, 28); qui ex
 parte verum tradidisse videri debet: item Scymnus Chius in
 Perieg. 218 Κοινῶν δὲ Τυρρηνῶν καὶ περὶ τῆς Ἰταλίας. sc. Pelasgi,
 qui tamen subiicit alia, quae erronea sunt. Etsi enim, Etrusco-
 rum origines vltra Alpes quaerendas esse, dubitari vix potest;
 quod alio quoque loco accurate disputatum est; Pelasgos ta-
 men in hac eisdem ab occidente Tiberis sitas terras immi-
 grassse, multa arguunt: quos communi gentis nomine fuisse
 comprehensos nemo mirabitur, vt tamen inde nec contendat
 quis, Etruscos fuisse Pelasgos. Poeta tamen haec omnia,
 etsi subductis accuratius historiae calculis recte explosa, eru-
 dite et sapienter inter ornamenta carminis adsciuuit. Itaque
 VIII, 479. 480 de Agylla seu Caere, *vbi Lydia quondam gens
 bello praeclara iugis insedit Etruscis.* IX, II. X, 155 *Lydi pro
 Etruscis;* et lib. II, 781 *Lydius Thybris a duce Tyrreno e Ly-
 dorum gente.* Et quoniam Maeones veteres Lydiae coloni
 fuerunt, hinc Etrusci *Maeonia iuuentus.* VIII, 499. cf. XI, 759.

Tarconis seu *Tarconis* nomen, quo poeta inf. v. 603
 Lucumonem Agyllaeorum imperant, non minus ex vetere
 memoria repetitur est. Fuit enim Tarcon aliquis, qui Tat-
 quinios in Etruria condidisse ferebatur. Eum statim cum
 Tyrreno e Lydia in Italiam venisse, Strabo traditum ac-
 ceperat lib. V, p. 336 A; vulgoque narratum fuisse eum ca-
 num a puero: qua fabulae virti sapientiam declarare voluere
 homines. Repetit eam Eustath. ad Dionys. Perieg. 347.
 Discedit ab his Silius; lib. VIII, 474, a quo *Cordona superbi
 Tarconis damus* edita est; et secundum alios, quos Cato
 Origg. 1 sequebatur, apud Seruium ad lib. X Aen. 179 Pisa-
 rum ille conditor habitus est, ab aliis Mantuae ap. Seru. ad
 X, 198, quibus saltem hoc constat, fuisse Tarcontem inter
 auctores populi habitum, multasque ad eum vrbes originem
 retulisse. Aliter ornauit fabulam Lycophron v. 1245. 1249,
 vbi, praeter Vlysem; *Tarcon* et *Tyrrenus*, Telephi Myso-
 rum regis filii, occurrunt Aeneae in Italia societatemque cum
 eo iungunt (qui ibi memoratur *ὄδυσσος Πηλεὺς* Achilles esse vi-
 detur, qui Telephum vulnerauit; non Bacchus). Totus
 ille locus a v. 1239 memorabilis est ad declarandas veterum
 Graecorum de his locis notitias: dicitur Aeneam erronem
 excepisse Tyrhena, quo nomine poeta bene Italiam omni-

no et inprimis loca ad Tiberim declarare potuit, sed, nomine Tyrrheniae seu Etruriae semel posito, alia loca eius maritima recenset, *Lynceum* fluuium, *Pisum* et *Agyllam*. Cum *Lynceum calidas aquas ebullire* dicat, Chruerius Ital. ant. pag. 472 paruum amnem nunc *Cornis* dictum ad Vetulonium, ultra promontorium Populonium, probabiliter interpretatur *Lynceum*, quandoquidem ille calidas aquas paludosas transmeat. cf. sup. Exc. I ad lib. VII, p. 114 extr.

EXCURSUS IV

De Aeneae clipeo.

VIII, 625 *clipei non enarrabile, textum*. Inuenti laudem in splendido hoc loco Virgilio non magis, quam in tot aliis, quae in Aeneide merito miramur, deberi, nota res est. Praeierat Homerus clipeo Achillis Iliad. 6, et Hesiodus, aut quis ille fuit, clipeo Herculis. Sed ingenii vim tanto acriorem adhibuit poeta ornando et expoliendo eo, quod ab aliis iam occupatum fuerat. Atqui nec ea ingenii infima laus est. Quae autem in hoc episodio inprimis probanda sunt, haec esse arbitror: primum, quod argumentum elegit argumento et consilio carminis lectorumque Romanorum ingenii inprimis accommodatum, cum Homerus tantum mirabilia vel ad spectum aut varietate grata sectatus esset; Fecit id porro cum summa maiestate verborum, sententiarum et phantasmatum; Consequutus etiam est nouas mirationis causas per expositionem rerum futurarum, quarum cognoscendarum animus humanus audivissimus est; Cumque adeo res Romanas tamquam vaticinii aliquo genere narraret, ad grauiorem spiritum affurgere, res ad miraculum euehere, augere, et amplificare tuto potuit. Sane quidem Aeneae omnia ista, quae in clipeo expressa videbat, prorsus obscura esse debuerunt; *rerumque ignarus imagine gaudet*; verum in his lectorum potius voluptati, quam herois personae, consulere licuit.

Ex artificii veteris descriptione passim poetae carminum suorum ornamenta petierunt, quo veteres fabulas in eo expressas narrare liceret. Inter varia inuenta nullum tamen aliud genus opportunius esse videtur clipeo, si priscum clipeo sculpto opere ornandi morem reputes. Multo minus commode v. c. Apollonius I, 721 sqq. fabulas Iasonis pallae intextas enarrat, Europae calatho Moschus Idyll. II, 37 sqq., in veste stragula Catull. LXIV, 50 sqq., in cratere expressas fabulas Met. XIII, 681 et in foribus regiae Solis lib. II, 5 sqq. Ovidius. In palla Harmoniae orbem terrarum acu pictum exhibet Nonnus Dionys. XLI, p. 1070, et sic alii alia. cf. Excurs. IV

curf. IV ad lib. V, vbi add. vestem Sybaritae in Aristol. Mirab. Audit. c. 99 et ibi not. Nulla in his omnibus materia, nullum artis opus, quo magnam rerum varietatem expressam satis recte commemoret aliquis.

Acumen autem Virgilio in rerum dilectu et summum ornatum cognoscere qui volet, non modo Homericum illum et Hesiodum clipeum comparet necesse est, verum eos quoque, qui ad eius exemplum idem argumentum retractare voluerunt: Silium lib. II, 395 sq. Quintum Cal. V pr. Nonnum lib. XXV, p. 664,

Praecepta erant Virgilio, vt in tot aliis, ea, quae in quaque re, in quoque phantasmate, primus ingenii impetus, ipsa naturae vis, primo loco offerre solet animo. Haec occupare liberum erat Homero, tamquam in vacuum possessionem venienti: adeoque eum omnes post se victuros poetas superare in multis necesse erat, sic vt ipse nunquam ab ipsis vinci posset. Cum tamen exponeret omnia cum simplicitate summa, reliquit hoc ipso ingenii aliis laudem saltem eorum, quae pertractasset, exornatione et expolitione.

Homericus clipeus haud dubie plus habebat veritatis, maioremque faciebat operis, tam affabre facti, vt dei manus haberetur, mirationem, quod ad vitae priscae morem, sensum, opinionem, quam totum eius opus spirat, haec erant narrata. Phantasmata, quae oculorum animique sensui obuiant, *ἰαγῶμαι* habent maximam; sunt grandia, pulchra, suauia. Itaque Miltonus in diuino loco de Adami viso ex colle Paradisi lib. XI, 639 eum in multis, quam nostrum poetam, exprimere maluit. In *Virgilio* contra captatam occasionem, imitationis studium, argutias varietatis agnoscas facile. Dum autem artis et ingenii expectationem his ipsis facit, excutit ille animis nostris antiquae heroum vitae, in qua versari debebat narratio, morem speciemque, quae tam iucundum errorem in Homero obuiant, vt ea, quae fabulose tradita, praeter rei naturam in ipso clipeo narrata, occurrunt, credi tamen ab iis hominibus et recte credi potuisse arbitremur. Virgilium autem apparet multa non credidisse, quae alios credere voluit: et hoc voluptatis vim omnem imminuit. Vtinam saltem grauiorem et probabiliorem *causam* reperisset, cur Aeneae clipeus diuina arte factus afferendus erat! Achilles clipeus Patroclo spoliato in Hectoris potestatem venerat. Eodem ille mox tectus in pugna muneris praestantiam commendat: Iliad. v, 264 sq. In Aeneae strenue factis clipei praecipuus vsus occurrit in pugna cum Turno lib. XII, 739. Desiderare licet pari modo grauiorem causam clipei ab Hesiodo tam copiose descripti.

Inferior Homero in hoc Maro est, quod, ut iam a Servio observatum, illic *singula, dum sunt, narrantur: hic vero per-
fetto opere noscuntur.* Nam et hic arma prius accepit Aeneas
quam spectaret; ibi, postquam omnia narrata sunt, sic a Thetide
deferuntur ad Achillem. Quae his subiicit alia Servius, non
probanda censeo: verum, cum ab Homero alteram rationem
occupatam videret, quid faceret Maro, nisi, ut, si quid no-
vare volebat, quod utique debebat, ad alteram vel inuitus
descenderet, narraretque adeo ac potius describeret, quae
iam facta erant. Sed haec iam docte ac subtiliter exposuit
Lessingius in *Laocoonte* p. 184 sqq.

Pugnam in clipeo exsculptam Romanus poeta egregie va-
riavit, si cum Homero et Hesiodo clipeo compares. Graeci
poetae illo antiquo sermone praeclare in hoc usi erant, ut
Ἐπίδα, Κῆρα, Φόβον, in acie constituerent. Reddita haec
ipsa aut similia sculptoris arte fuerunt in Cypseli arca apud
Pausaniam, quae sigillatim olim accuratius a me exposita
sunt: Virgilius *pugnam navalem* substituit et ab Apolline Actia-
co propria rerum argumenta petiuit vers. 677 sqq.

Cum in his Virgilium vel defendam vel excusum: est
aliud, quod ab aliis non reprehensum video, ipse aegre fe-
ro. In rerum scilicet *dilectu*, quas in clipeo exsculptas dedit,
certum iudicium vix sequutus videri potest. Omisiss enim
multo clarioribus factis intexuit nonnulla, quae quomodo in-
ter insigniora Romanorum facta vel fata referri potuerint non
assequor: ut Metii Fuffetii supplicium, quod quomodo defendam
non habeo: etiam si dixero, Alba diruta Romam insignia
consequutam esse incrementa, et foeditatem spectaculi,
ad nostrum sensum intolerabilem, asperis et gladiatoriae pug-
nae adfuetis Romanorum animis minus displicere potuisse.
Religionum maiestas excusare forte potest Saliorum tripudia,
Lupercorum discursationes, matronarum pompam; in iis ta-
men nimis presse et anguste Homerum aemulatus esse videtur,
qui v. 590 chorum elegantissime effinxerat. Anserem volitan-
tem si omisisset, argumenti maiestati ad nostrum sensum
melius consulisset. Intercipitur porro totus argumenti Ro-
mani tenor rebus inferis interpositis, etsi video, quid in his
sequi potuerit poeta. Voluit forte Catilinae et Catonis me-
minisse, quorum alterum in inferis scelerum poenas luere par-
est credere. Sunt etiam haec ita posita, ut clipei extremam
oram obeant, terra in medio, et inter hanc inferaque loca
mari interiecto. Habet speciem aliquam, nec tamen multum
probabilem, hoc, ut dicas, delegisse poetam ea, quorum
illo tempore signa passim et sculpta aere vel marmore opera
Romae

Romae cernebantur. De Lupa, de Sabinis raptis, de Cloelia, de Manlio, et anfore verum hoc esse potest. Fit quoque probabile, fuisse Augusti tropaea in Capitolio, quae Aetiacam pugnam exhiberent.

Inserta est Virgilio in anglicum sermonem a Wartono aliusque conuerso sub To. III finem disputatio elegans Viri docti, *W. Whitehead*, super hoc clipeo, in quo ille argumenti dilectum et rationem ita tuetur, vt ciuitatis Romanae statum et conditionem inde ab origine per singulas aetates, simulque summum opum fastigium, quo ab Augusto illa adducta est, describi dicat; omissis tamen iis, quae iam alibi poeta attigerat, v. c. Aen. VI, 756 sq. Expressa itaque esse vrbis primordia, raptas Sabinas, foedusque factum, quo Curibus in urbem receptis incrementum iam insignius Roma accepit: mox foederis rupti poenam Metii supplicio inflictam: libertatem partam regibus eiectis: bellum Gallicum et Romam reparatam; religiones per Salios, Lupercos, et Matronas declaratas: praemia et poenas apud inferos: tandem Aetiacam victoriam, qua terrarum orbi pax et tranquillitas parta receptaque ex fluctibus ciuilibus ciuitas mox laete effloruit, Augusto principe: vt illud Propertii lib. III, II, 50 acclamaretur: *cape Roma triumphum Et longum Augusto salua precare diem.*

Ingeniosam hanc esse clipei enarrationem non nego: vereor, ne illa sit nimis ingeniosa, nec idoneis rerum argumentis declarata: non enim delectum rerum in clipeo sculptarum ita insitutum videmus, vt ciuitatis Romanae fata potiora in iis comprehensa sint: hoc igitur primo loco erat doceandum *).

R 3

De

*) Simili fere ratione autumabat vir doctus litteris ad me datis seriem quandam fatorum in Romanorum opibus augendis exhibere voluisse poetam; „hoc cum ipsum innuere partim ab initio: v. 626 *Illic res Italas Romanorumque triumphos — illic genus omne futu- rae Stirpis ab Aescanio, pugnataque in ordine bella,* tum in fine 737 *Attollens humero famamque et fata nepotum* (de serie tamen nihil in his). Ducta serie a partu gemellorum, sequi incrementa vrbis ex nouis ciuibus Sabinis adscriptis v. 635, nouos auctus per Albanos Romam traductos (declaratos per supplicium Metii! 642), redditam inde et firmatam libertatem Forsenna ab vrbe depulsa 646, et urbem a Gallis liberatam 652. Omissam esse victoriam de Pyrrho et Poenis, quippe quam iam libro VI Anchises memorauerat (satis obscure). Iam subiici a poeta causas incrementorum tantorum, pietatem in deos et caerimoniarum religionem v. 663, secundum illa Horatii III, 6, 5 *Dis te minorem quod geris, imperas.* Quod autem sequitur: *Di multa neglecti dederunt Hesperias mala Iuliuosae*, a Virgilio subiungi scelereum in patriam commissorum et natorum inde bellorum ciuiliu declaratione (666 memoratur Catilina in Tartaro, Cato in sedibus piorum). Tandem in Romani imperii maiestate ab Augusto vindicata et per terrarum

De *artis* respectu iudicioque, quod multi in poeta nostro agnoscunt, omnino mihi quidem adhuc parum liquet, nec, si dicendum est, quod sentio, magnum aliquod seu picturae seu sculpturae studium poetam nostrum tenuisse arbitror. Nam primum, quae ille exposuit, nihil tale produnt, et eiusmodi sunt, ut etiam vulgariter quisque artium peritus ea carmine comprehendere possit. Tum vero, ut poeta ab eo consilio longissime abfuit, ut artis subtilitatem sequeretur, ita occurrunt non pauca, quae a sculpturae natura recedunt, nec facile nec commode ea arte tractari possunt. Qui Oceanum in angusto limbo expressum et tamen in eo innatantes delphines reddidit (vss. 671. 674), nae is non adeo magnam graphices peritiam habere potuit. Omnino de arte cogitasse Virgilius non videtur, quandoquidem ipse diuersum rei consilium exponit: *Illic genus omne futurae Stirpis ab Aescanio pugnatque in ordine bella.* Atque ex iis decerpturus nonnulla subiicit: *Fecerat et viridi* etc. At enim cum Homero certamen iniit: hoc sibi propositum habuit primo loco; altero ut Romanis suis placeret. Si artis rationem habere voluisset, non diuidere clipeum in tantum paruorum arearum numerum, sed reuocare omnia ad vnum magnum ac nobile argumentum, et aream saltem vna pugna Aeniaca exornare debebat, qui totius clipei haud dubie splendidissimus locus est.

Sunt tamen nonnulla ad exprimendum artifice manu egregie accommodata, multisque passim operibus expressa: ut Romulus et Remus lactentes, raptus Sabinorum, mox bellum et tandem foedus ictum. Metii Fuffetii supplicium, etsi ad sensum nostrum nimis foedum et auersandum, ut iam diximus, duris Romanorum ingeniis forte minus displicuit. Vrbs a Porfenna obfessa, reuulsus ab Horatio Coclite pons, Capitolium a Gallis obfessum, et a Manlio propugnatum; Saliorum saltatio, Lupercorum discursus, matronarum inuectio: sunt haec talia, quae opere exsculpto expressa placere potuerunt.

Enimuero, dices, sunt alia, quae ab artifice reddi nequeunt; in his illa: *Incedunt viltas longo ordine gentes, Quam viciae linguis, habitu tam vestis et auro* — et paullo ante: *Omnibus in templis matrum chorus, omnibus arae etc. arcum intendebat Apollo Desuper, omnis eo terrore Aegyptus et Indi, Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabaei.* Talis vero reprehensio hominem, artis forte notitia imbutum, poetices utique imperitum argueret. Est enim hoc in poeta nostro magno ingenio et arte factum, quod ornatum iniiecit tamquam vestem nar-

rationis
 terrarum orbem propagata poetam subsistere. Sagacitatem et acumen in rerum similibus comparatione nemo desideret.

rationis nuditati, nec satis esse putauit, describere opus toreuticum, in cuius veritate seruanda nullam sibi videbat religionem esse impositam. Nec hoc ad artem pertinet, aut excusatione adiuuandum, aut inter poeticas licentias referendum, quod viri docti faciunt (Misc. Obs. T. I, p. 20, IV, p. 198, et Burmann. h. l. ad VIII, 634, et ad Aen. I, 483); verum poetices lex et natura facere iubet, vt res ab arte expressas iis auxiliis et instrumentis, quibus illa valet, poeta exprimat suis coloribus et ornamentis. Hinc tuenda illa v. 634 *Mulcere alternos*, et v. 697 *Necdum etiam geminos, a tergo respicit anguos*. Nam poetae haec sunt, nec ab artifice duae aspides expressae erant. Sicque tot alia ad ornatum faciunt, aut poetica phantasmata obiciunt, quibus inflammata mens multa videt, quae sensibus subiecta non sunt: *Illum indignanti similem similemque minanti Adspiceres* etc. Sed in his, in quibus pro se quisque facile disertus esse potest, disertum esse nihil attinet.

An clipei superficies tot rerum diuersarum argumenta capere potuerit, nunc nemo facile quaerat: post viroꝝ ingeniosorum operam in clipei adumbratione stilo aereo facta collocatam. Alterum exemplum in Anglica interpretatione supra commemorata vidimus ad *Whitehead* iudicium, L. P. Boitardi arte, sed, quod factum nollemus, ad picturae naturam propius expressum; alterum, quod anaglyphum melius refert, opera *Le Lorrain* ad *Comitis de Caylus* praecepta (Tom. XXVII *Hist. de l'Acad. des Inscript.* t. III). Consentit vterque artifex in hoc, vt exterior clipei ora, in plures regiones distincta, comprehendat ea, quae a v. 630 ad v. 670 commemorata sunt; reliqua autem in interiorem aream reiciunt. Exterioris illius orae regiones constituunt vterque duodecim. Sunt alia nonnulla, in quibus in diuersa abeunt; in aliis vterque veritatem argumenti et moris Romani deserunt. Sed singula persequi velle, in primis nulla clipei delineatione adiecta, fastidium faceret. Interiorem aream ab exteriori separat circumductus in orbem, sed tenui limbo. Oceanus (ex vss. 671. 674), innatant, quod rideas, delphines. Melius apud Homerum et Hesiodum, Oceanus extremam clipei oram ambit. Aream illam interiorem, seu umbonem clipei (vt adeo *In medio* v. 675 fit, in medio clipeo), artifex Galus in tres areas, quae pugnam, fugam, triumphum exhibent, Britannus autem, cui assentiendum arbitratur, in quatuor regiones diuisit: vt prima sit imita pugna v. 676—688, tum pugna commissa vss. 689—703, tertio fuga 704—713, tandemque triumphus 714.

Elegantiam in disponendo argumento clipei frustra, pato; laudibus extollunt viri docti. Interior ambitus nullo modo delectare potest adspectu, in quatuor, aut, quod multo molestius est ad oculos, in tres partes discretus: inprimis tot rerum et hominum signis in tam angustum spatium coartatis.

Vt igitur patris complectar, quae mihi de artis iudicio, quod poetae tribuere solent, pronuntianda videantur: habuit ille forte in animo singulorum signorum singularumque rerum formas et exempla, quae in vrbe et Capitolio passim occurrere ipsi debebant: ea tamen, quae in clipeo hoc efficta dedit, non sculptoris, sed poetae ingenio delegit et in vnum locum congeffit diuersi argumenti res, quae narratae, si altera post alteram auditione accipiatur, admiratione animum mouere possunt; ut eadem arte expressae oculos tenerent, nec voluit nec curauit aut operam dare debuit. Poetica itaque habenda sunt ornamenta, quae in clipeo enarrata dedit, poetico quoque more tractata, non anaglypha ad artis elegantiam seu inuenta seu expolita. Inde splendidissimae carminis partes vix a sculptore bene, etsi Comitum de Caylus ep de re nil dubitare video (*Tableaux tirés de l'Eneide de Virgile* p. 369 sqq.), reddi possunt; inprimis praelium deorum v. 698 sqq. *Omnigenumque deum monstra* etc. *Altius haec cernens arcum intendebat Apollo Desuper — omnes vertebant terga Sabaei. Ipsa videbatur ventis regina vocatis Vela dare et laxos iamiamque immittere funes — Contra autem — Nilum Pandentemque sinus et tota veste vogantem* etc. In triumpho autem Caesaris plura admixta sunt, quae poetica phantasmata sunt praeclara, sed nulla arte vno temporis momento vnoque et eodem locorum spatio exhiberi possunt.

Artis notionem poetae non esse obuersatam vltimo loco declarat materia clipei, mira mixtura auro, argento, ferro in idem opus conflato. Per porticus Capitolii (v. 655) *auratas anser argentens volitat*: ipsi Galli *aurae caesariae, aureis virgatis vestibus et torquibus aureis*. Non igitur aetypo modo opere haec expressa, verum ad priscum et Homericum aevi morem etiam coloribus variata, auro saltem et argento, in aerea clipei area. Porro v. 671 *mare auro effictum: sed fluctu spumabant caerulea cano*. In caerulea non etymon vocis cogitandum videtur: sed simpliciter mare: idque argenteos fluctus habere debuit: innatant tamen delphines, iidem quoque argentei: *Et circum argento clari delphines in orbem Aequora verrebant caudis aestumque secabant*. Mox Mauors caelatus ferro v. 700 h. e. ferro vel chalybe exsculptus. Alia super hoc clipeo in notis passim sunt obseruata.

*Et Galatea qualis Nereia Doto
 siccant spumantem pectore pontum. Aen. IX. 102.*

P. VIRGILII MARONIS
AENEIDOS
 LIBER NONVS

ARGVMENTVM

Absente Aenea et in Tuscia conquirendis auxiliis occupato Turnus a Iunone per Iridem admonitus, ne tantam rei bene gerendae occasionem amitteret, quam proxime ad hostes copias admouet — 32. Qui cum suis se moenibus continerent, neque aequo loco facerent dimicandi potestatem, ut illis spem omnem fugae intercluderet, classem exurere conatur — 76. Erat eius classis materia ex Idaeae Matris luto caesa: quapropter Matris precibus adductus Iupiter naues omnes incendio eripuit, et in totidem Nymphas maritimas conuertit — 122. Post haec imminente iam nocte Turnus aduersus hostium eruptiones ad oppidi portam excubias disponit: iis Messapum praeficit — 167. Interim consultantibus Troianorum ducibus, quemnam potissimum ad Aeneam mitterent, qui de suorum periculo eum faceret certiore; vitro eam prouinciam suscipiunt Nisus et Euryalus, coniunctissimum amicorum par — 377: qui eum vrbe emissi hostium excubias vino somnoque obrutas offendissent, Rhamnitem cum magno Rutulorum numero trucidant, eorumque se

spoliis exornant — 366. Verum tum, instante iam luce, se recipere conantur, a Volscantis equitibus conspelli, ad silvas confugiunt. Ibi Euryalus, armorum pondere viæque errore impeditus, in hostes incidit, et a Volscente, frustra deprecante Niso, confoditur — 437. Nisus quoque, caeso Volscente et Euryali neco Strenne vindictam, multis vulneribus confossus super amici corpus contidit — 445. Capita, hastis affixa, in castra deferuntur: ubi a Troianis e moenibus agnita ingentem in urbe luctum excitant — 502. Interim Turnus totis viribus hostes oppugnat magna utrimque strages editur — 589. Ibi Aeneius Numanum insolentius se iactantem sagittæ ictu interficit — 671. Pandarus et Bitias successu elati portam recludunt, hostesque subeuntes ingenti caude propellunt — 690. Eius rei nuntio accepto Turnus per portam patentem in oppidum irrupit — 733, Troianosque in fugam convertit — 777: tandem hostium multitudine circumventus, paulatim redit ad eam oppidi partem, quæ fluvio alluitur — 789: et ut erat armatus, flumen transans, incolumis ad suos reuertitur. — ad fin.

Quod ipsa res et prudentia suadere debuit, ut per Aeneae absentiam Latini et Rutuli oppugnarent vallum Troianorum, hoc, epico more, deae Iridis a Iunone missæ monito tribuitur: Homeri exemplo, v. c. Iliad. σ, 166 etc. Ad poetae artificium agnoscendum Seruii notâ facit: *In hoc libro mutatio est omnium rerum; nam et aliae personae et loca alia sunt, et aliud negotium incipitur. Ab Aenea enim transit ad Turnum, a Tuscia ad Ardeam; a petitione auxiliorum ad bellum. Redeunt autem in hoc et sequentibus libris pleraque ad bellicos apparatus et pugnas: adeoque poeta in angustum se coactum videre debuit, dum Homerum haberet, qui summa varietate omnia, quae in pugna fieri solent, exposuisset atque adeo circa res*

eadem aetate et eodem bello et ab ipsis Troianis gestas verfatius occupauisset, quicquid nouitate et vitae heroiçae more placere posset. Hoc meminisse debent, qui vltimos libros rerum nouitate et varietate carere clamant. Argumenti naturae ea erant tribuenda, quae in poeta reprehendenda arbitratur. Sed in hac ipsa argumenti inopia attendi velim animum ad ea, quae poeta ad tenendas et recreandas legentium mentes excogitauit sollertissime: ut in hoc libro episodium de Niso et Euryalo. Etiam illud praeclare exputatum, quod hoc libro res absente Aenea geritur, ut eius aduentu noua rerum expectatio fiat. Nec quicquam iniquius factum arbitror, quam quod hoc ipsum reprehensum in poeta, quod hoc libro per Aeneae absentiam

Atque ea diuersa penitus dum parte geruntur:

Irim de coelo misit Saturnia Iuno

Audacem ad Turnum. Luco tum forte parentis

Pilumni Turnus sacrata valle sedebat.

Ad quem sic roseo Thaumantias ore locuta est:

5

Turne, quod optanti diuom promittere nemo

Auderet, voluenda dies, en, adtulit vitro.

Aeneas, vrbe, et fociis, et classe relicta,

Sceptra Palatini sedemque petiit Euandri.

Nec satis: extremas Corythi penetrauit ad vrbes;

10

Lydorumque manum, collectos armat agrestis.

Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poscere currus.

Rumpe

3 ad *Rutulum* alter Voss. et sec. Moret. in *luco* Franc. Erat vir doctus, qui *Lucum* coniecit. tunc al. 4 *secreta* qu. Moret. et Schol. Statii ad Theb. I, 104; sollennis varietas. v. sup. II, 157. Alioqui bene ferri posset et h. l., vt VIII, 610. V, 613. III, 389. 5 *Thaumantias* Zulich. et al. est abest sec. Moret. et Erf. 6 *nemo pr. diuum* Parrhaf. 8 *turba* pr. Hamb. ad *vrbe* pro var. lect. *vitro* Goth. sec. 9 *Palatini* Rom. et alii. *regnumque* aliquot Pier. *petiit* maior codicum pars, vitiose et inuito metro. *petiit* Rom., tum Medic. et Gud.; et sic emendatum erat iam in Ald. alt. et hinc in cett. edd. 10 In *Corythi* caedem aberrationes, quae supra III, 170. in *manus* duo Burm. Copulam codicum auctoritate eiecit Heinl. In vulgg. *collectosque*. Alii et *collectos*, interpolate. 12 *non poscere* Doruill. *currum* Medic. Pierii aliique, tum Menag. alt. *curfus* sec. Rottend.

absentiam castra oppugnantur.

3. *parentis Pilumni*, h. e. abau. v. inf. X, 619. cf. Excurs. VII ad lib. VII. *sedebat*: Asper erat interpretatus est; Alia argutatur Seruius; Sed spectat simpliciter ad solitudinem. Lucum autem Pilumni in ea regione fuisse quidni admittamus? *voluenda dies*, quae voluitur. v. ad

I, 269. Catrocena subtilitas a poeta aliena est, vt sit fatalis dies, quam aduolui necesse fuerat. Lucretius *fidera voluenda*, aetatem voluendam, eodem modo dixit. 9. *Sceptra* exquisitius quam regna: vtrumque pro regia Euandri. *Corythi ad vrbes*, Etruriae. vid. Excurs. VI ad lib. III, 170. *Lydorum manum* Etrufcos dixit ad vulgarem opinionem. cf. Exc. III ad

- Rumpe moras omnis, et turbata adripe castra.
 Dixit, et in coelum paribus se sustulit alis;
 15 Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
 Adgnouit iuuenis, duplicisque ad sidera palmas
 Sustulit, et tali fugientem est voce secutus:
 Iri, decus coeli, quis te mihi nubibus actam
 Detulit in terras? vnde haec tam clara repente
 20 Tempeffas? medium video discedere coelum,
 Palantisque polo stellas. Sequor omina tanta,

Quisquis

13 *turbataque* vulgo multi scripti et editi, quod ex melioribus secundum Pierium emendatum ab Heinsio. *eripe* Oudart. *tu turbata arripe* vel *turbataque corrippe* coni. Cuningham. v. 14. 15 iam sup. hi versus lib. V, 657. 658. 14 *pariter se* aliquot Pier. 16 *Ignotum i.*, vt ad *arcum* spectet, Goth. tert., *perperam.* *que* post *duplicis* abest in aliquot Pier. 17 *ac* alii pro *et*, quod Heins. praetulit. 18 *aptam* Doruill. *hastam* Goth. pr. 19 *vnde haec tibi* Montalb. 20 *medium video* post Pierium probauit Heins. e codd.; vulgaris ordo: *video medium*; tum *discedere*, quod proprium in hac re verbum est, et defenditur a Seneca VII Nat. Qu. 20, idem Pier. cum Ge. Fabricio tuitus erat ante Heins., qui in Mediceo et aliis melioribus inuenit. Alii *discindere*, Sprot. *dehiscere*. Laudant Iliad. 9, 554. π, 300, vbi de longo prospectu coeli sereni, quo stellae etiam interiores obtutu deprehendi videntur. 21 *Palantisq.* aliquot Heins. et duo Goth. *palantesq.* duo Burm., *perperam.* v. Not. *Sequor* praetulerunt librorum quoque auctoritate Pier. et Heins. Multi *Sequar.*

ad VIII, 479. 480. 13. *turbata arripe castra*, inuade, occupa: scilicet vt rapere poetis est pro capere. Dixit autem *castra* Troianorum, v. 8 *urbem*, alibi *muros*, *aggerem*. Nam Aeneas in littore, vbi escenderat, urbem, *nouam Troiam*, condiderat: quam (vt sup. VII, 157) *Castrorum in morem pinus atque aggere cinxit*. Debuit ea in extremo fere littore haerere subiecta classe. v. IX, 68. 69. cf. Excurf. III pr. ad lib. VII. 15. *secuit* arcum pro, fecit sec-

to caelo, duxit, vt bene Seru. Sic *secare vias*. cf. ad V, 658. Versus 18 verba sunt ex Iliad. σ, 182.

21. Non nouum est ostentum: *palantes polo stellas* videre medio die; et est h. l. interdiu oblatum auspiciam; nunc tamen ornant haec caelum, quod disruptum est (hoc *discedere* dixit, voce in hac re propria, pro dehiscere, hiatus facere) et, quod alias in fulgure fieri solet, chasma fecit; apposita vocant Grammatici. Si itaque ruptis

tis

Quisquis in arma vocas. Et sic effatus ad vndam
Processit, summoque haufit de gurgite lymphas,
Multa deos orans; oneravitque aethera votis.

Iamque omnis campis exercitus ibat apertis, 25
Diues equum, diues pictai vestis et auri.

Messapus primas acies, postrema coercent

Tyrhidae iuvenes: medio dux agmine Turnus

Vertitur arma tenens, et toto vertice supra est.

Ceu septem surgens sedatis amnibus altus 30

Per

22 vocat aliquot Pier. Et sic effatus. Languet rō et; nihil tamen e libris notatum video. 23 Praecessit Leid. nimphas Doruill. a m. sec. 24 que post oneravit in plerisque Pierianis et in Giph. codd. aberat. cf. ad V, 167. Si totum hemistichium abesset, nemo, arbitrator, desideraret. 25 Iamque adeo Medic. a m. sec. 26 pictai conf. ad VI, 747. 27 Messapus Ald. et Doruill. 28 Tyridae Doruill. 29 Versus haud dubie ex lib. VII, 784 huc translatus. Turbat ille et comparationis neruum incidit, et deest plerisque libris Ge. Fabricii, Pierii (quem vid. ad v. 31), et Heinssii ac Burm.; adde binot Goth. cum Erf. arma gerens Schol. Statii, et est abest Doruill.

tis nubibus in interiora perrexit, stellas apparere, nubibus remotis, necesse fuit.

25 — 32. Fundum comparationis declarat Servius: exercitum primo confuse in campos ruisse, post digestum in ordines ad fluminis morem in alueum suum reuerfi. Id vero longius petium. Multo minus comparatio spectat ad Turnum. Agmen ordine, lento gradu et composita incedens, fluminis lato alueo inter ripas deuoluti speciem prae se ferre bene dici potest. Quod in Gange alueo suo se continente declarauerat, mox variat in Nilo, intra alueum recepto. De Messapo v. ad

VII, 691 Excurf. VIII. Tyrhidae, v, sup. VII, 484-532. septem surgens amnibus non ad ostia debebat referri, nec ad tempora fluminis exundantis; id enim a comparationis consilio est alienum, et repugnat adiectum: sedatis; sed ad fontes vel alueos: nam surgens non est increfcens, nec de aquarum auctu et eluuiis accipiendum; sed est ortus vel incedens. Notum est fontem surgentem dici scaturiginem. Igitur Ganges inde ab ortu septem alueis incedit sedate ac tacite. Bene Servius: Ganges — secundum Senecam in situ Indiae, nouem alueis fluit; secundum Melam (in

Per tacitum Ganges, aut pingui flumine Nilus,
 Quum refluit campis, et iam se condidit alueo.
 Hic subitam nigro glomerari puluere nubem
 Prospiciunt Teucri, ac tenebras insurgere campis.

35 Primus ab aduersa conclamat mole Caicus:

Quis globus, o ciues, caligine voluitur atra!
 Ferte citi ferrum, date tela, scandite muros,

Hofius

32 *Cum r. ripis* Bigot. et Goth. tert., ex interpretatione: intra ripas. Sed refluit amnis e campis, quos inundauit. *aluo* Franc. 33 *subito* Parrhaf. *nimbo g.* Goth. tert., perperam. *magno g.* Gud. a m. pr. *in puluere* Oudart. 34 *Conspiciunt* pr. Hamb. *Aspiciunt* Bigot. et Goth. tert. 35 *ab auersa* Zulich., male. Recte Seru. *aduersa*, quae erat versa in hostes. *c. voce C.* Goth. tert. cum sec. Rotend. *Caicos, Caycus* al. Est *Káikos*. 37 *date tela, scandite muros*; sine copula, vet. edd. et codicum pars, quod defensum a Pierio et aliis viris doctis: sed Burmannus vrget, doceri primo loco debere; Virgilii eum morem fuisse hoc modo producendi syllabam breuicem, quem seniores scriptores sequuti sunt. Codicum vetustiorum Pier. et Heinf. (adde fragm. Vatic.) et Macrobbii auctoritas tuetur et scandere, quod defendunt Burman. vterque, alter ad Antholog. p. 135. Frigere tamen copulam, negari nequit: et potest illa inserta videri ab iis, qui metro metuebant. Alii, vt Medic. (in quo diu. lectionem a Foggino notatam non video, quam Heinf. memorat), habent: *ascendite*: quod sane orationi pedestri propius effert. In Gud. *ascendite vel et ascendite*: vnde Heinf. refingere malebat, *escendite*, quod sollenne est Liuii aliiusque; sed in Marone exempla vsus desiderantur. Inter haec video quidem vbique subesse vicus: nihil tamen tam putre ac molestum, quam copula: hanc itaque eieci, quod et Brunckius fecit.

(in quo tamen locus hodie non extat) *septem*. Scilicet etsi binis fontibus ortum Ganges procedere e finibus Tibetanis nunc constat: plures tamen magni amnes in eum feruntur, quos septenos numero tradere potuerunt aliqui: vt omnino veterum de fontibus et toto alueo et ostiis Gangis incerta erat narratio: v. Plin. VI, l. 22. *per tacitum*, ex sup. *is*, incedit tacite: vt, per silentium, per noctem, et quae Drakenb.

ad Silium XV, 145 post Heinfium collegit, per occultum, per subitum, per longum, vt Gr. *διὰ βραχέων, διὰ ταχέων*, et similia. Laudat Seruius Asprum, qui *Altus per tacitum* iungebat; minus bene.

33. *νέφος κοινῆς* et *ὁμίχλη* Homero frequens. 35. *ab aduersa mole*, turri in munitione Troianorum (cf. ad v. 13) ab ea parte, qua Latini accedebant. 37. Idem color orationis IV, 594 *Ferte citi flummas*,

Hofis adest, eia. Ingenti clamore per omnis
 Condunt se. Teucri portas, et moenia complent.
 Namque ita discedens praeceperat optumus armis 40
 Aeneas: si qua interea Fortuna fuisset,
 Neu fruere auderent aciem, neu credere campo:
 Castra modo et tutos seruarent aggere muros.
 Ergo, etsi conferre manum pudor iraque monstrat,
 Obiiciunt portas tamen, et praecepta faceffunt, 45
 Armatique cauis expectant turribus hostem.
 Turnus, ut ante volans tardum praecefferat agmen,
 Viginti lectis equitum comitatus et urbi
 Improuisus adest: maculis quem Thracius albis
 Portat equus, cristaque tegit galea aurea rubra. 50
 Ecquis erit mecum, iuuenes? qui primus in hostem?
 En,

38 *hela* codd., vt alibi. 39 *portis* tert. Rostend. 41 *si quis*
 i. F. tulisset malit Io. Schrader.; hoc tamen non minus incommodum.
 Videtur si qua fortuna fuisset dictum vt, quaecumque fortuna fuerit, ea
 fortuna urbis fuit. 42 *Ne fr.* alii codd. et vet. edd. *aciem e* codd.
 Pier. pro vulgari, quod Romanus quoque exhibet, *acis*; tum *ue*
 er. Ven. 43 *tuto* Oblong. Pierii, cum Goth. sec. et fragm. Vatic. a
 pr. m. *seruassent* pr. Hamb. 44 *furore iraque* Non. Marcell. in
conferre; tum *monstrant* aliquot Heinf. et Burm. cum fragm. Vatic.
monstrant Goth. sec. 45 *tantum* Doruill. 46 *fuis* pro *cauis*
 Sprot. vid. Burm. *urbibus* Medic. 47 *rapidum p.* Bigot. et Goth.
 tert. *processerat* sec. Moret. 48 *electis* Montalb. 49 Hemistichium
 idem lib. V, 565. 51 *Et quis* recentiores fere codd. o *iuuenes*
ante Heinf. Melius interpungitur: *Ecquis urbi mecum, iuuenes?*
qui pr. in hostem? quam quod erat: *Ecquis erit mecum, iuuenes, quis*
primus in hostem? Mediceus Pierii et tres ap. Burm. cum Goth.
 tert. *quis*. Menag. alter: *cui*.

flamas, dato vela, impellite
remos. 38. 39. recipiunt se
 Troiani intra yallum et mu-
 ros. 41. si quis belli casus
 se offerret; verbo, si quid
 accideret. 44, *monstrat* h. l.
 hortatur, suadet, impellit.

48. In verbis *et urbi Impro-*
uisus adest, forte *et vacare vi-*

deri potest. Enimuero iun-
 genda: *Turnus viginti equiti-*
bus comitatus, et improuisus ur-
bi adest. Itaque interpunc-
 tionem post *comitatus* sustuli.
 In equo *Thracio* non haeren-
 dum; cuius generis equorum
 copia in Latio vix tum esse
 potuit; sed ornat epitheton,

Tum

- En, ait. Et iaculum adtorquens emittit in auras,
 Principium pugnae, et campo sese arduus infert.
 Clamore excipiunt focii, fremituque sequuntur
 55 Horrifono; Teucrum mirantur inertia corda;
 Non aequo dare se campo, non obuia ferre
 Arma viros, sed castra fouere. Huc turbidus atque huc
 Lustrat equo muros, aditumque per atria quaerit.
 Ac veluti pleno lupus insidiatus ouili,
 60 Quum fremit ad caulas, ventos perpeffus et imbris,
 Nocte super media; tuti sub matribus agni
 Balatum exercent: ille asper et inprobus ira

Saeuit

52 *attorquens* Heinf. e Pierianis suisque reuocauit: exquisitum vocabulum: pro quo vulgarius *intorquens* in aliis, vel *torquens*. Tum emittat duo Burm. *emittit* alii ap. Pier. 53 *canipis* Rom. aliquot Burm. et Goth. tert. cum Erf. *affert* aliquot Pier. *effert* Erf., male. *se infert* frequens Virgilio. conf. Ge. II, 145. 54 *Clamorem* omnes praeter Rom. et Medic. cum fragm. Vatic. *Ut* utramque lectionem agnoscit Seruius. *accipiunt* Montalb. 55 *Horrisico* Goth. sec. in *heresia* Doruill. 57 *viro* Zulich. *hic* — atque *hic* sec. Moret. 58 *aditumque et peruia* in aliis. lectum damnat Ge. Fabric., recte. *per atria* alter Hamb. a m. pr. 59 *Poenno* — *ouili* con. Scriuerii; sed vid. Heinf. *insidiatur* pars codd. apud Burm. 60 *Dum* e Macrob. et Prisc. notatum ab Heinf. et Schol. Horat.; addit Burm. 61 *tutis* Goth. sec. 62 *ille super* Goth. pr., indocte.

Tum vl. 57 *castra fouere*, pro vulgari, se in castris tenere. v. ad Georg. III, 420. Et Turnus *turbidus*, turbatus, pudore et ira incensus, quod aditum murorum non videbat.

59 seqq. Comparatio lupi cum pugnantium rabie satis frequens. Sed in modo tractandi Apollonium I, 1243 sq. ante oculos habuisse et ornasse videtur; respectu etiam ad Homerum habito, qui similia de leone persequutus erat *Iliad.* λ, 547 seqq. s, 647

sq. *nocte super media*, vltra mediam noctem, vt eum longa mora incensa fames ad rabiem agat; conf. v. 63. 64. *ira saeuit* melius, quam *improbus ira*, iungitur, ne altero loco abundet, *ira*, altero autem loco *saeuit* nudum et tenue relinquatur. *improbus* etiam soluit per se de ira et fame et vehementiore quoque impetu dictum occurrit: inf. X, 727 *improba ora* h. auida. Quandoquidem *improbus* omnino est nimis, multus, vehemens. Illustratum ab aliis. conf.

Saeuit in absentis; conlecta fatigat edendi.
 Ex longo rabies, et siccae sanguine fauces.
 Haud aliter Rutulo, muros et castra tuenti,
 Ignescunt irae: duris dolor ossibus ardet;
 Qua tentet ratione aditus, et quae via clausos
 Excutiat Teucros vallo, atque effundat in aequor.
 Classem, quae lateri castrorum adiuncta latebat,
 Aggeribus saeptam circum et fluuialibus vndis,
 Inuadit; sociosque incendia poscit ouantis;
 Atque manum pinu flagranti feruidus inplet.
 Tum vero incumbunt; virguet praesentia Turni;
 Atque omnis facibus pubes adcingitur atris.

65

70

Diripuere

64 sicqueque in f. Schol. Lucani ap. Burm., perperam. 65 per-
 tuiti Pachaf. 66 et ante duris meliorum codd. auctoritate recte
 eiecit Heinl. durus dolor Gud. ossib. haeret Montalb. cum Mediceo
 Pier., sed ardet optimum etiam fragm. Vatic. 67 Legebatur: quae
 via, hoc est: qua parte via, accessio ad muros esset, vt bene Fabric.
 exposuit; ne via pro sexto casu haberetur. Satis tamen probabile
 mihi est, quae via a Marone fuisse scriptum, et in alterum deflexum:
 sicque Rom. cum plerisque aliis Pier. et Sprot. exhibebat; idque
 nunc reposui; vtrumque Seruius agnoscit. clauso aliquot ap. Pier.
 68 Excutiat duo Burm. atque abest Doruill. valla Teucrosque s. Ven.
 in aequum Rom. et Medic. cum fragm. Vatic. a m. pr., pars significa-
 tione, ait Heinl. Recte, nec tamen eadem rerum notione. Aliud
 est, in aequum locum elici, vt v. 55 aequo campo se dare, aliud in ae-
 quor seu campos. Hoc vulgatus inter poetas; illud inter scriptores
 historiarum. 70 septem vnus, septa alius, et ceterum alter Voss. ap.
 Burm. clausum Rom. 71 quo post socios deletum malim, nam in-
 fringit verborum vim. 72 fragranti Medic. manu Doruill.
 infert alios legere Fabric. monet. cf. Burm.

conf. sup. Georg. I, 119 et ad
 146. absentis h, l. de inclu-
 sis quibus. Suave autem hoc
 saeuit in a., quod imitati pas-
 sim sunt alii: Stat. II Theb.
 133. Valer. Fl. III, 589, vbi
 v. Intpp; 63, 64 ornate
 fames et sitis excruciat eum.
 67. quae via, aditus ad muros,
 excutiat Teucros, facultatem
 et modum suppeditat elicien-
 VIRGIL. Tom. III

di eos. 68. aequor camporum
 rum haud dubie.
 70. Comparant exemplum
 Aiacis et verba Hom. o, 716
 sqq. 72 feruidus, vt ferui-
 dus inlat IX, 269. X, 288
 et al. 74. accingitur facibus,
 armatur, instruitur, vt
 altero loco recte Saxu., vt
 adeo mirum non sit, poetam
 supra VII, 137. hinc trabeaque
 S
 facinorum

75 Diripuere focos; piceum fert fumida lumen
Taeda, et commixtam Volcanus ad astra fauillam.

Quis deus, o Musae, tam faeva incendia Teucris
Auertit? tantos ratibus quis depulit ignes?
Dicite. Prisca fides facta, sed fama perennis.

Tempore

75 *D. socios Goth. tert., indocte. p. infert Sprot. f. sumum al-
ter Hamb. a m. pr. 77 Qui deus Gud. a m. pr. 78 tantis Reg-
cum Goth. sec. qui Ven. detulit Menag: pr. 79 Discite aliquot
Burm. cum Goth. tert., indocte. prisca fides facta est et f. p. con-
Waddelii Animadu: Crit. p. 27, idque recepit Cuningham., sed
vid. Not. facta sit Rom. ex fet.*

succinulum dixisse. 75. focos,
quos a Rutulis extemplo ex-
structos fuisse cogitandum est.
Haerent intpp. cum Seruio.
Burmannus focos agrestium
in vicis circumuicinis aduo-
cabat.

77 sqq. Fabulam, quae se-
quitur, tamquam absurdam
et epica grauitate indignam
reprehendere in promptu est:
et reprehenderunt eam multi,
etiam e veteribus, vt e Ser-
uio ad v. 82 patet: quando-
quidem minore hoc doctrina
indiget, quam argumentis
idoneis eam defendere. Nec
nos infitiamur, a nostris sen-
sibus et phantasmatis eam
nimium quantum abhorrere.
Nec vero Maro hoc non per-
sensisse et ipse videri debet.
cf. Exc. VIII ad lib. III. Hoc
enim erat, cur nouo more
aditum sibi ad narrationem
muniret, Apollonii, utique
exemplo, lib. IV, 1381 sqq. ubi
nauem per desertam Liby-
byae humeris Minyarum ges-
tatam narraturus erat. Po-

tuit autem inter veteres haec
fabula minus displicere, cum
ea vetere fama accepta esset;
et Maro eam repetere potuit,
cum veteres de Aeneae ad-
uentu fabulas pro gemmis et
stellulis intexere telae suae se-
mel suscepisset. Nec id face-
re cunctatus est Ouid. Met.
XIV. Vt autem in talem fa-
bulam incideret vetustas, ita
factum arbitror, quod eadem
Dryades Nymphas arbores
insidere et cum iis viuere ac
deficere fingebat. Promptum
sic fuit, arbores recisas et in
naues versas iterum ad pris-
tinum numen reuerfas com-
minisci. Alio modo nauibus
in scopulos versis Homerus
nauigationem Phaeacum in
miraculum conuerterat Od.
9, 557 — 564.

79. *Prisca fides facta sed f.*
non capiunt Sernio et alii.
Fides est eius, p. qui aliquid
tradit, vel eius, quod narra-
tur, quae alias auctoritas
adeoque pro ipsa narratione
positus. Igitur facta h. facti
prisca

- *Nigranti picæa trabibusque obscurus acernis:
 Has ego Dardanio iuveni, quum classis egeret,
 Laeta dedi: nunc sollicitam timor anxius urget.
 90 Solue metus, atque hoc precibus sine posse parentem
 Ne cursu quassatæ vlllo, neu turbine venti
 Vincantur. Profit nostris in montibus ortas.
 Filius huic contra, torquet qui sidera mundi:
 O genitrix, quo fata vocas? aut quid petis istis?
 95 Mortaline manu factæ immortale carinae
 Fas habeant; certusque incerta pericula lustret
 Aeneas? cui tanta deo permissa potestas?

Immo,

eandem facere *Nigranti picæa et acernibus obscuram*. Praestabat delere duo versus, tamquam aliunde in margine appictos, mutato mox, iis illatis, voc. *Hanc in Has*; saltem includere eos, tamquam a poeta narratore, ad interpretationem insertos, in hunc modum: *Picea flua mihi multos dilecta per annos (Lucus in arce fuit. — obscurus acernis) Hanc ego D.* 89 *anxius angit* retinuerat Heinf. codicum omnium et Pier. et suorum auctoritate motus: vno Voss. sec. excepto, cui adde Goth. tert., in quibus *urget* reperitur, quod vett. edd. occupat, nec modo Saec. XVI, quod Heinf. putabat, verum Saec. XV quoque, vt Ven. 1484, 1486, 1495, Norimb. 1492 etc., etiam edd. e rec. Egnatii, et Iuntinas etc. Laudat Burm. pro hac lectione vnam Aldinam: scilicet pr. et sec.; at tertia e Naugerii emendatione, et quæ ex ea fluxere, *angit* habent; quod iterum expulit H. Stephanus. Praestat haud dubie h. l. *urget*: estque locus exempli memorabilis inter eâ, quibus librorum optimorum vel omnium consensus et auctoritas criticis rationibus, a sermonis proprietate et elegantia petitis, posthabenda est. *anxius angit* inepta esset allitteratio. 90 *atque haec* tres Burm. 91 *Neu c.* Heinf. post Pier., librorum consensu. Male; et verius vulgo *ne*; duo Burm. *nec*; vnus *non*. 93 *torquet q. s. m.* adfuta putabat vir doctus apud Burm., tui adstipulor. *f. caeli* Leid. et Goth. tert. 94 *facta* Doruill. *quo f. trahis* codex Ge. Fabricii, pr. Rottend. et Exc. Burm., et sic Seruium aiunt legisse. *an quid* Sprot. *aut qui p.* Reg. 95 *factæ* sec. Moret. 96 *lustret* Zulich.

gov ἄρρον, Iliad. ε, 292. In hoc igitur sacra fieri solita Matri Idaeae. cf. ad v. 80, vti Ioui eodem in loco Iliad. ε, 48.

94. *quo fata vocas?* inuertis, mutas; vti fata verti, flecti, mutari, dicuntur; aut

quid petis istis trabibus seu nauibus (h. in earum gratiam; non vt Burmann. *pro istis*). *immortale fas*; h. l. pro conditione; vt ius. *certusque incerta*; vt ab initio statim certum et exploratum habeat Aeneas, in periculis instantibus

Immo, vbi defunctae finem portusque tenebunt
 Aufonios, olim quascunque enaserit vindis,
 Dardanumque thuoem Laurentia vexerit arua, 100
 Mortalem enipiam formam, magnique iubebo
 Aequoris esse deas: qualis Nereia Doto
 Et Galatea secant spumantem pectore pontum.
 Dixerat: idque ratum Stygii per flumina fratris,
 Per pice torrentis atraque voragine ripas 105
 Adnuit, et totum nutu tremefecit Olympum.
 Ergo aderat promissa dies, et tempora Parcae
 Debita conplerant; quum Turri iniuria Matrem
 Admonuit ratibus sacris depelleret raedas.
 Hic primum noua lux oculis offulfit, et ingens 110

Visus

98 *finis tres* Burm. 99 *vndas* pro diu. leff. fec. Moret. a pr.
 m. Erf. et Seruius; exquisitius altero haud dubie, iudice quoque
 Heinsio. 100 *ad Laurentia* Leid. *et L. Rom. in L.* emendabat
 Cunningham. cum Waddel. Animad. Crit. p. 28, quasi hoc nouum es-
 set in poeta, vt praepositio exulet. *vexerat* Medic. a m. pr. *dixerit*
 Ven. et Leid. 102 *quibus* aliquot Pier. et multi ap. Burm. *Doto*,
 Δωτο, codd. fabularumque (addé Homeri Iliad. v, 43. 45) auctoritate
 restituit et adstruxit Pierius, quem vide cum Cerda. Vulgo *Cloto*, vel
Clotho. 103 *Aut G. Rom. sp. vortice* pr. Hamb. pro var. leff. et
 Ed. Ven. Burm. 104 *atque r.* quatuor Burm. cum Goth. tert.
 105 *Perspice* Goth. fec. 108 *complerunt* Zulich. a m. pr. *comple-*
rent Doru. *complerunt* Leid. 109 *ratibus sacris* post Pier. Hein-
 sius secundum libros meliores; vulgares: *sacris ratibus*. Cerda, lap-
 su puto calami, *s. trabibus*. Diomedes lib. II laudat: *ratibus sacras*
d. t. 110 *offulfit*, quod iam e Naugerii emendatione tenebamus.
 Heins. e melioribus, Romano quoque aliisque Pier., in quibus *offulxit*
 vel *obfulxit*; cf. inf. 731. Vulgg. *offulfit*. cf. Heins.

stantibus se incolumem fo-
 re. 98. *defunctae*, quod plen-
 nis VI, 83 *magnis pelagi de-*
functis periculis. 105. *annus*
rapidus et atros voluit dice-
 re. 106. Inferiora haec Ho-
 mericis Iliad. λ, 578 sq. in-
 dicant Grammatici apud Ma-
 crob. V, 13.

107. *delata* fato; VII, 125
fatis mihi debita tellus. 110.
Hic primum. Argutatur cum
 aliis Catroeus, etsi Burman-
 nus non improbat, dum re-
 ipica credit senora tempora,
 quibus Cybele Pessinaitate fuit
 accessita Romam et templis
 recepta. Nam *primum* refer-

Vifus ab Aurora coelum tranfcurrenſe nimbis,
 Idaeique chori: tum vox horrenda per auras
 Excidit, et Troum Rutulorumque agmina complet:
 Ne trepidate meas, Teucris, defendere nauiſ,
 115 Neve arſtate manibus: maria ante exurere Turno,
 Quamſacrās dabitur pinus: Vos itē ſolutae,
 Ite, deae pelagi; Genetrix iubet: Et ſua quaequaq;
 Continuò puppes abrupunt vincula ripis;
 Delphinumque modo demerſis aequora roſtris
 120 Ima petunt. Hinc virgineae, mirabile monſtrum,
 Quot prius aeratae ſteterant ad litora prorae
 Reddunt ſe totidem facies, pontoque ſeruntur.

Obſtupete

*in nimbos Goth. ſec. nubes Sprot. pro var. lect. 112 Idaem-
 que thorum Zulich. Idaeique cori Doru. Idaeique chori tum vox h. vi-
 dentur alii iunxiſſe, vt Donatus: vt vox chori l. audiretur; ſed lan-
 guet ſe oratio. cum vox duo Rottend. per aures pr. Rottend. a m.
 pr. 117 genetrizque iubet, ſua aliquot Pier., minus bene. 119 di-
 verſis Zulich. dimerſis ſec. Moxet. demerſi Exe. Burm. aequore Ven.
 120 mirabile diſtu Rom. 121 Quot prius, Notatus verſus tamquam
 alienus et ex lib. X, 223 huc reſtaſtus, damnatusque auctoritate me-
 liorum codd., a quibus abeſt (adde fragm. Vatic.), a Pierio, Ge-
 Fabricio, Heinfio, aliis, etiam deterioribus, vt Eriſt. In iis codd. et
 edd., in quas illatus eſt, modo aute, modo poſt ſequentem: Reddunt
 ſ. t. ſeruntur. In Goth. vera text. verſui demum 122 ſubiicitur. Va-
 riant etiam in voce prorae, in aliis puppes, in aliis naues: v. Pier.,
 Cerda, Burm.; et in litterae duo ap. Burm. 122 Redduntur t. ali-
 quos Pier., et facies totidem Ven. ſeruntur pr. Rottend.*

tit. ad v. 112 tum vox audita.
 112. Paulo durius, ſed, vt
 poeticam orationem decebat,
 iunctum: nimbis Idaeique cho-
 ri, viſus nimbis, nubes trans-
 currere per caelum; et viſi
 ſunt chori, ſ. e. chorus, qui
 Matrem utrum comitari ſole-
 bat, Corybantum puta, in
 nube illa abduſtus et inſuſus.
 Pro commentario eſt Ovidii
 locus Met. XIV, 536: 537-
 538, vbi hoc idem prodigi-

gium exponitur, imitatione
 Virgilii. Etiam in ſacrīs ad-
 ventus deae, etſi non viſae,
 magno ſtrepitu tibiaram et
 tympanorum declarari ſole-
 bat. 114. Tum dea Teucroa
 vetat laborare, et nauibus de-
 fendendis operam dare.

118. puppes, non prorae;
 nam puppes ſunt, ad litus
 verſae: v. VI, g. 4. 5: 122.
 reddunt ſe, arcedentes, iterum
 emergunt,

Obstupuere animis Rutuli: conterritus ipse
 Turbatus Messapus equis: cunctatur et amnis
 Rauca sonans, reuocatque pedem Tiberinus ab alto. 125
 At non audaci cessit fiducia Turno;
 Vitro animos tollit dictis, atque increpat vitro:
 Troianos haec monstra petunt; his Iuppiter ipse
 Auxilium solitum eripuit: non tela, nec ignes
 Expectant Rutulos. Ergo maria inuis Teucis, 130
 Nec spes vlla fugae; rerum pars altera adempta est:
 Terra autem in nostris manibus; tot millia, gentes
 Arma

123 *animis Rutuli* edd. fere ante Heins., qui sequentes est Medie. Syrot. (adde Goth. sec. et Erf.) et Gud. a m. pr. *animi Rutulis*, vt oratio varietur. Idem fecerat sup. II, 120. Ego praeferam vulgatam hanc: *Obstupuere animis Rutuli*, vt elegantior: quam fragm. quoque Vatic. firmat cum Rom. 124 *Turbatus Rom. Messapus, Bissapus, Messapus, Messippus*, in libb. et auens Parrhaf. a m. pr. 126 *Turmo fiducia cessit* aliquot Pier. omnesque Heins., exceptis altero Hamb. et Ven. et Goth. tert., haud dubie insuauis ad aurem. 127 *dictis tollit* sec. Moret. *tollit, dictis atque increpat vitro* Ed. Dan. Heins. *omnes* autem Rutulorum esse, quos tollit Turnus, quis dubitet? 128 *petant* alter Hamb. 129 *neque ignes* vetustiores Heins. et alii. In sensu alterius hemistichii haerent Intpp.; Faber post Ortuin. emendat: *nunc telaque et ignes*. Burmannus multis verbis nihil expedit. Sententia tamen expedita satis per se: *his Iuppiter ipse auxilium solitum* (nauiibus amissis, quibus fugere possint) *eripuit*, adeoque eos perdidit; nec adeo ad eos perdendos opus est nostra opera: *non tela nec ignes Expectant Rutulos*. Ex vulgari satis vsu loquendi expectamus ea, quae omnino futura sunt, adeoque et mala, quae imminena. 131 *adempta est* Rom. Montalb. Seruius, Danielis Goth. pr., et alteri deest est. 132 *in nostris* Ed. Ven. Burm. *in nostris manibus* praetulit ordinem

emergant, prodeunt. 125. quod VIII, 240 minus ornate: *Dissulbant ripas, resluitque exterritus amnis*. Quod Messapus memoratur, puta factum, quia is inter primos interfessi Rutulorum exercitus duces erat: VIII, 6.

126 seqq. Audacia Turni praeclare a poeta inter metum caeterorum declaratur.

129. *non tela, petantur sunt*, antequam nos telis et igni eos petamus. conf. Var. Lect. 131. *rerum pars altera*, pro vulgari: *altera res, alterum Alterum*, mare, ipse interclusum est, combusta classe, alteram, terra, in potra est potestate: nam, Troianis vallo inclusis, Rutuli loca vicina obident ac tenent. 132.

Arma ferunt Italae. Nil me fatalia terrent,
Si qua Phryges prae se iactant, responsa deorum.

135 Sat fatis Venerique datum, tetigere quod arua
Fertilibus Aufoniae Troes: sunt et mea contra
Fata mihi, ferro sceleratam excindere gentem,
Coniuge praerepta; nec solos tangit Atridas
Iste dolor, folisque licet capere arma Mycenis.

140 Sed periisse semel fatis est. Peccare fuisset

Ante

nem Heinſius ſecundum libros; adde fragm. Vatic. In aliis: *in manibus noſtris*, quod quidem mollius ad aures videtur. *gentis* pars codd. Pier. et cdd. cum Mediceo. At alii, inter quos Rom., Oblongus et Medic. Pierii, cum fragm. Vatic. *gentes*, haud dubie doctius, ut per appoſitionem ſit: *tot millia*, eaque *gentes Italae*: pro vulgari *tot millia gentium Italicarum vel Italorum*. . 133 *ferant* pr. Hamb. pro diu. lect. *Itali ſec.* Rottend. 134 *pro ſe ſec.* Moret. 135 *Stat* deterrimus liber, Franc., cum Goth. tert. *datum eſt* ante Heinſ., qui poſt Pierium meliores libros et exempla ſimilia eſt ſecutus; tuetur *ſi eſt* fragm. Vatic. cum Rom. *quid arma* alter Hamb. 137 *excindere* itidem deteriores: *excidere* Hugon. cum Erf. *ſcindere* duo Moret. 138 *praerepta* Franc. *an ſolos* ap. Macrobian. IV Sat. 4, nec male, etſi mendose. vid. Heinſ. *ſolos* an coni. Cuningham. 140 *Si p. ſ.* pars codd. Pier. et Heinſ. et Goth. tert., male probatum Pierio: multe enim grauius alterum eſt: *Sed per. ſem.* Hoc etiam Ruſinian. tuetur p. 270, ubi v. Ruhnken. V. C. *Cum p. ſ.* pr. Rottend. Tum *peccaſſe* aliquot Pier. et duo Heinſ. Similis locus ap. Silium XVII, 442 *Sed fugiſſe ſatis fuerit* etc.

tot millia, gentes Italae, per appoſitionem, pro vulgari, tot millia gentium Italicarum, ſ. Italorum, in armis ſunt aduerſus Troianos. 134. De hiſ vaticiniis cf. ſupra dicta Tom. II, Diſquiſ. II, ſ. VI. 135. *Venerique* lib. I, 257 ſqq. Turnus tamen ſimpliciter de ſatis in Aeneae gratiam a matre Venere quocumque tantem modo ordinatis cogitare potuit. Quod illa Iouem precibus exorauerat, reſciuiſimus nos, a poeta nobis pro-

ditum. 138. 139. Non ſolus Menelaus raptum coniugis Helenae vicificitur. Homericum Iliad. 1, 340. 341 *Ὁ μῆνοι φίλεσ' ἀλόχευς μερόπων ἀνδρώπων Ἀτρεΐδου* etc. iam Macrobian. V, 9 comparauit. Reliqua 140 ſqq. paullo argutiora et *ῥητορικώτερα* eſſe videntur: ſed, dicat aliquis, ſatis eſt Troianos ſemel ultimam calamitatem eſſe expertos. Ita vero ſatis etiam habere debebant, ſemel rapuiſſe feminatam; quippe qui ex raptu

Ante fatiſ; penitus modo non genus omne perofos
 Feminæum. Quibus hæc mediâ ſiducta valli,
 Foſſarumque moræ, leti diſcrimina parua,
 Dant animos. At non videntur moenia Troiæ
 Neptuni fabricata manu conſidere in ſenis. 145
 Sed vos, o lecti, ferro qui ſcindere vallum
 Adparat, et mecum inuadit trepidantia caſtra
 Non armis mihi Volcani, non mille turibus
 Eſt opus in Teucros. Addant ſe præter omnes
 Etruſci focioſ; Tenebras et inertia furta 150
 Palladii, caeſis ſummae cuſtodibus arcis*

Ne

141 modo nec aliquot Pier., unde natum eſſe apparet modo nunc q.
 Ven., eſſi ſic corrigebat: Markland. ad Statium p. 234. Sed mirum
 eſt viros doctos in loco hæc nōdum quaerere, aut in eo ſoluenda ad eam
 laborare potuiſſe. modo non, vt tantum non omne, quoties non oco
 currit? perofos recte retinuit Heinf. Etiam fatia eſt debebat antea
 ſemel peccaſſe eos, perofos genus feminæum modo non omne. perofos
 Gud. a m. pr. perofum aliquot Pier., multi Heinf. et Burm., et in
 ter eos Gud. a m. ſec. cum Carifio et Schol. Statii. In Mediceo erat
 perofos et emendatum u h. e. perofus: ſimilem licentiam deprehendiſſe
 mus in fragm. Vatic. perofos etiam Rom. exhibuiſſe videtur, et con-
 ſtanter illud retinent edd. vett., quas euoluimus. 142 f. bulli alter
 Hamb. 143 mora et Rom. diſcrimine parua; minus eleganter, parua
 eodd. Pier. et Heinf. cum ipſo Medic. et fragm. Vatic. à pr. m., et ſi
 ſere eodd. ante Heinf. 144 At non Heinf. poſt Pierium e. melioribus
 libris vindicauit: vulgo ſu non. Vtramque leſionem Seruius me-
 morat. conf. VII, 363 At non ſic Phrygius penetrat Lacedæmonem paſtor:
 vbi eadem varietas. 146 At vos qu. Moret. Sed vos lecti aliquot
 Pier. et Reg. cum Doruill. ſubſi Mentel. pr. a m. pr. o lecti Parrh.
 a m. pr. qui Heinf. poſt Pier. e bonis libris, ex ſolita elegancia. cf.
 ſup. v. 51. Vulgo quis. ſcandere Goth. tert. 147 Apparet aliquot
 Pier. 151 Verſus totus remoratur impetum loquentis Turui, ita vt
 orationem

raptu Helenæ ea mala exper-
 ti ſint, vt modo non omne h. e.
 totum genus feminæum pero-
 fi eſſe debeant. Quibus hæc.
 Ex ira oratio duſior. Dat
 iſ hoc vallum, hæc foſſa,
 fiduciam: an non multo mu-
 tiora Troiæ moenia euerſa
 viderunt? Argutam et bel-

lum etiam illud: ſibi ſervi-
 vna parua: quod ſimpli-
 tius Homer. Iliad. v. 628 τῶν
 δὲ γὰρ ἕκ' ἐκ Σαρδάνων Περ-
 ται. 146. animoſius; quam
 Homericus Hector Iliad. v.
 4401. Reſpiciunt arma Te-
 tidae Achilli apportata et claſ-
 ſem Achiuorum. 150. 151. v.
 ſup.

- Ne timeant; nec equi caeca condemur in aluo:
 Luce, palam, certum est igni circumdare muros.
 Haud sibi cum Danais rem faxo et pube Pelasga
 155 Esse putent, decumum quos distulit Hector in annum.
 Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei,
 Quod superest, laeti bene gestis corpora rebus
 Procutate, viri; et pugnam sperate parati.
 Interea vigilum excubiis obsidere portas.
 160 Cura datur Messapo, et moenia cingere flammis.

282

Bis

orationem liberatam eo esse peruelim. Obseruat quoque Burmann., Freinshemium ad Curt. IV, 13, 8 hemistichium, ex lib. II, 166 repetitum, ab alia manu adfutum putasse. Nunc video Iacobum Bryant hoc ipsum furtum versus ex alio ideo subrepti agnoscere, et Brunckius causam aliam docte adiecit (praef. p. VI), quod secundus casus Augusteo saeculo *Palkadi* erat, non *Palkadii*. caeco Goth. tert. *latus* in Rom.; in aliis Pierianis, cum fragm. Vatic. a m. pr. *lato e. a.*, misus Bene. 152 *Nec* alia ap. Burm. *Retineant* Goth. sec. caeco aliquot Pier. cum Regio Burm. *condemur* Bigot. cum Goth. tert. *condemus* Montalb. *condentur* duo Moret. *aluo* Rom. 154 *faxo* Goth. tert. et *puppe* sec. 155 *putant* tres Burm., et *ferant* aliquot Pier. et Heinf. cum fragm. Vatic. *decumum* v. Pier. 156 *nunc ideo* fragm. Vatic. *quoniam* melior Ven. et Goth. tert. *diei est* aliquot Pier. et Heinf. cum vno Goth., quod tenuem facit orationem. 158 *parati* reuocauit Burm.; quoniam *militis parati* ad pugnam centies dicuntur. Altera lectio ob codicum consensum a Pierio et Heinio erat probata: *pugnam sperate parari*. Accedit fragm. Vatic. 160 *flamme* Pierii libri et tres Burm.; adde fragm. Vatic.

sup. lib. II, 164 seqq. Infidias per noctem non struemus: vt *furtum* toties: vt IX, 350. X, 735. XI, 515. 155. *quos distulit Hector*: docte pro vulgari, quorum conatus et consilia repressit et retardauit per annos decem. cf. XI, 288—290. Hinc eleganter illud Abronii Silonis ap. Sen. Suafor. II, et in Anthol. Lat. p. 87 *belli mara concidit Hector*. 156. Comparant Odyss. μ, 291 sq. Iliad. β, 381. Malim

ego conferri Iliad. β, 502 sqq. 529 seq., et τ, 275. Tum priscae aetatis mos et militiae obseruanda est imperitia, quod Rutuli castra oppugnant, ipsi vallum nullum ducunt, quo se tueantur. Nec aliter Troiani, qui Achiuorum castra oppugnant, Iliad. β, sub f. 160. *flammis* int. vigiliis. Ad v. 161 sqq. cf. Iliad. ε, 85 sq. et ad v. 165 v. Iliad. β, 550. 551. Agmen igitur cetero CC virorum selectorum fuit constitutum.

Bis septem, Rutulo muros qui milite seruent,
 Delecti: aff illos centeni quemque sequuntur
 Purpurei cristis iuuea auroque corusci.
 Discunt, variantque vices, fusique per herbam
 Indulgent vino, et vertunt crateras aenos. 165
 Conlucent ignes: noctem custodia ducit
 In somnem ludo.

Haec super e vallo prospectant Troes, et armis
 Alta tenent; nec non trepidi formidine portas
 Explorant, pontisque et propugnacula iungunt; 170
 Tela gerunt. Instant Mnestheus acerque Sereftus:
 Quos pater Aeneas, si quando aduersa vocarent,
 Rectores iuuenum et rerum dedit esse magistros.

Omnia

165. *Bis septem Rutulo* vulgg. omnes. *Rutulo*, quod felici calami lapsu natum videtur, elegantiae studio e Mediceo Heinf. dedit. qui muros alter Hamb. 162 *Dilecti* Gud. et vnus Goth. *sequuntur* vel *secuntur* pars libb., idque post Pier. probauit Heinf. Romanus cum aliis, etiam edd., *secuti*. 163 *Purpurei*, quod elegantius (cf. Cerda), tuentur Medic. Rom. fragm. Vatic. cum al. Bona tamen librorum pars *Purpureis cristis* exhibent ap. Pier. et Heinf. 165 *euertunt* Leid. a m. pr. *cr. aeneos* (binis syllabis) Montalb. pro var. lect. 166 *custodia ducunt* Goth. text. Quam cupide hoc arripuisset Heinf., si alicubi reperisset. Nunc video sic emendasse quoque Cuninghamum. 168. *Despiciant Ven.* 169 *t. f. pennas* edd. Nonii Marcelli in *explorare*, vt pinnas valli subintelligat, notante Heinfio. 170 *quo* abest binis Burm. 171 *Si Tela gerunt* est, armati sunt, otiosa est haec post illa: *et armis alta tenent*. Sensus itaque esto: afferunt, portant missilia et alia tela, quibus opus esse poterat. *Instant* aliquot Heinf. cum binis Goth. 173. *iuuui* Burm. recepit Iactianem Ge.

Fabricio

stitutum. 164. *alteris excubias et alia munia militaria obeunt*: v. Burm. 165. *et vertunt crateras aenos*, inclinant vinum in pecula infundendo: esse hemistichium Ennianum, Seruius docet.

164. *armis alta tenent*, h. muros, turres obdunt armati. 170. *pontes et propugn-*

nacula iungunt; per ipsos muros vias seu pontes inter turres, adeoque inter propugnacula seu pinnas turrium, faciunt, vt discursus militum liber sit. cf. Cerda. 171. *tela gerunt*: congerant et apportant missilia, quorum usus esse poterat. conf. Var. Lect. 173. *Rectores iuuenum*; Frul-

tra

Omnis per muros legio, forsita periculum,
 175 Excubat, exercetque vices, quod cuique tuendum est.
 Nifus erat portae custos, acerimus armis,

Hyrtaides;

Fabricio olim e Donato probatam. Nulla auctoritas assertur praeter pr. Hamb., qui pro var. lect. habebat. Agnoscit tamen etiam Seruius lectionis diuersitatem, vnde, puto, in ed. Stephanian. venit. Receptit quoque Cuningham. Accipiendum ita de Ascanio. Verum hanc in modum, puto, poeta dicturus erat: *puero*. Quos pater Aeneas — *Rectores puero*; vt toties aliis locis, *Iulus puer*, *Ascanius puer*, et *puer* absolute, vt X, 70, nec vnum locum occurrere memini, quo Ascanius iuuenis dicatur; quod contra de Turne sollenne est. Melius adeo erat, constantem librorum lectionem retinere: *Rectores iuuenum* h. Teucrorum, quos Mnestheus et Sereftus sub signis habebant; vt toties *iuuenes* pro *viris*, *militibus*, *turba*, et sic porro dicti occurrunt.
 175 *Exercentque* qu. Moret. *Succedunt variantque vices* q. Nonius Marcellus in *Iuuri*, confutum ex vff. 222 et 164. est omiffum in sec. Hamb.

tra de paedagogis cogitant in tpp.; sunt duces militum. cf. Var. Lect. 175. *vices*, quod explicatiue, hoc magis doctum adeoque poeticum, quam interpretari: per *vices* exercet id, quod etc., vel exercet *vices* quantum ad id spectat, quod etc.

176 — 449. Peruenimus nunc ad episodium; Aeneidis omnium facile nobilissimum, de Nifo et Euryalo, cuius suauitas summa in primis ad sensum et affectionem amicitiae sese refert. Sed accesserunt tota ad animos mouendos accommodata: generosa puerorum indoles; praeclara laudis cupido; et virtus nullam mercedem expetens, ipso facto contenta; respectus materni amoris ac pietas; Ascanii pueri, et Aletae senis beneuolentia in eos. Singula explicare vel

saltem notare magistris iuuentutis facile erit: sed vtantur tali loco, suadeo, ad tentandas et alliciendas mentes adolescentum, qui alias seu naturae seu institutionis vitio ad poetarum delicias callo obductum palatum habent. Quem vero ne huius quidem loci dulcedine tactum videant iuuenem, eum omni liberali disciplina indignum iudicent. Diomedis et Vlyffis egressum nocturnum ex Iliad. x. poetae ante oculos fuisse non dubito: viderunt hoc iam veteres: vt Seruius ad v. i. huius lib., sed quod amoris mutui affectus, mox metus de iuuenum fortissimorum discrimine, tandemque miseratio in narrationem illata est, hoc Maronis, summi poetae, ingenio deberi videtur. Etiam excessus et transitus ad episodium lanis est et simplex. Egerat

Hyrtacides; comitem Aeneae quem miserat Ida
 Venatrix, iaculo celerem leuibusque sagittis;
 Et iuxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
 Non fuit Aeneadum, Troiana neque induit arma; 180
 Ora puer prima signans intonsa iuuenta.
 His amor vnus erat, pariterque in bella ruebant;
 Tum quoque communi portam statione tenebant.
 Nifus ait, dñe hunc ardorem mentibus addunt,
 Euryale? an sua cuique deus fit dira cupido? 185
 Aut pugnam, aut aliquid iam dudum inquadere magnum
 Mens agitat mihi; nec placida contenta quiete est.

Cernis,

177 *Ido* Moret. sec. *Ida* Doruill. 178 *iaculis* Vratisl. *leuibus* duo Burm. 179 *Et iuxta* pr. Moret. Verum *Et iuxta* est pro, et vna cum ipso, *δμῷ, εὖν αὐτῷ*, erat E. *Et Nifus iuxta Euryalus* aliquot Pier. 180 *neque* a Picrio pro *neq.* Ed. Ven. *Troianaque induit.* 182 *que* abest Montalb. 183 *Tum* Heinf. e libb. Vulgo: *Tunc.* 184 *addant* Zulich. 185 *fit* tres Burm., sed recentiores. 186 *aut aliud* perperam emendabat Heumannus. In Gud. *eratum* erat iam. 187 *Mens agit et ne pl.* alter Hamb. *mihī* non otiose vacat: est pro, *mens mea*; tum *placida* duo Burm. *est* abest a binis aliis.

Egerat de custodiis et excubiis; est in iis Nifus.

176. Nifum Hyrtaci filium fecit, tantum, puto, quod ex Homero notum erat nomen, v. c. Iliad. β, 837. 838. *Idam* matrem esse Nympham habendam quis dubitet? Euryali patrem infra vs. 201 edit Ophelten, nomen e Thebanis fabulis notum.

180. *Troiana neque induit arma*; otiosum videri debet post illa: *non fuit Aeneadum*, sed redemit culpam poeta Homericam forma: *ἰδύσατο τρυχέα* et similia. 181. Ex Homericō Odyss. κ, 278. 279.

(adde Iliad. α, 347. 348), vt iam Macrob. notauit Sat. V, 13. *iuuentam* vero *primam* ausus est dicere pro lanugine pubertatis. 182. Laudant et hic Homericum illud: *ἦν δὲ θυμὸν ἔχοντες* Iliad. κ, 219. 185. versus alti et grauis sensus! *ἔρως* multi homines, non tam animo magnae rei imaginē intuitiue inflatabat, quam potius perturbatae mentis affectu commoti. Odyss. δ, 712. 713 *ἄντι μὲν θεὸς ἕσπερον; ἢ ἔτι μὲν ἄντι θυμὸς ἔρασμαίνθη.* *dira* simpli auget, ingens, vehemens, cupido: 186. 187. vt Iliad. κ, 220. 221 *Νέστωρ, ἔμ' ἔρπον*

Cernis, quae Rutulos habeat fiducia rerum.
 Lumina rara micant; somno vinoque sepulti.
 190 Procubuere; silent late loca. Percipe potro,
 Quid dubitem, et quae nunc animo sententia surgat.
 Aenean adiri omnes, populusque patresque,
 Exposcunt; mittique viros, qui certa reportent.
 Si tibi, quae posco, promittunt: nam mihi facti
 195 Fama fat est: tumulto videor reperire sub illo
 Posse viam ad muros et moenia Pallantea.

Obstupuit

188 qua alter Hamb. 189 Lumina clara vitiose alter Hamburg.
 vers Menag. pr. vino somnoque Doruill. sepulti recepit Heinf. ali-
 quot codd. (adde Seru.) auctoritate, posthabita praerogativa Codd.
 antiquiorum Rom. Medic. et aliorum, in quibus soluti legitur, vt
 orationem variet poeta: occurrit enim idem hemistichium inf. 236.
 190 *Perpice et Prospice* variant codd. Heinf. et Burm. 191 et abest
 Ven. aut quae nunc aliquot Heinf. et Burm. cum binis Goth. *ani-*
ma Gud. *surgit* duo Burm. 192 *Aeneam accirique* duo Burm. *omi-*
nis populusque vnus Pier. et tres Burm., quod deterius. *populique*
 Doruill. cum binis Goth. *populosque* Parrhaf. duo Rottend. et vetus co-
 dex Pier., qui Romanus est, vt vetus scriptura fit. 193 *cepta* Oudart.
reportant pr. Hamb. 194 *Sic tibi* Goth. pr. 195 *Fama sitis* Zu-
 lich. et Doruill. *tumulo* dao. *video* sec. Rottend. *aperire* aliquot
 Pier., quod per se non malum esset. *sub illo* Bigot. Turbant virum
 doctum *muri et moenia iunctum* apposita de eadem vrbe; tenendum
 scilicet, moenia esse locum ad muros. De palatio vix moenia
 dicta, ne lib. VI, 549 quidem.

in *apud* etc. 191. Minus
 bene Intpp., quasi alterum
 sit, de quo dubitet, alte-
 rum, quod certum ei sit:
 Itaque turbant in seqq. 194.
 195. Sed *dubitare* quoque
 est deliberare, animo agitare
 et voluere. Bene Seru. *dis-*
bitem id est cogitem. 193. *re-*
portant: an: ab illo? ita suppl.
 an mox rediturus sit; sine
 illo: quid ille agat. Hoc fri-
 get, puto. Quod nunc in vo-
 tis habetur, est, vt sint, qui
 portant ad Aeneam certas

quo ille reditum maturaret,
 vbi Troianos obsideri acce-
 pissent; ergo et hic *reportari*
 pro simplici. Aeneam au-
 tem adhuc apud Euandrum
 morari credebant vers. 196.
 194. Praemium, quod pro
 tanto auso postere poterat,
 generosus propter concedere
 videt amico Euryalo: ipse lau-
 de facti contentus esse. *Di-*
cas: atque infra 194 seqq. ni-
 hil tale postulat Natis. *Ve-*
rum antea erat eius postulat
 generosa voluntas. Aeneas
 pollicendo

Obstupuit magno laudum percussus amore
 Euryalus; simul his ardentem adfatur amicum:
 Mene igitur focium summis adiungere rebus,
 Nise, fugis? solum te in tanta pericula mittam? 200
 Non ita me genitor, bellis adfuetus, Opheltes
 Argolicum terrorem inter Troiaeque labores

Sublatum

197 percussus Heinf. post Pier. e libris. Alii *percutus*, perpetua
 varietate. tanto percussus alter Hamb. 198 adfatur Sprot. 199
 tantis a. rebus Macrobr. Sat. VI, 6. Sed quis ideo alterum dubitet recte
 se habere! 200 te solum Doru. 202 Terrorum Argolicum Parrh.

pollicendo praemia vl. 252
 fqq. Mox v. 197. *laudum* est
 pro laudis. *laus*, *αλως*, fac-
 tum praeclarum atque etiam
 virtus, vt inf. v. 252. V, 355.
 VII, 273 al. Sed vt de toto
 Nisi et Euryali consilio satis
 constet, locorum situs apud
 animam adumbrandus est:
 Agrum Ostiensem et ostia
 Tiberis ad animum reuoca.
 Castra Troianorum ad Tibe-
 ris fere ostia in orientali lit-
 tore erant sita, vid. Excurs.
 III ad lib. VII, a dextra moe-
 nia ad amnem pertingebant:
 cf. inf. 469. 790. 815, quam
 partem mox Turnum, cast-
 ris inclusum, petere videbi-
 mas. Ab eadem parte a ter-
 go nauium erat statio sup. v.
 68. Frontem castrorum ver-
 sus mare fere spectasse neces-
 se est. A sinistra parte porta
 ad mare ducebat: v. inf. 238.
 Hae illi egressi, Rutulis ex-
 cubias negligenter agentibus,
 ad tumultum tendere vole-
 bant, sub quo viam ad Pal-
 latium s. Pallanteum, urbem

Euandri (sup. VIII, 53. 54),
 reperiri non dubitabant: cf.
 v. 195. 196. Successerat au-
 dacia in traiectu per Rutulos
 facto, et lacua v. 372 viam
 tenebant, cum, ecce, equi-
 tes a rege Latino missi versus
 castra tendunt. A Laurento
 vrbe via secundum littus ad
 illa loca ducebat. Deprehen-
 si igitur Nisus et Euryalus
 fugiunt in siluam, vl. 378,
 Laurentinam scilicet, vnde Ni-
 sus quidem versus lacum Al-
 banum elabitur v. 387 fqq.,
 sed Euryalum se non subse-
 quutum videns, iterum ad sil-
 vam reuersus cum amico suo
 interimitur. conf. eund. Ex-
 cursum et adde Var. Lect. ad
 v. 387. Certamen hoc in-
 ter amicos Silius non infeli-
 citer transfudit ad contentio-
 nem similem inter Imilcen,
 vxorem, et Hannibalem lib.
 III, 103 fqq., et v. 78 fqq.
 adit. Agnoscunt Intpp. ves-
 tigia Homericici loci Iliad. 7,
 198. 199. 202. Non — *subla-
 tum*; natum in bello ad Tro-
 iam

Sublatum erudiit; nec tecum talia gessi,
Magnanimum Aenean et fata extrema secutus.

- 205 Est hic, est animus lucis contemptor, et istum
Qui vita bene credat emi, quo tendis, honorem.
Nisus ad haec: Equidem de te nil tale verebar;
Nec fas; non. Ita me referat tibi magnus quantem
Iuppiter, aut quicumque oculis haec adspicit aequis.
210 Sed, si quis (quae multa vides discrimine tali),
Si quis in aduersum rapiat, casusue, deusue,
Te superesse velim; tua vita dignior aetas.
Sit, qui me raptum pugna, pretioque redemptum

Mandei

204 *falla* duo Burm. *fama* Rom. 205 Schol. Statii ad Theb. I, 607 *En hic est*, ad III, 603 *Isthic est*. Cuningham. con. *Est, est hic*. Scilicet si altero modo scriptum fuisset, alterum coniecturus aliquis fuerat. Ad talia ludibria magna pars critici vulgo acuminis redire solet; tum *vita contemplor* Sprot. pro diu. lect. *at ipsam* pr. Zubeh; 206 *credit* sec. Moret. *quo tendit* duo Burm., male. *Qui bene credat emi vita* Goth. tert. 210 *qui* Moret. qu. 212 Heinf. in ora codicis *vita* adscripserat, vt esset *aetas vitae, dignior* autem pro *iustior*: Hoc est argutari. *tua aetas, iuuenta, dignior est vita.* 213 *St quis* Gud. & m, pr. *Si quis vel Set quis* pr. Rottend. *pugnat* alter. Hamb. *pretioque* duo Burm.

iam gesto innuit. conf. Seru. *vid*, et quidem *tecum*, quam suauiter! *talia gessi*: vt sc. tu refugere possis, et nolle me socium suscepti facti adiungere. Igitur iam experimenta virtutis satis clara ediderat iuuenis fortissimus. 205. 206. Versus omnium, quos memini, sententiae generositate et magnanimitate praestantissimi. Sensum, quisque suum, excutiat, et iuuenes ingenue natos obseruet, annon lecta et percepta sententia exultent! Habent simile quid loca, Horatii illud: *animaeque magnae Prodigum*

Paulum (quod Statius III, 603 *largusque animas, si suaserit ira*), et Lucani de Germanis: I, 461 *animaeque cupaces Mortis: et ignauium, redimras parcere vitae*. Quanto exilior Statii oratio, vbi h. l. expressit, Theb. I, 607 iuuenes *Famiam posthabita, faciles extendere vita*. Esse autem *bene emere*, aequo vel vali etiam pretio emere, notum est; oculos *aquos* II, 209 esse propitios, in gromtu esse debet. Mox 213 *reptum* non occisum, sed ereptum, subductum a pugna, vt totus apud Homerum fit, vbi *reptus*

Mandet humo solita; aut, si qua id Fortuna vetabit,
 Absenti ferat inferias; decoretque sepulcro. 215
 Neu matri miseræ tanti sim causa doloris!
 Quæ te sola, puer, multis e matribus ausa,

Persequitur,

214. *solita*: ita inde ab Aldd. editum. A Dan. Heinsio admissum *solida*, quod damnabat Nic. Heinsius; repositum tamen ab eo *solita*, iterum expulsum à Burmanno, qui *solida* trectur. Est sane permutatio illa obuia et frequens. cf. Culic. 99 *solidum carmen*, imo *solitum*; tum *solita* legerat Seru., ita quoque Erf., et Doruill. *solita, si qua*, et e Mentel. *solita*. vid. Waff. ad Sallust. lug. 52 f. Burmannus tamen mouet difficultatem: quomodo aduenis Troianis humus dici possit *solita*. Scilicet humus non de Latii solo, sed omnino de terra accipienda, qua nos mortui condi et humari sollenni more solemus. *Solida humus* vix placere potest, et si respectu naufragiorum et pereueris in mari insepulti cadaueris dicta accipitur; nec dicendum, esse epitheton mere ornans, vi oppositi maris, seu aeris, qui rarus, tenuis: eodem modo, quo *ὕψος ἑλλάσσα*. Nec magis *solita Fortuna* placet, vt Seruius verba iungit: qui vnde hoc habuerit, praeclara docet notal. Ili Pomponii Sabini: „*Apronianus*, inquit, *distinguit*, mandat humo: *Vel* (leg. *ut*) *dicat* humo *solita*, *id est* quia *solitum* erat *humare* homines. *Alii legunt*: *id solita*, *pro*; *id solitum*. *Alii solita* fortuna, scilicet *inuidere magnis rebus*.. Caeterum Aproniana lectio recepta olim fuit a pluribus. Sic distingui video in fragm. Vatic. et, quod expectabam, in ipso Mediceo: *Mandat humo: solita aut si qua id fortuna vetabit*. Reuocauimus hinc *solita*, sollenni, quod codd. et poetici vsus auctoritatem sensumque habet: Illud adhuc notandum: Goth. tert. *solitum* habere. *vetabat* tres Burm., et vnus *vetauit*. Goth. tert. *regabit*.

216 *Ne m. m.* — *caussa* tumultus Schol. Statii Theb. III,

373. 217 *multis a m.* Rom. *multis e matribus una* aliquot Piet.

tantis e m. apud Seru. ad XI, 35.

ἄλλοι, ἀπερύτοι, ὑπαίρηται ὁ νεκρός. 215. *Absenti* de eo accipio, cuius corpus non extat, quod sepeliri possit; itaque inferiis et cenotaphio defungendum est. Ita debet Cerda accipere Pindari cum ἄφροντος Ol. 1, 72. *nef. Quæ se sola*. Difficultas hic moueri potest, Spencii exemplo, quod inf. lib. XI, 35 tota turba Iliacarum matronarum memoratur, quæ Italian adhaere non resisterit, h. l. quænes dicuntur in Sicilia re-

manfisse praeter Euryali matrem. Sed nec hoc quisquam in animum inducet, poetam Troianos voluisse sine vxorum comitatu ad Italiam adducere. Mansit in Sicilia senum et infirmorum inutilis turba: cf. lib. V, 715 sq. 767. Inter longaeuas itaque matronas sola Euryali mater fuit, quæ in Sicilia manere nollet. Similem difficultatem mouerant veteres Antpp. ad v. 192 *patris*. vid. Pompom. et inf. ad lib. XI,

T

35.

Persequitur, magni nec moenia curat Aestae.

Ille autem: Caussas nequidquam nectis inanis,

220 Nec mea iam mutata loco sententia cedit.

Adceleremus, ait. Vigiles simul excitat. Illi

Succedunt, seruantque vices: statione relicta

Ipse comes Niso graditur, regemque requirunt.

Cetera per terras omnis animalia somno

225 Laxabant curas et corda oblita laborum:

Ductores Teucrum primi, delecta iuuentus,

Consilium summis regni de rebus habebant,

Quid facerent, quisue Aeneae iam nuntius esset;

Stant

218 *Persequitur* post Pier. Heinſius e codd. tuetur: adde iis fragm. Vatic. At vet. edd. *Prosequitur*. Sed *persequi* perseverationem sequentis notat. *magnae — Aestae* malit Trappius: sed *magnus* heroum epitheton commune ac perpetuum. 220 *Nec meo immutato* fragm. Vatic. a pr. m. *sedit* vitium non modo ed. Masuic., vt Burm. putabat, sed et Nic. Heinſ. ed. 222 *variantque* Nonium videri legiſſe, notat Burm. Sed v. 164. 175. 223 *comes Nisus* alter Menag. *nisu* sec. Rottend. *reuisunt* aliquot Pier. *requirit* Oudart. 225 Idem fere versus sup. IV, 528. 226 *primi Teucrum* tres Burm. *primi et delecta* olim edd. multi codd. Sed secundum meliores cecit et Heinſius, Pierio adhuc addubitante. Scilicet ad consilium senes poeta adhibere debebat, non iuuenes. Haerent in hoc et alii Intpp. Sed tenendum erat, Virgilio toties *iuuenes* omnino pro viris dici; respectu aetatis saltem militaris. 227 *Concilium* codd. Pier., noto errore. *summi* Ed. Ven. cf. Burm. *agebant* Ven. pr. Hamb. pro *videbatur* lect. et Parrhaf. Vtrumque bonum et poeta dignum, *agere et habere consilium*. 228 *n. isset* aliquot Pier. *iret* pr. Hamburg. pro *diu. lect.*; et sic sane alibi, v. c. Aen. II, 547 *Nuntius ibis Pelidem genitori*. Sed vtrumque sollenne poetis. cf. Burm.

35. *moenia Aestae*, Segestam urbem. vid. lib. V, 755 sqq.

219. *nectis causas* ductum est eo, quod praetexere causas aliquis dicitur; et 220 ornate, pro mutari non potest. Mox excitant commilitones, qui in statione excubiarum in suum locum succedant,

dum ipsi ad regem, Aescaniam, *Araxra*, tendunt.

224. Orditur narrationem eodem modo; quo Homerus suam de Ulyſſis et Diomedis exploratione Iliad. x, 1 et 191 sq. cf. sup. VIII, 26. 227 Lucilii est versus: *Concilium summis hominum de rebus habebant*

tant longis adnixi hastis; et scrua tenentes;
 Castrorum et campi medio. Tum Nisus; et vna
 Euryalus confestim alacres admittier orant:
 tem magnam, pretiumque morae fore. Primus In
 Adcepit trepidos, ac Nisum dicere iussit.
 Tum sic Hyrtacides: Audite o mentibus aequis,
 beneadae; neue haec nostris spectentur ab annis,
 Quae ferimus. Rutuli somno vinoque soluti
 Procubuer; locum infidiis conspeximus ipsi,
 Qui patet in biuio portae, quae proxima ponto;
 Interrupit

229 obnixi Gud. a m. pr. innixi apud Nonium Marcellum
 longus. 230 campi in medio multi edd. et scripti. in campi medio
 Bratisl. et abest Leid. campis Medic. quam Apronianam lectio-
 nem esse cum per se intelligitur tum a Iulio Sabino notatum esse. et
 medio campi alii ap. Pier., sed campi medio recte: ita quoque fragm.
 Vatic. et Rom. Castra erant in campo, adeoque ipsa castra campum
 intra vallum habebant. 233 A. partus et missum Goth. tert. 234
 Tunc ante Pier. 236 soluti reposuit Heinf. cum Medic. et aliis;
 etiam Pierianorum parte (solutis Rom.): vt varietur oratio. Ad
 tam Seruio sepulsi, quod relictum voluit versui 189. Goth. tert. gra-
 mi: obuium vtiq; et alias; sed non h. l. obrudendam? 237
 Conticere omnes Pieriani, Mediceo excepto, etiam Parrhasi. Goth. tert.
 h. cum Donato et edd. aliquot: Zalschi Conuhere vel Conticere: vt
 mirer Heinsium non eo h. l. variari versum 190 voluisse. prospectum
 Ven. 238 Quod p. Leid. quae proxima ponto est aliquot
 Pier. et Goth. fec.

abant. Seru. 229. Egregia
 consilii ista heroum aetate ha-
 bitu adumbratio; cuius pas-
 sim in vetustis monumentis
 exempla occurrunt. Stans
 longis adnixi hastis: vide v.
 a. Iliad. 9; 493 seqq. de Hec-
 tore. 230. Castrorum et cam-
 pi medio; campus nunc ex-
 plicatque de castris, quae in
 campi planitie erant. 232:
 tem magnam se afferre et pro-
 tum morae fore, scil. quam
 aduentu afferant consiliis;
 te simpl. abest pro tempo-

re, quod nuntio audiendo im-
 pensuri sint; Alii sic accepe-
 rant, vt pretium sit pro poe-
 na, noxa, quam luituri sint,
 si non extemplo se admittant.
 v. Seru. trepidos pro festinis,
 vt ante, alacros pro concita-
 tis, poni a poeta, memoria
 tenendum: item, mox 236
 ferro esse nuntiare. De situ
 castrorum v. 238 vide ad vi
 197. infidiis h. l. ad clan-
 destinum egressum referendae
 sunt. Porta igitur, quae ad
 mare ducebat, duas vias of-
 tendebat,

Interrupti ignes, aterque ad fidera fumus
 240 Erigitur; si Fortuna permittitis vti:
 Quaesitum Aenean ad moenia Pallantea
 Mox hic cum spoliis, ingenti caede peracta,
 Adfore cernetis. Nec nos via fallit euntis:
 Vidimus obscuris primam sub vallibus urbem,

Venata

239 *at tendit ad aethera fumus* Goth. tert. 241 *et moenia*, h. e. quaesitum Aenean et moenia, codd. Pier., inter quos Romanus: tum codd. Medic. et potiores alii Heinf. cum recentioribus Burm. et Gothanis: edd. quoque vetb. *ad moenia* tamen editur inde ab Aldi. Pendet iudicium, quod facias, ab interpunctione, et ab interpretatione, quam secundum illam feceris. Quid alii sequuti sint, ex interpunctione eorum assequi non licet. Veram dupliciter interpungi et constitui locus potest; aut sic, ut olim et ipsi fecimus: *Si Fortuna permittitis vti, Quaesitum Aenean ad moenia Pallantea: Mox hic cum spoliis, ingenti caede peracta, Adfore cernetis* sc. nos. Ita haud dubie praestat, *Aenean et moenia* legere. Contra *ad moenia*, apud moenia, impeditam facit orationem. *quaesitum*; ad quaerendum; ut in illis: *Missa est illico ancilla arcesitum obstetricem*. Displicet tamen vel sic: *si fortuna permittitis vti quaesitum*. Ita saltem praestaret versum *Quaestum* infra post verba: *neq non via fallit euntis*, collocare: quod etiam olim nonnullos fecisse e Servio discitur. Inter haec tamen non illud quaerebatur, ut ipsi cum spoliis et caede peracta mox adessent; quod omnino animo concipere non debebant iuvenes, nec promittere, a consilio hoc saltem seniores eos debebant deterere; verum, quod quaerebatur, erat hoc, ut Aeneae nuntiarent, castra obsideri, eumque ocius reducerent. Haec cum ita sint, monitis viri docti parca, et alteram nunc rationem amplector, quam in Notis exposui; est nec eam satis placere ingenue fateor. Alienum enim etiam ab Aeneae reditu hoc, ut *tum spoliis, ingenti caede peracta*, ille adesset. Nos interpunctionem mutauimus vl. 243. 245. 244 *primam* Heinf. post

tendebat, quarum altera Laurentum et per castra Rustulorum ducebat, qui ab his partibus venerant ad oppugnanda castra; altera ad laenam et a tergo castrorum in interiores terras.

240 sqq. Si fortuna permittitis vti nos, ut in hac hostium incuria et socordia, castra clam erumpamus: *mos*

cernetis Aeneam quaesitum, h. e. inuentum, *hic adfore* redi-
 cem. cf. Var. Lect. *Fortuna*, occasione, inquit Burm., ut Servius. Recte quidem sed Fortuna multo latius patet multoque ornatus et potentius verbum est. 244. *Expeditissimum* est, ut *videmus* ad verba *sub vallibus* trahebatur; ut sit: nos, venata

Venatu adfiduo et totum cognouimus annem. 245

Hic annis grauis atque animi maturus Aletes:

DI patrii, quorum semper sub numine Troia est,

Non tamen omnino Teucros delere paratis,

Quum talis animos iuuenum, et tam certa tulifis

Pectora. Sic memorans, humeros dextrasque tenebat 250

Amborum, et voltum lacrimis atque ora rigabat:

Quae vobis, quae digna, viri, pro laudibus istis,

Praemia posse rear solui? pulcherrima primum

DI

post Picrium defendit. Apud Nonium *primam*. Tum *sub moenibus* Gud. Leid. et Regius; nec adeo male, vt viderint vrbs primam partem sub moenibus. Sed codicum auctoritate et epitheto *obscuris* factis defenditur *sub vallibus*. Sane Palatium in monte erat situm: cf. VIII, 53. Iam vero nolim dicere: oppidum in cliuē montis positum significari posse: *primam sub vallibus urbem*; nec, puto, bene latine dictum foret: *primam sub vallibus urbem*, ante vallem sitam aut primo conspectam. Sed amplectar rationem simplicissimam, quam Seruius quoque proposuit: vt *sub vallibus* ad *vidimus* retrahatur. Nos in obscuris vallibus positi vidimus etc. 245 *tutum* sec. Rottend. cf. Burm.

246 *Hinc* Montalb. *animis* *maturus* Rom., Sprot., bini Hamb., sed prior a m. sec., et Ed. Ven. cum Goth. text., sed magis poetica forma *animi*. Vulgari forma est aliqui *animo maturo*; tum exquisitius *maturus animo*, tandem graeca forma *maturus animi*. Sic *ueni maturus* Aen. V, 73. Hoc ipsum *asui* m. legerunt nonnulli apud Cerdam. *Aletes* recte. v. ad I, 121; alii *Alotis*, hoc quoque Inl. Sab. *Aethes*, *Alaetes*.

247 *Di patrii indigetes*, quorum *sub* Parthaf. e glossa, vt bene Burm. notat. *nomine* Franc. 248 *parafis* Goth. sec. 249 et e codd. intulit Heinf. secundum Pierium; Scilicet si iam ante receptum offendisset, hoc egisset, vt iterum tolleret. 250

dextramque pr. Hamb. *tenebant* Rom. et alter Menag. *serabat* vel *te-*
nebat alter Hamb. 251 *multum* Oudart. 252 *digna* *utris* Ed. Ven. *pro laudibus istis* repositum ab Heinfio e Medic., caeterisque praefantioribus, adde Rom., aliosque Pierianos cum Seruio. Idem hemistichium inf. X, 825. Editum vulgo: *pro talibus ausis*, quod pars codd. et Macrobius VI, 6 agnoscunt. Interpolatam esse. ex lib. II, 825 obseruat Burm. Altera lectio doctior et exquisitior: *laudes*, *virtus*; conf. sup. ad IX, 197. VIII, 273. 253 *Duo* Burm. *distin-*
gaunt: *solui pulcherrima? primum*.

venatu viteris proaucti, in obscura valle collocati vidimus et longinquo Pallanteum in edito loco positum. 248. Pallantem respici Odyss. d, 754 sqq.

Mox certus alter quam v. 246 et alibi; est is, cui certum, decretum; aliquid est, adeoque constans, firmis, fortis. 252. *laudes* et hic pro *virtute*,
T 3

Interrupti ignes; aterque ad fidera fumus

240 Erigitur; si Fortuna permittitis vti:

Quaesitum Aenean ad moenia Pallantea

Mox hic cum spoliis, ingenti caede peracta;

Adfore cernetis. Nec nos via fallit euntis:

Vidimus obscuris primam sub vallibus urbem,

Veniam

239 *ac tendit ad aethera fumus* Goth. tert. 241 *et moenia*, h. e. quaesitum Aenean et moenia, codd. Pier., inter quos Romanus: tum codd. Medic. et potiores alii Heinf. cum recentioribus Burm. et Gothanis: ead. quoque vet. *ad moenia*: tamen editur inde ab Aldi. Pendet iudicium, quod facias, ab interpunctione, et ab interpretatione, quam secundum illam feceris. Quid alii sequuti sint, ex interpunctione eorum assequi non licet. Verum dupliciter interpungi et constitui locus potest; aut sic, ut olim et ipsi fecimus: *Si Fortuna permittitis vti, Quaesitum Aenean ad moenia Pallantea: Mox hic cum spoliis, ingenti caede peracta, Adfore cernetis sc. nos.* Ita haud dubie praestat, *Aenean et moenia* legere. Contra *ad moenia*, apud moenia, impeditam facit orationem: *quaesitum*; ad quaerendum; vt in illo: *Missi est illico ancilla arcesitum obstetricem.* Displicet tamen vel sic: *si fortuna permittitis vti quaesitum.* Ita saltem praestaret versus *Quaestum* infra post verba: *nos non via fallit euntis*, collocare, quod etiam olim nonnullos fecisse e Seruio discitur. Inter haec tamen non illud quaerebatur, vt ipsi cum spoliis et caede peracta mox adessent; quod omnino anima concipere non debebant iuuenes, nec promittere, et consilio hoc saltem seniores eos debebant detertere; verum, quod quaerebatur, erat hoc, vt Aeneae nuntiarent, castra obsideri, eumque ocius reducerent. Haec cum ita sint, monitis viri docti parco, et alteram nunc rationem amplector, quam in Notis exposui; et in hoc tam satis placere ingenue fateor. Alienum enim etiam ab Aeneae reditu hoc, vt *cum spoliis, ingenti caede peracta* ille adesset, 243 *fallit* Medic. Post *urbem* vl. sequi, interpungebant alii ante Heinf. Nos interpunctionem mutauimus vl. 243. 245. 244 *primam* Heinf. post

tendebat, quarum altera Laurentum et per castra Rustulorum ducebat, qui ab his partibus venerant ad oppugnanda castra; altera ad lacum et a tergo castrorum in interiores terras.

240 sqq. Si fortuna permittitis vti nos, vt in hac hostium incuria et socordia, castra clam erumpamus: *nos*

cernitis Aeneam quaesitum, h. e. inuentum, *hic adfore* redire. cf. Var. Lect. *Fortuna*, occasione, inquit Burm. vt Seruius. Recte quidem sed Fortuna multo latius patet multoque ornatius et potentius verbum est. 244. *Expediissimum* est, vt *vidimus* ad verba *sub vallibus* retrahatur, vt sit: *nos*, *venata*

Venatu adfiduo et totum cognouimus amnem. 245

Hic annis grauis atque animi maturus Aletes:

DI patrii, quorum semper sub numine Troia est,

Non tamen omnino Teucros delere paratis,

Quum talis animos iuuenum, et tam certa tulistis

Pectora. Sic memorans, humeros dextrasque tenebat 250

Amborum, et voltum lacrimis atque ora rigabat:

Quae vobis, quae digna, viri, pro laudibus istis,

Praemia posse rear solui? pulcherrima primum

DI

post Pierium defendit. Apud Nonium *primam*. Tum *sub moenibus* Gud. Leid. et Regius; nec adeo male, vt viderint vrbis primam partem sub moenibus. Sed codicum auctoritate et epitheto *obstris* factis defenditur *sub vallibus*. Sane Palatium in monte erat situm: cf. VIII, 53. Iam vero nolim dicere: oppidum in cliue montis positum significari posse: *primam sub vallibus urbem*; nec, puto, bene latine dictum foret: *primam sub vallibus urbem*, ante vallem sitam aut primam conspectam. Sed amplectar rationem simplicissimam, quam Seruius quoque proposuit: vt *sub vallibus* ad *vidimus* retrahatur. Nos in obiculis vallibus positi vidimus etc. 245 *tutum* sec. Rottend. cf. Burm.

246 *Hinc* Montalb. *animis* maturus Rom., Sprot., bini Hamb., sed prior a m. sec., et Ed. Ven. cum Goth. tert., sed magis poetica forma *animi*. Vulgari forma est aliquis *animo mature*; tum exquisitius *maturus animo*, tandem graeca forma *maturus animi*. Sic aeni *maturus* Aen. V, 73. Hoc ipsum *acut m.* legerunt nonnulli apud Cerdam. *Aletes* recte. v. ad I, 121; alii *Aletis*, hoc quoque Iul. Sab. *Aethes*, *Alaetes*.

247 *Dii patrii indigetes*, quorum *sub* Parrhas. e glossa, vt bene Burm. notat. *nomine* Franc. 248 *parastis* Goth. sec. 249 et e codd. intulit Heins. secundum Pierium; Scilicet si iam ante receptum offendisset, hoc egisset, vt iterum talleret. 250 *dextramque* pr. Hamb. *tenebant* Rom. et alter Menag. *serabat* vel *te-*

rebat alter Hamb. 251 *multum* Oudart. 252 *digna* *viris* Ed. Ven. *pro laudibus istis* repositum ab Heinsio e Medic., caeterisque praefantioribus, adde Rom., aliosque Pierianos cum Seruio. Idem hemistichium inf. X, 325. Editum vulgo: *pro talibus ausis*, quod pars codd. et Macrobr. VI, 6 agnoscunt. Interpalatum esse ex lib. II, 325 obseruat Burm.; Altera lectio doctior et exquisitior: *laudes*, *virtus*; conf. sup. ad IX, 197. VIII, 273. 253 Duo Burm. distinguunt: *solis pulcherrima? primum*.

statu viteris p̄buecti, in ob-
scura valle collocati vidimus
e longinquo Pallanteum in
edito loco positum. 248. Pu-
tant respici Odyss. 2, 754 seq.

Mox certus alter quam v. 96
et alibi; est is, cui certum,
debetum; aliquid est, adeo-
que constans, firmis, fortis.
252. *Virtutes* et hic pro virtute,
T 3 pro

DI moresque dabunt vestri; tum cetera reddet
 255 Actutum pius Aeneas, atque integer aevi
 Ascanius, meriti tanti non inmemor umquam.
 Immo ego vos, cui sola salus genitore reducto,
 Excipit Ascanius, per magnos, Nise, Penatis,
 Affaracique Larem, et canae penetralia Vestae,
 260 Obtestor (quaecumque mihi fortuna fidesque est,
 In vestris pono gremiis): reuocate parentem:
 Reddite conspectum; nihil illo triste recepto.
 Bina dabo argento perfecta atque aspera signis
 Pocula, deuicta genitor quae cepit Arisba;

254 *Di memoresque* Leid. a m. sec. tum et cot. pr. Hamb. red-
 dat duo Burm. 257 g. recepto Pier. Medic. et alii aliquot: forte ex
 v. 262. Totus versus aberat a Goth. text., male. 260 est abest
 Ven. 262 redulto duo Moret. ex v. 257.

pro facili strenuis. cf. ad v.
 197. 255. *integer aevi*; Ar-
 gutantur Intpp. Ascanius est
 integra aetate, adolescens,
 imprimis respectu parentis;
 decedit annis, aetati, vitae,
 tamquam summae, nobis de-
 destinatae pars aliqua quotan-
 nis, seu quotidie; vt apud
 Horatium aliquoties: II Carm.
 5, 13 seq. Art. 175. Pueri
 aut iuuenis in ἀνμῆν constituti
 quodam modo est summa an-
 norum integra, nondum im-
 minuta. Itaque h. l. ornat
 epitheton; nihil amplius. Vos
 — Nise, vt inf. 525 Vos, o
 Calliope; nota figura. 259.
Affaraci Larem; non, tam-
 quam Affaracis Lar fuerit,
 vt Cerdā et alii, sed pro Lar-
 re maiorum; inter quos fuit
 Affaracus, doctius hunc vnum
 memorauit poeta, vt sup. I,

284 *domum Affaraci* dixerat.
 Recte Seru. „*Affaraci larem*,
 id est familiae nostrae vel ge-
 neri proprium.„ 260. La-
 borant Intpp. in *fides*, inde
 post Seruium. Sed *fides* ex-
 quisite pro spe et voto saepe
 ponitur: quaecumque mihi
 fortuna, et quaecumque mihi
 fides in fortuna, seu spes
 desideratissimi reditus paren-
 tis est.

263. In praemiis pollicen-
 dis locus ante oculos Iiad. 4,
 122 seqq. Sapiētius etiam
 haec omnia adornata a Vir-
 gilio. Nam apud Homerum
 minus honeste Dolon prae-
 mia postulat Iiad. 6, 321 sqq.
*deuicta genitor quae cepit Aris-
 ba*: De vrbe hac circa Aby-
 dum sita vt imprimis Strabe
 XIII, pag. 882. 883. Steph
 Byzant

Et tripodas geminos; auri duo magna talenta; 265
 Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
 Si vero capere Italiam, sceptrisque potiri
 Contigerit victori, et praedae ducere fortem:
 Vidisti, quo Turnus equo, quibus ibat in armis
 Aureus: ipsum illum, clipeum cristasque rubentis, 270
 Excipiam forti, iam nunc tua praemia, Nife.

Praeterea

265 *geminas-duo* Burm., indocte. Tum Petitus Obsf. I, 4 distinguit *tripodas geminos auri, duo magna talenta* sc. argenti. Sed vir doctus argutias captat in *magno talento*: quod non ad poeticam (cf. sup. ad V, 248), sed ad numariam subtilitatem exigit, quae a poeta aliena est. Tum *tripodas aureos* equidem memorari non memini; sed fere aereos. 266 *dat, ἔδωκε*; sic inf. *mittit* v. 361 pro *misit*. Sed crater cum versu abesse poterat. Deficit quoque copula; debebat saltem *talenta, et C.* 267 *Cum vero* pr. Hamb. *Italiam capere, se.* aliquot Pier. 268 Seruius alios *deicere*, seu potius (vt X, 554) *dicere* ait legere: sic *deiectam sortem* Aen. V, 490. At Medic. Gud. a m. pr. et pr. Rottend. *dicere sortem*, quod admodum placet Heinso: mihi tamen nimis argutum videtur. Dicit, indicit, sortem is, qui sortiendi facit potestatem: vid. Heinsf. ad V, 486. *Ducere* autem sortem poeta ornatus dixit pro simplici: *sortiri*, sortitione dispertiri praedam. 269 *Vidistis* aliquot Heinsf. et Burm. cum Macrobo. VI, 6. *quis ibat* Franc. 270 *ipsum illum*, sc. equum; distinctio est a Seruio. *cristasque comantis* Rom. 271 *nunc iam* Doruill.

Byzant. h. v. ibique Holsten. cum Eustathio ad varia Homeri loca Iliad. β, 837 et al. Difficultas hic in eo inest, quod Arisba, Troadis vrbs, Troianis auxilia ab Asia adducta misit. Eandem ab Achille euersam esse Seruius tradit, nescio qua auctoritate: sed si qua fuit, ad Arisbam in insula Lesbo ea spectasse videtur. Nostra vera Troadis Arisba quomodo a Troianis capi potuerit, dubitatur. v. Seru. Sed repetit hoc poeta ex rebus, quae Troianum bellum antecesserant: de quibus cf. Excurs.

I* ad h. l. Potuit igitur fabulam sequi, quae cum pluribus aliis de rebus Troianis narrationibus intercedit. *magna talenta* e poetica ratione, vt ornet. Nam, quod partes in se continet, totum *magnum* est respectu partium: v. ad lib. V, 248. *Cratera* autem *antiquum* int. antiquo opere. 267. Color orationis ex Homero eadem in re Iliad. ε, 135 sqq. *capere Italiam* magnifice, si sedem obtineat et terram in Eatio, quam inhabitent Troiani, et praedam sortiri, dispertiri, contigerit. 270. 271. habebis

Cernis, quae Rutulos habeat fiducia rerum:
 Lumina rara micant; somno vinoque sepulti.
 190 Procubere; silent late loca. Percipe potro,
 Quid dubitem, et quae nunc animo sententia surgat.
 Aenean adiri omnes, populusque patresque,
 Exposcunt; mittique viros, qui certa reportent.
 Si tibi, quae posco, promittunt: nam mihi facti
 195 Fama fat est: tumulo videor reperire sub illo
 Posse viam ad muros et moenia Pallantea.

Obstupuit

188 *qua* alter Hamb. 189 *Lumina clara* vitiose alter Hamburg. *cora* Menag. pr. *vino somnoque* Doruill. *sepulti* recepit Heinf. aliquot codd. (adde Seru.) auctoritate, posthabita praerogatiua Codd. antiquiorum Rom. Medic. et aliorum, in quibus *soluti* legitur, ut orationem variet poeta: occurrit enim idem hemistichium inf. 236. 190 *Perspice* et *Prospecte* variant codd. Heinf. et Burm. 191 *et* abest Ven. *aut quae nunc* aliquot Heinf. et Burm. cum binis Goth. *animas* Gud. *surgit* duo Burm. 192 *Aeneam accirique* duo Burm. *omnis populusque vnus* Pier. et tres Burm., quod deterius. *populique* Doruill. cum binis Goth. *populosque* Parrhaf. duo Rottend. et vetus codex Pier., qui Romanus est, ut vetus scriptura fit. 193 *cepta* Oudart. *reportant* pr. Hamb. 194 *Sic tibi* Goth. pr. 195 *Fama sitis* Zulich. et Doruill. *cumulo* dao. *video* sec. Rottend. *aperire* aliquot Pier., quod per se non malum esset. *sub alto* Bigot. Turbant virum doctum *muri* et *moenia* iunctim apposita de eadem vrbe; tenendum scilicet, moenia esse locum ad muros. De palatio vix moenia dicta, ne lib. VI, 549 quidem.

in apud etc. 191. Minus bene Intpp., quasi alterum sit, de quo dubitet, alterum, quod certum ei sit: Itaque turbant in seqq. 194. 195. Sed *dubitare* quoque est deliberare, animo agitare et voluere. Bene Seru. *dubitem id est cogitem.* 193. *reportant*: an: ab illo? ita suppl. an: mox rediturus sit; si de illo: quid ille agat. Hoc friget, puto. Quod nunc in votis habetur, est, ut sint, qui reportent ad Aeneam certas

quo ille reditum maturaret, vbi Troianos obsideri accepisset; ergo et hic *reportare* pro simplici. Aeneam autem adhuc apud Euandrum morari credebant vers. 196. 194. Praemium, quod pro tanto auso possere poterat, generosus propter concedere vult amico Euryalo: ipse laude facti contentus esse. *Discas*: at inf. 199. seqq. nihil tale postulat Nestor. Verum antequam eius postulata generosa voluntate Aeneas pollicendo

Obstupuit magno laudum percussus amore
 Euryalus; simul his ardentem adfatur amicum:
 Mene igitur focium summis adiungere rebus,
 Nise, fugis? solum te in tanta pericula mittam? 200
 Non ita me genitor, bellis adsuetus, Opheltes
 Argolicum terrorem inter Troiaeque labores

Sublatum

197 percussus Heinl. post Pier. e libris. Alii percussus, perpetua
 varietate. tanto percussus alter Hamb. 198 adfatus Sprot. 199
 tantis a. rebus Macrob. Sat. VI, 6. Sed quis ideo alterum dubitet recte
 se habere! 200 te solum Doru. 202 Terrorem Argolicum Parrh.

pollicendo praemia vl. 252
 sqq. Mox v. 197. laudum est
 pro laudis. laus, αλῆος, fac-
 tum praeclarum atque etiam
 virtus, vt inf. v. 252. V, 355.
 VHL, 273 al. Sed vt de toto
 Nisi et Euryali consilio satis
 constet, locorum situs apud
 animam adumbrandus est:
 Agrum Ostiensem et ostia
 Tiberis ad animum reuoca.
 Castra Troianorum ad Tibe-
 ris fere ostia in orientali lit-
 tore erant sita, vid. Excurs.
 II ad lib. VII, a dextra moe-
 nia ad amaram pertingebant:
 cf. inf. 469. 790. 815, quam
 partem mox Turnum, cas-
 tris inclusum, petere videbi-
 mus. Ab eadem parte a ter-
 go nauium erat statio sup. v.
 68. Frontem castrorum ver-
 sus mare fere spectasse neces-
 se est. A sinistra parte porta
 ad mare ducebat: v. inf. 238.
 Haec illi egressi, Rutulis ex-
 cubias negligenter agentibus,
 ad tumulum tendere vole-
 bant, sub quo viam ad Pal-
 latium s. Pallanteum, urbem

Euandri (sup. VIII, 53. 54),
 reperiri non dubitabant: cf.
 v. 195. 196. Successerat au-
 dacia in traiectu per Rutulos
 facto, et laeua v. 372 viam
 tenebant, cum, ecce, equi-
 tes a rege Latino missi versum
 castra tendunt. A Laurento
 vrbe via secundum littus ad
 illa loca ducebat. Deprehen-
 si igitur Nisus et Euryalus
 fugiunt in siluam, vl. 378,
 Laurentinam scilicet, vnde Ni-
 sus quidem versus lacum Al-
 banum elabitur v. 387 sqq.,
 sed Euryalum se non subse-
 quutum videns, iterum ad sil-
 vam reuersus cum amico suo
 interimitur. conf. eund. Ex-
 cursum et adde Var. Lect. ad
 v. 387. Certamen hoc in-
 ter amicos Silius non infeli-
 citer transfuit ad contentio-
 nem similem inter Imilcen,
 uxorem, et Hannibalem lib.
 III, 103 sqq., et v. 78 sqq.
 201. Agnoscunt Intpp. ves-
 tigia Homerici loci Iliad. 9,
 198. 199. 202. Non — subla-
 tum; natum in bello ad Tro-
 iam

- Sublatum erudiit; nec tecum talia gessi,
 Magnanimum Aenean et fata extrema secutus.
 205 Est hic, est animus lucis contemptor, et istum
 Qui vita bene credat emi, quo tendis, honorem.
 Nifus ad haec: Equidem de te nil tale verebar;
 Nec fas; non. Ita me referat tibi magnus ouantem
 Iuppiter, aut quicumque oculis haec adspicit aequis.
 210 Sed, si quis (quae multa vides discrimine tali),
 Si quis in aduersum rapiat, casusue, deusue,
 Te superesse velim; tua vita dignior aetas.
 Sit, qui me raptum pugna, pretioque redemtum

Mandel

204 *falta* duo Burm. *fama* Rom. 205 Schol. Statii ad Theb. I, 607 *En hic est*, ad III, 603 *Isthic est*. Cuningham. con. *Est, est hic*. Scilicet si altero modo scriptum fuisset, alterum coniecturus aliquis fuerat. Ad talia ludibria magna pars critici vulgo acuminis redire solet; tum *vitae contemptor* Sprot. pro diu. lect. *at ipsum* pr. Zubich; 206 *credit* sec. Moret. *quo tendit* duo Burm., male. *Qui bene credat emi vita* Goth. tert. 210 *qui* Moret. qu. 212 Heinf. in ora codicis *vitae* adscripserat; vt esset *aetas vitae*, *dignior* autem pro *iustiori* Hoc est arguari. *tua aetas*, iuuenta, *dignior est. vita.* 213 *Si quis* Gud. a m. pr. *Si quis vel Set quis* pr. Rottend. *pugnae* alter. Hamb. *pretioque* duo Burm.

iam gesto innuit. conf. Seru. *nes*, et quidem *tecum*, quam suauiter! *talia gessi*: vt sc. tu refugere possis, et nolle me socium suscepti facti adiungere. Igitur iam experimenta virtutis satis clara, ediderat iuuenis fortissimus. 205. 206. Versus omnium, quos memini, sententiae generositate et magnanimitate praestantissimi. Sensum, quisque suum, excutiat, et iuuenes ingenue natos obleruet, annon lecta et percepta sententia exultent! Habent simile quid loca, Horatii illud: *animaeque magnae Prodigum*

Paulum (quod Statius III, 603 *largusque animas*, s. *suaferis ira*), et Lucani de Germanis: I, 461 *animaeque cupaces Mortis: et ignaum, rediturae parcere vitae*. Quanto exilior Statii oratio, vbi h. l. expressit, Theb. I, 607 iuuenes *Famam passhabita facile extendere vita*. Esse autem bene emere, aequo vel vili etiam pretio emere, notum est; oculos aequos v. 209 esse propitios, in promptu esse debet. Mox 213 *roptum* non occisum, sed ereptum, subductum e pugna: vt toties apud Homerum fit, vbi *...*

Mandet humo solita; aut, si qua id Fortuna vetabit,
 Absenti ferat inferias; decoretque sepulcro. 215
 Neu matri miseræ tanti sim causa doloris:
 Quæ te sola, puer, multis e matribus ausa,

Persequitur,

214. *solita*: ita inde ab Aldd. editum. A Dan. Heinſio admiſſum *ſollida*, quod damnabat Nic. Heinſius; repositum tamen ab eo *ſplita*, iterum expulſum à Burmanno, qui *ſollita* tæretur. Eſt ſane permutatio illa obuia et frequens. cf. Cuhc. 99 *ſolidum carmen*, imo *ſollitum*; tum *ſollita* legerat Seru., ita quoque Erf., et Dörull. *ſollita, ſi qua*, et e Mentel. *ſollita*. vidl. Waſſ. ad Salluſt. Jug. 52 f. Burmannus tamen mouet difficultatem: quomodo aduenis Troianis humus dici poſſit *ſollita*. Scilicet humus non de Latii ſolo, ſed omnino de terra accipienda, qua nos mortui condi et humari ſolenni more ſolemus. *Sollida* humus vix placere potèſt, et ſi reſpectu naufragiorum et pereuſoris in mari inſepulti cadaueris diſta accipitur; nec dicendum, eſſe epitheton mere ornans, vi oppoſiti maris, ſeu aeris, qui rarus, tenuis: eodem modo, quo *ὕψη θάλασσα*. Nec magis *ſollita Fortuna* placet, vt Seruius verba iungit: qui vnde hoc habuerit, præclara docet nota Iulii Pomponii Sabini: „Apronianus, inquit, diſtinguit, mandat humo: *Vl* (leg. vt) *dicas humo ſollita, id eſt quia ſollitum erat humare homines.* *Alii legunt*: id *ſollita*, pro, *id ſollitum*. *Alii ſollita fortuna*, ſcilicet *inuidere magnis rebus.*., Caeterum Aproniana leſio recepta oſim fuit a pluribus. Sic diſtingui video in fragm. Vatic. et, quod expectabam, in ipſo Mediceo: *Mandet humo: ſollita aut ſi qua id fortuna vetabit.* Reuoſauimus *humo ſollita*, ſollenni, quod codd. et poetici vſus auctoritatem ſenſumque habet. Illud adhuc notandum: Goth. tert. *ſollitum* habere. *vetabat* tres Burm., et vnus *vetauit*. Goth. tert. *vetabit.* 216 *Ne m. m.* — *cauſſa tumultus* Schol. Statii Theb. III, 373. 217 *multis a m.* Rom. *multis e matribus vna* aliquot Pier. *tantis e m.* apud Seru. ad XI, 35.

ἄλλοι, ἑπερὺστα, ἑπακίρ-
 τω ὁ νεκρός. 215. Absenti de
 eo accipio, cuius corpus non
 extat, quod ſepeliri poſſit;
 itaque inferiis et cenotaphio
 deſungendum eſt. Ita debe-
 bat Cerda accipere Pindari-
 cum ἄφικτος Ol. 1, 72. 217.
 Quæ te ſola. Difficultas hic
 moueri poſſeſt, Spencii exem-
 plo, quod inf. lib. XI, 35 tol-
 ta turba Iliacarum matrona-
 rum memorat, quæ Italianam
 adre ſua reſſigerit, h. l. om-
 nes dicuntur in Sicilia re-

manſiſſe præter Euryali ma-
 trem. Sed nec hoc quis-
 quam in animum iaducet,
 poetam Troianos voluiſſe ſi-
 ne vxorum comitatu ad Ita-
 liam adducere. Manſit in
 Sicilia ſexum et infirmorum
 inutiles turba: cf. lib. V, 715
 ſq. 767. Inter longactas
 itaque matronas ſola Eurya-
 li mater ſuit, quæ in Sicilia
 manere nollet. Similem dif-
 ſicultatem mouerent veteres
 Jutpp. ad v. 192 *patris*. vid.
 Pompon. et inf. ad lib. XI,

Persequitur, magni nec moenia curat Aesthae.

Ille autem: Caussas nequidquam nectis inanis,

220 Nec mea iam mutata loco sententia cedit.

Adceleremus, ait. Vigiles simul excitat. **III**

Succedunt, feruantque vices: statione relicta

Ipse comes Niso graditur, regemque requirunt.

Cetera per terras omnis animalia fomno

225 Laxabant curas et corda oblita laborum:

Ductores Teucrum primi, delecta iuuentus,

Consilium summis regni de rebus habebant,

Quid facerent, quisue Aeneae iam nuntius effet;

Stant

218 *Persequitur* post Pier. Heinsius e codd. tuetur: adde iis fragm. Vatic. At vet. edd. *Prosequitur*. Sed *persequi* perseverationem frequentis notat. *magnae* — *Aesthae* malit Trappius: sed *magnus* heroum epitheton commune ac perpetuum. 220 *Nec me immutata* fragm. Vatic. a pr. m. *sedit* vitium non modo ed. Masuic., vt Burm. putabat, sed et Nic. Heinf. ed. 222 *variantque* Nonium videri legisse, notat Burm. Sed v. 164. 175. 223 *comes Niso* alter Menag. *nisu* sec. Rottend. *reuisunt* aliquot Pier. *requirit* Oudart. 225 Idem fere versus sup. IV, 528. 226 *primi Teucrum* tres Burm. *primi et delecta* olim edd. multi codd. Sed secundum meliores eiecit at Heinsius, Pierio adhuc addubitante. Scilicet ad consilium senes poeta adhibere debebat, non iuuenes. Haerent in hoc et alii Intpp. Sed tenendum erat, Virgilio toties *iuuenes* omnino pro *viris* dici; respectu aetatis saltem militaris. 227 *Concilium* codd. Pier., noto errore. *summi* Ed. Ven. cf. Burm. *agebant* Ven. pr. Hamb. pro *var.* lect. et Parrhaf. Vtrumque bonum et poeta dignum, *agere et habere consilium*. 228 *n. esset* aliquot Pier. *iret* pr. Hamburg. pro *diu. lect.*; et sic sane alibi, v. c. Aen. II, 547 *Nuntius ibis Pelidae genitori*. Sed vtrumque sollenne poetis. cf. Burm.

35. *moenia Aesthae*, Segestam urbem. vid. lib. V, 755 sqq.

219. *nectis caussas ductum est* eo, quod praetexere causas aliquis dicitur; et 220 ornate, pro mutari non potest. Mox excitant commilitones, qui in statione expulsi in suum locum succedant.

dum ipsi ad regem, Aescaniam, tendunt.

224. Orditur narratio eodem modo, quo Homerus suam de Ulyssis et Diomedis exploratione Iliad. x, 1 et 195 sq. cf. sup. VIII, 26. 227. Lucillii est versus: *Concilium summis hominum de rebus habebant*.

Stant longis adnixi hastis; et scuta tenentes;
 Castrorum et campi medio. Tum Nilus; et vna
 Euryalus confestim alacres admittit orant:
 Rem magnam, pretiumque morae fore. Primus In
 Acepit trepidos, ac Nilum dicere iussit.
 Tum sic Hyrtacides: Audite o mentibus aequis,
 Aeneadae; neue haec nostris spectentur ab annis,
 Quae ferimus. Rutuli somno vinoque soluti
 Procubuerunt; locum infidiis conspeximus ipsi,
 Qui patet in biuio portae, quae proxima ponto;
 Interrupti

229 *obnixi* Gud. a m. pr. *innixi* apud Nonium Marcellum *in longus*. 230 *campi in medio* multi edd. et scripti. *in campi medio* Vratisl. et abest Leid. *campis* Medic., quam Apronianam lectio- nem esse cum per se intelligitur tum a Iulio Sabino notatum est: et *medio campi* alii ap. Pier., sed *campi medio* recte: ita quoque fragm. Vatic. et Rom.: *Castra erant in campo, ad eoque ipsa castra campum intra vallum habebant.* 233 *A. partus et missum* Goth. tert. 234 *Tunc* ante Pier. 236 *Soluti* reposuit Heins. cum Medic. et aliis; etiam Pierianorum parte (*solutis* Rom.): ut varietur oratio. Alii tam Seruio *sepulsi*, quod relictum voluit versui 189. Goth. tert. *grauis*: obuium vtique et alias; sed non h. l. obtrudendum. 237 *Conticere* omnes Pieriani, Mediceo excepto, etiam Parrhaf. Goth. tert. Erf. cum Donato et ead. aliquot: *Zalthei Conuocare* vel *Conticere*: ut mirer Heinsium non eo h. l. variari versum 190 voluisse. *prospeximus* Ven. 238 *Quod p.* Leid. *quae proxima ponto est* aliquot Pier. et Goth. sec.

bebant. Seru. 229. Egregia consilii ista heroum aetate habiti adumbratio; cuius passim in vetustis monumentis exempla occurrunt. *Stant longis adnixi hastis*: vide v. e. *Hiad.* 9; 493 seq. de Hec- tore. 230. *Castrorum et campi medio*; campus nunc explicatim de castris, quae in campi planitie erant. 232. *Rem magnam se afferre et praesidium morae fore*, scil. quam se aduentu afferant consiliis; seu simpl. *monstrum* pro tempo-

re, quod nuntio audiendo im- pensuri sint; Alii sic acceperant, ut *pretium* sit pro poena, noxa, quam luituri sint, si non extemplo se admittant. v. Seru. *trepidus* pro festinus, ut ante, *alacres* pro concita- tis, poni a poeta, memoria tenendum: item, mox 236 *ferro* esse nuntiare. De situ castrorum v. 238 vide ad v. 197. *in biduo* h. l. ad clandes- tinam egressum referendae sunt. Porta igitur, quae ad mare ducebat, duas vias of- tendebat,

Interrupti ignes, aterque ad fidera fumus
 240 Erigitur; si Fortuna permittitis vi:
 Quaesitum Aenean ad moenia Pallantea
 Mox hic cum spoliis, ingenti caede peracta,
 Adfore cernetis. Nec nos viâ fallit æuentis:
 Vidimus obscuris primam sub vallibus urbem,

Venam

239 *at tendit ad aethera fumus* Goth. tert. 241 *et moenia*, h. e. *quaesitum Aenean et moenia*, codd. Pier., inter quos Romanus: tum codd. Medic. et potiores alii Heinf. cum recentioribus Burm. et Gothanis: ead. quoque vetb. *ad moenia*: tamen editur inde ab Aldi. Pendet iudicium, quod facias, ab interpunctione, et ab interpunctione eorum assequi non licet. Verum dupliciter interpungi et constitui locus potest; aut sic, ut olim et ipsi fecimus: *Si Fortuna permittitis viâ, Quaesitum Aenean ad moenia Pallantea: Mox hic cum spoliis, ingenti caede peracta, Adfore cernetis sc. nos.* Ita haud dubie praefat, *Aenean et moenia* legere. Contra *ad moenia*, apud moenia, impeditam facit orationem: *quaesitum*: ad quaerendum; ut in illo: *Missa est illico ancilla arcessitum obstetricem.* Displiget tamen vel sic: *si fortuna permittitis viâ quaesitum.* Ita saltem praefaret verbum *quaesitum* infra post verba: *nos non viâ fallit æuentis*, collocare: quod etiam olim nonnullos fecisse e Servio discitur. Inter haec tamen non illud quaerebatur, ut ipsi cum spoliis et caede peracta mox adessent; quod omnino animo concipere non debebant iuvenes, nec promittere, a consilio hoc saltem seniores eos debebant deterere; verum, quod quaerebatur, erat hoc, ut Aeneae nuntiarent, castra obsideri, cumque ocius reducerent. Haec cum ita sint, monitis viri docti parco, et alteram nunc rationem amplector, quam in Notis exposui; et si nec eam satis placere ingenue fateor. Alienum enim etiam ab Aeneae reditu hoc, ut *eum spoliis, ingenti caede peracta* ille adesset. 243 *sublet* Medic. Post *urbem* vs. sequ. interpungebant alii ante Heinf. Nos interpunctionem mutauimus vs. 243. 245. 244 *primam* Heinf. post

tendebat, quarum altera Laurentum et per castra Rutulorum ducebat, qui ab his partibus venerant ad oppugnanda castra; altera ad lacuam et a tergo castrorum in interiores terras.

240 fqq. Si fortuna permittitis vi nos, ut in hac hostium incuria et socordia, castra clam erumpamus: *nos*

cernetis Aeneam quaesitum, h. e. inuentum, *hic affore* reducem. cf. Var. Lect. *Fortuna*, occasione, inquit Burm., ut Servius. Recte quidem; sed Fortuna multo latius patet multoque ornatus et potentius verbum est. 244. *Expeditissimum* est, ut videmus ad verba *sub vallibus* retrahatur, ut sit: *nos*, *venata*

Venatu adfiduo et totum cognouimus amnem. 245

Hic annis grauis atque animi maturus Aletes:

DI patrii, quorum semper sub numine Troia est,

Non tamen omnino Teucros delere paratis,

Quum talis animos iuuenum, et tam certa tulistis

Pectora. Sic memorans, humeros dextrasque tenebat 250

Amborum, et voltum lacrimis atque ora rigabat:

Quae vobis, quae digna, viri, pro laudibus istis,

Praemia posse rear solui? pulcherrima primum.

DI

post Picrium descendit. Apud Nonium *primum*. Tum sub moenibus Gud. Leid. et Regius; nec adeo male, vt viderint vrbs primam partem sub moenibus. Sed codicum auctoritate et epitheto *obscuris* factis defenditur *sub vallibus*. Sane Palatium in monte erat situm: cf. VIII, 53. Iam vero nolim dicere: oppidum in cliuō montis positum significari posse: *primam sub vallibus urbem*; nec, puto, bene latine dictum foret: *primam sub vallibus urbem*, ante vallem sitam aut primo conspectam. Sed amplectar rationem simplicissimam, quam Seruius quoque proposuit: vt *sub vallibus* ad *vidimus* retrahatur. Nos in obscuris vallibus positi vidimus etc. 245 *tutum* sec. Rottend. cf. Burm.

246 *Hinc* Montalb. *animis maturus* Rom., Sprot., bini Hamb., sed prior a m. sec., et Ed. Ven. cum Goth. tert., sed magis poetica forma *animi*. Vulgari forma est aliquis *animo mature*; tum exquisitius *maturus animo*, tandem graeca forma *maturus animi*. Sic acui *maturus* Aen. V, 73. Hoc ipsum *acui* m. legerunt nonnulli apud Cerdam. *Aletes* recte. v. ad I, 121; alii *Aletis*, hoc quoque Iul. Sab. *Aethas*, *Aletes*. 247 *Di patrii indigetes*, quorum *sub* Parrhas. e glossa, vt bene Burm. notat. *nomine* Franc. 248 *parastis* Goth. sec. 249 *et* e codd. intulit Heinf. secundum Pierium; scilicet si iam ante receptum offendisset, hoc egisset, vt iterum tolleret. 250

dextramque pr. Hamb. *tenebant* Rom. et alter Menag. *seribat* vel *te-
nebat* alter Hamb. 251 *multum* Oudart. 252 *digna* *viris* Ed. Ven. *pro laudibus istis* repositum ab Heinio e Medic., caeterisque praestantioribus, adde Rom., aliosque Pierianos cum Seruio. Idem hemistichium inf. X, 825. Editum vulgo: *pro talibus ausis*, quod pars codd. et Macrobi. VI, 6 agnoscunt. Interpolatam esse ex lib. II, 535 obseruat Burm. Altera lectio doctior et exquisitior: *laudes*, *vir-
tus*; conf. sup. ad IX, 197. VIII, 273. 253 *Duo* Burm. *dis-
tingunt*: *solui pulcherrima? primum*.

statu viterius prouecti; in ob-
scura valle collocati vidimus
e longinquo Pallanteum in
edito loco positum. 248. Pu-
tant respici Odyss. 2, 754 sqq.

Mox certus aliter quam v. 246
et alibi; est is, cui certum,
decretum; aliquid est, adeo-
que constans, firmis, fortis.
252. *Aletes* et hic pro virtute,
T 3

DI moresque dabunt vestri; tum cetera reddet
 255 Actutum pius Aeneas, atque integer aevi
 Ascanius, meriti tanti non inmemor umquam.
 Immo ego vos, cui sola salus genitore reducto,
 Excipit Ascanius, per magnos, Nise, Penatis,
 Affaracique Larem, et canae penetralia Vestae,
 260 Obtestor (quaecumque mihi fortuna fidesque est,
 In vestris pono gremiis): reuocate parentem:
 Reddite conspectum; nihil illo triste recepto.
 Bina dabo argento perfecta atque aspera signis
 Pocula, deuicta genitor quae cepit Arisba;

Et

254 *Di memprosqus* Leid. a m. sec. *tum et cot. pr. Hamb. red-
 dat* duo Burm. 257 *g. recepto* Pier. Medic. et alii aliquot: forte ex
 v. 262. Totus versus aberat a Goth. tert., male. 260 *est abest*
 Ven. 262 *reducto* duo Moret. ex v. 257.

pro factis strenuis. cf. ad v.
 197. 255. *integer aevi*; Ar-
 gutantur Intpp. Ascanius est
 integra aetate, adolescens,
 inprimis respectu parentis;
 decedit annis, aetati, vitae,
 tamquam summae, nobis de-
 finatae pars aliqua quotan-
 nis, seu quotidie; vt apud
 Horatium aliquoties: II Carm.
 5, 13 seq. Art. 175. Pueri
 aut iuuenis in ἀκμῆ constituti
 quodam modo est summa an-
 norum integra, nondum im-
 minuta. Itaque h. l. ornat
 epitheton; nihil amplius. Vos
 — Nise, vt inf. 525 Vos, o
 Calliope; nota figura. 259.
Affaraci Larem; non, tam-
 quam Affaracis Lar fuerit,
 vt Cerda et alii, sed pro La-
 re maiorum; inter quos fuit
 Affaracus, doctius hunc vnum
 memorauit poeta, vt sup. I,

284 *domum Affaraci* dixerat.
 Recte Seru. „*Affaraci larem*,
 id est familiae nostrae vel ge-
 neris proprium.“ 260. La-
 borant Intpp. in *fides*, inde
 post Seruium. Sed *fides* ex-
 quisite pro spe et voto saepe
 ponitur: quaecumque mihi
 fortuna, et quaecumque mihi
 fides in fortuna, seu spes
 desideratissimi reditus paren-
 tis est.

263. In praemiis pollicen-
 dis locus ante oculos Iliad. 4,
 122 seqq. Sapientius etiam
 haec omnia adornata a Vir-
 gilio. Nam apud Homerum
 minus honeste Dolon prae-
 mia postulat Iliad. 2, 321 sqq.
*deuicta genitor quae cepit Aris-
 ba*: De vrbe hac circa Aby-
 dum sita vt inprimis Strabo
 XIII, pag. 882. 883. Steph.
 Byzant.

Et tripodas geminos; auri duo magna talenta; 265
 Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
 Si vero capere Italiam, sceptrisque potiri
 Contigerit victori, et praedae ducere fortem:
 Vidisti, quo Turnus equo, quibus ibat in armis
 Aureus: ipsum illum, clipeum cristasque rubentis, 270
 Excipiam forti, iam nunc tua praemia, Nise.

Praeterea

265 geminas-duo Burm., indocte. Tum Petitus Obs. I, 4 distinguit tripodas geminos auri, duo magna talenta sc. argenti. Sed vir doctus argutias captat in magno talento: quod non ad poeticam (cf. sup. ad V, 248), sed ad numariam subtilitatem exigit, quae a poeta aliena est. Tum tripodas aureos equidem memorari non memini; sed fere aereos. 266 dat, ἔδωκε; sic inf. mittit v. 361 pro misit. Sed crater cum versu abesse poterat. Deficit quoque copula; debebat saltem talenta, et C. 267 Cum vero pr. Hamb. Italiam capere, se. aliquot Pier. 268 Seruius alios delictore, seu potius (vt X, 554) dicere ait legere: sic delictam sortem Aen. V, 490. At Medic. Gud. a m. pr. et pr. Bolland. dicere sortem, quod admodum placet Heinso: mihi tamen nimis argutum videtur. Dicit, indicit, sortem is, qui fortiendi facit potestatem: vid. Heinsf. ad V, 486. Ducere autem sortem poeta ornatus dixit pro simplici: sortiri, sortitione dispertiri praedam. 269 Vidistis aliquot Heinsf. et Burm. cum Macrob. VI, 6. quis ibat Franc. 270 ipsum illum, sc. equum; distinctio est a Scrvio. cristasque comantis Rom. 271 nunc iam Doruill.

Byzant. h. v. ibique Holsten. cum Eustathio ad varia Homeri loca Iliad. β, 837 et al. Difficultas hic in eo inest, quod Arisba, Troadis vrbs, Troianis auxilia ab Asia adducta misit. Eandem ab Achille euerfam esse Seruius tradit, nescio qua auctoritate: sed si qua fuit, ad Arisbam in insula Lesbo ea spectasse videtur. Nostra vero Troadis Arisba quomodo a Troianis capi potuerit, dubitatur. v. Seru. Sed repetit hoc poeta ex rebus, quae Troianum bellum antecesserant: de quibus cf. Excurs.

I* ad h. l. Potuit igitur fabulam sequi, quae cum pluribus aliis de rebus Troianis narrationibus intercidit. magna talenta e poetica ratione, vt ornet. Nam, quod partes in se continet, totum magnum est respectu partium: v. ad lib. V, 248. Cratera autem antiquum int. antiquo opere. 267. Color orationis ex Homero eadem in re Iliad. ε, 135 sqq. capere Italiam magnifice, si sedem obtineat et terram in Latium, quam inhabitent Troiani, et praedam sortiri, dispertiri, contigerit. 270. 271. habebis

- Praeterea bis sex genitor lectissima matrum
 Corpora, captiuosque dabit, suaque omnibus arma:
 Insuper his, campi quod rex habet ipse Latinus.
- 275 Te vero, mea quem spatii propioribus aetas
 Insequitur, venerande puer, iam pectore toto
 Adcipio et comitem casus complector in omnis.
 Nulla meis sine te quaeretur gloria rebus;
 Seu pacem seu bella geram: tibi maxuma rerum
- 280 Verborumque fides. Contra quem talia fatur
 Euryalus: Me nulla dies tam fortibus ausis

Diffimilem

272 *lectissima* aliquot Burm., ex more. 274 Variant codd. ap. Pier. et Heinf. ac Burm., etiam nostri, vna cum edd., mirum in modum: *Insuper his campis*, quod (vt Rom.) vel *quos*, vt Goth. tert. *In super his campi*, quod. I. — *id campi*, quod. I. *is campi quis*, vel, vt Foggia. exprimi curauit; *quos* Medicus (Heinf. accipiebat *quis* quibus habitat, quod parum placet): I. *hi campi quos*, et I. *his campi quos*, et *campos quos*. Recte Heinf. praetulit, quod vulgatum vides. Proclius est videre erroris causas in exquisitiore ratione grammatica *raū insuper his et campi quod*. 275 Tu Bigot. 277 *amplior* Leid. 280 *Contra quas* pr. Rottend.

bebis equum exortem, *ysqus* *isquserat*, et Turni spolia. Ilustrat rem Cerda. v. V, 534. VIII, 552. 272. 273. Promittit duodecim mancipia, ancillas et pueros. *Matres* poetae simpliciter sunt feminae; non grauidae. Quod vero adiecit *suaque omnibus arma*, obscurum esse potest, si seruos cogites. Sed *captiuos* memorauit, quos armatos ceperat, armisque adeo spoliauerat. 274. Recte Seruius ad *το τέρμενος*, seu portionem agri regibus priscis pro honore assignati refert: qualis v. c. erat Bellerophon-ti apud L. yeios Iliad. 6, 193 sq.

Tarquinius Superbo in campo Martio. Spectat ad hanc ipsam regis sortem locus circa lacum Albanum inf. vl. 388. *vbi tunc rex stabula alta Latinus habebat* h. armenta pascebat. 277. *Adcipio*, facio, et *complector te pectore toto*, comitem iunge. 279. 280. *tibi maxima rerum verborumque fides* erit et habebitur; tecum omnia consilia mea et gerendas res communicabo. Quodcunque autem vel cum fide ac fiducia vel propter fidem facimus, id *omne fides* designat; vt paullo ante notatum meminimus. 281, 282. 283. Ego vero allaborabo, vt huic forti

Diffimilem arguerit; tantum: Fortuna, secunda
 Aut aduersa, cadat. Sed te super omnia dona
 Vnum oro: genetrix Priami de gente vetusta
 Est mihi, quam miseram tenuit non Iliæ tellus 285
 Mecum excedentem, non moenia regis Acestæ.
 Hanc ego nunc ignaram huius quodcumque pericli est
 Inque salutatam linquo; Nox, et tua testis
 Dexteræ, quod nequeam lacrimas perferre parentis.
 At tu, oro, solare inopem, et succurre relictæ. 290
 Hanc sine me spem ferre tui: audentior ibo
 In casus omnis. Percussa mente dederunt
 Dardanidæ lacrimas: ante omnis pulcher Iulus;

Atque

283. 283 Hic velim Burmannus nos docuisset, qualem sententiam horum versuum animo teneret. Interpunctio post *tantum: Fortuna secunda Haud aduersa cadat*; quæ equidem non assequor. Scilicet duplex est lectio loci et interpunctio: altera, quam Seruius tueretur et diserte exponit: *aut aduersa cadat*. Sic fere editur. Ex hac locus interpungendus: *Me nulla d. — arguerit: tantum: Fortuna secunda Aut aduersa cadat*. Ita *δαιμόνιαν* habet oratio: *tantum* sc. de me polliceri audeo, quaecumque fortuna acciderit, seu aduersa seu secunda; sed pro vulgari seu dictum *aut*. Tum *arguerit* est pro arguet, sed nec ineleganter. Altera est lectio, *haud a. e.*, quod Heinſ. e Medic. aliisque praetulit, si modo codicum auctoritas in tali voce *aut*, *haut*, *haud*, magna est. Mentel. pr. *Haud auersa cadit*. Sic interpungendum esse patet: *me — arguerit: tantum fortuna secunda, Haud aduersa, cadat!* In his, meo quidem sensu, ieiunium est illud: *secunda, haud aduersa*. Itaque antiquiorem reuocaui cum Bruckio. Respondet v. 299 *casus quicumque sequitur*. Accepit tamen sic locum etiam Symmachus lib. I ep. 28 ab Heinſio laudatus; et potest aliquis cum V. C. Biegleb statuere, tacitam animi praefensionem et praefationem infelicis exitus his verbis innui. 283 *Tantum super Parrhaf. sed te ultra. o. Vratisl.* 287 est in fine abest Rom. et aliis Pier. et Heinſ. 288 *nox et tua testes Dexteræ* malit Heinſ. 290 *Hanc tu* aliquot Pier. et Burm. cum Goth. sec. *Hanc oro* Oudart. a m. pr. *Hanc de oro* Zulich. *Tu vero* f. Goth. test. 291 *Aut sine me* Exo. Burm. *quo audentior* Ven. interpolat; nam hiatus tuetur sententiae clausula et loquendi intervallum. *audacior duo* Heinſ. 292 *Percussa* Heinſ. post Pier. e codd. vindicauit: vulgo, *Perculsum*. Tum *dedere* Medic.

forti facta tota vita mea sit quando vsus fuero. cf. Var.
 consentanea siue bona siue L. Ad pietatis sensum prae-
 aduersa fortuna in eo exe- clare seqq. sunt comparata.

Atque animum patriae strinxit pietatis imago.

295 Tum sic effatur:

Spondeo digna tuis ingentibus omnia coeptis.

Namque erit ista mihi genetrix, nomenque Creusae

Solum defuerit, nec partum gratia talem

Parua manet. Casus factum quicumque sequuntur:

300 Per caput hoc iuro, per quod patet ante solebat:

Quae tibi polliceor reduci, rebusque secundis,

Haec eadem matrique tuae generique manebunt.

Sic ait inlacrimans; humero simul exiit enssem

Auratum,

295 *adfat*ur aliquot Pier. et Heinf. 296 *Sponde* Vrsin. e Colot., et Heinf. e Medic. aliisque defendebat, in quibus vel *sponde*, vel *sponde*, *sponsi*, *sponde o*, erat, vt esset: sponde, promitte tibi, expecta. Burmannus bene monet, se dubitare, an Latine dicatur: *sibi spondere*. Si tamen vel maxime Latine ita diceret, tamen praefeream: *Spondeo*, tamquam Ascanii personae egregie accommodatum. Sic inf. 301 *polliceor*. *omina* Sprot. a m. sec. et Parrhaf. 297 *Iamque erit* pr. Moret. *Namque ait et tu* Oudart. *illa* Zulich. 298 *Solum d.* Gud. *nec p. gloria* pr. Hamb. 299 *Factum casus* aliquot Pier. *sequuntur* e Mentel. vtroque et ex aliquot aliis recepit Heinsius, scilicet tamquam magis reconditum; duo alii *sequantur*, plures *sequuntur*, etiam apud Pierium, cum Mediceo et Romano, quod equidem tantis auctoritatibus amplectendum censeo. Vulgo *sequitur*. 303 *Haec ait* edd. apud Pier., et sic Parrhaf.

294. Locus, suauissimi affectus plenus, in sententiam definit ex intimis animi recessibus repetitam. Conscientia ac cogitatio, adeoque imago pietatis suae in patrem Aeneam, acriter pungit animum Ascanii, exemplo pietatis in Euryalo erga matrem percepto. Sic inf. X, 824. Lauso caeso Ingemuit Aeneas, *Et mentem patriae strinxit pietatis imago*, h. recordatio ac memoria amoris sui in Ascanium et quantum ex simili calamitate luctum ipse esset suscepturus. Erat igitur *imago p.*

p. in Ascanii mente. Hactenus de verbis. Sententiam ipsam quantumuis reconditam iam in Homero obseruamus, Iliad. 7, 302. 339. cf. Odyss. 8, 113. 114.

298. *nec p.* et ipsi imputabo in beneficium acceptum hoc, quod talem filium peperit. Meretur magnam gratiam, quae te genuit: vel, vt Seru. debet ab omnibus coli, quae talem creauit.

303 sqq. Haec ex heroicae vitae more illustranda, quo propriis armis alium instruere summi affectus pignus erat, conf.

Auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
 Gnosius atque habilem vagina aptarat eburna; 305
 Dat Niso Mnestheus pellem horrentisque leonis
 Exuias; galeam fidus permutat Aletes.

Protenus armati incedunt: quos omnis euntis
 Primorum manus ad portas iuuenumque senumque
 Prosequitur votis. Nec non et pulcher Iulus, 310
 Ante annos animumque gerens curamque virilem,
 Multa patri portanda dabat mandata; sed aurae
 Omnia discerpunt, et nubibus inrita donant.

Egressi superant fossas, noctisque per umbram
 Castra inimica petunt, multis tamen ante futuri 315
 Exitio. Passim somno vinoque per herbam

Corpora

304 *Licaon Parrhas.* 305 *vaginae a. eburnae* aliquot exemplaria apud Macrob. V Sat. 9 e vulgari usu. 306 *horrendique* Goth. sec. *exuiasque leonis Horrentis* Goth. text. 307 *permittit* duo Burm. et Goth. sec. *Aethes, Alactes*, perperam alii. v. sup. ad I, 121. 310 *Insequitur* Goth. text. 311 *Ante omnes Ven. animosque* Montalb. et sec. Hamb. 312 *mandata dabat portanda* Non. Marcellus et multi scripti Heinf. et Pier. cum Gothanis et Erf., sed iniucundis numeris. 313 *decerpunt* alter Hamb. *discernunt* Goth. tert. *inrita* Rom. 314 *votisque* Leid. pro var. lect. *per umbras* aliquot Burm. et Pieriani: sed bene illud spreuit Pjerius. 315 *arte fut.* Leid. conf. Not. Potuisset refingi: *multis iam iamque futuri Exitio.* *futura* Goth. tert. 316 Ordinem verborum e codd. et Macrobio ac poetae usu reduxit Heinf. pro vulgari *vino somnoque.* Rom. *per umbram.*

conf. Iliad. x, 255 sqq., vnde hic locus adumbratus est: vt alias, arma permutare. conf. Cerda. Ensis commendatus ab arte Cretensis hominis: expectabam ab hoc arcum et sagittas; enses Creticum non memini. *Vagina eburna* in Odyss. 3, 404 est in simili munere. 308. cf. Iliad. x, 272 sq. primores comitantur abeuntes. 313. *nubibus*; dant ventis, auris, vt toties. 314. Cf. Iliad. x, 469 sqq. 315. Impeditam sententiam facit vox *ante*. Ex sollenni ratione sermonis esse debet: ante quam castra petunt, ingrediuntur; atqui hoc a re alienum. Tenendum igitur alterum, quod Seruius offert, etsi durius, vt *ante* respiciat *inimica*, in quo vis lateat, perniciosa ipsis, vnde redituri non erant; igitur *ante* quoad sententiam ex ea voce fulplendum:

Corpora fusa vident, adrectos litore currus,
 Inter lora rotasque viros, simul arma, iacere;
 Vina simul. Prior Hyrtacides sic ore locutus:
 320 Euryale, audendum dextra. Nunc ipsa vocat res.
 Hac iter est. Tu, ne qua manus se ad tollere nobis
 A tergo possit, custodi, et consule longe.
 Haec ego vasta dabo, et lato te limite ducam.
 Sic memorat, vocemque premit; simul ense superbum
 325 Rhamnetem adgreditur, qui forte tapetibus altis
 Exstructus toto proflabat pectore fomnum;
 Rex idem, et regi Turno gratissimus augur:
 Sed non augurio potuit depellere pestem.

Tis

317 *arreptos* Vratisl. vid. Not. 318 *inter tela r.* aliquot apud
 Pier. 320 *audendum est* duo Burm. cum Goth. tert. 323 *vasta*
bo multi Pier. et Heinsl., interpolate et ex interpretatione: *dare* pro
facere exquisite. *recto te limite* Macrob. V Sat. 9, quod a re alienum.
 Sed *lata via*; nam strages late facta indicatur. conf. X, 514 et h. l.
 Burmann. *limine*, *lumine*, et hic aliquot Heinsiani, cum binis Goth.
 324 *superbus* emendabat Waddel. Animadu. crit. p. 28; male, addit
 Burmannus, tapetes enim in castris habere, superbi est. 326 *Ex-*
structus tert. Mentel. *Exstructus* Rufinian. de Schemat. Lex. p. 259,
 quod Ruhnkenius V. C. ex illo natum notavit. *proflabat* plurimi codd.
 et ed. Ven. p. *vinum* sec. Moret. 327 lo. Schrader. emend. *dux*, ne
 plures Rutulorum reges sint. Enimvero *Rex* Rhamnes, heroicae ae-
 tatis more, *ἄναξ*, vnus e principibus. 328 *auguriis* Macrob. et
 Schol. Statii ap. Heinsl. Decrat versus Goth. tert.

supplendum: *antequam ipsi*
perirent. 317. *arreptos currus*
 (vt inf. 465 *arreptas hastas*)
 sublato in altum iugo, et de-
 pressa in terram parte currus
 extrema, si binis rotis instruc-
 tum currum cogites. *Erecti*
 currus apud Statium occur-
 runt, obseruante Burmanno.
 mox *vina*, vasa vini, vt be-
 ne Seru.

321. Anteit Nisus: Eurya-
 lo mandat, vt sequatur et a
 tergo omnia tuta praestet.

consule, prospice, prouide. v.
 Burm. ad Val. Fl. III, 38.
vasta dare pro facere, vastare.
vocem premit: aut submis-
 sa voce loquitur, aut tacet,
 inquit Seruius. Praeferam
 prius. 325. 326. quam or-
 nate! sola verborum immuta-
 tione, pro vulgari: *in tape-*
tibus alto extructis ipse Rham-
nes p. Posuit autem tapetes
 pro puluis tapetibus instra-
 tis. 327. 328. Praeferunt Ho-
 merus Iliad. 8, 858. 859.

Tris iuxta famulos temere inter tela iacentis;
 Armigerumque Remi premit, aurigamque sub ipsis; 330
 Nactus equis; ferroque secat pendentia colla;
 Tum caput ipsi aufert domino, truncumque relinquit
 Sanguine singultantem: atro tepefacta cruore
 Terra torique madent. Nec non Lamynumque Lamumque,
 Et iuuenem Sarranum, illa qui plurima nocte
 Luserat, insignis facie, multoque iacebat
 Membra deo victus: felix, si protenus illum

Aequasset

329 *inter lora Parrhaf. cum Romano. cf. 318. inter arma Gothi*
test. 330 *premit Rhemi ante Pier. lectum, inuito etiam metro.*
Remum Doruill. a m. sec., sicque dudum ipse malui. Nunc video,
etiam Io. Schraderum ita coniecisse. Nam agi arbitror de vno Rham-
nete rege et augure. Iuxta hunc tres famuli, armiger, auriga, tan-
dem ipse Rhamnes, interimi videntur. 331 Nactus Mentel. pr.
Natus Doruill. secant Goth. pr. 332 reliquit plerique ap. Heinf.
333 Seruius et eius exemplo Barthius ap. Burm. distinguebant; S. f.
atro: t. Ita altero loco epitheton minus bene deficit. 334 Tam-
umque, Tamumque, vulgg. Alii Lamirum, Lamurum, Samyrum,
Tomyrum, Limyrum, Limirum, Limurum. Lamyrum tamen Rom.
Medic. et alii plerique; pro Lamumque Schrader. malit Nemanque ex
v. 454 Sarranogus Numaque. Sed v. ib. 335 Serranum, Roma-
num quoque nomen, Heinf. praetulit. v. inf. 453. Vulgo: Serranum.
336 insigni f. Menag. pr. tum Goth. tert., quae vulgaris forma. iace-
bant membra Mentel. pr. Parrhaf. et Gud. a m. pr. 337 vincus
Montalb. et text. Rottend. iuincus fec. Rottend.; non male de vi-
no, quod illigat membra. Sed tamen multo deo victus minus abhor-
rens, quam vincus. Et vino victus frequens. cf. ad Tibull. I, 22.
De somno probauit Heinf. I l. a Burm. laudd.

329—334. Remum (quem
 expresse non nominat), cum
 trinis famulis, eiusque armig-
 erum (ἄρμακοντα) et auri-
 gam (ἀνίοχον) opprimit. 333.
 334. Sanguine singultantem trun-
 cum, qui collo reciso san-
 guinem emittit ebullientem,
 ἀναβλόζοντα. Doctius quo-
 que dixit singultantem sangui-
 no, pro f. sanguinom. Sequi-
 tur: atro tepefacta cruore Ter-
 ra torique madent: grauitatis

plus habet Homericum: δά-
 κρυον δ' ἄπαν αἵματι θῦν, fer-
 vebat, aestuabat, in loco
 praeclaro de Agamemnone
 caeso; inter epulas Od. λ, 419
 et al. 335 sq. Haec et simi-
 lia ornamenta magno sublegit
 Homero, qui in his mirus
 artifex. Lusibus et iocis in-
 ter epulas Sarranus magnam
 noctis partem exegerat, et
 nunc vino grauatus (mul-
 to deo victus) obdormierat;
 quanto

- Aequasset nocti ludum, in lucemque tulisset.
 Inpastus ceu plena leo per ouilia turbans;
 340 Suadet enim vesana fames; manditque trahitque
 Molle pecus mutumque metu: fremit ore cruento.
 Nec minor Euryali caedes: Incensus et ipse
 Perfurit; ac multam in medio sitae nomine plebem,
 Fadumque, Herbesumque subit, Rhoetumque, Aba
 nimque,
 345 Ignaros; Rhoetum vigilantem, et cuncta videntem;
 Sed magnum metuens se post cratera tegebat:
 Pectore in aduerso totum cui comminus enses

Condidit

338 in abest Hugen. 339 In pastus nonnulli Heinſ. In pastum
 Gud. a m. pr. 340 vesana Medic. ieiuna Exc. Burm. mandit
 que trahitque alter Menag. 341 multumque Rom. motumque alii ap.
 Burm. et fr. Parrhaf. 342 et illa Parrhaf. et ira qu. Moret.
 344 Herbesum, quod e Medic. et aliis praetulit Heinſ. Vulgo, Hebafum
 et Hoxefum. Reliquas in nominibus his aberrationes adſcribere pi-
 get. Videat, qui volet, apud Pier. et Burm. Rhoetum et hic habent
 alii. Romanus: Herbesumque subit, Rhoetumque, Arabumque. 345
 Ignauum Waddel. ap. Burman., infelicit, vt pleraeque huius viri
 diuinationes. Manifesta est in versu oppositio. Malis forte nomen
 aliud pro Rhoetum: illos omnes ignaros, Rhoetum vigilantem. Offen-
 dit quoque ad idem hoc Io. Schraderus in schedis. infomnes et cuncta
 videntes in simili loco Valer. Fl. II, 223 caedi facit. 346 Sed non
 sine iudicio positum, pro vulgari Nam, aut simili: vt saepe
 solet. 347 totum cum ed. pr. Burm.

quanto melius fuisset, si po-
 tationem per totam noctem
 continuasset et in lucem pro-
 tulisset ac produxisset! ita
 enim opprimi a Niso non
 potuisset. 339-341. Conf.
 inf. X, 723 sq. Homeritum
 locum Iliad. α , 485: 486 or-
 nauit: sed ornauerat compara-
 tionem, qua saepe et varie
 vtitur, ipse Homerus aliis in
 locis, vt Odyss. ζ , 130 sqq.
 Iliad. μ , 299. Iliad. σ , 323:
 324, vnde $\kappa\lambda\epsilon\iota\tau\upsilon\tau$ illustrat

h. l. turbans turbas faciens et
 consternans pecudes per ouile.
 Spectat autem compara-
 tionem, etsi paullo durius, ad
 Nisum: Simili modo furebat
 Nisus. Tum subiicitur: Nec
 minor Euryali caedes.

343. sine nomine, vtriusque,
 obscuros, ignobiles. cf. Cer-
 da. nomen non modo pro fa-
 ma, sed et pro nobilitate ac
 dignitate. cf. Seru. in me-
 dia vel de loco vel de tempo-
 re,

Condidit adsurgenti; et multa morte recepit.
 Purpuream vomit ille animam; et cum sanguine mixta
 Vina refert moriens: Hic furto feruidus inflat. 350
 lamque ad Messapi socios tendebat; vbi ignem
 Deficere extremum, et religatos rite videbat
 Carpere gramen equos: breuiter cum talia Nifus
 (Sensit enim nimia caede atque cupidine ferri),
 Absistamus, ait: nam lux inimica propinquat. 355

Poenarum

348 Primum ap. Seruium multi distinxerunt: et m. m. recepit
 Purpureum; eduxit gladium multo cruore purpureum; idque rotun-
 dius exire videtur. Vt nunc est: et multa morte recepit, nude est po-
 situm eodem sensu. caedes vt φόνος pro sanguine. recepit (receptura
 inf. X, 383), οὐ ἐν χροῖς ὕψος ἀνεπαύσατο (vt Iliad. v, 574) εὐν ποῦ-
 λῆ φόνω. multa nocte Cornutus legerat, Seruio notante; haud dubi-
 inadoste: nec procedit, vt hoc ipsum cum Heinso de morte accipias,
 multa in morte Goth. sec., et Parrhaf. multaque in morte, et Waddel,
 Anim. Crit. p. 32. et multa morte. Haberet saltem rationem, si dice-
 res: multa morte esse dictum de alto vulnere illato certissimaque adeo
 morte. 349 vomit ille animam cum s. mixtam Ven. et abest quo-
 que Oudart. et Zubich. mixtam etiam Parrhaf. cum Goth; texti
 350 Hinc Montalb. Tunc Ven. Huic obl. Pierii. 351 ibi ignem Romi
 et aliquot Pier. et plerique Heinso. cum ipso Medic. 352 forte pro ri-
 to Goth. texti. videbant pr. et text. Rottend. 353 br. cui duo Heinso.
 et duo Burm. cum Ven: et Goth. text. 355 Acceleremus, ait
 Statii Schol. ap. Burm., perperam. iam lux Leid.

re, vt Burm. 348. multa
 morte recepit, retraxit ensam
 multo cum sanguine; vt φόν-
 vos. Tum purpuream animam
 dixit sanguinem vitalem, cum
 quo vita efflatur. conf. Var.
 Lect. 349. 350. et cum san-
 guine mixta vina refert; ἀνα-
 φίσσα, reiecit, vt Seru. Sen-
 sum igitur foedae et ingratae
 rei poeta habuit nullum, qui
 ista memorare non dubitauit.
 Sed nec alii, Ouidii et Statii
 exempla Cerda laudat, de-
 scriptionem tam molestantem et
 nauseam mouentem refuge-
 runt. Non iungam furto fer-

uidus, sed feruide inflat fur-
 to; furtiua et oeculta caede.

350 — 356. Manifesta Ho-
 meri vestigia Iliad. x, 494
 sqq. in Rheseo, vsque ad 514.
 Messapus excubiis erat praef-
 lectus sup. IX, 159 etc. ignem
 extremum quis dubitet iunge-
 re, vt lumen extremum, conf.
 Burm. religatos rite, ex mo-
 re, ex militari consuetudi-
 ne, ligatos, ait Seru.; quidni
 simpliciter accipiamus: equos
 rite alligatos, vti res posse-
 bat, vti consentaneum erat
 facere, ne liberi discurrer-
 ent. Apud Homer. in ea re
 Iliad. x,

Poenarum exhaustum satis est, ~~via facta per hostes.~~
 Multa virum solido argento perfecta relinquant
 Armaque, craterasque simul, pulchrosque tapetas.
 Euryalus phaleras Rhamnetis, ~~et adha bullis~~
 360 Cingula, Tiburti Remulo diuissimum
 Quae mittit dona, hospitio quam iungeret abfons,
 Caedicus;

356 *exhausti satis est* pr. Menag. 357 *relinquit* Ven. 358 *pic-*
tosque ap. Carif. *tapetos* pr. Rottend. 359 *bullis* Bigot. 360 *74-*
burti mittis Parrhaf. Notabile est quod Iul. Sabini. ad h. v. *bullis*
 „hic locus totus ab expositoribus dicitur emendandus. „ *Ceremoniale*
iunctae sententiae hiant. 361 *misti* Montalb. et sec. Hamb. cum *74-*
 Goth. sec. et text. cf. sup. ad 266. *74-*

Iliad. x, 475 equi ex curru
 extremo ligati sunt. 356.
Poenarum h. l. pro caede ad
 vinciscendum hostem facta.

357 — 366. Omissis caete-
 ris spoliis phaleras et cingu-
 lum Rhamnetis aufert Eurya-
 lus; vna cum galea Messapi,
 qua paullo post ipse proditur
 hostibus. *phalerae*. Dubi-
 tatur et h. l., sintne equi an
 equitis ornamentum; vulga-
 ri more equi phalerati sunt.
 Supra V, 310 *equum phaleris*
insignem vidimus, hic tamen
phaleras Rhamnetis. Iam, qui
 equum ornatum habet, ad
 eundem equi ornatus spectat;
 potest adeo eques phaleratus
 dici, cuius equus est phale-
 ratus: adeoque etiam nunc
 Rhamnetis phalerae, quibus
 insignis eius est equus et qui-
 dem h. l. curru iunctus. Ve-
 rum nec hoc locus admittit;
 Euryalus enim induisse vide-
 tur illas phaleras vna cum
 balteo. Itaque h. l. saltam

pro viri ornamentum erit acci-
 piendum, et quidem viri e
 curru pugnantis; et si, quale
 illud fuerit, nusquam decla-
 ratum reperio; nec magis,
 si equitibus tribuitur, qua
 specie illud fuerit. Vnicum
 locum, ex quo aliquid colligi
 possit, esse video Silium XV,
 255 *phaleris hic pectora fulget*.
 Quod *τὰ Φάλαρα* apud Ho-
 merum in fronte galeae erant,
 nihil huc facit. Remulum
 Tiburtem dicere malim, quam
 Tiburti filium. Mox balteum
 int. aureis clavis insignitum:
 quem ornat Homeri exem-
 plo, v. c. Iliad. x, 266 *sqq*.
 Balteus ille olim Caedici fue-
 rat, qui eum miserat Remu-
 lo, Tiburtino homini, hospi-
 tate munus, *ἑνεχίον*; Remu-
 lus moriens nepoti reliquit;
 quo aliquando in pugna cae-
 so, balteo illa potius sunt Ra-
 tuli. Atque hi, vel in prae-
 dae parte vel vt *ἀπὸ τῶν*, bal-
 teum Rhamneti dederant. Si
 ita

Caedicus; ille suo moriens dat habere nepoti;
 Post mortem bello Rutuli pugnaque potiti;
 Haec rapit; atque humeris nequidquam fortibus aptat.
 Tum galeam Messapi habilē crissisque decoram
 Induit. Excedunt castris, et turā capēssunt.

Interea praemissis equites ex vrbe Latina,

Cetera

Haec ille suo moriens dat habere nepoti. Post mortem, coniungebat Titius L. Controu. XXI, 23, vt significet mortis causa donare. Scilicet vt Ictum videas haec tractare, non poetices studiosum. 363. pugnaque potiti scripti et ed. Ald. pr. cum al. Sed pugnamque potiti Heinlius e Medic. receperat: quod factum nollem; est enim vitium librarii, non lectio. Post mortem Remuli, nepote in praedae caeso, balteo illo potiti erunt Rutuli, Rhamnethique illum vel in praedae parte vel vt apud eos dederant. Hoc poeta efficit: balteo potitos esse Rutulos bello pugnaque: Haec saepe iungit noster cum alijs, vt Homerus πάλαι τε μέγχα τε. mortem pugnamque dubito an aequae amplectantur poetae. praedaeque potiti Rom. Voss. et pro var. leff. Moret. tert. cum Goth. sec., et sic ed. Ald. 1514 ex Naugerii emendatione, quaeque hinc fluxere; manifeste repetitum inf. ex vl. 450. A Benedictinis monachis (Nouv. Tr. de Diplomatique Tom. III, p. 152 sqq.) describitur codex rescriptus, in quo folia ex vetere Aspri Virgilio deprehensa sunt. Laudat ibid. variantem lectionem ex Aeneide: spoliisque potiti pro praedaeque p., quam ad h.l. spectare necesse est. Caeterum in interpretatione loci magnas turbas fecere veteres interpretes; cf. Iul. Sabim. Donat. Sed adscribam Seruii verba: post mortem, inquit, scilicet Remuli, secundum supra dictum sensum; nam Donatus dicit: Post mortem Nisi et Euryali, bello potiti sunt Rutuli (haec is, quem nunc Donatum ferunt; non habet; sed contrariam interpretationem affert): quod non procedit, si diligenter aduertas. Sane sciendum, locum hunc esse unum de XII (alii XIII) Virgiliis, sive per naturam obscuris, sive insolubilibus, sive emendandis: sive sic ratiis vt a nobis per historiae antiquae ignorantiam liquide non intelligantur. Mortem Euryali alii intellexerit, cumque iis Cuningham., toto loci sensu inciso et cuncto., frustra turbatum. Vide Notam. 365 crissamque alter Hamb. 366 et scuta c. Goth. text.

ita singula, consulas, vides frustra trepidasse Interpretes. 362. *ἄνευ ἔχων. ἄνευ ὄψεω* Homer. simpl. dedit. 364. *nequidquam aptat, non fructu- rus; vt Seru. i. puta respectu calamitatis, quam accepturus est, dum per eum impeditus proditur. vi. 384: ἄβι- ἄν, aptam capiti; esse vide-*

tur Homericum *εὐ ἀπαρτίων.* cf. sup. ad I, 318.

367 sqq. Subiicit poeta sapienter nonnulla, quae ex ipsa narratione intelliguntur. Praebesserat Turnus cum expedito agmine ad castra Troianorum expugnanda. Interea in vrbe Laurentum coguntur copiae. Ad earum aduentum

Cetera dum legio campis instructa moratur,
Ibant, et Turno regis responsa ferebant,

370. Tercentum, scutati omnes, Volscente magistro.

Iamque propinquabant castris, murosque subibant,

Cum procul hos laeno flectentis limite cernunt;

Et galea Euryalum sublustris noctis in umbra

Prodidit inmemorem, radiisque aduersa refulsit.

375. Haud temere est visum. Conclamat ab agmine Volscens:

State,

369. *regi tres Burm., sed ii recentissimi, Franc. Reg. et Doruill.*

Consentiunt tres Gothani, sed qui nec maioris pretii sunt. regi Tur-

no pr. Hamb.; forte melius, inquit Burm.; nam Latinus mandata dare

*non potuit, qui lib. VII, 600 *Sequitur se totis rerumque reliquit, habenas.**

Attamen vel sic quaeritur, a quonam responsa lata fuerint? Latinum

res non ita destituisse, quo minus iis postea iterum interesset, ex lib.

XI, 231 sq. satis apparet. cf. Serv. ad v. 367. Idem bene ad v. 369

*In omnibus bonis regis dicitur inarmum. 370. *homines.* Zulich. Tum*

Volcente Rom. et alii Pier., tum Medic. a pr. m. et alii Heinsh., etiam

*inf. 375, monetque idem Iul. Sabinus ad v. 420. *Volscente* alii, etiam*

**Volcente, Volcente.* 371. *portis pro castris* pr. Hamb. et tert. Rottend.*

**murosque* s. Heinshius secundum Priscianum et codicum partem pra-*

tulit, consentientibus aliquot Pierianis, inter quos Romanus esse vi-

detur; adde Seruium, firmante Iulio Sabino. Sed Medic. cum aliis

*tenentur quod ante Heinshium editum erat: *muroque* s. Leidenf. *muri-**

que. 373. *sublustris* Leid. a m. pr. et Goth. tert. 374. *quae ab-*

est binis Burm. quae emendat Waddel. ap. Burm., idque probabat

*Cuningh. 375. *est abest* nonnullis Pierianis et binis Gothanis: at*

pro:

aduentum accelerandum mi-

ferat Turnas ad regem La-

tinum: a quo, dum caeterae

copiae satis instructae sint,

praemittuntur trecenti equi-

tes. In hos ipsos, dum ad

castra appropinquant, inci-

dunt miseri Nisus et Eurya-

lus. 371. *murosque subibant:*

quosnam? Troianorumne?

hoc est vallum et castra, quae

obsidebant Rutuli? atqui ea

non ingredi poterant equites

Latini; an Rutulorum? atqui

horum castra erant nulla, hoc

est, nec vallum nec agger;

verum, in campo procubue-

rant. Res sic expedienda;

Rutuli obsidebant vallum et

postas castrorum Troiano-

rum, cf. sup. 159 sq., adeo-

que is, qui ad eos accede-

bat, *castris propinquare mu-*

rosque subire dici poterat, qui-

bus illi immanebant. 375.

laeno timido: sc. in *bituo por-*

tae, quae proxima ponto v.

238. conf. sup. ad v. 194.

375. res animaduersa est haud

in vanum; non neglecta est.

cf.

State, viri; quae causa viae? quid estis in armis?

Quove tenetis iter? Nihil illi tendere contra;

Sed celerare fugam in filuas, et fidere nocti.

Obiiciunt equites sese ad diuortia nota

Hinc atque hinc, omnemque abitum custode coronant. 380

Silua fuit, late dumis atque ilice nigra

Horrida, quam densi complerant vndique sentes;

Rara per occultos lucebat femita callis.

Euryalum tenebrae ramorum onerosaque praeda

Impediunt, fallitque timor regione viarum. 385

Nisus

prior: *Stare's viri quae causa viae est? usum* Exc. Burm. *visu* pr. Moret. Bümannus, nullum idoneum sensum exire putans, emendat *visa*, visa galea splendenti. Scilicet interpungebatur *Haud temere est visum, conclamat ab a. V.* Vir doctiss. tantum interpunctionem edratius exigere debebat. Scribendum et accipiendum est; *Haud temere est visum. Conclamat ab a. V.*; res animaduersa est haud in vanum, haud impune. Conclamavit statim Volscens etc. Atque hoc, quod sponte se offert, malim equidem, quam aut *visum* pro substantiuo habere, aut accipere quasi dictum: *Visum est*, haud temere esse, quod galea resulserat. Est enim *temere* proprie vetus nomen; *ex temeris*, temere, vt necessè, forte, rite et similia. Tam ab *aggers* Ven. et a m. pr. Gud., quod de via accipit et illustrat Heinsius, sed h. l. nemo praefereat alteri, quod de duce magis consentaneum. *exclamat* Ven. cum clamat Goth. sec. 378 in *stius* Leid. et Reg. 379. 380 in vnum conflant Goth. text. *Obiiciunt sese equites dicitum custode coronant.* 380 huc illuc Nonsius in *diuortia. abitum* Medic. a pr. m. alique cum Rom. et aliis Pieri, praetulit quoque Seruius; itaque recepit Heinsius. Et videtur esse doctius quam vulgare: *aditum*. Ed. Mediol. *obitum*, tert. Moret. *atque omnem abitum.* 382 *complebant* Medic. 383 *lucet* haud dubie elegantius de via inter dumos et tenebras filuarum, quam *ducebat*, quod vulgg. praeferebant ante Heinsum, qui Seruium, Medic. a m. pr., aliosque sequutus est: et si enim ab eo: *sed frustra*, sub finem notae subiectum video, in contextum tamen *lucet* receptum est. Praetulerat *matrem* iam olim Noster Ald. 1514, cui vix vna et altera editio obtemperavit. *Calles* obuium esset mutare in *volles* vel *valles*; sed accipio *calles* de toto illo tractu, qui erat peruius (sic apud Liuium *saltus callesque* iunguntur), in hoc est *femita*, quae ducit euntem. 385 *fallitque timor* Medic. a m. pr., sicque edd. aliquot recentiorum, coniectane omnino; Heinso quoque iudice, *timor ne falleretur*, nisi manifesta librarii incuria esset,

cf. Var. Lect. 377. *tendere* recte explet Seru. verbis *tendere* aduersus aliquem, hoc est, respondere. Tamen of-

tendunt alii Inapp. 379. *diuortia* doctius, quam *diuerticula*.

385. *fallitque timor regione viarum*

Nifus abit: iamque imprudens euaserat hostis,
Atque lacus; qui post Albae de nomine dicti

Albani;

386 euaserit Medic. a m. pr. inuaserat Doruill. 387 locos
codd. Heinf. et inter eos Medic., sic quoque Romanus. Pierius nihil
monuit: sed nec aliter ille legisse ac reperisse videtur: nam sic fere
vett. edd. omnes, quas inspexi. Nec lacus nisi ab emendatione viui
docti profectum, quem Io. Bapt. Egnatium fuisse arbitror, in cuius re-
censione primum lacus expressum deprehendi: quod sequuntur Pal-
man, Steph. Heinf. Nec variant codd., nisi quod nonnulli lacos vel
lucus vitiose exhibent, locus Erf. Iam in lectione illa: lacus magna
suboritur difficultas, si locorum situm compararet aliquis (cf. sup. Not.
ad v. 195). Lacus enim Albanus nimis longe a castro Troianorum
seu noua Troia, quaternis saltem leucis, abest; quam vt intra exi-
guum, quod a media nocte ad diei ortum supererat, interuallum eo
vsque procurrere et iterum inde in siluas redire posset Nifus. Rusticus
itaque, quem nunc video ad h. l. offendisse, locos praefert, vt pars
aliqua agri Albani sit, qui tum forte eo pertinebat. Enimvero non
minore difficultate haec ipsa lectio premittitur. Vt concedam locos poe-
tam dicere, vbi vulgaris oratio loca postulabat (cf. sup. I, 306. 365),
tamen non est, quod sciam, vllus loquendi mos, quo loca Albana ap-
pellari possint. Agrum, collem, et similia requiro. Vnus Iul. Sabinus
est, qui ad locum hunc quicquam notauerit: „ atque locos; nam
„ nomen loci Latii, ab imperio, quod erat Albae, Albani dicti; ali-
„ ter non stat sensus. „ Paulo obscurius haec dicta. Mihi quidem,
donec de locis Albanis meliora edoceat, lacus Albani praefereendi vi-
dentur: lacus toties in locos abire: nec adeo morosi esse debemus,
quominus in poeta feramus cursum Nifi paullo vltra iustos limites
productum, cum omnino longius cursu euectum vellet significare;
tandem, si ad lacum peruenisse Nifus dicitur, non hoc ita vrgendum
est, vt in ipsa ripa haeserit. Si tamen a poetae nostri subactio iudi-
cio alienum hoc esse videbitur: vtendum arbitror altera lectione lu-
cos, vt scriptum a poeta statuam: At lucos h. peruenerat vsque ad
lucum Albanum dictum. Potuit is longius procurrere: et hoc loco
testis respicere coepit demum et se recipere. At lucos Goth.
sec. exhibebat. dicit Medic. a m. pr.

viarum h. via, periphrastice;
vt aberraret a via. regio vias,
et poetice, viarum, pro ipsa
via. cf. sup. ad lib. II, 737.
Timor ipse, ne in hostes in-
cideret, a via, qua elabi
poterat, abducit. 386. abit
vt lib. V, 318 Primus abit etc.
imprudens, de Euryalo re-
manente non cogitans. La-
cus Albanus aliquantum sane
a Castro Troianorum, seu

Noua Troia, abfuit, et maio-
re forte interuallo, quam vt
paucis horis a media nocte ad
diei ortum eo vsque procur-
rere et rursus inde siluas re-
petere potuerit Nifus. Enim-
vero nec geometrica subtili-
tate in posita haec exigenda
sunt, qui omnino longius
cursu euectum Nifum decla-
rare voluit. Poterat is la-
cum Albanum, longo et in-
teruallo

Albani; tum rex stabula alta Latinus habebat.
 Ut fletit, et frustra absentem respexit amicum:
 Euryale, infelix qua te regione reliqui? 390
 Quae sequar? Rursus perplexum iter omne reuoluens
 Fallacis filuae, simul et vestigia retro
 Obseruata legit, dumisque silentibus errat.
 Audit equos, audit strepitus et signa sequentum.
 Nec longum in medio tempus; quum clamor ad auris 395
 Peruenit, ac videt Euryalum: quem iam manus omnis
 Fraude loci et noctis, subito turbante tumultu,
 Oppressum rapit et conantem plurima frustra.
 Quid faciat? qua vi iuuenem, quibus audeat armis
 Enipere? an sese medios moriturus in enses 400
 Inferat, et pulchram properet per volnera mortem?

Ocius

389 *prespexit* alter Menag. 391 *Quomodo* Parshaf. Tum Verbanus verba Nisi continuabat vsque ad r. p. i. omne *reuelans*: vt quidem in Seruio nunc legitur; sed secundum Iul. Sabinum, vsque ad *Fallacis filuae*. *Simul et*. Turbat omnia vox ait, inquit. Donatus distinxerat et legerat, vt vulgo fit. Quod Fabricius ei tribuit, *Fallacis filuae*, praescriptum tantum est eius verbis in edit. Basil. *Rursum* tres Burm. *perplexum* Sprot. *reuelans* sec. et text. Rottend., acute, et subtiliter ad *perplexum*. 394 *sequentem* Gud. a m. pr. 395 *dum* Ven. tum Gud. a m. pr. cum binis aliis. 397 *et noctis subita t. t.* inxerant olim alii ap. Seruium: et sic in Mediceo interspuangi videntur. 398 *Oppressit* Goth. *leo*. *vapi*, vt ad *videt* referretur, olim nonnulli ap. Seru. c. p. contra Montalb. 399 *Hen*, quid agat? Seru. ad IV Aen. 283. 400 *aut sese* Menag. pr. in *enses* Heinf. reuocauit, vt varietur oratio, cum idem hemistichium sup. II, 511 occurrat. Atque sic Gud. et alii Heinf. cf. Burm. Vulgo lectum: *in hostes*, quod tuos si poterat consensus Rom. et Medic. Zulich. Vtrumque Seruius laudat.

ternallo adhuc distitum, tamen praetergredi et a tergo relinquere cumque enadere, est aliquot millibus ab eo efferet. Ad oculorum sensum haec in locorum planitie sunt diiudicanda. 388. *stabula* cf. ad v. 274. Caeterum tota haec poetae narratio egregie

ad expectationem mouendam est comparata. 396.—398. Euryalum ignoratione viarum tenebrisque oppressum, inopinato hostis aduentu turbatum, frustra modo hoc modo illud conantem, dum nunc fugam nunc arma parat, capiunt et abducunt.

Ocius adducto torquens hastile lacerto,
 Suspiciens altam Lunam, sic voce precatur:
 Tu, dea, tu praesens nostro succurre labori,
 405 Astrorum decus, et nemorum Latonia custos;
 Si qua tuis umquam pro me pater Hyrtacus aris
 Dona tulit, si qua ipse meis venatibus auxi,
 Suspendiue tholo, aut sacra ad fastigia fixi:
 Hunc sine me turbare globum, et rege tela per auras.
 410 Dixerat: et toto connixus corpore ferrum
 Coniicit. Hasta volans noctis diuerberat umbras,
 Et venit auersi in tergum Sulmonis, ibique
 Frangitur;

403 *altam ad Lunam* Rom. et alii Pier. cum Zulich.; et potest doctius dictum videri. Vulgare est: *aspicere lunam*, Mox et interfit Heinf. *S. a. Lunam, et sic v. pr.*, quod miror prorsus; nam et non habet, quo referas. Exhibent quidem illud codices et Priscianus lib. XVI, sed tamquam exemplum, quo particulam nonnunquam postponi consuet. Igitur erat interpungendum *saltem: Suspiciens altam Lunam et, s. sic ore pr.* aliquot Pier. et Gud. a m. sec. *sorte pr. Melic. pro diu. lect.* Vide sup. ad VI, 186. 404 *pro labori, dolori*, videtur desiderare Burman. Sec. ad Antholog. p. 190, sed ad illum poetae locum, quem ibi tractat, spectare id debet. 409 *Nunc pr. Moret. per hostes* Bigot. et Goth. tert. 410 *connixus* Rom., et hoc Pierius secundum Probum praeferebat. *connixus* e suis defendit Heinsius. Sed si, ut facis, *connixus* scribitur, statim quoque *coniicit* vs. 411 erat refingendum. Sic quoque vet. ap. Seruium habebant. 411 *diuerberat* qu. Moret. *auras* aliquot Burm. v. lib. V, 502. 412 *Auersi* vulgo ubique legitur. Seruius de scuto interpretatur: sic quoque

402. Consilium Nisi ex y.
 409 declarandum est: volebat occulto et repentino assaultu conturbare et conferrare hostes, ut incerti, quibus insidias peterentur, in fugam se coniicerent; ita liberandi Euryali copiam fore. Et successisset res, nisi morte Euryali inmentata in apertum sese prorapidet. 404. Inicitur copiose Statius VI. Theb. 633 sqq. Formida poecum v.

406 sollennis et nota vel ex Iliad. λ, 39 seq. e, 115 seqq. Odyss. δ, 763 sq. ρ, 240 sqq. et alibi. *praesens*, propitia, ut alibi monitur. 407. *quasi* aut alia ipse tuli, addidi, aut, quas vox sacra est, auxi, dixi, apposui. 408. *tholus* rest. interius rectum rotundae saedis in testudinem concameratae. *fastigium* est in aditu et super foribus. 409. *sine* *auras*, vt Iliad. δ, 242. 243; sollennius

Frangitur, ac fisso tranfit praecordia ligno.
 Voluitur ille vomens calidum de pectore flumen
 Frigidus, et longis fingulibus ilia pulsat. 415
 Diuerſi circumſpiciunt. Hoc acrior idem
 Ecce aliud ſumma telum librabat ab aure;
 Dum trepidant, iit haſta Tago per tempus vtrumque;
 Stridens;

quoque Donatus. Conturbat interdum animum, ſi videas totam antiquitatem abſurdam opinionem peruicaciter tenere, et recentiores eidem inhaerere. Eſt docta ad h. l. Heinfii nota, qua docet ex tergis animantium facta ſcuta, et hinc terga poetis de ſcutis diſta. Enimvero de hoc nemo facile dubitet. Sed hoc loco *tergum* dictum eſt, non modo ſine villo adiuncto, quod ſenſum adiuuare et ſcuti notionem inferre poſſit, vt in loco Ouidii, quem laudat, factum; verum etiam adiecta voce, quae illum ſignificatum proſus euerſit: *in tergum Sulmonis*. Burmannus ſatis habet vſ. 764 inſ. laudare. Saltem erat dicendum, ex aduerſo ſtetiſſe Sulmonem Niſo, etſi tergo in eum conuerſo: nemo tamen hoc poſitu aliquem *aduerſum ſtare* dixerit. *Auerſi* eſſe legendum, cum Cerda nullus dubito. Toties in hac voce turpiter lapſi ſunt librarii, vt licentiae in eam ſatis ſit nobis. Habet quoque illud ſec. Rottend. Tranſadaſta autem ſuit haſta per Sulmonis tergum ita, vt per pectus emineret, longum vero haſtille, quod vulnere extat (*ibi*, in tergo, qua prominet haſtile, ferro in interiora adaſto), ſuo pondere inclinatum frangitur: Homericomore. Nec tamen hoc veteres Grammatici animis ſatis aſſequi potuiſſe videntur, quantum ex Seruianis fragmentis intelligitur; itaque *ibi* ſubiicitur: „Sciendum tamen, locum hunc eſſe de his, quos inſolubiles ſupra vſ. 363 diximus.“ *Sulamoni* Sprot. 413 Vulgg. *ſiſſo*. *ſiſſo* Heinf. e Medic. et caeteris vetuſtioribus reſpoſuit: ſic quoque veteres Pierii, niſi quod in aliis lectione abraſa modo *ſiſſo*, modo *ſraſſo* reſcriptum erat. t. p. Iuda pr. Menag. 415 *pulſant* Menag. 416 *Hic a. qu.* Moret., ſed eſt: tanto acrius, quod et latuerat, vt Seruii verbis vtar, et quod ei primus proſpere ceſſerat iactus. *acrius* Medic. et a m. pr. Gud. 417 *telum ſumma*: aliquot Heinf. et Burm. Ex iisdem et Pier. pars: *olibrabat* cum Goth. tert. et Erf. Sed in emendationibus, ait Pierius; *librabat*, quod et elegantius. 418 *iit* ex Leid. et Moret. ſec. Heinfius adſciuit: extat tamen iam in

ſollennius erat *δός μὲν δα, φα, me.* 413. *Ilia*. *ζ.* 437 *κί- λυκεφός αἰμὴ ἀπὸ μασσόν.* Lucret. II, 354 *Sanguinis exſpirans calidum de pectore flumen.* 415. Georg. III, 506 *imago longo Ilia ſingultu tendunt.* 416. Pacuuiantum laudat Macrobr. VI, 1 *Diuerſi circumſpi-*

cimus: horror percipit. 417. *ſumma telum librabat ab aure.* Cogita ſtatum *vibrantis* haſtam, eleuata a dextra capitis parte manu. De eodem accipiendus Euripidis verſus Hippol. 221 *κατὰ χυῖτον θορδὸν ὀφθαλ βέλος.* 418. 419. Homericum vulnus, v. c. *Ilia*. d.

Voluitur Euryalus leto, pulchrosque per artus
 It cruor, inque tremeros ceruix conlabra recumbit:
 Purpureus velati cum aëros, succifus aratro, 435
 Languescit moriens, lassone papauera collo
 Demifese caput, pluuia quum forte grauantur.
 At Nifas rait in medios, solumque per omnis
 Volscentem petit, in solo Volscente moratur.
 Quem circum glomerati hostes, hinc comminus atque hinc
 Proturbant. Instat non secius, ac rotat ensem 441
 Fulmineum; sonet Rutuli clamantis in ore
 Condidit aduerso, et moriens animam abstulit hosti.

Tum

portentose, vt IX, Theb. 126, ybi hasta coniecta *medium Poleten*
Transabit et iuncti clipeum canal improba Moysi. Nonnulli codd. ap.
 Pier. Heins. et Burm. cum ed. Mediol. Ed. Ald. pr. cum Iunt. 1520
Transadigit; ed. Ven. *Transabigit.* Vulgo ante Heins. expressum:
Transadigit, quod alicum a loco hoc, quo, transadigitur, require-
 batur. Exhibet illud iam Ald. sec. 1505. At Nauger. Ald. 1514
Transabit. Variant hinc edd. seqq. Medic. a m. pr. *Transadibit.*
 Zulich. et Franco. *Fransigit.* *pectora candida* Rom. cum aliquot aëis
 Rier. Sproet. et aëis alii Burm. *rumpit* itidem Heins. e Medic. et alius
 vetustioribus cum suis, tum Ge. Fabricii dedit. Vulgg. *rupit.* 433
Voluitur leto displicebat Io. Schaefero: malebatque idem *Soluitur* vel
Voluitur S. perro. tabo. Vide Notam. 436 *Linguescit* Doruill. *lasso.*
 quod Nauger. restituit, merito defendit Heinsius; Edd. vett. cum Al-
 dina, priore et pars codd. Pierii habebant *lappo*; apud eundem edd.
 437 *Dimisere* aliquot Burm. 438 *Ac* vel *et* aliquot Pier.
 441 *Proturbant* multi Pier. et Heins., male. *non segnus* edd. ante
 Heins. et aliquot codd., inter quos Goth. pr. Maior tamen et melior
 pars *non secius* vel *setius*, vt Rom. Medic. et alii Heins., vel *fastius*.
 vt pr. Meuzel. Eadem scriptura et varietas alibi occurrit: cf. h. l.
 Heins. et sup. ad V, 862. Ge II, 277. III, 367 et al. non
 Strius Franc. rotet Leid.

etc., quis non aestuet iuueni-
 lis animus inter legendum!
 433. *voluitur*, prouoluitur,
 concidit, caesus, moriens:
 pro hoc dixit *leto*. 435—
 437. Eximia et suavis com-
 paratio, sed in qua Maroni
 nil imputandum praeter ver-
 borum ornatum. Nam prae-
 clarum illud: *succifus aratro*,

quo res, quae multis modis
 fieri poterat, tam suauiter ad
 vnum certum casum reuoca-
 tur, a Catullo mutuatus est:
 Carm. XI, f. cf. eund. LXII,
 39 sq., alterum de papauere
 totum Homericum est Iliad. 9,
 306. 307. Imitati sunt mul-
 ti. Cerda laudat Ouid. Met.
 X, 190 sqq. Adde Apollon.
 V 5 III, 1398 sqq.

Tum super exanimem sese proiecit amicum
 445 Confossus, placidaque ibi demum morte quieuit.
 Fortunati ambo! si quid mea carmina possunt,
 Nulla dies umquam memori vos eximet aevo:
 Dum domus Aeneae Capitolii immobile saxum
 Adcolet, imperiumque pater Romanus habebit.
 450 Victores praeda Rutuli spoliisque potiti,
 Volucem exanimum flentes in castra ferebant.
 Nec minor in castris luctus, Rhamneste reperto
 Exsanguis, et primis vna tot caede peremtis,
 Sarranoque Numaque. Ingens concursus ad ipsa
 455 Corpora, feminecesque viros, tepidaque recentem
 Caede

444 *exanimem* codd. plerique: cf. ad IV, 8. Praefert vulgatum Heinsius; ob suaviorem sonum, puto. 445 *Confixus* Doruill. a m. sec. Vir doctus ap. Burm. conr. *placida*, quod attridet Burmanno. 446 *possent* Goth. tert., male; idem v. 447 *Nulla dies, nunquam.* 451 *exanimem* Rom. et Doruill., bini Goth. vid. modo v. 444. 452 *Nec minus* pr. Rottend. 453 *Exanimi* Ed. Ven. 454 *Sarrano* vulgo et hic. v. sup. ad 335. *Remoque* possit quis suspicari ex v. 330. *Lamoque* Io. Schrader. Sed doctius ponitur nunc nouum nomen, vt supra v. 343 sq. tanto plura praeteruisse videatur. 455 *feminecesque vltos* Hamb. sec. *tepidumque recenti Caede* locum vulgaris lectio in Romano

III, 1398 sqq. Versus 444. 445. praecleari et facto et verborum dilectus: nunc enim recte memorata *placida* mors, et *quiescere* in amici complexu.

446—449. Splendidissimum epiphonema! et ad miserationem altius insigendam animo, dum se ipsum ea, tactum significat poeta, aptissimum. Sumserunt a poeta ali, non aequè feliciter: congeffit imitationem multorum Cerda. Splendor autem et pondus in ornamentis ac verbis, *domus*

Aeneae, gens Iulia, aut, quod minus malim, omnino populus Romanus. *immobile saxum*: quippe aeternum Capitolium, et nota narratio de Termino deo, qui in fundamentis Capitolii iaciendis non cessit loco. *pater Romanus* est Iupiter Capitolinus, non Augustus: is non aeternum habiturus erat imperium.

452. conf. Iliad. x, l. c. 523 sq. 455, 456. *tepidaque recentem caede* locum; docte et eleganter, non per hypallagiam, vt vulgo exponunt, sed propter

Caede locum, et plenos spumanti sanguine riuos.
Adgnosunt spolia inter se, galeamque nitentem
Messapi, et multo phaleras sudore receptas.

Et iam prima nouo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile: 460
lam sole infuso, iam rebus luce relectis,
Turnus in arma viros, armis circumdatus ipse,
Suscitat; aeratasque acies in proelia cogit,
Quisque suos, variisque acuunt rumoribus iras.

Quin

Romano regnabat: eam vero in suis codd. non occurrere testatur Heins. praeterquam in Gud. a m. pr. Tamen et Medic. secundum Rogginium ambiguum scripturam habet. Alteram lectionem: tepidaque receptem Caede locum, vt iam Egnatius emendatum dedit, bene post Ge. Fabric. Pier. et alios Heinsius tuetur ex Seruio et Macrobi. VI Sat. 6. Est ea haud dubie elegantior, non per hypallagen, vt male exponunt, sed propter exquisitiorem et remotam a vulgari formam. Nam locus recens caede est doctius dictum, quam locus recenti caede. tepidaequo madentem C. l. Porcius Pierii, cum ed. Mediol. 456 pleno spumantis sanguine riuos aliquot Heins., it. Erf., etiam Medic. a Fogginio expressus, quem Heinsius cum Gud. et pr. Menag. plenos spumantis exhibere narrat, spumantis etiam ex Romano notatum, et plenos spumantis praescriptum Donati commento. Est autem hoc, quod et Cuninghamus expressum dedit, scitius haud dubie doctiusque: pleno spumantes sanguine riuos, quam alterum: plenos spumanti s. r. Vtrumque tamen paullo τρυφικώτερον, vt solent riuus sanguinis dici, nunc pleni sanguine. Seruius spumantem s. riuos legit sc. locum, nimis magnifice in caede aliquot virorum. 457 Cognoscunt qu. Moret. 460 Titani Goth. text., solide. 461 Cum s. i. idem Goth. tert., quod ferri possit. receptis vett. exemplaria ap. Pier. reliquis pr. Hamb. 464 Quisque suos sc. acies Medic. et alii Heins. et Burm. cum Goth. text. Haec oratio sic procedit: aeratasque acies in praelia cogit Quisque suos, quod sane expeditissimum erat, quodque praeferam argutiis

propter exquisitiorem et remotam a vulgari vsu formam. Nam locus recens caede doctius dictum est, quam locus recenti caede, in quo caedes recens facta. At caedes tepida propter tepentem adhuc cruorem. Φόρος, ἀσμε λαμπρ. Ita et mox plenos spumanti sanguine riuos dictos accipe pro riu-

vis sanguinis. Nec tamen infitiandum, paullo tumidius et tragice hoc dictum esse. cf. Var. Lect. 460. Homericus versus Iliad. λ, i. 464. Debebat esse: acies in praelia cogunt et acuunt: figura, quam Synthesin vocant, dictum cogit quisque suos. Sed v. Var. Lect. rumoribus docte videtur

- 465 Quin ipsa adrestis (visu miserabile) in haedis
 Praefigunt capita, et multo clamore sequuntur,
 Euryali et Nisi.
 Aeneadae duri murorum in parte sinistra
 Opposuerunt aciem (nam dextera cingitur anni),
 470 Ingentisque tenent fossas, et turribus altis
 Stant maesti: simul ora vitas praefixa mouebant,
 Nota nimis miseris, atroque fluentia tabo.
 Interea pauidam volitans pernoctata per urbem

Nuntia

argutiis aliunde inductis. At quisque suos tuebatur. Cf. Fabricii
 secundum Homericum Iliad. 3, 428 *καὶ πᾶσι δὲ σέβει τῶν ἑταίρων*, ut
 esset synthesis, et alia figura: *quisque cogit et acuunt*. Montalb. et
 Parrhas. *Quique suos*, etiam elegantius. Potest quoque sic distingui et
 interpungi: *Turnus in arma viros — Suscitatur aciesque acies; in prae-
 lia cogit Quisque suos; variisque acuunt rumoribus iras*. Ita vero in
viros aciesque acies est otiosi quid. Aut sic: *cogit; Quisque suos va-
 riisque acuunt rumoribus iras*. Quatuor Hermannianis copula in va-
 riisque abest. *variosque* sec. Rottend. *rumores* poeta debet pro hor-
 tationibus dixisse videtur. 465 ipsi Ven. *mirabile* multi Heinf. ex
 more. 467 An hoc hemistichium ex interpretamento in margine
 adscripto subnatum? 468 in abest Rom. et binis Rottend. 469
nam dextera agnoscitur Prisciano lib. VII, et sic Goth. pr. Sed defendit
 alterum librorum auctoritas ap. Heinf. *nam cetera* Goth. tert. *anus*
 Sprot. 471 *mouebant* Heinf. et suis et Pierianis restituit. *mouebant*
 pr. Hamb. pro var. lect. Vulgo ante Heinf. lectum *videbant*; dederat
 tamen *mouebant* Naugerius in Ald. tert. et ex eo alii. *simul* pro co-
 pula est: nec *stant* — *simulac* *videbant* latinum esset. 472 *Nota*
minis sec. Goth. 473 *pinnata* Medic. et Gud. cum Rom.;
 et sic Seruius.

tur positum pro hortationibus,
 vocibus. 468. De locorum
 situ v. Excurs. III ad VII et
 sup. ad v. 194 *a laeva parte*
 castrorum, quae in mare con-
 versa erant, porta erat, a
 qua duplex via ducebat, alte-
 ra secundum littus, adeoque
 versus Laurentum, altera in
 interiora agri, qua, retro ad
 Tiberim versus collem Pala-
 tinum perveniri poterat. Fir-
 mant Troiani praesidius val-

lum ab laeva parte (v. sup.
 p. 122), qua Rutuli oppugnare
 munitionem seu urbem, quam
 Virgilius perhibet, poterant:
 collocant ea in ipso vallo seu
 muro et turribus, quas fos-
 sa ambit.

473 sq. Comparant Andro-
 machae trepidationem et luc-
 tum Iliad. x, 447 sqq. et Iliad.
 5, 388 seq. Ut imitatorem
 minus subacti iudicii agnos-
 cas,

Nuntia Fama ruit, matrisque adlabitur auris
 Euryali. At subitus miseræ calor ossa reliquit. 475
 Excussi manibus radii, revolutaque pensa,
 Evolat infelix; et, femineo vlulatu,
 Sciffa coram, muros amens atque agmina cursum
 Prima petit: non illa virum, non illa pericli,
 Telorumque memor; coelum dehinc questibus inplet: 480
 Hunc ego te, Euryale, adspicio? tune, illa senectæ
 Sera meæ requies, potuisti linquere solam,
 Crudelis? nec te, sub tanta pericula missum,
 Adfari extremum miseræ data copia matris?
 Heu, terra ignota canibus datæ præda Latinis 485
 Alitibusque iaces! nec te tua funera mater

Produxi,

474. *F. scribit Ven. a m. pr. auras Medic, a m. pr. 475 At*
Heins. cum melioribus. Vulgo de. relinquit Erf. 476 Expulsi ap.
Macrobi, lib. IV Sat. I editum. Discussi Parrhaf. 478 comas Ven.
et Goth. sec. qui et: agmina circum exhibet. 480 dehinc coelum
teus Burm. 481 Non ego Goth. sec. Hinc Hugen. Huncine te,
Macrob. vett. edd. Macrobi V Sat. 9 et in margine cod. Bemb. Te-
rentii. Ex iisdem et aliis codd. Heinsius restituit tunc illa s., quod
non Ald. text. habet, pro vulgato: ille, quod tamen doctius videtur.
ad. v. 485. Doruill. a m. sec. ipse. 484 extremis Medic. et
Spross. et codd. prima plures Heins. et Burm. 485 date post Fabricium
Heins. et codd.; vulgo data, minus eleganter, imprimis post data copia.
 486 *Lotus in* interpretatione vix expediendus. Scripsit funeram expo-
 nit h. e. sam, ad quam funus pertinet, quasi funeream. Addunt
 alii *funeras* producere cadauera, *præficias* sequi. Grammatico acu-
 sine digna antiquata vox, non Maroniana elegantia! Quid quod
 nec *vois* exemplum extat, nisi ex lectione Ios. Scaligeri in Ennii
 epitaphium

133
 476. *Affectus, a multis*
 adumbratus. Qui exempla
 cupit, Cerdam adeat: malis
 talia quemque sibi in ipsa poe-
 tarum lectione notare et re-
 minisci, quam cumulata cog-
 noscere cum fastidio. 479.
 prima agmina haud dubie iun-
 genda. Nam procurrit ante

propugnatores, valli. 485.
 486. *ex præficia acui atrocata-*
 te, satis nota, vel ex Iliadis
 primis versibus. Ad sequen-
 tes, quoque versus illustran-
 dos vndique locorum copia
 suppetit, etiam ex ipso Ho-
 mero, v. c. Odyss. w, 291 sqq.
 Iliad. x, 86 sqq. conf. inf. X,
 557 seqq. 486. *nec te. f. f.*
 Vt

Produxi, pressive oculos, aut vulnera laur,
 Veste tegens; tibi quam noctes festina diesque
 Vrguebam, et tela curas solabar anilis.

490 Quo sequar? aut quae nunc artus, auolsaque membra,
 Et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te;

Nate,

Epitaphium illata: *nec funera statum facit*. Displicuit Serviana ratio iam Iulio Sabino, qui sic accipit: „ego tua mater peperit te non ad funera, id est, ut ipsa tibi facerem funus.” Substituit igitur ille, quod alii quoque faciunt: *nec te ad tua f.*, sed hoc plumbeum est; aut, quod Pseudo-Donati interpretationi praefixum video: *nec te in tua f.*, et in ipsa interpretatione aliter acceptus locus: „Hic quoque,” inquit, aliud fuerat dictura, aliud subiecit, dolentis more.” Scilicet ex eius sententia scribendum erat *tum castro*: *nec te ad tua funera mater P.* et ut se ipsam reprehendat: quid dico te? saltem tua funera: quod an tuiquam se probaturum sit, ignotum. Aliud acumen sequuti sunt alii. Cerdam non assequor, et is proclivior est in Servianam rationem. Castalio apud Burmannum verba rangebat sic: *nec te tegens veste produxi funera*. Dura profus oratio. Locum esse corruptum nullus dubito atque eum adeo inter ea esse referendum Schlegel, in quorum corruptelis omnes codices conspirant adeoque testatum faciunt, se istis depravationibus seriores esse omnes. Laudatur quidem lectio ex sec. Moret. *nec enim tua*, et ex Parrhaf. *nec ego tua*, sed correctorem, in his agnoscas facile; nec in aliis locis hi codices ab aliis recedunt nisi ex interpolatione. Sed in promptu est loci emendatio, quae vna cum depravationis causa, ex antecessenti tua in oculos incurrit? eamque iam Bembo proposuerat: *nec te tibi funere mater Produxi*; nec ego produxi te funere. Vulgare erat: ducere, producere, funas; et elegantia nota pro ego, tua mater. Burmannus castigationem hanc admitti posse concedit, fluctuat tamen intertus tandemque tentat: *nec tristia funera*. Heumanus olim coniecerat: *te et tua fun*. Laxa et fluxa oratio: lorum in vino natare patet. Merula ad Ennium p. 56, qui Servianae alioqui rationi fauet, hisper legebat: *Froluxi*, nullo cum fractu. 487 oculis duo Burm. 488 tibi quod Rom. qua Erf., et mox v. 489 Vrguebant. tela anili alter Mentel. 490 sequor alter Hamb. aut quo Montalb. et Goth. tert.

Ut nunc legitur, ratio grammatica accipere sic iubet, ut tua funera sit appositum voc. te. Scilicet funus ducitur, producitur, adeoque et corpus. Friget tamen vel sic locus cum cadanere. Probabile fecimus, legendum esse funere; nec ego funus tuum duxi; pro hoc doctius dictum:

nec te produxi funere. Ad sententiam illustrandam laudat versus Ennianos Macrobi VI, 2 ex Cresphonte: *Neque terram inicere, neque Cruenta convestire mihi corpora licuit; Nec miserae laevae lacruma fassum sanguinem*. vid. Var. Lect. 488. Minus bene de veste funebri, *tristior* dicitur, cogitant

Nate, refers? hoc sum terraque marique secuta?

Figite me, si qua est pietas; in me omnia tela

Coniicite, o Rutuli; me primam absumite ferro:

Au tu, magne pater, diuom, miserere, tuoque 495

Inisum hoc detrude caput sub Tartara telo: 500

Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.

Hoc flatu concussi animi, maestusque per omnis

It gemus; torpent infractae ad proelia vires.

Illi incendentes luctus Idaeus et Actor, 500

Honei motu et multum lacrimantis Iuli,

Conrapiunt, interque manus sub tecta reponunt,

At tuba terribilem sonitum procul aere canoro

Increpuit. Sequitur clamor, coelumque remugit.

Adcelerant acta pariter testudine Volci; 505

Et

492 *Nate ne fers* alter Hamb. *quae sum* aliquot edd. vet., sed *hoc sum* omnes scripti Pier. et Heinf. et Gothani, praeter pribrum. *haec sum* sec. Rottend. et Parrhal.

494 *primam* alter Hamb. *abrumpite* sec. Moret.

495 *Au tu* vterque Hamb. et sec. Moret.

498 *conmissa animi* Goth. tert., quod facile quis oxornet, qui otio abus-

det, quantumuis ineptum. *marfosque* a m. pr. Mentel. pr. 500 *in-*

cidentem Oudart. *et actor* Rom. et Goth. tert. ac Doruill. a m. sec.

In Regio sequens versus huic praemissus erat. 501 *monitum* ed.

font. 502 *in tecta* misti Pier. et Heinf. cum Goth. tert.; *tum* *re-*

ponunt iam inde ap. Aldd. legitur. *reportant* vet. edd. ap. Pier. et

qu. Moret., quod sane vulgarius; et sic sup. VII, 574. At cf. sup. IV,

391, 392. VIII, 584. *inter manus* puta famularum.

503 *sonoro* Bigot.

503, 504: Praeclare ad re-

vocandum a moerore, et re-

cipiendum ex tam longa nar-

ratione animum, utitur ver-

sibus ad mouendos animos

idoneis: prioris lineas duct-

tas esse ex illo Ennii: *at tu-*

ba terribili sonitu saratantia

dixit; omnes mouere post

Macrobitum: *increpuit sonitum*

vt, sonuit sonitum: sed varian-

do; sonando emisit f. 504.

In *testudine* egressus est Home-

ricam

gitant Inopp. et *enim* Laer-

tae a Penelope curatum hac

aduocant. De filii adoleſcen-

tis morte mater proſecto non

reogitabat. 492: *hoc caput*,

quod ante oculos erat suff-

ixum pertica v. 465. 493.

hoc sum secuta? vt mihi ali-

quando id esset sic adſpectan-

dum! Nisi hoc pro eo, prop-

terea, malis accipere. *ſatus*

autem est cadauer, vt alibi

quoque.

Et fossas implere parant, ac vellere vallum.
 Quaerunt pars aditum, et scalis ascendere muros;
 Qua rara est acies, interlucetque corona
 Non tam spissa viris. Telorum effundere contra
 510 Omne genus Teucri, ac duris detrudere contis,
 Adfueti longo muros defendere bello.
 Saxa quoque infesto voluebant pondere, si qua
 Possent testam aciem perumpere: quum tamen omnis

Ferte

506 *pellere Rom. Oudart. et a m. sec. Bigot. Medicus autem*
 etiam *pellere vallo a m. sec. ex v. 519. 507 aditus Gud. murum*
 Leid. et Moret. sec. 509 *pressa viris Hugen. 510 aut Bigot.*
 cum Goth. text. *drudis Franc., vnda Burm. con. crudis.* Sed in
 illo codice operam ladat, qui talia rimetur. *duros dixit pro robustis,*
grauibus. 512 saxaque voluebant infesto p. Zalsch. 513 Possint
 Leid. *quum tamen. Duriuscula est ad meum sensum haec iunctura.*

ricam *ταρχμαχίας* Iliad. μ,
 443 sq., quae in hoc et sqq.
 poetae animo infidere debuit,
 uti ex multa lectione vnicui-
 que accidere necesse est: *tes-*
tudinem agere, scutorum iunc-
 torum (nam de machina mul-
 to minus cogitare licet), Tro-
 iani et Achiui nondum no-
 rant. Mox Messapus v. 523
 Homericus Sarpedonis partes
 explet Iliad. μ, 387 sq. Vols-
 ci ducebantur a Camilla: sup.
 VII, 803. Caeterum *urbem,*
 nouam Troiam, poeta ita
 descripsit, ut simul castrorum
 vicem ea praebere posset: lib.
 VII, 157 *Ipsa humili designat*
moenia fossa, Moliturque so-
cum, primasque in lixore sedes
castrorum in morem pinnae at-
que aggere cingit. Itaque
 libro nono ex Aeneae prae-
 cepto non in aciem proce-

dant Rutulis *ascendentibus,*
 sed *castra et tutos seruire ag-*
gere muros student. Erat au-
 tem, quantum video, ex
 poetae mente, fossa ducta
 cum aggere seu vallo, cui
 impositus erat murus, turri-
 bus ex interuallis distinctus.
 Itaque oppugnatio ita insti-
 tuitur, ut primum alii testa-
 dine facta succedere, fossam
 implere ac vallos conuellere,
 alii, qua parte murus nuda-
 tus erat, scalis admouere ten-
 tent. Rupta ac soluta testa-
 dine, v. 515 — 517 missilibus
 e longinquo muros propug-
 natoribus nudant. Tandem
 v. 521 in turrim impetus fit:
 igni immisso expulsis Troja-
 nis irruunt Rutuli. Versus
 511 ingenioso commento a
 poeta subiicitur. 512. *infesto*
pondere pro graui, et ob gra-
 vitate

Ferre iuvat subter densa testudine casus:
 Nec iam sufficiunt. Nam, qua globus imminet ingens, 515
 Inmanem Teuchi molem voluuntque ruuntque:
 Quae frauit Rutulos late, armorumque resoluunt
 Tegmina. Nec curant caeco contendere Marte
 Amplius audaces Rutuli, sed pellere vallo
 Minibus certant. 520
 Parte alta horrendus visu qualabat Etruscam
 Pinum, et fumiferos infert Mezentius ignis;
 At Nestor, equum domitor, Neptunia proles,
 Rescindit vallum, et scælas in moenia polcit.
 Vos, o Calliope, precor, adspirate canenti; 525

Quæ
Arctis; inquit, qui testudinem agunt, decretum est, extrema ex-
 periri. *Quæ* autem in seq. n. homina demonstratiua ab. relatiua,
 quæ subiecta declarent; breuiatque ac vñ narrationi faciunt. Io.
 Schrader. in l. h. edis. con. quim l. o. Ferru iuuat. 514 Vulgata lec-
 tio est *Arctis*. *Mulibus* in l. h. edis. cum tribus Burman. *inuat*. Adde
 fragm. V. p. *Alindant* Medic. a m. pr. et Gud., qui cum Medicis
 Pier. habent *inuat*. *Brilcian.* et Augustin. *inbet*. *Probarunt* idem
 Cuningham. qui recepit, et Io. Schrader.; itaque praetuli, cum ora-
 tionem fuerit minus Burman. 515 *sed* quæ Gud. a m. lec. quo Goth.
 sec. 516 v. *conuulsi* quæ Donat. et alii antiqui apud Ge. Fabric. cum
 Menel. pr. a m. lec. 517 *Rutulos* *strauit* vulgo. h. v. *Heinr.* *minibus*
 suauiter. *strauit* late Rutulos Parrhaf. 518 *curant* Leid. *se* *contendit*
 Bigot. et Leid. a m. lec. *detendere* Menag. alt. 520 *tentant* sec.
 Rotend., tom Leid. supplet: *dunstis* *caeco* *corpore* *toto*. 521 *horren-*
dum *visu* Erf. 524 *Transcendit* v. codd. admodum vetustis ap. Pier.
praescindit pr. Moxet. et a m. pr. Ven. Sed *Rescindit* recte, vt supra
 vellebant vallos. *ad moenia* nonnulli Heinr. et Burm. cum seq. Goth.
 525 Heumann. con. *Vos, o Calliope,* grauius ob id vapulant
 Burmanno: Idem enotatum ex Erf.

vitatem exitioso. 518. caeco
 Marte sub testudine, quam
 modo tellam aciem et armo-
 rum tegmina dixerat; oppo-
 nitur pugna aperta. 521. pi-
 num nulla alia est quam ar-
 dens; quae pro face effat.
 525. itq; Prætelara haec:
 facit enim Musarum invocatio
 plurimum ad conuertendos

animos in Turnum, qui nunc
 rebus gestis erat illustrandus:
 modo non ex Homero omnia
 nimis manifeste essent trans-
 lata; a quo tamen omnino di-
 ligentius curatum est, vt om-
 nia, quae narrauit, non ex
 poetae ingenio sed a veterè
 fama protecta esse videren-
 tur, quam Musae suppedita-

Quas ibi tunc ferro strages, quae funera Turpis
 Ediderit: quem quisque virum demiserit Orco:
 Et mecum ingentis oras euoluite belli.

Et meministis enim, diuae, et memorare potestis.

530 Turris erat vasto suspectu, et pontibus altis,
 Opportuna loco: summis quam viribus omnes

Expugnare

526 *tunc* Heinf. & Medic. et al. Vulgo, *tum*: alii *cum*. *ferro*
tum Doruill. 527 *Dimiserit* multi et hic ap. Burm. 528 *horas*
 tres ap. Burm., et Goth. tert. *heros*, quod nihili est; interpretatur
 tamen *horas* etiam Iul. Sabinus ut sit tempus, quo bellatum est; sed
 Ven. *causas*: uti etiam in Enniano versu (vid. Not.) exhibent Dio-
 medis et Quinctiliani libri VI, 3. 86, male utique. Nec melius alii
 conii. *iras*, *curas*: nam *oras* Ennianum est. Tum *euertite* Menag. pr.
exoluit alter Hamb., frustra. vid. laud. ab Burm. Barthium ad Stat. I
 Theb. 2; adde Stoeber. ad Manil. I, 116. 529 *Abest* versus melio-
 ribus libris eum Mediceo: adde fragm. Vatic., et recte iudicabat Hein-
 sius esse eum hic inculcatum ex sup. lib. VII, 645. *Aberat* quosque
 Goth. scē., at in pr. praemittebatur superiori. 530 *suspecto* alter
 Hamb. *conspētu* Parrhaf. 531 *qua* v. Goth. alter.

rent. In Virgilio contra ni-
 mis manifestum est, ex poeti-
 co artificio aut formula poe-
 tica haec esse inserta. *Vos, o*
Calliope. Exempla enallages
 seu syllepsios vid. ap. Cer-
 dam et alios, ut nuper in
 Heusing. ad Off. Cic. praef.
 P. 37.

525. Vid. Iliad. ε, 508 sq.
 527. "Αἰδοῖ προΐαψεν quis ne-
 scit? 528. Versus Ennianus
 ex VI Annal. teste Macro-
 b. VI, 1 et Servio: *Qui potis in-*
gentis oras euoluere belli? et
 hinc explicandum. *oras* vi-
 dentur dictae simpl. pro par-
 tibus, ut *fines*, de toto lo-
 co, spatio. *bellum* est pugna
 quae quomodo omnibus locis,
 per totam aciem facta sit,
 quis exponere possit? *Ag-*

γαλίαν δὲ πρὸ ταύτης, ἰδὲν οἷς,
 πᾶντ' ἀγορεύου etc. (Iliad. μ,
 176). Adiecta vdx, *euoluit*,
 in animum reuocabat Tur-
 nebo *oras* vestium: quod
 alienum est. Apud Homer.
 Iliad. δ, 371 γαλήνας πολέμου
 per *oras* illustrant, perpe-
 ram utique, nam illae sunt
 interuallum inter vtramque
 aciem, qua parte propugna-
 tores, *πρόμαχοι*, prodeunt,
 seque inuicem armis petunt.
 Seruius *oras* extrema bello-
 rum exponit; enimvero de
 pugna agitur.

530. cf. sup. lib. II, 440
 sqq., vbi regia Priami simili
 modo oppugnatur. *pontibus*,
 quibus discurrunt propugna-
 tores per moenia et ad tur-
 res perueniunt. Pro tabula-
 tis

Expugnare Itali, summaque euertere opum vi
 Certabant: Troes contra defendere saxis,
 Perque cauas densi tela intorquere fenestras.
 Princeps ardentem coniecit lampada Turnus, 535
 Et flammam adfixit lateri; quae plurima vento
 Conripuit tabulas, et postibus haesit aedfis.
 Turbati trepidare intus, frustra quae maloram
 Velle fugam. Dum se glomerant, retroque fefidunt
 In partem, quae peste caret: tum pondere turris 540
 Procubuit subito, et coelum tonat omne fragore.
 Semineces ad terram, inmani mole secuta,
 Confixique suis telis, et pectora duro
 Transfossi ligno, veniunt, Vix vnus Helenor,

Et

532 *Medis Rom.* 536 *affecit Medic. Pierii. adfirmat Parrhaf.*
 537 *tabulis pr. Hamb. a m. pr. pentibus coni. lo. Schrader. adhaesit*
Rom. obefis Goth. fac. 539 residunt: lo. Schrador. em. recedunt; sed
alterum doctius eodem significatu. Est Lucretianum retroque residit:
 ll, 283. 540 *carere Franc., sed tunc malit. Burm. qua peste carere*
scil. Troiani. Conf. ad v. 510. 542 immersa Sprot. surti duo
Burm. 543 Confixaque Montalb. Confixitque Goth. sec. 544
Transfixi pr. Hamb. pro var. lect. cum Goth. pr. Consoffi Parrhaf.
Helenor in libb. aliquot Pier. Est ΕΑΛΥΡ. Helenor Lutat. ad Stat.
ap. Burmannum, qui et binis todd. abfuisse verum notat, ex clau-
sulae similitudine, in vno versus 542. 547. 546
se excepisse.

tis pontes dici, durum esset.
 v. sup. v. 170. 533. *defen-*
dere sc. turrim, non se; hoc
 indignum poetica grauitate
 esset. 536. *Et flammam ad-*
fixit lateri, ergo turrim lig-
 neam fuisse credendum est,
 si exterius adhaesit sax allisa
 et affixa. 540. *pestis* de in-
 cendio, vt V, 683. Dum
 omnes in alteram turris par-
 tem, quae intacta ab igni est,
 concedunt: illa, quae solo
 imposita et superstructa erat

(non fundamento saxeo in
 terram acto), utpoté lignea
 et mobilis, inaequali pondere
 inclinatur et corrui. 542.
 Videntur sequentia ad hanc
 rerum faciem esse reuocanda.
 Turrim ligneam puta aggeri
 castrorum fuisse impositam;
 eamque nunc corruentem fer-
 ri in praecipitium in partem op-
 pugnantibus aduersam. Il-
 qui in turri sunt, affligun-
 tur graui turris ruina solo,
 partim hastis suorum mutuo
 X 2 transfixi:

- 545 Et Lycus elabſi; quorum primaëus Hellenor,
 Maeonio regi quem ſerua Licymnia furum
 Suſtulerat, vetiſque ad Troiam miſerat, armis
 Enſe leuis nudo, parmaque inglorius alba.
 Iſque vbi ſe Turni media inter millia viſit,
 550 Hinc acies, atque hinc acies adſtare Latias;
 Vt fera, quae, denſa venantium ſaepta corona,
 Contra tela furit, ſeſeque haud neſcia morti
 Iniicit, et ſaltu ſupra venabula fertur;
 Haud aliter iuuenis mediôs moriturus in hoſtis
 555 Inruit; et, qua tela videt denſiſſima, tendit.
 At pedibus longe melior Lycus inter et hoſtis,

545 *Lycus* in Medic., in al. *Licus*. 546 *Licymnia* Medic. et Gud. *Λικύμνια* ex *Λίκυμνος*. Varie deprauatum nomen: *Licimnia*, *Licinna*, *Lictula*, *Lycimnia*, *Lacymnia*, *Lacinia*, *Lucina*, *Lucania*. 548 *parmaque Ven.*, idque, quod miror, Iul. Sab. interpretantem video. 550 *atque hinc inter ſe a. Ven.* obſtate Vratiſt; *inſtare pr. Hamb. et Bigot. cum Goth. tert.* 552 *inſcia Goth. ſec. mortis Mentalb.* 556 *It pr. Muret. melior longe aliquot Burth.*

transfixi; hoc eſt *ueniunt ad ſertam*.

545 ſqq. Ornat Helenorem, ſed Homeri veſtigia legens Iliad. ζ, 23 ſq. 547. *vetiſtis armis*; quae tractare nondum poſſet propter teneram adoleſcentiam: nam erat *primaëvus*. Male Intpp. poſt Seruium ad Romanorum morem in ſeruis a militia prohibitis referunt. 548. *parmaque inglorius alba*; media vox fatiſ arguit poetam non ſimpliciter *λευκασπιον* vel *λευκασπιδα* voſſiſſe innuere, nec *ἀσπιδος* Euripidis Phoeniſſ. 1119, verum morem neſcio quem reſpexiſſe, quo picta, ac cae-

lata argumento, ſeuſa vitutiſ et clâſorum facinorum erant inſignia ac praemia. Quod cum vix probabile ſit, cumque idem Helenor mox fortiter in hoſtes inruat, videndum eſt, an *inglorius* h. l. ſit *ἀσπιδος*, qui nullis clipei inſignibus diſcerni et dignoſci poſſet. Contra vl. 582 Arcentis filius *clarus chlamyde* purpurea dictus.

549. Turri in faſtigio aperta, non teſto clauiſa, in praeeptis data extra vallum, deſilientes duo, Helenor et Lycus, in medio hoſtium verſari ſe videbant. Alter Lycus, v. 556 ſq. in aggerem et

Inter et arma, fuga muros tenet, altaque certat
 Prendere tecta manu, sociumque adingere dextras:
 Quem Turnus, pariter cursu teoque secutus,
 Increpat his victor; Nostrasne euadere, demens, 560
 Sperasti te posse manus simul adripit ipsum
 Pendentem, et magna manu cum parte reuellit:
 Qualis, ubi aut leporem, aut candem corpore cycnum,
 Salsit alta petens pedibus Iouis amiger vnus:
 Quaesitum aut mari multis balantibus agnum 565
 Martius a stabulis rapuit lupus. Undique clamor

Tollitur.

557 *muros patit* Erf. 558 *Pendere* Goth. pr. *pandere* text.
saxa manu pr. Moret. cum Erf., quod praefereat Burm., si in pluribus
 extant: nam *tecta* de muris castrorum et monumentis insolitum dicitur
 l. septa. Debebat tamen concedere hoc poetae, vt muri summam
 partem hac vpe declararet, vti mox v. 568 de eadem *fastigia* dixit.
 Neq. muros tecto tutos cogitare adeo abscurum est, *dextra* alter Hamb.
 et Rom. *dextris* Erf. 559 *cursu pariter* Turnus Goth. tert., nec
 inspauper. 562 *ignitentem* pr. Moret. *muri magna* Erf. *reuellit*
 Ex. Burm. et Parrhaf. 563 *aut* antq. *leporem* abest apud Macrobr.
 V. 12. 565 *mauris* Rom. et Porc. apud Pier. quinque Burm., mi-
 nus docte. *balantibus* Goth. pr. *satratibus* Goth. tert. 566 *re-*
petit idem Goth. text.

et murum vibrato in altum
 corpore descendere conatur,
 vt se intra urbem recipiat.
 Ad 551 sq. comparandus Iliad.
 μ, 41 sqq. v, 164 sqq. conf.
 inf. XII, 4 sq. Silius X, 14 sqq.
 557. Murum humilem fuisse
 necesse est, qualis est Home-
 ricus murus in vallo Achiuo-
 rati, cuius pinnae Salpedon
 manu conuellit: Iliad. μ, 397.
 558. pro mari superiore par-
 te, vt v. 568 *fastigia*, apud
 Silium VII, 603 *qui summam*
de prorsabat in aggeri pin-
nae; hinc 562 *pendentem*, nam
 prehenderat manu superiora
 mari, vt saltu se in altum
 libraret; et *magna muri cum*

parte, vti Homer. l. c. *ἰσχυρῶν*
ἰλιῶν χειρὶ εἰσβαρῆσιν 'Ελχ', &
 ἢ ἴσπετο πῶσα διαμπερῆς.
 563. 564. Laudantur Iliad.
 ε, 308 seq. et comparantur
 cum his ab Intpp. inde a Mac-
 crobio; nec tamen quicquam
 amplius ibi est quam aquila
 petens *πῶκα λαγῶν*; tu ve-
 ro conf. Iliad. ε, 674 sq. et
 comparisonem cum aquila,
 quae cyenos inuadit Iliad. ε
 690 sq. Quod vero ad v. 565
 Iliad. ε, 162 comparan-
 dum memorant, desperant
 faciunt. *Martius lupus*, Marti
 faoer; male aliter alii.

566 sq. Cum vno loto pere-
 rupisset munitionem: Turnus,
 facti

585 Flumina: pinguis vbi et placabilis ara Palici.
Stridentem fundam, possitis Mezentius hastis,
Ipse ter adducta circum caput egit habena:

Et
585 et abest Oudart. vbi implacabilis ara P. etiam h. l. legebat
Cluucr. Ital. ant. pag. 934. vid. supra 28. 186. Helmstichium lib.
VII, 764. Sane et h. l. aut in partes Cluuerii transfere aut deleto
et legere malim: pinguis vbi placabilis ara Palici. Scilicet Palicus
placabilis est qui placatur, eiusque ara pinguis victimis. Palicum, pro
Palicorum, emendat Cerda. Sed vid. Not. Palaci Franc. Ed. Vea.
inquit Burm., tum pergit, Lutat. ad Statii XII Theb. 156. Palisti
Ald., sed prima tantum. In Lutatio scriptum inuenio: et implacabilis
ara Palici. 586 hastis Heinke et Medic. et Colot., item aliquot alii.
Vulg. cum Rom. armis. Nouum autem et ab Homericis mox
alienum, quod Mezentium funditorem prodit.

nympha, nomine non ap-
pellatam, cuius ille lucus
erat: nisi malis Matrem Eri-
naeam intelligere, Cererem.
(ut saepe Maro: v. 1097),
aut sequi id, quod statuebat
vir doctus, Wernsdorf, vt
mater, sit Thalia nympa,
quae a Ioue compressa Pali-
cos partu edidit; nunc A-
eenti liturum nupta, et abso-
lute Mater dicta. conf. Var.
Lect. De Palicis loc. class.
apud Maro: V, 19. Aristot.
Mirab. Auid. 58, et Diodor.
XI, 89 sunt: et via est, quod
praeterea desideres; sin plu-
ra cupis, adi Bochart, Chan. I,
28, Cluuerium in Sicil. ant.,
Dornillium in Sicil. p. 167,
et ibid. Burman, Sec. p. 472
sqq., Wernsdorf. Poet. min.
IV, p. 320, et Io. Beckmann,
V. C. ad Aristot. l. c. Est ta-
men vel sic obscura summae
vetustatis religio. Fuere duo
crateres seu lacus gemelli,
ideoque Fratres dicti, aquae
sulfureae non longe ab Eryre,

vrbe, ad quos sollemnia iura-
turanda fieri solebant. Ha-
biti inter deos fatum habue-
re, non longe ab vrbe Palica.
Quod istud h. l. circa Symae-
thum fuisse dicitur, non geo-
graphice accipiendum, sed
poeta locorum situm latius et
a nobiliore flumine designat.
Alioquin etiam propior Ery-
ces fluuius erat, nunc Firmo
di S. Papha, vt laxata Symae-
thus est: vt bene docuit Cla-
uerius. Quod vnum tandem
Palicum memorat poeta, ad
poeticam rationem referen-
dum, qua licuit ex duobus
vnum nominare; nisi for-
te iam Maronis aetate vnus
tantum locus fuit, quomodo
etiam vnus tantum habe-
tur, dictus Donna Teia s.
Nafsa, II M. ab vrbe Pala-
gonia et I leuca a Minco in
ualle montibus Vulcanis in-
elusa, quae et ipsa crater Vul-
gari fuisse creditur. Durat
adhuc similis superstitio, quod
fatica mulier illic sedem ha-
bet.

Et mox, ut liquesfacto tempora plumbo
 Diffidit, ac nulla portectum extendit arena.
 Tum: primum bello celerem intendisse sagittam 590
 Dicitur, ante ferre solitus terrere fugaces,
 Ascanius, fortis, quem manu fuisse Numanum;
 Cui Remulo cognomen erat; Tumque minorem
 Germanam nuper thalamo sociatus habebat.
 Ipsam ante aciem digna atque indigna relatu 595

Vociferans,

589 Diffidit pr. Hamb. pra diu. lect. diuidit Ven. diffidit tres
 Rufin. proleptum pr. Mentel. cum Leid., perpetua varietate, quae
 multi notarunt; et nuper Burmann. ad Anthol. pag. 109. ostendit
 pr. Hamb. et aliter Menag. 590 celerem bello Goth. sec. 592 so-
 lita Præf. 593 Rhemulae Rufin. Romulo Doruill. et Seruio edd.
 ap. Burm. stemulus Goth. pr. et sec. Caeterum quid poeta in hoc
 sequutus sit, ut Numanum aliquem Remulum in medium adduceret,
 ignoto, cum insollium sit cognomine sic aliquem insignis. Aliiter res
 se haberet, si Remulus esset verum nomen, et Numanus ille Appo-
 laretur ab vrbe Numana in agro Piceno, vnde oriun-
 dus erat.

bet. Miracionem facit aqua
 in medio craterē ebulliens,
 salurei odoris. 598 lique-
 facta plumba. Nam quae plumbum
 funda emittit in aere
 liquefacta putari; quod por-
 tentosum esset; sed insuetam
 et illius duris ossibus plum-
 bum ex rotundo dilatatum
 viderant. Erat autem plum-
 bum funda emitti solitum fere
 olivae simile. In 589 poeta
 non satis attendit, se in op-
 pagnatione murorum versari.
 Nam arenae sicut bene, sal-
 tibus parum proprie, de ho-
 mine in muris aut vallo stan-
 tes, posuit. 590 Multa h. l.
 mediantur viri docti, ut dif-
 ficultatem diluant, quod hic
 iam arma tractet, qui in libi-
 lostris puer Sisyochi affini-

latus Amor Didonis gremio
 insidere posset. Scilicet nec
 illud recte tenent, quid eo
 loco sit gremio insidere, ut
 veterem morem, nec cogi-
 tant, Anorem a veteribus
 patrum fore pubertem haberi,
 quod ex poetis et signis satis
 constat, tam vero idem iam
 venationi acris indifferens;
 IV, 156. VII, 479. cf. Ex-
 curs. IV ad lib. XII. 499
 Minor Turni soror Nympha
 Iuturna erat. v. inf. XII, 157
 sq. 594. sociatus habebat pro
 vulgari: sibi nuper sociatus
 rat. 595. digna atque indigna
 soluta, fanda et nefanda, 598
 ut h. l. dicitur, nam v. 603
 604. virtutem popularium
 se his crepat; mox contumel-
 iosa usurpat in Troianorum
 cit.

Vociferans, tumidusque sivo: precordia regio
Ibat, et ingentem sese clamore ferebat.

Non pudet obfidione iterum valloque tectis.

Bis capti Phryges, et Marti praetendere muros?

600 Et, qui nostris sibi bella conantia poscunt.

Quis deus Italiam, quae vos dementia adigit?

Non hic Atfidae, nec fandi fictor Vlixes.

Durum ab stirpe genus, natos ad flumina possum.

Defertimus,

597 *ingentem* Heinf. reposuit ex Medic. et alijs codd. ut vet. edd. Nec vero accipiendum cum Servio et alijs: cum clamasse se esse magnam: sed *se ferebat*, *incedebat* ingens homo, vasti corporis specie; sic inf. XII, 441 *portis sese extulit ingens*. Vulgo: *ingenti*. 598 *inerti* Zulich. et Goth. sec. 599 *Marti* e codd. aliquot a Plerio notatum, a sec. Rottend. et Schess. cum Züllich. *fratrum*, *fratrum* Heinf. sed suscepit Burmannus; nec male: arbitror esse enim elegantem et docte dictam *praetendere muros Marti* bello, pugnae, *vallo* et *muros* ducere quo inclusi latere et pugnam detestare possint. Haec eadem sup. hoc lib. v. 55. 56. 57. 67. 68. 142 lqq. Vulgo *muros* lectim, etiam in Medic. et sic Servius cum Iul. Babio: *nec hoc male*. 602 *nos fratris* Goth. tert. 603 *hominem* Heinf. e Spro. et ex observatione. cf. ad VII, 130.

Est autem hoc non vanus ex heroum quam ex barbarorum populorum vita, ut hastam, caputis, prouocent. Qui Homerum inspicit, satis tenet hoc. 596. *nomen* *ingens* ipse pro matrimonio cum regiae stirpis femina inita; noua enim sponsa erat regina. 597. *ingentem se ferebat*, h. e. incedebat, homo vasto corpore, cum clamore. 598. comparant Hectoris verba Iliad. c. 287. In iterum et in *O Phryges his capti* arguantur Seru. et alii. Troiam ab Hercule captam quis tandem huc aduocet? Satis manifestum fit, alteram hanc in castris obfidionem nunc de-

clarari. cf. sup. VII, 295. *muros praetendere Marti*, pugnae; quia vallo et muris continent se, et inclusi pugnant, aut potius pugnam detestant, post muros latentes. 600. inuidiose, respectu Laviniae, quam Turno creptum ibat Aeneas. 602. Imitati sunt Stat. XII Theb. 761 lqq. Silius I, 443 lqq. *fandi fictor* doctus, qui fingit fanda h. e. qui ficta fatat, fere, quod *εὐκλῶπος μῦθον* Iliad. x, 281. 603. Locus, qui sequitur, egregius et ornatus est de veteris Italiae disciplina et vita, quae in Sabinis diutissime viguit: eandem a maioribus Albanis Romani

Deformas, sive quoque gelu duramus et undas
 Venatu inuigilant pueri, silvasque fatigant;
 Flebunt ludus equos, et spicula tendere corna.
 At patiens operam paruoque adiueta iuventus
 Aut rassis torquent domat, aut quatit oppida bello.
 Omne autum ferro tenent, versaque iuencum
 Terga fatigamus, hastam nee tarda senectus
 Debilitat vires animi, mutatque vigorem.
 Cantant galea premimus, semperque recentis
 Comportare iuuat praedas, et viuere raptis
 Vobis picta croco, et fulgenti murice, vestis;

Desiderat

604. *desiderat* nonnulli Piciniani, tum Gud. et sec. Morct. cum hi-
 burm. Heinſius ſenſi, *ſperat, ſeruoque*, at vid. imitationem
 Valer. Fl. VI. 1336. *605. vigilant* duo Burm. 607. Idem verſus
 Gr. II. 472. *quod exiguumque*. 609. *aeonum*: repente hoc ab Heinsio
 receptum conſpicitur: quod ſi fieri debebat, non minus aliis locis
 iſt. faciendum erat: ſcilicet videtur aliqua aetate non propaſſatam
 ſuſſe, non *aeonum*, *ſaenon*, *linguon*, *voluon*, *diuon*
adiuon. An *veus* Virgilius ita ſcripſerit, quiſi poſſiore certet? *hel-*
ly, *teritur* Ven. 610. *ſena* Leid. pro var. left. et ap. Seru. 612.
 Heind. *ſnaebat* *ſenem*. 613. *Comportare* librarium et Heſtianoſum
 et ſuorum ſequitur, duo Burm. et duo Goth. addi poſſunt, x6 tanti ha-
 ſent) auſtoritate, extraxit Heiſius, et *Comportare* reſtituit loco alteri lib.
 VII. 749. ubi idem verſus repetitus erat, et lib. IV. 404. *praedam*
conſtitat. *recentis praedas*, addit Burm. ſunt ſanguinem adhuc ſu-
 maſitas. 4. *Quibus* tam longe petere? *614. fatigant*
 pr. Hamb.

mani acceperant. Adde lau-
 des Italiae Georg. II. 187 lqq.
 et ſup. V. 1730. *605. ſilvas-*
que fatigant, muſtum perer-
 rant, vid. ad Ab. VIII, 94.
 609. *hastam inuicem, ſuſpenſi-*
ſi, boves aratores reſſantes
 punimus. 612. etiam ſenes
 armati ſumus et militantes.
 614 — 620. Etiam hi ver-
 ſus inter ornatiſſimos: nota-
 bilis quoque rhetoricae pro-
 prior tractatio. Phryges cum
 Troianis permiſceri et tam-

quam ab eadem ſtripe pro-
 ſectos haberi, tam alias vi-
 dimus. Eadem mollitie et ſuave
 infames: quandoquidem pri-
 mi in minore Ana opibus ex-
 celluerant, inprimis pauper-
 rum colonorum, qui e Graecia
 aduenerant, inditio. Ante
 oculos aſſertum habuit poetae
 aliquot loca Homerica Odyſſ.
 3, 248. 249 de Phacacibus
 et Iiad. 3, 261; tum in illis
 Odyſſ. Phrygiae Iiad. 3, 235.
 7, 96. 614. *veſtem aliam*
 erocotam,

615 Desidiæ cordi; iuuat indulgere choreis;
 Et tunicae manicas, et libent radimicula mitras.
 O vere Phrygiae, neque primam Phryges, ite per alta
 Dindymæ; vbi adfuetis biforem dat tibia cantum,
 Tympaha vos buxusque vocant Berecynthia matris.

620 Idæae. Sinite arma viris, et cedite ferro.

Talia iactantem dictis, ac dira canentem,
 Non tulit Ascantus; neruoque obiectus equino
 Intendit telum, diuersaque brachia ducens.

Confliit,

615 cordis Goth. tert. forte aliquis D. est cordis coniciat. Sed poeta exquisitiori forma incubuit: desidiæ sunt cordi, Homericè ποικιλία, vt v. c. εφ' ἑν ἀναδελφίῳ. ἦν ἀποδυμῆσι. ἠπιέῃσιν. et ex Homericò Αλαδ' ἠπὲν δαίς τε φίλῃ ἀθάραξ τε χροὶ τε etc. 616 dictat pro, mitras, ap. Gell. VII, 12, perperam. Cæterum malis forte v. 616 poni ante 615. Sic iungantur sententiæ inter se coniunctæ et confimiles: Vobis — vestis, Et tunicas — Desidiæ cordis. 617 vobis male editum ante Heinf. et scriptum quobque in nonnullis. in pr. Hamb. 618 adfuetum Oudart. 619 vocant e libb. retraxit Heinf., quod iam in vett. edd. etiam Ald. pr. erat. Vulgg. vocat tum Rôth., idque maluit Cuningham. 620 cedite ferro, c. bello, nolite arma tractare. Sed alii apud Seru. acceptant tunc f. hoc est, cum viri non sitis, abscondite partem virorum. Dignum Grammaticorum acumen, cur ipsi castrentur. 621 dura Parthas. a m. pr. et bini Goth. 622 neruo conuersus Dorfill. a m. sec. 623 Contendit vulgg. Incendit

crocotam, aliam purpuream 785 sq. et hoc lib. v. 82.
 intellige, vtramque Phrygio 621. canentem simpl. dicentem,
 opere, acu pictam. 616. vt ipsa res docet.

tunicae manicas, vt in vobis. 620. sqq. Memorabile erat
 cf. Stat. VII Theb. 657 et tuni hoc telum, quippe primum,
 mias quoque vestimentis habent, quod Ascantius in pugna emi-
 int, pileos Phrygios sabbriis sit, primum virtutis, docu-
 pendulis, quibus mæsto sub- mentum, itaque ornare po-
 ligatis malae ac temporis ob- te potuit. Nescit tamen Ho-
 ducuntur. cf. sup. ad lib. IV, mori exemplo, qui sic Para-
 216. Male plerique omnes clari in Menelem mittendam
 mitras Graecorum distema- sagittam exorat Iliad. lib. 12
 ta, cum his Phrygiis confun- 127 etiam p. 19. Conf.
 dunt. 617. Sacra magnae inf. XI, 857-899. Apollon. III
 matris Deum in Dindymo, 275, 283 sq. de Amore. Ex
 Phrygiae monte: vt Dindyma hoc illud habet: diuersaque
 617, cf. inf. X, 252. sup. VI, brachia, ducens, in diuersam
 partem,

Constitit, ante Iovem supplex per vota precatus;
Iuppiter omnipotens, audacibus adnue coeptis.

625

Ipsè tibi ad tua templa feram sollempnia dona,

Et statuas ante aras aurata fronte iuencum

Candentem, panterque caput cum matre ferentem;

Iam cornu perat et pedibus qui spargat arenam.

Audiit et cœli Genitor de parte serena

630

Intonus lacum: sonat vna fatifer arcus.

Effugit horrendum stridentis adducta sagitta:

Perque

Intendit reposuit Heinf. e Gud. et pro diu. lect. alt. Mentel., quoniam *constitit* subsequitur proxime. Sic sup. 590 *celerem intendisse sagittam*. Sed aliter arcus tenditur, aliter sagitta; haec tenditur, dirigitur. 624 *per verba precatur* Zulich. *precatur* etiam Montalb. et alter Mentel. 629 Verius deest Goth. tert. Et est ille repetitus ex Ecl. III, 87, eoque in precibus his melius nos carere arbitror. 630 *Audit* Rom. et veti. Pier. *Genitor cœli* sec. Rottend. *ferua* Goth. tert. 631 *fatifer* e libb. Pier. et suis praeclare intulit Heinf. Vulgo *letifer*: ex interpretamento. 632 *Et fugit in Rom.* et aliis Pier. inuenerat, sicque Goth. sec. et alii ap. Seruium, qui *effugit* praetulit, idque tueretur Heinsius. Si tamen rationem et vium in illo *αμα και ενα* et diligentius consideres, facile apparebit, *Et fugit* vnice verum esse, imprimis cum summa celeritas emillae sagittae et percussio Remuli hic describatur. Conf. inf. XI, 863, 4. In tert. Rottend. *effugit*, in quo adstruendo Heinf. multus est... et fuit Voss. *strigens* pr. Hamb. Porro *adducta* s. idem ex Pier. imprimisque Romano, exque aliis suis doctè restituit, ytinam declarasset quoque sensum! vulgo erat: *elapsa* vel *adlapsa* et *ακασα*, etiam in eod. parte; duo Heinf. *delapsa*. *Prope adducitur arcus*: tum, quae adducto arcu euolat sagitta, postea et ipsa *adducta*, h. accelerata, admissa, dici potuit.

partem, *αμφοτέρωσι διασχομένην* καλαμῶν; forte et *neruo intendit telum*; γλυφίδας μέσση ἐνικαίειτο νεύρη; et si et Homier. *αἴψα δ' ἐπὶ νεύρῃ κατακόσμηαι πικρὸν οἶνον* et *μοχνεύρην μέγ' μαζῶ πλάσσει, τόξω δὲ σίδηρον*. 626. *dona*, sacrificium, vt toties poeta, Male Seru. de donariis. 627, cf. Od. γ, 382 sq. 628. *caput cum matre ferentem*; ac-

qualem matri. *Ἰσομάτορα ἀμύων* ex Theocr. laudat Guellius: Id. η, 14. 630. cf. Iliad. ε, 377 et alibi. *sonat vna*. *Διγξὲ βίος* etc. Iliad. δ, 225. 632. *adducta*, adducto arcu concitata. vid. Var. Lect. Nisi malis in eo manere, vt sagitta adducta dicatur nerui respectu: ad quem sagitta adducta, admodum, ei imposita fuerat. *horrendum*

- Perque caput Rémuli veniè, et cava tempora ferro
Traicit. I, verbis virtutem inludè superbis.
- 635 Bis capti Phryges haec Rétulis responsa remittunt:
Hoc tantum Ascánius. Teucrú clamore sequuntur,
Eaetitiaque fremunt, animosque ad sidera tollunt.
Aetheria tum forte plaga crinitus Apollo
Desuper Ausonias acies vibemque videbat,
- 640 Nube sedens, atque his victorem adfatur Iulum:
Maeste noua virtute, puer; sic itur ad astra,

Dis

634 Exciderat in parte codd. i, hinc deprauatum apud Pierium in Rom. *Transadigit verbis*. in obl. *Traiecit*, in al. *Transcecit* et *Transfigit*. Apud Burm. *Transigit* ed. pr. *Transegit* Burm. Exc. *Traiecit* multi cum binis Goth. Piget talia persequi. *en Inde* Zulich. a m. sec. *allude* Ven. 636 *Hanc* ante Heinl., vt passim in scriptis, vel *Hic*, *Huc*. 638 *cum* Parrhac. 639 *areas* *urbemque* alter Hamb. cum Goth. sec., male. vid. Not. 640 *videtrem* *iuuenem* Ven.

dum *frideus* iungenda. *Δα-
νὴ δὲ κλαγγὴ γίβει ἀργυροῖσι
βίαισιν.*

634. 635. Schema traductae narrationis ad dialogum, quod orationem egregie animat, notarunt passim grammatici. cf. Clark. ad Iliad. d, 303. o, 348. Superbiae vero, qua victis aut caesis illudit victor, dignae horrida heroum vita, exemplum poeta ab Homero repetiit. 637. *animos ad sidera tollunt* audacter poeta nouauit, non eo sensu, quo volunt, vt Ascánii aut suos animos per fauorem extulerint laude; sed successu, gloria ac virtutis seu conscientia seu opinione ferocientes et exultantes *efferrí animis* aut ipsi *animos efferrí* dicuntur, et nunc qui-

dem tam sublimes, vt caelum sibi attingere videantur. Sensu facilius rem assequare quam verbis.

638. Apollo gentis Iuliae inprimis studiosus: ita Aethiaca victoria ad eum referebatur VIII, 704 sqq., et Palatinum templum in eius honorem factum. cf. Excurs. I ad h. l. 639. *Ausonias acies vibemque*, oppugnationem castrorum seu urbis Troianorum, noue Troiae. 640. *maestus* quid sit origine et vsu, copiose declaratur in Thefauro Gesner., nec latere potest eum, qui vsus similens voc. *Austus*, atque adeo *augens* (Catall. Epith. Pel. 323, et in Catonis verbis ap. Gell. XVIII, 12) meminere; nec tamen hic et in similibus locis

cis

Dls genite, et geniture deos. Iure omnia bella
 Gente sub Affaraci, fato, ventura resident.
 Nec te Troia capit. Simul haec effatus, ab alto
 Aethere se mittit, spirantis dimouet auras,

645

Africanique

643 *residunt* tert. Rottend. alter Hamb. et Zulich., et Heinsum
 hic suum morem non seruasse miror. Vaticinia enim melius praesenti
 tempore efferantur. 644 *effatus* aliquot Burm. 645 *maest* ali-
 quot Pier. et Burm. *spumantes* pr. Hamb. *demonet* duo
 Burm. cum Bbm.

cis satisfacit, si teneas *maistum*
 esse auctum, amplificatum.
 Est aliquid, si reddas: o puer
 aucte, orname noua virtute.
 Sed videtur aliud quid insu-
 per desiderari, quod ex no-
 tione *ausibus*, qui fructum et
 vsum ac voluptatem affert,
 eliciendum est. Scilicet *mac-
 tus laude, virtute*, est qui frui-
 tur laude e re bene gesta, ex
 successu gaudens, fructum
 laetitiae inde capiens: et sic
 nihil est quod melius vocem
 reddat quam *ὀνήμενος* in illo
 HomericO Od. β, 33 *Ἐσθλός
 μοι δοκᾷ εἶναι, ὀνήμενος*, qui
 fructum inde capiat, cui be-
 ne fit, bene eueniat! Vnde
 vulgare Graecorum *ὄνασο*, vt
 h. l. *ὄνασο τῆς νέας ἀρετῆς*. Be-
 ne eueniat primum hoc vir-
 tutis documentum! laeti sit
 ominis! Mirum tamen quod
 grammatica ratio in vsu vo-
 cis deficit: nam ap. Liu. *in-
 bet cum maisto virtute esse*. Et
 tamen idem: *maisti virtute,
 milites Romani, esse*. Si in
 formulis ad deos precandi
 occurrit, tum *maistus* videtur
 esse laetus, propitius. cf. Ca-
 to de RR 134. 642. *genitu-*

re deos propter Iulium Caesa-
 rem et Augustum, vt Seru.
 642. 643. Adscribendus est
 hic locus iis; in quibus pa-
 cis per orbem terrarum resti-
 tutae et Iani clausi memoria
 celebratur. Certe post V. C.
 725 scripta haec esse necesse
 est. v. sup. T. I *Vita Virgil.*
 sub hoc anno. Merito hoc
 tuae genti dabitur, vt oriun-
 dus ex ea Augustus omnia
 bella finiat. *gens Affaraci*
 ad splendorem orationis per-
 tinet: v. sup. ad Georg. III,
 35. Aen. I, 284. *bella fato ven-
 tura*; bona determinatio, in-
 primis respectu bellorum ci-
 vilium, de quibus maxime
 accipiendus locus. 644.
Nec te Troia capit; maiore
 virtute ornatius quam pro tam
 tenuibus rebus, ad quas nunc
 Troiani redacti sunt. *Cape-
 re* non infrequens hoc vsu.
 Laudat Burm. notas ad Ouid.
 III Trist. 4, 30 et Barth. ad
 Stat. I Achil. 151. Notum
 fatis est illud Philippi ad
 Alexandrum filium: *Quaere
 aliud regnum, Μακεδονία γὰρ
 σε ἔχωρεῖ*. 645. *Spirantes
 auras*. Nec vitales, cum
 Seruio,

Oppetuisse tuis. ^{Primum} hanc tibi magnus Apollo
 Concedit laudem, et paribus non invidet armis. 655
 Cetera puer bello. Sic orsus Apollo
 Mortalis medio ad specus sermone reliquit,
 Et procul in tenuem ex oculis evanuit aurum.
 Adnouere deum proceres diuinæque tela
 Dardanidæ, pharetramque fuga sensere sonantem. 660
 Ergo avidum pugnae, diis ac numine Phoebi,
 Afcanium prohibent: ipsi in certamina rursus
 Succedunt, animasque in aperta pericula mittunt.
 It clamor totis per propugnacula muris;
 Intendunt acris arcus, amentaque torquent. 665
 Sternitur omne solum telis; tum scuta cauaeque
 Dant sonitum flutu galeae; pugna aspera surgit:

Quantus

654 *fuls* p. Rottend. *Primum* ed. Iunt. *Prima* hac — laude Hug.
 gen. 655 *ut paribus inu. a.* ed. Ven. 657 *Sic o. Apollo Mortan-*
lis, m. Donati lectio ap. Fabric. ad specu sec. Moret. visus Gud. pro
 var. lect. ex lib. IV, 276. 660 *tonantem* duo Barm. et Erf. 662 *ad*
c. Reg. certamina Montalb. et Bigot. *c. cursus* Hugon. 663 *ani-*
mosque alter Hamab. 665 *armata* Rom. 666 *tunc et cum* in bi-
 nis Goth. 667 *Habemys* hic iterum exemplum rationis criticae
 cœdium

nantia Buteae sunt. vid. Var.
 Lect. 655. *et paribus non in-*
videt armis; hoc sublime. et
 magnificentiam suae sagittandi
 periciae, suae virtuti, Afcani-
 ni futuram virtutem aequi-
 parat deus Apollo. Alii com-
 parationem in eâ quaerunt,
 quod Apollo puer Pythonem
 interfecit. Mibi hoc argu-
 tum magis quam verum esse
 videtur. 657. *medio sermo-*
ne; Seruius; ideo *medio,*
 quia non respondit Afcanius.
 Est tamen simpliciter: ante-
 quam plura subiceret, dis-

cessit. 659. 660. Ergo in fu-
 ga, discessu, diuinam for-
 mam Apollo receperat. conf.
 Excurs. I ad vs. 638. 661.
numen declaratur per *diis*
 iussa, auctoritas. 665. *Acres;*
 ipsi arcus intendunt acriter,
 et iaciunt tela amentis religa-
 ta. 666. 667. Macrobi. VI,
 4 ex Ennii Scipionem laudat:
Sparsis hastis longis campus
splendet et horret. Tum alii
 ex Annal. XI *Tum clupei re-*
sonant, et ferrei stridet acumen.
 conf. inf. v. 909 et Iliad. II,
 160 sq.

Quantus ab occasu veniens, pluvialibus Haedis,
 Verberat imber humum: quam multa grandine nimbi
 670 In vada praecipitant; quam Iuppiter horridos austris
 Torquet aquosam hiemem, et caelo caeva nubila rumpit.
 Pandarus et Bitias, Idaeae Alanore orti,
 Quos Iouis eduxit luco filustis Iacis, sires zelantur

Abietibus

codicem vetustate et auctoritate potioris. *afflictu Rom. et alii Pier. afflictu Medic. afflictu Montalb.*, quod a Naugerio in Ald. tert. admissum, *perperam: sicutu* haud dubie poeta maluit quippe doctus dictum. Sunt etiam codd., qui *sicutu* tenent ap. Heinf. *sicutu* tres Burm. cum Goth. pr. et tert. *galeae sicutu* aliquot Pier., idem ordo in Goth. pr. et tert. Caeterum asterum versus hemistichium: *pugna aspera surgit* meum quidem ad sensum et languere et sententiae innoturam intercipere videtur. Comparatio enim fit inter illa: *Servius o. f. tum scuta.* 668 *occasu* vel *Oceano* Zulich. *pluvialis, herbis Rom.* 669 *quam multi* ed. P. Danielis. 670 *In vada* noli tentare: variat rem; antecedente membro *humum* memorauerat, nunc *meta*. 671 *et telo* tert. Rottend., sed de fulmine poetam cogitare dubio. *caso n. r.* est pro *caeli nubila*. *lumina Medic. a m. pr.* 672 *Alanore* Goth. tert. *nati* aliquot Pier. et duo Burm. 673 *Hiera*. Hanc lectionem quomodo Heinf. defendere possit, non assequor. Est enim manifeste vitiosa: in *Ispā* media produci nequit. Nullus dubio *Iacis* (*Iacis* Iliad. r, 42) esse scribendum, ut Mentel. pr. et Gud. exhibebant: quo accedebat Medic. cum caeteris Heinf. maximam partem *Iera*. Doruill. *Hiera*. Zulich. *Hibera*. Turnebus *hyana* coniciebat: quod per se non malum esset.

668 sq. Ornauit Homericos versus Iliad. μ, 156—161. *Haedis pluvialibus*; propter haedos. Bene et clare Seruius: „Supra Tauri cornua est signum, cui Auriga nomen est. Retinet autem stellas duas in manu, quae haedi vocantur, et capram—quarum et ortus et occasus gravissimas tempestates faciunt. Oriuntur autem cum Scorpione mense Octobri.” Ita Seruius. Comparatis locis, quae ab Intpp. excitari solent, de occasu Haedorum sub medium Decembrem maxi-

me poeta cogitasse videtur: vid. Arat. Phaenon. 298—681. Theocr. Id. VII, 52—19. Stat. Theb. VIII, 407 sqq. 670. Quod alias austris insurgentibus, hic tunc Ioui tribuitur: *torquet* *isotus* *quosam hiemem* *hic* *verfat*; *regnat*, *nubes pluuas*, tandemque, ut illis imber exprimitur, facit: *caelo caeva nubila rumpit*.

672 sqq. Ingeniose est versus loco Iliad. μ, 157 sqq. et respexit duo Lapithas, Polypoeten et Leonteum, pro portis castrorum Achaeorum statos.

Abietibus iuvenes patriis et montibus æquos,
 Portam, quæ ducis imperio commissa, recludunt 675
 Freti armis, vltroque inuitant moenibus hostem.
 Ipsi intus dextra ac laeua pro turribus adsunt.
 Armati ferro, et cristis capita alta coruscant.
 Quales aeriae liquentia flumina circum,

Sive

674 patriis iuvenes aliquot Heinl. cum Regio. aquis Gud. Elegans est emendatio a V. C. Iac. Bryant communicata: patriis in montibus. Ita vtique malim Virgilium scripsisse. Caeterum verum hunc, puto, Virgilius sublaturus fuisset secundis curis; nam friget, cum eadem comparatio mox tam copiose ornatur vs. 679 sq. 675 imperio est Macrob. V, II. reducant Hugon. 677 insunt aliquot Pier. et Heinl. cum Goth. tert. et Erf. obstant Leid. vid. sup. p. 556. 678 coruscis Ven. et Macrob. coruscant Medic. coruscant Hugon. 679 Argutiae sunt Seruii seu alterius ex scriptura antiqua liquetia captatae, quod liquetia legendum esse censet; vt fluvii nomen sit in Venetia in intimum maris Adriatici sinum se immittentis. Sed idem fluvii nomen Liquentia passim scribitur, vt, hæc ipsa scriptura servata, amnem illum inferre possimus. Male tamen hoc fieret, puto; nam etsi vel maxime poeta Liguens flumen formare potuit, tamen nimis obscurum fluvii nomen erat, quam vt nude poneretur; et male etiam grammatica iunctura adhaeresceret; vix quoque Liquentia fluminis plurali numero substituisset. Seruius vitiose fieri ait, vt a genere incipiamus, et ad speciem revertamur. Immo vero hoc suave et poetis frequens, inprimis Maroni nostro: v. c. inf. XI, 68. 69. 660 sq. liquetia autem epitheton otiosum quidem, ornans tamen; vt fons liquidus et al. Ductum autem ab antiquo liquo, ere, prima longa; at fluvio prima breui. Hinc diuersitas in deductis, fere vt Graeca: φιλν. φιλν. πορφυρεν. πορφυρίν. Quod ad codd. attinet, liquetia Rom. Medic. et magna pars reliquorum; sicque Macrob. et Diomedes ap. Heinl., at Gud. a m. sec., Mentel. vterque cum aliis nonnullis, et Oblongo. Pierii, liquetia: sic et edd. vet. Liquentia Montalb., sed crasa a littera. Inquentia Goth. tert.

stantes. Vt siluestrem daret originem fratribus, in monte Ida educatos tradit, in luco Idae: parentibus siluestrem in nemoribus Idaeis vitam agentibus. 674. ἰλάττων ἰλαίετες ὑψηλῶν Iliad. 556. Cum montis autem cacumina comparatur Polyphemus Odys. 1, 191. 192. In commissa, v. 675 argutati sunt veteres apud Seruium, cum

dubitarent, an sit, clausa; vt tabularum commissuras dicuntur. Est haud dubie, credita, custodiae eorum a duce mandata: et sup. 176 Nisus erat portae custos. 676. moenibus; in moenia VIII, 178, vt solio. 677. pro turribus accipio ἀντὶ πύργων, tamquam binae turres, aliter aq. sup. v. 575. 679 sq. ex l. c. Iliad. 4, 131 sqq., sed ornavit

- 680 Siue Padi ripis, Athesim seu propter amoenum,
 Confurgunt geminae quercus, intonsaque coelo
 Adtollunt capita, et sublimi vertice nutant.
 Inrumpunt, aditus Rutuli, vt videre patens,
 Continuo Quercens, et pulcher Aquicolus armis,
 685 Et praeceps animi Tmarus et Maronius Haemon,
 Agminibus totis aut versi terga dedere,
 Aut ipso portae posuere in limine vitam.
 Tum magis increfcunt animis discordibus irae;
 Et iam conlecti Troes glomerantur eodem,
 690 Et conferre manum et procurrere longius audent.
 Ductori Turno, diuersa in parte furenti
 Turbantique viros, perfertur nuntius, hostem
 Feruere caede noua, et portas praebere patens.
 Deserit inceptum, atque inmani concitus ira
 695 Dardaniam ruit ad portam fratresque superbes.

680 *praeter a.* Hugen. a m. sec. 683 *Arumpunt, Erumpunt*
 (vt Goth. tert.), *Prorumpunt* ap. Burm. I. *aditus Rutuli*: Regius
 interpungit: quod et alii faciunt; nec refert. 684 *Querquens* ali-
 quot Pier. Mox *Equicolus* vulgg. et iam Aldd.; reduxit *Aquicolus*
 Heinf. ex Medic. et sec. Moret., caeteri *Aquiculus*. Sic et Pierian
 partim, partim *Equiculus* legebant. In binis corrupta scriptura, *Aqui-*
llens, vnde Heinf. conl. *Aiscolus*, quod Valeriae gentis cognomen
 est; in vno *Aquilurus*. 685 *princeps animi* sec. Moret. *Tmarus*
 multi: vt Ecl. VIII, 44. Alii et hic *Marus, Thmarus, Thamarus, Ti-*
marus, Himarus, Tinarus. In f. *Haemo* Ménag. pr. 686 *aduersi*
Parrhaf. *auersi* Doruill., sicque aliquot Pier.; iidem *dederunt*. 687
ipfi aliquot Pier.; pro *posuere* Parrhaf. *dedere*. 688 *Tum magis* Dor-
 vill. 689 *gl. in unum* Biget. et Rom. 690 *conferre gradum* No-
 nius in *conferre*: quod aridet Heinfio; tum *percurrere* Sprot. *pro-*
cedere sec. Moret.: *concurrere* Ed. pr., male; tandem p. l. *ardent*
 Leid. 692 *hostes* Parrhaf.

nauit poeta adiunctis a certo
 genere ac loco petitis circa
 Padum et Athesim. Nostri
 iterum expressit Claudian. de
 R. Prof. III, 376. *flumina li-*
quentia; vt fons liquidus: epi-
 theton ornans. Qui 684 no-

minantur, e Rutulis sunt.
 688. *animis discordibus*; or-
 nate, pro iis, *Tum magis*
 increfcunt irae Trojanis. Iam
 autem ii erant hostilibus in
 Rutulos animis.

691: Semper inhaeret ani-

Tum ~~Blitum~~ ^{ardentem} oculis, animisque ^{frumentem},
 Non iaculis ^{neque enim iaculo vitam ille dedisset:}
 705 Sed ^{adignum} ~~fridens~~ ^{contecta} phalarica venit,
 Fulminis ^{asta} modo! quam nec duo taurea terga,
 Nec duplici squama lorica fidelis et auro
 Suffinuit: ^{collapsa} ~~runit~~ ^{inmania} membra.
 Dat tellus gemitum, et clipeum super intonat ingens:
 710 Qualis in Euboica Baiarum litore quondam

Saxea

703 *Blitum ardentemque* aliquot Burm. *Tibian pr. Moret. oculis animoque* Zulich. *animis oculisque a m. pr. Parrhaf. frumentem vel frumentem* Cod. Koel. et Erf. 705 *phalarica*. Sic et Medic. In voce Romana maluisse *salarica*. 706 non Parrhaf. et Montalb. *quam non* Doruill. *taurica* Goth. sec. 708 in *mania* Franc. 709 *et* pr. Moret. 710 *Tallis* Rom. et Medic. Ipsa interpunctione comparationem ad antecedentia retuli: *Dat tellus — talis, qualis pro taliter, qualiter.*

703. 704. *Blitum* tam valto et immani corpore fuisse declarat, ut *laculi* vulnus animis leue, nec mortem affaturum fuisset. Non satis dignum Maronis castigatore Musa hoc videtur: nec placet *ro* *καυσιπυδες*; etsi referendus animus ad clipeum et lorica, quae tam vastum corpus tegebat: nec de nudo corpore cogitandum tamquam iaculi vi non sternendo. *dedisset* pro reddidisset: 705. Non hic de *salarica* cogitandum, quam Liu. XXI, 8 describit, sed est simpliciter pro lancea et hasta latioris ferri dicta. Ex Servio tamen et Festo notanda est origo vocis *a falsis*, h. turribus. 707. *lorica fidelis* (quae munit, tutum reddit, bona adeo et idonea, sic sup.

VII, 640 *fidus ensis*) *squama duplici et auro*, duplicibus squamis aureis, seu duplici squamarum ordine; ut *blitum lorica* dixit XII, 375. 709. *ipse ingens intonat super clipeum*: Potest ita, cum in libro Sabino, verborum ordo insertus, quod et Burmanno probatur. Sed doctior est Serviana ratio, ut *clipeum* neutro genere dixerit: hoc *clipeum ingens intonat super*, *et super* immania membra collapsa. Ita est Homericum *ἀγαθὸς τε τρυχὸς ἐκ αὐτῆ*. Ad verbum reddidit inf. X, 448 *sonitum super arma de-*

Interceptus

Saxea pila cadit, magnis quam molibus ante
 Constructi ponti iaciunt; sic illa ruinam
 Prona trahit, petentesque vadis in lissa recumbit:
 Miscent se maria, et nigrae adtolluntur arenae;
 Tum sonitu Prochyta alta tremat, durumque cubile
 Inanime Iovis impetis inoposita Typhoeo.

Hic

712 *in pontum iaciunt* vulgg. ante Heinf. se
 repetere comparationem necesse est. Impositum tamen est mod
 scilicet et ieiunum alienumque a tota loci structura. An fuit: *fulsu illu*
quidam P. an. *oicta r.?* Sed in huiusmodi locis nemo quicquam
 facile definiat. 713 *undis illis* aliquot Pier. *vadis in littore com*
ni Parthal. 714 *tolluntur* aliquot Heinf. et Busm. cum Goth. text.
 Item *sonu* III, 357. 715 *sonitum* Goth. sec., non male. *fre*
mitu idem et Bigot. *Prochyta Rom. Prochyta a. t. dirumque Exc.*
Rum. *alta tremat*, et crebra pro crebro melius iungere Addison. ap.
 quoniam Prochyta non alta sed humilis est. Sed v. Not.
 716 *marinas* Rom.

Interceptus erat Crater seu
 latus Romanus molibus in al
 tum ductis, partem quibus
 matoria inaedificata erant,
 et temperat acri et prospet
 tus cavilla, partem quibus
 portas Iulius muniebatur: v.
 sup. Georg. II, 161. *Euboico*
littore, propter vicinas Cur
 mas, Chalcidensium coloni
 am. v. sup. ad VI, 2. *pila*
saxea molibus magnis; h. alte
 aggestis caementis, constructa,
 quae in pontum iaciunt. *Seria*
 et *Cerda* *ponto* accipiunt: ad
 versus mare; quidam: in pon
 tu *ante* vero nolim iunge
 re cum *construam*: languet
 enim: molem antea construc
 tam: *in* pontum: sed
ante *pro* vel *pro* vel *pro*
 procedendo a littore. Erant
 autem haec structiones ac mo
 les ex saxis ac caementis pul

vere Puteolano solidatis con
 sectae. Eum enim solidescere
 sub aqua nota res est. cf.
 h. l. Cerdam. Vitruv. II, 6.
 Maronem excipit Silius IV,
 297 sqq. 715. 716. Ruina
 molis facta, vicina loca, in
 sulas quoque, contremiscere
 narrat. *Prochyta* promontorio
 Campaniae Miseno obiecta
 (nunc *Prochyta*) cum Pithe
 cusa s. *Benaria* (nunc *Isohia*),
 quam *marinam* dixit vocabule
 ex Homero ducto, etsi per
 peram interpretato, Iliad. β,
 783. vid. Exeurf. H. Ut ta
 men verbo hic moneamus:
 Typhoeus submine fuit per
 cussus a *Aspasia*. Quaeren
 di autem *Asini* et *Asina*
gen in Cilicia, quoniam in eo
 tractu erant loca terrae moti
 bus et incendiis occultis for
 data: quam locorum faciem

Hic Mars armipotens animum: viresque Latinis?
 Addidit, et stimulos acris sub pectore venit;
 Inmisitque fugam: Tenebris atque Timorem
 720 Undique conueniunt; quoniam data copia pugnae;
 Bellatorque animos deus incidit: dicitur
 Pandarus, ut fuso germanum corpore cernit;
 Et

717. Sic. pr. Moret. . . *omnipotens tres ap. Butm.* . . . *adversus* Parthal. et Seruii codd. ad X, 22. . . *Hic animum Mars armip.* Goth. pr. . . *animos* Erf. . . 718 *sub pectore* aliquot Heins. cum Goth. sec. . . *perpetua* varietate, et alibi obuia: . . . *Arridet* tamen Heinsig. . . *Alterum* tamen iam lib. VI, 101 vidimus. . . *in pectore* Leid. cum Goth. tert. . . 719. *Fugam* et *Timorem* scripsit: sunt enim Homericæ Δαίμων 7: 431 Φόβος Iliad. 3, 440 et al. . . 720. *pugnae* qf. Goth. sec. . . 721. *animos* Heins. e. Medic. et Sprot. . . tamquam elegantius. . . *Vulgg. quime.* . . *Bellatorumque* animis incidit Goth. text. . . 722. *infuso* Bigot. . . e. vidit Gud. et alii Heins. ac Butm. cum Goth. sec. . . . .

vetustas ad monstrorum et
 gigantum imbibitiones referre
 solebat. Translatâ res est
 ab aliquo poeta ad insulam
 Pithêcusam, quas et ipsa ali-
 quândo subterrâneos ignes et
 ruinas experta est; igitur tum
 re et ipsùm nomen traductum
 Inarime. Prochyta *ptae* pithe-
 tón commune omnium insula-
 rum, quatenus mari eminent.
causile, vt Pandarus Aetnam
et prochyta, Typhoei Poth. II, 54.
 Homerus *de ca. evras* dixit Aris-
 totel. *mentes* . . . .
 717. 718. 719. Homeri-
 ca conuersio, fortunae certam
 phantasma est: hoc, quodd
 Mars *irregulâ* *pluv* ipse ma-
 chinatur. Saepe enim deos
 Homerus inducit robur et
 animos pugnantibus adspi-
 rantes, aut in fugam vertentes
 aduersam aciem. Sic Iliad. 3,

446 sqq. Minervam; v, 44
 Neptunum; et ipsam Martem
 Iliad. 3, 406 sqq., sed, qui
 apud Homerum inter deos
 praeciantes negotiâs deus
 est, apud Maronem in otis-
 sum allegoricam nomen abig-
 i in primis cum v. 721 bellato-
 rem deum incidere animis;
 h. alacritatem, nouam robur
 animi, dixisset. 718. *Abom-*
inatio *veritas*: plus quam adhi-
 bet. vid. lib. VI, 200. 719.
omni Timorem ex exemplis il-
 listrant: Cerda; vbi Butm. ad
 Petron. 16. 89. p. 202. Nec ve-
 ras epitheta vis in illo modo
 querenda, quod omnia tris-
 tia et infatigabâ atra sunt: sed
 pertinet ad phantasma Ter-
 roris, vt sit tenebris et nocte
 innotatum. 720. *conueniunt*
 Latini ac Rutuli, inuenta
 opportunitate intruendi in
 castra. . . . .

Et quo sit fortuna letae, qui casus agat res M
 Portam vi multa conuerso cardine torquet,
 Obnixus laeis haeminis, multosque sonantem
 Moenibus exclusos duro in certamine linquit;
 Ast alios secum includit, recipitque ruentis,
 Demans, qui Rutulum in medio non agmine regem
 Viderit harrumpentem, vltroque incluserit vrbi:
 Inmanem veluti pecora inter inentia nigram.
 Continuo noua lux oculis obfulsit, et arma
 Horrendum sonuere: tremunt in vertice criffae
 Sanguineae,

723 quis c. Rom. et Medic. Picris; item aliquot ap. Burm., sed qui, quod per se minus vulgare, agnoscit Carisius. 724 vi magnae Medic. vi tota Morgagn. quod impense placebat Heinsio, quem assensabat recurrens vs. seq. multos. Num et alibi vi multa ap. nostrum occurrere non ignorabat. torquent Zulich. 725. Obnixus Zulich. latus Goth. sec. 726 liquit aliquot Burm. cum Goth. tert. et Erf. 727 incluserit sec. Moret. recipitque clientes alter Hamb. 728 in abest Gothi, terra. 729 Videtur et inobseruati Leid. vsq. Bigot. 730 in-ter media Buruill. 731 oculis que Bigot. effulsi, vulgo lectum in sbdd. et add. (saltem quas Heins. manu tractabat; ex Aldd. prima effulsi, tertia per Naugesium effulsi: inde edd. sectae variant). effulsi, quod Romanus Paerii ducitur, repetit Heins. v. sup. v. no, sed h. l. forte alterum hoc commodatilis; non enim agitur de luce, quae of-fulgurat oculis aliunde; sed inmissa oculis fulgex illa; hac est,

726. 727. 728. Lucullatus Sta-
 tius lib. X Theb. 508 iam a
 Sertio: Par opaki iactura lu-
 cro: namque hoste recepto Ex-
 cludere suos. Sed his versibus
 minus grauitatis inest. confi-
 eund. v. 503-504. 728. Na-
 mas etc. Iliad. B, 38 et sup.
 VI, 172. 730. pecora Iner-
 tia, oues ait Cerdas saltem
 potissimum. 731. 732. 733. Praeclare haec
 in manus aucta. Scilicet cogi-
 tandum est, principum vi-
 rerum ac regum arma prae-
 cipuo aliquo laenore ac ful-

gore splendere debuisse, crif-
 tas fuisse altiores, et sic por-
 ro. Turno autem intra cast-
 tra intercepto crescit adeo
 audacia: noua lux oculis, obf.
 Caeterum singula in Homero
 passim sunt obuia, quae ta-
 men ad imitationem trahi ne-
 queunt; sic in iei ενθεσει δε
 χαλκός Σμερδαλέον κονάβιζε
 Iliad. Φ. 254, et Διώνος δ'
 κρηκε χαλκός in ενθεσει
 άνακτος, Iliadi δ, 420. arma
 horrendum sonuere, et fulmina
 Iliad. χ, 138. 134. Criffas
 Turni cubantes vl. 270. su-
 pra

- Sanguineae, clipeoque micantia fulmina mittunt.
 Adgnoscent faciem inuisam atque inmania membra
 735 Turbati subito Aeneadae. Tum Pandarus ingens
 Emicat, et mortis fraternae feruidus ira
 Effatur: Non haec dotalis regia Amatae;
 Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.
 Castra inimica vides: nulla hinc exire potestas.
 740 Olli subridens sedato pectore Turnus:
 Incipe, si qua animo virtus, et confere dextram;
 Hic etiam inuentum Priamo narrabis Achillem.
 Dixerat. Ille rudem nodis et cortice crudo
 Intorquet summis adnixus viribus hastam.
 745 Exceperet aurae vulnus; Saturnia Iuno
 Detorsit veniens; portaeque infigitur hasta.

At

733 *fulmina* Heinl. redoxit, quoniam in eo videntes vetustiores consentiunt: vulgata erant *fulgura*. Idem, quantum video, *mittunt* induxit ex codd. parte, *arma* videlicet, inquit (quod nemo facile admitat), vel *mittunt* pro *se mittunt*, *mittuntur*. cf. ad Aen. II, 207. Atqui hoc durum est h. l. vel maxime. *mittit* alii habent editi et scripti etiam Pier. et bini Goth., item Iul. Sab., sicque Medic. *mittet*, et a m. sec. *mittit*. Atqui et durum et languidum est, ut *mittit* ad Turnum referatur. Suspicio olim fuisse *clipeosque* pro *clipeusque*, quod non intellectum corruptelam intulit, cum scriptum esset: *clipeusque micantia fulmina mittit* hoc tandem poeta dignum. *clipeusque m. f. mittunt* Doruill. In Gud. *clipeique m. f. mittunt*. Tandem qu. Moret. eum Zulich. *mittunt*, Montalb. *mittunt*, saltem deb. *vibrant*.
 735 *Aeneadae* Iubico *turbati* Parrhaf. cum tres ap. Heinl. et Burm.
 738 *Non in* Parrhaf. *prohibet* Sprot. 739 *vide* Goth. tert. nulli
 fec. Hamb. *nulla hinc* sec. Menag. *non hinc* Bigot. 741 *animi vir-*
tus Rom. 742 *hinc* Zulich. *inuitum* P. Goth. tert., felici lapsu.
 743 *et e. nudo* sec. Hamb. 745 *Exc. aurae; vulnus* — *veniens* inuenerat Sexuius seu quis alius; et sic *vultus* — *veniens* duo Burm. 746
Detorsit iuuenis pro *diu. lect. pr. Hamb. castraque* Parrhaf.
 746 *infigitur* Franc.

pra. videtur. 733. *mittuntur*: durum tamem hoc. vid. Var. Eccl. 737. *dotalis regia*, Laurentum. 742. ut illud lib. II, 549 *referes ergo haec Deogen-*

remque Neoptolemmum narrari meminit. 745. *Iuno detorsit*. Praerunt exemplum Apollinis Hiad. D, 311, et Mineruae Hiad. vi, 438 sqq., vbi dea *πρωτῆ ἤκα μάλα ψύξασα κερ-*
 tit

At non hoc telum, mea quod vi dextera versat,
 Effugies: neque enim is teli nec vulneris auctor.
 Sic ait, et sublatum alte confurgit in ensen,
 Et mediam ferro gemina inter tempora frontem 750
 Diuidit, inpubesque inmani volnere malas.
 Fit sonus: ingenti concussa est pondere tellus.
 Conlabfos artus atque arma cruenta cerebro
 Sternit humi moriens: atque illi partibus aequis
 Huc caput atque illuc humero ex utroque pependit. 755
 Diffugiunt versi trepida formidine Troes.
 Et, si continuo victorem ea cura subisset,
 Rumpere claustra manu sociosque inmittere portis:
 Vltimus ille dies bello gentique fuisset.
 Sed furor ardentem caedisque insana cupido 760
 Egit in aduersos.
 Principio Phalerim et, succiso poplite, Gygen
 Excipit;

747 *vi quod Goth. sec. quod vix alter Hamb. librat Medic. Pict.*
ij. Gud. Moret. tert. Ven. et Reg. torquet Moret. 748 neque
enim es, pars Pier. et Heins. cum Ed. Mediol. et Goth. sec. es tibi
Rom. his teli Schol. Statii ap. Heins. his t. et v. Ed. Ven. auctor
Goth. tert. Io. Schrader. locum pro desperato habebat. Sensus tam
men planus: neque enim is teli nec vulneris auctor, ut tu effugere il-
lud possis; immo vero insertur telum et vulnus a viro fortissimo.
 750 *medias inter* nonnulli Pier. et Leid. cum Goth. sec. et tert. 751
que absit qu. Moret. i. pondere Menag. alt. 753 Collapsosque sec.
 Moret. *ar. us Exc. Burm. 754 Ante Heins. illi in p., quod, Pier.*
 et suos sequutus, eiecit. 756 *Defugiunt, Desugiunt,* duo Burm.
 757 *et q. fuisset* Zulich. v. ad lib. VIII, 396. Totus versus exciderat
 Goth. tert. hoc loco et erat insertus post vs. 759. 758 *Ortuinus,*
 Burmanno monente, malebat *admittere.* Goth. tert. *portas.* 760
insana c. aliquot Pier. et Heins. cum Goth. sec. et tert. immensa
 Gud. pro diu. lect. 762 *Phalerim recepit* Heins., nam sic fere codd.
 habes

tit telum Hectoris ab Achille.
 754. vulnus quale ap. Apollon. II, 104. 757. καί vό
 κεν κρησεν κρηί etc. Iliad. 9,
 217 sq., et alia exempla Iliad.
 9, 454, et 9, 544. Si me-

minisset Turnus portam castri
 Troiani reuellere, ad suos
 admittendos: castrum captum
 fuisset a Rutulis.
 762. Ordo est, inquit Seru. r
 Excipit (in se irruentem) et
 succidit

Excipit; hinc reptas fugientibus ingerit hastas

In tergus: Iuno vires ahimumque ministrat.

765 Addit Halym comitem, et confixa Phegea parma;

Ignaros deinde in muris Martemque cientes
Alcandrumque Haliumque Noemonaque Prytanique:

Lyncea tendentem contra, sociosque vocantem,

Vibranti gladio connixus ab aggere dexter

770 Occupat: huic vno deiectum comminus ictu

Cum

habere vel *Falarim*. Vulgg. *Falarim*, quod tamen analogiam sermo-
nis habet. Priscian. lib. VII *Fabarium*, vt a fluuio Sabinorum nomen
habeat; sed in Troianum hominem non cadit. Alii: *Falarin*, *Falo-
rim*. Tum *Gygen*, *Gygen*. 763 hic pr. Hamb. huic Ven. in *rap-
tas* Rom. E. *arrepitas* Goth. sec. Idem fere versus inf. XII, 330.
764 In tergus Heinf. e Rom. et Carisio; At vulgo: In tergum. vid.
Heinf. *Integrum* Franc. et Seru. ad Aen. I, 211. 765 *Halym*; *Halim*,
766 *Halim*, *Alim*, *Alym* in codd. *Halym* Heinf. e vetustioribus. Idem
confixa tuetur contra Pierium, qui probabat *confixum*, quod ant. edd.,
in his Ald. pr. habent, et Medic. a m. sec. *confexum* Parrhaf. et
fixa Dörull. *confixa* primum exaratum deprehendo in Ald. tert. 1314,
adeoque per Naugerium. 766 *M. ruentes* Sprot. 767 Totus
versus ex Homero conuersus Iliad. s, 678, sed sine deprauationibus,
quos in Virgilia codicibus ap. Burm. videas. Scilicet omnino Latini
librarii multo imperitiores fuisse quam Graeci. Porro idem versus in
Ouid. Met. XIII, 258 occurrit: quo cum relegandum esse censebat
Iac. Bryant: eo tamen vix h. l. carere possumus, v. Not. 768 *Ly-
gea*, *Lingea*, *Ligea*, *Lygea*, *Elicea*; scripti apud Burm. *Ligea*, *Sigea*,
Goth. 769 *dextra* aliquot ap. Burm. *dextram* Goth. tert. 770 *hinc*
vno Zulich, et Bigot., nec male. hic Franc. *huic* Juno Dörull. *huic*
vno

incedit poplitem; vt sup. 537.

Poplitem haesit adesis. Idem

763 *reptas* scilicet de hostili-

bus cadaueribus. 765 Phe-

geum, parma transfixa con-

fixum, et 766 Alcandrum et

ceteros pugnam agitantes in

muris *atrosos* caedit, at Lyn-

cea *aduersum*. 767. Cum

hic versus ad verbum ex Ho-

mero conuersus sit (v. Var,

Lect.), ibique iudem homi-

nes ab Vlysse occisi narra-

tur, Seruius, inde apparete

ait, non ad historiam sed

ad ornatum poematis habe-

re nomina pertinere. Sed quis

tandem inde ornatus existit?

dicat aliquis, Scilicet ad *trag-*

ycum narrationis et ad ani-

imum in rem praesentem de-

ducendum valet; si non omni-

no caecos esse multos dicas,

verum etiam nominatim eos

persequaris. 770. Compa-

rant Iliad. s, 497. v, 481.

Cum galea longe iacuit caput. Inde ferarum
 Vastatorem Amycum, quo non felicior alter
 Vnguere tela manu, ferrumque armare veneno;
 Et Clytium Aeoliden, et amicum Crethea Musis;
 Crethea Musarum comitem; cur carmina semper 775
 Et citharae cordi, numerosque intendere neruis:
 Semper equos, atque arma virum, pugnasque canebat.

Tandem doctores, audita caede suorum,
 Conueniunt Teucris, Mnestheus acerque Sereftus;
 Palantisque vident socios, hostemque receptum. 780

Et

num Goth. pr. *conictum* sec. Moret. *delecto* Goth. tert. *concius*
 idem: putabis eum legisse *concius*? sed stipes fuit librarius. Silius
 XIII, 246 *Assequitur planta; delectum protinus ensu* Cum galea longa
 iacuit caput. 772 *felicius* quatuor ap. Burm. *fallacior* Goth. tert.
 773 *Stringera* Schol. Statii apud Heinl. *Fugere* idem Goth. tert. Hic
 dicat aliquis, qui tales delicias sectatur, fuisse scriptum *Fingere*. Illud
 vero miretis, Iulium Sab. in suo habuisse *Vrguere*, idque defendere,
 ut sit dictum *ut fulguere*. 774 *Clutium, Clycium, Clycion* alii, it.
Gluttium. dictum *Eolide* Doruill. 775 *Cretea* ante Heinl. *Crathon*
 qu. Moret., sed est *Karyeus*. 776 *que abest* qu. Moret. *insendere*
 Hugon. 777 *Vix* Virgilius secundis curis hunc versum loca relie-
 turus fuisset. 778 a. voce *Zulich*. a m. pr. 780 *Pallentisq.*
 Menag. pr.

771. *ἀμύκη* *Διήγησις* τ. 209 λον
Διήγησις etoos Iliad. 10, 49.
 772. *felicitior*, *peritior*, ut
 alibi quoque. *manu* vacat,
 sed adiectum, quoniam de
 peritia agitur; *ἄς* *ἡπείροισι*,
 non nisi admodum barbaro-
 rum populorum, *ἄς* in Iliad.
 de vix occurrit, sed in Od.
 λ, 260. 774 sq. *ἡμῶν* *ἄς*
 sus de Cretheo lyrie quo-
 rum praeclara imitatio est in
 Leonida Glouerii, vbi de
 Aristandro IV, 213 fqq. (lib.
 V, 239). Fuit vir doctus,
 qui Horatium respici putaret,
 ne poetae amicissimus homo

plane in Maronianis carmi-
 nibus praeteritus videretur.
 Sed talia affirmare et refellere
 aequè in promptu est. 776.
 Proprie *intenduntur* *neruis* *sem-*
fides, sed cum iis ipis *intenduntur* *sonis*, pro quibus deo-
 tius *numeros* posuit, sunt eni-
 soni numero, si arte *elicuntur*.
equos, *ut* Homericum
ἵππους, *currus* dixit: *non*
equestres *curfus*; nam *adi-*
cit arma et pugnas.
 778. *Tandem*. Bene Seru.
 „*Seruat* *τὸ* *πρότερον*, ne prae-
 sentibus ducibus Turnus tot
 strages

- Et Mnestheus: Quo deinde fugam, quo tenditis? inquit.
 Quos alios muros, quae iam ultra moenia habetis?
 Vnus homo, et vestris, o ciues, vndique saeptus
 Aggeribus, tantas frages inpune per urbem
 785 Ediderit? iuuenum primos tot miserit Orco?
 Non infelicit patriae, veterumque deorum,
 Et magni Aeneae segnes miseretque pudetque?
 Talibus adcensi firmantur, et agmine denso
 Consistunt. Turnus paullatim excedere pugna,
 790 Et fluuium petere, ac partem, quae cingitur amni.
 Acrius hoc Teucris clamore incumbere magno,

Et

781 *Tant M. Goth. tert. Quo inde f. Reg. Heinsius eleganter iungi putabat: quo deinde fugam? cui bono fugam? Sed hoc vix placere potest prae vulgato: quo deinde, vterius, fugam, quo tenditis? Ven. et Montalb. fuga. Monuit tamen ipse Heins. tendere fugam dictum esse, vt, tendere iter, gressum, cursum. 782 quaeue ultra Gud. et alter Mentel. Parrhaf. et Franc. quae ultra iam Exc. Burm. quaeue altera moenia sec. Moret. 783 nostris Ven. e nostris Lutat. ad Stat. II Theb. 620. ciues o vestris Montalb. 784 tanti Goth. tert. 785 primo iuuenum Goth. pr. tot dederit tert. 786 Nonne Medic. a m. sec. male deorum vel malorum Gud. 788 in agmine pr. Hamburg. 789 e. pugnae Rom. Montalb. et tres recentiores Burmanni cum Goth. tert. 790 quae e. vnda Rom. et alii Pier., idem Medic. et caeteri vetustiores Heinsii, etiam Iul. Sabinus; nec amni, quod Naegerius Ald. tert. intulit, nisi in recentioribus fere, etiam Goth. tert., et habet interpretamenti speciem. Praetulit tamen Heinsius vt elegantius, nec immerito; quaeri modo potest, an Maro id, quod elegantius esset, vbi que maluerit. 791 hic Moret. qui d. in f. lere Doruill.*

frages fecisse videatur., 781.
 782. Aiace[m] hic reddit ex
 Iliad. 9, 732 seqq. *Ἡὲ τινὺς
 Φαίμεν ἄναξ ἀσσοτηρῆας ὀπίσσω;*
Ἡὲ τὶ τᾶχος ἄραβν etc. 786.
infelicit patriae in noua Troia
 redditae. *veterum deorum*, Pe-
 natium, quos alias *patrios*, a
 patribus acceptos, appellat;
 quique nunc vrbe capta in
 hostium manus venturi sunt.
 788. Ornat simplicitatem Ho-

merici *uerbis* Iliad. 3, 106.
 9, 342. *ἀσσομη*

789. *Discessus* Turni im-
 pauidi et animosi in ipso fuga
 egregie ornatus; *illis* *des* ta-
 men Aiace[m] illum mobilem dis-
 ccessum (Iliad. 9, 454 seqq.
 555 sqq.) *superatam* dicam.
 790. A dextra parte castra
 ad Tiberim, pertingebant. v.
 sup. 469, et vid. Excurs. III
 ad VII.

Et glomerare manum: ceu saeuum turba leonem
 Cum telis premit infensis; at terditus ille,
 Asper, acerba tuens, retro redit; et neque terga
 Ira dare aut virtus patitur: nec tendere contra, 795
 Ille quidem hoc cupiens, potis est per tela virosque,
 Haud aliter retro dubius vestigia Turnus
 Inproperata refert, et mens exaestuât ira.
 Quin etiam bis tum medios inuaserat hostes:
 Bis confusa fuga per muros agmina vertit. 800
 Sed manus e castris prope re coit omnis in vnum.
 Nec contra vires audet Saturnia Iuno

Sufficere;

792 *con Poemum conl. Schrader. e XII, 4. 793 ac Franc. ad-*
territus Reg. 794 retro dedit Montalb. et Ven. ut neque Bigot. ac
Goth. tert. 795 ac v. Zulich. et pr. Hamb. et Doruill. neque t.
Rom. 796 Ille quidem Franc. per tela per hostes Ven. Caeterum
non video, cur interpunctione tam duram orationem efficere placeat,
Ille, quidem hoc c., nec retinere id, quod se offert: nec t. contra Ille qui-
dem, hoc cupiens (h. quamuis cupiens), potis est etc., aut id, quod su-
pra posuimus. 799 cum Ven. tum bis pr. Hamb. in medios Franc.
inuaserat Leid. 800 confusa Heinsf. reposuit; sic enim omnes eius
codd., vno alacrono recentis notae exceptis. Ita tamen iam ed. Ald.
pr. et fec. Verum mox Ald. tert. Naugerio correctore in edd. intulit
conuersa. Recte vero Heinsf. monet, putidum esse conuersa a. vertit.
In Goth. hoc conuersa, tert. confusa, pr. conuersa. 802 audet Satur-
nia Turno Goth. tert., audiendus ille, si auctoritatem haberet.

ad VII. 792° Comparatio
 Homérica, sed admodum va-
 nata, ex eodem loco Iliad.
 2, 547 sqq. Variavit tamen
 eam ipse Homerus alio lo-
 co egregie Iliad. p, 108—113.
 794. acerba tuens depulsa dep-
 nimeros. Sed de terribili ad-
 spectu eadem verba iam po-
 suit Lucret. V, 34.

802. Ergo tacite intelli-
 gunt poeta, Iunonem pugnae
 huic interfuisse praesentem.
 Quod saepe monuimus, poe-
 tam deorum interuentu mi-

nus feliciter vti, quam Homé-
 rum, qui rerum actum non
 minus diis quam hominibus
 assignauerat, hoc quoque lo-
 co inculcandum videtur.

Iuno enim, si recte iudica-
 mus, nunc inducitur necessi-
 tatis magis causa ad expe-
 diendam rem, quam rerum
 ordine ita postulante. Deam
 enim rebus gerendis interes-
 se nondum vidimus, nisi v.
 725, vbi illa auertit ictum
 hastae a Turno, et v. 764
 Iuno vires animimumque mani-
 trat;

Sufficere; aeriam coelo nam Iuppiter Irim
 Demisit, germanae haud mollia iussa ferentem;
 805 Nè Turnus cedat Teuerorum moenibus altis.
 Ergo nec clipeo iuuenis subsistere tantum,

Nec

803 in coelo Hamb. sec. iam quidam apud Seru. ad VAen. 606. Irim et v. 804 Dimisit vel Dimittit Franc. misit aliquot Pier. Non assequor, quid Villebrune ad Silium I, 113 sibi velit: *dicta*. Virgil. LX, 804, vbi contra fidem codicum nonnulli legunt *iussa*.
 806 *non* Parbat. *inurnis clipeo* Mentel. pr.

trās; hoc vero poterat fa-
 cere ex alto; et oblitus est
 poeta interponere eam praefentem pugnantis descensu ex Olympo factō, ut Iupiter nunc Irim mittere posset, quae eam recedere iuberet. Tamen vel sic imitatio nimis manifesta est ex Iliad. 9, 397 sq. 6, 157 sq. et al., et Iris iam libri huius init. mandatis Iunonis ad Turnum perferendis partes, a poeta impositas, peregerat: quod bis in eodem libro vix putem suaviter factum. 802. non audet Iuno vires sufficere Turno contra Troianorum agmen, ut adhuc fecisse intelligenda vs. 764. 806 sq. Totum locum esse Homericum notarunt omnes. Aiacem ex Iliad. π, 102 sqq. refert Turnus: et est locus alter cum altero comparandus. Sed in verborum ornamentis multa accepit ab Ennio, qui Homericos versus iam ante expresserat. Locum ex Annal. XV. adscripsit Macrobius VI Sat. 3. dignum, qui hic

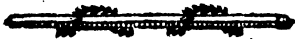
quoque legatur: In bello Istorico versans poeta pugnam Istororum cum Coelio Tribuno describebat: *Vndique conveniunt, volut imber, tela Tribuno. Consignant parvam: tinnit hastilibus umbo, Aerae sonitu galeae: sed nec potest quisquam Vndique nitendo corpus (Tribuni) discerpere ferro. Semper abundanteis hastas frangitque quatitque. Totum sudor habet corpus; multumque laborat; Nec respirandi fit copia praepete ferro. Istri tela manu iacentis sollicitabant. Octumbunt multi leto ferroque lapique Aut intra moeros aut extra praecipis caesa. Quem talis poeta praecessit, qualem hic Ennium videmus; eum in orationis ornatu poetico ad summum potuisse pervenire mirandum non est. Iam, cui libet, comparat imitatore alium, Statium Theb. in Tydeos insidiis Thebanorum oppresso 527 seqq. 602 sq. et ad h. l. 668 sqq. 806. tantum — sic; satis resistere — adeo obruitur telis*

Nec dextra valet: iniectis sic undique tellis
 Obruitur. Strepit adfido caua tempora circum
 Tinnitu galea, et saxi solida aera fatiscunt;
 Discussaeque iubae capiti; nec sufficit umbo 810
 Ictibus; ingeminant hastis et Troes et ipse
 Fulmineus Mnestheus. Tum toto corpore sudor
 Liquitur, et piceum (nec respirare potestis)
 Flumen agit; fessos quatit acer anhelitus artus,
 Tum demum praecipit saltu sese omnibus armis 815
 In fluuium dedit. Ille suo cum gurgite flauo
 Adcepit venientem, ac mollibus extulit undis;
 Et laetum fociis abluta caede remisit.

807 *obiectis* Macrob. VI, 3. *iniectis* Goth. tert., *perperam*.
 duo Burm. *torio* eiusd. Exc. 810 *Diffusaque* Zulich. 812 *Cum t.*
men Macrob. ibid. cum Goth. tert. 813 *Liquitur* Doruill. 814 *Sub-*
go: ager a., vt lib. V, 432 hoc idem hemistichium occurrit, Sed
acer anhelitus quosdam olim legisse in Seruianis proditum erat; hoc
 arripuit Heinsius, vt varietur oratio; esse enim tales arurationes Vir-
 gilio frequentes: v. cum ad h. l. et ad Ecl. V, 37. 815 *Cum d. pr.*
Moret. saltem praecipit Gud. 816 *gurgite vasto* idem et Mentel. sec.
 Goth. sec. 817 *Excipit* Erf. *fugientem* plerique Pier. et aliquot
 Burm. cum Goth. tert. et Erf. 818 *abluta* Montalb. *oblata*
 Franc. et Doruill. *remittit* sec. Moret.

lis tantum, quantum. 809.
fatiscunt aera, cedunt ictibus,
 galea, nam de hac agitur,
 agit rimas, rumpitur. conf.
 ad Georg. I, 180; itaque cum
 dilectu adiectum epitheton:
solida. 813. *Sudor piceum*
flumen agit; hoc est, fordi-
 dum. Seru.; puluere et cruo-
 re. 815. v. sup. ad v. 790.
 816. *suo cum gurgite* aut vt
 vacet *cum*, vt saepe, aut vt
 capiatur. ac si esset *in*. Sic

ovv pro *iv*. Exempla v. ap.
 Vauuill. ad Sophocl. To. II,
 p. 18 et alibi. 817. 818. Sci-
 licet secundo flumine paruo
 interuallo delatus ad suos
 peruenire debuit. *mollibus*
 ornans epitheton, et simpli-
 citer naturam aquae refert.
 818. *abluta caede*; ornamen-
 tum ex adiunctis arreptum
 est; nihil amplius; *caede* h.
 sanguine.

EXCURSVS I*

Narrata de Aenea et Anchise ante belli Troiani tempora.

Lib. IX, 263-264. *Alia dabo argento perfecta atque apra signis Focula; denitta genitor quas cepit Arisba.* Ad res ante bellum Troianum gestas, adeoque ad res apertius hoc pertinere in Notis professus sum; nam, quod in Servio ex obscuro homine Abante in vris Troianis allatum est e fabulis inde ab exordio memoratis, poeta respicere non potuit: quippe qui Aentam statim a capta vrbe discedere iussit nec in Troade nouas res scribi.

Verum rerum ante bellum Troianum gestarum omnino obscurior est memoria, qualis earum, quae vrbe[m] captam exceperant. Nihil forte desideraremus, si *Carmen Cyprium* superesset: de quo vid. ad lib. II Exc. I, p. 279 sq. Neque igitur indigne feremus, si de capta ab Anchise Arisba nihil aliunde innotuit; adeo vt dubitari quoque possit, sitne Troadis an Lesbii vrbs hoc loco intelligenda: Nihil tamen hoc, quandoquidem semel in hac quaestione incidimus, agere videamus alia, quae de Aenea et Anchise ante belli Troiani tempora, quae Homerus attigit, narrata forte reperiri possunt: absoluemus sic omnem rerum Aeneae memoriam in his Excursibus passim expositam.

Vt igitur omittam illa, quae de Anchise stirpe a Dardano per Troem, Assaracum, Capyn duela (vid. *Exc. VII* ad lib. III) tum de Aeneae natalibus ex Venere et Anchise congressu satis nota sunt: vid. *Iliad. β*, 214 sq.; ibique Scholia et Acusilaos, Hymn. in Venerem, et cf. *Apollod. III*, 12, 2 cum Notis, et Meziriac. ad Ouid. *Heroid. P. II*, ps. 142, commemorabo reliqua, partim minus obuia, partim ad *Virgillum* carmen propius spectantia.

Aeneam Troianum appellatum, Troiae quoque *damum Anchisae* incoluisse lib. II, 299 audiuimus. Eo tamen non nisi sub belli Troiani tempore deuenisse putandus est: *Dardanium* vrbe[m] ille tenebat haud longe ab Ilio distitam; Dardanium quoque adduxerat: *Iliad. β*, 819; cf. sup. Exc. XVII ad lib. II.

Natales tamen eius ad montem Idam, qui imminet vrbi, referuntur; quippe Anchises a Venere in monte Ida, cum armenta pasceret, amatus est: vt vel ex *Iliad. β*, 821 memineris: et ex *Hesiod. Θ*. 1007—1009, multoque magis ex Hymno Homero: nisi carminis potius epici fragmentum illud est, ea parte, qua deficit, hymni clausula supplementum.

Ann. 3). Addit Maro, ad Simoentem genitum esse Aeneam: Aen. I, 613 *Tunc ille Aeneas, quem Dardanio Anchisae Alma Venus Phrygii genuit Simoentis patrem*

Nutritum Aeneam a Nymphis, et quidem Dryadibus, suaviter narratum est in eodem Hymno 258 sqq. Educatum mox in Alcathoi domo, qui eius, ~~suorum~~ matrimonio habebat, docet Homerus Iliad. v, 466, 466. Apud Xenophontem de Venat. pr. inter eos memoratur, quia Chironis nutriti fuere, figmento historicarum rationi aduersante.

Pauit tamen Aeneas, mox prius actus, corpora in monte Ida; et quidem sub ipsum tempus belli Troiani; nam oppressus ille in solitudine ab Achille, ut sibi consuluerat; cumque Lyrnessum confugisset, Achilles ad Team urbem oppugnandam aduolante, fugam illi iudicavit Aeneas: Iliad. v, 90—96. 187—194. Latius haec persequutus erat auctor Cypriorum: in cuius argumentis apud Proclum **) haec habentur: *Ἀχιλλεύς ἀπὸ τῆς Αἰάκωνος βίας, καὶ Διόνησον καὶ Πήδουσαν, προσέειπε* —

Idem tamen Aeneas iam antea Paridi comes navigationis in Graeciam additus fuerat, *καὶ ἡ Ἀφροδίτη Αἰάκων συμπαλεῶν ἀντὶ κλέβας*, idem Proclus, secundum Carmen Cyprium †).

Cum Troiam accessisset, e societatis cum Priamo lege, ut auxilium ferret, simultas inter ipsum et Priamum Priamique filios incidit, unde et irasci eum Priamo et pugnam detrectare suspicio erat: Iliad. v, 459 sq. Refrixisse videri possunt animi easdem causas, quod Aeneas sublata Priami stirpe regnum sibi praestitit vifus erat. Eo enim alludit Iliad. v, 180 *Ἐπιπύρρον Τροίαν ἰνὴν ἐπαλάμωσαι (ἄρτα, δία) Τιμῆς τῆς Ηἰκίτου ἀπὸ τοῦ ὄφους*, versus iudicio suo suffulerant Grammatici veteres, et Iater Priamum maxime et Aeneam odia exarxisse Menecrates, Xenobius tradiderat: cf. Dionys. Hal. l. 48.

Aeneae rursus gestas ab Homero narratas ex Iliade enotare nihil attinet. Congressum eius cum Diomede Iliad. et alterum cum Achille Iliad. v ipse Virgilius attigit, dum bis pugnae discrimine ereptum eum a Venere ait Aen. IV, 228. In castrorum oppugnatione unam e turmis ducebat Aeneas Iliad. v, 98. v, 459. 468 sq., iterum in pugna circa Patrocli occisi corpus eum Hectoris primas partes agit p, 484 sq. Quae post Iliadis argumenti tempora gesta sunt, in Quinto Smyrnaeo

Z 2

*) Doffe de eo nuper egit, eiusque cum argumentum constituit tum fabulam illustravit Groddeck noster in Commentat. de Homer. Hymn. rel. pag. 40.

**) In Bibliothek der alten Litteratur I Band pag. 26.

†) eod. loc. pag. 23.

naeo inpr. XIII, 145 lgg. cognoscere licet. Ea autem, quae sub ipsam Troiae excidium peregerit, narravit Maro lib. II, ad quem cf. Exc. XVII et XIII.

Urbe capta in montem Idam secessit. Apud Lescheum, ut nunc ex Proclo didicimus (p. 38), statim ab ostento per Laocoonem a serpentibus enectum obiecto discessum in montem Idam Aeneas parat. Ad Leschei ductum, quod suspicari licet, exponit nonnulla Quintus XIII, 300 sq. Reliqua post eius discessum diuersis locis illustrauimus; Actum de erroribus Aeneae Exc. I, et de errorum annis Exc. II ad lib. III; de accessu ad Siciliam Exc. I ad lib. V; de accessu ad Italiam Exc. IV ad lib. VI, et Exc. II ad lib. VII; add. Disquis. II; de fatiis inde ab aduentu in Italiam Exc. III ad lib. XII; de praedictionibus deorum, ad quas ille rerum gerendarum cursum rexit, Disquis. II.

EXCURSUS I

De deorum interuentu in Aeneide; et unde poetas acciperint ea signa, quae praesentiam numinis argunt.

IX, 638 *Aethera tum forte plaga crinitas Apollo Desuper Aesarias acies urbemque videbat.* Non placet quod in inducendis diis Virgilius, nec de opportunitate et artificio iuncturae nec de varietate sollicitus fuit; nam quoties ad deos redit oratio et ad partes, quas ipsi in rebus gerendis tuendas habent, fere fatiis habet inferere illam particulam, initio facta a uocula *interea*, v. c. X, 1 *Panditur interea*, v. 606 *Innoce interea*, XI, 532 *Velocem interea*, ad quem locum Seruius quoque abruptum et vituperabilem transitum notauit. Aliam rationem poeta h. l. sequitur, verum et in hac fere eadem semper chorda oberrat: Apollo tum forte desuper pugnam ad nouam Troiam spectabat. Atqui nec aliter Aen. I, 223 *Et iam finis erat, cum Iupiter aethere summo Desplendens aethere* — *Consistit et Libyae defixit lamina regni.* Iterum lib. VII, 286 *Imo ab Argis redux forte prospicit Aeneam ad Italiae litus* — *appellentem*, et XII, 134 *At Iuno e summo Prospiciens humilis* etc. Defendi forte possunt loca inf. lib. XI, 725 lgg. XII, 792 lgg. Et sunt alia feliciter instituta, ut lib. IV, 219 lgg. V, 804 lgg. Apud Homerum deos sedere et Achaeorum Troianorumque praedia prospicere non miramur, cum partes deorum quaeque suas tuendas sustineat: at Apollo hic otiosus plane sedet, nec poeta satis provide curasse videri potest, ut eius solitudinem de exitu rerum commodo loco commemoraret. Si tamen subtilius ac diligentius deliberes, statim animo occurrant haec: Apollo non modo vaticiniorum de Aeneae et posteritatis

posteritatis in Italia sede auctor, idemque iam apud Homerum Troianis rebus et Aeneae studens, fuit: verum ille etiam inter deos inprimis is erat, qui gentem Iuliam insigni favore, insigniter per pugnam Aetiacam declarato (vid. sup. VIII, 704 sqq.), amplecteretur; idemque Palatino templo ornatus fuit. Sed et aliis locis meliorem rationem reperit Maro, vt lib. I, 124 sqq., vbi *Neptunus magno misceri murmure pontum Emittitque hieview sensit*; lib. IV, 219 audit Iupiter praesces Iarbae et sic Didonem Aeneamque respicit. Vt tamen h. l. Apolline vteretur, inductus maxime Homericis aliquot locis videri potest, inprimis Iliad. 2, 433. 445. p. 323 sq.; vbi Apollo Aeneae occurrit, priore loco etiam ex praelio vulneratum seruat, vt h. l. Ascanium a praeliando dehortatur. Caeterum idem Apollo paullo post vll. 659. 660 agnoscitur: *agnouere deus proceres diuinique tala Dardaniae pharetramque fuga sensere sonantem*. Ergo in fuga h. in discessu Butae formam exuerat Apollo, diuinam receperat. Cf. Exc. XIII ad Aen. I, vbi poetarum huius phantasmatis ornamenta, tractandorumque eorum modis ac vise a me expositae sunt. Originem et causam huius phantasmatis hominum mentibus subnati partim iam, eodem loco pag. 352 (ed. pr. pag. 128) inueneram, partim nunc disertius exponam. Scilicet cum nec nostris animis facile sit, quoties aumen cogitamus, a spectre humani oris mentem auocare, tum multo magis, quod hominum animis inidet species numinis aliqua et forma humanae similibus; nec aliter id fieri potuit, antequam subtilior philosophia cogitationem de deo ad Mentem, Nrv, auocauit. Necessae adeo fuit, vt diuinae naturae tribuerentur, quae naturae humanae communia sunt: nisi quod maiora pro naturae humanae modulo esse credebantur. Consensu in hoc omnis vetustas, etiam patriarcharum et Iudaeae gentis; consentit omnis barbarorum ac ferorum populorum, stirps, ipsa natura humana. Iam prouti cultu ingeniorum aut nullo, aut aliquo, aut exquisitiore imbutae sunt gentes, diu aut robore, aut sagacitate et prudentia, aut opibus et potentia excellentes occurrunt; ita ad suae naturae modulum fingit numen humana mens; quoque ea ipsa perfectior et diuinae similior, etsi infinitis interuallis, aliquando erit reddata, eo veriora et digniora Numine cogitabit. Secundum haec facile est ad intelligendum, quamdiu speciem diuinae naturae ad humanam attemperauit antiquitas, ei deesse opinionem de occurso, apparitione et contubernio deorum familiarem esse; inprimis cum locis adeo, terris et vrbibus, deos suos tutelares assignarent. Imbuere ista opi-

nione hominum animos multo magis debuit solitudo raris ac siluarum; raris hominum commerciis et aduenarum accessibus: potueruntque credi deorum species oculis obiectae; imprimis hominum, qui religioso metu tenerentur; cf. *Odyss.* 2, 201 sqq. Opinionem illam acceptam retinuit posteritas, et vulgo narrata in miraculum auxit. Quid? quod ipse sermo hominum rudium nullam aliam, nisi ab oculorum sensu petitam, speciem deorum admittere potuit; quodque in vulgarem loquentium vsum conuersum hoc fuit, vt, quicquid euenisse dicebantur, a deo factum et peractum esse dicerent, quod nemini non in Homeri lectione vel paucorum versuum occurrere debuit. Nihil in his esse video, quod tam mirum videri debeat, quomodo in hominum animos venerit; sed probabili aliquo iudicio humanis ingeniis insidere ea opinio vbiq; et omni tempore debuit, et adhuc insidet barbaris populis, quotquot diuinæ naturæ forma humana animos habent imbutos, modo non ab omni humanitatis cultu alieni sint; nam quomodo eorum hominum, qui per hieroglyphæ ad animantium formas diuinam speciem reuocarunt, animi affectu sint, quæque phantasmata aut olim Aegyptiorum aut nunc Indorum mentibus sint obiecta, quoties deos cogitant, non facile licet assequi; quo ipso necesse est, innumera iis alia a nostro percipiendi et cogitandi more diuersa et aliena occurrere, de quibus nos male ac perperam iudicamus, cum easdem notiones rerum animo non circumferimus. Graeci autem veteres multo magis procliuēs ad eam opinionem amplectendam esse debuerunt, quandoquidem iis hoc tamquam proprium tribuitur ab Herodoto I, 131 *ὡς δὲ θεῶν ἀνδρωπομοίως* esse, quem locum accurate expositum nuper vidimus ab Abb. Foucher in *Mém. de l'Acad. des Inscri.* Tom. XXXV pr. Firmata est ea opinio et in habitum animi deducta per signa deorum in fanis et sacellis obuia; cumque ab eadem opinione suorum operum protypum ars accepisset, moxque docte elaborasset, deorum species ad summæ alicuius pulchritudinis speciem est adumbrata, certo ætatis et characteris discrimine variata. Profecere iterum ex artis profectu poetæ, ita vt v. c. Apollini et Baccho promissa coma, lovi oris maiestas, et sic porro alius diis alia, per omnes ætates cõstarent inter poetæ æque et artifices. cf. *Commentationem de formis deorum Græciæ eorumque auctoribus* To. VIII *Commentatt. Soc. Gotting.* Haec omnia cum accepissent poetæ, quibus nihil exoptatius esse poterat, quam species deorum humana, vires corporis maiores, motus celerrimus, forma oris pulcherrima, iis illi ita vti sunt, vt ea sibi tamquam

quam propria facerent, imprimis in poesi epica, utque in
vsum poeticum perpetuum transferrent, imprimis ubi iis
vestigii insisterent, ut deorum ministeris pleraque exse-
querentur: cf. Disquis. I de carmine epico. Neque vero ea
opinio praesentiae numinis inter istos quidem populos tolli
potuit, nisi ex quo philosophorum subtilior disputatio, et
sanctorum vatum accuratior doctrina, ab omni corpore se-
gregavit diuinam naturam.

EXCURSUS II

De insula Inarime et de Arimis

IX, 715. 716 Tum sonitu Prochyta alae fremis, durumque cu-
hilo Inarime Ionis imperiis imposta Typhoso. Promontorio Cam-
paniae Miseno obiectae sunt insulae Prochyta (nunc Procida),
et altera paullo maior, Pithecusa seu Aenaria (nunc Ischia).
Pithecusae fere plurali numero enervi solent, seu quoniam
Prochyta sub eodem nomine fuit comprehensa, seu quod
plures aliquando fuere. Sunt enim auctores, qui Pithecu-
sas ab Aenaria discernant. Esse eas partes continentis auul-
sas, et constans fama obtinuit (vid. Cluver. Ital. Ant. IV, 4)
et ipsa res locorumque facies probabile facit; subterraneis
enim ignibus saepe Pithecusae exarserunt. vid. imprimis Stra-
bon. V, p. 379 f. sqq. Plin. II, 88. Mirab. Aud. 36. conf.
Wernsdorf. V. C. Exc. III ad Aetnam Tom. IV, p. 354 sqq.
Cum autem veteris sermonis et phantasmatum, quae inde
poetae susceperant, ratio ita ferret, ut terrarum motus et
ignium subterraneorum explosiones gigantibus terrae inclusis
tribuerent: quod cum primo narraffet de Typhoeo Hesiodus
sine omni loci mentione O. 859 sqq. fabula haud dubie ex
Oriente accepta, deductum mox est ad Ciliciam, Syriam,
lacum Sirbonidem et Asphaltiten, ad Asiae Catacecaumenen et
Phrygiam (vid. Wessel. ad Diod. V, 71. cf. Apollod. I, 6, 9,
et ibi Not. p. 77 sqq.); ita tractum est etiam ad hanc insulam,
impositam eam esse Typhoeo, quod idem de Arimis suis
narrauerat Homerus Iliad. B, 783. Arimos hos iam inter
veteres alios in Myrae seu Lydiae parte, alios in Cilicia, in
Syria alios reperisse; fuisse tandem etiam, qui in Pithecusis
insulis collocarent, narrat Strabo lib. XIII, p. 929 C. Ex
his patet, Virgilium nostrum non fuisse priorem, qui erro-
rem hunc committeret, ut Arimos ad hanc insulam transfer-
ret. Multo minus ille aduersus grammaticam rationem Inari-
mos facere potuit ex Eiv' *Agios*, quae vel *ra* *Agos* vel
ei *Agios* fuerunt. Suspicio fuisse aliquem ex antiquis poe-
tis latinis, qui Iliadem latine reddiderunt, inter quos Cn.

Mattius fuit, qui aut male acceperit, aut male interpretatus sit in *Arima*; unde facta est *Inarima* vel *Iuarima*. An vquamquam nomen hoc Pithecusarum communi vsu frequentatum sit, dubito: videtur illud inter poetas se continuisse. Mature tamen Typhonus ad haec Italiae loca ignibus caectis celebrata reuocatus fuit, ut docet Pindari locus, mox laudandus. Tradit quoque Schol. Apollonii ad lib. II, 1214, Pherocydem iam Typhoni Pithecusam insulam inaeclam narrasse. Obuia inde poetis et facilis fuit insulae comparatio cum Arimis Homeri et deflexio nominis in Arimen. Miro autem casu accidit, vt Etruscis *arimi* dicerentur finii, qui Graecis *πιδυμοι*, secundum Strabon. l. c.; quod si ita se habuit, tanto procliuor fuit permutandorum locorum error. Alium, sed in doctiorem, verborum lusum, essi sibi probatum, Plinius memorat: a *figliis doliariorum* dictam Pithecusam. A *πιδυμοι* tamen quomodo *Πιδυμοισσα* formari potuerint, non satis intelligitur; quod ab eo est *πιδυμον* vix *πιδυμον* pronuntiatum est.

Quod Plinius apposuit lib. III, 6: *Aenaria*, *Homero Inarima dicta*, parum accurate esse pronuntiatum quilibet facile videt. Virgilium autem in insulae nomine sequuti sunt Ouidius, Silius et alii poetae; etiam Linius in loco a Seruio adscripto: loca adscripta nunc videbis a Wernsdorf. p. 359.

Homeri vero, vt et hoc addam, et Hesiodi quoque Theog. 304 *Arini* seu, quod malim, *Arima*, *ἢ Ἀριμα* sc. ὄρη, haud dubie in Asia quaerenda sunt: siquae a vetustioribus auctoribus, Aeschylus in *Prom.* 351. Pindar. *Pyth.* I, 32, est standum, in Cilicia; quae quidem, vna cum magno minoris Asiae et per Phrygiae, Mysiae, ac Lydiae fines continuato tractu, ignibus subterraneis olim arsit. Vide Strabonem et alios locis et p. 928. 930. cf. Eustath. ad l. c. Homeri. Itaque in iis locis omnibus Typhon fulmine prostratus narrari potuit et narratus est a multis. Solent tamen scriptores vnum plerumque ex caeteris locis omnibus Typhoni assignare, vt Maconiam Linius XCIV apud Seruium ad h. l. Cum a Syris seu Aramaeis Ciliciae pars olim inhabitata fuerit, mirum non est, nomen eorum seruis, forte ad Homerum vsque, in iis locis superstes adeoque Arimos montes in Cilicia dictos fuisse. Ad Syriam autem propter nomen illud fabulam Homericam trahere ac transferre vix licet.

Cum de his Homeri et Virgilio locis tot extent virorum doctorum disputationes, apponere hic visum est ea, quae inter innumera perperam asserta idoneis seruis argumentis, saltem probabili iudicio, memorari posse videntur.

*At socii multo gemitu lacrimisque
Impositum fœtor referunt Pallanta frequentia. Aenid. 608.*

P. VIRGILII MARONIS AENEIDOS LIBER DECIMVS

ARGVMENTVM

Jupiter, convocato Deorum concilio, ad concordiam ipsos adhortatur — 15. Ibi Venus de Troianorum periculo insatiabilique Iunonis odio conqueritur, aliquamque tandem tot calamitatum requiem petit — 62. Iuno contra maiorum omnium causam in Troianos, veteti primos belli auctores, atque adeo in Venere ipsam reicit. — 95. Frustra itaque temptata reconciliatione Iupiter, ubi nullum videt esse contentiones finem, ne aut uxorem aut filiam laederet, se neutrarum partium studia sequenturum pronuntiat, sed pro sua aequitate omnia factis esse permitturum — 117. Interim Rutuli totis viribus ad oppugnationem redeunt, non minore animo obsessi se ad defensionem parant. — 145. Dum haec in Latio geruntur, Aeneas, rebus in Etruria, ex auri sententia confectis, multorumque sibi consiliorum auxilio adiunctis, triginta navium classe ad suos veniunt. — 214. Ibi Nymphas, paulo ante in eam formam ex navibus suis transformatas, obvias habet: ex his et de classis amissione et de suarum periculo certior redditur — 255. Inde in hostium usque conspectum profectus, copias suas exponit.

Rutulorum oppugnatione desistunt, occurrentesque ad litus terra hostem prohibere conantur. Magno utrimque detrimento pugnantur — 364. Ibi Pallas, magna prius edita hostium strage, tandem a Turno occiditur — 509. Cuius rei dolore percitus Aeneas, magnos Rutulorum aceruos amico inferias mittit — 601: Aescanius quoque eruptione facta suas cum patris copias coniungit — 605. Quibus rebus permota Iuno et pro Turno sollicita, impetrata a Iove venia, praesenti eum periculo eripit, obiecta illi falsa Aeneae imagine, quam dum in navim quandam fugientem insequitur, vinculis a Iunone ruptis, ut tempestatis ad littora Ardeas proxima devehitur — 688. Interim Mezentius, Iovis montium pugnae succedens, magnum tam Troianorum quam Etruscorum numerum prostermit — 761: donec ab Aenea hastae ictu vulneratus, et a Lauso filio protectus, aegre se ad obligandum vulnus ex acie recipit — 795. Ibi Lausus quoque, dum patrem ulcisci conatur, ab Aenea interficitur — 832: eius rei nunquam accepto Mezentius conscendo equo in praetium redit: ubi, dum filii mortem vindicare parat, eadem qua filius dextra considit — ad fin.

In hoc tandem libro Aeneas ad pugnam procedit: quod multis nimis sero factum visum est, quoniam ex sua opinione, non ex argumenti et materiae natura, iudicium faciebant. Aliis displicuisse video, quod Aeneas militis magis, quam ducis, partes explet, dum veterem heroum pugnandi morem parum meminere, nec illud reputant, quam parum materiae narrationi epicae praebitura sit ducis sagacitas et prudentia, qualem nostri aevi res militaris postulat. Si phantasmatibus magnis rebusque, quae sensus impellant, epica vis continetur: strenua facinora, animi audacia, manus fortitudo ac robur requiruntur. Mihi quidem in sequentibus libris haud pauca ex iis, quae in reprehensibilem incurram.

videntur, ingenii admirationem facere solent: quandoquidem argumentum belli ac praeliorum, et quidem eiusdem vitae heroicae, incredibilem cum varietate ac copia ab Homero tractatum, Maro tamen per tres libros variatis rerum generibus nec omnino sine novitatis commendatione detexit. Artem et ingenium aliquis tum demum rite perspiciat, cum argumenti naturam paullo curiosius animo versauerit, quaeque ipse aliter vel melius isto tractando constitui possit putet expenderit. Inter eas quae ingeniose et callide inventa sunt, primo loco veniet hoc, quod praeliorum narratio variata et per diversa genera habet. In hoc praelio nati utriusque generis in littus et pedestrem pugnam,

nam, in lib. XI equestrem, in XII pugnam tumultuariam, tum certamen singulare. Porro, ne taedium faceret continuata praeliorum narratio, interposita sunt plura, etiam de pace consilia, tum orationes, magno cum acumine factae, interdum, ut equidem censeo, nimia cum arte. Hinc apud Macrobi. IV tam multa de rhetorica Virgiliana memorantur. Tragicos tamen noster, Euripidem inprimis, ante oculos habuit, ut iam monui Disquis. I, pag. XXX, To. II. Inter illas artes et inuenta poetae referendum et hoc est, quod hoc libro Arcades, libro XI Etrusci, et XII Troiani maxime virtutis suae specimina edunt; quae et ipsa res ad varietatem facit. In ipsa autem pugnarum commemoratione difficultatibus implicitum se sentire debuit non paucis nec leuibus: inprimis quod, quoquo se verteret, in ea semper incidebat, quae ab Homero iam erant tractata; haec igitur ut variasset, mutaret, alia ratione nec minus commode tractaret, perpetuo poetae sunt allaborandum. Facit autem taedium ferius ocyus omnis imitatio, quae cum studio ac contentione variandi est, quae iam ab alio propria exposita erant, coniuncta est. Atque hoc illud est, quod reprehensioni, poetae interdum locum facere potest: est enim caus-

sa rei parum animaduersa his, qui, quod reprehendendum esset, videbant, qua de causa reprehensionem haberet, minus peruidebant. Nec tamen, inprimis cum eius lectione animum imbutum haberet, in diuersa ab Homero abire, aut aliam viam sibi patefacere, aut aliter res tradere poterat, nisi a veritate naturae recedere volebat. Quod igitur ab homine solerti et prudenti fieri poterat, id fecit poeta, ut ex argumenti natura pugnas persequeretur et locorum et hominum naturae conuenienter; nec tamen sine respectu popularium, quibus placere carmen volebat, varios praeliorum casus exponeret: utque, quoties in ea incideret, quae ab Homero ea cum copia essent tradita, ut deterrent omnes, qui eadem aggredi vellent, ea omitteret aut breviter attingeret; sin talia essent, ut, quo ipse Maeonium poetam superabat, ornatum admitterent, ea et situ et adiunctis et aliis rebus variata ornaret et amplificaret, aut cultu, elegantia, ac suauitate phantasmatum et verborum expoliret. Haec quidem animo tenere debet is, qui de his libris iudicium facere sibi sumit. Ut vero aliquis cum Guyeto tres postremos libros Virgilio abindicet, grauiores, quam quas ipse in promptu habuit, asserre debet causas.

Panditur

Panditur interea domus omnipotentis Olympi, Conciliumque

Panditur interea domus omnipotentis Olympi. Librorum ea fere omnium auctoritate, etiam Quintilianus L. O. IX, 4, 49 (Leid. *omnipotentis*, ut fere semper, addit Burm.), firmata est: nec tamen satis accommodatum videtur Olympo hoc epitheton, quod proprie Iouis est. Fuere itaque olim, qui Olympum pro Iove dictum acciperent; alii qui *Olympia* emendarent, alii qui *Olympi* pro Olympi scriptum vellent; hoc utique non male: nisi alter locus esset XII, 791. *rex omnipotentis Olympi*. Inde emendari, coepitum est: *omnipotentis*. Egnatii ea est emendatio; idque ab Ascensio notatum video, qui eam amplexus est: adeoque ita legitur in Edd. Ascensianis. In his tamen exemplaribus, quae ab Egnatio emendatae feruntur (habemus in maioribus ipsam principem editionem 1507), ea lectio non reperitur. Notata tamen est illa in praefat. Habet eam Hamb. sec. a. sec. m., eamque in simili loco vidimus sup. VI, 595. Verum a poeta vix videtur adoptari potuisse hoc quidem in loco, cum *panditur* praecessit: *Panditur demum omnipotentis O.*, et mox v. 5 de eadem demo: *totius bipotentibus*. Aliter res se habet inf. XII, 791. *Iunonem interea rex omnipotentis Olympi*; vbi conveniret *omnipotentis*. Habent tamen ibi libri alterum constanter. Restat *omnipotentis*, quod alii coniecerunt, quodque iam Iouian. Pontanus agnovisse dicitur et N. Heinsius probabat. *Omniparens terra* Lucretianum epitheton est, quod supra lib. VI, 595 Maro adoptaverat; desidero simile exemplum de caelo. Uranum omnium deorum auctorem et parentem si sic dictum inveniro, non mirabor: Sicque *παρυσύτρως* ille in Hymnis Orphicis; sed aliud quid est Olympus? Quae cum ita se habeant, *omnipotentis O.* tenendum est, quod altero loco recurrit XII, 791, ut tribuerit post Olympo, quod diis convenit, qui in eo continentur: etsi parum placeat hoc, nec assequor, cur Maro non maluerit Nacvianum versus totum servare: *Panditur interea domus altitonantis Olympi*. Etsi enim et hoc alias Iouis est ebojinm, tamen et Olympo, e quo procedunt fulmina, convenire poterat. Servasse hanc Nacvii versus narratur Caecilius Minutianus Apuleius. Est is vetus ille Grammaticus, cuius libri duo (aut potius fragmenta) de Orthographia adhuc in bibliothecis latent, quem tamen evoluit, praeter Gyraldum de poetis Dial. IV pag. 264. Caes. Rhodiginus VII, 4, et XXII, 13 Ant. Lect. 2, quae haec ipsum de Virgiliano loco prolatum est. Idem Grammaticus Olympum de Iove interpretatus erat.

L Dum haec geruntur, dii ad concilium habendum convocantur. Est poëta, iam inde ab Homero, Olympus accommodatus ad formam aedium praescae vitae: ingressarium, quo negotia vitae conveniuntur; ab utraque parte thalamum seu minora cubicula sunt.

L Dum haec geruntur, dii ad concilium habendum convocantur. Est poëta, iam inde ab Homero, Olympus accommodatus ad formam aedium praescae vitae: ingressarium, quo negotia vitae conveniuntur; ab utraque parte thalamum seu minora cubicula sunt. Priami regia Ilij, p. 242 sqq. Eodem modo in Olympo ab utraque parte duodecim maiorum deorum sunt cubicula, in media autem domus parte, quam *μυσαρον, δώμα, δόμων*, appellare solet Homerus, conventus ac confessus

Conciliumque vocat diuom pater atque hominum rex
 Sidream in sedem: terras vnde arduus omnes,
 Caffraque Dardanidum adspectat, populosque Latinos.
 Confidunt testis bipatentibus. Incipit ipse:

5

Coelicolæ

2 *Conciliumque* alii ap. Pier. *diuom pater atque hominum rex* Ennianum est: Macrob. VI, 1. 4 *spectat* tres Heins. cum vno Burmanni, minus docte. v. inf. XII, 136. 5 *partis b. sec.* Moret.

sessus deorum fit, siue ad deliberandum de rebus communibus, siue ad epulandam. Eandem fere rerum speciem Virgilius animis exhibet, nisi quod de cubiculis silet. Potuit autem hoc tanto magis sequi, quando Homerus multis in locis faciem ac situm Olympi variauit. Ita Iouis sedes aliqua in parte Olympi altiore vel interiore memoratur, caeterorum deorum domus in aliis Olympi iugis sitæ sunt, vnde ad Iouis aedes confluunt. Cf. Iliad. 4, 4 sqq. Cum ad conuentum admittendi sunt dii: *panditur domus*, atrium, *dōron*. Ita hoc simpliciter accipiendum, nec cum Seruio et inde cum aliis Intopp. de die orto cogitandum. Etsi enim verum est, *noctua caelum claudi*, mane aperiri dici: tamen huic ea res trahi nequit; neque rerum ordo admittit, vt nunc de matutino tempore cogitemus; *inclinat* enim nunc dies, *quo fugiaturam erat* (IX, 459 sqq.) *ad vespertinam*: *compareret* motu aliquis infra 146. 147. 215. 216. *Concilia au-*

tem deorum similia apud Homerum occurrunt plura, quæ ante oculos Maroni fuisse probabile fit; imprimis Iliad. 4, 1—4; sed ibi inter deliberandum potant dii, ex prisorum hominum more, Iliad. 9, 2 et 51. v, 4 sqq; *omnipotentis Olympi*: insolentior paulo translatio epitheti a diis ad ipsum Olympum: antiquiore sorte auctoritate. v. Var. Lect. 3. *αὐτοκρατορίας* Homericum. Ad reliqua conf. Iliad. 9, 51. 52. 5. *testis bipatentibus*. Si *sanctum bipatens* audias, seu domum bipatentem, non aliter accipies, quam vt sit, quod *ab antica et a postica parte aditum habet*, templorum more, quæ *vni ἀμφοτέρωθεν* dicuntur. Hactenus non male ad ortum et occasum ep. Seru. refertur. Pergit idem, *est autem sermo Ennianus*, hoc bene; sed reliqua, quæ subiiciuntur, patum sunt perspicua. Scilicet alii rectum bipatens esse putarunt, quod habet fores binis valuis apertas. Ad v. 6 idem Seruius; *quidnam, cur, quare*: sermo

mo

Coelicolae magni, quia nam sententia vobis
 Versa retro, tantumque animis certatis iniquis?
 Abnueram bello Italiam concurrere Teucris.

Quae contra vetitum discordia? quis metus aut hos
 10 Aut hos arma sequi, ferrumque laceffere suavit?

Adueniet

6 quia nam, antiquam vocem, adstruxit satis Pierius. cf. sup. V, 13, etsi non pauci eiusdem et ap. Burman., bini quoque Gothani cum Erf., quanam exhibent. quae iam Doruill. a pr. m. 7 retro est Goth. sec. annis pr. perfatis tert. comatur alter Menag. 9 Quis deus aut hos Io. Schraderus in schedis: vt inf. 73 Quis deus in fraudem — egit. Ingeniose, quis neget? Verum bella fiant aut cupiditate, aut metu mali ac periculi nobis vel aliis imminenti, quod depulsum imus. Vetuerat Iupiter bellum inter Italos et Troianos fieri. Quid igitur metuendum erat? vt nunc bello vis depelleretur.

mo Ennianus, *quianam legiones caedimus ferro?*, sup. V, 13 *Hec quianam tanti cinxerunt aethora niubi?*

6. Oratio Iouis maiestatis plena, ipsa breuitate et anti-
 quae orationis studio; sic
versa retro pro mutata. *an-*
imo iniquis pro infestis. §
 sqq. Nusquam, si bene me-
 minimus, poeta commemo-
 rauit in superioribus, Iouem
 interdixisse, ne dii bellum
 inter Troianos et Latinos fo-
 uerent. Nec praeter Vene-
 rem et Iunonem alii dii eam
 retinuisse videntur. Quae
 potius Iouis verba parum cau-
 te praemissa videri possunt
 lib. I, 263 *Bellum ingens geret*
Italia etc. Nec Seruius ad
 hoc rem expedire. Refero
 hanc, et fere omnia loca,
 in quibus deorum interuen-
 tus exponitur (cf. Excurs. I
 ad lib. IX), inter ea, quae

Aeneidem nondum absolu-
 tam arguant. Voluit, puta,
 haec praefstruere, vt debe-
 bat, in superioribus, et deo-
 rum consilia omnino attem-
 perare paullo diligentius ra-
 bus in Latio gestis; sed mors
 incidit conatus. Interea pos-
 sunt haec et alia videri ex eo
 genere, quae sagite a poeta,
 tamquam facta, poni potue-
 runt; adeoque, hoc modo
 procedunt. Iupp. nimis cupi-
 de fauerat Troano; vt etiam
 Iupiter consilium duceret,
 auocare eam a pugna sup. IX,
 204 sqq. Eadem Iunonis im-
 potentia, motus Iupiter con-
 cilium deorum iudicit, vt
 deorum studia, Iunoniam in-
 primis, reprimat.

9. Quis metus, cuiusnam
 mali aut periculi depellendi,
 adduxit, vt vtraque pars bel-
 lum moueret? Docta oratio
ferrum laceffere, poetae idem
 est,

Adueniet iustum pugnae, ne arcessite, tempus,
 Cum fera Carthago Romanis arcibus olim
 Exitium magnum atque Alpes inmittet apertas:
 Tum certare odiis, tum res rapuisse licebit.

Nunc

n. *Adueniat* Gud. *Aduenit* alter Mentel. a m. pr. *At ueniet* quon-
 dam Goth. tert. *arcessite* emendata lectio, non *arcessite*. vid. Pier.
 13 *inmittat* pr. Menag. *inmittis* alter. *inmittere* Goth. pr.
inuitet sec. *inmisset* tert.

est, quod alias mouere, Lucretii exemplo: *Namque alias aliud res commouet atque laceffit* lib. IV, 1033. Sic noster dixit *laceffere pugnas* (V, 429), *bella* (XI, 254), et alii *laceffere mare, arua*, etc., vnde tandem poetis simpliciter est, *incedere, accedere*; vt in illo Horatii: *Quicumque Bithynia laceffit Carpathium pelagus caesina*, nauigat per mare, quia remis mouet: adeoque ad eundem paene morem ad ea desectitur, quae omnino geruntur, fiunt; itidem Lucretii exemplo: v. c. IV, 348 *Amulacra, Quae sita sunt in luco, laceffuntque, vt videamus. Intet hostio vt impellere, vt videt Lucretius, visum, auerit, laceffunt, vt etiam mouere visum, i. e. vt, eodem sensu aliam edocuit. Dixerat hinc Virgilius, quod supra VII, 526 vidimus: *Asra sole laceffita*; et inf. XII, 185 *manibusque laceffunt Pectora planisca canis.**

n. Egregie instructa oratio! *Alpes inmittet apertas*; magnifice: quandoquidem Alpius patefactis Annibal ingressus

est Italiam. cf. h. l. Seru. *exitium et Alpes apertas inxit*; haec enim omnis calamitatis et tot cladum acceptarum causa et origo fuit, quod Alpes peruiae erant factae. Ad vulgarem morem oratio fuisset haec: cum Carthago inmittet exercitum, qui Alpes traiciet cum exitio Romanorum. Poterat poeta hoc ipsi traiectioni tribuere, doctiusque ipsas Alpes commemorauit transitas. 14. *res rapuisse.* Apud Seruium: *clarigationem exercere, hoc est, per Feciales bellum indicere (atqui hoc esset, res repetere.* Pergit): nam veteres laedere (haec vox expungenda) *res rapere* dicebant, etiamsi rapinae nullum crimen existeret; *similiter satis facere res reddere* dicebant. Assentior Seruio. haec enim, vt dicam, lex formula antiqua hoc petunt, hostilemque omnino vim a poeta esse declaratam per rapinas, quae in bello fiunt. Restat tamen ratio: *rapere res* est rapinam, turbare, agere, exequi. *Sic, Anglia rapta.* Quid si h. l.

- 15 Nunc finite; et placitum laeti componite foedus.
 Iuppiter haec paucis: at non Venus aurea contra
 Pauca refert.
 O Pater, o hominum diuomque aeterna potestas!
 (Namque aliud quid sit, quod iam inplorare queamus?)
 20 Cernis ut insultent Rutuli; Turnusque feratur
 Per medios insignis equis, tumidusque secundo
 Marte ruat, Non clausa tegunt iam moenia Teucros;
 Quae intra portas atque ipsis proelia miscet,
 Aggeribus moerorum; et inundant sanguine fossae.

Aeneas

15 *placitum* Heinl. recte tuetur e Picr, et parte suorum ac Seruio.
 Alii *placidum*, etiam Medic. *laeti placidum*. Nec tamen *placitum* cum
 Seruio accipiendum, mihi, Ioui: sed *placita* sunt omnia pacta, in
 quae consenserunt plures, h. quod iis placuit. 16 *anxia* conii. Wad-
 del. Animaduertit. crit. p. 33, perperam. 18 *o que hominum Parthae*,
 quam Apronianam esse lectionem Iul. Sab. tradit. *hominum rerumque*
 Rom.) cum Valer. Probo; idque sequendum esse ait Heinsius, nec
 tamen recepit; puto casu. Variasse videtur poeta versum 2 huius
 libri. Caeterum Iul. Sabinus subiicit: *Totus ista locus est ex primo Lu-*
cilii, apud quem introducit concilium deorum de interitu Lupi (est is
 notus ex Horat. II Sat. 1, 68, et Cic. de N. D. 1, 23, et totum Sabinus
 Scholion illustrant Fragmenta Lucilii p. 260. 261. cf. Seru. inf. ad
 V. 104). 19 *tam* deest tert. Rottend. 20 *insultant* quatuor ap.
 Burm., qui remittit ad Ecl. II, 66. 22 *clausura* Medic. 24 *mo-*
erorum pars librorum cum Probo et Seruio hic et infra XI, 262, ubi

h. l. accipias: tum licebit
 praecipitare res, temere ex
 odiis, non consilio, agere.
 Dictum fere quomodo iter,
 cui sunt, spera, raptam age-
 re: cf. ad VI, 8. Porro *pla-*
citum *foedus*. Placita sunt
 omnia pacta, in quae con-
 sensere plures, h. e. quod iis
 placuit.

20-24 sqq. Artificii plena ora-
 tio Veneris: ut faciat mis-
 rationem pro Troianis et in-
 dignationem aduersus Iuno-

nem. *Venus* *ustras*, *potiss-*
ima res, *2022* *A. Opposit* *et*
 Homero *2022* *agnitur*, *uulgo*
 pulchra. *Veneris*, *ex an-*
 tiquissima religione, auro or-
 nata. *potestas* est pro *pot-*
 tens: abstractum pro con-
 creto. 19. *Namque*. *Solus*
 enim tu restas, quem implo-
 rare possim, cum fera omnes
 tui in fauorem Iunonis con-
 uellerint: ut fere Seru. 24.
aggeribus moerorum ex Ennio
 aut alio vetere poeta duc-
 tum:

Aeneas ignarus abest. Numquamne leuari
 Obsidione fines? muris iterum imminet hostis
 Nascentis Troiae; nec non exercitus alter,
 Atque iterum in Teucros Aetolis surgit ab Arpis
 Tydides. Equidem, credo, mea vulnera restant;

E

idem fere versus redit; antiqua pronuntiatione pro *moerorum*, vt id
 coera et alii; mansere, *pomoeria*, à murus, moeror, item poena,
 Poeni. Cur tamen non nisi his binis locis poeta antiquorum hoc no-
 men retinuerit, cum in aliis locis *maras* communi more eloquatur,
 equidem non expediám, nisi forte *agger moerorum* ex Ennio aut alio
 vetere poeta desumptam seruaue. Non enim *moerorum* deprehendo
 scriptum nisi in *aggere moerorum* inf. 144, et XI, 382. Quod ni ita
 se habet, grammatici alicuius ludibrium hoc esse arbitror; nam Rom.
 et Medic. aliique praestantiores *murorum* habent. Potuit fieri, vt ve-
 tus Grammaticus ex suo codice, in quo *moerorum* vbique scriptum
 erat, hunc locum laudaret, vtque hinc increbesceret opinio de scrip-
 tura huic loco peculiari: quae communis erat omnibus locis. In fine
 versus *fossas* plerique Pier. Gud. alter Hamb. tert. Rottend. qu. Mo-
 ret. cum tert. Goth., sicque Scriv. legisse videtur. *fossas* tamen, quod
 in Medic. et aliis habetur, vbique lectum erat antè Barnianum: et
 haud dubie hoc doctius dicitur! *fossae inundant sanguine*, absolute,
 pro vulgari, *sanguis inundat fossas*, vt *annis inundat campos*; nec
 exempla aliorum poetarum desunt; et sic Priscianum VIII quoque le-
 gisse notat Ge. Fabric. At Burm. *fossas* praetulit; eum enim *miscent*
 praecesserit, quod ad Rutulos referatur, requirere rationem, vt et
fossas ad eos referatur. Sed si haec regula valere debet, non pauca
 Maronis loca erunt immutanda. Errerem vt praedicamus, post *mu-
 rorum* plena tantum interpunctione opus est. Tum idem infra XI,
 383 in simili loco *fossas* reliquit. Equidem non dubitem *fossae* pro
veto habere. 25 *Equam ne* Tec. Moret. 26 *iterum insidet* tert.
 Moret. 27 *ne non exercitus alter*. Hemistichium mihi videbatur
 hinc, multa magis, si, vt fere factum, plene interpungatur post
alter. Sed bene monuit Brunck. cum seqq. verba haec esse iungen-
 da; etsi vet sic dura est oratio. 28 *surgit* Medic. Gud. et alii Hein-
 ac Burm. *insidet* base. Poetae videndum est, vt quam maxime in
 praesentibus locis adhibere adhibeat. ab arpis pro Voss. 29 *mon-*

tum: v. Var. Lect. 25. Num-
 quamne; an vbique ea ipsa
 fortuna manet, vt obsidione
 se pressos videant. 27. Nec
 non alter exercitus et Dio-
 medes surgit Aetolis ab Ar-
 pis, ab Aetolis sub Diomede
 infestis, ad quem belli socie-
 VIRGIL, Tom. III

tate iungendum mihi erant a
 Latinis legati. cf. sup. VIII,
 9, et lib. XI, 225 seqq. 29.
 Superfunt adhuc cicatrices
 vulneris a Diomede accen-
 ti. vid. lib. d. s, 334 seqq.
 Videtur hic locus lectus esse
 Ouidio Met. XV, 768 seqq.

Aa

30. de-

- 30 Et tua progenies mortalia demoror arma!
 Si sine pace tua, utque invito numine, Troes
 Italiam petiere: luant peccata; neque illos
 Iuueris auxillo. Sin tot responsa secuti,
 Quae Superi Manesque dabant; cur nunc tua quisquam
 35 Vertere iussa potest? aut cur noua condere fata?
 Quid repetam exultas Erycino in litore classis?
 Quid tempestatum regem, ventosque furentis
 Aeolia excitos? aut aetam nubibus Irim?
 Nunc etiam Manis (haec intentata manebat
 40 Sors rerum) mouet, et superis immissa repente

Allecto,

31 *inuisa Ven. Inulfo Doruill. nomine Gud. 32 bene Franc.*
 33 *Sint tot Franc. Si hinc alii ap. Burm. cum Commentat. Horatii*
 34 *non tua Montalb. 35 Vultore iussa. Receptam hanc lectionem*
 tuctur Medicus cum aliis, imprimis vet. Vatic. Pierii. At Rom. iura.
 Enimvero *flattere iussa oblong.* et alii *Ric.* para vet. edd. cum magi
 na parte Heinshiorum. *flattere iura sep. Menag. et Leid. 36 ex-*
haustas ed. pr. Burm., qui cor Erycinum litus in Italia quaerat, nos
assequor. 38 exultos Menag. pr. 39 intempestis Goth. sec. in-
tempesta tert., corruptum ex vetere scriptura, ademptata.
manebant Doruill. 40 inuisa Leid.

30. demoror, ego, dea, susti-
 nebone iterum ac depellam D.
 impetum hostilem, ne a mor-
 tali iterum vulnerer? 33.
 tot responsa cf. sup. Tom. II,
 Disquis. II, f. VI sq. Manes
 Hectoris lib. II, 294. 295.
 Creusae II, 780. 781. An-
 chisae V, 729 sq., nisi de-
 scensum ad Inferos maxime
 respexit.

36. Facit inuidiam Iunoni
 commemorandis eius in Tro-
 ianos machinationibus: pri-
 mum *incensae* in Siciliae litto-
 re classis lib. V, 606 sqq.; por-
 ro 37 in *Aeolia insula*, quod
 adiit Aeolum lib. I, 50 sq., et
 38 *Irim* ad Turnum missam

lib. IX pr. Si tamen seqti
 compares, ad superiora tem-
 pora adhuc referendum est
 hoc, adeoque reditum con-
 vertit orationem in affectus
 mi concitati ad ipsum clas-
 sis incendium lib. V, 606.
 39. Nunc etiam: ex quo tan-
 dem Troiani ad Italiam
 pulerant. Antea mare ter-
 rasque metu caelumque fatiga-
 bat Iuno lib. I, 280. Nulle
 et orcum, qui reflat, adit
 ad Alecto excitandam. vid.
 sup. VII, 323 sqq. Sed et ip-
 sam audiuius: *Absumtae*, in-
 quit, in Tencros vires caelique
 marisque — *Flectere si nequeo*
 S. VII, 301. 312. 40. fors
 rerum;

Allecto, medias Italum bacchata per vos
 Nil super imperio moueor: sperauimus, ista
 Dum fortuna fuit: vincant, quos vincere quis
 Si nulla est regio, Teucris quam detur continet
 Dura: per euerfae, genitor, fumantia Troia
 Excidia obtestor; liceat dimittere ab armis
 Incolumem Ascanium, liceat superesse nepotem.
 Aeneas sane ignotis iactetur in undis
 Et, quamcumque viam dederit Fortuna, sequatur.

45

Hanc

At Allecto. v. ad VII, 324. iterum bacch. Goth. test. 42 imperiis pr. Hamb. imperium Sprot. cf. Stat. II Theb. 339. sperauimus legerat Iul. Sab. 43 Seruium distinxisse: sperauimus, ista Dam f. f. putat Burm. 44 dat duo Burm. 45 Post Dura inter-pungendum monet Seruius. Iunxerunt itaque alii Dura excidia. Sed Dura Ieno. cf. inf. 72. 46 demittere aliquot Burm. liceat superesse nepotem; Inc. A. liceat discedere ab armis Goth. tert. 47 nepoti coni. Heinſius; sed bene ipse damnat. 48 sane semper mihi displicuit: etſi non ignoro defendi posse; nec tamen vt sensum habeat, quem vulgo tribuunt, vt sit, valde nec vt cum irrisione dicta innuat: eam enim inesse non video; sed vt simpliciter, saltem cum amaro dolore, concedatur alterum, altero sumo; 34, 35 la. Habemus vero meliorem lectionem Romani vetustissimi et alterius Pieriani, cum Sprot. et Goth. sec. Aeneas procul i. Hoc amplector. Porro in oris aliquot Pier., cum Gud. alter Mentel. bini alii et Ed. pr. Burm. cum Goth. tert. horis. Bona sententia respectu Aeneae apud Etruscos degentis: Aeneas procul ignotis iactatur in oris; rhetorice, vt alia in hac Versus oratione, exaggerata; det forte undas adduxit vox iactatur, quoniam pro et undis iactari solenne est. Recepti quoque hanc ex duplici codd. lecta confectam lectionem Brunck. conf. Not. 49 quamcumque pr. Hamb.

376 fqq. 42. super imperio: v. sup. I, 257 fqq. et Disq. II, l. VI. VII. 44. Si nulla; vt I; 234 quibus — Cumſus ob Italiam terrarum clauditur orbis. 47. Ascanium — sc. cui regnum Italiam Romanaque sel-

lus debentur; lib. IV, 275, et a quo gens Iulia oriunda. 48. in undis. Erat nunc in eo vt rediret, ex Etruria Tiberi deuectus. Hoc tamen respici non puto. Sed sede in Italia negata iterum conscendenda fuisset Aeneae nauis et errandum per ignotum mare. cf. Var. Lect. In v. 49 comparant intpp. versus de Sarpedone Iliad. II, 436.

- 50 Hunc regere, et dicit valeam subducere pugnae.
 Est Amathus, est celsa mihi Paphus, atque Cythera,
 Idaliaeque domus: possis inglorius armis
 Exigat hic aeuum. Magna ditone iubeto
 Carthago praemat Ausoniam. Nihil vrbibus inde
 55 Obstabit Tyriis. Quid pestem euadere belli
 Iuuit, et Argolicos medium fugisse per ignis,
 Totque maris vastaeque exhausta pericula terrae:
 Dum Latium Teucri retiduaque Pergama quaerunt?

Non

50 Nunc Lubec. ap. Burm., qui repente hic prodit nouus codex. *auras* Sprot. cum vet. Pier. 51 *Amathos* perperam codd. Pier. Heinf. *Amathus* Franc. Sed est *Amathos* ex *Amathos*; est *excelsa* P. Doruill. *Paphus* cum libris Heinf. rescripsit; vulgg. *Paphos*: quod retinuit Cuningham. est *celsa Paphos atque alta C. Palatin.* ap. Pier. cum Rom., alii ap. G. Fabric. et in Gud. pr. Röttend. pr. Hamb. Alii confundunt utramque lectionem: est *celsa inhi Paphos atque alta C.* Videtur *alta* illatum esse ex inf. v. 86. 53 *Exiget* plerique Pier. et Heinf. cum Goth. sec. *aeuom* Gud.; et ex hoc reposuerat Heinf. Si tamen hic? tur non vbiq? Si Virgilius ita pronuntiauit: vtique non hoc loco solo. 54 *C. vt praemat* Goth. tert. *Italiam tres* Burm. Nil *uiribus* Parrhaf. et Reg. *Nihil arcibus* malit Io. Schrader. Nil etiam Cuningham. praetulit. 55 *Obstabat* Menag. pr. et Sprot. cum Goth. pr. *Tyriis* vel *Teucriis* Zulich. *bellis* Goth. tert. 56 *Argolicum pro* — *orum* Bigot. *medios* alii edd. et scripti Pier. et Burm., binique Goth. *Exquisitus* alterum: *Aeneam medium* fugisse. *fecisse* Ven. 58 *retidua* Rom. et alius Pier., sed *retidua* fere omnes scripti Heinf. v. sup. ad IV, 344. *r. moenia* sec. Moret. *quaerunt* habet Iul. Sab. et, pro *quaerent*, addit.

437. 50. *regere, subducere*; *ὑπάγειν, ὑπενόησον*, Iliad. λ, 163. e, 318.

51. 50. Repete supra dicta ad lib. I, 680 et 681. *domus* *Idaliae* dictae esse possunt plurali numero; docte sane: feram tamen nec minus; vt sit *domus Italiae* terrae, *τῆς Ἰταλίας*. Sic *lucos* *Idaliae* dixerat. cf. ad lib. I, 681. *domus* pro habitatione, sode. Dicuntur autem dii amare terras eas, frequenta-

re et inhabitare, quae ipsis sacrae sunt, in quibus templa eorum sunt. 53. 54. Respicit Iouis verba paulo ante v. 15. conf. Aen. I, 19 sqq. Verba ad inuidiam grauiamagna d. et praemat pro tenent. 54. 55. ab Aeneas, et eius posteris, nulla esto mora coloniæ Tyriæ, quo minus impertum Italiae consequatur. 55. *pestem* simpl. *ἄλστρον*, perniciem, vt recte Cerda. 58. *retidua Pergama*,
ma,

Non fatius, cineres patriae infidisse supremos,
 Atque solum, quo Troia fuit? Xanthum et Simoenta
 Redde, oro, miseris: iterumque reuoluere casus
 Da, pater, Iliacos Teucris. Tum regia Iuno
 Acta furore graui: Quid me alta silentia cogis
 Rumpere, et obductum verbis volgare dolorem?
 Aenean hominum quisquam diuomque subegit
 Bella sequi, aut hostem regi se inferre Latino?
 Italiam fati petiit auctoribus; esto;
 Cassandrae impulsus furiis. Num linquere castra
 Hortati sumus, aut vitam committere ventis?

Num

59 Nam salus tunc Burm. *infidisse* Mentel. pr. et tert. Rottend.
 v. I, 719. *expendisse* ed. pr. Burm. 60 quod T. Zolich. et Oudart:
 a m. pr. *quas* Ven. et Leid. Corruptelas naminum fluuiozum v. ap-
 Burm. 61 *enoluere* pr. Hamb. *resolueret* Erf. 63 *ita f.* tert. Mo-
 ret. v. Heist. sup. ad I, 513. *f. graui est* Goth. sec. *mo ubest* Menag.
 pr. *cogis* duo Burm. 64 *obductum* So. Moret. Sed vulgata apud
 Lutatum et Nonium. Burm. 65 *diuumus* tert. Goth. 67 *fatis*
petiit e Pierianis ordinem bene adoptauit Heinshus. Volgg: omnes
 n. *petiit* *fatis* Rom. *petit* *fatis* Menag. sec. *petiit* *fatisque*.
 68 *Non* h. coll. Hamb. et Ven.

renascantia, restituta:
 ef. IV, 344. VII, 322. To-
 ta conclusio orationis, qua
 exposuit Venus, egregia est
 vi ac neruo, quo argumen-
 tum per se graue potenter vi-
 brat. Quam *αδύρατος* ci-
πρας, patrias memorat. *σο-
 λην*, que Troia fuit: vt lib. III,
 ff. Illa vero sublimiter: red-
 de nobis Troiam antiquam!
 Praestabat sic in Troade re-
 mansisse et iterum easdem ae-
 rumnas tolerasse. Erat enim
 metuumdum ibi, ne denuo
 Achini, incarsarent Troadem
 et easdem iniurias inferrent,
 quas Troes antea erant ex-
 perti. Frangunt Intpp. post

Seruium vim totius loci.
 63 sqq. In oratione hac Lu-
 nonis, qua Veneris accusa-
 tionem diluit, quasi suis ma-
 chinationibus calamitates hae
 iuduciae sint Troianis, ne-
 scio an non poeta paullo ni-
 mis *επιροπικός* versetur. 63,
 64. accipio secundum illa lib.
 I, 23 sqq. *Nec dum etiam caus-
 sae irarum saeuique dolores Ex-
 siderant animo* etc. 67. *Fa-
 ta* maligne interpretatur Iuno
Cassandrae furias h. vaticinia,
 quae adeo primo omnium lo-
 co Aeneam ad iter suscipien-
 dum adigere debuere: cf. sup.
 lib. III, 183 sqq. et Tom. II,
 Disquis. II, f. VI. 69. *uantis*;
επιροπικός

- 70 Num puero summam belli, num credere muros?
 Tyrrhenamue fidem aut gentis agitare quietas?
 Quis deus ipse fraudem, quae data potentia nostri,
 Egit? Vbi hic Iuno, demissaue nubibus Iris?
 Indignum est, Italos Troiam circumdare flammis
- 75 Nascentem, et patria Turnum consistere terra,
 Cui Pilumnus autis, cui diua Venilia mater:
 Quid, face Troianos atra vim ferre Latinis?

Arua

70 *Nom. puero Gud. flammam belli Montalb. non credere Ven. et Montalb. Voss. Goth. text. 71. Tyrrhenamque Medic. Gud. et alii Heinſii cum Donato. et g. Rom. g. equitare q. Franc. 72. di- ra ſec. Moret. male; dura eſt, quae cogit. vide v. 45. noſtra ante Heinſium, qui ex Medic. Menag. ac Bigot. emendauit. Corruptela tamca etiam Romanum inuauit et caeteros omnes, etiam Ruſinian. de Schem. Dian. §. 7. 73. Vbi hinc Medic. haec Parthaſ. diſmiſſaque multi et hic ap. Burm. 74. Rutulos. T. Goth. ſec. ſuccedere flami- nis ap. Ruſinian. de Schem. Dian. §. 5. 76. Venilia Gud. a m. pz. 77. inferre dus Rottend. et Doruill.*

ſynonymis de nauigatione in Tiberi, qua Euandrum, et inde Etruſcos petit Aeneas. 71. agitare ad vtrumque di- verſa paullum ſepu reſulit: gentes a, quietas, excitat ad belli ſocietatem impellere, Tyrrhenam fidem agitare, mo- vere, ſollicitare, ſocietatem et foedus ciere, expeſere; pro vulgari, permouere Tyrrhenos, vt auxilii ſerendi cauſa ſocietatem incaſit. ſocietas eſt ſocietas, fide interpo- ſita facta. cf. ad IX, 79. v. 72. reſpicit v. 44. 38. fraudem: eſt malitia, ar- tis, vt toties; periculum Seruius in- terpretatur.

74. Comparatio ad inui- diam inſtituta. *Indignum eſt*

— *Quid; pro: Si indignum eſt, an minus indignum, an tolerabilius eſt. 76. Pilum- nus inter heroes ſeu deos La- tinum indigetes ſuit, nunc inter Turni maiores habitus: IX, §. X, 619. Venilia ex dea- bus marinis ſeu nymphis ſuit, data a poeta, aliorum forte exemplo, Dauno in matrimo- nium, orta a Pilumno, ſoror Amatae Latino nuptae; conf. VII, 366, et Exeuri. VII ad VII, 371. Vult autem poeta declarare, Turnum eſſe in Ita- lia natum, et defendere ter- ram ſuam aduerſus aduenas (ſene verbum: conſiſtere dele- git): contra, Troianos adue- nas bellum intuliſſe Latinis. 77. Quid, an minus indignum eſt? atra face; in hoc et ſq. exaggerat.*

Arus aliena iugo premere, atque auertere praedas?
 Quid, foceros legere, et gremius abducere pactas?
 Pacem orare manu, praefigere puppibus arma?
 Tu potes Aenean manibus subducere Graium,
 Proque viro nebulam et ventos obtendere inanes;
 Et potes in totidem classem conuertere Nymphas:
 Nos aliquid Rutulos contra iuuisse, nefandum est?

80

Aeneas

78 Huic in nonnullis v. 79 praeponi notat Burm., auertere al-
 ter Hamb. et Zulich. cum Goth. pr. auertere praedam, abigere, fol-
 lenne est. cf. ad I, 472, auertere Oudart. 79 lege et Parrhal. cum
 Goth. sec. adducere Leid. 80 et pr. Rom. et aliquoti Piez. 82
 actus a. manus Ven. ostendere Parrhal. praefigere Zulich. Bigot. et
 Oudart. pro var. lect. protrudere Goth. sec. 83 potts Cuningham.
 intulit e Regio et Medic. Tu potes in t. iterum volebat Markland.
 sed recte monet Burm., etsi in se ipsam ius statuatur, non vbiq. eius-
 modi elegantias et aduersus libros esse sequendas. classes Medic.
 Ven. Bigot. cum binis Goth., perperam. 84 contra Turnum
 Menag. pr. est abest tribus Burm.

exaggerat notionem belli per
 Troianos moti, dum ea cu-
 mulat, quae in bello fieri so-
 lent, etsi a Troianis ea facta
 esse nondum constat. *facio*
 itaque proprie; Male Seru.
 explicat *facuo bello*; nec bene
 Burm. remittit ad lib. VII,
 456. Non magis praedat
 egerant Troiani, quam in-
 cendia per agros sparserant.
 Sed ad inuidiam faciendam
 ea omnia commemorat, quae
 fieri belli more poterant.
 79. legere, eligere, fumere.
 Perperam cum Seruio alii:
 furari, sublegere exponunt.
 gremius focerorum, adeoque
 parentum. *pactas* alius; scil.
 Launiam. Decet enallage
 aram et habet vim. 80. Non
 eadem sed diuersa est senten-
 tia. Ad minas a Troianis fac-

tas, obtinere se posse vi,
 quod precibus non conceda-
 tur, spectat alterum: *praefi-
 gere puppibus arma*. Igi-
 tur ad inuidiam desecit id,
 quod supra narratam VIII, 92
 in simili Aeneae Tiberi ad-
 verso nauigatione: *Miratur
 nomen infuetum fulgentia longe
 Senta virum*.

81. Tu potes; ad Iliad. v,
 315 lqq. spectat: alterum v.
 82 Veneri imputatur, quod
 a Neptuno in eius gratiam
 factum Iliad. v, 321 lqq. cf.
 sup. lib. V, 809. 82. *proque*
 oo — *ventos inanes, auxam,*
idq. 83. Etiam hoc per
 aliam deam factum erat, sed
 in Veneris gratiam: sup. IX,
 82 *Ipsa deum fertur genatrix*
 etc.

- 85 Aeneas ignarus abest: ignarus et abest.
 Est Paphus, Idaliumque tibi, sunt alta Cythera.
 Quid gravidam bellis urbem et corda aspera tentas?
 Nosse tibi fluxas Phrygiae res vertere fundo
 Conamur? nos? an miseros qui Troas Achivus
 90 Obiecit? quae causa fuit, confurgere in arma
 Europamque Asiamque, et foedera solvere furto?
 Me duce Dardanius Spartam expugnauit adulter?
 Aut ego tela dedi, fouiue Capidine bella?

Tum

86 *Paphus* et hic ab Heinio profectum e Medic. et al. pro *Paphos* sunt alta Mehağ. pr. 87 *belli* Doruill. a m. sec. 88 *Troas res* sec. Moret. *mittere f.* Bigot. *fundere vento* Leid. 89 *quis T.* Doruill. et pr. Hamb. a m. sec. 90 *concurrere* Oudart. et Leid. cf. ad Ge. I, 318: 92 *Spartem* sec. Hamb. 93 *sonique* al. *sonine* pr. Menag., sed *sonine* meliores Pier. et Heinl.

86. 87. Si, quod ipsa dixisti, tibi est P.; quid urbem Latini, adeoque ipsum Latium, bello illato sollicitas? gentem bellicosam, *gravidam bellis* sc. quae illa gerit; multa bella gerentem; sic *gravidam imperiis* Italiam dixerat IV, 229, in qua magnum futurum erat imperium. *Idalium*: vid. sup. 51, et ad lib. I, 681.

88. Insurgit oratio et accersit in ipsam Venorem inuehitur: non se, sed ipsam Venorem malorum, quae Troiani experiuntur, esse causam, Paridis adulterio: *he manet alta mente repositum iudicium Paridis spretoque iniuria formae. vertere fundo* pro vulgari, funditus enertere. *res fluxas*, seu per se infirmas Troianorum in Latio

res designat, seu, quod tamen eodem redit, ornans est epithetum: nam, quod evertitur, omne infractum et labefactum esse necesse est. 89. *an is qui*; absolute dictum: sed interpretandum de Venere, ut Seruius; mox statim redit ad proprium: *quae fuit causa* etc. 91. *foedera solvere furto*, ut solueretur, dissimeretur, pax, pacatus status, inter Troianos et Graecos, abducta furtim Helena. *furtum* pro raptu. *foedera* de hospitio accipit Iul. Sab., sed obstant ista: *confurgere in arma Europamque Asiamque*. 92. *Communis fur obsessam a Paride Spartam* Seruius: *perperam*, gravi et odiosa voce *usa* est dea *expugnauit* ad vim et atrocitatem raptus deplandam: quasi

Tum decūle metuiffe tuis: nunc fera querebis
 Haud iuffis adfargis; et infita iurgia iactas
 Talibus orabat Iano: cunctique fremebant
 Coelicolae adfenfu vario. Ceu flamina prima,
 Cum depreffa fremunt filius, et caeca volunt
 Murmura; venturos nautis prodentia ventos
 Tum Pater omnipotens, rerum cui Summa potestas,
 Infit. Eo dicente deum domus alta filefcit;

Et

94 Tum fcripti potiores cum Goth. binis; et fic IV, 597 Tum de-
 suit. Cledonius quoque agnofcit. Cafu igitur factum, quod in Hein-
 fianam recenfionem illud non tranfit, fed remanferat. *Tunc.* 96 T.
 o. diffis Gud. 98 depreffa premunt Parrhaf. et depreffa etiam
 emendabat Markland, ad Statii Silij. p. 20. vi depreffa fremere fit,
 humilis et depresso fonu murmurare, vt apud Lucret. Cum tuba depreffo
 grauitur fub murmure mugit. Nec fpernenda haec erat emendatio.
 Idem, ne bis fremebant, et fremunt, effet, gemunt malebat: et gemere
 vtique dicuntur et filuae ventis et ipfi ventis: fed potest alterum defen-
 di non modo fimili loco inf. XI, 296, vbi Heiaf. ad h. l. prouocauit,
 Verum ipfa ratione: etfi, enim ter redire videtur vox fremere: fremen-
 bant, ceu fremunt, cum fremunt: atq; tamen loco nemo de eo cogi-
 tat, nifi futilitate grammatica illata. 99 portantia nonnulli apud
 Ge. Fabric. ventis Medic. a m. pr. 100 cui prima p. Rom. a m.
 pr. Medic. Gud. pro var. leff. (adde Goth. fec.) et Donat., itaque re-
 ceperat Heinſius; fed iterum Summa reuocauit Burmann., quod pri-
 ma modo praetererat; et probo factum arbitror; parum enim placet
 q̄ prima h. l. *tot infit, quo dicente Ed. Ven., nec male. d. a.*
quieuit Iul. Sabinus legiffe videtur; et quieſcit pr. Hamb. a m. fec.,
ſcilicet ne fileſcit et filet continus ſe excepiant: quod per ſe non male
ſerret, modo non ſententia interſiciatur: et tollis tremefacta eſt ſolo:
forte ergo reſpectandum etiam in illis: Et tremefacta ſolo
tollis fileſcit.

quafi hoc idem eſſet. no. bal-
 ſam inferre. 94. Idem eſt
 for orationis: Tum dequit, cum
 ſceptra dadas. ſup. IV, 596.
 97. Ad comparationem
 Kane. ch. Ge. de 356—360.
 et: et notat ſem. comparatio-
 nis. Miltosque dabit. Panad.
 eſt il. v. 284 Inq. depreſ-
 ſo interſectis impedita, in-
 cluſa n. p. p. ex imperato;

de nauibus Ge. IV, 421,
 et de Caco VIII Aen. 248;
 249, tum ſimpliciter, vt h. l.,
 oppreſſus, ineluſus. Illaſ
 ſignificat vocabulum a multis;
 103. rorum cui ſ. i. roros ſol
 iſtyror Iliad. β, 118. Od. ε, 4.
 Splendidos hos verſus qui
 libet facile mirabitur. Pri-
 mas, ſed obſcuras; lineas in
 Ennianis verſibus ex Scipio-
 ne ſeruauit Macro. VI Sat. 2

Et tremefacta solo tellus; filet arduus aether;
 Tum Zephyri posuere: premit placida aequora pontus.
 Adcipite ergo, animis atque haec mea figite dicta.
 105 Quandoquidem Ausonios coniungi foedere Teucris
 Haud licitum; nec vestra capit discordia finem:
 Quae cuique est fortuna hodie, quam quisque fecat
 spem, Tros

102 *solo* Goth. tert. *sono* Passerat. apud Burm. suspicatur; et sic pr. Hamb. a m. sec., vt sit *sono vocis*. Perperam. Est enim poeticus ornatus; vt *solum terras, solum telluris*, iungi solet; quoniam *solum, solum*, per se portionem habet fundamenti, quod subiectum est: sic quoque *tellus* contremiscere dici potuit *solo*, simpliciter, nulla alia notione adiuncta. Sic sere mox, cum *aequora ponti* iunctim esserantur, poeta dixit: *pontus premit aequora*, h. pontus premit, comprimit se, quiescit. *Solum* pro *vsque ad solidum* accipere, sermonis rationi repugnat. 103 *iam Z.* malit Burm. Et *Z.* aliquot Pier. Sed variat poeta copulam. *Tum venti* Macrob. VI, 2, sed sup. ex lib. VII, 27. *posuere minas, premit aequora pontus* Ven. Sed iam vidimus lib. VII, 27 *Cum venti posuere omnisque repente resedit Flatus*. 104 *f. verbe* pr. Hamb. vid. III, 250. conf. Iliad. 9, 5, 6. 105 *Quando equidem* Hugén. Doruill. cum Goth. tert. *Ausonios c. f. Teucros* Gud. a m. pr., quo alludit pr. Voss. *Ausonios — Teucros*. 106 *licitum est* ante Heinfl., qui recte hoc eiecit auctoribus libris. 107 *Quaecumque* aliquot Pier. tenet *spem* Doruill. Hic velim ab Heinfl. et Burmanno appositum esse, quo sensu illa: *quam quisque fecat spem, acceperint*. Seruius exponit:

mundus caeli vastus consistit silentio, Et Neptunus facinus undis asperis pausam dedit; Sol equis iter repressit vngulis volantibus; Consistere amnes perennes, arbores vento vacuatis. Adde Catull. Epithal. 204 sq. 102. *tremefacta solo tellus*: adiectum *solo* spectat ad poeticum ornatum; pro vulgari, *solum telluris; solum terrae*. 103. *Z. posuere se, quiescere*, cf. VII, 27. *premit pontus aequora*: sternitur, tranquillatur mare. Ductum ex eo more loquendi, quo *aequora ponti* dicuntur et, quod *pontus premit se* dici potest. 104.

„Totus hic locus de primo Lucilii translatus est libro, vbi inducuntur dii habere concilium et agere primo de interitu Lupi — postea sententias dicere.“ Seru. conf. Var. Lect. sup. ad vl. 18. 107. Quam vtraque pars fortunam hodie experietur, quam spem magnarum rerum praedictarum et expectatarum alterutri sibi praecedent (qua spe excident), seu Troiani seu Rutuli, iuxta et eundem locum habent, siue (quod Venus putat) facti sunt iniqui, siue (quod alii putant) facti sunt iusti, Troianosum at vaticinios falsis

Tros Rutulusue fuat, nullo discrimine habebō:
Seu fatis Italum castra obsidione tenentur,
Siue errore malo Troiae monitisque finistris.

110

Nec

ponit: sequitur, tenet, habet: vt VI, 900 *Ille viam fecat ad naues.* Sed *viam secare* longe aliud est. Si poeta archaismum sectatus *fecit* scripisset, posset esse antiqua vox *seco, secere*, pro *sequo, ere*, vnde *sequere* manfit. Turnebus exposuerat *sumit*: nam, qui aliquid fecat, sibi partem sumit. Scaliger et Cerda, *aperit sibi spem falsis*, vt, qui viam fecat, aperit. Sed hoc durum et longe petitum est. *Spem incidere*, et ex Horatio *spem longam rescare* rationem certam loquendi satis prouident, quae quidem ita fert: vt, *spem secare*, fit: incidere, intercipere, spem. 108. *Rutuluse* aliquot Pier. cum Rom.; tum Medic. et a m. sec. tert. Rottend. *suat* Mentel. pr. et Parrhaf. *ruas* Montalb. cum Goth. tert. *fiat* Medic. et Zulich. a m. pr. Sed satis constat *suat* esse verum, ex antiquo *suo, suere*, vnde manfit *sui*. *habebio* Voff. sec. et sec. Hamb., vnde Heinf. con. *habetor*. Cf. Iliad. 9, 419. 430. 110 *Troes* Hugcn. a m. sec. *monitisue* Bigot, cum Goth. tert.

falsis eo res adducta est, vt noua Troia nunc oppugnetur. Nec Rutulos seu Latinos a fatis impendentibus libero, non intercedo, quo minus fortunam sibi debitam consequantur. Experiatur vtraque pars seu tristia seu laeta pro hodiernis rerum initiis et actu. Ego neutris studebo: euenient, quae fata ferent. Haec, arbitror, sententia verbis subiecta est: 107. 108 *quam quisque, Tros Rutulusue fuat, spem fecat.* Obscura et ambigua est notio vocabuli *fecat*: vid. Var. Lect.; potest praeterea sententia duplici modo consistui, aut vt sit explicatiua, vt vtrumque haemistichium eundem sensum habeat: *quae cuique est fortuna, quam quisque fecat spem*: aut vt altera pars sit aduersanda: *quam alteruter forte*

nam aut habet, aut sibi ipse praecidit et euertit. Arcum hoc malo: sic *secare* est incidere, intercipere, spem: vt apud Horat. *spem incidere, spem longam rescare*. In hoc saltem analogiam habes, quam sequare. Respiciunt autem haec ad spem Veneris de futuro Iuli in Italia regno, quam incidi et interimi necesse erat, si castra a Turno expugnabantur. cf. sup. 42. 50.

109. 110. *Iungo castra tenentur obsidione Italorum: seu fatis*, quod fata iniqua, quod Venus volebat, prosequuntur Troianos etiam in medium Latium, *suo errore malo Troiae* (h. Troianorum, qui ora-cula accepta male interpretati sunt) *monitisque finistris*, oraculis et vaticiniis falsis, *suasibus Cassandras*. vide sup. vl. 67. 68.

- Nec Rutulos soluo. Sua cuique exorsa laborem
 Fortunamque ferent. Rex Iuppiter omnibus idem.
 Fata viam inuenient. Stygii per flumina fratris,
 Per pice torrentis atraque voragine ripas
 115 Adnuit, et totum nutu tremefecit Olympum.
 Hic finis fandi. Solio tum Iuppiter aureo
 Surgit, coelicolae medium quem ad limina ducunt.
 Interea Rutuli portis circum omnibus instant
 Sternere caede viros, et moenia cingere flammis.
 120 At legio Aeneadum vallis obfessa tenetur:
 Nec spes ulla fugae. Miseri stant turribus altis
 Nequidquam,

in *saluo* Zulich. pro var. lect., sicque Goth. tert. *quisque* Medic. a m. pr. Interpunctio etiam sic institui potest: *habebo. Seu — finis*: *Nec R. soluo.* Vel: *Sou — finis* (*Nec Rutulos soluo*): *sua cuique exorsa laborem Fortunamque ferent.* Neutra ratio praestat vulgari. 112 *ferant* Bigot. 113 *inueniant* Gud. a m. pr. cum aliis Heinf. et Medic. Pier. 116 *haec finis* Schol. Cruqu. Horat. ap. Heinf., vt sup. III, 145. cum I. Lubec. 120 *At* Heinf. e codd. pro vulg. *At*. Zulich. *de. flammis obs.* pr. Hamb. pro var. lect. 121 *Nec s. u. fugae miseris* Spreng. duo Rottend. et Doruill.

67. 68. Porro v. III *Nec Rutulos soluo*, obscurum est per breuitatem affectus. Videtur supplendum esse ex iis, quae proxima sunt: non soluo, exsoluo, eximo, Rutulos labore: et fortuna, quae eos manet. nec h. non magis Rutulos quam Troianos. Interpretes secundum Seruium *soluo* pro absoluo accipiunt; parum commode arbitror. 112. 113. Omnibus aequus ero; neutri parti studebo. Nihil obstabit fatali rerum ordini; pro, ego non obstitam. 114. docte dixit *ripas* (pro ipso amni) *torrentes pice et voragine atra* h.

alta aqua nigra defluens flumen. 115. Notum Iliad. 9, 528 seq., et Catull. LXIII, 204 *Annuit immisso caelestum numina restor, Quo tunc et illius atque horrida contremuerunt Aegeora, conuulsiq; iudantia sidera mundatis.* Iam compara timorem Statii VII Theb. 3. 4 de Ioue indignante Iuppiter — *Conuulsiq; caput, motu quo celsa laborant sidera, proclamatque iudici cervicibus Atlas.* 117. *mediam.* Hic Romanum agnosce: ut magistratum, deducunt Iovem. 118. 119. Comparant verba Iliad. 14, 35. 36. *et moenia cingere*

Nequidquam, et rara muros cinxere corona;
 Absus Imbrafides, Hicetaoniusque Thymoetes,
 Affaracique duo, et senior cum Castore Thymbris,
 Prima acies. Hos germani Sarpedonis ambo, 125
 Et Clarus et Themon, Lycia comitantur ab alta.
 Fert ingens toto connixus corpore saxum,
 Haud partem exigua montis, Lynceffius Acmon,
 Nec

123 *Iafus* perperam editum passim ante Heinſ. *Afus* iam Pierius emendauerat ex Rom. Reliquas corruptelas nominum in h. v. videat qui volet apud Burm., in cuius edit. vitioſe exaratum Thymoetes. Est enim *Θυμοίτης*. 124 *A. domus duo* et Ed. pr. ap. Burm. ex lib. I, 284. *Thymbris*, et ante Heinſ. *Tybris*, corrupteum arbitror: Quomodo enim Troianus vir poetae a Tiberi denominari commode potuit? Legendum *Thymbris*, quod et Rom. habet: coque alludunt alii ap. Burm., in quibus *Fthimbris*, *Tunbris*, *Thimbris* legitur. Fuit autem Thymbra vrbs et fluvius, hic etiam Thymbris, Troadis, vid. Iliad. x, 430, ibique Eustath., vnde Thymbraeus Apollo. cf. Ge. IV, 323 et Not. 125 *Prima acie* malit Trappius, vulgare amplexus pro exquisitior. Tum ap. Seru. interpungitur ab aliis, quod Ge. Fabric. malebat: *hos germani, Sarpedonis ambo* (sc. filii), *Et Clarus*. 126 *Et Clarus et Haemon*. Locus manifeste inquinatus et in leges metricas peccans, ait Heinſius. Sic tamen Rom. cum aliis Pier. et Medicus cum aliis Heinſ., vt verus adeo corruptela hic infideat: scripturus enim fuisset poeta: *atque Haemon*. Heinſius tentat varie et *Cnemon* et *Maeon* et *Memnon*; sed talia infinita possit aliquis comminisci. *Et Clarus et Hemus* Ge. Fabric. probat, vt sit *Clarus*, vt Panthus; sed *Ἐμος* vix occurrit. *Et Darus* vitioſe nonnulli: multae etiam edd. *Et Clarus Ethemon*, vel *Aethemon*. Parrhaf. *clarus Thimon*. Duo Rotend. et a m. sec. Moret. tert. et *Themon*: *Θήμων*; quod equidem, si quid mutandum, cum Heinſ. edit. amplector: inprimis cum corruptelae causa in promptu sit. *Naca* in Gud. ex vitio scribentis pro *Licia*, *Lycia*, et crasa vox antecedens: vnde Heinſ. putabat fuisse et *Haemo*. *Naca c. ab Ida*. Pierius nonnullos habere testatur *Ida c. ab alta*, pessime. Sarpedonis fratres e Lycia oriundi esse debuer. *Lycia alta*, nobili, clara, vt alias quoque poetae hoc epitheton frequentatur. *comitantur* edd. Ald. Iunt. *ab alta* Goth. tert. 127 *c. pectore* pr. Hamb. 128 Modestius hoc visum Maecenati, tumidum quod Homerus dixit Odyss. i, 481 Polyphemum in naues *κορυφὴν ὄρεος μεγάλου* iaculatum esse: Senec. Suaf. i. Locum iam Burmann. post alios laudavit. Sed Maecenas non cogitasse videtur; de Polyphemo agere Homerum, de homine Troiano Maronem. *Lerneſius*, *Lirneſius*, *Eyrneſius*, *Hernestus*, postquam codd., sed *Λυγέστερον*, Troadis, patriam Briseidis, ab Achille directam (Iliad. β, 690. γ, 291 sq.) quis nescit?

Acmon, *Agmon*, *Aemon* alii.

gingera flammis, immittere vnde ac sup. IX, 160. *stant prima*
diq; ignes, aliter dictum *acies*; in acie prima: *πρόκει-*

- Nec Clytio genitore minor, nec fratre Menestheo.
 130 Hi iaculis, illi certant defendere faxis,
 Molirique ignem, neruoque aptare sagittas.
 Ipse inter medios, Veneris iustissima cura,
 Dardanius caput, ecce, puer detectus honestum,
 Qualis gemma, micat, fuluum quae diuidit aurum,
 135 Aut collo decus, aut capiti: vel quale per artem

Inclusum

129 *Liceo, Lilio, Lycio* libb., et *Gethani dicio, clicio, citiro*: tum *Mnestheo* codd. pars, quod et *Macroh. V, 17.* Sed est *Homericum Μενεσθεύς.* 130 *tentant* Oudart. *certant illi* alter Hamb. *faxis d. certant* Goth. tert. 132 *inter primos* Gud. pro var. lect. 133 *ipso* puer alter Hamb. 134 *quam d. qu.* Moret.

χος. 131. *moliri ignem*, Troiani etiam parare incendia, *neruoque a. s.* Troiani, aduersus Rutulos.

132 — 138. Ornatus locus, de Iulo: in Iuliae gentis gratiam. *Veneris i. e.* quem merito amabat Venus, quia illi debebatur imperium, vt Seru., vel simpliciter, quia dulcissimus puer. Is, et si iussus abstinere a pugna (sup. IX, 661. 662) adeoque hinc sine armis, poetae *sine galea*, tamen in medio pugnantium e muris repente iterum conspicitur. *caput honestum*, pulchrum, vt *Georg. II, 392.* *Qualis g.* Emicat inter caeteros adstantes Iulus formosus, vt *gemmae auro inclusa*, aut *opus eburnum buxco vel terebinthino margine ambiente*, seu tabulae et parieti insertum. Verum *καμήλιον* aliquod. *Homericum* seu *ἀγαλμα* cogitat poeta. Actum diligenter de h. l. ad lib. I, 597

Exc. XXII. *aut collo aut capiti decus*, siue vt monili siue vt diademati inseratur gemma. *Oricia terebinthus.* *Oricus*, Epiri ciuitas ad finem Ionium, iuxta quam nascitur terebinthus nigrum lignum habens, vt Seru. tradit. De eadem *Plin. XIII, 6 f. 12 Circa Idam Troadis et in Macedonia* (ad hanc tum Epiri pars illa fuit attributa) *breuis arbor haec atque fruticosa, in Damasco Syriae magna.* Egit de altera hac *Celsus in Hierobotan.* non longe a *pv* sub voc. *El Elim.* *Matensis*, et admodum *lento* ac *fidelis ad vetustatem*, *agræ splendoris.* Refulit autem, *vt Seruius*, *comparationem* *ad candidum vultum*, *qui oritur in orientibus cibus.* In hoc tamen *comparationem* *constitutum* nolim putare; sic enim *igni* dignitate carebit; sed, quod supra posui, inter caeteros bellatores *Africanus* *conspic-*
tus

Inclusum buxo, aut Oricia terebintho,
 Lucet ebur: fusos ceruix cui lactea crinis
 Adcipit et molli subnectens circulus auro.
 Te quoque magnanimae viderunt, Ismare, gentes
 Volnera dirigere, et calamos armare veneno, 140
 Maeonia generose domo: vbi pingua culta
 Exercentque vini, Pactolosque inrigat auro.
 Adfuit et Mnestheus, quem pulsa pristina Turmi

Aggere

136 *Orithia, Coricia*, al. ap. Pier., et sic fere Gothani; plures corruptelas vid. ap. Burm. conf. ad Lucan. III, 187 Intpp. Est *Orithia*. 137 *fusos* videtur Seru. legisse. *ceruix fusos* tres Burm. cum Goth. tert. 138 *Excipit* Schol. Horat. Cruqu. IV od. 10. Sed accipit omnes scripti et Priscian. Mox *subnectens* ab Heins. restitutum ex codd.; etiam Pierianis; sec. Rottend. *submittent*. Bigot. *subnexus*. Vulgo *subnectit*. 139 *Frigent magnanimae gentes*. Id quoque senserat, suspicor, Heins., qui *magne animas v. Ismare* olim coniecerat. Brunckius edidit *magnanimae* cum Medic. a pr. m. et cum Guellio. Scribam saltem *Te quoque magnae animae*, h. virum magnanimum: mox *generosus* idem. Quo vero iure Ismarum Lydium veneno inungentem tela inducere poeta potuerit, non assequor. Maeones illo tempore non adeo barbari erant. Et iam Amycum simili modo notauerat IX, 773. 140 *dirigere* Gud. *Spicula dirigere* propius ad vulgarem rationem dixit inf. XI, 654. 141 *M. g. modo* Medic. cui p. c. Lubec. 142 *Pactolos i. sine quo Rom.* *Pactolus et Irr.* alii Pier. 143 *Adfuit* Bigot., quod ornat Burm. *pulsi quem* Parrhaf. et Goth. tert., idque recepit Cuningham. e cod. Markiano.

tas effulget nitore oris. Non male variauit rem Silius XII, 236-229 seqq. *Quale nitens semperque nouum est, quod Tiberis auro Pascit, ebur; vel qui nitore candoris honore Lucet in auro lapis, rubris aut vultus ab undis.* 137. Sic Gr. IV, 337 Nymphae — *Caestriam effusae nitidam per candidam colla.* 137. 138. capillum promissum diadema aureum, quod inter Phrygii luxus ornamenta esse debuit, colligit. Valer. Fl. II, 103 *aut tereti crinem subnectitur auro.* Dixit

molli auro, ductili: ex bracteae aurea. Fibulam minus bene intelligat aliquis, cum et de circulo et de ceruinibus agatur.

139. seqq. Ornat porro locum binis aliis praecclaris viris commemorandis, ne, quod poetae turpe est facere, in generalibus dictis subsistat oratio; utque a numero et multitudinem animus traducatur ad indiuidua et singula. Nihil amplius in his spectandum. 141. *M. g. domo* natus nobili genere in Lydia. 143. Iterum fludet

Aggere moerorum sublimem gloria tollit;

145 Et Capys: hinc nomen Campanae ducitur vrbi.

Illi inter sese dura certamina belli

Contulerant: media Aeneas freta nocte secabat.

Namque, ut ab Euandro castris ingressus Etruscis,

Regem adit, et regi memorat nomenque genusque;

150 Quidue petat, quidue ipse ferat; Mezentius arma

Quae sibi conciliet, violentaque peccora Turni,

Edoet; humanis quae sit fiducia rebus

Admonet, immiscetque preces. Haud sit mora; Tarcho

Jungit

144 moerorum etiam hic Rom. Medic. cum aliis Heinſ. v. ſup. 14.
 145 Campaniae Ald. pr. dicitur aliquot ap. Burm. 146 diui Hugen.
 pro diri, vt Burm. coniecit, dura Exc. Burm. bellum durum h. 200
 sumnoſum, nouum nunc eſſe non debebat. 147 Contulerunt Exc.
 Burm. 148 lamque pr. Voſſ. Caeterum iunctura forū quae
 ſequuntur, duplex fieri poteſt; aut, vt prius propoſitum paſſi-
 ut ab Euandro caſtris ingreſſus Etruſcis eſt; aut, vt continuo modo
 ſis vsque ad: immiſcetque preces; alterum hoc pratorum, prius eſt
 durius, poetico ſermoni magis conſentaneum. 149 nomenque de-
 enſus apud Diomedem ex lib. II, 89. 90. nomen methorūque gentium
 Goth. tert. 150 Quidue ferat quidue ipſe petat, Carſus; quidue
 quidue melius ſcripſiſſet; idque multos maluiſſe. Serm. v. ad Dorſt.
 aut quidue ferat Gud. et Leid. 151 peccora vcl praecipua vel praecipua
 Zulich. 152 quae ſi Doruill. quid ſit Menag. alter. 153 ad-
 miſcetque Carſiſus. Tarcho: v. ſup. ad VIII, 509.

ſtudet gentis Memmiae nomi-
 ni. v. ſup. V, 117 et Not. ad 114.
 quem pulſi; ſup. lib. IX, 779
 ſqq. 145. Capys — Capua, v.
 Exc. VII ad lib. VII, p. 146.

146. 147. Dum ita pugna-
 batur vtriuſque, interea Ae-
 neas Caere redux, vnde au-
 xilia adducebat, mari iter
 faciebat cum nauibus; inde
 ab VIII extr. Conſerre manus,
 arma: hinc etiam pugnam.
 media nocte, quae diem pug-
 nae memoratae inſequuta eſt;
 nam, noctem pugnae ſuperue-
 niſſe, facile ex tota narratio-

ne intelligitur. Nōlunt poe-
 ta iterum ornare, quod co-
 pioſe expoſuerat in ſuperioris
 diei exitu IX, 157 ſqq. Adhuc
 Aeneas cum claſſe poſtero die
 orto et pugnam nouam in
 eſcenſu facit inf. 260 ſqq.

148. Cf. ſup. VIII, 478 ſqq.
 603 ſq. 150. 151. Mezentius
 arma Quae ſibi conciliet, Turni
 ſocietate ſup. VIII, 7. 8. 492.
 493. VII, 647 ſq. 152. quid
 ſit fiducia h. nullam eſſe: eſſe
 rerum humanarum varietat-
 em et viciffitudinem ſum-
 mam: poſſe adeo fieri, vt
 Mezentius

lungit opes, foedusque ferit: tum libera fati.
 Classem conscendit iussis gens Lydia diuom,
 Externo commissa duci. Aeneia puppis
 Prima tenet, rostro Phrygios subiuncta leones:
 Inminet Ida super, profugis gratissima Teucris.

Hic

154 *libera fati e Rom. Medic.*, aliisque praeclare recepit et illustravit Heinſius. Vulgg., etiam Seru., *factis*. Nec vero ex Eurip. Phoeniſſ. 1006 *ἰλευδάροι. θεοφάτων* huc aduocari poſſunt: ibi enim ſunt, ad quos oraculi ſententia non ſpectat. 155 *diuo Rom. ex diuom.* 157 *ſubiuncta* paſſim in ſcriptis et excuſis. Sed poſt Pierium Heinſius tuetur *ſubiuncta* ſecundum meliores. Eſt autem poetica ratio pro, *habens leones roſtro ſubiunctos*. Porro alii ap. Pier. cum Goth. tert. *ſubiuncta*, pr. Moret. *ſubiuncta*, ſec. *ſubmiſſa*. 158 Si Tucca et Varius hunc verſum deleuiſſent, Maroniani carminis ſententiae non male conſuluiſſent, vt equidem arbitror.

Mezentius expulſus iterum in regnum remeet. 154. *libera fati a vaticiniis* neceſſitate ſoluti Etruſci, quo ad perfequendum bello Mezentium externum ductum aſciſcere debuerant ſupra VIII, 495. 503. *ſaturni* pro vaticinio aruſpicis: vaticiniis et reſponſis deorum *illigatur* vel *obligatur* is, qui aliquid ex deorum iuſſu facere debet. *liberatur*, cum res vel conditio euentum habet. 155. *gens Lydia* Etruſci, ex veteri opinione, de qua vid. Excurs. III ad lib. VIII.

156—158. Turbant Interpretes. Sed nauis Aeneae, quae primum locum tenet (vt ſup. lib. V, 338 *Emicat Euryalus et munere victor amici Prima tenet*), habet inſigne ſeu paraſemon in extrema prora leones binos, matri Idaeae ſacros, ſub monte Ida (cf. inf. 253 *binique ad frena*

leones): cf. Salmaſ. ad Solin. p. 403. *Aeneia puppis*: hanc, vt poeta, dixit: alias puppis tutelam, non paraſemon, haberet. Ea nauis *ſubiunctas* habet leones *roſtro*, adeoque infra proram extremam. Proprie tamen paraſemon eſt ſupra roſtrum; igitur *ſubiuncta* non vrgendum eſt, ſed eſt: habet appoſitos, additos. Sedet *hic*, h. in nauis, Aeneas cum Pallante. Poſſes *hic* de prora accipere, vnde liber caeli proſpectus; ſed locus ſedendi et alibi in puppi aſſignatur, et inf. v. 218 in puppi ſedens diſerte exhibetur. *Ida p. gratiſſima Teucris*. cf. ſup. lib. III, 5. 6. Illud forte paullo obſcurius eſt, quae ratione Ida in prora picta et leones ſub monte expreſſi fuerint. Leonis certe ad montis altitudinem vix vlla proportio eſſe potuit. Idem ſub perſonae ſymbolo expreſſam

Hic magnus sedet Aeneas, secumque volutat
 160 Euentus belli varios; Pallasque sinistro
 Adfixus lateri iam quaerit fidera, opacae
 Noctis iter, iam quae passus terraque marique.
 Pandite nunc Heliconae, deae, cantusque mouete;
 Quae manus interea Tuscis comitetur ab oris
 165 Aenean, armetque rates, pelagoque vehatur.
 Massicus aerata princeps fecat aequora tigris:

Sub

159 *secumque voluptas*. Goth. tert. 161 *fidus* Zulich. 162 *noctis*
 idem Medic. a m. pr. *noctis iter* rationem, nocturnae nauigationis,
 vel *noctis* lunae, exponit Burm.; et vid. Notas. *modo quae* Goth.
 tert. 163 *castus* Rom. *moneta* Gud. a m. pr. vide ad eund. vers.
 sup. VII, 641. 164 *Etruscis* Leid. *comitatur*. Hugen. *comitatur*
 pr. Hamb. 165 *pelagone* Oudart. *trahatur* Ed. pr.
 Burmanni.

sam fuisse suspicatur Spencius in Polymeti Dial. XV, 8. *Pallantem* commodè sic voc. *imminentis* positum; debebat Ida in personam mutata saltem ad latus adiunctos habere leones. Vnde porro haec nauis cum insigni ex Troianis religionibus petito Aeneae apud Caeretanos statim parata et ad manus fuit? Iam veterum Grammaticorum ea fuit dubitatio, quomodo intra vnus diei spatium classis adornari potuerit. Dicendum, Caeretanos iam ante ad bellum instructos classem in promptu habuisse: Aeneae autem nauem festinanter ornasse. Poetam tamen minus cautum in his fuisse arbitror: vt et inf. vi. 205 in Oeni Mantuani naui Mincium pro insigni habente.

159 — 162. Bene Pallantis

generosam et erectam indolem declarat poeta. Iuuenis discendi cupidus ex Aenea, qui longum nauigationis usum habebat, modo siderum notationes quaerit, *opacae noctis iter*, h. quibus nauis cursus per noctem, regitur, modo res gestas et facta Aeneae.

163. In re a praesca memoria repetita Musas inuocat v. sup. ad VII, 641. 166. De copiis ex Etruria et de vrribus, vnde adducuntur, sigillatim v. Exc. ad h. l. Quatuor earum copiarum turmas edidit: primam Clusinorum et Cosanorum ducit *Massicus*: qui nomen quidem commune habet cum monte Campaniae, nihil vero aliud. Infra v. 655 *Ofinius* Clusinorum rex (seu Lar) inducitur: quem sub Massici imperio egisse necesse est. cf. ibi Seru. Alteram

Sub quæ mille manus iuuenum, quæ moesta Clusi,
 Quique urbem liquere Cofas: quis tela, sagittae
 Corytique leues humeris et letifer arcus.

Vna toruus Abas: huic totam insignibus armis 170

Agmen, et aurato fulgebat Apolline puppis.

Sexcentos illi dederat Populonia mater

Expertos belli iuuenes: ast Ilua trecentos

Insula,

167 Clusi Leid. Clusi Bigot. et Leid. a m. pr. 169. Gorythi, Goriti, Coriti, Corithi; Choriti in libris, praue. Graecum est γόρυθος; v. c. Odyss. φ, 54, ubi v. Eustath. et Hesych. h. v.; est autem ex γάω, γῶ, antiqua voce, capio: vt vix putem, Corytus recte scribi posse. 170 toruos Romi tornus Ven. turnus Goth. sec. 171 aurata f. Armagine pr. Hamb. pro var. lect. 172 sexcentos codd. apud Pier. et Gud. cum bitis Rottend. dederat illi Goth. sec. 173 bello Bigot. tricontos Reg. ast illa Goth. sec. asulua tert. Tum Seruius interpungendum censet: ast Ilua trecentos, Insula inexhaustis.

teram ex Populonia et Ilua, 1. Aethalia insula, ducit Abas, tertiam ex Pisa Asylas, quartam ex Oere et vicinis locis Astur. Accedunt auxilia e Liguribus v. 185 et e Mantuanis v. 198. Classis omnino erat XXX nauium v. 213. Cypriae autem mille sagittarii a Massico ducti; nongenti armati sub Abante, mille alii sub Asyla, et totidem sub Asture. Reprehendit in his Grammaticus apud Macrob. V, 15 obscura nomina hominum, quorum nulla in seqq. insignia facta memorantur. Melius utique consultum fuisset carmini, si nomina clara poetae ad manum fuissent. Cum tamen omnia haec ad probabilitatem ei fingenda fuerint, querelae sane sunt

saltem otiosae. *aerata tigris*, pro naui cum insigni tigridis in prora: vt V, 116 sqq., et inf. v. 205. 206, et v. 209. Sub Massico manus turma, mille iuuenum erat. 171. a. f. *Apolline puppis*. Ergo is tutela nauis erat. Sed poeta in caeteris, vt et sup. V, 116 sqq., insignia nauium, seu parasema ponit, quae in prora sunt; etsi haec duo, insigne et tutelam, vulgo confundunt multi; itaque *puppis* potius pro naui omnino dictam velim: vt paullo ante versu 156. Tribuit autem *arma insignia* huic turmae, respectu ad ferri metalla, quibus olim Ilua clara erat, habito. 172. *Populonia mater* h. l. patria. Supra VII, 762 dubitari poterat, an *Aricia mater*

Insula, inexhaustis Chalybum generosa metallis.
 175 Tertius, ille hominum diuomque interpret Asylas,
 Cui pecudum fibrae, coeli cui sidera parent,
 Et linguae volucrum, et praefagi fulminis ignes,
 Mille rapit denfos atque horrentibus hastis.
 Hos parere iubent Alpheae ab origine Pisae:

Vrbs

174 *inexhaustis* Parrhaf. *non exhaustis* Goth. sec. 175 *Asylas* Reg. *Asylas* multi. 176 *coelum* alter Hamb., vnde Burm. an *cui coelum* et *f.* Et quid quaero inde? Addit quoque idem: sed alterum vtitur Maroni. *cui coeli* Goth. tert. 178 *horr. umbris* alter Hamb. a m. pr., et a m. sec. *armis*: haec multi alii habent apud Burm. cum Goth. tert. 179 *Alpheae ab origine* Heinsius & Medic. et aliis reposuerat.

mater eo sensu dicta esset.

174. *generosa metallis* pro fecunda, eleganter, sed cum adiecta notione praecleari metallorum generis, quorum venas inexhaustas habet.

175. 176. 177. Vatis luculenta descriptio. Eum deorum vel Iouis interpretem dici, solenne est; at h. l. hominum diuomque est interpret: accipio, vt sit inter deos hominesque, tamquam medius et arbiter. *Parent* ei fibrae pecudum et cet., quatenus eas pro lubitu interpretatur, in bonam vel in sinistram partem. Sic apud poetas *regere et moderari* dicimur ea, quorum scientiam habemus, vt sidera is, qui eorum nomina et cursum tenet. Ita *futura parere* dicuntur iis, qui ea praedicunt, quasi vim in ea habeant: iidem *futura moderari, regere*. Eo enim omnino inclinatur hominum opinio, vt, qui praedicunt

futura, eos etiam constitutere posse futura putent. Vnde videmus obiurgari et odio haberi vates, qui sinistra praedicunt, tamquam ipsos malorum auctores. Tandem eas res, quibus vtuntur vates ad diuinandum, vt aues, exta, sidera, vim et ipsas occultam nescio quam habere, qua fata insectantur ac mutantur, sibi persuasit superstitio. Vbi enim semel huic opinionum generi aliquid tribuendum esse statuas, non facile habes vbi consilium possit. Laudat Burm. Petron. 134. *Quicquid in orbe vides, parat mihi.* Sed ibi venefica loquitur; hanc autem sibi potestatem in omnem rerum naturam tribuere, nota res est. Solenne illud, *parere* pro apparere, huc spectare non potest. 178. *rapit*, pro vulgari, ducit, vt sup. VII, 725 *Mille rapit populos.*

179. Similiter Stat. Theb.

IV, 178

Vrbs Etrusca solo. Sequitur pulcherrimus Astur, 180
Astur equo fidens et vericoloribus armis.

Tercentum adiiciunt, mens omnibus vna sequendi,
Qui Caerete domo, qui sunt Minionis in aruis,
Et Pyrgi veteres, intempestaeque Grauiscae.

Non ego te, Ligurum ductor fortissime bello, 185

Transferim,

Suerat. *Alpheas* ab o. P. tacite reuocauit Burm., et recte, arbitror; quippe elegantius dicitur *Pisas* ab origine *Alpheas*, quam *Pisas* ab origine *Alpheas*. 180 *Astur* Medic. bis. *Astus* Parrhaf. *husta* Zulich. 181 equo fidens Goth. sec. *versisque coloribus* Bigot. *versique e.* Goth. tert. 183 *Caerete* ex: *Καιρηται*, adeoque a *Καιρη*. cf. ad VIII, 597. *Caerete* Medic. *Cerete* al. ap. Pier., sed est *Caere*. *Καιρη*, *Καιρη*, *Καιρη*. Non intelligo Iulium Sabinum, qui adscripsit: „Ego puto per se legi: *Νυκτε Γαργη* vetus. „ Mox *Isionis* Parrhaf., sed de *Minione* vel *Munione* nemo dubitet. *In armis* Doruill. eum Goth. sec. 184 *Phyrgi*, *Phrighi*, *Pitrgi*, scribitur, et *Pnigi*. Sunt *Πύργος*. P. iuuenes Bigot. *Gabiscae* Rbm. *Grabiscae* Sprez. *Agruscae* Goth. tert.

IV, 178 *Hinc parere dati quos etc.* *Pisas* *Alpheas* s. *Pisa*, ab iis condita, qui *Pisa* *Eliadis* profecti erant; vnde *Alpheas* ab origine, pro, ab origine *Alpheas*, seu *Eliaca*; at solo, sede ac situ, vrbs Etrusca, v. Excurs., vt etiam de caeteris. 181, equo fidens et o. a. ornate pro habens; vt Homer. *πεποιθώς ἠνθορή κλισυνοσ καὶ κάρτεα χερῶν*; *allas superbus equo. vericoloribus armis*, e diuersis metallis. *Siciliad. e.*, 504 *ἰπὰ κατέδν κλυταὶ τεύχεα κοικίλα χαλκῆ*. Hoc malim huc trahere quam *ἀέλα τεύχεα* *Iliad. e.*, 295. *ἀελαδάρης* apud eundem, quod de motu potius accipiendum vario ac ceteri, vt *ποσειδαιολος* et alia dicta sunt. 182—184. *Asturem* sequuntur trecenti ex *Caere*, et agro

ad *Minionem*, *Pyrgis* et *Grauiscais*. v. eund. Exc. Sed cur tam pauci ex vrbe tum opulenta *Caere*? Quia mille hinc abduxerat *Mezentius* sup. VII, 652. 653. *Adiiciunt tercentum viros is; qui sunt Caerete domo etc.*; h. qui domo sunt *Caeretani*, h. e. ei additi sunt, eum comitantur. Burm. secundum *Seruium* supplet *adiiciunt se*; nec multum recedit *Probus*, qui, *adiacent et quasi iuxta sunt*, interpretatus erat. *Intempestae Grauiscae* aeris intemperie, cum in humili ac palustri loco essent sitae. vid. Excurs. cit.

185 sqq. Obscurior locus, seu ex interpolatione, quod equidem suspicor, vid. Var. Lect., vt totus v. 188 tollendus sit, seu propter obscuriorem fabulam a poeta aliter

Transferim, Cinyra, et paucis comitate Cupauo,
Cuius

186 *Cinyra*. Deficit nos *Phanocles*, vt in notis dixi, vel ductus ex eo riuius, quo minus aliquid certi de hoc loco statuere possimus. Veterum edd. lectio erat *Cygnus*, vel *Cygnus* (*Cygnus* duo Goth., et tertius *tacit*); nec aliter Aldd., haud dubie ex interpolatione. Seruius *Cunare* legerat, sed inepte adiciens: *quidam duci nomen datum tradunt a Cunaro monte qui in Picena*. Romanus legebat: *Cunare*: vetustissimus Pompeii cum aliis apud Pierium *Cinere*; sic et Gud. At Medic. *Cinyrae*, Mentel. pr. *Cinyre*, alter Voss. *Cinira*, Morct. tert. *Cynare*, Parrhaf. *Cinato*, Hamb. sec. *Cyrina*, multi alii, inter quos Reg., *Cynira* vel *Cinire*; et Macrobio quoque V Sat. 15 *Cinirus* est. Scripsit Heinsius notum nomen *Cinyra*. Tum *Cupauo* Sabin. et Parrhaf. cum Ald. pr. *Cupabotres* Burm.

quam ab aliis tractatam; factum enim videtur, vt ex Oriente fabulam de Phaethonte, Cinyra et Cubabo (cf. Apollod. III, 14, 3, et Not. pag. 825), in Liguriam traduxerint homines; etsi Ligu- rum diuersus plane est *Cygnus* et *Phaethon*. Si *Phanocles* elegi, *Egwtes*, superessent (de quibus v. Heins. et Burm. ad Ouid. Met. X, 83, et nuper Ruhnken. V. C. Ep. crit. p. 299), melius forte de fabula constaret; nam ex illo ductam eam esse, a Lactantio proditur in Narrat. fabb. II, 4. Eandem fabulam Ouidius II Met. 357 repetit. Multa autem in ea tradita fuisse, de quibus nunc parum constat, etiam ex anaglypho discas ap. Winkelm. *Monum. ined.* n. 43, vbi in eo argumento ex sarcophago villae Borghesiae expresso a tergo Cygni adolescens stat testudini insistens. Pro *Cupauone* cum habebat Winkelm., sed sola coniectura nixus. Vt

nunc locus se habet, vt aliquo saltem modo expediatur illud: *Crimen amor vestrum*; statuere necesse est, Cinyram et Cupauonem turpi se amore prosequutos esse: quod ducere videtur voc. *vestrum*. Mox tamen non illi, sed Phaethon amatus fertur a *Cycno*: Itaque quocumque te *vertas*, versu illo seruato, res non procedit: *Cupauo et Cinyra* vix videntur posse coniungi, tamquam *Cycni* filii: itaque aut suspensa est pronuntiatio post *Cinyrae*. Non ego te *Transferim Cinyra*; et (pro uoce) *paucis comitate Cupauo*, *Cuius*. Aut accipienda est seribenda fuit: *Cinyrae et paucis comitate Cupauo*; vt *Cupauo Cinyram et paucis comitate* habuerit. *Ex istis* *Crimen amor vestrum*, reliqua expediuntur; *Cupauo* uersum habet ex pennis *oleris* v. 187 in memoriam patris *Cycni* in *olerem* mutati: ex amplexu de Phaethontis, quod amauerat, casti. *Cygni* apud

Cuius olorinae surgunt de vertice pennae,
 Crimen amor vestrum, formaeque insigne paternae.
 Namque ferunt, luctu Cyncum Phaethontis amati,
 Populeas inter frondis umbramque sororum 190
 Dum canit, et maestum Musa solatur amorem,
 Canentem molli pluma duxisse senectam;
 Linquentem

187 *pinnae* Rom. Medic. Gud. et alter Mentel. *cristae* alii Pier. cumque iis Goth. tert. 188 *formae* quae Waddel. Animaduersi. crit. p. 33; quo fructu, non video. Mihi totus versus e margine irreppisse videtur: ita confutus est ex binis sententiis hiantibus: tum turbat totius loci sententiam, et illa: *Crimen amor vestrum* per se nullum habent commodum sensum, ne tum quidem, si *versum insigne* legas, pro insigni formae versae. Sed adscripserat aliquis: *surgunt de vertice pennae: formae insigne paternae.* Suppleuit versus ineptus homo ex reliquo Scholío, quod adscriptum erat de incesto amore Cyni in Phaethontem: iam hoc versu eiecit quam bene procedant omnia, pro se quisque intelligit. Aliam iniiit viam vir doctus, Ouwers Noct. Hag. II, 27, qui omne vitium in verbis *Cynra* et quaerit et relinquit; vt agatur de vno Cupaoune; vt *pennae olorinae* sint per appositionem *insigne formae paternae* Cyni, et *crimen*, causa tanti infortunii, amor, luctus nihil in Phaethontis morte. *vestrum* pro tuum. Quam dura, et cogita haec sint, facile sentias. Non multum recedit tertiã ratio, quam Brunckius V. C. intulit, interpunctione mutata: *pennae: Crimen, Amor, vestrum, formaeque insigne paternae.* Non licebat assequi sensum, nisi nota inspecta; e qua apparet, sic accipiendum esse: *quod pennis, et amor, istis sunt crimini.* Exigat haec vnus quisque pro se, et videat, an valde mollia ea sint, et accommodata reliquis. Incipiat in eandem rationem Io. Schraderus in schedis, et laudat versus Ciris 328 *Non ego te conor Flexere, Amor,* etc. Versu ad mensuram reddidit sic: *Non hiat sententia, sed multo magis coit: namque reddidit causa eius, quod antecedit: quod olorinas penas pro causa gestat Cupaou: namque ferunt patrem in olorem esse mutatum. Namque pro se, duladi, scilicet, nimirum, solleant, v. c. sup. 148. XII, 247. IX, 40 et al. 189 amici sec. Rottend. Pethontis Rom. 190 *P. que* inter Franc. *umbrasque* Parrhaf. *umbraque* alibi. *191 cã.* pro *amem* habet Parrhaf. pro *Musa.* 192 *C.* *squid.* *pinna* Goth. text. *Squilla* Leid. et text. Rottend.*

apud Ovidium l. c. Sthenelai (non Stheneli) filius, Phaethonti *materna a sanguine iunctus, membra dament proprio dicitur. et inter populeas frondes umbramque sororum, populos (nigras, acycipis), electrum exsudantes* (Steph. Byz. in *Hæxypides* et Aristot. Mir. Au-

dit. 82, vbi vid. Beckman.) in quas Phaethontis sorores fuere mutatae, ex nonnullorum, saltem narratione (vid. Apollon. IV, 604); nam aliae in albos, larices, piceas, mutatae esse dicuntur. cf. ad Ecl. VI, 62. Mox v. 192 ferunt *Cyncum duxisse*, induxisse si-

Linquentem terras, et fidera voce sequentem.

Filius, aequalis comitatus classe caterivas,

195 Ingentem remis Centaurum promouet: ille

Inflat aquae, saxumque vndis inmane minatur

Arduus, et longa fulcat maria alta carina.

Ille etiam patris agmen ciet Ocnus ab oris,

Fatidicae Mantus et Tusci filius amnis,

200 Qui muros matrisque dedit tibi, Mantua, nomen;

Mantua,

194 *aequali e. classe* Medic. et sec. Moret. *aequalis* Doruill. 195 *submouet* pr. Hamb. *centurumque admouet ipse* Ed. pr. Burm. 196 *aquis saxumque vides* alter Hamb. 198 *Quin etiam p. antiquum* fati exemplar ap. Pier., quod non displicet. Nunc ut est, accipiendum; *Ocnus ille, qui.* Tum vnus e Vaticanis: *Ocnus ciet agmen.* Etiam *Ognus* nonnulli Pier., tum Medic. Gud. et alii: vt in *cycnus, cygnus.* Corrupte *Ornus* sec. Hamb. et pro var. lect. prior. *Ocnus* Hugem. cum pr. Goth. *Hocnus* Montalb. Seruius dicit *Lucnum* eundem fuisse. 199 *Mantoy* pr. Menag. et Exc. Burm., vt *Penthogs* in nonnullis lib. II, 319. Alii *Mantos, Manthos, Mantis.* At est *Mavrā, Mavrūc.*

bi, nactum esse, *fenestram canentem molli pluma*, candidas plumas, quae pro canis essent; Exile esset, si acciperes: eum *duxisse*, egisse, *fenestram canentem pluma*, sic vt haberet plumas pro canis, in cycnum mutatus; vti fere Claudian. VI Conf. Honor.

171 *Mutatumque senem plumis*; et Nemesian. Cyneg. 37 *Cycnum plumamque senilem.* Alia fabula apud Etruscos fuit de Tarcone, vt e Strab. V, pag. 336 A colligas, quem propter prudentiam a pueris inde *canis* (καὶ κῆρ) fuisse narrabant; addit Eustathi ad Iliad. p. 167: *Cydhum Troianum.*

194 *aequali lex* in *centurum* hi verbam aequalium; nisi potius,

est, aequali numero: alios trecentos ex v. 182. 195—197. Cum naui vectum dicere vellet, quae Centaurum pro parasemo habebat, suauiter insigne nauis ad ornatum orationis conuertit: Centaurus ita erat sculptus, vt saxum euulsum terra proiec-

198 194. Tandem *Mantua* ni accedunt Erufores, quippe auctoribus ciuitatum XII transpadanarum; adeoque etiam Mantuae. conf. Exc. L. *Genus* dicitur, *Mantua* *symphat* (nam *de Mantua* *Tiresis* filia cogitasse non videtur) et *Liberis* *fluuii* *fluit*, dicitur ab eo *Ocnus*, quem poetae in *laseris* collocarunt, condidit

Mantua, diues auis: sed non genus omnibus vnum;
 Gens illi triplex, et populi sub gente quaterni:
 Ipsa caput populis: Tusco de sanguine vires;

DE TUSCO DE SANGUINE VIRES

Hinc

201 *diues agris* pr. Hamb. et Zblieh. pro var. læt.; expeditior
 vtique lætio: sed propter hoc ipsum minus vera. Videntur quoque
 sequentia, vt bene monet Burm., priscam maiorum potentiam ad-
 struere: Loca ab eo laudata, sed melius constituta; vid. in Nota.
 202 *populi triplex* Rom. cum gente qu. Moret. 203 *Ipsa caput*
 Montalb. *populi duo* Rottend. et: pa. Hamb. a m. sec.

condidit et a matre appella-
 vit Mantuam. 201. 202.
 203. Non expedire locum in
 promptu est secundum inter-
 pretationem Seruii et Cerdæ,
 aut Gronouii, aut Catoeci.
 Equidem sic accipio: Man-
 tua, potens olim copiis vrbis;
 quæ tamen non eiusdem
 erant generis, sed ex trinis
 gentibus ac populis XII con-
 stabant, quorum quaterni sub
 vna gente erant comprehen-
 si, quibus illa caput erat: co-
 piæ autem illæ erant Etruf-
 cæ. Viliam singula: *di-
 ues auis*, non est, quæ mul-
 tos auid habet, sed quæ auid
 claros habuit, et adeoque ali-
 quando potens fuit. Sollen-
 nior et planior est forma lo-
 quendi in singulis homini-
 bus; Statius Theb. I, 392
Hydrastus Diues auid et *utroque*
hæret de sanguine datus. Su-
 pra lib. XII, 96 *Fortunæ auid*
atamisque potius, cadmeæ vi qua
diis; et *Mausæ XVI, 593* *Bur-*
rus laudis pollens: VIII, 382
Socrus, auid pollens nec dex-
teræ indignus, aurum. At-
 tamen et Silius de populo:

Oici, quos diues opum, quos
 diues anorum E toto dabat ad
 bellum. Campania. tractu VIII,
 523. Est adeo h. l. Mantua
 valens olim opibus, potens
 copiis. Bene Seruius expli-
 cat: *maioribus præpotens*; h.
 e. habens maiores potentes;
 quid autem hoc aliud quam,
 potens olim, maiorum acta-
 te; quod monendum erat in-
 primis, cum nunc illa tan-
 topere a pristino splendore
 deficiisset. Constabat tamen
 agmen e diuersis populis: sed
 non genus omnibus vnum: om-
 nibus non ad auid erat refe-
 rendum, quod vulgo faciunt,
 sed ad agmen, quod Ocius ad-
 ducit patriis ab oris. Per-
 git: Namque Mantua trias
 gentes et duodenos populos
 habebat: *Gens illi triplex* etc.
 Gens tamquam latius sub se
 continet populos: quod no-
 tum est, quodque Io. Fr. Gro-
 nou. ad Liu. V, 34 docuit.
 Populi igitur erant XII in tri-
 nas gentes diuisi. Mantua
 vero horum XII populerum
 qui Etrufci erant, caput erat:
 vires, copiae.

B b 5

204. Hinc

Hinc quoque quingentos in se Mezentius armat,
 205 Quos patre Benaco velatus arundine glauca
 Mincius infesta ducebat in aequora pinu.

It grauis Aulestes, centenaque arbore fluctus
 Verberat adsurgens: spumant vada marmore verso.
 Hunc vehit inmanis Triton et caerula concha
 210 Exterrens freta: cui laterum tenuis hispida nauti
 Frons hominem praefert, in pristin definit aluos;
 Spumea semifero sub pectore murmurat vnda.

Tot

204 *Hic Montalb. a m. pr.* 205 *duos Benaco Zulich. pro var.*
lect. P. naco Rom. Bonacho Goth. tert. 206 *Minchius, Minsius*
bini Goth., iidem in aequore. 207 *Aulestes Heinf. e Medic. et al.,*
vt XII, 290. Vulgo: Aulstes. Sed Latinum nomen desiderabas.
Apud Iul. Sab. Aulestes. Tum fluctus Heinf. cum Rom., et aliquot aliis
ac binis Goth. Vulgg. flustum. Leid. flutu. Parrhaf. frustum.
 208 *insurgens Goth. tert., vt lib. III, 560 et al. Sed et adsurgere*
(in istu inf. 284. 797. V, 443) et consurgere inf. v. 299. 210 *ex-*
ercens alter Hamb. et Zulich. a m. sec. hospita Goth. tert. hospita
da Doruill. 211 *profert pr. Hamb. pristin Nominus Marcellus et*
tres Heinf. pistrin et pistrin plerique etiam h. l. conf. sup. ad V, 116;
peffime Goth. tert. in serpentem d. Rom. aluos. 212 *semifero*
Montalb. caerulo sub p. citat Arufianus Messius.

204. Hinc in se armat ele-
 ganter de copiis aduersum
 Mezentium ductis. 205.
 206. Navis, qua vehitur Oc-
 nus, parasemum seu insigne
 habet in prora Mincium flu-
 uium: Is supra quoque Ge.
 III, 15 *tenuera praetexit arundi-*
ne ripas, vbi vid. Not. et ad
 Ecl. I, 52. *patre Benaco*; du-
 cit enim ortum Mincius (*Men-*
zo) ex Benaco lacu (*Lago di*
Garda), aut potius ex Alpibus
 ortus, medium eum transit.
 cf. sup. ad Ge. II, 159. 160.

207. Sequitur Aulestes in
 nauis. C. remorum: *vn̄c̄ īm̄*
ron̄ores. Illud, v. 207; hoc
 extulit magnifice. *Aulestes ad-*

surgens verberat fluctus centena
arbore, centenis remis. Si-
lius XI, 492 centeno verbero
dixit, cf. Cerda. adsurgere,
insurgere, consurgere, notae
elegantiae vocabula, de nifu
eius, qui aut magna vi iclum
infert, aut iacumbit, protru-
dit, impellit. Navis huius
parasemon in prora Triton
*est buccinam inflans. *frons**
laterum tenuis exquisita pro-
 ipse a fronte usque ad latera
 seu medium corpus. 212
 suauissima modulatione ven-
 sus. ex Apollonio ductus est
 lib. I, 542. 543 *Αὐγὸ δ' ἔνθα*
ἔγ' ἔνθα; ἠδ' αὖθις, ἠὲ κενὸν αἰ-
μα. Δανὸν προσηύδα ἰσχυρο-
νίον

Numen habere maris, Nymphasque e nauibus esse,
Iusserat, innabant pariter, fluctusque secabant,
Quot prius aeratae steterant ad litora prorae.
Adgnosunt longe regem, lustrantque choreis.

225 Quorum, quae fandi doctissima, Cymodocea
Pone sequens dextra puppim tenet, ipsaque dorso
Eminet, ac laeva tacitis subremigat undis.

Tum sic ignarum adloquitur: Vigilasne, deum gens,
Aenea? vigila, et velis inmitte rudentes.

230 Nos fumus Idæae sacro de vertice pinus,

Nunc

drum et Burmann. ad Anthol. Lat. docuere; illud tamen monere ac-
quum est: ap. Schol. Lycophron. 1168 legi: ὁ Ἰππώναξ Κύβηλι τῆν
Ῥέον λέγει παρὰ τὸ ἐν Κυβέλλῃ (deb. Κυβήλλῃ) πόλει Φρυγίας τιμᾶσθαι;
explicat autem ille eo loco voc. Κύβηλι. Nec exemplo res caret, im-
primis in voce barbarorum. Nec magis dubitari potest τὰ Κύβηλλα
esse dicta; v. Steph. Byz.; manet tamen haud dubie hoc v. u. recep-
tum esse, ut aut *Cybebe* aut *Cybele* scribatur. vid. sup. ad lib. III, 11.
Laudat Burm. notas ad Phaedr. III, 17 et 20. 223 Idem v. l. sup. IX,
121, vbi vide. Quo p. Medic, et puppis a sec. m.; hoc et alii codd.
apud Pierium habebant, et Oblongus *naues*. 224 *choreis* seq. Ham-
burg. conf. sup. ad VII, 391. 225 *Quorum una* f. Goth. seq. *quae nauti*
Markland. ad Stat. II Silu. 2, 19 legebat, quem refellit Burm. hacten-
us, quod non magna laus Nymphae esse potest, si bene natae di-
dicerit. Fatendum tamen, nec alterum satis esse *moderatam*:
etsi enim illa mox partes adfandi Aeëeam sibi sumit, non tamē si-
cundiae laus in Nympham cadit. Maximam natu nympharum Itali-
dum edidit Cymodocea Silius lib. VII, 428. 227 *at Iarua* a m. p.
Medic. ac Ioui Montalb. 228 *ignauum Rom.* *vigilans* Goth.
tert. 229 *ac ventis* ed. pr. Burm. *et* *et* *et*

sup. IX, 80 sq. 221. *numen
habera maris* exquisite pro,
numina esse; sup. IX, 101. 102
*magisque iubebo Aequoris esse
duas*. 224. *lustrant choreis*,
ornate, pro circumdant, cir-
cum natant.

228. *deum gens*. sup. IX,
642 *Dis genitae*. 229. *velis
inmitte rudentes*, ut vela la-
xentur ad ventum excipien-

dum. Sic sup. VIII, 798 *Ip-
sa uidebatur ventis regina vo-
catis Vela dare et laxos iam
iamque immittere funes*, ut
immittere habenas, *frena*, ali-
bi. cf. sup. V, 146. 147. Nec
tamen *immittere* per se aut
est aut esse potest laxare;
quod olim ipse putabam, sed
est concitare, incitare; et,
vbi vela laxantur, rudentes
non laxantur, sed intendun-
tur.

Nunc pelagi Nymphae, classis tua. Perfidus ut nos
 Praecipites ferro Rutulus flammaque premebat:
 Rupimus inuitae tua vincula, teque per aequor
 Quaerimus. Hanc genetrix faciem miserata refecit,
 Et dedit esse deas, aeuumque agitare sub vndis. 235
 At puer Ascanius muro fossisque tenetur
 Tela inter media atque horrentis Marte Latinos.

Iam

231 *Nos pelagi Exc. Burm. Perfidus ut nos emendabat Io. Schrader., ut IX, 72, et saepe alibi. Sane et hoc ferri potest, et illud. Contra VII, 24 vada perfida coniecit, ubi feruida. Sane utrumque bene.*
 232 *flammasque Goth. tert. patebat alter Hamb. pro var. lect., alter a m. pr.* 233 *Rupimus Heinf. scripsit eum vetustioribus, etiam Pier. eodq. parte. Alii Rumpimus. 237 Io. Schrader. coni. ar-*
dentis Marte L. At vid. Not.

tur. 231. *Perfidus*, quando-
 quidem foedere iam inter
 Latinos Troianosque facto
 bellum mouerat. 234. *Hanc*
genetrix faciem refecit, fecit,
 mutauit: nihil amplius. *de-*
dit, fecit ut, *Idone* Homer.,
 ut iam alibi vidimus. 237.
horrentes Marte Latinos; erunt
 igitur horrendi, qui horro-
 rem faciunt, bello, pugna;
 cuius significatus me exem-
 plum in Marone desiderare
 supra ad exordium Aeneidis
 fassus sum, cum *horrentia Mar-*
tis arma explicarem. Possit
umbras horrentes aliquis sic
 accipere lib. I, 165 et 311. III,
 230, *velum umbrae* sunt ibi
 ipse *arboreae*, et sic *dumi*
horrentes, *ubi horrentes*, *hor-*
rentia lustrata dicta sunt, qua-
 tentus *horrent* omnia, quae
 superficiem habent inaequa-
 lem et asperam. Quibus op-
 ponuntur ea, quae nitent.

Hinc omnino *horrens* pro as-
 perum esse atque hinc squalere
 interdum: ut *apes horrent*
 Ge. IV, 96. *terra horret* III,
 161. Atqui nec hic aliter dic-
 tum arbitror: sed *Latini hor-*
rent Marte h. armis: exqui-
 sita dictio, pro habentes ar-
 ma horrentia, hastas crebras
 erectas: dum stant in acie
 densis ordinibus et pugnant.
 Ut Ennianum se habet: *Hor-*
rescit telis exercitus asper utrin-
que. Aliter Valer. Fl. VI,
 424. 425 *arma horrentia* di-
 xit de thorace aspero squa-
 mis seu ornamentis ex aere
 sculptis. Ex Lucano I, 445
horrens feris altibus Hefus
 commode *horrentus*. accipi
 posset, nisi communis poe-
 tarum mos suaderet ad squa-
 lorem et inuicem ac rudem
 faciem dei referre, quae sae-
 vitiam arguit. Saecum enim
 declarare deum voluit, ut
immitis

Iam loca iussa tenent forti permixtus Etrusco
 Arcas eques. Medias illis opponere turmas,
 240 Ne castris iungant, certa est sententia Turno.
 Surge age, et Aurora socios veniente vocari
 Primus in arma iube, et clipeum cape: quem dedit ipse
 Inuictum ignipotens; atque oras ambiit auro.
 Craffina lux, mea si non inrita dicta putaris,
 245 Ingentes Rutulae spectabit caedis aceruos.

Dixerat:

238 tenent — Arcas equos e Medic. Heins. et late illustravit. Vulgo tenet. *conmissus* Ald. pr. 240 Nec e. Franc. iungant castris pr. Morét. *iusta est* f. Hugén. 242 Pronus in arma aliquot Pier. quem dedit ingens aliquot Pier. Mentel. et pro diu. lect. Sprot. et duo Burm. cum Erf., sed *ingentes acerui*, monet Heinsius, mox subsequuntur. 243 Quotiescunque hunc versum recitavi, hemistichium sensi languere, atque oras ambiit auro, itaque ab alia manu ad explendum versum insertum arbitratus sum. Nunc video apud Burm., etiam Ortunium, quisquis ille est, a manu indocti monachi adiecta illa credidisse. Probabilius tamen est, ipsi poetae versum excidisse. 244 Craffina lux: deficere hic verbum, sc. aderat, veniet, Burmannum putare potuisse, miror: nam Longo et aliis veteribus Grammaticis id condonandum est, qui vs. sequ. *spectabis* legebant, *verba p.* pr. Hamb. 245 R. gentis Gud. Ven. et Oudart. *spectabis* Medic. Bigot., et sic olim quidam legerunt, inter quos Longus apud Seru., male ipso Seruio iudice; nam iung. *craffina lux spectabit*. Laudat Burm. Bentleium ad Terent. Hec. III, 1, 6i. *spectabat* Hugén. *sustantabant* Exc. Burm.

immitis Teutates et Taranis non mitior ara.

238. Iam loca iussa tenent. Refert et hoc Seruius ad ea, in quibus κατά τὸ σιωπόμενον aliquid intelligendum sit, „nam intelligimus, cum equites misisse per terras.” Sane quidem sup. VIII, 548 sqq. cum in Etruriam pergit Aeneas, parte sociorum in comitatum assumpta, caeteros iubet Tiberi vestros reuerti ad castra et nuntiare Ascanio quae facta sint. Sed in his vix equites esse potuerunt

(nam CCCC equites Euan- der et Pallas sederant VIII, 518. 519), multo minus Etruscis, quos nondum adierat. Ad artificium itaque narrationis et suauitatem ex breuitatis studio hoc referamus, quod nunc illud innuit, quod facile intelligi potest: con- scendisse Aeneam naues in portu Caeretano, equitatu in littore praemisso, qui ne castra intrare posset, Turnus obiecta copiarum parte cauebat. Nec dissentit, vt video, Cerda. 240. iungant se: vt folet

Dixerat: et dextra discedens inpulit altam,
 Haud ignara modi, puppim. Fugit illa per vndas
 Ocior et iaculo et ventos aequante sagitta.
 Inde aliae celerant cursus. Stupet inciscius ipse
 Tros Anchisiades: animos tamen omine tollit. 250
 Tum breuiter supera adspectans conuexa precatur:
 Alma parens Idaea deum, cui Dindyma cordi,
 Turrigeraeque vrbes, biugique ad frena leones;
 Tu mihi nunc pugnae princeps, tu rite propinques
 Augurium, Phrygibusque adsis pede, diua, secundo, 255
 Tantum

246 *altam*: Montalb. pro diu: lect. *altam*. 247 *modo* Doruill.
vndam dno Burm. 248 *ventos festante* f. Sprot. Est ἄμα πρὸς τὴν
ἀσπίδα. 251 *supera spectans* aliquot Pier. et Heinf. *superaspectans*
 duo Moret. *supera breuiter spectans* ed. pr. Burm. ὑπερὸν εἰσανιδῶν
 Homericum est Iliad. ω, 307. 255 *assis* Doruill. *superbo*
 sec. Hamb.

folet Maro. 246. Locus, quem laudant, Apollonii est lib. II, 600. 601, vbi Minerva simili modo Argo in Symplegadas immissam protrudit. 247. *Modus* non est ratio, modus propellendi; hoc efficit tenae et ieiunium, in epico portat. Sed est, quod bene Servius monuit, moderatio. „Impulit nauem libramento peritiae (malum libramenti peritiae) et moderationis, quippe quae fuerat nauis.“ 249. *Inde aliae*, sc. naues, celerant cursus, cum Aeneae nauem euolare vident. Sic, puto, bene accipitur. Servius tamen argutius explicat: inde aliae Nymphae aliarum nauium cursus celeriores efficiunt, sicut fecerat Cymo-docea. 250. *omine*, ostento,

prodigio. Mox v. 255 simili metonymia *augurium* dixit.

252. Vid. sup. IX, 80. 83. 618, vbi *Dindyma ὄρη*. 253. *Turrigeras vrbes*: Hinc ipsa Cybele turrata; est enim mater Terra sup. lib. VI, 786; cui curae sunt, quae amas, *ad frena leones*, frenari solitos; vt *ad lecticam serui*, *ad limina custos* sup. IX, 648.

254. 255. *tu rite propinques augurium*: h. e. fac ostentum hoc rite euentum suum habere. Ita interpretandum arbitror. *Propinquare* poetae et alibi est adiuuere, adducere, fere vt *πελάσαι* Homericum. *Augurium* autem, vt omen, oraculum, fors, saepe, pro euentu. Est igitur: fac euentum ostenti haud longe abesse. Vt sensus sit, quem alii

Tantum effatus: et interea reuoluta ruebat
Matura iam luce dies, noctemque fugarat.

Principio focis edicit, signa sequantur,

Atque animos aptent armis, pugnaeque parent se.

260 Iamque in conspectu Teucros habet et sua castra,
Stans celsa in puppi: clipeum cum deinde sinistra
Extulit ardentem. Clamorem ad sidera tollunt

Dardanidae e muris. Spes addita suscitatur iras.

Tela manu iaciunt. Quales sub nubibus atris

265 Strymoniae dant signa grues, atque aethera tranant
Cum sonitu, fugiuntque notos clamore secundo.

At

256 *effatus* duo Burm. *est fatus* Goth. tert. *at interea* alter Hamb., non male, cum Goth. sec. 258 *edicti focis ut* Oudart. *brilla sequantur* Vratisl. Nec vero in *signa sequi* arguendum, an aevo Troiano signa militaria habuerint. 259 *aptant* aliquot Burm. *optant* sec. Hugen. pro var. lect. *armant* a m. pr. *pugnas ut* Oudart. *aptent et parent* idem sunt. 261 *cum ex Pier.* et suis reposuit Heinl. pro vulgari *tum*. 263 *e* deerat Romano. *D. omnes* Ven. 265 *dant celsa* Sprot., quod ornare aliquis possit de porrectis volantum gruum collis. Sed *dare signum* h. l. simpl. dant clamorem, v. Not. *aequora tr.* alter Hamb., quod et Io. Schrader. coniecit, quia in Homero est, *ἐπ' ἀναστό πτόων*. At ibi est pro versus Austrum. *transnaut* Doruill. cum Goth. tert., vt solent recentiores.

alii volunt: *tu praesens sis et propitia hoc augurio*: Cybele deberet propinquare ipsa cum augurio. Nec Barthius bene ap. Burm. *praesentior et propior augurio adsis*. Cerdá ait esse: propitium facias augurium; sed id in altero subiicitur: *adsis pede diua secundo*.

256. 257. ornate: *reuoluta ruebat* pro reuoluebatur, redibat; *ruebat* pro veniebat, vt sup. II, 251 *ruit oceanum*. *matura luce*: adulto die (aliter ac Ge. I, 66. *adultis solibus*, aestate prouecta; et iterum aliter Tibull. IV, I, 205

matura dies de morte praematura. Nolim haec esse laudata).

261. *Clipei* a Vulcano fabricati vsus nunc a poeta non male in medium adducitur. Apud Homerum splendidior locus est, cum Achilles sola oris maiestate Teucros terrefacit Iliad. σ, 203. 215. 264. 266. Ad clamorem spectare comparisonem h. l. recte monet Seruius. Nam Troianorum multitudinem designare non potest, vt sup. VI, 310 sq., cum singuli in muris stent, non agmine incendant (cf.

At Rutulo regi ducebibusque ea mira videntur
 Aufoniis; donec verfas ad litora puppis
 Respiciunt, totumque adlabi classibus aequor.
 Ardet apex capiti, cristisque a vertice flamma
 Funditur,

267 *fama mira* Medic. a m. pr. 268 *versare ad Ven. proras*
 Leid., male. 270 *versus iam in Aldd. sic legitur. capitis Roma.*
 Spröt. et Montalb. cum ed. Pontana Macrob. V, 10, quod deterius est.
 cf. ad VII, 689. Tertius casus doctè pro, in capite. *cristisque* Faernus
 emendabat apud Vrsin. et Cuninghamus, sicque Erf. legit. *a vertice*
 damnabat Pier., sed reuocauit Heinf. e Medic. et aliis, et ex Nonio
 as Macrobio. Alii cumque iis idem Erf. *cristisque* ac *vertice* ducti
 huius familiae Romano, quod equidem praeferam. *que etiam*
 nonnullis abest, nec male.

(cf. Lucan. V, 711 sqq. Stat.
 Theb. XII, 515 sqq.); multo
 minus telorum copiam. Ducta
 comparatio de Homero
 Iliad. 7, 3 sqq.; nec dubito,
 poetam de abitu gruum in
 calidiores plagas, ingruente
 hieme, cogitare. vid. ad
 Aen. VI, 310. Nec aliter
 Homerus l. c. Non vero ad
 imbrem instantem euolantes
 grues Ge. 4, 374. 375 huc
 traho. Itaque v. 266 *noti*
 pro quibuscunque ventis hi-
 bernis *dicti* sunt. *dant signa*,
 edunt clamorem; quatenus
 is pro signo est, eos adesse.
Clamor secundus, lactus,
 vt alibi quoque. Reditum
 gruum ex australibus plagis,
 redeunte vere, fundum com-
 parationis fecere alii, quo-
 rum loca apposuit Cerda.
 Sunt Statius Theb. V, 11—
 16. Valer. Fl. III, 359 sqq.
 Claudianus de b. Gildon.
 474 — 478. Oppian. Ha-
 licut. I, 620 — 625. Non-
 VIRGIL. Tom. III

ni vero locus lib. XIV, 331—
 337 totus ex Homero est con-
 cinnatus. 269. *totumque ad-*
labi classibus aequor. Doctè
 de magna nauium copia, ad
 Rutulorum phantasiam, et ad
 mirationem faciendam ac-
 commodate. Vulgari oratio-
 ne, classis allabitur late per
 totum mare. Nunc mare
 ipsum, quam longe prospec-
 tus patet, nauibus tectum,
 videtur adfluere ad littus cum
classibus. Nec aliter Seruius.
 270 — 275. De summo ar-
 morum Aeneae, quae a Vul-
 cano erant facta, splendore
 cogitandum est, quem per
 ignem et flammam reddi sol-
 lenne est; Homerus vero ip-
 sam flammam exire fecit ar-
 mis. Plura sunt Homericæ
 loca, quæ Mæro ante oculos
 habuit, quæ diligenter com-
 paranda sunt, adscribere non
 vacat: primum splendidissi-
 mum illum de Diomede Iliad.
 2, 4—7, quem variavit in
 C c Achille

Funditur, et vastos vmbro vomit aureus ignes:
 Non secus, ac liquida si quando nocte cometae
 Sanguinei lugubre rubent, aut Sirius ardor:
 Ille sitim morbosque ferens mortalibus aegria
 275 Nascitur, et laeua contristat lumine coelum.
 Haud tamen audaci Turno fiducia cessit
 Litora praecipere, et venientis pelleret terra:

*Vltro

271 *ac vastos* Goth. sec. *vmbro aureus* cum Macrob. V, 12 aliquot Pier. cum Medic. Leid. et pro diu. lect. Rottend. tert., vtrumque recte. cf. inf. 884, sed *aureus* poetica oratione dignius. *moest a.* Montalb. 273 *Sanguineas* multi apud Burm., et duo *ac Sirius*. Est autem *Sirius* adiectivae formae; *Σείριος ἀήρ*, vnde h. l. *Sirius ardor*. Vocem peregrinae esse originis, dubitare non debebant veteres grammatici. 275 *laeua*. Schraderus: f. *saeva* circumflat. l. c. Goth. tert. 276 *Haud tunc* Erf. 277 *praecipere* Heinf. e Pier. et suis post Ge. Fabric.; vulgg., etiam Seru., *praecipere*, quod toties in eius locum successit. Ait Burmann., melius hoc convenire audaciae

Turri.

Achille Iliad. ε, 205 — 214. Ad hunc imprimis respexisse videtur Maro. Comparandus quoque sup. VII, 785 — 788. Mox v. 272 comparisonem *cometae* de suo adiecit Maro: nam Iliad. δ, 75 — 77 de stellae traiectione agit, non de cometa. Maronem imitati sunt, quos Cerda laudat, diligenter Silius lib. I, 460 — 464, et Claudian. de R. Prof. I, 230 — 234, qui Homerium locum modo laudatum ad verbum expressit. Quomodo nostri poetae excellere et superare possint veteres, exemplum esse hoc Miktoni *Parad. Lost* lib. II, 708 sqq., ubi cometam exustum igni et consumptam ab Ophiucho flammare et comam quassa pestem et sa-

mem immittere dicit. Sed Sirii seu caniculae comparatio tota debetur Homero: Iliad. χ, 26 — 33 de Achille. Cum aestu, qui sub sideris ortum exoritur, iam ius terris febres tentant homines malignae: cf. Apollon. II, 518 — 521 et Schol. Cic. de Div. I, 57, et Davif.; hinc mox: *Ille sitim morbosque ferens*.

270. *apex*; cogitavit *Λόφος*, conum, cui crista inserta; designat tamen totam omnino galeam aere oofuscantem. 272. *liquida aestu*: translate ab aere liquido, pro clara. 275. *laeua lumine*, noxio, vt *infelix*. *contristat coelum*, magna cum vi profulget.

276 sqq. Turni et animus est oratio digna heroe. *litte-*

Vltro animos tollit dictis, atque incepat vltro.
 Quod votis optastis, adest, perfringere dextra.
 In manibus Mars ipse, viri. Nunc coniugis esto 280
 Quisque suae rectique memor; nunc magna refert
 Facta patrum, laudes. Vltro occurramus ad vndan,
 Dum trepidi egressique labant vestigia prima.
 Audentis Fortuna iuvat.

Haec

Turni. Sed poeta doctius vocabulum amplecti mauult, quod eandem vim habet, ante capere, occupare. 278. Adest hic versus Mediceo et aliis Heins., in aliis superiori praepositur, vt satis constet esse huc retractum ex sup. IX, 127. 279 Quos u. Parrhaf. optatis aliquot apud Burm. *perfringere* pr. Hamb. pro var. lect. *perfringere* Doruill. *perfringite* Parrhaf. *perfringite* Ed. Ven. Burm. Sed dicitur vt *aciem perfringere*, perumpere. 280 In m. M. ipsa viris olim editum, et sic Mediceus cum aliis, inter quos tres Goth. cum Heins. Habet hoc ipsum quod placeat. *viris* pro vobis: sed cum adiuncto, si viri estis. Pro altera lectione, *vir*, quam Naugerius intulit, stat Rom. aom aliis, etiam Ge. Fabricii codice; qui hoc praeferebat tamquam acrius adhortantis verbum. *Mars ecce* pro var. lect. pr. Hamb. 281 *testisque* Goth. tert., belle vero testis seu testiculus, post, *coniugis suae* tum non m. r. idem. *referte* Gud. a m. pr., sicque malebat Heins., scilicet doctius hoc arbitratus. 282 *laudesque* Egnatius videtur correxisse, sicquae ed. eius: etiam P. Dan. ed. idemque bini Goth. habent; improbat copulam Ge. Fabric., vix ego; et si *καλῶν* respicit poeta. Saltem *Facta, patrum laudes*; distinguo, vt olim nonnulli in Seruianis. et *laudes: vltro* Iul. Sabin.; hoc et Erf.; et forte praefarendam, *occurramus* Leid. *incertum* Exc. Burm. *ad vndan* Ven. cum Goth. tert. *ad amnam* pr. Hamb. pro var. lect. 283 *egressique* Rom. et plerique alii Pier. et Heins. scripti fere omnes. Cur ergo non receptum? magis haud dubie figuratum: *egressi labant vestigia prima* h. vestigiis primis. vulg. *egressis*, et *egressusque* aliquot Pier. *primi* sic. Moxet. *primo* pr. Hamb. pro var. lect. 284 *Audates* pr. Hamb. a m. sec. *iuuat viresque ministrat* Leid., interpolate. Ennius dixerat: *Fortibus est fortuna viris data*, ap. Macrobi. VI, 1 extr.

na praecipere, ante capere, occupare. 279. *perfringere*, graue verbum, pugnare comminus, cum adhuc castra oppugnassent: ductam ab eo, quod *perfringere aciem*, perumpere, pugnautes dicuntur. 280. Nunc res ad discrimen adducta. Pugnandi tempus, quod optastis, adest; in manu pugnae pug-

nandi opportunitas est. Adhuc enim oppugnatio castrorum facta erat, non acie pugnatum. *referto* animo, memor esto, quod motu praecessit: itaque nolim accipere, exprimito, imitator. *laudes*, *καλῶν ἀνδρῶν*, praeclara facta, cf. *Iliad.* π, 207—209 et ad sequentia *Iliad.* ε, 661 sqq.

Numen habere maris, Nymphasque e nauibus esse,
Iusserat, innabant pariter, fluctusque secabant,

Quot prius aeratae steterant ad litora prorae.

Adgnosunt longe regem, lustrantque choreis.

- 225 Quorum, quae fandi doctissima, Cymodocea
Pone sequens dextra puppim tenet, ipsaque dorso
Eminet, ac laeva tacitis subremigat undis.

Tum sic ignarum adloquitur: Vigilasne, deum gens,
Aenea? vigila, et velis inmitte rudentes.

- 230 Nos fumus Idæae sacro de vertice pinus,

Nunc

drum et Burmann. ad Anthol. Lat. docuere; illud tamen monere ac-
quum est: ap. Schol. Lycophron. 1168 legi: ὁ Ἰππώναξ Κύβηλον τῆν
Ῥέαν λέγει παρὰ τὸ ἐν Κυβέλλῃ (deb. Κυβέλλῃ) πόλει Φρυγίας τιμῶσαι;
explicat autem ille eo loco voc. Κύβηλον. Nec exemplo res caret, im-
primis in voce barbarorum. Nec magis dubitari potest τὰ Κύβηλα
esse dicta; v. Steph. Byz.; manet tamen haud dubie hoc v. u. recep-
tum esse, ut aut *Cybebe* aut *Cybele* scribatur. vid. sup. ad lib. III, 11.
Laudat Burm. notas ad Phaedr. III, 17 et 20. 223 Idem v. l. sup. IX,
121, vbi videt. Quo p. Medic, et puppis a sec. m.; hoc v. alii codd.
apud Pierium habebant, et Oblongus *naues*. 224 *choreis* scilicet Hamb.
conf. sup. ad VII, 391. 225 *Quorum una* f. Goth. sec. *quae una*
Markland. ad Stat. II Silu. 2, 19 legebat, quem refellit Burm. haste-
nus, quod non magna laus Nymphae esse potest, si bene natae di-
dicerit. Fatendum tamen, nec alterum satis esse *medatam*:
etsi enim illa mox partes adfandi Aeëeam sibi sumit, non tamen fa-
cundiae laus in Nympham cadit. Maximam natu nympharum Itali-
cum edidit Cymodocea Silius lib. VII, 428. 227 *at laeva* a m. p.
Medic. ac leui Montalb. 228 *ignauum* Rom. *vigilans* Goth.
tèrt. 229 *ac ventis* ed. pr. Burm. sic in m. p.

sup. IX, 80 sq. 221. *numen*
habere maris exquisite pro-
numina esse; sup. IX, 101. 102
magnique iubebo Aequoris esse
deus. 224. *lustrant choreis*,
ornate, pro circumdant, cir-
cum natant.

228. *deum gens*. sup. IX,
642 *Dis genitæ*. 229. *velis*
inmitte rudentes, ut vela la-
xentur ad ventum excipien-

dum. Sic sup. VIII, 708 *Ip-
sa videbatur ventis regina ve-
oatis Vela dare, et laxos iam
iamque immittere funes, ut
immittere habenas, in frenas*, ali-
bi. cf. sup. V, 146. 147. Nec
tamen *immittere* per se aut
est aut esse potest laxare;
quod olim ipse putabam, sed
est concitare, incitare; et,
vbi vela laxantur, rudentes
non laxantur, sed intendun-
tur.

Nunc pelagi Nymphae, classis tua. Perfidus ut nos
 Praecipites ferro Rutulus flammaque premebat:
 Rupimus inuitae tua vincula, teque per aequor
 Quaerimus. Hanc genetrix faciem miserata refecit,
 Et dedit esse deas, aeuumque agitare sub vndis. 335
 At puer Ascanius muro fossisque tenetur
 Tela inter media atque horrentis Marte Latinos.

Iam

331 *Nos pelagi* Exc. Burm. *Perfidus ut nos* emendabat Io. Schrader., vt IX, 72, et saepe alibi. Sane et hoc ferri potest, et illud. Contra VII, 24 *vandâ perfida* coniecit, vbi *feruida*. Sane vtrumque bene. 332 *flammisque* Goth. tert. *premebat* alter Hamb. pro var. lect., alter a m. pr. 233 *Rupimus* Heinsf. scripsit cum vetustioribus, etiam Pier. oodq. parte. Alii *Rumpimus*. 237 Io. Schrader. coni. *ardentes Marte L.* At vid. Not.

tur. 231. *Perfidus*, quandoquidem foedere iam inter Latinos Troianosque facto bellum mouerat. 234. *Hanc genetrix faciem refecit*, fecit, mutauit: nihil amplius. *dedit*, fecit vt, *Idem* Homer., vt iam alibi vidimus. 237. *horrentis Marte Latinos*; erunt igitur horrendi, qui horrorem faciunt, bello, pugna; cuius significatus me exemplum in Marone desiderare supra ad exordium Aeneidis fassus sum, cum *horrentia Martis arma* explicarem. Possit *umbras horrentes* aliquis sic accipere lib. I, 165 et 311. III, 230, Verum umbrae sunt ibi ipsae *horrentes*, et sic *dum horrentes*, vbi *horrentes*, *horrentia* iusta dicta sunt, quantum *horrentis* omnia, quae superficiem habent inaequalem et asperam. Quibus opponuntur ea, quae nitent.

Hinc omnino *horrens* pro asperum esse atque hinc squalere interdum: vt *apes horrent* Ge. IV, 96. *terra horret* III, 161. Atqui nec hic aliter dictum arbitror: sed *Latini horrent Marte* h. armis: exquisita dictio, pro habentes arma horrentia, hastas crebras erectas: dum stant in acie densis ordinibus et pugnant. Vt Ennianum se habet: *Horrescit telis exercitus asper utrinque*. Aliter Valer. Fl. VI, 424. 425 *arma horrentia* dixit de thorace aspero squamis seu ornamentis ex aere sculptis. Ex Lucano I, 445 *horrens feris altariibus Hefus* commode *horrentis* accipi posset, nisi communis poetarum mos suaderet ad squalorem et intantum ac rudem faciem dei referre, quae facitiam arguit. Saecum enim declarare deum voluit, vt

immitis

Iam loca iussa tenent forti permixtus Etrusco
 Arcas eques. Medias illis opponere turmas,
 240 Ne castris iungant, certa est sententia Turno.
 Surge age, et Aurora socios veniente vocari
 Primus in arma iube, et clipeum cape: quem dedit ipse
 Inuictum ignipotens; atque oras ambiit auro.
 Craffina lux, mea si non inrita dicta putaris,
 245 Ingentes Rutulae spectabit caedis acervos.

Dixerat:

238 tenent — Arcas equos e Medic. Heins. et late illustravit. Vulgo tenet. commissus Ald. pr. 240 Nec e. Franc. iungant castris pr. Morét. iusta est s. Hugén. 242 Pronus in arma aliquot Pier. quem dedit ingens aliquot Pier. Mentel. et pro diu. leß. Sprot. et duo Burm. cum Erf., sed ingentes acervi, monet Heinsius, mox subséquuntur. 243 Quotiescunque hunc versum recitavi, hemistichium sensi languere, atque oras ambiit auro, itaque ab alia manu ad explendum versum insertum arbitratus sum. Nunc video apud Burm., etiam Ortunium, quisquis ille est, a manu indocti monachi adiecta illa credidisse. Probabilius tamen est, ipsi poetae versum excidisse. 244 Craffina lux; deficere hic verbum, sc. aderit, venit, Burmannum putare potuisse, miror: nam Longo et aliis veteribus Grammaticis id condonandum est, qui vs. sequ. spectabis leggebant. verba p. pr. Hamb. 245 R. gentis Gud. Ven. et Oudart. spectabis Medic. Bigot., et sic olim quidam legerunt, inter quos Longus apud Seru. male ipso Seruio iudice; nam iung. craffina lux spectabit Laudat Burn. Bentleium ad Terent. Hec. III, 1, 6. spectabat Hugén. spectabant Exc. Burm.

immitis Teutates et Taranis non
 mitior ora.

238. Iam loca iussa tenent.
 Refert et hoc Seruius ad ea,
 in quibus κατὰ τὸ σιωπώμε-
 νον aliquid intelligendum sit,
 „nam intelligimus, cum equi-
 tes misisse per terras.” Sa-
 ne quidem sup. VIII, 548 sqq.
 cum in Etruriam pergat Ae-
 neas, parte sociorum in co-
 mitatum assumpta, caeteros
 iubet Tiberi vestros reuerti
 ad castra et nuntiare Ascanio
 quae facta sint. Sed in his
 vix equites esse potuerunt

(nam CCCC equites Euan-
 der et Pallas dederant VIII,
 518. 519), multo minus Etrus-
 ci, quos nondum adierat.
 Ad artificium itaque narra-
 tionis et suauitatem ex bre-
 uitatis studio hoc referamus,
 quod nunc illud innuit, quod
 facile intelligi potest: con-
 scendisse Aeneam naues in
 portu Caeretano, equitatu
 in littore praemisso, qui ne
 castra intrare posset, Turnus
 obiecta copiarum parte caue-
 bat. Nec dissentit, vt video,
 Cerda. 240. iungant se: vt
 solet

Dixerat: et dextra discedens inpulit altam,
 Haud ignara modi, puppim. Fugit illa per vndas
 Ocior et iaculo et ventos aequante sagitta.
 Inde aliae celerant cursus. Stupet incius ipse
 Tros Anchisiades: animos tamen omine tollit. 250
 Tum breuiter supera adspectans conuexa precatur:
 Alma parens Idaea deum, cui Dindyma cordi,
 Turrigeraeque vrbes, biugique ad frena leones;
 Tu mihi nunc pugnae princeps, tu rite propinques
 Augurium, Phrygibusque adfis pede, diua, secundo, 255
 Tantum

246 *altam*: Montalb. pro diu: lect. *altam*. 247 *modo* Doruill.
vndas dno Burm. 248 *ventos* *festante* f. Sprot. Est *ἄμα πρῶτης*
ἀνέμου. 251 *supera* *spectans* aliquot Pier. et Heinf. *superaspectans*
 duo Moret. *supera breuiter spectans* ed. pr. Burm. *ὑπὸν εἰσκαίδων*
 Homericum est Iliad. v, 307. 255 *afis* Doruill. *superbo*
 sec. Hamb.

solet Maro. 246. Locus, quem laudant, Apollonii est lib. II, 600. 601, vbi Minerva simili modo Argo in Symplegadas immissam protrudit. 247. *Modus* non est ratio, modus propellendi; hoc effect tenae et ieiunium, in epico portat. Sed est, quod bene Servius monuit, moderatio. „Impulit nauem libramento „peritiae (malum libramenti „peritiae) et moderationis, „quippe quae fuerat nauis.„ 249. *Inde aliae*, sc. naues, celerant cursus, cum Aeneae nauem euolare vident. Sic, pho, bene accipitur. Seruius tamen argutius explicat: inde aliae Nymphae aliarum nauium cursus celeriores efficiunt, sicut fecerat Cymodocea. 250. *omine*, ostento,

prodigio. Mox v. 255 simili metonymia *augurium* dixit.

252. Vid. sup. IX, 80. 83. 618, vbi *Dindyma ὄρη*. 253. *Turrigerae vrbes*: Hinc ipsa Cybele turrata; est enim mater Terra sup. lib. VI, 786; cui curae sunt, quae amas, *ad frena leones*, frenari solitos; vt *ad lecticam serui*, *ad limina custos* sup. IX, 648.

254. 255. *tu rite propinques augurium*: h. e. fac ostentum hoc rite euentum suum habere. Ita interpretandum arbitror. *Propinquas* poetae et alibi est admouere, adducere, fere vt *πελάισαι* Homericum. *Augurium* autem, vt omen, oraculum, fors, facpe, pro euentu. Est igitur: fac euentum ostenti haud longe abesse. Vt sensus sit, quem alii

Tantum effatus: et interea reuoluta ruebat
Matura iam luce dies, noctemque fugarat.

Principio fociis edicit, signa sequantur,

Atque animos aptent armis, pugnaeque parent se.

260 Iamque in conspectu Teucros habet et sua castra,
Stans celsa in puppi: clipeum cum deinde sinistra
Extulit ardentem. Clamorem ad sidera tollunt

Dardanidae e muris. Spes addita suscitatur iras.

Tela manu iaciunt. Quales sub nubibus atris

265 Strymoniae dant signa grues, atque aethera tranant
Cum sonitu, fugiuntque notos clamore secundo.

At

256 *effatus* duo Burm. *est fatus* Goth. tert. *at interea* alter Hamb., non male, cum Goth. sec. 258 *edict* fociis ut Oudart. *bella sequantur* Vratisl. Nec vero in *signa sequi* arguendum, an aevo Troiano signa militaria habuerint. 259 *aptant* aliquot Burm. *optant* sec. Hugen. pro var. lect. *armant* a m. pr. *pugnae* ut Oudart. *aptent* et *parent* idem sunt. 261 *cum* ex Pier. et suis reposuit Heinf. pro vulgari *tum*. 263 *e* deerat Romano. *D. omnes* Ven. 265 *dant celsa* Sprot., quod ornare aliquis possit de porrectis volantum gruum collis. Sed *dare signum* h. l. simpl. dant clamorem, v. Not. *aequora* tr. alter Hamb., quod et Io. Schrader. coniecit, quia in Homero est, *ἐν ἀνεσώτῳ ποταμῷ*. At ibi est pro versus Austrum. *transnans* Doruill. cum Goth. tert., ut solent recentiores.

alii volunt: *tu praesens sis et propitia hoc augurio*: Cybele deberet propinquare ipsa cum augurio. Nec Barthius bene ap. Burm. *praesentior et propior augurio adsis*. Cerdā ait esse: propitium facias augurium; sed id in altero subiicitur: *adsis pede diua secundo*.

256. 257. *ornate*: *reuoluta ruebat* pro reuoluebatur, redibat; *ruebat* pro veniebat, ut sup. II, 251 *ruit oceanum*. *matura luce*: adulto die (aliter ac Ge. I, 66. *adultis solibus*, aestate prouecta; et iterum aliter Tibull. IV, 4, 205

matura dies de morte praematura. Nolim haec esse laudata).

261. *Clipei* a Vulcano fabricati vsus nunc a poeta non male in medium adducitur. Apud Homerum splendidior locus est, cum Achilles solae oris maiestate Teucros terrefacit Iliad. σ, 203. 215. 264. 266. Ad clamorem spectare comparisonem h. l. recte monet Seruius. Nam Troianorum multitudinem designare non potest, ut sup. VI, 310 sq., cum singuli in muris stent, non agmine incendant (cf.

At Rutulo regi duēibusque ea mira videntur
 Aufoniis; donec verfas ad litora puppis
 Respiciunt, totumque adlabi classibus aequor.
 Ardet apex capiti, cristisque a vertice flamma
 Funditur,

267 *fama mira* Medic. a m. pr. 268 *versare ad Ven. proras*
 Leid., male. 270 *Verfas iam in Aldd. sic legitur. capitis Rom.*
 Spröt. et Montalb. cum ed. Pontana Macrob. V, 10, quod deterius est.
 cf. ad VII, 689. Tertius casus docte pro, in capite. *cristisque* Faernus
 emendabat apud Vrsin. et Cuninghamus, sicque Erf. legit. *a vertice*
 damnabat Pier., sed reuocauit Heinf. e Medic. et aliis, et ex Nonio
 ac Macrobio. Alii cumque iis idem Erf. *cristisque* ac *vertice* ducti
 huius familiae Romano, quod equidem praeferam. *que etiam*
 nonnullis abest, nec male.

(cf. Lucan. V, 711 sqq. Stat.
 Theb. XII, 515 sqq.) multo
 minus telorum copiam. Due-
 ta comparatio de Homero
 Iliad. 7, 3 sqq.; nec dubito,
 poetam de abitu gruum in
 calidiores plagas, ingruente
 hieme, cogitare. vid. ad
 Aen. VI, 310. Nec aliter
 Homerus l. c. Non vero ad
 imbrem instantem euolantes
 grues Ge. 4, 374. 375 huc
 traho. Itaque v. 266 *noti*
 pro quibuscunque ventis hi-
 bernis dicti sunt. *dant signa*,
 edunt clamorem; quatenus
 is pro signo est, eos adesse.
Chavor secundus, lactus,
 vt aibi quoque. Reditum
 gruum ex australibus plagis,
 redeunte vere, secundum eom-
 parationis fecere alii, quo-
 rum loca apposuit Cerda.
 Sunt Statius Theb. V, 11—
 16. Valer. Fl. III, 359 sqq.
 Claudianus de b. Gildon.
 474 — 478. Oppian. Ha-
 lic. I, 620 — 625. Non-

ni vero locus lib. XIV, 331—
 337 totus ex Homero est con-
 cinnatus. 269. *totumque ad-*
labi classibus aequor. Docte
 de magna nauium copia, ad
 Rutulorum phantasiā, et ad
 mirationem faciendam ac-
 commodate. Vulgari oratio-
 ne, classis allabitur late per
 totum mare. Nunc mare
 ipsum, quam longe prospec-
 tus patet, nauibus tectum,
 videtur adfluere ad littus cum
classibus. Nec aliter Seruius.
 270 — 275. De summo ar-
 morum Aeneae, quae a Vul-
 cano erant facta, splendore
 cogitandum est, quem per
 ignem et flammam reddi sol-
 lenne est: Homerus vero ip-
 sam flammam exire fecit ar-
 mis. Plura sunt Homericā
 loca, quae Māro ante oculos
 habuit, quae diligenter com-
 paranda sunt, adscribere non
 vacat: primum splendidissi-
 mum illum de Diomede Iliad.
 8, 4—7, quem variauit in
 Achille

Funditur, et vastos vmbro vomit aureus ignescens
 Non secus, ac liquida si quando nocte cometæ
 Sanguinei lugubre rubent, aut Sirius ardor:
 Ille situm morbosque ferens mortalibus ægia
 275 Nascitur, et laeua contristat lumine coelum.
 Haud tamen audaci Turno fiducia cessit
 Litora præcipere, et venientis pellere terras

*Vltro

271 ac vastos Goth. fec. vmbro æreus cum Macrob. V, 12 aliquot Pier. cum Medic. Leid. et pro diu. lect. Rottend. tert., vtrumque recte. cf. inf. 884, sed aureus poetica oratione dignius. monet a. Montalb. 273 Sanguineae multi apud Burm., et duo ac Syrius. Est autem Sirius adiectivæ formæ; Σείριος ἀΐρη. vnde h. l. Sirius ardor. Vocem peregrinæ esse originis, dubitare non debebant veteres grammatici. 275 laeua. Schraderus: f. faeud; circumflat l. i. Goth. tert. 276 Haud tunc Erf. 277 præcipere Heinf. e Pier. et suis post Gc. Fabric.; vulgg., etiam Seru., præcipere, quod toties in eius locum successit. Ait Burmann., melius hoc convenire quædam

Turai

Achille Iliad. ε, 205 — 214. Ad hunc imprimis respexisse videtur Maro. Comparandus quoque sup. VII, 785 — 788. Mox v. 272 comparisonem cometæ de suo adiecit Maro: nam Iliad. δ, 75 — 77 de stellæ traiectione agit, non de cometa. Maronem imitati sunt, quos Cerda laudat, diligenter Silius lib. I, 460 — 464, et Claudian. de R. Prof. I, 230 — 234, qui Homerice locum modo laudatum ad verbum expressit. Quomodo nostri poetæ excellere et superare possint veteres, exemplum esse hoc Miktoni Parad. Lost lib. II, 708 sqq., ubi cometam exustum igni et consumtum ab Ophiucho flammare et comam quassa pestem et sa-

mem immittere dicit. Sed Sirii seu caniculae comparatio tota debetur Homero: Iliad. χ, 26 — 33 de Achille. Cum aestu, qui sub sideris ortum exoritur, ad iis terris febres tentant homines malignæ: cf. Apollon. II, 518 — 521 et Schol. Cic. de Div. I, 57, et Davif.; hinc max: *Ille situm morbosque ferens.*

270. apex; cogitavit *Nov.*, conum, cui crista inserta; designat tamen totam omnino galeam aere coruscantem. 272. liquida nocte: translate ab aere liquido, pro clara. 275. laeua lumine; noxio, vt infelix. contristat coelum, magna tum vi pro; fulget.

276 sqq. Turni et animus et oratio digna heroe. *litto*

Vltro animos tollit dictis, atque incepat vltro.
 Quod votis optastis, adest, perfringere dextra.
 In manibus Mars ipse, viri. Nunc coniugis esto 280
 Quisque suae testique memor; nunc magna refert
 Facta patrum, laudes. Vltro occurramus ad vnam
 Dum trepidi egressique labant vestigia prima.
 Audentis Fortuna iuvat.

Haec

Turni. Sed poeta doctius vocabulum amplecti mauult, quod eandem vim habet, ante capere, occupare. 278. Abest hic versus Mediceo et aliis Heins., in aliis superiori praepositur, vt satis constet esse huc retractedum ex sup. IX, 127. 279 Quos u. Parrhaf. optastis aliquot apud Burm. perfringere pr. Hamb. pro var. lect. perfringere Deruill. perfringite Parrhaf. perfringite Ed. Ven. Burm. Sed dicitur vt aciem perfringere, percurrere. 280 In m. M. ipsi viris olim editum, et sic Mediceus cum aliis, inter quos tres Goth. cum Erf., Habet hoc ipsum quod placeat. viris pro vobis: sed cum adiuncto, si viri eslis. Pro altera lectione, viri, quam Naugerius intulit, stat Rom. cum aliis, etiam Ge. Fabricii codice; qui hoc praestebat tamquam acrius adhortantis verbum. Mars ecce pro var. lect. pr. Hamb. 281 testisque Goth. text., belle vero testis seu testiculus, post, coniugis suat tum non in. r. idem. referte Gud. a m. pr., sicque malebat Heins., scilicet doctius hoc arbitratus. 282 laudesque Egnatius videtur corrompisse, sicque edd. eius: etiam P. Dan. ed. idemque bini Goth. habent; improbat copulam Ge. Fabric., vix ego; et si ad uiam respicit poeta. Saltem facta, patrum laudes; distinguo, vt olim nonnulli in Seruianis. et laudes: vltro Iul. Sabin., hoc et Erf.; et forte praefendam, occurramus Leid. harrimus Exc. Burm. ad vnam Ven. cum Goth. text. ad amnem pr. Hamb. pro var. lect. 283 egressique Rom. et plerique alii Pier. et Heins. scripti fere omnes. Cur ergo non receptum? magis haud dubie figuratum: egressi labant vestigia prima h. vestigiis primis. vulg. egressis, et egressusque aliquot Pier. primi fec. Moxet. primo pr. Hamb. pro var. lect. 284 Ausaus pr. Hamb. a m. sec. inuat viresque ministrat Leid., interpolate. Ennius dixerat: Fortibus est fortuna viris data, ap. Macroh. VI, 1 extr.

na praecipere, ante capere, occupare. 279. perfringere, graue verbum, pugnare cominus, cum adhuc castra oppugnassent: ductum ab eo, quod perfringere aciem, percurrere, pugnantem dicuntur. 280. Nunc res ad discrimen adducta. Pugnandi tempus, quod optastis, adest; in manu pugnae pug-

nandi opportunitas est. Adhuc enim oppugnatio castrorum facta erat, non acie pugnatum. referte animo, memor esse, quod motu praecessit: itaque nolim accipere, exprimito, imitator. laudes, κλέα ἀνδρῶν, praeclara facta, cf. Iliad. π, 207—209 et ad sequentia Iliad. ε, 661 sqq.

- 285 Haec ait, et secum verfat, quos ducere contra,
 Vel quibus obfessos paffit concedere vnda:
 Interea Aeneas socios de puppibus infans
 Pontibus exponit: multi feruare rectius
 Languentis pelagi, et breuibus fe credere faktu;
 290 Per remos alii. Speculatus littora Tarchon,
 Qua vada non fpirant, nec fracta remurmutat vnda;
 Sed

285 quos d. manu! Goth. tert. 286 poffet Hugen. committit
 pr. Hamb. pro var. lect. conducere Sprot. a m. pr. 288 recuffus
 eodd. ap. Pier., quod pro interpretamento habeo; est enim h. l. de
 loco, quo fluctus recedunt, quousque vnda procurrit feu recurrit.
 291 fpirant fecundum Rom., aliosque vetustiores Pierianos, tum Me-
 dic, duosque Voff., nec non ed. sunt.; adde Colot, et Binos Goth.,
 item Iul. Sab., Heinſius recepit; fpirat a m. pr. tert. Rottend. Vulgo:
 fpirat,

288. Pontes: τὰς λιβά-
 θους et ἀνορθώτους nauium
 dixit. Illuſtrant vocem Cer-
 da et Guell. feruare recurſus
 Languentis pelagi. De refluxu
 reciprocantis maris accipi ne-
 quit: nam eum profecto nunc
 non expectarunt: ſed ſunt
 loca vadofa littoris, non ab-
 rupta, ſed decliua, in qui-
 bus deficiunt extremi fluctus.
 recurrit, currit, procurrit,
 adeo fluctus per magnam are-
 nae ſpatium; is locus, qui
 ſere in ſinuofis littorum pla-
 gis eſſe ſolet, eſt recurſus pe-
 lagi languentis: et eadem ſunt
 breuia: cf. ſup. I, III, V, 221.
 Non autem animo dimitten-
 dam, agi haec in oſtiis Ti-
 beris, vbi mare ſeſe infert
 aliquantum flumini, turba-
 tumque, et vento aduerſo
 ſpirante adactum, retundit
 flumen veniens, et intra oſua

late immittitur. 290. Per
 remos alii: affumendum: ter-
 rae ſe credere ſaltu: remis,
 pro contis littore infixis, qui-
 bus nixi in littus proſiliunt.

290. Tarchon morae im-
 patiens, vel cum nauium pe-
 riculo, in molli, qua ad lit-
 tus aditum mare ſatis pro-
 fundum daret, anfractu lit-
 toris, terrae decliui impięgi
 nauem remis concitatam, et
 in ea confiſat et ipſum ſolum
 pro firmamento ac retinaculo
 habeat; vt noſtro quoque
 tempore ſoleat nautae ſaltis
 ſpe abiecta naufragium fac-
 re voluntarium in amico lit-
 tore. Conf. Aët. Ap. XXVII,
 39 ſqq. Feliciter res ſucced-
 it caeteris, molle ac limo-
 ſum ſolum naſtis, excepta
 Tarchontis nami. Qua vada
 non ſpirant, aqua non reſtat,
 nullos fluctus mouet, adeo-
 que

Sed mare inoffensum crescenti adlabitur aestu;
 Aduertit subito proras, sociosque precatur:
 Nunc, o læta manus, validis incumbite remis;
 Tollite, ferte rates; inimicam findite rostris 295
 Hanc terram, fulcumque sibi premat ipsa carina.
 Frangere nec tali puppim statione recuso;
 Adrepta tollere semel. Quae talia postquam
 Effatus Farcho: socii consurgere tonfis,
 Spumantisque rates aruis inferre Latinis; 300

Donec

sperat, qua non sperat, locum esse vadofum: id quod alienum ab h. l. Erat olim quoque *sperant*, cui praeferebat *sperat* Seruius; sicque plerique libri et, qui familiam ducit, Romanus. *superat* Franc. *sperat* edd. nonnullae ap. Pier. Sed *spirant* Heins. illustrat ad fastidium vsque plurimis locis, in quibus sententia plurimum ab hoc loco diuersa est. Nunc enim est aestuare, inflatum esse, fluctus mouere, *aggrèsserè*. Iam Ge. I, 327 vidimus: *seruatque fretis spirantibus nequor*, ubi alii *spumantibus*, quod pro interpretamento est; Etiam h. l. nonnulli Pieriani: *spumant*. Alia exempla dabit Heins. hic et ad Georg. l. l. Mox *fracta*: *fracta* pro var. lect. pr. Hamb. 293 *proram* Medic. a m. sec. 294 *Nunc electa* tres Burm. 295 *fortis* e. Waddel. Animadu. crit. p. 35, *perperam*. Si coniecturae indulgere vellem, dicerem me malle, *pellite, ferte, rates*; h. impellit. Sed *ferre, tollere*, ad motum nauis remorum impulsu iactatae et eleuatae spectare potest. *findite* Ven. *findite* Zulich. Heinsius coni. *agite*. 296 *permet* pr. Hamb. *illa* e. sec. Hamb. et Montalb. 297 *puppem* Rom. Medic. et alii peruetusti Pieriani: item Gud. a m. pr. cum Moret. binis et Regius, idque Catroëus sequutus. 299 *Effatus* Zulich. *Est fatus* pr. Hamb. a m. sec. *Sic fatur* Bigot. *Sic fatus* Goth. text. v. sup. 256. *Effatus T. sociis* Medic. 300 *aruis* et hic aliquot. *referre* Ven.

que scopulis non aliditer aut
 tentantes scopulos arguit. 292.
crescenti aestu. Nec hoc de
 aestu maris reciproco accipere
 licet: ne de mari quidem
 tempestate moto: sed de pro-
 volutis latius maris fluctibus,
 qui si locum littoris molli cli-
 uo assurgentem acceperint,
 eo explicant se et late exun-
 dant adeoque *crescere* videri

possunt: *aestum* autem pro
 fluctu, vt poeta, dixit. 293.
Tollite, attollite remos puta,
ferre, impellite, agite nauem;
 mox v. 300 *inferre* littori.
 Hinc Claudian. de B. Gild.
 491. *Quassatis cupio tellurem fr-
 gere rostris*, 299. *consurge-
 re remis*, conf. sup. v. 294 et
 208.

Donec rostra tenent ficcum, et sedere carinae
 Omnes innocuae. Sed non puppis tua, Tarcho.
 Namque, inflicta vadis, dorso dum pendet iniquo,
 - Anceps sustentata diu, fluctusque fatigat:

305 Soluitur, atque viros mediis exponit in undis;
 Fragmina remorum quos et fluitantia traistra
 Impediunt, retrahitque pedem simul vnda relabens.

Nec Turnum segnis retinet mora: sed rapit acer
 Totam aciem in Teucros, et contra in litore fissit.

310 Signa canunt. Primus turmas inuasit agrestes

Aeneas,

301 *fidere* tert. Rottend., quod verum videtur; saltem proprium
 hac in re. v. Heinf. Adde Tacit. Ann. II, 6 *quaedam plauas carinis et*
sine noxa fidere. 302 *innocuae* Medic. a m. pr. Cuninghamus
 emendat: *innocuum*, perperam. Quorsum enira mutes id, quod per se
 bene poeticum est. 303 *Iamque* Hugen. *inflicta* alter Hamburg.
pendit tres Burm. *vadis dorso* per appositionem dicta iungebat olim
 Probus ap. Seruium, male. 304 *fatigant* pr. Hamb. et Zulich. cum
 Erf. At vid. Not. Malim vero interpungere: *Anceps sustentata, diu*
fluctusque fatigat. 306 *remorumque* et Mentel. pr. *effluitantia* tert.
 Rottend. cum parte Picrianorum. *fluitantia* Doruill. 307 *pedes*
 ante Heinf., quod tuetur Romanus; sed meliores et ipsius et Piet.
 elegantius, *pedem*: nam alterum vulgus loquitur. *simul ora* v. Goth.
 tert. 308 *capit* Goth. sec. 309 *in* abest binis Burm. *in*
litorea duo alii. 310 *inuasit* quatuor Heinf.

301. *ficcum* de litore, vt
 Ge. I, 363 *In fisco ludens fu-*
licae, et Homerus, *Ξερον, Ξη-*
ρον, pro *Χερον*, Odyss. 2,
 402. *innocuae*, illaefae; pas-
 siue, ex poetarum more.
 302. 303. *dorso iniquo*: Be-
 ne Seru. „dorsum est durior
 arena (*δρυ*), quae remeanti-
 bus fluctibus plerumque den-
 satur et in modum saxi indu-
 rescit, quod a nautis *puluinus*
 vocatur. „ *dorsum* tale, *ἐν-*
χίαν, in medio mari sup. I,
 110 vidimus. *iniquum*, no-
 xium, exitiosum; vti quis
in locum iniquum adductus di-

citur. pondee anceps *inflicta*,
 suspensa, se librat, agi-
 tat, quoniam sulcum nullum
 impressit nec firmata carina
 stabilem habet sedem. cf. Lu-
 can. IX, 337 et totum locum.
fatigat fluctus nauis, dum el-
 labentes ac recedentes ees
 agit, versat (cf. ad lib. VIII,
 94), adeoque librata ipsa in
 diuersas partes versatur; hoc
 magis poeticum, quam si
fluctus fatigat nauem. 307
vnda relabens, fluctus litus
 alluens et ex allisu remeans.
 308 — 310. Laudatur At-
 tius in Hellenibus: *Signa est*
 templi

Aeneas, omen pugnae, frauitque, Latinos,
 Occiso Therone, virum qui maxumus vltro
 Aenean petit: huius gladio perque aerea suta,
 Per tunicam squalentem auro, latus haurit apertum.
 Inde Lichan ferit, exsectum iam matre peremta,
 Et tibi, Phoebe, sacrum, casus euadere ferri

315

Quod

311 *statuque* l. Goth. pr. 313 *suta*, quod Rom. Medic. et alii
 vetust. agnoscunt, post Vrsinum, Pierium et alios, asseruit Heinsius
 magna *lucubrum* copia, in quibus idem vocabulum restituit. *Scuta*
 vulgo lectum: sed in *suta* Rom. et Medic. omnesque meliores con-
 sentiunt: thoracem sutilem ex aere h. ex aereis lamellis vel catenu-
 lis designat. 314 *suadentem* sec. Rottend. *hausti* alter Hamburg.
 315 *Lichan* bene Heinl. restituit e codd. ὁ *Λίχας*, Vulgo *Lycam*, cor-
 rupte: alii *Lychan*, *Lican*, *Lithan*, *Licham*, *Lycum*. Porro et *sectum*
 Oblongus Pierii, *exemptum* alius Pier. *exemptum* alter Menag. *ex-*
emptum alter Hamb. *excutum* Leid. 316 *satum* nonnulli
 vett. Pier.

templo canere et tela ob moenia
 ferre imperat. Prudenter
 poeta primum Aeneam forti-
 ter pugnantem inducit. *tur-*
mas agrestes — *Latinos* conf.
 sup. VII, 573. 582: VIII, 8
 et IX, 607 sqq. 311. *omen*
pugnae ad sqq. spectat: *fra-*
uis Latinos. 313. *aerea suta*,
 thoracem sutilem ex aere,
 hoc est, ex aereis lamellis
 vel catenulis. v. Var. Lect.
 Suberat thoraci 314 *tunica*
squalens auro, aurea. *Squa-*
lers perperam a squamis du-
 citur; sed, vt *horrens*, de
 asperitate superficiei, cuius
 appositum sit, *lacus* ac *mitis*,
 dixere poetae, sic *squalens*
 videtur traductum primum
 ad superficiem sordido ae
 squalido colore vel nitore im-
 puro, lutulento aut pulueru-
 lento, inductam, qualis in

pisicium ac serpentum cute
 est, tum omnino de nitore
 quocunque, vt auri. Nam
 Accius in Pelopidis (apud
 Seru. h. l. et Macrobr. VI, 7
 f.) distinxit squalorem auri a
 squamis serpentis: *eius Ser-*
pentis squamae squalido auro
et purpura Praetextae. Est
 adeo *squalens* doctius dictum
 h. l. quam splendere. cf. ad
 Georg. IV, 91. *haurit*. De
 voce sup. ad II, 600. *aper-*
tum: si per thoracem adactum
 ferrum fuit, nudatum corpus
 esse non poterat: sed voc. or-
 nat; dum vulnus infligitur,
 aperitur ea corporis pars,
 315. 316. *Phoebe sacrum* quip-
 pe deo medico, cuius ope
 ex matris vtero esset serua-
 tus. An verum sit, quod
 Servio tradente narrant alii,
 omnes secto matris ventre
 procreatos

Quod licuit paruo. Nec longe, Cissea durum,
Inmanemque Gyan, sternentes agmina claua,
Deiecit leto: nihil illos Herculis arma,

320 Nec validae iuvere manus, genitorque Melampus,
Alcidae comes, vsque grauis cum terra labores
Praebuit. Ecce Pharo, voces dum iactat inertis,
Intorquens iaculum clamanti fiffit in ore.
Tu quoque, flauentem prima lanugine malas

Dum

317 *Cui licuit* vulgg., sed Romano praecunte. *Quoi* ed. pr. Burm. *Quod* Heinf. e suis et Pier. emendauit. Vtrumque Seruius scriptum reperit. *Quo* Gud. a m. pr., atque sic Markland. ad Stat. pag. 28 emendabat: *casus evadere ferri Quo licuit paruo?* Vix probabit tale scumen, quisquis Maronem nouerit. Tum *Cissea, Cissea, Scissea, Scissea, Cyssea*, corrupte. Est *Kisseia*. 318 *Finalemque* Bigot. *Gyam* vulgg. ante Heinf. Alius Gyas inter Troianos memoratus est lib. I; 222. 612 et al. 319 *Deiecit leto*: Io. Schrader. coni. *leto*, vt alibi: XI, 665. Ge. I, 339. At *sterni leto* v. c. Sil. Ital. X, 33. 320 *Nil* e. ante Heinf. Non Goth. sec. 321 *comes ille* pr. Hamb. pro var. lect. *graues* ante Heinf. *cum t.* idem e Medic. a m. pr. pro *dum*; quia mox *dum* redit. Sed: *A. comes usque, g. e. aut usque* — *dum* melinqui, et vs. sequ. legi debet *cum*. 322 *Pharo* sapienter tuitus est post Ge. Fabricium Heinsius, vt sit a Pharus: τῷ Φάρῳ. *Pharo clamanti*: sic Rom. et Oblongus Pierii, ctsi is *Pharo* accipit vt *Phlo*: item Medic. Gud. et alii vetustiores. Alii *Pharoni*: vtrumque Seruius agnoscit. *dum tractat* pr. Hamb. et Ald. *inertis* dubitat Burm. an pro glossa irrepserit, quia Seru. ad I Aen. 102 *inanes* excitat. Enimuero satis inertis est, clamare et conuicia ac contumelias iactare, vbi pugnando opus erat: *inertis* ex Nonio reposuit Heinsius. 323 *clamanti* Heinf. e nonnullis, tamquam elegantius. Vulgo *clamantis*. 324 Tum Frano. *flauentem* Rom. *flauentem* apud Probum in Arte Grammat.

procreatos Phoebae fuisse sacros, dubito. 317. *Nec longe*: pro, nec multo post, adverbium loci pro temporis; antique. *Seru.*, vt alias, *nee mora*, hoc est statim, inde. Narratiunculas, quibus poeta nominum ac caedum factarum argumentum, per se molestum, Homeri exemplo variat, pro se quisque notabit. Nunc Cisseus et Gyas filii sunt Melampodis: isque

fuit comes Herculis, quem in haec loca sequutus (sup. VIII, 201 sqq.) restitit et confedit in Latio. Illa: *nihil illos Nil v. inuerti*. Homericam fuit, v. c. Iliad. e, 53. 54. 9. 142. 143. *usque cum*, usque dum; tamdiu quam.

324 sqq. Phorcum igitur fingit poeta vel tradit septem habuisse pueros, qui pugnae interfunt. Memorantur quatuor: primus, si modo is ex hoc

Dum sequeris Clytium infelix, noua gaudia, Cydon; 325

Dardania stratus dextra; securus amorum,

Qui iuuenum tibi semper erant, miserande, iaceres:

Ni fratrum stipata cohors foret obuia, Phorci

Progenies; septem numero, septenaque tela

Coniiciunt: partim galea clipeoque resulant 330

Inrita; deflexit partim stringentia corpus

Alma Venus. Fidum Aeneas adfatur Achaten:

Suggere tela mihi, non vllum dextera frustra

Torserit in Rutulos, steterunt quae in corpore Graium

Iliacis campis. Tum magnam conripit hastam, 335

Et

325 *Clicium, Licium, Clycium, Litium, Licium, Ditium, Elicum, Eliquum, aberrat.*, et *Clidon* Zulich. Est *Κλύριος*. 327 *iuuenes* Parrhaf.

328 *obuia cohorti* ed. pr. Burm. *Phorchi* Rom. et al.

329 *septem numeros* Medic. a m. pr. Poterat et hoc vitium in elegantiam defleſſi; vt fit pro *numerus*. Melius autem sic distingui putem: *Progenies: septem n.*, quam continuari orationem, vt in Heinſ. et Burm.

330 *Conſtliunt* Ruſin. de Schem. Lex. *Continuit* alter Hamb. *partem* Rom. *clipeo galeaque* Doruill. 331 *ſtridentia* Medic. a m. pr.

333 *Suffice tela mihi et mox Sparſerit in R.* Barthius ex vet. Schol. profert ad Stat. VII Theb. 593. *nullum dextra mea* Exc. Burm.

334 *ſteterant* editum ante Pier. *ſteterint* Medic. a m. pr., tum *ſteteruntque* Goth. pr. et ſec. cum Erf., ſicque a nonnullis leſum

Seruiana docent. *quae abest a Franc. in corpora* alter Hamb.

hoc numero fuit, *Cydon*, amator Clytii; alter *Mason* vs. 337, tum *Alcanor* et tandem *Namitor* v. 1342. *noua gaudia* pro eo, qui amatur, *ta uisum, delicias; noua bene* Seru. quem primam tunc amare coeperat. *securus*, oblitus, in morte, nec memor amoris puerorum, qui tibi semper erat. Occurrit hoc ipsum in sensum, nec ateo diuerſe id poeta posuerat sup. lib. I, 350 *securus amorum germanae*, non curans, non respiciens. Tamen Seru.

Scalig. Burmann. omnes in diuerſa abeunt. 331. ea, quae stringere poterant, corpus, *deflexit*, vt Iuno lib. IX, 725. 726 in Turno: deorum apud Homerum exemplo Iliad. d, 129 ſqq. e, 187 ſeq. - 333. *Suggere tela mihi*; heroum Homericorum opes: hastarum copia in armario; vide omnino Iliad. n, 260 ſqq.; puta igitur hastas ex pugnis cum Achuis collectas et diligenter seruatas Aeneam secum attulisse. *non vllum dextera f.* Homericam gloriatio

Et iacit: Illa volans clipei transuerberat aera
 Maeonis, et thoraca simul cum pectore rumpit.
 Huic frater subit Alcanor, fratremque ruentem
 Suffentat dextra: traiecto missa lacerto

340 Protinus hasta fugit, seruatque cruenta tenorem;
 Dexterisque ex humero neruis moribunda pependit.
 Tum Numitor, iaculo fratris de corpore raptō,
 Aenean petiit; sed non et figere contra

Est

336 oras alter Hamb. et Parrhaf. cum Goth. sec., vt inf. v. 477.
 aera Mentel. pr. a m. pr. 337 Μαίνοσ. Meonis vett. edd. rumpit
 Rom. cum aliquot Burm. et Goth. binis. 339 Suffentat alter Hamb.
 Suffertant Franc. lacertos Medic. a m. pr. 340 hasta subit pr. Mo-
 ret. et Spröt. a m. pr., praecesserat id v. 338. 341 Dexterisque per
 humeros sec. Rottend. pudibunda Hugem. 343 sed non effigere t.
 multi codd. et edd., alii affigere, asfigere, effigere, effingere
 apud Heinf. et Burm.

tratio Polydamantis Iliad. ̄, 453 seq. 339 — 341. impetum et vim iactus, adeoque robur Aeneae, declarat poeta: hasta alia ab Aenea emissā eius brachium transfigit, et traiecto lacerto Alcanoris fugit protinus, porro, vltterius abit, seruatque tenorem, nec remittit quicquam de impetu, quem ex iactu fortis viri habebat. Vno verbo, brachium Maeoni suppositum tantum non rescinditur. Reliqua ad ornatum adiecta. Ita sic satis forte sententia potest constitui, vt duae sint hastae ab Aenea emissae: Si tamen verborum et sententiarum iuncturam aestimes, fatendum erit, poetam admirationem facere voluisse et vnus hastae iactum tam validum et efficacem narrare, vt Maeonis tho-

race et pectore traiecto ter- gum egressa, Alcanoris fratris, qui in proximo stans corruentis humeros sustentabat, dextram perfringeret. Est sane id, quod sequitur, prodigio propius: quod Numitor frater hastam tam alte infixam haud magna opera e corpore euellit. 341. Dextera moribunda: qualis esse solet moribundi hominis, languida: pendet neruis, per neruos, h. e. tendines, ligamenta et musculos. Ita enim poetae hac voce abutuntur: v. c. Horat. I Carm. 28, 13. Occurrit tamen et proprio dictam. Ita Macrob. VII; 9 agnoscit septem neruorum οὐζυγίαι. 342. Color vbique Homericus, vt et in hoc versu et in sequ. figere contra κῆρυγ ἀντιπυ, in ad- verso

Est licitum, magnique femur perftrinxit Achatae.
 Hic Curibus, fidens primaëuo corpore, Clausus 345
 Aduenit, et rigida Dryopem ferit eminus hasta
 Sub mentum; grauiter pressa, pariterque loquentis
 Vocem animamque rapit, traiecto gutture; at ille
 Fronte ferit terram, et crassum vomit ore cruorem.
 Tris quoque Threicios Boreae de gente suprema, 350
 Et tris, quos Idas pater et patria Ismara mittit,

Per

344 *perstringit* duo Burm. 345 *Viribus hic fidens* Ald. sec. et edd. aliquot ante Pierium. *Hic viribus* Ald. pr., vt et Goth. pr. *Hic curibus* Rom. *Curibus hic* tert. *Curibus fidens* malebat Cerda iungere. At *fidens iuuenta, robore*, pro vsus, habens; iam alibi monitum, ἀλὼ καροῖδός. Tandem *Lausus* lectum ante Pierium. Sed *Clausus* emendauit Naugerius et Pier. v. VII, 106. Videtur autem in *Claudiae* gentis gratiam *Clausum* hunc ornare. *Laurus* Medic. a m. pr. *lapsus* duo Burm. 346 *Aduolat* Oblongus Pierii, Hamb. pr. et sec. Rottend. cum Leid. *Dryopen* legebatur; rescripsi *Dryopem* ex Δρυόψ. *Driopem, Dyopen*, erratum ap. Burm. 347 *presso* sphalma est ed. Burm. 349 *Fronte premit* aliquot Burm. cum Goth. tert. 350 *Tris* vetustiores plerique. At *Valer. Probus* apud Gell. XIII, 19 priore loco *Tres*, altero *tris* positum monuit, idque a poeta auri datum. Sed istius hominis argutias plures passim vidimus. 351 *et patria, Ismara mittunt*: malebam scriptum. Sicque video etiam *Heinsium* in votis habuisse; vt fuit *Ge. II, 37*. Sed potuit a poeta *Ismarus* pro *Ismarius* dici; vt tot alia. *Ismarus* autem non modo vrbs Ciconum, circa *Maroneam*, *Odyss. 4, 40*, sed et ipse mons apud *Virgil. Ecl. VI, 30*. *nutriu* Leid. et Goth. test.

uerio *Aeneae* corpore. *magnique* f. cf. *Iliad. 9, 302*.
 345. *Clausus*, qui *Latinis Sabinos* adduxerat. vid. VII, 106. *fidens primaëuo corpore, iuuenta*. cf. *Var. Lect.* 347. *hasta grauiter pressa*, impressa, dum ille ἐκπέδα, vt *Hom. Iliad. 9, 47* et alibi. 350. *Tres Threicios Boreae de gente suprema*. Duplex suppetit interpretatio, vtraque iam in *Sernianis* proposita, nec definire licet; vtra sit veterior. *Boreae gens suprema*

potest esse extrema terra borealis, vt venerint illi ex *Thraciae* partibus versus septentrionem vltimis. Potest tamen *Boreae* etiam esse auctor stirpis, a qua ducti illi tres dici potuere: *Boreae de gente suprema* h. vltima; antiquissima; vt *gens* pro *genere* sit. *Ismara* pro *Ismaria*. Mons et vrbs *Thraciae* *Ismarus*: cf. *Var. Lect.* Putandi autem sunt illi *Troianis* se adiunxisse, seu tum cum *Troiani* ista litteribus adhaerescebant

Per varios sternit casus. Adcurrit Halesus,
 Auruncaeque manus; subit et Neptunia proles,
 Insignis Messapus equis. Expellere tendunt
 355 Nunc hi, nunc illi: certatur limine in ipso
 Ausoniae. Magno discordes aethere venti
 Proelia ceu tollunt, animis et viribus aequis:
 Non ipsi inter se, non nubila, non mare cedunt;
 Anceps pugna diu; stant obnixi omnia contra.

Haud

352 *Adcurrit* Heinf. e Medic. et aliis reposuit, vulgo *Occurrit*. Porro *Halesus* h. l. exaratum in ed. Heinf. et Burm., cum tamen sup. VII, 724 *Halesus* inductum esset. Sed et ea, quae Heinsius h. l. super vocis origine disputat, scripturae *Halesus* aduersantur. In Troade erat το Ἀλυσίον πεδίον: Strab. XIII, pag. 902 A. 354 *Insignis M. Messapus*. 355 *limine* Zulich. *limina in ipsa* Gud. a m. pr. 356 *Magno aequore* suspicatur Burm., quia mox sequitur: *non mare*; Atqui sequitur quoque *non nubila*. Vix putes serio talia tractari. *Magnum mare* idem interpretatur tempestuosum et agiturum ventis. *Magnum fluctus* in eum sensum dici non dubito: *Magnum mare*, vix puto: sed sic dicitur pro vasto mari. 357 *animis et viribus aequis*. Mallet forte, inquit Burmannus, qui modo *aequore* protulerat, critica prurigine laborans aliquis his legere *aequi*. Sed doctè mox deget, utrumque quidem rectè dici, sed Virgilio placuisse alterum *viribus aequis*, multis in locis, v. c. inf. 431. 358 *Nunc* in edd. ant., sicque Goth. tert. *vidit* omnes. *vidunt* Medic. a m. pr., idque Heinf. arripuit, paullo cupidius. 359 *obnixi* et olim editum inde ab Aldel. (donec ed. Commelin. e Palat. *obnixi* intulit) et reductum, ab Heinsio tamquam elegantius, per graecismum *stant contra venti obnixi* (*κατά*) *omnia*. Est huius lectionis auctoritas apud Arufricanum Messum. Omnes tamen vbiq; fere codd. eum Romano et Medicis *obnixi*: ut *omnia* sint *obnixi*, obnitantur sibi inuicem, mare ventis, venti mari et sic porro. Quod si sunt codd., in quibus *obnixi* legitur, scriptum illud in litura: praeter alterum Hamb. et Moret. tert. et Goth.

haerescebant lib. III, 13, seu in ipso bello Troiano societate armorum iuncti. 352. *Halesus*, *Auruncaeque manus* v. sup. VII, 723 sqq. *Messapus*, qui Etruscos ab Pelasgis oriundos ducebat: ibid. 691 sq. 354. *Expellere*, loco depellere, mouere. Laudant *Iliad.* μ, 417 sq.

356 sq. Comparatio praeciantium eam ventis Homero frequentata, v. c. *Iliad.* η, 765 — 771, et Ennio apud Macrobi. VI, 2, nunc a Marone ita ornata, ut nihil supra cogitari possit. 359. *obnixi venti contra omnia*: ut nihil sit, quod eos in alterutram partem impellat et inclinets scilicet,

Haud aliter Troianae acies aciesque Latinae 360
 Concurrunt: haeret pede pes, densusque viro vir.

At parte ex alia, qua saxa rotantia late
 Impulerat torrens arbuffaque diruta ripis,
 Arcadas, infuetos acies inferre pedestris,
 Vt vidit Pallas Latio dare terga sequaci; 365
 Aspera quis natura loci dimittere quando
 Suasit equos; vnum quod rebus restat egenis,

Nunc

Goth. pr., de quibus id monitum non video. *obnoxia* sec. Rottend.
 Retraxit *obnoxia* Cuningham. et Brunck. Habet sane vtraque lectio,
 quo se commendet et quo se tueatur. 360 *Toucorum acies* fœd.
 Röttend. 361 *haerent* Doruill. a m. pr. 363 *Impulerat* e Medic.
 Colot. Scheffer. et Moret. qu. Heinſius reſpoſuit. Addit Burm. Aldi-
 nam, perperam puto; nam omnes Aldd. tuentur quod vulgo habent
 eodd. cum Rom. intulerat; tum *deruta* Sprot. 364 *Arcades* ed. pr.
 et N. Heinſii, *operarum* haud dubie viuo. 365 *ſequenti* Vrauiſl.
 366 quos Gud. *dimittere* aliquot Pier. et Burm., perperam; eſt enim
dimittere voc. proprium. Burmannus laudat Suet. Caef. 60. *quon-*
dam Parrhaſ. 367 *quod reſtat rebus e.* duo Hamb.

ſcribet, donec aliquando tur-
 bo erumpit. Conf. Var. Lect.
 369. *haeret pede pes*: Notissi-
 mi. verſus Iliad. 7, 130 ſqq. a
 Tytaeb expreſſu of. Klotz.
 ad Tytaeum p. 33 et 51 poſt
 Cerdam. Ennius iam ante
 Maronem. *Pes pede premitur,*
annis terminatur iocuma, et A.
 Furius Antias Annal. IV. *Pref-*
ſatur pede pes, inuero inuero-
ne, viro vir ap. Macro. VI,
 3. *Alia* laudant Guell. Cer-
 da; *al.* in pr. Stat. Theb.
 VIII, 398. 399.
 362. Arcades, equites ex
 Pallanteo duſi et a Pallante
 praemiſſi (v. ſup. 238. 239),
 alia ex parte Rutulos adorti
 erant (nec opus erat; vt poc-
 ta commemoraret, quomodo
 Tiberim traieciſſent) et du-

ce Pallante pugnabant ea
 parte littoris, qua torrens in
 mare exierat; itaque equi in
 lubrico et aspero ſolo confi-
 tere non poterant: quare iis
 relictis pedites pugnabant;
 verum, cum pedestri pugnae
 parum aſſueti eſſent, loco ce-
 debant; cum ecce Pallas eos
 increpat. Cur Arcades equi-
 tes tantum adducti fuerint,
 ſupra diſputatum eſt ad lib.
 VIII, 518. 519. *rotantia* ſe;
 vt Ge. I, 163 *voluentia* et tot
 alia in Marone. 365. *Latio*;
 Latinis et Rutulis. 366. *quod*
 paullo durius pro iis; quan-
 doquidem natura loci aspera
 et impedita adduxerat eos, vt
 equis descenderent. 367. *re-*
bus egenis, dubiis, egentibus
 conſilii, vt inopia abſolute
 pro

- Nunc prece, nunc dictis virtutem adprendit amans:
 Quo fugitis, socii? per vos et fortia facta,
 370 Per ducis Euandri nomen, deuictaque bella,
 Spemque meam, patriae quae nunc subit aemula laudis,
 Fidite ne pedibus. Ferro rumpenda per hostis
 Est via. Qua globus ille virum densissimus urget:
 Hac vos et Pallanta ducem patria alta reposit.
- 375 Numina nulla premunt: mortali urguemur ab hoste
 Mortales: totidem nobis animaeque manusque.
 Ecce, maris magna claudit nos obuique pontus:
 Deest iam terra fugae. Pelagus Troiamne petemus?

Haec

368 v. extendit Parrhaf. 369 Quos f. Gud. a m. pr. 370
 Noste Et ducis. Nam est: Vos precor et per f. f. et per d. E. nomen.
 371 laudis edd. aliquot apud Pier. et Ald. pr. cum Goth. tert. 372
 rapienda pr. Hamb., sed ferro rumpitur via. cf. Burm. 373 Quo
 gt. Rom. 374 p. arma pr. Hamb., an alma, inquit Burm. reposit
 Parrhaf. 376 nobisque Montalb. in nobis duo Burm. nobis toti-
 dem Doruill. 377 magna oblee seu obiice recepit secundum Pierium
 Heinſius vetustiorum omnium auctoritate: quem vide ad h. l. et ad
 Claudian. II in Eutrop. 34. Edd. et codd. recent., vt Goth. tres; mag-
 no, quomodo et Seruii aetate nonnulli legebant, parum memores et
 hic et haec obui dici. Nonnulli adeo magni emendare ausi. vid. Seru.
 378 Pelagus Troiamne hoc est, vtrum p. an Troiam. Pelago Troiamne,
 quod effert: num mari Troiam nouam (nam de hac agitur) peten-
 dam esse putatis? edd. vulgg. ante Heinſ., cum tamen vetustiores
 codd., quod et Pierius monuit de suis, constanter habeant: Pelagus
 Troiamne. Nisi quod Gud. et Leid. Pelagus Troiam. Montalb. Tro-
 iam pelagusne. Ed. pr. Burm. Pelagus terramne. Mediol. Pelagus
 Troiamne. Porro petamus Medic. a m. fcc. Gud. et alter Mentel. cum
 alii

pro inopia consilii. Sic quo-
 que sup. VI, 91, et Homeri
απαγγαίν, aliorum autem
αμαγία. 368. Comparant
 Iliad. μ, 267. 268. δ, 232.
 240.

369. Oratio Pallantis ple-
 na fiducia et indignationis,
 sed qualis iuuenem, qui non-
 dum propriam laudem habe-
 bat, decere poterat. *deuicta*

bella noue dixit: vt pugnata
 bella, depugnata. 371. *subit*,
 succedit, *aemula laudi*, qua
 virtutem paternam ego aema-
 lor. 375. Comparant Iliad.
 φ, 568. 569, et ad v. 376
 Iliad. ν, 814. 377. Cf. egre-
 gia dicta Ajacis Iliad. ε, 504
 seqq. et altera 734. 378.
 Num mare fuga petemus, an
 nouam Troiam, castra Troia-
 norum?

Haec ait, et medius densos prorumpit in hostis.
 Obuius huic primum, fatis adductus iniquis, 380
 Fit Lagus: hunc, magno vellit dum pondere saxum,
 Intorto figit telo, discrimina costis
 Per medium qua spina dabat: hastamque recepat
 Offibus haerentem. Quem non super occupat Hisbo,
 Ille quidem hoc sperans: nam Pallas ante ruentem, 385
 Dum furit, incautum crudeli morte sodalis,
 Excipit, atque ensē tumido in pulmone recondit.
 Hinc Sthenelum petit, et Rhoeti de gente vetusta
 Anchemolum,

alii Burma. et cum aliquot Pierii, qui petitis ex edd. vett. habet, quod et in Goth. pr. occurrit, reliqui petatis. Pelago Lernamne petemus h. e. Areadium, vel, Pallanteumne petemus, ingeniose tentabat Io. Schraeder. in schedis. 379 prorupit Parrhaf. 380 fatis primum adductus Ven. deductus etiam Goth. tert. aduectus Parrhaf. 381 hic quidam olim edd. ap. Pier. vrsit magno Rom. et aliquot Heinf. ac Burm. cum binis Goth. et MS. Bersman., vnde reuocauit Cuningham. cum Rom. 383 qua s. dabat Medic. Gud. a m. pr. Montalb. cum Colot. et Parrhaf. ac Goth. sec., idque recte recepit Cuningham., idque ipse nunc sequor: postulat enim id consequuto temporum, quam poeta amat. Vulgo dedit editur. hostemque tetemptat Doruill., inepitissimus codex, a m. pr. est *ἀνεμώματ' ὕψας.* 384 Quem desuper Doruill. et Goth. sec. occupat duo Moret. et var. lect. Pierii ap. Burm. Hisbo e libb. refinxit Heinf. pro vulgari Hisbon. Corrupte alii: Hysbon, Hispōis, Isbon, Iston, Hismon, Vsbon. 386 Martia Goth. tert. 387 in dect Ven. 388 Hinc Helenum vett. edd., etiam Ald. pr. At Sthenelum ex libris, in quibus sere Stenelum est scriptum, defendit Pier. et Heinf., edideruntque hoc Egnatius et Nauger. Nisi verum est Sthenium, quod Mediè. Gud. et bini Rottend. habebant. Steniunt quoque ed. pr. Burm. Stelenum, Stenoum, Steium, Stimum alii. Tum: petit, hinc Parrhaf. Rhaethi, Reheti, Reti, Reti, Hroeti, vitiose al.

sorum? atque via ad hanc interclusa est, hoste obiecto; et obidentur castra a parte copiarum a Turno relicta sup. v. 286. cf. IX, 130 sqq. Mireris, quomodo Burm. hic haerere potuerit, cum Cerda. 382. 383. verbo: qua parte spina per medium dorsi inter vtramque costam proce-

dit. 384. super aut est, fas per hoc, dum in eo est occupatus, aut desuper, ut est 490 Quem Iuxta super misistens. cf. 540. 541. Pallanti inclinanti se ad recipiendam hastam vulnus desuper inferre volebat Hisbo: sed id anteuertit Pallas. 388. 389. Praeclara hic Seruii nota est, qui

Anchemolum, thalamos aufum inceſſare nouercae.

- 390 Vos etiam gemini, Rutulis cecidiſtis in aruis,
 Daucia, Laride ThyMBERque, ſimillima proles,
 Indifcreta ſuis gratusque parentibus error;
 At nunc dura dedit vobis diſcrimina Pallas:
 Nam tibi, ThyMBRE, caput Euandrius abſtulit enſis;
 395 Te decifa ſuum, Laride, dextera quaerit;
 Semanimesque micant digiti, ferrumque retractant.

Arcadas

389 *Anthemolam, Achemadam, Anchielaurum, Archemodam, An-
 gelomum, Arthemolum, Aufemolum*, aberrant. *Archemorum* quaedam
 edd., vt ap. Iuuenal. VII, 234 legitur, qui h. l. reſpexit. *thalamum-
 que* ed. pr. Burm. *temerare* ſec. Moret. 390 *in agris* Gud. et tert.
 Rott. cum tribus al. *armis* Leid., aberrationes perpetuae. 391
Dautia nonnulli Codd. cum Goth. pr. *Dancia* Julius Sab. *Dauuis*
 Menag. pro diu. lect. et Scheffer. cum Zulich. a m. ſec., quod probat
 Heinf. Equidem non video, cur non *Dauens* aliquis eſſe aut fingi
 potuerit, cui duo filii eſſent, Larides et ThyMBER, *Daucia proles*.
Lauride Goth. tert. et aliquot Burm. *Laridas* Mentel., et *Lauridas*
 Doruill. Tum *Thymbraeus, Tyber, Thiber, Tymber, Tiber* al. Quod
 poeta ſibi in tam breui ſpatio *Thymber* et *Thymbre* permisit, exemplo
 non caret. 393 *Et nunc* Doruill. *dira* Sprot. pro var. lect. et Zu-
 lich. a m. pr. *faeva* Schol. Stat. IX Theb. 295. 394 *enſes* Medic.
 395 *deſiſſa* duo Burm. 396 *Semanimes* Rom. et 404, et
 ſic ſcribi malim.

qui ex Auieno et Alexandro
 Polyhiſtore, quem ille ſequu-
 tus videtur, haec narrat:
 Rhoetus, Marrubiorum (Mar-
 forum: vid. ſup. VII, 750)
 rex, Anchemolo filio Caſpe-
 riam nouercam ſuperinduxe-
 rat, quam priuignus ſupra-
 uit, poenaeque et irae pater-
 nae metu ad Daunum conſu-
 gerat, Turni patrem. 390.
 392. Imitationes notauit Cer-
 da Silii lib. II, 636 — 639 et
 ad 649. Lucan. III, 603 —
 608. Add. Statii Theb. VI,
 340 — 345. IX, 292 — 295.
 Claudiani de IV Conf. Honor.

206 — 211. 391. Fuit ergo
 Daucus aliquis, cuius filii
 Larides et ThyMBER. 392.
 vt ne a ſuis quidem parenti-
 bus diſcerni poſſent. 396.
 Bona Sernii et haec nota eſt:
 „Ennii eſſe verſum: *Oſcitat
 in campis caput a cornice
 reuulſum, Semanimesque
 micant oculi lucemque requirunt.*
 „Quem verſum ad ſuum car-
 men tranſtulit Varro Ataci-
 nus. Luſere hinc alii in
 hoc plus quam par erat. vid.
 ap. Guell. Cerdam et Burm.
 Quanto ſimplicius Homerus
 Iiad. 1, 81. 82.

399 ſq.

Arcadas adæntos moniti, et præclara tuentes
 Facta viri, mixtus dolor et pudor armat in hostes.
 Tum Pallas bifugis fugientem Rhoetea præter
 Traiecit. Hoc spatium, tantumque morae fuit Ho; 400
 Illo namque procul validam direxerat hastam:
 Quam medius Rhoeteus intercipit, optime Teuthra,
 Te fugiens, fratremque Tyren: curruque volutus
 Caedit semanimis Rutulorum calcibus arua.
 Ac velut, optato ventis aestate coortis, 405
 Dispersa inmittit filais incendia pastor;

Conreptis

398 d. et furor Rom. conf. sup. ad IV, 91. 399 propter in fine
 tert. Rottend., vt sit prope. Eadem varietas alibi. Burm. laudat ad
 Ouid. Met. V, 159. 400 Illo Parrhaf. 401 derexerat Rom. et
 Medic., vt alibi. 402 Teuira Doruill. Teuirtum Goth. tert. Nec
 vero Teuthra cum Seruio a Teuthras, ac, est repetendum, sed a Teu-
 thras, antea, vnde Teuthra, vt Teuþra et Teuþra. 403 Tyris
 Rom., ex Teþra. 405 optato vett. edd. ante Picr. cum Ald. pr. et
 codd. nonnulli aptud Heinl. et Burm. et duo Goth., perperam; non
 enim aestas optatur, sed in aestate venti aura. Itaque recte vtriusque
 res, quod editum a Nægerio, optato, h. ex voto, vt bene Seruius
 explicat; sed male interpungitur in Heinl. et Burm. optato, ven-
 tis. Porro sed. Rottend. optatu. 406 Dispersam Parrh.

399 sq. Pallas Rhoeteum, præterfugientem bifugis, ne a Teuthrante et Tyre fratribus interimeretur, hasta traiecit. Ita Ilus mortem effugit; quem Pallas hoc telo petierat. 404. Sic et inf. v. 731. Quod Rutulorum arua pro solo posuit, ornatus causa fecit. 405 sqq. Comparatio ad Homericum exemplum confirmata Iliad. λ, 155 — 157, forte quoque v, 490 sqq. Supra similem locum vidimus lib. II, 304, et Ge. II, 303 sq., in quibus vel incauto vel ignaro pastore incendium exoritur. Hoc au-

tem loco pastor volens lubensque filiam incendit et flamma laetatur: quod aut stultum aut facinorosum hominem prodit; et quorsum omnino hoc pertinet, vt quis in media aestate incendat filvas? hoc quidem quomodo placere aut quomodo poetæ excidere potuerit non video. Verum nec poetæ culpa ea est, sed interpretum, qui filvam non meminere esse h. l. stipulas agri demessi, quas pastor seu omnino agrestis ad solum recreandum incendit. Sic filiam dixit Maro de leguminum calamis Ge. I, 76,

- Conreptis subito mediis, extenditur vna
 Horrida per latos acies Volcania campos;
 Ille sedens victor flammam despectat ouantis:
 410 Non aliter socium virtus coit omnis in vnum,
 Teque iuuat, Palla. Sed bellis acer Halesus
 Tendit in aduersos, seque in sua conligit arma.
 Hic maectat Ladona, Pheretaque, Demodocumque;
 Strymonio dextram fulgenti deripit ense
 415 Elatam in iugulum; saxo ferit ora Thoantis,
 Ossaque disperfit cerebro permixta cruento,
 Fata canens filius genitor celarat Halesum;

Vi

409 *despectat* Leid. 410 *virtus socium* Oblong. Pier. 411 *Pallas* omnes sere verustiores Heinsh. cf. inf. 152 lib. XI. *Alafus, Aalefus, Halaefus* etiam h. l. vid. sup. ad v. 352. 413 *Δάδωνα, Φερτάρι, Δημόδονος*. *Ladona* et mox. *Fereta, Phareta, Pharetra, Phareta, freta, fretam, Pheretra*, librorum aberrant., et *Dedomocum, Dedemocum, Demodum*. 414 *deripit* deteriores. 416 *disperfit* e melioribus Pier. et suis Heinshus. Vulgg. cum pr. Gothi: *dispergit*. In qu. Moret. *disperdit*: pr. Voff. *disperfa* et c. *permixta*. 417 *Falls* sec. Moret. *cauens* aliquot Pier. et pro. diu. lecti: pr. Hamb., *sieque* alii ap. Seru. Potest et hoc defendi, etiam praeferrri, *cauens celarat*: sed

et de herbis lib. I, 152, et hoc sensu expressit locum Lucan. IX, 182 sqq. 406. *disperfa* epitheton ab eo, quod sequitur, sumtum: quod se dispergit incendium: non quod diuersis locis pastor fecit. 407. *correptis mediis*: eleganter ad interiora penetrare dixit. Reliqua v. 407. 408 ornatiissima, comparatione incendii cum pugna facta; unde et mox *flammam ouantes*, quasi successu exultantes, dicere ausus est. 409. *victor*; bene Seru. voti compos, *ἐπιτυχών*; et 410 *in vnum* lo-

cum *Barum*. Est autem vis et momentum comparationis in hoc, quod in stipula flamma vno loco exorta late extenditur, et nunc pugna semel a Pallante incepta, mox ab Arcadibus collectis late per hostiles turmas propagatur. 411. Halesus Auruncorum dux. v. paullo ante v. 352. 412. *seque in sua c. a.* post scutum se clausit; sic et XII, 491. Seru. Est *οὐκ αὐκίς ἐν ἀσπίδι, ἢ ἀσπίδος*. 415. *Elatam in iug.* iugula suo vulnus minantem. Seru. 417. Ergo Halesi parens erat, yates;

Vt senior leto canentia lumina soluit:
 Iniecere manum Parcae, telisque sacraeant
 Euandri. Quem sic Pallas petit ante precatus: 420
 Da nunc, Thybisti pater, ferro, quod missile libro,
 Fortunam atque viam duri per pectus Halefi.
 Haec arma exuiasque viri tua quercus habebit.
 Audiit illa deus: dum texit Imaona Halefus,
 Arcadio infelix telo dat pectus inermum. 425
 At non caede viri tanta perterrita Lausus,

Pars

sed alterum et ipsum bonum est et a libris defenditur. Praestat fore-
 nere, nos interpunctionem mutasse. Male interpungebatur: *Ma-*
s. — Halesum; Ut s. — soluit. Iniecere m. 418 Ut genitor sec. Rot-
tend. ex glossa. leto canenti Rom. 420 paratas alter Hamb. 421
Tybre, Tibre, Timbre, Tymbr inepti librarii. *ferri Sprot. 422 For-*
tuna atque via Franc. Fortunamque Exc. Burm. diri Mentel. pr.
423 habebat Medic. a m. pr. 424 In texit haerere potuisse Gram-
maticos, quis credat? quis dubitet a tego esse? Halefus clipeum
praetendebat amico Imaoni, sicque suum pectus aperiebat. At Seru-
a texo, vt sic spoliat, detexit. Sententia esse: similis Iliad. 8, 468.
Tum Hymeona Medic. et al., vnde Heinf. con. Hymaona, et aliae
iterum aberrant. librorum Imaona, Imaona, Himaona, Himagona,
Imahora. Rom. Himaonia. 425 Aradico Goth. telum Rom. dat
telo sec; Moret. iuueni dat alter Hamb. inarme tres Burm. apertum
Goth. tert., non indocte, vt alibi. 426 tanta exquisitius
quam tanti.

vates, qui filium, cuius fata
 praevidebat, eduxit, quoad
 viveret, in silvis. cf. sup. lib.
 VII, Excurs. ad v. 732. Si-
 milis locus Iliad. β, 830 —
 834. 418. lumina canentia
 audacter pro senilibus, seu se-
 nis canentis; canent enim su-
 percissa, tempora, ipsae ge-
 nae. 419. In altero iuris,
 in altero sacrorum vocabulo
 usum poetam observat. Ser-
 vius; *Manus, inquit, in iure,*
quotiens nulla iudicis auctorita-
te expectata. rom nobis debitam
vindicamus. Agnoscas facile
 verba iuris. Alterum duc-

tum ex eo, quod Diis vel
 Manibus sacra dicuntur qui-
 bus moriendum est. cf. Ma-
 crob. III, 7; vnde etiam in
 euocandorum deorum for-
 mula deuouentur hostium ca-
 pita: vid. ibid. III, 9. *tela*
Euandri, Pallantis hasta, quia
a patre acceptam attulerat.
 424. Halefus, clipeum praet-
 tendens amico Imaoni, suum
 iphus pectus nandat, vt Pal-
 lantis hastae pareret.

426. *Lausus, Mezentii f.*
 (VII, 649), nunc prodit,
 amabilis et Pallanti haud
 prorsus dissimilis iuuenis; is

- Pars ingens belli, finit agmina: primus Abantem
 Oppositum interimit, pugnae nodumque moramque.
 Sternitur Arcadiae proles; sternuntur Etrusci;
 430 Et vos, o Graiis inperdita corpora, Teucri.
 Agmina concurrunt ducibusque et viribus aequis.
 Extremi addensent acies: nec turba moueri
 Tela manusque finit. Hinc Pallas inflat et virguet,
 Hinc contra Lausus, nec multum discrepat aetas,
 435 Egregii formae; sed quis fortuna negarat
 In patriam reditus. Ipsos concurrere passus
 Haud tamen inter se magni regnator Olympi:
 Mox illos sua fata manent maiore sub hoste.
 Interea soror alma monet succurrere Lauso
 440 Turnum; qui volucris curru medium secat agmen.

Vt

427 sunt agmina Franc., sed finit scilicet esse p. Abantum Rom.
 Abanta Leid. 428 interimit Rom. Gud. Mentel. pr. pugnae inter-
 mit Doruill. 429 Arcadia Parrhaf. 430 a Graiis aliquot Burm.
 Teucrum Schol. Statii Theb. III, 84. 432 addensent edidit Nauger.
 Ge. Fabric. et Heins. e codd. aliquot; sicque poeta solet. v. VII, 794
 et al. Vulgg. cum Rom. et Medic. addensant. Montalb. Extremi
 addensent acies pro addensant se, addensantur. Priscian. lib. VIII
 Postremi addensent acies, at lib. IX Extremi addensent acies. 434 His
 s. Franc. 435 formae Heins. e Gudiano, tamquam elegantius.
 Vulgo forma. 438 illi Hugen. maiora Leid., sed maiore bene:
 Turno et Aenea. 439 mouet Voff. et Goth. sec. succedere Rom. et
 alii Pier. et Heins., quod et hic probat; eius interpretamentum esse
 succurrere. conf. v. 441. 444. Tuentur tamen hoc Me-
 dic. et alii,

non finit agmina esse perterrita.
 morte Halesi. pars ingens.
 belli, h. pugnantium. Abas
 est is, de quo sup. X, 170.
 428. nodum pugnae non de
 densa acie ac militum globo;
 sed a nodo arboris sub cuneo
 petatum: de eo accipe, qui
 fortunam belli diutissime sus-
 tinet, longissime resistit; *επι-
 γαλκία νίκην* sua virtute facit.

moram. Sic in noto illo: *bel-
 li mora concidit Helior*. conf.
 sup. ad IX, 155. 432. Qui
 in extremis ordinibus collo-
 cati sunt, vrgent priores or-
 dines, adeoque condensant
 aciem, vt arma vix moueri
 possent.

439. soror alma. Iuturna
 nympa: de qua tamen non-
 dum mentio facta: sed v. inf.

Vt vidit socios: Tempus desistere pugnae;
Solutus ego in Pallanta feror; soli mihi Pallas
Debetur; cuperem ipse parens spectator adesset.
Haec ait; et socii cesserunt aequore iusso.

At, Rutulum abscisso, iuuenis tum iussa superba 445
Miratus, stupet in Turno, corpusque per ingens
Lumina voluit, obitque truci procul omnia visu.
Talibus et dictis it contra dicta tyranni:
Aut spoliis ego iam raptis laudabor opimis,
Aut leto insigni. Sorti pater aequus utriusque est. 450

Tolle.

441 *Vt vidit, Socii, s. vel Vt vidit, foetis*: WäddeL. conl. Animad-
versil. crit. p. 36. *desistere pugna* Rom. et alii, quod vulgare est:
cum secundo casu doctius dictum, vt tot alia: *desistere irarum* etc.
442 *feror* tentet aliquis: sicque Bigot. et Goth. text., prave: alterum
enim eruditius, vt infinitis aliis in locis quae in communi oratione
futura erant, in praesentia desistit Maro. *fero* Goth. pr. 443 *pa-*
ter sp. Parrhaf. 444 *iussi* olim edd. ante Pier., in his Ald. pr., vt
vulgaris oratio ferebat: *cesserunt iussi*, vt inf. XII, 696 *Discessere om-*
nes mediis spatiumque dedere. Sed hoc ipsum epitheton elegantius
transfertur ad alterum: *aequore iusso*, quo ipsi cedere iussi fuerant:
Hoc a Naugerio editum, et ex eo in aliis, habet Pierii Medic., alii-
que Heins. cum Goth. pr.; et hanc lectionem Servius interpretatur et
Macrob. VI, 6, sed, quod mireris in Grammatico, tamquam insolentio-
riorem eam improbat Probus. Laudat Burm. Sillium X, 447, vbi *or-*
dinus iussa. Ex Iulio Sabino patet fuisse olim qui legerent *iussu*.
445 *Et Doruill. At iuuenis Rutulum abscisso* Goth. text. *tam iussa*
idem cum qu. Moret. *dum* Exc. Burm. cum Goth. tert. *tamen ipsa*
idem alter Menag. *eo iussa* Parrhaf. Haeserunt omnes in *tum*, quod
paullo asperius dictum hic videtur. *sum*, deinde Serv. interpreta-
tur. *Aut iunges: At tum iuuenis*, aut suppleris: *cum Rutulum*
abscisso, tum iussa miratus. Variavit scilicet orationem pro vulga-
ri: partim Rutulum discessum, partim causam discessus, iubente
Turno, miratus. *dicta superba* Oblongus Pierii et pr. Hamb. 448
Miratur Rom. et alii Pier. et Burm., ac hinc Goth. 449 *lata-*
bor Bigot. 450 *est* in fine, abest tribus Beum.

XII, 139 sq. 443. cf. II, 538.
539 et Serv. 444. *cesserunt*
aequore iusso: doctius dictum,
quam *iussi ipsi*: campo, quo
ipsi iussi erant cedere. vid.
Var. Lect. 445 sqq. Pal-
lantis personam egregie tui-
tus est poeta: immota iuveni

mens in tanto discrimine etc.
447. *omnia dixit* pro, totum
Furnum. 449. 450. orna-
tus quam Homericum Iliad.
x, 253 *ἔλοιμί κεν ἢ κεν ἕλοιην*
(h. αὐτήν). Sententiam ali-
bi aliter variavit Homerus:
Ebea Cerda collegit. Ma-

Tolle minas. Fatus medium procedit in aequor.
 Frigidus Arcadibus cepit in praecordia sanguis.
 Defiluit Turnus biugis; pedes adparat ire
 Comminus. Utque leo, specula cum vidit ab alta
 455 Stare procul campis meditantem in proelia taurum,
 Aduolat; haud alia est Turni venientis imago.
 Hunc vbi contiguum missae fore credidit hastae,
 Ire prior Pallas, si qua fors adiuet ausum.

Viribus

451 *Fatus.* Alias adicit, *haec fatus.* Io. Schrader. con. *Fatus* processit Menag. pr. et Hamb. pr. cum Goth. sec. 453 *Defiluit* aliquot Burm. *Subsiluit* Exc. eiusdem. 454 *Itque* Goth. sec. 455 *meditantem in proelia:* ita Heins. e Medic. et binis Pierii Vaticanis, quorum alter Romanus est: adde ed. Mediol., cum vulgo in abesset: *meditantem proelia taurum.* At alterum illud Heinsius illustrat partim Silii imitatione VII, 439 partim similibus, quae affert, nonnullis tamen aliquantum diuersis. Conueniunt: *proludere in pugnam, aude- re in praesidia* sup. lib. II, 347. *trasci in cornua* Ge. III, 232, et inf. XII, 104 *proludere ad pugnam* iisdem locis. Scilicet ad exquisitiorem formam sic processit poeta: *meditari, exercere se, aliqua in re, et aliquam ad rem*, hoc alterum elegantius extulit, in rem. 456 *Euo- lat* Zulich. *est* duo Rottend. omittunt: at Gud. et, quod Heins. amplectitur; et facit utique orationem nitidiorem. Nescio, cur Burm. tacite iterum eiecerit. *venientis* vid. ad Ecl. IX, 13. 457 *Nunc ti- bi* Goth. pr. 458 *si quae* et hic malebat Bentlei. ad Horat. Sat. II, 6, 10. *fors* aliquot Burm. *adiuat* Medic. et alii tres.

crobius lib. VI, 1, p. 579 ed. Lipsi. ex Attii Armorum iudicio ductum esse versum dixit: *Nam tropaeum ferre me a forti viro pulchrum est; Si autem et vincar, vinci a tali nullum est probrum.* 450. *Sorti pater atqueus utriusque*, scilicet ferendae par est: is est pater, qui utramque fortunam, et victoriae et mortis gloriosae, aequo animo ferat, ut fere Seru. Respicit enim ad verba Turni vs. 443 *cuperem ipse parens Evander adesset.* 453. *Defiluit*, ut par pari congrederetur: ita enim heroicae

vitae lex fert. 454. Comparationes a leone sumtae multae similes sunt ap. Homerum. cf. inf. ad v. 729, et Cerda ad h. l.; sed nouum in Marone hoc, quod a specula h. montis vertice, *ex ononiâs*, prospicit; et quod taurum videt *meditantem in proelia* (h. exercentem; parantem se ad pugnam, v. c. spargendo arenam pede, ictum cornu minando. v. Var. Lect.). Imitatorem Silium conf. lib. V, 309—315. Statium VII Theb. 670 sqq. 457. 458: Vbi intra teli iactum venisse Turnum

Viribus imparibus; magnumque ita ad aethera fatur:
 Per patris hospitium, et mensas, quas aduena adisti, 460
 Te precor, Alcide, coeptis ingentibus adsis:
 Cernat semineci sibi me rapere arma cruenta,
 Victoremque ferant morientia lumina Turni.
 Audiit Alcides iuuenem, magnumque sub imo
 Corde premit gemitum, lacrimasque effudit inanes. 465
 Tum Genitor natum dictis adfatur amicis:
 Stat sua cuique dies; breue et inreparabile tempus
 Omnibus est vitae: sed famam extendere factis,
 Hoc virtutis opus. Troiae sub moenibus altis

Tot

462 *Cernant*, sc. *morientia lumina*, Oblongus, tert. Moret. Zulich. et Franc., quod multo suauius altero. *cruento* Goth. tert. 464 *Audit* Rom. 465 *effundit* plerique Pier. et Heinsl., et ipse Medic. ac Rom. Totum hemistichium ab aliena manu venisse arbitror: cum et otiosum sit et vero etiam molestum: qui deus corde premit gemitum, vt idem ille lacrimas fundat, absurdum est, si quid video. 466 *Cum G. Montalb. ita fatur* Ed. pr. Burm. 467 *irreparabile* Oudart. cf. ad Ge. III, 284. In voc. *Stat* argutantur veteres grammatici apud Macrob. I, 16 extr., quasi dictum sit ad modum τὸ μὲν εἰς ἵνα μίνο: *extremum diem stare dicens, quasi ad quem per omnes statur — intelligens illud stare dici, ad quod acceditur.* Nisi sanam iam mentem auteris ad Grammaticos, raro ex illis sapies. 468 *fatis* Goth. tert. cf. sup. ad lib. VI, 707.

num videt, praeuertere et occupare decreuit Pallas, si qua ratione fortuna adiuuet se: pro se dixit *insum imparibus viribus.*

460. De hoc sup. VIII, 362. 363. 462. 463. Ornate. *Cernat Turnus* se spoliari et ferat, sustineat, videre me victorem. 465 sqq. Variavit et ornauit Maro ea, quae in Sarpedonis morte Homerus praecclare memorauerat Iliad. ε, 431 — 462, et in Hectoris Iliad. χ, 168 sqq. Alios imitatores passim Maro habuit.

Vnum laudat Burm. Flac-cum lib. IV, 114 sqq. 467. *Stat, est, sua cuique dies, τὸ πάροισμον ἡμῶν* apud Homerum. Sententia autem versu 467. 468. 469 ex Homero inhaerere debuit poetae animo Odyss. ε, 328—334, sed multo suauius ea reddita verbis numerisque. *irreparabile* h. l. quod renouari, iterari, nequit. 469 sqq. Color ex Ham. in sententiis paullo diuersis Odyss. γ, 108 sqq. Alii comparant ex Iliad. σ, 117: 118. 119, Achillis verba.

D d 4

473. reicit

- 470 Tot gnati cecidere deum: quin occidit una
Sarpedon, mea progenies. Etiam sua Turnum
Fata vocant, metasque dati peruenit ad acui.
Sic ait, atque oculos Rutulorum reiecit aruis.
At Pallas magnis emittit viribus hastam,
475 Vaginaque caua fulgentem deripit ensem.
Illa volans, humeris surgunt qua tegmina summa,
Incidit,

470. Hoc g. Goth. lect.: *periere d.* Oudart. pro var. lect. *quasi* Pier. e libb., al. *uati.* 471. Et iam Heinf. inuexit e Mentel. et aliis melioribus. Sed in his et similibus codicum vix vlla esse potest auctoritas: et multo magis consentaneum argumentationi: *Etiam Turno.* Interest quoque spatium, aliquid inter Turni necem et praesens tempus. Seruius: multi, ait; *Etiam legunt, vt sit ecce.* Scripsit: Seruius: *En iam.* 472. *Fata manent* aliquot Pier., etiam hoc recte; sed codd. consensus tuetur alterum. 473. *torst in aruis* Ed. Ven. Burm. Noluit poeta: *reiecit ab aruis.* 474. *inmittit* Oudart. 475. *diripit* perperam, plerique codd. et edd. ante Heinf., qui illustrat *deripere.* De hoc versu valde ambigo; inutile enim et otiosum hoc intulit poeta; ensis nondum poterat esse vsus, expectandum enim, vt alter hastam emitteret, donec propius accedere et hominus pugnare possent. 476. Variant codd. et edd. inter *humeri* et *humeris*: hoc editum inde ab Aldd., donec Commelin. alterum intulit; prius tamen Rom. cum aliis Picrianis, Vrsin. et Medic., alique Heinf. teneant. Forte parum refert, vtro modo legamus; modo interpretationem recte instituamus. Vulgo de thorace accipiunt; quod vt recte fiat, veretur; ita enim *hastam*, quas *in humerum inciderat*, mox per clipei oram, *ἀντρον*, adacta tandem corpus strinxit, quod quomodo fieri potuerit, nemo facile dicat. *Tegmina* nulla alia esse possunt, quam *clipeus*: vt eandem rem amplifcet: *tegmina summa et oras clipei.* In hac interpretatione *tegmina humeri* et *humerorum* esse possunt, nullo discrimine; ad perspicuitatem tamen, et ad orationis poeticæ genium, cum tertius casus poni solet vbi vulgo secundus, praestat *humeris* legere: *Hasta incidit ea parte, qua tegmina summa surgunt humeris*, qua extrema clipei ora humeris praetenditur, in summa clipei parte: *ἀντρον ὑπὸ πρώτῳ, ἢ λοκτόριος θίε χαλκός*, vt Iliad. v, 275; atque eo trajecto (*vitam clipei molita per oras*), etiam Turni humerum fringit *ἀσπίδα* — *ἐπὶ γαστρίᾳ χερσὶ φωνῆς* Iliad. β, 139; quem locum a v. 134 nunc Moxo ante oculos habuit. Similiter inf. 589 ab inferiore parte

473. *reiecit* quasi retro iacit; *ὀπίσθῳ τράπην ὄσσε φωνῶν*, pro vulgari: retorquet, auertit: tamquam a spectaculo ingratum, quod impedire nec vult, nec potest. Grammaticerama argutias super causa, cur dii vultum auertant, alienae sunt. Cf. inf. XII, 158 et Var. Lect. ad XII, 841.

476. 477. *tegmina humeri* seu *humerorum* non esse possunt

Incidit, atque, viam clipei-molita per oras;
Tandem etiam magno strinxit de corpore Turni.

Hic Turnus ferro praefixum robur acuto.

In Pallanta diu librans iacit, atque ita fatur:

480

Adspice, num magis sit nostrum penetrabile telum.

Dixerat; at clipeum, tot ferri terga, tot aeris,

Cum pellis totiens obeat circumdata tauri,

Vibranti

hasta subit per oras imas clipei Lucagi stantis in curru, tum (h. ora clipei traiecta) hasta perforat inguen laenum, imam ventris partem in sinistro latere. add. inf. XII, 924. 925. Etiam Hector saxo ab Aiace percussus narratur haud absimilem in modum Iliad. §, 442 Ajax arripito saxo, Στῆθος βεβλήκει ὑπὲρ ἄντρος ἄγχου δειρῆς. Porro quae surgunt Erf. In fine vi. tegmina prima Rom., solita varietate. 477 clipei est Medic. 478 Partem etiam Goth. sec., memorabilis lectio, nisi in codice tam recentis et nitide sed incite scripto casui potius deberi videretur, aut interpretamento. magni Sprot. destrinxit Bigot. sec. Moret., et destrinxit Goth. tert. Heinsius nec ipse habebat quomodo expediret τὸ strinxit de, et con. strinxit se, at mox stringit absolute pro se stringit, fringitur, dictum accipit; non video quo sensu. Non veniebat in mentem viris doctis esse hoc graecum: τὸ σώματος ἐπέγραψεν, ἐπέγραψε, sc. μέρος το; sic strinxit de corpore sc. partem. stringit pr. Hamb. de pectore Ven. 479 robus Goth. tert. Est Homericum ἄλκιμον ἄγχος ἀναχμήτων ἐστὶ χαλκῶ. 481 nunc magis duo vel tres Burm. non m. Reg. nunc magis est alii apud Seruidum. At Medic. cum Moret. tert. si magis est, eleganter. magi Rom. penetrabile active, vt Ge. I, 93 p. frigus. Tandem p. ferrum sec. Moret. et Franc. 482 ac cl. vulgo ante Heinf. quom ferri aliquot Pier. 483 Quom quodd. Pier. Quem Medic. et Montalb. cum Gud. et Ven., vti et Marklandus malebat ad Stat. p. 8, et recepit Cuningham. oberat tollens Parrhaf.

sunt thorax, vt vulgo accipiunt, nam hasta mox per clipei oram venire narratur: itaque tegmina humerorum ad ipsum illam clipeum referemus: hasta volans desuper per summam clipei oram incidit et penetrat, donec corpus Turni stringat. Bis igitur idem dixit: *tegmen summum humerorum et oras clipei*; et qua superior clipei pars attollitur, eminet ante hume-

rum, dicta illa est *surgere*. Tenendum autem animo, ἄντρον clipei tenuiorem esse vmbone, faciliusque perforari posse. vid. V. L. 478. *strinxit de corpore*: graecum ἐπέγραψε τὸ σώματος sc. μέρος το. v. Var. Lect. 481. Color orationis ex Iliad. λx 384. 391. 392. 483. Variavit structuram, ne eodem tenore sequeretur: tot laminas ferri et aeris; κτύπος Home-

- Vibranti medium cuspis transerberat ictu,
 485 Loricaeque moras et pectus perforat ingens.
 Ille rapit calidum frustra de vulnere telum:
 Vna eademque via sanguis animusque sequuntur.
 Conruit in vulnus: sonitum super arma dedere:
 Et terram hostilem moriens petit ore cruento.
 490 Quem Turnus super adfissens:

Arcades,

484 *cuspis medium* alii; et sic vulgo editum ante Heinſ. 485 *pectus ingens* Pallantis tamquam fortis et magnanimi iuuenis. Male argutatur Seruius et alii, *ut cuspis ingens iungatur. transforat* Goth. tert. 486 *de peccore* Rom. et Goth. sec. *de corpore* Gud. Sprot. Parrhaf., nec displicebat Heinſio, quoniam *vulnus* statim occurret. *ferrum* Bigot. et Goth. tert. 487 *Sanguisque* edd. vulgg. ante Heinſ. Sed iam Fabric. Pier. monuerant, praestantiores codd. copulam non agnoscerent; quae indoctorum hominum metro male cauentium emblemata est. 488 *Concidit Oblong. insuper* Doruill. 489 *Terramque* Goth. pr. *moriens ferit* con. Burmannus Sec. ad Antholog. Lat. p. 88. Causam mutationis non satis perspicio; nam ipse laudat exempla Sili V. 526, et IX, 383, vbi *appeters ore, morsu, terram* in similitudine occurrit: *morsere* et *mandere humum* inf. XI, 418. 669. Homerium *ἰδᾶς ἰλαῖν ἔδωκε*, quid hoc aliud quam capere, petere. Sed aliud est, quod ambigo: an poeta hunc ipsum morientium angorem ex doloris impatientia, ira ac rabie, exhibere h. l. voluerit. Quantum video, simpliciter narrat eum primum terram ore petiſſe, h. e. prociſſiſſe: ore *cruento*: nam vulnere tali accepto, ore et naribus sanguis erumpit. 490 *sic ore profatur*: hemistichium in Rom. et aliis expletur; in aliis aliter. *cum voce superba* Leid.

rus dixit, *tot tauri terga*, h. e. tot coria, quibus clipeus erat indutus, et ipsam loricae ac pectus perforat telum. 487. *animus* pro anima, *δυμῶς* pro ψυχή. 488. *in vulnus*, hastae graui pondere. Sed et omnino cum Lucretio IV, 1042 *Namque omnes ple-ritaque cadunt in vulnus*; reliqua sunt Homericum notissimum: *ἀράβησε δὲ τεύχε' ἐπ' ἄνωγ' ἢ ἀμφὶ δὲ οἱ βράχε τεύχεα ποικίλα χαλκῶν*. Momen- da haec sunt, ne praeteriſſe videar. Expresserant.

Homerum iam ante Maronem Ennius, et Furius Antias ap. Macrob. VI, 1, pag. 574 ed. Lips., et Vrsin. 489. *terram petit*, puto simpliciter esse, pro labitur ore humi afflicto. cf. Var. Lect. 490. Ferocitas veteris aevi ex Homero adumbrata, vt insultet caeso victor: hoc loco tamen haecenus temperata et mitigata, quod Turnus corpus humandum concedit Arcadibus; at *super adfissens* est simpl. adstans, ipse stans, alteri iacenti; nec nisi infra vl.

Arcades, haec, inquit, memores mea dicta referte

Euandro: *Qualem meruit, Pallanta remitto.*

Quisquis honos tumuli, quidquid solamen humani est,

Largior. Haud illi stabunt Aeneia paruo

Hospitia. *Et laeuo pressit pede, talia fatus,* 495

Exanimem, rapiens inmania pondera baltei,

Inpressumque nefas: vna sub nocte iugali

Caesa manas iuuenum foede, thalamique cruenti:

Quae Clonus Eurytides multo caelauerat auro;

Quo

491 *memores inquit* pr. Hamb. 492 *Aut sic vt nunc fit, aut:*
Euandro qualem m. distinguui posse, Seruius putabat. 493 *Si quid*
vel si quis in Gud. a m. pr. *honor duo* Burm. *honos rutuli* Goth.
 pr., nec tanti est, vt conicias *honos, Rutuli. est iudem duo* omit-
 tunt. 494 *constant Ae.* Sprot. 496 *Exanimem,* praeter vnum
 Gud., omnes Heinf. et Pier., at *Exanimium* olim editum. Contra-
 rium sup. IX, 451 vidimus. *Exanimium* tamen praeferam in poeta, et
 tetraxit illud Cuningham. 499 *Quas bonus Eurytion* vett. edd.,
 etiam codd. pars. Sed, quod Heinf. et ante eum Commelin. e Pa-
 lat. reposuit, praestantiores eius et Pier. codd. habent. Monstra cor-
 ruptelae ex aliis libris v. ap. Burm.; adde *domus Eurycion* ex Goth.

495 *laeuo pressit pede,* λαῖξ

προσβῆς, λαῖξ ἐν σήδεσι βαίνων,
 qui est spoliantium corpus
 mos, vt arma exuant; et si
 h. l. vnum tantum memora-
 tur hoc, vt balteum exueret.

492. *Qualem meruit,* l. qua-
 lem Euander meruit vt sibi
 remitterem filium; l. qualem
 Pallas meruit vt se remitte-
 rem h. vt dignus erat audax
 adolescens; pro vulgari dic-
 tum est: remitto Pallantem,
 qualis, quomodo, meruit re-
 mitti: *ais*: pro *ais*: scilicet, sic,
 vt corpus humi mandandum
 concedatur. Prius sequuntur
 fere Intpp., idque ex sqq. ad-
 struunt. Cum irrisione dic-
 tum putant: Sic par erat te
 ex pugna dimitti. Quod

mihī quidem minus proban-
 dum videtur.

497. 498. Breuitatis et
 varietatis, adeoque et suau-
 tatis, studio, structuram ora-
 tionis, quam orsus erat, poe-
 ta deserit, et a quarto ad
 primum casum transit. Erat
 enim *impressa manus iuuenum,*
 exsculptum balteo *nefas Da-*
naidum; nocte nuptiali suos
 sponfos interimentium. Neo
 alio modo sup. V, 536 *Craera*
impressum signis, cui signa im-
 pressa erant, et si exsculpta,
 dixit. Burmannus comparat
 versus extr. lib. VIII. Idem
 Danaidum argumentum in cli-
 peo copiosius exsculpsit Sta-
 tius Theb. IV, 132 — 135.
 499. Quod artificis nomen
 adiiicit,

- 500 Quo nunc Turnus: quat spolio gaudetque potitus.
 Nescia mens hominum: fati fortisque futurae,
 Et seruare modum, rebus sublata secundis.
 Turno tempus erit; magno cum optauerit tantum
 Intactum Pallanta, et cum spolia ista diemque
 505 Oderit. At socii multo gemitu lacrimisque
 Inpositum scuto referunt Pallanta frequentes.
 O dolor atque decus magnum rediture parenti!
 Haec te prima dies bello dedit, haec eadem auferet:
 Cum tamen ingentis Rutulorum linquis acervos!
 510 Nec iam fama mali tanti, sed certior auctor

Aduolat

501 fortis edd. vulgg. aliquot, sed cum fata omnino fors melius iungitur. 502 Nec seruare m. Diu haesi in hoc *Nec*, quod prorsus incommodum esse videbam. Mox vidi nil esse aliud quam vitium edd. Burmann. Nam omnes, quos euolui, scripti et edii *Et s.* habent: itaque mutavi non cunctanter. *rebus lassata s.* apud Lutat. ad Stat. II Theb. 188. *sublata* poetae est, quod *stata* vulgo. 504 *sp. ipsa* Medic. a m. pr. et Leid. 505 *Ac* Doruill. 506 *Imp. clipeo* apud Seru. inf. 841. *Pallanta sequentes* Zulich. 507 *parentis Rom.*, sed vulgatum elegantius. 508 *atque eadem* pr. Hamb. *aufer* Rom. 509 *Cui t.* Leid. *linquit* Leid. alius. 510 *sed* c. alter sec. Hamb.

adiicit, vt poeta, facit Homeri quoque exemplo; artis enim praestantiae fidem hoc facit. 501. Quae hic, etiam vs. 507—509, de suo adiicit poeta, et egregiam sententiam habent, et, dum futura anticipat, animura expectatione futurorum agitant. v. inf. XII, 940 sqq. Hinc poetae certatim hoc artificio vsi sunt. 503. vt lib. II, to 4 magno *mercentur* Achiui. Comparandus ad rem similis de Hectore Patrocli spoliis ouante locus Iliad. 9, 193—201sq. 507. *dolor atque decus*. Sum-

serunt hinc alii passim. Exempla habent Cerda et Burm., imprimis Martialis XI, 14 *Romani decus et dolor ibentri*. Sup. V, 49. 50 *quem semper acerbum, semper honoratum etc.* 509. Haec ad vulgarem hominum sensum: quem temperant illa, quae supra praemiserat: 465 *Stat sua cuiusque dies* etc. Ita poetae affusfaciunt animos nostros, quae in vtramque partem disputari possint, videre et reputare.

510. Pugnabat Aeneas in altera agmine 310—361. *tenni discrimine*

Aduolat Aeneae, tenui discrimine leti
 Esse suos: tempus, verſis ſuccurrere Teucris.
 Proxima quaeque metit gladio, latumque per agmen
 Ardens limitem agit ferro; te, Turne, ſuperbum
 Caede noua quaerens. Pallas, Euander, in ipſis 515
 Omnia ſunt oculis; menſae, quas aduena primas
 Tunc adiit, dextraeque datae. Sulmone creatos
 Quatuor hic iuuenes; totidem, quos educat Vſens,
 Viuentis caput, inferias quos inmolet ymbris,
 Captiuoque rogi perfundat ſanguine flammas. 520

Inde

511 *discrimine leti* Bigot. et Goth. tert., quod et ipſum bonum et
 alias frequentatum. 512 *verſis tempus* Gud. *succedere Teucris* Rom.
 et alter Hamb. cum Goth. alt., vt ſup. 439. 514 *limen* Vratſl. *te*
adde ſ. Turne noua Bigot. et Goth. tert. 516 *Omnia* Exc. Buz.
primas e Medic. Gud. et aliis ac parte Pierianorum Heinfius recepit.
 Vulgg. partim cum Ald. pr. *primus*, partim cum Ald. tert. et Rom.
primum. 517 *Tunc* in capite verſus: vox haec videtur merum ver-
 ſus ſulerum eſſe, nec quicquam aliud. Apud Seruium eſt: Quidam
tunc pro quondam accipiunt. Obſeruauit tamen Virgilium et alios ho-
 ſis diuſius hac voce *tunc* et *tum* vt: ſic ſup. v. 445 *At R. a. tumentis*
tum: inf. 533 *iam tum Pallante peremto*, pro, iam tum cum Pallan-
 tem peremit; et eodem modo Homerus *vors* interſerit. Reſpicit au-
 tem poeta ſup. lib. VIII, 102. 175 ſqq. 518 *hinc i.* Ven. 519 *ita*
ſerias quas ſec. Rottend. 520 *perfundant* Medic.

discrimine leti, modico mortis
 interſutio Seru. *letum* pro
 exitio, ſtrage copiarum. 513.
Metum limitem agit. Elegans
 translatio a vacuo ſpatio ad
 viam et actum inter duo agros
 relicto petita: conf. ſup. IX,
 323. A Marone mutuatus eſt
 Silius lib. IV, 463. 464. *Age-*
re limitem autem proprie di-
 citur pro facere. v. Gronou.
 ad Tacit. German. 29. 516.
menſae quas. Reſpicit ſup.
 lib. VIII, 102, 175 ſq.
 518. *Vſens*; iſ ſcilicet, de
 quo ſup. VII, 745. VIII, 6.

Alias de hominibus e Volſco-
 rum gente Vſentis fluiui ac-
 colis accipi poterat: vt Sul-
 mo de Pelignorum oppido;
 ſed et ſupra Sulmonem homi-
 nem vidimus lib. IX, 412.
 520. *captiuoqus* h. e. captiuo-
 rum, eleganter pro, et quo-
 rum ſanguine etc. In vlciſ-
 cendo Pallante et mox in eo
 ſepeliendo Achillem, qui Pa-
 trocli caedem vlciſcitur eiſque
 inferias facit, Maroni ante
 oculos fuiſſe, nemo non anim-
 aduertit, qui Homeri lectio-
 ne imbutum habet animum.

Ad

Inde Mago procul infensam contenderat hastam:

Ille astu subit; at uenebunda superuolat hasta;

Et genua amplectens effatur talia supplex:

Per patrios Manis, per spes surgentis Iuli,

525 Te precor, hanc animam serues natoque patrique.

Est domus alta; iacent penitus defossa valenta

Caelati argenti; sunt auri pondera facti

Infectique

521 *procul Mago* Parrhaf. *Lago* Scheffer, *Magno* Goth. pr. *infensam* Macrob. V Sat. 2 et Rom. Gud. Moret. sct. Parrhaf. *immensam* pr. Hamb. pro var. lect. Porro *contenderat* Heinf. recte tuitus est (cf. sup. ad lib. V, 520) et sententiae et praestantiorum auctoritate, inter quos Oblong. et alii Pier. Medic. a m. sec., nam a prima erat *contenderet*: vnde vulgaris lectio orta: *cum tenderet*. Mentel. a m. pr. *cum tenderat*. At in Rom. *contorserat*. 522 *hastu* Goth. pr. *hastam* alter Hamb. *istū* Zulich. *astu* Goth. sec. *astu euadit* sec. Rottend., quod pro interpretatione esse potest. *ac tr.* vulgg. edd. et codd. pars. *ca. tr.* a pr. m. Medic., at ab altera manu *at*: sic et Gud. aliique, vnde Heinf. recepit. *trouibunda* vet. codd., vt Medic. Rom. 523 *Am g. a.* Medic. *affatur* alter Hamb. et Zulich. 524 *et spes* vulgg. *per spes* Heinf. emendauit, tamquam efficacius (et ex more: cf. sup. ad III, 599. 600) distom., ex Leid. Moret. sec. Macrob. et Donato ad Terent., vt supra quoque VI, 364 vidimus. *per spem* Goth. tert. *et spes haeredis Iuli* Gud. ex lib. IV, 274. 525 *guatoque* fere omnes Heinf. *paterque* Franc. 526 *iacens* Rom. 527 *cuelata* Goth. sec.

Ad idem exemplum Achillis nunc octonos iuuenes inferias Pallanti destinat et inf. lib. XI, 81. 82 immolat Aeneas. Nondum igitur ea aetate metuendum fuit Maroni, ne displiceret immane facinus lectoribus: nec, cum Aeneas iam ad furorem actus summa cum crudelitate supplicem ac pretium offerentem Magum v. 523 seqq. obtruncat, et Tarquiti caduere insultat v. 555 seqq., videri ille ea aetate debuit inhumaniter et impie egisse; etsi hoc ad nostrum sensum aliter se habet. Mihi quidem displicet manifesta ni-

mium imitatione Homeri Iliad.

Φ, 26 lqq. ψ, 175 lqq.

521 lqq. Iterum aperta, sed ornata, imitatio loci Homeri Iliad. Φ, 67 lqq. *Mago*, in Magum, vt toties. *subit*, *ὑπείδραμε*. *superuolat*, *ὑπέπτατο*. *Et genua amplectens*: apud Homerum plus miserationis: altera *ἔλῳν ἑλλίσσεται ψενων*, altera hastam Achillis retinet. 526. Duxit haec ex alio loco simili Iliad. ζ, 46, lqq. adde Iliad. α, 378 lqq. *dabit* pro faciet, vt et alibi, et *δενων*. Male vero poetam ad grammaticam subtilitatem reuocant Inpp. post Seruium,

vt

Infectique mihi. Non hic victoria Teucrum
 Vertitur; aut anima vna dabit discrimina tanta.
 Dixerat. Aeneas contra cui talia reddit: 530
 Argenti atque auri memoras quae multa talenta,
 Gnatis parce tuis. Belli commercia Turnus
 Suffulit ista prior iam tum Pallante perempto.
 Hoc patris Anchisae Manes, hoc sentit Iulus.
 Sic fatus galeam laeua tenet, atque reflexa 535
 Cervice orantis capulo tenus adplicat ensem.
 Nec procul Haemonides, Phoebi Triviaeque sacerdos;
 Infula cui sacra redimibat tempora vitta,
 Totus conlucens veste atque insignibus armis.

Quem

528 mali pro mihi Franc. Teucrum. Gratum pr. Hamb. pro var.
 lect. 529 aut a. probe e Medic. et aliis restituit Heinfl. Vulgo:
 haud. tantum sec. Rottend. 530 cui contra Doruill. Goth. pr.
 531 Auri atque argenti Goth. sec. magna talenta Leid. et Goth. tert.
 cum Cod. Thuanco apud Macrob. V, 10. cf. sup. ad IX, 265. 532
 Gratis alter Menag. 533 illa p. Medic. 534 Hoc patris manes
 hoc ipsum f. Iul. pro var. lect. Cod. Koeler. In sentit nulla varietas:
 536 applicat Rom. et Medic., omnesque vetustiores. Vulgg. abdidit,
 quod sup. legebatur in simili versu 553 lib. II. Variare autem poeta
 solet vel verbo: v. sup. ad IX, 814. 537 Armonides ante Heinfl., vti
 libb. pars: item Emonides, Emenides. 538 cui sacro Rom. redimibant,
 redimebat, redundabat erratum ap. Burm. redimebant alii ap. Pier.
 539 insignibus albis. Sic apud Seru. Prabus legendum dicebat: *ut*
„albas vestes accipiamus, quae sacerdotibus congruae sunt. Nec
tamen video, quomodo insignia de veste possint accipi. Nisi forte
voluit,

vt tria genera auri, argenti
 aerisque: *signatum* (in numis),
fastum (in vasis et signis), *in-*
fectumque (rude, graue, in
 massis) exprimere debuerit.
Argentum caelatum est in va-
 sis, opere aetypa ornatis, vt
aurum fastum quoque; et ta-
 lenta simpliciter pro ponde-
 ribus dixit. 531. Sententiam
 versus ornauit Claudian. de
 B. Getic. 604 — 615.

532. 533. Ornauit Home-
 rica l. c. Iliad. φ, 99 sqq., et
 in v. 534. 535 ibid. 115 sqq.
parce gnatis tuis pro serua,
 vt apud Lucilium et Ennium
 inuenitur: Seru., quem cf.
belli commercia redemptionem
captiuorum. 534. Eandem
 Anchisae Manium et Iuli sen-
 tentiam esse aio. Respicit ad
 preces v. 524. 525.

541. in-

- 540 Quem congressus agit campo, lapsumque superflans
 Inmolat; ingentique umbra tegit; arma Sereflus
 Lecta refert humeris, tibi, rex Gradiue, tropaeum.
 Instaurant acies Volcani stirpe creatus
 Caeculus et veniens Marforum montibus Vmbro.
 545 Dardanides contra furit. Anxuris ense sinistram
 Et totum clipei ferro deiecerat orbem;

Dixerat

voluit, certe debuit; *insignia alba*, de insula et vittis intelligi, et *veste alba* inde expleri. Ita blanditur lectio: etiam quia paullo post v. 550 in *fulgentibus armis* itidem exit. Tuentur tamen codd. *ad inf. armis* et vetus Grammaticus Asper apud Seruunt: et *arma lecta* v. 541, nec extat *albis* nisi pro var. lect. in pr. Hamb. Ald. pr. et inde profectis. Nam Nauger. *armis* reposuit. 540 *congressu* ed. Mediol. et ed. pr. Burm. *campum* eiusd. Exc. *lappum* pr. Hamb. *lappu* Lutat. ad Stat. VII Theb. 710. 541 *Cereflus* aliquot edd., etiam Heinf. *Sereflus* Mentel. pr. conf. Seru. 542 *Tecta* Rom. *Laeta* qu. Moret. *Spolia* legere, propria vox. *refert lateri* pr. Hamb. a pr. m. *triumphum* Bigot. et Goth. tert. 544 et *iuuenis Marforum* Bigot. et *montibus* Zulich. et Goth. pr. e m. Sprot. et Montalb. 545 *contra ruit* Hamb. sec. *Anxuris* Rom., corrupte. *Anxuris* codd. recentiores: tres *Anfris*: duo *Anxyris*, hoc melius: verum enim est *Anxuris*, siue, vt veteres scribebant, *Anxuris*. cf. sup. VII, 799. Hic et in seqq. interpunctionem mutauit. cf. Not. 546 *ferri* visiose aliquot edd. e triuio: pro *orbem*, *umbo* Goth. tert.

541. *ingentique umbra tegit* se, super adflans et inclinans se, vt spolia legat. Ordo verborum simplicior erat: *lapsum inmolat, superflansque ingenti umbra tegit*. Ita accipio, nec aliter accipi posse pato. Sane de morte tum alii tum Vrsin. Scabig. Cerda accipiunt, vt sit *σκόρος ὄσος ἐκάλυψεν*, et quae similia alia apud Homerum occurrunt. At enim *noctem, ombra, tegere oculos* recte dixeris: quis vero ferat: *tegere aliquem umbra?* et tum *umbra ingenti?* Arma detracta dat Sereflus abspportanda:

ex more, v. c. Iliad. π, 663 — 665.

543. *Instaurant acies* pato simpl. succedunt in pugnam cum Aenea. *Caeculus* supra VII, 678: 681. *Vmbro* ibid. 750. 752. Cudunt vero h. l. sibi difficultates et molestias Iatpp. alius aliter, dum non ad Anxurem sed ad Vmbronem sqq. referunt. Perperam: Breuitati studens poeta, ne rem eandem vicies repetat, non addit Caeculum, et Vmbronem fuisse caecum: pergit ad Anxurem, sed variata oratione, vt cum iam ante caecum dicat, et narrationem

Dixerat ille aliquid magnum, vimque adfore verbo
 Crediderat, coeloque animum fortasse ferebat,
 Canitiemque sibi et longos promiserat annos.
 Tarquius exultans contra fulgentibus armis,
 Siluicolae Fauno Dryope quem Nympha crearat,
 Obuius ardenti sese obtulit. Ille redacta
 Lorica clipeique ingens onus impedit hasta.

550

502

Tum

547 *illi Rom.* aliquid magicum Guellius emendabat, quem Cerda et Satroeus sequuntur: prava enim interpunctione eo deuenerant, ut ad Vmbrosem referrent; cum autem incantationis peritum prodiderat poeta sup. VII, 750 sqq. Sed agit nunc de Anxuro, homine superbo, qui insolentius increpauerat Aeneam, ut solent veteres haec in primo congressu pugnae. aliquid magnum *trou. pby.* Nihil notum. cf. Hemsterk. ad Lucian. T. I, p. 59. aliquid magnum malebat Heinf. *Dictum erat illi aliquid emendauerat Waddel. pag. 26* Animada. crit., infelicis ingenii criticus. Totus versus aberat Goth. tent. *Ponne, pro verbo, bello Rom.* 548 *animum tres ap. Burm.* *inque uniuo Ven. a m. pr.* quod ornari possit. *uobis; ad uocem fortasse, quoties ad eam redeo, semper offendo.* 549 *et multos Goth. sc.* *permiserat Ven.* 550 *Traquitus; Tarquius, ap. Burm.* 551 *Fauno Ven. et Gud. a m. pr.; alius, quam deus, Siluicola Faunus vix esse potest. Vocem: e Naeuio de b. Pun: I et Accio adoptatam esse ap. Maerob. VI, 5 traditum. Ita vero humani quid passus est poeta, dum subiicit v. 558 patria sepulcro. Videtur hoc sensisse Iul. Sab., qui legit Dauno, sed sic Siluicolae parum accommodatum.* 552 *sese tulit Heinf. con.* 553 *Lorica Ven., tum impedit Burm.; an impedit? Laborauit igitur et ipse in h. l., vid. Not.*

sionem de eo subiungat, nam *deiciat sc. Dardanides, Aeneas. Dixerat ille sc. Anxur.* 548. *enaeque animum fortasse ferebat.* Singulare dictum hoc est. *Ferte. suab; pro ad caelum efferre, alias iam vidimus poetae frequentatum de superbia et arrogantia: Et fortasse ille arrogantem se gesserat; dum de Aenea victoriam et longam vitam sibi promiserat: Adumbravit h. l. Silius lib. V, 403 sqq. et ibid. 411; ut mox noster 550.*

550. *exultans* simpl. proficiens; prodiens. 552. 553. *Ille, Aeneas* (non Tarquius), *hasta redacta*, quam reducerat (conf. sup. ad IX, 423) adeoque magna cum vi immiserat; *impedit lorica clipeique onus*, transfigit Tarquiti clipeum et lorica, sic ut infixa hasta haereret ne retrahi facile posset: hinc Aeneas arrepto statim ense caput deiecit. *Seruius impedit: non permisit, vsui esse ad protegendum Tarquitum.*

Tum caput orantis nequidquam, et multa parantis
 555 Dicere, deturbat terrae; truncumque repentem
 Prouoluens, super haec inimico pectore fatur:
 Iffice nunc, metuende, iace. Non te optima mater
 Condet humi, patrioue onerabit membra sepulcro:
 Alitibus linquere feris; aut gurgite mersum
 560 Vnda feret; piscesque in passu volnera lambent.
 Protēnus Antaeum et Lucam, prima agmina Turni,
 Persequitur,

554 *Tunc* Goth. test. *Cum* pr. et *plura parantis* *Hystors* Parahf.
 555 *deturbat* a m. pr. Medic. *truncumque repentem* vulg. *At* *repentem*
 iam antea lectum in Commelin. Heinf. e Medic. et aliis, etiam Pierii
 ac Ge. Fabricii. *potentem* Rom. *iacentem* tert. Moret.; Heinf. cupit
truncumque repentem, nimis erudite! 556 *Prouoluens* aliquot Burm.
 557 *nunc*: non pro var. lect. pr. Hamb. *Nunc te* vett. edd. ap. Pier.
 Nam te Sprot. te multis abest. 558 *humo* Medic. a m. sec. et Dor-
 vill. *patrioue* nonnulli. *onerabat* duo Burm. *onerabit* Gud. *onerabit*
 Hugon. a m. sec. *honorabit* Doxuill., et *onerabit* emendauerat
 Acidalius ap. Heinf. Scilicet recordandum est, *sepulcrum* h. l. esse
 tumulum, quo alias mortuus dicitur *premi*, cum sub eo conditus
 iacet; pro *membra*, *umbra*, Goth. text. 559 *liquere* Doruill. a m. scil.
 561 *Antisum* Medic. Effet adeo *Ἀντίσιον*; sed nunc *Ἀντίσιος* est. *Lu-*
cam bene Heinf. secundum Pierium e libris: melius *Lucam* Gud. Vul-
 go *Lycam*: sic primam corripit probabile fiet. *Lyncam* Oblong. Alii
 aberrant: *Licam*, *Lican*, *Licnam*. pr. a. Turnum aliquot
 edd. ante Pier.

Nec aliter Cerda. Verum ca-
 put parum tuetur lorica cli-
 peusque, sed galea. Est au-
 tem exquisite dictum: *lori-*
cam et clipeum impedit hasta,
 pro vulgari: *hastam impedit*
lorica: nam hasta impedita et
 fixa tenetur: sicque et ipse
 clipeus impeditus est, nec li-
 bere regi ac moueri potest:
 cf. inf. 794. 795. Sed in
 his, quae reciproca sunt,
 poetae illud sequuntur, quod
 minus vulgare est. 554 sqq.
 Iterum Homericæ adumbrat
 in sqq., quod quidem hic fac-
 tum nolimus: cf. sup. ad v.

520. 527. Primum quidem
 ὄφρα γομῆν δ' ἄρα τῆν κἀν
 κοίτην ἐμύχθη aliquoties oc-
 currit, in primis de Dolone
 Iliad. u. 457: vbi vide ante
 454 sq. Reliqua autem ex
 Iliad: φ. 120 — 127. poeta
 sunt. conf. Iliad. λ. 452 sqq.
 558. *onerabit*: Scilicet sepul-
 crum h. l. est tumulus, *τῆν*
βίος, impositus corpori, quod
 alias inde tumulo *premi* dicitur.
 conf. Var. Lect. 560.
pisces lambent, vt Homer. i. c.
 ἀπολιχμήσονται, sanguinem
 haurient.

561. *prima agmina Turni*,
 vel

Persequitur, sortemque Numam, fulvumque Camertem,
 Magnanimo Volente satum, divissimus agri
 Qui fuit Aufonidum, et tacitis regnavit Amyclis.
 Aegaeon qualis, centum cui brachia dicunt, 565
 Centenasque manus; quinquaginta oribus ignem
 Pectoribusque arsisse, locis cum fulmina contra
 Tot paribus streperet clipeis, tot fringeret enses
 Sic

562 *Prosequitur aliquot Burm. Annot. Medic. Diacrisis is ab eo, qui sup. IX, 454 memoratus. Naunusque vterque Hamb. Camertem, Carestem, aberrant.* 563 *Vulscante; Vulcente, Volschis, Volcentis. conf. sup. ad IX, 379. dit. agris Bigat. conf. sup. ad v. 201. aquis Goth. tert.* 564 *regnabat Doruill.* 565 *Aegaeon est, Alycaon. 566 orbibus Franc. auribus alter Hamb. pro var. lecta. 568 et fringeret Sprot.*

vel *απομάχας*, qui pugnant, ante ordines, vel qui in prima acie, *ἀπὸ πρώτων*. 564. *Aufonidum*. Aufonidarum, vt bene Seru. exponit; *Aufonidas* autem pro Aufonibus dicitur, quibus, cum olim omnem Italiam inferiorem tenerent, sedes a Circeis ad Lirin vsque etiam serioribus aetatibus mansere. Iam in his locis inter Tarracinam et Caietam iuxta mare *Amyclas* fuerunt, a serpentibus delatae, seu viperae seu hydri illi fuere, incolentibus vrbe excedere coactis. v. Seru. ad h. l. Plin. VIII, 29 et caeteros, qui oppidi meminere, apud Cluver. Ital. ant. pag. 1093. Nomen oppidi seruarius, *maris Amyclaeum* vel *Amyclanum*, quod Tacitus etiam memorat IV Ann. 59. Has *Amyclas* *tacitas* dixit, epitheto huic retracto

ab alteris *Amyclis* Laconicae, quae ab Achaeis habitatae ac diu fortiter propugnatae tandem a Doriensibus expugnatae sunt: hostium enim aduentu saepe temere nuntiato, cum vere hostis venisset, nemine nuntiante, et *tacentibus omnibus*, vrbs capta est. Caetera v. in Excurs. II ad h. Lib.

565 sqq. Splendida comparatio. Qui primus nunc deductus erat in praelium Aeneas, quanta virtute quo furore sit conspicuus! Aliter de Aegaeone seu Briareo tradit, quam Homerus Iliad. α, 402. 403, cum inter Gigantes eum referre videatur, qui Olympum oppugnant. *Pectoribus* addit 567, quia efflat ignem, vt Cacus supra, vt Typhoeus, et tot alia monstra. *Tot paribus*, pari numero, scilicet quinquaginta clipeos.

- Sic toto Aeneas defaecit in aequore victor,
 570 Vt semel intepuit macro. *Quin* ecce Niphaei
 Quadriuges in equos aduersaque pectora tendit;
 Atque illi, longe gradientem et dira frementem
 Vt videre, meta versi retroque ruentes
 Effunduntque ducem, rapiuntque ad litora currus.
 575 Interèa biugis infert se Lucagus albis
 In medios, fraterque Liger; sed frater habenis
 Flectit equos: *fructum* rotat acer Lucagus ense.
 Haud tulit Aeneas tanto feruore furentes:
 Inruit, aduersaque ingens apparuit hasta.
 580 Cui Liger:
 Non Diomedis equos, nec currus cernis Achilli,

Aut

569 *descendit* Goth. tert. *in agmina*, aliquot Pier. et Leid. 570 *Nyphaei, Nipei, Riphei* in aliis. *Quin et Vse* Ed. pr. Burm. 571 *Quadriuges* aliquot Pier. Goth. tert. et Ed. pr. Burm. *Quadriugis in vnguis* Medic. a m. pr. et bini Burm. 572 *illum* Menag. pr. et dura Doruill. 573 *retroque fluentes* alter Hamb. 574 *in littora* edd. Ald. pr. et aliae ante Pier. cum Gud. Bigot. et pr. Hamb. *in littora* Goth. tert.; et potest alterum illud pro interpretatione esse alterius; tum *currum* optimi quique, inquit Burm., sicque Rom. et alius Vatic. cum Goth. Icc., sed *currus* magis poeticum. *r. ad l. cursus* aliquot Pier. 575 *Ligagus* Exc. Burm. *Ligagus* Goth. scē. et mox. 576 *In mediosque Liger frater* Goth. tert. 578 *fruentes* alter Hamb. *ruentes* Parrhaf. et Erf. 579 *Inruit* Ed. pr. Burm. 580 *Cui L.* ait duo Burm. *Cui tum Liger ait* Ed. Ven. At in Ald. tert. et hinc Auctis excidit totum hoc. In eodem et cætt. 581 *non currum cernis Achillis* legitur. *nea r.* Heinf. cum parte oedd. et oedd. *Plu non s.* tum *currum* omnes Heinf. cum Medic. et aliquot Pier., it. I inis Goth. *Achilli* Heinf. e Menag. pr. et Moret. pr.; adde Leid. et Goth. tert., vtpote doctius.

peos. *Sic*, „vt non vnam manum putares, tota etc.“ Seru. Locum bene translit ad Tydeum Statius II Theb. 595 sq.

17 572. *longe gradientem*; longis gradibus incedentem; non e longinquo: *manus* *si-* *beta* *gamma*. Magnificum vero et

hoc de Aenea et mox v. 579 *ingens apparuit*. 575 sqq. Comparare solent Iliad. 2, 101 sqq. aut 122 sqq., vbi duo fratres eidem currui insunt. 579. simpl. accipe: venit, adfuit intenta cum hasta: sed ornatis. 581. Congressus quidem est Aeneas cum Diomede

Aut Phrygiæ campos: nunc belli finis et æui
 His dabitur terris. Vefano talia late
 Dicta volant Ligeris: sed non et Troius heros
 Dicta parat contra; iaculum nam torquet in hostem. 583
 Lucagus vt pronus pendens in verbera telo
 Admonuit biuges: proiecto dum pede laeuo.
 Aptat se pugnae: subit oras hasta per imas
 Fulgentis clipei, tum laeuum perforat inguen;
 Excussus curu moribundus voluitur aruis: 590
 Quem pius Aeneas dictis adfatur amaris:

Lucage,

582 Phrygiæ campos Goth. alter. 583 His d. telis Doruill., at-
 qui opp. Phrygiæ campos. Vefani Gothi tert. 585 parit Leid. pro
 var. lect. Quod Seruius habet; potest legi: Edicta parat contra,
 huc spectare putò, quod illi interpungebant post parat: nam edicta
 vitiosum est. iam torquet alter Hamb. et Doruill. a. m. sec. conat-
 que Oudart. in hostes plerique Pier. et potiores Heinf., sicque Heinf.
 expressum dederat: quod tacite a Burm. mutatum: nec male. 586
 prono p. in v. telo Arufianus Messius: quod merite placet Heinfio:
 modo codd. addicent. in verbera solo Montalb. Lucagus ab pronus
 pendens in verbera sile corrupte Erf. 587 Annonus biugis idem
 Arufianus. biuges Goth. sec., tum statuto Medit., sed proiecto pede
 recte in statu pugnandi. Ad fastidium illustravit Heinfius. cf. Macrob.
 VI, 4, p. 596 ed. Lips. 588 Aptat duo Heinf. sub imas sec. Moret.
 590 volu. agmen Mediol. Ed. 591: Quam proles commendat Io. Schra-
 der., quod per se non malum. assalus Doruill.

mede Iiad. 2, 217. 275 sqq.,
 et cum Achille Iiad. 4, 79
 sqq. Sed neutrius pugnae
 exitus is fuit, vt poeta eum
 hic respexisse videri possit.
 Itaque Cerda est audiendus,
 qui sententiam eo retulit, vt
 omnino Latinos praeferat
 Achiuis Ligery Latium Tro-
 adi; esse ipsi rem nunc
 cum fortioribus viris, quos
 non tam facile effugiturus
 fit; vt supra Turnus lib. IX,
 154. 155 Haud sibi cum Da-
 nais rem saxo et pube Pelasga
 Est putens. 586. pendens in
 verbera. conf. sup. lib. V,

146, 147. Ge. III, 106. 107.
 Hic Lucagus gladio pro fla-
 gno vltus est, dum morae
 impatiens, equos ipse inci-
 tat, fratre Ligeri eos regente.
 Notabile autem hoc, quod
 Lucagus in curru stans, non
 hasta, ex perpetuo herouum
 more, sed ense vitur. conf.
 577. Tum 588. 589 tra-
 iecta ima clipei ora hasta ip-
 sum bubonem transfigit; vt
 contra superiore clipei ora
 vulnus inferebatur supra v.
 476, vbi V. Var. Lect. 591.
 pius epitheton nullam vim ha-
 bet. Super Aeneae inhumana-

- Lucage, nulla tuos currus fuga segnis equorum:
 Prodidit, aut vanae vertere ex hostibus umbrae:
 Ipse rotis saliens iuga deseris. Haec ita fatus
 595 Adripuit biugos. Frater tendebat inermes
 Infelix palmas, curru delapsus eodem:
 Per te, per qui te talem genuere parentes,
 Vir Troiane, sine hanc animam, et miserere precantis.
 Pluribus oranti Aeneas: haud talia dudum
 600 Dicta dabas. Morere, et fratrem ne desere frater.
 Tum latebras animae, pectus, mucrone recludit.
 Talia per campos edebat funera ductor
 Dardanius, torrentis aquae vel turbinis atrij
 More furens. Tandem erumpunt, et castra relinquunt
 605 Aescanius puer et nequidquam obsessa iuventus.

Iunonem

592 Huc age Rufinian. de Schom. Dianoc. Ed. vet. 593 Perdidit Ven. aduertere Leid. 595 Adripuit Leid. Menag. pr. et Ex. Burm. biuges etiam hic Goth. sec. inermes vel inermis aliquot Pier. inter quos Rom., et Heins. scilicet omnes, etiam Medic., haud dubie elegantius altero, et si sensu eodem. Hic tamen Heinsio inermis magis aridebat: causam non adiecit: nisi forte alterum formavit alteri loca inf. XI, 414. et potest. haec vgeri: quod Liger auriga, equos regebat adeoque sine asinis erat. 596 delatus Sprot. pro. var. lect. In nonnullis insertum testatur post hunc Burmannus versum pessime eulum Tendebatque istis illi de pectore voces, 597 Per qui te tanti talum g. g. Donat. in Tebens. qui cantabilem g. Schell. Horst., et idem alio loco: Anteam tunc talum g. Fuisse hic iam antiquitus aliquid turbatum suspicabatur Heins. Melius Burm. vidit homines istos confudisse cum h. l. versum Aen. I, 608. parentem Goth. pr. 598 et abest Goth. tert. 600 et abest ed. Mediol. et binis Goth. non desere duo Burm. 601 recludit vel resoldit pr. Hamb. 602 auctor probationis Pier. et Heins. Alii ead. et scripti videtur, ut Goth. pr. et tertium Ex. 603 Dardanius et aliquot Pier. 604 fremens Mentel. sec., sicque Rom. erumpit pr. Moret. castra pr. Hamb. et Parrhal.

nitate conf. sup. ad v. 520.
 592. nulla fuga segnis equorum
 sc. quoniam hos incitauerat
 v. 586 promus in verbera. aut
 vanae v. exemplo Niphaei v.
 572. 573. 574. sed sponte de-

fluisti de curro. Similis factus
 casus Iliad, v. 745—750.
 603. Comparatio Homérica.
 cf. Iliad, v. 87. 88. 604.
 605. Artificium narrationis
 velim obseruari in iudicio et
 dilecto

Iunonem interea compellat Iuppiter vitro:

O germana mihi atque eadem gratissima coniunx,
Vt rebare, Venus (nec te sententia fallit)

Troianas sustentat opes: non viuida bello
Dextra viris, animusque ferox, patiensque periculi. 610

Cui Iuno submissa: Quid, o pulcherrime coniunx,
Sollicitas aegram, et tua tristitia dicta timentem?

Si mihi, quæ quondam fuerat, quamque esse decebat,
Vis in amore foret: non hoc mihi namque negares,

Omnipotens, quin et pugnae subducere Turnum, 615
Et Dauno possem incolumem seruare parenti.

Nunc pereat, Teucrisque pio det sanguine poenas.

Ille

609 *Troianis Sprot. sustentat Ven. nec, nunc, nam, erratum apud Burm. nec etiam Goth. text. non inuida Parrh. 610 animosq. Gud. a m. pr. 611 Cum I. pr. Hamb. Et I. Rom. 612 me aegram Exc. Burm. tr. iussa t. Medic. 613 quemque Montalb. 614 non haec duo Moret. et Iunt. ed. cum Goth. sec. mihi nempe Bigot. et Zulich., sed vid. Not. 615 Turnum s. pugnae aliquot Picx. 616 Vol Dauno. Oudart. possim vterque Rottend. et Leid. 617 suo det s. Dorvill. moda det Erf., sed piq., quatenus mortem non meruit.*

dilectu rerum, quas narrat, tot aliis omisiss. Pugnari debuit interea non minus acriter viris ea muros: sed his nunc recte caremus: itaque satis erat binis versibus moneri nos de exitu oppugnationis.

606 sqq. Eo iam res erat adducta, vt Turnum Aeneas assequeretur adeoque pugnae inter eos fieret. Haec ex rerum in Aeneide ordine destinato adhuc erat differenda. Deorum interuentu ad hoc vsus est, vt epicum poetam facere, necessè est. 607. 608. Amare haec ad Iunonem. Comparant locum Iliad. 2. 396 sqq. adde d, 5 sqq. 609.

610. non v. e. immo vero Aeneae virtus pugnam resistuerat: dextra viris, virarum, vt solet poeta.

611. pulcherrime h. l. notabile, inter blanditias. 612. tristitia dicta h. l. exprobrantis, acerba. 613. Vis in amore mihi, pro si tuo in me amori esset vis. Alias potentia dicitur de amantibus. Vulgaris oratio esset: si tantum valeret amor meus apud te, tantam haberet vim et auctoritatem, vt olim inter amoris nostri primordia. 614. namque non vacat, sed assenerat: scilicet, vtique, *γὰρ τὰς, γὰρ δὲ*. 617. Nunc peruat stomacha-bunda

Ille tamen nostra deducit origine nomen,
 Pilumnusque illi quartus pater; et tua larga
 620 Saepe manu multisque oneravit limina donis.
 Cui rex aethërii breuiter sic fatat Olympi:
 Si mōra praesentis leti tempusque caduco

Oratur

618 *deducit* dicit Rottend. et Gud. 620 *quo abest* binis Burn. *oneravit* ubique legitur. Io. Schrader. Emendat. p. 151, memor perpetuae varietatis in duabus voc. *onerare* et *ornare*, emendabat *ornavit*: quod sane et ipsum praeclarum est, vt, *decorare*. Et qui donaria in templis suspendit, ille ornat templum: quod nunc per *limina* declarat poeta. Lucan. VI, 260 *Non tu bellarum scyllis ornare Tonantis Tempia potes*. Accommodatum itaque Io. Schraderi inuentum dicam et ingeniosum. Solenne tamen non minus est copiam magnam per *implere*, *ouerrare*, declarare. Sup. III, 485 *Nec cedit honori, Textilibusque onerat donis*. Lestionem igitur non ausim contra omnes codices mutare, quae nec ipsa aut minus poetica aut absurda aut alia de causa damnanda sit. 621 *fatat* a m. sec. Medic. et Gud. cum aliis Heinſ., sic et Rom. cum Goth. sec. et Erf.

bunda pronuntiat: pro, nunc vero ei pereundum est in Troianorum gratiam; etsi ille etc. 618. *deducit nomen* h. stirpem, genus. A Iunone Turni genus si ductum fuit, ignotam fabulam attingere videri debet poeta, vt fortasse Pilumnus Iunonis filius habitus fuerit; quod nunc ignoratur. Potest tamen illud: *nostra origine*, ita sumi, vt siue Iouis siue omnino diuina stirps et origo respiciatur. Nam si a Danae ductum Turni genus: debuit illud ad Iouem et Io referri; aut Pilumnus Iouis filius haberi potuit vel Saturni. Nunc cum veriora ignoremus, praestat simpliciter de diuina origine inde a Pilumno accipere; vnde etiam adiectum: *Pilumnusque illi quartus pater*. cf.

Exc. VII ad VII, p. 149. 619. 620. Frequens ad exorandos deos et ad rudiora hominum, qui sacris factis tamquam donis et muneribus numen placari posse putant, ingenia accommodatum argumentum, cuius prima exempla in Homero *Iliad.* 9, 238 sq. et 203 sq.

621. Iuno hoc spectabat, vt Turnum oratione morti eriperet. Huic occurrit Iupiter sic, vt in praesens modo tempus fata Turni differri patiat. cf. sup. VII, 313 sqq. Est vero totus locus Homericus *Iliad.* 9, 439 sqq., vbi Ioui Sarpëdonem morti subducturo simili modo intercedit Iuno, ac nunc Iunoni Iupiter. 622. *caduco*, exquisite, mox casuro, vel cui mox cadendum, moriendum est; vt VI,

Oratur iuveni, meque hoc ita ponere sentis:
 Tolle fuga Turnum, atque instantibus eripe fati.
 Hastenus indulgisse vacat. Sicut altior istis 625
 Sub precibus venia vlla latet, totumque moueri
 Mutariue putas bellum: spes pacis inanis.
 Et Iuno adlacrimans: Quid si, quod voce grauaris,
 Mente dares, atque haec Turno rata vita maneret!
 Nunc manet infontem grauis exitus: aut ego veni! 630
 Vana feror. Quod ut o potius formidine falsa

Ludar,

623 haec ita Leid. qu. Moret. Ed. Ven. *ponere si vis* Doruill. a m. sec. 627 *Multarum* Medic. a m. pr. *putas* Oudart. *poscis* idem. 628 *Et I. adlacrimans* e Medic. et alijs Heinſius. Edd. Mediol. et Ald. pr. *Quoi I. allacrimans*. Vulgo inde a Naugerio: *Cui I. illacrimans*. At praecessit *Cui v. 621*. Rom. *Cui I. lacrimans*. Duo Moret. et pr. Hamb. *Cui I. adlacrimans*. *Quod si* Gud. et Spröt. *quas voces gr.* Rom. et pars codd. Pier. Heinſ. et Burm. cum Goth. pr. 629 *dada* vlt. Rom., non Seruius, quem Heinſ. nominat. 630 *haud ego* Oudart. et Exc: Burm., quod et ipsum defendi posset. 631 *ferar* Doruill. *Quod uti p.* Gud. *Quid ut o* Ed. pr. Burm. *Quin o*, et, *Quin ut o*, veti. edd. cf. Pier. *Quin ut* Goth. pr. *ultra p. tert.* *Quod ut* *opto tuis* Est.

481 *vello cadenti*, cadentes. 623: *in quo* *sed ita* *potiore* *sentis*: sique ita hoc factum interpretaris, in hunc sensum accipis, ut in eum modum a me constituatur nunc hoc: scil. ut Turni fata differantur, non ut mutentur. *ponere* docte, *reddere* pro *diceri*, *ordinare*, *constituere*. 625. *vacat* exquisitius quam *licet*: nihil ultra. 626. *venia*, concessio: quod concedam, indulgeam.

628. Belli exitum fatalem immutatum non iri Iupiter pronuntiauerat: de Turno nil meminerat: Iuno itaque Iouem, quem sibi placationem videt, seu alia de causa

seu Veneris iurgia veritum, caetera de Turni vita et incolumitate eloqui non audere arbitrata, utinam id, inquit, quod disertis verbis promittere mihi grauaris, animo saltem et voluntate annueres, scilicet, ut Turno vita esset incolumis! Nisi atque est *h. d.* Sic sane *T. r. v. m.* *Quid si?* *valet* idem, quod, cur non? quid ni? *vi* *av*; *ei* *xxi*; quid mali inde futurum esset, si; reditque adeo sententia ad optatiuam: o si! *granaris* sc. dare. *rata* eleganter, adeoque perpetua et integra, incolumis. *Mox* se ipsam retractat: *Enistuerit*, *nunc*, *manet* etc. 630. 631. *aut ego v.* nisi admodum

Ludar, et in melius tua, qui potes, orsa reflectas!

Haec ubi dicta dedit, coelo se proteus alto

Misit, agens hiemem nimbo succincta per auras; :

635 Iliacamque aciem et Laurentia castra petiuit.

Tum Dea nube caua tenuem sine viribus umbram

In faciem Aeneae (visu mirabile monstrum)

Dardaniis ornat telis; clipeumque iubasque

Diurni adsimulat capitis; dat inania verba;

Dat

634 Post hunc in Moret. sec. retractus erat versus ex lib. XI, 144 *Ordinis flammularum et late discriminat agros.* 635 et L. *tecta* aliquot

Pier. Alii I. a. *petit et Laurentia castra.* 637 *miserabile Ven.*, sic-
que edd. nonnullae diabolares. 638 *armat pro diu. lect. Dor-*

vill. et *iubamque.* 639 *verba vel membra Gud.*

modum fallor, a vero aber-
ro. *vannus*, qui sibi vana et
inania persuadet, *vannus veri*
graece dictum, vt fallax ve-
ri, deceptus, falsus veri h.
vero. *Quod, καὶ ὁ*, qua
in re, tamen vtinam frustra
metuam et vtinam tu consil-
ium de Turno mutes.

633 sqq. In simulacro Ae-
neae confluendo habuit Apol-
linem Homericum, quem se-
queretur, qui Aeneae *ἰδὼν*
obicit Diomedem Iliad. 2, 449
sq. Inuentum autem hoc Iu-
nonis eo pertinet, quod, si
ei aperte fugam suafisset, mo-
re viri fortis Turnus fugae
mortem praetulisset, cf. Serv.
ad 644. vid. inf. 666 sqq.
Imitatus, sed sobrie, Silius X,
83 sq., et paullo pinguius, in
fraude Annibali a Iunone fac-
ta lib. XVII, 528 sqq. — 572
sq. In quo loca multa ex
nostro expressa. Si a prisco
poeta, Homero, Hesiodo vel

Pindaro, hic locus profectus
esset: dicerem Iunonem saga-
citer esse adhibitam ad me-
teorum creandum, quippe,
quae aeris erat symbolum an-
tiquae Graeciae. Sed a Ma-
rone haec aliena sunt, quip-
pe cui Iuno persona goetica
est, qua causam efficientem
rei, vulgari modo nos tra-
ctandae, subiicit, accommo-
date tamen ad mythorum fi-
dem. *nimbo succincta*, nubem
Iunonem agens, turbinem, pro-
cellam. Nouum hoc ad deae
praesentiam designandam, sed
in *insuperuacuis* deorum in tem-
plis non insoles; vide Cal-
limach. in Apoll. pr. et Intpp.
Gerda laudat ex Valer. Fl. II,
115 *Cum dea (Venus) se piceo*
perfidum turbida nimbo Prae-
cipitas. 638. *telis* h. l. pro
armis, paullo durius; nisi
de valida Aeneae hasta acci-
pere praestat. *Mox iubas pro*
galea cum crista. 639. *ina-*

nia

Dat sine mente somnum, gressusque effingit euntis: 640
 Morte obita quales fama est volitare figuras,
 Aut quae sopitos deludunt somnia sensus:
 At primas laeta ante acies exultat imago,
 Irritatque virum telis, et voce lacescit.
 Instat cui Furnus, stridentemque emittit hastam 645
 Coniicit: illa dato ventit vestigia tergo:
 Tum vero Aenean aversum ut cedere Turnus
 Credidit, atque animo spem turbidus hausit inanem:
 Quo fugis, Aenea? thalamos ne desere pactos:
 Hac dabitur dextra tellus quaesita per undas. 650
 Talia vociferans sequitur, stridulumque coruscant
 Mucronem: nec ferre videt sua gaudia ventos.
 Forte ratis celsi coniuncta crepidine saxi
 Expositis stabat scalis, et ponte parato;

Qua

640 *grossumque* Medic., idque praefert Cuningham; caussam non video. *affigit* Ven. *inertes* Goth. sec., felix librarii lapsus, si intelligas esse gressus non veros, sed per ludibrium assimilatos: ut modo *inania verba*. 641 *qualis* binis locis Priscianus. 642 *indunt in-* *somnia* pars codd. Heinf. et Burm.; sicque Goth. tert. Omiserat, pu- to, aliquis praeposium verbi: *deludunt*. In Hugon. *deducunt* s. In tert. Moret. *alludunt* s. 643 *Aut p.* Zulich. et Ed. Iunt. *taeti* Dor- vill. 644 *ac voce* Menag. pr. et Goth. tert. *aut* aliquot Burm. 645 versus deest Goth. tert. 647 *versum Aeneam* Sprot. et Montalb., nec male. *Aenean versum incedere* alter Menag. *Aeneam aversum* Zulich. et Ed. P. Daniel. cum Goth. tert. *ubi cedere* Parrh. 652 *ut* *ferre* Franc. 653 *saxi* — *celsi* Goth. tert. 654 *Inpositis* Hugon. *ponte parato* Goth. tert.

nia verba ipse. mox interpre-
 tatur: „*dat sine mente so-*
num.” 641. *figuras*, *αἰδωλα*.
 Ante oculos fuisse Lutret. I,
 133—136 observatum Macro-
 bio VI, 3, p. 577 Lipf. 648.
turbidus, *tumens*, *elatus* ar-
 rogantia, inquit Seru. Per-
 turbatur scilicet mens super-

bientis timore, ira, spe, me-
 tu. 652. nec sentit et intel-
 ligit, suam exultationem esse
 inanem. Loquendi ratio po-
 etis non infrequens.
 653. Stabat forte navis ita
 admota littori saxoso, ut pontis
 applicitus esset. *crepido saxi*,
 orname de littore, quatenus
 eminet.

- 655 Qua rex Clusinis aduectus Ofimius oris.
 Huc sese, trepida Aeneae fugientis imago
 Coniicit in latebras: nec Turnus segnior infat;
 Exsuperatque moras, et pontis transiit altos.
 Vix proram adtigerat: rumpit Saturnia funem,
 660 Auolsamque rapit reuoluta per aequora nauem.
 Illum autem Aeneas absentem in proelia poscit;
 Obuia multa virum demittit corpora morti.
 Tum leuis haud ultra latebras iam quaerit imago,
 Sed sublime volans nubi se immiscuit atrae:
 665 Cum Turnum medio interea fert aequore turbo.
 Respicit ignarus rerum, ingratusque salutis,

Et

655 Clusinis Medic. a m. sec. Clusitinis Ed. pr. Burm. aduen-
 tus Ven. Ofimius Oudart. Ofirius Goth. sec., sicque aliquot Pier.
 cum Rom. Ofinus Frane. Onifus Bigot. pro var. lect. Incepit Sex-
 vius, qui Mafficum Ofimum hinc exsculpit, et Grammaticus apud
 Macrobi. V, 15, p. 532, qui haec reprehendit. 656 Huic Medic. A-
 neae trepida Ald. pr. et Goth. pr. trepidam Aeneae alter Hamb. 657
 in tenobras Hugen. in latebris pr. Menag. Latebras pro refugio di-
 xit. segnior alter Hamb. 659 rupit aliquot Heinf. cum Goth. pr.,
 sicque edd. apud Pier. et Rom. 660 Auolsam et Aduolsam in Pier.
 libb. Euolsam Leid. resoluta Goth. tert. nauim Pier. malebat ex
 vett. scriptis. classen Ven. 661 Ille autem Gud., quod se non ca-
 pere profiteretur Heinf. Ex Seruio tamen facile est ad intelligendum.
 Legerunt olim nonnulli, quod Romanus quoque exhibebat: Ille au-
 tem Aenean absentem in. pr. poscit. Ita vero sequens versus non facilis
 erat ad expediendum. Urbani virum corpora de nautis in nauis in-
 ventis accipiebat. Praestat utique lectio vulgata. Verum si ex ani-
 mo dicendum est, quod sentio, virumque versum 661. 662 aut ali-
 quum esse arbitror, aut a Marone ad marginem appictum, necdum
 reliquo carmini accommodatum. absentem Aeneas Rottend. alter, et
 Exc. Burm. 662 viro Parrhaf. ex virom. dimittit multi. 663
 Tunc ante Pier. 664 se miscuit Goth. alt. arte Franc. 665 Tum
 duo Burm. Tunc Goth. test. T. interea magnus fert Ven. interem
 modto Rom. et Goth. alter. in modto Montalb. 666 salutis pr.
 Hamb. pro var. lect. ignarusque salutis Goth. sec.

eminet. rex, ex more vete-
 ris aevi pro vire ex principi-
 bus: aut fac fuisse Larthem
 Clusinarum, sub Maffico, du-
 ce totius agminis. cf. v. 166,
 et Excurs. I. ... 661. aequora

reuoluta, de fluctuum recessu,
 refluxu, a littore accipio.

665. ingratus salutis ex-
 quisite ad Graecum morem
 exquisitos carpiat. sc. frum:
 quod ad salutem, vitam ser-
 vatam,

Et duplicis cum voce manus ad sidera tendit:
 Omnipotens genitor, tantum me crimine dignum
 Duxisti, et talis voluisti expendere poenas?
 Quo feror?, unde abii?, quae me fuga, quemue reducet? 670
 Laurentisne iterum muros aut castra videbo?
 Quid manus illa vitam, qui me meaque arma fecisti?
 Quosne (nefas) omnis infanda in morte reliqui?
 Et nunc palantis video, gemitumque cadentum
 Adcipio. Quid ago? aut quae iam satis ima dehiscat 673
 Terra mihi? vos o potius miserescite, venti,

In

667 *ad sidera tollit* plerisque Pier. pars Heinfl. et Burm. cum Goth. tert. et Erf. 668 *tantum me* Zulich. Sprot. Ed. pr. *tanto* in Röthl. et plerisque Pier.; in aliis *n* erasum. Tactus tamen *tantum*, quae Medicei et aliorum lectio est, Priscianus. cf. sup. V, 316. Equidem nondum credo *ne* ita elisam fuisse a poeta: sed si *n* ab eo profectum, esse debet ex *an* eliso: *tanto* *n*, Pyrrhi *n*. 669 *Dixisti* Goth. tert. *impendere* Ven. *expandere* pr. Moret. 670 *quem me fuga* quous *reducit*? Zulich. *quo me fuga* quous *reducet* alius ap. Burm. *quous* *reducet* aliquot Pier. *quous* *reducit* Medic., sed in marg. *quemue*. Præclare Servius: *quem*, qualem: IX, 481 *Hinc ego te, Euryale, adspicis?* quomodo et qua cum existimatione redibo? Tandem *reducit* Rom. Gud. et magna caeterorum Pier. et Heinfl. pars, etiam edd. vet. cum Goth. tert., nunc receptum video a Cuninghano et Brunck. *reducit* Doruill. 671 *Laurentisne* ante Heinfl. vulgg. Alii *Laurentisque*. 673 *Quisne* (pro *cosme*) Aspri est lectio apud Seruium ab Heinfl. recepta, accedente vno Leid., nec abhorret Medic. a m. sec. Quosue, et sic caeteri Heinfl. cum Goth. pr. Vulgo: *Quosque*; nec aliter Rom. Goth. tert. *Quodque*. Tum *in* in plurimis Pier. et Heinfl. desideratum. *relinquo* Franc. 674 *palantes*, quod miror Cuninghamum probare, Medic. a m. pr. Bigot. et Goth. tert.; alii *pullantes*. *gemitusque* Vratisl. et Ed. pr. Burm. 675 *Adspicio* Goth. tert. et Doruill. *Quid ago?* ex Mediceo et caeteris suis refutuit Heinfl. pro *Quid agam?* *Quid ago?* Erf. Porro et *quae* Medic. a m. pr., pro *equas*, putabat Heinfl. cf. ad III, 341: *satis una* Bigot. *dehiscet* Rom., probante Piesio, sex Heinfl. duoque Burm. *dehiscit* pr. Voff. Zulich. a m. pr. Goth. tert. 676 *o* aberat Rom. *o vos o potius* Medic. Pierii.

vatum, attinet. Sic paullo ante, *veri vana*. 668, Vir fortis fugae flagitium appellat *crimen* et *poenam*. Totam oratio grauiissima, et affectus plena. Nec habeo qui eum comparem praetereaquam

Horatiana Europae querebat tantum miseracionis facies: *Nitens? quo veni? semine una mors est*. Carm. III, 272 36. 673, *Quosue* doctae pridem *cosme?* 675, 676. In pudore solenne hoc iam Homero

rote

- In rupes, in saxa (volens vos Turnus adoro)
 Ferte nauem, faetusque vadis immittite Syrtis,
 Quo neque me Rottuli, nec confesa fama sequatur.
 686 Haec memorans, animo nunc huc, nunc fluctuat illuc;
 An sese mucrone ob tantum dedecus amens
 Induat, et crudum per costas exigat enfem:
 Fluctibus an iaciat mediis, et litora nando
 Curua petat, Terecrumque iterum se reddat in arma.
 688 Ter conatus vtramque viam: ter maxima Iuno
 Continuit;

677 In Syrtis, in saxa Priscian. lib. VII; et sic Menag. alt. cum tamen Syrtis statim sequantur. 678 Ferte pr. Hamb. faetusque ma-
 lis Goth. tert. - Syrtis, quae vulgo leguntur, tuctur Heinl. e pr. Mo-
 ret. Gud. et vtroque Rottend. Vtinam simul interpretationem suppe-
 ditasset; quam talem esse arbitror: immittite Syrtis h. in Syrtis, vt
 et alibi amat: fauis vadis, absolute, vbi vada exitiosa sunt. Nam si
 malis accipere: et, o Syrtis, vadis immittite! alienum hoc esset ab hoc
 loco, cum a Syrtibus Africae longe absit nunc Turnus. Vulgata lec-
 tio, Medicei quoque, multo suavior et lenior: Syrtis. Est enim et
 vna Syrtis: vt IV, 41; et sic vada Syrtis, vt Syrtium. Nec Seruius
 aliter legerat; itaque reuocauit, comite Brunckio. Sup. I, III In bre-
 uia et Syrtis, urget — Illiditque vadis et aggere cingit arenae. 679 Ru-
 tulus Ed. pr. Burm. et Mediol. neque vulgo ante Heinl. fata Exc.
 Burm. sequantur in iisdem, Lejd. et pr. Hamburg. 680 animum
 magna pars codd., vt sibi Heinius non constet, qui graecismum hic
 non, vt alibi, saepe non hac codd. auctoritate, recepit. 681 ob lan-
 tuam mucrone Parrh. mucronem Zulich. et Goth. pr. Sicque Priscia-
 nus legit et interpretatur apud Pier. et Heinl., non indoste, induere
 se (in) mucronem. Romanus: mucroni. Sed et mucrone se induere
 elegans satis: de mucrone infixio, qui adeo a corpore et visceribus
 tegitur et absconditur. φασγάνῳ ἀμφικύβλιον Pindar. dixit Nem. 3,
 40. 682 Imbuat Ed. pr. Burm. et durum Rom., male. cf. inf. lib.
 XII, 507. 508. per e. dirigat aliquot Pier. 683 iaceat pr. Moret. et
 Ed. Iunt. iacet Rom. in littora Goth. tert. 684 Cornua
 Medic. a m. pr. que deest Zulich.

οὐκ ἔστι χάρις: οὐδέτις χθονί,
 nec argutandam in eo, quod
 nunc mari fertur. cf. sup. ad
 IV, 24. 677. Comparant
 Helenae illa Iliad. 3. 343 sqq.
 678. immittite nauem in va-
 da Syrtis, in Syrtia vado.

fam. v. Var. Lect. 681. Sol-
 lenne est poetis: induere se
 illo et in solum, mucrone in-
 fixo et visceribus recepto, vt
 corpore quasi condatur et te-
 gatur: cf. Var. Lect. 683.
 fluctibus, in medios fl. an in
 medium,

Continuit; iuuenemque animi miserata repressit,
 Labitur alta secans fluctuque aestuque secundo:
 Et patris antiquam Dauni desertur ad urbem.
 At Iouis interea monitis Mezentius ardens
 Succedit pugnae; Teucrosque inuadit ouantis.
 Concurrunt Tyrrhenae acies, atque omnibus vni,
 Vni odisque viro telisque frequentibus instant.

Ille;

686 *Conticuit* Goth. tert. *animo* vulgo editum inde ab Abtd. idē que tucur pars codd. Pierii et Heinsii cum Goth. tert. (at sec. *animo*); *animo miserata* vtusque facile inchoit: sicque sup. VI, 332, vbi etiam Medis. *animo*: quod et hic Medic. et Rom: Seruius et Amasianus Messus. At *animo miserata* non eodem sensu dictum esse potest. Casus secundus verbo *miserari* et similibus additus rem miserationi obiectam denotare solet, vt in eo ipso Sillii loco, ad quem Burm. prouocat, lib. XI, 381 *ni poenas inuenem indignas miseratus ab alto Iupiter*; et sic in omnibus exemplis, quae vidi. Hic ergo esse debet miserata Turnum *animo*, vt Graecis *θυμῷ* sc. *θυμῷ*, quod Turnum ira, dolore, pudore, tantopere commotum videt ex eo, quod e pugna subductus erat. 687 *aestu fluctuque* Goth. pr., eodem ordine et geminata copula Ed. Mediol. et P. Dan. 688 *antiqui* Menag. et Hamb. sec., vt sit stirpis auctor; sed sup. 616 *Dauno* — *parentii*, ad *unda* pr. Hamib. 689 *monitu* Parrhal. 690 *Succedit* Goth. sec. *inua* Menag. et Hamb. priores. 691 *Tyrida* Goth. sec. Ne cogites de Tyrrhidis VII, 484; est enim merus librarii supor. unus Parrhal. et a m. sec. Dornail.

mediam, h. altum mare se iaciat. 686. *animo miserata* Seru. pro: animo m., sicut XII, 19 *O praestans animi inuentis*. Immo vero est: miserata animum, dolorem animi; nam ordo est: *Iuuenem repressit, miserata (eum) animo*, 687. *aestu*; vento. 688. *vires*, Ardeam. 689. *Iouis monitis*, impulsus; conf. sup. IX, 384, 385. Adde Seruium, qui multa arguitur super viro impio (VII, 647) a Ioue moniti. Atque poetae, si deorum ministris

vtuntur ad expediendas res, non semper morum et animorum probitatem spectant. Multo minus id antiquiores poetae curarunt, qui multa impia et scelerata, intercedente deorum opera, facta narrent: cum id solum reputarent, vt rei mirae et insolitae causa et auctor inuentus esset. 691. Tyrrheni in Aegeae acie, qui sub Tarcho tenebantur (conf. VIII, 494, 495, et 603 sq.) a Ioue Mezentium, incurunt. Ex iisdem sunt, qui v. 696

- Ille; velut rupes, vastum quæ prodit in aequor,
 Obuia ventorum furis, expostaque ponto,
 695 Vim cunctam atque minas perfert coelique marisque,
 Ipsa inmota manens; prolem Dolichæonis Hebrum
 696 Sternit humi, cum quo Latagum, Palmamque fugacem:
 Sed Latagum saxo atque ingenti fragmine montis
 Occupat os faciemque aduersam; proplete Palmam.
 700 Succiso volui segnem finit; armaque Lauso
 Dorat habere humeris, et vertice figere cristas.
 Nec non Euanthen Phrygium, Paridisque Mimantem
 Aequalera

694 *expostaque* Ald. 695 *præfert* Leid. 696 *manet*, suuivius quidem meo sensu, Oblongus Pierii et Medic. à m. sec. (sod a p. manent); receptum quoque nunc a Brunekio; ita vero deficit complementum sententiæ: *ille* enim non habet verbum, ad quod se referat, nisi scribas: *ille, velut rupes — minas perfert coelique marisque, ipse inmota, manet; vt sit ipse manet.* Sed hoc parum placet. Præstit præta interpunctione tritata rescribere, vt feci: *ille — prolem D. & Sternit humi. manens Franc. manens* tamen Rom. et reliqui omnes *proles* alter Hamb. Tum *Dolichæonis, Dolicoonis, Dolichæonis, Delicæonis, Donichæonis* hiberni: *prolemque Litaonis* Montalb., et p. *Lycænis* Ed. Ven. Est vitique vera lectio, quam et Medicæus habet, *Dolichæonis*: ex *δολιχός*, vel *Δολιχόν* aut *Δολιχόν*, quæ insula ad Lyciam erat, vnde *Δολιχολός*, *Δολιχέων*. 697 *Latagum, Latagum, Lita-gram*, iudem stipites libralii: et *Palmam*. 698 *Latago* maluisse Hein- sium narrat Burm. Non sequar: *Latagum (κατὰ τὸ) os o.* est doctius. *ingentis* Fr. *montis* Ald. ap. Burm. 699 *aduersam* Gud. a m. p. *aduersam* Franc. *adverso* Parrhaf. *adversa* Goth. sec. 700 *inmota* Franc. *armaque* Lauso Zulich. 702 *Euanthen* ex Mediceo bene restituit Heinf. Est et apud Homerum *Εβάνθη*. Eodem alludunt fibrariorum aberrationes: *Euanthen, Euanthen*, vulgg. *Estantem*: quod Rom. habet. *Euantem* Vratisk. *Quantem* Franc. *Minantem* iam Pier. emendauit ex Rom. Vulg. *Minanta*, alii *Minantha, Mimanti, Minata, Myantha, Minantem, Numata*.

699 occiduntur. 693. *velut rupes* Iliad. o, 818 sqq., sed maiore cum ornatu. cf. sup. VIII, 586 sqq.

702 — 706. Mimas Amy- ci et Theanas filius eadem nocte natus, quæ Paris ab Hecuba: Commentum poetæ ad variandam narrationem:

quale ap. Homerum de Hec- tore et Polydamante Iliad. e, 251. Memoratur Theano Ho- meri quoque, sed tamquam Antenoris vxor et Cæci filia, Iliad. ζ, 298. 299. λ, 223. 224; contra Hecuba Dyma- nis filia Iliad. ε, 718. Sed potest potius alios, forte tra- gicos,

Aequalem comitemque: una quem nocte Theano A
 In lucem genitori Amyco dedit, et facta praegnanis.
 Cisseis regina Paris: Paris urbe paterna
 Occubat, ignarum Laurens habet ora Mimantia.
 Ac velut ille cantum morfu de montibus abis

Adus

703 *Θεανό*. At ed. Ald. pr. et hinc profectae *Teana*, sicque codd. multi: item *Teana*, *Theana*. 704 *Amico* al. *genitore Amyco* Bentleyi emendatio. v. ad v. sequi: *ut face malebat* Hods., sed et inuentionem poeticam orationi consentaneam facit: *praegnanis* ed. Iunt., vt alibi scribendi mos habetur. 705 *Paris* aliquot Heias. cum binis, Goth., et agnoscit. *Carissus* lib. I. Quod sequebatur in edd. *crusae* (*Medic. am. pr. occupat*) luce clarius erat vitium; vt illud non dudum sublatum merito miraberis. Quid enim? *Cisseis regina Paris creat* urbe paterna *Occubat*: quis quaeso? Mendam subfescerunt iam alii viri ingeniosi apud Pierium, sed si situm; alio loco quaerebant et emendabant: *Occubat hic Carum Laurens*. Et Cuninghamus dedit; *Urbe paterna hic cubat*. Obuium est, *Patidis* nomen repetitum excidisse: eiusque locum, monente metro, aliena voce *occupat* esse completum: idque vidit dudum acutissimus Bentleyus ad Horat. Epod. V, 28, et legere iussit: *Cisseis r. Paris. Paris urbe p.* Et sic est haud dubie legendum, iudice quoque subtilissimi ingenii viro, Marklando, ad Statii Silu. p. 43. Quae Johnsonus in *Aristascho* P. II, p. 50 contra disputauit, hominis capillantis sunt argutiae, non ingenue disputantis. Aliud est, quod Vptonus ad Spencer. (*Fairy Queen*) T. II, p. 362 pro vulgata offert: solera poetas propositionem, quae per relatiuum erat, efferranda, demonstratiue efferre. Sed non vidit vir doctissimus, h. l. duo opposita iungi: alter, alter ille. 706 *Occupat* aliquot Burm. et Goth. *ignotum* fuisse qui legerent ex Seruio suspicio fit: et Pier. in codd. litterarum videtat. conf. ad v. 783. 707 *morfu*

gicōs, sequi, qui haec inuenerant. Certo, quod Hecuba, Cissei filia nunc traditur, ab Euripide accepit in Hecuba v. 3, monente Seruio: Potest quoque haec Theano haberi diuisa ab illa Homeri. 704. *facta praegnanis Cisseis* v. sup. VII, 319. 320. De *Cisso* v. ad lib. V, 536. 537. 706: *ignarum* h. l. pro ignotum; passim, vt et alibi in poetis, v. z. Onid. Met. VII, 404 *ignarus* uiderat. *Thesus proles ignara* *paruit*. Eadem nocte, sed

dispart. fato nati sunt. Alter in patria occubat, alter in terra longinqua ignotus iacet: cf. Gell. IX, 12 f. Quod si vetus haec auctoritas non esset, malleta dicere: *ignarum* esse fati sui, vt quoque Seru. 707 — 718. Exquisite ornatus locus: quem iam Homerus tractauerat *Iliad.* λ, 414 — 419 tam praeclare, vt vix contendere cum eo quonquam audere debuisset dicat: Maro tamen ornamenta cum alia tam haec attulit, quod, cum

Aëtus aper, multos Vesulus quem pinifer annos
 Defendit, multosue palus Laurentia, flua
 710 Passus arundinea, postquam inter retia ventum est,
 Substitit, infrenuitque ferox, et inhorruit armos;
 Nec cuiquam irasci propiusue accedere virtus;
 Sed iaculis tutisque procul clamoribus instant'

Ille

708 *Vesulus Rom. Venulus Zulich. In Veneto ordo hic erat: m. alets, Defendit multos V. — annos, Aëtus aper. 709 multoque Medie. Equidem pro que malim codices suppeditare ut: multosue pal. l. Nunc video iam Seruiana inter legi: „multosque pro multosue. „ Et hoc nemo arripuit. *flua* P. *arundineam* Erf. 710 *Passus* Antiptosin esse dixerat Seruius pro, *Passum*. Idcirco id sollicitat idem Bentleius: non enim casus mutationem ferri posse. Itaque legit *Pascit* vel *Pauit*. Suauiter utique hoc legeretur, fateor. Ferri quoque posset quod Cuninghamus dedit: *Passum in arundinea*. Sed *Passus*, quod horridiorem iuncturam facit, seueritatem orationi affert epico carminis dignam; dum modo verba rite iungas: *velut aper — Passus — Substitit*. Schol. Cruqui. Horat. Serui. II, 4, 42 laudat: *Passus Aliquis et arundine longa*. Tum in fine est deest Sprot. et Goth. 711 *feros pr. Hamb. a m. sec. armis* Hugon. et Oudart. a m. sec., minus scite, 712 *propiusque* Gud. et Leid. cum Goth. sec. Deficit copula aliis. 713 *totisque* aliquot Burm. Qui sequuntur versus, in editis alio ordine se excipiebant: *Haud aliter. Non ubi. Insubstitibus. Ille autem. Dentibus*. Non multo acumine opus est, ut perspicias, quod parvili quoque diligentia deprehendere me memini, versus sic constitutos se-
de*

cum ibi simpliciter esset memoratum: prodire aprum ex alto fruticeto: *ἀπὸ βλάτης ἐν ξυλόχῳ*, accurate loca descripsit, aprorum frequentia et praeslantia notabilia, in Vesulo, qui in Ligurum finibus mons erat, etiamnum *il Viso*, in Piedmontii extremis versus Delphinatum, ex quo Padus fontes habet; tum in *palude Laurentia*, est enim totus ille tractus Laurentinus paludosus et siluosus, de quo v. Cluver. Ital. ant. p. 386. 387; hinc *flua Passus arundinea*. Horat. II Serui. 4, 42

aper Laurentis, visis et arundine pinguis; add. loca ap. Bentlei. ad Horat. Epod. V; 28. Porro nonnulla a Marone egregie adornata sunt: v. 710 *inter retia ventum est*; et *Substitit infr. f. et inhorruit armos*; quod Hesiodus in simili loco non neglexit: *Ὀρῆας δ' ἐν λοφῶν ὀπίσσω τοίχῳ, ἀπὸ τοῦ δασύ*; in Scuto Herc. 386. 392; nec ipse Homerus alio in loco, qui comparandus est studiosis Iliad 7, 471 — 476. Ornatio quoque sunt, quam apud Homerum, v. 712. 713. *irasci de virtute et audacia pugnantium*,

Ille autem inpauidus partes cunctatur in omnis,
 Dentibus infrendens, et tergo decutit hastas. 715
 Haud aliter, iustae quibus est Mezentius irae,
 Non vlli est animus fructo concurrere ferro;
 Missilibus longe et vasto clamore laceffunt.
 Venerat antiquis Corythi de finibus Acron,
 Graius homo; infectos linquens profugus hymenaeos: 720

Hunc

de sua esse motos, et nunc sequi debere: *Ille autem. Dentibus inf.*,
 et post hos demum: *Haud aliter. Non vlli. Missilibus.* Nihil liquidius
 esse potest, quam ad comparationem et ad aprum versus *Ille autem.*
Lentibus infr. esse retrahendos. Monuerunt hoc idem viri docti, Sca-
 liger in Prolegom. in Manilium, H. Stephanus et alius vir doctus
 apud Guell. Quibus Heinf. et Burm., qui poetam recensabant, et a
 quibus tot alia mutata sunt, quae bene ferri poterant, obtemperare
 debebant; obtemperavit Cuninghamus. Discessi quoque a vulgata
 ratione in edit. altera minore; nec aliter Brünck. edidit. Etiam lu-
 xationis causam deprehendere mihi videor in hoc, quod transitus ad
 comparatum ab eo fit, quod vsq. 712. 713 exponitur. Haud aliter
 nulli eorum, quibus etc., vt apro nemo audebat propius accedere.
 714 *cunctatus* Gud. *restatur* Goth. tert. *cunctari* h. l. est deliberare,
 incertum esse, quo impetum faciat. 715 *discutit* duo Et Ed. pr.
 Burm. cum Goth. tert. Nec aliter legitur apud Lucanum in loco ex
 nostro expresso VI, 210 *Sic Libycus densis elephas oppressus ab armis*
Gonae repercussum squalenti missile tergo Frangit et haerentes mota eunt
discutit hastas. Tergo de scuto distum accipiunt, vt nonnulli sup. IX,
412 tergum Sulmonis, Male. vid. modo ad v. 713. 717 Non vlli fas
est ap. Iul. Sabin. 718 magno Leid. et Pierii oblongus. 719 an-
tiqui Menag. pr.; tum Arcon duo Burm. 720 infectos Zulich. pro-
fugus linquens quatuor Heinf. et Burm. cum Goth. tert. Scilicet
 erat, qui metro metuetet.

pugnantium, quae facit, vt
 cernimus congregiantur vel
 cum vitae periculo; tum illa
 vsq. 714. 715 *partes cunctatur*
in omnes et tergo decutit hostas.
 Eundem locum tractarunt
 multi alii et veteres et recen-
 tiores: Illorum partem apud
 Cordam videre licet: Primo
 tamen loco nominandus erat
 Salins lib. I, 421sq. In 716
 vsq. *irae* poeta primus nouauit,
 pro vulgari, esse odio: cons.
 Macrob. VI, 6.

719. *Corythi fmas.* Corto-
 na. cf. Excurf. VI ad lib. III.
Graius homo. In hoc aut ean-
 dem fabulosam a Corytho
 Cortonae originem respexit
 poeta, aut id, quod a Dio-
 nyfio nobis seruatum est, Cor-
 tonae, Vmbrorum urbem,
 captam et habitatam a Pelas-
 gis, qui in societatem belli
 cum Aboriginibus venerant,
 atque antiquam formam vs-
 que ad paucos ante eam acta-
 tum annos seruasse. vid. Dio-
 nyf.

Hunc vbi miscentem longe media agmina vidit,
 Purpureum pennis et pactae coniugis ostro:
 Inpactus stabula alta leo ceu saepe peragrans;
 Suadet enim vesana fames; si forte fugacem

725 Conspexit capream, aut surgentem in cornua ceruum;
 Gaudet, hians inmane, comasque adrexit, et haeret
 Visceribus super incumbens: lauit improba teter
 Ora cruor:

Sic

721 *socia agmina* Goth. tert., memorabilis utique diversitas, si in alio codice occurreret, cuius aliqua esset auctoritas. Nunc casui tribuenda videtur; etsi elegans lectio sit. 722 *pennis* Medic. God. et Ed. Iunt., sic et alibi. *pannis* Bigot. et pro var. lect. Zulich. et Goth. tert., qui idem; et *pitium* exhibet: quod nec ipsum contemnendum. 723 *Impactus* Zulich. *specula alta* tres Burm. *cu saepe* Bigot. *peragrans* pr. Hamb. pro var. lect. 725 *capream* Franc. et Goth. tert., male. *et surg.* sec. Moret. *taurum* Mentel. alt. et Paris. 726 *hians inhiansque comas arrexit* Ed. pr. Burm. *arrestus* apud Macrobi. V, 10 in nonnullis. *erexit* Ed. Mediol. *herrexit* Goth. pr. 727 *super incumbens* Heinf. e Medic. et aliis et parte Pierianorum ac Goth. tert. Vulgg. secundum Rom. *accumbens*. *lauat* Rom. *improbat* aether Medic. a m. pr.

nyf. lib. I, c. 20 et 26. *infossos linquens Hymentaeos*; ornauit Homericam Iliad. λ, 241 sqq. 721. *miscentem*, perturbantem: non aliter; κλονιόντα redditum puta. Comparat Vrsinus Iliad. ε, 186, vbi ἀλαπίζοντα εἶχας ἀνδρῶν. simili sensu. 722. quaesito artificio omnia dicta sunt, pro gestantem purpuream cristam et vestem a sponsa textam; sup. IX, 163 *Purpurei cristis iuuenes*.

723—729. Egregie variata comparatio, cui similem iam sup. IX, 339 sqq. vidimus, et qua cum comparanda inprimis sunt loca Iliad. μ, 299—306, et γ, 23 sq. Imitati sunt multi, vt Staius VI

Theb. 675 sq.; alia Cerda dabit. *peragrans stabula impetus*, circumiens ieiunus, qui frustra stabula lustrauit. *stabula alta*: epitheton parietes nimis altos declarat, quam vt factu leo superare possit. *surgentem in cornua c.* Notio per se obuia est; ferentem cornua ardua, vt fert lib. I, 189. 190. Dictum arbitror pro; surgere: eminere, erigere se, cornibus; sed plus *ἐναργίως* habet, erigere se in cornua: vt arbor surgit in ramos, mons in caelum. 726. *haeret incumbens*, ἐμψύχως. 727. 728. *lauit improba*; hoc latius persequutus est alio loco Homerus Odyss. χ, 402. 405. *improba*, immodicae voracitatis.

Sic ruit in densos alacer Mezentius hostes.
 Sternitur infelix Acon, et calcibus atram 730
 Tundit humanam expirans, infraetque tela cruentat.
 Atque idem fugientem haud est dignatus Oroden
 Sternere, nec iacta caecum date cuspage volnus:
 Obuius aduersoque occurrit, seque viro vir
 Contulit, haud furto melior, sed fortibus armis. 735
 Tum super abiectum posito pede nixus et hasta:
 Pars belli haud temnenda, viri, iacet altus Orodes.

Conclamant

730 cum pro et Goth. text. 731 *infraetque*. Multa moliantur in hac voce Doruill. et Burmann.; et ille quidem e cod. suo probat, quod a m. pr. fuisse suspicatur, *infraetque*. Verum satis constat *infraet* nihil aliud esse quam *fracta*: vt frangere, infringere, tendere, intendere, frondere, infrendere, et si ex origine discrimen vtriusque vocis deduci potest. In fine *cruentant* alter Menag. 732 *Oroden* aliquot Burm. *Hodorem* Goth. pr., quia *Horoden* scribi solet, vt in Rom. 734 *obuerso* Sprot. et Voss. *auerso* Oudart., hoc quidem abfurde: 735 *sub fortiora* aliquot codd. cum Erf. et Ed. pr. Burm. 736 *abiectum* duo Burm. *abiectum* Goth. tert. *arrestum* Ed. pr. Burm. Non autem necesse cum Trappio interpungere: *Tum s. a.* posito pede (vt sit pede posito super *abiectum*), *nixus et hasta*: nam et pede niti poterat et hasta: nec cum Cuninghamb scribere: *in hastam*. 737 *haud melnenda* vterque Menag. *haud temptanda* Sprot. *viris* vulgg. inde ab Ald. tert. ex Naugerii emendatione; *vir* iam in Ald. pr. erat, sed vt iungeretur: *Pars — viri*, quod putidum erat. *vir* per se vocandi *casu* acceptum iam Commelinus adederat; iterum adstruxit elegantia Heinssii, codd. Mediceo aliisque, etiam Mediceo Pierrii: sicque iam G. Fabricius emendauerat. *altus* O. Medic., Heinssio interprete, vt sit pro, ad terram actus. *ultus* alter Hamb. a m. sec. *Orotas* pr. Hamb. pro diu. lect. et Seru. ad Aen. VI, 9, vbi mss.

racitatis. 731. *infraet* sola sunt fracta. Saepe vero hasta in vulnus adaeta in ipso ferro, qua ligno vinctum est, infringitur ipso hastilis pondere. 732. *fugientem*. Bene Seru. monet; non h. l. ignani hominis fugam esse, sed necessitate factam. Firmat hoc quod sequitur *seque viro vir* *contulit*, et v. 732. *Accipio* igitur fugere simpl. pro, ante

alterum incedere. *caecum volnus*, recte Seru. quod *auerso* infligitur adeoque non praevium. 734. 735. Mezentius indignum viro forti arbitratus a tergo hostem caedere, cum cursu anteuertit, tunc conuersus aduerso ore in eum processit. *furto*; non dolo ae fraude praestantior viri. 736. *abiectum*, h. l. prostratum. 737. Sic apud Ff 3 Homerum

Conclamant focii lætūm pæana secuti:
 Ille autem expirans: Non me, quicumque es, inulto,
 740 Victor, nec longum lætabere: te quoque fata
 Prospectant paria, atque eadem mox arua tenebis.
 Ad quem subridens mixta Mezentius ira:
 Nunc morere. Ast de me diuom pater atque hominum
 Viderit. Hoc dicens eduxit corpore telum. [rex
 745 Olli dura quies oculos et ferreus virgnet
 Somnus; in æternam clauduntur lumina noctem.
 Caedicus Alcathoum obruncat, Sacrator Hydaspem;
 Parthe-

738 *pæana* inuitis omnibus libris malebat Heinf., vt *læcum* sit, læte. 739 *inulto* Parrhaf. 740 *longe* pr. Moret., quod vulgare. *fata* Lutat. ad Stat. VII Theb. 701. 741 *Exspectant* Parrhaf. et Goth. tert. *moer arma* Doruill. a m. pr. 742 *Atque* a m. pr. Medic. *Atque* et Voff, pr. *Ad quas* Gud. et alii; sicque Heinf. volebat. 743 Trappius malebat: *Tu morere.* 744 *Hæc tres* apud Burm. 745 *dura* et *oculis* pro var. lect. pr. Hamb. q. *oculos Horati* et f. Ed. pr. Burm. 746 *in æternum* Oudart. et Goth. sec., sic saltem *nostris mortem* Bigot. et pro var. lect. Zulich. et Ed. pr. 747 *Gælicus* Goth. sec. *Alcathoum* alii, et *Alchatoum*, *Achatonum*. Est *Ἀλκᾶθου*. Tum *Hydaspem* e tribus Heinf. pro *Hydaspem*.

Homerum passim exultabundi exclamant victores, v. c. *Iliad.* ε, 102 sq. x, 391 sqq., vbi et *αἰδούρες παρῶνα*. 738. *Conclamant secuti* iung., non, vt faciunt, *sequuti pæana*. 739. affectus plena hæc morientis verba! et quanta ferocia Mezentia! sed viro forti digna. In utroque Homerus præsiuit in Hectore et Achille *Iliad.* x, 368 — 366, et in Sarpedone et Hectore *Iliad.* x, 851 — 861. 741. hoc eodem sole præsternere. 743. *Ast de me, d. p.* ex vulgari loquendi ratione eorum, qui aliquid curare se nolle

dicunt, de eo dū viderint, diis hæc permiffa funto. Volunt tamen Intpp. per ironiam in Iouem dictum: scilicet vt constat sibi Mezentius, *duorum contemptor* (supra VII, 648) et *enī dextera deus est paulo post v. 773*. Sed idem inf. v. 845 *Ad cæstem tendit passus*. Videntur Intpp. in *asthei* notione argutari. 745. ornauit id, quod ap. Homerum erat: *Ὀς ἰ μὴν αἰδῶν κερ' ἀειψῶνται χολᾶν ὕμνῳ* *Iliad.* λ, 241.

747 seq. Latina nomina Latinos, Graeca Troianos, designare

Partheniumque Rapo et praedurum viribus Orfen;
 Messapus Cloniumque Lycaoniumque Ericeten;
 Illum infrenis equi lapsu tellure iacentem, 750
 Hunc peditem pedes. Et Lycius processerat Agis:
 Quem tamen haud expers Valerus virtutis auitae
 Deicit; at Thronium Salius, Saliisque Nealces,
 Insignis iaculo et longe fallente sagitta.

Iam grauis aequabat luctus et mutua Mauors 755
 Funera: caedebant pariter pariterque ruebant
 Victores victique: neque his fuga nota, neque illis.
 Di Iouis in testis iram miserantur manem
 Amborum, et tantos mortalibus esse labores:
 Hinc Venus, hinc contra spectat Saturnia Iuno; 760

Pallida

748 *Capo Doruill. Sapo Goth. tert. Orsam, Orsan, Orsem, Orson*
 al. 749 *Donium, Cronium, Drionum — Ericeten* Heinf. ex Medic.
Erycheton Gud. *Erychastey* Rom. Alias depravat. ap. Burm. vide,
 qui *Erichaten* retraxit. Verum arbitror *Ericeten*. *Ἐρικῆτις*. 751
praecefferat Ven. *Argis* Medic. cum aliis, etiam Goth. *Hargis, Ages,*
Hagis, Agys, Argus al. 752 *Valarus* duo. *Valefus* Iul. Sabinus in-
 venerat, forte verius: Nam Valerii primum Valefii fuere. 753 *Au-*
thronium e Gud. dedit Heinf. pro vulgato: *Atronium*. Medic. *Atthron-*
ium, et is audiendus erat. Scribendum est: *at Thronium*, a *Θρόνιος*,
 quod codd. Heinf. pars expresse exhibebat, quo etiam reliquae aber-
 rationes ducunt: *at Cronium, ac Thronium, Athronium, Atronium,*
Acronium, 754 *Insidiis* i. Rom. et a m. pr. Medic. *Insidit* Gud. &
 perperam vtique. 755 *Et grauis* Goth. tert. *Nartis* alter Hamb.
 756 *caedebant* alii apud Seruiam: et sic Mentel. vterque et Ed. Junt.
 757 *neque* e suis et Bles. et Heinf. Vulgo *noe*. 758 *casum* m. &
 Maerob. V, 16. *miserantur* Ed. P. Dan. 760 *spiciant* Medic. (sed
 a m. pr.), quod placebat Heinfio. Tacite iterum expulit Bur-
 mannus. *aspiciant* pr. Moret.

designare videntur. 754.
longe fallente sagitta, feriente
 e longinquo incautum. vid.
 sup. IX, 372.

755. Comparant *Iiad.*: λ,
 70 seq. 758. *iram* *inveniam*,
 qua neutra acies proficiebat
 quicquam; neutra enim alte-
 ram impellere poterat. Tum

inflexit orationem, pro vul-
 gari: miserantur iram et la-
 bores tantos eorum. 760.
 Nominat inter caeteros deos
 duas deas, quibus potissi-
 mum pugnae exitus cordi es-
 set. Quod vero sequitur de
 Furia, ad ipsam aciem spec-
 tat. Est enim veterum pot-
 tarum

Pallida Tiphone media inter millia saeuit.

At vero ingentem quatiens Mezentius hastam

Turbidus ingreditur campo. Quam magnus Orion,

Cum pedes incedit medii per maxima Nerei

765 Stagna viam scindens, humero supereminet undas;

Aut, summis referens annosam montibus ornum,

Ingrediturque solo et caput inter nubila condit:

766 Talis se vastis infert Mezentius armis.

Huic contra Aeneas, speculatus in agmine longo,

770 Obuius ire parat. Manet inperterritus ille,

Hostem magnanimum opperiens, et mole sua stat;

Atque oculis spatium emensus, quantum satis hastae:

Dextra,

761. *inter limina* Montalb. Versus hic ad caetera, quae de decorum ex Olympo prospectu agunt, non bene est accommodatus. 763 *campum* Medic., nec ineleganter: vt VI, 117. *Quam m.* Parrhaf. *Cu* Leid. pr. Hamb. pro *diu.* lect. et Goth. tert., lenius vtique altero; nec tamen veritus. Opposita sunt: *quam magnus supereminet*, aut *ingreditur, talis* (pro tam magnus) *se infert*. 764 *Dum p.* Leid. 765 *humero* Gud. *unda* Guth. fec. 766 *At simul infrendens annosum* Ed. pr. 767 *solum* pro var. lect. pr. Hamb. et Goth. tert. Vide modo v. 763. *intra* fec. Hamb. 769 *Hunc contra* Medic. et Leid. et Doruill. a m. fec. *Hinc Ven.* *Tunc* Sprot. *agmine magno* pr. Hamb.

terum phantasma hoc: *Epps*, *Evva*, *Kyp*, inter acies pugnantium volitans. Vt vnum exemplum memorem, cons. Hesiod. Scut. 248 sq.

763. *Turbidus*: quod alias saeuens, furens: ingreditur tam magnus, *quam magnus Orion humero* *sc. v. cum p. i.* Nota est prodigiosa Orionis proceritas et per mare incessus. vid. Apollodor. I, 4, 3, ubi cf. Not. Nata fabula a sidere huius nominis eiusque ortu. Orion oriens in *Quoniam vobis dicitur*, vt rem

Theocritus effert VII Idyll. 54. Ad Polyphemi staturam corporis idem transfulerat Märo sup. III, 664. 665. *Nervi magna* supra ad lib. I, 126. 766. 767. *Aut s.* Etiam Homerus Orionem venatorem exhibet in Nocyia Odyss. 1, 571. 771. *mole sua stat* sumtum a rupe, quae suo pondere librata firmum situm habet. De: magnae molis homine stante nescio quam bene dicatur. Servius explicat: in sua mole, vt dicitur, in vestigio; quod parum placet.

Dextra, mihi deus, et telum, quod missile libro,
 Nunc adfuit: voueo praedonis corpore raptis
 Inductum spoliis ipsum te, Lause, tropaeum 775
 Aeneae. Dixit. Stridentemque eminus hastam
 Iniicit: illa volans clipeo est excussa, proculque
 Egregium Antorem laus inter et illa figit:
 Herculis Antorem comitem, qui missus ab Argis
 Haeserat Euandro, atque Itala confederat vrbe. 780
 Sternitur infelix alieno vulnere, coelumque
 Adspicit, et dulcis moriens reminiscitur Argos.
 Tum pius Aeneas hastam iacit: illa per orbem

Aere

773 Interpungo: *Dextra, mihi deus, et telum — adfuit!* ne accipiat: *dextra mihi deus est, et telum.* Tum in telum Ven. *vibro* Oblongus Pierii. 774 *Huc* Hugon., vt Ecl. II, 45 et al. *affis* Erf. 775 *Inductum* Leid. *triumphum* Bigot. et pro var. lect. pr. Hamb., natum ex scriptura vitiosa *trophaeum*. Sed volebat Mezentius Lausum induere armis Aeneae, vt in tropaeo truncus armis indui solet. 777 *Iniicit* Heinf. e Gudiano refinxit: pro vulgato: *iecit, at.* Turbatur fere in libris: in aliis *iecit: illa, sicque* in Medic. et a sec. m. at insertum. *iacit* Voss. pr. *Coniicit* Parrh. et Montalb. *Eiecit* Mentel. pr. *Iniicit* pr. Hamb. Tum *clypeoque* quatuor Burm. *expulsa* Zulich. et alter Menag. 778 *Antorem* Seruius, Valerius Probus et Agroecius, Grammatici iam satis monuerunt esse ab Antores. *Αντρός*, vt *Διόνης*: vnde tamen melius fieret *Antoren*. Corruptelas vid. ap. Pieri, et Burm. *Antoren* dedit ex ed. pr. Cuninghame, idque sequutus sum. Apud Cerdam Alciatus Parerg. VII, 16 *Antonem* legebat, quia Plutarchus Antonios originem et nomen ab Antone Herculis filia trahere dixit (in Vita Anton. pag. 917 C). *fixit* Goth. sec., sicque Agroecius de Orthographia laudat. 779 *iussus* ab Franc. 780 *confederat* Gud. a m. pr. et tert. Mentel. 782 *moriens dulces* aliquot Heinl. 782 *At p.* pr. Hamb. a m. sec. et Bigot. cum Goth. tert. et per Leid.

cet. 773. Sic inf. XII, 95. 96. *Nunc o. n.* 775. Cum alii *tropaea* in deorum honorem consecrant: Mezentius vouet, se armis induturum esse Lausum filium, vt adeo ille tamquam tropaeum addet. 777. 778. Intellego hastam, magna vi actam, superficium conuexam clipei

tantum strinxisse, hinc reflexisse, transuersim actam, et in Antorem adstantem aberasse; *δυστάς*. 779. *missus*, profectus, vt bene Seru. cf. VI, 812. 813. 781. *alieno vulnere*, quod Silius VIII, 630 *telo non in sua vulnera misso.*

783 seq. Homeri vestigia iam veteres hic agnouerunt

- Aere cauum triplici, per linea terga, tribusque
 785 Tranfiit intextum tauris opus, imaque fedit
 Inguine; sed vires haud pertulit. Ocius ensem
 Aeneas, viso Tyrrheni sanguine laetus,
 Eripit a femine, et trepidanti feruidus inflat.
 Ingemuit cari grauius gemitoris amore,
 790 Vt vidit, Lausus; lacrimaque per ora volutae.
 Hic mortis durae casum, tuaque optima facta,

Si

784 *Aere cauo* Rom. *ter linea* idem. *ligna* nonnulli ap. Pier. tum Sprot. pr. Hamb. et pr. Moret., ac pro var. lect. Zulich, cum Ed. pr., idque Catroecus perperam sequutus. 785 *imoque* Colot. indolite ex interpretamento. *fedit* in marg. ed. Sylburg. ap. Burm. 788 *femine* Carifius et plerique codd. Pier. et Heinf., itaque ab Heinfio receptum, quem vide. Alii cum Goth. sec. et tert. *femore*, quod Priscianus agnoscit. Conf. ad Tibull. I, 9, 26. *in femine* Goth. pr. 789 *grauius cari* Doruill. 790 *volutant* tres Heinf. et duo Burm. cum Erf. *Solitas* Bigot. et Goth. tert. 791 *optima facta* erunt fortia: sicque libri constanter. At apud Seruium alii: *tuaque, optime, facta*; quod placere potest, Ge. Fabricio quoque et Cuninghamo iudicibus: sicque Goth. sec., etsi e recentissimis, et, quod mireris Heinfio non obseruatum, a m. sec. Medicus. Vnde Iul. Sabinus Aprouianum ita legere tradidit. Obstat tamen, quod bene vidit Brunck., quod additum iam est, *iuuenis memorande. facta* pr. Voff. cum eodem Goth., nec hoc male; vt alias fata et casum iungit poeta.

Iliad. γ, 355 seqq. 361 seqq.
 Clipeus Mezentii septemplex
 fuit; ex triplici aere, ex tegumento lineo, triplicique corio taurino compactus; *tribus tauris*: coriis taurinis; vt Homericum β.

789 sqq. In loco seqq. de Lausi in Mezentium patrem pietate Antiochum, Nestoris f., ante oculos habuisse videri potest poeta, quippe cuius similis pietas apud Graecos poetas inde a cyclicis et tragicis fuit celebratissima. Vel Pindari Oden VI Pythic. vi-

de. Hoc certe probabilius dixeris, quam quod historiam de Scipione Africano eum respexisse aiunt. In hoc vero poetae acumen obseruari velint, quod tantam pietatem tribuit filio hominis facui et iniusti, quodque hunc ipsum patrem, hominem impium et odiosum, naturae affectu et amore in filium mollissimum exhibuit: vt enim in tragicis, ita nunc in epica haec perlossa, tanto magis mouemur pietatis hoc affectu in homine, qui nullam talis humanitatis sensus spem de se fecerat.

Si qua fidem tanto est operi latura vetustas,
 Non equidem, nec te, iuuenis memorande, filebo.
 Ille pedem referens, et inutilis, inque ligatus
 Cedebat, clipeoque inimicum hastile trahebat. 795
 Prorupit iuuenis, seseque immiscuit armis:
 Iamque adsurgentis dextra plagamque ferentis
 Aeneae subiit mucronem, ipsumque morando
 Sussipuit; focii magno clamore sequuntur:
 Dum genitor nati parma protectus abiret; 800
 Telaque coniciunt, proturbantque eminus hostem
 Missilibus. Furit Aeneas, tectusque tenet se.
 Ac velut, effusa si quando grandine nimbi

Praecipitant,

792 Videtur ex Seruianis laciniis colligi posse, lectum olim fuisse *Si qua fides*. An versum male expletum arbitrabimur, ut nunc est? est deest pr. Hamb. et parti Pier. codd. 793 *Non equidem*, sic interpunxi: nam partes sententiae hae: *Non equidem filebo hic mortis duras casum — nec te, m. i.* 794 *atque ligatus* tres Burm. cum Goth. tert. 796 *Prorumpit* Heinf. e Romano adoptauerat: is vero *Prorupit* habet, et haec recte, nam sequitur *immiscuit*: hoc igitur nunc emendauimus. Vulgo: *Proripuit*, quod fugientis est, non in pugnam prodeuntis. 797 *dextrae* vulgg. cum Setuio ante Heinf.; qui e Medic. Gud. et pro diu. lect. Hamb. pr. (adde Goth. tert.) reposuit *dextra*; ut sit *assurgere dextra*, ad istum insurgere manu elevata. In Rom. erat *dextram*, minus concinne. 798 *subigit* Medic. *morantem* Seru. ad VII, 161. 799 *magno focii* Goth. tert. 801 *per-turbant* Medic. Parrhaf. Ed. Mediol. et Ven., perpetua variatione. In Ven. etiam *que* deest. 802 *clipeo* tenet se alter Hamb. 803 *effusa* Zulich. cum Goth. tert. *effuso* Oudart. *effusam* Franc.

fecerat. 792. *Si qua vetustas*: pro posteritate dicta esse debet; aliter *si qua* non expediri potest: Si qua senior aetas fidem habebit tantae Lausi pietati et virtuti. *opus* ut *ἔργον* pro facinore. Simile illud Ciceronis pro Milone 35 *de no nulla unquam obmutescat vetustas*. 794. *inutilis*, vulnere debilitatus; vt Seru. *illigatus* sc. *hastae*, quae

clipeo transfixo in inguen penetrarat. Similis locus de Sarpedone Iliad. v, 664. 665. At Aeneas vs. 797 *assurgit dextra*, insurgit, ad istum ense inferendum, manu elevata ac reducta.

802. *tectus tenet se*: sub clipeo, quo missilia excipit: Sic sup. X, 412 *seque in sua colligit arma*. cf. Iliad. v, 405. 803 sqq. praecleara comparatio:

Praecipitant, omnis campis diffugit arator,
 805 Omnis et agricola; et tuta latet arce viator,
 Aut annis ripis, aut alti fornice saxi,
 Dum pluit in terris; vt possint, sole reducto,
 Exercere diem: Sic obrutus vndique telis
 Aeneas nubem belli, dum detonet, omnem
 Suffinet,

805 et ante *tuta* abest vett. edd. codd. Ge. Fabricii, qui sublatum volebat; et sustulit Cuningham., sed numeris versus debilitatis; tum *tuta* — arte Medic. cum plerisque Heinsl. ac Parrhas., quod illi placebat. Sic quoque Rom. Suus tamen quemque sensus docebit facile arce praestare, nec debuisse poetam aliter dicere, cum, genere posito, mox duas formas ac species subiiciat: cauum ripae vel antrum; solent autem poetae generi posito subiicere formam: v. c. inf. lib. XII, 522 *Aventem in fluvium et virgulta sonantia lauro*. Et sic sexcenties. *tuta* Doruill. 807 *Dum pluit*; sic etiam Seruius distinguere iussit, ne archaismus existeret: *Dum pluit in terris*: pro in terras. Vix tamen magna sensus subtilitate opus est, vt aliquis percipiat hanc interpunctionem esse vnice probandam: primum quod Virgilius doctrinae causa antiquiorem formam praetulisse videri debet, praecunte Lucretio lib. VI, 630 *Cum pluit in terris et venti nubibula portant*: etsi illa forma non tam antiquior quam exquisitior dicenda erat; tum vero, quod ex altera interpunctione friget totus locus: quam enim vim habet *in terris* in hac sententia: *in terris vt possint, sole reducto, Exercere diem?* Edd. variant. Porro *in terras* Ed. pr. Burm. *vt possit* Medic. a m. pr. cum aliquot aliis; sic quoque, quod mireris, itidem a m. pr. Romanus. Etiam Goth. pr. 809 Vett. edd. quas vidimus omnes: *nubem belli dum detinet, omnes vel omnia sustinet*. Primum in Ald. tert. emendatum a Naugerio n. b. *dum detonet, omnia Sustinet*, et ex eo aliae; at aliae adhaeserunt priori. *detonet, vnus* in marg. ed. 1544 occurrere video. Pierius tamquam inauditam lectionem e cod. Romano protulit *belli, dum detonet, omnem Sust.*, quae deinde in edd. saltem Steph. recepta est: quandoquidem etiam

tio: nec Homero quicquam in ea debet Virgilius: etsi laudari solet Iliad. *μ., 156* sqq.) nam in illo loco diuersa res geritur. Sed simillimus locus est in Quinto Calabro VIII, 379 — 385, qui poeta omnino omnium ditissimus est his ornamentorum copiis. *diffugit*, aoristo modo, vt toties. 805. 806. *tuta arce*;

latebris, refugio, cauo ripae vel antro. 807. 808. *exercere diem* opere faciendo: exquisite, pro, exercendo opere transigere diem: vt noctem producere coena, extendere sermone; diem fatigare remigio sup. VIII, 94, vbi vid. Not. 809. *nubem belli*, vt. *καλάμους νέφος*, de pugnae mole et h. l. de telorum

Suffinet, et Lausum increpitat, Latsoque minatur: 810

Quo moriture ruis, maioraque viribus audes?

Fallit te incautum pietas tua. Nec minus ille

Exultat demens, saevae iamque atris irae

Dardanio surgunt ductori, extremaque Lauso

Parcae fila legunt: validum namque exigit ensen. 815

Per medium Aeneas iuuenem, totumque recondit.

Transiit et parmam mucro, leuia arma minacis,

Et

etiam Ge. Fabricius sic ex suo Pseudo-Donato et libris vetustis, quos nec denominat, scribere iussit. *detonat* etiam Seruius legerat: eamque lectionem Heinsius firmavit, et ante eum, monente Burmanno, Schottus Obs. II, 2. Sed Rom. Cod. lectionem Pierius parum diligenter exhibuit: nam legitur in eo, vt in Aldina expressum, *n. b. dum detonet omnis S.* Iterum eandem hanc lectionem e Palatino excusam video in ed. Commelin. et hinc in Pulman., nec abludit Vossii pr. *dum detonat omnis.* Scilicet distinctione mutata tenere nos, veram lectionem nullus dubito: *nubem belli, dum detonet omnis, Suffinet;* Codd. omnes inde a Mediceo vitiosam edd. priorum vulgarum lectionem retinent; nisi quod Zulich. pro var. lect. *dum detinet atque, et* Exc. Burm. *dum retinet omnis.* 812 *Fallet Gud. a m. pr. Fallit et in tantum p. t. nec vnus illa Exultat inapte Franc.* 813 *Exultans Medic. a m. sec. Mox que abest Franc.* 815 *taurum Goth. sec.* 817 *Transiit* edd. vett. ap. Pier. et codd. pars; sed Rom. Oblong., tum Medic. et alii Heinf. *Transiit*, quod lectum inde a Naugerio. Heinsius tamen alterum se probabat, quia iam v. 785. praecesserat de *hastis Transiit intextum tauris opus.* Non assentiar. *Transiit* proprie dictum; et sic *δρασε*, vt passim apud Homerum. *media arma Rom., minus bene. minantis* quidam Pier. et Ven., sed Rom. *minaci*, hoc elegantius; vt solet poeta tertium pro secundo casu ponere; et recepisse id video Cuninghamum. Cacterum in ed. Burm. erat, *distinctum;*

Transiit

rum multitudine accipe. Bene Seru. „Bellantium impetum suffinet, donec deferbeat., cf. Cerda.

810 sqq. Vt ingenium, sic oratio Aeneae diuersa ab ea, qua simili in congressu cum Pallante utebatur Turnus paullo ille ferocior, sup. 442 sq. 490. sq. 814. 815. *Parcae fila legunt.* „Proprium, inquit Seruius, fuerat, *rum-*

punt: tamen *legunt* aut *colli-* gunt, aut *rumpunt*, aut etiam *transseunt.* „Prima bene *dit-* xit, caetera minus. Legantur, puto, intermensum *fila-* dum in *sufum* colliguntur, *ho-* dum lana e colo in *filum* *comp-* ta in *suso* glomeratur: *Quod* si itaque *Parcae fila extrahi* ducunt, *hens,* etiam *sea* *leg-* gere recte dicuntur. 817 *Transiit* *os:* desoribit *nunc-* tanti

Et tunicam, molli mater quam nuerat auro;
 Inpleuitque finum sanguis: tum vita per auras
 820 Concessit maesta ad Manis, corpusque reliquit.
 At vero ut voltum vidit morientis et ora,
 Ora modis Anchifiades pallentia miris:
 Ingemuit miserans grauiter, dextramque tetendit;
 Et mentem patriae strinxit pietatis imago.

Quid

Transit et parnam mucro, leuia arma, minacis. Scilicet Scruium sequutus est, qui perperam h. l. monet: minacis autem non Lausi, sed Aeneae. Inmo vero Lausi, cuius, cum tam minaciter in Aeneam insurrexisset, nimis leuia haud dubie arma erant parna. Hoc quoque Cerdany sequutum video. Ornauit autem Maro Homericam Iliad. v, 470. Caeterum quatuor hos versus 817—820 damnat vir doctus tamquam a re et consilio poetae alienos, et infringentes vim et impetum reliquorum: exacto enim iam per medium corpus ense nunc subiici: etiam parnam et tunicam esse ense perforatam: quod sane ridiculum et puerile. Vide tamen, an male se sententiae habeat, si ita eas constitueris: *exitit Aeneas ensē per medium Lausum: etenim transferat ensis parnam et tunicam, et in pectus penetrauerat.* Scilicet *Transit* et non est etiam, sed iungenda et parnam et tunicam: tum deficit particula *Nam* ante *transit*. Consentaneum autem erat, ut poeta vulnere et morti describendae immoraretur, cuius tanta vis erat ad animum Aeneae miseratione mouendum. 818 *nuerat* Rom. 819 *fnus* a m. pr. Medic. et Gūd. cum aliis Heinf. (adde Goth. tert. et Erf.), sicque Macrob. et Schol. Iuuenal. apud Heinf., atque hoc ipsum Heinf. dederat; quod, nil monens, mutauit Burmannus. 820 *Cum cessit et relinquit* Franc. et Doruill. *Dixerit* Goth. sec., 821 *Lēnius* sōrēt: *Vt vero voltum.* 823 *grauior miserans* pars Pier., rum Medic. alter Mentel. et Ven. cum Goth. tert. Burman. notat ex v. 789 patere, *grauior* ad *ingemuit* referendum. 824 *subit* ante Heinf., qui ex Colot. Medic. et vtroque Rottend. reposuit *strinxit*, est supra IX, 294 idem hemistichium cum ipsa voce *strinxit* praecesserat; in qua sibi parum constare videtur, cum variare talia poetam alibi

tanti vulneris modum disertius. *minacis* pro, eius sc. Lausi. 818. Decens in Etrusco iuvene vestis auro texta; quod vestimenti genus frequentatum Etruscis fuisse constat. Ornauit Maro Homericam Iliad. v, 470. 819. 820. *per auras, ad Manes*, sunt Homericam: Iliad. π; 856. 857.

nihil amplius; nec in his oppositis argutandum. *Vita* pro anima, *ψυχή*.

821 seq. Ad miserationem egregie facit ipsa Aeneae miseratione; et respectus Ascanii, et in alterius fortuna cogitatione de casu, qui sibi accidere posset. 824. *puerinae pietatis imago*, amoris sui in Ascanium

Quid tibi nunc, miserande puer, pro laudibus istis, 825

Quid plus Aeneas tanta dabit indole dignum?

Arma, quibus laetatus, habe tua: teque parentum

Manibus et cineri, si qua est ea cura, remitto.

Hoc tamen infelix miseram solabere mortem;

Aeneae magni dextra cadis. Increpat ultro 830

Cunctantis socios, et terra subleuat ipsum,

Sanguine turpantem comtos de more capillos.

Interea

alibi contenderit; per se. utrumque bonum est. *Aringii* text. Moret. *subit* Rom. familiae ductor, in qua etiam Goth. sec. et tert. sunt. 827 *parentum* scribunt bini Goth. et plures puto codd. *teque parentum* Ven., quod alicui, qui houas lectiones aucupatur, probare sa potest: *remitto te parentum* (sc. ad sepulturam), *si qua ea cura est Manibus et cineri*, h. si modo Manes et cinis tale quid curant: sc. quod te remitto: quod ieiunum est; nec remitti corpus satis erat, verum *sepeliendum* mitti; *cineris* vero notio a recenti caede erat aliena. Hoc idem aduersatur coniecturae Io. Schraderi: *teque parenti* (*Manibus et cineri si qua est ea cura*) *remitto*. Aliter res se habebat IV, 34 *id cinerem aut Manes credis curare sepultos?* de Sichaeo dudum sepulto. Praefat vulgaris lectio: *te remitto parentum Manibus et cineri*, h. ad sepulcrum patrium, vt inf. XI, 688 *nomen tamen haud leue patrum Manibus hoc referes, teo accidisse Camillae*. Tenent tamen interpretem verba adiecta: *si qua est ea cura: cuiusnam? num tibi? an Manibus: et cineri parentum?* an vniuerso, modo est qui id curet, qui te inferendum curet: vt additum forte fit propterea, quod patria cum patre exulabat Lausus. Sed illa forma: *si qua, si modo* poetis, graecorum more, *εἴπω*, non semper est conditionalis, sed interdum causalis, pro, *et*: potest adeo omnino accipi, ad curandum, vt funus tuum curetur. 831 *Cunctatos* Hamb. *set.* 832 *turpantem* Zulich.

num recordatio: et quem ipse dolorem suscepturus sit in simili casu. Sic interpretandum arbitror. Ea, quae recordamur, postea per imaginem efferre licet animo obiectam. v. sup. ad IX, 294. 825. *pro laudibus istis*, ista virtute, vt iam aliquoties vidimus, *τὴν κλέην* et *τὴν κλέος*, h. l. virtus, qua, vt patrem serualet, ipse vitae discrimen adiit. 827. *Arma habe*

tua. Magnus scilicet honos in illo aeno habitus, si victor non spoliaret. cf. Iliad. ζ 417. 827. 828. *te remitto parentum manibus et cineri*, h. e. ad sepulcrum patrium, vt te inferant; *si qua est ea cura*, simplicissimum est, ad ipsum Lausum caesum haec inter caetera referre: si modo tu hoc curas, si sensum huius rei habes. vid. Var. Lect. 832. *comtos de more*

Interea genitor Tiberini ad fluminis undam
 Volnera siccat lymphis, corpusque leuabat
 835 Arboris adclinis trunco. Procul aerea ramis
 Dependet galea; et prae graui armâ quiescunt.
 Stant lecti circum iuuenes: ipse aeger, anhëlans,
 Colla fouet, fufus propexam in pectore barbâ

Multi

*torpentem puluere crines laudat Schol. Crâqu. Horat. IV Od. 13, confundens moente Burmanno alterum locum lib. XII, 99. 833 vulnâs etiam hic sec. Rottend. Bigot. 834 lauabat Medic. Rom. et alii Pier. et Heinf., ad Goth. text., etiam vet. edd. mutâc: idque præferebat Cerda. Est tamen otiosum hoc corpus lauabat: accommodatius alterum: leuabat acclinis: est ornate dictum pro acelinabat. Si altera lectio descendenda est, sequi necesse est Cod. Paris., qui distinguit: *Vulnura siccat; lymphis corpusque leuabat*, et a m. sec. lauabat. Recte tamen monet Burm. *siccat lymphis* non esse diuelliendum, Statii I Theb. 527 imitationem docere: *siccatis vulnura lymphis*. Saltem inde discimus, Statium non aliter in Marone interpunxisse ac nos. 835 *acclinis* et *acclinis* plerique codd. et vet. edd., et fuerunt adeo viri docti, Valosius et Cerda, qui vitiosam lectionem defendere. *acclinis* vel *adclinis* meliores, Rom. Medic. et alii, cum Seruio; nisi quod Mentel. alter ac Scheffer. cum Regio ac Paris. *acclinis*, quod aridebat Heinio et receptum a Cuninghama. Deprauate adnotat Ven. *abusus* Dôruill. Porro *aenea* Mugen. In fine *ramo* Rom. et Setu. ad Ecl. VI, 16. 836 *Dum pridet* Doruill. et abest Zulich. 837 *Stant circum lecti proceres* aliquot Pier. *Stant lecti* Doru. a m. præcipue ipse aeger idem. *anhelus* Zulich. 838 *propexam* Rom. *propexam*, *perpeffam* vitia codd. et edd. *in corpore* Gudr.*

more Etrascorum: quod ex nere dixerat. 835. „*Procul* vâs aliisque monumentis intelligitur. modo iuxta vt Ecl. VI, 16; 835. „*Sequentia* de Mezentio tamquam in tabula exhibita sunt. Declaratur locus, positus, actio ipsa. Similis locus Iliad. 2, 692 seqq. de Sarpedone. *vulnera siccat lymphis*, sanguinem siccat frigida aqua. Ignoramus, an primus hoc ausus sit Maro; imitatus est Statius I Theb. 527. Nam *reponere* et *reponere*, sed *aquas* notione non adiecta, iam Homerus de vulnere dixerat. 835. „*Procul* modo iuxta vt Ecl. VI, 16; Seruius, „ non male. Eidem videtur nouasse h. l. poetâ *adclinis* et *propexam barbâ*, eundem nouatum dixerat primo loco *quiescunt*, *stant* de *armis* seu scilpeo. 838: *Colla fouet* *anhelus* caput *arboris* trunco. *fusus barbâ*, habens barbâ, eamque *propexam*, *in pectus*, non otiosum est, sed ad *phantasmatis* requiebat, dum ad truncum *acclinatus* capite demisso, *rebat*.

Multa super Lauso rogitat, multaque remittit,
 Qui reuocent, maestrique ferant mandata parentis. 840
 At Lausum socii exanimem super arma ferebant
 Flentes, ingentem, atque ingenti volnere victum.
 Adgnouit longe gemitum praesaga nihil mens.
 Canitiem multo deformat puluere, et arbas
 Ad coelum tendit palmas, et corpore inhaeret. 845
 Tantane me tenuit viuendo, nate, voluptas,
 Vt pro me hostili paterer succedere dextrae,
 Quem genui? Tuane haec genitor per volnera seruo,
 Morte

839 *rogitans* Gud. Leid. *multumque remittit*, haud dubie doctius,
 Rom. et Medic. rum Gud. pr. Mentel. et caeteris praestantioribus;
 itaque recte receperat Heinſius: Excidit tamen et hoc Burmanni re-
 censionem et iterum illatum vulgare *multoque*. 840 *ferent* Exc.
 Burm. et Franc. *responsa* Leid. 841 *exanimem* Heinſ. e scriptis
 reuocauit; vulgo *exanimum*. v. ad IV Aen. 8. *exanimum socii* Parrh.
 et Doruill. 843 *Agnoscit* altq. Hamb. 844 *multo* Heinſ. secu-
 dum Pierium reduxit, ob codd. consensum; et Macrobi. IV, 3, tum
 quoque variasse dicendus est poeta id, quod lib. XII, ubi retractauit:
 Canitiem immundo persusam puluere turpans; vnde in recentiores
 (etiam Goth. sec.) et in edd. h. l. venit: *immundo d. p.* 845 *cor-*
pori alter Menag. Moret. sec. et a. m. pr. Zulich., quod vulgarius ef-
 fet; nunc *haeret in corpore*. 846 *voluntas* etiam hic aliquot Burm.
 cum pr. et tert. Goth. 847 *succumbere* vet. codd.
 Prisciani lib. XVI cum Erf.

bat. *in pectore*, pro in pec-
 tus, vt bene Seru., antyque.

841. Hic magnum poetam
 in his agnosce, quod arte sua
 effecit, vt Mezentii, tam in-
 uisi hominis, miseratione ani-
 mos nostros tangeret. Ra-
 tionem et modum, et quae
 illa sint, per quae haec effe-
 cit, videant harum rerum
 studiosi. *super arma*, super
 clipeo, vt facile assequeris.
 cf. sup. 506. *ingentem* — *in-*
genti: etiam haec ad com-
 mendationem caeli iuuenis
 VIRGIL. Tom. III

pertinent. *Káro méyas me-*
galwsi Iliad. π, 776. 844.
deformat: sic ornat Homerib-
 cum *καταχούρω* Od. α, 315.
 847. Supra vs. 797. 798
 Aeneas manum ad istam pa-
 tri inferendam subitam sub-
 ierat Lausus et vulnus morat-
 us fuerat, dum pater asporta-
 retur: nunc *succedere dextrae*,
 est dextram h. e. vulnus ex-
 cipere alterius loco. 848.
tua, παρ, υπερεκα, pro vulnere;
 vt iam millies vidimus: ta-
 men nunc arguuntur cum
 G g Seruio

Morte tua vivens? Heu, nunc misero mihi demum
 850 Exilium infelix! nunc alte vulnus adactum!
 Idem ego, nate, tuum maculaui crimine nomen,
 Pulsus ob invidiam folio sceptrisque paternis.
 Debueram patriae poenas odiisque meorum:
 Omnis per mortes animam fontem ipse dedissem!
 855 Nunc vivo: neque adhuc homines lucemque relinquo.
 Sed linquam, simul hoc dicens adtollit in aegrum

Se

849 *M. t. inuensis*. Zulich. et pro var. lect. pr. Hamb. 850 *Exilium* cum Ald. pr. plerique Pier., etiam Rom., tum Medic. et ceteri sere omnes. Etiam hoc est exemplum consensu codicum, emendationis veritate inferioris. Etsi enim adiuuari potest ea lectio interpunctione: *nunc m. m. demum Exilium! infelix! nunc alte v. a.*, at tamen *exilium*, quod pleraeq; vet. edd. habent, et Naugerius intulit, verum est; hoc enim primum erat, quod in Mezentii fortuna poetae animo occurrere poterat. Sunt autem codd., qui tucantur, Gud. a m. pr. pro diu. lect. Rottend. Leid. et sec. Menag. cum Goth. pr. *nunc autem v. Doruill.* 851 *violani* Lutat. ad Stat. III Theb. 697. 852 *P. ob t. regno* idem Lutat. ibid. ex lib. XI, 539, nisi et hic, inquit Burm., *regno legit pro folio*. Versus huius cum seqq. sententia disunctione mutata aliter procedit; potest enim et sic interpungi:

*Idem ego, nate, tuum maculaui crimine nomen.
 Pulsus ob invidiam folio sceptrisque paternis,
 Debueram patriae poenas odiisque meorum.
 Omnes per mortes animam fontem ipse dedissem!
 Nunc vivo.*

h. Utinam, vt fas erat, omnibus suppliciis animam efflaxsem ego, te superflite! Nunc vivo. Sentio tamen desiderari sic in primo versu *criminis* rationem et causam: quae in vulgari interpunctione bene subiecta est. 853 *odiisque malorum* Montalb. 854 *dedisse* aliquot Pier., *perperam*. 855 *homines vitamque* Sprot. 856 *hoc c* scriptorum consensu Heins. pro vulgari *haec. his dicitis* Parrhaf.

Seruo Intpp., et volunt ad invidiam esse dictam: *Exilium* praeclare memorat; hoc enim primum erat, quod in Mezentii fortuna occurrere poetae animo debuit, et in regno pulsus exulare. 850. *nunc alte v.*; loquitur de proprio vulnere v. 785. 786. 851. *crimine*, criminatione et odio;

te infamem et odiosum feci meis sceleribus. 853. 854. *Debueram*, cum deberem, vel si debebam poenam ciuibus meis; si merebar mortem: *utinam* ipse vitam, vel omnibus suppliciis expulsam, reddidissem superflite te! At nunc vivo, te crepto!

Se femur; et, quamquam vis alto vulnere tardat,
 Haud deiectus; equum duci subet! Hoc decus illi,
 Hoc solamen erat: bellis hoc victor abibat
 Omnibus. Adloquitur maerentem; et salibus infit: 860
 Rhoebe, diu (res si qua diu mortalibus vlla est)
 Viximus. Aut hodie victor spolia illa cruenta
 Et caput Aeneae referes, Lausque dolorum

Victor

857 Primum, pro *vis*, passim in codd. *sest* alio vel *alto* *sest*, vel *quamvis* *alto* *sa*: ex interpolatione indoctorum hominum. Tum vero *vis* *tardat* Medie: a m. sec. et a pr. Gud., tumque *vis* *tardat* *phoebe* codd. et edd. vet. Forma tamen verbi: *tardeo*, *ere*, alibi vix occurrit. *vis* — *tardat* Rom. et al., it. Gothi. pr., recte: quod Heinf. interpretatur: *tardat se*, *tardatur*; cf. sup. ad Aep. II, 208. Potest tamen commode *vis* *tardat* accipi, solito poetarum more, pro virium defectus *tardat*. Servius aliter reddidit: *alti* *vulneris* *violenti*; vt adeo doloris notio adiuncta sit. Certe legisse videtur: *vis* a. v. *tarda*. 858 *Haud deiectus*, animo deiecto. 859 *erit* Gud., sollenni errore. Heinfius tamen suspicatur fuisse: *Hoc solamen heri*: eleganter, sed nulla cum fide. *hoc v. obibat* a m. pr. idem Gud. *habebat* Montalb. cf. ad XII, 17. 860 *ac talia* *fatur* aliquot Pier., inter quos Rom. 861 *Rhoebe* Heinf. e codd. pro vulgari: *Phoebe*. Apud Macrob. IV, 6 *Rhebe*. An dicendum: *ῥοιβον* pro *ῥοιβόν* dictum fuisse? *Rhaebus*, *ῥοιβός*, quod in Rom. est, *εὐχαριμύτων* *ῥός* *ῥόδας* significaret. *mortalibus aegris* pr. Moret., quod Maroni, et hinc librario, familiare. *ultra est* Rom. *vsquam est* Erf. 862 *cruentis* Hugen. 863 *vt c. A.* Gud. *Lausque laborum* tert. Moret. At Regius: *dolorem*. *Victor*.

857. *vis alto vulnere tardat*: h. vis adempta, virium defectus; per altum vulnus, tardat. vid. Var. Lect. *Haud deiectus*, animo haud deiecto: 860 sqq. Displicuit haec ad equum suum Mezentii oratio venustioribus nostra aetate. Non defendam Homerii exemplo, in Hectoris et in Achillis equis Iliad. 9, 184 sqq. 7, 399 sq., aut Statii imitatione vel Sili; quae ad alias aetates pertinere videri potest. Sed in naturae humanae indole hoc ipsum videtur esse insitum esse; vt cum iis

ipsis animantibus, quibus diu adfueverat; tamquam cum familiaribus et sodalibus agamus, et confabulemur. Atque hoc ipsum optimorum hominum confessione firmatum vidimus. Non vero pro epici carminis dignitate nimis humile hoc videri debet in equo bellatore. In Mezentio accommodatum erat commentum, quia mox equi vulnere ipsi seffori caedes paratur. 861 *res si qua diu mortalibus vlla est*. Grauis sententia et h. l. affectus plena: 863. *Lausque laborum*; ex

Vltor eris mecum: aut, aperit si nulla viam vis,
 865 Occumbes pariter. Neque enim, fortissime, credo
 Iussa aliena pati et dominos dignabere Teucros.
 Dixit, et exceptus tergo consueta locauit
 Membra, manusque ambas iaculis oneravit acutis;
 Aere caput fulgens, cristaque hirsutus equina.
 870 Sic cursam in medios rapidus dedit. Aestuatur ingens
 Vno in corde pudor mixtoque infania luctu,
 *Et Furiis agitatus amor, et conscia virtus: *
 Atque hic Aenean magna ter voce vocauit.
 Aeneas adgnouit enim, laetusque precatur:
 875 Sic pater ille deum faciat, sic et us Apollo,

Incipias

865 *Occumbens* a m. pr. Gud., tum Ven. et sec. Rottend. cum Goth. sec. 867 *exceptus* Exc. Burm. *In tergo exceptus* Goth. sec. *assueti* pr. 870 *Sic cursu in m. r. reddi* Rom., quod et ipsum *bo-*
rum. 871 *Vno in corde* nec ineleganter multi ap. Pier. et vetustio-
 res Heinſii cum Goth. pr., qua de causa hic recepit pro vulgari: *Imo*
in c., quod Pierius praeferebat. Deseruit Heinſ. et hic placitum suum,
 dum variare poetam familia bis in carmen illata contendebat. Iam
 autem inf. XII, 667 est *Vno in corde*. Habuit tamen hoc Seruius quo-
 que in suo; et facilis lapsus inter duo: *immo* et *immo* multis exemplis
 constat. *Vna in c.* Moret. sec. et Gud. cum Goth. sec.; tum *dolor*
 vetustiores Heinſii cum Medicæo Pierii. Romanus tamen cum Medi-
 ceo Foggini in *pudor* *conueniunt*, ceteraque his ceteri. In aliis Pier.
puer, et in Sprot. *puer* vel *puer*. 872 Versus haud dubie ciucien-
 dus; nam aduersatur loci rationibus; tum inf. XII, 668 iterum oc-
 currit; tandem deest in antiquissimis Rom. Medic. et a m. pr. Gud.
 At in Menag. legebatur post v. 875. *Estus* est quoque a Cuning-
 humo. 873 *ter magna* Deruill. *magna* sic ed. Ven. Burm. 874
agnouit enim ex vetustioribus Pierianis et suis. (adde Ed. pr. Burm.
 cum Goth. sec. et tert.) praclare dedit Heinſ. pro vulgari: *a. rum*.
 Idem ad illustrandum laudat sup. lib. VI, 317. IX, 340. Ge. II, 509.
 sed in illis locis ratio diuersa; nam h. l. *entus* est pro *gag tui. enim*
vero. 875 Vt nunc interpungitur, *iuuenda* sunt: *Sic — faciat —*
 (vt) *incipias*. Potest tamen oratio iuari: *Sic — Apollo!* (sc. vt tu
 conferas manum, congregiaris mecum) *Incipias conferre manum*.

Lanſi caede: vt totalia: II, 7
lacrimae Creusae. 867 sqq.
 ad *ἐρωγῶσαν* a poeta subiecta
 sunt, vt Mezentii imago sen-
 ſibus nostris alte infideat.
 871. Pudor, furor, luc-

tus, vna et coniunctim (hoc
 enim est *vno in corde*, si poe-
 tice hoc extuleris) eum in-
 flammant. 874. *agnouit enim*,
 vtique; *δι γὰρ* pro; enimvero.
 875. Faxint vero dii, vt te-
 cum

Incipias conferre manum.

Tantum effatus, et infecta fabit obuius hasta.

Ille autem: Quid me, erepto, saeuissime, nato,
Terres? haec via sola fuit, qua perdere posses.

Nec mortem horremus, nec diuom parcimus vlli. 880

Desire. Iam venio moriturus, et haec tibi porto.

Dona prius. Dixit, telumque intorsit in hostem;

Inde aliud super atque aliud figitque, volatque

Ingenti

876 *Ineples* Hugon. *manus* sec. Rottend. vid. XI, 283. *manum* *meum* Dornill., et expleto toto versu: *manum et mihi iungere pugnam* Exc. Burm. Franc. et Goth. alter. Sup. IX, 741 *Incipe si qua animo* *virtus et confere dextram.* 877 *subiit* cominus Franc. 878 *o sa-* *bissime* Zulich. 879 *Terreas* aliquot Pier. Nunc, cum natus mihi

ereptus sit, nihil est, quod me terreat. 880 *vlti* Goth. text. *Postis* *aliquid* exsculpere; sed nihili illud est. 881 *Nam venio* omnes an-

tiquiores Pier. et Heinl. cum Medic. et Rom., etiam aliquot vett. edd. et Schol. Statii Theb. III, 71. Tuetur tamen alterum Heinsius tam-

quam elegantius. Stant pro eo pr. Hamb. Moret. qu. Ven. et Goth. alter cum edd. vett. Tum Heinl. emendandum esse censet: *at haec*;

quod et ipsum elegantius. Sic et Waddelius maluerat apud Burm: 883 *figitque volatque*: ita Heinl. e Gud. a m. pr., in quo virum ioge-

nio sum exquisitoris lectionis studio auram pro Iunone amplexum esse nullus dubito. Nam primum Gudiani librarii lapsus ille est, non

lectio: tum post *figit* importunum est *volutat* *ingenti gyro*, quod de hasta librata accipere necesse est, vt *volutat* sit pro, voluit, rotat.

Tandem nemo dicat, quid in vulgata displicere possit, quam omnes codd. vetustiores exhibent: *volatque ingenti gyro*, quod, suo more,

poeta mox disertius et ornatus exponit: *ter circum a.* etc. In Mediceo, quod non esse animaduersum miror, scriptum est: *fugitque* (et si a. m. sec. mutatum) *volatque*. Sic et Voss. et vett. edd., vt Ven. 1484,

atque hac mirifice placere potest, vt sit: *telumque intorsit in hostem*;

Inde aliud super atque aliud: fugitque volatque ingenti gyro. In Ven. erat: *aliudque: fugitque volatque*, quod interpolatoris est, qui non vi-

derat praeteritum esse tempus poetae in his solenne. In Leid. erat *facitque*, ex simili stupore: quia praecesserat: *intorsit. figitque* tamen librorum consensus tuetur, a quo in his et similibus standum est,

quando utraque lectio habet quod probari possit.

cum congrredi liceat! v. Var.

Lecl. *altus* Apollo est mag-

nus, et iam aliquoties noua-

vit Maro. 877. *subis* h. l.

simpl. it. occurrit: alter ac-

modo v. 798. 880. *pec di-*

uum parcimus vlli; v. ab eo

auxilium expectemus. *Alis*

loto: *nihil se iam diis debere*;

eodem fere sensu. *parcens*;

pro vereri, metuere, adve-

que omnino curare. Sic Gr:

Φάδος *φάδος*; *φάδος* pro cura.

881. *Desino* terrere. 885.

Ingenti gyro: sed suffinet aureus umbo.

885 Ter circum adstantem laeuos equitauit in orbis,

Tela manu iaciens; ter secum Troius heros

Inmanem aerato circumfert tegmine filuam.

888 Inde vbi tot traxisse moras; tot spicula taedet

Vellere, et vrguetur pugna congressus iniqua:

890 Multa mouens animo, iam tandem erumpit, et inter

Bellatoris equi caua tempora coniicit hastam.

Tollit se adrectum quadrupes, et calcibus auras

Verberat,

884 *aereus umbo* Medic. et Gud. vid. sup. ad 277. 885 *Tum* Franc. *circum acastem* Goth. tert., ex librarii incitua. 887 *tegmine* et pro var. lect. *agnine* Gud. 888 *transisse* Franc. et Goth. tert., *indosse*. *rifisse* Bigot. 890 *erupit* tres Burm. *intra* Ven. 892 *arceus* alter Hamb. et Montalb. Mox si scriptum esset, *tum c. auras*, expeditior esset interpretatio. Sed poeta alterum maluit, forte vt celeritatem assequeretur.

Laenam in partem non modo ob naturalem equi flexum in laeuum, sed ideo maxime equitabat, vt, ipse laena clipeo tectus, et dextra expedita, Aeneae, qui ei semper a laeua in interiore gyri orbe stabat, dextrum latus peteret, quod a clipeo tectum non erat. Sed Aeneas clipeam circumfert, et hunc quidem

887 oneratum infixis hastis: is exceperat et sustinuerat tela.

889 *pugna iniqua*, contra equitem ipse pedes. 891

tempora coniicit. Comparant similem locum Iliad. 9, 81, vbi Nestoris equus *καρπίος* (tertius adiectus *higis*, *συνογίς*, idem qui et *καρπίος*, *σαγοφάγος*, nobis fanalis, *an der Brim*) percutitur *ἀκρην κακ-*

κεφαλήν etc.; ibi equus primum exultat (*ἀνέπαλα*), tum caput in terra volutat, vt telum se liberet (*καρπίδι μένος κερπί κελκῶ*, vt hoc loc. *cernuus*). 892 — 894. Quod natura in tali vulnere fert, poetam scripsisse probabile fit. Igitur equus primum prioribus oruribus eleuatus se erigit: simul prae dolore calcibus calcitrat; Sic equus effunditur, et h. l. quidem *in laeuus* (non in caput, nec resupinus; neutrum reliqua admittunt); mox ipse equus in caput procumbit, et, arme suo, incumbit prostrato Mementio. Sic mihi videntur singula esse tenenda, vt locus expeditur. *tollit se arrectum*, prioribus pedibus erectis haud dubie. conf. inf. XI,

Verberat, effusumque equitem sibi ipse secutus
 Implicat, eiecloque incumbit cernuus armo.
 Clamore incendunt coelum Troesque Latiniq.
 Arduolat Aeneas, vaginaque empit ensen,
 Et super haec: Vbi nunc Mezentius acer, et illa
 Efferae stragulae? Contra Tyrrhenus, ut auras
 Suspiciens hausit coelum, mentemque recepit:
 Hos

894 *eieclumque* Züllich. *dieclloque* Gud. a m. sec. et sec. Mentel.
 895 *intendunt* Goth. sec., quod defendi potest; vera lectio non est.
 897 *super hos* Ed. p. Barm. Est: et insuper haec addit. et illi Hu-
 gen. 898 *et auras* Medic. a m. sec: et alii Pier. et Heinb. mirus
 bene, et perpetuo lapsus. 899 *Suspiciens* sec. Rottend.

637. 638. 639, et bene inter
 multa inania Cerda laudavit
 Liuii locum VIII, 7 *Spiculum*
inter: aures equi facti etc. Adde
 Silium lib. IX, 594 sqq., ubi
 res ad elephantum traduc-
 ta: *calcibusque postmeritas*
pedibus accipio: quis enim
neget equi naturam sic ferret
ut prae dolore calcitret. *Im-*
plicat: hoc ipse poeta diluc-
 dat: *cernuus incumbit armo* sic
 equus (quis enim aliter acci-
 piat?) domino *eieclo*: quippe
 qui ad latera equi exciderat.
cernuus proprie de praecipiti-
 tato, qui *super* est. conf. Sersa
 895. *Clamoribus incendunt coelum;*
 vii. et max. XI, 147: *Incendunt*
clamoribus urbem. Esse pro
 implent, facile quilibet et vi-
 deat et dicat. Sed rationem
 reddere non tam facile est.
 Cerda duas rationes propo-
 nit: quarum neutra satis fa-
 cit. Mihi sic videtur expedi-
 enda forma haec: *Incende-*

re poetis est augere, magnam
 facere quid. Inde dicitur ali-
 quis *incendere clamorem in ae-*
re, caelo, hoc magnum clamo-
 rem mouere. Sic *incendere*
lustrum sup. IX, 500. *vires* V,
 455 et quot non alia. Duc-
 tum autem ex Tragicoorum
Φάγαν, ἐκ Φάγαν, pro *ἐπι-*
φάγαν, ἐπιφάγαν. v. c. Sophocl.
 Ai. 196. Nunc cf. Brunck.
 ad Aeschyl. Pers. 393. Iam
 poeta hoc ipsum doctius trans-
 fert ad *caelum*, quod hacten-
 us proprie adeo incendi dicitur
 potest, quatenus res mag-
 no motu accepto omnino in-
 calescunt, feruent. Hinc *fa-*
ra ferunt clamoribus, stragula
strepitu. 899. *hausit caelum*
 s. *hausit oculis*, quod malim;
 seu *caelum* pro *aura*, anima,
 quam recepit. Expeditus
 forte, ut iungas: *auras hau-*
sit, suspiciens caelum: nisi for-
 te oratio sic nimis tenuis ef-
 ficitur pro epico carmine.

900 Hostis amantem, quid increpitas, mortemque minaris?
 Nullum in caede nefas; nec sic ad proelia veni;
 901 Nec tecum nictus haec pepigit mihi foedera Lausus.
 Vnum hoc, per, si qua est vicus venia hostibus, ora;
 Corpus humo patiare tibi. Scio acerba meorum.
 905 Circumfate odia in hunc, oro, defende furorem;
 Et me confortem, nam concede sepulchro.
 Haec loquitur, iuguloque haud inscius adcipit ensem,
 Vndantique animam diffundit in arma cruore.

901 in proelia Zulich. et Dorville. penit. Medic. a m. pr. ut de Lauso agat, inquit Hainf. Probabilius, librarii lapsu. 902 foedera Franc. 903 veniam pars. codd. Hainf. ut. 905 Circumfate Exc. Burm. 907 Hoc Franc. 908 defendit Gud. a m. pr. et Ram. diffudit Goth. alter et tert. in arma. ed. pr. Balth. et Menag. pr., male. iugenda sunt; cruore vndant in arma, thoracem seu clipeum.

901. 902. Interfice me: mortem non deprecor. Hoc sic extulit poeta: Non erit tibi, me interfecisse, *Nullum in caede nefas* (Serv. et Cerda: „Mori viri, forti nefas non est;“ quod est remotius); *nec sic* — Lausus sc. ut ne me interficeres, aut ut ego mortem deprecarer. Imo vero, dum superstes Lauso esse non sustinet, mori deprecatur. *nec tecum h.* nec Lauso a te caelo pugnae haec conditio nobis proposita est.

903. *Per, si qua est venia:*

ex thoro in precum formulis; pro. *per veniam, si qua est. venia*, gratia, beneficium, ut iam alibi vidimus. Similes morientium preces dederat Homerus *Iliad.* x, 338 sq. et alibi. 905. *defende f.* propulla (ut iam toties sic ex *apud*) odia et iras, quominus corpus meum insepultum abripiant et male muloent; *906. Et me sic. nec vulgari oratione confortari signiferi nunc possunt exquisitis. Esse pro hoc dictum illud, etiam Macrobius. VI, 6. innotuit.*

EXCURSUS I

Auxilia Aeneae ex Etruria.

Lib. X, 266 sqq. Non omnes veteris Etruscae civitates me-
morari a poeta, cum copias inde adductas recenset,
manifestum est. Ex his quoque, duodecim numero, civita-
tibus, quae rempublicam Etruscommodo constituebant, *Clusium*
et *Caiere* tantum aeterna posuit, reliquas praeterit. Habuit
igitur dilectum? an timere apponit, quae in mentem veni-
bant? Si nostrum Virgilium bene novimus, habuit ille haud dubi-
tate, quod cum iudicio et veteris morositas respectu in his
libris dequeretur. *Caiere* quidem fuisse cum dilectu primo
satis posuit, quoniam, nonnullam regem pulsum bello, perse-
quendo egerat ea civitas, castas in pumpro urbis positas
quibus Aeneas exceptus cuncta statim ad professionem para-
ta reperit (supra VIII, 478—494. 603 sq.) quod nisi oppor-
tunas occidisset, ad parandas copias mox facta esset, quae
poetae totam Martianam perturbasset. Mature autem cum
Romanis Caietani in amicitiam et societatem venerent, factis
et sacerdotibus, cum Galli advenissent, receptis, v. Lau. V,
40. 50. In civitatem quoque adscripta sunt, etsi sine suffra-
gio. Caietanis societate adiungit poeta civitates loco vicin-
as, plerasque littoralem Etruscae regionem incolentes, nam
longinquis locis copias arcessere non potuit, potuit alias quos
que rationes speculare, quas in tantis historiae Etruscorum
tenebris nunc ignoramus. Illud tamen vel maxime miror,
quod nulla *Corymbi* seu *Corychi* veteris, mentio facta est,
cum inde originem trahere dictus esset *Bardanus*, etsi *Acres*
inde oriendus in N. 719 memoratur. Sed si recte conicio,
cum *Agylla* vetus *Helasgorum* urbs esset, in societatem ad-
scripta, poeta aliam civitatem, quas *Relasgi* inhabitasse dicti
sunt. Dionys. I, 60, qui classicus locus est, multas eos urbes
partim Siculis ereptas, partim a se extractas, habitasse aut
cohabitasse cum Aboriginibus, eo in numero esse *Caiere*,
Clusium, *Caere* vel *Caiere* olim dictum, inter Aeneae
auxilia bene referri potuit, quae quidem in societatem et
amicitiam a Romanis, receptum Gallorum arma in Romano
convertit: *Linn.* V, 26 sq. *Caiere*, vel *Cosa*, ad mare supra Her-
culis portum, fuit, *Cosa Volcentium* Plinio dictae lib. III, 5, 8,

a *Volatris* videntur esse deductae; antiquum id fuit Etruscae oppidum, forte ad ipsum Clusium originem retulit, aut sub Clusinorum potestatem olim fuit: Certe ex his vnum agmen constat videmus in Virgilio. Ducit illud Massicus: sub quo adeo Clusinorum Lat esse debuit *Osmius*, qui infra v. 68 memoratur. Alterum agmen est ex *Populonia* seu *Populonia* et ex insula *Isna* seu *Aethalia*, nunc *Elba*, ei obiecta, coactam: *Populonia* origo incerta est, vid. Seru. ad h. l. *Isna*, Etruscorum colonia (vid. Stephan. in *Αἰθάλια*), olim aeris, mox ferri fodinis nobilissima: vid. Strabo V, p. 342. Diodor. V, 73. et al. apud Cluver. Ital. pag. 502 sqq. et Seru. ad h. l. *Milla viros*: *Pisa* adductos videmus v. 175. *Pisam* interem inter vrbes a Pelasgis et Aboriginibus habitatas paullo ante vidimus: ut adeo inter antiquissimas illas fuisse necesse sit. *Lycophron* ipsos *Lydos* aduenas *Pisam* occupasse tradit v. 1359; quod ex opinione veterum de Etruscorum ex *Lydia* origine intelligendum: Fecit tamen scriptoribus fraudem et haec nominis similitudo; ut a *Pisa* *Elidis* profectos dicerent, qui *Pisam* Etruriae conderent; vid. Strabo V, pag. 340 B. Plin. III, 51. Iustin. XX, 1. Solin. 8. Addit Strabo fuisse eos ex his, qui *Nestorem* ad *Ifram* sequuti in reditu via aberraverant. *Homerus* tamen *Pisatas* non commemorat inter eos, quos *Nestor* adduxit. Adde *Seruiana* ad v. 179 h. l., vade patet plura fuisse poetarum vel historicorum commenta de *Pisae* origine. Alia tamen in *Seruo* legerat h. l. *Sabin.* Sequitur v. 180 — 184 *Altur* cum trepente *Agylia* seu *Cuere* et vicinis locis adductis, scilicet ex agris et vicis circa *Mihistnem* fluvium (nunc *Mugnone*) haud longe a *Genatumcellis*; exiguo intervallo versus occidentem fuit *Gravisca* vel *Graviscas*; ultra *Mihistnem* ab orientem versus *Cuere*; *Pyrgi*. Egit de utrisque diligenter *Cluver.* Ital. p. 493. 499. *Seruius* ad h. l. *Pyrgos* ait castellum foissile mobilissimum eo tempore quo *Tusci* piraticam exercuerint (nam illic metropolis fuit) ab inducto homine fuit adiectum: quod postea expugnatum a *Dionysio* tyranno *Siciliae* dicitur (Diserte narratur in *Pesi* *Diodoro* XV, 14, vbi cf. *Wesseling.*), de quo *Livius* *Scota* *Pyrgectia*. *Pyrgi* iam *Rutilii* aetate, ineunte Saec. V. *Nunc* villae grandis, oppida parva prius *Itin.* I, 223. 224. Quinimo totus ille *Rutilii* locus cum hac *Sarminis* parte comparandus est. Quod *Graviscas* *insimpulatus* dixit, situm respexit in humili ad *palustri* planitie sub montibus *Cornetanis* a laeva *Martae* fluminis. *Rutul.* *Itin.* I, 282 *Graviscas*: Quas *Ipromit* aestivus *stape* paludis odor. *Cato* in *Origg.* apud *Seru.* ad h. l. *Ideo*

Graviscas

Græsiæe distas sunt, quod grauem aerem sustinent: quod si ita est, nomen a Romanis demum vel a Latinis inditum esse debuit.

Inde a v. 185 *Ligures* Etruscis comites dedit, vicinum populum, quicum multa bella gesserant veteres Etrusci: nunc vero addidisse eos videtur propterea, quoniam ornatum dabat carmini ea gens, quippe de qua veteres fabulae, poetarum carminibus decantatae, olim fuere plures; quibus causa iam dedit Graecorum priscorum: *misophaia* in his locis, dum Padum s. Eridanum in Ligurum finibus ex monte Vesulo ortum una cum oliui et succino, tum Phaethontem et Gygnum ad Ligures retulere. Pherecydes primas fabularum harum auctor fuisse videtur: saltem is primas Eridanum edidit secundum Hyginum fab. 154; fabulam de Phaethonte et Heliodum electro primi Aeschylus, Philoxenus, Nibander, Euripides, Satyrus, commentariis esse videbantur Plinio XXXVII, 2 s. 11, 1. u. De aeternis vid. Not. ad v. 185, sq. cf. sup. p. 114. Claudunt agmen quingenti Mantuani duce Ocno v. 198 → 212, quem, Tiberis et Mantas filium, Mantuam condidisse et matris nomen urbi imposuisse acceperat Maro. Mantuas originem antiquissimam fuisse necesse est, cum poeta ad haec tempora eam referre ausus sit. Tiberis filius non male habitus Ocno: cum ab Etruscis condita fuerit Mantua tum, cum loca ultra Apeninum illi tenerent. Mantua autem Tiresias filia mater ei data, secundum eundem vulgarem Romanorum errorem, quo urbium Italiae nomina et origines a Graecis repetebant: qua de re satis in Ekeursi. ad lib. VII dictum est. Qenus autem hic vel Aucnus, nullo modo cum Graecorum Ocno est confundendus, quem in locis inferis collocarunt nonnulli ex poetis. Diceris de Ocno alios et de Mantuae origine tradidisse, ex Servio ad v. 198 colligi potest; fuerunt enim qui Bononiam quoque, olim Felinam, ab eo conditam tradiderunt; at Mantuam a Phaethonte conditam narrauerunt alii, Mantuamque ideo nominatam, quod Etrusca lingua *Mantu* Dis pater est, cui urbem consecranit. Quae sequuntur v. 201 → 209 *Mantu: tinas auis: sed con genus omnibus vnum; Gens illi triplex; populi sub gente quaterni, Ipsa caput populis, Tusco de sanguine vires*, plurimum habent obscuritatis. Servii nota ad v. 201 et 202 admodum corrupta et obscura est, et quantum intelligo ex binis interpretationibus diversis constat. Altera haec: ut Mantua tres habuit tribus, quae in quatuor curias diuidebantur. Ita dicerem sub Gallorum incurSIONEM Etruscos ex caeteris XI ciuitatibus circum-

padanis

Morte tua vivens? Heu, nunc misero mihi demum
 850 Exilium infelix! nunc alte vulnus adactum!
 Idem ego, nate, tuum maculaui crimine nomen,
 Pulsus ob invidiam folio sceptrisque paternis.
 Debueram patriae poenas odiisque meorum:
 Omnis per mortes animam fontem ipse dedissem!
 855 Nunc vivo: neque adhuc homines lucemque relinquo.
 Sed linguam. Simul hoc dicens adtollit in aegrum

Se

849 *M. 2. inuenis* Zurich. et pro var. lect. pr. Hamb. 850 *Ex-*
ilium cum Ald. pr. plerique Pier., etiam Rom., tum Medic. et caeteri
 sere omnes. Etiam hoc est exemplum consensus codicum, emen-
 dationis veritate inferioris. Etni enim adiuuari potest ea lectio inter-
 punctione: *nunc m. m. demum Exilium! infelix! nunc alte v. a.*, at
 tamen *exilium*, quod pleraeque vet. edd. habent, et Naugerius intu-
 lit, verum est; hoc enim primum erat, quod in Mezentii fortuna
 poetae animo occurrere poterat. Sunt autem codd., qui tuncantur,
 Gud. a m. pr. pro diu. lect. Rottend. Leid. et sec. Menag. cum Goth.
 pr. *nunc autem v.* Doruill. 851 *violanti* Lutat. ad Stat. III Theh.
 697. 852 *P. ob i. regno* idem Lutat. ibid. ex lib. XI, 539, nisi et
 hic, inquit Burm., *regno* legit pro *folio*. Versus huius cum seqq. sen-
 tentia distinctione mutata aliter procedit; potest enim et sic inter-
 pungi:

*Idem ego, nate, tuum maculaui crimine nomen.
 Pulsus ob invidiam folio sceptrisque paternis,
 Debueram patriae poenas odiisque meorum.
 Omnes per mortes animam fontem ipse dedissem!
 Nunc vivo.*

h. Utinam, vt fas erat, omnibus suppliciis animam efflaxem ego,
 te superstitē! Nunc vivo. Sentio tamen desiderari sic in primo ver-
 tu criminis rationem et causam: quae in vulgari interpunctione bene
 subiecta est. 853 *odiisque malorum* Montalb. 854 *dedisse* aliquot
 Pier., perperam. 855 *homines vitamque* Sprot. 856 *hoc e*
 scriptorum consensu Heinf. pro: *vulgari haec. his dixit*
 Parrhaf.

Servio Intpp., et volunt ad in-
 vidiam esse dictam. *Exilium*
 praecclare memorat; hoc enim
 primum erat, quod in Me-
 zentii fortuna occurrere poe-
 tae animo debuit, et in regno
 pulsus exulare. 850. *nunc*
alte v.; loquitur de proprio
 vulnere v. 785. 786. 851.
crimine, eximigatione et odio;

te infamem et odiosum feci
 meis sceleribus. 853. 854
Debueram, cum deberem, vel
 si debebam poenam civibus
 meis; si merebar mortem:
 utinam ipse vitam, vel om-
 nibus suppliciis expulsam,
 reddidissē superstitē te! At
 nunc vivo, te crepto!

857. *eis*

Se femur; et, quamquam vis alto vulnere tardat,
 Haud deiectus; equum duci iubet: Hoc decus illi,
 Hoc solamen erat: bellis hoc victor abibat
 Omnibus. Adloquitur maerentem; et talibus infit: 860
 Rhoebe; diu (res si qua diu mortalibus vlla est)
 Viximus. Aut hodie victor spolia illa cruenta
 Et caput Aeneae referes, Lausique dolorum

Vltor

857 Primum, pro vis, passim in codd. sese alto vel alto sese, vel quamuis alto se: ex interpolatione indoctorum hominum. Tum vero vis tardat Medie: a m. sec. et a pr. Gud., cumque iis tardat plerumque codd. et edd. vet. Forma tamen verbi, tardeo, ere, alibi vix occurrit. vis — tardat Rom. et al.; it. Gothi. pr., recte: quod Heinf. interpretatur: tardat se, tardatur; cf. sup. ad Aen. II, 208.. Potest tamen commode vis tardat accipi, solito poetarum more, pro virium defectus tardat. Seruius aliter reddidit: alti vulnere violentia: vt ad eo doloris notio adiuncta sit. Cerda legisse videtur: vis a. v. tarda. 858 Haud deiectus, animo deiecto. 859 erit Gud., sollenni errore. Heinsius tamen suspicatur fuisse: Hoc solamen heri: eleganter, sed nulla cum fide. hoc v. obibat a m. pr. idem Gud. habebat Montalb. cf. ad XII, 17. 860 ac talia fatum aliquot Pier., inter quos Rom. 861 Rhoebe Heinf. e codd. pro vulgari: Phoebe. Apud Marob. IV, 6 Rhebe. An dicendum: ροιβον pro ροιβον dictum fuisse? Rhaebus, ροιβος, quod in Rom. est, εὐρηγυλιον τὸς ῥόδας significaret. mortalibus agris pr. Moret., quod Maroni, et hinc librario, familiare. vltia est Rom. usquam est Erf. 862 cruenti Hugen. 863 Vt c. A. Gud. Lausique laborum, tert. Moret. At Regius: dolorem. Vltor.

857. vis alto vulnere tardat: h. vis adempta, virium defectus; per altum vulnus, tardat. vid. Var. Lect. Haud deiectus, animo haud deiecto: 860 fqq. Displicuit haec ad equum suum Mezentii oratio venustioribus nostra aetate. Non defendam Homerij exemplo, in Hectoris et in Achillis equis Iliad. 9, 184 seqq. 7, 399 sq., aut Statii imitatione vel Sili; quae ad alias aetates pertinere videri potest. Sed in naturae humanae indole hoc ipsum videtur alte insitum esse; vt cum iis

ipsis animantibus, quibus diu adsueueras, tamquam cum familiaribus et sodalibus agamus et confabulemur. Atque hoc ipsum optimorum hominum confessione firmatum vidimus. Non vero pro epici carminis dignitate nimis humile hoc videri debet in equo bellatore. In Mezentio accommodatum erat commentum, quia mox equi vulnere ipsi fessori caedes paratur. 861 res si qua diu mortalibus vlla est. Grauis sententia et h. l. affectus plena: 863. Lausique dolorum; ex

Uxor eris mecum: aut, aperit si nulla viam vis,
 865 Occumbes pariter. Neque enim, fortissime, credo
 Iussa aliena pati et dominos dignabere Teucros.
 Dixit, et exceptus tergo consueta locauit
 Membra, manusque ambas iaculis oneravit acutis;
 Aere caput fulgens, cristaque hirsutus equina.
 870 Sic cursam in medios rapidus dedit. Aestuat ingens
 Vno in corde pudor mixtoque infania luctu,
 *Et Furiis agitated amor, et conscia virtus: *
 Atque hic Aeneam magna ter voce vocauit.
 Aeneas agnouit enim, haetusque precatur:
 875 Sic pater ille deum faciat, sic et us Apollo,

Incipias

865 *Occumbens* a m. pr. Gud., tum Ven. et sec. Rottend. cum Goth. sec. 867 *exceptus* Exc. Burm. *In tergo exceptus* Goth. sec. *assueta* pr. 870 *Sic cursu in m. r. redit* Rom., quod et ipsum bonum. 871 *Vno in corde* nec ineleganter multi ap. Pier. et vetustiores Heinſii cum Goth. pr., qua de causa hic recepit pro vulgari: *imo in c.*, quod Pierius praeferebat. Deseruit Heinſ. et hic placitum suum, dum variare poetam familia bis in carmen illata contendebat. Iam autem inf. XII, 667 est *Vno in corde*. Habuit tamen hoc Seruius quoque in suo; et facilis lapsus inter duo: *imius* et *inuis* multis exemplis constat. *Vna in c.* Moret. sec. et Gud. cum Goth. sec.; tum *dolor* vetustiores Heinſii cum Mediceo Pierii. Romanus tamen cum Mediceo Foggini in *pudor* emendat, cumque his caeteri. In aliis Pier. *puer*, et in Sprot. *puer* vel *puor*. 872 Verius haud dubie emendandus; nam aduersatur loci rationibus; tum inf. XII, 668 iterum occurrit; tandem deest in antiquissimis Rom. Medic. et a m. pr. Gud. At in Menag. legebatur post v. 875. Electus est quoque a Cuninghama. 873 *ter magna* Dorrill. *magna se* ed. Ven. Burm. 874 *agnouit enim* ex vetustioribus Pierianis et suis. (adde Ed. pr. Burm. cum Goth. sec. et tert.) praeclare dedit Heinſ. pro vulgari: *a. rum*. Idem ad illustrandum laudar sup. lib. VI, 317. IX, 340. Ge. II, 509. sed in illis locis ratio diuersa; nam h. l. *enim* est pro *quod* *ubi. enim* vero. 875 Vt nunc interpungitur, iungenda sunt: *Sic — faciat — (vt) incipias*. Potest tamen oratio iuari: *Sic — Apollo! (sc. vt tu conferas manum, congregiaris mecum) Incipias conferre manum*.

Lausi caede: vt tot alia: Il, 7
lacrimae Creusae. 867 sqq.
 ad *ἐπιπέπαιον* a poeta subiecta
 sunt, vt Mezentii imago sensibus nostris alte insideat.
 871. Pudor, furor, luc-

tus, vna et coniunctim (hoc enim est *vno in corde*, si poetice hoc extuleris) eum inflammant. 874. *agnouit enim*, vtique; *ὄν γὰρ πρός*; enimvero. 875. Faxint vero dii, vt tecum

Incipias conferre manum.
 Tantum effatus, et infesta subit obuius hasta.
 Ille autem: Quid me, erepto, saeuissime, nato,
 Terres? haec via sola fuit, qua perdere posses.
 Nec mortem horremus, nec diuom parcimus vlli. 880
 Desire. Iam venio moriturus, et haec tibi porto
 Dona prius. Dixit, telumque intorsit in hostem;
 Inde aliud super atque aliud figitque, volatque

Ingenti

876 *Incipies* Hugon. *manus* sec. Rottend. vid. XI, 283. *manum* *meam* Dornill., et expleto toto versu: *manum et mihi iungere pugnam* Exc. Burm. Franc. et Goth. alter. Sup. IX, 741 *Incipe si qua animo virtus et confers dextram.* 877 *subit* cominus Franc. 878 o *saebissime* Zulich. 879 *Terreas* aliquot Pier. Nunc, cum natus mihi ereptus sit, nihil est, quod me terreat. 880 *vlli* Goth. text. *Postis* aliud exsculpere; sed nihili illud est. 881 *Nam venio omnes antiquiores* Pier. et Heinf. cum Medic. et Rom., etiam aliquot vett. edd. et Schol. Statii Theb. III, 71. Tuetur tamen alterum Heinsius tamquam elegantius. Stant pro eo pr. Hamb. Moret. qu. Ven. et Goth. alter cum edd. vett. Tum Heinf. emendandum esse censet: *at haec; quod et ipsum elegantius.* Sic et Waddelius maluerat apud Burm: 883 *figitque volatque*: ita Heinf. e Gud. a m. pr., in quo virum idgeniofum exquisitoris lectionis studio auram pro Iunone amplexum esse nullus dubito. Nam primum Gudiani librarii lapsus ille est, non lectio: tum post *figit* importunum est *volutat* *ingenti gyro*, quod de hasta librata accipere necesse est, vt *volutat* sit pro, voluit, rotat. Tandem nemo dicat, quid in vulgata displicere possit, quam omnes codd. vetustiores exhibent: *volatque ingenti gyro*, quod, suo more, poeta mox disertius et ornatus exponit: *ter circum a.* etc. In Mediceo, quod non esse animaduersum miror, scriptum est: *fugitque* (est a. m. sec. mutatum) *volatque*. Sic et Voss. et vett. edd., vt Ven. 1484; atque haec mirifice placere potest, vt sit: *telumque intorsit in hostem; Inde aliud super atque aliud: fugitque volatque ingenti gyro.* In Ven. erat: *aliudque: fugitque volatque*, quod interpolatoris est, qui non viderat praeteritum esse tempus poetae in his Iulienne. In Leid. erat *figitque*, ex simili stupore: quia praecesserat: *intorsit. figitque* tamen librorum consensus iustus, a quo in his et similibus standum est, quando utraque lectio habet quod probari possit.

eum congregari liceat! v. Var. Lect. *altus* Apollo: est magnus, iam aliquoties nouavit Maro. 877. *subit* h. l. simpl. it., occurrit: alter ac modo v. 798. 880. *pec diuom parcimus vlli*; vt ab eo

auxilium expectemus. *Alio* loto: *nihil se iam diis debere*, eodem fere sensu. *parcens*, pro vereri, metuere, adque omnino curare. Sic Gr: *Φάσσαται*; *Φάσσο* pro cura. 881. *Desino* terrere. 885.

Ingenti gyro: sed suffinet aures umbo.

885 Ter circum adstantem laeuos equitauit in orbis,

Tela manu iaciens; ter secum Troius heros

Inmanem aerato circumfert tegmine filuam.

888 Inde ubi tot traxisse moras; tot spicula taedet

Vellere, et arguetur pugna congressus iniqua:

890 Multa mouens animo, iam tandem erumpit, et inter

Bellatoris equi caua tempora conicit hastam.

Tollit se adrectum quadrupes, et calcibus auras

Verberat,

884 *aerens umbo* Medic. et Gud. vid. sup. ad 271. 885 *Tum* Franc. *circum acastem* Goth. tert., ex librarii inscitia. 887 *tegmine* et pro var. lect. *agmine* Gud. 888 *transisse* Franc. et Goth. tert., indöste. *riffisse* Bigot. 890 *erupit* tres Burm. *intra Ven.* 892 *arrectus* alter Hamb. et Montalb. Mox si scriptum effet, *tum c. auras*, expeditior esset interpretatio. Sed poeta alterum maluit, forte vt celeritatem afflqueretur.

Laenam in partem non modo ob naturalem equi flexum in laeuum, sed ideo maxime equitabat, vt, ipse laena obrepens tectus, et dextra expedita, Aeneae, quae ei semper a laeua in interiore gyri orbe stabat, dextrum latus peteret, quod a clipeo tectum non erat. Sed Aeneas clipeum circumfert, et hunc quidem 887 oneratum infixis hastis: is exceperat et suffinuerat tela.

889. *pugna iniqua*, contra equitem ipse pedes. 891.

tempora traxit. Comparant similem locum Iliad. 9, 81, ubi Nestoris equus *καρρῶνος* (tertius adiectus *higis*, *κυρῶνιδι*, idem qui et *καρρῶνας*, *καρρῶνος*, nobis funalis, *an der Leine*) percutitur *ἀκρῶν κακ-*

καρῶν etc.; ibi equus primum exultat (*ἀνέπαλα*), tum caput in terra volutat, vt telo se liberet (*καρῶνιδίονος ἀκρῶν κακῶν*, vt hoc loc. *cernuus*). 892—894. Quod natura in tali vulnere fert, poetam scripisse probabile fit. Igitur equus primum prioribus cruribus eleuatus se erigit: simul prae dolore calcibus calcitrat; Sic eques effunditur, et h. l. quidem *in latus* (non in caput, nec resupinus; neutrum reliqua admittant); mox ipse equus in caput procumbit, et, arme suo; incumbit prostrato Mezentio. Sic mihi videntur singula esse tenenda, vt locus expeditur. *tollit se arrectum*, prioribus pedibus erectis haud dubie. conf. inf. XI,

Verberat, effusumque equitem super ipse secutus
 Implicat, electoque incumbit cernuus armo.
 Clamore incendunt coelum Troesque Latinique.
 Anxulat Aeneas, vaginaque eripit ensen,
 Et super haec: Vbi nunc Mezentius acer, et illa
 Effera vis animi? Contra Tynhenus, ut auras
 Suspiciens hausit coelum, mentemque recepit:
 Hostis

894 electumque Zolich. electoque Gud. a m. sec. et sec. Mentel.
 895 intendunt Goth. sec., quod defendi potest; vera lectio non est.
 897 super hoc Ed. pr. Barm. Est: et insuper haec addit. et illi Hu-
 gen. 898 et auras Medie. a m. sec. et alii Pier. et Heinsb. minus
 bene, et perpetuo lapsi. 899 Suspiciens sec. Rottend.

637: 638: 639, et bene inter
 multa inania Cerda laudavit
 Livii locum VIII, 7 *Spiculum
 satis aures qui fixit etc.* Adle
 Silium lib. IX, 594 sqq. ubi
 res ad elephantum traduco
 talis calcibus de postemeribus
 pedibus accipio: quis enim
 neget equi naturam suscipere
 ut prae dolore calcitret. *Im-
 plicat*: hoc ipse poeta diluon-
 dat: *cernuus incumbit armo* sicut
 equus (quis enim aliter acci-
 piat) domino *electo*: quippe
 qui ad latrā equi exciderat
cernuus proprie de praecipiti-
 tato, quae *super* conf. Serv.
 895 *Clamor* inveniunt coelum
 vii. et max. XI, 147: *Incendunt
 clamoribus urbem.* Esse pro
implent, facile quilibet et vi-
 deat et dicat. Sed rationem
 reddere non tam facile est.
 Cerda duas rationes propo-
 nit: quarum neutra satis fa-
 cit. Mihi sic videtur expe-
 dienda forma haec: *Incende-*

re poetis est augere, magnam
 facere quid. Inde dicitur ali-
 quis *incendere clamorem in ae-
 re, caelo*, hoc magnum clamo-
 rem mouere. Sic *incendere
 luctum* sup. IX, 500. *vires V,
 455* et quod non alia. Duc-
 tum autem ex Tragicorum
ὄλεον, ἐπιὄλεον, pro *ἐπι-
 πτεον, ἀμπέπτεον*. v. c. Sophoc.
 Ai. 196. Nunc cf. Brunck.
 ad Aeschyl. Pers. 393. Iam
 poeta hoc ipsum doctius trans-
 fert ad *caelum*, quod hacte-
 nus proprie adeo incendi di-
 ci potest, quatenus res mag-
 no motu accepto omnino in-
 calescunt, feruent. Hinc *fo-
 ra ferunt clamoribus, theatra
 strepitu.* 899. *hausit caelum*
 s. *hausit oculis*, quod malim;
 seu *caelum* pro *aura*, anima,
 quam recepit. Expeditius
 forte, ut iungas: *auras hau-
 sit, suspiciens caelum*: nisi for-
 te oratio sic nimis tenuis ef-
 ficitur pro epico carmine.

900 *Hoffis amant, quid increpuas, mortemque minaris?*
 Nullum in caede nefas; nec sis ad proelia ventus;
 902 *Nec tecum iudus haec pepigit mihi foedera Lausus.*
 Vnum hoc, per, si qua est victis venia hostibus, ordo;
 Corpus humi patiare tabi. *903* *Si acerba meorum;*
 905 *Circumflare odia: tunc, oro, deside furore meo.*
 Et me confortem, nec concede sepulchro
 Haec loquitur, iuguloque haud infcius accipit ensem,
 Undantique animam diffundit in arma cruore.

901 in *praesidia*, Zulich. et Deruill. *penit* Medic. a m. pr., et de Lauso agat, inquit, Heint. Probabilis, *hinc* *Lauso*, 902 *foedere* Franc. 903 *quisiam* pars, codd. Heint. 905 *Circumflare* Exc. Burm. 907 *Hoc* Franc. 908 *desudat* Gud. a m. pr. et Rom. *diffudit* Goth. alter et tert. *in* *caede* pr. *Blum.* et *Mens.* pr., *male.* *In* *genda* *sunt*, *cruore* *undant* *in* *apertis*, *thoracem* seu *clipeum*.

901. 902. Interfice me: mortem non deprecor. Hoc sic extulit poeta: Non erit crimini, me interfecisse, *Nullum in caede nefas* (Seru. et Cerda: „Mori viro forti nefas non est; quod est remotius); *nec sic* — *Lausus* sc. ut ne me interficeres, aut ut ego mortem deprecarer. Imo verum, dum superles Lauso esse non sustinet, morti secretum, *nec tecum* h. nec Lauso a te caede pugnae haec conditio nobis proposita est.

903. *Per; si qua est venia:*

ex *thorace* in *praecum* *formulis*; *pro* *per* *poniam*, *si* *qua* *est*, *venia*, *gratia*, *beneficium*, *ut* *iam* *alibi* *vidimus*. Similes *morientium* *preces* *dederat* *Homeras* *Iliad.* *x*, *338* *sq.* *et* *alibi.* 905. *deside* *f.* *pro* *pulla* (ut iam toties sic ex *apertis*) *odia* *et* *iras*, *quominus* *corpus* *meum* *insepulchum* *ab* *hinc* *et* *male* *mitocet*; *906.* *Es* *me* *is.* *pro* *vulgari* *oratione* *confortem* *fo* *gator*; *nec* *posset* *exquisitis.* *Esse* *pro* *hoc* *dictum* *in* *etiam* *Macrob.* *VI*, *6* *in* *obitu*

EXCURSUS I

Auxilia Aeneae ex Etruria.

Lib. X, 266 sqq. Non omnes veteris Etruriae ciuitates memorari a poeta, cum copias inde adductas recenset, manifestum est. Ex iis quoque, duodecim numero, ciuitatibus, quibus rempublicam Etruscum constituebant, *Clusium* et *Carræ* tantum a nomine posuit, reliquas praeteriit. Habuit igitur dilectum? an timere apponit, quas in mentem ueniunt? Sed nostrum *Mingulum* bene noui, habuit ille haud dubie, quod cum iudicio et veteris notitiae respectu in hoc loco sequeretur. *Carræ* quidem fumis cum dilectu primo loco posuit, quondam *Moventium* regem pulsam bello persequitur cecenerat ea ciuitas, castris in propinquo urbis positus *Aeneas* exceptus cuncta statim ad profectiorem parata reperit (supra VIII, 478—494. 663 sq.) quod nisi opportuno secidisset, ad parandas copias mora facta esset, quae poetae totam narrationem perturbasset. Mature autem cum Romanis *Caeretani* in amicitiam et societatem uenerunt, sacris et sacerdotibus, cum Galli aduenissent, receptis, *Y. Lau. V, 40. 50.* In ciuitatem quoque adscripti sunt, etsi sine iustificatione. *Caeretani*, sobrietate aduenit poeta ciuitates loco uicinas, plerasque littoralem Etruriae regionem incolentes, usque longinquis locis copias arcessere non potuit potuit alias quoque rationes inuenire, quas in tantis historiae Etruscorum tenebris nunc ignoramus. Illud tamen uel maxime miror, quod nulla *Corsica* seu *Corychi* veteris, mentio facta, esse cum inde originem trahere dictus esset *Dardanus*, etsi *Aegae* inde originem in *Hy. 719* memoratur. Sed si recte conicio, cum *Agylla* uetus *Belisgorum* urbs esset, in societatem adscriptis poeta aliam ciuitatem, quas *Relasgi* inhabitasse dicti sunt *Dionys. I, 20*, qui classicus locus est, multas eos urbes partim *Siculis* exceptas, partim a se extructas, habitasse autem constituit, cum *Aboriginibus*, eo in numero esse *Carræ*, *Relasgi*, *Ugentis*, *Ugentis* uel *Ugentis* quasdam urbes, quas ipsis temporis progressu, *Etrusci* occupauerunt. Potuere ergo inter eas urbes, quas *Relasgi* tenere et illae esse, quas poeta recensuit, *Clusium*, *Carræ* uel *Carras* olim dictum, inter *Aegae* similia bene referri potuit, quandoquidem in societatem et amicitiam a Romanis, receptum Gallorum arma in Romanos uertit: *Lin. V, 26* sqq. *Casae*, uel *Cosa*, ad mare supra *Heraculis* portum sita, *Casa Volturnum* *Plinio* dictae lib. III, 5, 8.

~~a Volais videntur esse deductae; antiquum id fuit Etruscae~~
 oppidum, forte ad ipsum Clusium originem retulit, aut sub
 Clusinorum potestatem olim fuit: Certe ex his vnum agmen
 confiatum videmus in Virgilio. Ducit istud Massicus: sub
 quo adeo Clusinorum Lar esse debuit *Ostius*, qui infra v. 675
 memoratur. Alterum agmen est ex *Populonia* seu *Populoni*
 et ex insula *Ista* seu *Aethalia*, nunc *Elba*, ei obiecta, coac-
 tam: *Populoni* origo incerta est, vid. Seru. ad h. l. *Isti*,
 Etruscorum colonia (vid. Stephan. in *Arctol.*), olim aeris,
 mox ferri fodinis nobilissima: vid. Strabo V, p. 342. Diodor.
 V, 13 et al. apud Oluver. Ital. pag. 502 sqq. et Seru. ad h. l.
Mills viros *Pisa* adductos videmus v. 175—182. *Pisam* au-
 tem inter vrbes a Pelasgis et Aboriginibus habitatas paullo
 ante vidimus: ut adeo inter antiquissimas istam fuisse necesse
 sit. *Lycophron* ipsos *Lydos* aduenas *Pisam* occupasse tradit
 v. 1359; quod ex opinione veterum de Etruscorum ex *Lydia*
 origine intelligendum: Fecit tamen scriptoribus fraudem et
 haec nominis similitudo, ut a *Pisa* *Elidis* profectos dicerent,
 qui *Pisam* Etruriae conderent; vid. Strabo V, pag. 340 B,
 Plin. III, 5; Insim. XX, 1. Solim. 8. Addit Strabo fuisse eos
 ex *Iis*, qui *Nestorem* ad *Irum* sequenti in reditu vid. aberrat-
 verant. *Homerus* tamen *Pisatas* non commemorat inter eos,
 quos *Nestor* adduxit. Adde *Serviana* ad v. 179 h. l., vade
 patet, plura fuisse poetarum vel historicorum commenta de
Pisae origine. Alia tamen in *Servio* legerat *Iul. Sabini*. *Se-*
quitur v. 180—184 *Alitur* cum trepentis *et* *Pyrgo* seu *Curo*
 et vicinis locis adductis, scilicet ex agris in vicis circa *Mi-*
nionem fluvium (nunc *Mugnono*) haud longe a *Centumcellis*,
 exiguo intervallo versus occidentem fuit *Gravisca* vel *Gra-*
visca; ultra *Minionem* ab orientem versus *Caere*; *Pyrgi*.
 Exit de vrisque diligenter *Oluver. Itali* p. 493. 495. *Ser-*
vius ad h. l. *Pyrgos* aut *castellum* fuisse nobilissimum eo tempore,
 quo *Tusci* piraticam exercuerunt (nam illis metropolis fuit: ab in-
 delecto homine fuit adiectum): quod *postea* expugnatum a *Dio-*
nyso tyranno *Siciliae* dicitur (Diserte narratur res a *Diodoro*
 XV, 14, vbi cf. *Wesseling*), de quo *Lucius* *Scoto* *Pyrgen-*
tia. *Pyrgi* iam *Rutilii* aetate, ineunte *Saec. V* *Nunc* villae
grandis, oppida parva prius *Itin.* I, 253. 254. *Quinque* *tu-*
tus *ille* *Rutilii* locus cum hac carminis parte comparandus est.
 Quod *Gravisca* *intempestas* dixit, situm respexit in humili
 ac palustri plantae sub montibus *Cornetanis* a lacu *Martae*
 fluminis. *Rutul.* *Itin.* I, 252. *Gravisca*; *Quas* *promit* *aestivas*
saepe *paludis* odor. *Cato* in *Orig.* apud *Seru.* ad h. l. *Ista*
Gravisca

Gravisque distae sunt, quod gravem aerem sustinent: quod si ita est, nomen a Romanis demum vel a Latinis inditum esse debuit.

Inde a v. 185 *Ligures* Etruscis comites dedit, vicinum populum, quicum multa bella gesserant veteres Etrusci: nunc vero addidisse eos videtur propterea, quoniam ornatum dabant carmini ea gens, quippe de qua veteres fabulae, poetarum carminibus decantatae, olim fuere plures; quibus causa fami dedit Graecorum priscorum *misogonia* in his locis, dum Padum s. Eridanum in Ligurum finibus ex monte Vesulo ortum vna cum ossiis et fuccine, tum Phaethontem et Gygnum ad Ligures retulere. Pherecydes primus fabularum hanc auctor fuisse videtur: saltem is primus Eridanum edidit secundum Hyginum fab. 154; fabulam de Phaethonte et Heliodum electro primi Aeschylus, Philoxenus, Nibander, Euripides, Satyrus, commentariis esse videbantur Plinio XXXVII, 2 s. 11, 1. u. De caeteris vid. Not. ad v. 185, sq. cf. sup. p. 114. 1.

Claudunt agmen quingenti *Mantuan* duce *Oeno* v. 198-212, quem, Tiberis et Mantus filium, Mantuam condidisse et matris nomen urbi imposuisse acceperat Maro. *Mantuan* originem antiquissimam fuisse necesse est, cum poeta ad haec tempora eam referre ausus sit. Tiberis filius non male habitus *Oenus*: cum ab Etruscis condita fuerit Mantua tam, cum loca ultra Apeninum illi tenerent. *Mantus* autem *Tiresias* filia mater ei data, secundum eundem vulgarem Romanorum errorem, quo urbium Italiae nomina et origines a Graecis repetebant: qua de re satis in Ekeurff. ad lib. VII dictum est. *Oenus* autem hic, vel *Aucus*, nullo modo cum Graecorum *Oeno* est confundendus, quem in locis inferis collocarunt nonnulli ex poetis. *Dinercia* de *Oeno* alios et de Mantuae origine tradidisse, ex Servio ad v. 198 colligi potest; fuerunt enim qui Bononiam quoque, olim *Felsinam*, ab eo conditam tradiderunt; at Mantuam a *Larchonte* conditam narrauerunt alii, Mantuamque ideo nominatam, quod Etrusca lingua *Mantus* *Dis* pater est, cui urbem consecravit. Quae sequuntur v. 201-209. *Mantuan: dines aus: sed non genus omnibus unum; Gens illi triplex; populi sub gente quaterni, Ipsa caput populis, Tusco de sanguine vires*, plurimum habent obscuritatis. Servii nota ad v. 201 et 202 admodum corrupta et obscura est, et quantum intelligo ex binis interpretationibus diversis constat. Altera haec: ut *Mantua tres habuit tribus, quae in quatuor curias dividebantur*. Ita dicerem sub Gallo-

padanis

padanis Mantuam confluisse, et fuisse in tres tribus descriptis, quarum quaeque quatuor demos haberet, quos Virgilius *populos* dixit. Verum sic non poterat Mantua dici *caput his populis*. Attigit locum Io. Fr. Gronovius ad Liu. V, 34. 35 et *gentem triplicem* accipit tres regiones. Docet ille quidem eo loco copiose, *gentes* et *populos* saepe coniungi apud scriptores, et patere gentem latius, ac posse sub se comprehendere plures populos, de quo nemo facile dubitet. Verum haec omnia Virgilianum locum parum expediunt. Fac enim hoc ita se habere: Mantuam (aut, quod malim, agrum Mantuanum) habuisse tres regiones, quarum quaeque contineret quatuor populos (h. conventus; *δήμοι*), an de praeco Mantuae statu sic constat melius? an in vetere historia quicquam est, quod cum ea memoratone consentiat? Nec vero versus praecedens convenit: *Mantuam dicitur avis*; quid enim his cum illa diuisione in regiones commune est? Cluverius in Ital. ant. p. 259, etsi *populos* quatuordecim prorsus explodit, tamen poetae commentum, quo diuersas historias compilatas miscuit: *gentem tamen triplicem* agnoscit et ad triplicem colonem refert, qui Mantuam insederant. Fuerunt enim conditores urbis Etrusci: iis ex agris circumpadanis expulsis, Galli urbem tenuerunt: apt Etruscis fuerunt admixti; tandem ex finitimis Venetis nonnulli inter ciues adscripti fuere. Ea vero ratio nec illud expedit: *dicitur avis*; nec reliqua, in primis haec: *illa caput populis*: Seruius ad v. 201 primum a Thebanis, deinde a Tuscis, nouissime a Gallis, vel, ut alii dicunt, a Sardinatibus, qui Perusiae confederant, conditam narrat Mantuam: quae vnde acceperit, cum inepta prorsus sit, nemo facile dicat. Thebanos intulit forte propter Mantum. Meo quidem iudicio haec omnia facile expedit, si memineris Etruscos antiquitus, cum trans Apeaninum late omnia tenerent, regionem circumpadanam in XII ciuitates descripsisse, quemadmodum ipsa Etruria XII ciuitates principes habebat. Cf. Polyb. II, 17. Liu. V, 33. Inter has XII ciuitates Virgilium arbitror non modo retulisse Mantuam suam; id quod recte faciebat: nam etiam Plin. III, 19 f. 23 *Mantuam Etruscorum trans Padam sola reliqua*: verum etiam principem caeteris praeposuisse; etsi honorem eum ab aliis Bononiae habitam constat. Plinius utique lib. III, 15 l. 20 *Bononia Felsina vicinata cum princeps Etruriae esset*; etsi sententia Plinii et haec esse potest: fuisse et ipsam Felsinam inter principes. Copias igitur adducebat Ocnus Mantuanas ex XII populis Etruscis, qui incolebant agrum circumpadanum, conflatas: itaque

non

non genus omnibus unum erat. Quod vero addit poeta, ex eo primum discimus, XII illos populos seu ciuitates in tres gentes fuisse diuifas; id quod ad Etrufcas origines notabile est. Non igitur poeta, quod voluere interpretes, de Mantunorum origine in h. l. agit, nec de maiorum diuerfa stirpe, nec de diuifione agri Mantuani in regiones et conuentus: sed de copiis agitur, quas Ocnus Mantuae conditor adducit ex ciuitatibus XII circumpadanis, quibus Mantua illo tempore caput erat.

Mantuani accensuit denique v. 208 Aulestem, quem inter Italos non ignobilem fuisse ex Seruianis laciniis ad v. 198 colligo: fuit enim secundum nonnullos Oeni frater et Perusia conditor habitus.

Illud adhuc subiciam: nouam super loci interpretatione moueri posse difficultatem ex Silio, qui VIII, 600. 601 in recensu populorum et ciuitatum; *Et quondam, inquit, Teucris somes in Laurentia bella Oeni prisca domus paruaque Bononia Rhod.* De Mantua eum accipi non posse, manifestum fit, quod viris doctis notatum; cum v. 594 iam eam memorauerit. Necesse igitur est, Silium verba patriis ab oris sup. v. 198 huius lib. X accepisse de Bononia, tamquam prisca Oeni et patria sede, antequam ad Mantuam condendam discessisset. Diuersa igitur et haec est ab ea, quam supra ex Seruio ad v. 198 attigimus, fabula de condita ab Oeno Felsina (vt cum Cluuerio legendum), seu Bononia. Lux ex his affundi potest notae Iulii Sabini ad vl. 203 *Ipsa caput populis*, qui de Bononia hoc accipere voluit.

EXCURSVS II

De Amyclis tacitis.

Lib. X, 564 *tacitis regnavit Amyclis.* Cur *tacitas Amyclas* dixerit, varia commenta affert Seruius, vix digna quae repetantur. Quae probabiliter dici possint, haec esse arbitror: Loca Lucilii: *Mihi necesse est, loqui: nam scio Amyclas tacendo periisse*, Silii VIII, 529 et Perugil. Ven. sub f. fatis docent, ad illam narrationem poetam respexisse, qua, „cum frequenter „falso nuntiantur hostes, et inani terrore ciuitas quassaretur, „lata lege cautum est: ne quis vnquam hostis nuntiaret ad- „uentum. Postea cum vere hostis veniret, nullo nuntiante, „ex improviso ciuitas capta est: vnde *tacitae Amyclae* dictae „sunt, quod periire silentio.” Recte haec ab Aspro, nam is auctor a Iulio Sabino proditur, tradita videntur, sed falso ad has Aufonum Amyclas reuocata, quae a serpentibus deletae fuere; v. Notam: cum ea ad Amyclas Laconicae spectarent, quas a Doriensibus deletas esse, proditum reperimus. Nam, Pelopon-

Peloponneso a Doriensibus et Heraclidis occupata, oppida aliquot Laconicae per ducentos adhuc annos tenuerant Achaei, donec, paullo ante bellum Messenium primum, regis Telecli ductu, Dorienses seu Lacedaemonii ea loca expugnata soloaequarunt. Inter quae fuerunt Amyclae, quae acriter resisterunt, nec nisi belli diuturnitate attritae in ditionem cesserunt. Tropaeum de iis erectum pro argumento virtutis eorum, qui victi erant, habebatur: Pausan. III, 2, p. 208 et c. 12, p. 237. Amyclae euerstae vici formam per multa tempora habuerunt, clarae in primis dei Amyclaei templo et throno. v. ibid. III, 19 et 18, de quo disputatum est a nobis in *Antiquar. Abhandl. I Stück*. De expugnatione illa Amyclarum a priscis scriptoribus plura fuisse narrata, tum ex Paulania, tum ex Pindari locis Isthm. VII, 18 — 22. Pyth. I, 124. 125. 126 patet: vnde intelligitur, fuisse Aegidarum, quae Spartaë tribus erat Thebis oriunda, praecipuas in eo bello partes Amyclasque illis habitandas esse assignatas. Si veterem commentatorem in Pyth. V, 96 et 101 et Isthm. VII, 18 integriorem haberemus, plura ex Ephoro et Aristotele de hoc bello teneremus. A Strabone lib. VIII, p. 560 C. 561 D. ex Ephoro (conf. Meurs. Misc. Lac. IV, 3), Amyclae ab Heraclidis Philonomo, qui Lacedaemonem iis prodiderat, concessae narrantur; si vera sunt, quae Conon Narrat. 36 apposuit, adducti ab eo coloni ex Imbro et Lemno fuerunt, qui tertia hinc aetate, seditione adversus Dorienses facta, eiectione Cretam adierunt et Gortynem occuparunt. Ad hoc itaque tempus referenda esse videtur Amyclarum illa a Doriensibus facta expugnatio: vrbe ex improuiso occupata. Vt autem hoc ad *Amyclas Italiae* transferri posset, error ille, quem toties castigauimus, locum fecit, cum non modo Graecorum colonias per totam Italiam disseminarent veteres auctores Latini, verum etiam urbium origines ac notitias nominum similitudine corrumpent. Urbem *Amyclas* in his locis Italiae fuisse nemo dubitet. Sed nominis similitudo fecit, ut a nonnullis narraretur, Laconas eam urbem condidisse, et ab Amyclis suis nomen indidisse. De tempore coloniae ductae varie traditum. Alii comites Castoris et Pollucis huc appulisse narrarunt, alii Amyclaeos cum Glaucio, Mihois filio, venisse (apud Seruium); tandem etiam fuerunt, qui Lycurgi aetate coloniam ductam dicerent ab iis, qui nouis legibus uti nollent: hos enim, ubi in agro Pomentino descendissent, Feroniae sanum extruxisse, et partem inde Sabinos contendisse. v. Dionys. Halic. lib. II, 49 (p. 113).

*tibi, magne, tropaeum
Bellipotens . . . Aen. XI, 7.*

P. VIRGILII MARONIS
AENEIDOS
LIBER VNDECIMVS

ARGVMENTVM

Occiso Mezentio victor Aeneas Marti tropaeum erigit: Pallantis mortui corpus magna pompae apparatu ad Euandri urbem remittit: ubi summo et patris et suorum omnium luctu excipitur — 99. Interim oratores a Latinis missi dierum duodecim inducias impetrant: quo temporis spatia utrique suorum cadauera perquirunt, supremoque sepulturae honore prosequuntur — 224. Eodem quoque tempore Venulus, quem sub belli initium legatum ad Diomedem miserant Latini, ad suos rediens auxilia sibi derogata renuntiat — 295. Ea spe destitutus Latinus, consilia convocato de summa belli consultat, legatosque de pacis conditionibus ad Aeneam mittendos censet — 335. Ibi Drances et Turnus pro inueterato inter ipsos odio se mutuis conuiciis proferunt — 444. Interim Aeneas, bipartita diuisis copiis, leuis armaturae equites, planis itineribus ad urbem praemittit: ipse cum reliquo exercitu per loca filuis montibusque impedita ad editiorum oppidi partem contendit.

contendit. Cuius rei nuntio Laurentum perlato consilium dimittitur: paranturque ea, quae ad urbis defensionem putantur pertinere — 485. Turnus cognito per exploratores Aeneae consilio bifariam et ipse suas copias partitur: equitibus Messapum et Camillam praeficit, eosque hostium equitibus opponit; ipse cum perditibus angustias, qua necessario Aeneae ad urbem iter erat, breviori itinere occupat, atque ibi in insidiis subsistit — 531. Interponitur episodium de Camilla — 596. Interim equestre praelium committitur, diuque dubio utrimque euentu pugnatum — 647. Ibi Camilla, magna prius edita hostium strage, dum Chloream, Cybeles sacerdotem, armorum eius pulchritudine capta, incautus sequitur, ex insidiis ab Arunte hasta traiecitur — 835. Quam tamen sacrae virginis caedem Aruns non diu tulit inultam: nam et ipse paullo post ab Opi, Dianae ministra, sagitta traiectus offensi numinis poenas persolvit — 867. Camillae neco confestim Rutuli fugam arripiunt: Troiani urbis oppugnationem parant — 895. Eius calamitatis nuntio ab Asca, Camillae comite, ad Turnum perlato, relictis quas obsederat angustias, suis auxilio accurrit. Eodem subsequitur et Aeneas; et, quoniam imminente iam nocte praelium committi non poterat, utriusque postis ante urbem castris confidunt — ad fin.

Oceanum interea surgens Aurora reliquit.

Aeneas,

Ductus aduersus Latino-
rum urbem Laurentum Aeneae exercitus merito, ut partem argumenti et rerum narratarum, ita librum Aeneidis constituit. Hoc, quod per se parum secundum erat et ieiunum, magna rerum, accessionum, et episodiorum copia, ornauit poeta: funere Pallantis, sepultura caesorum, reditu legatorum Latini ad Diomedem, consultatione de legatis cum pacis conditionibus ad Aeneam mittendis, et, in ipso ac-

cessu ad urbem, Camillae pugna ac caede.

1. Altero mane post superioris diei pugnam, cuius exitum non diserto memorauit, sed Mezentii caede territos Rutulos in fugam se dedisse facile vnusquisque assequitur. Breuitatis studio hoc dederit poeta, qui semper ad euentum festinat, et, quae ornari nec possunt, omittit, an secundis curis referuarit, quis pro certo asserimet?

Aeneas, quamquam et focius dare tempus humandis
Praecipitant curae, turbataque funere mens est,
Vota deum primo victor soluebat Eoo.

Ingentem quercum decisis vndique ramis

Constituit tumulo, fulgentiaque induit arma,

Mezentii ducis exuias; tibi, magne, tropaeum,

Bellipotens; aprat rorantis sanguine cristas,

Telaque trunca viri, et bis sex thoraca petitem

Perfossamque locis: clipeumque ex aere finifrae

Subligat atque enssem collo suspendit eburnum.

Tum socios, namque omnis eum stipata tegebat

Turba

2 et abest nonnullis Pier. et Heinf., etiam edd. vett. *humandi* Zulich. 3 Iulius Sab. ad h. v. „Apronianus legit: *mons turbata praecipitat funera.* „ Spestat hoc eo, quod in Mediceo legitur: *funera*; sic quoque Exc. Burm., perperam. 6 *Conspicunt* Goth. tert., perperam et hoc. Truncum quercus amputatum statuit, constituit, Aeneas in tumulo. 7 *eximias* Franc. *triumphum* Goth. tert. pro var. lect. pr. Hamb. 8 *roranti* Goth. sec., sicque Rom. 9 *Truncaque tela* Goth. tert. *virum* Lutat. ad Stat. II Theb. 710. 10 *Effossamque* Doruill. *sinistra* aliquot Heinf. *sinistris* vel *sinistra* Gud. 11 *eburnum* Gud. a m. sec., applaudente Heinfio. 12 *Cum f.* Carifius lib. IV citat. *omnis conspata* Goth. tert.

2. 3. *curae praecipitant*, potentius, quam, urgent, premunt, vt impenderet tempus humationi caesorum militum. *funere*, dolore ex funeribus suorum, inprimis Pallantis. 4. *Eoo* Lucifero, vt sup. III, 588. Ad religionem autem Aeneae hoc spectat, quod ante omnia perfoluit diis vota (*vota deorum*), et nunc quidem tropaeo in Martis honorem constituto. 5. Locus de tropaeo erigendo luculentus: quem aemulatus

est Stat. Theb. II, 704 sqq., ad orationis saltem copiam comparandus. *tumulo*, seu eminentiore loco, seu terra aggesta. *aggero camporum medio* dixit Statius l. c. 708. *Tela trunca viri*, fractas Mezentii hastas sup. X, 882 sqq. *bis sex*; Statius ibid. *perfossaque volnere crebro arma*. Ad fastidium argutantur Intpp. Illata fuere vulnera per totam pugnam. v. sup. X, 691. 692, 715. 716.

Turba ducum, sic incipiens hortatur ouantis:
 Maxima res effecta, viri; timor omnis abesto,
 15 Quod superest; haec sunt spolia, et de rege superbo
 Primitiae; manibusque meis Mezentius hic est.
 Nunc iter ad regem nobis murosque Latinos.
 Arma parate, animis et spe praesumite bellum;
 Ne qua mora ignaros, vbi primum vellere signa
 Adnuerint

14. 15 Mutavi hic Heinsianae recensionis interpunctionem, quae manifeste sententiam vitiabat: *Maxima res effecta viri. Timor omnis abesto. Quod superest: haec sunt* etc. Imo vero iungenda: *timor omnis abesto*, quod id attinet, *quod superest*, (*κατὰ τὸ λείπον τὸ πολέμου*). Quae sequuntur: *haec sunt spolia*, illustrant illa: *maxima res effecta*. 15 et deest Ven. et sec. Rottend. Alii apud Heins. distinguebant: *et de rege superbo Primitiae manibusque meis: Mezentius hic est*. Parum scite. 16 *manibusque meis Mezentius hic est*. Paulo durior est oratio verborum iunctura: *meis manibus Mezentius hic est*. talis est, mea virtute huc est redactus: quod de eo superest, hoc est. Supra IX, 481 *Huc ego te, Euryale, aspicio*. Nunc *tropaeum* ostenditur, Mezentii armis indutum; quod Mezentium esse ait. Hoc acumen veteribus, saltem Maroni, placuisse, inf. v. 173 docet: *Tu quoque* (Turne) *nunc stans immanis truncus in armis*: tu quoque nunc es tropaeum. in *manibusque* Voss. *hic est* monet legendum esse Marius Victorinus in Grammatica. vid. Heins. ad II, 654. Pro adverbio *hic* accipiunt nonnulli, minus bene: nec melius succedit, si quis cum Cerda titulum imaginis animo cogitet. 17 *Tunc* duo Burm. 18 *Arma parate animis*. Aut hypallage est, inquit Seruius, pro *armis parate animos*, aut certe est mutanda distinctio, vt sit: *Arma parate: animis et spe praesumite bellum*. Atque hoc probat Burm., non enim satis eleganter dici, *animis parare arma*. Tantilli erat videre, *arma* esse pro pugna dicta: pugnam autem parare animo, esse exquisitius dictum, quam quod solenne est: *parare animos ad pugnam*. 19 *Ne*

14. 15. 16. Similis oratio Achillis victo Hectore Iliad, χ, 391—394, vbi Ἡρόμεθα μέγα κῆδος, quod hic *Maxima res effecta*, simpl. pro magna res peracta. *Primitiae* sc. vel belli, vel spoliolorum, τὰ ἀποθίνα: vt poetice ornauerit rem et propria et exquisita

voce. *de rege* sc. Mezentio, non Turno, vt Seru. et alii. 16. et mea virtute de Mezentio nihil superest quam hoc tropaeum, haec eius arma trunco imposita. Dictum acutius, puta cum gestu, ἄτος ἐκᾶνος ὁ Μεζέντιος. vid. Var. Lect. 19. *vbi primum vellere signa*

signa

Adnuerint superi, pubemque educere castris, 20
 Inpediat, segnisque metu sententia tardet.
 Interea socios inhumataque corpora terrae
 Mandemus: qui solus honos Acheronte sub imo eff.
 Ite, ait; egregias animas, quae sanguine nobis
 Hanc patriam peperere suo, decorate supremis 25
 Muneribus: maestamque Euandri primus ad urbem
 Mittatur Pallas, quem non virtutis egentem
 Abstulit atra dies, et funere merfit acerbo.
 Sic ait inlacrimans recipitque ad limina gressum:
 Corpus

quis horo. Goth. tert. *ausbers* praescriptum est ab Heinio: repetitio id exaratum in vna Ald. pr. Nam altera 1505 consentit in *vellers*, quod vbiq. editum video. Et id Seruius interpretatur *cushere* Doruill. 20 *Adnuerunt Rom. Adnuerunt Leid. Annuerant* Ed. pr. Burm. *pubesque Ven. puppem inducere* Goth. tert. 21 *segnisque* Heinf. e libb. (sicque iam Ald. tert.) pro vulgari: *segnisque*. At *porro* Medic. *segnisque*, nec aliter Rom. *segnisue*. Hoc itaque cum Brunckio reposui. Alii *segnique*; edd. vett. aliquot: *segnisque metus*. 23 *est* abest Rom. et aliis Pier., vni Heinf. et Ed. pr. Burm. 24 *Seruius*: „Vitiose in media oratione ait positum Critici notant.„ *Satis indoctos illos fuisse necesse est: cum adeo frequens haec sit verbi: inquit: ait, iteratio.* Aliter Burm. rem expedit: vt nunc ad milites aut famulos se conuertat. *egregiasque Ven. qui* Macrob. et Schol. Horat. ap. Heinf. 25 *pepigeret* Bigot. *et decorata* Oudart. 28 *est* f. *uertit* Vratisl. Versus idem sup. VI, 429 occurrebat. 29 *et lacrimans* Ed. pr. Burm.

signa Annuerint superi. Verba Romana: et captis auguriis id fieri solitum: sed hic poeta ornatus causa tantum posuisse videri debet: cum primum licebit agmen ducere: 21. *sententia* pro cunctatione; quod adiuncta efficiunt: *segnis metu et tardet.* 23. *qui solus*; notissimum illud Homericum τὸ γὰρ γέρας ἐστὶ δαίμονος Iliad. π., 675 et alibi:

24. 25. 26. *Egregia et in laudationibus (λόγους ἐπιταφίους) pro patria mortuorum frequentata oratio. Exempla quoque nonnulla collegit Cerda. Illud proprium attexuit, quod hanc patriam dixit, novae sedes in Latio.* 27. *quem non virtutis egentem* Ennii verbum esse, Seruius notavit; εἰδὲ τι ἀλκῆς δευόμενον.

29. *ad limina, in receptis castris*

- 30 Corpus vbi exanimi positum Pallantis Acoetes
 Seruabat senior, qui Parrhasio Euandro
 Armiger ante fuit; sed non felicibus aequè
 Tum comes auspiciis caro datus ibat alumno.
 Circum omnis famulumque manus Troianaque turba
- 35 Et maestum Iliades crinem de more solutae.
 Vt vero Aeneas foribus sese intulit altis:
 Ingentem gemitum tunsis ad sidera tollunt
 Pectoribus, maestoque inmugit regia luctu.
 Ipse, caput niuei fultum Pallantis ex ora
- 40 Vt vidit, leuique patens in pectore vulnus
 Cuspidis Ausoniae, lacrimis ita fatur obortis:
 Tene, inquit, miserande puer, cum laeta veniret,
 Inuidit Fortuna mihi, ne regna videres

Nostra,

30 *exanimum* aliquot Pier. *exanimis* Bigot. *positum* Bigot. *exanimum positi* conl. Heinsius et olim viri docti ap. Cerdam, perperam. *Acoetes* vulgg., item *Acoetas*, *Aeetes*. Est *Ἀκούτης*. 34 *Circa* Leid. et sec. Moret. *omnis* e Pier. et suis reposuit Heins., vt nunc fit: *omnis manus*. Alii *omnes*. *Tr. pubes* qu. Moret. 35 *Idem* versus sup. III, 65. *maestus* editum erat in vulgg. ante Heins., qui secundum Pierium e codd. vetustioribus (inter quos et Medic. et Rom. est) retraxit *maestum*: quod elegantius est, et in vet. edd., quas in manibus habeo, occurrit omnibus. Videtur primus mutasse Ald. statim ed. pr. Displicet vox versus hinc quarto repetita. 36 *tellis sese* Schol. Statii Theb. VI, 39. *sese impulsis* pr. Hamb. 37 *tonsis* scribunt multi. *tunsis* pr. Moret. *tollit* sec. Hamb. et Erf. 38 *inmugit* Mentel. pr. et sec. cum Exc. Burm. 39 *niueum* Goth. tert. *fultum* pr. Moret. et alter Hamb. *vultus* Leid. pro var. lect. 40 *leuique* Oudart. *in corpore* pr. Moret. 41 *sic fatur* duo Burm. 42 *cat* l. Hugen., male. 43 *f. tibi* Zulich. a m. pr. *ne r. venires* alter Hamb. a m. sec.

castris seu noua Troia. *Vbi*, in vestibulo ex more; *ἀνά πρόθυρον*, Iliad. τ, 212. 32. *Armiger*, ὀπῆων, vt iam supra, et *comes* ἑταίρων. 35. *Iliades*, matronae Troianae. cf. sup. ad IX, 217. Mos autem perpetuus veteris aevi, vt la-

menta super mortuo facerent feminae; idem mos barbarorum ac ferorum populorum. 36 sqq. Ad naturae veritatem hoc, quod Aeneae aduentu renouatur luctus. Comparat Seruius Statii locum VI Theb. 37 sqq. 40. *lacus*, pulchro,

Nostra, neque ad sedes victor veherere paternas?
 Non haec Euandro de te promissa parenti
 Discedens dederam: cum me complexus euntem
 Mitteret in magnum imperium, metuensque moneret
 Acris esse viros, cum dura proelia gente.
 Et nunc ille quidem spe multum captus inani
 Fors et vota facit, cumulatque altaria donis.
 Nos iuuenem exanimum, et nil iam coelestibus vllis
 Debentem,

45

50

46 dederim a pr. m. Doruill. *compressus* Vratisl. 47 moueret
 Parrhas. 48 d. in praetia Medic. a m. fec., quod se non intellige-
 re fatetur Heinf. Scilicet putauit Apronianus dictum a poeta: *gen-*
tem duram in praetia, vt virum in pugnam acrem pro, ad pugnam,
 dicimus. *ad praetia* Leid. 50 Forset esse Seruius putabat:
Forset nonnulli ap. Pier., qui tamen cum Fabric. et Heinf. ac Burm.
 satis firmat vulgatum *Fors et*. Erat quoque ap. Pier. in libb. *Sors et*;
 Sollenni errore. 51 *exanimem* edd. vett. aliquot et codd. apud
 Pier., inter quos Rom.

chro, puerili: nondum se-
 toso, ait Seru. Malim de
 loto et a cruore purgato ac-
 cipere. *Mitteret in magnum*
imperium, respectu, puto, fa-
 torum et vaticiniorum de ini-
 tiis potentis imperii, quod
 in Italia conditurus esset Ae-
 neas. Sollenne vero nostro
 poetae, vt ex hac ipsa prae-
 dictione petat ea, quae ad
 amplificandam rerum tenui-
 tatem vim habere possint; vt
 paullo ante: *Inuidit Fortuna*
michi, ne regna videres Nostra;
 et v. c. IV, 267 *heu regni ru-*
rumque obliti tuarum: vbi cf.
 275. Sup. IX, 267 *Si capere*
Italiam sceptrisque potiri con-
tigerit victori. Igitur nunc
 pro vulgari: mittere ad de-
 bellandos Latinos et ad no-
 vas sedes in Latio parandas.

Video etiam Briglebium, V.
 C., hanc ad me interpretatio-
 nem perscripisse: vt potirer
 magno imperio. 49. 50.
 Color sententiae similis apud
 Sophocl. Aiac. 509 sq. 51:
nil iam caelestibus vllis Deben-
tem. Animose dictum! Re-
 ferendum autem ad v. 50 *vo-*
ta facit c. a. donis atque hinc
 illustrandum. Qui vota fa-
 cit, *debere* dicitur diis, si ra-
 ta sunt; sin irrita sunt, nihil
 debet. Adeo iuueni iusta
 persoluimus, pro quo vota
 ab Euandro patre frustra sus-
 cepta fuere, et quem dii sal-
 vum et incolumem esse nolue-
 re. Manifeste hoc mutuatus
 est poeta a Sophocle: est
 paullulum inflexit. Ibi Aiac,
 cum per deos obsecrasset Tec-
 messa, vt vitae parceret, v.

Hh 3

592. 593

Debentem, vano maesti comitamur honore.

Infelix, nati funus crudele videbis!

Hi nostri reditus, expectatique triumphis?

55 Haec mea magna fides? At non, Euandre, pudendis
Vulneribus pulsus adspicies: nec sospite dirum
Optabis nato funus pater. Hei mihi, quantum
Praesidium Ausonia, et quantum tu perdis, Iule!

Haec ubi defleuit, tolli miserabile corpus

60 Imperat, et toto lectos ex agmine mittit
Mille viros, qui supremum comitentur honorem,

Interfintque

52 comitamus pr. Moret. comitantur duo Burm. cum Goth. tert.,
inscite. amore Oudart. ab ore a pr. m. pr. Moret. 53 funus nati
Rufinian. de Schem. Lex. vulnus Parrhaf. 54 Hic Goth. pr. ex-
optati Rom. cum Goth. sec. et Menag. pr.; vulgatum confirmat P.
Burm. Sec. Antholog. Lat. T. I, p. 163. 55 Haec mora pr. Mo-
ret. pudendus Franc. 56 pulsus idem Franc. et pr. Hamb. non
Ven. ne duo alii. durum itidem duo cum Medic. Pierii. diru Ext.
Burm. 57 Obscatis Rom. funus nato Goth. text. Huius multi. Et
alii. Et Rom. 58 et abest ed. pr. Burm. Iuli Rom. 59 Huius
ubi alter Hamb. dicta defleuit Rom. 60 ex ordine Rom. mitti
Goth. text., quod placere potest. 61 comitantur aliquot
Burm. Burmann.

592. 593 Ἄγαν γε λυκῆς. ἢ
κατασφῆ, ἐγὼ θεοῖς Ὡς ἀδὲν
ἐργῶν ἄμ' ὀφειλέτης ἔτι; an-
non vides, nihil me debere diis,
quod quidem iis praestem? sa-
lute scilicet sua desperata, ni-
hil amplius debebat diis σω-
τήρσι. Sic equidem loca ac-
cipio. Plerique in Marone
eo referunt sententiam, quod
Pallas iam sub deorum infe-
rorum potestatem venit. Alia
commenta Serui aliorumque
Interpp. repetere nil refert. va-
ro haec, quod eo mor-
tuis in vitam non reuocatur.
Sic VI, 886 in aeneas. 54.
Hi nostri reditus. nostri, a

nobis promissi; alias friget.
Et sequitur: Haec mea magna
fides? At non pudendis (sed
pulchris, et honestis, aduer-
so corpore; cf. Iliad. v, 288
sq.) Vulneribus pulsus; πλυ-
γῆτα, percussus. 56. sospi-
te — κατα scil. cum infamia,
turpi fuga e pugna seruato;
cuius dedecoris dolore ex-
ardescens pater infaustus si-
bi mortem, dirum funus, op-
tat. Perperam Serui exempla
Interpp. sospite pro sospiti dic-
tum volunt.

59. defleuit, flendo finem fe-
cit, vt Cannegieter ad Auian.
fab. pr. exemplis illustrat:
quem

Interfuntque patris lacrimis; solatia luctus
 Exigua ingentis, misero sed debita patri.
 Haud segnes alii cratis et molle feretrum
 Arbuteis texunt virgis et vimine querno, 65
 Exstructosque toros obtentu frondis inumbrant.
 Hic iuuenem agresti sublimem stramine ponunt:
 Qualem virgineo demessum pollice florem,
 Seu mollis violae, seu languentis hyacinthi;
 Cui neque fulgor adhuc, nec dum sua forma recessit; 70
 Non iam mater alit tellus, viresque miniftrat.
 Tunc geminas vestis, auroque ostroque rigentis,
 Extulit Aeneas: quas illi laeta laborum
 Ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido
 Fecerat, et tenui telas discreuerat auro: 75

Harum

65 *Arbuteis* Ven. 66 *inumbrant*. Oblong. Pierii et Leid. conf. IV Ge. 20. 67 *Hinc i.* Ald. pr. et aliae codd. *in stramine* passim vulgg., sed abest codd. Pier. et Heins., itaque sublato ab Heinsio. 68 *virgineum* Goth. pr. *demissum* Gud. a m. pr. *decissum* Doruill. a m. sec. *messum de pollice* Seruius ad H Ge. 274. *poplite* Ven. 70 *nondum* Ven. *non non* pr. Hamb. *sua fama* Hugon. 71 *Nec iam* Doruill. et Goth. tert. *Iam non* Leid. 72 *Tum* Heins. e codd. pro *Tunc*. Tum alii scripti et codd. *ostroque auroque*. Non video, quid interfit. Sed vetustiorum codd. lectio recte seruata est. 73 *laeta bonorum* apud Rufinian. de Schemat. Lex., quod ornari potest a nouaturo: est, quae abundabat hinc copiis et opibus. 74 *manibus quondam* aliquot Heins. et Buzin. 75 *Texerat* et Ven.

quem iam Burm. laudauit: nec tamen video, an omnino hoc necesse sit. 66. *obtentu frondis*, obtentis frondibus ac ramis, qui vimbram desuper corpori facerent.

68 — 71. Obuia comparatio et multis frequentata ac variata (cf. sup. IX, 435 — 437), sed h. l. suauissima ornamentorum copia et dilectio: *virgineo* pollice, florem, seu — seu —, et qui nondum

marcidus elanguit: Cui neque — recessit: nec tamen pristino vigore nitet: Non iam mater. 73 — 75. Magistro Homero hoc didicit Maro: commendare rem seu artificis auctoritate seu muneris auctore. *laeta laborum* (cf. ad lib. I, 441 *laetissimus umbrae*): adeoque illa sibi placens in opera sua et operis successu: quo ipso intelligitur praeclari fuisse artificii opus. Nec di-

Harum vnam iuueni supremum maestus honorem
Induit, arfurasque comas obtubuit amictu:

Multaque praeterea Laurentis praemia pugnae
Aggerat, et longo praedam iubet ordine duci.

80 Addit equos, et tela, quibus spoliauerat hostem.
Vinxerat et post terga manus, quos mitteret vmbis
Inferias, caeso sparsuros sanguine flammam;
Indutosque iubet truncos hostilibus armis
Ipsos ferre duces, inimicaque nomina figi.

85 Ducitur infelix aeuo confectus Acoetes,
Pectora nunc foedans pugnis, nunc vnguibus ora;
Sternitur et toto proiectus corpore terrae.
Ducunt et Rutulo perfusos sanguine currus.

Post

76 *iuuenis Rom. supremo m. honore Parrhaf.*, quod pro interpretatione esse potest. *supremus* sec. Menag. 77 *hirsutasque comas* Ven. 80 *spoliauerit* Doruill. 82 *sparsuros* aliquot Pier., inter quos Rom., tum Medic. Gud., et alii Heinf. (ne addam Goth. pr.) cum vetustioribus Macrobij VI, 6. Sane *sparsuros*, quod inde ab Alda in pr. editum, elegantius est; alterum codicum auctoritate nititur; qua sane in his standum videtur, vbi quaeritur, quid poetae, non quid nobis arriserit. *sparsuras* Montalb. et Franc. *flammae* alii, et vtrumque Erf. *flammam* Heinf. e Rom. Gud. Menag. pr. recepit; adde Goth. pr.; et recte consuluit auribus. 83 *Inductosque* Gud. a m. pr. 84 *figi* duo Burm. cum Rom. 85 *Aetes, Aestes*, etiam hic. *Aletes* apud Macrob. IV, 3. cf. sup. ad v. 30. 87 *prostratus* alt. Voff. et pr. Hamb. *deiectus* Quidart. *proiectus* Gud. sec. 88 *Ducitur et Goth. sec. perfusus* sec. Rottend. *perfosos* a m. sec. Biot. *curfus* Hugon. *cutus* Zulich.

cas delectatam opere, quod
in amantis Aeneae gratiam
parabat. 76. *obtubuit*: sc. al-
tera veste caput velauit; vi-
detur et hoc ad religionem
pertinuisse, cum Manibus et
diis inferis nunc consecratus
esset Pallas. 81. De iuueni-
bus his, quos inferiis desti-
nauerat, v. sup. ad X, 518—
520. *caeso sanguine* audacter

pro, caesorum, vt ibidem:
captiuo sanguine. 83, 84.
Fercula describit in trium-
phis gestari solita humeris:
arma caesorum truncis infixi
vel perticis, cum titulis, seu
nominibus eorum, quorum
arma fuerant. 87. *Sternitur*
et: pro, nunc—*quinc* stratus
et proiectus humi. 88. *cur-*
rus acciperem Pallantis tur-
rum;

Post bellator equus, positis insignibus, Aethon
 It lacrimans, guttisque humectat grandibus ora. 90
 Hastam alii galeamque ferunt; nam cetera Turnus
 Victor habet. Tum maesta phalanx, Teucrique sequuntur,
 Tyrrhenique duces, et versis Arcades armis.
 Postquam omnis longe comitum processerat ordo,
 Substitit Aeneas, gemituque haec addidit alto: 95
 Nos alias hinc ad lacrimas eadem horrida belli

Fata:

90 *Ilacrimans* Goth. sec. 91 *gerunt* Sprot. 93 *Tyrrhenique*
omnes Medic. et codd. Heinf. omnes, trinis exceptis. Errorem ver-
 fus sequens peperit. Sed, si hoc non nisi in vno Mediceo primum est
 factum, quantum codicum agmen ex eo prodisse credendum est!
 Romanus contagio liber est: cum Goth. pr. et tert. 94 *comitum*
longe Parrhaf. *praecefferat* Rom. et caeteri Pier., cum vet. edd., om-
 nes itidem Heinf., vno Ven. excepto, et pro var. lect. Gud. Maluit ta-
 men Heinf. alterum, quod in Ald. sec. receptum, retinere tamquam
 magis proprium. cf. ad VIII, 462; hoc et omnes Goth. praeferunt: si
 modo iis aliqua esset auctoritas. 95 *que* abest Franc. *edidit* Medic.
 a m. sec. pr. Menag. alter Mentel. Franc. Parrhaf. et Goth. sec., qui-
 que primo loco memorandus erat Rom., vt adeo haec verior sit
 lectio. 96 *Nos aliter* Ven.

rum, quo in pugna vsus erat,
 nisi nauibus venisset et sta-
 tim vnus equus subiiceretur;
 nunc hosti erepti currus in-
 telligendi; cf. lib. X, 399 etc.
 89. 90. Homerico exemplo,
 Iliad. p. 426 sq. 437 sq. Quod
 Maronis aeuo forte ipsa imi-
 tatione placebat: nunc hoc
 ipso displicet, quod imitandi
 stadium in oculos incurrit.
 Res per se heroicæ vitæ sen-
 sibus et studiis accommodata.
 91. *nam cetera Turnus victor*
habet. Supra X, 496 sq. bal-
 teum tantum commemorauerat,
 e quo ensis pendere de-
 buit. Reliqua tum subicit.
 92 seq. Comparant Iliad. p.
 129 sq. *versis armis* h. h. h.

tis, haud dubie de suis tem-
 poribus sumit poeta. Sal-
 tem in Homero occurrere hoc
 non memini. 96. *Nos alias*
hinc — vocant. Egregie haec
 ad affectus et ad rerum ve-
 ritatem; idemque cum sa-
 pientiae praeceptis coniunc-
 tissimum; obtemperandum est
 naturae in graui casu; est
 flendum, elugendum; tum
 animo composito ad vitæ of-
 ficia redeundum. Bene ea
 transtulit Silius in nobilissimis
 illis vs. *I decus Aufoniae, quo*
fas est ire superbas Virtute
et fastis animas: tibi gloria
leto iam parca insigni; nos-
tros Fortuna labores Versat
adhuc, casusque iubet nescire
 H h 5 *futuros.*

Fata vocant. Salve aeternum mihi, maxume Palla,
Aeternumque vale. Nec plura effatus, ad altos
Tendebat muros, gressumque in castra ferebat.

100 Iamque oratores aderant ex vrbe Latina,
Velati ramis oleae, veniamque rogantes:
Corpora, per campos ferro quae fusa iacebant,
Redderet, ac tumulo fineret succedere terrae;
Nullum cum victis certamen et aethere cassis;

105 Parceret hospitibus quondam focerisque vocatis.
Quos bonus Aeneas, haud aspernanda precantis,
Prosequitur venia, et verbis haec insuper addit:
Quaenam vos tanto Fortuna indigna, Latini,
Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?

110 Pacem me exanimis et Martis forte peremtis

Oratis?

97 *Pallas* Rom. et Hugen. cf. ad X, 411. adde h. l. Pier. 99 *Co-*
debat muros Ed. pr. Burm. *gressusque* Oudart. et Doruill. in *testa*
Ed. pr. Burm. *ferebant* Gud. 100 *Iamque o. aduuant ex* Erf., sic
saltem del. ex. *de gente Latina* Bigot. 101 *precantes* Parrhaf. Ven.
sec. Goth., et ita Seru. X, 31, ducta familia a Romano. 103 *tumulus*
Mentel. alt., quod Heinf. illustrat. Scilicet *subire, succedere*, dicimus
et *urbi et urbem*; igitur res vnoquoque loco codicum auctoritate dii-
dicanda est. *succedere dextras* Parrhaf. a m. pr., perperam ex aliis
locis. 104 *Nullum est* Goth. tert. *victis* Bigot. *aero* aliquot Pier.
et Heinf. 105 *foceris*, et pro var. lect. *sociis* Ven. 106 *aspernanda*
Oudart. 107 *Persequitur* Zulich. *Praesequitur* Hugen. 109
quid nos duo Burm. 110 *Pacem me* ex praestantioribus Pier. et suis
Heinsius, sublata interrogazione, pro vulgg. *Pacem me*; quod iam in-
de ab Ald. sec. regnat. Voss. pr. *Pacem quam ex.*; et Franc. ex
librarij stupore *M. f. parentis.*

futuros. vid. lib. X, 573 fq.
Burmannus Statii versus lau-
dat IV Theb. 600. 601. 602
Existis casus: bella horrida no-
bis atque iterum Tydeus. 97.
Iliad. 4, 19.

100 seqq. Similis legatio
Iliad. 7, 394 fqq. ad depul-
cenda mortuorum ad sepultu-
ram corpora. Bene ea vsus

est poeta ad illustrandum Ae-
neae nomen. Erat enim ea
tacita confessio Latinorum,
victos se esse a Troianis.
101. *Velati isepaptois*, gestantes
ramos vittatos manibus. vid.
ad lib. II, 249. V, 72. 366.
VII, 154. 237. 101. 102. *ve-*
niam se. hanc, vt redderet;
mox *pacem*, indulgentiam,
concessionem.

Oratis? equidem et viuis concedere vellem.
 Nec veni, nisi fata locum sedemque dedissent;
 Nec bellum cum gente gero: rex nostra reliquit
 Hospitia, et Turni potius se credidit armis.
 Aequius huic Turnum fuerat se opponere morti.
 Si bellum finire manu, si pellere Teucros
 Adparat: his mecum decuit concurrere telis;
 Vixet, cui vitam deus aut sua dextra dedisset.
 Nunc ite, et miseris subponite ciuibus ignem.
 Dixerat Aeneas. Olli obstupuerunt silentes;
 Conuersique oculos inter se atque ora tenebant.
 Tum senior semperque odiis et crimine Drances
 Infensus iuueni Turno sic ore vicissim
 Orsa refert: O fama ingens, ingentior armis,

115

120

Vir

111 et abest nonnullis ap. Ge. Fabric. *viuis equidem* Oudart. *mal-*
lem Pseudodonatus et aliquot Pier. 112 *Non veni* Goth. tert. *ni*
 Probus lib. I apud Heins. et Goth. sec. 113 *de gente alter* Hamb.,
 male; non cum Latinis, sed cum rege Latino ait se bellum gerere.
relinquit Franc. 114 *potius Turni* Goth. tert. *contulit vnus* Burm.
 et in Gud. erasa vetus lectio. 115 *hinc* Ven. *Turno* vet. edd., sed
 iam emendatum video *Turnum* in ed. Ald. tert., idque firmant codd.
 omnium auctoritate Pier. et Heinsius, praeter Montalb. *se ponere*
 Oudart. *Marti* Sprot. Bigot. et a m. sec. alter Hamb. Franc. cum
 Goth. tert. At Marti, pugnae, se obiecerat sane Turnus. Seruius
 agnoscit *morti*: ait esse *deinixus*, quasi iacentes ostendat. 117 *me-*
cum decuit: hoc ordine meliores Pierii et Heinsii. Vulgo: *decuit me-*
cum. conuertere vel *contendere* Cod. Koeler., perperam. 118 *Vixit*
 Goth. tert., indoste. *Vixet* pro *vixisset*. *et sua* Menag. pr. 120 *Il-*
li Doruill. Goth. tert. cum Rom. *Illi obstupuerunt* Pier. in omnibus fere
 ihuenerat. 122 *sed crimine* Donat. ad Terent. Hee. V, 2, 13. *Dran-*
cis odiis et crimine semper Goth. tert. 123 *Infensus* multae edd. vet.,
 sic et Gud. alter Menag. et duo Goth. *Infensus* Mentel. pr., et
Infensi Medic. a m. pr. et Hugen.

concessionem. 112. *Nec veni,*
 pro *venissem*; *ἐν ἡλθεν αὐ,*
ἀ μὴ. 115. *huic se opponere*
morti; se obicere, pericu-
 lum mortis subire. *huic*; qua
 hi caesi occubuerunt. At il-
 le videri tum poterat naui au-
 fugisse sup. X, 665 sq.

121. *Conuersi — tenebant*:
 pro vulgari *conuersos oculos*.
 122. *et crimine*, crimen pro
 criminatione; vt saepe. 124.
armis pro factis, rebus gestis,
 vt in illo Ciceronis, quod e
 Cat. mai. Macrobr. VI Sat. 2
 laudat, *contingebat in eo, quod*
plurisque

- 125 Vir Troiane, quibus coelo te laudibus aequem?
Iustitiaene prius mirer, belline laborum?
Nos vero haec patriam grati referemus ad urbem:
Et te, si qua viam dederit fortuna, Latino
Iungemus regi. Quaerat sibi foedera Turnus.
- 130 Quin et fatalis murorum adtollere moles,
Saxaque subuectare humeris Troiana iuuabit.
Dixerat haec, vnoque omnes eadem ore fremebant.
Bis fenos pepigere dies, et, pace sequestra,
Per filuas Teucris, mixtique inpune Latini,
- 135 Errauere iugis. Ferro sonat ista bipenni
Fraxinus; euertunt aetas ad sidera pinus;

Robora

126 *Iustitiana* — labore Rom. et alii Pier. cum Regio. *Iustitiana* et *laborum* Priscian. XVII apud Pier. et Heinf. *labores* Alcuin. in Grammat. *laborem* nonnulli Heinf. et Pier., horum alii etiam *Iustitiam* et *laborem*. Voss. *Iustitiam primum*. Quae omnia debentur grammaticorum inscitiae graecismi: *ἰαυυαῖον τὴν τὴν* (χαρῶν, ἡνεα). conf. Guell. *bellius* Parrhaf. 127 *hoc* duo Burm. *grati* superscriptum *lasti* Zulich. 129 *foedere* Mentel. pr. 131 *subuectari* sec. Moret. Reg. *subiectari* Goth. pr., sed hoc aliud est: cf. Lucret. VI, 700, vbi montes cauernosi extollere flammis saxaque subiectari dicuntur. Porro *Troiana* a m. sec. Medic. Montalb. Reg. et Doruill., *perperam*; vt *Troianam urbem*, *Troianos muros*, sic *saxa Troiana* dixit. Tandem *inuabat* a m. pr. Gud. qu. Moret. et Franc., vt mox v. 168. 132 *vnaque* Goth. pr. *ore serbant* Goth. tert. 134 *Aluam* Medic. *Latinis* Goth. pr. 135 *ista* Heinf. e Rom. et aliquot suis reposuit. Vulgg. duce Mediceo *alta*; tum *aetas* aliquot Pier. Zulich. pro var. lect., male: cum mox sequatur: *aetas pinus*. 136 *euertuntque* Goth. tert.

plerisque contra solet, ut maiora omnia re quam fama videntur. Sed, vt Maronem a Cicerone petuisse credat, nemo in animum inducat. 130. 131. Quin nos parati fumus in extruenda vrbe fati tibi in Latio desineta ipsi operas nostras adiungere. 133. *paco sequestra* h. induciarum fide et auctoritate. *Sequester*, seu medius et arbiter inter duo

litigantes, fidem facit eius, de quo conuenitur vel eius arbitrio constituitur. *pax*, *pactio*, tutos praestabat h. l. et Latinos et Troianos, vt permixti discurrerent. Numerum XII dierum ab Homero arripuit Iliad. 6, nec aliud quid quaerendum. 134. *Per filuas*; itidem, vt Iliad. 9, 417. 135 sqq. Conf. sup. ad lib. VI, 179 Not. 137. *alen-*
tem

Robora nec cuneis et olentem scindere cedrum,
Nec plaustris cessant vectare gementibus ornos.

Et iam Fama volans, tanti praenuntia luctus,
Euandrum Euandrique domos et moenia conplet, 140

Quae modo victorem Latio Pallanta ferebat.

Arcades ad portas ruere, et de more vetusto

Funereas rapuere faces. Lucet via longo

Ordine flammaram, et late discriminat agros.

Contra turba Phrygum veniens plangentia iungunt 145

Agmina. Quae postquam matres succedere testis

Viderunt,

tert. et pr. Hamb. a m. sec. *altas* Doruill. et Goth. tert. *istis* pr. Moret. *pinos* Medic. pr. Voss. et al. vid. X, 230. 137 *scindere* Gud. a m. sec. *caedere* Ven. *quercum* pr. Moret. 138 *ornos* Sprot. 139 *volat* Bigot. et Goth. tert. 140 *domus* Probus in Grammatica, et sic alter Hamb. Tum *replet* Rom. et reliqui Pier. Medic. a m. pr. et plerique Heinf. cum binis Goth. Erf. et vet. edd. Firmat quoque Heinfius; reliquit tamen alterum, *complet*, quod legitur inde ab Ald. pr. quodque ipse praeferam. 141 *Quae non* ed. pr. Buirmann. 142 *Arcades* Bigot. et apud Seru., sed vitiose. *Arcades et* sec. Moret. *ad portam* Ed. pr. Burm. *at portis ruere* multi ap. Seru., non male: est eodem redit, seu turba portis ruat in campos, seu ad portas, vt exeat. 144 *discriminat* qu. Moret. 145 *iungunt.* e Mediceo et aliis Heinf. (adde Colot.) pro vulgari *iungit*, quod Rom. tuetur. 146 *accidere* pr. Hamb. pro var. lect. *testis* vet. edd., sicque Goth. pr. *testis* primum intulisse videtur Ald. pr., idque Rom. et Medic. cum aliis tuentur. *succedere muris* aliquot Pier., scil. ex interpretatione.

tem cedrum, odoratam. De hac Graecorum et Latinorum cedro, quae ex iuniperorum genere est, satis dictum sup. ad lib. VII, 13, et Ge. II, 443. Qui cedrum in Italia non nasci contendunt, perperam de cedro Libani cogitant, quae ex pinorum genere est.

142. 143. Vix ferat aliquis Seruii et aliorum nugae. Refert h. l. poeta ingeniose ad veterem Arcadam morem, quod Romanis sellenae erat,

vt facibus et cereis accensis pompam funebrem ad rogam ducerent. Omnino nocturno tempore exequias facere mos erat: quod tamen in nobilium funeribus non aequè obtinuisse inde colligas, quod pro rostris laudationes habebantur. Cum facibus forte etiam mos fuit, vt obuiam progredierentur mortuis, qui ex praeliis reportabantur. 145. Comparant Iliad. ω, 707 sqq. 146. *succedere testis* h. l. ingredi

Viderunt; maestam incendunt clamoribus urbem.

At non Euandrum potis est vis vlla tenere:

Sed venit in medios. Feretro Pallanta reposito

150 Procubuit super, atque haeret lacrimansque gemens.

Et via vix tandem voci laxata dolore est: [que,

Non haec, o Palla, dederas promissa parenti.

Cautius vt faeuo velles te credere Marti!

Haud ignarus eram, quantum noua gloria in armis,

155 Et praedulce decus primo certamine posset.

Primitiae

149 *Pallanta* plerique Heinsf. et a m. pr. Medic., sicque omnes Goth. et Erf. Tumque esset vel: *super Pallante, feretro reposito*; vel: *super Pallante reposito in feretro. Pallanta* in Mediceo Aproniani emendatio est. conf. Iul. Sab. Sed forte fraudem fecit ignorata vocis *reposito* significatio h. l. pro deposito, posito simpliciter. 150 *Procubuit*

perpetua lectio edd. inde ab Aldo e Medic. et aliis firmata ab Heinsf. *Procumbit* Rom., quod Pier. commendauerat, et Commelin. e Palati intulerat, iterum reuocatum a Burmanni operis ex Puelmann. aut alia Elzeu. *haerens* aliquot Heinsf. cum Goth. tert. 151 *Vt via* aliquando malebat Heinsf., sed at Maroni sic frequentatum. *mox tandem* Zulich. a m. pr. *vocis* Rom. et Medic. ac Gud., adcoque vetustissimi coddi; Heinsius etiam argutius quid suspicatur: *Et vix — vocis laxata dolori*

est. Aberat est Ven. 152. 153 Si vera haec est lectio et interpunctio, quae vulgo habetur: *Non haec dederas promissa parenti, Cautius vt faeuo velles*: inuita ratione grammatica dictum est: *promittere vt* Ruacius non male supplet: *sed fore vt*. Possit quoque aliquis supple-
re: *parenti*, cum ego te monerem, vt velles. Sed tum praestitisset statim scribere: *non haec d. p. monenti, Cautius vt f. v.* Ineptit Seruius: nil vident Cerda et caeteri. Nrus Faber alterum iubet ver-
sum sciungere a superiori, et explicare: *vtinam vero voluisses cautius te credere Marti!* Ita *velles* pro *voluisses*. Praestaret saltem sic: *Cautius at velles*. In Seruianis traditur: „Alii non *parenti* sed *potenti* legunt:“, quod etsi ab indocto grammatico perperam exponitur, ta-
men omni difficultati occurrit, et merito ipsi Heinsio concinnius videbatur: *potenti mihi, vt velles.* 153 aut *fauo* Rom. *te cr. bello* Goth. tert. 154 *Haud ignarus enim* Hamb. pr., non illepide. *noua*

gaudia cod. Thuan., ap. Macrob. IV, 6. 155 *p. in certamine* Ven. et qu. Moret. *posset* aliquot Burm. et Goth. pr.

ingredi urbem. 147. *innox-*
dunt clamoribus urbem. v. ad
X, 895.

152. 153. Turbata oratio
dolore loquentis. Vide Var:
Lect. Si vera est lectio, ita,

vt fecimus, interpungenda;
et sic explenda est: Non hoc
promiseras mihi in discessu!
vt velles, utinam voluisses,
credere te Marti, pugnae, pe-
riculo, *cautius!* Etiam in
sqq. sententiae abruptae do-
lorem

Primitiae iuuenis miserae! bellique propinqui
 Dura rudimenta! et nulli exaudita deorum
 Vota precesque meae! tuque, o sanctissima coniunx,
 Felix morte tua, neque in hunc seruata dolorem!
 Contra ego viuendo vici mea fata, superstes 160
 Restarem vt genitor. Troum socia arma secutum
 Obruerent Rutuli telis! animam ipse dedissem,
 Atque haec pompa domum me, non Pallanta, referret!
 Nec vos arguerim, Teucri, nec foedera, nec, quas
 hinximus hospitio, dexteras: fors ista senectae 165
 Debita erat nostrae. Quod si inmatura manebat
 Mors natum: caesis Volscorum millibus ante,
 Ducentem in Latium Teucros cecidisse iuuabit.

Quin

157 *Clara r. sec. Rottend. n. e. priorum sec. Hamb.* 160 *vixi*
m. f. Menag. pr. vinci vel vinco Montalb. facta Zulich. 161 *se-*
cutus pr. Meñag. 162 *Obruerent Rutuli: telis a. i. dedissem* distin-
 guunt aliquot codd. Heinf. *Obruerint* Exc. Burm. *Obruerunt* Hugen.
telis Rutuli Sprot. telis R. et Franc. 163 *Pallantē* pr. Mentel. *non*
P. dedisset Leid. et a m. sec. Zulich. cum Reg. 164 *Non vos pr.*
Hamb. arguerem aliquot Pier. et a m. pr. Gud. *arguerō* Goth. sec.
 165 *dexteras* Gud. a m. pr. *fors* Zulich. *illa* cdd. ap. Pier. 166
matura Franc. et Goth. tert. 168 *in Latio* duo Burm. *iuuaret* Rom.
 tum Medic. Gud. a m. sec. et Ven. cum Goth. tert. Ita sensus esset
 hic: Quodsi — iuaret saltem hoc, si non ante cecidisset filius meus,
 quam Teucris in Latium ductis, eorum rebus ac sedibus firmatis.
 Nunc iuuabit est pro iuuet, -iuuato, pro solatio esto.

lorem acuunt. 156. *belli propin-*
qui, finitimi: ac nimium
 vicini, quo Pallas mitti pos-
 set; vt Seru. 160. *viuendo*
vici mea fata; Simpl. acci-
 pio: vitam protraxi longius
 quam natura ferre videbatur,
 mihique adeo ipse superuixi,
 vt pater superstes essem nato!
fata pro morte, quam ex na-
 turae lege iam dudum subire
 debuisset, aetate adeo pro-

uecta. Seruius et alii inter-
 pretes sibi ipsi laqueos mira
 subtilitate induunt. 162. *Ob-*
ruerent; vtinam me ipsam
 obruissent! 166. *Quod si*. Si
 tamen. Solari se ipsum inci-
 pit. 167. *Volscorum*: vt poe-
 ta, omnino pro hostibus dix-
 it: nam Rutulis et Latinis
 aderant Volsci, duce Camil-
 la: VII, 803. *iuuabit*, iu-
 uato, solatio esto, filium non
 cecidisse

Quin ego non alio digner te funere, Palla,
 170 Quam pius Aeneas, et quam magni Phryges, et quam
 Tyrrhenique duces, Tyrrhenum exercitus omnis.
 Magna tropaea ferunt, quos dat tua dextera leto.
 Tu quoque nunc stares inmanis truncus in armis:
 Esset par aetas, et idem si robur ab annis,

Turne.

169 *dignum te* alios legere narrat Servius, per archaismum: *dignor* Sprot. 170 *Phryges* graece extulit poeta, *Φρύγες*: alias vltima corripi non posset. *et quod sec.* Menag. 171 *Tyrrhenumque* omnes vett. edd., quod quidem constat; grammatica sane ratione id postulante, sed cum versus vitio; hinc *Teucrum* Musonius conieciat, *Turnumque* Ven. Sed codd. fere omnes *que* excludere testantur Pier. et Heinf., et primum sublato *que* video in Commelin. Pro infinitio habeo totum hoc: *et quam T. d. — omnis.* 172 *ferunt* Rom. et alii Pier. Ed. pr. Burm. Gud. et aliquot alii Heinfii, quod ei non damnamum videtur: etsi sententiam non explicat. Hunc versum Ortuinum confodisse, narrat Burm., et spurium haberi atque a codd. nonnullis abesse Taubmannus tradit. A Pierio tamen et Heinfio nil monitum. In margine autem ed. Ven. 1544 legitur: Versum hunc non habet codex vetustus. Neque sane Virgilianus esse videtur, 173 *in armis* malit Heinf., quia statim v. 175 *armis* recurrit: Non assentiar: nam *trunci in armis* docte sunt *trunci hostilibus armis induti*: vt v. 83; h. e. tropaea. 174 Est vir doctus, qui hunc versum expunctum esse malit, vt sit sententia: *cum istis tropaeis etiam tuum tropaeum, o Turne, hinc sumendum adspicere deberet*; vt sit tacita exprobratio Troianorum, qui vindictam de Turno nondum sumserant. Bona sententia; nisi poetae alia placuisset. *idem* sit ed. Ald. et Iunt., quod corrigat Pierius et Nauger. Ald. tert. *robore* Mentel. pr. et codd. Pier. *ab armis* Franc. et Zulich, a m. pr. *in annis* Montalb. Doruill. et Exc. Burm. cum Goth. sec. *in armis* Goth. tert.

cecidisse nisi aditu iam Teucris in Latium patefacto: sc. per praelium secundum.
 172. Obscura est huius versus sententia. Ratio quidem grammatica sic accipere iubet: Nihil se honori funebri, quem Troiani nato suo perfoluerant, addere posse: Spolia et exuias eorum, quos Pallas interemerat, esse pro maximis decoribus. Illi, inquit, quos tua dextera, o Palla, leto *dat, dedit, ferunt*

magna tropaea tibi, afferunt; tropaea magna ducuntur in pompa funebri, eorum, qui a filio meo caesi fuere. v. sup. 83. 84: Esset alius modus, si ita verba iungas: *magna tropaea ferunt* (sc. Troes et Tyrheni, eorum) *quos dat, dedit, tua dextera leto.* Verum et languet sententia et dura est verborum iunctura. Etsi omnino paullo durior est versus. v. Var. Lect. 173. atque etiam tu esses tropaeum, s. trun-

Turne. Sed infelix Teucros quid demoror armis? 175

Vadite, et haec membra regi mandata referte:

Quod vitam moror inuisam, Pallante peremto,

Dextera causa tua est; Turnum gnatoque patrique

Quam debere vides. Meritis vacat hic tibi solus

Fortunaeque locus. Non vitae gaudia quaero; 180

Nec

175 quod Leid. qui vterque Hamb. a pr. m. cur Ed. Mediol. quo con. Heiafius. armis Rom. Idem vir doctus malit Teucros quid demoror ultra. Vt III, 480 quid ultra Prousher. At demoror armis est, ab armis; moram facio, ne arma capiant et in Turnum excurrant. 176 Audite Rom. regi memores Leid. 177 Quod visam Parthal. ignitam Montalb. a m. pr. 178 gnatoque defendit Pier., non, nata. 179 Quem fec. Moret. Quod alter Menag. 179. 180 Vt nunc interpungitur, paullo impeditior est sententia et subtilioris acuminis, praecleara tamen: vid. Not. Seruius, qui interpunctionem hanc agnoscit, sic explicat: „Nihil est aliud, quod possit vel virtus tua vel fortuna praestare (nam his rebus victoria contingit), nisi vt, occiso Turno, et vindices filium, et patrem consolens orbatum.„ Bona sententia, sed, quemodo verbis poetae efficeretur, docere oblitus est. Ab hoc profecta interpunctio vet. edd. obfidet. Sed multi codd. Heins. sic interpungunt: Quam debere vides meritis: V. ; vt meritis, sit, natoque patrique, qui de te meriti sunt. Quod Heinsio quoque iudice praestat; sicque etiam expeditiora sunt illa: Vacat his tibi solus Fortunaeque locus. Hec vno et tu et fortuna conferre aliquid in me potestis. Procliuior itaque et ipse olim eram in hanc interpunctionem; sicque eandem sequutus est Brunckius. Nunc sententia mihi videor, grauiorem magisque epicam esse sententiam ex altera, si sic exponas, vt in Nota feci. Tum vacat his Ortuinus malebat ap. Burmannum, et id Ge. Fabricius amplectebatur. so- lum Sprot.

f. truncus armis indutus, Turne: pro, tropaeum de te esset factum (v. sup. ad v. 16 Var. Lect.), si fuisset par aetas et robur Pallanti. Scilicet, quod Turnus non interemptus est a Pallante, non virtutis, sed virum in Pallante ex aetatis imbecillitate defectu factum. 175. quid vos retineo a bello profecundo? 177. Vitam mihi adeo inuisam esse necesse est, vt

eam quocunque modo ab-rumpam. Vt tamen eam tollerem, causa est dextera tua: spes de virtute tua, qua Turni caede Pallantis mei mortem es viturus. Hanc dextram, hanc vltionem debes patri filioque. 179. 180. Tibi fortunaeque hic solus locus vacat meritis: ad meritum, vt de me mereamini. Haec vna ratio est, qua et tu mereri de me et fortunae ego

Nec fas: sed nato Manis perferre sub imos.

Aurora interea miseris mortalibus almam
 Extulerat lucem, referens opera atque labores.
 Iam pater Aeneas, iam curuo in litore Tarcho
 185 Constituere pyras. Huc corpora quisque suorum
 More tulere patrum: subiectisque ignibus atris
 Conditur in tenebras altum caligine coelum.

Ter

181 Dura versus oratio, *perferre* pro *perferre* nuntium, et quidem de Turno interemto: nam hoc nuntiaturus est senex breui ipse subiturus loca infera. Itaque suspicor in Maronis apographo hic versum aut desuisse aut excidisse inchoatum. Supplent alii *gaudia* sumtae ab hoste vindictae. Quis hoc serat, cum *vitalis gaudio* praecesserint? Seruius et ipse substituisse videtur *nuntium*. Saltetm hoc vel haec interponi post *nato*: sed *nato hoc Manes perferre sub imos*, sc. quaero, et sic sententia expleri poterat: hoc, Aeneam vitum esse Turnum, Et nunc dubito, an non legerit sic Iulius Sabinus: „hoc significat, causam esse, quod patietur vitam, vt apud Manes Pallas videat caesum Turnum., Bona sententia! sed verba expedita volebam; ea autem expeditis admissio hoc. 182 *alma* Gud. a m. pr. et Oudart. *armis* Goth. tert. 183 *Extulerat*. Apud Seruium Afinii Pollionis acumen super hac voce h. l. profertur, quod, cum tot aliis ex prisca illis Commentariis seruatis, facit, vt desiderium eorum facile ferri possit. Quis enim *extulerat* propterea commode positum putet de *aurora*, quoniam de sepulturis hoc die agetur, in quibus proprie *efferr* dicitur de funeribus. 184 *in deest* sec. Hamb. 186 *que* a pr. m. aderat pr. Hamb. 187 *in tenebris* Zulich. a sec. m. Bigot. et Goth. tert. Burmannus malebat: *atras Conditur in tenebras*; sed vid. Not. *interea* Goth. pr. In sec. hic et sequens vs: exciderat.

aliquid debere possim. vid. Var. Lect. 181. *sed quaero*, in votis habeo, *nato perferre*, nuntiare (hoc, de Turno sumtam esse poenam), *Manes sub imos*: nimirum in morte; quam sibi breui obeundam esse auguratur. v. Var. Lect.

182. *miseris*, *δαλῶσι βροτῶσι*, alias generaliore epitheto, nunc proprio, aerumnosis, sc. propter hoc, quod sequitur: *referens iis opera*

atque labores. 184. In seqq. ritus funebres aevi heroici expressit, quos ex Homero illustret, qui volet, *Iliad.* 7, 420 — 432. ψ, pr. — 27. 110 — 257. ω, 777 sq. *Od.* ω, 57. Alios Auctores dabunt Guell. et Cerda. Etiam singulos versus comparant Intpp., qui tamen illustratione hac non indigere videntur. 186. *ignibus atris* propter fumum, non aliter; patet ex altero versu, ubi *caliginem*

caliginem

Ter circum adcenſos, cincti fulgentibus armis,
 Decurrere rogos; ter maectum funeris ignem
 Luſtrauere in equis; vlulatusque ore dedere. 190
 Spargitur et tellus lacrimis, ſparguntur et arma.
 It coelo clamorque virum clangorque tubarum.
 Hinc alii ſpolia occiſis derepta Latinis
 Coniiciunt igni; galeas, enſisque decoros,
 Frenaque, feruentisque rotas; pars munera nota, 195
 Ipſorum clipeos, et non felicia tela.
 Multa bouum circa maectantur corpora Morti;
 Saetigerosque ſues raptasque ex omnibus agris
 In flammam iugulant pecudes. Tum litore toto
 Ardentis ſpectant ſocios, ſemiuſtaque ſeruant 200
 Buſta; neque auelli poſſunt; nox humida donec
 Inuertit coelum ſtellis fulgentibus aptum.

Nec

188 *ſunãt Rom.* et Parrhaſ. 189 *Diſcurrere* Exc. Burm., per-
 peram. 190 *que deest binis* Burm. *ora* iidem et quatuor alii.
 192 *clamor caeloque* Goth. tert. 193 *Hic alii* Medic. et multi alii
 cum binis Goth. et Rom. *derepta* egregie Heinf. e Medic. et al. pro
 vulg. *dirrepta*. 194 Verſum Macrob. VI, 6 laudat et *igni*, pro in
 ignem, inter figuras Maronis refert. 195 *pars m. vota* Franc. 197
circum pr. Hamb. *maectabant* Ven. *Marti* Ven. 199 *flammas* Parrh.
 200 *ſocios ſpectant* pr. Moret. *ſemiuſta* Gothi. tert. etiam hic cum
 Rom. 201 *neque* Heinf. e libb: pro *ne*, quod Rom. tuetur. 202
ſtellis ardentibus omnes codd. Heinf. praeter Montalb., et pro diu. lect.
 tert. Moret.; item Goth. ſec. et tert., qui *fulgentibus* exhibent. Pie-
 rius nil monet: nec videtur is aliter ſcriptum in libb. inueniſſe quam
ardentibus:

iginem vocat. 188. Vi oppo-
 ſiti *decurrere* ad pedites ſpec-
 tare videtur. 191. Ex Iliad.
 ſ, 15. 192. *clangor tubarum*.
 Tubas ex ſuo aeuo adſciuit
 Maro. 195. 196. alii arma,
 quibus ipſi mortui vſi erant,
 in ignem coniiciunt: ea, *mu-
 nera*, quia proprie ſic dicun-
 tur omnia, quae ad hõno-
 rem funebrem ſpectant: *non*

felicia, quibus ſe defendere
 nequiverunt, vt Seru. 197.
Morti tamquam deae. Sic
 Seruius quoque, qui laudat
 ſimilia loca Statiu IV Theb.
 528 Lucan. VI, 600. No-
 tabile tamen hoc: alias Or-
 co vel Manibus et Inferis
 viſtimae hae maectari ſolent.
 202. vsque ad auroram: ad
 ſenſus errorem dictum, poe-
 tarum

Nec minus et miseri diuersa in parte Latini
 Innumeras fluxere pyras, et corpora partim
 205 Multa virum terrae infodiunt, auectaque partim
 Finitimos tollunt in agros, vrbique remittunt;
 Cetera, confusaeque ingentem caedis aceruum
 Nec numero nec honore, cremant; tunc vndique vasti
 Certatim crebris conlucent ignibus agri.
 210 Tertia lux gelidam coelo dimouerat vmbra:
 Maerentes altum cinerem et confusa ruebant
 Ossa focis, tepidoque onerabant aggere terrae.

Iam

ardentibus: sic etiam omnes vet. edd., quantum video: nec alterum prius occurrit quam in ed. Ald. tert. Hoc Heinf. retinuit, *fulgentibus*, vt poeta variet versum, qui idem repetitur a poeta sup. IV, 482. VI, 798. *haptam* codd. Pier. 203 *diuersi* Hugen. in deest Franc. et Goth. text. 205 *terras fodiunt* Gud. *infodiunt terrae* sec. Rottend. *aduectaque* Ven. et Parrhaf. *passim* sec. Moret. et pro var. lect. tert. Rottend. *raptim* Erf. Tum Menag. pr. hunc versum non habet: nec Goth. tert., at sequenti eum postponunt Leid. Zulich. et Goth. sec. 207 *stragis* Rom., perpetua varietate; cf. inf. 384. sup. VI, 504. 208 *neque honore* Reg. *nunc* Ven. 209 *ignibus atris* Parrhaf. 210 *coelo gelidam* Doruill. *demouerat* Zulich. a m. pr. 211 et abest Parrhaf. 212 *trepidoque* Goth. *trepidumque* Mentel. pr. a m. pr.

tarum more, ac si per noctem caelum circumagatur ab occidente versus orientem. cf. sup. Excurs. II ad lib. II. Rem ipsam eodem modo expositam vides Iliad. ψ, 154. 226 sq. ω, 788 sq. Interdiu fruatur rogas: nec accenditur nisi vesperi: ardet per noctem. Altero die, vel tertio, vt h. l. v. 210, vbi rogi refrixerant, legebantur cineres.

204. 205. De industria hoc memorasse videtur, quoniam in Italia semper variavit sepultura, modo huma-

tione modo crematione in usum recepta. Sic apud Romanos: sic apud Etruscos. *auectaque tollunt*, ornate, auehunt: sc. sublato in currum. *urbi*, Laurento. 207. *stragis*; caesorum. 208. *nec cum numero*, non numero inito, *nec cum honore*, quia indifcrete, nec singulis singuli rogis cremantur: quod honorificum fuisset. 210 sq. v. modo ad v. 201. *ruebant*, de cineribus eruebant, pro, legebant. *focis* audacter de pyra. 212. *tepido*: translate, cui tepida ossa inferebantur.

213. in

Iam vero in tellis, praediuitis vrbe Latini,
 Praecipuus fragor, et longi pars maxima luctus.
 Hic matres, miseraeque nurus, hic cara fororum 215
 Pectora maerentum, puerique parentibus orbi,
 Dirum exsecrantur bellum Turnique hymenaeos:
 Ipsum armis, ipsumque iubent decernere ferro;
 Qui regnum Italiae et primos sibi poscat honores.
 Ingrauat haec saeuus Drances, solumque vocari 220
 Testatur, solum posci in certamina Turnum.
 Multa simul contra variis sententia dictis
 Pro Turno; et magnum reginae nomen obumbrat;
 Multa virum meritis sustentat fama tropaeis.

Hos

213 Impeditus locus: vnde mendo laborare versum monuit Markland. ad Stat. Silu. V praef. Et sane *in tellis* — vrbe Latini scabra videtur esse oratio: cui variis modis poterat occurri. Ipse Burm. con. *in tristis p.* vel *in tellis et diuitis*. Deest in Erf. et totis Franc. 214 *Praecipimus* Franc. *longi* Heinl. bene tuitus est, vt elegantius, ex Rom. Medic. Gud. et aliquot aliis. Vulgg. *longe*, quod Seruius descendit, indeste. 217 *Durum* aliquot Burm. eum tert. Goth. *excrcatur* Rom. 218 *armis* — ferro ad otiosam orationem refert et acute coniecit *animis* V. C. Iac. Bryant; vt saepe *animis* ap. nostrum, vt VIII, 256. XI, 438. Iungi quoque *animis* et *armis*, vt XII, 788. XI, 291. *discernere* Goth. tert. 220 *Ingrauat* Franc. *Ingrauat* et vet. edd. et Gud.; primum video *haec* in ed. tert. Ald. *hic* Montalb. *saeuus* Rom. *saeuis* Bigot. *solus* ed. pr. Burm. 221 *solumque duci* alicubi legitur ap. Pier. *soli* Ven. cf. inf. 434. *in certamine* aliquot Pier. 222 *variis* Goth. tert. *certamina* alter Hamb. 223 Aut et tolli praestabat, aut altero versu interferi: *multa virum et meritis*.

213. *in tellis*, per appositum, vrbe, Latini: pro in tellis, domibus, vrbis. vid. Var. Lect. 215 seqq. Enumeratio miserationi apta et omnibus poetis frequentata. Exempla vel Cerda dabit. 219. *primos honores*, vt praefertur in Lauiniaie matrimonio, cumque ea in regni successione. 220. 221. conf. quae supra ex Aenea audierat Drances v. 115 seq. 222 — 224. Contra etiam multae sententiae diuersae erant pro Turno: eumque et regina Amata, quae ei studebat, et fama magnarum rerum gestarum

- 225 Hos inter motus, medio in flagrante tumultu,
 Ecce, super maesti magna Diomedis ab vrbe
 Legati responsa ferunt; nihil omnibus actum
 Tantorum inpenfis operum; nil dona, neque aurum,
 Nec magnas valuisse preces; alia arma Latinis
 230 Quaerenda, aut pacem Troiano ab rege petendam.
 Deficit ingenti luctu rex ipse Latinus.
 Fatalem Aenean manifesto numine ferri,
 Admonet ira deum, tumulique ante ora recentes.
 Ergo concilium magnum, primosque suorum
 235 Imperio adritos, alta intra limina cogit.

Olli

225 *in* inferi iussit Pier. et inseruit Heins. codicum auctoritate: adde edd. vet. aliquot, vt Norimb. Ed. pr. Burm., vbi vna voce *inflagrante*. Absent *in* in solo Hamb. pr. et Goth. pr., in nonnullis crasum. *magno fl.* Parrhaf. 226 Legitur et *magni*, inquit Seruius, et sic Oblongus Pierii, et alii apud Heinsium cum ed. Ald. tert. *Magni Diomedis* bene dici nemo dubitet: sicque hoc ipsum sup. VIII, 9 occurrit. Sed excluditur ea lectio eo, quod praecedat, *maesti*: ne sit, *maesti magni*. In Goth. tert. *magna maesti*. 227 *mandata f.* Zulich. a m. sec. 228 *neque a.* ab Heinsio est: pro vulg. *uec.* 229 Nil m. v. Parrhaf. et pr. Hamb. pro var. lect. cum Goth. tert. 230 a rege Rom. Parrhaf. Doruill. *pacem* — *petendum* agnoscunt Grammatici Seruius, Donatus ad Terent., Rufinian. de Schem. Lex. p. 256 et al., ex codd. nulli praeter Moret. pr. Voff. pr. Menag. pr. Leid. et Goth. pr. Cum itaque codicum auctoritas desit, facile quis a grammatico acumine hoc profectum odoratur. Molesti quoque oratio, cum praecesserit: *arma quaerenda*, non *quaerendum*. Itaque Burm. iterum expulit illatum ab Heinsio *petendum*. Potest tamen poeta variare voluisse orationem. Ita sensisse videtur praestantiss. Ruhnken. ad Rufinian. l. l. 233 *Admonet* Medic. a m. pr. 234 *consilium* Reg. et Doruill., quod praefendum censet van Houen Campens. Fasc. III. p. 226. *in consilium* Goth. tert. 235 *inter l.* aliquot Burm. *intra moenia* Rom. cum Goth. sec.

tarum sustentabat. *obumbrat* etiam, tuetur, defendit, vt Seru.

225 seqq. Insuper, super haec omnia, legati redeunt ad Diomedem Argyrippam missi. Vide sup. lib. VIII, 9 seqq. 232. 233. *ira deum* (propter aduersam belli for-

tunam; vnde etiam subiicitur: *tumuli ante ora recentes*) *admonet*, *numine manifesto*, clara voluntatis deorum significatione, *ferri* (esse) *Aeneam fatalem*; fatis ei sedem in Laio esse destinatum. 235. Comparant locum de simili concilio, Iliad. β, 51 seqq., et ad

Olli conuenere, fluuntque ad regia plenis
 Testa viis. Sedet in medijs et maxumus aeuo,
 Et primus sceptris, haud laeta fronte, Latinus.
 Atque hic legatos Aetola ex vrbe remissos,
 Quae referant, fari iubet, et responsa reposcit 240
 Ordine cuncta suo. Tum facta silentia linguis,
 Et Venulus dicto parens ita farier inquit:

Vidimus, o ciues, Diomede Argiuaque castra;
 Atque iter emensi casus superauimus omnis;
 Contigimusque manum, qua concidit Iliia tellus. 245

Ille

236 *Illico* aliquot apud Burm., aut potius *Illic conuenere*. Porro *ruuntque* Colot. Medic. Voff. pr. et Ven.; adde Goth. sec. et tert., quod et ipsum bene dici nemo dubitet: et exemplis probauit Hein-
 sius; verum nec minus *fluere* elegans et sollenne est de magna turba,
 ut Graec. *ῥεῖν, ἐπιρρεῖν*; et permutatio utriusque vocis frequens.
 Scilicet quod causam decidere poterat, hoc erat: quod *plenis viis*
 adiectum satis arguit, poctam de copia cogitasse, adeoque *fluunt* ve-
 rius est. *ruitque* Ed. pr. Burm. 237 *rex maximus* vet. edd. ali-
 quot et Ald. pr. et sec. et codd., sed potiores omnes cum Ald. tert.
 et m., sicque emendarunt Pier. Ge. Fabric. Heinl. 238 *primos* Men-
 tel. pr. et laeta Ed. pr. Burm. 239 *hinc* Zulich. 240 *Quid r.*
 Exc. Burm. *referunt* pr. Hamb. *referent* alter, 242 *inquit* ed.
 pr. Burm. cf. sup. ad IX, 423, et vid. Guell. ad h^ol. 243 *Diome-*
dem edd. vet. pleraeque et Ald. sec. cum text. et cett. et pars codd.,
 at Medic. cum alijs *Diomedem*, quod metrum corrumpit. *Diomede*,
 quod Ald. pr. habet, et iam ant. edd., ut Ven. 1486, in plerisque suis
 extare vidit Pier. (inter quos tamen Romanus non fuit, in quo *Dio-*
meden est), sicque Meatel. pr. et Rottend. sec. cum Seruio et Ma-
 crob. V, 17, ut sit Graeca forma: *Διομήδης, Διομήδης*. Retraxit hoc
 Heinsius, idemque opinabatur aliquando scriptum fuisse: *Diomedes*
 vel *Diomedi*, quod merito deseruit. In tert. Rottend. et Sprot.
Diomedas: ut apud Solin. c. 2 sub f.

ad v. 239 sqq. renuntiatio-
 nem legatorum Iliad. ζ, 667
 sqq. *imperio assitos*, cum iis
 imperatum esset, ut venirent.
 237. *primus sceptris*, impe-
 rio et dignitate, inter reges
 ac duces copiarum, qui au-
 xilio venerant. *sceptris* pro
 sceptro.

243. *Argiua castra* pro vr-
 be, Argyrippa, ut toties
 nouam Troiam Troianorum
 castra dicta vidimus. 245.
Contigimus manum ad dextram
 datam refer., ut sup. VIII,
 124 in accessu ad Euandrum.
Iliia tellus, Ilium vrbs, ut
 toties *gens, vrbs, terra*, poe-
 tis

Ille urbem Argyripam, patriae cognomine gentis,
Victor Gargani condebat Iapygis aruis.

Postquam introgressi, et coram data copia fandi:

Munera praefereimus, nomen patriamque docemus;

250 Qui bellum intulerint, quae causa adtraxerit Arpos.

Auditis ille haec placido sic reddidit ore:

O fortunatae gentes, Saturnia regna,

Antiqui Ausonii, quae vos fortuna quietos

Sollicitat,

246 *Argyripam, Arrippam, Arripam, Agripam*, aberrat. *Il-*
lud notabilis, quod poeta mediam corripuit, cum perpetuum sit *Ar-*
gyrippa: ut apud Lycophr. v. 592 *Ἀργυρίππην*. At *Ἀργυρίππης* apud
Strabonem (lib. VI, p. 434 B) agnoscit Stephanus Byz. h. v. Virgilio
sequitur Silius XIII, 30. 247 *Garganii* aliquot apud Burm.
Garganis Franc. *Gorgonii* indoste Goth. tert. *Iassidis* idem. *aruis*
ex parte codd. Pier. et suorum reposuit Heinsius. Tuetur tamen *agri-*
Mediceus cum al. 248 *P. congressi* Rom. *data coram* Goth. tert.
249 *docentes* Exc. Burm. 250 *Qui* Gud. a m. pr. *attulerint* Goth.
tert. *atlexerat* idem, ex *attracterat*, quod in Medic. et Mentel. pr.
abtraxerit Ven. 251 *Auditis?* duo Leid. *Audistis* Sprot. *ille hic*
Qudart. et tert. Moret. *adidit* Medic. Franc. Goth. sec.

tis permutantur, ut mox v.

246 *patriae cognomine gentis*
h. vrbis. Argos Hippium in
Peloponneso designat, cuius
nomine novam in Apulia con-
ditam urbem a Diomede ap-
pellatam tradidit antiquitas;
ut corrupto eo nomine postea
Argyrippa facta sit, tandem-
que hinc Arpi. *patriam* au-
tem gentem seu urbem Ar-
gos appellat poeta improprie;
fuit enim Diomedes Aetolus;
sed Adrastra filia, Aegialea,
ducta in regno Argiuorum
sucefferat. cf. Var. Lect. ad
v. 269. *Victor*, armis cum
Dauno aduersus Messapios
iunctis, conditione propo-
sita, ut pro auxiliis latis agri
partem acciperet. y. Antonin.

Liberal. Met. c. 37. *Gargani*
Iapygis, Iapyx, pro Iapy-
gius, ut tot alia. Etiam in
Ouidio, qui h. l. expressit,
Met. XIV, 458 *Damnus Iapyx*
occurrit. Patuit autem Ia-
pygiae nomen latius, et ad
Apuliam, Calabriam, et Mes-
sapiam pertinuit. *aruis Gar-*
gani; paullo latius, in tractu
terrarum, quae ad eum mon-
tem (nunc *Monte di S. Angelo*)
pertingunt. De caeteris
v. Excurs. I ad h. libr.

252. 253. *Saturnia regna*;
quibus olim regnavit Satur-
nus; et hoc respectu *fortuna-*
sae. cf. VIII, 324. 325. Exc.
V ad lib. VII. *Antiqui Ausonii*;
ab Ausonibus enim oriundi,
et ipsi Ausonum pars, Lati-
ni:

Sollicitat, suadetque ignota laceffere bella?

Quicumque Iliacos ferro violauimus agros

255

(Mitto ea, quae muris bellando exhausta sub altis,

Quos Simois premat ille viros), infanda per orbem

Supplicia et scelerum poenas expendimus omnes,

Vel Priamo miseranda manus: Scit triste Minerae

Sidus,

254 *accessere* alter Hamb., forte pro *arcessere*, vt X, II. 255 *f. populauimus a. Rom. vastauimus* pr. Menag. 256 *Mitto quas* Dorvill. *Omitto muris* Goth. text. *exacta* ed: Ven. Burm. 257 *premat* Heinſ. cum melioribus omnibus ꝫ vulgo: *premit.* 258 *sceleris* — *omnis* alii, apud Seruium. Codices non variant. 259 *m. domus*: Bigot. et Parrhaf. *Stat tr.* Exc. Burm.

ni: cf. sup. Excurſ. II ad lib. VIII. Excurſ. IV ad lib. VII. *Aufonios* autem (populos, viros) dixit vt poeta, pro Aufonibus. 254. *laceffere bella*: vt: mouere bellum; monitum iam supra ad X, 10. *ignota*, pro bello dubii et incerti exitus. 256. 257. Ne memorem, vt omittam, ea, quae vrbe expugnanda ab Achiuis tolerata sunt: quot viri in locis illis circa Simoentem occubuerint. *Simois ille*, cum execratione. *premat* sc. mersos. Similiter sup. I, 100 *ubi tot Simois correpta sub vndis Scuta virum galeasque et fortia corpora torquet.* Vbi iam laudatus locus, quem respexit poeta, Iliad. μ, 22 sq. Adde Odyſſ. γ, 107 — 117. 258. *Supplicia et poenas*; atrocibus vocabulis vtitur, pro malis et aerumnis, quasi hae pro poena excisi Ilii fuerint; et ante *violauimus* dixerat, tanquam

in sacrilegio. 259. Seruius laudat Pacuuii illud: *Si Priamus adesset, et ipse eius commiseresceret.* Vides, qua breuitate sententiam complexus Maro vibrauerit! Color aliqui orationis multis frequentatus. Exempla collegit Cerda. Ouidius XIV Met. 474, vbi totum hunc locum ante oculos habet: *Graecia tum patuit Priamo quoque flenda videri.* Et ipse Maro sup. II, 6. 7 *Quis talia fando Tempestet a lacrimis! triste Minervae fidus.* Ineptit Seruius aut quisquis eius nomen mentitur, quando arietem et manubias Mineruales, hoc est fulmina, memorat. Cerda de face a Nauplio, Palamedis patre, in fraudem Graecorum elata accipit *fidus Minervae*: non magis commode. Alii aliter. Quod simplicissimum est, hoc tenebimus. Tempestates ortas per fiderum ortus et occasus declarare,

260 Sidus, et Euboicae cautes, vltorque Caphereus.
Militia ex illa diuersum ad litus adaëti,
Atrides Protei Menelaus adusque columnas

Exfulat;

260 *Caphereus* e Medic. et aliis Heinſ. recepit: vulgo *Caphareus*. Eadem varietas et alibi. Sed Graecis est *Καφραεύς*. 261 *abaëti* plerique codd. et vet. edd., idque tuctur Pier. *abaëti* Parrhaf. At *adaëti*, quod inde ab Ald. pr. editum, Medic. cum aliis nonnullis, vnde retraxit Heinſ., cum in vulgg. edd. venisset *abaëti* ex ed. Commenſ. lin. Omisso ad Mentel. pr. *diuersum litus adaëti*, quod ornat Heinſius.

re, perpetuus poetarum vsus est. Tempeſtas, qua Achiuorum claſſis diſiecta est, Minervae ira (conf. ſup. lib. II, 163 ſeq.) fuit concitata. vid. Odyſſ. α, 326. 327, inprimis γ, 134. 135 ſq. cf. ſup. Aen. I, 39 ſq: Seneca Agam. 528 ſq. 560. Nihil igitur magis in promptu, quam tempeſtatem a Minerva commotam *ſidus Minervae* appellare, nullo reſpectu alio habito. Sane quidem Solinus c. II *Caphereus prominet in Hellespontum, ubi poſt Ilii excidium Arginam claſſem vel Minervae ira, vel, quod certior prodit memoria, ſidus Arcturi gravibus affectit caſibus*. Sed ſub Arcturi ortum non dilata est Achiuorum nauigatio, quippe aeſtate facta: verum ſub eteſiarum aquilonum ortum. v. ſup. ad lib. III Excurſ. II pr. *vltorque Caphereus*; promontorium Euboëae verſus orientem, δ *Καφραεύς*, propter latentia ſubvnda ſaxa et vortices, marisque aeſtum, inprimis naufragia Graecorum a Troia

redeuntium, infame. *vltor* omnino ornat, tamquam calamitoſum ſaxum, nihil amplius.

262. In ſequentibus noli nimis ſubtiliter quaerere, vnde Diomedes in litus Calabriae eiectus haec omnia reſciſcere potuerit. Poetae licet haec ſumere ac ponere. Eſt fatendum eſt, apud Homerum Neſtorem et Menelaum cautius pauca eloqui, cum de fatiſ redeuntium quaſiuiſſet Telemachus. *Atrides* Menelaus: de cuius erroribus v. Odyſſ. δ, 81 ſqq. 351 ſqq. *ad vsque Protei columnas*; nouauit paullo audacius poeta pro finibus Aegypti; nam Proteus ad Pharus infulam agebat, vt. ex Odyſſ. l. c. 351. 354. fatiſ conſtat: ſed, vt maiore animum phantaſmate percuteret, *columnas* dixit *Protei*, vt extremas terrae plagas ſignificaret; quemadmodum *Herculis columnas* extremas verſus occidentem terras dicere mos eſt.

Exfulat; Aetnaeos vidit, Cyclops Vlixes.
 Regna Neoptolemi referam, versosque Penatis
 Idomenei? Libycone habitantes litore Locros?
 Ipse Mycenaesus magnorum ductor Achiuorum
 Coniugis infandae prima intra limina dextra

265

Oppetit;

263 *Exolat* Medic. a m. pr. et Gud. 265 *Libycone* ex omnibus
 Pier. et potioribus suis Heinf. pro, *Libycone*. Tum et *Libycone* Dor-
 vill. et *Libyco* hab. Goth. tert. *Libyconae* Goth. pr. 267 *Coniugis*
 (*infandum*) Macrobian. IV, 4. Exempla nemo facile desideret: sed da-
 bit plena manu Burmann. ad Antholog. Lat. p. 196, sicque placebat
 legere Ge. Fabricio: qui tamen mox vidit, expressum esse Homeri-
 cum: ἐλομένης ἀλέχοιο. *inter lim.* aliquot Heinfii, qui id receperat,
 iterum eiectum tacite a Burmanno. *lumina* Zulich. eum Goth.
 tert., non adeo male.

est. *exulat*: simpl. errat. Ma-
 le aliter Seru. Cerda. 264.
Regna Neoptolemi. Nouum
 regnum Pyrrhi in Epiro v.
 sup. III, 296. 319. *versos penat-*
es Idomenei euerfam domum
 et regnum. vid. sup. lib. III,
 121 sqq. ibique Notam. 265.
Libycone habitantes litore Lo-
eros. Memorari hoc alio lo-
 co non memini. Sed Maro
 habere hoc potuit ex *Nósois*,
 seu epicis illis carminibus,
 quae Achiuorum a Troia re-
 deuntium casus narrabant;
 e quibus Augias Troezenius
 fuit, cuius *Nósois* libri V Cy-
 clicis sunt annumerati. Ar-
 gumentum eorum e Procli
 Chrestomathia nuper vulga-
 tum in *Bibl. der alt. Litt. und*
Kunst inter Inedd. p. 40: nihil
 tamen de his et aliis memo-
 rat, ne de Diomede quidem;
 vt aut argumentum mancum
 esse, aut ab Augiâ non om-
 nium Achiuorum reditus nar-

ratos fuisse necesse sit. Certe
 Aiacis Oilei comites Locros
 delatos in littora Africae, in
 his locis consedisse tradere
 olim debuerunt nonnulli, quos
 poeta h. l. sequitur. Varias
 in Seruianis partes Africae a
 variis memorantur, sed in-
 certa fide, confusis quoque
 Locris; nec enim Ozolae
 (male Ozoli) et Epizephyrii;
 sed *Opuntii* erant memorandi
 ex *Iliad.* β, 531 sq. Alii ex
 Locris his in Bruttiis conse-
 derant. vid. sup. lib. III, 399.
 conf. ibi Seru. 266—268.
 De Agamemnone, qui Cly-
 taemnestrae et Aegisthi infi-
 diis periit. *prima intra limi-*
na, puto dictum, pro, in
 primo statim limine, h. e.
 primo aedium ingressu, cum
 vix domum intrasset. Ser-
 vius: in ipso limine imperii,
 id est, in littore; quod non
 placet. Sed nec ad locum
 aedium referre licet, vt in
 atrio

Oppetuit; deuictam Asiam subfedit adulter.

Inuidisse deos, patriis vt redditus aris

270 Coniugium optatum et pulchram Calydonam viderem!

Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur,

Et

268 *Procubuit*: d. vett. edd. Macrobiani IV Sat. 3. *deuictam Asiam subfedit* praeclare Menag. alter et a m. pr. Medic. et Gud.; nam ab altera manu *possedit* interpolatum est, vti etiam Rom. *deuictam Asiam possedit*, habebat. Sed *deuictam Asiam subfedit* etiam Arufianus Mefius agnoscit: et *subfidere* de insidiis elegans vocabulum: vid. Not. Itaque Heinf. recepit pro vulgari: *deuicta Asia*, quod Seruius male praeferebat. In Leid. erat *deuicta Asiamque obsedit*, in Menag. pr. *deuicta Asiaque obsedit*, Ed. Ven. Burm. *deuicta Asia permansit*, Exc. Burm. *deu. Asia subfeditus*. 269 *Inuidere dii*, p. Goth. tert.; ab interpolatrice manu, credo, vt difficiliori rationi substitueret faciliorem. *Inuidisse deos* per exclamationem dictum: sc. *an referam*; vel, credatne aliquis? annon durum est! *patr. no redd.* Hamb. pr. et Goth. tert. In fine *oris* Oblongus Pierii et pars Heinf. cum vett. edd. et in edd. vulgatis inde ab Aldd. *patriis* tamen *aris* codicum etiam praestantissimorum consensus tuetur, Medic. Romani etc., et miror hoc ab Heinso receptum iterum expulisse Burmannum, inprimis cum *patrias* — *oras* statim v. 281 iterum occurrant: reuocauitque in hac editione. Tandem nonnulli apud Pier. exhibebant: *patriis* — *Argis*, quod ap. Ouid. XIV Met. 476 itidem occurrit in libb. pro vulgari *agris* vel *aruis*, et merito ibi Heinso probatur; at h. l. admitti nequaquam potest, cum poeta Calydonem subiungat, adeoque *patrias aras* de Aetolia et Calydone accepisse videri debeat. 270 *pulchrum* duo Burm. *pulchra* eius Exc.

atrio occisus sit: etsi conuivia in celebriore aedium loco habebantur, inter quae caesus ille fuit. v. Odyss. λ, 408 seqq. 268. victorem Troiae insidiis excepit adulter. Magnifice verbis ornatum! *Subfidere* de insidiis, ex quibus aliquis ex improviso adoritur, inuadit et intercipit rem. 269. 270. *Inuidisse deos* sc. *an referam*! p. *Calydonam viderem*. Hic sui non satis memor fuit Maro. Argos redire Diomedes debuit, quibus regnabat, et vbi vxor degebat, vnde co-

pias eduxerat, non Aetoliam, vnde genus ducebat: inprimis cum sup. v. 243 *Argiva castra* memorasset. Etiam Homerus Odyss. γ, 180. 181. 182 reditum ad Argos diserte memorat. Rectius Ouidius, quem haec ante oculos habuisse iam supra monuimus, XIV Met. 470 *patriis sed rursus ab Argis Pellor*.

271 — 274. Aues Diomedae, certum auium genus in insulis Diomedeis littori Apuliae, contra montem Garganium, obiectis frequens, nunc *Artenas* appellant. v. Excurf.

I ad h. l.

Et focii amissi petierunt aethera pennis,
 Fluminibusque vagantur aues (heu dira meorum
 Supplicia!) et scopulos lacrimosis vocibus implent.
 Haec adeo ex illo mihi iam speranda fuerunt 275
 Tempore, cum ferro coelestia corpora demens
 Adpetii, et Veneris violavi vulnere dextram.
 Ne vero, ne me ad tales impellite pugnas.
 Nec mihi cum Teucris vllum post eruta bellum
 Pergama; nec veterum memini laetorue malorum, 280
 Munera, quae patriis ad me portatis ab oris,
 Vertite ad Aenean. Stetimus tela aspera contra,
 Contulimusque manus: experto credite, quantus
 In clipeum adfurgat, quo turbine torqueat hastam.

Si.

272 *amissis* — *pennis* alios legere Servio notatum, sicque aliquot Pier. et pro diu. leſt. Leid., quod tamquam elegantius (vt ſit pro, *alīs concitatis*) repoſuerat Heinfius, taceps iterum eiecit Burmannus. Videtur tamen nec ipſe improbare, et laudat pro eo Guellium et Dauiſium ad Caef. I. B. G. 22. Narrat quoque Schottum II Obſſ. 49 ma-
 luiſſe *amissis pennis* pro *emissis*. *amissi* Goth. pr. *amissi* Ven. Sed librorum auctoritas tuetur *focii amissi*: ſic Rom. Medic. et caeteri. *pennis* Rom. *alīs* (pro *alīs*) Medic. Pierii. 273 *heu damna* Parthaf. 274 *clamoſis* Oudart. 275 *Haec eadem* Zulich. *ſuperanda* Goth. tert., ſicque aliquot Pier., inter quos Rom., *Haec adeo mihi iam ſuperanda*. 276 *Tempore*, quo pr. Hamb. pro var. leſt. Bigot. et Goth. ſec. et tert. 278 *Nunc vero* Doruill. et Ed. Ven. apud Burm. *Nec* Ven. et Goth. pr. 279 *diruta* Rom. et alii Pier. alter Hamb. et Ed. Mediol., quo in binis ſpeſtat: *dirupta*. *Tam eſt* in ſine aliquot Heinf. et Burm., ſicque Goth. ſec. 280 *laetorque* Leid. *laborum* vel *maiorum* cod. Koeler. 281 *portatis* vet. edd. cum codd. nonnullis. Sed monuit Pier. in Rom. et aliis eſſe, quod delicatius ſit, *portatis*; hoc edi coeptum a Commelin. Sic quoque Medic. et Heinf. potiores. *p. huc apportatis* Leid. *deſertis* Parthaf. pro *deſertis*. 283 *manum* Menag. pr. v. ſup. X, 876. In Doru. poſt h. v. ſequebantur vſſ. 336 vsque ad 332. 284 *infurgat* Nonius in *experiri*.

I ad h. l. 275. *speranda*, Congreſſi Diomedes, et Aeneas (Iliad. ε, 239 ſqq. conf. Not. ad Aen. I, 96) ſingulari certamine; ſed in pugna hoc ſaepius factum ſupponere et fingere licet poetae. 283. 284. *quantus in clipeum aſſurgat*. De eo, qui gladio in-
 fert

Nec minus et miseri diuersa in parte Latini
 Innumeras struxere pyras, et corpora partim
 205 Multa virum terrae infodiunt, auectaque partim
 Finitimos tollunt in agros, vrbique remittunt;
 Cetera, confusaeque ingentem caedis aceruum
 Nec numero nec honore, cremant; tunc vndique vasti
 Certatim crebris conlucent ignibus agri.
 210 Tertia lux gelidam coelo dimouerat umbram:
 Maerentes altum cinerem et confusa ruebant
 Ossa focus, tepidoque onerabant aggere terrae.

Iam

ardentibus: sic etiam omnes vet. edd., quantum video: nec alterum prius occurrit quam in ed. Ald. tert. Hoc Heinf. retinuit, *fulgentibus*, vt poeta variet versum, qui idem repetitur a poeta sup. IV, 482. VI, 798. *haptam* codd. Pier. 203 *diuersi* Hugen. in deest Franc. et Goth. tert. 205 *terras fodiunt* Gud. *infodiunt terrae* sec. Rottend. *aduectaque* Ven. et Parrhaf. *passim* sec. Moret. et pro var. lect. tert. Rottend. *raptim* Erf. Tum Menag. pr. hunc versum non habet: nec Goth. tert., at sequenti eum postponunt Leid. Zulich. et Goth. sec. 207 *stragis* Rom., perpetua varietate; cf. inf. 384. sup. VI, 504. 208 *neque honore* Reg. *nunc* Ven. 209 *ignibus atris* Parrhaf. 210 *coelo gelidam* Doruill. *demouerat* Zulich. a m. pr. 211 et abest Parrhaf. 212 *trepidoque* Goth. *trepidumque* Mentel. pr. a m. pr.

tarum more, ac si per noctem caelum circumagatur ab occidente versus orientem. cf. sup. Excurs. II ad lib. II. Rem ipsam eodem modo expositam vides Iliad. ↓, 154. 226 sq. ω, 788 sq. Interdiu struitur rogas: nec accenditur nisi vesperi: ardet per noctem. Altero die, vel tertio, vt h. l. v. 210, vbi rogi refrixerant, legebantur cineres.

204. 205. De industria hoc memorasse videtur, quoniam in Italia semper variavit sepultura, modo huma-

tionem modo cremationem in usum recepta. Sic apud Romanos: sic apud Etruscos. *auecta tollunt*, ornate, auehunt: sc. sublatis in currum. *vrbi*, Laurento. 207. *caedis*; caesorum. 208. *nec cum numero*, non numero inito, *nec cum honore*, quia indifcrete, nec singulis singulis rogis cremantur: quod honorificum fuisset. 210 sq. v. modo ad v. 201. *ruebant*, de cineribus eruebant, pro, legebant. *focus* audacter de pyra. 212. *trepido*: translate, cui tepida ossa inferebantur.

213. in

lam vero in tellis, praediuitis vrbe Latini,
 Praecipuus fragor, et longi pars maxima luctus.
 Hic matres, miseraeque nurus, hic cara fororum 215
 Pectora maerentum, puerique parentibus orbi,
 Dirum execrantur bellum Turnique hymenaeos:
 Ipsum armis, ipsumque iubent decernere ferro;
 Qui regnum Italiae et primos sibi poscat honores.
 Ingrauat haec faeuus Drances, solumque vocari 220
 Testatur, solum posci in certamina Turnum.
 Multa simul contra variis sententia dictis
 Pro Turno; et magnum reginae nomen obumbrat;
 Multa virum meritis sustentat fama tropaeis.

Hos

213 Impeditus locus; vnde mendo laborare versus monuit Mark-
 land. ad Stat. Silu. V praef. Et sane *in tellis* — vrbe Latini scabra
 videtur esse oratio: cui variis modis poterat occurrere. Ipse Burm.
 coni. *in tristis p.* vel *in tellis et diuitis*. Deest in Erf. et *testis* Franc.
 Potest tamen locus aliquanto iunari distinctione et interpretatione op-
 portuniore. Transit ab agris ad luctum in vrbe: dicendum erat in
 tellis h. domibus vrbis; hoc sic extulit: *in tellis, p. vrbe Latini, P.*
 214 Praecipuus Franc. longi Heinl. bene tuitus est, vt elegantius,
 ex Rom. Medic. Gud. et aliquot aliis. Vulgg. *longe*, quod Seruius de-
 fendit, indocte. 217 Durum aliquot Burm. eum tert. Goth. *exe-*
cratur Rom. 218 armis — ferro ad otiosam orationem refert et acu-
 te coniiicit animis V. C. Iac. Bryant; vt saepe animis ap. nostrum, vt
 VIII, 256. XI, 438. Iungi quoque animis et armis, vt XII, 788. XI,
 291. discernere Goth. text. 220 An grauat Franc. Ingrauat et
 vet. edd. et Gud.; primum video haec in ed. tert. Ald. hic Montalb.
 faeuus Rom. faeuus Bigot. solus ed. pr. Burm. 221 solumque ducis
 alicubi legitur ap. Pier. soli Ven. cf. inf. 434. In certamine aliquot
 Pier. 222 variis Goth. text. certamina alter Hamb. 223 Aut et
 tolli praestabat, aut altero versu interferi: multa virum
 et meritis.

213. *in tellis*, per apposi-
 tum, vrbe, Latini: pro in
 tellis, domibus, vrbis. vid.
 Var. Lect. 215 seqq. Enu-
 meratio miserationi apta et
 omnibus poetis frequentata.
 Exempla vel Cerda dabit.
 219. *primos honores*, vt prae-
 feratur in Lauinae matrimo-
 nio, cumque ea in regni
 successione. 220. 221. conf.
 quae supra ex Aenea audierat
 Drances v. 115 seq. 222 —
 224. Contra etiam multae
 sententiae diuersae erant pro
 Turno: eumque et regina
 Amata, quae ei studebat, et
 fama magnarum rerum ges-
 tarum

- 225 Hos inter motus, medio in flagrante tumultu,
 Ecce, super maesti magna Diomedis ab vrbe
 Legati responsa ferunt; nihil omnibus actum
 Tantorum inpenfis operum; nil dona, neque aurum,
 Nec magnas valuiffe preces; alia arma Latinis
 230 Quaerenda, aut pacem Troiano ab rege petendam.
 Deficit ingenti luctu rex ipse Latinus.
 Fatalem Aenean manifesto numine ferri,
 Admonet ira deum, tumulique ante ora recentes.
 Ergo concilium magnum, primosque suorum
 235 Imperio adbitos, alta intra limina cogit.

Olli

225 *in* inferi iussit Pier. et inseruit Heins. codicum auctoritate: adde edd. vett. aliquot, vt Norimb. Ed. pr. Burm., vbi vna voce *inflagrante*. Absent *in* in solo Hamb. pr. et Goth. pr., in nonnullis erasum. *magna* fl. Parrhaf. 226 Legitur et *magni*, inquit Seruius, et sic Oblongus Pierii, et alii apud Heinsium cum ed. Ald. tert. *Magni Diomedis* bene dici nemo dubitet: sicque hoc ipsum sup. VIII, 9 occurrit. Sed excluditur ea lectio eo, quod praecedat, *maesti*: ne sit, *maesti magni*. In Goth. tert. *magna maesti*. 227 *mandata* f. Zulich. a m. sec. 228 *neque a*. ab Heinsio est: pro vulg. *usc*. 229 Nil m. v. Parrhaf. et pr. Hamb. pro var. lect. cum Goth. tert. 230 a rege Rom. Parrhaf. Doruill. *pacem* — *petendum* agnoscunt Grammatici Seruius, Donatus ad Terent., Rufinian. de Schem. Lex. p. 256 et al., ex codd. nulli praeter Morct. pr. Voff. pr. Menag. pr. Leid. et Goth. pr. Cum itaque codicum auctoritas desit, facile quis a grammatica acumine hoc profectum odoretur. Molesta quoque oratio, cum praecesserit: *arma quaerenda*, non *quaerendum*. Itaque Burm. iterum expulit illatum ab Heinsio *petendum*. Potest tamen poeta variare voluisse orationem. Ita sensisse videtur praestantiss. Ruhnken. ad Rufinian. l. l. 233 *Admonet* Medic. a m. pr. 234 *concilium* Reg. et Doruill., quod praefcrendum censet van Houen Campenf. Fasc. III. p. 226. *in concilium* Goth. tert. 235 *inter l.* aliquot Burm. *intra maenia* Ram. cum Goth. sec.

tarum sustentabat. *obumbrat* etiam, tuetur, defendit, vt Seru.

225 seqq. Insuper, super haec omnia, legati redeunt ad Diomedem Argyrippam missi. Vide sup. lib. VIII, 9 seqq. 232. 233. *ira deum* (propter aduersam belli for-

tunam; vnde etiam subiicitur: *tumuli ante ora recentes*) *admonet, numinus manifesto*, clara voluntatis deorum significatione, *ferri* (esse) *Aeneam fatalem*; fatis ei sedem in Laio esse destinatum. 235. Comparant locum de simili concilio, Iliad. β, 51 seqq., et ad

Olli conuenere, fluuntque ad regia plenis
 Tecta viis. Sedet in medijs et maxumus aeuo,
 Et primus sceptris, haud laeta fronte, Latinus.
 Atque hic legatos Aetola ex vrbe remissos,
 Quae referant, fari iubet, et responsa reposcit 240
 Ordine cuncta suo. Tum facta silentia linguis,
 Et Venulus dicto parens ita farier infit:

Vidimus, o ciues, Diomedea Argiuaque castra;
 Atque iter emensi casus superauimus omnis;
 Contigimusque manum, qua concidit Iliia tellus. 245
 Ille

236 *Illico* aliquot apud Burm., aut potius *Illic conuenere*. Porro *ruuntque* Colot. Medic. Voss. pr. et Ven.; adde Goth. sec. et tert., quod et ipsum bene dici nemo dubitet: et exemplis probauit Heinsius; verum nec minus *fluere* elegans et sollenne est de magna turba, vt Graec. *ῥεῖν*, *εἰσπίπτειν*; et permutatio vtriusque vocis frequens. Scilicet quod caussam decidere poterat, hoc erat: quod *plenis* viis adiectum satis arguit, poetam de copia cogitasse, adeoque *fluunt* verius est. *ruitque* Ed. pr. Burm. 237 *rex maximus* vet. edd. aliquot et Ald. pr. et sec. et codd., sed potiores omnes cum Ald. tert. et m., sicque emendarunt Pier. Ge. Fabric. Heins. 238 *primos* Mentel. pr. et *laeta* Ed. pr. Burm. 239 *hinc* Zulich. 240 *Quid r.* Exc. Burm. *referunt* pr. Hamb. *referent* alter, 242 *inquit* ed. pr. Burm. cf. sup. ad IX, 423, et vid. Guell. ad h^ol. 243 *Diomedea* edd. vet. pleraque et Ald. sec. cum tert. et cett. et pars codd., at Medic. cum alijs *Diomedea*, quod metrum corrumpit. *Diomedea*, quod Ald. pr. habet, et iam ant. edd., vt Ven. 1486, in plerisque suis extare vidit Pier. (inter quos tamen Romanus non fuit, in quo *Diomedea* est), sicque Mentel. pr. et Rottend. sec. cum Seruio et Macrob. V, 17, vt sit Graeca forma: *Διομήδεια*, *Διομήδης*. Retraxit hoc Heinsius, idemque opinabatur aliquando scriptum fuisse: *Diomedes* vel *Diomedi*, quod merito deseruit. In text. Rottend. et Sprot. *Diomedas*: vt apud Solin. c. 2 sub f.

ad v. 239 sqq. renuntiatio-
 nem legatorum Iliad. ζ, 667
 sqq. *imperio accitos*, cum iis
 imperatum esset, vt venirent.
 237. *primus sceptris*, impe-
 rio et dignitate, inter reges
 ac duces copiarum, qui au-
 xilio venerant. *sceptris* pro
 scepro.

243. *Argiua castra* pro vr-
 be, Argyrippa, vt toties
 nouam Troiam Troianorum
 castra dicta vidimus. 245.
Contigimus manum ad dextram
 datam refer., vt sup. VIII,
 124 in accessu ad Euandrum.
Iliia tellus, Ilium vrbs, vt
 toties *gens*, *vrbs*, *terra*, poe-
 tis

Ille urbem Argyripam, patriae cognomine gentis,
Victor Gargani condebat Iapygis aruis.

Postquam introgressi, et coram data copia fandi:

Munera praeferimus, nomen patriamque docemus;

250 Qui bellum intulerint, quae causa adtraxerit Arpos.

Auditis ille haec placido sic reddidit ore:

O fortunatae gentes, Saturnia regna,

Antiqui Ausonii, quae vos fortuna quietos

Sollicitat,

246 *Argiripam, Agrippam, Agripam, Aegripam*, aberrat. Itud notabilis, quod poeta mediam corripuit, cum perpetuum sit *Argyrippa*: ut apud Lycophr. v. 592 *Ἀργυρίππην*. At *Ἀργυρίππης* apud Strabonem (lib. VI, p. 434 B) agnoscit Stephanus Byz. h. v. Virgilium sequitur Silius XIII, 30. 247 *Garganii* aliquot apud Burm. *Garganis* Franc. *Gorgonii* indocte Goth. tert. *Iaspidis* idem. *aruis* ex parte codd. Pier. et suorum reposuit Heinsius. Tuetur tamen *agris* Medicus cum al. 248 *P. congressi* Rom. *data coram* Goth. tert. 249 *docentes* Exc. Burm. 250 *Quid* Gud. a m. pr. *attulerint* Goth. tert. *atlexerat* idem, ex *attraxerat*, quod in Medic. et Mentel. pr. *abtraxerit* Ven. 251 *Auditis?* duo Leid. *Audistis* Sprot. *ille hic* Qudart. et tert. Moret. *adidit* Medic. Franc. Goth. sec.

tis permutantur, ut mox v. 246 *patriae cognomine gentis* h. urbis. Argos Hippium in Peloponneso designat, cuius nomine novam in Apulia conditam urbem a Diomede appellatam tradidit antiquitas; ut corrupto eo nomine postea Argyrippa facta sit, tandemque hinc Arpi. *patriam* autem gentem seu urbem Argos appellat poeta improprie; fuit enim Diomedes Aetolus; sed Adrasti filia, Aegialea, ducta in regno Arguorum successerat. cf. Var. Lect. ad v. 269. *Victor*, armis cum Dauno adversus Messapios iunctis, conditione proposita, ut pro auxiliis latis agri partem acciperet. v. Antonin.

Liberal. Met. c. 37. *Gargani Iapygis*, Iapyx, pro Iapygius, ut tot alia. Etiam in Ouidio, qui h. l. expressit, Met. XIV, 458 *Dannus Iapyx* occurrit. Patuit autem Iapygiae nomen latius, et ad Apuliam, Calabriam, et Messapiam pertinuit. *aruis Gargani*; paullo latius, in tractu terrarum, quae ad eum montem (nunc *Monte di S. Angelo*) pertingunt. De caeteris v. Excurs. I ad h. libr.

252. 253. *Saturnia regna*; quibus olim regnavit Saturnus; et hoc respectu *fortunatae*. cf. VIII, 324. 325. Exc. V ad lib. VII. *Antiqui Ausonii*; ab Ausonibus enim oriundi, et ipsi Ausonum pars, Latini:

Sollicitat, suadetque ignota laceffere bella?

Quicumque Iliacos ferro violauimus agros

255

(Mitto ea, quae muris bellando exhausta sub altis,

Quos Simois premat ille viros), infanda per orbem

Supplicia et scelerum poenas expendimus omnes,

Vel Priamo miseranda manus: Scit triste Mineruae

Sidus,

254 *accessere* alter Hamb., forte pro *arcessere*, vt X, II. 255 f. *populauimus a. Rom. vastauimus* pr. Menag. 256 *Mitto quae* Dorvill. *Omitto muris* Goth. tert. *exacta* ed: Ven. Burm. 257 *premat* Heinl. cum melioribus omnibus; vulgo: *premit.* 258 *sceleris* — *omnis alii*, apud Seruium. Codices non variant. 259 *m. domus*: Bigot. et Parrhaf. *Stat tr. Exc. Burm.*

ni: cf. sup. Excurf. II ad lib. VIII. Excurf. IV ad lib. VII. *Aufonios* autem (populos, viros) dixit vt poeta, pro *Aufonibus*. 254. *laceffere bella*: vt: mouere bellum; monitum iam supra ad X, 10. *ignota*, pro bello dubii et incerti exitus. 256. 257. Ne memorem, vt omittam, ea, quae vrbe expugnanda ab Achiuis tolerata sunt: quot viri in locis illis circa Simoentem occubuerint. *Simois ille*, cum execratione. *premat* sc. merfos. Similiter sup. I, 100 *vbi tot Simois correpta sub undis Scuta virum galeasque et fortia corpora torquet.* Vbi iam laudatus locus, quem respexit poeta. Iliad. μ , 22 sq. Adde Odyff. γ , 107 — 117. 258. *Supplicia et poenas*; atrocibus vocabulis vtitur, pro malis et aerumnis, quasi hae pro poena excissi Ilii fuerint; et ante *violauimus* dixerat, tamquam

in sacrilegio. 259. Seruius laudat Pacuui illud: *Si Priamus adesset, et ipse eius commiseresceret.* Vides, qua breuitate sententiam complexus Maro vibrauerit! Color alioqui orationis multis frequentatus. Exempla collegit Cerda. Ouidius XIV Met. 474, vbi totum hunc locum ante oculos habet: *Graecia tum posuit Priamo quoque stenda videri.* Et ipse Maro sup. II, 6. 7 *Quis talia fando Temperet a lacrimis! triste Mineruae sidus.* Ineptit Seruius aut quisquis eius nomen mentitur, quando arietem et manubias Mineruales, hoc est fulmina, memorat. Cerda de face a Nauplio, Palamedis patre, in fraudem Graecorum elata accipit *sidus Mineruae*: non magis commode. Alii aliter. Quod simplicissimum est, hoc tenebimus. Tempestates ortas per siderum ortus et occasus declarare,

260 Sidus, et Euboicae cautes, vltorque Caphereus.
 Militia ex illa diuersum ad litus adaesti,
 Atrides Protei Menelaus adusque columnas

Exfulat;

260 *Caphereus* e Medic. et aliis Heinſ. recepit: vulgo *Caphareus*. Eadem varietas et alibi. Sed Graecis est *Καφηρεύς*. 261 *abaesti* plerique codd. et vet. edd., idque tuetur Pier. *abastis* Parrhaf. At *adaesti*, quod inde ab Ald. pr. editum, Medic. cum aliis nonnullis, vnde retraxit Heinſ., cum in vulgg. edd. venisset *abaesti* ex ed. Commenlin. Omisso ad Mentel. pr. *diuersum litus adaesti*, quod ornat Heinſius.

re, perpetuus poetarum vsus est. Tempeſtas, qua Achiuorum classis disiecta est, Mineruae ira (conf. sup. lib. II, 163 seq.) fuit concitata. vid. Odyſſ. α, 326. 327, inprimis γ, 134. 135 sq. cf. sup. Aen. I, 39 sq: Seneca Agam. 528 sq. 560. Nihil igitur magis in promptu, quam tempeſtatem a Minerva commotam *ſidus Mineruae* appellare, nullo respectu alio habito. Sane quidem Solinus c. II *Caphereus prominet in Helleſpontum, ubi post Ilii excidium Argiuam classem vel Mineruae ira, vel, quod certior prodit memoria, ſidus Arcturi grauibus affectit casibus*. Sed sub Arcturi ortum non dilata est Achiuorum nauigatio, quippe aestate facta: verum sub etesiarum aquilonum ortum. v. sup. ad lib. III Excurſ. II pr. *vltorque Caphereus*; promontorium Euboicae versus orientem, ὄ. *Καφηρεύς*, propter latentia subvnda saxa et vortices, marisque aestum, inprimis naufragia Graecorum a Troia

redeuntium, infame. *vltor* omnino ornat, tamquam calamitosum saxum, nihil amplius.

262. In ſequentibus noli nimis subtiliter quaerere, vnde Diomedes in littus Calabriae eiectus haec omnia reficere potuerit. Poetae licet haec ſumere ac ponere. Eſt fatendum eſt, apud Homerum Neſtorem et Menelaum cautius pauca eloqui, cum de fatiſ redeuntium quaſiuiffet Telemachus. *Atrides* Menelaus: de cuius erroribus v. Odyſſ. δ, 81 ſqq. 351 ſqq. *ad vsque Protei columnas*; nouauit paullo audacius poeta pro ſinibus Aegypti; nam Proteus ad Pharium inſulam agebat, vt. ex Odyſſ. l. c. 351. 354. fatiſ conſtat: ſed, vt maiore animum phantaſmate percuteret, *columnas* dixit *Protei*, vt extremas terrae plagas ſignificaret; quemadmodum *Herculis columnas* extremas versus occidentem terras dicere mos eſt.

Exfulat; Aetnaeos vidit, Cyclopas Vlixes.

Regna Neoptolemi referam, versosque Penatis

Idomenei? Libycone habitantes litore Locros?

265

Ipse Mycenaesus magnorum ductor Achiuom

Coniugis infandae prima intra limina dextra

Oppetuit;

263 *Exolat* Medic. a m. pr. et Gud. 265 *Libycone* ex omnibus Pier. et potioribus suis Heins. pro, *Libycoue*. Tum et *Libycone* Dorrill. et *Libyco* hab. Goth. tert. *Libycosue* Goth. pr. 267 *Coniugis* (*infandum*) Macrobian. IV, 4. Exempla nemo facile desideret: sed dabit plena manu Burmann. ad Antholog. Lat. p. 196, sicque placebat legere Ge. Fabricio: qui tamen mox vidit, expressum esse Homericum: ἐλομένης ἀλέχοιο. *inter lim.* aliquot Heinsii, qui id receperat, iterum eiectum tacite, a Burmanno. *lumina* Zulich. cum Goth. tert., non adeo male.

est. *exulat*: simpl. errat. Male aliter Seru. Cerda. 264. *Regna Neoptolemi*. Nouum regnum Pyrrhi in Epiro v. sup. III, 296. 319. *versos penates Idomenei* euerfam domum et regnum. vid. sup. lib. III, 121 sqq. ibique Notam. 265. *Libycone habitantes litore Locros*. Memorari hoc alio loco non memini. Sed Maro habere hoc potuit ex *Nósois*, seu epicis illis carminibus, quae Achiuorum a Troia redeuntium casus narrabant; e quibus Augias Troezenius fuit, cuius *Nósois* libri V Cyclicis sunt annumerati. Argumentum eorum e Procli Chrestomathia nuper vulgatum in *Bibl. der alt. Litt. und Kunst* inter Inedd. p. 40: nihil tamen de his et aliis memorat, ne de Diomede quidem; vt aut argumentum mancum esse, aut ab Augia non omnium Achiuorum reditus nar-

ratos fuisse necesse sit. Certe Aiakis Oilei comites Locros delatos in littora Africae, in his locis confedisse tradere olim debuerunt nonnulli, quos poeta h. l. sequitur. Variarum in Seruianis partes Africae a variis memorantur, sed incerta fide, confusis quoque Locris; nec enim Ozolae (male Ozoli) et Epizephyrii; sed *Opuntii* erant memorandi ex *Iliad.* β, 531 sq. Alii ex Locris his in Bruttis confederant. vid. sup. lib. III, 399. conf. ibi Seru. 266—268. De Agamemnone, qui Clytaemnestrae et Aegisthi insidiis periit. *prima intra limina*, puto dictum, pro, in primo statim limine, h. e. primo aedium ingressu, cum vix domum intrasset. Seruius: in ipso limine imperii, id est, in littore; quod non placet. Sed nec ad locum aedium referre licet, vt in
atrio

Oppetuit; deuictam Asiam subfedit adulter.

Inuidisse deos, patriis vt redditus aris

270 Coniugium optatum et pulchram Calydonā viderem!

Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur,

Et

268 *Procubuit: d. vett. edd. Macrobbi IV Sat. 3. deuictam Asiam subfedit* praeclare Menag. alter et a m. pr. Medic. et Gud.; nam ab altera manu *possedit* interpolatum est, vti etiam Rom. *deuictam Asiam possedit*, habebat. Sed *deuictam Asiam subfedit* etiam Arufianus Mefius agnofcit: et *subfidere* de infidiis elegans vocabulum: vid. Not. Itaque Heinſ. recepit pro vulgari: *deuicta Asia*, quod Seruius male praeferebat. In Leid. erat *deuicta Asiamque obsedit*, in Menag. pr. *deuicta Asiaque obsedit*, Ed. Ven. Burm. *deuicta Asia permansit*, Exc. Burm. *deu. Asia subfeditus*. 269 *Inuidere dii*, p. Goth. tert.; ab interpolatrice manu, exco, vt difficiliori rationi substitueret faciliorem. *Inuidisse deos* per exclamationem dictum: sc. *an referam*; vel, credatne aliquis? annon durum est! *patri. no nodd.* Hamb. pr. et Goth. tert. In fine *oris* Oblongus Pierii et pars Heinſ. cum vett. edd. et in edd. vulgatis inde ab Aldd. *patriis* tamen *aris* codicum etiam praestantissimorum consensus tætur, Medic. Romani etc., et miror hoc ab Heinſio receptum iterum expulisse Burmannum, inprimis cum *patrias* — *oras* statim v. 281 iterum occurrant: reuocauit itaque in hac editione. Tandem nonnulli apud Pier. exhibebant: *patriis* — *Argis*, quod ap. Ouid. XIV Met. 476 itidem occurrit in libb. pro vulgari *agris* vel *aruis*, et merito ibi Heinſio probatur; at h. l. admitti nequaquam potest, cum poeta Calydonem subiungat, adeoque *patrias aras* de Aetolia et Calydone acceptisse videri debeat. 270 *pulchrum* duo Burm. *pulchra* eius Exc.

atrio occisus fit: etſi conuivia in celebriore aedium loco habebantur, inter quae caesus ille fuit. v. Odyſſ. 1, 408 seqq. 268. victorem Troiae infidiis excepit adulter. Magnifice verbis ornatum! *Subfidere* de infidiis, ex quibus aliquis ex improviso adoritur, inuadit et intercipit rem. 269. 270. *Inuidisse deos* sc. *an referam*! p. *Calydonā viderem*. Hic sui non satis memor fuit Maro. Argos redire Diomedes debuit, quibus regnabat, et vbi vxor debebat, vnde co-

pias eduxerat, non Aetoliam, vnde genus ducebat: inprimis cum sup. v. 243 *Argiva castra* memorasset. Etiam Homerus Odyſſ. 7, 180. 181. 182 reditum ad Argos diferte memorat. Rectius Ouidius, quem haec ante oculos habuisse iam supra monuimus, XIV Met. 470 *patriis sed rursus ab Argis Pellor*.

271—274. Aues Diomedae, certum auium genus in insulis Diomedis littori Apuliae, contra montem Garganium, obiectis frequens, nunc *Artenas* appellant. v. Excurſ.

I ad h. l.

Et focii amissi petierunt aethera pennis,
 Fluminibusque vagantur aues (heu dira meorum
 Supplicia!) et scopulos lacrimosis vocibus implent.
 Haec adeo ex illo mihi iam speranda fuerunt 275
 Tempore, cum ferro coelestia corpora demens
 Adpetii, et Veneris violauit vulnere dextram.
 Ne vero, ne me ad tales inpellite pugnas.
 Nec mihi cum Teucris vllum post eruta bellum
 Pergama; nec veterum memini laetorū malorum, 280
 Munera, quae patriis ad me portatis ab oris,
 Vertite ad Aenean. Stetimus tela aspera contra,
 Contulimusque manus: experto credite, quantus
 In clipeum adsurgat, quo turbine torqueat hastam.

Si.

272 *amissis* — *pennis* alios legere Seruio notatum, sicque aliquot Pier. et pro diu. lect. Leid., quod tamquam elegantius (vt sit pro, *allis concitatis*) reposuerat Heinſius, tacens iterum eiecit Burmannus. Videtur tamen nec ipse improbare, et laudat pro eo Guellium et Dauiſium ad Caſt. I. B. G. 22. Narrat quoque Schottum II Obſ. 49 maſſiſſe *amissis pennis* pro *emissis*. *amissi* Goth. pr. *amissi* Ven. Sed librorum auctoritas tuetur *focii amissi*: sic Rom. Medic. et caeteri. *pennis* Rom. *allis* (pro *allis*) Medic. Pierii. 273 *heu damna Parthaf.* 274 *clamosis* Oudart. 275 *Haec eadem* Zulich. *superanda* Goth. tert., sicque aliquot Pier., inter quos Rom., *Haec adeo mihi iam superanda*. 276 *Tempore*, quo pr. Hamb. pro var. lecti Bigot. et Goth. sec. et tert. 278 *Nunc vero* Doruill. et Ed. Ven. apud Burm. *Nec* Ven. et Goth. pr. 279 *diruta* Rom. et alii Pier. alter Hamb. et Ed. Mediol., quo in binis spectat: *dirupta*. Tam est in fine aliquot Heinſ. et Burm., sicque Goth. sec. 280 *laetorque* Leid. *laborum* vel *malorum* cod. Koeler. 281 *portastis* vet. edd. cum codd. nonnullis. Sed monuit Pier. in Rom. et aliis esse, quod delicatius sit, *portatis*; hoc edi coeptum a Commelin. Sic quoque Medic. et Heinſ. potiores. *p. huc apportastis* Leid. *desertis* Parthaf. pro *desertis*. 283 *manum* Menag. pr. v. sup. X, 876. In Doru. post h. v. sequebantur vsq. 336 vsque ad 334.

284 *insurgat* Nonius in *experiri*.

I ad h. l. 275. *speranda*, Congressi Diomedes et Aeneas (Iliad. ε, 239 sqq. conf. Not. ad Aen. I, 96) singulari certamine; sed in pugna hoc saepius factum supponere et fingere licet poetae. 283. 284. *quantus in clipeum adsurgat*. De eo, qui gladio infert

P. VIRGILII MARONIS

praeterea tales Idaea tulisset
 viros, vltro Inachias venisset ad vrbes
 is, et versis lugeret Graecia fatis.
 Id apud durae cessatum est moenia Troiae,
 Aeneaeque manu victoria Graium
 et in decumum vestigia retulit annum.
 nimis, ambo insignes praestantibus armis:
 ante prior. Coeant in foedera dextrae,
 ur: ast, armis concurrant arma, caute.
 rifa simul quae sint, rex optume, regis

Audisti,

chaicas Menag. sec. ad umbras Parrhaf. 287 lugeret
 ipis sec. Röttend. 288 certatum est Apronianus emen-
 ediceo, perperam. cessatum est, inquit Heinsl., optime
 rditatem belli. Apud Senecam patrem Suafor. II, p. 23
 tus esset Abroni Silonis versus: belli mora concidit Hec-
 iuntur haec: notate prae caeteris, quanto decentius Virgi-
 hoc, quod valde erat celebre: Quicquid apud — vic-
 haesit. Messala aiebat, hic Virgilium debuisse desinere:
 et in d. r. r. annum, expleveruntum esse. Maecenas hoc
 comparabat. Assentiendum arbitror Messalae. Idem he-
 fere iam supra intexuerat lib. IX, 155. Tandem est abest
 pr. Hamb. victoria tantum Oblong. Pierii. In Erf. v.
 19 legebatur. 290 v. distulit Vratisl. et Doruill. victo-
 Menag. pr. 293 concurrent Medic. a m. pr. 294 rex
 lgg. edd. et codd. non modo infimi aevi, vt Doruill. Goth.
 Romanus a pr. m. Obstat tamen regis Pier. e Rom. et al.
 dic. et al. Heinsl., nec tamen hoc repositum video nisi
 a Pulmanno.

alios dictum vi-
 urgere vel insurge-
 in istum, in hastam,
 δύπετρον ἀερόεις, vt
 ); At h. l. in cli-
 elato in altum cli-
 i vibrat: namque
 motus est, et ad
 ndum valet. Nil
 Seru. et Cerda.
 idem, qui in pul-
 verff. Iliad. β, 371
 187. Dardanus pro

Dardanius: vt sup. IV, 662,
 et hoc pro Dardaniis, Tro-
 ianis; vtrumque ex poeta-
 rum more. Etiam Pindar.
 Nem. γ, 106 Δαρδάνων. 288.
 Quicquid, quantum, ἐφ' ὅσον.
 per omne tempus, per quod
 cessatum est: quae mora exci-
 dii facta; haesit, retardata
 est, substitit victoria Achiuo-
 rum et retulit vestigia, relapsa
 est, adeoque dubia et incer-
 ta fuit Hectoris et Aeneae
 opera:

Audisti
 Via
 Antonide
 Cum rapa
 Vicinaequ
 Ut primum
 Praefatus diu
 Ante equid
 Et vellem, et
 Cogere conciliu

296 variusque vel
 297 tremor
 tend. Firmat fremor,
 298 fit clauso
 299, clauso fit. Tum al
 pientibus nil variant co
 Hamb. cum Goth. cert.
 lcc. Sed ora trepida si
 tisi Zulichl. iussit Got
 quidem. hos summa pr. E
 tus fuerat Goth. pr.
 304. adfidel Heinsl. recep
 que alii Heinsl.; vul

opera: hos autem Tro
 nam fortissimos ipse He
 nus pronuntiauit Iliad. β,
 d. Iliad. ε, 467. 468. Po
 295 quae fit magno senten
 lcc. bello paullo durius si
 tertio casu, quod ad bellu
 minet, seu pro, de bello.
 296 seqq. Sollennis haec
 comparatio: praecunte Ho-
 nero Iliad. β, 144 seqq., vbi
 ra minus, est ornata; sed
 lero phantasma variauit: pro
 zari flumen posuit. Aliter
 restauerat sup. lib. X, 96—
 9. clauso gurgite, praeculo
 quarum cursu saxorum ob-

Audisti, et quae sit magno sententia bello. 295

Vix ea legati; variusque per ora cucurrit
Aufonidum turbata fremor: ceu, saxa morantur
Cum rapidos amnis, fit clauso gurgite murmur,
Vicinaeque fremunt ripae crepitantibus vndis.

Vt primum placati animi, et trepida ora quierunt, 300
Praefatus diuos folio rex inquit ab alto:

Ante equidem summa de re statuisse, Latini,
Et vellem, et fuerat melius; non tempore tali
Cogere concilium, cum muros adsidet hostis.

Bellum

296 *variusque* vel *validusque* Scheffer. *varius super ora* qu. Moret. 297 *tremor* pr. Hamb. Bigot. Goth. tert. *fremur* sec. Rom. tend. Firmat *fremor*, de quo nemo dubitet, Burmann. ex Aen. X, 96 sqq. 298 *fit clauso* veterimi Pierii et Heinsii, qui recepit; vulgo, *clauso fit*. Tum aliquot Pier. et Sprat. it *clauso*. 299 In *stratipitantibus* nil variant codd. 300 *placati* Vratisk. et pro diu. lect. pr. Hamb. cum Goth. tert. *trepida* Zulich. *rabida* aliquot Pier. et Goth. sec. Sed *ora trepida* sunt *trepidantium*. *quierant* Rom. 301 *rex* dixit Zulich. *iussit* Goth. tert. 302 *equidem* e libb. Heins. pro *quidem*. *hos summa* pr. Hamb. a m. sec. *Latini* Montalb. 303 *melius fuerat* Goth. pr. 304 *consilium* aliquot Pier. duo Goth., vt v. 234. *adsidet* Heins. recepit: sic Rom. et Medic. Pierii, Gud. et quinque alii Heins.; vulgo *ubsidet*; eadem vi, sed vulgaris.

opera: hos autem Troiano-
rum fortissimos ipse Home-
rus pronuntiauit Iliad. p, 513.
cf. Iliad. s, 467. 468. Porro
295 *quae sit magno sententia*
bello. bello paullo durius seu
tertio casu, quod ad bellum
attinet, seu pro, de bello.

296 seqq. Sollemnis haec
comparatio: praecunte Ho-
mero Iliad. β, 144 sqq., vbi
non minus est ornata; sed
Maro phantasma variavit: pro
mari flumen posuit. Aliter
tractauerat sup. lib. X, 96—
99. *clauso gurgite*, praeccluso
aquarum cursu saxorum; ob-

iectione. 301. *Praefatus di-*
vos, praecclare, more antiquo
(cf. Seru.) etiam a Romanis
seruato, in Senatu et Com-
tiorum habendorum cause:
factis verbis.

302. Latinus de bello te-
mere suscepto conquestus et
spe omni melioris fortunae/
deiectus pacem cum Aenea
suadet, ineundam. *statuisse*,
pro deliberasse. Nam bel-
lum aggressi sunt Latini tu-
multuario modo, cum nihil
ipse rationibus, quibus dis-
suadebat, efficeret, sup. VII,
591 sq. 304. *cum m. adsidet*
hostis.

305 Bellum importunum, ciues, cum gente deorum
Inuictisque viris gerimus, quos nulla fatigant
Proelia, nec victi possunt abssistere ferro.

Spem, si quam adscitis Aetolum habuistis in armis,
Ponite; spes sibi quisque. Sed haec, quam angusta, vi-
310 Cetera qua rerum iaceant percussa ruina, [detis.
Ante oculos interque manus sunt omnia vestras.

Nec

306 *Inuictisque* Goth. tert. 307 *p. decedere* Oblongus Pier.
bello Goth. tert. et Acron ad Horat. 308 *adscitis* e Rom. Medic. et
caeteris praestantioribus Heinsius reposuit, pro vulg. *accitis*. cf. inf.
v. 473. XII, 38. 309 Veteres Grammatici Seruius, Donatus, Prif-
cianus, Marcianus Capella disinxere: *Ponite spes sibi quisque*: vt sit,
adponite. Sed melior interpunctio iam antiquitus obtinuit: nec aliter
Apronianus instituit, idque sequuntur vet. edd. Quod facere praer-
stat etiam propterea, vt breue tempus constet vltimae in *ponite*: dis-
iuncta voce, cui duplex consona initium facit; quandoquidem hoc
vnicum est exemplum similis positus verborum et syllabae breuis an-
te duplicem consonam huius naturae. Horatium minus castum et re-
ligiosum esse in collocatione hac verborum vitanda, iam ab aliis est
obseruatum. Occurrit apud illum: *olente in fornice stantem* I Scrm.
2, 30. *volatamque stola* v. 71. *Saepe filium verbas* I, 10, 72. Ante et
nec Homerus breuem seruare dubitauit, vt *ἐν λαμπρῶν Σκαμνῶν*.
Dawesius Misc. erit. pag. 4 immutatum volebat: *Ponite: quisque sibi*
spes. Alias argutias Metricorum nolo repetere: videat, qui volet,
Doruill. ad Chariton. p. 184. Melius Burgeff. V. C. ad Dawes p. 6
diuinavit, male suppletum esse versum, cum poeta tantum apposu-
isset *Ponite*. Et hoc verissimum. 310 *Cetera quae* codex ap. Pier.
percussa aliquot Pier. et Heinssiani, et Goth. tert.
311 *manus nostras* Franc.

hostis. Facile intelligitur, rhe-
torico more hoc dici factum,
quod minantur Troiani face-
re. 305. *genitū deorum, σὺν*
νασὶ Διῶν: Aenea. 307.
Vocant huc Homericum *μά-*
χης ἀκόρη Iliad. v, 639. v,
117. *possunt abssistere* l. simpl.
pro abssistunt; l. pro non pos-
sunt sibi temperare, ne re-
bellent. 309. Nane vnum-
quemque in se omnem spem
repositam habere necesse est:
non alienam opam expecta-

re. Pergit inde: Sed haec
ipsa spes, quam in sua quis-
que virtute sitam habet, quam
sit exigua videtis. Nam re-
liqua omnia, quam afflicta
sint, ante oculos et inter ma-
nus vestras est: h. oculis ma-
nibusque tenetis, tamquam
quod certissimum est: Grae-
ce *πρόχειρόν ἐστι*. Caetera;
bene Seruius: absolute dixit,
id est: exercitum, auxilia,
vires imperii. Scilicet co-
pias intelligit ad bellum ge-
rendum

Nec quemquam incuso. Potuit quæ plurima virtus
 Esse, fuit. Toto certatum est corpore regni.
 Nunc adeo, quæ sit dubiæ sententiæ menti,
 Expediam, et paucis (animos adhibete) docebo. 315
 Est antiquus ager Tusco mihi proximus anni,
 Longus, in occasum, finis super usque Sicanos;
 Aurunci Rutulique serunt, et vomere duros
 Exercent collis, atque horum asperrima pascunt.
 Hæc omnis regio, et celsi plaga pinea montis, 320
 Cedat amicitiae Teucrorum; et foederis aequas

Dicamus

313 regnum Ed. Ven. Burm. 314 Hinc adeo sec. Rottend. du-
 bias quas sit Doruill. 315 et multis abest apud Burm. 316 mihi vel
 qui Zulich. 317 in occasu sec. Moret. 318 Arunci passim in codd.
 legitur, quod adeo Ge. Fabricius præferre voluit, perperam.
 320 Hic Franc.

rendum necessarias. Pro ex-
 plicatione sunt inf. VII. 419.
 420 Turni verba: *opes, in-
 tanta iuventus, auxilia.* 312.
quas plurima h. quanta maxi-
 ma. ὅση πλάσσει. 313. *corpore
 regni*, pro viribus, copiis.
 Inf. XII, 835 *commixti corpore
 tanta Subsident Teucri.*

316—321. Sententiam poe-
 tæ ex ipsis verbis eruamus.
 Suadet Latinus cedi Troianis
 agrum ad Tiberim: quem
 his notis designat: *est anti-
 quus ager mihi*, h. non nos-
 tra demum memoria occupa-
 tus et cultus, *longus in occa-
 sum*, non quod in occasum
 protendatur, sed quod a Lau-
 rento in occasum spectat et
 late versus orientale Tiberis
 littus procedit *usque ad Sica-
 norum fines*, quos versus Ro-
 mam a poeta poni credibile

fit. Scilicet auctores ille vi-
 detur habuisse, qui Sicanos
 quoque ad Tiberim aliquan-
 do incoluisse narrarent. conf.
 Excurs. ad VIII, 314, p. 250.
 Ager hic, qui Latii pars
 erat, ab Auruncis et Rutulis
 partim colebatur partim pas-
 cebatur: v. 318. 319; ergo hos
 Rutulos et Auruncos sub La-
 tini imperio fuisse necesse est.
 Sunt in hoc agro colles, et
 tractus asperi et saxosi nec
 nisi pascuis idonei; tum quo-
 que pineta. Videtur hoc ad
 colles Albanos spectare, quos
 ager iste attingere debuit,
 quandoquidem iidem omnino
 agrum Laurentem finiebant.
 Sunt in his omnia, puto, satis
 expedita. Seruius recte re-
 fellit Donatum, qui ad agros
 circa Vsentem fl. in Volscis
 hæc referebat; etsi, quod

Dicamus leges, sociosque in regna vocemus;
 Confidant, si tantus amor, et moenia condant.

Sin alios finis aliamque capefferè gentem

315 Est animus, possuntque solo decedere nostro:

Bis denas Italo texamus robore nauis;

Seu pluris complere valent: iacet omnis ad vndam

Materies: ipsi numerumque modumque carinis

Praecipiant; nos aera, manus, naualia demus.

Praeterea,

324 *Si in alios fines vel leges Zulich. Allamite aliquot ap. Burm. cum Goth. sec.*

325 *possuntque sec. Moret. et Bigot., idque iam Heinso placuit, etiam Waddelio et Cuninghaino: et valde vti que arridet. Languet enim alteram, possunt; si vel maxime ad fata re- vocès: si per fata facere liceat, vt Seruius voluit. Adde, quod possunt paullo insolentius positum ante iam occurrebat v. 307 nec videri possunt abstinere ferro.*

326 *robora Goth. text.*

327 *implere sec.*

Moret. et pr. Hamb. pro var. lect. volunt Menag. pr.

328 *numerosque Sprot.*

miror, Cluuerius Donati sententiam amplexus est, *Ital. ant. p. 789.* Habuit autem poeta auctoritatem, quam in his sequeretur, Catonis, qui, vt apud Seruium legitur, in Originibus narrauerat, Troianos a Latino accepisse agrum, qui esset inter Laurentum et castra Troiana, iugerum DCC. Domitius lib. I historiae suae D iugera ediderat, auctore Victore O. G. R. c. 12, quem numerum ex Hemina quoque repetit Solinus cap. 8. Stádiorum XL agrum a colle, cui Lauinium impositum, quaquaerfus patientem per foedus cum Latino pactum cecidisse Troianis memorauerant alii apud Dionys. I, 59. At apud Appian. lib. I pr. Faunus Martis f.

cum filia Lauinia Aeneae CCC stádiorum agrum in circuitu dat: *καὶ δίδωσι γῆν ἐκ περιόδου εὐδαίον τετρακισίων* quae vti que verior lectio est quam *τριών.* Me de iugerum numero parum laborare facile intelliges; hoc volebam, vt constaret, fuisse famam antiquam, quam in rem suam vertit ac traduxit Maro. Quod tandem Latinus ait *ibi esse agrum* v. 316, potest hoc, si quis ita velit, proprie accipi, ex vetere vita, qua regibus assignata agri portio, *τέμενος*, vt vel ex Homero notum *Iiad. μ, 313.*

324. *aliam gentem; iterum pro terra.* 327. *compleri proprium vocabulum de sociis et copiis naualibus; vt πλήρωμα. Seru. 329. naualia.*

Praeterea, qui dicta ferant, et foedera firment, 330
 Centum oratores prima de gente Latinos
 Ire placet, pacisque manu praetendere ramos;
 Munera portantis aurique eborisque talenta
 Et fellam regni trabeamque insignia nostri.
 Consulite in medium, et rebus succurrite fessis. 335
 Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni
 Obliqua

330 *ferant* a m. pr. Gud. *firmant* pr. Hamb. 331 *Latini ple-*
rique Pier. et quatuor apud Burm., minus bene. 332 *ramum* Mo-
 ret. sec. 333 *eborisque aurique* vulgg. edd., nec modo inde ab Ald.
 tert. ex Naugerii emendatione, verum iam ex ed. pr. At vet. edd.
 vna cum codd. omnibus id habent, quod Heinf. reuocauit. *eboris*
talenta per se recte dici possent: aestimatur enim ebur ac venditur ad
 libram. Verum h. l. non appenditur ebur. Aiunt ad fellam curulem
 spectare vs. sequente: implicita itaque inter se collocauit (per chias-
 mum illustrare solent grammatici) *auri talenta et eboris fellam*. Mu-
 tui autem interpunctionem, quam Burm. parum commodam intule-
 rat hanc: *M. p. aurique, eborisque talenta, Et fellam, regni, trabeam-*
que, insignia nostri. Pierius distinguere malebat: *M. — eborisque, ta-*
lenta Et fellam n. Tum *talentaque* ex Medic. Heinf. receperat. Mi-
 hi nihil dum satis placet; praestat tamen lectio ante Heinf. vulgata:
munera portantes, eborisque, a. t. 336 *Tum* al. *infensus* pro *in-*
festus Ven. In toto versu nitorem desidero: *idem infensus, quem*. Ser-
 vius: Drances idem, videlicet, qui supra apud Aeneam egerat. Hoc
 facere impedit appositum *infensus*. Mollior, puto, exiret oratio, si sic
 scriptum esset: *Tum Drances, idem, infensum quem gloria Turni* —
agtabat. Ex libris nil notatum video.

lia, res nauales, ceram, fun-
 nes, vela et alia huiusmodi.
Sors; nam *materiam* iam me-
 morauerat. *manus*, operas;
male aliter alii. 331. *prima*
de gente; primis de gentibus,
 ex nobilitate. 332. *pavis ra-*
mos: v. sup. 101. 333. *auri*
talenta et eboris fellam: videri
 debet implicita inter se collo-
 casse; chiasmum grammatici
 vocant. Si modo Maro hoc
 voluit. vid. Var. Lect. 334.
Sella curulis, et trabea insig-
 nia imperii, et inter munera

mitti solita, apud Romanos,
 Albanos, Etruscos, adeoque
 h. l. recte et apud Latinos.

336. Male ingeniosi non-
 nulli in Drance Ciceronem,
 vt in Turno M. Antonium
 quaesiuere; Vrsinus in Drance
 Polydamantem Iliad. μ , 210
 sqq. Macrobius V, 2 Achil-
 lem; vtrumque nimis sedulo.
 Diceret saltem aliquid; qui
 Therfiten ex Iliad. β , 212 sqq.
 ante oculos fuisse contendere,
 sed turpitudine et pro-
 bro, quo ibi flagrat, libera-
 tum.

- Obliqua inuidia stimulisque agitabat aetharis,
 Largus opum, et lingua melior, sed frigida bello
 Dexterâ, consiliis habitus non futilis auctor,
 340 Seditioe potens; genus huic materna superbum
 Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat;
 Surgit, et his onerat diâis atque aggerat iras:
 • Rem nulli obscuram, nostrae nec vocis egentem,
 Consulis, o bone rex. Cuncti se scire fatentur,
 345 Quid fortuna ferat populi; sed dicere mussant.
 Det libertatem fandi, flatusque remittat,
 Cuius ob auspiciû infaustum moresque sinistros
 (Dicam equidem, licet arma mihi mortemque minetur)

Lumina

337 *que abest* Franc. et Goth. tert. 338 *et a Parrhaf. abest.*
lingua melior legisse videri potest Seruius: nam laudatur ab eo non
 modo vl. 441 lib. I *lactissimus umbra*, vbi *umbras* eum legisse proba-
 bile fit; sed et Sallustii II Hist. *fructuum pabulique lactus ager*. At-
 que sic emendabat quoque Marklandus in Epistola critica pag. 121, et
 Cuninghamus Sillii simile dictum: *fati melior* lib. V. 333 aduocat.
 Docte ita loqui poetas nemo dubitet. Sed idem exemplum ab indoc-
 to homine aliunde adscribi potuit, et ambitiosum esset putidumque,
 tales delicias vbique sectari velle. Tandem *fr. bellum* sec. Rottend.
 339 *nam f. actor* aliquot Pier. 341 *ferebant* Rom. Gud. a m. sec. al-
 tera Mentel. a m. pr. et Hugen., quod verum arbitror: praefero fal-
 tem; recepit etiam Brunck. 342 *auxerat* Goth. tert. *aggerat* Dor-
 vill. 344 *se scire* Doruill. a m. sec. 345 *Quid f. petat* Medic.
 Gud. a m. sec. et multi alii ap. Heins. et Burm. cum Goth. tert. Al-
 tera lectio vet. edd. obfidet, et merito praefertur: *ferat* est postulet,
 eiusque interpretatio, *petat*, vt Burm. quoque censet. *populis et*
 Sprot. 347 *ob augurium* ap. Priscian. lib. XIV, vitiose haud debite.
auspicium infandum Leid. *infaustum auspiciû* Parrhaf.

tum. Etiam is ἔχθιστος Ἀχι-
 λῆι, vt hic *insensus. lingua*
melior, fortior, quam manu.
 At *largus opum* alienum ab h.
 l. videri potest, siue vt diues
 sit, siue vt liberalis. In ver-
 bis Turni, quibus respon-
 det, est v. 378 *Larga — co-*
dia fandi. 340. 341. Poe-
 tam hoc ad ornatum excogi-
 tasse probabile est. Iulius ta-

men Sabinus, nescio vnde,
 haec annotauit: „filius foro-
 „ris Latini, patre rustico.”
 342. *onerat*, docte pro-
 augeat, accumulât odia in eum.
 345. *mussant*, cunctantur, non
 audent dicere. 346. *flatus*,
 Φύσημα, de arrogantia. Ad
 eandem et obstinatum Turni
 animum refero *mores sinistros*,
 ob *auspicium*: auspicia et duc-
 tus

Lumina tot cecidisse ducum, totamque videmus
 Confedisse urbem luctu: dum Troja tentat 350
 Castra, fugae fidens, et coelum territat armis.
 Vnum etiam donis istis, quae plurima mitti
 Dardanidis dicique iubes, vnum, optume regum;
 Adicias; nec te vilius violentia vincat,
 Quin natam egregio genere dignisque hymenaeis 355
 Des, pater, et pacem hanc aeterno foedere iungas.
 Quod si tantus habet mentis et pectora terror:
 Ipsum obtestemur, veniamque oremus ab ipso;
 Cedat, ius proprium regi patriaeque remittat.

Quid

350 *Confedisse* Zulich. *in luctum* alter Mentel. *in luctus* Parrhaf. *in luctu* Leid. et quinque alii ap. Burm. cum Goth. sec. *Troica* alter Hamb. *capit* Leid. 351 *fugae* f. Rom. 352 *mittis* Franc. 353 *di-*
ctique Heinl. secundum Pierium ex Rom. Medic. et omnibus praestanti-
 oribus: pro vulgari *duci*, quod in Ald. sec. reseptum: Docuit Heinl.
 et ad h. l. et sup: ad lib. V, 486, *dicere* in his et similibus esse pro-
 mittere. Proprie est designare munus et destinare. 354 *quibus* sup.
centia Bigot. et pr. Hamb. pro var. lect. cum Goth. tert. 355 *gna-*
tam Rom. et al. *ingens* Goth. tert. *que* abest Doruill. 356 *Das*
 pr. Moret. *hanc* deest Ven. *huic* Franco. f. *firmitas*, quod longe me-
 lius; habent Rom. et alii Pier. Medic. a. m. sec. cum aliis multis
 Heinl. et Burm., item Goth. sec. *fugae* sec. Rottend. a. m. pr. 357
quanta Rom. 358 *obtestemur* Gyd. a. m. pr. *rogemus* Zulich. *pro-*
ponitur sec. Rottend. 359 *proprium* vel *patrium* Zulich. *patriaeque*
 quam

tas belli. 350. *Confedisse* luc-
 so, in luctum esse demersam,
 vt bene Seru., scilicet, vt *ovvica-*
rov. Sup. H, 624 *confidere* in
ignis Ilium; it. IX, 145. Sal-
 tem *confidere* luctu dictum erit
 vt collabi, concidere, iacere,
 calamitate, dolore. Nimis
 tenue est, quod alii volunt:
 totam urbem sedere lugen-
 tem. 351. *fugae fidens*, re-
 spicit sup. lib. X, 665 sq. et
caelum territat armis: tam-
 quam qui prouocat. Seruius

obseruat hoc nimis tumidum
 esse, nec, nisi e Drancis per-
 sona dictum, grauitati Virgi-
 lii conuenire.

352. *Vnum etiam, etiam* h.
 l. pro adhuc esse, Seruius
 vult: vt Terent. passim. *di-*
ci, destinari, promitti. 357.
 Quod si, quominus hoc fa-
 cias, Turni metu tenemis.
 359. inuidiose: *regi* Latino
patriaeque, populo Latino-
 rum, remittat ius proprium,
 suum, quod Latinus Latini-
 que

- 360 Quid/ miseros toties in aperta pericula ciuis
 Proiciis, o Latio caput horum et caussa malorum?
 Nulla salus bello: pacem te poscimus omnes,
 Turne; simul pacis solum inuiolabile pignus.
 Primus ego, inuisam quem tu tibi fingis, et esse
- 365 Nil moror, en, supplex venio. Misere tuorum,
 Pone animos; et pulsus abi. Sat funera fusi
 Vidimus, ingentis et desolauimus agros.
 Aut, si fama mouet, si tantum pecciore robur
 Concipis, et si adeo dotalis regia cordi est:
- 370 Aude, atque aduersum fidens fer peccus in hostem:
 Scilicet, vt Turno contingat regia coniunx,
 Nos, animae viles, inhumata infletaque turba;

Sternamur

quam commode memoretur, non dicam: accipiendum de populo Latinorum et de salute publica. Latinus in filiam, eiusque coniugium quicum vellet iungendum; ius habebat duplex: et tamquam pater, et tamquam rex. Igitur non patriae sed regique patrique videtur legendum. Nullus tamen codex hoc praefert, nisi vnus Goth. scrt., in quo patri est, sed forte lapsu verius quam iudicio. Contra Seruius Asprum primum monuisse narrat, vt interpretaretur post *Cedat*. 360. Qui Goth. tert. 361 a Latio Franc. pro *ah*. laborum Morel. qu. v. sup. VII, 48r. 362 *pacem bello* te Doruill. *pacem depositus* ed. Von. Baum. 364 *Primus ego* Ven. *fingis obesse* alter Meng. *inisse* Ven. 365 et *supplex* Franc. *veniam* Zulich. a mi pr. 366 *funere* f. Reg. et Parrhas., qui et: *fusus abi*; at *funere fuso* Gud. a m. pr. Mentel. text. *funera fusi* Medic. 367 *despoliauius* Gud. a m. pr.; at *desolare* non improbandum; cf. Gronou. Obs. IV, 21. 368 *Id est* Goth. sec. 369 *aut* f. Medic. *at* f. pr. Hamb. *Id est* Ven. 370 *auersum* Rqm. *ser fidens* Franc. *ser peccus* h. alex Mentel. a m. pr. et Exc. Burm. 371 *Si licet* Doruill. 372 *infletaque*

que in regiam puellam habent, vt possint eam matrimonio iungere cui velint. V. Var. Lect. 363. *pacis pignus*, Lauinia coniugium cum Aeneida. 364. *inuisam*: haud dubie pro, inimicum, actiue. 366. *pulsus abi*; referebam ad superiora de Lauinia et putabam esse: patere te repulsam

ferre. Haerebam, an, quod faciunt alii, compararem inf. v. 362. *Pulsus ego*? vt adeo fit: pugna victum te fatere accede. Atque in hoc concedam et ipse viro docto m. nenti. 369. *dotalis regia*: dotale regnum. Sic et *abi*. 372. Expressit vulgare Graecorum *quas, aduersus* et

in lauro

*Sternamur campis, Et iam tu, si qua tibi vis,
Si patrii quid Martis habes, illum adspice contra,
Qui vocat.*

375

Talibus exarsit dictis violentia Turni:
Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces:
Larga quidem, Drance, semper tibi copia fandi
Tum, cum bella manus poscunt; patribusque vocatis
Primus ades. Sed non replenda est curia verbis, 380
Quae tuto tibi magna volant, dum distinet hostem.
Agger moerorum, nec inundant sanguine fossae.

Proinde

373 *Sternamur* Donatus et Pierii Mediceus, tum pars Heinsianorum, cum Ed. pr. Burm., sed vetustiores omnes tuerentur id, quod inde ab Ald. editur, *Sternamur*. Tum *Etiam tu* editum ante Heinsium: siquae Servius legit, et explicat *Ela*, nam est hortantis aduersus illi hoc locy. *Et tu iam* Ed. pr. Burm. 374 *Martis quid* Goth. tert. *Josilim adspice* Waddel. emendat apud Burm. 375 *Quid v.* Gud. et Röttend. tert. a m. pr. *Supplet Leidenfis: audacem solum te in praesentia dura.* 377 *rumpitque* Parrhaf. et Paris. cum Goth. tert. *imo v. pectore* pr. Mentel. a m. pr., aut, vt Burmanno videbatur, *imo a p. imo de post.* alter Hamb., at in sec. Moret. decerant voces: *has imo.* 378 *Longa q.* Zulich. a m. sec. *Drance semper.* Ordo ex libris Pier. et Heins. pro vulgari: *semper Drance: quem Rom. tectur.* Tum *Drances* Goth. pr. Zulich. et ipse Medic., sed est ἰ Δραγυν. 379 *Tum* ab Heinsio. Vulgo: *Tunc.* 380 *complenda* Franc. *implenda* Goth. tert. 381 *distinet* Medic. et alii Heins. et Pier. cum binis Goth. *distinet* Rom. 382 *Agger moerorum:* Scripturam recepit e eodd. Heins.

σπλάγχνος ὄχλος; quasi tam viles habiti, vt promerantur vel insepulti. Minus bene Sern. et alii aliter. 374. *Martis:* patriae virtutis. *aspice contra.* Homericum ἄντα, ἄντην; vt ἄντη ἀσπίδα Iliad. τ, 15.

376. Ad verba comparat Iliad. α, 188, et sup. lib. VII, 445, et ad vl. 378 Iliad. β, 796. Caeterum in hae Turni oratione, multa etiam magis quam in altera Drancis,

saeculi sui genium artibus rhetoricis imbuti declaravit Maro. Nec quiequam in Graecis, multo minus in Homero, reperiri arbitror, quod ad artem declamatoriam propius spectet. Sed habebat Euripidem, forte et alios tragicos, qui in rhetoricis his dialogis ad dramaticam formam compositis praecuerunt. 380. Sed nunc non tempus est orationi in curia faciendae. 381. 382. magna loqueris,

- Proinde tona eloquio; solitum tibi; meque timoris
 Argue tū, Drance; quando tot fragis aceruos
 385 Teucrorum tua dextra dedit, passimque tropaeis
 Insignis agros. Possit quid vinida virtus,
 Experiare licet; nec longe scilicet hostes
 Quaerendi nobis: circumstant vndique muros.
 Imus in aduersos? quid cessas? an tibi Mauors
 390 Ventosa in lingua pedibusque fugacibus illis
 Semper erit?

Pulsus

Heinf. cf. sup. ad lib. X, 24 et 144. Editum vulgo: *murorum*, quod Rom. tuetur. In Medic. et Mentel. pr. a. m. pr. *Aggers moerorum*. Porro *fosfas* ap. Priscian. lib. VIII legi Picrio obseruatum. At v. sup. ad X, 24. Illud vero multo minus probandum, quod Canterus & Neu. Lect. 8 coniecit, et a Cerda repositum video: *et inundant s. s. pestulante*, vt ait, sententia. A qua vtique aberrauit. Nam est: Magna loqueris, dum adhuc muri ab hoste te tutantur et fossas nondum sanguis inundat, h. vrbs nondum oppugnatur; quod exquisitius altero modo extulit: *nec inundant sanguine fossas: vt inundant absolute sit dictum.* 383 *sona* Vratisl. *eloquio solito* pterique Pier. (excepto Romano) et aliquot Heinfiani cum Goth. tert. et Erf. Sed *solitum tibi* elegantius; variata oratione, pro: vt soles. Sic *siue* absolute interponitur, et alia. *maque furoris* Moptalb. 384 *Arguato* D. pr. edit. Burm. et Erf. *Drances* etiam hic aliquot, v. ad v. 378. *quando tot* Heinf. e grammaticis et scriptis. Vulgo: *tot quando*. Tum *caedis aceruos* Quinseti. lib. IX, 2, vt sup. X, 245. XI, 207, h. e. caesorum. 385 *Teucrum* tot tua sec. Moret. *tua tela* Zulich, a. m. pr. 386 *Insignes tres* Heinf. *Insignis tot agros* Zulich. *Insignis campos* duo Rottend. Ita fuere de syllaba *is* male solliciti. *quod* Zulich. a. m. pr. *Sparfit quid* Sprot. pro var. lecta *inquit v. Goth. tert.*: 367 *libet* Menag. pr. non l. pr. Hamb. et Goth. sec. *longa* Exa. Burm. 388 *Quarr. vobis* Zulich. a. m. sec. *circumdant* aliquot Pier. et Burm. et Ald. pr., nam tertia *circumstant* cum caett. vet. edd. 389 *Imus in aduersos?* Interrogationem Heinfius quoque firmat. Ego non desiderem. *Imus* pro *Quoniam imus*, quod saepe apud Comicos. Et Hellenicum *Ἄλλ' ἴμεν*. 391 *nequisquam armis terrabilibus hostem superauerat* Medic. a. m. pr. *numquamne suis fallacia* verba Leid.

queris, dum intra moenia tu-
 tus ab hoste lates, necdum,
 murorum oppugnatione fac-
 ta, fossae sanguine caesorum
 implentur. conf. Var. Lect.
 383. Cum itaque muris ad-

Nec hostis disincantur. Pro-
 inde ad formam *τῶ ἄνω*, *τα-
 ρα*; quae cum ita sint. *Max
 quando*, pro *quandoquidem*.
 389—391. Comparant Iliad.
 6, 226. 227. *Imus*. *Quin
 imus*.

Pulsus ego? aut quisquam merito, foedissime, pulsū
 Arguet, Iliaco tumidum qui crescere Thybrim
 Sanguine, et Euandri totam cum stirpe videbit
 Procubuisse domum, atque exotos Arcadas armis? 395
 Haec ita me experti Bitias et Pandarus ingens,
 Et quos mille die victor sub Tartara misi,
 Inclusus muris, hostilique aggere saeptus.
 Nulla salus bello: Capiti cane talia demens
 Dardanio, rebusque tuis. Proinde omnia magno 400
 Necessa turbare metu, atque extollere vires
 Gentis bis victae; contra premere arma Latini.
 Nunc et Myrmidonum proceres Phrygia arma tremiscunt,

Nunc

392 *haud quisquam* — *Arguet proferantur*; Donatus. *haud etiam*
 Erf. an qu. Leid. tum Goth. *an merito quisquam* Parrh. *aut quis-*
quam Ed. pr. Burm. 393 *Arguit* Oudart. 394 *tota cum stirpe* tres
 Heinf. 395 *Proc. exotos* Goth. pr. *exhaustos* Oudart. et pr. Hamb.
 pp. var. lect. *exhaustos* Goth. tert. *Arcadas cum eodem* Deruiff.
 396 *Aut ita* — *misi*? Ed. Ven. Burm. *et Pand. arguens* Medic. a m. pr.
 397 *Et quo* Franc. 399 *N. manus* Goth. sec. 400 *Propter* Oudart.
 Sed nec hoc nec *Proinde*, quod v. 383 praecessit, nunc suaviter re-
 petitur. 402 *et contra* Goth. pr. 403 *tremiscunt* scribunt Rom.
 et *paene omnes* Pier. Medicus et alii Heinf. conf. Heinf.

imus. Age cunctis aduersus
 hostem! 398—395. Omnia
 in manus aucta. Arcadas di-
 xit, cum de suo duce Euan-
 dro cogitaret. Ante con-
 tra esse potuit locus Iliad. 2,
 153 — 156. Ad 396 conf.
 sup. IX, 672 sq.

399. Pergit in resellendis
 Dracis verbis et nunc ad v.
 362. *Cano talia*, ominare
 hoc, nullam salutem esse bel-
 lo, pugnando saluos esse nos
 non posse, Aeneae, et tibi.
 Vertant dii in tuum caput!

Comparant Od. β, 178. 179.
 400. Perge itaque, quod fa-
 cis, metum de Troianis in-
 granare, etc. *gentis bis vic-*
tae, ab Hercule primum, cf.
 Ili. II, 642, 643; contra de-
 primere res Latinorum. 403
 — 405. *inpropius* haec vel
 maxime, plus forte quam in
 poeta epico ferat. Auget sci-
 licet per ironiam quod Dig-
 medes belli societatem detres-
 tauerat; erat is inter Grae-
 corum principes, pro quibus
Myrmidonum posuit, quibus
 solus

Nunc et Tydides, et Lanissaeus Achilles:

405 Amnis et Hadriacas retro fugit Aufidus undas.

Vel cum se pauidum, contra mea iurgia fingit

Artificis scelus, et formidine crimen acerbat.

Numquam animam talem dextra hac (~~sub~~ *sub*stite mouen)

Amittes; habitet tecum, et sit peiore in isto.

410 Nunc ad te, et tua magna, pater, consulta reuertor.

Si nullam nostris ultra spem ponis in armis;

Si tam deserti sumus, et semel agminae verso

Funditus

405 *Amnis ad H. Parthas: et Doruill: ex interpretatione. Omnis et coni. Cuningham. r. s. Appulus coni. T. Faber, perperam.* 406

Locus Quintil. IX, 3, 14 est: *Alia commendatio vetustatis est* (de schematibus loquitur), cuius amator unico Virgilius fuit: *Vel cum se pau-* Cum non appareat, quo in verbo archaismus lateat, Heinl. post Matium suspicatur scriptum fuisse *contra mis*, quod veteres pro *mi*. Alia est Gesneri ad e. l. sententia, exiisse aliquid in Quinctiliano, idem tamen putat esse in usu voculae *vel* vetustatem quaerendam: cum sit pro *etiam*, *adeo*. Sed vid. Not. In fine *iaciat* Bigot. et Goth. tert., sicque apud Quintil. l. c. 407 *uerruat* passim scribitur: etiam in binis ex more superiorum saeculorum. conf. Pier.

408 *substite* Goth. sec. *dextra ac assiste* Doruill. 410 *et abest* Mentel. pr. et Goth. tert. *magna*, quod Heinsius intulit, Romani lectio est, quam aliquot alii Pier. Menag. pr. Sprot. Moret. sec. et ipse Gellianus firmant; quem miror hic deferere Medicum, qui alteram familiam ducit: *magne patit*: vt vulgo editum; quod Donatus interpretatur, et bini Goth. agnoscunt: nam alter *magna* habet. *reuertar* Leid. 412 *deserto* Hugon. *et si semel* alter Hamab. *et fundit* Gud., *si que* Ed. pr. Burm., *spale*: cf. mox v. 418.

solus Achilles imperabat. *Lanissaeus Achilles*. v. sup. ad lib.

II, 197. 405. *h. et terrorem*; quo Diomedes audito Aeneae nomine percussus fuerit; amplifica verbis quam maxime. Poetas id, quod

populis vel regibus propriam est, terris, tandem et fluuiis,

tribuere, notum est; itaque

h. l. terror ad fluuium Aufidum translatus: phantasmate

poetico. 406. *Vel cum se*.

Respicit sup. 348 et 364. Ab-

rupta vero oratio irati hominis pro: cum tu fugis te; vel

ad 401 *Ne cussa turbare meo*

fingendo. *artificis scelus pro,*

artifex. *iurgia sunt minae*

v. 348.

410 seqq. Vititur Tarnus

callido et stabili aditu ad pers-

uadendum id, quod non au-

det palam dicere: melius es-

se intorere, quam pacem ro-

gare, vt bene obseruauit Ser-

uius. *nam deserti*; propter

Diomedem,

Funditus occidimus, neque habet Fortuna regressum;
Oremus pacem, et dextras tendamus inertis.

Quamquam, o, si solitae quidquam virtutis adesset, 415

Ille mihi ante alios fortunatusque laborum,

Egregiusque animi, qui, ne quid tale videret,

Procubuit moriens, et humum semel ore momordit:

Sin et opes nobis, et adhuc intacta iuventus,

Auxilioque vrbes Italae populi que superfunt:

Sin et Troianis cum multo gloria venit

Sanguine;

413 *neque* Heinf. e scriptis pro *neq.* *regressus* alter Hamb. *recursum* Leid. Laudat Burm. not. ad Ouid. VI Met. 450. 414 *redemus* Zulich. a m. pr. *inertis* recepit Heinf. e Rom. aliisque Pier. suisque melioribus, quoniam videbat nervosius esse et plus artificem praec se ferre, quam vulgatum *inermes*, quod Servius quodque habet. Et sup. ad X, 595; ubi eadem varietas, et inf. v. 672. 415 Non pulchre male aliquis apostrophein statueret, et distingueret: *Quamquam o! si solitae quicquam virtutis adesset* — (sc. quisquamne sustineret hoc facere?) Tum pergit: *Ille mihi*. Sic sup. lib. V, 195 *Quamquam o!* — *sed superent, quibus hoc, Fortuna, dedisset.* 416 *ante oculos* apud Rufiman. de Schem. Lex. pag. 247. *fortun. malorum* Hamb. alter. 418 *Amul* Zulich. a m. pr. Ed. Ven. Burm., et qui paullo maioris est auctoritatis cod. Rom. Sicque con. Burmann. ad Anthol. Lat. T. I, pag. 88. Praeferet tamen vulgatum qui cogitet sententiam esse: praestat semel mori, *memordit* aliquot Pier. et Leid. conf. Gell. VII, 9. 419 *Quis et* Montalb. pro var. lect. *Sunt et opes* Ed. Ven. et Dornih. a m. sec. *vobis* Goth. text. 420 *Itali p.* Goth. text.

Diomedem, qui solus negavit auxilia; ut idem Serv.

415 — 418. Seu turbavit affectus seu calliditas inflexit orationem, quae sic procedere debebat: quamquam, nisi inertissimi essemus, debebamus illum habere fortunatissimum et fortissimum, qui etc. (h. e. debebamus mortem praeferre tibi dedecori). Hoc alterum transtulit ad se: *Ille milit ante alios f.* Est autem *fortunatus laborum* (ut *inertus laborum* sup. v. 73); felix in

malis suis et calamitatibus.

418. *humum ore momordit*: Homericum. v. sup. Var. Lect. ad lib. X, 489. 419. 420. Respicit Latini verba supra 309 — 311. *vrbes Italae*: iterum respectu Diomedis, tamquam Graeci et exteri hominis. *superfunt*, superabundant, Serv., quod Burm. adstruit. 421. *gloria* pro victoria, ut *vidos*. Ad sententiam comparant vs. Homericos Iliad. g, 361 — 363, et ad v. 425 laudatur tritum illud:

fixo

Sanguine; sunt illis sua funera, parque per omnis
Tempestat: cur indecores in limine primo

Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?

425 Multa dies varique labor mutabilis aevi

Retulit in melius; multos alterna reuoluit

Lusit et in solido, rursus Fortuna locauit.

Non erit auxilio nobis Aetolus et Arpi:

422 suntque illis Rom., suauis utique, probantque Pier. et Heins., nec tamen receptum. *sunt illis* pr. Hamb., f. pro *fin*, vt coni. Heins. *illi* quaque legi monuit Seruius et ex eo lul. Sabin., vt fit pro *illis*, sicque Leid. a m. pr. et edd. aliquot. 424 *Deficimus* Montalb., eleganter, iudice Heinsio, quem v. ad Quid. Epp. V, 150. 425 *variusque labor*, quod Macrobi. et Nonius agnoscunt, quodque Brunnus extraxit, ante Heins. legebatur, qui Rom. Medic. et ceteros meliores redd. sequutus est: et recte, primo, quod verborum et epithetorum collocatio inde exit poetica; *varii labor mutabilis aevi*: cum *varius labor mutabilis aevi* minus doctum sit; tum, quod dictum est hoc ipsum elegantius: *varii labor mutabilis aevi*: vt fit *aerum varium*, quo varia fortuna iactamur. *labor mutabilis* h. mutatio laboris, aerumnae. *solique labor* aliquot Pier. *variisque* Doruill. 426 *multosque* Medic. a m. sec. m. *mutata* v. Schol. Horat. ad I Od. 34. *recusos* Franc. 427 *in solido* alii apud Vrsin. Zulich. et Parrhas. *in solido* sec. Rottend. et a m. sec. Doruill., *perperam*. *in solido* est in integro, in incolumem statum, in integrum restituit.

vixen d' ἐκαμίστην ἀνδρας Iliad. X, 339. Sententiam autem tristissimam, tamen habuit, quomodo verbis ornaret: *Multa dies — Fortuna locauit*. Eundem versus sunt apud Macrobi. VI, 2, quos ante oculos fuisse Maroni ille putat: *multa dies in bello conficit vix; Et multas rursus fortunae sorte recumbunt. Haedquaquam, quemquam semper fortuna sequuta est*: In Marone *labor aevi* pro aeuo simpliciter cum notione aerumnae adiecta: die et aeuo, h. e. temporis vicissitudine multae res mortaliū in melius mutantur. Ad

ornatum spectant adiuncta: *aerum varium*, in quo fortuna varia iactamur. *labor auios*, aerumna, *mutabilis*, in meliorem fortunam mutari solita; *alterna* potest esse dicta ipsa Fortuna; nisi malis; *solida* (κατά) *lusit et rursus in solido locauit*, in firmo, tuto, *in vix ἐκαμίστην*, antea in lubrico labantes. *Indere*, praeter expectationem aliquid intendendo, mutando: plerumque in deterius: h. l. in melius. *in solido*, in integro, in incolumem statum, restituit. 428. 429. Comparant Haemericum *καὶ ἐμοίγε καὶ ἄλλοι*,

At Messapus erit, felixque Tolumnius, et quos
 Tot populi misere duces; nec tarda sequetur 430
 Gloria delectos Latio et Laurentibus agris.
 Est et Volscorum egregia de gente Camilla,
 Agmen age sequitur, et florentis aere cateruas.
 Quod si me solum Teucrum in certamina poscunt,
 Idque placet, tantumque bonis communibus obfio: 435
 Non adeo has exosa manus Victoria fugit,
 Vt tanta quidquam pro spe tentare recusem.
 Ibo animis contra: vel magnum praestet Achillem,
 Factaque Volcani manibus paria induat arma
 Ille licet. Vobis animam hanc foceroque Latino 440
 Turnus ego, haud vlli veterum virtute secundus,
 Deuoui. Solum Aeneas vocat. Et, vocet oro.

Nec

- 429 *Tolumnius* Parrhaf. *Tholonius* Goth. tert. 430 non edd. nonnullae. *nec tarda* tamquam elegantius recepit secundum Ge. Fabricium Heinſius ex Seruii auctoritate; cui Ven. et pro var. lect. Menag. accedebant: cum Goth. sec. Caeteri codd. omnes tuentur vulgatam: *nec parua. nec tanta* Exc. Burm. *sequitur* Bigot. Verſum laudat Schol. Statii ad VI Theb. 910, vbi *ſequitur* explicat; concedit illi; datur. 431 *delectas* Parrhaf. *delectos* Gud. a m. sec. cum aliquot aliis Heinſii, vt ad Troianos referatur. In Mediceo verſum hunc poſtponi ſequenti notat Burm., quod apud Fogginium non ita ſe habet. 433 et deest Doruill. De toto verſu dubito an huc translatus ſit ex lib. VII, 804. 434 *Quo ſi Rom.* *Quos ſi Hugen.* *me Teuceri ſolum* in Pierianis aliquot. *in certamine* Mentel. pr. et Franc. vid. ſup. v. 221. 439 *patria i. arma* duo Burm. 440 *Ille licet* pr. Moret. *l'ye i. Parrh.* *libet* Bigot. 442 *Deuoueo* vet. edd. et deinceps vulgatae. *Deuoui* Heinſ. e Pier. et ſuis omnibus. *Demio* Rom. *Aeneas ſolum* alter Hamb. *S. A. vocat?* cum interrogatione Ge. Fabric. *orat* Hugen. *omen* ſec. Rottend.

λοι, Οἷός μὲ τιμήσασθαι. *Aetolus et Arpi*: ſup. 239 ſq. *Messapus*, de quo lib. VII, 691 ſqq. et alibi. *Tolumnius* cf. inf. XII, 258. *felix* autem videtur infelicitatem Diomedis reſpicere. 430. et parata erit gloria iſtis Latinis.

432. De Camilla lib. VII f. 433. *ſlorentes aere*, fulgentes. v. ſup. VII, 804. *tantumque b. c. obfio*: et in tantum obſum commodis publicis, vt, niſi ſolus dimicauero, concedat vniuerſa reſp. Sic Seruius, et v. 437 *tanta pro ſpe*, vt

Nec Drances potius, siue est haec ira deorum,
Morte luat; siue est virtus et gloria, tollat.

- 445 Illi haec inter se dubiis de rebus agebant
Certantes; castra Aeneas aciemque mouebat.
Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
Ecce ruit, magnisque urbem terroribus inplet:
Instructos acie Tiberino a flumine Teucros
450 Tyrrenamque manum totis descendere campis.

Extemplo

443 *siue haec est* Franc. et Goth. tert. cura d. Montalb. 445 *Oli-
li inter sese d.* Ed. pr. Burm. variis Parrhaf. *dubiis dum rebus con-
Burm.* 446 *acique* Ven. *mouebant* Dornuill. *vocabat* pro var. lect.
Oudart. 447 *per r. castra* sec. Moret. 448 *quo abest* Oblongo
et Parrhaf. *inplet* Hugon. 449 *aciem* Voss., vt *instructos aciem*
graecismo dictum sit. a abest Medic. a m. pr. 450 *de-
cedere* Hugon.

vt solus dicar seruasse remp.
443. 444. Sententiae forte
nimis acutae ad nostrum sen-
sum. Tres habet Seruius in-
terpretationes, quarum nulla
satis commoda, etsi ad veram
quodammodo ducere possunt.
Solutus cum Aenea vult con-
gredi Turnus, etiam ea de
caussa, ne cum Drance quic-
quam siue secundae siue ad-
uersae rei communicet, vt-
que is et a calamitate et a fe-
licitate sua absit. Et *vocet*
Aeneas, vt ego solus cum
eo congressus de summa belli
transigam: *Nec Drances po-
tius morte luat* sua, occidat
communi clade, *si haec ira
deorum est* (h. si euentus erit
belli huius infaustus), nec,
siue est virtus et gloria, si hoc
bello laudem virtutis (*κλέος*)
et gloriam (*κῆδος*, victoriam)
consequi dabitur, *tollat* eam

ille, auferat hanc laudem pro
sua parte (vt *αἰετοειδὴς κῆδος*).

Cum sollertia et cum arte
poeta partim deliberationum
et incertorum fluctuantium,
que consiliorum exitum facit
non praenitum; partim in-
struxit et praeparauit inde a
v. 434 sq. pugnam inter Ae-
neam et Turnum, in qua
narrationis et carminis tela
olim erit detexenda. Ad
445 et 446 comparari solent
vll. 304. 305 Iliad. α. Prae-
stat monere, vt artem poe-
tae obseruet lector in narra-
tionis ordine a vulgari tenore
ac pedestri rerum narranda-
rum structura auocato. Nam
secundum hanc res sic erat
exponenda: Aeneam interea
castris motis duplici agmine
aduersus urbem Laurentum
incessisse, pedestri per saltus
montium, equestri per plani-
tiam

Extemplo turbati animi, concussaque volgi
 Pectora, et adrectae stimulis haud mollibus irae.
 Arma manu trepidi percunt; fremit arma iuuentus;
 Flent maesti mussantque patres. Hic undique clamor
 Dissensu vario magnus se tollit in auras: 455
 Haud secus, atque alto in luco cum forte cateruae
 Confedere auium, piscosae amne Padusae
 Dant sonitum rauci per stagna loquacia cycni.

Immo,

451 *turbati animo Rom. confusaque Parrhaf.* 452 *non, pro,*
haud Bigot. et Goth. text. aures Montalb. 453 *manu Heinsf. e*
scriptis non tam reposuit, est enim communis edd. lectio, quam po-
tius vitium, uto, editionis Dan. Heinsii expulit, in qua est manus.
Idem con. manus trepidae, Voss. alter metu tr. 454 *Hinc v. plures*
Heinsf. Sic Doruill. Tunc Goth. sec. 455 *Dissensu tert. Rottend.*
magnus vario vet. edd. ap. Pier., idque renocauit Cuningham. e MS.
Bersmanni. ad auras Medic. 456 *in abest Goth. tert. et Exc.*
Burm. cum fronte alter Hamb. 457 *Consider Hugon. et tert. Men-*
tel. cum Reg. anni Parrhaf. piscosae plures ap. Burm. piscosae-
ve Oudart. 458 *ninet Moret. qu. et Vratisl. loquacia firmant ve-*
tustissimi Rom. Medic. et al. loquencia vel loquentia pars codd. Pier.
et Goth. tert., sicque codd. Seruii ad Ecl. VIII, 22, quae varietas et
alibi occurrit. liquentia Bigot. et Ed. Ven. apud Burm. cum Doruill.
liquacia pr. Moret., quo apparet, omnia haec esse a librariorum stupo-
re profecta. cf. sup. ad IX, 679. Interpolatum est in aliis stagna
sonantia ap. Pier. et in Sprot.

tiem camporum. Poeta ve-
 ro singula singulis locis com-
 mode dicenda seruaui. Vide
 inf. v. 511 sqq. 522. 452. et
arrectae stimulis irae: de vir-
 tute bellica; exasperati sunt
 animi. conf. inf. 727. 728.
fremit arma, pro vulgari:
 cum fremitu postulat. 454.
mussant. vid. sup. 345.

457. 458. *Padus cycno-*
 rum copia apud poetas cele-
 bratus: in septem ostia cum
 tempore diductus, binis pri-
 mum ostiis in mare delatus
 est, quorum alterum septen-
 trionem versus erat *Volana,*

alterum a meridie *Padusa* pro-
 pe Spinam a mari exceptum.
 Creditur esse illud, quod nunc
il Po d' Argenta appellatur.
 Ostium hoc *aurum* dixit et
 quidem *piscosum*, vt Home-
 rus *ix Jovevra* Hyllum Iliad.
 v, 392. Facit illud qui-
 busdam locis paludem, hinc
stagna, quae *loquacia* dixit
 eleganter, a loquacibus cyg-
 nis, vt inf. XII, 475 *nidos*
loquaces hirundinis; hos *raucos*
 vocauit, simpliciter, a cla-
 more vel cantu. Transtu-
 lit hoc Claudian. XXXI, 109.
 no. De *Padusa* accurate egit
 Cluuer.

- Immo, ait, o ciues, adrepto tempore, Turnus,
 460 Cogite concilium, et pacem laudate sedentes;
 Illi armis in regna ruant. Nec plura locutus
 Conripuit sese et testis citus extulit altis.
 Tu, Voluse, armari Volscorum edice manipulis;
 Duc, ait, et Rutulos. Equitem, Messapus, in armis,
 465 Et cum fratre Coras, latis diffundite campis.
 Pars aditus vrbis firment, turresque capeffant:
 Cetera, qua iusso, mecum manus inferat arma.
 Illicet in muros tota discurretur vrbe.

Concilium

459 o *iuuenes* Schol. Statii lib. VII Theb. 612. *arrepto* Goth. tert. 460 et deest qu. Moret. *sequentes* Bigot. 461 *ad testa* Ed. pr. Burm. et Goth. sec. *in testa* Schol. Statii VII Theb. 612. *ruant* e libb. suis et Pier. praetulit Heinf., pro vulgato *ruunt*, quod et ipsum suam vim habebat. 463 *Tum* Ed. Ven. ap. Burm. *Volse* eadem, cum Doru. et Ed. Mediol. *dice* alter Hamb. *manipulos* Gud. a m. pr. 464 *Duxit* ait Ven. et Goth. tert. *Dixerat* Bigot. *Tum Equitem* e Medic. et aliis egregie restituit et defendit Heinf. Agnoscit et Seruius. Vulgg. secundum Romanum *equites*, et plerumque iunctim: *Rutulos equites*. 465 *Coras* Goth. pr. *Latis* Erf., nec ipsum male. *effundite* Franc. 466 *firmant* pr. Hamb. et Ven., qui et *capeffant* habet. *firmet* aliquid Heinf., inter quos a m. pr. Gud., qui idem cum Erf. *capeffat*, hoc quidem cum Medic., qui idem a m. sec. *firmet* habet. 467 *qui* Bigot. *qua subeo* Vratisl. et Goth. sec., male. vid. Not.

Cluver. Ital. ant. lib. I, cap. 35: cf. Seru. Ambitiosum esset Italos scriptores laudare, qui de his ostiis copiose egerunt: Nuper Giambatt. Minzoni demonstratum iuit: esse Padusam Canalem S. Alberti, h. e. fossam XII M. pass. a Ravenna ductam.

459. Concilium habete *arrepto tempore*; *εὐκαιρως*, ἐν καιρῷ, cum irrisione. 462. *sese corripuit*, ὄργυρο, ὄργυρον, ἔσσυται. Ex his ac similibus ductum videtur *ra-*

pere, *corripere*, pro mouere, passim vidimus. 463. Festinationem Turni bene assequitur oratio abrupta, dum Turnum esse loquuturum non praedictum est. 464. *Equitem in armis*, pro armatum, ut saepe alibi. *Messapus*, graece, pro Messape, et *Coras*, pro Cora, cum fratre Catillo. v. sup. VII, 672. 467. *qua iusso*, pro iussu: ut, levasso, declarasso, amasso et al.; sequutus est Silius XII, 175. 468. 469. Comparant Iliad. β,

Concilium ipse pater et magna incepta Latinus
 Deserit, ac tristi turbatus tempore differt; 470
 Multaque se inculcat, qui non adceperit vitro
 Dardanium Aenean, generumque adsciuerit vrbi.
 Praefodiunt alii portas, aut saxa sudesque
 Subuectant. Bello dat signum rauca cruentum
 Buccina. Tum muros varia cinxere corona 475
 Matronae puerique; vocat labor vltimus omnis.
 Nec non ad templum summasque ad Palladis arces
 Subuehitur magna matrum regina ceterua,
 Dona ferens: iuxtaque comes Lauinia virgo,
 Causa mali tanti, oculos deiecta decoros. 480

Succedunt

469 *Concilium* Reg., sic et alii hic et sup. 460. *pater ipse* Medic.
 a m. pr. pr. Moret. et Goth. tert. *magnus* Medic. a m. pr. 470 *tr.*
1. pector vet. edd. Mutauit, puto, primus Naugerius in Ed. Ald.
 tert., vt sit *tempore*, hocque codd. consensus firmat. 471 *quod non*
 Gud. Ven. Mentel. pr. a m. pr. Exc. Burm. *quod non deceperit* Erf.
acceperat Bigot. 472 *generumque adsciuerit vrbi*. Sic constanter le-
 gitur et distinguitur. Erit adeo *vrbi*, in vrbis ac regni vtilitatem.
 Parum commode. Suspicio fuisse *qui non adceperit vitro Dardanium*
Aenean generumque adsciuerit: vrbi Praefodiunt alii portas. Sic vti-
 que lenior procedit oratio. 473 *Praefodiunt* tres ap. Burm. *ac s.*
 Goth. tert. 474 *Subuectant* lect. varians vet. edd. adscripta, quam
 Catrocius recepit: scilicet deterius pro exquisitiore. *Bello signum dat*
 Moret. qu. 475 *Tunc* ante Heinfl. vulgg. 476 *labor vocat* Parrh.,
 sicque Cuninghiam. edidit. 477 *Nec non* et Leid. *magnasque ad*
 ed. pr. Burm. 478 *corona* tert. Goth., sed *ceterua* in marg. 480
Causa mali tanti atque monuerat, etiam seqq. vulgg. Itaque Heinflus expulit
 secundam

Iliad. β, 808. Tum 472
vrbi erit in vrbis, regni, vti-
 litatem.

473. Ante portas fossas fa-
 ciunt, vt bene Seru., et val-
 lum ducunt. 477. Manifesta
 vestigia Iliad. ζ, 86 sqq. 269
 sqq. Illud autem miror, quod
 Palladem iam tum coli a
 Laurentibus tradidit, quam
 VIRGIL. Tom. III

Troianos primum intulisse
 communis fama obtinebat.
 478. *Subuehitur*; supra VIII,
 666 *castroque ducebant sacra per*
urbem Pileantis; *matres in nos-*
tribus. 479. *Dona*. Perperam
 peplum ex Homero huc vo-
 cant. Poetae genus ponere
 placuit. 480. *κατ' ὀμματα*
κατὰ βέλους; oculis deiec-
 L I tis.

Succedunt matres, et templum ture vaporant;
 Et maestas alto fundunt de limine voces:
 Armipotens, praeses belli, Tritonia virgo,
 Frange manu telum Phrygii praedonis, et ipsum
 485 Pronum sternere solo, portisque effunde sub altis.
 Cingitur ipse furens certatim in proelia Turnus.
 Iamque adeo Rutulum thoraca indutus aenis
 Horrebat squamis, furasque incluserat auro,

Tempora

secundum codd. Hiatum, quem toties librarii ferre nequiere, ex-
 pleuere Montalb. et Parrhaf. *tantique*. Maiorem dubitationem facit,
 quod in Rom. erat: *Causa malis tantis*: sic Donatus et pars codd.
 Heins. cum Regio et Goth. tert., nec vero aliter fuit in libro, vnde
 Mediceus descriptus erat, nam in hoc a pr. m. fuerat: *malis tantis*.
 Itaque rationes potiores conspirant in hoc, scriptum a Marone fuisse:
Causa malis tantis oculos d. Tandem Cuningham. emendabat *Tanti*
caussa mali. Sed poetam dedecet semper eodem numeros festari.
oculis d. decoris sec. Rottend. *oculos d. decoris* al. Voff. 481 *tura*
 Mental. pr. 482 *de pectore* aliquot Pier. et Heins. cum Goth. tert.
de limine etiam Seru. agnoscit. Sed vid. Not. 483 *belli praeses*
 ordo in vulgg. ante Heins., quem reuocauit Cuningham.; adeo diffi-
 cile est quicquam in his probare, quod non alius improbet factum.
praesens nonnulli, etiam apud Seru., sicque Medic., sed a sec. m.,
 cum aliis Heins. et Ed. pr. *et Saturnia* v. Parrhaf. a m. sec. 484
Fr. m. templum Goth. tert. 485 *Sterne solo pronum* Parrhaf. *et*
portis Ed. pr. Burm. *portisque* vel *pontisque* Leid. *sub ipsis* ap. Ma-
 crob. V Sat. 3, sicque a m. sec. pr. Hamb. 486 *in aberat* Gud. *in*
funera pr. Hamb. a m. pr. 487 *rutilum th.* Macrobr. V, 20. VI, 7
 et Gellius II, 6 agnoscunt, et sic Romanus, duo Rottend. et Hamb. al-
 ter. Sed alterum doctius. *inductus* ap. Pier. codd.

tis. cf. Ruhnk. V. C. ad H.
 in Cer. 194. 481. *Succedunt*
 sc. templum, intrans, vt be-
 ne Seru. Alias languet ver-
 sus post illa: *Subuehitur mag-*
na matrum r. caterua. 482:
de limine. Nil argutandum;
 est pro, ingressae templum.
 Nam in prima templi parte
 vota faciunt, qui deos ad-
 eunt. 483 — 485. Preces
 fere ad verbum conuersae ex
 l. c. Homericis v. 305. 306.
 307. *effunde*, de prolapsis

prostrato ante vrbs obsestae
 muros.

486 sqq. Aemulatur et h. l.
 Maro Homerum, qui heroes
 se armantes inducit Iliad. 7,
 330 seqq. Paridem; λ, 15
 sqq. Agamemnonem; π, 130
 sqq. Patroclum; τ, 369 sqq.
 Achillem. Sed orationem
 egregie ornauit et variavit
 Maro: *thoraca indutus aenis*
Horrebat squamis, pro tho-
 racem induerat ex aere in
 squamarum speciem contex-
 tum,

Tempora nudus adhuc; laterique adcinxerat enses;
 Fulgebatque alta decurrens aureus arce; 490
 Exsultatque animis, et spe iam praecipit hostem.
 Qualis, vbi abruptis fugit praesepia vinculis,
 Tandem liber, equus, campoque potitus aperto,
 Aut ille in passus armentaque tendit equarum,
 Aut, adfuetus aquae perfundi flumine noto, 495
 Emicat, adreditque fremitu ceruicibus alte
 Luxurians; luduntque iubae per colla, per armos.
 Obuia cui, Volscorum acie comitante, Camilla
 Occurrit,

490 *aureus*. Si tamen thoracem aereum indutus fuit, vt v. 487 dixerat, nunc non *aureus* sed *arvens* fulgere debuit. Tum displicet in his versis. quinque quinquies repetita copula *que*. 491 Deficit versus Goth. sec. Vellem maioris esset auctoritatis codex! *praecipit* Vratisl. conf. sup. lib. X, 277 et saepe al. 492 *abruptis* Reg. 493 *pratoque* Doruill. *potitur* aliquot Pier., quod non praeferam cum Cato. *ab alto* Goth. text. a m. pr. 494 *impastus* aliquot apud Burm. 495 *equae* Bigot. *profundi* Ven. *q:* toto Zulich. a m. pr. et Ed. pr. Burm. *nando* pr. Hamb. 496 *ceruicibus altis* sec. Rotend. *altum* malebat Cuninghamus: scilicet vt poeta nihil variet; semper idem sequatur! 497 *luduntque comae* Oudart. 498 *cui grege Volscorum* Sprot.

tum, *furasque i. auro*, ocreas aureas induerat. Sed multo etiam ornatiores sunt sequentia, v. 492—497, quae ex Homero Iliad. ζ, 506—511 conuersa esse, iam veteres notarunt. Ad Turnum tamen conuenientius translata puto, quam de Paride fuerant pronuntiata: contra quam Popio visum. Nam in Turno summa alacritas et festinatio ac discursatio. Virgilio tamen in verbis Ennius iam praeiuerat, Macrobio mone-
 VI Sat. 3 *Et tunc, sicut equus, qui de praesepibus actus vincula suis magnis ani-*

meis abruptis et inde Fort se se campi per caerulea taetaque prata Cello pectore: saepe iubam quassat simul altam; Spiritus ex anima calida spumas agit albas. Luxurians; reddidit feliciter ex Hom. loco xudion, quod ibi est pro yu-pion, de equo exultante, ferociente. alte autem nolim iungere: arreptis alte; sic enim languescit versus; sed alte luxurians, et si hoc insolentius dictum videri possit, est alte exultans.

498. De Camilla modo ad 432. Desiluit, honoris causa factum volunt. Cf., si tanti videtur,

- Occurrit, portisque ab equo regina sub ipsis
 500 Defluit; quam tota cohors imitata relicta
 Ad terram defluxit equis; tum talia fatur:
 Turne, sui merito si qua est fiducia forti,
 Andeo, et Aeneadum promitto occurrere turmae,
 Solaque Tyrhenos equites ire obuia contra.
 505 Me sine prima manu tentare pericula belli:
 Tu pedes ad muros subsiste, et moenia serua.
 Turnus ad haec, oculos horrenda in virgine fixus:
 O decus Italiae, virgo, quas dicere gratis,
 Quasue referre parem? sed nunc, est omnia quando
 510 Iste animus supra, mecum partire laborem.
 Aeneas, vt fama fidem missique reportant

Explozatores,

500 *Disfluit* aliquot codd. et Ed. pr. Burm. 501 *deflexit* alter
 Hamb. 502 *sui myriti* Goth. tert. *audacia* Ven. 503 *et deest*
 Gud. pr. Mentel. et sec. Moret. *turbas* Bigot. et Goth. tert. *turmis*
 Rom. et Donatus. 505 *tentare spicula* Goth. tert. 506 *obfisse*
 Hugen. 507 *horrenda virgine* Medic. a m. pr., idem a m. pr. *fixis*,
 etsi *oculos* praecesserat. *oculos fixos* pr. Voss. et pr. Moret. cum Hugen.,
 vnde Heinf. coni. *oculis* — *fixis*. Sed praestat recepta lectio, *oculos*
fixus, et errorum causae satis patent: *fixit* editio, qua Pier. vebra-
 tur: h. e. Ald. pr. vel alia, quae inde fluxit, sicque Sprot, et pr.
 Hamb. pro var. lect. *fixus* emendatum a Naugerio Ald. tert. 508
grates Rom. 509 *Quasque* Ven. 510 *Ista* volebat Heinf. *su-*
per: at m. (in Foggin. *superat*) Medic. a m. pr.

videtur, anaglyphum Borg-
 hesianum apud Winckelman.
Monum. sved. No. 137. cohors
 pro turma: nam equitum h.
 l. est. *defluxit*; Macrob. VI,
 4 (p. 595 Lips.) e Furio lib.
 I laudat: *Ille, graui subito de-*
uinctus vulnere, habenas Missit
equi, lapsusque in humum de-
fluxit et armis Reddidit aera-
tis sonitum. 503. Comparant
 Biad. v, 179 sqq. 507. *hor-*
renda in virgine h. l. admiran-

da. Nam, quae *admiratiōnem*,
stuporem, horrorem, faciunt,
 ad idem fere genus referri
 possunt. Sic *ἔκπρωλος* Ho-
 meyicum. 510. *partire*, re-
 spicit illud *Solaque T. v. 504*.
 In illis: *quando animus est su-*
pra omnia, expressit magna-
 nimam: adeoque int. supra
 pericula, fortunae casus et
 sic porro; non aliter.

511. *fidem* eleganter pro
 nuntio. Nam, quae nuntian-
 tur,

Exploratores, equitum leuia inprobis arma
 Praemissit, quaterent campos: ipse ardua montis
 Per deserta iugo superans aduentat ad urbem.
 Furta paro belli conuexo in tramite siluae, 515
 Vt biuias armato obsidam milite fauces.
 Tu Tyrrenum equitem conlatis excipe signis;
 Tecum acer Messapus erit, turmaeque Latinae,
 Tiburnique manus: ducis et tu concipe curam.

Sic

514 *superans* reuocatum ab Heinſ. e Medic. et caeteris praestantioribus; sic et vet. edd. Prima est edit. tert. Ald., in qua receptum video *properans*, quod Rom. et alii Pieriani exhibebant: sicque Goth. tert. Exquisitius tamen alterum. *superans* alter Mepag. *iugum superans* alter Hamb., quae vulgaris, vt inf. v. 966, est structura; sed exquisitior: *iugo*, superior euadens. cf. sup. ad lib. II, 207. *aduenit* Oudart. *in urbem* aliquot Pier., probante Heinſio. 515 *belli*: hic distinguebat Zulich. *conuexa* Leid. 516 *Ut binas* Vratisl. *armato ut binas* ed. pr. Burm. *obsidem* Leid: et Goth. tert. *obsident* Mediol. Ed. et Lutat. ad Stat. I Theb. 609. 517 *accipe* ed. pr. Burm. 519 *Tiburni* Heinſ. *innexit*, neseio quam bene: eum idem sup. lib. VII, 671 *Tiburii* reliquerit, vbi similis varietas occurrebat; quam *Tiburni* et illò loco praefereendum arbitror. Addit vir doctiss., *Tiburni manus* ad Tiburnum fluuium Tibur alluentem esse referendum. An Anienem Tiburnum esse voluit? Tiburnum conditorem Tiburis, deum vel heroem indigenam, nauimus omnes: vid. sup. Exc. ad VII. Sequutus autem est Heinſius vetustiores suos cum Donato: quibus accedebat pars Pier., Mediceus tamen a sec. m. *Tiburinae* habet, idque Romanus firmat et Seruius eum aliis codd.; adde tres Goth. et edd. vet. et Aldd. Tum pars codd. distinguit:

T. manus duos: et tu, malo.

tur, fidem facti faciant. 512. *improbis*, accipio pro: audax: proprie, qui nimium audent. Sic alia supra passim. 513. *quaterent campos*, ad italicum equorum referri praestat. Lucret. II, 326 *equitis — mediosque repente Transmittunt validos quatientes hypoo campos*. Seruius ad perturbationem agrorum h. e. agrestium, reuocat. 513. *ardua montis deserta*; necesse est extremas Albanorum montium

partes respexisse poetam. 515. *Furta*, solenni poetarum voce pro insidiis. 519. *Tiburni manus*, copiae Tiburtinae, a Tiburno heroe ac conditore designatae, fratribus eius Cutillo et Cora ducibus; sup. VII, 670 sqq. Aduersus equitatum Aeneae, in quo turmae Arcades ab Euandro missae, VII, 588 et Etruscae (lib. X) 238. 239.) erant, per plantarum camporum incendentem mititer Messapus, qui nunc

520 Sic ait, et paribus Messapum in proelia dictis
 Hortatur, sociosque duces; et pergit in hostem.
 Est curvo anfractu valles, adcommoda fraudi
 521 Armorumque dolis; quam densis frondibus atrum
 Virguet vtrimque latus; tenuis quo semita ducit,
 525 Angustaeque ferunt fauces aditusque maligni.

Hanc

521 *pergit vel tendit* pr. Hamburg. *in hostes vel hostis* nonnulli.
 522 *vallis* vulgo editum: atque sic codd. pars; et reuocauit id Cum-
 minghamus; nec male. *vallis* Heinf. recepit e vet. codd., vt Medic.
 et al., item Rom. et parte Pier. Firmant et Grammatici Probus et
 Seruius. Si verum est, poetam ita scripsisse, quod valde dubito,
 non, quod aiunt, ob metri necessitatem, sed antiquitatis studio id
 fecisse dicendus. Nam *vallys* et *vallis*, vt *vulpes* et *vulpis*, et sic alia.
 Metro alias in *vallis* metuendum non erat: cum vltima in caesuram
 incidat. 523 *d. fr. artum* Exc. Burn., non infelici lapsu. 524
vtrumque Parrhaf. et Goth. tert. quo Heinf. e suis vetustioribus et
 Pier., etiam Seru. pro vulgato *qua*, quod tamen multo accommoda-
 tius: Seruio quoque agnitum. *quam* ed. Iunt. 525 *fremunt* Bi-
 got.

non suas copias (v. sup. VII,
 691 et Exc. p. 154) sed La-
 tinas et Tiburtinas turmas
 equestres ducit, et cum eo
 Camilla. 522 seqq. Infidia-
 rum locus et ratio huiusmodi
 animo repraesentanda. Via
 Troianorum agmini pedestri,
 quod Aeneas ipse ducebat (cf.
 ad 445. 446), erat facienda
 per montium iuga et saltus:
 in his erat *vallis*, *curuo an-*
fractu, sinuoso flexu, quae
 ex aduersa venienti Aeneae
 parte in clinuro aburgebat;
 isque erat agmine superan-
 dus: ab vtraque vallis parte
 siluae. Has insedit Turnus:
 Equitatum autem Messapo et
 Camilla duce praemittit, vt
 magis cum praemisso ab Ae-
 nea Etruscorum equitata con-
 ferat, qui per camporum pla-

nitiem incedebat, Tarchon-
 tis ductu. Hic pugna eque-
 stris fit, in qua, Camilla caesa,
 equites Latini fugiunt ad vr-
 bem. Audita Camillae cae-
 de equitatusque fuga, Tur-
 nus consilio infidiarum abiec-
 to ex saltibus obsessis in cam-
 pum proceedit, vt fugam La-
 tinorum equitum listat vr-
 bemque, ne primo incursum
 capiatur, praesidio firmet.
 Quo facto Aeneas liberis sal-
 tus angustias superat; v. 896
 seqq. Assequutus est hac oc-
 conomia poeta hoc, vt absen-
 tibus Aeneas et Turno geri
 res possit virtute Camillae et
 Tarchontis.

523. *quam* — *atrum* h. fil-
 va densa, per quam, *qua*,
 angusta semita est. 525. *adi-*
tus maligni, angusti, exigui;
 non,

Hanc super in speculis summoque in vertice montis
Planities ignota iacet, tutique receptus:

Seu dextra laevaue velis occurrere pugnae:

Siue instare iugis, et grandia voluere faxes.

Huc iuuenis nota fertur regione viarum;

Adripuitque locum, et siluis infedit iniquis.

530

Velocem interea superis in fedibus Opim,

Vnam ex virginibus locis sacraque caterua,

Compellabat; et hæc tristis Lætonia voces

Ore

got. *f. prominent*, inquit Heinf. Mox vt. 526 praeponatur huic in Regio: 526 in aberat Rom. *e speculis* Gud. a m. pr. Mentel. pr. et Goth. sec. 527 *P. incultâ* Sprot. *immota* Parrhal. vid. ad Ge. III, 416, quod Burmanno se probabat, vt esset a belli tumultu immunis. *recessus* plerique Pier., inter quos Rom. et Medic. a m. sec. cum Goth. pr., quod iam Seru. damnauit. *recessus* ed. Mediol. 528 *concurrere* aliquot Burm.; sic vero pugna esse debebat. *pugnis* pr. Hamb. pro var. lect. 529 *aut gr.* Doruill. *euoluere* sec. Mentel. *inuolueri* Leid. *vulnere* Rom. 531 *Arripuntque* sec. Moret. *instat* Hugen. *sedit* Montalb. 532 *Opim* alter Hamb. *Opin* apud Macrob. V, 22. 533 *sacris sociisque* c. Rom. *socia sacrisque* Hugen. *sociis sociisque* Goth. sec. 534 *tristis* Heinf. t. Rom. et aliis Pier. (quibus adde Goth. pr. et sec.); pro vulgato: *tristes*, vel *tristis*, vt in Aldd. et al. At *tristis* Medic. et Macrob. V, 22 cum Donato, quod et ipsam Heinsius praetulisse videtur, et nunc reuocamus cum Brunckio. Iudicium nostrum puta eo niti, quod *tristis* voces plus grauitatis epicae habet; alterum *tristi ore* Ouidii elegantia dignum. *Lætoda* alter Hamb., pro *Lætodia* putat Heinf. vel *Lætodia*.

non, obscuri, vt Seru.; nam lib. VI, 270 adiunctum est: *dux; sub luce maligna*. 526. *in speculis; in collis vertice, vt oroniu.* 527. *ignora* Troianis. Similis autem infidiarum oblocandarum descriptio comparanda ap. Statium Theb. II, 469 sqq.

532. Recte Seruinus transitum tamquam abruptum et nimis tritum reprehendit. cf. sup. Not. ad IX, 638 et ibi Exc. *Opim* autem h. l. nym-

pham edidit in Dianae confortio; cum alias ipse Dianae nomen fuerit: quod ex Callimacho quoque constat in Dian. 204 et 240, vbi vid. Spanhem. Mirum id visum Seruio, quem ad h. l. vide, et Macrobio V, 22, qui de nimia doctrina hoc Virgilium fecisse suspicabatur. Perperam utique: nam et apud eundem Callimachum in Del. 292 Opis est inter puellas Hyperboreas, quae frugum

- 535 Ore dabat: Graditur bellum ad crudele Camilla,
 O virgo, et nostris nequidquam cingitur armis,
 Cara mihi ante alias. Neque enim nouus iste Dianae
 Venit amor, subitaque animum dulcedine mouit.
 Pulsus ob invidiam regno viresque superbas
 540 Prinerno antiqua Metabus cum excederet vrbe,
 Infantem, fugiens media inter proelia belli,
 Sustulit exilio comitem, matrisque vocauit
 Nomine Casmillae, mutata parte, Gamillam.

Ipse,

535 ad abest Ven. 537 Nec alii. enim abest binis Burm. et vni Goth. nouus deerat Doruill. 538 subitaneus a m. pr. Medic., perperam. vid. Heinf. ad III. 225. subitaneus Montalb. At pro quo maximim ve: subitaneus: nec nouus amor est. nec subitus. 540 Prinernum Seru. ad VIII. 803. Ita et urbem legendum, quod in Exc. Burm. erat. 542 vocari Parrhaf. Iocauit Gud. 543 Scasmillae editum Pierius memorat: sc. in Ald. pr. At Casmillae editum in alt. et hinc in caeteris. Carmillae Gud. a m. pr. quas millae codd. ap. Pier. Verum arbitror esse: Casmillae, ad quod accedit Doruill. Casmila, infimi tamen loci codex: idem in suis membranis reperit Brunck. et recepit: nisi potius, inquit, Casmillae poeta scripserit: vt Κάδμωλος apud Lycophr. 162 est: mutata iam ed. Ald. tert. dederat cum aliis vetustioribus nostris. At Egnatiana et aliae mutilata: vt et Pierius aditum legebat:

primitias olim Delum appof-
 tarunt, et cum Diana ibi man-
 serunt; cf. Apollod. I. 4, 4.
 Recte adeo a Marone nym-
 pha Opis memorata est, et
 eodem forte respectu inf. 858
 Threiffa appellatur. Iuuat
 autem illud notare, Dianam
 h. l. cum Nymphis suis, qui-
 bus siluae solent pro sedibus
 assignari, in Olympo sedere,
 vnde vff. 595. 596. Opis de-
 volat in terram. 536. nostris
 armis, quibus Camilla in mo-
 rem Dianae et Nympharum
 vtitur. cf. inf. 844.

Quae sequitur narratio de
 Camilla et patre Metabo, Pri-

uernatum tyranno, ex an-
 tiquis Italorum fabulis, seu
 annalibus petita, et egregie
 ad epicam poesin accommo-
 data, cum το κερταδες ha-
 beat, reprehensionem tamen
 admittit in hoc, quod Dianae
 illa sermone mandata dantis
 ad Opin inserta est non satis
 commode. Alia v. in Exc.
 II ad h. l. 539. vires super-
 bas, h. nimias opes, poten-
 tiam libertati ciuium infes-
 tam; vnde odia in eam:
 Pulsus ob invidiam. At Ser-
 vius vires superbas, quibus
 superbe utebatur, interpre-
 tatur. 543. Tribuit igitur
 poeta

Ipse, sinu prae sa portans, iuga longa petebat
 Solorum nemorum, tela undique saeva premebant, 545
 Et circumfusq; volitabant milite Volsci.
 Ecce, fugae medio, summis Amasenus abundans
 Spumabat ripis; tantas se nubibus imber
 Ruperat. Ille, innare parans, infantis amore
 Tardatur, caroque oneri timet. Omnia secum 550
 Versanti subito, vix haec sententia sedit:
 Telum inmane, manu valida quod forte gerebat
 Bellator, solidum nodis et robore cincto;
 Huic natam, libro et filivestri subere clausam,

Inplicat)

legēbat: quod Burmanno magis placebat: quia vna littera extrita est
 f. Debetur hoc inventum Benedicto philologo in edit. lunt. 1520, qui
 eam lectionem vetustis codd. et bona ingenia agnoscere ait. Vide-
 tur tamen mutata poetam orationem magis decere: et mutilatq; sub
 illo tamquam genere comprehensa est; tum tuetur id consensus codd.
 vetustiorum omnium. 545 bella n. f. Ed. pr. Burm. 546 pende-
 rant m. V. Sprot. 547 f. in medio alter Mentel. et Scheffer. fu-
 ga e media text. Rottēnd. abundans in codd. passim, vt et alibi, ab
 vndis Parrhaf. et Exc. Burm. 548 tantis Erf. 550 Tardatus
 Sprot. 551 Versanti subito: distinguit Ge. Fabric. cum aliis: in
 subitis enim cogitationibus animum dissiuētē: consiliū: capere aut
 rem expedire. Vix tamen satis placet: Omnia versare subito. Ita es-
 leritar dicendum fuisse. Praestat igitur altera ratio: cum omnia se-
 cum versasset, subito vix h. f. f., vt noua ratione subito vix iunxerit!
 Nam subito vix h. f. f. sententia sedit, quod quis necum coniciat, est
 seruatius forte: quam locus fert; vñ. autem illam non haberet.
 552 ferebat a m. f. Modic. et Goth. loc. 554 Ha Hugē, Ha
 a pr. m. Rom; pr. gnatum Leid. gratam Sprot.

poeta patris voluntati, quod
 emollita praeuentione seriori-
 bus aetatibus attulit, vt, pro
 Caspilo, Casillus, pro Casmi-
 lio, Casilla, diceretur. Vox
 illa a Pelagis in Italiam illa-
 ta Etruscis quoque fuit fre-
 quentata, qui Mercurium Cas-
 mailum appellarunt, tanquam
 missum deorum. v. Schol.
 Apollonii ad l. 917. Macro-
 III. Sat. 18, et Seru. ad h. l.

544. iuga longa, non longius
 qua et remota, sed longa
 tractu continuata. 549. Rū
 parat, eruperat se, vt iam
 alibi videmus: 551.
 Cum omnia secum versasset
 subito vix haec sententia sedit
 553. robore cincto, igni dura-
 to, praecusto. 554. Telum in-
 mane. Huius mota structurae
 immutationem, quae vel ob
 negligentiae speciem inuita-

- 555 Implicat, atque habilem mediae circumligat hastae;
 Quam dextra ingenti librans ita ad aethera fatur:
 Alma, tibi hanc, nemorum cultrix, Latonia virgo;
 Ipse pater famulam voueo; tua prima per auras
 Tela tenens supplex hostem fugit. Adcipe, tessor,
 560 Diua tuam, quae nunc dubiis committatur auris.
 Dixit, et adducto contortum hastile lacerto
 Inmittit: sonuere vndae: rapidum super aethraem
 Infelix fugit in iaculo fridente Camilla.
 At Metabus, magna propius iam virgine caterua,
 565 Dat sese fluuiò, atque hastam cum virgine victor
 Gramineo donum Triviae de cespite vellit.

Non

557 hanc abest Doruill. 559 hostem supplex Goth. sec. 560 d. c. arhis sec. Rottend. 561 adducto Oudart. contortum pr. Menag. tert. Mentel. Par. 562 sonuere auras conl. Burm. Qui enim vndae, inquit, sonuere? Scilicet grauiter commotus aer aquae superficiei impellit et vndas fremitum mouet; quid? quod transuolans iaculum sibilum vel strepitum facit in aere, quem ipsi anni tribuere potuit. 564 propius magna aliquot Burm. iam aberat Medic. et Goth. pf. 566 de c. tollit Gud. et Erf.

te non caret. *alauisam*, involutam cortice. Suberis copiam in Priuerni agris nasci obseruauit Sponius. *habilem*, ita vt haberi, tractari, pro iaculo emitti cum hasta posset: ἀραυίαν. Sic I, 318 *habilem arcum* vidimus, *castem* Ek. 305; *gabum* ibid. 365. De alligata porro puella ingeniose v. 558. 559. *tua tela tenens supplex*. Hasta autem illigatam pondus in alteram ripam transmittit, vt ipse liberis manibus transnatare possit; *famulam* dixit consecratam: quia ministri deorum ἱερόταται, δούλοι, diis se consecrant. 360. *dubiis auris*,

per quas ipsa infans dubia salute fertur. 562. *sonuere vndae*; h. aer super vndis, sibilu per hastam traiectam factu. cf. Var. Lect. Sic inf. cum Opis per aerem cum impetu descendit, moto in aere sonitu, ipsa *caeli delapsa per auras* Infensio XI, 595; 596. 563. *Infelix*; vel respectu praesentis Camillae fati, vel quod iam illa aetate tantum vitae discrimen adduct.

565. *victor* compos voti (vt saepe, v. c. VIII, 61); scil. fluuio transito. *donum Triviae*, ex voto; quam Dianae vouerat: v. 557. 558. 559. 560. 568. *ma-*

Non illum testis vllae, non moenibus vrbes
 Adeepere, neque ipse manus feritate dedisset:
 Pastorum. et solis exegit montibus aeuum.
 Hic natam, in dumis interque horrentia lustra, 570
 Armentalis equae mammis et lacte ferino.
 Nutribat, teneris inmulgens vbera labris.
 Utque pedum primis infans vestigia plantis
 Insliterat, iaculo palmas oneravit acuto;
 Spiculaque ex humero paruae suspendit et arcum, 575
 Pro crinali auro, pro longae tegmine pallae,
 Tigridis exuuiæ per dorsum a vertice pendent.
 Tela manu iam tum tenera puerilia torfit,

Et

567 non vllas m. Goth. pr. montibus alter Hamb. orbis Ven.
 568 Excerpta Sprot. ille Zulich. 569 et aberat Oudart.; et melius
 abesset. Sed quot alia non essent delenda, si hæc ratio valeret! Sus-
 tulit Brunekius V. C. solus Parrhaf. P. in faenis Ed. pr. Burm. ac-
 vom Rom. 570 Hic edd. Aldd. et hinc omnes, quas vidi, etiam
 Nic. Heinsii priores. Nec nisi in ed. Burm. probatum *Hinc*: merito
 iterum eiectum. 572 teneris pro teneris Franc., stupore librarii.
 inmulcens pt. Hamb. munerera Goth. text. 573 plantas Medic., sed
 a. m. pr. 574 Insliterant pr. Hamb., tum armanuit omnes Pier. et
 Heinsf. potiores: adde Burm. et Goth. sec. ac tert. cum Erf. Retine-
 tur tamen *onerant* inde ab Aldo editum, tamquam elegantius; in-
 primis cum de tenellæ puellæ manibus sermo sit; quandoquidem
 credere licet, postea maluisse id, quod venustus esset. Agnoscit
 quoque Seruius. In Sprot. erat *firmant*. iaculis acutis pr. Hamb. et
 Ed. pr. Burm. 575 ex humero paruo Goth. text. 576 vittas pro
 pallas Oudart. 577 a abest aliquot Burm. pendunt duo eius-
 dem. terrent Hamb. alter a m. sec.

568. manus dat proprie vic-
 tus, tum omnino qui cedit,
 qui placatur, h. l. qui, quod
 humanitas aliorum vel hospi-
 talitas offert, accipit. An
 vsquam de manibus hospitem
 iungendis loquendi vsus tu-
 lerit manus dare, vt dictum;
 accipere aliquem manu, dubi-
 to. 569. non pastorum ae-
 uum, vt Seru., pro pastorali

vita, sed in montibus passa-
 rum: qui a pastoribus habi-
 tabantur. 570. dumis, lustra
 pro siluis. Armentalis equa,
 ἄρνος ἀγρολαία. 572. lacte fe-
 rino; quia ferus etiam de
 equo: vt sup. II, 51. 573.
 Proprie erant vestigia prima,
 in quæ, quibus, insluit plan-
 tis pedum. Sed doctius al-
 terum, pro vulgari. Vt pri-
 mum

Succedunt matres, et templum ture vaporant;
 Et maestas alto fundunt de limine voces:
 Armipotens, praefes belli, Tritonia virgo,
 Frange manu telum Phrygii praedonis, et ipsum
 485 Pronum sterne solo, portisque effunde sub altis.
 Cingitur ipse furens certatim in proelia Turnus.
 Iamque adeo Rutulum thoraca indutus aenis
 Horrebat squamis, furasque incluferat auro,

Tempora

secundum codd. Hiatum, quem toties librarii ferre nequiere, ex-
 pleuere Montalb. et Parrhaf. *tantique*. Maiorem dubitationem facit,
 quod in Rom. erat: *Causa malis tantis*: sic Donatus et pars codd.
 Heinf. cum Regio et Goth. tert., nec vero aliter fuit in libro, vnde
 Mediceus descriptus erat, nam in hoc a pr. m. fuerat: *malli tantis*.
 Itaque rationes potiores conspirant in hoc, scriptum a Marone fuisse:
Causa malis tantis oculos d. Tandem Cuningham. emendabat *Tanti*
caussa mali. Sed poetam dedecet semper eosdem numeros sectari.
oculis d. decoris sec. Rottend. *oculos d. decoros* alt. Voss. 481 *tura*

Mental. pr. 482 *de pectore* aliquot Pier. et Heinf. cum Goth. tert.
de limine etiam Seru. agnoscit. Sed vid. Not. 483 *belli praefes*
 ordo in vulgg. ante Heinf., quem reuocauit Cuningham.; adeo diffi-
 cile est quicquam in his probare, quod non alius improbet factum.
praefens nonnulli, etiam apud Seru., sicque Medic., sed a sec. m.,
 cum aliis Heinf. et Ed. pr. *et Saturnia v. Parrhaf. a m. sec.* 484
Fr. m. templum Goth. tert. 485 *Sterne solo pronum* Parrhaf. *et*
portis Ed. pr. Burm. *portisque* vel *pontisque* Leid. *sub ipsis* ap. Ma-
 crob. V Sat. 3, sicque a m. sec. pr. Hamb. 486 *in* aberat Gud. *in*
funera pr. Hamb. a m. pr. 487 *rutilum th.* Macrob. V, 20. VI, 7
 et Gellius II, 6 agnoscunt, et sic Romanus, duo Rottend. et Hamb. al.
 ter. Sed alterum doctius. *inductus* ap. Pier. codd.

tis. cf. Ruhnk. V. C. ad H.
 in Cer. 194. 481. *Succedunt*
 sc. templum, intrant, vt be-
 ne Seru. Alias languet ver-
 sus post illa: *Subuehitur mag-*
na matrum r. caterua. 482.
de limine. Nil argutandum;
 est pro, ingressae templum.
 Nam in prima templi parte
 vota faciunt, qui deos ad-
 eunt. 483 — 485. Preces
 fere ad verbum conuerfae ex
 l. c. Homericō v. 305. 306.
 307. *effunde*, de prolapsis

prostrato ante vrbis obfessae
 muros.

486 sqq. Aemulatur et h. l.
 Maro Homerum, qui heroes
 se armantes inducit Iliad. 7,
 330 seqq. Paridem; λ, 15
 sqq. Agamemnonem; π, 130
 sqq. Patroclum; τ, 369 sqq.
 Achillem. Sed orationem
 egregie ornauit et variauit
 Maro: *thoraca indutus aenis*
Horrebat squamis, pro tho-
 racem induerat ex aere in
 squamarum speciem contex-
 tum,

Tempora nudus adhuc; laterique adcinxerat enses;
 Fulgebatque alta decurrens aureus arce; 490
 Exultatque animis, et spe iam praecipit hostem.
 Qualis, ubi abruptis fugit praesepia vinclis,
 Tandem liber, equus, campoque potitus aperto,
 Aut ille in pastus armentaue tendit equarum,
 Aut, adfuetus aquae perfundi flumine noto, 495
 Emicat, adrectisque fremitu ceruicibus alte
 Luxurians; luduntque iubae per colla, per armos.
 Obuia cui, Volscorum acie comitante, Camilla
 Occurrit,

490 *aureus*. Si tamen thoracem aereum indutus fuit, ut v. 487 dixerat, nunc non *aureus* sed *aereus* fulgere debuit. Tum displicet in his versis quinque quinquies repetita copula *que*. 491 Describit versus Goth. fec. Vellem maioris esset auctoritatis codex! *praecipit* Vratisl. conf. sup. lib. X, 277 et saepe al. 492 *abruptis* Reg. 493 *pratoque* Doruill. *potitur* aliquot Pier., quod non praeferam cum Catroto. *de alto* Goth. tert. a m. pr. 494 *impastus* aliquot apud Burm. 495 *equae* Bigot. *profundi* Ven. *β. toto* Zulich. a m. pr. et Ed. pr. Burm. *nando* pr. Hamb. 496 *ceruicibus altis* fec. Rotend. *altum* malebat Cuninghamus: scilicet ut poeta nihil variet; semper idem sequatur! 497 *luduntque comae*, Oudart. 498 *cui grege Volscorum* Sprot.

tum, *furasque i. auro*, ocreas aureas induerat. Sed multo etiam ornatiores sunt sequentia, v. 492—497, quae ex Homero Iliad. ζ, 506—511 conuersa esse, iam veteres notarunt. Ad Turnum tamen conuenientius translata puto, quam de Paride fuerant pronuntiata: contra quam Popio visum. Nam in Turno summa alacritas et festinatio ac discursatio. Virgilius tamen in verbis Ennius iam praecauerat, Macrobio momento VI Sat. 3 *Et tunc, sicut equus, qui de praesepibus actus Vincula suis magnis ani-*

meis abruptis et inde Fert se campi per caerulea laetaque prata Celso pectore: saepe iubam quassat simul altam; Spiritus ex anima calida spumas agit albas. Luxurians; reddidit feliciter ex Hom. loco κυδιών, quod ibi est pro γυγών, de equo exultante, ferociente. alte autem nolim iungere: arreptis alte; sic enim languescit versus; sed alte luxurians, et si hoc insolentius dictum videri possit, est alte exultans.

498. De Camilla modo ad 432. Desinit, honoris causa factum voluit. Cf., si tanti videtur,

Occurrit, portisque ab equo regina sub ipſis
 500 Deſiluit; quam tota cohors imitata relictis
 Ad terram deſluxit equis; tum talia fatur:
 Turne, ſui merito ſi qua eſt fiducia forti,
 Audeo; et Aeneadam promitto occurrere turmae,
 Solaque Tyrhenos equites ire obuia contra.
 505 Me ſine prima manu tentare pericula belli:
 Tu pedes ad muros ſubſiſte, et moenia ſerua.
 Turnus ad haec, oculos horrenda in virgine fixus:
 O decus Italiae, virgo, quas dicere gratis,
 Quasue referre parem? ſed nunc, eſt omnia quando
 510 Iſte animus ſupra, mecum partire laborem.
 Aeneas, vt fama fidem miſſique reportant

Exploratores,

500 *Deſiluit* aliquot codd. et Ed. pr. Burm. 501 *deſlexit* alter
 Hamb. 502 *ſui meriti* Goth. tert. *audacia* Ven. 503 *et deſt*
 Gud. pr. Mentel. et ſec. Moret. *turbas* Bigot. et Goth. tert. *turmis*
 Rom. et Donatus. 505 *tentare ſpicula* Goth. tert. 506 *obſiſſe*
 Hugon. 507 *horrenda virgine* Medic. a m. pr., idem a m. pr. *fixis*,
 eſtſi oculos praecceſſerat. *oculos fixos* pr. Voſſ. et pr. Moret. cum Hugon.,
 vnde Heinſ. coni. *oculis — fixis*. Sed praeflat recepta lectio, *oculos*
fixus, et errorum cauſae ſatis patent. *fixit* editio, qua Pier. vrbatur:
 h. e. Ald. pr. vel alia, quae inde fluxit, ſicque Sprot. et pr.
 Hamb. pro var. lect. *fixus* emendatum a Naugerio Ald. tert. 508
grates Rom. 509 *Quasque* Ven. 510 *Iſta* volebat Heinſ. *ſu-*
per: ut m. (in Foggin. *ſuperat*) Medic. a m. pr.

videtur, anaglyphum Borgheſianum apud Winckelman.
Monum. inued. No. 137. cohors
 pro turma: nam equitum h.
 l. eſt. *deſluxit*; Macrobi. VI,
 4 (p. 595 Lipſ.) e Furio lib.
 I laudat: *Ille, graui ſubito de-*
uiatus vulnere, habenas Miſit
equi, lapſusque in humum de-
fluxit et armis Reddidit aera-
bis ſonitum. 503. Comparant
 Iliad. v, 179 ſqq. 507. *hor-*
renda in virgine h. l. admiran-

da. Nam, quae admirationem,
ſuporem, horrorem, faciunt,
 ad idem fere genus referri
 poſſunt. Sic *ἔκπρωλος* Ho-
 mericum. 510. *partire*, re-
 ſpicit illud *Solaque T. v. 504.*
 In illis: *quando animus eſt ſu-*
pra omnia, expreſſit magna-
 nimam: adeoque int. ſupra
 pericula, fortunae caſus et
 ſic porro; non aliter.

511. *fidem* eleganter pro
 nuntio. Nam, quae nuntian-
 tur,

Exploratores, equitum leuia inprobis arma
 Praemisit, quaterent campos: ipse ardua montis
 Per deserta iugo superans aduentat ad urbem.
 Furti paro belli conuexo in tramite siluae,
 Ut biuias armato obsidam milite fauces.
 Tu Tyrrenum equitem conlatis excipe signis;
 Tecum acer Messapus erit, turmaeque Latinae,
 Tiburnique manus: ducis et tu concipe curam.

Sic

514 *superans* reuocatum ab Heinſ. e Medic. et caeteris praestantioribus; sic et vet. edd. Prima est edit. tert. Ald., in qua receperunt video *properans*, quod Rom. et alii Pieriani exhibebant: sicque Goth. tert. Exquisitius tamen alterum. *superas* alter Menag. *ingum superans* alter Hamb., quae vulgaris, vt inf. v. 966, est structura; sed exquisitior: *iugo*, superior euadens. cf. sup. ad lib. II, 207. *aduenit* Oudart. *in urbem* aliquot Pier., probante Heinſio. 515 *belli*: hic distinguebat Zulich. *conuexa* Leid. 516 *Ut binas* Vratisl. *armatio ut binas* ed. pr. Burm. *obsidem* Leid. et Goth. tert. *obsidant* Mediol. Ed. et Lutat. ad Stat. I Theb. 609. 517 *accipe* ed. pr. Burm. 519 *Tiburis* Heinſ. *inuenit*, nescio quam bene: eum idem sup. lib. VII, 671 *Tiburis* reliquerit, vbi similis varietas occurbat: quam *Tiburni* et illo loco praefendum arbitror. Addit vir doctiss., *Tiburni manus* ad Tiburnum fluiuium Tibur alluentem esse referendum. An Anicem Tiburnum esse voluit? Tiburnum conditorem Tiburis, deum vel heroem indigenam, nauimus omnes: vid. sup. Exc. ad VII. Sequutus autem est Heinſius vetustiores suos cum Donato: quibus accedebat pars Pier., Mediceus tamen a sec. m. *Tiburisque* habet, idque Romanus firmat et Seruius eum aliis codd.; addetres Goth. et edd. vet. et Aldd. Tum pars codd. distinguit:
T. manus duas: et tu, malo.

tur, fidem facti faciunt. 512. *improbis*, accipio pro: audax: proprie, qui nimium auidet. Sic alia supra passim. 513. *quaterent campos*, ad incellum equorum referri praestat. Lucret. II, 326 *equitis* — *mediosque repente Transmittunt validos quatientes thypso campos*. Seruius ad perturbationem agrorum h. e. agrestium, reuocat. 514. *ardua montis deserta*; necesse est extremae Albanorum montium

partes respexisse poetam. 515. *Furti*, solenni poetarum voce pro insidiis. 519. *Tiburni manus*, copiae Tiburtinae, a Tiburno heroe ac conditore designatae, fratribus eius Cutillo et Cora ducibus; sup. VII, 670 sqq. Aduersus equitatum Aeneae, in quo turmae Arcades ab Euandro missae, VIII, 588 et Etruscae (lib. X, 238. 239.) erant, per planticem camporum incedentem mittitur Messapus, qui nunc

520 Sic ait, et paribus Messapum in proelia dictis
 Hortatur, sociosque duces; et pergit in hostem.
 Est curvo anfractu valles, adcommoda fraudi
 521 Armorumque dolis; quam densis frondibus atrum
 Virguet vtrimque latus; tenuis quo semita ducit,
 525 Angustaeque ferunt fauces aditusque maligni.

Hanc

521 *pergit vel tendit* pr. Hamburg. *in hostes vel hostis* nonnulli.
 522 *valis* vulgo editum: atque sic codd. pars; et reuocauit id Cum-
 minghamus; nec male. *valles* Heinf. recepit e vett. codd., vt Medic.
 et al., item Rom. et parte Eier. Firmant et Grammatici Probus et
 Seruius. Si verum est, poetam ita scripsisse, quod valde dubito,
 non, quod aiunt, ob metri necessitate, sed antiquitatis studio id
 fecisse dicendus. Nam *valles* et *vallis*, vt *vulpes* et *vulpis*, et sic alia.
 Metro alias in *vallis* metuendum non erat: cum vltima in caesuram
 incidat. 523 *d. fr. artum* Exc. Burm., non infelici lapsu. 524
vtrumque Parrhaf. et Goth. tert. quo Heinf. e suis vetustioribus et
 Pier., etiam Seru. pro vulgato *qua*, quod tamen multo accommoda-
 tius: Seruio quoque agnitum. *quam* ed. Iunt. 525 *fremunt* Bi-
 got.

non suas copias (v. sup. VII,
 691 et Exc. p. 154) sed La-
 tinas et Tiburtinas turmas
 equestres ducit, et cum eo
 Camilla. 522 seqq. Infidia-
 rum locus et ratio huiusmodi
 animo repraesentanda. Via
 Troianorum agmina pedestri,
 quod Aeneas ipse ducebat (cf.
 ad 445. 446), erat facienda
 per montium iuga et saltus:
 in his erat *vallis*, *curuo an-*
fractu, sinuoso flexu, quae
 ex aduersa venienti Aeneas
 parte in clinum assurgebat,
 isque erat agmine superan-
 dus: ab vtraque vallis parte
 siluae. Has infedit Turnus:
 Equitatum autem Messapo et
 Camilla duce praecipit, vt
 manus cum praemisso ab Ae-
 nea Etruscorum equitatu con-
 ferat, qui per camporum pla-

nitiem incedebat, Tarchon-
 tis ductu. Hic pugna eque-
 stris fit, in qua, Camilla caesa,
 equites Latini fugiunt ad vr-
 bem. Audita Camillae cae-
 de equitatusque fuga, Tur-
 nus consilio infidiarum abiec-
 to ex saltibus obsessis in cam-
 pum protedit, vt fugam La-
 tinorum equitum sistat vr-
 bemque, ne primo incurfu
 capiatur, praesidio firmet.
 Quo factio Aeneas liberis sal-
 tus angustias superat; v. 896
 seqq. Assequutus est haec oe-
 conomia poeta hoc, vt absen-
 tibus Aeneas et Turno gera
 res possit virtute Camillae et
 Tarchontis.

523. *quam* — *atrum* h. sil-
 ua densa, per quam, *qua*,
 angusta semita est. 525. *adi-*
tus maligni, angusti, exigui;
 non,

Hanc super in speculis summoque in vertice montis
 Planities ignota iacet, tutique receptus:
 Seu dextra laeuaque velis occurrere pugnae:
 Sive instare iugis, et grandia voluere saxa.
 Huc iuuenis nota fertur regione viarum;
 Adipantque locum, et siluis infedit iniquis.
 Velocem interea superis in sedibus Opim,
 Vnam ex virginibus sociis sacraque ceterua,
 Compellabat; et hæc tristis Latonia voces

530

Ore

got. *f. premunt*, inquit Heinl. Mox vl. 526 praeponetur huic in Regio: 526 in aberat Rom. e speculis Gud. a m. pr. Mentel. pr. et Goth. sec. 527 *P. inculta* Sprot. *immota* Parrhaf. vid. ad Ge. III, 416, quod Burmanno se probabat, vt esset a belli tumultu immunis. *recessus* plerique Pier., inter quos Rom. et Medic. a m. sec. cum Goth. pr., quod iam Seru. damnauit. *recessus* ed. Mediol. 528 *concurrere* aliquos Burm.; sic vero *pugna* esse debebat. *pugnis* pr. Hamb. pro var. lect. 529 aut gr. Doruill. *euoluere* sec. Mentel. *inuoluere* Leid: *vulnere* Rom. 531 *Arripuntque* sec. Moret. *instat* Hugon. *sedit* Montalb. 532 *Opim* alter Hamb. *Opim* apud Macrob. V, 22. 533 *sociis sociisque* c. Rom. *socia sacrisque* Hugon. *sociis sociisque* Goth. sec. 534 *tristis* Heinl. e Rom. et aliis Pier. (quibus adde Goth. pr. et sec.); pro vulgato: *tristes*, vel *tristis*, vt in Aldd. et al. At *tristis* Medic. et Macrob. V, 22 cum Donato, quod et ipsum Heinsius praetulisse videtur, et nunc reuocamus cum Brunckio. Iudicium nostrum puta eo niti, quod *tristis* voces plus grauitatis epicae habet; alterum *tristi ore* Ouidii elegantia dignum. *Latonda* alter Hamb., pro *Latonia* putat Heinl. vel *Latonia*.

non, obscuri, vt Seru.; nam lib. VI, 270 adiunctum est: *lux; sub luce maligna*. 526: *in speculis; in collis vertice, vt oxoniis*. 527. *ignota* Troianis. Similis autem insidiarum collocandarum descriptio comparanda ap. Statium Theb. II, 469 sqq.

532. Recte Seruius transitum tamquam abruptum et nimis tritum reprehendit. cf. sup. Not. ad IX, 638 et ibi Exc. *Opim* autem h. l. nym-

pham edidit in Dianae confortio; cum alias ipfius Dianae nomen fuerit: quod ex Callimacho quoque constat in Dian. 204 et 240, vbi vid. Spanhem. Mirum id visum Seruio, quem ad h. l. vide, et Macrobio V, 22, qui de nimia doctrina hoc Virgilium fecisse suspicabatur. Perperam vtique: nam et apud eundem Callimachum in Del. 292 Opis est inter puellas Hyperboreas, quae frugum primitias

- 535 Ore dabit: Graditur bellum ad crudele Camilla,
 O virgo, et nostris nequidquam cingitur armis,
 Cara mihi ante alias. Neque enim nouus iste Dianae
 Venit amor, subitaque animum dulcedine mouit.
 Pulsus ob inuidiam regno viresque superbas
 540 Priuerno antiqua Metabus cum excederet vrbe,
 Infantem, fugiens media inter proelia belli,
 Sustulit exilio comitem, matrisque vocauit
 Nomine Casmillae, mutata parte, Camillam.

Ipse,

535 ad abest Ven. 537 Nec alii. enim abest binis Burm. et vni Goth. nouus deerat Doruill. 538 subitoque a m. pr. Medic., perperam. vid. Heinf. ad III, 225. subitoque Montalb. At pro quo malim ut: subitane: nec nouus amor est nec subitus. 540 Priuernum Seru. ad VIII, 803. Ita et urbem legendum, quod in Exc. Burm. erat. 542 vocari Paribaf. locauit Gud. 543 Scamillae editum Pierius memorat: sc. in Ald. pr. At Casmillae editum in alt. et hinc in ceteris. Carmillae Gud. a m. pr. quas millae codd. ap. Pier. Verum arbitror esse: Casmillae, ad quod accedit Doruill. Casmile, infimi tamen loci codex: idem in suis membranis reperit Brunck. et recepit: nisi potius, inquit, Casmillae poeta scripserit: vt Καδμυλος apud Lycophr. 162 est: mutata iam ed. Ald. tert. dederat cum aliis vetustioribus nostris. At Egnatiana et aliae mutilata: vt et Pierius editum legebat:

primitias olim Delum appor-
 tarunt, et cum Diana ibi man-
 ferunt; cf. Apollod. I, 4, 4.
 Recte adeo a Marone nym-
 pha Opis memorata est, et
 eodem forte respectu inf. 858
 Threissa appellatur. Iuuat
 autem illud notare, Dianam
 h. l. cum Nymphis suis, qui-
 bus siluae solent pro sedibus
 assignari, in Olympo sedere,
 vnde vff. 595. 596 Opis de-
 yolat in terram. 536. nostris
 armis, quibus Camilla in mo-
 rem Dianae et Nympharum
 vitur. cf. inf. 844.

Quae sequitur narratio de
 Camilla et patre Metabo, Pri-

uernatum tyranno, ex an-
 tiquis Italorum fabulis, seu
 popularibus petita, et egregie
 ad epicam poesin accommo-
 data, cum το τετραγδες ha-
 beat, reprehensionem tamen
 admittit in hoc, quod Dianae
 illa sermone mandata dantis
 ad Opin inserta est non satis
 commode. Alia v. in Exc.
 II ad h. l. 539. vires super-
 bas, h. nimias opes, poten-
 tiam libertati ciuium inset-
 tam; vnde odia in eum:
 Pulsus ob inuidiam. At Ser-
 vius vires superbas, quibus
 superbe utebatur, interpre-
 tatur. 543. Tribuit igitur
 poeta

ipse, sinu prae se portans, iuga longa petebat
 Solorum nemorum; tela undique sagua premebant, 545
 Et circumfuso volitabant milite Volsci.
 Ecce, fugae medio, summis Amasenus abundans
 Spumabat ripis; tantus se nubibus imber
 Ruperat. Ille, innare parans, infantis amore
 Tardatur, caroque oneri timet. Omnia secum 550
 Versanti subito vix haec sententia sedit:
 Telum inmane, manu valida quod forte gerebat
 Bellator, solidum nodis et robore casto;
 Huic natam, libram et filicifera subere clausam,

(Implicat)

legat: quod Burmanno magis placebat: quia vna littera extrita est
 s. Debetur hoc inventum Benedicto philologo in edit. Iunt. 1520, qui
 eam lectionem vetustis codd. et bona ingenia agnoscere ait. Vide-
 tur tamen mutata postquam orationem magis decere: et mutilatio sub
 illo tanquam genere comprehensa est; tum tuctur id consensus codd.
 vetustiorum omnium. 545 *bella v. s.* Ed. pr. Burm. 546 *pende-*
bant m. l. Sprot. 547 *f. in medio* alter Mentel. et Scheffer. *fuga*
et media tert. Rottend. *habundans* in codd. passim, vt et alibi. *ab*
ondis Parrhal. et Exc. Burm. 548 *tantis* Erf. 550 *Tardatus*
 Sprot. 551 *Versanti subito*: distinguit Ge. Fabric. cum aliis: in
 subitis enim cogitationibus animum difficulter consiliis: capere aot
 rem expedire. Vix tamen satis placet: *Omnia versare subito*. Ita ce-
 lerius dicendum fuisset. Praestat igitur altera ratio: cum omnia se-
 cum versasset, *subito vix h. s. s.*, vt noua ratione subito vix iunxerit.
 Nem subito *villrix*: *sententia sedit*, quod quis mecum coniciat; est
 sermone forte: quam locus fert; vtm autem illam non haberet.
 552 *seribat a masas*. Modis: et Goth. loc. 554 *Hic Hugen.* *Huc*
 pr. m. Rom. pr. *gnatam* Leid. *gratam* Sprot.

poeta patris voluntati, quod
 exollita praenuntio seniori-
 bus aetatibus attulit, vt, pro
 Caspila, Camillus, pro Cusmi-
 lo, Camillo, diceretur. Vox
 illa a Pelasgis in Italiana illa,
 ta Etruscis quoque fuit fre-
 quentata, qui Mercurium Cas-
 milum appellarunt, tanquam
 missum deorum. v. Schol.
 Apollonii ad l. 917. Macrobi-
 III Sat. 18, et Seru. ad h. l.

544. iuga longa, non longius
 qua et remota, sed longi
 tractu contiguata. 549. Rul-
 perat, eruperat se, vt iam
 alibi videmus: *επέρυα*. 551.
 Cum omnia secum versasset
 subito vix haec sententia sedit
 553. robore casto, igni dura-
 to, praecusto. 554. Telum in-
 mane—Huic; nota structurae
 immutationem, quae vel ob
 negligentiae speciem suauita-

- 555 Implicat, atque habilem mediae circumligat hastae;
 Quam dextra ingenti librans ita ad aethera fatur:
 Alma, tibi hanc, nemorum cultrix, Latonia virgo;
 Ipse pater famulam voueo; tua prima per auras
 Tela tenens supplex hostem fugit. Adcipe, tessor,
 560 Diua tuam, quae nunc dubiis committitur auris.
 Dixit, et adducto contortum hastile lacerto
 Inmittit: sonuere vndae: rapidum super amnem
 Infelix fugit in iaculo fridente Camilla.
 At Metabus., magna propius iam virguente caterua,
 565 Dat sese fluvio, atque hastam cum virgine victor
 Gramineo donum Triuia de cespite vellit.

Non

557 hanc abest Doruill. 559 hostem supplex Goth. sec. 560 d. c. arctis sec. Rottend. 561 abducto Oudart. contractum pr. Menag. tert. Mentel. Par. 562 sonuere auras conl. Burn. Qui enim vndae, inquit, sonuere? Scilicet grauitate commotus aer aquae superficiem impellit et vndae fremitum mouet; quid? quod transuolans iaculum sibilum vel strepitum facit in aere, quem ipsi amni tribuere potuit. 564 propius magna aliquot Burn. iam aberat Medic. et Goth. pf. 566 de c. tollit Gud. et Erf.

te non caret. *clausum*, involutam cortice. Suberis copiam in Priuerni agris nasci obseruauit Sponius. *habilem*, ita vt haberi, tractari, pro iaculo emitti cum hasta possit: *ἀγαυήν*. Sic I, 318 *habilem arcum* vidimus, *ασθεν* IX, 305; *gabum* ibid. 365. De alligata porro puella ingeniole: v. 558. 559. *tua tela tenens supplex*. Hasta autem illigatam pondus in alteram ripam transmittit, vt ipse liberis manibus transnatare possit; *famulam* dixit consecratam: quia ministri deorum *ὑπηρέται*, *δούλοι*, diis se consecrant. 360. *dubiis auris*,

per quas ipsa infans dubia salute fertur. 562. *sonuere vndae*; h. aer super vndis, sibilulo per hastam traiectam factus. cf. Var. Lect. Sic inf. cum Opis per aerem cum impetu descendit, moto in aere sonitu, ipsa *caeli detrita per auras* *insonans* XI, 595. 596. 563. *Infelix*; vel respectu praesentis Camillae fati, vel quod iam illa aetate tantum vitio discrimen adiret.

565. *villar* compos voti (vt saepe, v. c. VIII, 61), scil. flumine traiecto. *donum Triuia*, ex voto; quam Dianae vouerat: v. 557. 558. 559. 560.

568. ma-

Non illum tectis vllae, non moenibus vrbes
 Adceperere, neque ipse manus feritate dedisset:
 Pastorum. et solis exegit montibus aeuum.
 Hic natam, in dumis interque horrentia lustra, 570
 Armentalis equae mammis et lacte serino.
 Nutribat, teneris inmulgens vbera labris.
 Utque pedum primis infans vestigia plantis
 Infiltrerat, iaculo palmas oneravit acuto;
 Spiculaque ex humero paruae suspendit et arcum, 575
 Pro crinali auro, pro longae tegmine pallae,
 Tigridis exuuiae per dorsum a vertice pendent.
 Tela manu iam tum tenera puerilia torfit,

Et

567 non vllae m. Goth. pr. montibus alter Hamb. orbis Ven.
 568 Exceperere Sprot. ille Zulich. 569 et aberat Oudart.; et melius
 abesset. Sed quot alia non essent delenda, si haec ratio valeret! Sus-
 tulit Brunekius V. C. solus Parrhaf. P. in saenis Ed. pr. Burm. a-
 vom Rom. 570 Hic edd. Aldd. et hinc omnes, quas vidi, etiam
 Nic. Heinsii priores. Nec nisi in ed. Burm. probatum Hinc merito
 iterum eiectam. 572 teneris pro teneris Franc., stupore librarii.
 inmulcens pr. Hamb. munera Goth. tert. 573 plantas Medic., sed
 a m. pr. 574 Infiltrerat pr. Hamb., tum oneravit omnes Picr. et
 Heins. potiores: adde Burm. et Goth. sec. ac tert. cum Erf. Retine-
 tur tamen oneravit inde ab Aldo editum, tamquam elegantius; in-
 primis cum de tenellae puellae manibus sermo sit; quandoquidem
 credere licet, postquam maluisse id, quod venustius esset. Agnosce
 quoque Seruius. In Sprot. erat firmavit. iaculis acutis pr. Hamb. et
 Ed. pr. Burm. 575 ex humero paruo Goth. tert. 576 vittas pro
 pallae Oudart. 577 a abest aliquot Burm. pendunt duo eius-
 dem. terrent Hamb. alter a m. sec.

568. manus dat proprie vic-
 tus, tum omnino qui cedit,
 qui placatur, h. l. qui, quod
 humanitas aliorum vel hospi-
 talitas offert, accipit. An
 vsquam de manibus hospitem
 iungendis loquendi vsus tu-
 lerit manus dare, vt dictum;
 accipere aliquem manu, dubi-
 to. 569. non pastorum ae-
 uum, vt Seru., pro pastorali

vita, sed in montibus passa-
 rum: qui a pastoribus habi-
 tabantur. 570. dumis, lustra
 pro siluis. Armentalis equa,
 ἄρνος ἀγελαιῶν. 572. lacte se-
 rino; quia ferus etiam de
 equo: vt sup. II, 51. 573.
 Proprie erant vestigia prima,
 in quae, quibus, insitit plan-
 tis pedum. Sed doctius al-
 terum, pro vulgari. Vt pri-
 mum

- Et fundam tereti circum caput egit habena ;
 580 Strymoniamque gruem , aut album deiecit olorem.
 Multae illam frustra Tyrrhena per oppida matres
 Optauere nūrum. Sola contenta Diana,
 Aeternum telorum et virginitatis amorem
 Intemerata colit. Vellem haud correpta fuisset
 585 Militia tali, corata laceffere Teucros :
 Cara mihi comitumque foret nunc vna mearum.
 Verum age , quandoquidem fatis virguetur acerbis,
 Labere , Nympha ; polo , finisque inuise Latinos,
 Tristis vbi infausto committitur omine pugna.
 590 Haec cape et vlticem pharetra deprope sagittam :
 Hac , quicumque sacrum violarit volnere corpus,
 Tros

581 *Multae iam f. sec. Moret.* 583 *v. honorem pr. Moret., et ipsum non male. Sed colere amorem, vt fouere, seruare: studium armorum et virginitatis.* 584 *corrupta Vratisl., perperam. corripit militia, exquisite pro vulgari, corripit cupidine, studio militiae.* 586 *Cura mihi Goth. tert., elegantius vulgato; sed isti codici non tantum tribui potest, vt vulgata mutetur.* 587 *V. a. nunc quanquam f. Ed. pr. Burm. quando-aquidem Rom. vrgentur Hugon. et pr. Moret. a m. pr. vrgemur olim alicubi editum fuisse ex Pierio apparet; sed omnes, quas habemus, edd. vett. vrgetur exhibent. fatis — iniquis aliquot Pier. et Heinl. cum Goth. tert. cf. sup. ad lib. I, 668.* 588 *iuuisa Rom.* 589 *ordine alter Hamb. a m. pr. pugnae Goth. pr., vt committatur ipsa Camilla; sed perperam.* 590 *Hoc Ed. pr. Burm. Hanc eius Exc., male. v. Not. vlticem Mentel. pr.* 591 *Hanc Goth. pr. At sec.; vtrumque etiam in Pierianis occurrebat. sacra Sprot. violaret Mentel. pr. violauit Parrhaf., vt inf. 848.*

num infans pedibus institit.
 580. *Strymoniam gruem: v. sup. Ge. I, 120.* 581. *Multae illam.* Idem orationis color sup. lib. VII, 54. Laudat Cerda Ouid. Met. III, 353 sqq. I, 478 sq. Adde Pindar. Pyth. IX, 188 sqq. Call. Carm. Nupt. 42 seqq. *Tyrrhena per oppida.* Amaseo traiecto Metabus ad Cam-

panorum fines accedere debuit: hos infedere olim Etrusci. Seruius ad h. v. et 567 ad Etruscorum potentiam rem refert, quorum iure olim tota Italia tenebatur. 590. *Haec cape;* puta cum his dictis Dianam arcum et pharetram Opi tradere. 591. *Auguste: pro: qui vulnus intulerit; sed loquitur de virgine Deae consecrata.*

Tros Italusue, mihi pariter det sanguine poëtas.

Post ego nube caua miserandae corpus et arma

Inspoliata feram tumulo, patriaeque reponam.

Dixit: at illa leuis coeli delapsa per auras

595

Insonuit, nigro circumdata turbine corpus.

At manus interea muris Troiana propinquat,

Etruscique duces, equitumque exercitus omnis;

Compositi numero in turmas. Fremit aequore toto

Insultans sonipes, et pressis pughat habenis

600

Huc

592 *Italusque Rom.*, tum Medic. et alii tres Heinsii, minus bene.
 593 *miserabili pr. Hamb.* 594 *Intemerata Franc. cumulo Zulich.*
tumuloque patrisque Ven. 595 *Dixit et illi Medic. et Ven. Dixerat:*
illa Goth. sec. delapsa Heins. primus e Medic. et aliis: inter quos
duo dilapsa. Vulgg. leg. demissa. 596 *Insonuitque nigro pr. Hamb.*
Aduolat et virgo Franc. I. longo c. Zulich. a m. pr. tegmine Goth. tert.
Sed turbine recte, de nube obscura, vt iam alibi factum vidimus, et
Homericum νέφος, νεφέλη. 597 *muris testisque propinquant citatur a*
Valerio Probo in Arte. Tò propinquant impense placebat Heinsio. v.
ad lib. X, 238. 598 *Etrurique vel Etrurii multi apud Heins. et*
Burm., librariorum vtique inciticia; etsi dubitari vix potest, ab initio
Etruros et Etruriam fuisse; et temporis successu alterum in Etrufos et
Etrufcos abiisse. Prima pronuntiatio Turfeni et Turfi fuisse videtur,
inde Truri, Trufi, Etrufci, et molliore sono Tuscii, Tuscia. Vid. Com-
ment. Soc. Gott. T. III, P. II, p. 38. 599 *Composito Zulich. in abest*
binis Burm. et Goth. tert. in turbas idem et Sprot. in turmis Pax-
rhae. in turmas numero duo Burm. 600 pulsat Ald. (pr.) spu-
mat

consecrata. Et ducta hinc
 vltionis ab Arunte sumtae
 caussa. Nam, qui sacra vio-
 lant, a Diis puniuntur. 592.
 593. Sarpedonis fatum ante
 oculos ex Iliad. π, 453. cf.
 sup. ad v. 432. 594. *pa-*
trias, graece; in patriam vel
 in patria terra. 595. 596.
 volatus velocitatem bene de-
 clarauit per *insonuit*: inuolu-
 ta turbine, nigra nube.

597. *manus Troiana*; de
 pedestri agmine, quod Ae-
 neas ducebat, accipe, vt se-

quentia de equitatu. v. sup.
 449. 450. 511 sqq. et Not.
 ad 522. Constabat autem
 equitatus maxime ex Etruf-
 cis: sup. v. 450. 517. et Not.
 ad 519 et h. l., isque per cam-
 pos incedebat: hinc *aequore*
toto. 599. *numero*: ad nu-
 merum suum militum, quos
 quaeque turma habere debe-
 bat; vnde etiam *numeri*, ip-
 sae cohortes, turmae. Non
 audiendus Seruius. 599.
 600. 601. *ἐναρπυεσάνη* descrip-
 tio equorum generosiorum
 incedentium:

Huc obuersus et huc; tum late ferreus hastis
 Horret ager, campique armis sublimibus ardent.
 Nec non Messapus contra, celeresque Latini,
 Et cum fratre Coras, et virginis ala Camillae,
 605 Aduersi campo adparent, hastasque reductis
 Protendunt longe dextris, et spicula vibrant;
 Aduentusque

wat Tan. Faber emendat, perperam; nam *habentis pugnat* est contra habenas prellas luctatur, quod Burm. illustrat: vt *μαχησθαι τιμ.* 601 *conuersus* Medic. Gud. Sprot. et Letd. (cum Erf.), quod minus placere, Heinlius monet. *conuersus adhuc* Franc. *tam late* pr. Hamb. 604 *Corax* Goth. sec. et hic. corf. VII, 672. 605 *hastasque reductas* Medic. a m. pr. et Sprot. 606 *Protendunt* potiores codd. omnes, edd. vet., et recte; nam, etsi reducta dextra tenetur hasta, tamen ea protenditur, prominet, imprimis si cogites infra mediam fere partem eam manu teneri. *Præstendunt* tacite irrepsisse in Burmannianam editionem, non consilio receptum videtur. Nam Heinf. non admisit, nec illud nisi in Medic. a m. pr., tum in Menag. sec. Moret. tert. et Leid. ac Zulich. reperit scriptum. Pierius tamen antiqua pleraque exemplaria ita legere ait: nec est cur illud per se improbet aliquis. Nam *præstendere*, *προεσθαι*, ad idem fere redeunt. *Proiciunt* Goth. sec. Tandem *librant* emendandum esse pronuntiat Io. Schrader.

Nam nondum emittunt, adeoque nec vibrant.

incedentium: *Insultans* vid. Ge. III, 117. *pugnat* spectat ad relictationem equorum, qui frenis cohiberi se vix patiuntur et repugnant: hinc *Huc obuersus et huc*. Prudent. Psychom. 194 *Huc illuc frenidens obuertit terga* etc. 601. 602. Poeticum hoc phantasma satis notum: et iam alibi obseruatum, Ennium in eo praecessisse, Ennio autem Graecos et ipsum Homerum Iliad. 7, 339. De hoc igitur nil nunc monemus. Sed *ferreus ager* audacius etiam quam sup. VII, 525 *atraque late Horrescit strillis seges ensibus*. Scilicet *ager horret late hastis*; atque inde *ferreus*

ad visum et opinionem, ferreis hastis totus collucens: hinc subiicitur: *campique armis sublimibus ardent*. Quae si ad hunc modum expeditas, intelligis, non sine iudicio poetam hunc versum ab Ennio (Annal. I, p. 33 ed. Colum.) summisse, Ennium autem male irrisum fuisse ab Lucilio, quod h. l. factum narrat Seruius. Add. Macrob. VI, 4 pr. *ardent*, exquisitius quam refulgent. Sic tamen et *ἀδεδόξαι, ἀδαν, ὀλγαν* et alia.

603. 604. Vt praedixerat v. 518. 519. 606. Non idem, vt Cerda vult, sed aliae sunt *hastae*, alia *spicula* h. iacula:

his

Aduentusque virum fremitusque ardescit equorum.
Iamque intra iactum teli progressus vterque
Substitit: subito erumpunt clamore, frementisque
Exhortantur equos; fundunt simul vndique tela

610

Crebra

607 et fr. alter Menag. Neminem video ad hunc versum offendisse. Videntur igitur alii expeditionem rationem habuisse quam equidem exputare possum. Nam, quid *fremitus equorum ardescit* sit, obuium quidem est; sed velim doceri, quid sit: *Aduentus virum ardescit*. Potest abstractum videri positum pro concreto, vt sit pro: *viru aduenientes, propius accedentes*, exardescunt. At hoc ieiunium est, et loci splendorem, qui summus est, offuscatur. Dicam igitur: vtriusque agminis, quo propius iam inuicem turmae accedunt, incessum concitatioem esse solere, idque designari per *aduentum virorum ardescit*. Egregia sententia! vereor tamen, vt satis commode verbis concepta videri possit: non enim aduentus, sed in aduentu gressus, ingressus, exardescit. Suspicietur aliquis vitium inesse ex vna littera, quam copula inuexit, et leg. *aduentusque, virum fremitusque ardescit equorum*; h. et aduentu, cum vtrinque propius accederent, fremitus virorum equorumque ardescit, h. increfcit, maior fit. Aut, vt magis nitescat oratio: *Aduentusque virum, fremitus ardescit equorum*: quo propiores fiunt, eo magis equi fremunt. Si tamen haec comparo cum lectione vulgata, malo in ea ferre, quod durius et audacius dictum videri potest, et id tenere, quod in notis apposui: *aduentum innuere strepitum aduentantium*. Illustrat poeta sententiam quodammodo infra vs. 910 *Et saenum Aeneas agnoscit Turnus — Aduentumque pedum statusque audiuit equorum*. 608 inter Goth. tert. iter Ven. intus i. leri Franc. 609 *Substitit* duo Hamb. et Scheffer. Zulich. Leid. et Exc. Burm., quod magis etiam obscurat orationem; nam non agmina, sed agminum progressus substituisse dicitur. *erumpunt* Goth. tert. *furantis* Zulich. Parrhaf. Par. et Ed. pr. Burm. *furantisque* Rom., tum Medic. pr., sicque Goth. et sec. *furantesque* vett. edd., vsque ad Aldinam tertiam a Naugerio castigatam; inde *frementes* recte praeferruntur. 610 *fundit* Zulich. a m. pr., vnde

Heinf. coni. *fundi*.

his eminus, illis cominus, pugna fit. Igitur hastas *reducunt*, vt cum impetu immittant, iacula *vibrant*, rotant. conf. Var. Lect. 607. *Aduentus virum ardescit*, h. strepitus ex aduentu, seu strepitus aduenientium, maior maiorque ad aures accidit et increbescit, quo propiores inuicem sibi turmae fiunt. Etenim, quae augen-

tur, inprimis motu, incalescere, adeoque et exardescere, dicuntur. cf. Var. Lect. 608. Progressus vtriusque exercitus eo iam factus erat, vt intra teli iactum ventum esset: quando vtraque acies substitit. In sqq. comparatio institui potest non sine fructu cum Iliad. d, 446 sqq. et v. 610. 611 videndus Iliad. μ, 156 sqq. 278 sqq. *caelum obtextitur*

Crebra niuis ritu, coelumque obtexitur umbra.
 Continuo aduersis Tyrrenus et acer Aconteus
 Connixi incurrunt hastis, primique ruſnam
 Dant ſonitu ingenti, perſractaque quadrupedantum
 615 Peſtora peſtoribus rumpunt. Excuffus Aconteus,
 Fulminis in morem, aut tormento ponderis aſti,
 Praecipitat

612 *aduerſi* vett. edd., ſicque Rom. cum aliis; et ipſe Mediceus, ad Fogginii quidem fidem, cum trinis Goth. *aduerſus* Franc. Sed *aduerſis* elegantius. Habet iam Ald. pr. *verſis* Ed. pr. Burmann. *Achontus*, *Acontheus*, *Acontes*, in codd. eſt *Ακοντεύς*. 613. 614 *Connixti* pr. Hamb. *Connexi* pr. Moret. et ed. Mediol. *occurrunt* Bigot. et Goth. tert., quos iam toties in eandem leſionem conſentire vidimus. *ruina Dant ſonitum ingenti* Moret. ſec. et qu., quo Heinf. Mediceum alludere arbitratur, in quo *ruinam* et *ſonitum*. Probabilis eſt, iſtam Moretanorum leſionem conſectam eſſe ex ſimili lapſu: etiam Gud. a m. pr. *ruina Dant ſonitum ingentem*, et *ruina Dat ſonitum* Parrhaſ. *ſonitum* etiam Exc. Burm. Quod autem ad ſententiam verborum attinet, video utique accipi hoc, etiam a Burmanno: *dant ruinam*, id eſt, cadunt cum magno ſonitu. Nec dubitare licet, *dare ruinam*, vulgo ita dici. Verum h. l. ſignificatum hunc habere nequit; ſi enim nunc uterque cadunt, ineptum eſſet, mox Aconteum excuſſum praecipitari v. 615 — 617. Igitur verius arbitror, quod in notis poſui, eſſe ſimpl. pro rucere; irruunt viri tuo impetu, et haſtis eluſis ipſi equi conſiſunt aduerſis peſtoribus. 614 *Dat* Franc. *praefractaque* vett. edd., tum Aldd. et inde vulgatae. *perſractaque* ex Rom. Medic. et aliis iam Pier. notauit, et ex Medic. a m. ſec. aliisque Heinfius. Sic quoque tres Goth. *perſectaque* a m. pr. Medic. et Gud. *perſoſaque* tert. Moret. *quadrupedantum* ſcriptum paſſim in codd. Pier., vt in Rom., vt et alibi. *quadripes* vt *quadriugi*. cf. Burm. ad XI, 875. 615 *Expulſus* Bigot. 616 *tormenti* Medic., ſed a m. pr. *aut torto* Goth. tert. *aſtus* Gud. a m. pr. et pr. Menag.

tegitur umbra. conf. inf. XII, 578 *et obumbrans aethera telis*. Etiam vulgari ſermone tritum. Vnde illud Laconis, ſe ſub umbra telorum eſſe pugnaturum. At Iliad. 9, 366 ſqq., quem non cum noſtro contendere debebant, pulvere caligo obducitur pugnae, non telorum crebritate. Quod autem Seruius ad. vi. 608 habet: „Et Eunians eſt

„iſta quavis ambitioſa deſcriptio:“ hoc ad ea ſpectat, quae ſupra ad IX, 806 ſqq. vidimus.

612. *Tyrrenus* h. l. nomen viri Etruſci proprium; *Aconteus* e Latinis. 613. *ruinam dant*, ruunt. *perſractaque* — *rumpunt* pro *perfringunt*; ſcilicet haſta penter alterum attingerat, itaque ipſi equi concitati ſummo impetu in ſe ipſos

Praecipitat longe, et vitam dispergit in auras.
 Extemplo turbatae acies, versique Latini
 Reiciunt parmas, et equos ad moenia vertunt.
 Troes agunt: princeps turmas inducit Asylas. 620
 Iamque propinquabant portis, rursusque Latini
 Clamorem tollunt, et mollia colla reflectunt:
 Hi fugiunt, penitusque datis referuntur habentis.
 Qualis vbi alterno procurrens gurgite pontus
 Nunc ruit ad terras, scopulosque superiacit vndam 625

Spurtheus,

617 *dispergit* Leid. *spargit* Goth. pr. et Ed. Mediol. *disparfit* alter Mentel. *disperfit* a m. pr. Gud. 619 *Reiciunt* sec. Moret. *palmas* Goth. tert., *perperam*. Mos in fuga *elipsos* in tergum reiciendi notissimus. *ad m. versant* alter Hamb. *torquent* ed. Mediol. 620 *inuast* vett. edd., quod tamen in solo Menag. pr. et Exc. Burm., quodque miror, in Colotiano, occurrebat. *inuadit* Leid. Contra Rom. et omnes Pier. Medic. et omnes Heinfl., Gothani quoque, *inducit*, quod iam Ald. tert. exhibere coepit, et quod vnice verum: turmas in hostem inducit. *Asylas, Asilas, Asillus*, aberrat.; accedit *asillus* librarius. 621 *versique* Pierius in ora codicis notauerat. 624 *procumbens* pars codd. Heinfl. et Burm., tum Ed. Ven. Burm. cum Goth. sec. et tert. Adde Rom., sed *perperam*. conf. sup. ad V, 204. 625 *ad terram* pars codd. cum Rom. et vett. edd. *ad terras* Aldd., sicque Medic. alique. *vnda* Medic. cum aliis ap. Burm. *superiacet vnda* duo alii: sed *superiacit vndam* doctius h. iacit vndam super scopulos: praepositione ad verbum retracta: vt scire Graece dicas: *εξοπέλας*

los irruunt: qua ruina, quo conflictu, labefactatus Acon-
 teus equo deiecitur. 620.
 Troes nunc: mox *Tusci* 629,
 quoniam ex vtraque gente
 equitatus constabat, *agunt*:
 versus in fugam impellunt,
 vt supra V, 265. vid. Burm.
Asylas, qui Pisa Etruriae co-
 pias adduxerat: sup. X, 175
 sqq. 622. *colla* equorum:
 qui quoniam domiti, vt faci-
 le flecti queant, hinc colla
 mollia: vt Ge. III, 204 *mollis*
 collo; et *mollia crura* ibid. v.

76. 624 sqq. Comparatio
 praeclara et ornatissima: cui
 ex parte similem ex Quinto
 Calabro excitauit Guellius
 (lib. XI, 226 sqq.); accedit
 tamen haec propius ad lo-
 cum Homeri Iliad. λ, 305
 sqq. Non autem ad aestum
 maris crescentis et decrescen-
 tis trahendum est, sed de mo-
 tu maris litus alluentis et al-
 ternis accedentis ac receden-
 tis. Ornatum obserua in sin-
 gulis. *alterno gurgite*, vnda,
 fluctu. *arenam extremam*, in
 M m interiore

Spumeus, extremamque sinu perfundit arenam:
Nunc rapidus retro, atque aestu reuoluta resorbens
Saxa, fugit, litusque vado labentem relinquit.

Bis Tusci Rutulos egere ad moenia versos;

630 Bis reiecti armis respectant terga tegentes.

Tertia sed postquam congressi in proelia, totas
Inplituere inter se acies, legitque virum vir:

Tum vero et gemitus morientum, et sanguine in alto

Armaque, corporaque, et permixti caede virorum

635 Semanimes voluntur equi; pugna aspera fuggit.

Orfilochus

πλευρὴ τ' ὑπερβυλα κῦμα sc. πόντος. Scopulos autem minores ante oculos habere necesse est. Nam, si maiores fuerint, tum ἀμφὶ ἄκρας Κυρτὸν ἰδὸν (κῦμα) περιφύεται, ἀποπύσει δ' ἄλλος ἄχρον, fractus scilicet fluctus: vt Iliad. δ, 425. 426. conf. Od. ε, 402. 403, vnde bene h. l. v. 626 adiectum Spumeus. 626 finus Mentel. pr. profundit Ven. 627 Nunc trepidus Zulich. a m. sec., perperam. resoluta Gud. et Goth. tert. resoluens Franc. 628 Saxa ferit Zulich. a m. interpolatrice. vado lambente Ekc. Burm. Verum aquam fluctus reuoluti decrefcentem memorat poeta, adeoque labentem. 629 Bis Teucri Medic. a m. pr. et Zulich. a m. sec. Vid. Not. ad v. 630. versus Hugen. 630 resp. t. sequentes Goth. tert. 631 in abest pr. Voff. et Oudart. que in fine, vt totasque esset, adsciuerat Heinf. ex binis Rottend. pr. Hamb. sec. Mentel. et Franc., parum suauiter, tum parum graui auctoritate. 633 Tunc alii. et abest Goth. tert. ab alto Menag. pr. s. multo Parrhaf. et Oudart. pro var. lect. 634 et abest Ed. pr. Burm. 635 Semanimes Gud. pro diu. lect. Semianimes etiam hic Roma. seruantur Bigot. et Goth. tert.

interiore littore, perfundit sinu, fluctu in sinum vnda iam languentes curuante. Nunc pontus, vnda, aestu, vicissitudine maris aestuantis, grauius commoti, rapidus retro (καλιφόδιοι κῦμα, v. c. Od. ε, 430. Sic malo, quam retro fugit), atque resorbens (sc. ἀναρροισθῶν) fugit saxa reuoluta, h. per quae vnda reuoluitur, ἀνακυλίνδεται, et relinquit pontus litus. vado laben-

te, fluctu recedente ac decrefcente; donec nouus fluctus iterum alluat.

631. in tertia praelia: eleganter pro, tertio. 632. legitque virum vir Homericum: ἀνὴρ δ' ἄνδρ' ἰδνοπαλίζεν Iliad. δ, 472, h. e. percussit. 633. Tum vero. vid. Iliad. δ, 450 sqq. Loca alia similia obseruabit quisque pro se. Vnum excipio Eurip. Phoeniss. 1196 sqq.

637. Orf-

Orsilochus Remuli, quando ipsum horrebat adire,

Hastam intorsit equo, ferrumque sub aure reliquit.

Quo sonipes istu fuit arduus, altaque iactat

Volneris inpatiens adrecto pectore crura.

Voluitur ille extuffus humi. Catillus Iolan,

640

Ingentemque animis, ingentem corpore et armis

Deiecit Herminium: nudo cui vertice fuhia

Caesaries, nudtque humeri; nec volnera terrent;

Tantus in arma patet. Latos huic hasta per armos

Acta tremis, duplicatque viram transfixa dolore,

645

Funditur

636 *Ὀρσίλοχος*. At *Orsilocus*, *Orsilogus*, aberrat. 637 *relinquit*

Franc. 638 *ferit*, aliquot Pier. et a m. pr. Medic. *altaque* alii ap.

Pier. 640 *Cathillus*, *Cathilus*, *Cathylus* (hoc in Medic.), et *Iollan*,

Iollan, aberrat. 641 *pectore* Gud. pro *da*. lect., perpetua scere va-

rietate. 642 *Hermionium*, *Hermionum*, *Hermenium* in libb. 643

Sustuli maiorem interpunctionem ante *Nec volnera terrent*: nam ad

nudo cui spectant. 644 *Quem muscas* captare iuuet, ex Servio

varietatem exculpere potest: *Totus in a. p.* In Rom. *Tantum in a. p.*,

ex interpretatione. *Hinc* edd. *sphalma*. 645 *Acta* premit Ed. pr.

Burm. *duplicatque virum transfixa dolore* Heinl. ex codd. auctoritate

reposit et suorum et Picrianorum. Idem iam vet. edd. habere.

Primum *dolorem* video in Aldd. editum: quod et ex Schol. Statii

Theb. VII, 633 epotavit Burm., sic *virum transfixa hasta*, quae figi-

tur, transfigitur, et ipse *dolor duplicatur*. Atqui hoc itium est,

nec magis ferri hoc posse arbitror, quam quod Heinl. *coni. duplicat-*

que viro, vel quod Picrius in suo exemplari habebat atque hinc

Catrocus repetiit, *d. viro i. dolorem*.

637. *Orsilochus* ex Troia-

nis est. v. inf. 690. *Romulus*

ex Latinis, diuersus ab eo,

qui supra IX, 592. 593 me-

moratus. Ad reliqua v. 637

— 640 cf. sup. X, 890 sq. de

simili vulnere. 640. *Catillus*,

qui Tiburtes agebat: cf. sup.

519, et lib. VII, 672; adeoque

Iolas et Herminii inter Tro-

ianos et Etruscob referendi.

643. 644. *nec volnera terrent*:

tantus in arma patet: arte co-

haerent cum illis: *nudo cui v.*

f. C. nudique humeri. Habe-

bat nudum caput et huere-

ros nudos, vt satis appare-

ret, cum volnera non time-

re; tantum, tanta sui parte,

patebat in vulnere s. in tela

hostilia. *duplicatque virum*: rec-

te Guell. accipit et cum eo

Cerda: incuruat, vt redda-

tur Homericum *ἄδων*. *Idem*

ἴν τε νερός: Iliad. v, 618, vt

iis accedendum sit, facit ad-

iectum *dolori*. Et sic *duplicat-*

que poples inf. XII, 927. Nio-

Funditur ater vbique cruor: dant funera ferro
Certantes, pulchramque petunt per volnera mortem.

At medias inter caedes exultat Amazon,

Vnum exserta latus pugnae, pharetrata Camilla:

650 Et nunc lenta manu spargens haesilia denset;

Nunc validam dextra rapit indefessa bipennem.

Aureus ex humero sonat arcus, et arma Dianae.

Illa etiam, si quando in tergum pulsa recessit,

Spicula

646 dant vulnere Sprot. cum Mediceo Pierrii. 648 inter acies
Ondart. et Medic. Pierrii. 649 excisa Franc. exserta Rom. 650
laeta Donat. laeta Franc. densa Parrhaf. manus tres ap. Burm. cum
Erf., sed vetat in seq. v. dextra casu sexto. denset Heinf. e codd.
et Grammaticis pro vulgato densat: cuius lectionis fons Rom. 651
rapit in dextram non fessa ms. ap. Pier. dextra quattu Parrhaf. inde-
fensa Franc. et Goth. pr. ac tert., malé. 652 ex humeris Rom. erat
arcus Donat., ex interpretamento. 653 recessit alter
Hamburg.

bes filia collapsa dicitur *dup-
plicata vulnere caeco* ap. Ouid.
Met. VI, 293, vbi v. Burm.,
et ad Val. Flacc. VI, 509; ap.
Graecos *πρὸς τὸν θυγῶν* sic oc-
currere memini. 646. 647.
Haec ad reliquos pugnantes
spectant, mortem dant et ac-
cipiunt.

De *Camilla* episodium est
inter elaboratiores carminis
partes. 649. *Vnum exserta la-
tus*, mammam; inf. 803 *subex-
sertam papillam*. v. sup. I, 492;
Disputant Intpp., vtram. Cer-
da ait laeuam, nam dextra
in Amazonibus erat exusta
Refle. Verum comparatio
instituitur tantum ad nudatio-
nem mammae: in venatrici-
bus autem et bellatricibus, vt
Diana ac Nymphis, dextrum

pectus, dextrum humerum,
nudatum videmus in numis
ae statuis: sicque Callimachus
in Dian. 213. 214. Quid
quod in ipsis Amazonibus
dextra mamma exserta, neo
semper excisa, in monumen-
tis occurrit; vti contra laeva
exserta occurrit, dextra vesti-
ta: ne venustati eius conspec-
tus obstit, si excisa esset. *pug-
nat*, ad pugnam, vt expedi-
tior esset ad pugandum.
Comparisonis autem lines
ducit, quam mox repetit et
ornat vsq. 659 seqq. 650.
spargens denset: id est, dense
spargit, iacit; alias fundere,
ictur. 651: *indefessa* est *ἀσφ-
ρος*. 653. *in tergum p. recessit*:
etiam hoc a vulgari ratio-
ne deflexit; nam vulgare est:
si ter-

Spicula conuerso fugientia dirigit arcu.

Ar virum lectae comites, Larinaque virgo,

Tullaque, et aeratam quatiens Tarpeia securem,

Italides; quas ipsa decus sibi dia Camilla

Delegit, pacisque bonas bellique ministras.

Quales Threiciae cum flumina Thermodontis

Pulsant

654 *dirigit* Rom. et Medic. ; Burm. laudat Lambin. ad Laeret. VI, 823. 655 *Et circum* Gud. et alii Heinf. *lactas* pr. Moret. ex *lactae* pr. Goth., *sphalmate*. *Laurina* Goth. sec. 656 *Tellaque* ap. Priscian., male. *securum* Heinfsius reposuit, monente eodem Grammatico, et assentientibus Gud. et séc. Mentel. At cf. inf. 697. *securim* tuetur Rom. 657 *dura* Rom. et Vratisl. *draea* passim scriptum in eodd. Pier, Heinfsii et binis Goth. et Erf., sic et Medic. a m. pr. 658 *pacisque bonas* vett. edd. nostrae omnes; tum *bonas* emendatum in ed. Ald. pr. et sec.; at *bonas* iterum reuocatum, in Ald. text. et hinc ductis; donec prior lectio *bonas* iterum obtineat e Comaelin. Pdsim. Steph., quam meliorem lectionem habent meliores Heinf. cum Mediceo; agnoscitque eam Arufianus Messius. *bonas* tamen tuetur Rom. cum aliis Pier. Heinf. et Burm., ac binis Goth., tum agnoscit Seruius. *bono* Franc. *bellaque* Oudart. *ministrans* Franc. 659 *Threicio* Exc. Burm. *Threicia* vitium operarum ed. N. Heinf. *Thermodontis* vulgg. passim edd., item vett. codd., etsi iam emendatum dederunt Nangerius et Egnatius. Res nunc nota est; esse *Thermodontis* a *Θεσσαλονικῶν*, vtrac. cf. Apollon. II, 973.

si tergum vertit, dat. 654. *spicula fugientia*, ipsa fugiens, vt recte Serulus. 658. *ministras*, comites: Sic *δρακόνες* Penthesileae dat Quintus Calaber lib. I, 33, vt *δρακόνες* heroum sunt. Totum illum locum de Penthesilea et partem libri contulisse non poenitebit: vt omnino poetico ornatu nullus veterum poetarum locupletior hoc Quinto est; nec dubito antiquiores opes in eo latere. 659. *Threicias Amazones*: pro Scythicis vel Sarmaticis dixit, vt Threissam Harpalycen sup. lib. I, 316, quod, tamquam poeta, iure suo fecit.

Sarmatica autem origo fere communi veterum consensu iis tribuitur, etsi vulgaris fabula a Tanaidis ostiis ad Ponti fines et Thermodontem fl. eas traduxit. vid. loc. class. Iustin. II, 4. conf. Apollon. II, 370 — 966 sqq. et schol. 659. *cum flumina Thermodontis pulsant*: pro ripis flumen dictum opinatur Cerda et alii, vt v. c. Georg. II, II. *aliae arbores campos et flumina late Curua tenent*. Mihi tamen cum ipsa res persuadet, agi de flumine glacie obducto, tum vero etiam Claudiam imitatio, qui non aliter intellexisse videtur: adscribam totum

- 660 Pulsant et pictis bellantur Amazones armis:
 Seu circum Hippolyten, seu quum se Martia curru
 Penthesilea refert, magnoque vulante tumultu
 Feminea exultant lunatis agmina peltis.
 Quem telo primum, quem postremum, aspera virgo,
 665 Deicis? aut quot humi morientia corpora fundis?
 Eunaëum Clytio primum patre: cuius apertum
 Aduersi longa transuerberat abiete pectus.
 Sanguinis ille vomens riuos cadit, atque cruentam

Mandit

662 *magnumque* v. conl. Cuninghamus. 663 *scutis* ex Media laudat Heinsius: sed a Foggiano *peltis* proditum videmus. 664 *primo* Goth. tert. 665 *m. pistora* Spaut., perpetuo errore. 666 *Eumenium* Ald. pr. et hinc caeter. edd. usque ad Commelin., qui e Palat. dedit *Eunatum*: eris igitur *Eunates*, quod aliunde non memini. At *Eύνας* inter herosm nomina notus est, qui idem *Eύνας*, et *Eύνας*, Iasonis f. v. ad Apollod. p. 183 et ad Hygin. f. 15. Interca *Eunaëum* maxima pars codd. defendit apud Pier. et Heins.; adde tres Goth. Etiam e vet. edd. nonnullae, vt Ven. 1486, *Eunatum* aliae *Eumenium*, *Seru*, *Eumeneum*, non male. Alias aberrant. codd. vide ap. Burm. Etiam *Glycio*, *Clycio*, *Clythio* aberrant., a *Κλύσις*. 667 *longa* pr. Mentel. i. a. *corpus* duo Burm. conf. modo ad v. 665. 668 *monens* va. Burm. *volens* duo alii.

totum locum Prof. rapt. II, 61 — 66 *Quibus Amazonidum peltis exultat aduensis* (ex nostro vl. 663) *Pulchra cohore, quoties Arilton populata virago Hippolyte nimas daciis post praesidia turmas* (hoc illustrat vll. 661. 662); *seu cum se Martia curru Penthesilea refert* (redit ex pugna et quidem victric; hinc *exultant*, et *magno tumultu*), *Seu flauos frangere Getas, seu forte rigentem Thermodontica Tanaim frangere securi*. Translat hic Claudianus ad Tanaim, quod Naro de Thermodonte memorauerat. 660. *bellantur pro bellant*, vt alia v. Seru. Sic

untrior pro nutrito. Ge. II, 425. *pictis armis*, auro argentoque distinctis, maxime pelta. cf. sup. ad VIII, 588. *se refert*, redit (v. paullo ante); non vt Seru. pro, se fert, infert. *tumultu vulante*, inuertit; cum ipse vulant cum tumultu: pro tumultu vulantium. *Martia Penthesilea* proprie. Iustin. II, 4, 13 duae reginae — *no successibus decesset auloritas, gentes se Marte praedicabant*.

664. 665. Variatus orationis color, Homeri exempla Iliad. 1, 703. 2, 692. *Eunaëum* int. e Troianis, *Litini Pagasumque* ex Etruscis; reliquos

Mandit humum, moriensque suo se in volnere versat.
 Tum Lirim, Pagasumque super: quorum alter habenas 670
 Suffosso reuolutus equo dum colligit, alter
 Dum subit, ac dextram labenti tendit inermem,
 Praecipites pariterque ruunt. His addit Amastrum
 Hippotaden; sequiturque incumbens eminus hasta
 Tereaque, Harpalycumque, et Demophoonta, Chro-
 mimque: 675

Quotque emissa manu contorsit spicula virgo,
 Tot Phrygii cecidere viri. Procul Ornytus armis

Ignotis

669 *se aberat* Franc. *in decrat* plerisque Pier. et nonnullis Heinf. *in verbers* pr. Hamb. *in sanguine* Goth. tert., et sic Macrob. IV, 6, sed, vt bene monet Heinf., *sanguinis riu* praecesserant, male etiam Pontanus e cod. Britannico reponi voluit; *in sanguine morsat.* Burmannus laudat Drakenb. ad Silium V, 577. Scilicet is locum vindicat ex imitatione Siliana: *et versantem in vulnere sese Transigit.* 670 *Lirim* Heinf. secundum Medic. et alios. Vulgo: *Lirin.* *Pagasum* tuentur omnes fere; alii *Phagasum*, *Pegasum*. In sec. Moret. *Phaganum*. *Pagasus* etiam ap. Silium occurrit lib. V, 410. 671 *Suffuso* vel *Suffuso* magna codd. pars, etiam Rom. et Medic. a m. sec., item tres Goth., inuestum et in edd. Ald. text. et al. De *pedum suffusione* Seruius cogitabat. 672 *et dext.* duo Goth., ad sonum magis gratum, *inermem* Heinf. e codd. reduxit: pro vulg. *inertem*. cf. sup. ad X, 595. 673 *Amastram* pr. Hamb. et alter *Amastrum*. Tum *Hippodatem*, *Hippodaten*, aberrat. libb. Est *Hippotas* f. 674 *Tereaque* multi apud Heinf. et Goth. tert., non male. *Harpalcem* Doruill. *Chromimque*, quod iam edd. Aldd. habebant, Heinf. e Medic. et caeteris reuocavit, pro *Chromin*. At Rom. (quem tamen *Chromin* exhibere testatur Bottarius) et alii Pier. cum Montalb. *Chromumque*. Goth. pr. et tert. *Chromumque*. tres Burm. *Cromimque*. Versus e Gr. *Τυρτα δ' Ἀρνά-κων τὴ γῆ, Δημοφώντα Χρῆμιν τε.* 677 *Ornytus* recte; Ὀρνυτός; sic quoque Rom. Donatus: *Ornutus*. In codd. fere *Ornitus*: sicque edd. vett. At Pier. in sua inuenisse videtur *Orphitus*.

reliquos v. 673 fqq. iterum Troianos: e quibus *Amastrus* Hippotae f. *Mandit humum*: quod alias *morsere*. v. sup. 418 et Var. Lect. ad X, 489. 671. *habeñas dum colligit, reuolutus equo suffosso*, vt equum ex vulnere cernuum retrahat. 674. *sequitur incum-*

bens, ἰφίκα ἰπράδουα vel *ἰφ-εαδομένη* puella; hoc refertur ad nisum emittentis hastam, qua illa insequitur eminus, h. petit, Tereum et alios.

677. *Ornytus* ex Etruscis. cf. 686. *armis ignotis*; no- vis h. l., vt Seru., inconsuetis, insolentiore specie: nam

Ignotis et equo venator Iapyge fertur:

Cui pellis latos humeros erepta iuuenço

680 Pugnatori operit; caput ingens oris hiatus

Et malae texere lupi cum dentibus albis,

Agrestisque manus armat sparus. Ipse cateruis

Vertitur in mediis, et toto vertice supra est.

Hunc illa exceptum, neque enim labor agmine verso,

685 Traiicit, et super haec inimico pectore fatur:

Siluis te, Tyrhene, feras agitare putasti?

Aduenit qui vestra dies muliebribus armis

Verba redarguerit. Nomen tamen haud leue patrum

Manibus hoc referes, telo cecidisse Camillae.

Protenus

678 *Ignotus* Gud. *Iapyge* passim codd. et edd. vett. *Iaspide* pr. Hamb. *Iaspide* alii apud Burm. cf. sup. ad v. 247. 682. 683 *Agrestisque* Heinf. *Agrestique* Hugon. *palus* Goth. tert., interpolate, pro *sparus*. *cateruis* V. in *medias* aliquot Pier. et Sprot. *Vilfor* in m. Bigot. *est* in fine abest Medic. a m. pr. 684 *neq. enim* duo Goth. a. *fuso* pro var. lect. Oudart. 685 *super* hoc Franc., male. Est enim: *haec fatur super*, *insuper*, *enl.* 686 *Siluis* et Rom. *Siluis-* *m.* T. ad membranarum suarum fidem recepit Brunck. (conf. Not. p. 530), non male: modo non metrum violaret. Tum *ne* sexcenties in interrogazione omittitur. 687 *quas v. dies* Oudart. *nostra* Ven. *fidis* Bigot. 688 *redarguerit* Heinf. reposuit sola auctoritate Prisciani et codd. Scheff. et Menag. pr. Et est sane hoc ad elegantiae sensum venustius, quam *redargueret*; etsi diligentissime ad grammaticorum praeccepta sit dictum: *aduenit dies, qui redargueret. unum tamen* Parrhaf. *partim* idem et vulgg. edd., sed nonnullae tantum: vitio haud dubie operantur: quod iam in ed. Ven. 1544 in manus incurrit. 689 *M. hinc* idem Parrhaf. *M. hinc* tres Moret. *referas* Parrhaf. *bello c. C.* Ed. pr. Burm. *manibus c. C.* Medic. Pierii.

habebat exuvias tauri pro thorace et rictum lupi pro galea. cf. VII, 666, 667. Talis Argus apud Apollon. I, 324. 325. Perperam loricae ex corio factam intelligit Seru. h. l. *Iapyge* pro *Iapygio*, Apulo. vid. sup. vl. 247. 682. *sparus*; rusticum telum in modum pedis recuruum, inquit Seru. cf.

ad Sallust. Catil. 56 (59) et Nepot. Epaminond. 9. 683. *Vertitur, versatur, avaygē-* *noy.* 684. *exceptum*, insidiis circumuentum, ait Seru., vt sup. VI, 173, sed est, assequuta fugientem. *Excipere* a venatione ductum h. l., vt bene Burm. monuit. 689. Eadem sup. X, 830. cf. Cerd.

690. Butes

Protenus Orsilocho et Buten, duo maxima Teucrum 690
 Corpora: sed Buten auersum cuspide fixit
 Loricam galeamque inter, qua colla sedentis
 Lucent, et laeua dependet parma lacerto;
 Orsilocho, fugiens magnumque agitata per orbem,
 Eludit gyro interior, sequiturque sequentem; 695
 Tum validam perque arma viro perque ossa securim,

Alior

690 *Orsilocho, Orsilocho, Orsilocho*, aberrat. 691 *Butem*
 Zulich. *Buten* ap. Rufinian. *aduersum* vott. edd. et inde vulgatae
 cum codd. parte. Sed praestantiores Pierii et Heinsii omnes *auer-*
sum; sicque Rufinian. et Macrob., quocirca Heinsius recepit. *Buten*
 enim fugientem, at Orsilocho ipsa fugiens obtruncavit Camilla.
 Adde grauiorem rationem, quod vulneris locus vsq. 692. 693 auer-
 sam corporis partem satis declarat. Vulnus infertur supra sinistram
 humerum, in ipsam cervicis vertebrae, quae attollitur paululum in
 capite prominente, qualis habitus sedentis est. Variasse adeo poeta
 videri debet vulnus HecTORI ab Achille illatum Iliad. x. 324 sqq. et
 Cyeni vulnus ab Achille acceptum ap. Hesiod. Sc. Herc. 416 — 430.
 Vtraque loca sedulo comparanda. Ex his ipsi poetae mentem asse-
 quanti sumus. *aduersa cuspide* vnus Pier. et Leid. *tam auersum* Franc.
a cuspide Hamb. alter. *fixit* Heins. cum melioribus, etiam Pierii, pro
 vulgato *figit*. 692 *intus* Franc. 693 *inuenit* pro *Lucent* apud
 Rufinian. de Schem. Lex. p. 241. 696 *Dum v. Zulich.* et Rottend.
 fec. Sed praetere Heins. et Burm. varietatem aliam magis memo-
 rabilem: *valida securi*. Ita Medic. Pierii: et Iulius Sabinus haec ha-
 bet: „Apronianus legit: *valida securi congeminat vulnus.*” (In Me-
 diceo tamen, quem Fogginius excusum dedit, emendatio illa non
 subnotata est) „Aemilius (sic pergit ille: qui *Aemilius* qui sit, equi-
 dem adhuc ignoro) legit: *validam securim congeminat*; sic est distin-
 guendum in *congeminat*: vt postea sit: *vulnus v. n. c.*”, Equidem, si
 illam lectionem probandam susciperem, iungerem: *securi insurgens*
congeminat

690. *Butes* diuersus forte
 ab eo, qui lib. IX, 647 sqq.
 memoratur, et ab altero uti-
 que V, 372. At *Orsilocho* e
 Troianis sup. 636. 692. *se-*
dentis in equo. Non enim in-
 ter haec omnia animo dimitt-
 tendum, nos in pugna eques-
 tri versari. *Lucent*, eleganter
 pro, apparent nuda, et qui-
 dem in laeua humero. conf,
 Var. Lect. et inf. XII, 381.

382. Orsilocho se infe-
 quentem ipsi fugit, ita ta-
 men, vt in orbem equum
 circumflectat, ipsa quidem
 694. 695 *gyro interior*, adeo-
 que ab laeua Orsilochoi (confi-
 sup. V, 170); quo facto cursu
 equato illa eius lateri iuncta,
 dextra subleua Orsilochoi
 capiti ictum bipenni infligit
securim congeminat, pro, ic-
 tum, vulnus. Silius I, 423
 M m 5 aper

Altior exurgens, oranti et multa precanti
 Congeminat: vulnus calido rigat ora cerebro.
 Incidit huic, subitoque adspectu territus haesit
 700 Appenninicolae bellator filius Auni,
 Haud Ligurum extremus, dum fallere fata sinebant.
 Isque vbi se nullo iam cursu euadere pugnae

Posse,

congeminat sc. istum, vulnus: quod et per se intelligitur, et statim repetitur. *perque ora citi* pr. Moret. *securem* Gud., vt sup. v. 656. 697 *exurgens* Rom. et alii Pier. Medic. et alii Heinsii potiores: itaque recepit ille pro vulgato: *insurgens*, quod et ipsum bonum. conf. XII, 902. Sed varietatem hanc iam aliquoties vidimus. 698 *Congeminat vulnus: calido* distinguebat Oudart. Similem interpunctionem reppererat Seruius, mutilatus admodum etiam ad h. l. *ore* alter Menag. *ossa* alter Hamb. *arma* Ed. pr. Burm. *cruore* Ven. 699 *huc* Bigot. *aspectus* ed. D. Heinf. 700 *Appenninicolae* scribendum esse bene monuit Brunck., saltem ex communiore vsu, *Appenninus* pro *Appenninus*. An prima in vilo Latino poeta correpta occurrat, ignoro, nec vacat quaerere. At Dionys. Perieg. 343 ὄρος — "Ὄσα τε κολοσσῶν Ἀπέννινον. Euni Goth. tert. Anni Ven. et Frane. Burmannus bene remittit nos ad Silium VI, 109, vbi: *tellus lacrimabilis Auni* ex h. l. et similis varietas. Prouocat ad Silium etiam Iulius Sab., qui alios *Arnum* hunc perperam dixisse notat, et versum recitat *Appenninicolae regnata antiquitus Auno*. Locus est ex lib. V, 7, sed ibi legitur: *vada Faunigenae regnata antiquitus Auno*. Agitur de Thrasymeno lacu: vt adeo Arnus ibi opportunius heros *Ἰππύσιος* esset, quam Aunus Liguriae. 702 *Is vbi* vet. edd. et codd. *euadere pugnae, pugnam, pugnae* legitur: et *pugna* quidem vulgata erat lectio vsque ad Commelin., qui e Palat. reddidit *pugnae*, quod sequitur Pulman. Deseruit iterum Stephanus. *pugnae* graeca forma dictum, e Rom. aliisque laudauit Pierius, ex vno suo probauit Ge. Fabric. et ex suis iterum Heinf. cf. sup. ad X, 441. IX, 99. Tandem *pugnam*, quod et ipsum exquisitum,

aper — *geminat contra venabula dentem*, h. e. morsum.

699 seqq. Quod sequitur episodiu[m] nouitate et varietate praeclarum et ab omni parte perfectum. Ligures fraudibus et perfidia omnino infames fuere: forte quia montium latebris hostium incursus eludere easque inter filuarum ambages et saltus in

insidias allicere solebant. *Ligures omnes fallaces*, verba Catonis Origg. lib. II excitat Seru. ad h. l. Eundem vid. ad vl. 715. Liguriae autem magna pars per ipsa Appennini iuga protendebatur. *Incidit huic*, in hanc, graece. 701. *Haud L. h. fraude*, quae ea vti licebat, nemine inter populares inferior. 702. *euadere pugnae*, graece pro vulgari,

Posse, neque instantem reginam auertere, cernit;
 Confilio versare dolos ingressus et astu,
 Incipit hæc: Quid tam egregium, si femina forti 705
 Fidis equo? dimitte fugam, et te comminus aequo
 Mecum crede solo, pugnaeque adcinge pedes:
 Iam nosces, ventosa ferat cui gloria laudem.
 Dixit. At illa furens, acriq; adensa dolore,

Tradit

exquisitum, habebat vnus Oblongus Pierii, atque aliquot Heins. et Burm. cum Goth. sec. 703 *advertere* Medic., sed a m. sec. emendatum. 707 *Crede solo mecum* Goth. tert. *pugnae* sexto casu plerique Pieriani. 708 *ventura* Bigot. et pr. Hamb. *ferat* Medic. Pierii et Mentel. pr. *laudem* recepta in impressis est lectio, quae et ipsa inter Apronianas, h. e. probatas Apronio Ruso, referri potest; est enim ab emendatrice manu adscripta Mediceo, qui a pr. m. habebat *fraudem*, quod ipsum Rom. exhibebat diserte, cum qu. Moret. Dorvill. a m. sec. et Goth. sec. et quinque Heinsii pro diu. lect. In Gud. erat *poenam*. in Rottend. sec. *posua*, ex interpretamento. Seruius egregie: „*fraudem*: hæc est vera et antiqua lectio, vt sit sensus: pedes congregere, iam cognosces, cui inanis iactantia adserat poenam; nam fraudem veteres poenam vocabant.„ „Si autem *laudem* legimus, erit sensus: agnosces, cui inanis gloria adserat laudem.„ Etiam Donatus agnoscit: „Experiundo, inquit, cognosces, quis debeat iure meritoque laudari.„ Reliquerunt rem in medio Heins. et Burm. Rationem, qua controuersia decidi debet, non videntur animaduertisse viri docti. Scilicet epitheton: *ventosa* gloria melius conuenit in *fraudem*, h. e. poenam, quam *κενοδοξία*, vana et inanis iactantia, adfert. Contra in altera lectione ieiunior est sententia, etiamsi sic, vt facere necesse est, expeditas; videbis, cui, h. e. an tibi vana gloria adserat victoriam. In Obss. misc. Vol. I; p. 22 Vir doctus distinguebat: *Iam nosces, ventosa, ferat c. g. laudem*; satis ieiunc. 709 *Dixerat* Goth. tert. *accensa* vol *adensa* Rom. et alii Pier. et omnes vetustiores Heinsii, qui recepit. Vulgo: *incensa*, quod pr. Goth. solus exhibebat, isque recentissimus.

vulgari, pugna. 705. *forti equo*. Epitheto primum obseruant vsu Ennium (apud Cic. Cat. 5), tum Lucret. III, 8, nunc hinc Maronem. Faciunt autem vires ad velocitatem. 706. *dimitte fugam*, eursum equestrem, equi via velocitate. 707. Desiliamus vterque de equis et pugnemus pedes. 708.

laudem, decus ex victoria; *κενος*. *ventosa*, vana, inanis, gloriatio (de pugnae equestris successu, cuius maior pars equi praestantiae, cui infides, debetur), vt simpliciter ornet epitheton; non male comparant *ἄσμερον Φρόνημα* apud Sophoclem. *cael ferat*: an tibi ferat. Sed cf. Var. Lect. 709. comparant Hectoris

- 710 Tradit equum comiti, paribusque resistit in armis,
 Ense pedes nudo, paraque interrita parma.
 At iuuenis, vicisse dolo ratus, auolat ipse,
 Haud mora, conuersisque fugax aufertur habenis,
 Quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.
 715 Vane Ligus, frustra que animis elate superbis,
 Nequidquam patrias tentasti lubricus artis;
 Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno,
 Haec fatur virgo, et pernicibus ignea plantis
 Transfit equum cursu, frenisque aduersa prehenfis
 720 Congreditur poenasque inimico ex sanguine sumit.

Quam

710 *assit* vulgo editum, inde ab Ald. sec., sicque codd. pars, vt bini Goth. et Oblongus Pierii cum quatuor Heins. Sed reliqui vetustiores omnes Pierii et Heinsii cum Ald. pr. *resistit* legebant; vt resistere sit restare, stare, vt Gè. IV, 424. Aen. IV, 76. *inssit* erat in Leid. *ssit* Doruill. *paribus se ssit* con. Heins. 711 Nemo con. *parna p.* 712 Et i. Franc. *uicisse* emendabat Cerda, *perperam. dolos a m. pr. Zulich. aduolat* Goth. tert. et multi scripti et edd., vitiose. *euolat* Leid. 713 *conuersusq.* Menag. pr. 714 *Quadrupedemque* Pierii codd. etiam hic. *ferrata calce* edd. inde ab Aldo vsque ad Commelin. et pauci scripti apud Pierium cum Goth. pr. Sed potiores *ferrata*, quod et Grammatici defendunt. 715 *Ligus* in sua edit. legerat Pier.; at *Ligus* inde ab Aldo vbique obtinet, sicque scripti et vet. Grammatici: ex *Alyus. armis* aliquot Pier. et Sprot. 717 *Nec fors te* nonnullos legere, tradidit Cerda. *perferat* tert. Mentel. et tert. Goth. *proferat* Ald. pr. *Auno* Ven. uno Goth. tert. vide ad v. 700. 720 *a sanguine* vulgg. ante Heins., qui ex s. secundum Pier. et praecipuos suos reposuit, vt inf. XII, 949. *poenas i. et s. Franc. ex s. possit* Ed. pr. Burm. *sumpsit* Bigot. Sprot. et a m. pr. Hamb. pr. cum Goth. tert.

Hectoris factum Iliad. ̅, 318 sqq. 710. stat in armis *paribus*, „sicut etiam illum egressurum (non, congressurum) putabat,“ vt Seruius monet. 711. *parma pura*. Epitheton arbitròr simpliciter ornare: vt sit parma sine insigni et ornata; vt *parma abba* sup. IX, 548. 714. *ferrata calce*: hoc de suo aeuo sumit poeta. Heronui vita

νήτρον, stimulum, norat (v. Iliad. ̅, 387, coll. 384), non calcear, multo minus e ferro.

716. *lubricus*, fallax, vt *ὀλισθαίνων*. 718. *ignea*. A Cattelto sumtum iam alii obseruarunt LXIV, 337 *Flammae praecurrit caloris vestigia celeris*: de Achille. Vt alias *ὀλισθαίνων*, rapidus, de igni; sic auno *igneus* pro celer. 719. *Transfit equum cursu*: Haec de eius

Quam facile accipiter saxo facer ales ab alto
 Consequitur pennis sublimem in nube columbam,
 Comprensamque tenet, pedibusque emisserat vncis:
 Tum cruor et volvæ labuntur ab æthere plumæ.

At non hæc nullis hominum fator atque decorum. 725
 Observans oculis summo sedet altus Olympo.
 Tyrhenum genitor Tarchonem in proelia faeva
 Suscitât; et stimulis haud mollibus iniicit iras.
 Ergo inter caedes ceditiaque agmina Tarcho
 Fertur equo, variisque instigat vocibus alas, 730
 Nomine quemque vocans; reficitque in proelia pullos.

Quis

721 *facilem* Sprot. *accipiter* alter Hamb. *adscipiter* et *atcypiter* scribent alii Pier. 722 *in n. volentem* Schol. Horat. Cruqu. ad Od. I, 37, memoriae vitio, *est* *volentem* pro *avi* poeta dicere poterat. 723 *Compressamque* pars Heinſ. codd., vt alibi solet. *Conuulsamq.* Ven. 724 *Tunc* alii. *euolvas* Rom. et Schol. Statii Theb. III, 537. *pennar* Menag. pr. et Parrhaf. 725 *hoc* Ven. *hor* vllis Vrätisl. 727 *Tarchonem*, quod et Romanus tuetur, Heinſ. respicit. v. sup. ad VIII, 506, Vulgo, *Tarchontem*: duo *Tarchonta*; alii *Tarconem*, v. Pier. Parrhaf. *caudentem* in pr. tum Bigot. in pr. *seruans*. 728 *iniicit* bene Heinſ. ex Moret. et Menag. pr. Addit Burm. Eugen., sed grauiorem auctoritatem iam Pierius dederat Romanum et Oblongum mss. Vulgo *incitat* legitur. Tum Heinſ. con. *incutit iras*. 729 *cedentia* nonnullae edd. vulgares, vitioſe. *Tarcho* vt VIII, 506 pro *Tarchon*. cf. inſ. 746 et Heinſ. 730 *vanisque* pr. Moret. *irritat* con. Heinſius. i. e. *iras* Gud. *hælas* Vrätisl. et Rom. 731 *ad pr.* Macrob. VI, 1, qui ex Fuzii Annal. laudabat *vsus* (quos vide in Not. ad h. l.), in quibus est: *reficitque ad proelia mentes*. Sed in sæpe alias vidimus poetam festari, vbi vulgo *ad* poni solebat. in pr. *sufos* Bigot.

eius celeritate praestroxerat sup. lib. VII, 808. 809. 721. Mimus bene comparant Intpp. Iliad. v, 62. φ, 423. Opportunior erat locus Iliad. x, 139—144. *sacer ales*; accipio dictum, propter augurium ex eo auium genere capi solitum, v. c. Od. o, 524 sq. *sacra* autem diis ea quoque, quae ad augurium spectant et ad diuinationem quamcun-

que. 724. versus inseruit exornandae comparationi. cf. eund. loc.

725. 726. Homericum esse: Οὐδ' ἀλαστροκίην ἔχει qui libet facile videt; h. e. omnino vidit oculis suis I. Iliada x, 515. conf. Odyss. β, 285. 727. 728. ad verba cf. sup. IX, 717. 718 et hoc lib. vsq. 451. 452. *suscitat*, ὑποσημαίνει. 731. Praeuissæ Furium

Quis metus, o nunquam dolituri, o semper inertes
Tyrreni, quae tanta animis ignavia venit?

Femina palantis agit, atque haec agmina vertit?

735 Quo ferrum, quidue haec gerimus tela inrita dextris?

At non in Venerem segnes, nocturnaque bella,

Aut, vbi curua choros indixit tibia Bacchi,

Expectate

734 *palantes* tres ap. Burm., perpetuo lapsu: *palantis* Mentel. pr. *agitatur* haec Franc. *agitatur* a. Ed. pr. Totus versus excidit Goth. tert. 735 *quous* Zulich. et alter Hamb. a m. sec., et *quodua* a m. pr. *quidue* hae Doruill. *gerimus* meliores libri et pars edd. vet. cum ed. Commel. et hinc ductis; at in aliis: *geritis*, minus bene, et hinc corrupte *gentis* aliquot Heinfrani. 736 *nocturnaque* Leid. 737 *induxit* in nonnullis vulgatum: sed *indixit* Heinfr. vindicat, et iam ante in qdd. extabat. E codd. vnus Leid. *inducit* a m. pr., et a sec. *indicit*.

rium (M. Furium Bibaculum) in Annal. XI, *Nomine quemque ciet: distorum tempus adesse Commemorat. Confirmat dictis: simul atque exsuscitac acres Ad bellandum animos reficitque ad praelia mentes* notauit Macrob. VI, 1. Malim et hic Homerum laudare Iliad. x, 67 *παρὸδὲν ἐν γυγῆς ὀνομάζων ἄνδρα ἔναστρον*. In seqq. verbis Tarchonis a vs. 732 neminem fugere possunt vestigia Homeri Iliad. d, 340 sq. 732. *O nunquam dolituri de- decoris, infamiae sensum habituri. At Horat. O dolitura mea multum virtute Nostra* Epod. 15, 11. 736. Egregie in rem suam vertit poeta famam de veterum Etruscorum luxurie: etsi in singulis ornamentis Homerum respicere potuit: alacriter dicit eos ruere ad epulas et quidem sacrificiorum. Simili argumen-

to ad exprobrationem utebatur Homerus in Menestheum et Vlysses, sed quod primi vocantur ad coenam et maiore carniū viniq̄ copia honorantur Iliad. d, 340 sqq. In his vbi tibia Bacchi curua indixit choros; putatur respexisse Maro Priami vocem, qui filios increpans, *ἄρχηνας χοροῖσι πίνισσιν ἄγιστας* appellat Iliad. ω, 261. Locum de Phaeacibus huc vocant alii Odyss. d, 248. 249, quo tamen vix quicquam in poetae verbis illustratur. De tibia in sacris omnino, tum in Cybeles et Bacchi, ad choros nil mouere opus est: Sed Bacchum cum iudicio videtur nominasse, nam Bacchi sacra et initia cum in reliqua Italia, tum inter Etruscos vel maxime viguisse, iam olim ex tanto vaforum et sarco- phagorum numero, in quo illa

Exspectare dapes, et plenae pocula mensae;
Hic amor, hoc studium; dum sacra secundus haruspex
Nuntiet, ac locos vocet hostia pinguis in altos. 740
Haec effatus, equum in medios, moriturus et ipse,
Concitat, et Venulo aduersum se turbidus infert,
Dereptumque ab equo dextra complectitur hostem,
Et gremium ante suum multa vi concitus aufert.
Tollitur in coelum clamor: cunctique Latini 745
Conuertere oculos, Volat igneus aequore Tarcho,
Arma virumque ferens; tum summa ipsius ab hasta
Defringit ferrum, et partis rimatur apertas,

Qua

738 *Exspectate* codd. fere omnes, etiam optimus quisque Pier. et Heinl. cum Seruio et sic Ald. pr., mendose tamen. *expectare* (sc. non segnes) tamen primae statim edd. inde ab Ald. sec., sicque Goth. pr. et tert. aut pl. tres Burm. et vett. edd. 739 *Hic amor*, hoc studium in parenthesi dictum recte notat Seruius. *dum sacrosanctus* Goth. pr. *haruspex* Medic. 740 *vocat* duo Burm. et Schol. Horat. I Od. 37. 741 *effatur* Montalb. *ita fata* Bigot. *in abest* binis Burm. et Goth. tert. *in medio* Zulich. *m. m. in hostes* Gud., yti sup. IX, 400 legi vidimus. *vt ipse* Barth. ad Stat. V Theb. 623 cod., optimo laudat. 742 *se aduersum* Goth. tert. *offert* Rom. Medic., aliique Pier. et ex Heinlianis Gud. cum tribus aliis et Zulich., quibus adde Goth. tert. cum Donato, *perperam: cum de vi et pugna agatur*, vt iam Burmann. monuit. 743 *Direptumque*, male, vulggo. et h. l. cf. ad X, 475. 744 *Gregium a. s. Rom.* 745 *ad castum*, tres Heinl. 746 *ingens* Frano. *Tarcho* Medic. v. sup. 727. 747 *cum* Ven. et Goth. tert. *illius* alter Hamb. 748 *Distinxit* Ed. pr. *Defigit ferra* Vratisl. et Parthal.

illa occurrunt, suspicati sumus. v. Nou. Comment. Soc. R. Gott. T. III, pag. 53 sqq. 736. Amaritudo dicti sic factis intelligitur, si cogites eos fugere in praelio cum femina. 738. aut segnes *expectare* — plenae m., πληθείας τροπίης. 739. *haruspex secundus*, qui secunda nuntiat ex extis inspectis: vbi autem litatum est, epulae sacrae subsequuntur. Et h. l. quidem

sacra fiunt in luco; adeoque et epulae; etiam hoc ex veterum more; quod seruatum imprimis in sacris rusticis: v. c. Tibull. I, 10, 51.

741. *moriturus et ipse*; animo, vt bene Seruius, h. animi proposito. *turbidus* h. l. ira; vt et alibi. 745. *Ennius: Tollitur in caelum clamor exortus utrisque* ap. Macrob. VI, 1, pag. 573. 748. *partes apertas* in iugulo, vt e sqq. apparet.

- Qua volnus letale ferat: contra ille repugnans
 750 Sustinet a iugulo dextram, et vim viribus exit.
 Utque volans alte raptum cum fulua draconem
 Fert aquila, inpluitque pedes, atque vnguibus haesit:
 Saucius at serpens sinuosa voluina versat,
 Adrestisque horret squamis, et sibilat ore;
 755 Arduus insurgens: illa haud minus virget obunco
 Lustantem rostro; simul aethera verberat alis.
 • Haud aliter praedam Tiburtum ex agmine Tarcho
 Portat ouans. Ducis exemplum euentumque secuti
 Maeonidae

749 *ferit* sec. Rottend. *illa* alter Hamb. 750 *dextra* Leid.
vis o. haesit Ed. pr. Burm. 752 *Fert anis* Schol. Horat. Cruqu. IV
 Od. 4. *dapes atque* Goth. pr. *ac viribus h.* Ed. pr. Burm. 753 *et,*
ac, alii. *sumosa* Bigot. 754 *haeret duo* Burm. *scamis* Zulich.
 755 *assurgens* Ed. pr. Burm. *obunco* Heinl. dedit e melioribus suis et
 illustravit. Eo alludunt alii, in quibus *abunco*. Vulgo editum *adun-*
co, quod et Romanus agnoscit. 756 *summum aethera* Ven. 757 *ex*
sanguine Zulich. a m. pr. *ex agmine raptam* Seru. ad VIII, 9, vbi
 quidam *Tiburti*. 758 *euentum exemplumque* aliquot codd. Heinl.
 et edd. vet., minus bene. *ouentus* autem h. l.
 pro *successe*.

apparet. cf. Iliad. x, 321 sqq.
 cf. sup. v. 692. 699. *rima-*
tar cf. sup. VI, 599. Georg.
 I, 384. 750. *vim viribus*
exit: fallit, cuitat, auertit.
 cf. sup. V, 438. 751. Com-
 parationem ex Homero peti-
 tam clamant inde a Macro-
 b. V, 13 fere omnes Iliad. μ,
 200 sqq., et laudant teme-
 re aut vituperant alterutrum
 poetam. Erat tamen et hoc
 monendum: ornatam ac va-
 riatam rem esse a poeta egre-
 gie tum in hoc, quod narra-
 tionem Homericam in compa-
 rationem mutauit, tum in eo,
 quod hic vincit aquila, apud

Homerum vincitur. In alio-
 rum poetarum imitatione non
 laboramus. Conferat, qui
 volet, Cerdam. *volans alte*
 iungendum, est ὑψικετης αἰ-
 τός. *unguibus haesit* est ex ἰμ-
 φῶναι vel ἰμφῶσθαι, inhaeret,
 vnguibus infixis. Sic et Ci-
 cero minus eleganter conuer-
 terat Homericam de Diu. I, 47
transfigens unguibus anguem.
 Ornatiore etiam 753 — 756,
 quam quae ap. Nicandr. The-
 riac. 456. 457. 758. *euen-*
tum pro *successe*, fortuna,
 dixit; et *Maeonidae*: vt VIII,
 499. 479, a credita vulgo
 Etruscorum e Lydia origine.

Maeonidae incurunt. Tum fatis debitas Arruns
 Velocem iaculo et multa prior arte Camillam. 760
 Circuit, et, quae sit fortuna facillima, tentat.
 Qua se cumque furens medio tulit agmine virgo.
 Hac Arruns subit, et tacitus vestigia lastrat;
 Qua victrix redit illa, pedemque ex hoste reportat.
 Hac iuuenis furtim celeris detorquet habenas. 765
 Hos aditus, iamque hos aditus, omnemque pererrat
 Vndique circuitum; et certam quatit improbus hastam.
 Forte facer Cybelae Chloerus, olimque sacerdos,
 Infignis

759 *Arruns* Heinf. ex optimis eodd. scripsit et illustravit, pra
Aruns. In scriptis fere *Arrens* occurrit. cf. Pier. ad v. 814. 760
 Ne et delendum putes, vide Notam. 761. Hunc versum post v.
 763 *Hac A.* — *lastrat* collocabat Goth. sec. 762 *Quo* aliquot Pier.
se cuique Bigot. *ferens* pars Pier. et Heinf. varietate fere perpetua
ferox a m. pr. videbatur habuisse. Mentel. pr. Sed h. l. *furens* recte
 vtpote in pugna; unde iof. 781 *caesa et incauta*. 763 *Huc* sec.
 Moret. *armis subit* Ed. Mediol. 765 *celeris furtim* aliquot Heinf.
 766 *atque hos* Gud. et pr. Menag. *hos iamque* Moret. tert. *iamque*
hos abitus pars libb. Pier. et Heinf. et Erf. et probabat hoc Pierius
 cum Vltio apud Heinsium. Si quoque Donatus legerat. *iamque*
hos habitus in binis Burm. *Hos abitus iamque hos aditus* alter Voss.
 767 *circuitu* Goth. sec. 768 *fatus Cybele* aliquot Pier. *sacer Cybela*
 Medic. Pierii cum Donato: Medic. et alii Heinsiani cum trinis Goth.
 Eandem varietatem supra lib. III, iii vidimus. Cum *Cybelus* mons
 Phrygiae sit, vix *sacer Cybela* cuiquam placere potest, nec magis ta-
 men: *sacer Cybelae* — *olimque sacerdos*: etsi Cybelae consecratus a pue-
 ro esse potuit, vt Camilla Dianae sup. 559 sqq. Proclivae esset, cum
 Pierio et Cuninghamo refingeret: *fatus Cybela*, in monte Cybela na-
 tus. Sed hoc idem significat lectio *meliorum librorum*: *fatus Cybela*

759. *fatis debitas*: v. sup.
 590. 591. 592. Est autem Ar-
 runs ex Etruscis, quos Tar-
 chon Aeneae adduxerat. Mi-
 rum est, Grammaticos de hoc
 dubitare. *iaculo* (quod vibrat;
 id idem paratum. v. mox v.
 767) *et multa cum arte cir-
 uit* Camillam. Arruns prior:
 quod ad *velocem* spectat; prae-
 tertens eam, dum *laci* sem-

per adhereret. *quae sit fortu-
 na facillima*, elegantèr, qua
facillime hasta peti ea pote-
 rat; omnis autem iactus ali-
 quo fortunae munere success-
 sum suum habet. 762. *fatus*
rens, vtpote in pugna; ar-
 dens, nihil amplius. 767.
certam, cuius idem certum
 destinaverat. 768. Saepdotes inter pug-
 nantes

Insignis longe Phrygiis fulgebat in armis,
 770 Spumantemque agitabat equum: quem pellis aenis
 In plumam squamis auro conferta tegebat.
 Ipse, peregrina ferrugine clarus et ostro,
 Spicula torquebat Lycio Gortynia cornu;
 Aureus ex humeris sonat arcus, et aurea vati

Cassida;

nam et montis id nomen fuit. Nec aliter Servius legit, etsi alterum eius scholio praescriptum est. Porro *Choreus* Medic., tum Macrobr. V, 1 et alii codd. apud Burm., vt auctoritate adeo praestet. Nec aliter Iul. Sabin. At *Caloreus*, *Chioreus*, *Coreus*, *Clorens* aberrant. 771 *Impulsum* Goth. sec. et tert. *scamis* Zulich. *squalis* a m. pr. Goth. *anroque inserta* Ald. (pr. et sec., nam emendatum a Naugerio) cum Goth. pr., quod poterat iuuare eos, qui in structura verborum haerebant. Sed vid. Not. 773 *Cortina* passim codd. et h. l. 774 *ex humero* Gud. et alii Heinisiani, cum Goth. sec., vt inf. 844. *erat arcus* Medic. et Leid., minus eleganter.

nantes iam Homerus induxerat Iliad. 9, varietatis studio; nec ille hominum, qui sacra curabant, ordo inter Graecos et Phryges aliosque populos discretus erat a caeteris popularibus ac ciuibus, quin munera communia praestaret, adeoque et pugnas subiret. Hic, Cybeles sacerdos, quippe inter Troianos, et quidem olim, sc. in patria; Tamquam Phryx autem ornatum studet: vnde poetae locus factus ornamentorum commemorandorum. 770. 771. Haerent in his latpp. Mihi sic iungenda videntur: *pellis ferina auro conferta*, h. aureis fibulis, subter aluum equi oras pellis constringentibus, collecta et firmata; sed *pellis aenis in plumam squamis*, h. cum squamis, habens squamas in plumae modum

ex aere factas, seu habens laminam aeream, in squamas elaboratam, quae plumarum speciem praesferrent; huic autem laminae pellis, ne corpus aeris rigore laederetur, pro stragula substrata erat et subiecta. Cataphractum equitem ostendi, bene notat Servius, qui et Sallustii fragm. incert. laudat: *Equis paria opera erant, quae lintes ferreis laninis in modum plumae annexerant*. Plumae igitur eae ipsae squamae sunt; a forma dictae. Occurrunt eae etiam alibi. v. auctores de re militari, et ad Iustin. XLI, 2 f., vbi *loricae plumarum* Parthorum memoratae. *In plumam*: vt VI, 42 *Excisum Euboicae latus ingens rupis in antrum. peregrina ferrugine et ostro*, h. purpura ferruginea. cf. sup. IX, 582. *clarus*

Cassida; tum croceam chlamydemque sinusque cre- 775
 Carbaseos fuluo in nodum conlegerat auro, [pantis
 Pictus acu tunicas, et barbara tegmina crurum.
 Hunc virgo, siue vt templis praefigeret arma
 Troia, captiuo siue vt se ferret in auro,
 Venatrix, vnum ex omni certamine pugnae 780
 Caeca sequebatur; totumque incauta per agmen

Femineo

775 sonatque crepantes Parrhaf.

778 Tunc virgo Menag. pr.

781 *Cyria s. Parrh.* incauta iam in vett. edd. fuit: vt in nostra, Ven.
 Norimb. et alijs, tum in Egnat. Firmavit lectionem auctoritate sua
 Ge. Fabricius. In alijs, etiam Aldd. vsque ad Commelin., *incensa* le-
 gitur: quod et codd. nonnulli habent; sed recentiores; vti
 et Goth. tert. et Erf.

clarus h. l. conspicuus. Epi-
 theta v. 773 tantum ad or-
 natum pertinent: nihil am-
 plius: et iam alibi vidimus.
 775. *Cassida*; forma haec vo-
 cabuli etiam apud Propertium
 occurrit. conf. Cerda.
sinus carbaseos crepantes: de
 eadem chlamyde crocea, vt
 adeo ea sit ex tenui linteo,
 croceo colore. Linteum hoc
 vt crepet et sonitum edat,
 mota chlamyde; intextae fa-
 ciunt laminae aureae; iun-
 gendam enim: *sinus crepan-
 tes fuluo auro*. Sic sup. VI,
 206 *crepitabat bractea auri*:
 et hinc familia apud Statium
 VI Theb. 62. VII, 682, vbi
 conf. Barth. Occurrit hoc
 texturae genus passim apud
 veteres, vt bractae aureae
 ac lamellae insertae essent sta-
 minibus cum subtemine. *no-
 dum* in vl. 776 de fibula ac-
 cipere licet, quippe in chla-
 myde; Stat. Theb. VII, 658

*Carbasiq; sinus et fidula rasi-
 lis auro Taenariam fulua mor-
 debat iaspide pallam*. Clau-
 dian. R. P. II, 40 *Collectae
 tereti nodantur iaspide vestes*.
 Cum tamen *sinus* chlamydis
 h. l. collectus memoretur, si-
 quidem proprie loqui maluit
 poëta, debuit cingulum seu
 balteum aureum intelligere.
 De cingulo nodum accipiebamus
 etiam sup. I, 320 *nodus-
 que sinus collecta fluentes*, vbi
 v. Not. et ad IV, 139. Et
 sic Statius Theb. IV, 266 *Kn-
 dantesque sinum nodis irrugat
 Iberis*. Claudian. I, 89 *nodus
 qui sublenat enses, Album pu-
 niceo peltus discriminat astro*.
 Add. II, 109. Possis *nodum*
 proprie dictum hic locum ha-
 bere putare; occurrit ille et
 alibi in veste constricta, vt
 de Charonte VI, 301, et in
 nodum collecti sinus etiam in
 signis veterum occurrunt; vix
 tamen in chlamyde; sed in
 pallio

Femineo praedae et spoliorum ardebat amore:
 Telum ex insidiis quum tandem tempore capto
 Concitat, et superos Arruns sic voce precatur:
 785 Summe Deum, sancti custos Soracis Apollo,
 Quem primi colimus, cui pineus ardor aceruo
 Pascitur: et medium freti pietate per ignem
 Cultores multa premimus vestigia pruna;

Da,

782 *Fulmineo pede* Parrhaf. 783 *tem* Doruill. et Franc. *con-*
stantem Goth. pr. *t. ropto* Parrhaf. *cauta* Goth. tert. 784 *Con-*
citata e melioribus Pierianis et suis restituit Heinsius, pro vulgari: *Con-*
scit, quod ex interpretamento venit; ctsi *Concitat* ad ipsum motum
 librantis telum referri potest. 785 *saeri* pr. Hamb. *custos* sci Za-
 lich., solenni scripturae compendio, pro *saeri*, quod Burm. quoque
 monuit. cf. Burm. Sec. Anthol. Tom. I, pag. 126. 786 *primum*
 Oudart. et Exc. Burm. *prunus* Gud. a m. pr., male. Burmannus
 laudat Heins. ad Silium V, 179. 788 *preminur* com. Heins.
vestigia prima Goth. tert.

pallio et in palla: ergo ab h.
 l. sunt alieni. Tandem in-
 terior vestis seu tunica v. 777
 erat opere Phrygio. cf. sup.
 III, 483. 484. Ad Phry-
 gium amictum, qualis in fig-
 nis et aliis veterum operibus
 occurrit, etiam referendum
 est, quod de crurum integu-
 mentis sequitur (non ad co-
 lorem croceum, vt Cerda fa-
 cit post Seruium): *et erant*
barbara (h. Phrygia) *sagmina*
trurum. Ita enim Atys, Pa-
 ris, Ganymedes, Galli, brac-
 carum genere induti esse so-
 lent femora et crura. Bene
 autem Seruius: „Sane armo-
 rum longa descriptio eo spec-
 tat, vt in eorum cupidita-
 tem merito Camilla videatur
 esse successa. „ Scilicet, et-
 si virilis animi femina, tamen
 a cultu et ornatu intactam

mentem non habuit. Hinc
 v. 782 *femineo ardore*, impa-
 tientem, vt Seru. Sic VII, 345
femineae curae iraeque.

785. De Sorace monte
 (Monte di S. Siluestro) agri
 Falisci, et Hirporum familiae,
 quae Apollinis sacra in eo cu-
 rabant, super ambustam ligni
 struem ambulantes, loc. class.
 Plinii VII, 2, et Salmas. Exerc.
 Plin. p. 59. Eosdem Hir-
 pos attigit lib. VII, 696. Imi-
 tator huius loci Silius lib. V,
 375 sqq. 786. *primi* praeci-
 pue inter caeteros, quod vul-
 go: *inprimis*. *aceruum* pro
 strue lignorum dixit: et quia
 ea pinea, hinc traduxit ad
 ignem: *pineus ardor*. 788.
preminur vestigia, plantas: vt
ponere, imprimere, h. incede-
 re pedibus, *multa pruna*, in
 m. p. Fieri hoc plantis me-
 dicamento

Da, Pater, hoc nostris abolei dedecus armis,
 Omnipotens. Non exuias, pulsaeue tropaeum. 790
 Virginis, aut spolia vlla peto. Mihi cetera laudem
 Facta ferent. Haec dira meo dñm vulnere passis.
 Pulsa cadat, patrias remeabo inglorius vrbis.
 Audiit, et, non Phoechus suocedere partem
 Mente dedit, partem volueris disperfit in auras. 795
 Sterneret vt subita turbata morte Camillam,
 Adruit oratus, reducem vt patria alta videret,
 Non

790 *Arripotens* cōhi. Burm., quod nesciret, an alius Apollini id epitheton dederit. *Ad Junonem omnipotentem* ipse Maro dixit sup. IV, 693, et VII, 458; et h. P. multo magis hoc in Arrunte ferendum, quod paulo ante. v. 785 *Junonem* deum eundem Apollinem appellarat, adiecto: *Quem prius colimus*. Non malè igitur Seruius ex affectu colentis haec dista ait: *p. tutumsum* alter Hamb. 791 *ut spolia Franc. Ant. s. Goth. pe.* 792 *ferent* reuocauit, eodècum quoque suorum auctoritate, Heinſius; quod et in edd. erat; nec *ferant*, quod Pierio placuerat; nisi in recent. primum, puto, in Postman. *dura* Ed. pr. Burm. *modo dñm Parrhaf.* 793 *Pulsa* miror nemini displicuisse post v. 790 *pulſae*. *cadet* Bigot. *patrias vrbes* e codd. suis et Pier. add. Goth. sec. et tert., Heinſius. *Volgo: patriam orbem.* 794 *et vocis* tres Heint. *Phoechus* vbi apud Macrobi. V, 3. *et dextris tebus* s. Zulich. 795 *partem* Vch. et duo Moret. et sup. V, 187. *disperſit* est. Iunt. *disperſit* Doruiff. 796 *in subita* alter Hamb. *turb. voc.* Oudart. 797 *Adruit*, ad reddidit vt patria alta vid. Zulich.

dicamento tinctis, non igno-
 rari Varro, cuius verba Ser-
 uius seruaui. Cum autem
 Soracte et Fallici supra VII,
 695. 696 auxilia Turno mi-
 ſerunt, Aeneas, Etruscum
 necesse est nunc esse ex vici-
 nis Etruriae locis quoadum;
 non vnum ex illis; item
 diuersas ab illis partes sequi-
 tur. 790. *pulſae*, aut im-
 pulſae, proſtratas, aut fuga-
 tae et h. l. vicinae; ite cum
 Soraco arguteris; vt occisae;
 sunt: *auxilia*, id. fugata: tro-
 paeum; etiam statim v. 799

pulſa cadat. *inglorius*, vt
dux dñs; vt de Agamemnone
 Iliad. B, 115. 794. 795: Ad
 Homericum Iliad. w, 249 ſqq.
Mente p̄uicij, consilio, decre-
 to animi; nullo tamen signo
 declinato. 797 *patrias* *alt*
ta: Orans epitheton satis
 frequens, h. clara, nobilis.
 Interdum adfitum refertur,
 etiam ad murorum ac ter-
 ritiam altitudinem. Sed in
 libris epithetis satis est, animo
 obtusari obscuram notitiam
 re;

Non dedit; inque notos vocem vertere procellae.

Ergo, vt missa manu sonitum dedit hasta per auras;

800 Conuertere animos acris oculosque tulet:

Cuncti ad reginam Volsci. Nihil ipsa neque aurae

Nec sonitus memor, aut venientis ab aethere teli:

Hasta sub exsertam donec perlata papillam.

Haesit, virgineumque alte bibit acta craterem.

805 Concurrunt trepidae comites, dominamque ruentem

Suscipiunt. Fugis ante omnis exterritus Arruns,

Lactitia

798 Nec d. Goth. pr. 799 ubi m. Medio. 800 oculos acris animasque Leid. animos alacrus Vratisl. Conuertere quimus acris, h. copite, vett. edd., vt Ven. 1484. 1486. 1495 ut seqq., etiam Egeasina recensio; item Norimb., quod Heinsium fugisse miror. Byrmanus tantum hoc monuit: „acris legere alios ait Cerdus.“ Quae prima acris habeat, apud me Aldina prima est sua caett. 801 Nihil illa aliquot Pieriani, ynde Catoeus mutuatus est, et pr. Menag. neque Heinsii. et libb. pro nec. Tandem auras, quae votus secundi casus forma fuit, vt *Mais, Mater, pater familias*, legerat Asper, et eam antiquam lectionem esse Seruius testatur. Adde Pompon. Sabin. in Pierianis tamen ea codd. non occurrobat, nec in Heinsianis, praeterquam in pr. Moret. altera Menagio. Venetoque (quibus adde Dowill. et Goth. pr. qui sunt inter recentissimos), tum in tribus aliis pro dia. lectione: eoque alludebat Gud., in quo auras, in Medicea auris esse Burm., notat: quod a Foggino obseruatum non est. Etiam vett. edd. auras habent, vt Mediolan. Ven. 1484. 1486 et al. cum Egnat.; primum mutatum video in Aldd. pr. et rel. nequa ante Goth. tert. 802 aethere codd. Gothi. tert. 803 Hasta per Goth. tert. exsertam Rom. exsertam Goth. pr. perlapsa Goth. sec. manillam Ste. Romend. 805 comitem de Hegen., cadentem Leid. 806 Sicut Zulich. Fuit ed. Dan. Heinsii. exterritus, armis Goth. tert.

799. Egrege animas Camillae imperterritus desensibunt imprimis vff. 801. 802. 803. Homericum *ἀλαομένη* *ἄσπευ* expressi iam Macrobius VI, 6 putauit: quod tamen paello diuersum est. 803. Arguantur Inopp. dum de matama Amazonum turbata egitant: de qua tempore poeta non cogitasse se fate-

tur; Comparatur Camilla cum Amazone: vt sup. ad v. 649. l. 492. 806. Arruntis miseram pauorem ex Homero duxit, Iliad. x, 913, vbi Patroclus caeso Euphorbus similiter sibi ipse non satis confidit. Comparatio autem v. 809 subiecta; et si et ipsa ab Homero mutuata Iliad. e, 586 — 589, tam egregie ornata et

Laetitia mixtoque metu: nec iam amplius haesae
 Credere, nec telis occurrere virginis audet.
 Ac velut ille, prius quam tela inimica sequantur,
 Continuo in montis fese auius abdidit altos, 810
 Occiso passore, lupus, magnouē iuuenco,
 Consciū audacis facti, caudamque remulcens
 Subiecit pavitantem vtero, filiasque petiuit:
 Haud secus ex oculis se turbidus abstulit Arruns,
 Contentusque fuga mediis se inmiscuit armis. 815
 Illa manu moriens telum trahit: ossa sed inter
 Ferreus ad costas alto stat voluere macro.
 Labitur exsanguis; labuntur frigida leto

Lumina;

807 *moestoque metu Rom.* Forte ortum *meso ex miso.* mixta-
 que Goth. pr. 808 *concurrere* sec. Rottend. et Doruill. cum Goth.
 pr. 809 *prius quam* Ald. pr. cum Goth. pr. *turba inim. sequatur*
 Zulich. Forte ne bis telorum in binis vers. mentio fiat. *sequuntur*
 Gud. 810 *abuius* pr. Moret. *obuius* Goth. tert. *fese ausus* Goth.
 sec. *abdidit auius* Zulich. *aptos* Goth. tert. 811 *magno* que edd.
 apud Pier., qui e codd. *vs* commendat. 812 *remulgens* Gud. et
 Mentel. pr. 813 *Subiecit* sec. Moret. *pavitans* Zulich. *uterum*
 Hugen. *filiasque* sec. Menag. 814 *abdidit* Zulich. *Aruns* v. sup.
 ad v. 759. 815 *fugae* maluit Heinl. Alterum hemistichium a cod.
 Zulich. aberat. 818 *Labitur et sanguis* Donatum legere videri no-
 tarat Pier., hoc arripuit Catroeus; Camillam enim non nisi paullo
 post vs. 827 de equo defluere; perperam utique; nam exilis et ieiuna
 illa est laetio. Et *labitur* dictum est, vt centies, de ipso conatu
 et initio actionis. *exanimis* Vratisl. *frigida tela* alii apud Ser-
 vium, et pro diu. lect. Menag. pr., male.

et ad naturam animantis propius adducta (inprimis vs. 812. 813) est, vt inter praestantiores numeranda sit. Statii imitationem indicauit Burn. IV Theb. 363 sqq., sed ea friget ad Maronis locum comparata. *fese abdidit*, abdere solet, abdit, fugit, ex graec. aoristo. *consciū audacis facti*, quem *ἄσφα κωνὸν ἐξάρτα* di-

xerat. *caudam pavitantem*, quae est ferae pavitantis, *remulcens*, reflectens, ὀπισθῶν; sed exquisitè: vt *mulcere* sit mulcendo inflectere, vti v. c. in felibus fieri videmus. Hesiod. *Epy.* 512, sed de frigore: *Θῆρες δὲ ψίσσαν, ἄσπας δ' ὑπὸ μέσῃ ἄστρο.* 815. *min-vo δ' ὀπίσω.*

- Lumina; purpureus quondam color ora reliquit.
- 820 Tum sic expirans Accam, ex aequalibus unam,
Adloquitur; fida ante alias quae sola Camillae;
- 823 Quicum pariri curas; atque haec ita fatur:
Haecenus, Acca soror, potui: nunt volutus acerbum
Conficit, et tenebris nigrescunt omnia circum.
- 825 Effuge, et haec Turno mandata nouissima perfer:
Succedat pugnae Troianosque atqueat vrbe.
- 828 Iamque vale. Simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non sponte fluens. Tum frigida toto
Paullatim exsoluit se corpore; lentaque colla,

Et

820 *tabr.* Leid. et duo Goth. *ossa* tres Heinf. et Leid. cum Goth. tert. *relinquit* tres alii. 821 *fidam* Medic. a m. sec. *Acca* Latinum nomen est; nota *Acca* Laurentia, Faustuli vxor. 822 *Quicum* vbique edd. *Quicumque* Pier. et Heinfiani fere omnes (excepto Mediceo, Gud. a m. pr. et tert. Rottend.); cum Goth. sec. et tert. et Erf., quibus suffragatur Arufianus Messius. Tum ellipsi suppleta interpolatum in ed. Ven. Burmanni: *Quicum p. e. solita: atque ita f.*, et in Doruill. ac Bigot. cum Goth. tert. *Quicum p. e. solit, atque ita f.* Tandem Burm., conl. *atque huc ita fatur.* 823 *potui* vel *valui* alter Hamb. 824 *ex t.* Leid. *increscunt* Oudart. 825 *que* aberat Mediceo Pierii; idem in plerisque repererat *vrbe*; quod doctus. Laudauit iam Burm. ex Ge. III, 155 *Arcebat granido pecori*, n. a pecore. At idem Maro alterum facpe numero adhibuit: *Ignatum fucos pecus a praescriptibus arcent.* Brunnk. vnumque amplexus est: *Troianos arceat vrbi.* 827 *Simul haec dicens* ed. pr. Burmanni, et Goth. sec. 828 *non s. rucus* sec. Rottend. conf. sup. v. 236, et III Ge. 524. *Cum fr.* Zulich. et Goth. tert. *Et fr.* matthae Faber propter v. 832. 829 *soluit* Mentel. pr. *se postere* pr. Hamb.

821. *quae alias sola fida* quae erat: quod communius solet dici: *vna ante alias fida fida.* 823. *Haecenus, potui,* viribus valui, vt recte Cerd. Pro vulgari: nunc vires deficiunt, vel deficio iam. 825. Animum generosum Camillae facile vnusquisque miretur, quae in ipsa morte non de sua sed de reip. salu-

te cogitat. 827. Ex Furi Annal. I laudat versus Macrobi. VI *Ille graui subita deuinitus vulnere habenas. Miste equi, lapsusque in humeros defluxit, et armis reddidit partibus somnum.* 829. *exsoluit se.* Proprie anima corpore exsoluit dicitur. Tamen et sup. IV. 793 *teque ista corpore soluit.* Iris allocuta Didone moribund-

Et captum leto posuit caput, arma relinquens; 830
 Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras,
 Tum vero inaccessus furgens, ferit aurea clamor,
 Sidera; deserta trudecit pugna Camilla:
 Incurrunt densi simul omnis copia Teucrum,
 Tyrrhenique duces, Euandrique Arcades alas. 835
 At Teucrio cussos iam dudum in montibus Opis
 Alta sedet summis, spectatque interrita pugnas,
 Utque procul medio iuugum in clamore furentum
 Prospexit tristi, multatam morte Camillam;
 Ingemuitque,

830 ponit Ed. pr. Burm. relinquunt (sc. illam) alii apud Ser-
 vium legebant, inter quos Probus fuisse videtur. reliquit Romi et
 alii Pieriani cum Dosfato. 831 venit i. Goth. pr. umbris sec. Rot-
 tend. v. inf. XII extr. 832 Inmensum furgens malebat Heins. ser-
 pens Franc. venit h. e. Goth. pt. 834 Concurrunt Romi. et alii
 Pier. Voff. cum Spröt. et Bigot. ac Goth. sec. tert. omnes Ed. pr.
 Burm. 835 Tyrrhenique duces ex solo Mediceo reposuit Heins.;
 quod ipsi nervosius videbatur. Sed, cum Teucrium copia præcessisset,
 potuit poeta maluisse variare: Tyrrhenique duces; quod vulgò legitur.
 E. Arcadis edd. Ven. et Mediol. apud Burm., et cænes aliae veteres
 et recentiores; nec Arcadis illatum, nisi a Cömmelino, defensum ab
 Heinsio e scriptis potioribus, cum quos ipse habebat, tum Pierianis:
 cf. XII, 551. 837 interrita. Hoc vocabulo adiecto me non magno
 pere delectari libenter fateor. Aut enim Alienum, aut otiosum est.
 Ut saltem adiuvet quodammodo; ascendendum est; exprimi tantum hoc
 quod tuta, è tuto loco, pugnam prospicit Opis; aut, cum illis vel
 solo armorum strepitu et pugnae adspectu terri terri soltant puellares
 animi. 838 Aquo Leid. inuendum medio Menag. pr. inuenim Bi-
 got. et Goth. tert. inuendit medio te d. f. videtur Gud. in etiam Iunt.
 ed. abest. Inuenes sunt auro, bellatores. 839 multatam Pierius
 in suis inuenit; sicque res Heins. PAI. Mediceas, cum quæ Notæ
 et Leid. multatam, quod etiam ex vet. cod. laudat et defendit Gugh-
 lius: multatam Franc. et Parrhâl. iam de his vocibus satis accurate

moribundam; 830. captum
 leto caput, h. y. sum, adeoque
 languens. 831. Notum illud
 Homericum: 832. 833. 834.
 pennis capta h. captae, totus
 exercitus, ut bene Seru., vsq.
 sup. II, 564. inuendit medio
 836. Exsequitur nunc Opis
 quod. mandatum erat a Diana
 sup. v. 587 sq. cussos, Dia-
 nae comes, famula, vsq. libi
 V. 546 Epitydes cussos cernit
 sup. Iul. VIII, 279 domine
 Herculei; cussos Pinaria sacri
 ds. sacrodoce. Ut vero spect
 culatrix

- 840 Ingemuitque, deditque has imo pectore voces:
 Heu nimium, virgo, nimium crudele luisti
 Supplicium, Teucros conata laceffere bello!
 Nec tibi desertae in dumis coluisse Dianam
 Profuit, aut nostras humero gessisse pharetras.
- 843 Non tamen indecorem tua te regina reliquit
 Extrema iam in morte: neque hoc sine nomine letum
 Per gentis erit; aut famam patieris inultae.
 Nam quicumque tuum violauit vulnere corpus,
 Morte luet merita. *Fit ingens morte sub alto*
 Regis

actum passim a viris doctis. Laudat Burm. Arntzen. ad Aurel. Vist. Vir. III, c. 51, Drakenb. ad Liu. III, 67. *muscatam* h. l. Heinf. intulerat; iure suo retraxit Burm. *multatam*, quod iam inde ab Aldd. legebatur. Nec enim aliter dicitur quam: multari pecunia, exilio, morte, vt vel Lexica docent. *m. in morte* Sprot. 840 *Ingemit et dedit has* Dornill. 843 *Hoc tibi* Donatus legisse visus Ge. Fabricia. *Dianae* Vratissl. 844 *gessisse* aliquot Pier. et membranæ Brunck., qui id reposuit. *sagittas* Medic. cum nonnullis aliis et binis Goth. aberrauit. 845 *reliquit* Heinf. recepit, ex Romano Pierii, Mediceo aliisque suis. Sic ex decreto Dianæ res iam constituta habetur. *relinquit* aliquot Pier. et tres Heinf. *relinquet* vulgo legitur: sic quoque tres Goth. cum Erf. 846 *iam* abest Sprot. *in* abest quinque Heinf. et alteri Goth. *nec al. numino* Medic. Pierii, et pars Heinf. 847 *Per gentes sat* conl. Heinf., non ineleganter. *patiaris* Montalb. *inulta* pr. Moret. et a m. sec. Hamb. vnus; sed est *fama inultae*, ignominia inuindicatae, vt bene Seru. 849 *luat* pr. Hamb. et sec. Moret. cum Goth. pr. et tert. et Erf. *licet alter. luit* Exc. Burm. *arto* Medic. a m. pr.

culatrix fit, vix vir doctus fidem faciet. 843. *desertas in dumis* venustius ex poetica ratione, quam, in dumis desertis, h. sitis. *nostras*, vt supra 436 *nostris nequicquam cingitur armis*. 846. non erit hoc letum ignobile, nec habebis *famam inultae*, ignominiam, h. non morieris inulta; non narrabitur de te, tulisse eum impune, qui te in-

teremit: Fit hoc ex Dianæ mandato sup. 590 — 593.

849. Tumulorum hoc genus antiquissimum ex aggesta in collis altitudinem humo, apud omnes fere veteres populos. Exemplum etiam apud Homerum Iliad. 7, 86 sqq. 8, 603. 9, 245 sq. Nunc illud obseruandum, quod quercubus confitus est. Regem Dercenum aliunde non nouimus.

Regis Dercenni terreno ex aggere bustum 850
 Antiqui Laurentis, opacaque ilice tectum;
 Hic dea se primum rapido pulcherrima nisu
 Siffia; et Arruntem tumulo speculatur ab alto.
 Ut vidit fulgentem armis, ac vana tumentem;
 Cur, inquit, diuersus abis? huc dirige gressum, 855
 Huc ~~perire~~ veni: capias vt digna Camillae
 Praemia. Tune etiam telis moriere Dianae?

Dixit,

850 *Depicari Medic.* *Dixerunt* duo aut tres alii Heinss. *Dorceni* Par. rha. *Stercenni* apud Serpium fuisse videtur. *Dorceni* et *Dorceni* alii. 851 *Antiqui* Exo. *Burmi*. 852 *Vel* *cursum* in marg. Goth. text. 853 *Arr.* *tumidum* alter Hamb. 854 *laetantem animis* Medic. a m. pr. *furgentem* Leid. 855 *aduersus* Zulich. *ab his* alter Menag. *derigo* Medic. et Gud. *gressus* Erf. 856 *indisture* soc. Moret. *Camilla* Rom. 857 *Tunc* Franc. *Teque* pr. Rottend. *Tute etiam* Erf. *moriare* soc. Moret. Ad verba: *Tunc etiam* ab Heinssio et Burmanno nil horatium mirari licet: cum expeditu haud facilia fiat. Aut animi iungi debet: *Tunc etiam*, etiam tu, scilicet ad exemplum tot aliorum, qui Dianae telis periere. Sic fere Seru. et Donat.; aut: *utians* *Dianae* *telis*, sc. nec meis; expectabistis; dum a Diana ipsa interficiaris? Erant enim ipsius Dianae sagittae, quibus Opis utebatur. Neutrum tamen factis placere potest. Possit alterum distinctione iuuant: *Huc p. veni. Capias vt digna Camillae Praemia, tunc etiam telis moriere Dianae?* Ex Cardae mente dolet Nympha, fraudulento homini contingere gloriosam mortem: cum peritorus sit Dianae telis. Ex simili indignatione dictum putabat Guell.: *Alius* *modus* *est*, *vt* *ex* *affectu* *reliquo-* *rum* *etiam* *hoc* *dicatur*: *Tunc etiam?* *Telis moriere Dianae*, h. Tunc etiam longius abis? non pares dicto? Ades vero, o bone, *telis moriere Dianae*. Vti in obiurgatione etiam solenne est. Parum tamen epicae dignitatis et hoc habet. Brunckius mutauit verba et ex coniectura reposuit: *Tuque etiam*; si tamen locum exigas: *Huc perire veni: capias vt digna Camillae Praemia, tuque etiam telis moriere Dianae* *linger* *sentias* *verba* *etiam*, et *tu*. Sententia enim his ver-

bis

notuimus. Ex Seruio corrupto colligas, regem Aboriginum olim hoc nomine notum fuisse. Iulius Sabinus; qui pleniorum Seruio habuit, haec affert: „Dercennus; vnus ex antiquissimis in Latio, quem plerique Latinum eundem dixerunt vt Ignis; Egerat igitur

de eo Hyginus in Commentariis in Virgil. deperditis. 854. *vana tumentem*, (nec) *troua* *idest* *troua* *diuersus*, in diuersa; *troua*, iam lib. V, 166, vt toties *aduersus*; *auerfus*: v. c. mox 871. 856: *digna C. praemia*; poenam meritam Camillae morte. cf. sup. II, 537. 857. v. Var. Lect.

858 sqq.

- 862 Dixit, et aurata velucrem Threissa sagittam
 Depromsit pharetra, cornuque infensa tetendit,
 860 Et duxit longe, donec curuata coirent
 Inter se capita, et manibus iam tangeret aequis,
 Laeva aciem ferri, dextra neruoque papillam
 863 Extemplo teli fridorem aurasque sonantis
 Audiit vna Arruns, haesitque in corpore ferrum
 865 Illum expirantem focii atque extrema gementem
 Obliti ignoto camporum in puluere linqunt:
 Opis ad aetherium pennis aufertur Olympum.
 Prima fugit, domina amissa, leuis ala Camillae:

Turbati

his finitur: telis Dianae moriere, vt capias praemia digna Camilla. Ex Rottendorph. lectione exculpi possit haec lectio: *Huc perire veni, capias vt digna Camilla Praemia teque, et tam telis mirari Dianae. In his nihil est, quod desideres; veni, vt capias praemia digna Camilla et te, vtque iam Dianae telis moriente. Si in loco lubrico quicquam statuta auderem, saltem hac lectione vterer. Caeterum tota haec Opis oratio ad nostrum sensum parum habet grauitatis epicae. Extrema vero hominis male docti pannus esse videri possunt, qui explere voluit versum imperfectum relictum: cum poeta substituit post Praemia. 868. *aha. sec. Monet. 869. Depromit alter Hamb. in-consulta Hugon. 860. Eduxit Frahc. et. Donnill. Adduxit Macroch. IV, 3. d. oruenta t. Franc. 861. Intra se Goth. sec. denderet Menag. pr. et qu. Monet. 862. Laeuam aciem fragm. Vatic. dextram Ed. pr. Burm. 863. celi Goth. tert. aurasque sequentes Exc. Burm. 864. exitq. Franc. 867. pinus fragm. Vatic., ex more. desertur Qudart.**

858 sqq. Quandoquidem memorabilis inter tot alias haec est sagittatio, qua dea viciscebatur mortem Camillae, cuius admiratio adhuc animos nostros tenuit; ornata ea est a poeta exemplo Homericum in Pandaro Iliad. d. 116 sqq., et si maiorem struxit exordia ab hac Pandari tela procedebant. Cum his con- tendi potest alius locus Quinti- Bañ X, 231 — 234. *Threis- sa Opis, forse tamquam vna e puellis Hyperboreis. v. sup.*

ad v. 532. Thracum autem nomen late propagatum, vt supra quoque de Amazonibus ex Scythia v. 659. 859. *in- fensa*, infenso animo, qui vi- res nouas adiciebat: 861. *aequis* pro aequae, aequaliter: dextra pectus ac laeva sagit- tae cuspidem. conf. Iliad. d. 143. led. 1863. 864. cf. sup. IX, 631. 632. 633. 866. *obli- ti* signat. *incurres*, negligentis, ait. Seru., h. e. non curantes praefugiendi studio. 868. *leuis* simplicitate ornat.

Equitatus

Turbati fugiunt Rutuli; fugit acer Atinas;
 Disiectique duces desolatique manipuli 870
 Tuta petunt, et equis auersi ad moenia tendunt.
 Nec quisquam instantis Teucros letumque ferentis
 Suffentare valet telis, aut sistere contra:
 Sed laxos referunt humeris languentibus arcus;
 Quadrupedumque putrem cursu quatit vngula campum.
 Voluitur ad muros caligine turbidus atra 876
 Puluis, et e speculis percussae pectora matres
 Feminæ clamorem ad coeli sidera tollunt.
 Qui cursu portas primi inrupere patentis,

Hos

869 acer *Aetnas* alter Hamb. *acer* est et h. l. fortis; nec debebat de hoc dubitari. 870 *Disiectique duces* Medic. a m. pr., quod Heinſ. illustrat, nec tamen aliter accipere vult, quæm vt sint: deserti a suis. Sic vero praestat, quod omnium codd., etiam fragm. Vatic., auctoritate firmatur, *Disiecti*, h. e. dispersi, palantes fuga. *Disiectique* alter Hamb. 871 *Tecta* p. pr. Hamb. pro var. lect. cf. mox v. 882. *equos* Gud. Mentel. pr. et alter Menag., vt aut sit *equos tendunt*, aut *equos auersi*. Tum *equis uersis* Ed. pr. Burm. *equis auersis* Goth. sec. *equos aduersi* Zulich. *aduersa ad moenia* pars codd. Pier, cum Erf. *aduersi* Doruill. *auersa moenia* sine ad duo Moret. *turbata ad moenia* Ven. Sed vulgata recte se habet: et firmat eam fragm. Vatic. 872 *instantes acies* l. f. Rufinian. de Schemat. lex. p. 237, perperam ex memoria. 873 *aut tendere* Parrhaf. 874 *lappos* Vratisl. *lappos* duo Burm., perpetuo lapsu. 875 *Quadrupedoque* Rom. cum fragm. Vatic. a m. pr., vti et Donatus legerat: quod doctius dictum, vti sup. VIII, 596 *Quadrupedante sonitu*. *Quadrupes* per scriptum iam saepe vidimus. vid. sup. ad v. 614. *que* aberat Ed. pr. Burm. *Quadrupedemque* alter Menag. et fragm. Vatic. a m. sec. *Quadrupedante* p. Sprot., et p. *sonitu* q. tert. Rottend., vtrumque ex altero loco VIII, 596. 876 *c. t. alta* Goth. tert., quod ferri posset, si melius non haberemus. 877 *e aberat* Franc. *e muris* Doruill. et Goth. tert. cum Erf. *percussae* tert. Rottend. *percusso* p. vnus Heinſ.

Equitatus omnino leuis, quatenus expeditior est ad iter, fugam, pedite. 870. *manipuli*. De signiferis accipiunt Seru. Cerda; quidni ipsi militum numeri? vt vocabulum hoc accipi solet. *desolati*, vt, *vastatae cohortes*, ex dispersione et fuga. 872. *letum*

inferentes, vt Seru. 874. ipsi languentes, fessi. 875. *campum putrem*, qui in pulverem resoluitur. conf. sup. VIII, 596. Mox *e speculis*, de muris, vnde prospiciunt sup. 475.

879 sqq. Est quidem similis pugna ad portas castrorum

- 880 Hos inimica super mixto premit agmine turba;
 Nec miseram effugiunt mortem, sed limine in ipso,
 Moenibus in patriis, atque inter tuta domorum,
 Confixi expirant animas. Pars claudere portas;
 Nec focijs aperire viam, nec moenibus audent
- 885 Adcipere orantis: oriturque miserrima caedes
 Defendentum armis aditus, inque arma ruentum.
 Exclusi, ante oculos lacrimantumque ora parentum,
 Pars in praecipitis fossas, vrgente ruina,
 Voluitur: inmissis pars caeca et concita frenis
- 890 Arietat in portas et duros obiice postes.

Ipsae

881 *eff. noctem* Oblong. Pierii. *si lim.* Erf. *limite* Zulich. et sec. Rottend. *limine in primo* Goth. tert., memorjae vitio. Nam *limine primo* occurrit alibi. 882 *intra* Rom., tum Medic. Voss. pr. Parrhaf. Goth. sec. et Ed. pr. Burm. Eadem *testa d.* cum parte Pierianorum, et Sprot. cum Hamb. sec. a m. sec., minus eleganter: vt et alibi. *intus tuta* etiam fragm. Vatic. 883 *et spirant* Medic. *spirant* Zulich. 884 *audet* Ven. et Parrhaf. 886 *Defendent* cum litura Medic. *aditusque inque* Franc. *atque a. r.* Gud. *duro et sub Marte cadentum* praefixum video Donati interpretationi. Iulium Sabinum corruptum potius esse arbitror, quam lectione variare. *Caedes*, ait, *quam faciebant Troiani. Oritur caedes descendantium per ingressum, et ruentium ad portam.* 887 *lacrimantum ante ora p.* concinna repetitione Moret. sec. et Hamb. pr. a m. sec. 890 *Arietat* Goth. sec. *Arietat se in p.* tert. *in portis* Gud. cum tribus alijs.

rum Iliad. μ , 122 sqq. Sed Virgilii locus haud paullo plus *εὐαγγέλιος*, affectus et ornatus habet. 880. *super a tergo*: vt alibi quoque; premit fugientes hostis. 884. *nec moenibus*, vrbe, portis; ex more loquendi; non, pro, muris. 885. 886. Paulo obscurum est, vtri sint *defendentes* et *ruentes*. Si illi, qui fugiunt et qui persequuntur fugientes, sensus haud expediri potest. Nec lux ab Servio aliisque expectanda. Sim-

plicissimum post alia tentata hoc esse arbitror: agi de portis nondum clausis, sed claudendis. Dum in eo sunt oppidani, vt portas claudant, ecce irruunt primi fugientes, quos isti accipere intra vrbes nolunt. Hinc oritur caedes partim eorum, qui vi ab ingressu portae fugientes prohibere volunt, partim eorum, qui vi irrumpunt et in resistentes irruunt. 888. *vrgente ruina* soli, vt sit in ora seu margine fossarum, vt ruat solum

Ipsae de muris summo certamine matres
 (Monstrat amor verus patriae), vt videre Camillam,
 Tela manu trepidae iaciunt; ac robore duro
 Sùpitibus ferrum sudibusque imitantur obuffis
 Praecipites, primaeque mori pro moenibus ardent. 895

Interea

892 *Constat* alter Hamb. *amos* Gud., quod illustrat Heinf. *amor* *versus* Rom., vt iam reuertatur ille in pectora. Minus scite. In fragm. Vatic. *vt a pr. m. aberat*: et videtur *vt* aut melius abesse (nam siue sit postquam, siue quemadmodum, parum commodum est), aut in *et* mutari. Ita erit: *Monstrat amor verus patriae: et videre Camillam*, h. et viderant matronae paulo ante Camillae exemplum. Sed vereor, ne, si non totus versus, at hemistichium tamen, *vt v. C.*, ad supplendum versus, quem poeta imperfectum reliquerat, illatum sit. Totus versus, vt dixi, olet interpolatoriam operam. 893 *trepidam* Bigot. *manu iaciunt: trepidaeque* et Ed. pr. Burm. 895 *ardent* recepit Heinf., pro vulgato *audent*. Habet et hoc suam vim. Sed *ardent* de re bellica poetis quoque satis frequentatum. Duplicis lectionis diuersae duces: *ardent* Rom. et fragm. Vatic., tum Gud. Menag. pr. et Montalb., et ipse Medic. a m. pr., sed idem a m. sec., adeoque ex Aproniani emendatione, *audent*, quod plerique sequuntur, ex Gothanis quidem pr. et tert.

solum et fatiscat. At Iul. Sabinus ruinam cadentium interpretatur; sic quoque alii.

891. Affectum Latinarum matronarum ex hoc profectum dicere necesse est, quod Camillae corpus deportatum ex pugna conspiciunt. Quam cum pro Latinorum salute cecidisse videant, ipsae partim miseratione partim patriae defendendae studio inflammantur. De deportato quidem ex acie corpore nihil adiecit narrationi; neque forte rem sic narrare potuit, cum sup. v. 593. 594 Diana praedixisset: *se sube causa corpus et arma inspoliatas Camillae tunulo esse illaturam*. Vt ad tempus pugnae et prospectum de muris Camillae pug-

nantis et occumbentis haec retrahatur, vix bene fieri potest. *summo certamine*; in extremo discrimine: vt sup. v. 476 *labor ultimus*. Seru. 892. *Monstrat amor verus patriae* scil. Latinas matronas: earum animum ac virtutem declarat. Ita saltem accipio; etsi obscuriorem esse sententiam, quam pro poetae ingenio ac more, facile largiar. Nec tamen melius fecerit, qui *monstrat Camillam*, vel *se*, vel *iacere tela*, vel *certamen* supplere vellet, vel *monstrat* pro *docet id facere*, accipere. 893. 894. *lunge stipites robore duro*: quibus et sudibus pro ferro vtuntur. 895. *Praecipites*, vt *trepidae*, festinationem ac studium declarat.

896. Nun-

Interea Turnum in filius faeuissimus implet
 Nuntius, et iuueni ingentem fert Acca tumultum:
 Deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam,
 Inguere infensos hostis, et Marte secundo
 900 Omnia corripuisse: metum iam ad moenia ferri.
 Ille furens (et faeua Iouis sic numina poscunt)
 Deserit obsessos collis, nemora aspera linquit.
 Vix e conspectu exierat, campumque tenebat:
 Cum pater Aeneas, saltus ingressus apertos,

Exsuperat.

896 in abest Bigot. et Goth. pr. ac tert., et *f. Aluis T.* Ed. Ven. Burm., qui Virgilium *statis* dicere maluisse, quam *in f.*, notat. *demissimus* Moret. sec. *tenissimus* Franc. 897 et deest Mentel. pr., vade Heinf. coni. *Nuntius, ingentem iuueni*: inde tamen nihil lucreis. *ingentem* vel *caecum* Hamb. 898 *Deletas* pr. Hamb. a m. sec. Ed. pr. Burm. 899 *infensos* Edd. vet. et, haud dubie inde ductus, Goth. pr., a quibus discessit Naugerius in ed. tert. Ald. 900 *o. t. metum: iam* sec. Moret., quod et ipsum ferri possit. *metu* Menag. pr., sicque videtur legisse Iul. Sab. 901 et *faeua* codd. Pierii et Heinfii: sicque editum a Naugerio, et reuocatum ab Heinfio: vet. edd. fere: *iam f.* Ita vero distingui debebat: *Ille furens iam, faeua I.*, idque non improbem. Ed. Medic. et aliae vulgg. cum Goth. pr. et cum codd. Vrlin. nam *f.* Doruill. a m. pr. *fr. f. l. nomina* Medic. *sic n. pellunt*: Rom, 902 *n. auia* Bigot. et Goth. tert. *linquit* pr. Moret. *linquent* Goth. sec. 903 *camposq.* Medic., et pro diu. left. text. Rottend. 904 *Tum p.* Parrh. *inuadit* aliquot Pier. *euasit* Ed. pr. Burm. *situasque* — *opacas* Sprot. alter Hamb. et Scheffer. cum Parrhaf. vid. sup. ad IX, 99.

896. *Nuntius* pro re nuntiata. Hoc facile quisque videat. Malim illud obseruatum: *Nuntius implet Turnum*, vt absolute, *implere aliquem*, dictum sit. Sed res sic expedienda: vsum esse poetam more suo, et id, quod adiciendum erat: *implet Turnum ingenti tumultu*, in binas enuntiationes resoluisse: *Nuntius implet Turnum*, et *Acca fert iuueni ingentem tumultum*, perturbationem, rem nuntiat, quae turbet eius animum. *M.*

f. omnia corripuisse, et victores pugna facta omnia loca occupasse.

901. Comparant illud Διὸς δ' ἐρελκίερο βέλῃ Iliad. α, 5. Pertinet autem hoc, vt toties vidimus, ad epicam oeconomiam, ne casu factum videatur, sed Iouis voluntate. *faeua*, vt alibi apud poetam, *infesta*, aduersa: at mox *saevum Aeneam* fortem, vt I, 99 et al. 902. Eocorum notationem v. sup. 522. 527 sqq. et Nota ad r. l. 904. *saltus apertos*

Exsuperatque iugum, filuaque euadit opaca. 905
 Sic ambo ad muros rapidi totoque feruntur
 Agmine, nec longis inter se passibus absunt,
 Ac simul Aeneas fumantis puluere campos
 Prospexit longe, Laurentiaque agmina vidit;
 Et saeuum Aenean adgnouit Turnus in armis, 910
 Aduentumque pedum flatusque audiuit equorum.
 Continuoque inaeant pugnas et proelia tentent;
 Ni roseus fessos iam gurgite Phoebus Hiberno
 Tinguat equos, noctemque die labente reducat.
 Confidunt castris ante urbem, et moenia vallant. 915

907 *pass. ibant* pr. Moret. 908 *A. simul* pars codd. Heins., sicque vet. edd. nonnullae, etiam Ald. tert., idque equidem malim: tunc vero v. 912 copula delenda et reuocanda est lectio: *Continuo pugnas inaeant*. Continuata enim oratio: *At, simul — equorum, C. p. 1.* Nunc interpuncti post *equorum*: ut iungas: *feruntur — ac simul — simul Turnus. Tum pater Rom* et quatuor Heins., repetitum ex v. 904-910 cognouit Zulich. *conspexit* Gud. pr. Menag. et pr. Moret. 911 *Adurntusque* Medic., doctius. *Adurntusque virum* Ed. pr. Burm. *Aduentumque virum* vterque Rottend. ex vf. 607 h. l. *flatusque Rom.* Montalb. et Voss. pr. 912 *Continuoque inaeant p.*: ita iam editum inde ab Ald. pr., vsque ad Pulman. et Steph., a quibus vulgari coepit *Continuo pugnas inaeant*, aduersantibus scriptis. Et si id ipsum e MS. Fabricii reuocat Cuninghamus. Scilicet laboratum est interpunctione et adscito *At* v. 908. *incaunt* Medic. a m. pr., reliqua idem *Continuoque i. p.*: tum Ed. pr. Burm. *incaunt* et *tentant*. Abest *que* ab aliis, et vet. edd. *pugnam*. Sed haec nulli vsui sunt, adeoque ea monere piget.

apertos non obsessos amplius, vacuos ab hoste. 905. *exsuperat iugum*, conf. eod. loco. *Aenean in armis iunge*, armatum, cum agmine armatorum. 911. cf. sup. ad v. 607. *flatus*, hinnitus. 912. *Καὶ οὐ κεν — εἰ μὴ. incaunt. tentent*; iniissent; tentassent, ni tinxisset h. merxisset equos Phoebus Oceano occiduo,

qui vltra Hispaniam patet. Monuere olim Grammatici apud Seruium: *tingat*, humiliter dictum esse. Poterat simile quid moneri paullo ante in v. 912 *incaunt pugnas et praelia tentent*. Potest tamen defendi hoc, cum et discrimen habeant illa duo, et iungi fere sic soleant ab Homero: *πολεμαζόμεν ἢ μάχεσθαι*.

EXCURSVS F

De Diomedis sedibus in Apuliae littore.

Lib. XI, 243 *Vidimus, o ciues, Diomedem Arginaque castra etc.*, et supra VIII, 9. *Mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem, Qui petat auxilium.* Qua arte poeta septimo libro Graecas colonias et populos, quorum originem veteres fabulae a Graecis repetebant, Latinis et Rutulis in belli societatem adiunxit, eadem nunc ad Diomedem in extrema Italiae ora de auxiliis petendis legatos mitti narrat. Quorum auxiliorum aduentum cum temporis angustiae, quibus reliqua belli euenta includuntur, non admittant: legatorum reditu et renuntiatione auxilii negati praeclare utitur Maro ad rerum exitum accelerandum et Latinorum consilia praecipitanda. Nam primum incidit (v. lib. XI, 225 sqq.) legatorum reditus in id tempus, quo ante paucos dies a Latinis parum prospere erat pugnatum, consiliaque eorum iam inclinatis animis ad pacem spectabant. Tum vero legati non modo negatum a Diomede auxilium renuntiant, verum etiam consilia eius et mandata exponunt, quibus ad componendam cum Aenea pacem gravissime hortatur. Erant autem de Diomedis in Daunia, quae Apuliae pars est, sedibus fabulae Graecorum antiquissimae. Ibycum auctorem Schol. Pindari ad Nem. X, 12 excitat, sed cyclicis probabile fit poetis illas esse tribuendas, iis inprimis, qui reditus Achiuorum (*Nórus*) carmine exposuerant (cf. sup. ad v. 265. Ad eorum exemplum *Diomedeae* libris XII scripta erat a Iulio Antonio: ap. Schol. Horat. IV, 2, 33, uti *Phaenicia* a Tuticano, et *reditus Menelai et Helenae* a Lupo: Ouid. ex Ponto IV, 16, 26. 27). Redux enim a Troia Argos factus Diomedes (vid. Odyss. 7, 180 sq.), cognitis vxoris Aegialeae et adulteri Cometae, Stheneli f., infidiis, iterum naues conscendit, et post multos errores (cf. Ouid. XIV Met. 478 sqq.), quibus etiam Aetoliam adiisse ferebatur (v. c. Antonin. Metam. c. 37, vbi cf. Not., et ad ea add. Not. ad Apollodor. p. 129 sqq.), cum sociis Doriensibus, quos adduxerat, in Sinum Adriaticum euectus, in Daunorum finibus confedit, et Dauni regis filia in matrimonium ducta urbem condidit, cui ab Argis Peloponnesi, quibus imperauerat et quorum antiquum nomen *Ἄργος Ἰσπείον* fuit, hoc ipsum nomen *Argos Hippium* imposuisse, fertur; quod postea in *Argyrippam*, tandemque in *Arpos* contractum esse aiunt. Haec est *Diomedis urbs* lib. VIII, 9. XI, 226, et *Aetoli Arpi* lib. X, 28, et lib. XI, 246.

XI, 246. 247 *Ille urbem Argyripam patriae cognomine gentis
Vitor Gargani condebat Iapygis aruis.* conf. Seru. ad VIII, 9.
Cluuer. Ital. ant. p. 1215 sqq. Postea aliarum quoque urbium
primordia ad Diomedem referri coepere: vt Brundisii, ap.
Iustin. XII, 2, etii alii (Strab. VI, p. 432 A.) Cretenfibus hanc
urbem vindicant; tum Beneuenti et Aequititici: Seru. ad
Aen. VIII, 9. Venusiam, Canusium, Garganum, Beneuen-
tum, Venafrum idem ad XI, 246 memorat, Sipuntum Strabo
VI, p. 435 B. Fuere etiã aliae terrae, quas adiiffe narra-
tus est Diomedes: nec modo in locis vicinis, vt insulam
Corcyram (fragm. Heraclid. de rep. pag. 28), verum in Li-
byam adductus fuit a Iuba Libycorum III (Plutarch. Parallel.
p. 311 D.). De Diomedis autem erroribus omniño videndi
Strabo VI, p. 434. 435. 436. Lycophron v. 592 — 632 et
ex eo Schol. Iliad. 2, 421.

Obiacent littori Apuliae, contra montem Garganum, qui
in promontorium ad mare procurrit, insulae numero tres;
cum tamen tertia saxosa fit, duae tantum numerari solent;
quarum vnã vetustas *insulam Diomedeam* appellauit (occur-
rit iam apud Scymnum Chium v. 430. 431. 432. Duas Strabo
memorat, alteram habitatam, alteram desertam, lib. VI,
p. 435 A.); nunc *Isola di Tremiti* est, a terrae motibus, quo-
rum vestigia multa in ea occurrunt. In hac Diomedes homi-
num conspectui subductus ac pro deo cultus fertur: monu-
mento quoque ac delubro ad seriore aetate profante: v.
Plin. lib. III extr. X, 44 f. 61. Inter deos receptum iam Pin-
darus memorauit Nem. X, 12. Socios autem in aues muta-
tos vulgata satis fabula tulit: quibus hinc *auium Diomedearum*
nomen. v. inprimis Ouid. Met. XIV, 457 sqq. et noster poeta
XI, 271 — 274 *Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur, Et
foei amissi petierunt aethera pennis, Fluminibusque vagantur
aues — et scopulos lacrimosis vocibus implent.* Ortum fabulae
dedisse videtur certum auium genus, circa haec loca sola, vt
volunt, visi solitum, de quo locus class. Plin. X, 44 f. 61
et auctor de Mirab. Auscult. c. 80 (p. 722. 723). Plinium
vel alium inde ductum scriptorem exscripsit Augustinus C. D.
XVIII, 16. Non diuersa admodum est narratio de Leuce
Achillis insula in ostiis seu Borysthenis, seu Tyrae, seu Istri,
vbi auium similis cura circa Achillis tumulum narratur ab Ar-
riano in Periplo M. Eux. p. 22 et, qui primo loco erat com-
memorandus, a Scymno Chio in Fragm. p. 45 To. II Geogr.
Hudf. it. Antigon. in Admir. pag. 134 et Plin. X, 41. cf. de
hac insula Vanuilliers Notas ad Sophocl. T. II, p. 61. Ter-
tium

tium simile his auium genus nobilius forte caeteris fuit *Meleagridum*, ad tumulum Meleagri in Aetolia visarum: de quibus v. Aelian. H. A. IV, 42, vbi cf. Schneider et Antonin. Met. c. 2. Exornauerat fabulam in *Meleagro* suo Sophocles, de quo v. Plin. XXXVII f. II, 1.

Habemus Benedicti Cochorellae descriptionem insulae Tremitanae in Thesauro Italiae repetitam; multa hic de auibus his, quas nunc *Artenas* appellant, narrantur; nec tamen inde certos auium harum characteres colligere licet, vt appareat, an ad larorum genus referendae sint. Nec Aldrouandus Ornithol. lib. XIX, 3, qui accuratius de his auibus egit quemque alii fere sequuntur, quicquam definit: etsi ille habuit ad se transmissam ex insula auem ex hoc genere. Nunc tamen inter Procellarias, ex anserino genere, referunt naturae rerum auctores: apud Linnaeum *Procellaria Puffinus* est. Sed bene Willougbeius et Rayus monent, expectandos esse meliores auctores. Anatibus ampliores secundum Cochorellam, diem piscando in medio pelago exigunt, in scopulorum cayernis nidificant (quam recte itaque Virgilius posuerit *Fluminibusque vagantur aues*, non dicam. Sollertius Lycophron I. c. v. 595 οἱ θαλασσίαν διατταν αἰνήσασσι.), solo adipe probantur incolis, quo pro medicamento vtuntur: clamore imitantur vagitum puerorum et κινυρισμόν, vnde docte Maro: *scopulos lacrimosis vocibus implent*, eod. loc. XI, 274. Plinius I. c. *fulicarum similes* ait; oloribus assimilat Lycophron I. c. v. 597. Et Ouid. XIV Met. 509 *Si volucrum quae fit subitarum forma requiris, Vt non cygnorum, sic albis proxima cygnis*. At Seruius ad XI, 271 et Tzetzes ad Lycophr. I. c. *ἰρωδείας* interpretantur, quae *ardeae* essent; sed his vix accenseri possunt. (Nunc plura de his allata sunt a Beckmanno ad Mirab. Audit. c. 80 p. 157 sq. Hoc vnum addam, haberi quoque auium Diomedearum descriptionem et imaginem in *Veryard Account of divers choise Remarks taken in a Iourney* p. 359, 1701 fol.; sed nec is scientia naturae satis fuit instructus.) Varie ornata a poetis est fabula de lociis in aues mutatis seu viuo seu mortuo Diomede. Ita Illyriis accedentibus infestae, Graecis amicae aues esse narratae sunt: Antonin. I. c. Plin. I. c. Strabo VI, p. 435 A. Aelian. H. A. I, 1, vbi v. Schneider. Recedit ab aliis auctor de mirab. Aufcult. I. c., qui aues extitisse ait Diomede *ab Aenea*, qui *rex illa loca tenebat*, per insidias occiso. Potest ὑπὸ τῆ Αἰνέου videri mutandum in ὑπὸ τῆ Δαύου: sic enim olim nonnulli tradiderant. v. Schol. Lycophr. ad v. 603; nam omnino diuersae de Diomedis morte erant narrationes,

rationes, monente Strabone l. c. p. 436. De Aenea cogitare non licet: nam congressum cum cum Diomede nemo veterum tradidit, Pausania teste lib. I, II f.

Vnum adhuc commemorare iuvat, quod Plinius lib. XII, 3 notauit (ex Theophrasto H. Plant. IV, 7), primam *platanum* in hanc insulam ad Diomedis tumulum ornandum fuisse inuectam, inde in Siciliam transgressam, mox Italiae donatam ad alias terras peruenisse. Quantum tamen ex Cichorella intelligitur, ex insula illa nunc exulat. Fuit similis fabula de *myrto* primum in Elpenoris tumulo enata. vid. Plin. XV, f. 36. cf. sup. Excurs. I ad lib. VII sub f. Late autem Diomedis nomen per Italiam pertinuit. Nam non Arpis modo sed Metaponti ac Thurii pro heroe cultus fertur, vid. Schol. Pindari ad Nem. X, 12. Plurium idem urbium habitus conditor, vt supra commemoratum est. Et monstrata vetusta donaria Diomedis et sociorum arma Luceriae in templo Mineruae: Strab. VI, p. 434 C. et auctor Mirab. Narrat. 117, torques aureus in templo Dianae in Peucetiis ibid. cap. 120. Quod vero multo etiam magis mireris, in intimo Sinus Adriatici recessu inter Venetos ad Timauum fuisse traditur sanum Diomedis. v. Strabo lib. V, p. 328. 329. VI, p. 435 B, aliudque inter Umbros circa Anconam, vt Scylax narrat in Periplo p. 6; apud Plin. III, 20 vrbs Spina, ad ostium Padis Spineticum, *condita a Diomede*. Alias de Diomede narrationes v. ap. Strab. VI, p. 436. Vix videtur in his fides Graecis esse habenda: qui, cum heroem indigetem in iis locis coli audiissent, forsitan more suo Diomedem eum interpretati sunt. Verum a me haec eo nunc commemorantur, vt intelligatur, fabulam de Diomedis in Italia sedibus fuisse satis nobilem inter veteres, vt poeta ea vti potuerit; vsum autem esse ea poetam ad narrationem variandam et ornandam accommodate.

EXCURSUS II

De Camilla.

XI, 532 sqq. 539 sqq. *Pulsus ob inuidiam.* Episodium hoc poeta ex antiquis Italorum historiis seu fabulis conuulsum putandus est. Ex Seruio ad v. 567 colligi potest, Catonem haec latius esse persecutum in Origgen., quae ipsa res excusare poterat factum parum probabiliter narratum, vt hastae alligatam infantem trans amnem iacere aliquis maluerit, quam cum illa humeris aut tergo illigata transnare amnem. Quod de Pyrrho, Epiri rege, puero narratum aiunt simile,

plane diuersam est, si Plutarchum inspicias. Diuersus autem utique hic Metabus ab eo, qui ex Troia redux Metapontum in extrema Italia condidisse ferebatur. Is, de quo hic agitur, rex Priuerni, quod Volscorum oppidum fuit (nunc vicus *Piperno*), per seditionem a suis pulsus, Camilla filia infante secum ducta, Amaseno traiecto, in filius educauit filiam Dianae consecratam. Non importuna est fabula ad variandam narrationem de bellico apparatu, et tenet animum expectatione fatōrum Camillae, de qua narrationem nunc instituit poeta. Interea huic episodio vltima poetae manus non admota esse videtur, cum narratio cum ipso Aeneidis argumento omnino non satis coaluerit, Opis autem a Iupone missae ministerium vix eum, quem expectabamus, effectum habeat. Non poterat a morte fatali vindicare Camillam suam Diana; vt nec Iupiter Sarpedonem, nec alii dii alios heroes: Quod tamen idem Iupiter in Sarpedone sibi licere ait, quodque etiam prouidet, vt eius corpus, victoris ludibrio subductum, in Lyciam abducatur, id hoc loco Diana curandum sibi sumit. Mittitur Opis, Dianae arcu instructa, vt Camillae interemptorem conficiat. Illa Aruntem caede Camillae exultantem sagittā transfigit, statimque ad Olympum euolat, v. 863. 867. Erat tamen, antequam discederet, corpus pugnae subducendum et in patriam deportandum, quod ipsa dea promiserat se facturam v. 593. 594, ne spoliaretur aut truncaretur. Atqui hoc poeta non attigit: in quo excusari forte potest; ad artificium tamen poetae, referre hunc defectum nolim cum Seruio ad v. 593. Vt autem haec narratio vim ad animos aduertendos habeat, ponendum est, fuisse apud Volcos vetus Camillae monumentum: vti Sarpedonis in Lycia habebatur sepulcrum, quo delatam eius corpus Homerus narrare voluit *Iliad.* π, 453 sqq. Caeterum ex Camilla Clorinda Tassi tamquam exemplum esse expressam satis constat. vid. *Gioufals. lib. Canto XII, St. 20 sqq.*

Sadigeri solium sine, in ton sanguine biderem. Lou. 211, 178

P. VIRGILII MARONIS AENEIDOS LIBER DVODECIMVS.

ARGVMENTVM

Atritis duobus aduersis praeliis Latinorum viribus, animisque eorum fractis, Turnus, ubi omnem spem suam in se ipso sitam videt, frustra diffundente Latino, reginaque multis eum cum lacrimis nequicquam retinente, singulari certamine cum Aenea dimicare statuit: eiusque rei Aensam per quendam ex suis, Idmonem nomine, facit certiore — 106. Accipit conditionem Aeneas, sollemnique utrimque sacramento foedus sancitur — 215. Id Iunonis impulsu 134 — 160 a Iuturna Nympha, Turni sorore, in falsam Camertis imaginem conuersa, perturbatur — 243: primusque omnium Tealumnus augur, falso augurio certam suis victoriam promittens, unum ex Gylippi filiiis hasta trahit — 276. Quo facto in consilium armorum utraque pars ruit — 310. Aeneas quoque, dum subito tumultus causam ignoxans suos reuocare conatur, ab incerto auctore sagitta vulneratus, praelio excedere cogitur — 323. Qua re intellexit Turnus, magnam sibi rei bene gerendae occasionem obtinam ratus, ingentem hostium stragem edit — 383. Interim Venus, decerp-

to ex *Ida Cretensi distamno herba, filio suo medetur* — 429. *Restis viribus Aeneas, Ascanium paucis suo exemplo ad virtutem cohortatus, suis auxilio occurrit, Turnumque nominatim ad pugnam deposcit* — 445. *Verum cum Turnus sui copiam non faceret (Iuturna enim, quae, excusso Metisco auriga, currum eius moderabatur, in diuersam semper partem habenas destellens, congregari eos non patiebatur)* — 485, *caede multorum facta* — 553, *oppugnandas urbis consilium capit: adiuotoque ad moenia exercitu, in propugnacula proximoque aedificia ignem conicit* — 592. *Ibi Amata, cum Turnum occisum arbitraretur, doloris impatientia laqueo vitam fuit* — 613. *His rebus Turno per Sacem nuntiatis, cum eo rem redactam videret, ut sibi necessario dimicandum esset, nisi perpeti mallet sociorum urbem, se inspiciente, in hostium potestatem peruenire, vitro Aeneam ex praescripto foederis ad singulare certamen prouocat* — 696. *Ea pugna superior Aeneas, cum victi hostis precibus iam paene ad misericordiam stelleretur, conspecto in humeris eius balteo, quem occiso Pallanti Turnus detraxerat, repente ira accensus gladio per pectus adalto eum vita spoliat* — ad fin.

Turnus: vt infractos aduerso Marte Latinos

Defecisse

Tela iam detexta, et rebus ad nouissimum momentum adductis: cum pugna altero die expectanda sit, quae Turnum esse casurum facile quilibet praeuidet: noua tamen rerum momenta excitauit poeta variavitque narrationem mirifice. Pugnae utriusque exercitus substituitur certamen inter Aeneam et Turnum singulare. Foederis conditiones ipsum Aeneidis argumentum ac finem continent, vt Troiani in Latia (v. 187 sqq. 202 sqq.) sedes accipiant. Nec tamen hoc exitum habet, turbato foedere. Ita noua rerum conuersio exoritur. Incrementa nostra sollicitudo, cum

Aeneam vulneratum, eoque ex pugna subducto Turnum audacter, si vnquam, se iactantem videmus. Praeter spem Aeneas sanatus in pugnam redux Turnum ad pugnam deposcit. Sed et hanc nostram expectationem intercipit Iuturnae fraus. Ad vltima peruentum, cum Aeneas ad urbem exercitum ducit eamque oppugnare constituit. Procedit nunc Turnus in pugnam et victus interimitur. Sed et in his multa deorum interuentu incidunt, quibus erigitur animus ac nouitate delectatur.

1. *infractos*: „antea semper non fractos“, interpretatur Seruius, quem mirum est, nunc

Defecisse videt, sua nunc promissa reposci,
 Se signari oculis: vltro implacabilis ardet,
 Adtollitque animos. Poenorum qualis in aruis,
 Saucius ille graui venantum voluere pedus,
 Tum demum mouet arma leo, gaudetque comantis
 Excutiens ceruice toros, fixumque latronis
 Inpavidus frangit telum, et fremit ore cruento:
 Haud secus adcenso gliscit violentia Turno.

Tum

3 oculos Medic. a m. pr. 4 Attollit se alter Menag. 5 v. v.
 corpus alter Hamburg. 6 mouet ora. pr. Menag. comata Zulich.
 7 Excutiet Mentel. a m. pr., vnde Heinf. coni. Excutiet c. t. Tum
 f. Latinos Parrhaf. Latinis Goth. tert. 8 fregit Franc.
 9 aduerso g. Parrhaf. gliscet Medic.

nunc demum in hac voce haerere potuisse, quam iam aliquoties poetae frequentatam vidimus, v. c. sup. IX, 499 *infractae ad praelia vires*. Monuerunt nunc fati multi *infractum* esse valde fractum. cf. vel Cerdam. in his habet vim Graecorum & intensiui, si modo vtrumque intendit, nec potius, vt saepe fit, otiosum vacat et & et in. 2. *sua nunc promissa*: de meliore armorum successu, et de pugna cum ipso Aenea ineunda. v. sup. XI, 436 sqq. posci, expectari, vt iis satisfaciat. 3. *vltro*; nullis adhuc probris et conuiciis a quopiam factis. 4 — 9. Sumta comparatio ab Homero Iliad. 2, 136 sqq. v, 164 sqq., quae inter splendidissima Homeri loca sunt, translata passim in Scut. Herc. v. 426 sqq.; sed ad aliam rerum speciem deflecta et praeclare variata: Vt

leo vulnere accepto multo magis furit, sic Turnus aduerso rerum successu magis etiam quam ante irascitur: hoc enim est *attollit iras*, et *gliscit violentia Turno accenso*: quod Homero erat Idco priorre Iliad. 2, 135 Diomedem a vulnere recreatum, *αὐτὸν πρὸ θυμῷ μεμαῶς ἰγώσσει μάχῃ σθῆς, Δὴ τότε μὲν τοῖς τόσσον ἔλεν μένος*. Illud vero, quod Iliad. 2, 96 legitur, vix huic commode trahi potest. Caeterum, quae ad ornatum in his vsq. spectent, facile pro se quisque obseruet. Nec sine fructu similes comparationes aliquis comparet, quae notatae sunt iam ab aliis: inprimis Stat. Theb. II, 128 sqq. Lucan. I, 205 sqq. VI, 220 sqq. Valer. III, 587 sqq. Q. Calab. III, 142 sqq. cf. quoque sup. lib. IX, 551 sqq. v. 6 *mouet arma*, a virorum pugna petitur; nihil amplius;

- 10 Tum sic adfatur regem, atque ita turbidus infit:
 Nulla mora in Turno; nihil est quod dicta retractent
 Ignavi Aeneadae; nec, quae pepigere, recusent.
 Congredior. Fer sacra, pater, et concipe foedus.
 Aut hac Dardanium dextra sub Tartara mittam,
 15 Desertorem Asiae (sedeant spectentque Latini),
 Et solus ferro crimen commune refellam:
 Aut habeat victos; cedat Lauinia coniunx.

Olli

ii quo dicta Parrhaf. dona v. Sprot. retardent Zulich. a m. pr. Seruius ad v. 13 „Quidam sane a Nulla mora in Turno vsque ad pepigere recusent iungunt: ne, si distinctio intercesserit, languescat sententiae color. „ Nimis subtiliter; cum duo membra intercedant: nihil est — nec est quod recusent. 12 nec quod pepig. Bigot. nec quid Goth. tert. 13 tu e. f. Oudart. consere Vratisl. fidus Goth. tert. 14 Aut fac Goth. tert. 16 crimen ferro pr. Voss. Parrhaf. cum Rom., quod admisit Cuningham. repellam idem cum Leid. et Hugen. et a m. sec. fragm. ms. Helmstad. in Annal. litt. 1783, p. 195. 17 victos et victor agnoscit Iul. Sabinus. victor quatuor Heinsii, unde ille coni. Aut abeat victor: et erat hoc manifeste scriptum in Vratisl. et Ed. pr. Burn.

ad pugnam se parat. cf. Ge. III, 236. Et si Statius in trigrade ornauit hoc: *Bella cupit, laxatque genas et temperat unguis* lib. II Theb. 130. *gaudet*: grauius quam, solet; voluit exultare, γαυσιῶν, exprimere, quod hic alacritatem animi indicat et ferociam. *fixumque* sc. in vulnere, receptum corpore. *latronis* h. l. venatoris, qui ex insidiis eum aggressus est: translate, ab iis, qui vias obfident praedandi causa. Multa inepte Seru. et alii.

ii. Repetit Turnus quae iam sup. XI, 434 sq. dicta, dum se pugnae singulari cum Aenea obtulerat. ii. 12. Respicit sup. XI, 115 sq. Aeneae

verba ad legatos Latinorum, sed in inuidiam Aeneae translate. *retractent* non est, quod Seru. voluit, *repetant et reuoluant*, sed, reuocent, recantent; nam sequitur *recusent*. 13. *Fer sacra* cf. inf. 118 seq. *concipe foedus*, verbis conceptis, vt Seru. 15. *Desertorem Asiae*, inuidiose, quasi transfugam; supra VII, 359 *exules Teucros* dixerat Amata. *sedeant s. l.* ad ignauiam improbandam esse accommodatum, quiuis videt. 16. *crimen commune*, criminationem Turni ab omnibus factam (cf. sup. lib. XI, 215 sqq.) abolere vult. 17. aut ille vincat me. *victos*, victum me.

18. Deco-

Olli sedato respondit corde Latinus:

O praestans animi iuuenis, quantum ipse feroci
 Virtute exsuperas, tanto me inpenius aequum est 20
 Consulere, atque omnis metuentem expendere casus.
 Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta
 Muka manu; nec non aurumque animusque Latino est;
 Sunt aliae innuptae Latio et Laurentibus agris,

Nec

Burm. Alludunt Zulich. *quisque abeat victor* a m. pr. *abeat* Goth. tert. Sed haec ipsa aspirationis omisso mutationi *re villos* in *victor* locum fecisse videtur. Habet utique maiorem vim et Turni ferociae magis consentaneum est: *aut habeat victos* sc. nos: *sim pro victo*; *cedat L. c. cedatque Lavinia* pars codd. Pierian., forte eorum ausu, qui primam correptam mallet in *Lavinia*, cf. sup. ad lib. VII, 359. *Laurentia coniux* Franc. 19 *quoniam ipse f.* aliquot Pier., quod et ferri possit. *quam tu ipse con.* Heinf. *tantum* aliquot Heinf. *me abest* Ed. pr. Burm., et *est abest* binis Burm. 21 *metuentis* Zulich. a m. pr. 22 *multa* 23 *Capta* m. duo Rottend. 23 *animus aurumque* Zulich. et Gifan. Ind. Lucret. e Codd., tum plerique apud Pier. In iisdem *est* in fine subiectum, quod ab aliis abest. lac. Bryant, acutus iudex, haerebat in altero hemistichio: *nec non aurumque animusque Latino* i quod nunc repente de se Latinus, et quidem ex tertia persona, loquitur: aut itaque illud euicendum censet tamquam aliunde illatum, aut legendum *auri argentique talenta*. De opibus tamen Turni minus bene ageretur: quarum hic nullus respectus esse potuit. Haesit se quoque in hoc loco lo. Schraderum video: qui et ipse expectabat, ut de Turno oratio continuaretur, quia *Sunt tibi* praecedat. Sed conf. Not. 24 *Laurentibus agris* Medic., quod Heinf. illustrat.

18. Decorum aetatis, *το ἦθος*, in Latini sermone, hoc est; prudentia, moderatio et lenitas, in oculos incurrunt. 19. *quantum ipse* ornate: quo ferocior tu es, eo magis consentaneum est etc. Ex Attii Antigone expressa vult Macrob. VI, 2, pag. 545 *Quanto magis te istiusmodi esse intelligo, Tanto, Antigona, magis me par est tibi Consulere et parcere.* 22. *Sunt tibi* — *Sino me*; haec iungenda ad absolvendam sententiam. Callide

fenex Latinus ea praemittit, quae dolorem et iram lenire possint. Habes regnum paternam, cuius ditio nuper captis aliquot oppidis aucta est; mihi aurum est (vt sup. XI, 213 *praedivitis* *erbo Latini*), et animus largiendi tibi quantum satis est (h. si aurum in super cupis, habebis id a me, *animus*, propensa voluntas); sunt aliae puellae tuis nuptiis non indignae; verbo adfunt omnia, quae moderatis votis satis facere possint; sed
 meae

- 25 Nec genus indecores. Sine me haec haud mollia fata
 Sublatis aperire dolis; simul hoc animo hauri.
 Me natam nulli veterum sociare procorum
 Fas erat, idque omnes diuique hominesque canebant.
 Victus amore tui, cognato sanguine victus,
 30 Coniugis et maestae lacrimis, vincla omnia rupi:
 Promissam eripui genero; arma inopia sumfi.
 Ex illo qui me casus, quae, Turne, sequantur
 Bella, vides; quantos primus patiare labores.
 Bis magna victi pugna vix vrbe tuemur
 35 Spes Italas; recalent nostro Tiberina fluenta
 Sanguine adhuc, campique ingentes ossibus alcent.
 Quo referor toties? quae mentem infania mutat?

Si

25 haec abest tribus Heinf. et Ed. Ven. Burm. haud haec tres alii
 Burm. me deerat Franc. fata Ven. Erf. fatis alter Mentel. et a m.
 sec. Zulich. 26 hoc reposuit Heinf. e Medic. aliisque. Vulgo haec,
 quod modo praecefferat. animo haec simul Ed. pr. Burm. 27 vetu-
 tum nulli e MS. Bersmanni refinxit Cuningh. 28 erit Exc. Burm.
 homines diuique Goth. pr. 31 generoque vel genero atque, interposito
 fulcro, magna codd. et edd. pars: recte sustulit Pier., tum Heinf.
 32 sequentur Oudart. et Zulich. sequuntur Franc. quae bella s., Tur-
 ne, vides Goth. pr. 33 quantus pr. patiare Parrhaf. patiare etiam
 Medic. et Oudart. cum Rom. et plerisque aliis Pierianis, excepto Ob-
 longo et Portio. 34 turba vix Goth. pr. 35 nostro recalent Goth.
 pr. 36 ad hunc Medic. o. implent Hugen. 37 Quid sec. Rot-
 tend.

meae filiae coniugio potiri
 non potes. 29. ἐν ἀσχημο-
 νίᾳ τὸ γένος, comparat Ser-
 vius. Putant autem poetam
 in animo habuisse vff. 399.
 400 Iliad. 1. 27. veterum
 procorum: respectu aduenae
 Aeneae dicti veteres, indige-
 nae illi. De re vid. sup. VII,
 54 fqq. 29. cognato sangui-
 ne, quia Venilia, mater Tur-
 ni, soror erat Amatae. Serv.
 v. VII, 366. cf. ibi Excursf.

VII extr. adde X, 76. 30.
 vincla o. r. religionis et foe-
 deris. Serv.; quod sequens
 versus declarat. 31. Promis-
 sam eripui genero. Nam Ae-
 neae per legatos promiserat
 filiam. Vid. sup. VII, 267 fqq.
 35. Italas ornat: simpl. spes
 nostras. recalent pro calent;
 aut recalent, iterum calent,
 magna quod bis victi pugna.
 Serv. 37. 38. 39. Cur toties
 consilium muto, foedere tum
 Troianis

Si Turno extincto socios sum adscire paratus:
 Cur non incolumi potius certamina tollo?
 Quid consanguinei Rutuli, quid cetera dicet
 Italia: ad mortem si te (Fors dicta refutet)
 Prodiderim, natam et connubia nostra petentem?
 Respice res bello varias; miserere parentis
 Longaevi, quem nunc maestum patria Ardea longe
 Diuidit. Haudquaquam dictis violentia Turni
 Flebitur: exsuperat magis, aegrescitque medendo.

Vt

tend. *referens* Sprot. *refero* Rom. v. Pier. *refero mentem totientis*,
 quae Zulich. a m. pr., et sec. *referor*. *mutat* alter Hamburg. *motat*
 Sprot. et aliquot Pier. *mittat* Goth. text. *versat* Menag. pr. *copis*
 Hugen. 38 *Turni extinctu* Zulich. a m. pr. *Turno exterrita s. ac-*
cire Franc. *accire* vel *adscire* vulgo editum. At ex melioribus suis et
 Pierianis Heinſius dedit *adscire*, h. e. adsciscere; etsi aliud exemplum
 vocis nec hic nec ad lib. XI, 308 attulit. Antiquam tamen vocem
 eius formae fuisse, docet rō: *adsciui*, et *adscitum*. Feram itaque etiam
 in Tacito Agric. c. 19, vbi v. Ern. 40 *dicent* Gud. a m. sec., quod
 Heinſio ardebat. *difert* Menag. pr. *dicit* Rom. 41 *Sors* text. Rot-
 tend. *Sors d. resiguet* Zulich. a m. sec. *Fors dura* Montalb. *recu-*
set Goth. text., quod et ab Vrſino praescriptum video notae, qua per
 formulam id illustrat: ὁ μὴ γένοιτο. 42 *Prodiderim* Bigot. 43 *belli*
 Menag. pr. 44 *maestum quem nunc* Goth. pr. 45 *Haud quicquam*
 aliquot Heinſ. et vett. edd. *Haud quamquam* Gud. a m. pr. 46 *ar-*
descitque tuendo Medic., quod repetitum ex lib. I, 713 videtur; etsi fle-
 sendat illud Iul. Sabinus; vt fit: intuendo Latinum. *ardescitque*
 etiam Goth. sec., et *tuendo* etiam Colot. *uidendo* Ed. pr. Burm.; sed
medendo passivae ponere potuit, cum adeo *medendae valetudini* Sueton-
 ius dixerit, vt appareat, etiam *mederi* aliquando passivam vim ha-
 buisse. Recte Seru. *medendo*, dum ei medetur et medi-
 cina affertur.

Troianis semel sancito? Si,
 quod vides mihi faciendum
 esse extincto te, ad societa-
 tem cum Troianis antea ini-
 tam redeundum est, cur idem
 non facio te vivo et incolu-
 mi? 44. *longe Diuidit*; ne
 dubita sic iungere; etsi Ardea
 non adeo longe aberat a Lau-
 rento. Non in geographo
 sed in poeta versamur: cui

animus abducendus erat ab
 angustis finibus regni, in quo
 haec agebantur. Itaque am-
 plificat omnia. Sic sup. XI,
 317 ager *Longus in occasum*.

46. *Exsuperat*, felix dilec-
 tu vocabulum pro vulgari
 crescit, praevalet; vt sup. II,
 759 *flammae exsuperant*; est
 ex ὑπερλόχευ.

49. *letum*

- 65 Flagrantis perfusa genas: cui plurimus ignem
 Subiecit rubor, et calefacta per ora cucurrit.
 Indum sanguineo veluti violauerit ostro
 Si quis ebur, aut mixta rubent vbi lilia multa
 Alba rosa: talis virgo dabat ore colores.
- 70 Illum turbat amor, fugisque in virgine vultus;

Ardet

66 per ossa alter Voss. Scheffer. Bigot. Dorvill. a m. pr. Ed. Ven. Burm., accedit Goth. sec. et tert., vt subiectum nunc ignis sit. Nisi hoc durius fieret, me ita malle legi, ne iterum de genis idem repetat, haud diffiteor: Hoc enim solenne; sic sup. VIII, 389 notusque medullas Intrauit calor et labefacta per ossa cubavit: IX, 475 subitus miserum calor ossa reliquit. it. III, 308. 68 ebur vel vulgg. ante Heinl., qui cum Pierio eodd. lectionem restituit. 70 tardat Bigot. fugitque Medic. vultum Sprot. in vulnere vultus idem a m. pr. Maluit autem haec Maro sine copula, et si duriora; quam figensque in v. v. vel fixoque in v. vultu Ardet.

eloquitur. Quandoquidem autem siue ex antiqui aeu more, siue ex carminis economia, Lauiniaë nullae praecipuae partes esse in rerum actu poterant: multo magis in rubore puellae acquiescere debuit poeta. Sic supra quoque lib. XI, 479. 480. Erubuisse autem putanda est, cum praesente Turno nuptiarum esset facta mentio, quas mater cum ipso, non cum Aenea, factas esse vellet. Nam de amore Lauiniaë, in vtrum illa animo inclinaret, nihil vsquam, si bene memini, poeta meminit. 65. 66. Non est hypallage, quod volunt, inepta figura; sed vtrumque dici et animo repraesentari potest: vt et ignis h. calor sanguinis ruborem faciat, et rubor calorem.

67. 68. Esse ductum ab

Homero Iliad. d, 141 omnes norunt; sed ibi de vulnere Menelai; et locus ille est haud paullo ornatio. violauerit docte pro tinxerit: quia adscititijs color omnino natiuum φθίσαν, corrumpere, dicitur; et Homerus μίανον ἐλάφαντα φοίνικι dixerat. 68. rubent int. de repercusso rubore vicino. Supplendum autem: Indum s. veluti — Alba rosa: qualis tum color esse solet, tales virgo. d. o. colores: talis color erat in virginis ore.

70. Vt ipse rubor decebat puellam, Turnus Lauiniaë amore magis incenditur: nec tamen alloquitur eam, sed oculis in eam coniectis matri respondet. Aliter heroum vita, aliter nostri mores ferunt. turbat amor. Cerda bene laudat illud Liuii III,

47 de

Ardet in arma magis, paucisque adfatur Amatam:
 Ne, quaeso, ne me lacrimis, neue omine tanto
 Prosequere in duri certamina Martis euntem,
 O mater: neque enim Turno mora libera mortis:
 Nuntius haec Idmon Phrygio mea dicta tyranno
 Haud placitura refer: Cum primum crassina coelo,
 Puniceis inuecta rotis Aurora rubescit:
 Non Teucros agat in Rutulos, Teucrum arma quiescant,
 Et Rutulum. Nostro dirimamus sanguine bellum.

Hb

72 *Nec Ven.* cum Goth. pr. *Te q.* Zulich. et Ed. pr. Burm. *no*
mi omine Parrhaf., non male, cum Goth. seq. et tert. o. *duro* Sprot.
 73 *Idmon* pr. Hamburg. *certamine* Goth. tert. *duro certamine* Oudart.
 74 *Turno est* pr. Hamb., et a m. sec. *libera Martis*, vt et pr. Hamb.
 Mirum autem, veteres in hoc loco adeo haerere potuisse; vt, quemad-
 modum Seruius docet, vnus esse ex XII insolubilibus fuerit habitus.
 75 *Idmon* Ven. 76 *refert* aliquot ap. Burm. *Primum cum* malebat
 Cuningham. 77 *rubescit* Parrhaf. *rubebit* fragm. Helmstad. et
 Est. 78 *Teucra arma* Leid. a m. sec. *quiescant* sec. Hamburg.
quiescunt sec. Menag. 79 *Et Rutulum.* Sic edd. et inde ab Aldo
 vulgatae, et antiquiores: inter codd. Heinhanus vnus. Menag. opti-
 mus, quem ille sequi se profitetur. At alii codd. eiusdem et Pierii
 omnes (cum Goth. sec. et eodem fragm.) adeoque Rqm. et Medic.
 in eandem lectionem consentientes, *Rutuli*: quod praefero, vt oratio
 varietur: quod et Pierius vidit non inuenisse fieri. Recepit nunc
 Brunck. *dirimamus* recepit primus Heinf. codicum suorum et Pia-
 rianorum auctoritate. Sic quoque iam vet. edd. vsque ad Ald. i
 Inde vulgg. *dirimatur*.

47 de Appio: *Tanta vis amen-
 tiae verius quam amoris men-
 tem turbauerat.* 72. *omine*
tanto; ipsis lacrimis ominose
 (confl. ad Tibull. I, 3, 13) in
 exitu ad pugnam. Priorius
 ad Homeri ductum Iliad. 6,
 218. 219. cf. Iliad. 3, 488 sqq.
 Ex posteriore loco et ex al-
 tero Apollonli inde ducto lib.
 I, 295 sqq. Illustratur senten-
 tia verberum: *neque enim Tur-
 no mora libera mortis*; si nrors
 fatalis instat, non liberum mi-
 hi est et moras infecte. Ni-

si illa exempla essent, sim-
 plicissimum erat, mortem de
 summo discrimine, ad quod
 pugna adduebat, accipere.
 Mortem, a pugnam, non iam
 licet detrectare. Vera igitur
 altera apud Seruum ratio:
*neque enim in potestate
 mea est, moram inferri venien-
 tibus fati.* Sic quoque Iul.
 Sab. 76. *Haud placitura* tam-
 quam ignaui Aeneae, qui re-
 tractare vellet dicta, vt sup.
 VII. II. 12. 78. Comparant
 Iliad. 7, 68 sqq. 80. Prae-
 clare

80 Illo quaeratur coniunx Lauinia campo.

Haec vbi dicta dedit, rapidusque in testa recessit:
Pascit equos, gaudetque tuens ante ora frementis,
Pilumno quos ipsa decus dedit Orithyia;

Qui

81 *trepidusque* Menag. pr. Sed *que* inutile est onus ac fulcrum
versus. Tollendum arbitrator. Sublatum quoque voluit Cuninghamus,
et sustulit Brunck. 82 *Pascit* Hamb. sec. a m. sec. *gen-*
densque idem a m. pr. 83 *Orycia* Mentel. pr.
est *Ἄψιδυα*.

clare haec. Hinc Lucan. VII,
348 *medio posuit deus omnia*
campo.

81 seqq. An Maro, si re-
tractare licuisset carmen, pro-
baturus fuisset narrationem,
quae sequitur, dubito. Lo-
cus est per se elegantissimus,
ad exempla veterum heroum
armantium se attemperatus.
Sed vix placere potest, quod
Turnum et Aeneam haec
omnia facere narrat *die, seu*
vespere, qui pugnam antecedit.
Induit arma, vt exploret, an
humeris apte inhaereant, ex-
peritur hastam etc., vt iterum
exuat et se quieti det. Nam
sequitur v. 113 *Postera vix sum-*
mos etc. Non tamen quen-
quam haec offendisse videq.
Non male dicas; declarari a
poeta summum ardorem Tur-
ni et pugnae studium. Rec-
te vtique; modo ne animum
quis ad temporis notationem
retulerit.

83. Poetico more equorum
genus ornat. Sunt hi Tur-
ni equi ex Thracia, Boreae
sede, cuius vxor Orithyia ex

Attica: conf. Apollon. I, 28
sqq. A Boreae autem cura
equorum laudes repetunt po-
etae; etiam Homerus. Nam
Erichthonio, Dardanif., erant
equae a Borea adeo in equum
mutato prognatae: Iliad. v,
223 seqq., quemadmodum
Achillis equos ex Podarce
Harpyia susceperat Zephyrus
Iliad. vi, 150 sq. Quae om-
nia celeritatem curius adum-
brare quis non videt? Non
male autem Critici veteres
apud Seruium „culparunt
„hoc loco Virgilium, dice-
„tes incongruum esse figmen-
„tum. Namque Orithyia
„cum Atheniensis fuerit, filia
„Terrigenae (Erechthei), et
„a Borea in Thraciam rapta
„sit, quemadmodum potuit
„Pilumno, qui erat in Ita-
„lia, equos dare? Scilicet
exemplum hoc est vsus my-
thorum poetici apud seriores
poetas tam diuersi ab vsu an-
tiquo. Maroni est meram
ornamentum ac figmentum
poeticum; nec de probabili-
tate historica ille laborat: an-
tiquis vero erat phantasma

Qui candore niues anteirent, caribus auras.

Circumstant properi aurigae, manibusque laceffant 85

Pectora plausa cauis, et colla comantia pectunt.

Ipse dehinc auro squalentem alboque orichalco

Circumdat

84 Quod e. alter Hamb. e. amnes Schol. Cruqu. Horat. I Sat. 7, 8. Quod simile efflet illi: *curfu praemertitur Hebrum.* 85 *Et circum pr:* sec. Moret. *properi Rom.*, et alii aliquot apud Pier., vt inf. v. 573, et alibi variat lectio haec. *pueri aurigas* Obl. et Vatia. Pierii. 86 *pulsa* edd. vett. pleraeque cum Ald. pr. et seo., sicque Gud. et Menag. pr. Bigot. cum binis Goth. Melius caeteri cum Ald. tert. et leqq. *plausa.* Aliter Hamb. et Ed. pr. *Burrin. clausa.* *comantia* vel *minantia* in marg. Goth. tert. 87 *squalente* Goth. sec. *aurichalco* tert., nota errore, cum *εραχάλκο* sit. cf. Not. et quos h. l. laudat Burm., inprimis Spanhem. ad Callim. L. P. 19.

in sermone hominis *εραχάλκο* ras, vt ventis, natum diceret equum curfu rapido mirabilem. Progeniem modo memorati armenti Erichthonii huc vocat Iul. Sabinus: non magis commode. Probabiliore inuento Peathesteleae equos ab Orithyia donatos narrauit Q. Calaber a Cerda iam laudatus lib. I, 165 sq. *deus* h. l. *γέρας*, munus honoris causa datum; ap. Hom. *εγυδάμα*. 84. *Qui e. ornauit* Homericum Iliad. π, 437. cf. Iliad. π, 149. τ, 415. 85. *laceffant plausa* ornate proplaudunt. conf. Gr. III, 186. *De voc. laceffere* v. ad X, 10. 87. *squalentem auro*, splendendentem. v. sup. ad X, 314. *albo orichalco.* Cum de metallis omnino multa, fide parum explorata, crediderit vetustas: etiam pretiosum aliquod et auro proximum metallum narrent poetae: *εραχάλκο*, v. c. Hymn. Homer. V, 9, male a

nonnullis redditum aurichalcum. cf. h. l. Seru. Aëris generis aliquod pallidius fuisse ex hoc Virgiliano loco colligitur. v. Bochart Hieroz. P. II. VI, 16. Hoc melius quam quod Seruius aërt, album dici auri comparatione; nam per se album non esse; nisi album simpl. ad splendorem spectat, vt Heliod. Sc. H. 122 *εραχάλκοιο Φανῦ* dixit, quod iam Cerda aliique maluerunt. Adde Apollon. IV, 973, vbi cf. Schol. Winkelman. *Monum. ined.* Tom. II, pag. 172. alia aërt parum subtiliter dicta; in hoc tamen audiendus; quod albo eiusmodi metallo vasa in Museo Herculanensi extare narrat. Locus Plinii XXXIV, 2 accuratior tractatione indiget; manifestum tamen ex illo fit, veteres natuum aliquod aërs candidum notum habuisse, simile vulgari hunc (*Messing*), ad quod nomen nunc vulgo est. P p a traductum.

Circumdat loritam humeris; simul aptat habendo
 3 Ensemque clipeumque et rubrae cornua cristae;
 90 Ensem, quem Dauno ighipotens deus ipse parenti
 Fecerat, et Stygia candentem tinxerat vnda.

Exin,

88 habenas Zulich. 89 Ensemque et clipeum et vel et clipeum
 que et Ed. Iunt. et Ed. pr. Burm. et Zulich. Deerat versus Parthia-
 niano. *cornua cristae* Goth. sec. 91 *tinxerat* Montalb.
finxerat Ven. a. m. pr.

traductum. v. Beckman. V. C. ad Aristot. Mir. Aud. p. 132. Etiam in *Mem. de l'Acad. de Bruxelles* T. III, p. 372 de eo agitur. 88. *aptat habendo*, ad habendum, vt Servius, h. e. vt haberi commode manu ac tractari possit; explorat, an habilis sit ensis; quomodo alias efferre hoc solebat Maro. 89. *capiti aptat galeam. cornua cristae* noue dimisse videtur. Seruius comas interpretatur, cornua enim proprie esse cincinnos. Sed a poeta designari videtur galea duplici vel triplici crista ornata, *τροφάλαια*, quae explicita et discriminata in ternas diuersas partes vergit: arnutat: Tales *λόφοι*, ex comis s. *Φύλλοις* suis prodeuntes, pottere per *cornua* designari. Homeri lectione imbutis obscura haec esse nequeunt. 91. *tinxerat*, ad temperandum, seu indurandum ferrum. Sic sup. VIII, 456. *allit frigidentia* *singunt Aera Iano*: et Ge. IV, 172 *Alli stringentia* *singunt Aera Iano*. Stygia autem vnda tinxisse ferrum

Vulcanum ait; nescio, an satis commode; quandoquidem diis superis Stygis ad eundi nulla est data facultas; et magis sobrie Sophocli. Ai. 1056 de ferro, quo is occubuit: *Ἄρ' ἂν Ἐπίουρος τὸν ἐχέλευσε ἔλφος*; argute tamen et ingeniose; quibus quidem Styx non modo amnis ille est ipsis diis sacer et horrendus: et, cum aqua ad temperandum ferrum candens memoranda esset, nulla opportunior videri debebat; verum etiam, quoniam Styx et ipse *ἄφθιτος* amnis erat et incorrupta atque ab omni vi secura reddebat eam, quae in eo mergebantur. Nota est fabula de Achille Styge meso: Quemadmodum igitur alia aliam aquam meliorem esse ad ferrum temperandum (*Φοῖμαῖσθαι, τὸ γὰρ αὐτὲν ὄψεσθε γὰρ* (non te) *κράτος* in Odyss. i, 393) res est notissima; obseruata quoque Plinio XXXIV, l. 41; ita isto quidem respectu Stygia aqua cum iudicio ac dilectu posita videri potest.

92. 93

Exin, quae mediis ingenti adnixa columnae
 Aedibus adflabat, validam vi conripit hastam,
 Actoris Aurunci spoliū; quassatque trementem,
 Vociferans: Nunc, o nunquam frustrata vocatus 95
 Hasta meos, nunc tempus adest; te maximus Actor,
 Te Turni nunc dextra gerit. Da sternere corpus,
 Loricamque manu valida lacerare reuolsam
 Semiuri Phrygis, et foedare in puluere crinis
 Vibratos calido ferro myrrhaeque madentis. 100
 His agitur furuis. Totoque ardentis ab ore

Scintillae

92 *Exhinc* duo Moret. et Ed. pr. Burm. *in medietate* ante Heinsf.,
 aduersis libris. *obnixam* pr. Moret. *columna* multi Heinsf. 93 *cor-*
ruis Bigot. 94 *Aurunci* pars codd. et edd. vett., quod recte ex me-
 lioribus emendatum a Pierio et Heinsio, et ab aliis aliis in locis.
 Respicit locum Iuuenal. Sat. II, 99. 100. 96 Heinsf. corrigat: *nunc*
(tempus) ades; vt apud Statium Theb. X, 548 *ades o mihi dextera*.
 Commodius laudasset sup. lib. X, 773. 774 *Dextra* — *et telum*, quod
missis libro, *Nunc adfuit*. *Auctor* nonnulli; etiam Goth. tert. hic, et
 v. 94. 97 *d. petit*: *proferere* c. Goth. tert. 98 *validam* Goth.
 tert. *celebrare* alter Menag., an *terrebrare*? inquit Burm. 99 *Semi-*
uri Phrygi Zulich. a m. pr. *Phrygi* etiam aliquot Pieriani. *foeda-*
re in p. c. cf. sup. X, 832. 100 *Crispatos* Moret. qu. pro diu. lect.,
 quod interpretamentum alterius est; *vibratos*, h. crispatos calamistro,
 exponit quoque Seruius. cf. Cerda. Burm. *myrrhaeque* multi: melius
murraeque. Medic. et Rom. *muraeque*. 101 *Sic agitur* Erf. *loquen-*
tis ab ore Moret. tert. et Macrob. IV, 1, mala interpolatio.

92. 93. Ad veteris aequi
 morem omnia. v. Odyss. α,
 127. cf. Guell. et Cerda ad
 h. l. 94. Actoris Aurunci spo-
 lium. Actoris detractum; ne
 dubites. Commode vero po-
 nere potuit poeta, bellum
 Turno cum Auruncis, vici-
 no populo, intercessisse: v.
 sup. Exc. ad VII, 726, pag.
 158. (139). Ad 95. 96 sup.
 X, 773, 774. 99. 100. Per-
 petua in Troianos tamquam
 molles homines iacta probra:

conf. sup. IV, 215 seqq. IX,
 614 seqq., partim ex fama de
 Troianorum opulentia, par-
 tim ex permutatione Troia-
 norum cum Phrygibus facta.
 An vero comas iam Phryges
 illi calamistro crispare soliti
 fuerint, ex poeta probatum
 dare nolim: videtur heroici
 saeculi more deserto sui tem-
 poris morem substituuisse. 101.
 102. De ira nil frequentius
 his: v. Cerda. Iam praeciuit
 Homerus Iiad. α, 104. 9.

Scintillae abstant: oculis micat acribus ignis.
 Mugitus veluti cum prima in proelâ taurus
 Terrificos ciet, atque irasci in cornua tentat,
 105 Arboris obnixus trunco; ventosque laceffit
 Ictibus, et sparsa ad pugnam proludit arena.

Nec minus interea maternis saevus in armis
 Aeneas acuit Martem, et se suscitât irâ,

Oblato

102 *existunt Rom. Leid. et Farrhaf. abstant Hamb. sec. et pro var. lect. Oudart. et Ed. pr. Burm. Abstant scintillae Sprot. et alias apud Pier.* 103 *cum primum Rom. et alii Pier. cum parte Heinf. et Goth. sec. cum prima haud dubie doctior lectio est, sed orta videtur ex vitio Medicei cum primam, emendato ab Aproniano, cum prima.* 104 *ciet, aut Rem. et alii Pier. cum parte Heinf., sic quoque Goth. sec. et tert., et Medic. a m. sec. autque, perperam tamen. atque etiam Ge. III, 232, vnde repetit versus 104. 105. 106.* 105 *adnixus Hugen. obnixus Mentel. pr.* 106 *Ictibus Zulich. a m. pr. aut sp., quod hoc loco ferri poterat, omnes Pier. et Heinf., nec tamen receptum: inter Goth. tantum tertius cum Erf. aut sp. pugna Sprot. Dervill., hic et male proludit cum aliis ap. Burm., quem vide.* 108 *acuit mentem Ven: se suscitât irâ: non irâe, ad iram; sed ira excitat animum, vires animi, virtutem. Sic sup. V, 454. vides suscitât ira.*

207. Odyss. ð, 662. Hesiod. Sc. Herc. 390, sed *scintillae* h. fulgores, *μυγμυγυγῶν*, rem augent mirifice. Praetulit signa Apollon, I, 1296. 1297. In caeteris praeiuit Lucret. III, 290 de calore: *Cum feruiscit, et ex oculis micat acribus ardor.* 103. 104. 105. Ornatum comparationis ex Ge. III, 232. 233. 234 petiit, vbi v. Nöt. Versum graecum in Epp. ad Attic. VIII, 5 Cerdâ adscripsit et iam Guell. *ἐκ τῶν Ἰλλὰ καὶ πάλιν περιέσσει ἐς ἡέρα πομπύωντα:* vt hic: *ventos laceffit ictibus.* Illud alterum: *sparsa ad p. p. arena proprium taurorum naturae*

esse iam Plin. VIII, 45 l. 70 notauit. Add. Oppian. Cynege. 56. 57. 58. Q. Calab. IV, 237 sqq.

107. *saevus, fortis: vt toties iam poetae dictum vidimus saevum, crudelem, atrocem, ferum. acuit Martem: vt acuisse furores VII, 406.* Doctus enim poetae dicunt *θύρας*, h. e. *ὄζυρον, κροζύρον*, et acere virtutem, iram; curas, quam acere se ad vel in iram etc. Etram pro *acere aliquem*, noster poeta ausus est dicere: *Αὐτίσθησθε ἕπος ἀκούει βαλατίδης ἀγνί.* Ge. IV,

Oblato gaudens conponi foedere bellum.

Tum socios maestique metum solatur Iuli,

Fata docens; regique iubet responsa Latino

Certa referre viros, et pacis dicere leges.

Postera vix summos spargebat lumine montis

Orta dies; cum primum alto se gurgite tollunt

Solis equi, lucemque elatis naribus efflant:

Campum

110 *maestumque* Erf. 112 *Cuncta* edd. Iunt. et Ald. pr. *distere*
 Oblong. Pierii, *perperam*. 113 *Postera lux* Goth. text. *summo spar-*
gebat lumine aliquot Heinf., et apud Diomedem lib. II, in quo etiam
terras legitur. 114 *Visa dies cum p. a. se g. tollit* alter Hamb. Ita
 reliqua sic iungenda: *Solis equi lucemque — efflant.* 115 *o latis per-*
peram sunt qui legant. De elato equorum in altum elusantium
 capite cogitandum. *efflant* Ven. et Ed. pr. Burm.

Ge. IV, 435. 109. *foedere*; pugna singulari ex foedere. Idem v. 112 *pacem* dixit. III. *Fata docens*. Non veretur hoc ipso detrudere aliquantum virtuti herois sui. Qui enim nouit fatale sibi esse, ut vincat, non adeo magna virtute indigere videtur, quam qui incerto, multo magis qui certo, vitae discrimine ad pugnam procedit. Sed fecit hoc, an recte non dixerim, exemplo Homeri: apud quem Helenus Hectorem ad certamen hoc ipso argumento excitat Iliad. 7, 50. 52. 112. *viros*. *κατὰ τὸ δῖον ὁμιλεῖον*, intelligitur missos legatos, ut Seru. monet: et si sup. vs. 75 tantum vnus Idmon memoratus est; nisi dicas, missos nunc esse ab Aenea alios, comites datos redeuntibus Latini legatis.

113. Bene Seruius: „Et

„sciendum, nunquam diem
 „sic potenter descripsisse Vir-
 „gilium, sicut in IV, 522 noc-
 „tem, vbi Dido peruigilans
 „deliberat.” Oritur scilicet
 dies, qui fatum rebus in ae-
 vum Conderet humanis, quo-
 que summa belli et carminis
 exitum suum inueniret. Or-
 do: *Postera vix summos spar-*
gebat — Campum — Rutuli Tou-
crique parabant; pro: cum
 pararent. Reliqua in medio
 declarant ortum diei. 115.
lucemque elatis naribus efflant.
 Exquisitius vocabulum captavit
 poeta, *lucem* pro flamma,
 igni. Nam equos Solis ig-
 nem efflare, *πῦρ πνέειν*, com-
 mune est: cf. Cerda. Ouid.
 Met. II, 119. 154. 155. Prae-
 iuerat autem etiam in vocis
 dilectu Ennius: *funduntque*
elatis naribus lucem, ut Ser-
 vius monuit, et Lucilius apud
 Victorinum: *efflantque elatis*
naribus

Campum ad certamen magnae sub moenibus vrbis
 111 Dimensi Rutulique viri Teucrique parabant;
 In medioque focos et dīs communibus aras
 Gramineas. Alii fontemque ignemque ferebant,
 120 Velati limo, et verbena tempora vincti.

Procedit

117 *Dimensi* Medic. Gud. Leid. Hugen. Par. *Dimissi* Zulich. *campum parare* h. instruere, *noctiv*, puta aequando et purgando ab arbutis, vt inf. v. 770. 771 simile quid subiicitur. Moneo, ne quis male interpungere: *Campum — Dimensi, Rutulique viri Teucrique parabant In medioque focos et Dis communibus aras Gramineas.* Etī enim que facile ad focos sic retrahi potest: tamen contortior haec videtur esse ratio. 118 *In m. fasces* Oudart. *aris* sec. Rottend. aris Menag. pr. 119 *fontesque* Zulich. *Aliique ignem fontemque* Leid. *parabant* Goth. terr. 120 *Legebatur: Velati limo.* Ad haec verba Heinſios et Burmannos expectabam disputantes; sed alter ad Seruium remittit, alter tacet. Subiecti iam interpretationem vulgatae lectionis, qualis illa institueda sit. De insula seu vitta est accipienda, qua *velati* toties dicuntur qui vittati sunt. Consonant ea, quae sequuntur: *et verbena tempora vincti*: vt vitta verbenis seu herbis sacris simplicita fuerit. Occurrunt quoque herbae gramineae in monumentis veterum. Iam Seruius: „Atqui, monet, Feciales, et Patres patratus, per quos bella vel foedera confirmabantur, nunquam utebantur vestibus lineis.” Argutatur inde multa, vt solet Grammaticus, inepte. Verum nec de Feciali (nam prisca aetas praecones, *κρίπαι*, habet: vt in eodem loco Homer. *Iliad.* γ, 116 sq.) nec de *veste lineae* hic agitur, sed de ministris sacrorum et de vittis. Iam autem fateor *vittam lineam* mihi nondum auditam esse. *Lana* est *vitta*, *insula*: potuit quoque poeta *Velati lana* dicere: sed id in limo vix corruptum esse potuit. *Linearum* autem *vestium* vsus multo magis a vetera religione alienus est, vt Aegyptiis sacris proprius habitus sit. Audiamus iam Grammaticos: „Casper et Hyginus hoc loco dicunt lectionem esse corruptam; nam Virgilium ita reliquisse confirmant: *Velati limo*: limus autem est vesus, qua ab umbilico vs-

auribus lacum. 116. In seqq. potuit ante oculos versari simile inter Troianos et Achivos foedus de pugna singulari *Iliad.* γ, 314 sqq. *Campum parabant*, instruebant, aequando, purgando, ab arbutis etc. v. *Vaz. Lect.* 118. 119. Argutantur Seruius, Iul. Sabinus et alii. In *ara*, quae h. l. e cespite fuit, puta esse

sacrum, qui *ignem* recipit. *Dii autem communes*, per quos vtrique iuraturi erant Latinus et Aeneas; vt in loco Propertii, l. II, 16, vbi *puella perfida* non meminit *communes deos*. Sicque sup. lib. VIII, 275 *communes dii*. conf. Valer. Fl. IV, 761. 120. *Legebatur: Velati limo*: vitta lineae cincti, cui frondes sacrae erant

Procedit legio Ausonidum, pilataque plenis
 Agmina se fundunt portis. Hinc Troius omnis,
 Tyrhenusque ruit variis exercitus armis;
 Haud secus instructi ferro, quam si aspera Martis
 Pugna vocet. Neq̄ non mediis in millibus ipsi 125
 Ductores auro volitant ostroque decori,

Et

„que ad pedes teguntur pudenda poparum; haec autem vestis habet
 „in extremo sui purpuram *limam*, hoc est flexuosam, unde et nomen
 „accepit. „ Expeditam tenemus restu. Agitur de factorum ministris,
 victimariis et popis, qui sacra adducunt: hos ex Romano more, quem
 v. c. in Titi arcu cognoscere licet, ubi victimae ducuntur, poeta ex-
 hibet seminudos, licio pudenda praecinctos, cui nomen fuit *limi*, seu
 quod transuersum femoribus tamquam *cingulum* implicari solebat, seu
 a purpura transuersa, quae ambiebat hoc cingulum, vt Grammatici
 tradunt. *Limum* enim pro obliquo dictum esse, nota res est vel ex
 Terentii Eunuchio: *ego limis adspexo*. Simili modo praecincti quo-
 que erant serui publici, vt ex Gellio XII, 3 constat, et omnino serui
 subligari seu subligaculo: nam eo tandem ipsa *limi* notio redit: *νεπι-
 ζωμα*. Est adeo *velati limo*, subligari cincti. Neglecta fuit haec lec-
 tio ab edd., nisi quod in margine Stephani memorata est ex Seruio.
 Nunc video *limo* etiam esse repositum in ed. Cuninghami: nec idem
 sequi dubitauit Brunck. In fine versus: *i. cincti* alter Hamb. pro var.
 lect. *compti* Goth. tert. 121 *Processit* Zulich. *Ausonium* Rom. In
 Mediceo *pila* in littera: et superscriptum *taquo*. 122 *procedunt*
portis pr. Moret. *Hic T. Rom. Troicus* Zulich. 123 *variisque* Goth.
 tert. 124 *instructi bello* Medic. et Colot., quod recepit Cuningham.
ferrum Leid. quod si alter Menag. 125 *mediis in nubibus* Hugen.
 126 *punto volucres* Zulich. a m. pr. *ostroque superbi* Medic. et Colot.,
 quod idem recepit Cuningham. Sanq̄ *ostroque decori* iam
 editum erat V, 133.

erant implicatae. Faciales
 descriptos volunt. Sed cf.
 Var. Lect. *limus* est subli-
 gare, *νεπιζωμα*, quo cincti
 erant ministri sacrorum.

121. *pilata agmina*, pilis
 armata. Recte hoc armorum
 genus Romanis proprium (cf.
 Ge. I, 495) nunc tribuit *Au-
 sonidarum* h. Latinorum ag-
 mini; vt supra Auentini co-
 piis lib. VII, 664. Mirum
 tamen Grammaticorum vete-
 rum acumen fuit, quo *pila-*

tum, a pilando *πιλῶν* ductum,
 confertum, densum, esse vel-
 lent. Docta est. Seruii nota
 ad h. l. super antiquo hoc
 verbo: etsi ipsa vocis notio
 parum recte ab eo constitui-
 tur. Quod inf. v. 130 *hastae*
 memorantur, nihil obest; nam
 genus hoc *pila* tamquam spe-
 ciem comprehendit. Quod
 si *pilatus* alias non occurrit,
 ad analogiam tamen aliarum
 vocum: *hastatus*, *clipeatus*,
 recte se habet. Martialis auc-

Et genus Affaraci Mnestheus, et fortis Afylas,
Et Messapus equum domitor, Neptunia proles.
Utque dato signo spatia in sua quisque recessit:

130 Desigunt tellure hastas, et scuta reclinant.

Tum studio effusae matres, et volgus inermum,
Inualidique senes, turris et tecta domorum
Obsedere: alii portis sublimibus adsiant.

At Iuno e summo, qui nunc Albanus habetur,

135 Tum neque nomen erat, nec honos, aut gloria monti,
Prospiciens

127 et acer A. Vratisl. *Astas* multi et h. l. 128 Idem versus repetitus sup. VII, 691, et IX, 523. 129 *spatia infra quisq.* Oudart. 130 *Effigunt, Dissigunt, Diffugiunt* lapsus librariorum apud Burmann. Dignius notatu est *telluri*, quod multi Heinf. (cum Goth. tert.) et Pieriani habent; quam familiam Romanus ducit, alteram Mediceus. Videtur tamen Maro *tellure* amplexus esse, si alia loca et similes formas compares. 131 *inermis* Zulich. 132 *turrisque* Goth. tert. et Ed. Mediol. Parrhaf. Rom. 133 *Obsidero* Mentel. tert. vide lib. VII, 313. *insiant* Zulich. a m. pr. Montalb. et Ed. Burm. pr. cum Rom. et aliis. 134 *ex s.* ante Heinf. 135 *neque honos* itidem ante Heinf.

tōritate lib. X, 48 vti vix licet, cum de lectione non satis liquido constet. 127. Mnestheum, Afylam, et Messapum excitat nominatim, primum vt poeta, quandoquidem singula enarrata plus *δραγγῶνας* habent quam summam annumerata; tum quia hi inter viros principes maxime memorabiles, quorum etiam mox opera erit praecipua. De Mnestheo Troiano vid. sup. ad lib. V, 116. 117, de Afyla Etrusco lib. X, 175—178. Messapus in Latinorum auxiliis erat. cf. sup. VII, 691. 130. Vt ad v. 116 diximus, possunt in his nonnulla ex Iliad. γ esse adumbra-

ta: vt hic ex v. 134 sqq. Sed *ἀσπίδι κενλιμένοι* ibi diuersum est ab hoc, quod *scuta reclinant*: ibi innixi sunt scuti, vt sup. lib. IX, 229 *Stant longis adnixi hastis et scuta tenentes*: at h. l. reponunt in terra, *κατατίθενται, ἀναλίσσει πρὸς τῆ γῆ* scuta. 131 seq. Ornate: cupiditate spectandi domo egressae feminae, pueri et senes, aedium tecta et muros ascendunt.

134. *At Iuno*; de formula hac, qua deorum interuentum orditur poeta, v. Excurs. ad lib. IX, 638. De eius prospectu hoc ex monte Albano v. Exc. II ad hunc lib. XII. 135. *neque nomen*: nam hoc demum

Prospiciens tumulo campum adspectabat, et ambas,
 Laurentum Troumque, acies urbemque Latini.
 Extemplo Turni sic est adfata sororem,
 Diua deam, stagnis quae fluminibusque sonoris
 Praefidet; hunc illi rex aetheris altus honorem 140
 Iuppiter erepta pro virginitate sacrauit:
 Nympha, decus fluiuorum, animo gratissima nostro,
 Scis, vt te cunctis vnam, quaecumque Latinae
 Magnanimi Iouis ingratum adscendere cubile,
 Praetulerim, coelique lubens in parte locarim: 145
 Disce

Heins., vtrumque mutatum ex libb., sed reuocauit neque Cuningham.
nec honor nec gl. alter Menag. et Oblongus ap. Pier. *neque gl.* Rom. et
 Ed. Mediolan. *monte* pr. Hamb. *genti* Bigot. et Goth. tert. *montis*
 Ed. pr. Burm. 136 *Aspiciens* Bigot. et Goth. tert. *spectabat* vulgg.
 ante Heins., qui *adspectabat* recepit ex praestantioribus suis et Pieria-
 nis. Adde Donatum et Seruium: qui, amat, inquit, vsurpare auc-
 toritatem: nam potuit *spectabat* dicere. In Gud. *Latini* in litura exa-
 ratum erat, vnde Heinsius ante lectum putabat *Latinam* vel *Latino-*
rum: fac fuisse; erat ex errore ita scriptum. 141 *arrepta* aliquot
 apud Burm. pro *abrepta*. 142 *N. decens* Goth, sec. *carissima* Rom.
 et alii Pier. Gud. et pr. Menag., sed alterum doctius esse videtur.
ἡνὲν νεχραρισμένην θυμῷ ex Iliad. a, 243 iam Seruius comparauit. Idem
 Odyss. δ, 71. *O germana mihi atque eadem gratissima coniux* de Iunone
 sup. X, 607. At ipsa ad Iouem; VIII, 377 *carissima coniux*. 143
Scis vnam cunctis vt te Leid. *Scis vt te e cunctis* Waddel. coni. et
 Heins. *Latinis* Gud. a m. pr. 145 *Pertulerim* tert. Rottend.
lubens Gud.

demum ab Alba condita ha-
 buit: *neque honos*, qui per fe-
 rias Latinas in eo haberi so-
 litas accessit. 139. *Iuturna*
 proprie vnus fontis Nympha
 est, qui non longe a Numi-
 cii fonte aberat, ex montis
 Albani radicibus progressus,
 mox in lacum diffusus, et in
 Tiberim delatus. Habita
 nympha inter deas Latino-
 rum indigenas. De ea conf.
 Excurs. III extr. ad lib. VII.

Diua deam h. dea deam, ni-
 hil amplius: nec Grammati-
 ci audiendi, qui distinguunt.
 141. *sacrauit*: cum dilectu po-
 situm verbum, pro, *dedit*.
 142. *decus fluiuorum* simpl. pro
 aquarum, fontium. 144.
ingratum cubile: h. inuisum,
 quatenus Ruprum Iunoni in-
 visum a Ioue in eo exercetur.
 Ita malim accipere quam aut
 ad *Iouem ingratum* aut ad *La-*
tinis ingratas retrahere. Ser-
 vilius

- Disce tuum, ne me incuses, Iuturna, dolorem.
 Qua visa est fortuna pati, Parcaeque sinebant
 Cedere res Laio, Turnum et tua moenia texi:
 Nunc iuuenem imparibus video concurrere fati,
 150 Parcarumque dies et vis inimica propinquat.
 Non pugnam adspicere hanc oculis, non foedera possum.
 Tu, pro germano si quid praesentius audes,
 Perge; decet. Forsan miseros meliora sequentur.
 Vix ea: quum lacrimas oculis Iuturna profudit.
 155 Terque quaterque manu pectus percussit honestum.
 Non lacrimis hoc tempus, ait Saturnia Iuno:
 Adcelera, et fratrem, si quis modus, eripe morti:

Aut

146 *nec me tres* apud Burm. et aliquot Pier.; f. non, inquit Cuningham. 147 *Quoad* olim hic lectum Arufianus Messius agnoscit, et scholion Seruio adfuturum; Probus autem *Quod* maluit. *Qua* tuetur Seruius, vt sup. XI, 293 *Qua datur*. Vterque Mentel. *Qua* h. quam: et *Quam* aperte in scriptis inuenerat Pierius. 148 *numine tezi* Zulich. 149 *Nunc video imparibus iuuenem c.* Goth. sec. *imparibus talis* Mentel. et Rottend. vterque; etiam Gud. pro diu. lect. *fallis* sec. Hamb. *votis* Erf. a pr. m. 151 *nec f.* Goth. pr. et Erf. *in foedere* Medic. a m. pr. 152 *praesentius* quatuor apud Burm., male. *praesentius*, efficacius, maius, opportunius. 153 *sequantur* pr. Hamb. et duo Leid. cum Goth. tert. 154 *tum f.* aliquot Pier. *cum lacrimis* Ed. pr. Burm. *profundit* Medic. Montalb. et alter Hamb., quod Heinsio arridebat. *profugit* Rom. Cuninghamus malebat *profundens*. Sed est plena interpunctio post *profundit* appingenda, vt nunc fecimus. *Tum* vl. seq. noua sententia. 155 *perfudit* Parrhal. a m. pr. 156 *Non lacrimis, i, tempus, ait* tert. Moret., venuste, Heinsio iudice, vt fit: *i, accelera*; non assentiar equidem. *haec tempus* sec. Moret. *hoc t. egre* Doruill., felici lapsu. *hoc t. erat* Bigot. a m. pr., et ab altera: *hic t. ait*. 157 *eripe morti*: dcerant haec verba tertio Mentel, et Regio. *morte* Gud. et alter Menag.

vius varie tentat. 151. Comparant Iliad. γ, 305. 306. 307, saltem ad verba. Ad rem nota Seruii facit, qui numina, quoties morituros viderint eos, quibus fauent, ab iis recedere monet: vid. Stat. VII Theb. 789, et Iliad. x, 213. 163. *docet*; plus est quam licet; *ἔοικεν*. *forsan*. Bene Seru., vt forte possit fatorum ordo mutari. 155. *honestum*, pulchrum ex καλόν, v. Ge. II, 392 *caput honestum*. 157. *si quis modus*, exquisite pro, quocunque modo; etiam docte mox *excutere* pro concutere, turbare, συχίαν. sup. VII,

Aut tu bella cie, conceptumque excute foedus.

Auctor ego audendi. Sic exhortata reliquit

Incertam, et tristi turbatam volnere mentis.

160

Interea reges, ingenti mole Latinus

Quadriiugo vehitur curru, cui tempora circum

Aurati bis sex radii fulgentia cingunt,

Solis aui specimen: bigis it Turnus in albis,

Bina

158 *At tu Goth. tert. At tu Goth. sec., aliquot Pier. et Menag. pr.; idem excipit f., tum inceptum Goth. tert., male. conceptum elegantius. cf. sup. v. 13. 159 exorata Hugen. relinquat Leid. a m. pr. 160 vulnere mortis duo Hamb. 161 Ad figuras Virgilio noue usurpatas refert Macrob. VI, 6, quod de duobus incipit dicere, et in vnum definit. Quod tamen ex Homero laudat, Odyss. μ, 73, 74, alienum est. Hyperbaton esse dixit Seruius, vt ordo sit: Interea reges procedunt castris, caetera in parenthesi dicta sint. Hoc sequuntur, quantum video, interpretes; quibus tamen non accedam. Ponit ab initio poeta genus, et tum indiuidua subiungit, inflexa ad id oratione.*

Interpungo itaque: *Interea reges. (et quidem primo loco) ingenti mole Latinus vehitur etc. bigis it Turnus etc. Hinc pater Aeneas — Romae: Procedunt (sc. omnes) castris. 161 Continuo reges ap. Carisium. v. Heinl. Interea (non, vt Bürth. tradit, Continuo) rex ingenti de mole a m. pr. Medic. 162 Quadriiuge Papias in Prolepsis ap. Burm. inuehitur pr. ac. qu. Moret. et Goth. tert. Aliter vet. Grammatici et scripti s. edd. 163 Auratis pr. Menag. 164 speciem Goth. tert. et Scit. ap. Burm., eodem errore, quem emendauit Broukh. in ProPERT. IV, II, 93, sed specimen hic non est exemplum, sed documentum: id quod argueret patrem Solem. δαίμα. ἀνάδειξ. Sic iam Ge. II, 241 Salsa autem tellus — Tale dabit specimen. biugis Ald.*

v. Pier. in aliis aliquot Pier.

sup. VII, 339 dissiocena. παρὰ.

Consilium autem Iunonis ex

Homero petatum Iliad. δ, 64:

160. Incertam: s. vtrum

tentaret quod Iuno iusserat,

s. de euentu incerta. Nam

v. 153. φοῖσαν m. m. f.

161. 161. Multum superauit:

Maro Homerum in sollempni-

bis foederis exponendis: cf.

Iliad. γ, 259 164. ingenti mo-

le, magna molitione; appa-

ratu. Seruius: pompa, am-

bitu. 164. Corona radia-

ta ornatus Latinus in stirpis

a Sole ductae argumentum

specimen est δαίμα, documen-

tum. v. Var. Lect. Solis aut

ad maternum genus et Cir-

cen, Solis filiam, hic esse

recurrendam, nullus dubi-

to. Interea Latinum ip-

se poeta sup. VII, 47 Fauos

et Marica genitum prodidit:

Quod Maricam eandem ac

Circen fuisse Seruius conten-

dat, grammaticum acumen

sapit. Etū verum est, Circes

et

- 165 Bina manu lato crispans hastilia ferro.
 Hinc pater Aeneas, Romanae stirpis origo,
 Sidereo flagrans clipeo et coelestibus armis,
 Et iuxta Ascanius, magnae spes altera Romae,
 Procedunt castris, puraque in veste sacerdos
 170 Saeptigeri fetum suis, intonsamque bidentem,
 Adtulit, admouitque pecus flagrantibus aris.

III

166 *Bina* apud Caxif. et Diomedem. *Hic Parrhaf.* 168 *spes a.*
proles Zulich. a m. ps. Legerunt olim nonnulli magna, teste Servio.
 170 *Saeptigeri* Heinf. post Pier. e libb. afferuit, pro vulgato altero: *Sae-*
tigeras. In Spror. erat *Satigerum.* 171 *Appulit* conl. Heinsii apud
 Burm., quae vix debebat ex ora libri Heinsiani enotari. *Flagrantibus*
 potiore

et Vlyffis filium habitum La-
 tinum, auctore ipso Hesiodo
 Theog. 1011 — 1015, tamen
 necessitas nulla est, vt, quod
 alii arbitrantur, Maronem sui
 ipsius oblitum nunc aliud fe-
 qui dicamus. Sed, cum tam
 multimode fabulae veteris Ita-
 liae narratae et ornatae fue-
 rint, potuerunt esse vtiq;,
 qui vel Faunum vel Picum
 (nam *anum* simpliciter de vno
 ex progenitoribus accipere
 licet) e Circe sublatum tra-
 derent. Ita Picum a Circe
 amatum ex Ouidii Metam.
 XIV, 320 sqq. nouimus. Cir-
 ces et Telemachi filiam La-
 tiaum alii ediderant, quos
 Hyginus fab. 127 exscripsit:
 vbi conf. Munker. Caete-
 rum radiatam coronam, qua-
 lis in Regibus et Imperatori-
 bus conspicitur, exprimere
 vtiq; voluit poeta; an vero
 ostentum Augusto post necem
 Caesaris urbem ingresso ob-

latum (v. loca iam laudata a
 Cerda, Sueton. cap. 94, et
 Vellei. II, 59, 6) respexerit;
 dubito. Feram, si quis ho-
 norem Caesari et Augusto ha-
 bitum huc retulerit: *distinc-*
tam radiis coronam; v. c. ap.
 Flor. III, 2, 91, de Caesare v.
 Intpp. ad Vellei. l. c. Primo
 tamen loco fabulam spectauit
 Maro de Circe, Solis filia,
 cuius caput radiatum ab Ar-
 gonauticis celebratur: vid.
 Orph. 1216 sqq. 165. *Bina*:
 ex more heroum. v. Cerda
 et sup. lib. I, 313. 167. ha-
 bens clipeum et arma a Ve-
 nere matre accepta. *Side-*
rens h. l. vel diuinus vel ful-
 gens, coruscus; sideris in-
 star; altorum hoc cum *sa-*
grans conuenit. 170. In foe-
 dere iungendo, porca mac-
 tatur, more Romano. cf. sup.
 VIII, 641; agna Troiano et
 Graeco. v. Iliad. 9, 246 sq.

Illi ad surgentem conuersi lumina solem
 Dant fruges manibus fassas, et tempora ferro
 Summa notant pecudum, paterisque altaria libant.
 Tum pius Aeneas stricto sic ense precatur: 175
 Esto nunc Sol testis et haec mihi Terra vocanti,
 Quam propter tantos potui perferre labores;
 Et pater omnipotens, et tu Saturnia Iuno,

Iam

potiore iure poterat tentari: cum modo v. 167 praecessisset *flagrans*,
 cur non *flammentibus*, aut, vltima in *pecus* recte producta, *ardenti-*
bus placebat? 172 ad *surgentis* — *solis* vett. edd., nisi quod ad *sur-*
gentem Koberg. ad *surgentem* — *solem* emendate Ald. tert. et Fabric.,
 quod firmatum codicum consensu ap. Pier. et Heinf. *conuersi lumina*
 aliquot Heinf., sed amat Maro graecam rationem. *conuersi* (*κατά*) *lu-*
mina. 173 *manibus fruges* Goth. tert. *ferri* alter Menag. 174
 Laudat Burm. not. ad Lucan. III, 404, vbi aestuat in interpretatione
 satis expedita: *struatur divis altaribus arae!* h. arae, quibus, tam-
 quam basibus, dira altaria superstructa, imposita sunt. Est enim ara
 fundus et crepidō altaris. Alias in altari etiam ara h. focus esse
 potest. Quoties non vidimus hoc: *viris summis facilius fuisse scite*
emendare, quam locum commode interpretari. 175 *Tum pater A.*
Parrhas. precatur vel *profatur* pr. Hamb. 176 *et haec mihi* Ed. pr.
 Burm. *precanti* secundum Seruium vulgata erat lectio. Sed e Pier.
 et suis libb. potioribus Heinf. recepit *vocanti*: ne *ter precatur, precan-*
ti, et precor succederent. In Dörull. *potenti* erat. 177 *Qua pr.* Ed.
 pr. Burm. 178 *Saturnia coniunx* vel *coniux*, duce Romano codi-
 cum pars (et Goth. pr. ac tert.) cum vett. edd., vsque ad Nauge-
 rium,

172—174. Notandus mos
 horum sacrorum. Orientem
 spectantes molam fassam ini-
 ciunt victimae, pilos e fron-
 te eius excindunt ense (conf.
 sup. VI, 245. 246), quos in
 flammam coniiciunt: tum vi-
 num in aram libant. Fieri
 haec ad consecrationem vic-
 timae putanda sunt. Inde
 inf. 213 *rite sacratae pecudes*.
 Graecis vno verbo est *κα-*
τάχεσθαι. Rem pluribus lo-
 cis Homericis illustratam vi-
 de apud Feithium et alios.
 conf. Cerda: *pateris altaria*

libans exquisite, libando ri-
 gant. 176. Formula ad-
 ductum Homericæ concepta
 Iliad. γ, 276-300, in qua, an-
 tiquissima numina quae fue-
 rint, observa. Formula si-
 milis etiam in Odyss. ε, 184
 sqq. Iliad. ε, 36-39. γ, 258
 sqq. occurrit. Nec iniucun-
 dum hoc observare in poeta,
 ex decoro personarum va-
 riatum: Aeneas stricto ense,
 tamquam periurium ultaxus,
 Latinus sceptro protensō pre-
 catur. 177. Comparant ver-
 ba ex Iliad. α & β *κατά*
κατάχου.

Iam melior, iam, diua, precor, tuque inclute Mauors,
 180 Cuncta tuo qui bella, pater, sub numine torques:
 Fontisque, Fluuiosque voco, quaeque Aetheris alti
 Religio, et quae caeruleo sunt numina ponto:
 Cesserit Ausonio si fors victoria Turro;
 Conuenit, Euaendri victos discedere ad urbem;
 185 Cedet Iulus agris; nec post arma vlla rebelles:
 Aeneadae referent, ferroue haec regna laceffent.
 Sin nostrum aduerit nobis Victoria Martem

(Vt

ritum, qui s. Iuno recepit: idque Oblongus, Medic., et alii Pierii firmabant, etiam Medic. Foggini, sed voce Iano punctis subnotata: haecque Donatus legerat. Coniunctum iterum redocauit Cuningham. 179 *Metast.* scriptum cum Medic. et Gud., nam al. *Inclytae*, quibus dux Rom. . . 180 *tenes sub n.* Doruill. a m. fec. *tenes qui n.* Goth. pr. *nomina* aliquot Heinfl. . . 181 *Et fontes fl.* Oudart. quoque Exc. Burm. *teque* Zulich. 182 *R. est* quae Leid. *quae et pr.* Moret. *est et quae* Doruill., qui et *omnia*, et Mentel. pr. a m. pr. *nomina*. 184 *decede-* *re* Medic. *descendere* Goth. tert. et aliquot Heinfl. et Burm. *accede-* *re* Vratisl. *ab urbe* alter Menag. *ad urbis* Goth. tert. 185 *Cedit* aliquot libri vett. ap. Pier.; inter quos Rom: et quatuor ap. Burm. cum Goth. tert. et idem *ulla armo*. . . 186 *referant et laceffant* Oudart. *fer-* *roue* Gud. et pr. Menag. *balloque* pro var. lect. pr. Hamb. et Doruill. *nec ferro* Zulich. a m. pr. *laceffant* sec. Hamb. 187 *Si n.* Ed. pa. Burm. et plerique codd. Pier. cum Rom. *Sin vestrum* Bigot. *aduerint* Ven. *Mauors* alter Hamb.

ἐπιβύνα. 179. *iam melior,* propitia, placata: ad Heleni monitum respicere potatur sup. lib. III, 435 sqq. 180. *torques* h. l. regis, moderaris, proprie, flectis, vt currum. 181. *quaeque Aetheris alti Reli-* *gio.* Variauit orationem; h. Aetherem inuoco. Si nomen ei est, si religiose colitur, etiam religionem aetheris esse necesse est: hinc suam *quae-* *que* etc. petiit. 184. *Conue-* *nit:* *ὀυκιστα;* conuentum esto in hoc, vt. 187. *Sin* *nostrum aduerit nobis Victoria*

Martem: Per hypallagen dictum, pro, si noster Mars aduerit nobis victoriam, accipit Seruius, alii tacent. Est doctior ratio loquendi, pro vulgari: si auerit Victoria, fauerit, nostrae pugnae: quod fit fausto eius exitu. Nunc, cum pro pugna Mars memorari solet, pro pugnae euentu secundo *nostrum Martem* dixit, h. exitum secundum, qualis nos optamus. Ita Mars non modo pugnam, sed et fortunam et successum pugnae, in noto illo denotat:

acquo

(Vt potius reos, et potius dii numine firmen-
 Non ego nec Teucris Italos parere iubebo,
 Nec mihi regna peto. Paribus se legibus ambae 190
 Iuictae gentes aeterna in foedera mittant.
 Sacra deosque dabo: focer arma Latinus habeto;
 Imperium sollemne focer: mihi moenia Teucra
 Constituent, vrbique dabit Latonia nomen.
 Sic prior Aeneas; sequitur sic deinde Latinus, 195
 Suspiciens coelum, tenditque ad sidera dextram:
 Haec eadem, Aenea, Terram, Mare, Sidera, iuro,
 Latonaequè genus duplex, Ianumque bifrontem,
 Vinque deum infernam et duri sacraia Ditis:

Audiat

188 *Ut potius* etiam altero loco a Medic. et Hulf. dedit Cuningh-
 numina Rom. Gud. et Sprot., quod defendi potest. *potius omnimode*
 Zulich. *propius ad numina s. vetus liber ap. Pier.*, qui ipse ille Ro-
 manus esse videtur. 189 *te Teucris* sec. Hamb. *non 7. alter* Me-
 nag. 190 *Non mihi Parrhal.* P. *sed legibus* sec. Moret. et Doruill.
 191 *mihi Ictae* Hagen. *mittant tres* ap. Burm. et Oblong. *Pierii*. *ma-*
tant Goth. sec. s. mittere, est coire, conuenire. 192 *habebit* Zu-
 lich. a m. pr. 194 *Constituunt* Parrhal. *auit Goth. tert.* 195
Tum, Ictae, Dum aliquot ap. Burm., et *mox iam deinde, sed deinde,*
tum deinde. Erl. *Haec, prior A. s. s. d.* 196 *Suspiciens* Gud. et
 Sprot. *tendensque* Menag. 198 *I. bifrontem* Goth. tert. 199 *in-*
ferna et Zulich. *inferium* Sprot. Ven. et Exc. Burm. *deum infernum*
 Goth. sec. *utpi legi in omnibus iam Pier. monuerat: recepit Com-*
melia. et Palmann. et firmavit Heinsius, pro vulg. dicit. Ad sensum,
vel orpatum nil refert, seu durum h. inexorabilem, seu
dirum dixeris.

aequo Marte, vt sup. VII, 540
 et al. *fosuendo Marte*, X, 21.
 188. *reor h. l. pro spero.* 189
 190. Haec egregie ex eo, quod
 vere factam esse ex historiis
 constat, adumbrata sunt. v.
 inf. Exc. III ad h. l. 190. *Pa-*
ribus legibus. Hoc iam prae-
 munierat poeta oraculorum
 veterum auctoritate: sup. VII,
 256 *Es veteris Fauni voluit sub*
pellere sortem — paribusque in
 regna vocari Auspiciis. 192.

Sacra deosque, intell. Penates
 ac Vestam. vid. sup. Exc. IX.
 ad lib. II. *Latinus habebit*
 suum imperium cum iure
 belli: vt adeo sub eo legibus
 suis viuant Troiani. *sollemne*
 accipio legitimum: vt solent
 ea, quae legitima sunt, sol-
 lemmi ritu suscipi, tradi. 198.
 Deos in Italia vetustissima re-
 ligione, Pelasgica scilicet,
 cultos nominat. conf. Exc. V
 ad lib. VII. 199. *vim deum,*

- 200 Audiat haec Genitor, qui foedera fulmine sancit;
 Tango aras; medios ignis et numina testor:
 Nulla dies patem hanc Italiam, nec foedera rumpet,
 Quo res cumque cadent: nec me vis vlla volentem
 Auertet; non, si tellurem effundat in vndas,
 205 Diluuium miscens, coelumque in Tartara soluat:
 Vt sceptrum hoc, dextra sceptrum nam forte gerebat,
 Numquam fronte leui fundet virgulta, neque umbras,
 Cum

200 qui foedera Sprot. nobilitate sancit fec. Hamb. numina fulmine Zulich. sancit Ed. pr. Burm. signat Leid. 201 mediosque ignes Vulgo lectum. Sustulit copulam codicum iussu Heins. post Pier. 202 nec foedera; Media. a. m. pr. rumpat Gud. 203 cadet Goth. seq. et Rom. cadant alter Hamb. nec me cara vlla ferentem a. m. pr. Zulich. 204 Auertit Gud. tellure effundat et vndas Medic. a. m. pr. fundat Doruill. effundet Goth. It. 205 Diluuium miscens Doruill. voluimus Heins. post Pier. e codd. pro vulg. coluimus. Tum in T. vertit coher. Pieri, quidam Heins. Ven. et Ed. pr. Burm. 206 hos deerat Mentel. pr. sceptrum dextra Bigot. dextra hoc sceptrum nam Hugen. ferebat Zulich. gerebat Montalb. 207 neque Heins. e codd. pro nec; tum umbram pr. Moret. et Macrob. V Sat. 3.

deos inferos et Ditein. Nil amplius. 200. fulmine, tamquam ostento: aruspiciam spectat. Nisi malis cum aliis de Ioue periurii vitore cogitare. 201. medios ignes, in medio positos: vt saepe. Elegantior tamen Heinsii interpretatio, vt sint tamquam leuestres et conciliatores pacis. 203. volentem bene adiectam; nam potest foedus rumpi eo nolente et inuito, vt factum sup. VII, 585 sqq. 204. 205. non, si vis vlla Terram, Mare, Caelum ac Tartarum misceat. Exquisite autem hoc extulit. Diluuium pro aquis inundantibus, quibus misceantur tellus et yn-

dae. effundat tellurem in vndas. Ex vulgari modo loquendi effunduntur vndae in tellurem: vnde per hypallagen dictum putauit Seruius et alii. Sed constituenda est notio et effundat ex altero soluat. Tellurem mari obrutam et dissolutam ac liquefactam vis maior diluat et effundat in mare: tamquam glebam illam; βάλαν ὕψων, Medae apud Pindarum Pyth. IV, 67 sq. coelum in Tartara solui, h. resolutum cum T. misceri. Ad 206—211 vix necesse vt moneamus, haec ex Iliad. u, 234 sqq. esse adumbrata. Comparent studiosi ipsa verba. Valerii Flac-

Cum semel in silvis, imo de stirpe recisum,
 Matre caret, posuitque comas et brachia ferro;
 Olim arbos; nunc artificis manus aere decoro
 Inclusit, patribusque dedit gestare Latinis.
 Talibus inter se firmabant foedera dictis,
 Conspectu in medio procerum. Tum rite sacratas
 In flammam iugulant pecudes, et viscera viuis
 Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras.

At
 208 Perperam Servius et Doratus, eumque iis Pierius, argu-
 tantur supra genere vocis *stirps*: in, imo de *stirpe*. vid. Heins. conf.
 sup. Ge. II, 379, et inf. XII, 779 et 781. Nulla necessitate coactum
 poetam alterum maluisse imo, observat Quinaet. I, 6, 1, forte quia
 doctius erat. *ima de stirpe* Sprot. *vno de Parrhaf.* *vna de Zulich.*
 209 *Matre caret* Medic. *211 certare* Goth. *Latinus* Leid. 213 *in*
abeſt tribus Heins. et Burm., item Goth. tert. *Prospicu* Medic. 214
flammas Mentel. pr. a m. px. et Parrhaf. 215 *cumulantque altaria*
damis repetitum ex lib. XI, 50 Vratisl. Tamen et alterum
 occurbat iam sup. VIII, 284.

ci alia est imitatio lib. III, 707
 fqq. 208. *cum semel in eadē*
πρωτα τερμην (h. stirpem, vnde
 recisum fuit) *ἐν ὄρεσσι λάλοισι*.
matrem, de terra, vt sup. XI,
 71 *Non iam mater alit tellus*.
 Potest tamen, quod malim,
 de ipsa stirpe, trunco cum
 radicibus, accipi. Est haec
 Pindari arbor *ἰὸν ἐρημώσασα*
χῆρον. 210. Aere ornatum
 sceptrum cogita. Vis autem
 comparationis in hoc: vt hoc
 sceptrum, haec hasta, nun-
 quam repullulabit, sic nun-
 quam ab hoc foedere reced-
 dam. Aliter res se habet
 apud Homerum, vbi Achil-
 les tam certe sui desiderium
 subiturum esse Achivis pro-
 nuntiat, quam certe scep-
 trum, quod gestabat, nun-
 quam iterum esse repullulatu-

rum. Vtrique poetae iniuria
 facta a viris doctis, qui alte-
 rum alteri anteferre voluere.
 213. 214. *rite sacratas* cf. sup.
 ad v. 172—174. *In flammam*
iugulant, vt saepe iam vidi-
 mus, verbo motus resolutio
 in alterum verbum, pro in
 fl. proiiciunt iugulatas. 215.
cumulantque oneratis, cumula-
 te imponunt aris: eadem sup.
 VIII, 284. *viscera* sunt exta,
 quorum primitias (*ἀπαρχάς*)
 lanci impositas ad aram alla-
 tas in flammam immittebant
 cremandas: non vero, vt
 lancibus super flammis tam-
 quam coquenda exta appo-
 fuerint. Ge. II, 194 *Lancibus*
et pandis funtantia reddimus
exta. conf. Dionys. Halic. VII,
 72 extr.

At vero Rutulis inpar ea pugna videri :
 Iamdudum, et vario misceri pectora motu ;
 Tum magis, vt propius cernunt, non viribus aequis.
 Adiuuat, incessu tacito progressus, et aram
 220 Suppliciter venerans demisso lumine, Turnus,
 Tabentesque genae, et iuuenali in corpore pallor.
 Quem simul ac Iuturna foror crebrescere vidit
 Sermonem, et vulgi variare labantia corda :
 In medias acies, formam adsimulata Camerti ;

Cui

216 *Rutulisque* aliquot Pier. 217 *Miscetur* Zulich. a m. pr. 218 *vt p. c. non viribus aequis*, Servius: eos congressuros esse, subaudit. Burmannus: vt cernunt scilicet adflare Aeneam, et Turnum non esse aequis viribus. Simplicissimum erat supplere. *vt p. cernunt* eos, quod erant, *haud v. a. ἐπειδὴ ὀφείον αὐτῶν (ὄντας) ἐν ἰσοπέδῳ, ἰσοδυνῶν*. Aut, seruata verborum iunctura: vt propius cernunt pugnam, quae futura erat *haud viribus aequis*. Hunc in modum bene exposuit locus. Alioqui vltima adfata putem versus imperfecto relicto: *Tum magis, vt propius cernunt*. Et hoc amplexus est Brunckius. Io. Schraderus corrigit *haud viribus aequos* e v. 230. 219 *ingressu* Oblongus Pierii, cum Donato, Gud. et tres alii Burmanni, qui recte defendit *incessum* aduersus Pierium, qui alterum malebat. Nam *incessus* de quocunque modo incedendi dicitur, non modo de illo regio et ad maiestatem comparato: et *ingressu* i. *progressus* iniucundum foret. *incessu* duo ap. Burm. *incessu tardo* coni. Io. Schrader. *progressus ad aram* duo Moret. et Zulich. cum Goth. sec. 221 *Tabentesque* recte receptum: sed a quo primum factum ignoro. Paululum Manutium esse puto. Vett. edd., etiam Ald. tert., *Pubentesque* legunt, quod et Rom. et Medic., hic tamen, quantum intelligo, in littera; cum his Erf. Sunt tamen codices Pierii et Heinsii, qui *Tabentes* exhibent: adde Goth. tert. *Pallentesque* Bigot. *Rubentesque* Exc. Burmanni, qui coni. *Labentes* fuisse. *Tabescentes* Reg. *iuuenali* cum melioribus scripsit Heins., pro vulgari: *iuuenali*. in deest Spröt. *lan- guor vel torpor* malebat Io. Schrader., scilicet quia in corpore praecessit: pro ore. 222 *simul vt pars* libb. Heins. et Burm. *incredescente* et hic vbique: v. ad Ge. I, 359. 224 *Per medias* Parrhas. *forma* sec. et tert. Rottend. cum cod. Thuan. ap. Macrob. V, 15, minus bene. *adsimulata* scribere iubet Diomedes, lib. I, pag. 362, monente Heinsio, non *assimilata*: argute magis, quam vere; etsi vsus alterum illud

216. Comparare solent Iliad. 218. *vt propius* et, 215 sqq. 218. *vt propius* metum. 222 sqq. Scilicet sic apud Homerum Iliad. δ, 86. *viribus aequis* in eundam, conf. Pandarus Miueruae, monitu Var. Lect. 219. *Adiuuat*, fa- foedus turbat. conf. sap. V,

496. 497.

Cui genus a proavis ingens, clarumque paternae 225
 Nomen erat virtutis, et ipse acerrimus armis;
 In medias dat sese acies, haud nescia rerum,
 Rumoresque ferit varios, ac talia fatur:
 Non pudet, o Rutuli, pro cunctis talibus vnam
 Obiectare animam? numerone, an viribus aequi 230
 Non sumus? En, omnes et Troes, et Arcades, hi sunt,
 Fatalisque manus, infensa Etruria Turno.
 Vix hostem, alterni si congregiamur, habemus.

Ille

illud consecrauit. *Camertis* Aldd. pr. et sec. Vratisl. et Leid. cum Goth. sec. *Camerte* Mentel. pr. et tert. Moret. *Camertae* ap. Priscianum et Macro. l. c. legitur. 227 *haud infcia* pr. Mentel. et pr. Menag.

229 *cunctis pro talibus* Goth. pr., vt Aldd. sec. et tert. et hinc aliae edd. cumque iis Cuningham. *Vetustiores vero* cum Ald. pr. *cuncti pro*, vitiose. *pro cunctis* codd. vett. ap. Pier. et Heinf., itaque hic recepit, etsi minus elegante verborum iunctura. Io. Schrader. tentabat: *proh! cunctis casibus*. 230 *numerone* hanc Goth. pr. *an viribus aequis* aliquot Pier., tum Gud. a m. pr. Menag. pr. sec. Rotend. Moret. qu., quod commendat Heinf. *aequas nonnulli* ap. Pier.

231 *hic Troes Parrhaf.* *hi sunt* Heinsius recepit e melioribus. Apud Pier. vetus liber: *En omn. hi Troes et A. hi sunt*. Vulgo lectum: *hic sunt*. Rom. *hinc sunt*, perperam scriptum; lib. Brunck. *adsunt*, quod non praeferam. 232 *Fatalisque manus* aliquot Pier. et Medic. cum aliis Heinf. *Mortalesque* Montalb. pro diu. lect. *Etr. mater* Ed. pr. Burm. Sed totum versum suspectum habere necesse est: quem aliquis subiunxit, qui Etruscorum auxiliorum mentionem factam desiderabat. Certè sententia commoda expediri vix potest. 233 *alternum* Bigot. *alternis* alter Menag. *vix alterni hostem* Leid.

496. 497. 228. Macro. comparat e Furii Annal. X *Rumoresque ferunt varios, et multa requirunt.* 229. *pro cunctis talibus*: in laudem dictum ne dubita vel propter vl. sequ. pro his; pro omnibus his viris fortibus, qui et ipsi pugnare poterant, *numero et viribus aequi*. 232. *Fatalis manus*: De Troianis, qui fataliter ad Italiam venerant; vix bene cum Seruio accipias: propter copulam,

quae hoc ad Etruscos reuocat: quos vel omnino epitheto hoc ornauit, vt sint agmen dirum, tetrum, exitiale; vel vt respexerit sup. lib. VIII, 497 sqq.; vt quoque Cerdae visum; etsi hoc molestum satis et longe petita est; vt et illud, si satis debitam manum intelligas, vt Arius erat XI, 759. *infensa* propter receptum a Turno hospite Mezentium ibid. v. 492 sqq. 233. *Vix hostem*; breuiter exposuit,

- Ille quidem ad superiores, quorum se deuouet aris,
 235 Succedet fama, viuisque per ora feretur:
 Nos, patria amissa, dominis parere superbis
 Cogemur, qui nunc lenti confedimus aruis.
 Tabibus incensa est iuuenum sententia dictis,
 Iam magis atque magis; serpitque per agmina murmur.
 240 Ipsi Laurentes mutati, ipsique Latini.
 Qui sibi iam requiem pugnae rebusque salutem
 Sperabant: nunc arma volunt, foedusque precantur
 Infectum, et Turni sortem miserantur iniquam.
 His aliud maius Iuturna adiungit, et alto

Dat

234 *equidem* alter Hamb. 235 *Succedens* Hugen. *Succedit* Men-
 tel, pr. *viuisque* Rom. *viuisque* Montalb. Burmannus videtur mal-
 le *viuisque*. 236 *admissa* Dorpill. et duo Goth. 237 *quis nunc*
 conii. Heinf. *lasti* Vratisl. *leti* Zulich. *lentis e. aruis* Gud. a pr. m.,
 quod minime esse contemnendum iudicabat Heinf. Bonum factum,
 quod non recepit! ctti etiam Medic. a m. pr. *aruis*. Praestat haud
 dubie *lenti et aruis*, quod quemque suus sensus docebit. *confidimus*
 Gud. a m. sec. et aliquot alii Heinf. 238 *accensa* aliquot Pier. Heinf.
 et Goth. tert. 239 *Tum magis* Gud. *Tunc* Zulich. 240 *muta-*
ti Zulich. Totus versus aberat a Goth. pr. Quod ad interpunctio-
 nem attinet, nescio an melius distinguatur: *Ipsi — ipsique Latini, Qui*
— sperabant, nunc arma volunt. 241 *Quisquis iam Parrhas.* *Et sibi*
iam sec. Rottted. *cui iam Leid.* 242 *nunc iam arma* alter
 Hamb. 243 *et aberat* Ven.

fuit; quod Homerus ornatum
 dederat Iliad. β, 129—130.
 234. Augusta rei specus: su-
 peros, quorum se deuouet aris:
 sententia tamen obscurior:
Aras deorum proprie *se deuouet*
se dicitur *aris*, qui aut sacer-
 dotio consecratur; aut factis
 templisque tuendis se conse-
 crat ac deuouet, adeoque pra-
 aris: vt sup. XI, 44 *o. vobis mai-*
man hanc sacerdotique Latino De-
vota: vobis tuendis, pro vo-
bis, pro vestra salute. Neu-
 trum hic locum habet. Erit

igitur *aris deorum* absolute,
 pro *in aris*, ad aras; deuo-
 vet ille se, vitam suam, mor-
 ti, pro Latinis, foedere facto
 ad aras deorum: re omni in
 maius aucta. 235. *viuisque*
per ora feretur, ad notum il-
 lud Ennianum: *volito viuis*
per ora verum feretur ser-
 monibus. 238. *immensum sen-*
tentia, vt *ἄπειρον*, pro animo.
 241. Comparant Intpp. Iliad.
 β, 453: γ, 112.
 244 sq. In his manifesta
 vestigia Homericæ prodigi
 Iliad. μ,

Dat signum coelo; quo non praesentius vllum 245

Turbavit mentis Italas, monstroque fefellit.

Namque volans rubra fulvus Iovis ales in aethra

Litoreas agitabat avis, turbamque sonantem

Agminis aligeri; subito curam lapsus ad vndas

Cycnum excellentem pedibus rapit improbus vncis. 250

Adrexere animos Itali, cunctaeque volucres

Conuertunt clamore fugam; mirabile visu;

Aetheraque obscurant pennis, hostemque per auras

Facta

245 *praesentius* vulgo lectum; nisi quod iam Ge. Fabricius emendavit *praesentius*; vnde in edd. Pulmann., sicque libri Pierii et Heinsii praesantiores. Etiam Servius: *praesentius*, efficacius. Intelligit ostentum clarum, manifestum, *εναγυς*, quo deorum voluntas tam manifesta sit, vt dubitari de ea nequeat. 246 *Italici*

Montalb. *montes Italos*, interpolate. Ornate expressit poeta, quod vulgo dicimus; signum, quo nullum aliud clarius Italici h. Latinis visum erat: seu clarissimum quod vnquam viderant. Nec emphasis quaerenda est in *mentis Italas*. 247 *Iamque* alter Hamb. et Hugen. *rubra* Vratisl. *fulvus rubra* Medic. *fulvus* I. Gud., quod idem in

plerisque inuenerat Pierius, et Heinsius adeo receperat. *fulvis* Parrhaf. in *aethra*: alias, ab aethra; ab aethere. conf. sup. Var. Lect. ad V, 254. Vocem *aethram* iam Ennius vsurpauit, Macrobio observante lib. VI, 4, pag. 597; addit *et Iliis in Teuthrante*: leg. *Atilius*.

248 *Litoreasque* Leid. et Reg. *agitavit* sec. Röttend. *turbamque sequentem* Exc. Burm. 249 *collapsus* Parrhaf. 251 *Erexere* Goth. text., male: Nam attenduntur h. l. animi. *iunctasque* Zulich. a m.

pr. 252 *miserabile* aliquot Pier. 253 *pennis* aliquot ap.

Burm. et hic, vt semper alias.

Iliad. μ, 200-199., et δ, 247

199., cum altero Od. ε, 160,

vt tamen accommodatum illud sit ad euentum praesentem.

245. *praesentius*; h.

non aliud tam clarum et manifestum vnquam visum fuerat a Latinis. vid. Var. Lect.

monstro, h. l. ostento, augurio ipso. 248. *Facere* cygni,

vt ex seqq. patet: hos, quam ornate designauit! *litoreas*

anes, pro flumineis, palustribus,

improbus h. l. *audax*.

v. sup. XI, 767 et al. 252.

Conuertunt clamore fugam: redeunt cum clamore, ait Servius,

quod in exercitu fieri solet. Accipit itaque fugam

de dispersis aquilae aduentu eygnis: vt sit pro, conuertunt se a fuga.

Nec improbo: nisi malis *fugam* de volatu simpliciter accipere; sic

conuertimus iter, non modo, quod mutamus, vt sup. V,

581, sed etiam simpliciter, vt sit dirigere, intendere, et h. l.

volatum,

Facta nube premunt: donec vi victus, et ipso
 255 Pondere defecit, praedamque ex vnguibus ales.
 Praeiecit fluuiò, penitusque in nubila fugit.
 Tum vero augurium Rutuli clamore salutant,
 Expediuntque manus: primusque Tolumnius augur,
 Hoc erat, hoc votis, inquit, quod saepe petiui;
 260 Adcipio, adgnoscoque deos; me, me duce ferrum
 Conripite, o miseri, quos improbus aduena bello
 Territat, inualidas vt auis, et litora vestra
 Vi populat. Peret ille fugam, penitusque profundo
 Vela dabit. Vos vnanimi densate cateruas
 265 Et regem vobis pugna defendite raptum.

Dixit,

254 donec conuictus Rigot. et Doruill. et ipse aliquot Burm. cum Erf. ab ipsa Sprot. 255 deficeret aliquot Pier., quod pedestrem efficeret orationem. deficere in eo latere coni. Heinsius. 256 P. suum tert. Rottend., mox que abest Medic. et tribus aliis. 257 motu, pro Rutuli, Parrhaf. 259 Hoc erat in votis Oudart. et Zulich. a m. pr. 260 sine me duce Goth. tert. 261 o Rutuli edd. vet. et vulgg., etiam codd. plerique sic, vel o Rutuli. Verum o miseri repositus Heinf. ex auctoritate Romani, Medic. et aliorum, etiam Donati. o famuli alter Hamb. 262 inualidas, vt a. Ed. pr. Burm. et l. nostra vet. edd., donec in Ald. tert. vestra apparuit, quod codd. Pier. et Heinf. firmant. 263 Ne pop. Parrhaf. Patet alter Hamb. 264 unanimis Medic. et alii ingrato sono, vnanimis edidit Cuningh. desiste Rom. cum parte Heinfii librorum, qui et receperat, tamquam exquisitis verbum. Descenderat quoque olim Briffonius apud Guelcium. Sed iam Pierius monuerat, densata esse numerosius. Reste itaque reuocauit hoc Burm. Firmat quoque Medic. cum aliis. 265 nobis Ed. pr. Burm.

volatum, in abeuntem aquilam, quam persequuntur. Penitus: in interiora nubium. Vide v. 263.

257. salutant: venerantur, vt bene Seru., cum acclamatione omen accipiunt, 258. Expediunt manus, quas, vt pote otiosi, pallis vel togis inuolutas habebant. Seruius eo refert, vt dimicare se velle significant: Cerda cum

Guellio, vt manus ad caelum extollant. Videtur naturalis hominum motus, qui sponte fit, cum re inopinata vehementer percussimur, vt ad agendam et suscipiendam rem nos accingamus, exprimim. 260. pro vulgata: accipio omen. Facile autem vides, Tolumnium augurium in eum sensum interpretari, vt aquilam de Aenea, cygnum de

Dixit, et aduersos telum contorsit in hostis
 Procurrrens: sonitum dat stridula cornus, et auras
 Certa secat. Simul hoc, simul ingens clamor, et omnes
 Turbati cunei, caesactaque corda tumultu.
 Hasta volans, vt forte nouem pulcherrima fratrum 270
 Corpora confiterant contra, quos fida creatur
 Vna tot Arcadio coniunx Tyrrena Gylippo;
 Horum vnum, ad medium, teritur qua futilis aluo
 Balteus, et laterum iuncturas fibula mordet,
 Egregium forma iuuenem, et fulgentibus armis, 275

Transadigit

266 *aduersus* Leid. et Reg. *telumque intorset* sec. Mentel. *cont-*
erit aliquot ap. Pier. 267 *Procurrrens* Leid. et Exc. Burm. *Per-*
currens Zulich. a m. pr. *Proturrens* Mentalb. et aras Doruill. a
 m. pr. 268 *Simul haec Ven.* *Simul hoc ingens et clamor* Zu-
 lich., vnde Heinf. coni. *et clamor.* in Oudart. aberat *Simul hoc.*
 272 Male scriptum *Gilyppo.* Toties occurrit *Γύλιππος*, notissimum
 nomen ex Thucydide et aliis, vt mirer non emendatum ab Heinsio,
 cum praestantiores libri, etiam Rom., adstipulentur. *Gylipso, Gylippo,*
 aberrationes. 273 *ad mediam aluum* tres Moret. vnus Hamb. Leid.
 et Scheffer. cum Goth. text., nata forte lectio ex vitio, quale in Me-
 dic. a pr. m. est, *ad mediam.* Sed in hoc diuersitas lectionis est,
 quam ab Heinsio, qui codicem tam diligenter enotauerat, et ab aliis
 non animaduersam mireris: *futilis auro Balteus*, vt ex aureis lamel-
 lis seu catenulis esset compactus; ita *teritur* referendum ad fibulae
 morsum, qui ipse verbum illud explicat. *in mediam aluum* Zulich.
 a m. pr. *ad medium aluum* Hamb. sec. et Exc. Burm. *futilis* Goth.
 text. 275 *Egregia forma* ps. Moret. *immanum* Rom. *praestan-*
tibus vel *fulgentibus* codex Kotl.

de Turno, accipiat. 268.
Corsa; directo. *Simul haec, si-*
mul, variat id, quod alias est
simul. similique, eam re reg.
 Saep̄ iam vidimus. cf. Seru.
 269. *sumos* ornate pro con-
 fessa et confessus ordinibus
 dixit.

270. *Hasta* — *transadigit*
uum opfas. 273: 274. se-
 cundum exemplum in Iliad.
 d. 132. *laterum iuncturas* ali-
 ter vix accipere licet, quam
 vt sint *latera*, h. orae bal-

te, *ζυγῶν ὄψεις*, quas *fibu-*
la mordet, colligit, iungit:
 hincque ornate *iuncturas late-*
rum dixit. Vulnus igitur b.
 l. acceptum est *ad medium*, in
 medio corpore, ea ipsa par-
 te, qua coit in aluo balteus,
 fibulaeque inserta constringi-
 tur. *balteus* ita *teritur*, ad-
 stricta fibulae. Alii malunt
 teri balteum *aluo*, quam at-
 tingit. Cerda imitationem
 ex Silio notauit, lib. VII, 624
 sq. *qua fibula morsus Loricas*

- Transadigit costas, fuluaque effundit arena.
 At fratres, animosa phalanx, adensaque luctu,
 Pars gladios stringunt manibus, pars missile ferrum
 Conripunt, caecique ruunt. Quos agmina contra
 280 Procurrunt Laurentum; hinc densi rursus inundant
 Troes Agyllinique et pictis Arcades armis.
 Sic omnis amor vnus habet, decernere ferro.
 Diripuere aras: it toto turbida coelo
 Tempestat telorum, ac ferreus ingruit imber;
 285 Craterasque focosque ferunt. Fugit ipse Latinus
 Pulsatos referens infecto foedere diuos.

Infrenant

276 *Transadit* Parrhaf. vid. inf. 508. *effundit* meliorum codicum omnium consensu recepit Heinf., pro vulgari *extendit*, quod Mentel. pr. Doruill. et Goth. pr. retinent. *effudit* Zulich. *infundit* Bigot. *et fulua effundit* Ed. pr. Burm. 278 *gladium* Hugen. *gl. stringunt, manibus pars* distinguunt duo Codd. ap. Burm. 280 *Hinc depressi* ed. pr. Burm. 281 *Agyllini, Agilleni, Agilini, aberiatt.*, vt sup. VIII, 479. 282 *amor omnis* Doruill. Goth. pr. 283 *et pro it*, Menag. et Gud. a m. pr. 284 *irruit i.* Montalb. 285 *F. ite* pr. Hamb. 286 *infectos sec.* Rottend. *infecto* Zulich. et pr. Menag.

crebra laxata resoluere istu,
Accipit lateri — ferrum.

277 sqq. Praelio iam pedestri et equestri iusto descripto, restabat poetae, vt tumultuariam pugnam describeret. Hoc in h. l. fecit, qui sequitur. Comparant studiosi harum rerum pugnam Centaurorum et Lapitharum Ouid. Met. XII, 210 sqq. 280. *inundant* campum, *felix* voc. ad copiam declarandam; *Agyllini*, conf. sup. VIII, 478 sqq. *pictis A. armis*: ad diuersorum metallorum mixtionem retuli sup. lib. X, 181 *versicoloribus ar-*

mis. Nisi poeta simpliciter *γπαφὰς ἀσπίδων* designare voluit: quae tamen *picta* quidem sed non *versicoloria* possunt dici *arma*. Ad 284 Macrobi. VI, 1, p. 578 laudat ex Ennii VIII *Hastati spargunt hastas, sit ferrens imber.*

286. *Pulsatos deos*, grauius verbum posuit, quod *αἰνέσεις* Graecis esset, vt violatos et ignominiose habitos designaret. Morem autem fuisse necesse est, vt foederibus faciendis ipsa deorum signa ad aram statuerentur: quippe quae h. l. attulit Latinus et secum reuehit. 287.

Infrenant

Infrenant alii currus, aut corpora saltu
 Subiiciunt in equos, et stricis ensibus adfunt.
 Messapus regem, regisque infigne gerentem,
 Tyrhenum Aulesten, audis confundere foedus, 290
 Aduersō proterret equo: ruit ille recedens,
 Et miser oppositis a tergo inuoluitur aris
 In caput inque humeros. At feruidus aduolat hasta
 Messapus, teloque orantem multa trabali
 Desuper altus equo grauius ferit, atque ita fatur: 295
 Hoc habet; haec melior magnis data victima diuis.
 Concurrunt Itali, spoliantque calentia membra.
 Obuius ambustum torrem Corynaeus ab ara

Conripit,

287 et c. f. Medic. 288 aut stric. enf. Gud. a m. pr. cum Luta-
 tio et Seru. ap. Burm. *adstant* Leid. et Medic. (a m. sec.) 289 *que*
 aberat Doru. *ferentem* sec. Rottend. *regentem* Ed. P. Dan. et Goth. pr.
 290 *Aulestein* al. *audis* olim lectum ap. Seru. *ausum conf. f.* Parrh.
 291 *Auerso* Medic. *proterret*. vitiose codd. et edd. veit. *prosterret* ed.
 Mediol. *ille recumbens* Parrh. 292 *miser* Ed. Ven. Burm. *opposi-*
tis Bigot. et Zulich. *obuoluitur* pr. Morct., quod illustrauit Heinfl., et
 videtur esse elegantius. *voluitur* sec. et tert. Morct. Bigot. Doruill.
 Parrhaf. cum ed. Ven. Burm. 293 *atque humeros* Parrhaf. et Goth.
 text. *inque humeris* pr. Mentel. ac f. edd. veit. *auolat* alter Hamb.
 296 *Hoc habe*, male ed. Catroceana. *datur hostia* Oudart. 297 *ca-*
dentia pars codd. ap. Burm. cum Goth. sec. 298 *Corynaeus* Heinfl.
 e melioribus: et nomen hoc passim alibi obuium ex Κορύνη: sup. VI,
 228. IX, 571, et si is *Corynaeus*, diuersus ab hoc est: quod perperam
 reprehenditur ap. Macrob. Male vulgo et h. l. *Chorinaeus*, et alii
Chorineus, *Corinaeus*.

Infrenans currus, vt *ἀφμαρα*,
 pro equis iugalibus. cf. I Ge.
 514 et al., vt contra Homer.
ἄμα pro curru. *Subiiciunt*
 sursum, in altum; more Vir-
 giliano. cf. Ecl. X, 74; Ge. II,
 19. IV, 385. III, 241. 289.
regis infigne. diadema Seru.

290: *confundere foedus* ex
 Homericō *ἄστυλας ἔσπον* pro
 turbare. Iam supra lib. V,
 496, vbi videi. 291. *pro-*

terret elegans et efficax ver-
 bum, vt bene Burm. mo-
 nuit: pro, proturbat, irruit
 in eum. 293. in sinciput et
 tergum: *ἐπὶ βρεχμῶν τε καὶ*
ἄμα Iliad. ε, 586. 294. *te-*
lum trabali, magnum, instar
 trabis, ab Ennio summis-
 ronem testatur Seru. 296.
Hoc habet; folleue verbum
 de accepto vulnere. Nota
 res. cf. Cerda. *haec melior*
fere,

Conripit, et venienti Ebuso plagamque ferenti
 300 Occupat os flammis. Olli ingens barba reluxit,
 Nidoremque ambusta dedit. Super ipse secutus
 Caesariem laeua turbati conripit hostis,
 Inpressoque genu nitens terrae adplicat ipsum:
 Sic rigido latus ense ferit. Podalirius Alfula
 305 Pastorem; primaque acie per tela ruentem,
 Ense sequens nudo superinminet: ille securi
 Aduersi frontem mediam mentumque reducta
 Difficit, et sparso late rigat arma cruore.
 Olli dura quies oculos et ferreus virguet

Somnus;

299 Ebuso Rom. Medic. et ap. Nonium, Hobeso Zulich. Anulo
 Bigot. Ebuso Doruill. 300 Olli e Medio, Heinl. pro vulg. Illi.
 reluxit Doruill. refluxit Bigot. 301 ille pro Hamb. locutus Parrhaf.
 303 Impressosque Doruill. Impressuque Goth. sec. 304 Podalirius
 Medic. Polidarius multi. Podalirius Parrhaf. et Goth. tert. 305
 in prima a. aliquot ap. Burm. que si abesset, comitior exiret iunctu-
 ra verborum. primamque aciem Oudart. et Doruill. 306 superemi-
 net Goth. pr. et tert. cum vett. edd. 308 Difficit multi, etiam vett.
 edd., vt et alibi; idque recepit Cuningham. Diffidit Rom. Difficit
 Leid. Diffidit Exc. Burm. • arua Leid. a m. sec., sed vid. Cerdam.
 τούχρα βεβραυμένη. cerebrata codd. Ge. Fabricii, et aliquot Heinl. et
 Burm., idque recepit Cuningham. conf. sup. V, 413.

IX, 9, 753.

fere, vt lib. V, 482 Hanc ti-
 bi Eryx malior est animam pra
 morte Daretis Persoluo.

300. 301. Forte ad nimis
 tenuia descendisse videri po-
 test poeta. Sed de vulneri-
 bus et ferendum hoc est, et
 alibi factum iam satis vidi-
 mus. 300. Occupat: cum
 adinnecto accipiendum: occu-
 pando ferit: ὀδύνη κλάζεις.
 Valerii Fl. III, 168 imitatio-
 nem notauit Burm. 303. vi-
 detur Ebusus, Etruscus gen-

te, e Mezentii copiis (saltem
 barbam more Etrusco alebat
 300. 301. Secus Troiani),
 fugisse: tum alter Corynaeus,
 qui e Troianis fuisse putan-
 dus, a tergo comam corripit
 et genu a tergo impresso eum
 prosternit, prostratum caedit.
 At Alfula Rutulus, vsq. 306.
 307, ex fuga conuersus Po-
 dalirii, Troiani, os securi
 elata ferit. 307. Comparant
 simile vulnus Iliad. δ, 460.
 461. Iliad. ν, 611 sqq. π, 502.
 309. 310. iam sup. X, 745.
 746.

Somnus; in aeternam clauduntur lumina noctem. 310

At pius Aeneas dextram tendebat inermem

Nudato capite, atque suos clamore vocabat:

Quo ruitis? quaeue ista repens discordia surgit?

O cohibete iras! ictum iam foedus, et oranes

Compositae leges; mihi ius concurrere soli; 315

Me finite, atque auferite metus. Ego foedera faxo

Firma manu: Turnum iam debent haec mihi sacra.

Has inter voces, media inter talia verba,

Ecce, viro fridens alis adlapsa sagitta est,

Incertum, qua pulsa manu, quo turbine adacta; 320

Quis

310 *conduntur* duo Rottend. *mortem* Doruill. et Goth. tert. cum aliis apud Pier. 311 *inertem* Medic. (a m. pr.), perpetua varietate. 313 *quoue* Rom., aliquot ap. Pier. cum Ed. pr. Burm. Ven. *quoniam* Sprot. *quae ista* alter Hamb. *recens* aliquot Pier. Sprot. et pr. Hamb. cum Goth. sec. *rexit disc. surgens* Zulich. 314 *nam f.* Sprot. *se tum iam f.* Rom. 315 *mihi sit* alter Menag. 316 *atque aberat* aliquot Pier. et a m. pr. Sprot. *metuus* Rom. et Ed. pr. Burm., antique. conf. sup. 61, ubi *casuus*. Leid. *manus*. 317 *debent haec iam* m. f. edidit Cuningham. et Brunck., sicque Rom. et scripti Heinl. Parrhaf. et Goth. sec., et sine *haec* Reg. *Turnumque haec debent iam* m. f. Menag. pr., at alter *Turnum debent haec ultima f.* 319 *est deest* Parrhaf. et binis Goth. 320 *adacta est* Ed. Ven. Burm. *missa* Doruill. in marg.

746. Homericæ confer in locis modo laudd.

312. *Nudato capite.* In causis rei arguantur Intpp. Praestat saltem Serui ratio: scilicet deposita galea, ut possit agnosci. Verum tot exempla et ipsa res docent, galeam non impositam capiti, nisi ultimo loco, et re iam ad discrimen adductis; in negotiis vitae communibus incedere ac discurrere armatos thorace, nudo adhuc capite, et manu sine hasta, ut h. l. *manum inermem.* 316. 317. No-

lite timere pro me: ego firmabo, ratum faciam foedus, pugna cum Turno ineunda ex foederis conditionibus, faceré hoc sancitis.

318 sqq. Ad pactionis inter Achiuos et Troianos turbatae morem haec esse adumbrata, iam monitum est; sed plerumque docte variata. 319. *alis adlapsa* iungendum, h. adolauit. Docet alter locus sup. lib. IX, 578. 320. *pulsa*, inf. 856 *impulsa*, pro: *emissa*: sagitta impellitur nervo, cornu, manu. *quo turbine*,

bine,

Quis tantam Rutulis laudem, casusne, deusne,
 Adtulerit. Pressa est insignis gloria facti;
 Nec sese Aeneae iactavit vulnere quisquam.
 Turnus, ut Aeneam cedentem ex agmine vidit,
 325 Turbatosque duces, subita spe feruidus ardet:
 Poscit equos, atque arma simul, saluque superbus
 Emicat in currum, et manibus molitur habenas.
 Multa virum volitans dat fortia corpori leto
 Semineces voluit multos, aut agmina curru;
 330 Proterit, aut raptas fugientibus ingent hastas.
 Qualis apud gelidi cum flumina concitus Hebrus
 Sanguineus Mauors clipeo increpat, atque furentis

Bella

321 tantum Reg. casusne deusne Heins. e libb. restituit pro vulgari *ve ve*. 322 *ingentis gloria facti* tert. Rottend. *fati* Goth. tert. 325 *ardet*: Zulich. a m. *sec. infiat*. 326 *superbo* Doruill. in marg. *superbos* Goth. alter. 327 *in curru* tres Goth. 328 *f. peiora* sec. Moret. 329 *cursum* apud Diomedem, sed frustra, notante Heinsio. 330 *Protrahit* ed. pr. Burm. et r. Rom. *fugientibus* Goth. pr. 332 *Sanguineos* Goth. sec., sed *equos* nimis retractum est. *Sanguineum* Heins. conl., ingeniose. Sed nihil est quod in recepta reprehendas. *concitus* est pro aduerbio, *concitare*. *intonat* Rom. Medic., adeoque veterimi, tum Montalb. Vratisl., doctius tamen alterum. Vide ad VIII, 527. *increpat atque f.* Leid. et Goth. tert. *frementis* Medic. a m. pr., quod quorsum exemplis congestis commendat Heinsius non facile dixeris; nam *equos frementes* dici posse nemo neget: sed in lapsu calami, coque ab ipso librario forte dammato, operam consumere piget.

bing. desce, pro motu, sed vehemente, magno. 322, *Pressa*, suppressa, vt Servius. 324 sqq. Obliquus hoc ipso amplificat Aeneae laudem ac virtutem. 326. *superbus*, nunc pro animosus, audax; et *molitur* poetae simpl. pro mouet, adeoque tractat, regit. 330. *hastas raptas*, simpl. correptas, arreptas. Sic saepe. Curru vectus non poterat, *hastas* et vulneribus eductas et raptas iacere. 331 seq. Mirifice exornat comparisonem Homericam, etsi simplicitate et grauitate non minus insignem, Iliad. 7, 298-sqq. Adde Iliad. 7, 208. seq. Aliter expressit locum Silius apud Cerdam (lib. I, 433 sqq.). Marti sedes proprie assignata Thracia. *Sanguineus*: gaudens sanguine, *αιμαχοχρῆς*. Ita Seruius: qua auctoritate

Bella mouens inmittit equos; illi aequore aperto
 Ante Notos Zephyrumque volant. Gemit vltima pulſu
 Thraca pedum, circumque atrae Formidinis ora, 335
 Iraeque, Infidiaeque, dei comitatus, aguntur.
 Talis equos alacer media inter proelia Turnus
 Fumantis fudore quatit, miserabile caeſis
 Hoſtibus inſultans; ſpargit rapida vngula roes
 Sanguineos; mixtaque cruor calcatur arena. 340
 Iamque neci Sthenelumque dedit, Thamyrimque,
 Pholumque,
 Hunc; congreſſus, et hunc; illum eminus: eminus ambo
 Imbraſidas,

333 *emittit*, quod damnat Heinf., ex edit. Pulmann. et Dan.
 Heinfii est. Nam vbique, quantum video, *inmittit* legitur. 334
Gemit excita Gud. pro var. lect., forte ex lib. VII, 722, et sic Ed. pr.
 Burm. *pulſa* Reg. et edd. vet. Ven. 1484. 1486. 335 *Tarcha* cae-
 dem edd. *Thraica* Rom. *atra ora* Rom., male. *Form. aurâ* male
 olim conſi. apud Guell. et Cerdam: Burmannus laudat Markland. ad
 Stat. II Silu. I, 215. 336 *Infidiaeque dei* male iungit Seruius.
 337 *acer* a m. pr. Mentel. pr. 338 *miserabile* Ge. Fabric. et alii pa-
 reſiſſeſi includunt. Sed iam Seruius expoſuit: *miserabiliter inſul-*
tans. 339 *ſparſit rara vngula* ed. Poſtani Macrob. Sat. V, 12. vid.
 Heinf. 341 Varietatem lectronis, ſeu potius aberrationem, in no-
 minibus hic et mox v. 343 videat, qui volet, apud Piet. Heinf. et
 Burm. Nomina ſatis conſtituta ſunt per ſe: Σθένελος, Θάμιρις, Φό-
 λος, Ἰμβραſίδης. 342 *ambo* Heinf. cum Medic. et ali., pro
 vulg. *ambos.*

auctoritate nescio. Nam alias
 eſſet cruentus, ſanguine re-
 ſperſus, αἱματόεις. *conci-*
tas, concitate, *clipeo increpat*,
 docte; pro clipeum mouet,
 quatit; rotat: quod faciens
 aliſſo clipeo ſonitura facit.
 Nam diuerſum eſt, clipeum
 pulſare hafta: Sic aliquis *haſ-*
tâ increpat; non elipeo. *Bel-*
lâ mouens, ſimpl. pro faciens,
 pugnans. *Thracia* ex Θρήκη
 pro Thracia. *circumque*, cir-
 ca deam, *aguntur*, diſcur-

runt, incedunt, Formido-
 (pro qua *Formidinis ora* dici
 obuia res eſt), Ira, Infidiae.)
 Variavit et ornauit Comites
 Martis apud Homërum: Φό-
 βος, Δάμων, Ἐπίδα, v. c.
 Iliad. d, 440. Hæſiod. Scut.
 195.

337—340. Talis rerum
 ſpecies ſæpe ab Homero ocu-
 lis obiicitur: v. Iliad. λ, 531.
 534—536. v, 498 ſq. 342.
congreſſus cum illo; *cominus*.
 συνάψας

- Imbrafidas, Glaueum atque Laden, quos Imbrafidus ipse
 Nutrierat Lycia, paribusque ornauerat armis;
 345 Vel conferre manum, vel equo praeuertere ventos.
 Parte alia media Eumedes in proelia fertur,
 Antiqui proles bello praeclara Dolonis;
 Nomine auum referens, animo manibusque parentem:
 Qui quondam, castra vñ Danaum speculator adiret,
 350 Ausus Pelidae pretium sibi poscere curus:
 Illum Tydides alio pro talibus ausis
 Adfecit pretio: nec equis adspirat Achilles.

Hunc

349 Vid. ad v. 341. De Laden forte dubitari potest. Alii Laden, Hyaden, Taden, Iaden, Caden, Eladen, Radem, Icidem. Sed Adus nihil habet; quod repugnet. Ladonem supra quoque vidimus; et nota Lade insula, Miletu praetenta. 344 Lyciae pr. Moret., non male. Lycia, in Lycia. ornauerat Heinsius maluit ex Medic. et aliis; sicque iam Ald. tert. Vulgo, quae perpetua est diuersitas, ornauerat: quod pari iure defendi possit. 345 exonus Zulich. manu Leid. equis aliquot Pier. praen. gntes tres Burm. 346 Eumedes, Eumenides, Eumeneus, aberratur. Eumoles Gud. Eumides. 347 Antiqua Goth. tert. belli Zulich. doloris Reg. 348 Nomen aut Oudart. auum liber Pier. animo uoribusque Ed. pr. Burm. 349 spoliator Ed. pr. Burm. 350 currum Ed. Mediol. (et aliae vet. edd.), tum Goth. pr. Seruii inepta ad h. l. est nota. 352 Defecit pretio Goth. tert. neque equis Cuningham. e MS. Bersm. afflat Zulich, a m. pr. Achilles Medic., vnde Heinf. coni. Achillei.

οὐδὲν τὸν ἄριστον. 345. vt seu pedites seu ex equo pugnarent.

346 sqq. Ingenioso Eumedem nunc in carmen suum produxit et ornauit, tamquam auo Eumede et patre Dolone natus: cf. Iliad. v, 314. Homerus quidem de Dolone ἦν δὲ τις ἐν Τρ., sed qui tot alia meminerit, in quibus versandis et ornandis poetae, imprimis tragici, seu vt honestate et varietate delectent, seu pro consilii diuersitate, ab Ho-

mero suo recedant, non mirabitur, Maronem h. l. sibi tantum licere putasse, vt et nobilem et fortem faceret Dolonem. Vidit hoc idem Macroh. V, 16, nec placet Cerdae commentum, qui animam manusque ad ignauiam trahit. Multo minus inter ea referam, quae Maro superstes operi emendaturus fuisset. Nec pro Homericorum heroum more Dolon adeo ignauus homo videri debet. Antiqui pro nobilibus et magni- Seru. 352. nec equis adspirat A. mu-

Hunc procul vt campo Turnus prospexit aperto:
 Ante leui iaculo longum per inane secutus;
 Siffit equos biugis, et curru defilit, atque
 Semianimi labloque superuevit, et, pede collo
 Inpresso, dextrae mucronem extorquet, et alto
 Fulgentem tinguit iugulo; atque haec insuper addit:
 En, agros, et, quam bello, Troiane, petisti,
 Hesperiam metire iacens: haec praemia, qui me
 Ferro ausi tentare, ferunt; sic moenia condunt.
 Huic comitem Asbuten coniecta cuspide mittit;
 Chloreaque,

353. et c. alter Meatek: in c. alter Menag: A. Campo. seq. Morst.
 prospexit Heinl. repasuit e Rom. Medic. et Gud. Idem tamen iam
 vet. edd. Venetae nostrae omnes exhibent: primum *conspexit* appa-
 ret in edd. Ald. 355 *curru defilit* alto Gothi text., ad aurem plenius
 et suauius: Alterum tamen pronuntiatione adiuuandum. 356 *Semia-*
nimi Rom. *Semianimo* Goth. pr., vt alibi quoque. *labloque* Seru.
 magna codd. para. ap. Heinl. cum Goth. pr. et tert., et non modo Me-
 diol. sed vet. edd. nostrae omnes, vsque ad Ald. pr., in qua *lappoqus*.
 357 *Inpresso* Medic. a m. pr. *dextrae* inde ab Ald. tert. editum fir-
 mauit Heinl. e rodd. pro vulgari, *dextra*. 358 *tinguit* Commel. e
 Palat. edidit et firmavit Heinl. e libb. suis et Pier. pro *tingit*: tum
faculo, vitium ed. Dan. Heinl. Dixit poeta-exquisite *tingere iugulo*, h.
sanguine iuguli, vel immittere, demergere in iugulum, vt Seru.
haec nonnullis excidit. 361 *condunt* Vratil. et ed. pr. Burm., mi-
 nus belle. 362 *Asbuten* primum emendauit Naugerius: si recte vi-
 deo.

A. mutato tempore, pro ad-
spirauit, paullo durius. Dic-
 tum cum respectu ad *quisus*:
 vt iam a Diomede, deprehen-
 so ei exciderit magna illa au-
 dacia, qua Achillis, equos si-
 bi pro mercede explorationis
 pactus erat: nec tum ille am-
 plius adspirauit ad Achillis
 equos. conf. vll. l. c. Iliad. x,
 401. 402. 354. Per longum
 spatium iaculo insequu-
 tus (vt recte Seru.) e longin-
 quo vulnerasse putandus est.
 Hinc ille *semianimis lapsusque*:

et Turnus, qui hastam nunc
 non haberet, *mucronem*, seu
 hastam, seu gladium illius
 manu extorquet, quo eum
 iugulet. 355. Defilit ille cur-
 ru, vt saepe pugnantes de
 curribus cominus congressuri,
 v. c. Iliad, γ, 29. inf. v. 68r.
 358. *tingit iugulo*, immitit al-
 te in iugulum, vt sanguine
 tingatur. 360. Amara irri-
 liq; *metire* agros corpore,
 quos nouis colonis Troiani
 metiri et assignare volebant,

- Chlorœaque, Sybarimque, Daretaque, Therfilochum-
 Et sternacis equi labsum ceruice Thymoeten. [que;
 365 Ac velut Edoni Boreae cum spiritus alto
 Insonat Aegaeo, sequiturque ad litora fluctus,
 Qua venti incubuere; fugam dant nubila coelo:
 Sic Turno, quacumque viam secat, agmina cedunt,
 Conuersaeque ruunt acies; fert inpetus ipsum,
 370 Et cristam aduerso curru quatit aura volantem.
 Non tulit instantem Phegeus animisque frementem:
 Obiecit sese ad currum, et spumantia frenis

Ora

deo. Antea lectum *Bæton*, vel *Buton*. In *Medic.* *Asbyten*: in aliis: *Asbiten*, *Hasbiten*, *Hasbuten*, *Albiten*, *Häsputin*, *Afuben*, *Afontem*. Sed *Asbyten* iam vindicatum nomen ab Heinsio et Drakenb. apud Silium II, 58. 363 Vicia librariorum in nominibus scribendis vide apud Burm. Sunt ex ratione linguae *Χλωπία το Σύβαρις το Δάρυρά το Θεγλαχίον το*. Tum mox *Θυμώτρης*. Pro *Sybarim* sunt qui habeant *Fabarim*, quod aridere potest: sed in Troianorum partibus nulli erant populi, qui *Fabarin* in Sabinis accolerent. conf. sup. VII, 715. 365 *Aedoni* Ald. pr., emendatum *Edoni* iam in *sec.* *Edonii* sere omnes Piet. et alii apud Heins. et Burm. Male: nam *Ἰδωνός* esse satis constat. v. Bentl. ad Horat. III Od. 25, 9; et Intpp. ad Theocr. VII, m. Editum quoque *Edoni* iam in vett. edd. et defensum in Seruianis aduersus Donatum: et si ibi mons Thraciae *Edon* obscura fide editur, cum de populo Thraciae *Edonis* tantum constet: vnde nunc *Edonus Boreas*, pro *Edonicus*, Thracicus. 369 *Conuersaque* — *acie* pr. Moret. *ipse* a m. pr. Zulich., et *illum* a m. *sec.* et Goth. *sec.* 370 Ne quis coniectet, *aduerso cursu*; nam *curru* eodem significato doctius. *quatit arua* Goth. tert. 371 *animoque* Oudart. *furentem* pr. Hamb. 372 *Obiecit ad currum sese* pr. Moret. *O. sese currui* Bigot., ex interpretatione: vulgari forma poeticae substituta.

365. Velut boreas nubes fugat, sic Turnus late ante se Troianos agit. *Edonus* boreas, Thracicus. cf. Var. Lect. Incumbunt autem aquilones mari Aegaeo inprimis grauter, sunt enim hi etesiae, de quibus v. sup. Tom. II, pag. 426. 427. Adde Apollon. Arg. II, 527 sq. *fugam dant*, faciunt, vt iam alibi vidimus. 369. *Conuersae*, seu versae in

fugam, seu turbatae; ex *χλωπία*. 370. Poterat poeta vulgari more efferte: *fert inpetus ipsum Aduerso curru, et cristam quatit aura volantis*. Sed vides Maronis studium exquisitioris et doctioris orationis, *cristam volare aduerso curru* absolute posuit: dum currus aduersus ventum fertur. 371. 372. Vero proximum est iungere: *spumantia frenis*

Ora titatorum dextra detorsit equorum.
 Dum trahitur, pendetque iugis, hunc lata resectum
 Lancea consequitur, rumpitque infixâ bilicem 375
 Loricam, et summum degustat volnere corpus.
 Ille tamen clipeo obiecto conuersus in hostem
 Ibat, et auxilium ducto mucrone petebat:
 Cum rota praecipitem et prokursu concitus axis
 Impulit, effunditque solo; Turnusque secutus, 380
 Imâ inter galeam, summi thoracis et oras,

Abstulit

373 *contorsit*, quod Pier. laudat, Aldd. et hinc aliae habent, vsque ad Commelin., a quo e Palat. *detorsit* legitur: in quod libri consentiunt, nisi quod Goth. sec. *commouit*. 374 *Dum pendet trahiturq.* pr. Moret. Tum hic Rom. hinc aliquot Heinsiani: quod esset, alia ex parte, ab alio, quam a Turno. conf. Notam nostram. *pendetque iugis* hic Rom. et aliquot Pier. et Mentel. pr. alia Montalb. *resectum* aliquot Pier. *retractum* pro diu. lect. Scheffer. 375 *trilicem* Bigot. ex supp. locis lib. III, 467. V, 259. VII, 639. 378 *educto* aliquot Pier. et tres Burm., quod vulgare esset. *educto* Parrhasi, *perperam*. *ducto a mucrone* alii apud Pier. cum Rom. *stricto* Donatus; tum Zulich. Goth. pr. et non modo Mediol. a Burmanno laudata, sed omnes nostrae vet. edd., vsque ad Ald. pr., in qua primum *ducto* comparet. 379 *Cum rota* Heinsf. e Medic. et aliis; addè Goth. sec. pro vulgato: *quom.* 380 *effundit* idem e melioribus suis et Picriani: vulgo *effudit*. 381 *summas — oras* Goth. sec.

frenis ora, h. in frenis, circa, per frena. Nam frenum spuma oris madet. Variavit poeta, quod sup. IV, 135 dixerat: *Stat sonipes ac frenâ* *rox spumantia mandis*. 374. 375. Non a Turno, sed a ergo immissam Phegeō fuisse iactam arbitror ab alio. Phegeus *pendet iugis* ab equis, nos frenis apprehenderat, umque iis luctatur, dum ille obnituntur et procurrunt. iter haec lancea consequitur *resectum*, h. in loco corporis atenti nec clipeo tecto per-

cutitur. Tum ille conuersus stricto gladio in hostem ibat, qui adeo alius ac diuersus ab Turno esse debuit. Tum equis eius manu dimissis Turnus inuehit eumque prostratum obterit. 375. *trilicem* ut *trilicem* sup. III, 467. V, 259, ubi Not. 376. *degustat*, ut bibere: sic iam *γευσθαι* pro stringere Iliad. 2, 258. Q, 60. 61; alibi alia figura *ἐπιγευσθαι* *χρῶμα*. *rota et axis* pro *kursu concitus*, Turni puta. 381. 382. De vulnere sede ac modo in ipsa certamine ver-

Rr 2

tebra

Abfulit ense caput, truncumque reliquit arenae.

- Atque ea dum campis victor dat funera Turnus:
 Interea Aenean Mnestheus et fidus Achates
 385 Ascaniusque comes castris statuere cruentum,
 Alternos longa nitentem cuspide gressus.
 Saeuit, et infracta lu^{ta} datur arundine telum
 Eripere, auxilioque viam, quae proxima, poscit:
 Ense fecent lato volnus, telique latebram
 390 Rescindant penitus, seseque in bella remittant.
 Iamque aderat Phoebus ante alios dilectus lapis

Iasides:

382 *relinquit* Ven. et aliquot Pier. *arenae* secundum plerosque Pierianos et complures suos recepit Heinsius, tamquam exquisitus (praeserat tamen et in hoc, ut in innumeris emendationibus Heinsianis, Commeliniana editio): vulgo: *arena*, quod Romanus tuetur. 385 *Ascaniusque puer Romanus*, quod praefero. Accedunt ei Bigot. et Goth. sec. et Donatus. *comes* friget. 389 *fecit* Medic. a m. pr. *latebras* Medic. et alii Heins. cum Goth. sec. et tert. 391 *Iamque erat ante alios* Leid. *Phoebi* Exc. Burm. *delectus* Gud. Mox *lapis* vulgata erat lectio. Sic codicum pars; ut tres Gothani. *Iapyx* Heinsius recepit vetustiorum utique codicum auctoritate. Rationi tamen in nominibus propriis plus tribuendum arbitrator, et lapsus proclivis erat, cum *Iapyx* notior esset librariis. *Lapidis* nomen haud dubie accommodatius medico, quam Iapygis ex Apulia petatum: et facit auctoritatem Aufonius in epigrammate XIX, quod corrigere volebat Heinsius: *Idmona quod vatem, medicum quod lapida dicunt, Discendas artis nomina praesentunt.* Ludit poeta in etymo: sed ut Iapygem ex

Lactan

tebra illati; conf. supra XI, 691 — 693, et ibi Var. Lect.

385. Redit ad Aeneam vulneratum, cuius curationem, ut *epicuro* poetam decebat, *mirabili modo factum* exponit. 386. nitentem (quoad) gressus alternos cuspide, *ἄλλοτε ἰσθμώπερον*, alternis, cum altero pede claudicaret, vulnere in femore, ut probabilis sit, accessio. 387. *Saeuit*. Bene, inquit Serv., viro fortis servat dignitatem; indig-

natur hominum perfidia, exardescit, quod a pugna abstrahatur: ipse telum tractat, labefactat: fracto ligno poscit, ut vulnere ampliato feramentum exsecetur. Omnia haec ad nostros sensus accommodatiora, quam quae de Glaucō Homerus Iliad. 8, 508 sqq., sed HomERICA propiora sunt ad naturae veritatem.

391 seqq. lapis, Iasi f., inducitur exemplo Machaonis vulnus

Iafides: acri quondam cui captus amore
Ipse suas artis, sua munera, laetus Apollo
Augurium citharamque dabat celerisque sagittas.

Ille, vt depositi proferret fata parentis, 395

Scire potestates herbarum vsunque medendi

Maluit, et mutas agitare inglorius artis.

Stabat acerba fremens, ingentem nixus in hastam,

Aeneas, magno iuuenum et maerentis Iuli

Concurfu, lacrimis immobilis. Ille retorto 400

Paeonium

Iafides deducat, multo minus alicui in animum veniat, quam si lapidem audiat. Natus error ex *lapix*, quod et vitiose scriptum apud Nonium et Macrobius legitur. *Iafides* Edd. vett. apud Burm., *lapix* Venetae et caett. nostrae. *lapix* Ald. tert. cum aliis inde profectis; Paullus Manutius, Commelin. cum al. retinere *lapix*, hocque reuocauit. 393 *sua munera* Ed. pr. Burm. *mittit Apollo* pr. Hamburg. 394 Duplex hic lectio iam antiquitus codices infedit. *dedit* Aproniana fuit lectio, quam Medic., tum a m. pr. Gud., et a m. sec. Zulich. exhibebant; item Goth. tert. cum ed. Florent.; teste Heinſio. Sed communis lectio est *dabat*, quam Seruius tuetur, nec satis explicat. Nam conatus dandi intelligendus est; dare volebat. cf. Not. 395 *deferret* quartus Moret., forte pro *differret*. 397 *multas artes perpetuo* errore pars codd. apud Burm. *mutatas* Deruill. of. Exc. 398 *fixus* Medic. 400 *Concurfu* qu. Moret. *Intrinisque* ante Heinſium, qui, libris auctoribus, copulam elecit; quam Romanus tuetur. *lacrimis-que in malibus* Goth. pr. *reperio* Leid. et Exc. Burm. *reperio* Rom. An; *Inde t.*

vulnus Menelai sanantis Iliad. d, 213. vid. Excurſ. ad h. l. 394. *dabat*, dare volebat: cf. Var. Lect. ; nam *lapix*, optione sibi a Phoebos data, praetulit et *maluit* medicam artem (quam, vt poeta, *vsus* dixit) addiscere. *vt depositi proferret fata parentis*, vt patris sui iam conclamati mortem differret. Idem, sed diuersa ratione, est *proferre vitam*, h. producere. Et quam ornate et ad pietatem declarandam potenter: maluit *mutas*

agitare inglorius artes. De *mutis artibus*, de quibus tam varie statuerunt viri docti, v. Excurſ. ad h. l.; scilicet non sunt artes, quae silent, sed quae silentur; et faciunt, vt ii, qui eas tractant, et ipsi silentur; adeoque obscurae; vnde *inglorius*. At in vitis heroum artes augurandi, iaculandi et canendi claritatem dabant. 398. *acerba fremis*; vt supra *saenis* v. 387. 400; *immobilis* ad lacrimas eorum. Ille et *senior* et *succinſus* re-

- Paeonium in morem senior succinctus amictu,
 Multa manu medica Phoebique potentibus herbis
 Nequidquam trepidat, nequidquam spicula dextra
 Sollicitat, prensatque tenaci forcipe ferrum.
 405 Nulla viam Fortuna regit; nihil auctor Apollo
 Subuenit: et saeuus campis magis ac magis horror
 Crebrescit, propiusque malum est. Iam puluere coelum
 Stare vident; subeuntque equites, et spicula castis
 Densa cadunt medijs. It tristis ad aethera clamor
 410 Bellantum iuuenum, et duro sub Marte cadentum.
 Hic Venus, indigno nati concussa dolore,

Distamnum

401 *Paeonium* Medic., non ineleganter, putem, pro *Paeosida-*
rum. Probat quoque Cuningham. Enimvero sic in legem metri-
 cam peccatur: Est *Παιών*, *ώνος*, vnde *Παιώνιος*, *Παιωνιάς*. conf. sup.
 VII, 769 var. lect., ibi *Paeonis herbis* scribebamus *Paeonls*. At h. l.
 haeremus. 402 *hermis* a m. pr. Medic. *armis* Doruill., sed *her-*
his in marg. 403 *trepida* e Mediceo laudatur. Sed a Foggina
trepidat expressum est. 404 *prensatque* sec. Moret. *pressat* aliquot
 Pier., inter quos Rom. Montalb. *forcipe* pr. Hamb. pro var. lect., et
 sic Romanus. cf. Pier. 406 *At saeuus* malim legi. Sicque Moret.
 sec. 407 *est* abest Goth. text. 408 *subeuntque* e Pier. et suis
 codd. rescripsisse Heinsius videtur. *que* ab aliis abest; et, puto,
 melius. 411 Tum Goth. pr.

sorte amictu: egregie ad *ἐναρ-*
γαν narrationis. Imitatur
 Maronem Silius in *Magonis*
 medicq lib. V, 367. 401.
Paeonium, Apollineum, v. sup.
 ad VII, 769. 402. *Multa*,
 multum, *manu trepidat*: no-
 vauit egregie; pro multa ten-
 tat, sed turbato animo et cum
 trepidatione. Seruius non
 male et ipse; *trepidanter*
 facit. 405. Pro vulgari;
 Viam hanc ac rationem fer-
 ramenti extrahendi fortuna
 nullo modo secundat; frustra
 omnia experitur lapis. 407.
malum cum dilectu: est pug-

na, fuga, terror. *Iam pul-*
vere caelum stare vident. Aer
 puluere plenus et quasi con-
 densatus potenter sic descri-
 bitur a poetis. Exempla dant
 Cerda, alii. Praeuerat Eua-
 nius: *stant puluere campi*; pro
 vulgari, *stat puluis in cam-*
pis, qui ascenderat in aerem;
 quod est Homericum: *ωάνη*
ἔ' ὑψηλά κοίτη ἴσ' α' ἀεγούμ-
η Iliad. ψ, 365, 366. Non
 multo aliter sup. VI, 300 *stant*
lumina flamma, h. e. *stat flama*
in luminibus, sunt oculi
 ignei.

411 sqq. *Lincae* loci forte
 ductae

Distamnum genetrix Cretaea carpit ab Ida,
 Puberibus caulem foliis et flore comantem
 Purpureo: non illa feris incognita capris
 Gramina, cum tergo volucres haesere sagittae.
 Hoc Venus, obscuro faciem circumdata nimbo,

415

Detulit;

413 *Distamnum* malebat Cuningham. *Distamnum* vitiose passim scriptum. *Distamnum genetrix* omnes vbiq; eodd. agnoscunt; Donatus tamen legit et exposuit: *Ipsa manu genetrix Distaea carpsit ab Ida*. Lestionem hanc vtiq; veram esse censendum est, quatenus a poeta id profectum esse credere licet, quod orationi poeticae maxime comuenit. Decebat poetam designare herbam et ornare: nomen vulgare apponere vix decebat. Ex *Distaea*, epitheto Idae, multo facilius *Distamnum* assequi licebat. Ex Statio loco, qui Silv. I, 4, 103 *Distamni florentis opum*, respectu huius loci, dixit, vix quicquam conficias. *carpsit* plerique Pieriani, inter quas Romanus, et tres ap. Burm. 413 *flore comante* Ed. pr. Burm. 414 *capris* duo Leid. *capris a m.* pr. Zulich. et Goth. tert. 416 *Hanc* sec. Moret.

ductae in Iliad. π, 523. 527 sqq. de Glaucō ab Apolline recreato. 413. De *Distamno* (*Δισταμνος* et *Δισταμνος* a Dichte monte Cretae, qui Idae partem facit) inter locos classicos hic ipse Virgilii. Inter *origana* retulit Linnaeus. v. Exc. cit. *Pubera folia*, sunt efflorescentia, exuberantia: nihil aliud. Perperam Servius folia adulta exponit. *Pubescentem visum* varie tentat Salmaf. Exerc. Plin. pag. 264, modo interpretando nigrescentem, modo viridantem, et sic porro. Est autem *pubescens* translatum a pubertate, adeoque flore aetatis, florem arborum, herbarum, sollenni tamen aliqua ratione vitium, designat; modo omnino, vt h. l. et *pubentes herbae* sup. Ge. III, 126. IV, 514.

modo, vt in aliis locis, eum adiuncta notione maturitatis vel instantis vel expectandae: vt Ge. II, 390. *Hinc omnis largo pubescit vinea fetu*. Hoc nisi vsu constante satis constaret: dicerem poetam respexisse lanuginem foliorum huius herbae: nam, sunt ea *γναφωλόδη καὶ ἐρωϊδή καὶ τινα ἐπιφωσιν* habentia: secundum Dioscorid. l. c. Eo Cerdam quoque inclinasse nunc video.

416. Qua igitur simpliciter vsus dici poterat medicina lapis: hanc poeta a Venere allatam narrat; quae succum expressum, ambrosia et panacea admixta, clam adstantibus aquae infundit, qua lapis vulnus absterget ac fouet. Ornauit poeta singula, vtpote

Detulit; hoc fufum labris fplendentibus amnem
 Inficit, occulte medicans; fpargitque falubris
 Ambrosiae succos, et odoriferam panaceam.

- 420 Fouit 6a volnus lymphæ longæque lapis
 Ignorans: fubitoque omnis de corpore fugit
 Quippe dolor; omnis fteit imo volnere fanguis.
 Iamquæ fecuta manum, nullo cogente, fagitta
 Excidit, atque nouae rediere in priftina vires.
- 425 Arma citi properate viro! Quid ftatis? lapis
 Conclamat, primusque animos adcondit in hoftem.
 Non haec humanis opibus, non arte magiftra,
 Proueniunt. Neque te, Aenea, mea dextera feruat:
 Maior agit deus, atque opera ad maiora remittit.

Ille

417 *fufum* Pier. et fuis Heinſ. eſt tuitus: idem vett. edd., etiam Aldd. et hinc vulgg. habent: cum in nonnullas alias ex Commelin. irreplexit *fufum*; quod ex noſtris nulla habet praeter Ven. Scoti 1544 et Guell. *D. infufum* Leid. *labris* Hugen. et a m. pr. Zulich. *prudentibus* aliquot Pier. 418 *fpargitque* plures Pier., at *fpargit* vett. edd., etiam Aldd. et hinc reliquæ quoque tucntur. Vtrumque Prifcianus agnoſcit apud Heinſ. *ſalubris* idem firmat pro *ſalubres*. 419 *fugos* Rom., ex more. 421 *cuſſit* pro *fugit* ſec. Rottend. duo Moret. Zulich. et Parrhaſ. 422 *imo in. v.* Rom. et alii Pier. et Heinſ. cum Burm. *vna v.* duo Burm. et Goth. text. 423 *manu* Gud. et Moret. qu. 424 *ſubito* ſec. Moret. *in corpore* Hugen. *in praelis* Sprot. 425 *viri* aliquot Heinſ. et Burm. Eadem varietas ſupra occurrebat. 426 *incendit* Hamb. alter. *in hoſtem* Heinſ. e libb. Vulgo: *in hoſtes*. ad hoſtem Goth. text. 428 *Neque Aeneam* Hugen. et a m. pr. Medic.

in re mirabili: pro aqua amnem, pro vafe labrum ſplendens aere, ſeu lebetem, pro miſcere inficere ponit, et ſic porro. 419. Ambrosiae ſuccus, qua dii vtuntur, pro vnguento eſt, quod vulnus leuat et lenit. *panacea*, *panacea*, eſt inter fabuloſos ſuccos iam ap. Callim. in Apoll. 40. 421. 423. Comparant Iliad: π, 528. 529: Quippe,

pro vtique, δὴ, vt alias ſcilicet: rediere in priftina, in priftinum, vires, reſtitutae ſunt.

425. Exclamationis repentinae vim facile quiſque ſentit. Egregium narrantis hoc artificium. 428. Proueniunt, pro vulgari, ſunt, eueniunt. 429. agit, non accipio cum Seruio; Apollo facit haec, nam id tenet; ſed ἀπορίμια, mittit

Ille avidus pugnae furas incluserat auro 430
 Hinc atque hinc, oditque moras, hastamque coruscant.
 Postquam habilis lateri clipeus loricaque tergo est:
 Ascanium fufis circum complectitur armis,
 Summaque per galeam delibans oscula fatur:
 Disce, puer, virtutem ex me, verumque laborem; 435
 Fortunam ex aliis. Nunc te mea dextera bello
 Defensum dabit, et magna inter praemia ducet.

Tu

430 *avidus pugnae* Mentel. pr. a m. pr. *furasque* pr. Hamburg.
 431 *hastamque* Hugon. 433 *c. c. hamis* Menag. pr. 435 *veterum-*
que Leid. et Montalb. *iuvenunisque* alter Hamb. 436 *Non te* Ed. pr.
 Burm. 437 *magnum* Hugon. et Ed. pr. Burm. *praemia* aliquot
 Picr., tum Menag. pr. et Goth. tert. cum secundo. Sed *praemia* sunt
 victoriae, vt in Notis dictum. Sup. *praemia pugnae*, XI, 78.

mittit ad pugnam, concitat, idem quod mox *remittit*.
 430. Mira festinatio etiam in Aenea et praeclare tempus praeteritum: *incluserat*. 432. *est habilis lateri*, ἀγχι, ἢ ἀγχιός (ἐστίν,) ἡμωσο, vel, vt Iliad. γ, 332. 333, thorax ἡμωσο δ' αὐτῶ, fedit in corpore, adaptata, habilis reddita est lorica corpori. *habiliis* *hastam* supra fuit, quae manu facile haberi, tractari, potest; *lorica*, quae membris commode respondet. 435 sqq. Eminentissimus locus patris affectu, sententiae gravitate, vi ac veritate; quocum comparanda loca pulcherrima, primum Hectoris ad puerum Aethyanaem verba Iliad. ζ, 474 sqq., tum Aiacis ad Eurylacem apud Sophocl. 1647 sqq., vnde Attius suum sumserat apud Macrob. VI, 1 extr. *Virtute sis par, dispar formis*

patri. Cum hac simplicitate quandoquidem luctandum erat Maroni, sententiam paulo argutius expressit, quam par erat. 435. *verum laborem*. Seruius ait: „quem „per me ipse suscipio: non „qui ex aliorum virtute imperatoribus ascribi consuevit.“ Friget sic sententia. Accipio *laborem* de ipsa laboris toleratione, patientia, κατρεγία, ἀνδραγία. Dixit autem pro vulgari: disce ex me veram virtutem in tolerando labore; exemplum veterae virtutis me tibi habere propositum; at fortunae secundae exempla pete ab aliis. Altero loco: *Fortunam ex aliis*: vocabulum *discere* non aequè appositum erat. Forma tamen orationis inde exiit exquisitior pro vulgari: vtere fortuna meliore, quam ego expertus sum. 437. *Defensum*

R r 5

sum

Tu facito, mox cum matura adoleuerit aetas,

Sis memor, et te, animo repetentem exempla tuorum,

440 Et pater Aeneas, et auunculus excitet Hector.

Haec ubi dicta dedit, portis sese extulit ingens,

Telum inmane manu quatiens: simul agmine denso

Antheusque Mnestheusque ruunt; omnisque relictis

Turba fluit castris. Tum caeco puluere campus

445 Miscetur, pulsuque pedum tremuit excita tellus.

Vidit ab aduerso venientis aggere Turnus,

Videre Ausonii, gelidusque per ima cucurrit

Ossa tremor. Prima ante omnis Iuturna Latinos

Audit

438 Tum et adoleuerat Medic., sed a m. pr. maturo aliquot Pier.

439 exempla virorum Goth. tert. 440 excitat Goth. tert. extulit

sec. 441 Haec tibi Goth. pr. et Ed. Ven. 1484. portis f. e. altis
edd. vet. et pars codd., sed Pierii et Heinfilii meliores *ingens*, quod
iam ed. Ald. tertia exhibet, sed male cum aliis ad *totum* refert: nam
sic poeta iungere debebat: *telum ingens inmane*. Immo vero cum
Donato ad Aeneam referendum: *ipso sese extulit ingens*, ut sup. IX,
597.

443 *Antheusque* reposuit Heinfilius e Medic. et binjs Moret.;
adde aliquot alios apud Burm. An bene factum sit, ne dubita. Nam
ex Ἀνθεύς iam frequentauerat *Anthea* media breui sup. lib. I, 181. 510,
estque is ex Aeneae sociis. Nec tamen Medicus aliter quam *An-*
thaeus. Et vulgatum vbiq. *Antaeus* vel *Anteus*. Ἀνταῖος, *Antaeus* (

idem nomen iam sup. lib. X, 561 vidimus; mox *omnesque* Medic.,
teste Heinfilio: sed Foggini. *omnis*. 444 *ruit e*. Gud. pro *diu*. lect.
et Menag. pr. *caeco vulnere* alter Menag. *campis* pr. Moret. 445

fremuit Leid. pro var. lect. *plausuque tremuit magno e. t.* Zulich. a m.
pr. 446. *Vidit ut* Zulich. a m. sec. *agmine* aliquot Pier., inter quos

Rom. et Sprot. cf. IX, 375. 448 *Latinis* Gud. et duo alii Burm.

sum dabit pro defendet, ut
iam similia vidimus. *magna*
inter praemia ducto per mag-
na belli decora, victorias.
Friget aliorum interpretatio:
magno pretio habebō, si te
defendero. 438. 439. 440.
Versus apri infigendi puero-
rum animis, quibus illustres
parentes providentiae munere
contigerunt.

441. Verba comparant *Iliad.*

v, 1, et 443. 444. *Iliad.* λ,
723. 444. Vulgare est:
pulis miscetur, turbatur in
campo: et quia obscurat ae-
rem, hinc caecus; ut solet
poeta pro, qui visum eripit,
caecum dicere. 445. *excita*,
doctius quam *concita*. 449:
Iuturna refugit, Camerti affi-
mulata supra 224. Eadem
mox, Turno fratre in discrimen adducto, iterum in aciem
prodit

Audiit adgnouitque sonum, et tremefacta refugit.
 Ille volat, campoque atrum rapit agmen aperto. 450
 Qualis, vbi ad terras abrupto fidere nimbus
 It mare per medium: miseris, heu, praescia longe
 Horrescunt corda agricolis; dabit ille ruinas
 Arboribus, stragemque fatis; ruet omnia late;
 Ante volant, sonitumque ferunt ad litora venti. 455
 Talis in aduersos ductor Rhoeteius hostis
 Agmen agit; denfi cuneis se quisque coactis
 Agglomerant. Ferit ense grauem Thymbraeus Ofirim,

Archetium

449 *Auehit* Exc. Burm. *agnoscitque* Goth. tert. 450 *actum*
 Doruill. *campumque atrum rapit agmine aperto* Goth. sec., elegans
 lectio: modo grauiorem auctorem haberet. Transferunt poetae praedicata, adeoque h. l. ad campum, quod agmini debetur: *rapit campum agmine.* 451 *obrupto* Mentalb. *abrupto* nonnulli. vid. Notam.
 452 *heu tristia* sec. Rottend. 453 *ruinis* Goth. tert. 454 *ruit* in multis, in aliis *volans*, tum in nonnullis: *ruit omnia, late Anteuolans*; eleganter et hoc: sic Medic. Leid. Zulich. Parrhaf. cum Goth. tert.
 455 *Ante sonant* Mental. pr. ad l. *Auctus* Parrhaf. 456 *visor* alter Hamb. et Leid. *visor R. heros* Goth. tert. *Rethaus in hostes* Doruill. Alii aliter peccant. Est *τὸ Ποσειδών*, inde *Ποσειδών*. 457 *denfi* Sprot. 458 *Agglomerant* alter Hamb. et Goth. pr. *Ferit* ante Goth. pr.

prodit v. 468. In quo nihil erat, quod minus probabile videri debebat. Potest quis subito terrore fugere, idem recipere animum et in discrimen redire.

450. *rapit*, ducit concitate: elegantius quam ducit. *atrum* ad puluerem refer. 451 sqq. Comparatio ex Homero ducta: sed variata egregie et ornata nouis accessionibus: Iliad. *δ*, 275 sqq., non vero Iliad. *γ*, 334 sqq. comparari et Maroni obrectari debebat. *abrupto fidere*, magnifice pro abrupta nube, quae nimbum,

procellam, facit. Ausus hoc videtur poeta, cum semel *fidus* de tempestate dicere solenne sit, quoniam sub certorum fiderum ortu vel occasu tempestates fiunt. *abruptis procellis* Ge. III, 259. *abruptis nubibus* Aen. III, 199 dixerat. Similiter *praeceps* dictum occurrere memini. *dabit ille*: tempore futuro haec *ἐναργως* extulit: quo ipso nos in expectationem rei rapit tamquam adhuc futurae. 456. *ductor Rhoeteus*, Troianus: v. sup. III, 108. 457. Bene Seruius: densentur, vt cuneatum dimicent. 458. *granem* non

Chloreaque, Sybarimque, Daretaque, Therfilochum.
 Et sternacis equi labsum ceruice Thymoeten. [que;
 365 Ac velut Edoni Boreae cum spiritus alto
 Insonat Aegaeo, sequiturque ad litora fluctus,
 Qua venti incubuere; fugam dant nubila coelo:
 Sic Turno, quacumque viam fecat, agmina cedunt,
 Conuersaeque ruunt acies; fert inpetus ipsum,
 370 Et cristam aduerso curru quatit aura volantem.
 Non tulit instantem Phegeus animisque frementem:
 Obiecit sese ad currum, et spumantia frenis

Ora

deo. Antea lectum *Batru*, vel *Butru*. In *Medic.* *Asbyten*: in aliis: *Asbiten*, *Hasbiten*, *Hasbuten*, *Albiten*, *Haspuntin*, *Afubren*, *Afontem*. Sed *Asbytes* iam vindicatum nomen ab Heinsio et Drakenb. apud Silium II. 58. 363 Vicia librariorum in nominibus scribendis vide apud Burm. Sunt ex ratione linguae *Χαυρία το Σύβαρις το Δάφνυς το Θεπέλλου το*. Tum mox *Θυμώτις*. Pro *Sybarim* sunt qui habeant *Fabarim*, quod arridere potest: sed in Troianorum partibus nulli erant populi, qui *Fabaria* in Sabinis accolerent. conf. sup. VII, 715. 365 *Adonii* Ald. pr., emendatum *Edoni* iam in sec. *Edonis* fere omnes Pier. et alii apud Heins. et Burm. Male: nam *Ἠδώνης* esse satis constat. v. Bentl. ad Horat. III Od. 25, 9, et Intpp. ad Theocr. VII, m. Editum quoque *Edoni* iam in vet. edd. et defensum in Seruianis aduersus Donatum; etsi ibi mons Thraciae *Edon* obscura fide editur, cum de populo Thraciae *Edonis* tantum constet: vnde nunc *Edonus Boreas*, pro *Edonicus*, Thracicus. 369 *Conuersaeque* — *acies* pr. Moret. *ipse* a m. pr. Zulich., et *illum* a m. sec. et Goth. sec. 370 Ne quis coniectet, *aduerso cursu*; nam *curru* eodem significatu doctus. *quatit aura* Goth. tert. 371 *animoque* Oudart. *frementem* pr. Hamb. 372 *Obiecit ad currum sese* pr. Moret. *O. sese curru* Bigot., ex interpretamento: vulgari forma poeticae substituta.

365. Velut boreas nubes fugat, sic Turnus late ante se Troianos agit. *Edonus boreas*, Thracicus. cf. Var. Lect. Incumbunt autem aquilonēs mari Aegaeo inprimis graui-ter, sunt enim hi etesiae, de quibus v. sup. Tom. II, pag. 426. 427. Adde Apollon. Arg. II, 527 sq. *fugam dant*, faciunt, vt iam alibi vidimus. 369. *Conuersae*, seu versae in

fugam, seu turbatae; ex *κλαυθρόδοξ*. 370. Poterat poeta vulgari more efferte: *fert inpetus ipsum Aduerso curru, et cristam quatit aura volantis*. Sed vides Maronis studium exquisitioris et doctioris orationis, *cristam volare aduerso curru* absolute posuit: dum currus aduersus ventum fertur. 371. 372. Vero proximum est iungere: *spumantia frenis*

Ora citatorum dextra detorsit equorum.

Dum trahitur, pendetque iugis, hunc lata retesum

Lancea consequitur, rumpitque infixā bilicem 375

Loricam, et summum degustat vulnere corpus.

Ille tamen clipeo obiecto conuersus in hostem

Ibat, et auxilium ducto mucrone petebat:

Cum rota praecipitem et prokursu concitus axis

Inpulit, effunditque solo; Turnusque secutus, 380

Imam inter galeam, summi thoracis et oras,

Abstulit

373 *contorsit*, quod Pier. laudat, Aldd. et hinc aliae habent, vsque ad Commelin., a quo e Palat. *detorsit* legitur: in quod libri consentiunt, nisi quod Goth. *sec. commouit*. 374 *Dum pendet trahiturq.* pr. Moret. Tum hic Rom. hinc aliquot Heinsiani: quod esset, alia ex parte, ab alio, quam a Turno. conf. Notam nostram. *pendetque iugis* hic Rom. et aliquot Pier. et Mentel. pr. *alta* Montalb. *relictum* aliquot Pier. *retractum* pro diu. lect. Scheffer. 375 *trilicem* Bigot. ex supp. locis lib. III, 467. V, 259. VII, 639. 378 *educto* aliquot Pier. et tres Burm., quod vulgare esset. *adducto* Parrhasi, *perperam*. *ducto a mucrone* alii apud Pier. cum Rom. *stricto* Donatus; tum Zulich. Goth. pr. et non modo Mediol. a Burmanno laudata, sed omnes nostrae vet. edd., vsque ad Ald. pr.; in qua primum *ducto* comparat. 379 *Cum rota* Heinsf. e Medic. et aliis; addé Goth. *sec. pro vulgato: Quam.* 380 *effundit* idem e melioribus suis et Pierianis: vulgo *effudit*. 381 *summas* — *oras* Goth. *sec.*

frenis ora, h. in frenis, circa, per frena. Nam frenum spuma oris madet. Variavit poeta, quod sup. IV, 135 dixerat: *Stat sonipes ac frenis ferox spumantia mandit.* 374. 375. Non a Turno, sed a tergo immissam Phegeō fuisse hastam arbitror ab alio. Phegeus *pendet iugis* ab equis, quos frenis apprehenderat, cumque iis luctatur, dum illi obnituntur et procurrunt. Inter haec *lancea consequitur retesum*, h. in loco corporis *atenti* nec clipeo tecto per-

cutitur. Tum ille *conuersus* stricto gladio in *hostem* ibat, qui adeo alius ac diuersus ab Turno esse debuit. Tum equis eius manu dimissis Turnus inuehit eumque prostratum obrerit. 375. *bilicem* vt *trilicem* sup. III, 467. V, 259, vbi Not. 376. *degustat*, vt bibere: sic iam *yeveo* sup. pro stringere Iliad. 2, 258. φ, 60. 61; alibi alia figura *τετραπλο* *χρῶν*. *rota et axis* pro *kursu concitus*. Turni puta. 381. 382. De vulnere sede ac modo in ipsa certamine ver-

Rr a

tebra

Abstulit ense caput, truncumque reliquit arenae.

Atque ea dum campis victor dat funera Turnus:

Interea Aeneam Mnestheus et fidus Achates

385 Ascaniusque comes castris statuere cruentum,

Alternos longa nitentem cuspide gressus.

Sacuit, et infracta luctatur arundine telum

Eripere, auxilioque viam, quae proxima, poscit:

Ense fecent lato volnus, telique latebram

390 Rescindant penitus, seseque in bella remittant.*

Iamque aderat Phoebus ante alios dilectus lapis

Iasides:

382 *relinquit Ven. et aliquot Pier. arenas* secundum plerosque Pierianos et complures suos recepit Heinſius, tamquam exquisitus (praecuerat tamen et in hoc, ut in innumeris emendationibus Heinſianis, Commeliniana editio): vulgo: *arena*, quod Romanus tuetur. 385 *Ascaniusque puer Romanus*, quod praefero. Accedunt ei Bigot. et Goth. sec. et Donatus. *comes* friget. 389 *saet* Medic. a m. pr. *latebras* Medic. et alii Heinſ. cum Goth. sec. et tert. 391 *Iamque erat ante alios Leid. Phoebi Exc. Burm. doleſtus Gud. Mox lapis vulgata* erat lectio. Sic codicum pars; ut tres Gothani. *Iapyx* Heinſius recepit vetustiorum utique codicum auctoritate. Rationi tamen in nominibus propriis plus tribuendum arbitrator, et *lapis* proclivis erat, cum *Iapyx* notior esset librariis. *lapis* nomen haud dubie accommodatius medico, quam *Iapygis* ex Apulia petatum: et facit auctoritatem Aufonius in epigrammate XIX, quod corrigere volebat Heinſius: *Idmona quod vatem, medicum quod Iapida dicunt, Discendas artis nomina praecuriant.* Ludit poeta in etymo: sed ut *Iapygem* ex *Iasides*

tebra illati; conf. supra XI, 691 — 693, et ibi Var. Lect.

383. Redit ad Aeneam ymlneratum, cuius curationem, ut *epicorum* poetam decebat, *mirabili modo factam* exponit:

386. nitentem (quoad) gressus alternos cuspide, *ἄλλαν ἰσοδόμων*, alternis, cum altero pede claudicaret, vulnere in femore, ut probabile sit, accepto. 387. *Sacuit*. Bene, inquit Seru., viro fortis servat dignitatem; indig-

natur hominum perfidia, exardescit, quod a pugna abstrahatur: ipse telum tractat, labefaciat: fracto ligno poscit, ut vulnere ampliato feraxamentum excutetur. Omnia haec ad nostros sensus accommodatiora, quam quae de Glaucō Homerus Iliad. ε, 598-599, sed HomERICA propiora sunt ad naturae veritatem.

391 seqq. *Iapis*, *Iasi* f., inducitur exemplo Machaonis vulnus

lāsides: acri quondam cui captus amore
Ipse suas artis, sua munera, laetus Apollo
Augurium citharamque dabat celerisque sagittas.

Ille, vt depositi proferret fata parentis, 395

Scire potestates herbarum vsunque medendi

Maluit, et mutas agitāre inglorius artis.

Stabat acerba fremens, ingentem nixus in hastam,

Aeneas, magno iuuenum et maerentis Iuli

Concurſu, lacrimis immobilis. Ille retorto 400

Paeonium

Tārda deducat, multo minus alicui in animum veniat, quam si lapidem audiat. Natus error ex *lapis*, quod et vitiose scriptum apud Nonium et Macrobiū legitur. *Iaspis* Edd. vet. apud Burm. *lapis* Venetae et caett. nostrae. *Iapix* Ald. tert. cum aliis inde profectus; Paullus Manutius, Commelin. cum al. retinere *lapis*, hocque retrocaui. 393 *sua numina* Ed. pr. Burm. *mittit Apollo* pr. Hamburg. 394 Duplex hic lectio iam antiquitus codices insedit. *dedit* Aproniana fuit lectio, quam Medic., tum a m. pr. Gud., et a m. sec. Zulich. exhibebant; item Goth. tert. cum ed. Florent., teste Heinſio. Sed communis lectio est *dabat*, quam Seruius tuetur, nec satis explicat. Nam conatus dandi intelligendus est; dare volebat. cf. Not. 395 *deferret* quartus Moret., forte pro *differret*. 397 *multas artes* perpetuo errore pars codd. apud Burm. *mutatas* Döruiil. cf. Exc. 398 *fixus* Medic. 400 *Concurſu* qu. Moret. *laertibusque* ante Heinſium, qui, libris auctoribus, copulam elecit; quam Romanus tuetur. *lacrimis-que in malibus* Goth. pr. *reparto* Leid. et Exc. Burm. *reparto* Rom. An; *Inde t.*

vulnus Menelai sanantis Iliad. d, 213. vid. Excurſ. ad h. l. 394. *dabat*; dare volebat: cf. Var. Lect. ; nam lapis, optione sibi a Phoebō data, praetulit et *maluit* medicam artem (quam, vt poeta, *vsam* dixit) addiscere. *vt depositi proferret fata parentis*, vt patris sui iam conclamati mortem differret. Idem, sed diuersa ratione, est *proferro vitam*, h. producere. Et quam ornate et ad pietatem declarandam potenter: maluit *mutas*

agitare inglorius artes. De *multis artibus*, de quibus tam varie statuerunt viri docti, v. Excurſ. ad h. l.; scilicet non sunt artes, quae silent, sed quae silentur; et faciunt, vt ii, qui eas tractant, et ipsi silentur; adeoque obscurae; vnde *inglorius*. At in vitā heroum artes augurandi, iaculandi et canendi claritatem dabant. 398. *acerba fremens*; vt supra *saenis* v. 387. 400; *immobilis* ad lacrimas eorum. Ille et *senior* et *succinctus* et

Paeonium in morem senior succinctus amictu,
 Multa manu medica Phoebique potentibus herbis
 Nequidquam trepidat, nequidquam spicula dextra
 Sollicitat, prensatque tenaci forcipe ferrum.

- 405 Nulla viam Fortuna regit; nihil auctor Apollo
 Subuenit: et saeuus campis magis ac magis horror
 Crebrescit, propiusque malum est. Iam puluere caelum
 Stare vident; subeuntque equites, et spicula castris
 Densa cadunt medijs. It tristis ad aethera clamor
 410 Bellantum iuuenum, et duro sub Marte cadentum.
 Hic Venus, indigno nau concussa dolore,

Distamnum

401 *Paeonidum* Medic., non ineleganter, putem, pro Paeonida-
 zum. Probat quoque Cuningham. Enimvero sic in legem metri-
 cam peccatur: Est Παιών, ὄνος, vnde Παιώνιος, Παιώνιας. conf. sup.
 VII, 769 var. lect., ibi *Paeoniis herbis* scribebamus *Paeonids*. At h. l.
 haeremus. 402 *hermis* a m. pr. Medic. armis Doruill. sed *her-*
mis in marg. 403 *trepida* e Mediceo laudatur. Sed a Foggia
trepidat expressum est. 404 *perussantique* sac. Moret. *pressat* aliquot
 Pier., inter quos Rom. Montalb. *forcipe* pr. Hamb. pro var. lect., et
 sic Romanus. cf. Pier. 406 *At saeuus* malim legi. Sicque Moret.
 sac. 407 *est* abest Goth. text. 408 *subeuntque* e Pier. et suis
 codd. rescripsisse Heinsius videtur. *que* ab aliis abest: et, puto,
 melius. 411 *Tum* Goth. pr.

sorte amictu: egregie ad *Evap-*
yeas narrationis. Imitatur
 Maronem Silius in *Magonis*
 medico lib. V, 367. 401
Paeonium, Apollineum, v. sup.
 ad VII, 769. 402, *Multa*,
 multum, *manu trepidat*: no-
 vauit egregie; pro multa ten-
 tat, sed turbato animo et cum
 trepidatione. Seruius non
 male et ipse: „trepidantes
 facit. 405. Pro vulgari:
 Viam hanc ac rationem fer-
 ramenti extrahendi fortuna
 nullo modo secundat: frustra
 omnia experitur lapis. 407.
malum cum dilectu: est pug-

na, fuga, terror. *Iam pul-*
vere caelum stare vident. Aer
 puluere plenus et quasi con-
 densatus potenter sic descri-
 bitur a poetis. Exempla dant
 Cerda, alii. Praeuerat En-
 nius: *flans puluere campis*; pro
 vulgari, stat puluis in cam-
 pis, qui escenderat in aerem;
 quod est Homericum: *καθὼς*
ἢ ὑπερθε κοῦρη ἰσὲν ἀνομι-
ν Iliad. ψ, 365, 366. Non
 multo aliter sup. VI, 300 *flant*
lucina flamma, h. e. stat flam-
 ma in luminibus, sunt oculi
 ignei.

411 *sqq.* *Linca*, loci forte
 ductae

Distamnum genetrix Cretaea carpit ab Ida,
 Puberibus caulem foliis et flore comantem
 Purpureo: non illa feris incognita capris
 Gramina, cum tergo volucres haesere sagittae.
 Hoc Venus, obscuro faciem circumdata nimbo,

415

Detulit;

412 *Distamnum* malebat Cuningham. *Distamnum* vitiose passim scriptum. *Distamnum genetrix* omnes vbiq; codd. agnoscunt: Donatus tamen legit et exposuit: *Ipsa manu genetrix Distaea carpsit ab Ida*. Lessionem hanc vtiq; veram esse censendum est, quatenus a poeta id profectum esse credere licet, quod orationi poeticæ maxime convenit. Decebat poetam designare herbam et ornare: nomen vulgare apponere vix decebat. Ex *Distaea*, epitheto *Idae*, multo facilius *Distamnum* assequi licebat. Ex Statii loco, qui *Silv. I, 4, 100 Distamni florentis opem*, respectu huius loci, dixit, vix quicquam conficias. *carpsit* plerique *Pieriani*, inter quas *Romanus*, et tres ap. *Burm.* 413 *flore comantis* Ed. pr. *Burm.* 414 *capris* duo *Leid.* captis a m. pr. *Zulich.* et *Goth.* tert. 416 *Hanc* sec. *Moret.*

ductae in *Iliad. π, 523. 527* sqq. de *Glauco* ab *Apolline* recreato. 413. De *Distamno* (*Διστάμνος* et *Διστάμνος* a *Dicte* monte *Cretae*, qui *Idae* partem facit) inter locos classicos hic ipse *Virgili*. Inter *origana* retulit *Linnaeus. v.* *Exc.* cit. *Pubera folia*, sunt efflorescentia, exuberantia: nihil aliud. *Perperam* *Servius* folia adulta exponit. *Pubescentem visum* varie tentat *Salmas.* *Exerc.* *Plin. pag. 264*, modo interpretando nigrescentem, amodo viridantem, et sic porro. Est autem *pubescens* translatum a *pubertate*, adeoque flore aetatis, florem arborum, herbarum, sollenni tamen aliqua ratione vitium, designat; modo omnino, vt h. l. et *pubentes herbae* sup. *Ge. III, 126. IV, 514.*

modo, vt in aliis locis, cum adiuncta notione maturitatis vel instantis vel expectandae: vt *Ge. II, 390 Hinc omnis largo pubescit vinea fetu*. Hoc nisi vsu constante satis constaret: dicerem poetam respexisse lanuginem foliorum huius herbae: nam, sunt ea *γναφαλώδη καὶ ἐρρώδη καὶ τετυα ἐπιφύου* habentia: secundum *Dioscorid. l. c.* *Eo* *Cerdam* quoque inclinasse nunc video.

416. Qua igitur simpliciter vsus dici poterat *medicina lapis*: hanc poeta a *Venere* allatam narrat; quae succum expressum, ambrosia et panacea admixta, clam adstantibus aquae infundit, qua *lapis* vulnus absterget ac fouet. Ornauit poeta singula, vtpote

Detulit; hoc fufum labris fplendentibus amnem
 Inficit, occulte medicans; fpargitque falubris
 Ambrofiae succos, et odoriferam panaceam.

- 420 Fouit &a vulnus lympha longaeuus lapis
 Ignorans: fubitoque omnis de corpore fugit
 Quippe dolor; omnis fteit imo vulnere fanguis.
 Iamque fecuta manum, nullo cogente, fagitta
 Excidit, atque nouae rediere in priflina vires.
- 425 Arma citi properate viro! Quid ftatis? lapis
 Conclamat, primusque animos adcendit in hofsem.
 Non haec humanis opibus, non arte magiftra,
 Proueniunt. Neque te, Aenea, mea dextera feruat:
 Maior agit deus, atque opera ad maiora remittit.

Ille

417 *fufum* & Pier. et fuis Heinf. eſt tuitus: idem vett. edd., etiam Aldd. et hinc vulgg. habent: cum in nonnullas alias ex Commelin. irreplerit *fufcum*; quod ex noſtris nulla habet praeter Ven. Scoti 1544 et Guell. *D. infufum* Leid. *labris* Hugon. et a m. pr. Zulich. *prudentibus* aliquot Pier. 418 *fpargitque* plures Pier., at *fpargit* vett. edd., etiam Aldd. et hinc reliquae quoque tuentur. Vtrumque Prifcianus agnoſcit apud Heinf. *ſalubris* idem firmat pro *ſalubres*. 419 *fugos* Rom., ex more. 421 *cuſſit* pro *fugit* ſec. Rottend. duo Moret. Zulich. et Parrhaſ. 422 *imo* in. v. Rom. et alii Pier. et Heinf. cum Burm. *una* v. duo Burm. et Goth. text. 423 *manu* Gud. et Moret. qu. 424 *ſubito* ſec. Moret. *in corpora* Hugon. *in praefatis* Sprot. 425 *viri* aliquot Heinf. et Burm. Eadem varietas ſupra occurrebat. 426 *incendit* Hamb. alter. *in hoſſem* Heinf. e libb. Vulgo: *in hoſtes*. *ad hoſtem* Goth. text. 428 *Neque Arma* Hugon. et a m. pr. Medic.

in re mirabili: pro aqua amnem, pro vase labrum splendens aere, seu lebetem, pro miscere inficere ponit, et sic porro. 419. Ambrosiae succus, qua dii vtuntur, pro vnguento est, quod vulnus leuat et lenit. panacea, *πανάκεια*, est inter fabulosos succos iam ap. Callim. in Apoll. 40. 421. 423. Comparant Iliad. *, 528. 529: Quippe,

pro vtique, *δὴ*, vt alias *ſcilicet*: rediere in priflina, in prifinum, vires, reſtitatae ſunt.

425. Exclamationis repentinae vim facile quiſque ſentit. Egregium narrantis hoc artificioſum. 428. Proueniunt, pro vulgari, ſunt, eueniunt. 429. agit, non accipio cum Seruio, Apollo facit haec, nam id tenuit; ſed *πρόσπερα*, mittit

Ille avidus pugnae furas incluserat auro 430
 Hinc atque hinc, oditque moras, hastamque coruscantem.
 Postquam habilis lateri clipeus loricaque tergo est:
 Ascanium fufis circum complectitur armis,
 Summaque per galeam delibans oscula fatur:
 Disce, puer, virtutem ex me, verumque laborem; 435
 Fortunam ex aliis. Nunc te mea dextera bello
 Defensum dabit, et magna inter praemia ducet.

Tu

430 *avidus pugnae* Mentel. pr. a m. pr. *furasque* pr. Hamburg.
 431 *hastaque* Hugcn. 433 c. c. *hamis* Menag. pr. 435 *veterum-*
que Leid. et Montalb. *iunuenisque* alter Hamb. 436 *Non te* Ed. pr.
 Burm. 437 *magnum* Hugcn. et Ed. pr. Burm. *praelia* aliquot
 Picr., tum Menag. pr. et Goth. text. cum secundo. Sed *praemia* sunt
 victoriae, vt in Notis dictum. Sup. *praemia pugnae*, XI, 78.

mittit ad pugnam, concitat, idem quod mox *remittit*.
 430. Mira festinatio etiam in Aenea et praeclare tempus praeteritum: *incluserat*. 432. *est habilis lateri*, ἄγχι, εὐ ἀγχιός (ἐστίν), ἠγμορο, vel, vt Iliad. γ, 332. 333, thorax ἠγμοροσε δ' αὐτῷ, fedit in corpore, adaptata, habilis reddita est lorica corpori. *habilis hasta* supra fuit, quae manu facile haberi, tractari, potest; *lorica*, quae membris commode respondet. 435 sqq. Eminentissimus locus patris affectu, sententiae grauitate, vi ac veritate; quocum comparanda loca pulcherrima, primum Hectoris ad puerum Aegyanaem verba Iliad. ζ, 474 sqq., tum Aiacis ad Eurylacem apud Sophocl. 1647 sqq., vnde Attius suum sumferat apud Macrob. VI, 1 extr. *Virtute sis par, dispar formis*

patri. Cum hac simplicitate quandoquidem luctandum erat Maroni, sententiam paulo argutius expressit, quam par erat. 435. *verum laborem*. Seruius ait: „quem „per me ipse suscipio: non „qui ex aliorum virtute imperatoribus ascribi consuevit.“ Friget sic sententia. Accipio *laborem* de ipsa laboris toleratione, patientia, *κατρεγία, ἀνδραγία*. Dixit autem pro vulgari: disce ex me veram virtutem in tolerando labore; exemplum verae virtutis me tibi habere propositum; at fortunae secundae exempla pete ab aliis. Altero loco: *Fortunam ex aliis*: vocabulum *discere* non aequè appositum erat. Forma tamen orationis inde existit exquisitior pro vulgari: vtere fortuna meliore, quam ego expertus sum. 437. *Defensum*

Tu facito, mox cum matura adoleuerit aetas,
 Sis memor, et te, animo repetentem exempla tuorum,
 440 Et pater Aeneas, et auunculus excitet Hector.

Haec ubi dicta dedit, portis sese extulit ingens,
 Telum inmane manu quatiens: simul agmine denso
 Antheusque Mnestheusque ruunt; omnisque relictis
 Turba fluit castris. Tum caeco puluere campus
 445 Miscetur, pulsuque pedum tremit excita tellus.

Vidit ab aduerso venientis aggere Turnus,
 Videre Aufonii, gelidusque per ima cucurrit
 Ossa tremor. Prima ante omnis Iuturna Latinos

Audii

438 *Tum et adoleuerat Medic.*, sed a m. pr. *mature* aliquot Pier.
 439 *exempla virorum* Goth. tert. 440 *excitat* Goth. tert. *extulit*
 sec. 441 *Haec tibi* Goth. pr. et Ed. Ven. 1484. *portis s. e. altis*
 edd. vett. et pars codd., sed Pierii et Heinſii meliores *ingens*, quod
 iam ed. Ald. tertia exhibet, sed male cum alijs ad *tolum* refert: nam
 sic poeta iungere debebat: *tolum ingens inmane*. Immo vero cum
 Donato ad Aeneam referendum: *ipse sese extulit ingens*, vt sup. IX,
 597. 443 *Antheusque* reposuit Heinſius e Medic. et binjs Moret.;
 adde aliquot alios apud Burm. An bene factum sit, ne dubita. Nam
 ex Ἀνθεός iam frequentauerat *Anthea* media breui sup. lib. I, 181. 570,
 estque is ex Aeneae socijs. Nec tamen Medicus aliter quam *An-*
thaeus. Et vulgatum vbique *Antaeus* vel *Anteus*. Ἀνταῖος, *Antaeus*
 idem nomen iam sup. lib. X, 561 vidimus; mox *omnisque* Medic.,
 teste Heinſio: sed Foggin. *omnis*. 444 *ruit e. Gud.* pro *diu. leſt.*
 et Menag. pt. *caeco vulnere* alter Menag. *campis* pr. Moret. 445
fremit Leid. pro var. *leſt.* *plausuque* *tremit* *magno e. t.* Zulich. a m.
 pr. 446. *Vidit vt* Zulich. a m. sec. *agmine* aliquot Pier., inter quos
 Rom. et Sprot. cf. IX, 375. 448 *Luturnis* Gud. et duo alij Burm.

sum dabit pro *defendet*, vt
 iam similia vidimus. *magua*
inter praemia ducet per mag-
 na belli decora, victorias.
 Friget aliorum interpretatio:
 magno pretio habebō, si te
 defendero. 438. 439. 440.
 Versus aenei inſigendi puero-
 rum animis, quibus illustres
 parentes prouidentiae mune-
 re contigerunt.

441. Verba comparant Iliad.

v, 1, et 443. 444. Iliad. λ,
 723. 444. Vulgare est:
 puluis miscetur, turbatur in
 campo; et quia obscurat ae-
 rem, hinc caecus; vt solet
 poeta pro, qui visum eripit,
 caecum dicere. 445. *excita*,
 doctius quam *concita*. 449:
Iuturna refugit, Camerti affi-
 mulata supra 224. Eadem
 mox, Turno fratre in discrimen adducto, iterum in aciem
 prodit

Audiit adgnouitque sonum, et tremefacta refugit.
 Ille volat, campoque atrum rapit agmen aperto. 450
 Qualis, vbi ad terras abrupto fidere nimbus
 It mare per medium: miseris, heu, praescia longe
 Horrescunt corda agricolis; dabit ille ruinas
 Arboribus, stragemque fatis; ruet omnia late;
 Ante volant, sonitumque ferunt ad litora venti. 455
 Talis in aduersos ductor Rhoeteius hostis
 Agmen agit; denfi cuneis se quisque coactis
 Adglomerant. Ferit ense grauem Thymbraeus Ofirim,
 Archetium

449 *Auchit* Exc. Burm. *agnoscitque* Goth. tert. 450 *actum*
 Doruill. *campumque atrum rapit agminis aperto* Goth. sec., elegans
 lectio: modo grauiorem auctorem haberet. Transferunt poetae praedica-
 tuta, adeoque h. l. ad campum, quod agmini debetur: *rapit campum*
agmine. 451 *abrupto* Montalb. *abrupto* nonnulli. vid. Notam.
 452 *heu tristia* sec. Rottend. 453 *ruinis* Goth. tert. 454 *ruit* in
 multis, in aliis *volans*, tum in nonnullis: *ruit omnia, lato Anteuolans* i
 eleganter et hoc: sic Medic. Leid. Zulich. Parrhaf. cum Goth. tert.
 455 *Ante sonant* Mentel. pr. ad l. *Ausus* Parrhaf. 456 *uisor* alter
 Hamb. et Leid. *uisor R. heros* Goth. tert. *Rothus in hostes* Doruill.
 Alii aliter peccant. Est *τὸ Ποσειδών*, inde *Ποσειδών*. 457 *denfi*
 Sprot. 458 *Agglomerat* alter Hamb. et Goth. pr. *Ferit*
ante Goth. pr.

prodit v. 468. In quo nihil
 erat, quod minus probabile
 videri debebat. Potest quis
 subito terrore fugere, idem
 recipere animum et in discrimen
 redire.

450. *rapit*, ducit concitate:
 elegantius quam ducit. *atrum*
 ad puluerem refer. 451 sqq.
 Comparatio ex Homero ducta:
 sed variata egregie et ornata
 nouis accessionibus: Iliad. δ,
 275 sqq., non vero Iliad. γ,
 334 sqq. comparari et Maroni
 obtrectari debebat. *abrupto*
fidere, magnifice pro abrupta
 nube, quae nimbum,

procellam, facit. Ausus hoc
 videtur poeta, cum semel *fidus*
 de tempestate dicere solenne
 sit, quoniam sub certorum
 siderum ortu vel occasu
 tempestates fiunt. *abruptis*
procellis Ge. III, 259. *abruptis*
nubibus Aen. III, 199 dixerat.
 Similiter *praeceps* dictum
 occurrere memini. *dabit ille*:
 tempore futuro haec *εὐνοίας*
extulit: quo ipso nos in
 expectationem rei rapit tamquam
 adhuc futurae. 456. *ductor*
Rhoeteius, Troianus: v. sup. III,
 108. 457. Bene Seruius: *denfi*
 cuneis, vt cuneatum dimicent.
 458. *grauem* non

Archetium Mnestheus, Epulonem obtruncat Achates,
 460 Vsentemque Gyas; cadit ipse Tolumnius augur,
 Primus in aduersos telum qui torserat hostis;
 Tollitur in coelum clamor verisque vicissim
 Puluerulenta fuga Rutuli dant terga per agros:
 Ipse neque auersos dignatur sternere morti;
 465 Nec pede congressos aequo, nec tela ferentis
 Insequitur: solum densa in caligine Turnum
 Vestigat lustrans, solum in certamina poscit.
 Hoc concussa metu mentem Iuturna virago

Aurigam

459 Corruptelas nominum vid. ap. Burm., nam enotare piget post tot millena inutili forte opera enotata. Suspicio tamen sine adspirazione scriptum fuisse *Archetium*. 461 *torfit* in Rom. *torserit* Leid. *hastis* Bigot. 463 *per hostes* alter Menag. 464 *aduersos* aliquot Pier. et edd. vett., vsque ad Ald. tert. a Naugerio castigatam, quae *auersos* dedit; recte. Nam membra haec sunt: fugientes — congressos cominus — eminus petentes se telo: omnes omittit. Ge. Fabricius verum vidit; etiam Cuninghamus; Heinsius post Cerdam non aequae. *aduersus* Leid. 465 *aequo* iam Commelin. ex Palat. dedit. *Nec pede congressos nec aequo* vett. edd., nisi quod Ven. 1484 *congressos aequo*. Monuit iam Pierius fere omnes Codd. habere: *congressos aequo*; saltem pauci scripti, vt Parthaf. Ven. et Goth. tert., *nec aequo* exhibent. Ita tamen Seruium, quem habemus, legisse manifestum est. *congressus* Goth. sec. et Ed. pr. Burm. 466 *denso* Rom. in aberat Goth. pr. Sprot. et edd. vett. pr. et Mediol. 467 *in certamine* sec. Hamb. 468 *Hinc* Oblong. Pierii. *Haec* alii ap. Pier. *Hic* Parthaf. et Ven. c. manu Goth. tert.

non satis definiit poeta, quo sensu accipi vellet, nec refert: nam simpliciter ornat; fortem exponit Seruius. Refero ad auctoritatem, dignitatem, annos. 460. Comparant verba Iliad. π, 558. De Tolumnio sup. 258. 266. 466. Sic Hector Patroclum insequitur Iliad. π, 731. *tela ferentes*; inferentes, vt sup. quoque XI, 872, h. adortos se, contra stantes.

468. *Iuturna virago*. Ser-

vius: *virago* dicitur mulier, quae virile implet officium. Eum sequuntur alii. Argutius dictum puto quam verius. *Virago* et *virgo* prorsus eandem vim habent: sed alterum antiquius adeoque epico carmine dignius. Hinc apud poetas *virago* Pallas, Diana, Nympha: vt *μαρτυρος*, *μαρτυρικη*. Quod vero Iuturnae h. l. tribuit Maro, sublestum est Homeri exemplo Iliad. ε, 835 sqq., vbi Pallas,

Aurigam Turni media inter lora Metiscum
 Excudit, et longe labsum temone relinquit; 470
 Ipsa subit, manibusque vndantis flectit habenas,
 Cuncta gerens, vocemque et corpus et arma Metisci.
 Nigra velut magnas domini cum diuitis aedis
 Peruolat, et pennis alta atria lustrat hirundo,
 Pabula parua legens, nidisque loquacibus escas; 475
 Et nunc porticibus vacuis, nunc humida circum,
 Stagna sonat: similis medios Iturna per hostis
 Fertur equis, rapidoque volans obit omnia curru;

Iamque

469 *Metiscum* tuentur vett. edd. et codd. cum Grammaticis apud Heinf. Solus Fulgentius de continentia *Methyscum*, *Μεθύσκον*, interpretatur, ebriosum. v. ad Aufon. Epist. XIV, 16. 470 longo Dorvill. *lapsum a t.* Goth. tert. *relinquit* Heinf. codd. 472 et *vocem* Zulich. 474. et *pennis* constans libb. scriptorum et edd. lectio. *pennis* Ed. Iunt. *pennis* alter Menagii. *pennis* sec. Rottend. *pennis* Parrhaf., quod Mafaic. expressit. 475 p. *potens* Hugen. u. J. *ausert* a m. pr. Rottend. sec. *escam* Goth. pr. 476 p. *varis* Goth. tert., *perperam*. vid. Not. Beng. Iul. Sabin. *vacuis*, id est, magnis vel altis. Aliter sup. II, 761. 477 *volat* Parrhaf. et Leid. a m. pr. cum Goth. tert., sed *sonat* exquisitius: *volat* cum cantu. *sonant* Moedic. (a m. pr.). *sonans* duo Burm. 478 *rapit omnia* Parrhaf. a m. pr. et alter Hamb. *cursu* aliquot Pler. et Burm. cum eiusdem Ed. pr.

las, deiecto Stenelo, Diomedis curruum simili modo regit. Sed locus ille plus dignitatis habet, quam hic, in quo versamur.

473. Exemplum huius comparationis, quantum quidem constat, ante Maronem non occurrit aliud. Nisi itaque poeta is, unde ductum est, intercidit: est hoc inter inventa Maronis. Observanda autem ars in re tenui et humiliori ornanda et amplificanda. *Nigra hirundo*: ut domesticam designet, non ripariam, ut Scaliger observavit. Di-

cam potius hiruindinem rusticam describi, *ἀναδυλλίσκη*, quae dorso nigro caerulescente est: et agi hic non de palatio urbano, sed de villa affluente; illa docent: *nunc porticibus vacuis, nunc humida circum Stagna volat*: quae in vrbe non facile quaeratur. *penitus* in interiora domus penetrando. cf. sup. v. 256. 263. 475. Suavis versus: *parua cum dilectu!* ut paulo ante *vacuis* declarat spatia porticus et amplitudinem. *nidis loquacibus* pro pullis, *νεοσσός, τρυγός*.

480. Nec

- Iamque hic germanum, iamque hic offentat ouantem;
 480 Nec conferre manum patitur: volat auia longe.
 Haud minus Aeneas tortos legit obuius orbis,
 Vestigatque virum, et disiecta per agmina magna
 Voce vocat. Quoties oculos coniecit in hostem,
 Alipedumque fugam cursu tentauit equorum:
 485 Auersos toties currus Iuturna retorfit.
 Heu, quid agat, vario nequidquam fluctuat aestu;
 Diuersaeque vocant animum in contraria curae.
 Huic Messapus, vti laeua duo forte gerebat
 Lenta, leuis cursu, praefixa hastilia ferro,
 490 Horum vnum certo contorquens dirigit ictu.

Substitit

479 *Atque hic eadem Ed. pr. ostendit eadem et caeterae vet. edd.* Primus Pierius e Rom. notat *offentat*, receptum ab Heinsio, cum Goth. a m. sec. Gud. et Leid. idem offerrent: adde Goth. pr. 482 et abest Ed. pr. Burm. *disiecta* Oudart. a m. sec. Sprot. et Hamb. pr. cum Goth. pr. edd. vet. Vca.; usque ad Egnatianam emendationem. In fine magna Medic. et caeteri Heins. omnes, Goth., tum edd. vet. omnes: vt magna voce iungatur. At *agmina longa* primus Pierius ex aliquot suis notauit: in quibus tamen Romanus non erat: hinc recepit prima, ni fallor, ed. Commel. e Palat., inde edd. Pulmann., et hinc caett. vulgg., in his Dan. Heinsius: aduersus codicum, vt vidimus, auctoritatem: ideoque nunc alterum tetrauximus. 484 *fuga cursum* apud Schol. Horatii Cruqui I Od. 27. *tentabat* Zulich. a m. pr. 485 *Auersos* Goth. tert. et aliquot scripti apud Burm. cum ed. pr. *quotiens* Zulich. *curruus* vet. apud Pier., vt sup. v. 671. *cursum* sec. Moret. *recessit* alter Menag. 486 *quid agam* alii apud Seru. ex Aeneae persona. 487 *animo* tert. Rottend. 489 *leui curru* Bigot. et pr. Hamb. *leui cursu* Gud. et alii apud Burm. cum Goth. sec. *leuis lato* alter Hamib. *praefixo* alter Menag. conf. sup. V, 557. 490 *ovo* Parthal. *torquens* Doruill. *dirigit* Medic. cum Romano.

480. *Nec conferre manum;* cum Aenea, ait Seru. Nam alios persequitur. 481. *Vt lagere vestigia, oras, vias,* est persequi, sic legit h. l. *Aeneas tortos orbis*, obliquas et implicitas vias, vt Seruii verbis vtar (cf. inf. 743), pererrat ac peruagatur. 482.

disiecta per agmina impetum ruentis turris declarat, quo dissipati cedunt ordines, 483. 484. Quoties e longinquo Turnum animaduertenter eumque inferebatur sic, vt iam aggredi vellet etc. *tentare* h. l. pro affequi, attingere: saltem in eo esse, vt affequaris.

Substitit Aeneas, et se collegit in arma,
 Poplite subsidens: apicem tamen incita summum
 Hasta tulit, summamque excussit vertice cristas.
 Tum vero adfurgunt irae, infidiisque subactus,
 Diuersos vbi sensit equos currumque referri,
 Multa Iouem et laesi testatur foederis aras,
 Iam tandem inuadit medios, et Marte secundo
 Terribilis, facuam nullo discrimine caedem
 Suscitat; irarumque omnis effundit habenas.

495

Quis mihi nunc tot acerba deus, quis carmine caedes 500
 Diuersas, obitumque ducum, quos aequore toto
 Inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troius heros,
 Expediat?

492 *substitens* alter Menag. *summam* Rom. 494 *insurgunt*
 Vratisl. *subactis* pars codd. apud Burm. cum eiusd. ed. pr. et Me-
 diol. In Mentel. pr. adscripta glossa: id est *repulsi*, quod non affe-
 quor; sed nec vulgatum satis diserte exponunt Intpp. Nam, si *subac-*
tus est coactus, ieiuna fit oratio. Accipio *subactus*, vt domitus, vic-
 tus, *δαρσδετ*, de ira, propter insidias, quibus petikum se viderat.
 Sic alias *adactus*, permotus. 495 *Diuersos subsensit* Gud. *vbi sen-*
tit Medic. et aliquot alii cum Goth. tert. *Diuersos*, in diuersam par-
 tem actos: quis dubitet? 496 *laesas* Menag. pr. *facu* Oudart.
testatur Heinl. secundum Pieriam e libb. potioribus. Vulgg. *testatus*,
 vnde lenior erat oratio. 497 *et Marte secundo*, *Terribilis*, inter-
 pungi posse in Seruius notatum est: et hoc praeseram. 499 *ef-*
fudit aliquot codd. et edd. *perfundit* Parrhal. 500 *Qui*
mihi — qui carmine Leid.

assequaris. Videtur autem
 (conf. v. 465) Aeneas pedes
 incedere. 491. *se colligit in*
arma, int. in clipeum, quo
 textit se, *σφιζανων*, *subsidens*.
 Res passim *obuia*. 492. En-
 nium Annal. XIV *tamen in-*
duolans secum abstulit hasta
insigne, ante oculos fuisse Ma-
 crobius contendit VI, 1, pag.
 578. 494. *insidiis subactus*,
 ira propter insidias sibi factas

victus. vid. Var. Lect. 494.
 Sic sup. X, 813. 814. 499.
 Seruius: „et hic moderate
 „locutus est. Nam Ennius
 „dixit: *irarumque effunde qua-*
 „*drigas.*”
 500. Erant superanda nunc
 tot alia loca de congressibus
 pugnantium, ipsius quoque
 Aeneae et Turni. Hinc in-
 vocatio dei alicuius. Ser-
 vius laudat Statium X Theb.

825.

Expediat? tanton' placuit concurrere motu,
Iuppiter, aeterna gentis in pace futuras?

505 Aeneas Rutulum Suironem (ea prima ruentis
Pugna loco statuit Teucros), haud multa moratus,
Excipit in latus, et, qua fata celestima, erudum
Transadigit costas et crates pectoris ensem.

Turnus equo deiectum Amycum, fratremque Diorem,
510 Congressus pedes: hunc venientem, cuspidē longa,
Hunc mucrone ferit; curruque abscissa duorum

Suspendit

503 *tanto Rom.* et alii apud Pier. et bini Goth. *tanto* ed. pr. Burm., sed *tanton* tuentur Medic. et alii: tum Servius. Conf. sup. ad X, 668. 506 *moratus*; qui Aeneam haud multum moraretur aduersus eum pugnando, Rom. et pars Pierianorum et Heinshani omnes, interque eos Mediceus cum Goth. tert. *moratur* Goth. sec. *moratum* Sprot. a m. pr., a sec. *moratus*. *moratum* etiam Servius agnoscit et interpretatur: „Est igitur etiam hic locus ex iis, in quibus sententiae ratio et natura omnem librorum auctoritatem euicit. Requiritur enim *moratus*; idque iam a vet. inde edd. vulgatum per Aldd. et caet. 507. 508. *crudo* — *ense* Aldd. et quae hinc profectae, inuitis libris omnibus, vsque ad Commelin., qui meliorem lectionem e Palat. induxit. *ensem Transadigit costas* exquisitius dictum, h. adigit trans costas: sic quoque sup. v. 275. 276. Sic *transfigere hastam, exigere ensē per costas*, et alia dixit Maro. *Transadiit* aliquot Burm. cf. sup. 274. 509 *Diorem* aliquot Burm. 510 *Congressus* Goth. alter. 511 *curruque* Ed. pr. Burm. *abscissa* Medic. *abscissa* apud

825; 503. 504. pro vulgari: Fierine potuit, vt gentes duae mox in vnum coalescentiae tam atroci pugna concurrerent? 505. 506. *ea prima ruentes* Pugna loco statuit Teucros, h. e. Aeneam cum comitibus per ordines ruentem, cum impetu discurrentem, dum insequitur Turnum, nunc autem, eo dimisso, cum proximo quoque congressum, *ea pugna* primum loco statuit, consistere fecit: sollemnis orationis in-

versio, pro communi: ad eam primum pugnam Teucrici, fusc adhuc per ordines ruentes, subsisterunt. 507. *Excipit in latus* doctē, pro, excipit, vulnerat, in latere. *qua fata celestima* — *μαλίστᾳ τε καίριον ἐστὶ*. *erudum* pro cruento; vt et sup. X, 682. 509. Ergo Amycus et Dioreus filii Briaui. conf. sup. V, 297. I, 221. Diversi ab hoc Amyco sunt, quos lib. V, 373. IX, 772. X, 704 vidimus. 510. 511. Compara-

Suspendit capita, et rorantia sanguine portat.
 Ille Talon Tanaimque neci fortemque Cethegum,
 Tris vno congressu, et maestum mittit Onyten,
 Nomen Echionium, matrisque genus Peridiae; 315
 Hic fratres Lycia missos et Apollinis agris,
 Et iuuenem exosum nequidquam bella Menoeten
 Arcada: piscosae cui circum flumina Lemae
 Ars fuerat, pauperque domus; nec nota potentum
 Limina; conductaque pater tellure serebat. 520

Ac

apud Seru. ad II Aen. 533, et sic Doruill. cum nonnullis edd. vet.
 etiam Aldinis. *accisa* Goth. tert. 513 *Thalon* Medic., et a m. pr.
Tanamque: *Talum*, *Tagum*, et *Talainq.* *Tanainq.* *Thalainq.* *Thalarumq.*
Jaganumq. *Talarumque* alii. Vera nomina vix habemus: nam in istis
 nihil est Latinae indolis. Debent autem esse Latinorum nomina, ut
Callagus. 514 *Onyten*, *Ὀνύτιν*, melius quam *Onitēn*, *Onithem*, *Orom-*
tem, *Omentem*. 515 *Nomine Echionium* plerique Pier. cum Medic. et
 aliis. Sed *nomen* (*ἄνα*) doctius iam antiquitas editum. *Nominechi-*
onium Rom. *nomen* *chionium* Leid. et Goth. sec. *Tionium* alter.
 Perperam *Catroeus* Burm. laudatus: *Erichthonium*. Mox *Perideas*
 Paribaf. *Perichias* Exc. Burm. et Goth. tert. *Perrichias* pr. Hamb.
 516 *Tunc* Zulich. *Et frat.* Seru. ad III, 8. *aruis* pr. Hamb. pro var.
 lect. Non recitat duorum iuuenum nomina. 517 *Menoetem* Ara-
 sian. *Menotem*, *Menontem*, *Meontem*, *Monntem*, *Mouentem*, deprava-
 tiones. 518 *qui e.* Doruill. 519 *Lar fuerat* con. Heinfi: ab ip-
 so spreta. *Adhuc erat* Doruill. *parentum* Ed. pr. Burm. et Goth. tert.
 Zulich. a m. sec. 520 *Limina* e Colot. et Mediceo iam ab Vesino,
 Cerda, Heinio et Marklando commendatum, receptum est à Barman-
 no: etiam a Cuninghama pro eo, quod per scriptos et editos vulga-
 tum: *Munera*. Satis vtiq. frequentia *potentium limina*, vel ex Ho-
 ratii

re solent *Iliad*, v, 461. 462.
 513. *Ille*, Aeneas. *maestum*,
 ipsa morte, puto, quam subi-
 turus erat. Seruius tristem,
 leuicium, *στυγερὸν*, expo-
 nit. *Nomen Echionium*: quo-
 ad nomen; nomine, Echio-
 nis filium. Ita tandem fieri
 potest, ut nomen per filium
 explicetur: vti et *genus* mox.
 Nec vero de Echione The-
 bano cogitandum. 516. *Hic*,
 VIRGIL. Tom. III

Turnus. *Lycia et Apollinis*
agris: respicit Patara cum
 templo Latonae et liberorum.
 517 — 520. Egregie ad misera-
 tionem faciendam ornauit
 locum: idque eo sagacius fe-
 cit, quod statim atrox rerum
 facies succedit: *Ac velut* etc.
 Similis elegantiae locum vide
 apud Ouid. *Met.* III, 582 sqq.
Lerna autem et si Argiui agri,
 fluitus et palus, non tamen
 S; a con-

Ac velut inmissi diuerfis partibus ignes
 Arentem in siluam et virgulta sonantia lauro;
 Aut vbi decursu rapido de montibus altis
 Dant sonitum spumosi amnes, et in aequora currunt,
 525 Quisque suum populatus iter: non segnus ambo
 Aeneas Turnusque ruunt per proelia; nunc, nunc
 Fluctuat ira intus; rumpuntur nescia vinci
 Pectora; nunc totis in volnera viribus itur.
 Murranum hic, atavos et auorum antiqua sonantem

Nomina,

rati Epod. II nota; sed ea ipsa res dubitationem facit, an h. l. in fedem exquisitioris vocis venerit *potentum munera*, h. obsequia, officia salutandi, comitandi, et sic porro. Sic etiam Seruius interpretatur. 521 *At* Goth. sec., et hoc malim. 522 *Ardentem* Medic. cum Leid. et Reg. *lauri* alius Leid., minus docte. v. Not. 523 *procurfu* vterque Hamb. et Parrhaf. *percurfu* Goth. tert., vtrumque vitiose. 524 *aequore* Hugon. et Zulich. a m. pr., et a m. sec. ad *aequora*. *verrunt* Parrhaf. 525 *populatur* tres ap. Burm. 526 *in praelia* aliqui apud Burm. et Pier. 527 *rumpuntur* Parrhaf. *nescia rumpi* Zulich. a m. sec. 528 *in pugna* *akter* Hamb. 529 *sonantes* Hugon.

a confiniis Arcadiae multum abest. Ex Euandri autem copiis fuisse putandus.

521 fqq. Hic iam variauit ea, quae sup. lib. II, 304 fqq. posuerat, vbi vide Notam. Comparatio vtraque in Homero et Apollonio obuia. cf. loca sup. ad II, 304 sq. laudata. De priore inprimis cf. *Iliad.* λ, 155. *Apollon.* I, 1026 sq. vid. sup. X, 405. 522. siluam lauream intellige:posito generi subiungit formam seu speciem, ex more; pro virgultis laurorum, lauris, doctius dixit *virgulta lauro*, vt *virgulta sonantia siluis* sup. III, 442. VI, 704, vbi vid. Var. Lect. 525. *quisque suum populatus iter*; grauitur pro,

decurrens, sed cum vastatione agrorum. 526. *per praelia*, ordines pugnantium, aciem. 527. *Fluctuat ira*: Iam sup. IV, 530 *Dido magna irarum fluctuabat aestu*: petita rei imagine ab aqua effervescente et aestuante: quae, dum vas eam non capit, luctatur et allaborat, vt erumpat. conf. Lucret. III, 298. 299. Hinc plenum aqua vas *rumpitur*: vocabulo sollempni de copia; cf. ad Tibull. II, 5, 84. Sic *rumpuntur horrea missibus*. Itaque nunc *rumpuntur pectora*, exaestuante ira, quam vix continere possunt.

529. *hic*, Aeneas esse debet, nam Latium occidit: et

Nomina, per regesque actum genus omne Latinos, 530
 Praecipitem scopulo atque ingentis turbine saxi
 Excuit, effunditque solo; hunc lora et iuga subter
 Prouolueris rotas: crebro super vngula pulsu
 Incita nec domini memorum proculcat equorum;
 Ille ruenti Hyllo, animisque inmane frementi, 535
 Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet:
 Olli per galeam fixo stetit hasta cerebro.
 Dexteram nec tua te, Graium fortissime, Creteu,
 Eripuit Turno; nec di texere Cupencum,

Aenea

530 *que* abest Parrhaf. Zülich. et Exc. Burm. 531 *ingenti* Rom. et Donat. cum Goth. sec. *immanis* Zülich. *t. montis* pro var. lect. Oudart. 532 *Excipit* Medic., quod malim amplecti. *Excuit* accipiendum pro, percutit. *Hinc* sec. Rottend. 533 *Inuolueris* Goth. sec., vt sup. v. 292 *oppositis a tergo inuoluitur avis*. In fine versus idem: *curju*, text. *passu*. 534 *memorum domini* Parrhaf. 535 *Illo* vel *Hilo* ante editum. *Hyllo* Heinsius e Medic. et Mentel. restituit: notum nomen; accedit aliorum: *Hyllo*. 536 *aurata* tentabat Ios. Schrader., quia sollennius hoc. *in tempora* Zülich. 537 *fixa* aliquot Pier., ex interpolatione eorum, qui non viderunt, *fixo* esse ex Virgilii more pro *transfixo* cerebro. Recepit tamen *fixa* Cuningham. 538 *Rheten* alii apud Pierium; alii *Reteu*, *Rhoeteu*, quod esset *Ροιτιν*, *Cretheu*, *Cereu*. *Creteu* statim a principio editum. Praefendum tamen hic erat *Cretheu*, quod Rom. et Medic. tuentur; et est notum nomen *Κρητιν*; alius eiusdem nominis iam sup. IX, 774 erat memoratus. Bis autem poetam eodem nomine vt in obscurioribus his viris quid vetuit? 539 *Cupencum* ex scriptis Pier. et suis restituit Heinsius. Accedit Seruius: „Sane sciendum, Cupencum Sabinorum lingua sacerdotem vocari.„ Est adeo Italicum nomen? et recepit Silius IV, 537. Vulgo *Cupentum* legebatur: *Tupentum*
 Ed. pr. Burm.

et cf. inf. v. 638. *sonantem* h. crepantem, iactantem, dixit: vt alias *sonare*, est loqui, commemorare. 530. *actum*, exactum, ductum, procedens; omnes eius maiores regia fuerant dignitate. Mirifice argutantur Intpp. 531. *turbine* docte pro iactu, sed cum rotationis notatione. 532. *prouolutus* ille est sub-

ter currum; impeditus habenis et rotis. Ita *lora* et *rotas* eum prouoluerunt subter iuga, currum. Equi *nec memores domini* ad miserationem dicti sunt.

535. *Ille*, Tarnus. 536. *aurata ad tempora*, aurata galea tecta, vt vk. sq. 537. *fixo* h. l. transfixo. 538. Graecum Cretea puta fuisse

- 540 Aenea veniente, fui; dedit obuia ferro
 Pectora: nec misero clipei mora profuit aerei.
 Te quoque Laurentes viderunt, Aeole, campi
 Oppetere, et late terram confernere tergo;
 Occidis, Argiuae quem non potuere phalanges:
 545 Sternere, nec Priami regnorum euerfor Achilles;
 Hic tibi mortis erant metae; domus alta sub Ida;
 Lyrnessi domus alta, solo Laurente sepulcrum.
 Totae adeo conuersae acies, omnesque Latini,
 Omnes Dardanidae: Mnestheus, acerque Sereftus,
 550 Et Messapus equum domitor, et fortis Asylas,
 Tuscorumque phalanx, Euandrique Arcades alae.

Pro

541 *miseri* Goth. tert. *aeris* Rom. Medic. et alii Pier. et Heins., omnesque Goth. Erf. cum edd. vett. et Schol. Statii Theb. I, 102. Erroris causa in promptu est. *aerei* lectum est iam inde ab Ald. pr. 542 *campis* Medic. 543 *lato* pr. Hamb. et Exc. Burm. cum Goth. sec., sicque olim coni. Heinsius: minime probandum. Nam *si lato* efficacius ad magnitudinem declarandam, et amat id poeta. *terru* Ven. 545 *uerfor* pr. Hamb. *auerfor* Leid. 547 *Lyrnessi*, verum. Quis non ex Homero nouit? Deprouationes vide apud Burm. 548 *Tota* Par. 551 *phalans* Doruill. et h. l., scilicet ex corrupto pronuntiandi genere superiorum aetatum. *Arcades* reposuit Heins. e codd. suis et Pier., vt sup. XI, 685, dederat tamen iam idem Commelin. e Pal. Vulgo: *Arsadis*.

ex Arcadibus. *dii sui* s. propitiū, vt alibi; seu, quorum in tutela erat; seu, quod suspicari licet, quod ille sacerdos erat. 543. *ἐναργέστερον* prae hoc est Homericum: πολλὸς ἕκατο κρηόρος ἔνθα καὶ ἔνθα Iliad. η, 156. In tota autem narratione hac a v. 538 variatae orationis ars obseruanda est. 542. Aeolus ex Lyrnesso Myssiae sub Ida, qua parte postea Aeolis regio patuit: cf. Burm. ad Ouid. Met. XII, 109, vt videatur poeta fabu-

lam ignotam etiam h. l. esse sequutus. Ex ea capta erat Briseis, Hippodamia. *mortis metae*, θανάτου τέλος, vel τέκμαρ; quatenus ipsa mors pro meta est. Alias etiam *vitalis meta* recte dicitur. *Hic tibi m. e. m.* colorem orationis comparant cum Iliad. η, 104. v, 390. Sed proprie huc spectat Iliad. π, 787 ἄρ' ἄρα τοι, Πάτροκλε, φάνη βίη τοιο τέλευτή. 548. *conuersas* h. l. inter se ad pugnandum: vt συστρεφάσι.

554. *Hic*

Pro se quisque; viri summa nituntur opum vi.
Nec mora, nec requies; vasto certamine tendunt.

Hic mentem Aeneae genitrix pulcherrima misit,
Iret ut ad muros, ubique aduerteret agmen 555
Ocius, et subita turbaret clade Latinos.
Ille, ut vestigans diuersa per agmina Turnum,
Huc atque huc acies circumtulit; adspicit urbem
Inmunem tanti belli, atque inpune quietam.
Continuo pugnae accendit maioris imago; 560
Mnesthea Sergestumque vocat fortemque Sereflum,
Ductores,

552 *Pro se quisque viri*: verba repetita ex lib. V, 501. Exemplum ex Attio in Melcagro laudat Vrsin., ubi etiam *Pro se quisque*: quod inter imitationis exempla perperam refert. Etiam alterum hemistichium Ennianum esse Seruius monet: *summa nituntur opum vi* et etiam Macrob. VI, 1, p. 573. cf. sup. IX, 532. 553 *summo c.* Bigot, e sup. versu. 554 *Hinc duo Mentel.* 555 *auerteret* Goth. tert. 556 *caede duo Rottend. Latinus Goth. pr.* 558 *aciem multi apud Burm.*, propius ad vulgarem formam de acie oculorum. Sed ad *nostras acies* Lucret. aliquoties. 559 *quistem Rom.* 560 *accendit pugnae* Goth. tert. *accidit*, Ed. pr. Burm. *Mauortis Hugen. origo Zulich. a m. pr.* 561 *Sereflumque v. f. Cloanthum Parrhaf.*, interpolata ex Aen. I, 222. 510 et al. locis. cf. ad I, 618. IV, 288. *Sereflus* indubitate legitur X, 541.

554. *Hic mentem*; consilium immisit, indidit, Venus; *pulcherrima*, tantum ornans epitheton. Male repugnat Cerda cum al. Caeterum in sqq. cum iam nouissima totius belli et carminis parentur: ea quidem ipsi urbi Laurentum propius admouere voluit poeta, ut omnia essent ipsa rerum specie et hominum frequentia augustiora; utque peripetia aliqua etiam haec esset, cum antea Troianorum castra oppugnata essent a Latinis, ut nunc eadem fortuna transferretur ad Latinos.

Bona etiam Seruii obseruatio: „Sane bona, inquit, usus est oeconomia, ut diceret „instinctu numinis profectum „esse Aeneam ad ciuitatis excidium: nam incongruum „fuerat, occupatum bello per „se tale cepisse consilium. „ Immo incongrua est caussa. Sed facit poeta hoc, ut ipsi consilio maior auctoritas accedat deae monito. 556. *clade*: proprie, metu cladis, caepae urbis.

560. In seqq. adumbratur Allocutio militum. Breuitas et asperitas in ea commendanda

Ductores, tumulumque capit; quo cetera Teuerum
 Concurrit legio; nec scuta aut spicula densi
 Deponunt. Celso medius stans aggeré fatur:
 565 Ne qua meis esto dictis mora. Iuppiter hac stat.
 Neu quis ob inceptum subitum mihi segnior ito.
 Urbem hodie, caussam belli, regna ipsa Latini,
 Ni frenum adcipere et victi parere fatentur,
 Eruam, et aequa solo fumantia culmina ponam.
 570 Scilicet expectem, libeat dum proelia Turno
 Nostra pati; rursusque velit concurrere victus?
 Hoc caput, o ciues, haec belli summa nefandi.

Ferto

565 *rapit* Ed. Ven. Burm. 563 *scuta et sp.* Ed. pr. Burm. *haut*
sp. Goth. tert. *sepsi* Zulich. a m. sec. 564 *medio* pr. Menag. et
 Goth. text. Sic saltem *Celsus* medio esse debebat. 565 *hic stat* Do-
 natus ad Terent. Phorm. II, 1. *asset* Zulich. a m. pr. *asset* Erf.
 566 *Ne, Nec, Non quis,* aberratur. 568 In Oblongo vs. 569 ante
 hunc erat collocatus. et *disso p.* Sprot. et alii apud Burm. cum binis
 Goth. Petitum ex lib. III, 139, vbi vide. *Urbem* et *visti* ad sensum,
 non grammaticè, positum. Caeterum hunc versum quosdam per fi-
 guram Graecam exposuisse, obseruat Seruius, vt esset: *επιλογη
 κελου ληβειν*. Sane ad vulgarem formam erat: *ni fatebuntur se vit-
 le accipere*. Sed mutato tempore et omissione *se vitte* opus erat, vt a
 vulgari recederet oratio. 569 *f. fulmina* Vratisl. 571 *rursusque*
 Zulich. 572 *Hoc* qu. Moxet. *Hic* pr. Hamb. *Hoc caput* Goth. tert.
o capita, o ciues Zulich. o ducs Mentel. pr. *hoc belli* sec. Rottend.
 et Daruill. Mira *uina*, quae adscubero piget.
 vid. Not.

danda venit. 565. *Iuppiter*
hac stat: hac parte; h. pro
 nostra parte. Respicit scili-
 cet foedus a Latinis viola-
 tum. Ennianum esse Macro-
 bius VI, 1 monuit, ex Annal.
 VII *Non semper vestra* (ant
 nostra?) *euertit*: nunc Iuppiter
hac stat. 567. *causam belli*.
 Seruius ait: quia illic erat
 Lauinia. Cerda ad Amatam
 refert: vt inf. v. 600. Im-
 mo vero, vt in *regna ipsa*

Latini pro regia, grauiore
 vsus est verbo poeta, pro
 auctore belli, h. vrbe Lati-
 norum, qui bellum intule-
 rant. Quod Latinis tribuen-
 dum erat, vrbi tribuit. Sic
 et v. 572 accipiendus. 568.
Urbem et *visti* ad sensum, non
 grammaticè, positum. conf.
 Var. Lecti. 572. *caput bel-
 li et summa* est ipsa Lauren-
 tum vrbs, quatenus illa ca-
 put est papuli bellum geren-
 ti.

Ferte faces propere, foedusque repositae flammis.
 Dixerat, atque animis pariter certantibus omnes
 Dant cuneum; densaque ad muros mole feruntur. 575
 Scalae inprovisis, subitusque apparuit ignis.
 Discurrunt alii ad portas, primosque trucidant;
 Ferrum alii torquent, et obumbrant aethera telis.
 Ipse inter primos dextram sub moenia tendit
 Aeneas, magnaque incusat voce Latinum; 580
 Testaturque deos, iterum se ad proelia cogi;
 Bis iam Italos hostis; haec altera foedera rumpi.
 Exoritur trepidos inter discordia civis:
 Urbem alii referare iubent, et pandere portas
 Dardanidis, ipsumque trahunt in moenia regem; 585
 Arma

573 *propere* plerique Pier., doctius; ut sup. v. 85, item Menag. pr. et a m. pr. pr. Hamb. cum Erf. *reponite* Ed. pr. Burm. 575 *cuneos* sec. Moret. 577 *primosque fatigant* pr. Moret. alter Hamb. cum Oblongo Pierii. 578 *intorquent* idem et in fine *ponnis*. 579 *dextra* Ven. 581 *T. Deos se inuitum ad lectio* e Donato a Ge. Fabricio illata recte iterum eiecit ab Heinsio. *in proelia* Goth. text. 582 *Bis viatos hostes* Oudart. *haec iam altera* Medic. a m. sec., nervosius utique Heinsio indice. 585 *trahunt* pr. Moret., quod Heinsio impense ardebat, ut antea sit *iuvent*: quod non assequor. *in proelia* alter Hamb.

tis. conf. ad 567. De Turno quis tandem hic cogitet? 573. *foedusque repositae flammis*. Nescio, an nimis argute dixerit poeta, si flammam sacrorum foederis feriundo respexit. Malim accipere simpliciter: illato urbi igni repositae id, quod foedere iam pepigerant Latini.

575. Ipsi certatim, certantes inter se, *Dant cuneum*, faciunt, ut toties *dare* nostro poetae. 576. *Stalus improviso*: nota figura verborum pe-

tendum ex altero membro, *apparuerunt, prolatae, admotae sunt*. 577. *primos*: Bene Seruius: qui primi ad portas erant obuii, scilicet stationem agentes. 582. Variat orationem: *haec iam altera*, pro bis ruptum foedus, bis Italos hostes factos: cf. sup. 212 sqq. et VII, 263. 285. 585. *trahunt regem ad muros*, haud dubie dedendae urbis et renouandi foederis causa. Nihil apertius.

Arma ferunt alii, et pergunt defendere muros:
 Inclusas vt cum latebroso in pumice pastor
 Vestigauit apes, fumoque impleuit amaro;
 Illae intus trepidae rerum per cerea castra
 590 Discurrunt, magnisque acuunt fridoribus iras;
 Voluitur ater odor tellis; tum murmure caeco
 Intus faga sonant; vacuas it fumus ad auras.
 Adcidit haec fessis etiam fortuna Latinis,

Quae

586. *Arma fremunt* Bigot., vt simile sit ille: *fremunt arma iun-*
tus. Lapsus librarii non infelix! lapsus tamen. et deest Huges. et
 Parrhaf. 587 *I. voluti I. Medic. et pr. Hamb. in abest Hamb. sec.*
 et Ed. pr. Burm. 588 *Inuestigat opes a m. sec. Hamb. pr.* 589
per cerea castra Goth. tert., minus eleganter. *Cerea castra* hinc pe-
 tiiuit Claudian. de R. P. II, 125. 126. . . 590 *alas* Zulich. a. m. sec.;
 Qui lecticonum varietatem captat, potest huc aduocare Ge. IV, 202.
 203, sed est vitium ex altero natum: *arus*, quod alter Menag. ad-
 huc habet. *iram acure* etiam pedestris oratio frequentat. 591 *Sol-*
uitur Goth. tert. *intus odor* sec. *castris* alter Menag. nunc ante
 Heinf. lectum. *tunc nonnulli et alii.* Sed *tum iam* Pier. e suis
 commendauerat. 592 *in auras tres* apud Burm. 593 *hic*
fessis Goth. sec.

587 sqq. Accipiendum de
 fumigatione, qua, vt fauos
 eximat mellarius, expellun-
 tur aluearibus apum exami-
 na: cf. Ge. IV, 229. Com-
 parationem Apollonio suble-
 gisse Maronem satis iam mo-
 nuerunt latpp. Locus est de
 Bebrycum fuga lib. II, 130
 sqq., vbi Brunck. laudat Ly-
 cophr. 293, noster vero ad
 vrbanoꝝ discursationem et
 trepidationem transtulit, et
 ornamenta varia adiecit: v.
 c. *πῆρσθ ἐνὶ ἐστὶ latebroso in pu-*
mice; καυσιῶν ἐστὶ fumo implere
amaro; vestigauit est pro in-
 venit: et *ἀόπιστος* accipien-
 dum: *trepidae rerum*, sollem-
 ni (conf. sup. I, 178) ornatu,

pro *trepidae* simpliciter: tre-
 pidae de rebus, propter res,
 propter casum repentinum;
 in trepidis rebus constitutae,
ἀμνηστῶσαι. 591. 592. titu-
 tum ad exornandam compa-
 rationem valere debent: sub-
 nati ex verbis Apollonii: *ἐπι-*
πρὸ δὲ λυγρῶν ἐπὶ Κερκῶν τοῦ
μυροῦ. Studium ornatus vi-
 demus vel in his *fumus ama-*
rus, ater odor. Omissa in fi-
 ne ad v. 592 applicatio com-
 parationis: Similis fortuna et
 trepidatio nunc erat in vrbē
 Latinorum.

593. Noua calamitas afflixit
 Latinos casu Amatae. *fessis*
 dixit, sc. mahis, vt iam to-
 ties vidimus, et iam animis
 fractos.

Quae totam luctu concussit funditus vrbein.
 Regina vt teclis venientem prospicit hostem, 595
 Incessi muros, ignis ad testa volare;
 Nusquam acies contra Rutulas, nulla agmina Turni:
 Infelix pugnae iuuenem in certamine credit
 Exstinclum; et, subito mentem turbata dolore,
 Se caussam clamat, crimenque, caputque malorum; 600
 Multaque per maestum demens effata furorem,
 Purpureos moritura manu discindit amictus,
 Et nodum informis leti trabe neclit ab alta.

Quam

594 totam in l. Parrhaf. tanto in luctu Hugen. 595 venientes
 q. hostes Doruill. conspiciit Oblong. et alii Pier., perperam. 596
 Turbatum in prima voce. Incessi vet. edd., et in his Egnat. e Ser-
 vio. Incendi propagatum inde ab Ald. pr. Hinc vtrumque passim
 editum, a nonnullis, vt a Cerda, Inscendi, ex emendatione Canteri
 non mala, si ex libris nihil haberemus, quod probari posset. In mul-
 tis Pier. et in Heinf. fere omnibus, add. Erf., Incendi occurrit; quod
 ex Inscendi natum videtur; in Rom. Incessi, in aliis Pierianis Incessi,
 quod et in Medic. a m. sec. (nam pr. Incendi dederat) et vnus Mentel.
 pro var. lect., item bini Goth. (in tert. Incendi) exhibent. Firmat id
 Seruius: Incessi, inuadi, cum Arufiano Messio et Eutyche apud Heinf.
 et imitatio Statij XI Theb. 361, iterum occupauit edd. per Commel.
 Steph. Plant. ignis ad Heinf. e Medic. et al. Vulgo ignesque ad. In
 Zulich. erat ignem ad t. 598 iuuenem pugnae pr. Hamb. et Gud.,
 quem verborum ordinem malim, ne ambigua sit sententia. Iongen-
 dum enim in pugnae certamine. Tum in abest Gud. et quibusdam
 Pier. a certamine Rom. in certamina Ven. 599 et abest Gud. et
 pr. Menag. dolore est Goth. tert. 600 exclamat ed. Iunt. 601 ef-
 fata vel affata item dolorem in nonnullis Pier. 602 discingit Gothi
 sec. 603 de apud Lactant. de Persec. c. 30. infamis Vratisl. et
 Doruill. infirmum Zulich. a m. pr. ab alta
 Gud. a m. pr.

fractos. 600. caput; vt sup.
 XI, 361 de Turno; o. Latia
 caput horum et caussa malo-
 rum. 603. Mortem Ama-
 taq iam expectare nos fecerat
 sup. vll. 62. 63. Nec pro
 odio illa suo in Aeneam su-
 perstes Turno esse debebat.
 Sed infame hoc mortis genus
 poetam maluisse mirum vide-

ri debet. Scilicet nec hoc
 ad sui saeculi sensum attem-
 perauit, nec ad nostram opi-
 nionem est diiudicandum; est
 enim hoc genus mortis heroi-
 cum ac tragicum, h. e. car-
 minibus et tragoedijs Grae-
 corum frequentatum. Mul-
 ta exempla in his sunt, quae
 congoisse Cerda, Nobile adeo
 leti

- Quam cladem miserae postquam adcepere Latinae:
 605 Filia prima manu flauos Lauinia crinis
 Et roseas laniata genas, tum cetera circum
 Turba, furit: resonant late plangoribus aedes.
 Hinc totam infelix volgatur fama per urbem.
 Demittunt mentis; it scissa veste Latinus,
 610 Coniugis adtonitus fatis, urbisque ruina,
 Canitiem in mundo perfusam puluere turpans:

*Multaque

604 *postquam miserae* Goth. tert. 605 *flauos* omnes Pier. et, quantum video, Heinsiani omnes. *floros* ex scriptis nulli praeterquam quos Giphani. Ind. Lucret. excitat, et quod in Leid. ac Mentel. pr. *floros* fuisse suspicatur Burm. Seruius tamen: „Antiqua, inquit, lectio *floros* habuit, id est florulentos, pulchros; et est sermo Ennianus. Probus sic adnotauit: *neotericum erat flauos; ergo bene floros*: nam sequitur: *et roseas laniata genas*. Accius in Bacchis: *Nam flori crinis, vide, ut propexi iacent*. In iisdem: *Et lanugo floris tunc demum intrigat*. Pacuuius Antiopa: *Cornicum floros dispergit crines*. „ Haecenus Seruius; cui adde quos laudat Burm. Probi acumen nihili est; et omnino vix inducor, ut cultissimum poetam duram et antiquatam vocem probasse credam. *Floros*, puta dissyllabum factum, vnus Egnatius recepit, quantum video, et e recentioribus Cuningham. 606 *lacerata* sec. Moret. 607 *latae*: haud dubie vitiosa lectio, quam miror Heinsium reuocasse. Burmannus obseruat iam Cerdam et P. Danielem aliosque sic edidisse: sine codicum vtiq; auctoritate, et verba saltem Donati notae praefixa sequentes: *latae clamoribus aedes*; nam Medic. vnus laudatur, is vero emendatus a sec. m. *late*: hocque poetae vsus et rei natura postulat: *resonant late*. Tum *clangeribus* Oblong., item Mentel. sec. et Hugencum Goth. tert. *clamoribus* Medic. Pierii.

leti genus ex antiquo more, inprimis in feminis. Sic Iocasta laqueo spiritum intercluit, Epicaste Homero dicta Od. λ, 277 sqq. Sic mater Vlyssis, Anticlea, ap. eund. Sic Clite ap. Apollon. I, 1063. Sic Phaedra et aliae. Hanc adeo mortem praetulit poetae historiarum fidei, qua apud Seruium Fabius Pictor Amatam inedia se interemisse tradiderat. At Piso apud Victor. O. G. R. 13 simpliciter:

interfesso Latias (in pugna cum Rutulis) *mortem Lauiniam sibi met consciuisse*. *Nodum leti* egregie dixit pro nodo letifero; et *letum informe* pro turpi, foedo, eximie! 611. Pathos habet versus et miserationem facit; *inmundo* simpliciter ornat, vt Ge. I, 81. Scilicet *κόνιν αἰδουλόεσσον* reddidit, quae non modo de cinere foei in propinquo stantis (vt Iliad. σ, 23 de Achille), sed et de puluere occurrit Odyss. u,

Multaque se incusat, qui non adceperit ante
 Dardanium Aenean, generumque adsciuerit vltro.

Interæ extremo bellator in aequore Turnus
 Palantis sequitur paucos, iam segnior, atque 615
 iam minus atque minus successu laetus equorum.

Adtulit hunc illi caecis terroribus aura
 Connixtum clamorem, adrectasque inpulit auris
 Confusae fonus vrbis et inlaetabile murmur.
 Hei mihi! quid tanto turbantur moenia luctu? 620

Quisue ruit tantus diuersa clamor ab vrbe?

Sic ait, adductisque amens subsistit habenis.

Atque huic, in faciem soror vt conuersa Metisci

Aurigae, currumque et equos et losa regebat,

Talibus

612. 613 Hi duo versus desiderantur in Rom. Medic. et aliis vetustis, translati huc ex lib. XI, 471. 472, omitti etiam a Cuninghame et a Brunckio. *Multum se* Zulich. *incusans* duo Burm. et Goth. tert. quod Zulich. *acceperat* alter Hamb. *adc. vltro* Oudart. pro var. lect. 613 *accituerit* Ed. Ven. Burmann., item Zulich. Hugén. Leid. Sprot. 617 *huc* pr. Hamb. a m. sec. *caecis illi* Rom. a m. pr. *clanoribus* Zulich. a m. sec. et Goth. tert. 618 *quo abest* Parrhaf. *arrepitasque* Ed. pr. Burm. 620 *Ei vel Heu* multi. *quod t.* Zulich. a m. pr. 621 *Quidue* Zulich. et Parrhaf. *Quis venit t.* Erf. *tantos tres* Burm. *ad urbem* text. Rottend. et Hugén. 622 *et ductis* Zulich. a m. pr. 623 *hic* Gud. a m. pr. *hinc* alter Hamb. 624 *currusque* vet. edd. *currumque* ed. Ald. tert. dedit: idque libb. Pier. et Heinf. tventur cum binis Goth. conf. IX, 12. *currum qui* duo Rottend. *tenebat* Gud. a m. pr. et pr. Moret.

Odyss. w, 315. *Canitiem terra atque infuso puluere foedans:* praeuenerat iam Catullus LXIII, 324, vt etiam monitum a Quellio.

614. Reuocandum in animum, quod Turnum Iuturna ad extremos ordines deduxerat: sup. 483 sqq. 616. tristis et sollicitus *successu equorum,* quos viribus ac cursu defice-

re tandem videbat. Ergo *successus* h. l. non est fortunae, sed processus, procurus equorum, cuius velocitas sensim sensimque imminuebatur. Videtur poeta vocem

exquiritiorem ad significatum minus frequentem traduxisse: 617. *caecis terroribus,* quorum causam ignorabat. 621. *diuersa ab vrbe,* in diuersa parte sita: clamor enim ei a ter-

- 625 Talibus occurrit diotis: Hac, Turne, sequamur
Troiuenas, qua prima viam victoria pandit;
Sunt alii, qui tecta manu defendere possint.
Ingruit Aeneas Italis, et proelia miscet:
Et nos saeua manu mittamus funera Teucris.
- 630 Nec numero inferior, pugnae nec honore recedes.
Turnus ad haec:
O soror, et dudum, adgnoui, cum prima per artem
Foedera turbasti, teque haec in bella dedisti;
Et nunc nequidquam fallis dea; sed quis Olympo
- 635 Demissam tantos voluit te ferre labores?
An fratris miseri letum vt crudele videres?
Nam quid ago? aut quae iam spondet Fortuna salutem?

Vidi

625 *A. Doruill.* 627 *possint e praestantioribus Pier. et suis*
Heinf. pro vulg. *possunt.* 628 *Ingruit Hugon. Irruit Montalb. et*
à m. pr. *Zulich. Turn I. A. armis apud Seru. ad XI Aen. 311. I. 4.*
et talis Zulich. praemia Goth. sec. miscet sec. Moret. 629 mul-
ta manu Zulich. 630 neque e Bersm. MS. Cuningham. recedens
Gud. a m. pr. recedas Bigot. 631 Turnus ad haec. Defunt haec
Gud. et Exc. Burm. Contra Leid. supplet: humili respondet talia ve-
ce. 632 O soror o d. Goth. pr. et tert. Vulgata accipienda: O so-
ror agnoui, et dudum quidem, c. 633 atque haec Oudart. 635 Prae-
missim Hugon. perferru quatuor Burm. et Goth. tert. cum Rom.
636 miseri fratris apud Macrob. IV, 2. 637 Nam quid ego? Montalb.
pr. Hamb. a m. sec., sicque Ed. P. Danielis; et placere potest. Cf. ta-
men X, 675. aut quam iam Mentel. a m. sec. spondit Gud. spon-
det iam Doruill. et Goth. pr. Totus versus deest Regio.

630 oritur. 627. Verborum
color comparatur: cum Iliad.
v. 312 sqq. 629. mittamus
funera; alias adiectum; neci,
Orco; et mittamus s. Teucris,
pro Teucrorum funera: h.
corpore. 630. mittamus sc. fu-
nerum, h. caesorum. Ita Ser-
vii interpretatio lucem acci-
pit. Durius esse: m. s. im-
mittamus mortes.

ta exigendum, vt argumenta
exponat diserte, quibus ag-
nouerit Turnus deam foro-
rem. Sufficit euenisse multa
inopinato et à causis obscuris
inde a v. 225 seqq. Potuit
quoque in habitu vel motu
corporis aliquid esse, quod
deam argueret. cf. sup. Exc.
XIII extr. ad lib. I. Simili-
ter res se habet in loco, quem
comparare solent, Iliad. v.
315. 634. fallis, laudat, la-
tere

632. Non est acerbe a poe.

Vidi oculos ante ipse meos, me voce vocantem,
 Murranum, quo non superat mihi carior alter,
 Oppetere ingentem, atque ingenti vulnere victum. 640
 Occidit infelix, ne nostrum dedecus Vfers
 Adspiceret; Teucri potiuntur corpore et armis.
 Exscindine domos, id rebus defuit vnum,
 Perpetiar? dextra nec Drancis dicta refellam?
 Terga dabo? et Turnum fugientem haec terra videbit? 645
 Vsque adeone mori miserum est? vos o mihi Manes
 Este boni: quoniam superis auersa voluntas.
 Sancta ad vos anima, atque istius infcia culpae
 Descendam,

638 *oculos ipse ante meos* Zulich. *oculis meis* quidam editi apud Quintil. IX, 3, p. 812, quo Burmannus remittit super hoc loquendi generé. 639 *quod Reg. non fuerat* Medic. a m. pr. et pars codd. ap. Burm. cum Goth. sec. Vulgare pro doctiore: *superat* pro est. cf. III, 339 et al. 640 Idem fere versus sup. lib. X, 342. 641 *Vfers*, *Vfers*, aberratt. 644 *ne D. Menag. pr. dextra Drancis haec* Parrh. *Dranci* maluerat olim Heins., forte tamquam magis poeticum. 645 *et aberat* Leid. Mentel. pr. Moret. sec. et Reg., quod placet. *videbo* Rom. 646 *est* abest Goth. tert. 647 *aduersa* Medic. Gud. et multi alii ap. Burm. cum tribus Goth. et id. pr. et Mediol., *perperam*. *auersa* recte iam in edd. Venetis. Sensus: quoniam deorum superiorum voluntas, numen auersum est, vos, o dii inferi, sitis mihi propitii. 648 *Pro Sancta* Goth. tert. *Causa*, forte pro *Casti*; sed alterum

tere vis. 638. Non reprehendendum erat a Grammaticis, in superioribus, vff. 529 sqq. Murrani caede narrata non adiectum esse hoc, quod Turni ante oculos eiusque nomine inuocato ea facta est. Potest utique poeta nunc illud factum fingere, et phantasma est praeclarum, quod animo Teucri obuersatum dici poterat. Sic sup. IV, 460. 461 de Didone; et saepe alii poetae. Ornatus autem extulit Maro, quod simpliciter Iliad.

2, 467 *κῆρας ἀνῆρ* etc. 641. *Vfers*, v. sup. 460. De eo lib. VII, 744 sqq. 646. *Vsque adeone in*. Neronis voce celebratum hemistichium ap. Sueton. Ner. 47. *Manes* hic sunt dii inferi, vt alibi quoque; *boni*; propitii, vt Ecl. V, 69. Sententia vff. 646. 647 fere eadem quae sup. XI, 51. 52, quoniam deorum superiorum voluntas, numen, auersum est: vos, o dii inferi, sitis mihi propitii. 648. *culpae*, ignominiae, fugae.

650. Labe-

Descendam, magnorum haud vnumquam indignus auorum.

- 650 Vix ea fatus erat; medios volat, ecce, per hostis
 Vectus equo spumante Saces, aduersa sagitta
 Saucius ora, ruitque inplorans nomine Turnum:
 Turne, in te suprema falus; miserere tuorum.
 Fulminat Aeneas armis, summasque minatur
- 655 Deiecturum arcis Italum, excidioque daturum;
 Iamque faces ad tecta volant. In te ora Latini,
 In te oculos referunt; mussat rex ipse Latinus,
 Quos generos vocet, aut quae sese ad foedera fleclat.
 Praeterea regina, tui fidissima, dextra
- 660 Occidit ipsa sua, lucemque exterrita fugit.
 Soli pro portis Messapus et acer Atinas

Suffutant

alteram eodem sensu plus dignitatis habet. Sic et *ἄστος* pro *ἀσπίς*, *nescia* idem Goth. *tey*. cum altero Menag. Macrobi. III, 3 et Ed. p. Burm. Reliqui scripti et editi constanter *in scia*, quod cur poeta, metro vi illata, maluerit, equidem ignoro. 649 *Descendet* Doruill. 650 *volat ille* Hugon. 651 *Saces* Heinf. e Medic. et aliis vetustioribus. Vulgo *Sages*. aliquot *faces*. 655 *Disiecturum* Sprot. et Leid., vitiosius Ven. *Deuclurum*. *Ital*is arces Montalb. *excidiumque* pr. Moret. 656 *Ad te ora* Ed. pr. Burm. 658 *in foedera* pr. Hamb. a m. sec. *stet* Leid. *mittat* Oblongus, non male: *se mittat*, demittat, inclinet. 659 *tua* f. alter Hamb. *tuis* Bigot. 661 *Atinas* iam sup. XI, 869 commemoratus: in aliquot Pier. et Burm. *Astias*, quia is et supra cum Messapo iungebatur, v. g. v. 550; et hinc in aliis corrupte *Astias*, *Astus*, *Astias*, *Atiras*.

650. Labefactum Turni animum nunc impellit, utque Aeneae occurrat, permouet, noua res: Sacae vulnerati et orantis miseratio. Expressit locum Statius XI Theb. 239 sqq. 654. *Fulminat*: graue vocabulum, cuius vim nulla vulgari voce affequaris. Stragem cum late facere significat. Voce iam Ge. IV, 561 vsus est. cf. inf. v. 700.

657. *mussat* h. l. tacite deliberrat. Manet tamen notio, quae sup. XI, 345 et 454 atque inf. 718 redit, ut mussare sit, non audere aperte dicere. Eodem redeunt alia apud Cerdam et al. 659. *tui fidissima*, pro vulgari, in te, tibi; ad formam illius: tui amantissima: inflexum. 660. *exterrita*: quod sup. 599 dixerat: *subito mentem turbata dolor*, in furorem

Suffertant aciem. Circum hos vtrunque phalanges
Stant densae, frictisque seges mucronibus horret
Ferreā: tu currum deserto in gramine verfas.

Obstupuit varia confusus imagine rerum

665

Turnus, et obtutu tacito stetit. Aestuāt ingens
Vno in corde pudor, mixtoque insania luctu,
Et Furiis agitatus amor, et conscia virtus.

Vt primum discussae vmbrae, et lux reddita menti:

Ardentis oculorum orbis ad moenia torfit

670

Turbidus, eque rotis magnam respexit ad urbem.

Ecce autem, flammis inter tabulata volutus

Ad coelum vndabat vortex, turrimque tenebat:

Turrim, compactis trabibus quam eduxerat ipse,

Subdiderat-

662 *acies* Medic. et alii ap. Burm. 663 *Sages* Zulich. 664 *di-
verso* in Ven. Interrogationem alii apponunt. 666 *obstupuit* aliquot
apud Burm. conf. VII, 250. 667 *Vno in corde* recepit Heinf. e me-
lioribus etiam h. l., vt sup. X, 871, vbi iidem versus legebantur.
Vulgo, *Imo in e.*, quod maiorem vim habere in tali loco nemo dubitet,
etsi alterum exquisitius dictum concedam, pro, vna in eodem cor-
de. Cumque ea lectio *vnus* et *imms* semper incerta fluctuare soleat:
alteri non tantum tribuendum arbitror, vt *Imo* expellatur. *Vna*
Sprot. sec. Moret. Doruill. in *corde dolor* vterque Hamb. a m. sec.
Bigot. Goth. tert. *mixtaque* Goth. sec. *vesania* Reg. 668 *At F.*
tert. Goth. *agitatur* alter Hamb. 669 *et vox* aliquot Burm. In
fine est Medic. et aliis deerat: hincque sublatum ab Heinf. 670 *oc.*
acies Gôth. tert. et Doruill., sed hic alterum in marg. 671 *ad m.*
respicit v. alter Hamb. / *prospexit* Ven. *conspexit* Leid. 672 *volu-*
tis Leid. et Hugon. ad vulgarem formam. 673 *pretebat* pro diu-
lest. prior Hamb. et Zulich. 674 *compactam* alter Hamb. et Dor-
vill. *qua* Goth. sec. *duxerat* Parrhaf. et Montalb., perpe-
ram. vid. sup. VI, 630.

furorem acta. 664. *deserto*
in gramine, extremo campo:
sup. v. 614. 668. *Furias* ad
desperatas Laviniae nuptias
refer.

669. *umbrae*, quia in vul-
gari sermone *caligo mentis* di-
citur. 672. *Turrim* ex se-

riore aevo heroicae vitae in-
tulit poeta. Admouebatur illa
muris ab oppidanis, vt inde
desuper et ex alto hostis missi-
libus peti posset. *Tabulata* sunt
turris contignationes, v. sup.
lib. II, 463. 464. *vortex flam-*
mis volutus elegantius quam
vertex

- 675 Subdideratque rotas, pontisque infrauerat altos.
Iam iam fata, soror, superant; absiste morari;
Quo deus, et quo dura vocat Fortuna, sequamur.
Stat conferre manum Aeneae, stat, quidquid acerbi est,
Morte pati: nec me indecorem, germana, videbis
- 680 Amplius. Hunc; oro, sine me furere ante furorem.
Dixit, et e curru saltum dedit ocius aruis;
Perque hostis, per tela ruit; maestamque sororem
Deserit, ac rapido cursu media agmina rumpit.
Ac veluti, montis saxum de vertice praeceps

Cum

675 *infrauerat* lectum inde ab Ald. tert. firmatumque codd. Pier. et Heinl. *intrauerat*, vitiose, ed. Dan. Heinssii. At *instruxerat* edd. vet. cum Mediceo Pierii, Doruill. Goth. pr. Erf. ; mutatum idem in nonnullis in *extruxerat*. 678 *acerbum est* Seru. ad Aen. II, 750. Sicque Goth. pr. Tum melius, puto, interpungitur post *Morte*, ut fit: *Stat, quicquid acerbi est Morte, pati.* 679 *neque me* Reg. Parthaf. bini Goth. et Probus in Grammatica: sicque editum a Cuninghamo. *non audec.* Doruill. 680 *Hoc pr.* Hamb. *luere* Zulich. a m. pr. In archaismo in *furere furorem* nemo haerebit; sed, quod a viris doctis illustratum et expositum volebam, hoc erat: quam vim h. l. habeat *ante*. Seruius exponit: „prius quam ad eum veniam, ut pugnam mente concipiam et instructus furore in bella prorumpam.“ Digna Grammatico interpretatio, non poeta! Cerda: *priusquam moriar* supplet; quod aeque putidum. Atqui in his et similibus obmutescunt summi viri. Nisi vitio coinquinatus est versus, est utique inter eos, quos poeta, donec emendaret, rudere, ne hiarent, compleuit. Alias facile poterat succurri: *sine me furete, alma, s. vel sine me insanire furorem.* Certe *ante* proffus alienum. Sine me, o soror, indulgere furori huic meo, hoc est irac, virtuti, ut congruatur cum Aenea, etiam, si fatalis mors instet. 681 *a curru pr.* Hamb. *armis fec.*, sed *aruis* est ex more poetae, in arua, in terram, *χαμᾶζε.* 682 *et tela* tres Burm. 683 *trexido* Goth. tert.

vertex flammaram. 675. *pontisque* quibus discursus fiet per turres et muros. vid. sup. IX, 170 et 530. 680. *ante*, ante quam morte patiar *quicquid acerbi est*; sed vid. Var. Lect.

• 684 seqq. Comparatio ex ipsa rerum natura viciniquae

facile poetae obuia. Nec tam ignorare potuit Virgilius, eam iam ab Homero tractatam Iliad. v, 137 fqq. Hesiod. Scut. 374 fqq. 437. Ex Virgilio profecerunt alii etiam Guellio et Cerdae laudati, Statius VII. Theb. 744 fqq. Valer. Fl. VI, 631 fqq. Add.

Tassus

Cum ruit, auolsum vento, seu turbidus imber 685
 Proluit, aut annis soluit sublabſa vetuſtas,
 Fertur in abruptum magno mons improbus actu;
 Exultatque ſolo; filias, armenta, virosque:
 Inuolvens ſecum: Diſiecta per agmina Turnus.
 Sic vr̄bis ruit ad muros, vbi plurima fuſo 690
 Sanguine terra madet, ſtriduntque haſtilibus aurae;
 Significatque manu, et magno ſimul incipit ore:
 Parcite iam, Rutuli; et vos tela inhibete, Latini;
 Quaecumque eſt Fortuna, mea eſt; me verius vnum
 Pro

685 *ventis ſec. Moret.* 686 *Proruit* Bigot. *Proſuit* tres apud Burm. *ſublata* duo ibid., ſicque ap. Schol. Cruſq. Horat. III Od. 30. *ſublata* Goth. pr. *ſubcaſſa* Parrhaſ. 687 *magno tunc* Ed. pr. Burm. *actu* Ed. ead., tum multi codd. Pier. Heinf. et Goth. ſec., nonnulli a m. ſec. Sed hoc Picrio placere non debebat. *agi*, moueri, deurbari, doſte diſtum: hincque *actus*. 689 *Diſiecta* Oulart. et Zulich., perpetua varietate; vide modo v. 655. 691 *ſtriduntque* ad vetuſtiorum Pier. et ſuorum ductum Heinf. reſoluit. Vulgg. *ſtridentque*. vid. ſup. IV, 689, et Ge. IV, 556. *que aberat* Sprot. 692 *increspat ore* facile cuique in mentem veniat: ſic tamen poeta hic noluit: vt. tot alia, argutius diſta, quibus carere maluit. 694 *me iuſtius vnum* Sprot. ex gloſſa.

Taffus *Gieruſ. lib. XVIII, St. 82.* Sed omnium diligentiffimus in ornamentis Q. Calaber lib. I, 694 ſqq. lib. II, 378—385. Maronis laudem cumulat oratio elaborata et phantaſmatum dilectus ſimulque *ἐναργεια*. 685. 686. variat orationem pro vulgari: auolsum vento ſeu imbre ſeu vetuſtate. *ſublabaſa vetuſtas* ſaxi, pro ſaxo ſublabaſo vetuſtate: traduſto attributo. 687. *actu* exquisite; impetu, impulſu. *mons* pro ſaxo, vt augeat phantaſma, *improbus*, ingens, vt al. 688. 689. His exornatur res, et increſ-

cit admiratio. Haec multo *ἐναργεστερα* et ad ſenſum efficaciora ſiunt, ſi Graeca compares, aut ſi ad ſimplicitatem orationis vulgaris ſingula redegeris.

690. 691. Simplicibus verbis eadem diſta Iliad. v, 789 et v. 692. Comparari ſolent cum Iliad. 7, 81, Odyſſ. ω, 529 ſqq. 692. magna voce inſit. 694. *verius* eſt, iuſtius eſt, me vnum pro omnibus rupti foederis poenam luere, vt iam Seru. Nota nunc vocis *verus* ſignificatio vel ex illo Horatiano: *Mesiri.*

- 695 Pro vobis foedus luere, et decernere ferro.
 Discessere omnes medii, spatiumque dedere.
 At pater Aeneas, audito nomine Turni,
 Deserit et muros, et summas deserit arcis;
 Praecipitatque moras omnis; opera omnia rumpit;
 700 Laetitia exultans, horrendumque intonat armis:
 Quantus Athos, aut quantus Eryx, aut ipse, coruscis
 Quum fremit illicibus, quantus, gaudetque niuali
 Vertice se adtollens pater Apenninus ad auras.
 Iam vero et Rutuli certatim, et Troes, et omnes
 705 Conuertere oculos Itali, quique alta tenebant
 Moenia, quique imos pulsabant ariete muros;

Armaque

696 *medits* Doruill. 700 *exultat* Oudart. et Sprot. *horrendis*que Parthal. *insonat* pr. Hamb. a m. sec. vid. sup. VIII, 239 et al.
 701 *Athos* Medic. et alii; atque sic Ald. sec. et caett. At veteres edd. cum codicum maiore parte *Athon*: quam male Seruius pro vera lectione venditabat, metro perperam metuens. Est *Ἄθως*. Monuit quoque Benedictus. et *quantus* Reg. 703 *se tollens* Goth. text.
 705 *qui alta et qui imos* Doruill. 706 *altos* Oudart.
abiats Moret. sec.

se quemque suo modulo ac pede verum est.

697 sqq. Praeclarus locus: primum in exhibenda impatientia morae et festinatione, tum in phantasmate mirae heroum magnitudinis et speciei corporis. *Praecipitatque moras omnes*, ornate; h. omnia, quae cum morari poterant, festinanter agit. 700. *intonat armis*, tantus corporis specie, *quantus Athos*. Etiam Hector apud Homerum Iliad. v, 754 ὡς μὴ θῆ ὄρεα νεφέωντι βόωντι, sed ornatiùs Maro singula montium nomina ponit, quod efficacius ad sensus im-

pulsus est. Ne autem quis cum Spencio Polym. p. 248 simulacra deorum montium cogitet moneo: Sic tota vis et *deuorons* poeticae imaginis perit, quae alioqui multum ex illo habet, quod *ἐὺ φαντασίδες* dicere licet. Duxit hinc Miltonus magnificum ac sublime illud Satanae phantasma: *dilated flood, Like Teneriff or Atlas, unremov'd: His stature reach'd the sky, and on his crest Sat Horror plun'd. Parad. lost. IV, 984. Cum fremit ventorum procellis: hinc et coruscæ ilices, variante variato arborum motu*
 luce

Armaque deponere humeris. Stupet ipse Latinus,
 Ingentis, gemitos diuersis partibus orbis,
 Inter se coisse viros, et cernere ferro.

Atque illi, vt vacuo patuerunt aequore campi, 710
 Procurfu rapido, coniectis eminus hastis,
 Inuadunt Martem clipeis atque aere sonoro.

Dat gemitum tellus: tum crebros ensibus ictus
 Congeminant. Fors et virtus miscentur in vnum.

Ac velut, ingenti Sila, summoue Taburno, 715
 Cum

708 *Ingentes* ante Heinſ. Tum *diuerſi partib. orbis* Maronis mos poſtulat. Sicque iam conſi. Heinſ.

709 In Heinſianis et Burm. *coiſſe* vitioſe expreſſum. Caeterum memorabile exemplum hic verſus proſtat, librorum in manifeſtam corruptelam conſpirantium; quo quis abuti poſſit ad auctoritatem codicum eleuandam. Legitur enim in Romano iuxta ac Mediceo, et in caeteris Pierianis et Heinſianis omnibus, it. in Erf., aduerſus metrum: *viros et decernere ferro*. Vnus erat Pier., a quo aberat *et*, quod et Goth. ſec. ignorabat cum aliis, quos Vrſin. viderat, qui et Faernum ſic emendaſſe teſtatur. Sequuntur codicum vitium edd. vett., quantum video, omnes, exceptis iis, quae ex Egnatii recenſione Ven. 1507 proſectae, in quibus *et cernere*: hoc etiam Ge. Fabricius recte repetiit, hincque alii. Auctoritatem faceret iam per ſe ſatis magna ratio poetica: ſed *cernere* etiam ſi- mat Seneca Ep. 58, tum Quinſtil. et Prifcian., teſte Heinſio, in- primis autem Seruius, docta in Nota ad h. l., et *cernere* etiam a m. ſec. in Mentel. erat emendatum. Poſt virorum doctorem obſeruationem nunc conſtat, *cernere*, *αἰσίου ἀγῶνα*, pro decernere, iam Ennio eſſe frequentatulum. conſ. Heinſ. ad h. l. cum Cerda et Burm. 710 p.

pulvere Zulich, a m. pr. Io. Schrader. tentabat: *vt vacui patuerunt aequora campi*. 711 *conleſtiſque* Medic., vt Heinſ. tradit. Sed Fog- giani diligentia dedit a m. pr. *conleſtiſque*, et a ſec. *conleſtiſ*: hoc etiam Rom. exhibebat. Etiam Bigot. *conleſtiſ*, Goth. tert. *diſieſtiſ*. 712 *ſi- mul aere* ſec. Menag. 713 *crebris ictibus* Medic. (a m. pr.) et Gud. a m. pr. 714 *Congeminat* ſec. Rottend. 715 *Sila diſerte* Medic. et al.

luce et vmbra. Sic ſupra I, 164 *ſiluis Iena coruſcis*. 709. *cernere*, decernere, cf. Var. Lect. 710. conſ. v. 696. 712. *Inuadunt Martem*: elato ſpiritu, pro, incipiunt pugnam, cf. IX, 186. *clipeis at- que aere ſonoro*: vtrumque de clipeis colluſis. Inſra 724

repetitur: *Concurrunt clipeis*. 714. *Fors et virtus*. Non fors Turni, Aeneae virtus: ſed pugnantes non modo virtutem praestant, ſed et caſum ac fortunam in ictibus et vul- neribus inferendis obſeruant.

715. Ornatiſſima compara- tio: facile cuius obuia, ſed

Cum duo conuersis inimica in proelia tauri
 Frontibus incurrunt, pauidi cessere magistri;
 Stat pecus omne metu mutum, mussantque iuuencae,
 Quis nemori imperitet, quem tota armenta sequantur;
 720 Illi inter sese multa vi volnera miscent,
 Cornuaque obnixa infigunt, et sanguine largo
 Colla armosque lauant; gemitu nemus omne remugit:
 Haud aliter Tros Aeneas et Daunius heros
 Concurrunt clipeis. Ingens fragor aethera complet.
 725 Iuppiter ipse duas aequato examine lances

Suffinet,

In aliis, et in edd. vett., nec non in Seruio *Sylla*. In Rom. *Alua*, vt supra erratum Ge. III, 219, et vt h. l. ab aliis errari Seruius monet. *Sylla* Doruill. a m. sec. *sub monte Taburno* ap. Seru. ad Ge. III, 219. 716 *conuersi* alter Menag. *diuersis* Menag. pr. et Goth. tert. c. *inter se proelia* Zulich. a m. pr. in abest alteri Menag. 719 *Quis nemori* Heinf. tandem restituit e Medic., tum Rom. aliisque Pier.; adde Goth. sec. Vulgo lectum: *Quis pecori*. Porro *imperet et aliquot* Pier. et Burm. *sequuntur* Sprot. et duo alii Burm. 720 *proelia miscent* Gud. Sed alterum figuratius. 721 *infigunt obnixa* Parrhaf. 722 *rigant* Oudart. a m. sec., ex interpretamento *taurum lauant. lauant aliquot* Pier. 723 *Non aliter duo* Goth. et pars Pier. *Laninus heros* pr. Moret. 724 *fr. a. pulsat* Oblong. 725 *Iuppiter ille* Bigot., vt toties. vid. lib. VII, no. *ex agmine* Parrhaf. Goth. pr., vt toties alibi. *aequato pondere* Goth. tert.

tam splendide et magnifice vix a quopiam tractata. Nam tenuiter Apollon. lib. II, 88. 89. Sed ipse Maro iam pugnam taurorum copiose tractauerat in Georg. III, 217 sqq. Cum quo conferre iuuabit Oppian. Cyneg. II, 43 seqq. Ornat notionem siluae positus nominibus celebriorum silvarum, Silae in Bruttiorum agro (vid. sup. Var. Lect. ad Ge. III, 219) et Taburnum, in Samnio (vid. Ge. II, 38). 717. 718. 719. Valent haec ad pugnae atrocitatem declaran-

dam. *mussantque*. conf. sup. 657. *nemori*, pro pascuis, saltu: vt in *Georg.*, v. c. II, 216 et v. h. l. Heinf. 720. Cf. Ge. III, 220 sqq.

725. 726. 727. Apud Homerum Iouem fata Hecctoris et Achillis Iliad. *20*, 209 sqq. Achiuorum et Troianorum Iliad 9, 69 libra expendere: notum est: sed ibi alterutrus exitium iam instare declaratur; quod sequutus est Miltonus in praestantissimo loco lib. IV, 996 sqq. Maro ad diuersum phantasma Interpretes

Suffinet, et fata inponit diuersa duorum;

Quem damnet labor, et quo vergat pondere letum.

Emicat

727. aut quo complures scripti Heinf., tum Parrhaf. et Goth. sec. se tert. Possunt hi videri ad Seruii exemplum interpretationem instituisse, sicque edidit Cuninghamus ex Hulf. et Nonio p. 177, laudato Castalione Obff. Dec. III, 9. Monet tamen esse hoc durissimum, quod in *Quem damnet* substituendum sit *voti*; quodque *labor* sit virtus, quae alterum victorem reddat. Potest aut seruari etiam ea nostra interpretatione; nam saepe pro copula occurrit. Nescio, an procedat, si quis *et labor* sic sumat: *Quem damnet, labor est Ioui, laborat Iupiter, dubitat, deliberat, Quem damnet (Ieto) aut quo vel et quo etc.*

Sed vid. Not.

pretes auocare debebat: ad magnitudinem pugnae et expectationem exitus, quam ea faciebat. Non modo homines suspensi expectant, sed ipsi dii; ipse Iupiter libra pugnantium fata trutinat, sed aequa adhuc lance nec in alterutram partem propensa. *Quem damnet labor, quo vergat pondere letum*: praegnans oratio. Videamus primum de posteriore, quod esse debebat proprie, vtra lanx pondere vergat (*καραστήνα*) eoque ipso mortem denuntiet. *letum* itaque pro ipsa lance dixit. Iam prius membrum *quem damnet labor* equidem sic accipio, vt eandem sententiam more suo bis exponat poeta: quem *damnet* sc. Ieto, quem morti destinet iniqua sua fortuna, calamitas sua; seu *labor* simpliciter pugna, vt *νόσος, μόχθος*. Video alios sic accipere, vt sit pro: qui damnetur et addicatur labori; Scaliger vero: a quo frustra labor suscipiatur. Nondum damno meam rationem.

At Seruius contraria iuncta putabat: „id est, inquit, quem voto liberet labor praeliandi, parta scilicet victoria etc., Parum luculenter declarat mentem Grammaticus; hoc enim vult, vt sit: quem, h. vtram, voti damnet pugna: vt supra Ecl. V, 80 *damnare votis*; h. e. successus, euentus pugnae. Sed an *damnare* ita absolute a poeta dictum sit, recte dubites. Apud Macrob. V, 13 reprehensio Grammatici est non inepta, inter ea, in quibus Maro Homericam maiestatem non aequauerit, esse et hoc, quod post v. 149. 150, cum manifestum esset, Turnum vtique periturum, sero tamen *Iupiter ipso unus a. p. lances Suffinet* etc. Addit idem: „Sed haec et alia ignoscenda Virgilio, qui studii circa Homerum nimietate excedit modum., Saltem Maro morte impeditus phantasma hoc poeticum non satis cum reliqua carminis oeconomia coagmentauit.

- Emicat hic, inpune putans, et corpore toto
 Alte sublatum confurgit Turnus in ensem,
 730 Et ferit. Exclamant Troës trepidique Latini,
 Adreſtaeque amborum acies. At perfidus enſis
 Frangitur, in medioque ardentem deſerit iſtu:
 Ni fuga ſubſidio ſubeat. Fugit ocior Euro,
 Ut capulum ignotum dextramque adſpexit inermem.
 735 Fama eſt, praecipitem, cum prima in proelia iunctos
 Conſcendebat equos, patrio mucrone relicto,
 Dum trepidat, ferrum aurigae rapuiſſe Metiſci;
 Idque diu, dum terga dabant palantia Teucris,
 Suffecit;

728 hoc Montalb. hoc Deruill. a m. ſec. *impune micans* Zulich. *corpore tanto* Sprot. 731 *acies amborum* Bigot.; idem cum multis *ac*; etiam Gothi. ſec. et. 732 *que aberat* ſec. Hamb. *in medio tar-* *dentem* Medic. a m. pr. *iſtum* Rom. et aliquot Pier. Poſt hunc ver- *ſum* in Zulichemio ſequetur verſus imperfectus: *Quid ſupereſt? Vi-* *dit ſcilicet aliquis, hic deſſe aliquid ſententiae explendae. vide No-* *tam.* 733 *ocior aura* Sprot. 734 *inertem* Leid., perpetua va- *rietate.* 735 *cum primo* tres Burm. et aliquot Pier. 738 *iam-* *que diu* ſec. Moret. et Montalb. *Emeris* Leid.

728. *impune putans* id ſibi futurum; tuto ſe illaturum iſtum. *confurgit* cf. ſup. ad XI, 284. 731. Ductus caſus ex Iliad. γ, 363, ubi Melelai iſtum, quo Paridem petit, ſimilis fortuna eludit. Facit autem nauam voluptatem, non vanamque expectationem, quod ne nunc quidem Turni ſata exitum habent, ſed ad nouam pugnam differuntur. 732. Sententia imperfecta. Poſt hunc verſum animo ſupplendum: et inermis ſic relictuſ, Turnuſ periſſet utique, ni fuga ſibi conſuluſſet. *Ni fuga ſubſidia ſubeat*, poteſt duplici

modo expediri: aut, ut iungas *ſubſidio ſubire*, ſubſidio venire, eſſe; aut niſi, id quod auxilio, *ſubſidio*, fuit, fugae cogitatio ſubiſſet eiſ animo. Capulum mutuum (καλὸν δόξα Iliad. π, 157) *ignotum* dixit, quoniam alienum, non ſuum, ſed Metiſci, ut ſtatim exponit diſertius poeta. Nam cinaerat ille quidem, cum exiret ad pugnam, enſem Dauni patris (v. ſup. hoc lib. 89. 90); ſed mox, eo depoſito, ad foedus ibat in bigis, *Bina manu lato criſpans haſtilia ferro* ſup. vſ. 165,

735. *cum prima*; ſup. 324 ſqq.

Suffecit; postquam arma dei ad Volcania ventum:

Mortalis mucro, glacies ceu futilis, icta 740

Diffiluit; fulua resplendent fragmina arena.

Ergo amens diuersa fuga petit aequora Turnus;

Et nunc huc, inde huc incertos implicat orbis.

Vndique enim densa Teucris includere corona;

Atque hinc vasta palus, hinc ardua moenia cingunt. 745

Nec minus Aeneas, quamquam tardata sagitta

Interdum genua inpediunt, cursumque recusant,

Insequitur, trepidique pedem pede feruidus virguet:

Inclusum veluti si quando flumine nactus

Ceruum,

739 *ventum est* nonnulli scripti et editi cum trinis Goth. et Erf.
 740 *Fatalis Ven.* gl. cui Rom. et aliquot Pier. *futilis* Leid. 741
resplendet fragmen Rom. cum aliis Pier., tum Medic. a m. sec. alii-
 que Heins. cum Ed. pr. Burm., quod exilius esset. Heinsius tamen
 subtilitatem captat et con. *resplendent fragmen; vt crispabant braccia*
excudebat sup. VI, 209. respondent Goth. tert. *resplendunt* Doruill.
resplendet lumina Zulich. *resplendent agmina* Ven. 742 *aequora*
 Leid. 743 *Nunc huc atque huc* alter Menag. *nunc huc* Ven. *dein-*
de huc Oudart. Sprot. et pr. Hamb. cum binis Goth. *nunc hunc inde*
illuc Doruill. a m. sec. 744 *Teucris densa* Goth. tert. *incl. ceterua*
 Goth. tert. 745 *hinc a. m. spargunt* Menag. pr. 746 *tardante s.*
 plerique libri, etiam Medic. a m. pr. et vett. edd. ante Dan. Heinsium,
 qui primus *tardata* sc. genua, sagitta s. vulnere: quod ex Rom. et
 aliis notauerat Pierius. *turbata* Montalb. 748 *instat* pro *virguet*, ex
 Arufiano Messio laudat et illustrat Heins. cf. sup. VIII, 433. 434.
 749 *in flumine* vulgg. ante Heins.

sq. 739. *arma dei ad Vol-*
cania: nouatum docte, pro,
 ad arma dei Volcani, vel ar-
 ma diuina Volcani. Locus
 similis Q. Calabri lib. I, 545
 sqq. Bene autem nunc, eum
 ad summum discrimen ven-
 tum est, armorum a deo pa-
 ratorum memoria refricatur.
 740. *futilis*, pro vulgari, fra-
 gilis. In seqq. 742 vestigia
 sunt fugae Hectorae Iliad. x,
 136 sqq. Certamen hoc ante
 oculos habuere e recentiori-

bus multi, inprimis Tassius
 in pugna Argantis et Raimon-
 di (*Gieruf. liber. Cant. VII, St.*
80 sqq.). 743. *orbis* v. sup.
 v. 481. *implicat*, eleganter
 pro *facit*, implicito cursu.
 745. *vasta palus*, non Iutur-
 nae, nam is nimium quan-
 tum aberat, sed colhuica
 aquarum agrestis.
 746. *Genua tardata* *sagitta*
ea, vulnere sup. v. 319. Mox
 749 primae comparationis li-
 neae in Hectoris fuga Iliad.

- 750 Cernuum, aut puniceae septum formidine pennae,
 Venator cursu, canis et latratibus, instat;
 Ille autem, infidiis et ripa territus alta,
 Mille fugit refugitque vias: at viuudus Vmber
 Haeret hians, iam iamque tenet, similisque tenenti
- 755 Increpuit malis, morsequae elusus inani est.
 Tum vero exoritur clamor: ripaeque lacusque
 Responstant circa, et coelum tonat omne tumultu.
 Ille simul fugiens, Rutulos simul increpat omnis,
 Nomine quemque vocans, notumque efflagitat ense.
- 760 Aeneas mortem contra, praefensque minatur
 Exitium; si quisquam adeat; terretque trementis,
 Excisurum urbem minitans, et faucius instat.

Quinque

750 *captum* Goth. sec. *plumas* plures Pier. et Heinl. cf. Ge. III, 372 et alibi. 753 *ac* Medic. et al. *ant* Sprot. *inuidus* Bigot. *vnuidus imber* alter Hamb. 754 *tenens* Rom. et Hamb. pr. a m. sec. 755 *illusus* alter Menag. et alter Goth. 757 *Responstat* Goth. pr. *circum* etiam legitur. et aberat Exc. Burm. *intonat* Sprot. et alii apud Burm. et Pier. *fragore* iidem et alii permulti cum Goth. tert. et Erf. 760 *A. contra praefens mortemque* m. Ed. pr. Burm. et Goth. pr. 761 *Excidium* Ven. *aderrat* Doruill. 762 *Excisurum* Parrhaf. *faucius* est vel etfi *faucius*; vel, quantum licebat ei *faucio*. Estque adeo poeta dignius, quam quod conicere possit aliquis: *noo facius instat*, aut *et faucius instat*. Nam poeta, *et faucior instat*, dixisset. *instat* Medic. a m. pr.

χ, 188 sqq. Ornauit narrationem simili exemplo Opian. Halieut. V, 586 seqq., iam Guellio laudatus. 750. *ant puniceae* cf. Ge. III, 372. 752. *infidiis*: sunt illae ipsae lineae pinnis ac formidine distinctae, quas ex patescens ceruus non transilit. 753. *Vmber*, canis ex Vmbria: quod facile videas. 754. 755. Lepidum ornamentum comparantis rei: petitum ex Apollon. lib. II, 278 sq. Ima-

tationem Ouidii Met. I, 533 sqq., et Statii V Theb. 165 sqq. iam Cerda comparauit. 755. *lacus* cf. 745; intelligenda autem arundo et arbuscula circa paludem. 760 seq. Prorsus ad Homeri ductum in Hectors fuga Iliad. χ, 205 sq. Ad nostrorum vero hominum sensus super decoro herois haec exigenda nequaquam. Hostem in congressu pugnae semel victum, etiam inermem ac nudum, trucidat

Homericus

Quinque orbis explent curfu, totidemque retexunt
 Huc illuc. Neque enim leuia aut ludicra petuntur
 Praemia: sed Turni de vita et sanguine certant. 763
 Forte sacer Fauno foliis oleaster amaris
 Hic steterat, nautis olim venerabile lignum:
 Seruati ex vridis vbi figere dona solebant
 Laurenti diuo, et votas suspendere vestis.
 Sed stirpem Teucris nullo discrimine sacrum 770
 Sustulerant, puro vt possent concurrere campo.
 Hic hasta Aeneae stabat: huc inpetus illam

Detulerat,

763 *implent* Menag. pr. et Leid. *complent* Parrhaf. 764 *Huc atque huc* Oudart. 766 *Fauni* Aldd. edd. inde a prima, cum sequacibus (vsque ad Commel., quae discessit), et sic Seru. laudat ad v. 779, quod praesert cum Cerda Schrader. ad Musacum pag. 330, tanquam exquisitius. Sed aliter codices; et impedita sit iunctura *sacer Fauni foliis. foliisque* pr. Hamb. 767 *olim nautis* Goth. tert. *signum* Menag. pr. et Parrh., non indocte, vt Homericum *σημα*, quod late conspectum praebet. 768 *ibi* pr. Hamb. et Sprot. 769 *notas* — *vestes* Edd. vet.; emendatum *votas* in ed. Ald. tert. et a Ge. Fabricio: sicque Pier. et Heinf., paucis exceptis. *voto* Leid. et a m. sec. Rottend. 772 *huc* tert. Rottend. *hic* tert. Goth.

Homericus ac Virgilianus heros: et nescio, an nostra aetas in praeliis aliud probet. De nostrorum autem certaminum ac duellorum singularium ludibriis cogitare h. l. interpretes non debebant. 763. *retexunt* eleganter; repetunt, recurrunt. conf. sup. lib. V, 383. 584. 764. 765. Hic transfert Homericos notissimos versus Iliad. χ , 158 — 161. *leuia aut ludicra*: scilicet quae erant in certaminibus ac ludis seu *σεφανίταις* seu *χρηματίταις*. Hoc erat, quod volebat Meierotto p. 47.

766. Vim poeticam Maroni propriam in oleastro hoc ornando agnosce: Simpliciter declarandus erat locus; quo hasta haerebat. Videtur ea lata quasi esse ex caprifico Homeri Iliad. χ , 145. cf. ζ , 433. λ , 167. *lignum*, arbor. 770. *nullo discrimine*, adeoque nullo respectu habito, quod sacra erat arbor. 771. *puro campo*, vacuo, non impletis. Sic Gr. *καθαρὸς χωρὸς*, vt Iliad. ψ , 61. Passim mos loquendi illustratus a viris doctis, v. e. ad Ouid. Fast. III, 582. 772. *hasta stabat*,

- Detulerat, fixam et lenta in radice tenebat.
 Incubuit, voluitque manu conuellere ferrum
 775 Dardanides, teloque sequi, quem prendere cusu
 Non poterat. Tum vero amens formidine Turnus,
 Faune, precor, miserere, inquit; tuque optima ferrum
 Terra tene; colui vestros si semper honores,
 Quos contra Aeneadae bello fecere profanos.
 780 Dixit, opemque dei non cassa in vota vocauit.
 Namque diu luctans, lentoque in stirpe moratus,
 Viribus haud vllis valuit discludere morsus
 Roboris Aeneas. Dum nititur acer, et instat:
 Rursus in aurigae faciem mutata Metisci
 785 Procurrit, fratrique ensem dea Daunia reddit.
 Quod Venus audaci Nymphae indignata licere,
 Adcessit,

773 et. abest multis, ab aliis in, vt a tribus Goth. et Erf. Aberat etiam a Mediceo; sed altera manus inseruit *ab r.* et deleuit *et. la Ven. et lenta.* Tum Bigot. *fixum lenta radice.* Porro, idque vnice verum, Seruius iungebat: *fixam et l. r. tenebat,* non, vt vulgo factum, *Detulerat fixam, et l.* Ge. Fabricius Donatum legere ait: *Det. mollem et lenta r. t.* Quod verum non est: nam Donatus *lentam radicem* explicat mollem. 777 *tuaque* sc. Rottend. 778 *vestros colui* Goth. tert. 779 *ferro f. p. duo* Rottend. Zulich. et pro var. lect. Gud. Saltem hoc interpretationem iuuat. Sed hic miror Maroni non tenuem et exilem visum versum, inprimis in hoc: *ferre profanum,* pro, profanarunt. Paullò ante ad v. 775 notatum erat in Seruianis: humiliter quibusdam visum dictum: *pruenero cursu.* 781 *lanquo* Hugen. *lento stirpe,* cf. Pier. et sup. v. 208. 782 *potuit* Leid. *discurrere* Medic. a m. pr. et Gud. pro var. lect. *discindere* Ven. *conuelleru* qu. Moret. et Leid. 784 *conuersa* Zulich. Ven. et duo Rottend. cum Medic. a m. sec. *mentem* nonnulli apud Cerdam, non constat, qui. 785 *tradit* alter Hamb.

ex iactu sup. 711. 774-775. Eadem in hasta Achillis conuellenda opera ponitur ab Asteropaeo Iliad. Φ , 174 sqq. 778. *colui* — honores, vt: sacra colere, religiones colere. 781. 783. quam ornate: non potuit euellere hastam. *ten-*

ta in stirpe: quod 773 *lenta in radice. discludere morsus roboris,* eiusdem radice seu trunci, qui ferramentum hastae arcte amplexus erat, vt difficile esset ad soluendum. Sic *mordet fibula.* 785. Facit Iuturna, quod Pallas in Achillis

Adcessit, telumque alta ab radice reuellit.

Olli sublimes, armis animisque reseci,

Hic gladio fidens, hic acer et arduus hasta,

Adstunt contra certamine Martis anhel.

790

Iurionem interea Rex omnipotentis Olympi

Adloquitur, fulua pugnas de nube tuentem:

Quae iam finis erit, coniunx? quid denique restat?

Indigetem Aenean scis ipsa, et scire fateris,

Deberi coelo, fatisque ad sidera tolli.

795

Quid

787 ab abest Parrhaf. *reuelst* Ald. (prima et sec.) ap. Bürm.
788 animis armisque Parrhaf. vide sup. II, 799. 790 *Adstunt con-*
tra certamina: Velim Heinsum, qui hoc reposuit, etsi iam Comme-
lln. e Palat. idem recepisse video, vel Burmannum exposuisse, qua-
ratione hoc dictum sit. Exhibent utique hoc Medic. (nam Romanus
hic mancus est) Mentel, caeterique Heins., sicque edd. vett. Ed. pr.
Burm. Venetae nostrae 1484. 1486. Hinc aliae, vt Nörimb. et Vene-
ta 1495 etc.; item Egnatii recensio: *Insistunt c. certamina*: quod ra-
tionem habet. Sic sup. Ge. III, 164 *viamque insisse domandi*. Ratio-
nem habet quoque alterum, quod verum esse arbitror, quodque Ser-
uius alios legere ait, *Adstunt c. certamina*: Sic *stare, adstare, va-*
gauerit, adstare, de certantibus, vt sup. XI, 710. Atque hoc ex-
hibent Menag. et Sprot. cum Goth. tert., ita quoque edidit Ald. sta-
tim in pr. ed., quod sequuntur alii, vt Steph., alii e vulgatis *Insistunt c.*
certamina, quod Paullus Manutius intulisse videtur, vel *Insistunt c. cer-*
tamina, quod Egnatium dedisse diximus; tum repetiit Pulmann. et
hinc vulgg. Tandem *Adstunt c. in certamine* Hugon. *in certamina*
pr. Moxet., doctius utique, vt sit *Adstunt in certamina* in pugnam;
quod equidem caeteris praeseram, si librorum auctoritas satis gra-
uis adest. Sed *Adstunt certamina*, aut *contra certamina*, equidem
quomodo interpreter non habeo, adeoque reuocaui vulgatam anti-
quiorem. 792 *pugnam* Bigot. *videntem* Mediceus Picrii. 793 *Qui*
Leid. *Quis* pr. Hamb. *erat* sec. Menag.

Achillis gratiam Iliad. x, 267.

789. *arduus*, vt alias, elat-

tus animo, fidens, audax.

Sic sup. *altis Aeneas*. *subli-*

mes armis iungunt alii: male

hic. 790. v. Var. Lect.

791 seqq. Nouo. inuenta

poeta nos, cum iam pugnam

Turni et Aeneae instaurari

expectamus, auocat, et ani-

mos suspensos tenet deorum

consiliis interpositis. 791.

Hoc fere modo Odyssaea ad

finem properat w, 471 seqq.

omnipotentis Olympi. cf. sup.

ad lib. X, 1. 794. 795. fa-

tale esse, vt Aeneas deus In-

diges, *εγχεύσιος*, sit, scis ipsa.

cf. VII, 313. Nota loca Liu.

I, 2 f. Tibull. II, 5, 45. 46

sqq. *fatisque ad sidera tolli*

ex Enniano: *Vnus erit, quem*

tu

Quid fruis? aut qua spe gelidis in nubibus haeres?
Mortalin' decuit violari vulnere diuum?

Aut ensem (quid enim sine te Iuturna valeret?)

Ereptum reddi Turno, et vim crescere victis?

Define

796 *gaudis Goth. tert. pro grandis. in montibus Oudart. et Zuch. a m. pr., merus lapsus librarii; ne quis putet, cum ratione dictum e v. 133 sqq. Nam et ibi Iuno ad caelum redit v. 159. 797 Debet scribi Mortalin' pro Mortali an: vt supra monitum. Mortali ed. Ven. Burm. cum Goth. sec. et tert. Mortalem legitur in marg. ed. Ven. Scoti 1544, non mala emendatio viri docti, qui in sententia haerebat; nam hoc utique indignum: vulnere diuum, h. diuorum, mortalem peti, violari. Video nunc esse eum virum doctum Benedictum in ed. Flor. 1520, cuius verba adscribam: „In vetustis et fide dignis codd. legitur Mortalem decuit: quod magis placet; etsi Seruius Mortalin' legat. Sensus erit: o Iuno, decuit mortalem, hoc est Aeneam, violari vulnere diuum? i. feriri manu deorum, hoc est Iuturnae, quae dea est; q. d. minime. Et hoc dicit Iupiter, vt Iunonem iacceret, criminareturque, quod impulerat Iuturnam ferire Aeneam. Ad quod paulo post se expurgans respondet Iuno: Iuturnam fator etc. v. 813 sqq. „ Scilicet sic statuendum, vulnus Aeneae sagitta ignotum vnde allapsu (sup. 318 sqq.) Iuturnae tribui a Ioue. Quod si statuas et inf. 813 sq. verba Iunonis compares, lectionem Mortalem valde aridum non inficiabere. Contra id, quod nunc in libris legitur, difficultatem haud dubie facit, si mortale vulnus communi significato accipiendum est, vt sit vulnus mortalis, seu a mortali illatum: quid enim in eo mirum, si Aeneas, futurus deus, nunc tamen homo, a mortali, ab homine, telo petebatur, cum is in media pugna versaretur? cum Turno congredieretur? Itaque inducor, vt credam, Maronem primum h. l. ausum mortalem pro letali dicere: quod ad analogiam tot aliorum similibus, v. c. letalis, fit praeclare; etsi Seru. darnaet, et Burm. recte moneat, esse vsum vocis sequioris aetatis. Sed haec ipsa, quae seriores scriptores sibi permittunt, omnia fere a poetis primum profecta sunt. Ita tandem sententia digna poeta exit. Erat utique quod miraretur Iupiter, Iunonem, cum sciret ipsa Aeneam immortalem futurum, tamen putasse se assequuturam hoc, vt ille telo percussus vulnere letali occideret. Adscribendus adeo hic locus iis, in quibus poeta nouasse aliquid dicendus est, ne ineptae orationis crimine oneretur. 798 *Haud v. Reg. 799 Erallum**

Goth. tert. et deest Bigot.

tu tolles ad sidera caeli, quod vsurpauit Ouid. XIV Met. 814. Hinc mox Iuno v. 819 subiungit aliud quid, quod non fati necessitas imponat. 797. 798. 799. Forte haec expositulatio cum Iunone non satis subtiliter est excutienda: ar-

gumentatio utique est valde leuis. *diuum*, futurum deum. *mortali vulnere* videtur poeta dixisse pro letali. conf. Var. Lecl. *victis*, pro victo; ex decore poetici sermonis, ne in vulgari haereret: Quod toties vidimus etiam in hoc enallages

Define iam tandem, precibusque inflectere nostris; 800

Nec te tantus edat tacitam dolor; et mihi curae

Saepe tuo dulci tristes ex ore recurrant.

Ventum ad supremum est. Terris agitare, vel vndis,

Troianos potuisti; infandum accendere bellum,

Deformare domum, et luctu miscere hymenaeos; 805

Vlterius tentare veto. Sic Iuppiter orsus;

Sic dea submisso contra Saturnia vultu:

Ista quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas,

Iuppiter:

800 *que* abest Doruill. 801 *tactus* Leid. edit Diomedes legerat, sicque Gud. a pr. m., quod copiose illustrat Heinf. ex veteri forma: edim, is, it. *ne mihi* Doruill. 802 *tristi* pr. Hamb. pro var. lect. *tu dulci*. Male; et similis forma apud Tibullum notata: *Edidit haec dulci tristia verba sono. tristis dulci* Goth. tert. *recurrant*, *recusant*, *recusent* (hoc et Medic. a m. pr.), *recurrunt*, aberrationes apud Burm. 803 *est* deerat Ven. *Ventum est ad summum* Leid. 808 *quod nota* Sprot. *mihi est tua* Parrhaf. *tua magna voluntas* perpetua lectio edd. vett., tum Ald. sec. et hinc profectarum. *magna* reposuit Paullus Manutius, hinc aliae, Commelin. Steph. Pulmann., idque Pierii codd. et Medic. cum aliis Heinf. firmarunt: et ex Goth. sic sec. ac tert. *tua celsa v. ed.* Ald. pr. Iunt.

enallages genere. Alia vis nulla inest. 801. *Nec te edat dolor*: alias: *animum tuum*; vt Iliad. ζ, 202 *Ὀν θυμὸν κάρτερον* et alia. In sqq. turbatur ab Intpp. Putatur esse aduersatiua propositio: *et mihi curae saepe tuo dulci tristes ex ore recurrant*, immo defer ad me curas ac querelas saepe. Sic fere Cerda: ita vero oratio friget. Enimvero est reiteratio antecedentis enuntiationis: *nec* toties me querelis tuis fatiges. Fraus est facta in eo, quod *et* subiunctum est, cum negatiua *nec* repetenda esset. Atqui hoc novum non est. Sic inf. 825

ant pro nec. Et sic saepe. Etiam hoc exemplo Homeri: *μη—ἦδὲ. recurrant*, vt Aen. I, 662, iterentur. 803. *Terris a.* Consilia Iunonis: primum sup. I, 37 sq., alterum *infandum accendere bellum* etc. sup. VII, 286. 315. 316. Tertium ad Launiae nuptias cum Aenea pactas et Iunonis artibus turbatas spectat: *Deformare domum*, scil. luctu, quocum squalor ac deformitas coniuncta. *Deformem dolorem* Lucanus dixit lib. VIII, 81, et *deformis aegrinomia* ex Horatio nota.

808. 809. Hoc non respicere potest ea, quae hoc libro de

- Iuppiter: et Turnum et terras multa reliqui.
 810 Nec tu me aëria solam nunc fede videres
 Digna indigna pati; sed flammis cincta sub ipsam
 Starem aciem, traheremque mimica in proelia Teucros.
 Iuturnam misero, fateor, succurrere fratri
 Suasi, et pro vitâ maiora audere probavi;
 815 Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum:
 Adiuro Stygii caput inplacabile fontis:
 Vna superstitione superis quæ reddita diuis.

Et

809 *inuisa* Menag. pr. *relinquo* aliquot apud Burm. cum trinis Goth. 810 *Nec me tu alter* Menag. *aeriam* Doruill. *sub nube* Parrhaf. et pr. Hamb: pro var. lect: *sub sede* alter Menag. 811. 812 *sub ipsam* — *aciem* e Medic., tamquam elegantius, refinxit Heias, pro vulgato: *sub ipsa acie*; nisi quod sec. Rottend. et Doruill. cum binis Goth. *ipsam acie*; et Parrhaf. *ipsa aciem*. 813 *fateor misero* trës Burm. et ap. Macrob. VI, 6, incondito ad aurem sono. *fateor miseram* Doruill. 815 *ut ostenderet* alii olim ap. Seru. 816 *implicabile* Leid. *intraçabile* Montalb. *insatiable* Zulieh. 817 *Vana* Parrhaf., *perperam*. conf. Not. Aliter sup. VIII, 187.

de Iunonis descensu in montem Albanum, et, acceptis Iouis mandatis, ad Olympum reditu fuere narrata sup. vss. 133. 159. 160, sed ad locum lib. IX, 802 sqq., vbi Iris a Ioue missa Iunonem vetat pugnae interesse. 810. *Nec tu*, scil. nisi hoc ita se haberet. 811. 812. *Starem in acie flammis cincta*: ad terrorem dictum puto, ut flamma in Troianos saeuat, vti quis ferro ignique grassari dicitur. Nisi nube ignea circumdata in pugnam prodire voluit. Fulminis vsui locus vix est. Supra lib. II, 613 Iuno ferro accincta Achiuos vocat a navibus, Pallas autem nimbo cincta arcem insidet. *traheremque Teucros inimica in*

prælia. simpl. atçipio pro, Teucros aggrederer: nam qui aggreditur, pugnare secum alterum cogit trahitque in pugnam. Verborum enim ordo non admittit alterum: *trahere prælia in Teucros*, ducere copias aduersus Troianos. 813. 814. Respicit sup. 138. 152. Oratio est fere pedestris: sed obserua, quomodo eam vel sic a vulgari deflexerit; cum esse deberet: Suasi Iuturnæ, vt etc., quod et Macrob. VI, 6 monere voluit. Probavi eam audentem maius aliquid pro vita fratris. In his ac similibus Virgilianam orationem dignoscere licet. 816. 817. Res per se notissima: sed ornatum est egregie *caput fontis Stygii* pro simplici

Et nunc cedo equidem, pugnasque exosa relinquo.
 Illud te, nulla fati quod lege tenetur,
 Pro Latio obtestor, pro maiestate tuorum: 820
 Cum iam connubis pacem felicibus, esto,
 Component; cum iam leges et foedera iungent;
 Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,
 Neu Troas fieri iubeas, Teuctrosque vocari;
 Aut vocem mutare viros, aut vertere vestis. 825
 Sit Latium; sint Albani per saecula reges;
 Sit Romana potens Itala virtute propago;

Occidit,

818 *que* abest Doruill. *exorsa* Ed. Ald. tert. 819 *quod n. f. te*
 l. Goth. tert. *tenentur* Mentel. pr. a m. pr. 821 *infelicibus* Vratisl.
 822 *Component* Parrhaf. *Component* Gbth. tert. *leges ad foed. pr.* Rot-
 tend. 823 *Nec* Ed. pr. Burm. Goth. tert. 824 *Ne* Parrhaf. *Nunc*
 Seru. ad lib. I, 148. *iubeas fieri* Goth. tert. 825 *vestem* Medic.
 et Rottend. sec. ac tert. 826 *Sint Latii* Goth. tert.

plici Styge. *Vna superfl.*, h.
 quae maxima iurisiurandi in-
 ter deos est religio: iusiur-
 randum sanctissimum, Male
 argutatur Seruius, et cum
 eo alii. Est enim idem ac si
 Iuno diceret, obstringo me
 iureiurando sanctissimo. *est*
reddita, pro facta est, nihil
 amplius. *Superstitio* pro re-
 ligione satis frequens. Sic
 fore Iliad. c, 37, 38 *ὄρε μί-*
γιστος Ὀρκος δαιμότατος τε πύ-
λα μακάρεσσι θεοῖσι. 820.
pro m. tuorum. Bene Seru.
 „Respexit ad Saturnum, qui
 in Italia quandoque regnaue-
 rat; inde ait *tuorum*; nam et
 Latinus inde originem ducit:
 sup. VII, 48. 49.” 822. *le-*
ges sunt foederis condiciones.
 823. Cf. ad sqq. Exc. III ad
 hunc lib. XII. Argute poeta

rem facti iam ad deorum
 voluntatem retrahit. Nam
 mansit nomen Latinorum:
 mansit sermo Latinus, vesti-
 tus Latinus: nec Troiani co-
 loni quicquam in his immu-
 tarunt. Verendum autem
 erat, ne gens Latinorum vic-
 ta in nomen victorum cede-
 ret, vt fere fieri solitum.
 Laudant Intpp. Sallustii verba
 Iug. 21 f. *Visti omnes in gentem*
numique imperantium (Numi-
 darum) *concessere.* 827. Sint
 Romani potentes, sed tam-
 quam Itali, non tamquam
 Troiani; vt Itolorum virtu-
 tem referre videantur, non
 Troianorum. Caeterum to-
 tum hunc locum ad lyricos
 numeros transtulit Horat. in
 regia Oda lib. III, 3, inprimis
 v. 30 sq.

830. Tu,

Occidit, occiderisque sinas cum nomine Troia.
Olli subridens hominum rerumque repertor:

830 Et germana Iouis, Saturnique altera proles,
Irarum tantos voluis sub pectore fluctus?

Verum age, et inceptum frustra submitte furorem.
Do, quod vis; et me victusque volensque remitto,
Sermonem Aufonii patrum moresque tenebunt;

835 Utque est, nomen erit: commixti corpore tantum

Subsident

828 *fidus Medic. a m. pr., vnde Heinf. eiecho que facit: occiderit, si das. o. licet cum Goth. tert., ex interpretatione. Occidit Troia, et sic ita, occiderit adeo cum ipso nomine; tum sine nomine Vratisl. cognomine Bigot. 830 Est Mentel. pr. et Hugen. Es duo Goth. Erf. et edd. vett. nostrae omnes; sic quoque Aldd. Fabric. Dan. Heinf. Et non nisi in Ven. Scoti 1544 video exhibitum. O germana complures codd. Burm. et edd. habere ait; sed videtur vitio factum, cum vellet idem docere, et passim occurrere. Saturnique Mentel. pr. à m. pr. 831 tantum Medic. (Fogginius tantos dedit, sed volui a m. pr.) voluit tert. Mentel. Leid. voluit Scr. ad IV Aen. 377. voluit Ed. Ven. Burm. 833 Dic q. Leid. qua vis Bigot. nam me alter Hamb. 834. 835 moresque tenebunt Vsque: est n. Paris. commixti corpore tanto reposuit Heinfsius; et illustravit exemplis, opportunis, importunis, corpus de vniuersa sep., populo, ciuitate, imperio, exercitu dici, ad vulgarem comparationem corporis et membrorum hominis. Sic sup. XI, 313 toto certatum est corpore regni. Itaque sunt h. l. Teuceri commixti cum toto populo Latinorum. In quo facile sentis toto otiosum esse. Pessime ad concubitum traxit Cerda cum aliis *in corpore commixti et subsident.* Enimvero veterum, et hinc omnium, quas vidi, edd. lectio est; commixti vel commisti corpore tantum. Eandem firmat Medic. cum aliis codd. Pier. et Heinf. Erf., item Scr. ad I Aen. 249, nec, cur tantum mutare necesse fuerit, video.*

830. Tu, cum sis germana Iouis foror, tantas iras in mortales exercere potes? Vt sup. tantaene antuis caelestibus irae? vt ne nomen quidem gentis exosae ferre possis. Male argutantur Grammatici. 832. iram perperam susceptam, conceptam. 833. me remitto: dictum vt: remittere animum, ab ira. Remittit se, qui mollescit adeo-

que concedit: nec amplius contendit. Vti se remittunt ea, quae laxantur, soluntur. Aufonios et hic et aliquoties, VII, 233. XI, 253. X, 105, iudem vt Aufonidas, dixit pro Aufonibus, vt poeta: Graecorum exemplo, etiam in appellatiuis, vt *καρθέων* sc. *κόρη* pro *καρθέων*. 835. 836. Permixti cum tanto populo Troiani comprehenduntur, desintescunt,

Subfident Teucri, Morem ritusque sacrorum
 Adiciam, faciamque omnis vno ore Latinos.
 Hinc genus, Ausonio mixtum quod sanguine surget,
 Supra homines, supra ire deos pietate videbis;
 Nec gens vlla tuos aequę celebrabit honores. 840
 Adnuit his Iuno, et mentem laetata retorfit.

Interea

deo. Nam sensus: *Tantum Teucri subfident, commixti corpore*, cum populo Latinorum: tantum transibunt in nomen eorum; nulla alia rerum mutatio fiet. Mediceus Pierii et Porcius, tum Parrhaf. Montalb. Hamb. pr. et Goth. tert. *commixto corpore* exhibebant; sed *commixti* elegantius. Romanus autem *commixti sanguine tantum*. At *tanto* in nullo legitur praeterquam in vno Pierii *commixti sanguine tanto*; et *commixti corpore tanto* in pr. Menag. et tert. Mentel., et *commixto corpore tanto* Goth. tert. 836 *Teucris* Goth. sec. *sacrumque* Bigot. 838 *Hinc g. Ausonium, mixto quod* Goth. pr. *mixtum cum s. Parrhaf.* 839 *Ultra homines alter* Hamb. a m. pr. *pietate iubebis* Leid.

delitescant, latebunt sub Latinorum nomine. vid. Var. Lect. *Subsidere* de iis, quae in commixtione infimum locum occupant, vt in elementis terra subsidit. Supra V, 498 de sorte: *gulaeque in ma subsedit Acesles*. Nunc *tantum* hoc fiet, vt. etc. 836. 837. *Adiciam*. Sacra tantum ac religiones Troianorum adiungam Italicis, Penates Latio inferentur, cf. sup. 192, faciamque, vt vterque populus Latini sint, adeoque *ὁμόγλωσσοι*. 839. *supra ire deos pietate* non est vrgendum: significat tantum praestantiam summam in hoc genere. Tenendum idem in innumeris locis, vbi quaecunque excellunt et praestant aliis, non modo paria diis ac

VIRGIL. Tom. III

diuina esse, verum etiam superare deos dicuntur. Ita hominum sermo fert, multo magis priscorum ac rudium Nam etsi h. l. ad deos minores vel heroes referunt, tamen nec horum pietas in deos maiores vsquam, si bene memini, celebratur. 840. Iunonis sacra in Ouidii Fastis, templa apud Donatum aliosque in descript. Romae quaerenda. Reuocanda autem in animum sup. III, 435 seqq. 841. *mentem retorfit*, inflexit, mutauit. Comparant *μετασπίσαν νόον* Iliad. 9, 52, *ἐπράπετο νῆς, Φρήν* et similia. Nec sane aliter commode te expedias. Alias malim iungere *mentem laetata*. Sic tamen *retorfit* absolute, sc. se, paullo durius dictum.

Vv 842. ex

Interea excedit caelo, nubemque reliquit.

His actis, aliud Genitor secum ipse volutat:

Iuturnamque parat fratris dimittere ab armis.

845 Dicuntur geminae pestes cognomine Dirae,

Quas

842 *relinquit* Medic. cum plurimis aliis. Sollenhe tamen poetae, motam, inprimis concitatioem, praeterito tempore declarare. Sed meo iudicio totus hic versus melius abesset: nisi ille aliter olim lectus fuit. Saltem post *retorsit* sequi debuisse videtur: *lumina, et c.* Ut solent dii in suorum morte. Ut sup. X, 473 Hercules: *oculos Rutilorum relinquit aruis.* Et ipsa Iuno sup. 151 *Non pugnam adspicere hinc oculis, non foedera possum.* Io. Schraderum coniecere video: *et vulturnum l. retorsit.* 843 *Illis dicitis* Goth. tert. *secumque volutat* Doruill.

844 *fratri Hugen. demittere* quatuor apud Burm. *descendere* Goth. tert.

842. *excedit caelo*; quo igitur illa abiit, si caelo excessit dea? Erit *caelum* h. l. de ipsa nube accipiendum, vnde illa spectabat pugnam, aethere pendens. conf. sup. 792, 796. 810. Inde illa abiit ad suum *θάλαμον*, cubiculum, quod Homerus memoravit Iliad. 3, 166 sqq. cf. Exc. II ad hunc lib. XII.

843. Ingeniose nouum rei expediendae modum excogitauit Virgilius. Nam sup. IX, 803 sq. Homeri exemplo in simili loco Irim miserat ad auocandam deam: nunc res erat varianda. Ut itaque Iuturna a fratre discederet, manifesto mortis instantis omine illa terretur. *dimittere*: vocabulum quidem sollenne in dimittendo exercitu, sed h. l. alio traductum, est enim: abstrahere, auocare, auertere.

845 sqq. Sit et hic locus pro exemplo variae artis et

rationis, qua poetae fabulas antiquas, interque eas id inprimis genus, quod symbolicum et allegoricum ab origine fuit, tractant. De Furiis poctam agere, dubitari nequit. Sed cum earum sedes alias sint in Tartaro, saltem in Plutonis regia vel in aditu inferorum, vt VI, 280, nunc in Iouis illae vestibulo excubant. Seruui h. l. et ad III, 209 commenta de triplici Furiarum potestate nihili sunt: vti nec illud satis probatum dedit, Furias appellatas esse *canes Iouis*: quo nomine Harpyiae alias insignitae, vt Apollon. II, 289 *Ἀρπυίας, μεγάλοιο Διὸς κύνας*, et Kōipes ibid. IV, 1666. Nam loca Aen. VI, 257, et Lucani VI, 733, perperam adducit aut potius adigit ad hanc notionem firmandam. Vide nunc hanc *canum* pro ministris appellationem doctè illustratam in Ruhnkenii V. C. Epist.

Quas et Tartaream Nox intempesta Megaeram
 Vno eodemque tulit partu, paribusque reuinxit
 Serpentum spiris, ventosaeque addidit alas.
 Hae Iouis ad folium, faeuique in limine regis,
 Adparent, acuuntque metum mortalibus aegris,
 Si quando letum horrificum morbosque deum rex
 Molitur, meritas aut bello territat vrbis.
 Harum vnam celerem demisit ab aethere summo
 Iuppiter, inque omen Iuturnae occurrere iussit.

850

Illa

847 *Vnum* Leid. *reduxit* Hugen. 849 *Haec*, aberrator. *faeu-*
oque Leid. et Par. *ad limina* alter Menag. Oudart. Parrhaf. 851
horrificos morb. Goth. pr. 852 *meritasque* Parrhaf. *ac bello* Gud.
 853 *demittit* editum vbiq̄ue, quantum video, ante Commelin., qui
 primus *demisit* e Palat. edidit, cui Pier. et Nic. Heinſii codd. additi-
 pulati sunt. In nonnullis *dimisit*: pr. Moret. *dimittit*: tandem
 pr. Hamb. *summo demisit Olympo.*

Epist. crit. p. 93. 94. Ne-
 que etiam alias Furias Pluto-
 ni, alias Ioui dare, sed poetica
 phantasmata variare voluisse
 putandus Maro. 845. *cogno-*
mine pro, nomine. *Diras* est
 nomen illarum pestium, h.
 exitiosarum dearum. Male
 Grammatici inuerſe tradunt:
 cf. inf. 865. *Ἄρα* sunt ap.
 Aeschyl. Eumen. 420. *gemi-*
nae — et *Megaeram*: Docte sic
 variavit poeta, quod vulgo
 erat: Sunt tres Dirae. Tum
 vnum tantum nomen ponit:
 etiam hoc poetam decebat.
 Aleſto et Tiphonem quis
 non facile supplet animo?
Notiis filias Furias vel Eume-
 nides etiam sup. VII, 331. VI,
 250 ediderat; idem Aeschyl.
 l. c. 419. Quod *uno partu*
editas facit, nescio an aliun-

de acceperit. 847. *paribus*
 pro pariter, pari omnes mo-
 do. De alis cf. sup. VII, 561.
ventosae alas nouo epitheto,
 quod notionem magnitudinis
 alarum et concitati volatus
 habet: nam is ventum mouet.
 849. *faeu*: epitheton h. l. ac-
 commodatum rebus ac tem-
 poribus, quibus Furiarum
 ministerio vtitur Iupiter, cum
 irascitur. *Apparent* vox pro-
 pria, de ministerio, vnde ap-
 paritores. 850. h. terrent
 mortales miseros. 851. 852.
 Argutantur, qui Furiarum
 munera dispescunt, et Tifi-
 phonem morbos, Aleſto bel-
 la, et Megaeram letum immit-
 tere aiunt.

853. *vnam*. Cum poeta vix
 dignum sit, indefinite loqui,
 Megaeram designasse dicen-

- 855 Illa volat, celerique ad terram turbine fertur:
 Non fecus, ac neruo per nubem impulsa sagittæ;
 Armatam faevi Parthus quam felle veneni,
 Parthus, siue Cydon, telum inmedicabile, torfit;
 Stridens et celeris incognita transfilit umbras.
- 860 Talis se fata Noctæ tulit, terrasque petiuit.

Postquam

856 a neruo Exc. Burm. a verno Montalb. 857 *Armatas* Sprot. a m. sec. *Armasit* Goth. sec. *quam Parthus* Parrhaf. Mallim Codicem aliquem pro *Parthus* meliorem dare lectionem; nam illud vitiosum utique esse arbitror: Quid enim *Parthus*, *Parthus siue Cydon*, aut grauitatis aut suauitatis habeat? Aut genus ponendum erat, vt indiuidua vel formae sequerentur; aut vtrumque iterandum, vt v. c. Iliad. x, 127. 128. Latet, arbitror, epitheton seu *Parthi* in sq. versu, seu *fellis*: v. c. *Armatam siuei fallax quam* etc. aut simile quid. Nisi vltima poetae manus versui deest; quod probabile fit. Waddehium nunc video Animadu. Crit. p. 39 coniecisse *Arcu siue Cydon*: vel, *Partho siue Cydon*, h. in Parthum; prius ferri possit. Io. Schrader. autem Obff. I, 2, p. 17 *Armatam faeuo patrii quam felle veneni*; ingeniose sed parum probabiliter. 858 seu C. Oudart., male. cf. Ecl. X, 59. *medicabile* idem. 859 *auras* nonnullos legisse testatur Seruius, qui rem male expedit de umbra sagittæ. Immo, ad maiorem phantasmatis horrorem pro *auris* exquisitius dixit *umbras*, h. e. nigrum aerem, quem transuolat sagitta: hinc *celeres umbras*; vt *celeres auras*, quæ celeriter transmittunt telum. Vix tamen Maro, si carmen emendasset, ter eadem voce vsurus fuisset 853. 855. 859. 860 Non *Talem*, sed *Talis*, vt toties vidimus in voce *ferre se* pro *incedere*, v. c. VII, 492.

duis est: *vnam illam*. 855. *turbine* simpl. pro motu sup. 320 et 531. Volat Megaera tanquam sagitta arcu emissa. *per nubem*, auget phantasma, pro per aerem. Parthos sagittis venenatis vsos esse, firmat Seruius Lucani auctoritate lib. VIII, 303. 304. Verba Maronis expressit Silius lib. XIII, 197. 198. An Cretes, ex quibus Cydones sunt (vid. Homer. Odyss. τ, 176, et γ, 292, a quibus Cydonia vrbs.), medicari tela veneno soliti fuerint, consistetque ea

de re aliunde, ignorabam: est tamen alter locus ap. Lucian. Nigrin. T. II, pag. 79, vbi ad h. l. prouocat Hemist. In venatione saltem venenatis sagittis vsus esse apud eos potuit, veterum et nostrorum barbarorum exemplo. *Felle veneni*, ornate, vt virus, i. e. succus amarus, noxius. *telum inmedicabile*, quod vulnus insanabile facit. De voc. *Parthus siue Cydon* vid. Var. Lect. *armatam*, tinctam. *umbras* pro aere dixit. vid. ibid.

Postquam acies videt Iliacas atque agmina Turni:
 Alitis in paruae subitam conlecta figuram,
 Quae quondam in buffis, aut culminibus desertis
 Nocte sedens, serum canit inportuna per umbras;
 Hanc versa in faciem, Turni se pestis ob ora
 Fertque

861 *acies venit* I. pr. Moret., quod non displicebat Heinsio. 862 *in paruae* Waddel. conl. apud Burm., praeue utique: etsi sic lectum in Parrhaf., idque receptum a Cuninghamo; nam vsus sermonis non ita fert. Io. Schrader. tentabat: *in rauae; raucae, furuae.* Miror neminem incidisse in inauspicatam auem parram. *subitam figuram* Rom. et plerique alii Pier., ex Heinsianis Mentel., et secundum Burm. fere omnes: receptum ab Heinsio: Vulgo, *subito e. s.* Porro *subito conuersa f.* Medic. Pierii, et Mediceus princeps: *subitam conuersa f.* Sed *conlecta*, quod ubique editum, copiose defendit et illustrauit Heins. Conf. sup. 491, et X, 412, et multo magis de angue Ge. II, 154 et al. 863 *in* abest apud Marium Plotium de metris: ibidem: *et cultu.* Bigot. *aut cumulantibus aris.* 864 *saeuum canit* in lib. apud Pier. Etiam *serum* Seruius exponit triste, luctiferum, perperam. Est: sera nocte; *ύντρογον ασίδι* Aratus. *per umbram* Menag. pr. cum parte Pier. 865 *versam* Medic. a m. sec. et Leid. *se Turni Goth.* tert. *ob ora* Heins. emendauit e Romano, Moret. et Leid. cum Arufiano Messio

862. Habet haec Megaerae in bubonem mutatio aliquid, quod insigniter ad terrorem accommodatum est ex veterum superstitione; ex qua recentes quoque poetae certatim transfudere praesagia bubonum et noctuarum. Enimvero nequaquam hoc mortis augurium comparandum ad augustum illud et sublime phantasma, quod Messiae lib. VIII, sub f. exhibuit auctor, summum Germaniae ornamentum: ubi Seruatoris moribundi caput duo Mortis Gemini septenis gyris circumuolant, Locus ille ad horrorem incutiendum efficacissimus. Maronem nostrum imitatur Claudian. in Eutrop. II,

229 sqq. *Alitis paruae.* Videtur recte monitum a Seruio, hoc alienum esse a bubone, quem grandi esse corpore satis constat. Et potuit poeta noctuae genus aliquod, v. c. minimam illam noctuam, quam *funeream* dicunt, intelligere. Reliqua tamen buboni accommodatiora sunt. cf. Plin. X, 12 f. 16, et sic sup. IV, 462. 463. Itaque *paruam* comparatiue accipiendum: dea mutatur in auem, paruam respectu deae. *subitam*, pro subito. Scilicet *subitam*, in quam subito *conlecta*, conuersa, est. *Colligere* de re in minorem speciem mutata. v. Var. Lect. 864. *inportuna*, nocte intempesta, inportuna.

Fertque refertque sonans, clipeumque euerberat alis;
 Illi membra nouus soluit formidine torpor;
 Adreſtaeque horrore comae, et vox faucibus haefit.
 At, procul vt Dirae ſtridorem adgnouit et alas,

870 Infelix crinis ſcindit Iuturna ſolutos,

Vnguibus ora ſoror foedans, et peſtora pugnis;
 Quid nunc te tua, Turne, poteſt germana iuuare?
 Aut quid iam durae ſuperat mihi? qua tibi lucem
 Arte morer? talin' poſſum me opponere monſtro?

875 Iam iam linquo acies. Ne me terrete timentem,
 Obſcenae volucres; alarum verbera noſco,
 Letalemque ſonum; nec fallunt iuſſa ſuperba

Magnanimi

Mellio (accedit Donatus): idque diſerte illuſtrauit. Vulgg. *ad ora. in ora* Medic. et Goth. text. 866 *volans, ch. pr. Hamb. reuerberat* Medic. Pierii, Parrhaſ. et Ed. pr. Burm. 867 *illi* Bigot. *nouas* Medic. et Mentel. pr., vterque a pr. m. *ſoluat* alter Menag., vel *ſubi-* to pr. Hamb. 868 *errore* pr. Hamb. *haeret* idem a m. ſec. 870 *crines' ſoluit* Doruill. *ſcindit crines* Rom. 873 *duram* repositum ab Heinfioſ. *rufforitate* Romani, *tuta* Medic. reliquorumque vetuſtiorum omnium. Sicque Seruius: *duram, inmitti*, quae poſſet fratrem cer- nere tot laboribus ſubditum. Locum ante oculos habuiſſe putatur Statius XII Theb. 214. 215. Vulgo editum: *miferam*. Fateor hoc le- nius, etiam ad ſenſum mollis, videti; cſi alterum illud doctius eſt: *drae* Gothi text., quod vel ipſum praeferam ingrato illi et mo- leſto *duram*. 874 *morer* ſec. Rottend. et Erl. *talin' poſſum* p. tres apud Burm. et Eſſ. *me deest* Leid. *tali me poſſum* Zulich. 875 *Nam* tam Leid. *tremement* Oudart. 876 *dirarum verbera noſco* Schol. Cruqu. ad Horat. I Od. 2. 877 *fallunt a m. pr. Zulich.*

importuna. 869 *ſtridorem*, vocis ſonum interpretatur; Seruius. Melius ad *alas* re- trahi poterit. 873. *duram* mihi, quae ſuſtineo fratrem, cernere in vltimum diſcri- men adductum; ſed v. Var. Lect. 875. 876. *Iamiam lin- gya acies* ad ductum Apolli- nis Homericæ: Iliad. 2. 213. *Heſtore iam morti addicto*: *λίανη δὲ ἰ Πείρας*. Apollon.

conf. Cerda. *Obſcenae* male ominatae. v. Georg. I. 470. Aen. III. 241 et al. *terreta volucres*; inuidioſe dixit, nam vna eſt, inquit Seru. Poe- tam hoc ad exquisitiorem orationem pertinere vidiffe, ſi pro indiuiduis genus, pro vno plures, poneret, ſaepe vidimus: v. c. 799. 877. Intelligo, nec latet me, fieri haec Iouis numine ac volun- tate.

Magnanimi Iouis. Haec pro virginitate reponit!

Quo vitam dedit aeternam? cur mortis ademta est

Conditio? possem tantos finire dolores.

880

Nunc certe, et misero fratri comes ire per umbras,

Immortalis ego? aut quidquam mihi dulce meorum,

Te sine, frater, erit? O quae fatis alta dehiscat

Terra mihi, Manisque deam demittat ad imos?

Tantum effata, caput glauco contexit amictu

885

Multa gemens, et se fluuio dea condidit alto.

Aeneas instat contra, telumque coruscet

Ingens

878 Magnanima Gud.

Hoc pro Ven. et sec. Moret. cum Parrhaf.

879 Cur vitam aliquot Pier. Quid vitam alter Hamb. Quo vitam aeternam dedit, et cur Medic. Pierii. euf mortis Oudart. 2 m. sec.

880 possem Medic. ut possem Leid. et Zulieh. cum Goth. tert. et Erf.

labores pr. Hamb. sec. Moret. et Exc. Burm., idque receptum a Cuninghamo e ms. Boecleri.

881 sub umbras Medic. Pierii, pr. Hamb. duo Rottend. Ven. et Gud. pro var. lect^o; quod et ipse praeferam.

882 Iam mortalis ego haud q. vett. edd. et multi coed., vt distinguant post ego, alii post haud quicquam. Sed iam Ald. pr. emendatum dedit: Immortalis ego? Sicque Rom. aliique Pier. Malim tamen per

exclamationem: Me miseram! Immortalis ego! Tum haud q. vett. edd., etiam Aldd. et hinc ductae. Etiam sic Priscian. lib. XIV. haud mihi quicquam Ed. Ven. et Mediol. et Goth. pr. Prima mutauit Com-

melin. e Pal. aut Cuningham. id sublatum esse volebat. 883 O qua Leid. quam Gud. a m. pr. quo Leid. alius. satis vna Ven. satis ima, quod etiam Rom. habet, lectum vulgo ante Heinfl., qui alta e praefantioribus dedit. 884 dimittat multi ap. Burm. 885 de-

textit Zulieh.; an praetexit? inquit Burm. 886 et fluuio se

condit in alto Leid. et Reg.

887 sqq. Maior est totius sequentis loci suauitas, si quis

888. 886. Male ad Tiberim

889. 888. Male ad Tiberim

890. 888. Male ad Tiberim

891. 888. Male ad Tiberim

892. 888. Male ad Tiberim

893. 888. Male ad Tiberim

894. 888. Male ad Tiberim

895. 888. Male ad Tiberim

896. 888. Male ad Tiberim

897. 888. Male ad Tiberim

898. 888. Male ad Tiberim

899. 888. Male ad Tiberim

900. 888. Male ad Tiberim

901. 888. Male ad Tiberim

902. 888. Male ad Tiberim

903. 888. Male ad Tiberim

904. 888. Male ad Tiberim

905. 888. Male ad Tiberim

906. 888. Male ad Tiberim

907. 888. Male ad Tiberim

908. 888. Male ad Tiberim

909. 888. Male ad Tiberim

910. 888. Male ad Tiberim

911. 888. Male ad Tiberim

912. 888. Male ad Tiberim

913. 888. Male ad Tiberim

914. 888. Male ad Tiberim

915. 888. Male ad Tiberim

916. 888. Male ad Tiberim

917. 888. Male ad Tiberim

918. 888. Male ad Tiberim

919. 888. Male ad Tiberim

920. 888. Male ad Tiberim

921. 888. Male ad Tiberim

922. 888. Male ad Tiberim

923. 888. Male ad Tiberim

924. 888. Male ad Tiberim

925. 888. Male ad Tiberim

926. 888. Male ad Tiberim

927. 888. Male ad Tiberim

928. 888. Male ad Tiberim

929. 888. Male ad Tiberim

930. 888. Male ad Tiberim

931. 888. Male ad Tiberim

932. 888. Male ad Tiberim

933. 888. Male ad Tiberim

934. 888. Male ad Tiberim

935. 888. Male ad Tiberim

936. 888. Male ad Tiberim

937. 888. Male ad Tiberim

938. 888. Male ad Tiberim

939. 888. Male ad Tiberim

940. 888. Male ad Tiberim

941. 888. Male ad Tiberim

942. 888. Male ad Tiberim

943. 888. Male ad Tiberim

944. 888. Male ad Tiberim

945. 888. Male ad Tiberim

946. 888. Male ad Tiberim

947. 888. Male ad Tiberim

948. 888. Male ad Tiberim

949. 888. Male ad Tiberim

950. 888. Male ad Tiberim

951. 888. Male ad Tiberim

952. 888. Male ad Tiberim

953. 888. Male ad Tiberim

954. 888. Male ad Tiberim

955. 888. Male ad Tiberim

956. 888. Male ad Tiberim

957. 888. Male ad Tiberim

958. 888. Male ad Tiberim

959. 888. Male ad Tiberim

960. 888. Male ad Tiberim

961. 888. Male ad Tiberim

962. 888. Male ad Tiberim

963. 888. Male ad Tiberim

964. 888. Male ad Tiberim

965. 888. Male ad Tiberim

966. 888. Male ad Tiberim

967. 888. Male ad Tiberim

968. 888. Male ad Tiberim

969. 888. Male ad Tiberim

970. 888. Male ad Tiberim

971. 888. Male ad Tiberim

972. 888. Male ad Tiberim

973. 888. Male ad Tiberim

974. 888. Male ad Tiberim

975. 888. Male ad Tiberim

976. 888. Male ad Tiberim

977. 888. Male ad Tiberim

978. 888. Male ad Tiberim

979. 888. Male ad Tiberim

980. 888. Male ad Tiberim

981. 888. Male ad Tiberim

982. 888. Male ad Tiberim

983. 888. Male ad Tiberim

984. 888. Male ad Tiberim

985. 888. Male ad Tiberim

986. 888. Male ad Tiberim

987. 888. Male ad Tiberim

988. 888. Male ad Tiberim

989. 888. Male ad Tiberim

990. 888. Male ad Tiberim

991. 888. Male ad Tiberim

992. 888. Male ad Tiberim

993. 888. Male ad Tiberim

994. 888. Male ad Tiberim

995. 888. Male ad Tiberim

996. 888. Male ad Tiberim

997. 888. Male ad Tiberim

998. 888. Male ad Tiberim

999. 888. Male ad Tiberim

1000. 888. Male ad Tiberim

- Ingens arboreum, et saevo sic pectore fatur: [tractas?
 Quae nunc deinde mora est? aut quid iam, Turne, re-
 890 Non cursu, saevis certandum est comminus armis.
 Verte omnis tete in facies; et contrahe, quidquid
 Siue animis, siue arte vales; opta ardua pennis
 Astra sequi, clausumque caua te condere terra.
 Ille caput quassans, Non me tua feruida terrent
 895 Dicta, ferox, di me terrent, et Iuppiter hostis.
 Nec plura effatus, saxum circumspicit ingens,
 Saxum antiquum, ingens, campo quod forte iacebat,
 Limes

888 *Ingens* a m. pr. Medic. *arboreum*: Io. Schrader. tenta-
 bat *roborem*. Adeo poetae nihil nouare licet. 889 *Qui* Leid.
relaxas Bigot., male. *retractare*, eleganter, recusare, tergiversari,
 detestare. 892 *armis* Ven. *animis aut arte* Ed. pr. Burm. *apta*
ardua Gud., a m. sec. *pennis* ed. Iunt. *pugnis* alter Hamb. 893
clausum Menag. pr., recte. *te credere* Oudart. 895 *ferox hostis*
 iungit Seruius, seu quisquis laciniam hanc attextuit, adeoque iun-
 git: *ferox Di me t.*, perperam. *ferox*, o Aenea. 897 Deerat ver-
 sus Parthas. Mox campo qui (scil. limes) ybique edium ante Hein-
 sium, idque eleganter, sicque pars codd. cum Goth. pr. Recepit ta-
 men Heinsius quod e Medic. a m. sec. (erat a prima sigla q.) aliisque
 suis et Pier., scilicet idem mutaturus hoc in istud, si alte-
 rum reperisset.

Hectoris cum Achille pug-
 nam mente teneat. v. Iliad. x,
 l. c. Ita vsq. 268 sqq. expres-
 sos videbis, sed ornatius, hic
 v. 890—893. Tum v. 894.
 895 Hectoris verba referunt,
 cum se a diis delusum intel-
 ligit v. 297 sqq. Comparant
 tamen Vrsin. et alii Iliad. v,
 §11. 812. p. 175. 176. Graue
 autem pathos illis inest. *Nam*
me tua f. feruida dicta sunt
 superba, arrogantia. *Iuppiter*
hostis est infestus, vt alias nu-
 men inimicum.

896. Emissa hasta, cum

altera deficiat, saepe (v. e.
 Iliad. §, 409 sqq. v, 264)
 sic heroes Homerici saxa ia-
 ciunt: ipsi adeo dii, vt Iliad.
 §, 403 sq., vnde h. l. verba
 fere ducta sunt; Cf. ε, 303.
 304, et μ, 445 sqq. Ad ta-
 lem morem haec quoque exi-
 genda sunt. Turnus autem
 etsi enses receperat, hasta
 erat destitutus. (vid. vf. 711),
 quam minus in Aeneam mit-
 teret. Vt quis vero victum
 hostem etiam nudum, ipse
 armis melioribus instructus
 insequeretur, dedecori in he-
 roum

Limes agro positus, litem vt discerneret aruis;
 Vix illud lecti bis sex ceruice subirent,
 Qualia nunc hominum producit corpora tellus; 900
 Ille manu raptum trépida torquebat in hostem,
 Altior insurgens, et cursu concitus, heros.
 Sed neque currentem se, nec cognoscit euntem,
 Tollentemue manu saxumque inmane mouentem;
 Genua labant, gelidus concreuit frigore sanguis. 905
 Tum lapis ipse viri, vacuum per inane volutus,

Nec

898 *Limes agri* inuenit nescio in quibus Pier., sicque Ed. pr. Videtur sic variari oratio post antecedens *campo, agros* Leid. *agris* cod. Barthii, quod insuaue sequente statim *aruis. positum* Parrhaf. *discerneret* duo Moret. *arui* Hugén. et Goth. pr. 899 *Vix illum* Medic. et Ven. *leuantur* Leid. *mouerunt* Goth. tert. 903 *nec curr.* Doruill. *nec se* Goth. tert. *cognouit* sec. 904 *Tollentemque* multi, vitiose, et ipse Medicus: qui et perperam *T. manus*, sec. Moret. *manum.* Tum *saxumue* Medic. Doruill. 905 *concurrit* alter Hamb. a m. sec. 906 *viri vacuum* ms. Barthii ad Stat. Theb. VI, 938, qui ipse contorta oratione et sententia distinguit: *ipse, viri vacuum.* Buxm. *viae vacuum* tentat. Enimvero *lapis viri* (pro eius) est lapis ab eo proiectus: dictum ad vulgarem formam: iactus viri. Poterat *viro* dicere, vt esset *viro volutus*, h. a viro; sed alterum maluit: cur non feramus? *inane* de aere nunc non primum occurrit, nec eius epitheton *vacuum*; vtrumque Lucretio sublesum.

roum vita non erat. 898. *litem*: remotius posuit: pro, fines, adeoque litem de finibus. 899. *Vix illud*; ad notam illam fidem et opinionem de priscorum hominum vastis corporibus eorumque robore incredibili, et notis Homericis exemplis Diomedis et Hectoris; locis laud. s. 303. 304. *μ.* 445. add. Apollon. III, 1366 et al. 901. *manu trépida*, fessina adeoque non satis firma, *torquebat*. Servius: „Bene imperfecto vsus „est tempore: quia non est „perfectum quod voluit: vt

„v. 903. 904. 907, nimis argute! cf. sup. v. 394 *dabat*.

903. 904. Non haec Turnum, prae metu, mentis male compotem, *ἄκροτον*, arguunt, sed, quod vl. 913. 914. diserte quoque exponitur, torporem, quem Furia inuicit, viresque adeo corporis debilitat. Itaque Turnus ipse, *nec se cognoscit*, vires solitas sibi deesse videt: se videt esse plane alium. Aliud est nostris recentioribus linguis: *se non cognoscere*.

V v 5

908 sqq.

Nec spatium euasit totum, nec pertulit isum.
 Ac velut in somnis, oculos vbi languida preffit
 Nocte quies, nequidquam auidos extendere cursus
 910 Velle videmur, et in mediis conatibus aegri
 Succidimus; non lingua valet, non corpore notae
 Sufficiunt vires, nec vox aut verba sequuntur:
 Sic Turno, quacumque viam virtute petiuit,
 Successum dea dira negat. Tum pectore sensus
 915 Vertuntur varii. Rutulos adspicit, et urbem,
 Cunctaturque metu, telumque instare tremiscit;
 Nec, quo se eripiat, nec, qua vi tendat in hostem,
 Nec currus vsquam videt, aurigamue fororem.
 Cunctanti telum Aeneas fatale coruscat,

Sortitus

907 *euasit, totum nec* interpungunt alii, etiam apud Seruium. *naque* Medic. Menag. Parrhaf. 908 *veluti* Doruill. et nonnulli editi. *oculos cum* alter Menag. Post hunc versum in Leid. et Reg. sequebatur initium versus: *Et iam iamque*, vacuo spatio relicto. (Fraudem librario fecerat versus in idem verbum desinens 939. 940 *reprofficit, Et iam iamque*). 911 *volet* Medic. (a m. pr.) *corpora* Gud. *notae* alter Menag. *nocte* Leid. et Exc. Burm. cum Goth. sec. 912 *aut verba* inde ab Ald. tert. legitur: in aliis *nec v.* 913 *quacumque viam* Leid. et Par., quod expeditius esset: alterum exquisitius. Sic *Nulla viam fortuna regit* sup. 405. 914 *dea dicta* Zulich. *cum p.* sec. Rottend. et Leid. *pectora* Bigot. 915 *conspicit et urb.* Zulich. quib *Cunctanturque* alter Menag. et alter Goth. *eloque* pr. Hamb. a m. sec., argute: instantem Aeneam telo. *telumque* Rufinian. de Schem. Lex. p. 258, vbi vid. Ruhnken. V. C. *trimestre* scribitur in multis etiam alibi: vt passim vidimus. 917 *Nec qua* Gud. a m. sec. *st rapiat* Ven. a m. pr. et Erf. 918 *currum* Oudart. *cursus* duob *Burm. currus* Rom.; etiam h. l. cf. sup. ad XII, 61. *aurigamue* Medic., vnde Heinl. recepit pro *que*.

908 sqq. Egregie ornauit
 comparationem per se iucun-
 dam, ex Iliad. x, 199 sq. Ex
 Virgilio expressum putant so-
 cum Oppiani Halient. II, 81—
 85. Est etiam Apolloniū si-
 milis locus lib. II, 278. 913.
 quacumque viam inuit, vul-
 gari modo dices. 914. 915.
 Dictum exquisitius pro sol-

leniore: vertit, versat, va-
 ria consilia, sensus, animo
 Turnus. 914 sqq. Species
 eadem Hectoris Iliad. x, 293
 seqq.

919. *coruscat*, vibrat, *καλ-
 λα* Homerus, ibid. 320, sed
 multo ornatius, et respectu
 comparationis, quam ipse ibi
 attulerat hastae cum Lucifero.

Sortitus fortunam oculis; et corpore toto 920
 Eminus intorquet. Murali concita numquam
 Tormento sic saxa fremunt, nec fulmine tanti
 Diffultant crepitus. Volat atri turbinis instar
 Exitium dirum hasta ferens, orasque recludit
 Loricae, et clipei extremos septemplex orbis; 925
 Per medium fridens transit femur. Incidit ictus
 Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
 Consurgant gemitu Rutuli, totusque remugit
 Mons circum, et vocem late nemora alta remittunt.
 Ille humilis supplexque oculos dextramque precantem 930
 Protendens;

920. *Sortitam* Goth. tert. *pectore* alter Menag. et Leid. 921
ausquam Bigot. 922 *saxa sonant* pro var. lect. pr. Hamb. 923
trepidus nonnulli apud Burm. *trepidus* Reg. 924. *Excidium* tert.
 Mentel. et Parrhaf. *durum* Medic. Pierii, Goth. tert. et aliquot apud
 Burm.; qui laudat Siliū XVII, 188. *O dirum exitium mortalibus*; ex Vir-
 gilio adumbratum. *reclusit* Zulich. *recludens* Thuanus ap. Burm.,
 minus suaniter. 925 *L. clipeique extr.* Medic. Pierii. *cl. extremo s.*
orbe Heinsf. coni.; causam non video. 926 *Et medium* multi cum
 Goth. tert. Erf. et Medic. Pierii, quod verum arbitror: *orasque reclu-*
dit — orbis, Et m. str. transit femur. *stringens* Parrhaf. *ictu* Hugen.
 929. *Mons circa* pr. Moret. et Parrhaf. *late vocem* Doruill. *alta dede-*
runt Vratisl. 930 *que abest* aliquot Pier. tribus Burm.
 et Goth. tert.

920. *fortunam*, h. locum in corpore, quem fortuna dedit. cf. ibid. v. 321; tum omnibus corporis visibus emitte hastam. 924. 925. Hasta traiecit clipeum in extremam partem, tum loricae oram, et in femore fedat. Sup. lib. X, 587 sq. simile fere vulnus fit, sed in inguine, adeoque mortale. Scilicet, quod iam alii viderunt, noluit poeta vulnus letale esse, ut locus esset iis, quae sequuntur: quibus ad tragicæ fabulae exitum epicae suam pro-

pius adduxit. 925. *Aiacis canes* *ἐτραβόων* quis nescit? 927. *duplicato poplite*, elegantè pro inflexo genu. cf. sup. XI, 645.

928. *Consurgit gemitu Rutuli*: sollenni poetae more, quo a vulgari orationem abducit, pro: *gemitus Rutulorum consurgit*. 930 sqq. *Vides Hectorem*, ne sepultura careat, supplicentem *Iliad.* 25, 338 seqq. 930. 931. *oculos conuertit*, *manus* protendit, sed illud latet in hoc: ut toties

- Protendens, Equidem merui, nec deprecor, inquit;
 Vtere forte tua. Miseri te si qua parentis
 Tangere cura potest; oro (fuit et tibi talis
 Anchises genitor), Dauni miserere senectae;
 935 Et me, seu corpus spoliatum lumine mauiis,
 Redde meis. Vicisti; et victum tendere palmas
 Ausonii videre; tua est Lauinia coniunx:
 Vtlerius ne tende odiis. Stetit acer in armis
 Aeneas, voluens oculos, dextramque repressit;
 940 Et iam iamque magis cunctantem flectere sermo
 Coeperat: infelix humero cum adparuit alto
 Balteus, et notis fulserunt cingula bullis

Pallantis

931 *Protendens* pr. Mentel. *nec d. unquam* Lutat. ad Stat. VIII, m6. 932 *te forte* Goth. pr. *si te qua* pr. Menag. 935 *siue meum corpus* Valer. Prob. Art. Grammat. lib. I. 936 *enitum* sec. Rottend. 938 *nec t. Leid.* 940 *c. s. mentem*. aliquot Pier. 941 *alto* editum inde a pr. edd. Attamen *ingens* Carisius lib. I laudat: quam Ge. Fabricius omnium veterum librorum lectionem esse ait, mutatam ab iis, qui bina vni nomini epitheta (*infelix ingens balteus*) adiungi vitiosum existimarent. Ex codd. tamen suis nec Pier. nec Heinsius id firmant: videtur vbiq̄ue *alto* legi: *alto* Oudart. *vitro* Parrhaf. 942 *fulserunt* Bigot.

ties fit. 933. *fuit et tibi talis*. Notum artificium supplicantium: ad exemplum illud omnium aliorum praestantissimum: Μῆσσαι παρὰ σῆο etc. Iliad. ω, 486. Dedere alia Guell. et Cerda. Rhetorum acumen figuram extudit anacoenofin, quam hoc ipso exemplo illustrat Iul. Rufinian. p. 205. Sed tali cum vi, hac *δαιμόνι* semel tantum hoc dici potuit. 935. *Et me, seu corpus*. Viro forti digna oratio; aperte mortem non deprecatur: vitae tamen usum nec renuit. 938. *acer*

in armis iungenda esse monet Seru., nescio an satis bene. Ego *in armis* malim absolute dictum, armatus, vt erat, *stetit*; est enim poetica *ἐνάργῳ*. Aeneas stabat tenens clipeum et ensen, strictum, vt ex v. 950 apparet.

940 sqq. Haec iam praeparauerat sup. lib. X, 495 sq. 500—505. 942: Balteum, e quo ensis pendeat, mox ornate declarat, tamquam rem, in qua nunc rerum cardo vertitur et quae luculentius animo erat repraesentanda. Tum vero *notis fulserunt*

runt

Pallantis pueri; victum quem volnere Turnus
 Strauerat, atque humeris inimicum insigne gerebat.
 Ille, oculis postquam faeui monumenta doloris 945
 Exuiasque hausit, funiis adensus, et ira
 Terribilis: Tune hinc spoliis indute meorum
 Eripiare mihi? Pallas te hoc volnere, Pallas
 Inmolat, et poenam scelerato ex sanguine sumit.
 Hoc dicens, ferrum aduerso sub pectore condit 950
 Feruidus. Ast illi soluuntur frigore membra,
 Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

FINIS AENEIDOS.

946 *incensus* Doruill. 947 *Spolis tunc hinc* Goth. *fec. his*
 Parrhaf., ita erit *Tunc hic*: vt: ille ego. *in spolis* alter Menag.
 948 *Eripiare* Parrhaf. *te* abest Leid. 949 *po-nas* qu. Moret. et
 Doruill. *ex* deerat alteri Hamb. *de sanguine* Oudart. pro var. lect.
 950 *aduersum* sub Bigot. *aduersus pectore* Leid. *in pectore*
torfit qu. Moret.

runt cingula bullis poetica forma dictum, pro: et bullae, ornamenta nota, fulserunt in cingulo. Itaque verendum non erat, ne otiosus esset versus. 945. *oculis hausit* iam sup. IV, 661. 945. *monumenta doloris* h. l. quae memoriam renouant, recordationem doloris ex Pallantis morte. 947. *meorum* graui-ter, pro vno ex suis, ex amicis: Pallante. 949. *Immolat*, non sibi; sed, diis inferis. 952. Versum Homericum esse expressum, *Ψυχὴ δ' ἐκ πεδῶν* etc. Iliad. χ, 362. 363, iam notauit Seruius. in-

dignata cum gemitu pro gemens, moerens: *ὄν κότμον γούωσα* anima. conf. sup. XI, 831. Iamque cum Turni morte foederis supra concepti condiciones vss. 187 seqq. exitum habent: Lauinia in matrimonium accepta, Aeneas Troianos in Latinum nomen adiungit, nouam urbem Lauinium condit, iusque focero in regno succedendi consequitur: adeoque Aeneas accepit *sedem in Italia intulitque deos Latio*, vt lib. I, 5. 6 fore poeta praedixerat.

EXCURSUS I

Super temporis spatio, in quod sex posteriorum Aeneidis librorum res gestae a poeta disperseuntur.

Lib. XII. 413 *Postera vix summos.* Erunt forte, qui vix fidem habeant mihi affirmanti, paucorum dierum acta sex posteriorum Aeneidis librorum argumentum explere. Ita tamen res se habet; nondum viginti dies exiisse doceri potest, cum Turni eade facta tota Aeneis absolvitur. Sub aestatis exitum Aeneam ad Italiam classem ex mente poetae appellere supra docuimus T. II, p. 432. Ingressi Tiberis ostia Troiani descendunt et in littore coenam capiunt lib. VII, 107—147. Altero die explorant terras. Missi legati ad Latinum facto foedere pactoque Aeneae cum Launia coniugio redeunt in castra, quae interea fossa et vallo cinxerat Troianus. v. 148—285. Inde Iunonis odia et fraudes ad turbandas Latii res: 286 sqq. Turni animum per somnum (v. 414) ipsa Alecto ira et furore incendit. Tertio die feruntur causae belli inter Troianos et Latinos: Turnus Laurentum profectus parat arma, edicit bellum, auxilia colligit. Recte nunc ab omni temporis memoracione abstinet poeta: sed paullo post sub libri VIII initium iterum temporum notas adiungit. Viso nocturno monitus Aeneas iter parat ad Euandrum. Orto die bina navigia instruit aduersoque Tiberi euectus sub meridiem collem Palatinum, quem Euander tenebat, prospicit VIII, 79—97 sqq. Hospitio ab eo benigne exceptus (169 sqq.), dieque et nocte cum eo exacta v. 367—369 altero die (455 sqq.) Euandri monitu Agyllam seu Caere Etruriae urbem adit Aeneas et Tarchonem ad armorum societatem pellicit v. 604 sq.

Interea nuntio de Aeneae absentia accepto Turnus vallum Troianorum oppugnat, classem incendit: IX, 1—158. Nocte insequuta Nisus et Euryalus ad Aeneam missi interimuntur 159—458. Altero die, qui idem ille est, quo Aeneas Caeretanos adierat, Rutuli castra Troianorum omni vi oppugnant 459 *Et iam prima nono spargebat lumine terras, — Aurora —* Irrumpit in castra Turnus, iterum expellitur lib. IX. Habetur concilium deorum X, 1—117. Interea Rutuli pergunt vallum oppugnare 118—145, donec nox superuenit: quod intelligitur ex v. 146 sqq. Altero mane, qui quartus erat dies, adest Aeneas cum auxiliis ex Etruria. Is, superiore die (eodem

dém illo, quo pugna ad castra Troianorum facta erat) exeunte, nauibus conscensis Agylla seu Caere soluerat, totamque noctem iter mari accelerauerat: hoc est X, 147 *media Aeneas freta nocte secabat.* Noctu Nymphas, olim naues suas, sibi occurrere videt v. 215 sqq. Ab iis, quae gesta sint superiore die, accipit. Copiis expositis Aeneas pugnam facit; finitur illa Mezentii caede: X ad f. Altero die, quintus is est (XI, 1), Aeneas tropaeum statuit, Pallantis corpus ad patrem Euan-drum remittit, Latinis inducias in XII dies dat: e quibus tantum quid altero ac tertio die factum sit, memoratur 182 sqq. 210 sq., concrematio cadauerum et luctus. Interea, pergit poeta v. 225, Venulas a Diomede redit, qui auxilia denegauerat. Cogitur consilium; in quo dum Drances et Turnus altercantur, ecce adfertur nuntius, Aeneam castra mouisse et aduersus Laurentum exercitum ducere: v. 445, quod non nisi induciarum tempore elapso, adeoque die XIII factum credere licet. Capit Turnus insidiarum locum, et equites in camporum planitiem praemittit. Sed audito, pugna equestri facta Latinos fugere, relictis insidiis ad urbem properat: atque hic ne pugnam cum Aenea faceret, nox ingruens intercedit. v. vf. vlt. Aen. XI. Turnus Aeneam in alterum diem ad singulare certamen prouocat XII, 76 *Cum primum crassina caelo* etc. Ortus dies v. 113 *Postera vix summos* etc. Prodit Latinus in campum ante urbem ad foedus ferendum, quo leges certaminis scribuntur. Turbato foedere, vulneratur Aeneas, inflauratur pugna. Sanatus a vulnere Aeneas Veneris matris interuentu, in pugnam redit, Turnum per ordines frustra insequitur. Repente hinc ad moenia Laurentum partem exercitus ducit 554. Tandem ad urbem tuendam aduolat Turnus, et cum Aenea congressus occiditur. Quae omnia ad poetae mentem eodem die XIII gesta esse necesse est.

EXCURSVS II

De Iunonis deorumque interuentu in extrema parte Aeneidis.

XII, 134 *At Iuno e summo, qui nunc Albanus habetur* etc. 791 *Iunonem interea—pugnas de nube tuentem;* et 841. 842 *Adnuit his Iuno et mentem laetata retorfit. Interea excedit caelo nubemque relinquit.* Vt post illa, quae de deorum ministeriis et Iunonis odiis vniuersè disputata sunt (Disquis. I f. VII. Excurs. I* ad Aen. I passimque in Notis, vt ad IX, 802), ea illustrentur,

lustrentur, quae in h. l. commentatus sum, placet hic sub unum conspectum adducere, quae deorum, Iunonisque in primis, in posterioribus sex libris partes, quod ministerium fuerit. Apparebit vel ex his, verum esse quod aliquoties monui, haec in carminis parte longe inferiorem esse Maronem Homero, cui deorum interuentus non pro figmento et iucundo mendacio erat: sed res a priscis hominibus credita ac tradita, ac veterum aetatum ingeniis ac mentibus ita frequentata, ipso sermonis genio, carminum perpetuo argumento, narrationum ad solitum exemplum institutarum more ac consuetudine, tam familiaris facta, vt videre, audire, deos sibi videretur in mediis rebus agendis versantes. Iuno, cuius arte et consilio classis Troianorum e Sicilia Italiam petens primum ad Africae littora tempestate delata (lib. I, 34 sqq.), mox, cum frustra hoc actum esset, vt Didonis amore irretitus Aeneas Carthagine retineretur, in Sicilia combusta fuerat (lib. V, 604 sqq.), vbi Troianos ad Latii littus appulisse videt (VII, 286 sqq.), ne nihil, quo fata differre saltem liceret, intentatum relinqueret, vnam ex Furiis excitat et Latium discordiis miscet. Dum Aeneas absens Euandri et Etruscorum auxilia conquirat, Venusque mater ei arma Vulcani arte parat (VIII, 370 sq.), Iuno Iride missa Turnum excitat, vt Aenea absente Troianorum castra seu urbem ac munitiones oppugnet; lib. IX, 1 sqq. Inter hanc oppugnationem Turnus in castra iam irruperat: cum Iunoni per Iridem a Ioue missam interdicitur, ne vltius pro Turno contendat et in pugna allaboret. ibid. IX, 802 sqq.

Consilio habito, Iupiter diis persuadere vult, vt dissidiis compositis nihil vltra intercedant, quo minus fatalis sedes in Italia Aeneae contingat. lib. X, 1 sqq. Quandoquidem monitis precibusque nullum dari locum videt, obiurgatis grauiter diis declarat, fatis se omnia esse permissurum v. 105 sqq.

Nec tamen hoc ita obseruari videas in sqq., quin Iuturna Turnum fratrem moneat, vt Lausum Pallantis manibus eripiat v. 438. Iuno autem ipsa Turnum eluso Aenea pugnae subducat: v. 606. Contra Iouis monitu Mezentius in pugnam succedit v. 689. Iuno ad caelum statim redierat (v. 663. 664). Nam paullo post ea cum Venere inter deos memoratur, qui ex Olympo pugnam prospectant 758. Etiam Diana Opim mittit Nympham, vt Camillae mortem vlciscatur lib. XI, 532—567. Interea Iupiter Tarchonem Etruscum incitat, vt firmatis animis turmas ad pugnandum reducat v. 726.

Institabat

Instabat iam singulare Turni cum Aenea certamen. Iuno, quae Turno timebat, dirimere saltem ac differre pugnam fludet. Nunc inducitur illa ex monte Albano prospiciens pugnam, unde Iuturnam mittit: XII, 134 sqq., ut fratri suo succurrat. Ut hoc poetae commentum satis se phantasmate rerum commendet, cogitandum est, Iuturnam esse Nympham fluuii et lacus Latii, qui non longe aberat ab Albano monte: Igitur in hunc descenderat Iuno, ut cum Iuturna super communibus rebus ageret; inde eam iterum ad Olympum reversam esse (v. 159. 160) statuendum est. Nam aliquando post v. 792 illa in nubibus haeret despectans pugnam et de Turno sollicita. Hic Iupiter ad eam accedit utque in fatorum placitis illa acquiescat tandem obtinet. Quo facto Iuno caelo excedit, nubemque relinquit, adeoque ad suam sedem in Olympo redit.

EXCURSVS III

De rebus gestis et fatis Aeneae inde ab aduentu in Italiam, et de poetae artificio in his rebus tractandis et ornandis.

XII, 189 sqq. *Non ego nec Teucris Italos parere iubebo, Nec mihi regna peto: paribus se legibus ambae Inuisitae gentes aeterna in foedera mittant; Sacra deosque dabo; socer arma Latinus habeto; Imperium sollenne socer: mihi moenia Teucri Constituent, orbique dabit Lavinia nomen, et v. 821 sq. Cum iam connubiis pacem felicibus, esto, Component; cum iam leges et foedera iungent: Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos, Neu Troas fieri iubeas Teucrosque vocari, Aut vocem mutare viros: aut vertere vestis. Sit Latium, sint Albani per saecula reges, Sit Romana potens Itala virtute propago. Occidit occideritque finas cum nomine Troia.*

Observationes super his subiungam nonnullas; quae tamquam pro supplemento rerum in Aeneide tractatarum sint, etsi non valde doctas ac reconditas, quasque adeo mens tam longi operis decursu sessa secum ferre, iussi oneris leue superpondium, non refugiat.

Et primum quidem ingeniose hoc factum, quod *futurum Latii statum*, quem maiorum primo sermonibus seruata, tum a prisca scriptoribus litteris prodita, memoria ad posteritatem pertulerat, tamquam foedere iam ab initio constitutum memorauit et commodo loco intexuit. Cessere Troiani in Latino- rum nomen. Cum tamen Aeneas, dum viueret Latinus, suos Troianos discretos ab iis haberet, nec eos cum Aborigi-

nibus misceret, nisi ex quo Latinus viuere desierat: expectari poterat, Latinos potius in Troianorum nomen abituros esse. Obscurum est, qua ratione id factum sit, et diuersis modis factum id narratur. Sollerter itaque inuentum a poeta, vt foederis de bello per certamen singulare dirimendo conditionibus haec constituerentur. Conditiones igitur hae habendae: *Troiani vlti agro Laurentum excedunt; victores a quo iure cum Latinis vtuntur; Latinus imperium et summum ius habeto: religiones suos Troiani Latinis impertiant: condendae urbi locus Troianis assignator.* Iam haec non sine omni historiae auctoritate a poeta esse ficta, ex iis intelligitur, quae, etsi inter diuersas caeterarum rerum narrationes, de pace et foedere inter Aeneam et Latinum inuito tradita legimus. Apud Dionysium I, 59 ex communi commemoratione, quam ibi exponit, ante congressum vtriusque exercitus foedus factum inter Aeneam et Latinum in has leges: vt Troiani acciperent tantum agri, quantum a colle (cui Lauinium impositum) quoquo versum euntibus stadia circiter XL pateret; vt porro mutua inter Troianos et Latinos et praesentis belli aduersus Rutulos et caeterorum bellorum esset societas, vtque communes vtilitates vtrique et manu et consilio communiter persequerentur. Prima conditio hoc loco omissa, cum iam ad alterius narrationis morem deflexa sup. lib. XI, 317 sqq. ea esset exposita; sed amicitiam mutuam bellique societatem (*vt communes hostes amicosque haberent*, O. G. R. 13) accuratius poeta exsequutus est secundum ea, quae foedere facto euenisse narrata sunt. Dat Aeneae Latinus filiam Lauiniam in matrimonium: quod exemplum sequuti alii, breui in vnum populum coalescunt, Troiani et Aborigines, abeuntque in nomen Latinorum. conf. Dionys. I, 60. Partem harum rerum inter Iunonis preces Iouis nutu ratas factas retulit lib. XII, 821 sqq. *Cum iam conubiis pacem felicibus, esto, Component—Neu Troas fieri iubeas* etc. Caeterum illa, quae supra in pacis conditionibus vidimus; vt Latinus imperii summam retineret, tum hoc: vt sermonem, habitum, nomen ab Aboriginibus Troiani adsciscerent, respexit poeta in Didonis diris lib. IV, 618, cum *pacem iniquam* vocat, cui Aeneas se submissurus sit. Parum verisimile est, quod Liuius I, 2 tradit: Nomen Latinorum vtrique genti impositum, *vt aduersus terrorem belli cum Rutulis animos Aboriginum sibi conciliaret: ne sub eodem iure solum sed etiam nomine omnes essent.*

Altera est obseruatio artificii, quo poeta e rebus et factis plurium annorum post Aeneae ad Italiam aditum elegit potiora,

tiora, distribuit ac disposuit sic, vt in summa carminis comprehendi ea possent. De quibus vt melius constet, subiiciemus tamquam sub vnum obtutum varias scriptorum veterum his de rebus narrationes.

Fuisse primum, qui omnino negarint vel dubitarint, an vnquam Aeneas Italiam adierit, alios, qui adiiisse quidem, sed, Afcancio relicto regno, in Asiam rediisse tradiderint, vtrosque praua Homericorum versuum interpretatione adductos, iam alio loco monitum est: Disquis. II s. II sq. cf. Dionys. I, 53. Sed eorum, qui Aeneae accessum ad Italiam tamquam historiarum fide acceptam tradiderant, vulgarem narrationem hanc apposuit Dionysius lib. I, 56, quam breuiter hic memorabimus, vt, quae poeta noster inde aut transfulerit aut immutarit, vno haustu cognosci possit. Qui videre volet ea, quae alii diuersa tradiderunt, adeat Liuium, Strabonem, Aurel. Victorem, alios. Capto igitur ex suis albae fetu ostento narratum est, Aeneae, in condenda vrbe, quae mox Lauinii nomen acceptura erat (nam de hac ille loquitur, non de Troia), occupato, superuenisse Latinum regem, qui tum aduersus Rutulos copias eduxerat. Moniti vterque in sequente nocte, alter a Penatibus, alter ab heroe Indigete per visum oblato, cum dies illuxisset, foedus inter se faciunt, quod supra memoratum est; tum Troiani cum Latinis bellum aduersus Rutulos repetitum breui conficiunt; indeque reuersi urbem absoluunt, Lauinii nomine imposito. Erant quoque templa et alia ornamenta Lauinii, quae ad Aeneam auctorem referebantur (Dionys. I, 64). Haecenus Troianis solis imperauerat Aeneas, sed mortuo Latino in vniuersum regnum succedit; factum hoc in bello aduersus Rutulos, qui iterum a Latinis defecerant auctore Turno, Amatae, Latini vxoris, confobrino, et ob nuptias Lauinae ab extero interceptas irato, Amata quoque instigante. Ita bello conflato acre praelium commissum, quo Latinus et Turnus (in quo consentit Iustin. XLIII, 1, II) cum aliis ceciderunt, Aeneas tamen victoriam adeptus est. Hoc erat, quod Iupiter praedixerat lib. I, 263 *Bellum ingens goret Italia populosque feroces Contundet etc.* Neo multum abeunt Liuius, Strabo, et quorum potior auctoritas habenda, Lutatius Catalus apud Victor. O. G. R. 13. Cato apud Seruium IV, 620, etsi locus corruptus. Dionysium descripsit Zonaras VII pr.

Quum autem Aeneas post Latini obitum aliquod tempus solus regnasset, iterum rebellauerunt Rutuli, assumpto in belli societatem Mezentio Etruscorum rege. Commissum non lon-

ge a Lauinio praedium ad Numicium flumen nox diremit: desideratus Aeneas, seu quod caesus seu quod flumine merfus perierat, mox pro heroe, patris dei Indigetis nomine, coli coepit. Eo spectant Aen. I, 263 fqq. dirae Didonis IV, 615 fq. et Iouis verba XII, 794 *Indigetem Aeneam scis ipsa et scire fateris Deberi caelo* etc.

Ita Ascanius succedit in regno. Obfessa vrbs Lauinium ab Etruscis: sed soluitur obsidio mox alio praelio facto, quo Mezentius victus, caeso filio Lauso, pacem cum Ascanio facit. Disertius haec narrata a Dionys. I, 64. 65. Ex prisca scriptoribus, qui haec ita tradiderant, L. Iulius Caesar lib. I et A. Postumius in lib. *de aduentu Aeneae* fuerant, vt ex Victore O. G. R. 15 discimus. Auide autem cognoscimus ea, quae vetustissimi scriptores his de rebus tradiderant; Liuius enim in magna narrationum diuersitate tantum vnam fere sequitur, non semper eo cum iudicio, eaque cum subtilitate; quae nunc a scriptore rerum priscaerum requiri solet. Quae alii diuersa tradant, potissimum haec sunt: Etiam alterum cum Rutulis bellum Turni odiis et consiliis tribuitur a Liuius I, 2, qui in reliquis fere cum Dionysio consentit; nec discesserat ab eo Appianus, quantum ex Excerpto Photiano intelligas. Mezentium, regem Etruriae, Caeretibus tum imperitantem tradunt et Liuius et Dionys., de quo v. Excurs. III ad lib. VIII. Euryleontem, mutato nomine Ascanium factum, seu Creusae seu Lauinae f. successisse, Appianus l. c. Secundum Liuium I, 3 pax inter Ascanium Mezentiumque ita conuenerat, vt *Etruscis Latinisque fluius Albula, quem nunc Tiberim vocant, finis esset.*

Nihil hinc in Latinorum rebus memorabile occurrit, nisi quod anno a condito Lauinio trigesimo ab Ascanio Alba conditur, loco opportuniore, quam cui Lauinium impositum fuerat. Transfertur in eam regni sedes: *regnumque ab sede Lauini Transferet et longam multa vi mouet Albam* Aen. I, 270. 271. Mortuo Ascanio succedit Siluius ex Lauinia susceptus Aeneae, hincque procedit series illa regum Albanorum, quorum nomina seu tradita acceperant seu, vt CCCC annorum decursum explerent, ex parte saltem inuenerant scriptores Romani vetustiores, ex quibus haec duxere Dionysius, Liuius, Victor O. G. R. et Ouid. Met. XIV, 609 fqq., item Syncellus et Eusebius. Memorauit Maro Siluium, Procam, Capyn, Numitorem et Siluium Aeneam: lib. VI, 760—770, repetito Siluii nomine, quandoquidem *omnes cognomento Siluii usque ad conditam Romam Albanis regnauerunt, vt est scriptum* *Annal.*

Annal. Pontifical. lib. IV apud Victor. O. G. R. 17. Etiam Thybris, qui aliis Tiberinus, ante Latinum tamen, memoratur lib. VIII, 330 *Tum reges, asperque immani corpore Thybris: A quo post Itali fluvium cognomine Thybris Diximus: amisit verum ve- sus Albula nomen.* Vetus haec fuit commemoratio de Tiberis nomine; L. Cincium et Q. Lutatium Catulum auctorem excitat Victor O. G. R. 18, ad eorum saltem fidem, quos homo excripfit. Cf. Dionys. I, 71. Si Syncellus p. 171 B ante se habuit auctorem veterem, cognomen *Albani* iam Saturnus inter Latinos habuit. Ab Alba quoque, tamquam prisco Tiberis nomine, Albam Longam, etsi satis longe a Tiberi remotam, nomen accepisse tradiderant nonnulli, vt ex Diodoro Siculo Syncellus p. 194 C notauit.

Tandem, vt superiora facilius animo comprehendere liceat, vtque pertexamus annorum supra To. II Excurs. II ad lib. III inchoatam seriem, paucis notationes subiiciemus temporum, ad quae res istae reuocari solent. Omnino notationes illas scriptorum, qui multis post saeculis antiquas res consuetuere et annis finire voluerunt, opera factas statuendum est: nam *narratōra* illa, et per aliquot saeculorum decursum patrum narratione ad posteritatem transmissa, et propter hoc ipsum in tam multis variata, vix annis suis tam accurate alligari iam tum potuere, cum primum a prisca hominibus narrata sunt. Neque adeo mirari debemus, si hos ipsos annos fluctuante admodum fide et auctoritate constitutos viderimus. Iuuat tamen rationes ac modos persequi, quibus haec digessit subtiliorum scriptorum diligentia.

Inter haec tenendum, quod scriptores tertio ab exciso Ilia anno factum aiunt, vt Aeneas ad Italiam accesserit, hoc Virgilium in septimum reuocere, id quod supra Exc. II ad lib. III vidimus. Itaque

a. C. N. 1178. Error. Aeneae 7.

Sub aestatis exitum, ad Virgilii mentem, Troiani classem ad Laurentum appellant: ascensu facto Troia noua munitur: foedus cum Latino factum repentinis animorum discordiis rumpitur: oritur bellum, quod Turni caede intra mensis decursum finitur, v. paullo ante Exc. I, vt adeo Troiani sedibus in Latiae acceptis de noua vrbe Lauinio, ex foedere condenda, cogitare iam tum possent. In hoc adeo Aeneidis argumentum absolui vidimus. Reliqua per episodica inserta passim sunt.

a. C. N. 1177. Error. Aeneae 8, ab aduentu in Italiam a.

Solis Troianis imperat Aeneas, ad Dionysii mentem lib. I, 64. Anni aduentus Aeneae in Italiam ab auctumno ad auctumnum procedunt: adeoque annus hic pro primo et pro altero computari potest; sed hoc alterum vitatus.

a. C. N. 1176. a. aduentus in Italiam 3.

Bellum Latinorum Troianorumque cum Rutulis. Latinus et Turnus in praelio cadunt. Aeneas solus utrique populo imperat: ad mentem Dionysii lib. I, 64.

Aliter Virgilius noster res Aeneae disposuit, sequutus eos, qui Aeneam tertio statim anno rebus humanis ereptum narauerant. Nam lib. I, 263—266 Iupiter Veneri Aeneae facta exponens: *Bellum, ait, ingens geret Italia populosque feroces Contundet, moresque viris et moenia ponet; Tertia dum Latio regnantem videris aestas, Ternaque transferint Rutulis hiberna subaltis*, quod scilicet primo statim anno erat factum. Et eo spectant dirae Didonis lib. IV, 618—620 *nec quum se sub leges pacis iniquas Tradideris, regno aut optata luce fruatur. Sed cadat ante diem mediaque inhumatus arena*. Haec de triennio Aeneae in Italia exacto narratio videtur hinc vulgatissima inter caeteras facta. Orosius quoque I, 18, Aeneae, *qualia per tricennium bella excitauerit, quantos populos implicuerit, odio exidiotique afflixerit, Iudi literarii disciplina nostrae quoque memorias iniustum est*, ait, Virgilii in scholis praelectionem et interpretationem respiciens illo adhuc aeuo, quod hinc discimus, fieri solitam.

Apud antiquiores tamen scriptores et chronographos de anno, quo Aeneas decessit, diuerse admodum traditum fuit. Nam et ipse Dionysius tres eum annos cum Latino regnasse, quarto ab eius morte anno in pugna cum Mezentio non amplius apparuisse narrat lib. I, 64. Apud Syncellum quoque p. 171 C. D (vnde Euseb. Hieron. idem habet) tres post Latinum annos, secundum alios octo, regnasse, tum, vt alii tradant, quarto, vt alii, duodecimo a Troia capta anno obiisse dicitur. Alio loco p. 194 fragmentum ex Diodori lib. VII seruaui, quo memoratum erat, tertio a capta Troia anno Aeneam regnum Latinorum obtinuisse per triennium.

a. C. N. 1173. a. aduentus in Italiam 6.

Rutuli rebellant; iungit arma Mezentius, Etruscorum rex. Facto praelio Aeneas interceptus nusquam deinde comparuit. Succedit in regno Latinorum Ascanius: obsidetur Lauinium: mox pugna facta Mezentius obsidionem soluit. Ita Dionys. I, 64. 65. Conf. Liu. I, 2. Victor O. G. R. 14.

a. C. N.

a. C. N. 1148.

a. aduentus in Italiam 30.

Hoc anno ex Virgiliana supputatione Alba Longa conditur: ad veriorem tamen rationem quarto ante hunc anno a. C. N. 1152 *trigesimo* post Lauinium conditum, vt, si bene memini, omnes scriptores tempus finiunt. cf. Cerdam ad Aen. I, 269: Victor O. G. R. 17. Sic quoque diserte Virgilius lib. VIII, 47 inuenta statim sub escenlionem. sue alba: *Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis Ascanius clari condet cognominis Albam.* Paulo obscurius idem Iupiter ad Venerem vaticinatus erat lib. I, 267 *At puer Ascanius — Triginta magnos voluendis mensibus orbis Imperio explebit, regnumque ab sede Lauini Transfereat, et longam multa vi muniet Albam.*

In duratione vero regni Albanorum et interuallo vsque ad Romam conditam Virgilius a vera historiae ratione et omnium scriptorum fide recedit, si vnum, quem quidem noui, Iustinum lib. XLIII, 1 excipias: apud quem Longa Alba — *quae trecentis annis caput regni fuit*: Sic autem Virgilius quoque in nobili versu lib. I, 272 *Hic iam tercentis totos regnabitur annos.* Enimuero non CCC sed CCCC annos inter Albam et Romam conditam intercessisse summo consensu scriptores tradunt. In postumo libello Io. Martyni, *Dissertations and critical Remarks upon the Aeneid.* Lond. 1770. 8, est Diss. VI super Albanis Regibus. Sed parum inde ad rem nostram proficias. Fide aliqua certa, ex maiorum fama accepta, traditum hoc vix arbitror: verum computum, suspicor, ii, qui accurate ad annorum numeros digerere inceperant res priscas narratas, instituerant ad rationem interualli inter Troiam conditam et Romae exordia: quod, etsi ab diuersis scriptoribus, pro caeteris quidem epochis, imprimis Troiae captae, varie constitutis, diuersimode constitutum (ita vt v. c. ii, qui, Herodoteum calculum sequuti, Troiae excidium centenis annis maturius euenisse volunt, interuallum inter illud et Romae exordia ultra quingentos annos producant), ad CCCC tamen annos a plerisque producit. Secundum tutiores quidem calculos 430 (ad Varr., et 432 ad Caton. aeram) annis finiri videtur: deductis inde annis errorum Aeneae et interualli inter Lauinium et Albam conditam, quod XXX annorum est, facile intelligitur, saltem ad 397 vel 398 annos Albani regni vsque ad Romam conditam annales procedere. In hos regum nomina et annos, pro lubitu potius quam certa, puto, auctoritate, disperserunt scriptores: vt apud Dionysium et Eusebium videre licet. Rotundum, quem dicimus, numerum CCCC annorum edunt cum

alii tum Strabo V, p. 350 C. "Τετραὶ δὲ τετρακοσίαι ἔτησιν ἰσθῆραι τὰ περὶ Ἀμύλιον etc.

Qua itaque auctoritate Virgilium adductum dicemus hoc sibi sumsisse, ut annorum numerum mutaret? Procliue est dicere, eum sibi tamquam poetae hoc licere putasse. Sed doctior est poeta Virgilius, quam ut sine ratione quicquam aduersus notissimam historiarum fidem nouasse aut ab omni ratione recessisse videri debeat. Potuit scilicet aliud eomputi momentum constituere, ut intra Romuli et Remi natales subsisteret: *Hic iam, inquit, tercentum totos regnabitur annos Gente sub Hætorca: donec regina sacerdos Marte grauis geminam partu dabit Ilia prolem: Inde etc.* Subductis XX vel XXX annis, quibus adoleuerant Romulus et Remus, antequam Romam conderent, reliquum numerum, ut poeta, crasse indicasse videri potest. Videtur etiam sequutus esse arcanum quid et Ioue vaticinante dignum, ut sacro numero procederent omnia: 3. 30. 300; nam tertio anno Aeneas inter heroes indigetes receptus, trigesimo condita Alba, ibi per trecentos annos regnatum: quae Spencii non inelegans est obseruatio in Holdsworthi obss. pag. 215. Sed simplicissimum est dicere, fuisse olim auctores, inque eos Virgilium incidisse, qui interuallum illud temporum vsque ad Romam conditam artioribus finibus includerent: quod in tanta temporum antiquiorum caligine et difficultate factum adeo improbabile non fit, cum etiam Trogum similem auctoritatem sequutum esse ex Iustino intelligatur.

Caeterum in his, quae a nobis exposita sunt, cum commemorentur nonnulla, quae in primis statim Liuii vel Dionysii foliis occurrunt, erunt forte, qui acute sibi obseruasse videantur, me satis trita persequutum esse. Verum in toto hoc genere non refert, quid alii dixerint, sed quid nunc a te dicendum fuerit; tum vero illud imprimis attendendum, num alii easdem res eodem iudicio, eodem consilio, eadem cura ac diligentia exposuerint. Dici autem vix potest, quam parum iudicio suo tribuere ipsi videantur ii, qui res Romanas ante et post urbem conditam vulgo exponere solent: cum ex Liuii et Dionysio recitent veteres illas fabulas tamquam res fidei exploratissimae, nec vnquam in mentem veniat, horum scriptorum fidem in his per se esse nullam; pendere eam totam ex antiquioribus; horum autem fidem ab iis monumentis, quae ante oculos habuere, aut a maiorum fide, quam propagatam per plura saecula acceperant. Atqui nemo res Romanas consignauit litteris ante sextum ab V. C. saeculum: et

et monumentum superfuit vix vnum et alterum, quod incensam a Gallis Romam (V. C. 364) aetate superaret. Sunt tamen annis comprehendenda haec, quae narrata sunt, vt saltem teneamus ea, quae vulgo euenisse credidit antiquitas, et quorum summam proxime ad veritatem accedere nemo sanus dubitet.

EXCVRSVS IV

De Lapide medico.

XII, 391 *Iamque aderat Phoebus ante alios dilectus lapis Iafides.* Suauissimus, qui sequitur, et laudatissimus est locus de lapide medico, hoc est, chirurgo, quales veteris aevi erant *Iargol.* Insignem ei lucem attulit V. C. *Moehsen*, doctissimus medicus, in catalogo imaginum celebr. medicor. (*Verzeichniß einer Sammlung von Bildnissen berühmter Aertze*), vbi pag. 227 *Rohdii*, clari pictoris, tabulam illustrat, cuius argumentum est Aeneas a lapide sanatus. Antonium Musam, cuius artem Augusti valetudo tantopere celebravit, sub aliena persona vt laudaret, consilium fuisse Maroni, suspicatus est Franc. *Atterburius* in diff. inserta Virgilio Anglice reddito et a *Wartono* curato To. IV. Fit tamen hoc parum verisimile, omninoque parum probari posse cenfeo genus hoc referendi loca poetarum ad certos homines per allegoriam et allusionem. Sufficit poetam lapidem suum ad Homericorum medicorum exempla induxisse. Sanatur ita a Machaone Menelaus *Iliad.* δ, 200. 213 sqq., qui locus, vna cum altero *Iliad.* λ, 843, vbi *Eurypyli* vulnere *Patroclus* medetur, Virgilio ante oculos fuerunt: adde iis ea loca, in quibus heroes vulnerati dei alicuius interuentu recreantur et vulnus sanatur: vt *Hector* *Iliad.* ε, 236 sqq., *Glaucus* *Iliad.* κ, 527 sqq., et ipse *Aeneas* *Iliad.* ε, 318. 344. Ornamenta autem *Maro* conquisiuit ingeniose ac diligenter. *Amasium* edidit *Apollinis* lapidem. *Amatis* enim a se pueris et puellis suas artes saepe aut promittunt aut largiuntur dii apud poetas; non insuaue figmentum, quoties excellere aliquem in arte sua dicere volunt poetae; pro quo aliis locis contendisse eum cum deo dicere solent. Illud vero praeclare factum, quod, cum causa optionis esset memoranda, cur lapis artem medicam praetulisset artibus augurandi, cithara canendi et iaculandi, ab affectu pietatis eam petiit poeta: *vt depositi profertur facta parentis.* De mutis artibus et medicina, *muta arte*, multa disputata sunt; pleraque argute magis quam vere. Nam silentium medicorum ex iure-

iurando Hippocratis vel ex adytis Aegyptiorum alienum profecto a poeta est. Erat saltem vnum illud ex Seruianis tenendum: *artes mutas* esse musicae comparatione: non vocales et canoras. Quod sequutus quoque est et illustravit Gronou. ad Statii Theb. IV, 183; neque quicquam est, quod cum loquendi vsu magis conueniat. Desidero tamen hoc, quod sic *mutas artes* tantum vni ex tribus artibus, quas contempsit Iapis, respondent, scilicet musicae. Adiectum illud *inglorius* videbatur mihi potius notionem *τῆ μῦθος* constituere, vt *mutas artes* solenni figura non sint, quae silent, sed quae silentur, vel faciunt, vt ii, qui eas colunt, fileantur: ars nullam famam datura, de qua filebunt homines: inprimis ex istius, quo poeta viuebat, saeculi opinione, cum medicinam tantum serui vel liberti ac Graeci exercerent; cum contra celebritatem et famam inter homines daturae fuissent artes augurandi, iaculandi et cithara canendi. Quid enim in heroum vita illustrius his artibus? Porro antiquum morem poeta retulit in amictu: *retorto succinctus amictu*: medici enim fere palliati, etiam Romae, quandoquidem Graeci fere erant genere. Obuius quoque idem Aesculapii habitus in veterum signis et numis. Quod pallium retorquet et succingit, chirurgicam operam et ipsum arguit, non medicam; etsi omnibus omnino idem erat faciendum, qui se ad ministerium vel opus accingebant.

Ingeniosum proflus est commentum de *dictamno*, cuius succum cum ambrosia et panacea clam admiscet Venus aquae, qua vulnus Aeneae fouetur. Substituit poeta dictamnium *τῆ μίμνηστρος* apud Homerum Iliad. λ, 845, qua Patroclus Eurypyli vulnere medetur, quamque *gentianam*, olim Chironium dictam, esse docuit Wedelius Centur. Exerc. Dec. VI, pag. 34. Nec vero capreas tantum filuestres in Creta vulneribus dictamno succurrere, eoque comeso iis excidere spicula credidit antiquitas: qua de re vel Aeliani locus videndus V. H. I, 10, vbi cf. Intpp., et h. l. Cerda et Moehsen c. l. p. 232. 233, add. nunc Beckmann. noster ad Mirab. Audit. 4, verum humanis quoque corporibus adhibitum esse dictamnium, Dioscorides auctor est lib. III, 37. Adde Plin. XXV, 8, s. 53. XXVI, 14, s. 87. Pulegio illud simile esse produunt auctores laudati: inter *origana* retulit Linnaeus. Vim habere id purgandi vulnus, adeoque quicquid alienae naturae inest extrudendi, facile intelligitur. Vti solent hoc poetae nostri loco ipsi botanici doctores ad docendam veram dictamni faciem et formam, v. c. post Matthiolum Bauhinus Hist. Plant.

multa enim sunt, quae scrupulum faciant, si de Penelopes aetate sub Vlyssis reditum aut de Telemacho curiosius quaeratur. Multo minus ferendi sunt, qui nullo poetices sensu imbuti ad dialecticas rationes aut ad historicae critices canones epicam poesin exigunt, aut grammaticis minutis impediti calumniantur poetas, qui tamen non nisi eo ingenii contactu, eoque sensu, quo ipsi scripsere, legendi sunt. Ex eo genere fuere Zoili totque Homeromastiges et Virgilio-mastiges; in hoc numero nuper Britannus aliquis, qui sibi valde doctus videbatur (*Heron's letters of literature*. Litt. 23). In dramatibus iam inter poetam et spectatorem facile in id conuentum est, esse nonnulla, quae, etsi a natura rerum aliena, in scena aliter esse nequeant, iis igitur pro concessis vti poetam.

Itaque ea, quae *aduersus temporum rationem* in Aeneide moneri possunt, etsi ne defensionem quidem illam admitterent, quam Exc. II ad lib. III, et Exc. III ad lib. XII dedimus, non tamen ad poetae laudem euertendam vim habere putabimus.

Aliud est, in quo poeta sui oblitus videri poterat, quod deorum monita de aedeunda a Troianis Italia modo clarius, modo obscurius, quam par erat, apposuit. Ab obscurioribus monitis exorsus erat; idque recte; nec nisi in ipso Italiae aditu et sede occupata vaticiniorum euentus plene explicitus esse videri debebat. Iam autem interpositum est vnum oraculum, quo maturius, quam par erat, Troianis de sede noua, qualis illa futura esset, constare debuit, Creusae inquam monitum sub ipsum discessum ex Troia lib. II, 780. 781. 782. 783, quod etsi quantum licuit excusatum dedi Exc. XV ad lib. II et Disquis. II, p. LXVIII. LXIX, malim tamen illud sublatam: eo enim omnes reliquae rationes turbantur, quoties accuratius in haec inquiras. Sane Hesperiae nomen bene conueniebat vaticiniis, quando occidentalis regio significabatur, quae illa aetate inter incognitas terras habebatur a Graecis. Haecenus bene: *Ad terram Hesperiam venies*; et condonari poterat, si quacunque in terra ad occidentem sita sedes figere volebant. Modo Tiberis memoratio nulla facta esset! Ita recte mox in Creta de Hesperia manifestius de Italia fieri poterat: III, 163 sq. *Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt: Oenotri coluere viri*; et cum de exteriori Italia hoc accipi posset, mox ad interiori Italiam auocati sunt ab Heleno III, 381 sq. vid. Disquis. II, l. 6.

Afcanii

Ascanii nomen et profuit poetae plurimum et obfuit. Palpauit sane Augusto et Romanis; et Iulium sidus nouum splendorem afferre carmini debuit. Verum sunt alia, quibus tamquam scopulis poetae ingenium parum cautum impegisse videri potest. In maiore operis parte Ascanius est puer iam satis adultus, imprimis in ludo Troiae lib. V, 545 sqq. (vbi tamen prudenter *inpubem Iulum* dixit); tum in promissis Niso datis IX, 258 sqq. et in pugna castrensi IX, 622 sqq. X, 132. Etiam huius anni initio, cum in Africa agerent Troiani, eductique essent in venationem, *At puer Ascanius mediis in vallibus acri Gaudet equo* etc. lib. IV, 156 sq., et egressa in Latium facta: *Insidiis cursuque feras agitabat Iulus* VII, 479. Iam si annos computes, haud multum eius aetas a pubertate tum abesse potuit: exierat ille ante septem annos vrbe Troia patris manu ductus; fac eum sexennem vel septennem fingi iam tum natum, cum patri comes fieret: si quidem *dextras se paruos Iulus Implicuit sequiturque patrem non passibus aequis*: II, 723. At primo illius in locum Cupido succedit, qui tamen Didonis gremio infidet: lib. I, 718, tum comparatur illi ab Andromache cum Aftyanaete III, 489 sq. Videamus, an reprehensio illa iusta sit. Prius illud defensionem habet paratam: nam Cupido veteribus puer est ad pubertatis annos vergente aetate, vt ex signis veterum constat; quod ille *gremio Didonis insidere* dicitur, e more accumbentium diiudicandum: poterat ille eius pectori acclinis sedere: cf. Not. ad e. l. Quod alterum attinet, quod diximus, Andromache Ascanii conspectu commota: *O mihi sola mei, inquit, super Aftyanaetis imago! Sic oculos, sic ille manus, sic ora sperabat; Et nunc aequali tecum pubesceres aeuo*. Si cui Aftyanaetis a matre vnus gestati ex Iliad. § memoria infederit, is ad nimis teneros annos Ascanium reuocari putabit. Hoc tamen lectoris, qui argute ea, quae remota sunt, accessita comparat, potius quam poetae culpa fieri dicam. Nam primum Aftyanax a matre gestari potuit, tamquam puer triennis vel quadriennis; Hectoris caedes anno antequeret excidium Troiae; anno hinc septimo ad Epirum accessit Aeneas; itaque haud multum abfuturus fuisset adhuc superstes Aftyanax ab ea aetate, qua Ascanius tum erat. Absoluendus itaque in hoc Maro crimine neglecti temporum ordinis. Grauior dica obliuionis impingi poterat Virgilio, in eodem loco de Andromache, quod illa Ascanium interrogat, num matris amissae desiderium retineat? III, 341, cum tamen de Creusae fato nihil illa comperire potuisset. Sed locum interpolatum videri declarauimus.

lib. XXXVIII, p. 253, vbi etiam icon herbae extat, ab aliis inde repetita. In *Ambrosia* an de herba huius nominis cogitauerit poeta, equidem non dicam. Etsi enim vim illa habeat adstringendi humores, qui in aliquam partem decubuerunt (Dioscorid. III, 129. Plin. XXVII, 4, f. II), non tamen video eam vulneribus adhiberi solitam. Contra succus ambrosiae, quo deos non modo vesci, sed multo magis inungi et odore delectari narrant poetae, nec a vulneribus alienus est, cum v. c. Patrocli vulnere ille infundatur ad putredinem auertendam. Tandem *Panaceam*, variarum herbarum ac medicamentorum nomen (vid. Plin. XXV, 4, f. II), ad opopanax potissimum referre volebat Moehsen l. c., qui succus est Panaces Herculis, vulneribus quondam medendis adhibitus. Inter fabulosos tamen succos *πανάκειον* iam apud Callimachum H. in Apollin. 40 habetur. Nec dubito siue ab hoc siue ab alio Graeco poeta Maronem eam esse hoc sensu mutuatum.

EXCVRSVS V

Censura eorum, quae in Aeneidis oeconomia reprehendi possunt.

Aeneidis argumentum et summam, eaque, quae passim a viris doctis cum in singulis partibus, tum de libris sex posterioribus, aut de episodiis et locis nonnullis monita fuerunt, exposui in ipsa enarratione, opportunius, quam si ea vno loco cumulare voluissem. Aliorum rationem satis idoneam reddere mihi visus sum, alia ad fatum Aeneidis, tamquam operis vltima manu haud absoluti, retuli, alia humani ingenii imbecillitati condonanda esse dixi.

Praeter haec tamen sunt nonnulla, quae iudicii laudem, qua maxime Maronem excellere saepe pronuntiaui (vid. Dissertat. II), haud parum obscurare videntur, cum modo probabilitate destituantur, modo rationi rerum ac temporum, adeoque veritati historicae, repugnent. Vt diligentius ea retractarem, mouit me inprimis missa nuper ad me viri amice mei, *Iacobi Bryant*, acute scripta dissertatio de his ipsis, quae in Aeneide male constituta sunt. Subtiliter ille inuestigauit ea, in quibus aut fidem historicam aut probabilitatem desideres. Ad haec potissimum, tum ad alia passim a viris doctis animaduersa, respectu habito recensere potiora, ac videbo,

bo, quid in singulis aut excusandum aut defendendum aut damnandum videri possit.

Antequam vero ad singula descendam, monenda sunt nonnulla vniuerse, quae ad iudicium hisce de rebus ferendum facere possunt. Fidem historicam et probabilitatem rerum ad fidem fictarum non prorsus iisdem finibus teneri, a multis monitum est: euenere multa, quae probabilitatem non habent; sunt alia probabilia, quae ipso euentu comprobata non sunt. Porro, in probabilitate fingentium ad delectationem non tam id quaeri, num nihil alicunde elici possit, quod rerum ordinem et modum euertat; ita enim omnis sublata esset et fictio et ex ea delectatio: verum vt nihil sit, quod legenti vel audienti succurrat, aut scriptoris vitio obiiciatur, quod admonere possit, fraudem his subesse, nec hoc, quo expositum erat, modo res aut gestas esse aut geri potuisse. Nullum facile est aut esse potest vilius operis, quod ingenium humanum peperit, inprimis epici vel dramatici, argumentum ita comparatum, quin insint nonnulla, quae nec tractari bene nec summa arte tractata nitere satis possunt. Omittere illa tutissimum est, aut, si omitti nequeunt, leui manu tractare, aut ornamentis onerare, aut quacunq; alia via oblinere illa et obscurare. Ad poetae itaq; artem spectat hoc vel maxime, vt, quae narrantem se premant, ex adspectu, sensu, et memoria legentium remoueat seduloque curet, ne id, quod argumenti in nonnullis forte vacillantibus natura et ratio, aut temporum rerumque memoria, ipsaque historiarum veritas, parum commodi habet, sensum legentis repente feriat et voluptatem interpellet, qua delinitus nihil curat, nihil ad se pertinere putat, quod extra rem praesentem positum est. Facile id poeta consequetur ab eo, qui ipsarum rerum phantasmatibus percussum animum habet; difficilius ab illo, qui aut natura minus acrem rerum sensum, aut aetate, curis, rerum vsu exercitum animum ad poetam legendum affert, adeoque, dum remissiore est animo, ad animaduertenda ea, quae sedatius iudicium suggerere potest, magis est compositus.

Ex his adhuc dictis intelligi arbitror, vti sensus cuique suus in his relinquendus est, ita in reprehensionem poetam vere in his tantum incurrere, quae parum sedulo cauit ne primo legentis obtutu statim occurrerent. Contra ea, quae subtiliore iudicio et cogitatione intentione elicias, in censuram venire non possunt, nisi totum hoc genus ipsamque Iliadem et Odysseam cum Aeneide sublatam esse velis. Quam
multa

Si in his poetae causam egi, conclamatae aliam causam esse fatendum est, quando duplici narratione Helenae recuperatio ab eo exposita est: lib. VI, 510 sqq., in quo, quantum intelligo, Arcinum in Ilii excidio ante oculos habuit, et lib. II, 567 sq. Verum in hoc mihi moram facere non licet, quandoquidem ad ipsa loca satis haec de re est disputatum.

In excidio urbis Troiae sunt haud pauca ad nostrum sensum parum probabiliter narrata, inprimis quae de Equo Troiano exposita sunt; tum de simulato discessu et classe post Tenedum latente, quae tamen insula *in conspectu* erat: Atqui harum rerum fidem nullam praestare debet poeta, quas ex antiquis mythis poetarum ingeniis ornatis adsciuerat: *in his prisca fides falso, sed fama perennis*: IX, 79; quo ipse poeta argumento narrationem de nauibus in Nymphas mutatis tuetur.

Paratam Virgilium laudem ex eo habere dixi, quod fabulas Ulyssis et errorum (*τῶν Νέσων*) suo carmini intexuit eoque varietatem ac copiam rerum narrandarum nactus est (vid. Disquis. I, f. VIII). Magnae in his incidere debuerunt difficultates, cum multa a diuersis narrata essent haud satis inter se congruentia; multo magis, si, quod docui, tragicos multis in locis expressit. Verum in his satis erat, si nihil in ipsam narrationem admitteret, quod diffidere cum caeteris videri posset; ut vero nihil apponeret, quod forte rerum ab aliis narratarum ordini repugnaret, id neo cauendum ipsi erat, cum extra argumenti et consilii fines positum esset, nec in tanta narrationum diuersitate caueri potuit.

Itaque vitio verti Maroni non potest, quod Achemenidem ab Ulyssae ante tres menses in Cycloporum littore relictum narrauit, etsi ex Homericis narratione primo statim a Troiae excidio anno Ulysses ad Siciliam appulerat: cf. Not. ad III, 613. Est enim hoc extra causam, ut ita dicam, positum, quod alius aliter eandem fabulam exposuit. Eodem modo diluendam puto aliam accusationem, quam viri docti acumen in medium affert: In Odyssaea sub extrema errorum Ulyssis tempora, adeoque nona fere decimoue anno post Troiam captam, Telemachus ad Menelaum venit, qui anno superiore, octauus erat, domum redierat (Od. 7, 306. d, 82). Incidit Telemachus in apparatus nuptiarum Hermiones ad Pyrrhum mittendae, Od. d, pr. Iam Pyrrhum occidit — *ereptae magno inflammatus amore Coniugis et scelerum furis agitatae Orestes* Aen. III, 330 sq., quo facto eius coniux, Andromache, cessit Heleno vna cum regno partis Epiri v: 294 sq. Tempo-

bo, quid in singulis aut excusandum aut defendendum aut damnandum videri possit.

Antequam vero ad singula descendam, monenda sunt nonnulla vniuerse, quae ad iudicium hisce de rebus ferendum facere possunt. Fidem historicam et probabilitatem rerum ad fidem fictarum non proprus iisdem finibus teneri, a multis monitum est: euenere multa, quae probabilitatem non habent; sunt alia probabilia, quae ipso euentu comprobata non sunt. Porro, in probabilitate fingentium ad delectationem non tam id quaeri, num nihil alicunde elici possit, quod rerum ordinem et modum euertat; ita enim omnis sublata esset et fictio et ex ea delectatio: verum vt nihil sit, quod leuanti vel audienti succurrat, aut scriptoris vitio obuietur, quod admonere possit, fraudem his subesse, nec hoc, quo expositum erat, modo res aut gestas esse aut geri potuisse. Nullum facile est aut esse potest vllius operis, quod ingenium humanum peperit, inprimis epici vel dramatici, argumentum ita comparatum, quin insint nonnulla, quae nec tractari bene nec summa arte tractata nitere satis possunt. Omittere illa tutissimum est, aut, si omitti nequeunt, leui manu tractare, aut ornamentis onerare, aut quacunque alia via oblinere illa et obscurare. Ad poetae itaque artem spectat hoc vel maxime, vt, quae narrantem se premant, ex adpectu, sensu, et memoria legentium remoueat seduloque curet, ne id, quod argumenti in nonnullis forte vacillantis natura et ratio, aut temporum rerumque memoria, ipsaque historiarum veritas, parum commodi habet, sensum legentis repente feriat et voluptatem interpellat, qua delinitus nihil curat, nihil ad se pertinere putat, quod extra rem praesentem positum est. Facile id poeta consequetur ab eo, qui ipsarum rerum phantasmatibus percussum animum habet; difficilius ab illo, qui aut natura minus acrem rerum sensum, aut aetate, curis, rerum vsu exercitum animum ad poetam legendum affert, adeoque, dum remissiore est animo, ad animaduertenda ea, quae sedatius iudicium suggerere potest, magis est compositus.

Ex his adhuc dictis intelligi arbitror, vt sensus cuique suus in his relinquendus est, ita in reprehensionem poetam vere in his tantum incurrere, quae parum sedulo cauit ne primo legentis obtutu statim occurrerent. Contra ea, quae subtiliore iudicio et cogitatione intentiore elicias, in censuram venire non possunt, nisi totum hoc genus ipsamque Iliadem et Odyssaeam cum Aeneide subacta esse velis. Quae
multa

Si in his poetae causam egi, conclamatae aliam causam esse fatendum est, quando duplici narratione Helenae recuperatio ab eo exposita est: lib. VI, 510 sqq., in quo, quantum intelligo, Arcinum in Ilii excidio ante oculos habuit, et lib. II, 567 sq. Verum in hoc mihi moram facere non licet, quandoquidem ad ipsa loca satis hac de re est disputatum.

In excidio urbis Troiae sunt haud pauca ad nostrum sensum parum probabiliter narrata, imprimis quae de Equo Troiano exposita sunt; tum de simulato discessu et classe post Tenedum latente, quae tamen insula *in conspectu* erat: Atqui harum rerum fidem nullam praestare debet poeta, quas ex antiquis mythis poetarum ingeniis ornatis adsciuerat: *in his pristina fides facta, sed fama perennis*: IX, 79; quo ipse poeta argumento narrationem de nauibus in Nymphas mutatis tuetur.

Paratam Virgilium laudem ex eo habere dixi, quod fabulas Vlyssis et errorum (*τῶν Νόσων*) suo carmini intexuit eoque varietatem ac copiam rerum narrandarum nactus est (vid. Disquis. I, f. VIII). Magnae in his incidere debuerunt difficultates, cum multa a diuersis narrata essent haud satis inter se congruentia; multo magis, si, quod docui, tragicos multis in locis expressit. Verum in his satis erat, si nihil in ipsam narrationem admitteret, quod diffidere cum caeteris videri posset; ut vero nihil apponeret, quod forte rerum ab aliis narratarum ordini repugnaret, id neo cauendum ipsi erat, cum extra argumenti et consilii fines positum esset, nec in tanta narrationum diuersitate caueri potuit.

Itaque vitio verti Maroni non potest, quod Aehemenidem ab Vlysse ante tres menses in Cycloporum littore relictum narrauit, etsi ex Homericis narratione primo statim a Troiae excidio anno Vlysses ad Siciliam appulerat: cf. Not. ad III, 613. Est enim hoc extra causam, ut ita dicam, positum, quod alius aliter eandem fabulam exposuit. Eodem modo diluendam puto aliam accusationem, quam viri docti acumen in medium affert: In Odyssaea sub extrema errorum Vlyssis tempora, adeoque nona fere decimoue anno post Troiam captam, Telemachus ad Menelaum venit, qui anno superiore, octauus erat, domum redierat (Od. 7, 306. d, 82). Incidit Telemachus in apparatus nuptiarum Hermiones ad Pyrrhum mittendae, Od. d, pr. Iam Pyrrhum occidit — *ereptae magno inflammatus amore Coniugis et scelerum furis agitatae Orestes* Aen. III, 330 sq., quo facto eius coniux, Andromache, cessit Heleno vna cum regno partis Epiri v. 294 sq. Tempo-

ra in his a Virgilio perturbari, si Homerum compares, manifestum sit; appulsus enim Aeneae ad Epirum quarto a Troia capta anno factus erat: v. Exc. II ad lib. III, p. 428. 429. Enimvero ratio in hoc eadem est, quae in superiore reprehensione. Tum omnino fabulae Orestis, Pyrrhi, et Heleni tam diuersis modis tractatae fuere, inprimis a tragicis, vt fingendi liberum esset arbitrium. Dicta satis de hoc quoque, Exc. X ad lib. III Tom. II, p. 440. 441. Exc. XII, p. 442.

De iis, quae in sex posterioribus libris occurrunt simili difficultati implicita, suis passim locis aut expedita aut saltem annotata sunt *). Vnum est, quod non habeo quomodo satis defendam, quod templum in vrbe Laurentina a Pico conditum non modo tam splendide extractum et ornatum commemorat, signa maiorum in vestibulo apponit, verum etiam spolia, exuias et tropaea, VII, 189 sqq., et in his adeo *erupta rostra carinis*: ac si illo tempore iam bella maritima geri potuissent **). Grauiorem tamen aliam censuram subiicit vir doctus, quem supra honoris causa nominavi, quod cum his ipsis Latium perpetua pace floruisse aliis locis narravit. *Rex arua Latinus et urbes iam senior longa placidas in pace regebat*, VII, 45. Itaque bello moti *Ardet inexcisa Ausonia atque immobilis ante*: VII, 631. Ante Latinum fuerant *Faunus, Picus et Saturnus*: *Primus ab aethero Saturnus venit Olympo — Aurea, quas perhibent, * illo sub rege fuerunt Saecula: sic placida populos in pace rogebat*: VIII, 319 sq. Vix hi rerum annales promittere videntur tempora belli tempestatibus agitata, vt spolia ac tropaea ex victoriis parta reponi possent. Hic tamen poeta ipse suae causae prospexit; nam eodem loco, quo de Saturno egerat, versus subiicit: 326 sqq. *Deterior dente paulatim ac decolor aetas Et belli rabies et amor successit habenti. Tum manus Ausonia, et gentes venere Sicanas, Tum reges, asperque immani corpora Thybris etc.* Et si quaeras, quo rege geri bella potuerint, Picum designauit; *Picus equum domitor*, VII, 189. Itaque Latini adeo inter populos bellicosos habiti. Apud Ouid. Fast. III, 79 *Et tamen ante omnes Martem coheri priores; Hoc dederat studiis bellica turba suis — Mars Latio uterandus erat etc.*

Apud

*) V. c. de armis caelo demissis ad VIII, 520 et 608, de Turno arma explorante die ante pugnam XII, 81.

**) Quod Latinorum res multo maiores quam pro veritate finxit, hoc ipsi condonandum erat: carminis enim dignitati ita prospicere debuit; vt passim a nobis obseruatum, v. c. ad VII, 275.

Apud Macrobiū lib. III. IV. V et VI inter laudes poetae immodicas, saepe in tenuioribus occupatas, reprehenduntur quoque haud pauca sine idonea ratione, et ex subtilitate grammatico digna. Sunt tamen in his nonnulla, quae fundo suo destituta non sunt, etsi profecta pleraque ex eo, quod poetae haud contigit operi ultimam manū admouere. Ita verum est, quod lib. V, 15 monetur, nominari passim viros fortes et ornari, quorum mox inter praelia nullum insignius facinus commemoratur, vt Virbium Aen. VII, 752, et Cupaonem X, 186.

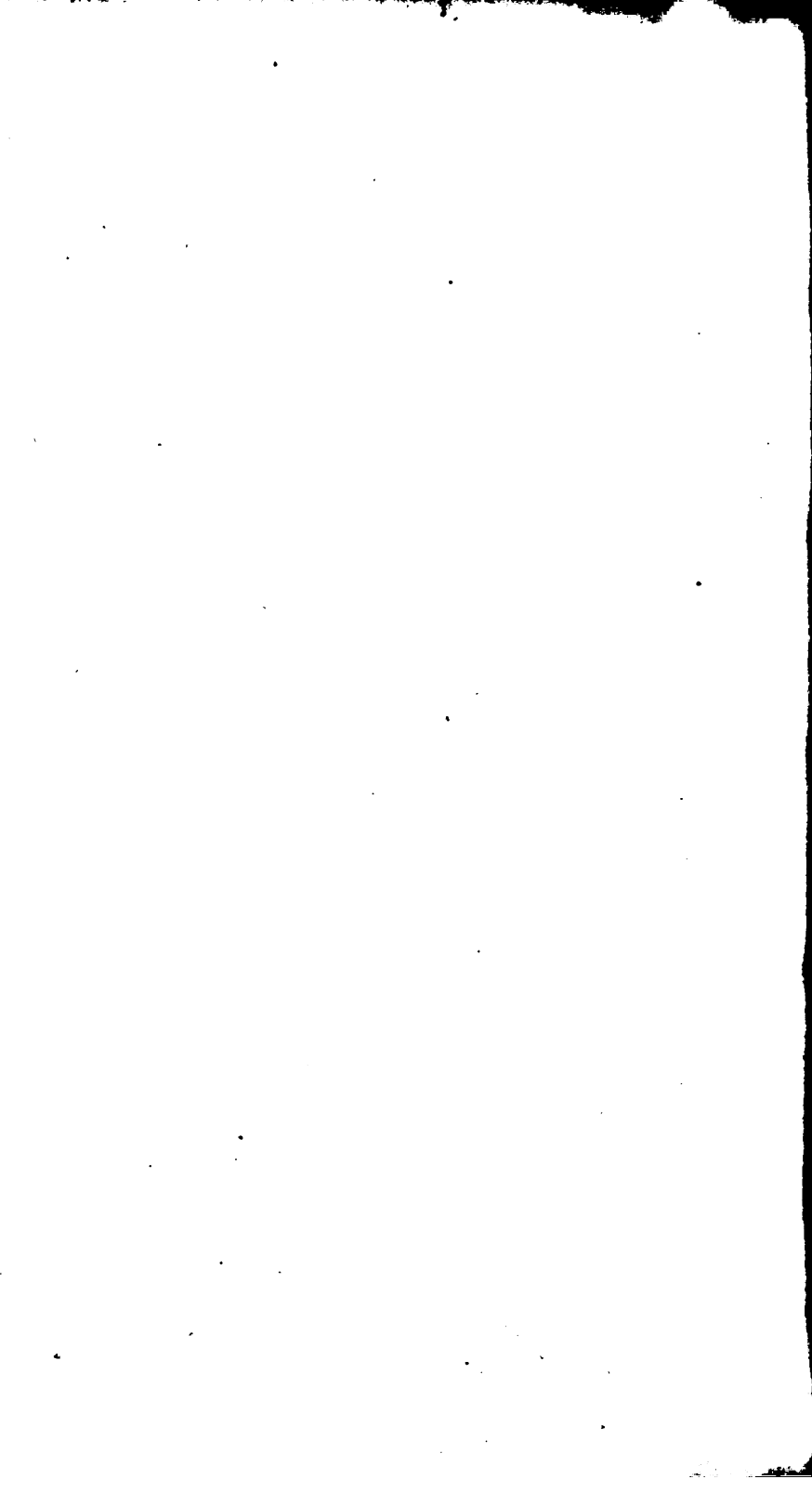

L I P S I A E
EX OFFICINA BREITKOPFIA

MDCCLXXVII

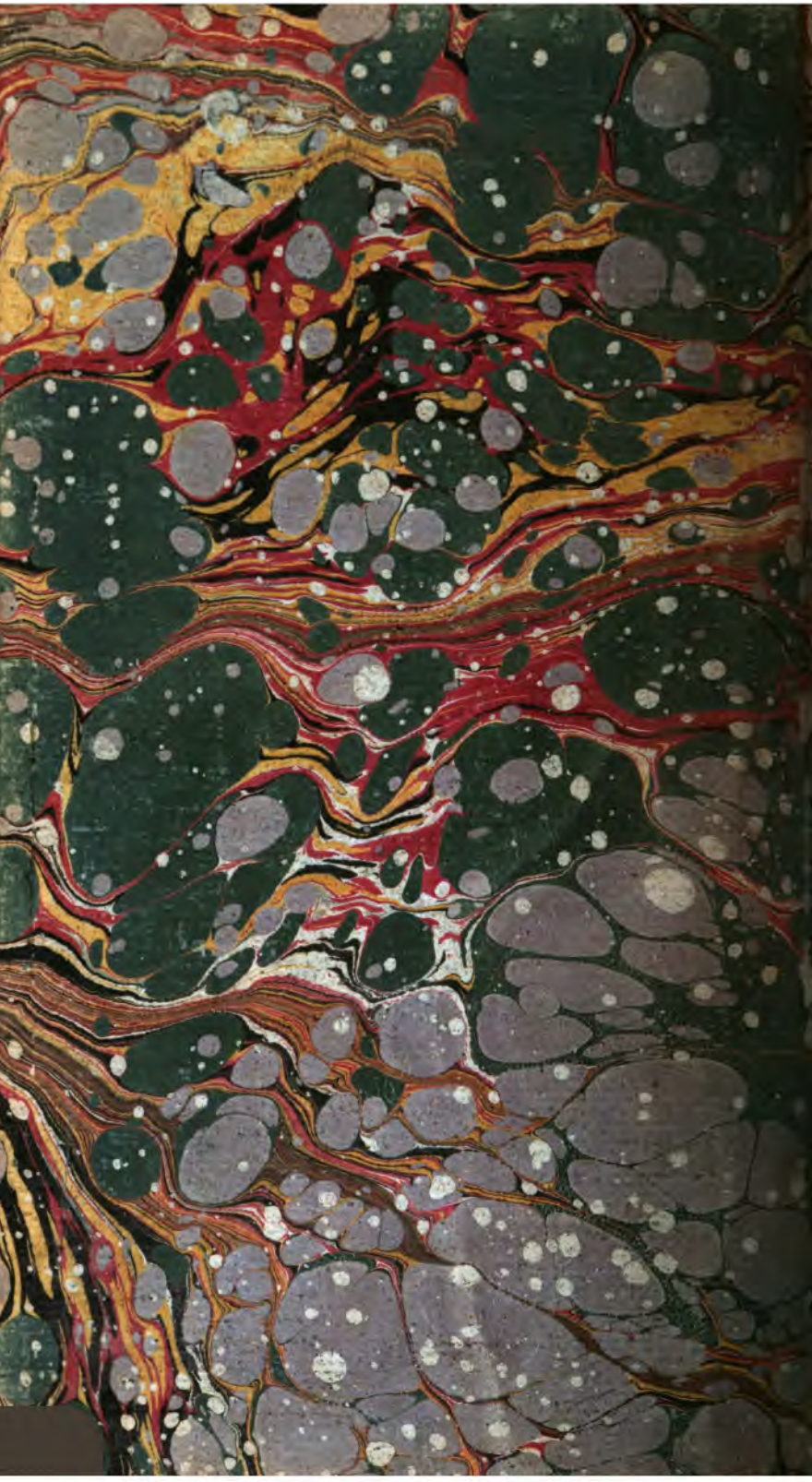

HDI
[Barcode]
HW 2LKF E

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine of five cents a day is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.

NOV 1 1939

